

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN VÁLOGATOTT NOVELLÁI

A VÁLOGATÁS VAS ISTVÁN MUNKÁJA

TARTALOM

A TENGERI VÁROS

FERKÓ
DÉLEBÉD
TEREFERE A CSÁRDÁBAN
TANYÁK A HÓ ALATT
MEGÖLTEK EGY LEGÉNYT
CSATA A KATONÁVAL
TISZAI LEGENDA
DÉLELŐTT A KOCSMÁBAN
THURZÓ ÚTJA
A TENGERI VÁROS
PUSZTAI TŰZ
KÉT VÉNSÉG
A KIMUTATÁSON

A SZENT MIHÁLY A JÉGBEN

MEGY A HAJÓ LEFELÉ
AGYAGHORDÁS
TÁNCRAHÚZÁS
FŐZÉS
VÁNDORLÓ FÖLDEK
VÁSÁR
FIGURACSNÁLÓK
PÖRLEKEDÉS
BORFEJTÉSNEEL
AZ ÜSZŐ FÖLTEKINTÉSE
A SZENT MIHÁLY A JÉGBEN
HAJNALBAN A KAPU ELŐTT
FAKADÓ VÍZ
A MAG TÖRTÉNETE
GUGORÁZÁS
DUGOTT BÁL
ASSZONYI OK...
ODA A JUHÁSZ
MUNKÁSOK
VÍZENJÁRÓK
A HÁZASSÁG ELSŐ ÉVE
ETAL A DOBBAN

ÚJ BOR IDEJÉN

TALÁLKOZÁS
FARSANGI GONDOK
LUK A HÁZOLDALBAN
IDŐN TÚL
FÖL IS HAJÓZUNK, LE IS HAJÓZUNK
LÁNYSZEDÉS
ÚJ KOCSI
ELINTÉZETT ÜGY
HÜHÜ
KUBIKOSÚT
TORTÜLŐK
CSATA A PITVARBAN

ÚJ BOR IDEJÉN

ETAL

A CSÁRDA TÉLEN
A VIDÉKEN
GÁNYÓK
AZ EST LESZÁLLT
VERA ELVITELE
BOCSÁNAT
A MUZSIKA
ÍGY VOLT RENDELVE

HAJNALI SÖTÉTBEN

RÉGI DOLGOK
TÖRTÉNET A GYERMEKEKRŐL
A KIS KADÉT
PÉTER TANUL
PÉTER A HÓBAN
A SZÖGÉNYPIAC
LÁTOGATÁS A VÁROSBAN
HÁZÁSÁS KÖZBEN
A CSORDAKÚTNÁL
TÉL ELEJÉN
ÚTBAN KÖZANYÁNK FELÉ
PÉTÖR
A PIPACÍNEZŐ ÉS A SZÁRAZGULYÁS
HAJNALI SÖTÉTBEN
PÖR
MEZEI DOLGOK RÉTI EMBEREKRŐL
DUDÁK ÉS VÍZIDUDÁK
ALKU A SZÜLÉVEL
BELTERJES GAZDÁLKODÁS
BARÁBEROK
JÁNOS A TENGŐRI HALLAL
KIFÁRASZTÁS
SZTRÁJKTANYÁN
TALPAS ÚRI MÓDBAN
HELYKERESÉS
ŐSZI VIRÁGZÁS
JÁNOS VISSZAPÓTOL
SZIRTESEK A PARTOK
BESZÉLGETÉS
IDŐTÖLTÉS ÜNNEPDÉLELŐTT

BARLANGLAKÓK

SÜLIÉK NYÚJTANAK
HAJÓSOK
LIBAI ÜGYBEN
A BUJDOSÓ
MEZEI DOLGOK
A FÓRUM
BORSZEDÉS
VISSZACSERÉLÉS

SABOTAGE
ASZTAGÉGÉS
KÜLSŐ ÉSZJÁRÁSOK
KUTYAVÉR A HAVON
A NAGYVÍZ
KABARÉZÁS A CSÁRDÁBAN
LÓ NEM VALÓ KORCSMASZOBÁBA
LEVÉL A PUSZTÁBAN
PARASZTI RÉGÉSZ
FÖLDRAGASZTÁS IRÁNYÁBAN
KAVARODÁS AZ ÚTSZÉLEN
A BAROM KÖRÜL
PÉNZETLEN VILÁGBAN
ÁLLATOK A HÁZ KÖRÜL
ÖREG REGRUTÁK
ÚJ TALICSKA IRÁNYÁBAN
HÓBAN
HAJÓFEJELTETÉSNEEL
ADÓÜGY
FAVÁGÓK
TALÁLKOZÁS
AZ ÖREGBÉRES PENZIÓBAN
A SZÜLE A REGÉNNYEL
FONATOS KISKALÁCS
HANGULATOK
ÜZENET A MÁSVILÁGRA
MESELENEK
NEM HISZIK A FIAKAT
A SZENVEDÉLYRŐL
NOMÁD KATONA
ETAL ÉS TÓNI
TANYAI ASSZONYOK
SZIBÉRIA
ÖREG REGRUTÁK
VIGASZTALÁS
MEDDIG TART MÉG?
RÉGI HUSZÁR MUSZKASIPKÁBAN
CIGÁNYOK ASSZONYA
AMI NINCS MESSZE
NEHÉZ EMBEREK
A DRÁGASÁGRÓL
TERMÉSKÖSZÍVŰ MIHÁLY
ALKU A SZÜLÉVEL
A BÁTORSÁGRÓL
KUN LÁSZLÓ SZEKERE
SZÁRADÓ ÁGAK
A KRASZNIKI CSATA
TEJFELES KÉPPEL
JÁNOS A FÖLDDDEL
INTELEM KATINAK

A KUKASÁGRÓL
PALI - PÁL
KATONALEVELEK
A SZÖKÉS SZIBÉRIÁBÓL
ÖTVESEK
MINDENKÉ VÁLTOZNAK
A NAP ÉS A FÖLD
GÜL BABA ZARÁNDOKAI
HÁBORÚS NÉPBESZÉDEK
GONDOK OTTHONHAGYÁSÁRÓL
ÖREG KALANDOR
NAGYCSÜTÖRTÖKÖN
AMI A DALÁRDÁZÁST ILLETI...
NYELVÉSZET A DUTTYÁNBAN
VITA A KUTYA MIATT
MÁSODIK FELESÉGGEL
MANKÓK A PAD MÖGÖTT
JÓ FRANCIA DOHÁNY...
MUTATÁS NÉLKÜL
AMIT A SZÜLE NEM ÉRT MEG
JÁNOS MEGALÁZÁSA
BESZÉLGETÉS
A KRASZNIKI CSATA
TESSÉK
SOVÁNY BÚCSÚ
TORONYBELIEK
A SZOMBATISTA
GYURKA
DISPUTA
A SZŰZDOHÁNYOS VILÁGBÓL
ELHAGYOTT KIS HELY
NÉPFÖLKELEK
JAKAB JAKAB A DIPLOMÁCIÁVAL
AZ ÁROKBAN
AZ ÖREG WEISZ HARAGSZIK
KÜLSŐ ÖREGEK
FÖLTETSZIK A HAJNAL
PÉTER NAPJA FÖLKELE
A VÁROS VÉGÉN
MÁRI NÉZSI AZS URÁT
MENNEK HAZAFELÉ
A JUHÁSZ MEG A MUSZKA
MAGUKBANÉLŐK
1917 TELÉN
EZ IS ELMÚLIK
TALÁLKOZÁS
A RIBILLIÓRÓL
HA A PALÁNTÁK NŐLNEK
KÓZSA PARTI LÉLEK
MENET ELŐTT

A TENGERI VÁROS

FERKÓ

Ferkóban az öregbéres ismerte föl legelsőbbben a tehetséget. De ez sem az öregbéresnek dicsőség, hanem neki. Mert kivált ő a többiek közül mindég. A nagy majorudvarban, mikor engedett a meleg, s lefelé haladt a nap az égről, összeverődött a sok gyerek a sorbaállított nehéz szekerek s a föld illatával terhes vasekék között. Eleinte csak csendes moraj hallatszott, halkán beszéltek meg a nap eseményeit. Az egyik olyan fényes hintót látott a pusztán keresztül haladóban, hogy nem lehetett az oldalára nézni a nagy ragyogástul. A többiek hallgatták elmerengve; mert szép dolog az nagyon, egy olyan fényes kocsi. Mígnem aztán valamelyiknek sikerült fellöknie a másikat, amikor megindult a viháncolás, birkózás; kacagva szaladgáltak, verték egymást és magasra emelkedett a szekerek között a fölvert homok finom pora.

Az a gyerek pedig azalatt kint ült a major falánál, ott gubbaszkodott és nézte, hogy áldoz le a nap. Nézte onnan csendesen, hogy szalad végig a bíborpirosság a föllegek között és hogy szilánkol elő a fák mögül. Szó sincs róla, szép azt nézni nagyon, de mit nézhet mégis rajta egy gyerek, akinek béres az apja és reggeltől estig túrja a földet, amely csak azért nem áldott előtte, mert a másé.

Valami csudálatosnak kell lenni a dologban. Ferkó sokszor elgondolta azt, hogy a nap mindennap kövér, mikor lemegy az égről és mégis mindennap soványan jön elő megint. Valami észvesztőt talált ő ebben, és sokszor kérdezte a béresektől az okát; de a béresek sem tudtak rá megfelelni. Pedig a béresek okos emberek; ők tudják, hogy melyik talaj televény, hol kell mélyre nyomni az ekét, és hol lehet egy kis szabadságot engedni az állatnak. Sok, sok mindent tudnak a béresek; meg tudják mondani, hogy hány éves az ökör és mi baja van, mikor az egyik fülét előre, a másikat hátra csapja. De hát nem tudhatnak mindent ők sem. Ferkó megnyugodott ebben és csudálata növekedett a nap iránt. Bámulta tovább néma merengéssel, mint ahogy megbámulta a többi ilyen dolgokat is. Egyáltalán nagyon furcsa gyerek volt ő. A bére-asszonyok, mikor az erdőben jártak gallyat szedni, ott látták Ferkót; nézett valami régi reves, korhatag fát, és azonkívül nem látszott tudomást venni a világ többi részéről.

- Nem „tisztá” - mondták egymásnak némi örömmel; mert minden anya csak örülhet azon, ha nem az ő, hanem a más gyermekének nem tisztá a feje. - Szegény kis együgyű!...

És rendes észjárással fogva föl a dolgot, ki nem talált volna benne hibát? Mert például azt elnézni, mikor a malacokat eteti az ember, hogy miként falnak, miként eszik föl az árpácskát, az nagyon helyes és senki sem talál rajta megütközni valót. Hanem hogy valaki, még hozzá egy egészen kicsi gyerek, egy fát bámuljon az erdőben!

Az öreg fák korhatag belsejéből sötét éjjelenként világosság tör elő, olyan, mint a holdfény, kísérteties és szomorú. Rossz szellemek és táltosok lakoznak bizony a világító fákban, akik megrontói mindennek. Elviszik a hetedfű gyermeket magukkal, elrabolják és ilyenkor vihar támad a nyomukban, amerre járnak. Nem jó az olyan fákra gondolni sem. Azok a rossz lelkek könnyen elbánnak az emberrel; mert ők az erősek és a pusztán nincsen harang, hogy el lehetne őket kongatni a határból. Meg van eset rá akárhányszor, hogy az imádság sem használ annak, aki velük bajba keveredik. Elsuhanak a fák között, bebújnak a gyíkok lyikaiba; mert a gyík nagy barátságban áll velök. Mikor valaki gyalogol éjnek éjszakáján az iszonyú csöndben,

amely honos a pusztán, hallhatja olykor a rejtelmes suhogást a feje fölött, s ha ilyenkor gyorsan nem vet magára keresztet a megijesztett, még rá is rikkantanak...

Világos, hogy az ilyen szellemek rabjává szegődik a Ferkó. Egyszer majd behúzza magába a vén fa, beszívja ellenállhatatlanul, és ő ott vesz örökre.

Ezeket beszélték az asszonyok, és van néha igazságuk az asszonyoknak is. Hanem ez mégsem teljesedett be, ez a jövődőlés. Mert a Ferkó nem csinált ott a fa előtt semmi galibát, nem társalkodott semmiféle rossz lelkekkel; ő egyszerűen leverte maga előtt a tenyerével az erdő nedves földjét simára, és aztán egy kis ágacska hegyével belekarcolta abba a nagy fának az alakját. Ha nem volt megelégedve a rajzzal, újra lenyomta a földet és csinálta a dolgot addig, amíg szépen nem sikerült. És ha sikerült, nagyon örült neki.

A fának kikarcolt alakja megmaradt aztán ott a földben. Olykor elérte ott a fák között is a napsugár, megszáradt, és a fölötté átfutó gyíkok nem tehettek kárt benne. Különben a gyíkok nem olyan állatok, hogy kárt tennének valakinek ok nélkül. S ők ismerték is Ferkót; hiszen annyszor látták az erdőben azt a csendes fiút.

Ő kijárt oda, és elnézte a munkát. Ha esetleg szélvihar támadt, amely lekapott pár rozoga ágat a vén fáról, kiigazította ő is a földön úgy, hogy hasonlítson újra hozzá. Mert a fák egypár ág elvesztése után mindjárt más formájúak lesznek, míg az emberek ugyanazok, ha ökörbőrben vagy bagariában járnak is. Mert ha arra járt valamely béres, nyelet keresve az ágak között az ostorának, vagy ha arra kergette a nyulat a vadász, a két különböző fajtájú ember egyformán taposta össze azt, amit a gyíkok nem bántottak... A csizmatalpak nem műismerők, akárkinek a lábain vannak.

Hát ilyen volt a Ferkó gyerek, és ez hibás dolog volt az emberek szemében; de már úgy volt és nem lehetett róla tenni. Mert nem játék volt az neki, mint a többi gyereknek, nem játszott ő azzal csak mulatságképp, hanem tette, csinálta öntudatosan és öntudatlanul. Az áldozó napot lerajzolta a homokba, a ciroknövény finom ágas részével húzgálta a sugárküllőket, amiket az a felhők közé vetett. De sohasem volt vele megelégedve. A napot nem lehet a homokba rajzolni. De azért megpróbálta másnap, harmadnap is sajátos makacssággal; az apró gyerek küzdött, szívdobogva küzdött azzal az ellentéttel, ami homok és a napfény között van. Hitte, hogy valamikor sikerülni fog.

Ha elfeküdt már mindenki a majorudvarban és leterítette félhomályos sátrát a nyári éj, Ferkó kint vesztegelt valamelyik fölfordított ekén vagy a szekéroidalban, és abban az állapotban volt, amiről azt mondja szűkszavú nyelvén a pusztalakó: hogy kigondolkozik a világból. Szelíd holdfény ragyogott be mindent, csendes szellő futott át a végtelen mezőség fölött, halk rejtelmes morajlást hozva el az erdő fái közül; fényes volt a tájék, fehér a homok, csillogtak az ekevasak, és a messze tanyákról elverődött odáig az ebek csaholása. Rejtelmes vágyak keletkeztek ilyenkor a szívében, csudálatos gondolatok, amik borzongásba hozták. Hogy lehetne mindezt lerajzolni a homokba, a holdfénnel, az erdő morajával meg az ebek ugatásával együtt?

Elnézett sokáig mindent, a fényt, ami a szögletfalakra esik, az árnyékot, amit a hold vet az ekék mögé, és sóhajtván győződött meg arról, hogy mindezt lehetetlen a homokban utánózni. Lehetetlen. És szörnyű lehetett a kín, ami azt a kis szívét összefacsarta, mert szinte nyögött belé.

De nem maradt ez így sokáig. Az öregbéres a néma, hallgatag, elvonult fiúban fölismerte a tehetséget. Láta a szemlélődést, ami nyilvánult a gyerekben, és kinek kell inkább szemlélődőnek lenni, mint a disznópásztornak? És mikor eljött az idő, hogy az ispán kisbéressé tette az eddigi kondást, az öregbéres, aki illetékes egyén volt az ilyes dolgokban, egyenesen Ferkót jelölte ki arra a hivatalra.

És ezzel nagyot haladt előre Ferkó. Nem volt többé az a gézengúz naplopó gyerek, aki elbujkált az erdő téveteges sűrűjébe, aki kiszökött éjjel a házból, hogy bámulhassa a holdfényt, hanem egy öntudatos, dolgozó, munkálkodó lény, aki maga kereste meg a kenyerét, amit megevett.

Benn a városban, ha egy ittas ember megfekszi a pocsolya sárát, azt mondják rá: „disznó”. Ha a gyerek macatos, ha tintásak az ujjai: „disznó” lesz, azzal a szörnyű fölületességgel, ami már szokása a városiaknak. Mert a disznó egy igen komoly és öntudatos állat, méltó arra, hogy komoly és öntudatos ember pásztorkodjék a falkája fölött. És tekintetbe is vevődik ez a dolog odakint; mert amíg a kisbéresnek csak egy könnyű ostort adnak a kezébe, amekkorát elbír, addig a disznópásztort fölruházzák tarisznyával, karikással, vasasvégű bottal, szép nagyélű bicskával, amik mind igen értékes és drága dolgok odakint a pusztán. De nem sajnálják ezt a kondásgyerektől; mert kell, hogy bizonyos embereknek legyen bizonyos rangjuk. És tiszteséget is kell nekik adni hozzá.

A kondás például télen jókor reggel kimegy a mezőre, ha nincsen nagyon magas hó. Még sötét is van jóformán. Legelől ballag az ártány, utána a kocák az apró disznókkal egyetemben. Oldalt lohol a kutya, hátul pedig a pásztor lépked, vivén magával a botot, a karikást, a tarisznyát, a bicskát meg a szűrt. Az ártány odakint a legelőn megáll és röffen egyet; a kocák is megállanak. Még sötét van, nem lehet füvet keresni a hó alatt, majd csak később jön ez, addig diskurálnak szépen. Az ártány végigjárja a falkát, röffögnek vidáman, komolyan vagy haraggal. A pásztor rádül a botjára, és nézi őket.

Azután lassacskán megvirrad, világosabbra válik a tájék, a falka elszéled, füvet keresni; az élehetlenebbeket az ártány maga vezeti jó helyre. Így megy ez délig; apró differenciák ha fölmerülnek, az ártány meg a kuvasz szépen elintézik azokat; a tapasztalatlan süldőket leriogatják a jégről, mert ott lábat lehet törni, ami pedig nem jó. Ritkán van arra szükség, hogy a vasasbotot közibük vágja a pásztor.

Délben pihenés van. Összefekszenek egy halomba, hogy melegük legyen; ha esetleg szél támad, elmennek szépen maguktól valami buckaoldalba, ahol nem éri őket annak a hideg lehe, és pihennek ott nyugodtan, csak az ártány járkal a sertésgarmada körül méltóságteljesen, viadalra készen, mint Don Quijote. Azután újra megkezdődik a fűbörgészés a hó alól, ami eltart addig, amíg leszáll a nap, és elterül az alkony. Akkor hazamennek nyugodtan, és röffögnek otthon kedélyesen.

Már most ki tudná ebből megmondani, hogy miért nevezik az ittas embert annak, aminek ezeket az állatokat? Avagy látott már valaki ittas embert olyan nemesen öldöklő harcot vívni, mint amilyent küzd egyik ártány a másikkal, ha a pásztorok füttyszóval nekibuzdítják őket?

És ebben a foglalatosságban fejlődött a fiú. Ebben a munkában, ahol az a kötelesség, hogy le kell támasztani a botot a földre, arra a két kézfejet, arra meg az állat, és kigondolkozni szép csöndesen a világból. Nyáron szelíd, télen pedig küzdelmes mesterség ez. Nyáron a mezőség buja fűvén könnyen él meg az állat, semmi gondja, baja vele a pásztornak. De télen, mikor kikullog az erdők közül a csikasz farkas, mikor vad hideg van odakint, hogy még a csillagok is megfagyottaknak látszanak: akkor körültekintőnek kell ott lenni az embernek. Hozzá kell szoktatni a szavához az állatokat, hogy ha szélvihar támad, amely átláthatatlanságot teremt a föl kavart hóból, ne vesszen el benne a disznó, megismerje a szélsüvöltés, viharbúgás között is a kondás hangját, és ott maradjon közelében, és ne fusson világgá, elveszni nyomorultan a buckák havai között.

De ez sem mindig ilyen. A tél sem rossz örökké. Vannak hetekig verőfényes napjai. Tiszta az egész vidék, messzire ellátni, akár csak nyáron, és ezen a végtelen messzeségen csak a hó

látszik, a vakítóan fényes, ragyogó hó, mint egy óriási fehér tükör. Városi ember szembajt kap ilyenkor ottan. A pusztalakónak meg gyönyörűség. És ezeken a csendes napokon, mikor eleget gondolkozott már a botra dőlve Ferkó, elővette azt a botot, elővette a bicskát, és faragott annak a botnak a tetejére egy olyan ártányt, hogy csudálat volt azt nézni. Igazi ártány volt.

Az öregbéres például sokat látott már hosszú világéletében. Mint katona járt lent Olaszországban, a regeszerű, hihetetlen mesés városokban, ahol kiszárad a balta nyele esés közben, míg leér a toronyból. És azt mondta arra a megfaragott botra az öregbéres, hogy az vagy ördögi segítséggel van csinálva, vagy pedig ha istentől való, és tetszetős ő szent fölségének a dolog, áldassék az ő neve érte. Valóban még ma sem fogyunk ki a csudákból. Nagy és hosszú út vezet a pusztától Olaszországig, és az öregbéres azon a hosszú úton sehol sem látott ilyen fába faragott állatot, és íme a Ferkó gyerek megcsinálta, hogy szinte élt az ártány ott a bot tetején.

Valóban úgy van vele az ember, hogy amit lát, azt el kell hinni, bármily hihetetlennek látsszék is különben. Így tehát méltó csudálkozásában bevitte az öregbéres a megfaragott botot az ispánnak. Az ispán maga elé hívatta Ferkót.

- Eladod ezt a botot?

- Nem.

- Miért nem?

- Mert ezt magamnak csináltam... Hanem ha kell, csinálhatok az ispán úrnak másikat, szebbet.

És csinált az ispán úrnak másikat, szebbet. A major népe összefutott, mikor a házak közelében legeltetett Ferkó, és faragta azt a botot, amely az ispáné lesz. Napról napra bámulták; látták, hogy mint fejlődik ki ott egy fának az alakja és mint kerül a fatörzshöz egy lovas ember. Kengyel, kantár, sarkantyú, minden meglátszott azon, az egyszerű durva bicska hegyével mindent rátett arra Ferkó. Esemény volt ez és arról beszéltek az egész majorban. Az öregbéres, aki parancskiadásra naponként megjelent az ispán úr szobájában - látta, hogy a szépen faragott bot ott van a fegyvertartón fölakasztva, drágamívű puskák és rézveretes kardok között.

Csak Ferkó nem volt vele megelégedve. Elvégre is fába faragni nem lehet valami ritka és különös dolog. Ami nem kell oda, azt lefaragja az ember, és készen van a kívánt alak. Ez semmi és nem is talált ő valami különös gyönyörűséget abban. Faragott, mert érezte, hogy tenni kell valamit, amiről meglássák, hogy ő több, mint a majorság többi népe; faragott, mert nem tehetett mást.

Úgy érezte, azt hitte, hogy ez csak semmi. Azok a vágyak voltak most is az ő lelkében, amik megüledtek ott akkor, mikor bámulta a pusztát elöntő holdfényt és a leáldozó napot. Azok a megnevezhetetlen vágyak, amik bolygatták az ő agyát, amik álmatlanokká tették az éjjeleit. Az, hogy valami módon napáldozatot meg a hold udvarát képes legyen megcsinálni azon színesen, mint ahogy az a természetben megvan. Papírra, vagy valami másra odacsinálni azt a valamit, hogy megismerje azon minden ember, hogy az napáldozat, mint ahogy a kifaragott fában fölismerik az ártányt. Mint ahogy megvannak csinálva azok a képek, amelyek az öregbéres lakásán a falon lógnak.

Azok a képek bizony silány dolgok voltak és nem érdemelték meg még azt a szöveget sem, amelyen függöttek. De a Ferkó nem látott még másfélét és mindenki azután ítél, amit lát.

Ó, hatalmas ábrándok voltak ezek. Eltompult az agya, beléjük veszett a lelke, és időnként úgy érezte, hogy már nem tud gondolkodni. De csüggött ezen az egy dolgon lelke egész erejével és azt hitte, hogy ha nem tudna gondolkozni erről, nem is volna érdemes élnie a világon. Talán

azok, akik meghalnak és lemennek lakni a buckák alá, azok talán még többet is tudnak erről... Ki tudná megmondani, mi lehet a föld alatt?...

Történt azután egy napon, hogy fényes hintó robogott át a havas mezőségen. Büszkén járta negédes táncát a négy ló, a szerszámvasak és a hintó oldala ragyogtak a napban. Ferkó nem látott még ilyet soha; végtelen csudálattal nézte és látta, hogy ott ül a kocsis mellett az ispán. Nagy úr lehet az, aki a kocsiban ül, talán maga az uraság. És a hintó feléje tartott. A disznók ijedten futottak össze, az ártány mérgesen rőfögött, és csattogtatta az agyarait. Csak Ferkó nem félt.

És ott öelötte megállt a kocsi. Ferkó megemelte kalapját tisztességtudóan.

- Ez az, méltóságos uram - mondá az ispán és rámutatott Ferkóra.

- Ez? - kérde a nagy úr és szemüvegén keresztül kíváncsian nézte a fiút. Ferkó nyugodtan állta a nézést; miért ne állta volna, hiszen nem tett ő semmi rosszat. Az úr pedig kivette kezéből a botot, figyelmesen nézte az ártányt ott, a bot tetején.

Azután visszaadta a botot és felhágott a kocsi lépcsőjére.

- Csudálatos, rendkívüli! - mormogá a nagy úr. - Valóban rendkívüli... Hajts!

S ahogy jött, úgy eltűnt a fényes hintó. Forgó kerekei fölverték a havat a levegőbe, a nap rájuk süttött és a hópihéék ragyogása szebb volt, mint a hintó. Ferkó látta, hogy mint tűnik el a távol lilaszín ködében, a buckák ragyogó csúcsai és az erdő sötét fái között. Nem bánta, hogy elment a hintó, amint azt sem tudta, hogy miért jött. Folytatta tovább az ábrándokat az ismeretlen álmokról, amik olyan szépek és oly valószínűsíthetetlenek.

Az álmok hosszúak és szépek voltak; az ártány valami előadást tartott a buckaoldalban a fiatalabb kocáknak; a nap útja meghajlott az égen és alkonyatra járt az idő. És ekkor egy hosszú szekér tűnt fel a pusztán. Sovány macskalovak voltak elébe fogva a gyékénnyel borított kocsinak, a hátulján ládák, karók és az egész készség lassan ödöngött ott a hósík tetején. Ferkó látott már ilyeneket, és nem törődött vele. Vásznas-tótok szoktak így télidőben végigbarangolni a pusztán, a majorok között. Ezt is vásznas-tótoknak nézte.

Pedig mások voltak. Borotvált, csupasz arcú emberek dideregtek bent a gyékényes kocsiban. Az elszegényedett Thália nyomorult apostolai. A kocsi külső oldalára egy nagy vászon volt kiterítve, boldogabb időkben szuffita valamely nagy színpadon, a társulatnál függöny, esetleg gót palást és most védő ott a kocsi oldalán a fagyos szél ellen.

Valami meleg öntötte el a fiút; a feje kábult, a szeme káprázott, és látta, azon az ócska vászonon látta, hogy lehet festeni a természetet. Beleveszett a szeme a látványba; - izgatottan ment a kocsi mellett és nézte azt a képet. Egy falu volt ott lefestve az áldozó nappal. A fiú ment bódultan a kocsi mellett, benne érezte magát az ábrándjaiban, és nem hitte, hogy ez nem álom. Ábrándjai oly gyakoriak s oly emésztők voltak, hogy nem bírta már elválasztani tőlük a valóságot.

A konda elmaradt már messze, nem is látszott; Ferkó csak ment a kocsi mellett és telve csudálattal nézte azt a képet. Gázolta a havat, elsüppedt benne olykor, de ment, ment visszatartóztatlanul a kocsi mellett, bódultan és semmi tudatával annak, hogy ő most létezik. Hiszen ott volt a lelke azon a képen.

Az alkony leszállott egészen, az éj sötét sátora ülte meg a pusztát. A fiú fáradt lépteivel haladt a kocsi után. Mellette már nem bírt menni; összeborzongott, néha megrogytak a térdei, de ment, ment. A kocsi haladt mindjobban előre, a gyerek hátul lépdelt, a lelke ott csatangolt a festett faluban az áldozó nappal. Föltámadt a pusztá rettenetessége, az éji hóvihár, zúgó,

harsogó zaj töltötte be a levegőt. A kocsi haladt, gyorsan haladt. Thália papjai tudták azt, hogy megfagyni nem jó; a fiú nem tudta: fáradtnak, álmosnak érezte magát és lefeküdt a hóra. Édes zsi bongás állta el tagjait, elszunnyadt, ábrándjait látta meg a levegőégben, föl kívá nkozott hozzájuk és bizony nyal föl is ment oda. A hó vihar rászórta pihéit a fekvő testre, a pihék csöndesek, szó tlanok és szelíden ölnék...

Tavasszal vadásztak a pusztán. Úri rajok ölték a mezőség állatjait, mert bizonyára csakis azért vannak azok terem tve, hogy megölessenek úri emberek által.

- És hol van az a fiú, akit a télen mutatott nekem az ispán úr? - kérdezte az uraság. - Föl akarom magammal vinni.

- Itt hozzák éppen a kocsin, méltóságos uram - felelte az ispán.

Igen, éppen ott hozták a kocsin. Tavasszal kiolvadt a holttest a hóból. Szántó bérese k megtalálták a hullát és behozták a majorba kocsin. Azután eltemették szépen, kezében azzal a bottal, amelyre oly csodálatos módon volt ráfaragva az ártány.

1887

DÉLEBÉD

Halbőr Förgeteg János a szérún kívül áll, a mellénye kigombolva, a kalap karimája lehajtva árnyékot adónak, s onnan nézi a nyomtatást. Az öregebb fia az ágy közepén áll, és hajtja a lovakat, a kisebbik gyerek favillával egyengeti a lovak elébe a nyomtatni valót, a két fogadott munkás pedig hordja a kévét a tött-helyre.

A nap magasan jár, az idő abban a tájban van, mikor az árnyékát egy lépéssel végigméri az ember, a szellő elült, a fűszál nem mozog, a meleg felülről nem „jön”, hanem szinte esik: világéletében tanyátlakó ember órája szerint azt jelenti ez, hogy dél van. Ami nyáj a pusztalajban volt, elfeküdt, kocsi nem jár a tájon, csak a távol homokföldek fölött lebegteti csalóka játékát a levegővíz.

Förgeteg János fölemeli a kezét, és azt mondja:

- Huja.

A pihentető szóra előbb a pénzzel fizetett munkás áll meg, azután a saját gyerekei, legutoljára a lovak. Az utóbbiakat a legerősebb fiú kiköti a tanya háta mögé a vékony árnyékú enyhelybe, hadd pihenjenek. Azoknak ott a terített asztal: a hitványos fű, amit még meghagyott a nap melege.

Halbőr azután újra szól:

- Gyerünk önni.

Mennek be a tanyába; legelől Halbőr, némi társadalmi modorra való oktatás szempontjából orrba rúgván a pitvar ajtaja előtt settenkedő kuvaszt.

A földdel tapasztott szoba hűs bensejében az öreg asztalon nagy kerek tálban áll a tarhonyás lé, elkészítve ahhoz értő módon mindennel, ami bele való. Körülállják az asztalt, maga az anyjuk tisztességtudóan lesimítván a köté nyével a háts szék et, féloldalt foglal helyet a saroknál. Ő csak nézője a délebédnek, amit az is tanúsít, hogy csak öt kanál van kirakva, abból a fajtából, melyet kalánnak szokás nevezni, mivelhogy fából való, feketére van festve, a

feketén megint szép zöld meg piros virágok látszanak - nagyobb tetszetősség okáért. Mellette nagy karaj kenyerek, a rozssal kevert búza barnás színével, abból is öt szelve éppen.

Legelsőbben Förgeteg meríti a tálba a kanalat, s a szájához emeli az ízletes ételt azzal a tudással, amely már szokása a parasztikus embernek. Mert asztalkendő gyanánt a kenyérkaréjt szokás a kanál alá tartani, mert az elcsöppent ételért - messziről szedve - először is kár, másodszor meg nem tisztesség.

Förgeteg, ahogy az ételt műértve lenyelte, s egy falást tett a kenyérre, jóakarattal tekint az asszonyra.

- Jól van elkészölítva - mondja -, hanem egy kis hagymával tán jobban el löhetőtt volna bolondítani.

Az asszony a földre tekint, s a kötényével az asztal megkopott, fényes sarkát törüli serényen. Förgeteg így adja föl ezután a szót:

- Ögyetök, no.

Ez az utolsó hang az ebédnél.

Az öt kanál, mintha hajósok csapkodnák evezőkkel a vizet, ütemesen merül a tálba, a hajnal-pirkadástól napközépig munkában állott ember törekvő szorgalommal szedi ki a tálból az ételt.

A kanalak egyszerre haladnak a tál felé, a másik kézben tartott kenyerek is egyszerre állnak oda az edény széléhez, azután kenyér és kanál egyszerre szorulnak a szájhoz. Az étel rohamosan fogy, a kanalak széles alja nagy mennyiséget vesz el belőle minden újabb támadásnál.

Egyszer ahogy Halbör belemerít, koppan a fakanál, feneket ért. Nem fogyott ugyan még ki egészen az étel, mert van még a tálban vagy húsz kanálra való, de a koppanás azt jelenti, hogy kevés az már. Pedig még ennének, ha több volna.

A négy fiatal hirtelen - mint mikor a szél által kergetett felhő árnyéka átfut az országút fehér porán - összenéz, s a már félig útban levő kanalakat leteszik az asztalra.

Fölkelnek. A szoba sarkában gyékény van, arra letelepszik mind a négy. Előbb nagyot húznak a korszóból, azután a pipához nyúlnek, oda se tekintve az asztal felé.

Pedig Förgeteg, aki szedi tovább is kifelé az ételt, hívja őket vissza.

- Gyertök, no. Van itt még.

Az egyik napszámos, ahogy végighasal a gyékényen, és félkönyökére dülve az ökölbe fogott bicskába aggatja bele a fogait, elütőleg szól vissza:

- Nem öhetnénk...

1892

TEREFERE A CSÁRDÁBAN

Vasárnap reggel lévén, de meg egyúttal vásár is Kiskunmajsán, Zavaros István csikós-gazda is azok között van, aki szabadságot kapott erre a napra, hogy eltávozzon a majorból. Zavaros István elmondja ezt a feleségének, az asszony kiteszi a tarisznyát, és szalonnát, meg kenyeret rak bele. A gazda a vállára akasztja, a subát a nyakába keríti, a kezébe fog valami hosszú csőszbotot, és egy csendes „Isten á...”-val kimegy a házból. A majorszélen megáll, s némi csatározást kezd a majorbeli ebállatokkal, amelyek, valahány van, mind vele akar menni.

Csodálatosan logikátlan észjárása ez a puszták minden rendű kutyáinak, hogy egyébként ha bele lőnek se megy el a háztól, de ha vásár van valahol, alig lehet otthon marasztani.

Zavaros néhány fagyos göröngyöt szed föl, és granatéroskodni kezd a négylábú hadsereggel, melyet sikerrel visszaver.

Ezzel aztán megindul lassan, a botot a subaalj hátulján húzva maga után, ami a teljes megelégedés nyilvánvaló jele, ellenben ha minden lépésnél fölemelve éri a vége a földet, abból egy és más gondokra lehet következtetni. Megelégedve pedig igen meg lehet István, ami abból is kitűnik, hogy a legközelebbi úthajlatnál letér az országútnak nevezett fagyott sártengerről, s a havas mezőségen át a torony irányába tart, arrafelé, amerre a csárda van.

Hát az még meglehetősen messze, ott lent, ahol lilaszín ködök keverik egybe az eget a földdel. István bandukolva megy, majd megáll, s hátat fordítva a szélnek, a subaszárny enyhelyében pipára gyűjt. Azután újra nekiindul, s füstölögve ér el a korcsmaházig. Ott benyit, és jó reggelt mond Öreg Gáli Jánosnak, a kocsmáltató vén embernek, aki éppen most végezte be a reggelit, s veregeti le a ruhájáról a rátapadt kenyérmorzsákat.

- Adjon kend bort.

Gáli a megmaradt szalonnadarabokat visszarakja a zöld tányérba, a paprikás döbözre ráteszi a tetejét, s miután hegygel asztalnak támasztva becsattantja a bicskát is, megindul eleget tenni a szónak.

Azonban ahogy a pitvarnak vezető ajtóhoz érne, megáll, s lassan megfordul.

- Sokat?

Zavarás István ránéz, s amint teszi le kifordított állapotban egyik asztalra a subát, kurtán mondja:

- Hát.

No jól van. Gáli ezzel kimegy, nagy tele kancsót hoz be, s várja a szoba közepén, hogy hova ül le István. A csikós elrendezvén maga körül mindent, a legsarokban helyet foglal, s akkor szó nélkül teszi elébe a kancsót Gáli.

Zavaros kedvtelve húz belőle, két kézzel emelve a terhet. Gáli leül a kuckó mellé, majd meg odamegy a vendéghez, szó nélkül kapar a zacskójából a pipájába dohányt, s ahogy rágyújtott, újra csak leül. Ezután csend támad. Zavaros hol iszik, hol két könyéken bámul ki a fakult ablakon a hóhatárra, ahol varjak kergetik egymást. Gáli pipál, s olykor azon mesterkedik, hogy a mellény alá vett nyakravaló csücskeit kihúzgálja a gomblyukakon.

Majd maga elé tekinget, s a csizmája orrait koppingatja össze. Valami bogárfélét lát a földön, s figyelni kezdi, hogy merre megy. Előbb tőle elfelé tart, s Gáli emelkedik is már a fölkeléshez, hogy utána lép, s eltapossa. De ahogy a bogár irányt változtat Zavaros felé, megmarad a helyén. Szó nélkül nézik ketten. Zavaros fölemeli a lába fejét, s ahogy alá ér a kis állat, ráereszti.

Ezen taktikus manőver némi jó kedvet éleszt a két emberben, s Gáli a pipát a padkaszélhez verve, István felé fordul.

- Hát kend? - kérdi.

Már tudniillik, hogy elmegy-e a vásárba. Zavaros azt feleli:

- Nem én.

Gáli a földre néz, aztán malmozni kezd a két hüvelykujjával, s idő múltán megszólal:

- Nem-é?

- Nem ám.

Az egyetlen szóbeszéd tárgyát képező esemény ki lévén merítve, újra hallgatagságba süllyed a kettő. Nagy idők telnek bele, míg Gáli egyszer odamegy Zavaros asztalához, s fölemelvén a kancsót, megkotyogtatja. Nagyon az alján csettennek össze kevéske borhullámok. Gáli, mintha a füleiben nem bízna, fél szemmel belenéz, teljes meggyőződést szerzendő. Hát úgy van. Azt a maradékot aztán a szájához emelvén, a kancsót kiissza, s újat hoz bele.

Zavaros nézi, s ahogy a friss is elébe kerül, bizonyos sietséggel kap bele. Gáli lassan járkál föl-alá a szobában. Kitekint az ablakon, s ahogy a nap fehéres tányérját jó magasan látja haladni az égen, begombolkozik. Subát vesz elő, a vállával belerázza magát, s beakasztja a bőrgombokat. De csak kiakasztja megint, mivelhogy a sipkát elfeledte lejjebb húzni. Ez megtörténvén, helyes állapotba vergődik János, s odaszól Zavarosnak.

- Hát én majd elmék.

Zavaros biccent a fejével. Gáli elköszön, s megindul, de ahogy oldalt huzakodna kifelé a szűk ajtón, még visszaszól.

- A bor mögött van a másik házban.

- Értöm.

Gáli azzal nekivág a majsai útnak, mert hogy éppen egy fölösleges passzusa van, amihez igen alkalmas volna a vásáron elkötni egy lovat.

Zavaros István pedig egyedül maradt, s hol egyik, hol a másik karjára dől, központnak véve minden esetben a kancsót. Ahogy a nap ebédtájra ér, és megszűrkül a tájék, előveszi a tarisznyát s járatlanul zörög a söntésben, keresve a paprikás döbőzt. Étél után bort hoz, s a falnak dőlve elmélázik, miközben a botjával vonalakat húzgál a földön. Nem háborgatja senki, mert aki csak elléphetett hazulról, mind oda van a vásáron.

Egész alkonyodóban pedig előhúzza a pénzes-zacskót, s a borok árát hatosokban kirakja az asztalra. Számol egy darabig, s amint mindent rendben talál, veszi a tarisznyát, subát, botot, s hazamegy a majsai vásárból Zavaros István.

1893

TANYÁK A HÓ ALATT

- Esik a hó - mondták odakint Förgetegék, mikor legelsőbb hullani kezdett a pihe az égből a tanyákon.

- Hát esik, bátya.

No jó. Így szokás ez már télen, s bolond ember az, aki a természet megszokott rendjében kivetni valót talál. A hó esett, vékonyan betéríté a tarlót, megakadt az elszáradt bogáncsok tetején, a kútgémen gubbasztó varjú hátán, a szalmaboglyákon.

Bizonyos fokú megnyugvást támaszt odakint mindig az, ha a hó leesik. Mert tudnivaló, hogy a hó a legjobb polícia a világon. Mikor fehérbe borul a tájék, az éberséggel alább lehet hagyni: nemigen esik lopás, sőt egészen el is múlik, mintha egyetlen bűnös szándékú ember se laknék

odakint a síkok végtelenjén. Valóban, a pusztázó szegre akaszthatja a rozsdás fringiát, a Ráró nyugodtan heverészhethet az istálló szalmáján, nem kell a gazok után futtatni éjszakának évadján. A lopások, mintha csak egy soha nem látott erélyességű belügyminiszteri rendelet vetne véget nekik, megszűnnek, eltűnnek, mint a támadó nap erős sugara előtt a szürkés ködfelleg, amely hajnalonkint a semjék vízállta helyein legel a zombékkupacok között. Mert a tolvajt, aki a más vagyonát cipelné el, elárulja a hóban a nyoma, hogy utána lehet menni a harmadik határba.

Már csak ezért is jó az, mikor néhány arasznyi rétegével szelíden borul az égből szakadt világos tömeg a fekete földre.

Azonban az idei tél megjátssza magát ebben, s hogy hónapok óta adta a borongós szürke boltozat, valósággal elborul minden odakint a hóban, az árok egyszínűvé válik a szántófölddel, az apró házak tetején méternyi vastagon fekszik meg, s elzár a külső világtól mindeneket. Végtelen nagy alvó tenger ez, amelyen ha éjszaka a bujkáló hold előnti hideg fényét, olyan, mintha egy megfagyott országot mutogatna képzeletbeli fantom gyanánt. Egyetlen fehér tömeg minden, amit sehol se szakít meg valami vékonyka feketeség: a kocsik nyoma, keréksávok. Csak az egészen járatos országutakon van valamennyicske törés, azokon mozog lanyhán déltájban néhány szán vagy ember, kikkel valami sürgős munka hagyatta el a tanyát.

Egyébként esend és mozdulatlanság van mindenütt, a havak tetején még az se siklik el a hallgató füléhez, amely nyári estéken órányi távolra elhullámszik a földek illatával terhes levegőben; a kutyák ugatása. A kisebb és nagyobb fajtájú ebállatok: pulerok, ürgefogók, nyúlhajtók, ló elébe valók, kertőrzők, marhára vigyázók, mind nagy elfekvésben vannak, s lépést se tesznek a tanyaudvaron kívül, azon egyszerű oknál fogva, mert a hó magasabb náluk.

Olyan vastag, hogy elmerülnének benne. Így aztán a kutya is csak megvan a szalmaboglya alján a lyukgödörben, amit nagy hozzáértéssel csinált magának, vagy a marhák között az alomban, vagy a pitvarban, esendő falatok után pislogatva fel a tűzhelyre vágyó szemmel, amíg ki nem rugatik onnan, mivelhogy kutyának kívül a helye.

Csak hogy hol van ilyenkor „kívül”. A kívül egy hóból álló Szahara, egy rettenetes lélegzetállító csöndességű fehér fagy-tenger, amiken itt-ott mély domborulatot váj a szél, hogy a másik oldalon habos hullámtaréj gyanánt hordja egy rakásba. Nincsen semmi, ami mozogna ebben a tájban, itt-ott lomhán kanyarog némi vékonyka feketeség a nehéz téli légben, olyan, mintha a hó füstölögne. A félig eltemetett házak kéményén, a gólyafészek venyigéi között szivárog elő olykor a füst-csomó, csak olykor természetesen, mert nem esznek mindennap meleg ételt. Gazdálkodni kell, mert ki tudja, meddig tart ez az ostromállapot. Olyan ez, mint mikor a vitorlás hajót ezer mérföldnyire a parttól előfogja a kéthetes szélcsend. Nem lehet kimozdulni a házból, nincsen semmi munka, a tanyaiak későn kelnek, hogy a világot ne fogyasszák, reggel nyolc óra tájban esznek valamit, azután elcsetlen-botlanak a házban, az udvaron délután négy óráig, akkor újra van étel, s mikor a fehér tömegek kezdenek szürkére válni, és sötétlila ködök emelkednek a föld peremén, és lassan előntik sűrű mivoltjukkal a vidéket, lefekszik a tanya gyertyagyújtat előtt.

A szegedi nagy külső terület félreesőbb helyein, ahol a földeket nem vágja keresztül valamely országút, melyen mégiscsak bódorog néha a havak tetején egy-két ügyes-bajos ember, sehol semmi nyoma annak, hogy ott ki is szokás a tanyaházból járni. A hó tiszta a telepek között, amit nem szakít meg a lábnyom, amerikai hócipők kellenének ide, hogy járni lehessen, a jószágot kocsi elébe fogva istenkísértés volna kihajtani, a csillagbörtönben nincsenek jobban elzárva az emberek, mint a szabad tanyákon.

Amúgy pedig nagy hujjáhozás van a gyerekek között, mert nem kell iskolába járni. Azon oknál fogva, hogy lehetetlenség. A csöpp emberek fejénél sokkal magasabban van a hó, még belefulladásra valamelyik. Az emberséges kölykök aztán rettenetes nagy embereket építenek hóból, s ha készen van, fellökik, hogy újat csináljanak: országos szenvedélyeket mutatván be ezzel kicsiben.

Az egyedül mozgó a katáng elszáradt törzse, ez a pusztai holt stréber, amelyet még a mostani nagy hó se tud eltemetni. Mikor már félig benne van, csak kifújja a szél, és felkergeti a hódombra. Onnan aztán a legkisebb légindulás zörögve kergeti le, s északi szeleknél veszett csatangolást visznek véghez a hó tetején az ördögszekerek.

A másik mozgó a szerencsétlen nyúl, amely ellen az ilyen télen a vérszomjas jágerokon kívül az idő is összeesküdik. A szerencsétlen fülesek le vannak soványodva, hogy csak éppen fityeg a csontjukon a bőr, s a különben közmondásos félénkségű állatot az éhség bekényszeríti a tanyák alá, a boglyák mellé, ahol mégiscsak akad valami kis szalma rágnivaló. A boglya mellé ásott hógödörből alkonyattájban akár bottal verheti le az elgyötört állatot a kocavadász.

Egyhangú élet ez télen odakint amiben csak két uralgó téma körül csoportosul a beszéd: a hó meg a hideg. Van mind a kettőből elég. Elhagyatott, pusztá az egész világ, vakító fehérség mindenütt, és imbolygó nehéz köd a láthatáron. Esti alkonyat után, ha fölkel néha a szürke föllegek mögül a hold, némi világos fény szalad szét a tájon, hogy azután fekete sötétbe essen megint minden, amelyben csak a hó világít. Emberhangtalan némaság fekszik a végtelen síkon, a tanyák alszanak, mintha meg volnának fagyva. Azután mély, erős dörgés hangja ereszkedik szét a vidéken, s a hideg téli éjek ritka levegőjében elhullámszik messze. A fehér táj tetején hosszú sötét vonal mozog, mintha valami töltés indult volna meg. Ezután elszárgul a tanyák között két veres szörnyetegszemével a vonat, kattogó robogásával megzörrentve az ablakot. Halbőr fölérik álmából, s utána tekintve a morajló vastömegnek, csendesen mormogja:

- Mén a vonat.

1893

MEGÖLTEK EGY LEGÉNYT

Bélteki Mihály juhász-számadó este az üveglámpásba tett faggyúgyertya fényénél megvizsgálja az akolban a birkákat, s úgy találja, hogy megvan valahány. No, hála Istennek. Kimegy a ház elé, és mérgesen sandít át a major túlsó felére, ahol a lovascsősz lakása előtt nagy sürgésforgás van, mivelhogy Czirók István lovas-csősz sertést vágott ma, s meginvitálta tehetős ember létére az egész majort, kivéve a juhászokat. Mert tudnivaló, hogy csőszféle néppel juhászfajta ember soha sincsen se testi, se lelki barátságban, mert hiszen az lehetetlenség volna.

A dolog úgy áll, hogy Bélteki Mihály éppen nem vágyódik arra a darab húsrá, pohár italra, amivel Czirók Istvánnál fölkínálják a vendéget, mert hiszen van neki magának is. Hanem csak hagy az valami keserűséget az ember szívében, hogy mikor mindenki mulat, akkor ő éppen birkákat olvasson az akolban, és kenesse az anyabürgék fájós lábára a kenőcsöt a bojtárokkal.

Ködös alkony terítgeti le a köpönyegét a pusztára, s Mihály időjövendölési célzatból kiballag a major elé, hogy az ég alján úszó ólmos föllegekből talán ki lehetne olvasni valamit a jövő idő miként való járására nézve. Nagy csizmái mérgesen koppannak a fagyos rögökön,

amint lassan halad, és Czirókék irányába érve, lehajtott fejjel a földet szemléli, hogy még csak oda se nézzon.

A határ ködbe borul, az útszéli fiatal akácok száraz gallyait támadó esti szél veregeti össze. Lassan belefordul egészen a sötétségbe a homály, hullani kezd a dara, s a végtelen hómező emberhangtalanságába csak távoli tanyák kutyaugatása vegyül. Olyan fekete minden, meg lehetne esküdni rá, hogy ott a világ vége, ahol a major áll, azon túl már nincsen semmi.

Azaz hogy mégis... mert nemcsak, hogy néha elszáradt katángot kerget végig a havak tetején az alszél, hanem hogy valami apróka kicsi fénybogár támad bele a sötét éjszakába. Messze van az nagyon. Csekély fénye az egyetlen pont, amin a kietlenben megnyughat a szem. Néha el-eltűnik egy pillanatra, majd meg újra világol. Bélteki Mihály arrafelé fordul és nézi:

- Ugyan, ugyan - mondja tűnődve.

És nézi csak újra, hogy nem-e a szeme káprázik. Azonban nem. A fénybogár ott fekszik állandóan egy helyben, harántos irányban a jegenye-erdő sudarai alatt.

- Ugyan ki lehet... ilyen időben.

Nehogy azonban Bélteki Mihály tiszta észjárására nézve kétség merüljön föl, el kell mondani, hogy abban az irányban van a Síró-csárda, amerre ez a vigályos, tünező fény reszket a pusztai sötétben. És hogy miután fény van ott, bizonyos, hogy fent vannak a csárdában. Öreg Gáli János, a kocsmáltató, egy vén sánta ember, aki napáldozat előtt fekszik. (Ámbátor lehet, hogy éjszaka még fölkel és szétnéz a határban, mert a régi világból való ember még ő, és több ns. vármegyék börtöneiben senyvede egykoron.) Ha tehát lámpa ég a csárdában, ott okvetlen vendég van. Azt mutatja, a hol eltűnő, hol kigyúló fény is: el van gémberevedve a hidegtől, és járkal a kocsmaszobában, el-eltakarva a testével az ablakot olykor.

Bélteki Mihállyal incselkedni kezd a kíváncsiság, és nagyhamar egyesül azzal a méreggel, hogy Czirókéknál mulatnak. No nézze meg az ember, hát ő egymagában ülön otthon? Deres bajuszán csavargatva indul meg befelé, s hmeget, gondolkodik az úton. Azután sebes lépésekkel újra csak a juhstálló felé tart, benyitja az ajtaját, és hangosan, feltartott fejjel kiált egyet, hogy a szó elmeessen a birkák fölött a hodály felvégébe, ahol három bojtár kergeti a falra hosszában felragasztott faggyúgyertya fénye mellett a durákat, a négy juhász-csacsi meg a hátuk mögött nézi, s benyújtják néha a fejüket a kártyások közé, mintha ők is értenének a játékhoz.

- Bujtárok, heee...

Kisguczi Illés siheder legény, aki a legfiatalabb köztük, s még nem hivatalosan elismert bojtár, hanem, mint a pusztai rangmegkülönböztetés mondja: „Csak úgy a juh mellett koncsorog”, állása legkisebbségének a tudatában, felel a hívó szóra:

- No?

Bélteki Mihály visszakiált:

- Gyertek no...

- Melyik?

- Valahány.

A négy legény összenéz, hogy mit akar ugyan ennyijükkel a számadó. Talán hogy kiverjék Czirókékat a házból. Egyszerre kiált vissza mind:

- Hova?

- Hova? - felelé vissza Bélteki olyformán, mintha nem is lehetne máshova menni az egész világon, mint ahova most éppen ő akar. - Hát a csárdába.

No, ehol van ni. Hát mért nem mondta hamarabb. A négy legény egyszerre elveti a kártyát, s a nyakukba kerítik a subát, amiken eddig ültek. Mert olyan jó a suba, hogy az mindenféle házi-bútor gyanánt használatos: hol bunda, hol szék, hol ágy: ha kifordítják, húst lehet szárítani, meg ebédelni a bőrén, hol meg... de hát minek mondjam én ezt, mikor úgyis tudják. Bélteki Mihály uram is ugyanezt cselekszi, bekapcsolván a nyakon a bőrgombokat, de meg fel is hajtja hátul a fekete bárányból való kacagányt, ami szinte ajánlatos mindenkinek, ha a nyakát akarja óvni a behulló darától. A bojtárok nagyhamar kihajtják az aklok elébe a csacsikat, s felkapaszkodnak. Bélteki is bekiált a sötétben maradt bürgeházba:

- Gyere no, csacsi.

Mert nem igaz ám az, hogy a számár számár, hanem ellenkezőleg igen okos teremtés, s igazság szerint zokon se veheti az ember, ha a nevén nevezik. Íme Bélteki Mihály nagy, fekete csacsija olyképpen jelenik meg a hívó szóra, mintha beszélni tudna, és értené a szavak jelentőségét. Pedig nem tud beszélni, mert különben tiltakozna, hogy ilyen éjszakai utakkal sarcolja a gazda.

Ahogy a számár megjön, s oda áll a számadó mellé, Mihály is felkapaszkodik, s lötytyen rajta néhányat, előbb hátra, azután előre hasmánt billegvén, mivel hogy a subabeli súly, ha okosan el nem osztatik, meg szokta rántogatni az embert.

- Gyerünk no.

A sötétben lassú ügetésbe kezd az öt juhász, s a major szélén fültövön ütvén Mihály a saját csacsiját, megadja az egész csapatnak a helyes irányítást a követendő út irányára nézve. Az ötök belekocognak a sötétbe, s csak alig látszik, merre járnak a pusztán. Az ég elborult egészen, semmi más fény nincs, csak kevéske hóvilág, azonban a csacsik tudják a járást jól, amivel valószínűleg azt árulom most el, hogy nem először teszik meg ezt az utat.

Hát bizony nem először. Hamar odaérnek, pedig éppen a föld peremének a legaljába esik a csárda, ha a major szélétől nézik. Ahogy elibe kocognak, a csárdabeli kutyák dühödt marakodást kezdenek a juhászpulikkal, amelyek bebújnak a csacsi négylába közé, s onnan vakkanatnak ki mérgesen.

Egy-két kampós botot közibük vágván, a csárdabeli ebállatok visszavonulnak oda, ahonnan jöttek. Az ötök egymás mellé állítják a szamarakat, beterítik néhány subával, s a pulik is kívül maradnak őrizet gyanánt. Azzal aztán Bélteki Mihály uram benyitja az ajtót, és nyitva hagyja, hogy a többi is bekecmereghessen. Ahogy ez megtörtént, beljebb lép egész az ivó közepéig, ott a kezével előbbre igazítja egy kicsit a báránybőr sapkát, majd meg visszatolja. Annyi ez, mint a köszönés, mert nem lehet azt kívánni, hogy télen több erő fejtessék ki ilyenkor, mint amekkorát egy közönséges nyári kalapbillentés megkíván.

- ...ten - mondja Bélteki Mihály.

- ...ten - feleli Öreg Gáli János a kuckóból, néhány hitvány gyufaszálat kotorászván elő a zsebből, pipára gyűjthetás okáért.

- ...ten - mondja most már a négy legény is, amire visszaválaszol Öreg Gáli János.

- ...ten.

Ez különben annyit jelent a közönséges magyar beszédben, hogy „adjon Isten”, azonban annak csak az utolsó szótagát szokás kimondani, annyira magától értetődik, és mindenki kitalálhatja, hogy mi az eleje.

A kocsmában egyébként csak ketten vannak, akik hogy eddig is ott voltak: Gáli János meg Duhaj Kis Miklós, aki polgári állására nézve csikós a szomszéd uraságnál. A juhászok tekintete el is borul egy kicsit, ahogy meglátják. Csikósemler, juhászemberek között nagy a folytonossághiány, mert a lovas lenézi a szamarast, a juhász meg szebbnek tartja a maga mesterségét, már csak azon érthető okból is, hogy a bürgének nincsen passzusa.

Duhaj Kis Miklós előtt áll az asztalon egy zöld kancsó, abban bor van bizonyosan. Miklós maga leteszi éppen a fejéből a sipkát, ami nyilvánvaló jele annak, hogy enni akar. Elő is keríti az ételt, és bicskahegyre szedvén külön-külön minden szalonnadarabot, nagy nyugalommal tarisznyázik.

Emezek meg kikeresik a legszélső asztalt, s bemennek sorjában a fal mellé a padra, amely intézkedésnek megvan az a haszna, hogy hátulról nem vághatnak az ember fejéhez semmit.

Hanem hiszen nem is. Elég biztonságban vannak ma: öt ellen nem kezd egy.

- Esik a dara - mondja Bélteki.

- Ühüm - feleli Öreg Gáli János, tollakat húzgálván a pipaszáron keresztül. - Mennyi?

- A dara?

- Dehogy. Ital.

- Vagy hogy ital? - szól kedvtelve Mihály. - Hát hozzon kend ötször.

Öreg Gáli János most már egészen rendbe szedvén a pipakésztségét, rágyújt, és kimegy a csárdából, kisvártatva visszajön, és hoz öt mázos kancsót. Azokat lerakja egyenkint, minden ember elébe a maga porcióját. Azzal se szól, se beszél, hanem beleül a kuckó mélyébe, s csak a pipafüst, ami előszivárog olykor onnan, mutatja, hogy nem hált még meg Gáli János uram egészen.

Azonban a többiek se beszélnek. Duhaj Kis Miklós eszik, hát az nem beszélhet, a juhászok meg isznak, hát azok se beszélhetnek. Ürül a kancsó, Gáli többször előjön a kuckóból, és hozván a kifogyottba, megint csak visszamegy. A csikós befejezi az evést, neki is bor kell. Nem szól senki sem, mert minek, ha anélkül is meglehet az ember. Csak zörögnek az üres edénnyel az asztalon, ha kell valami.

Az arcok kipirosodnak, s megindul a juhászok között suttogva a beszéd is. Bélteki feláll, és keresgélve járkál a csárdában.

- Hol a duda? - mondja.

Gáli János úgy hevertéből integet a sarokba.

- Ahol van ni - felel. - Hanem el van hagyatva nagyon.

Hát bizony el van hagyatva. Ritkán kerül kézbe, mióta megdrágult a bor, a pókok laknak most a kecskéből való muzsikán.

Azonban hát majd megigazgatják. Bélteki fölkapja, és műértő mozdulatokkal rángatja rendbe a dudát. Azután fölfújja, és próbát tesz vele, hogy szól-e? Hát egészen rendes szólása van neki.

- Nini - mondja derülten Mihály.

S hirtelen a hóna alá kapja a bőrt, az ujjait ráteszi a síplyukakra. Szól a duda mindjárt. De éppen amint nyekergetni kezdené a juhászost, erős, mély hang csendül meg a másik asztal felől. Duhaj Kis Miklós fogott énekbe, és danolja magának a régi lovas magyar ember hallgató nótáját:

*Ólmos eső esik, kis pej lovam ázik,
Gyenge kezem feje kantárszárán fázik...*

Eddig tart csak, mert a másik pillanatban rettenetes csörgés támad. Bab Illés bojtár odavágta a kancsóját a csikóshoz, amiért hogy dalolni mert. A kancsó eltalálta a csikósét, s a két edény rokon szeretettel érintkezvén, cserepekre szakad. A csikós arca elsötétül. Gáli János előmászik, hoz két új kancsót, s visszamászik megint.

No most már nyekergethet a duda. Nyekereg is. Kisguczi az első, aki kirúgja maga alól a lócát, s a közére áll, járja a hátravágó, azután meg, hogy Bab Illés is mellégrik, ketten a csárdást. Mihály nekidagadt képpel fújja. Egyszer csak azt mondja a duda:

- Ssutty...

És eláll abban a pillanatban a szava. Ijedten néznek rá mindenek. Mi lelte?

Kitudódik hamar. Duhaj Kis Miklós behajította a bicskáját, a duda szétrepedt, és hát most már igazán el van hagyatva egészen. A juhászok arcára kiül a harag szederjes színe. Bab Illés odakap a sarokba támasztott kampós botokhoz.

- Vágjam? - kérdi rekedten.

Bélteki Mihály még nem bír szóhoz jutni a dühtől. Előbb csak int neki, s azután szól tompa hangon.

- Vágd.

Vágja. Ahogy a bot két kézre fogatván, felsuhan a levegőbe, leüti a lámpát. Sötét lesz hirtelen. Azután egy nagy puffanás.

- Jaj... - sóhajtja Duhaj Kis Miklós.

Még egy puffanás, még egy jajszó, azután ünnepélyes csönd a fekete sötétben. Csak Öreg Gáli János uram pipája világlik a kuckóban, aki is beleütvén a parázsába egy szál masinát, gyertyát gyújt. A csárda-padlón el van nyúlva a csikós a maga vérében. Gáli odamegy hozzá, mozgatja: nem mozog...

- Möghótt - mondja.

Idő múltán felel rá Bélteki.

- Mög...

A tetem fölött egymásra néznek az emberek. Bab Illés leteszi a botot, s felfogja a halott két karját. A másik a lábait emeli, Gáli kinyitja az ajtót, s viszik kifelé. Bélteki elől megy. Erős hóhullás van odakint, a pihék kavarognak, és megalszanak a vérben.

Rávetik a testet a nagy, fekete csacsi hátára, Bab Illés vezeti, a többi megy utána.

Bélteki lehajtott fejjel ballag, s a hókupacokat gondolkozva rugdossa szét a csizmája orrával.

- Csak be egészen - szól.

Beviszik a jegenye-erdőbe. A száraz ágakon megröppen a madár, és dara hull a fekete alakok fejére. Bent a csalitok legmélyén magas hófuvatag van egy darabban, amellet megáll a menet.

Lukat vágnak bele faággal, s az üregbe belökik a halottat. Azután havat hánynak elébe, s hogy ez a munka is kész, szóttalan fordul vissza a csapat. Frissen eső hó földi be a nyomukat: Duhaj Kis Miklós holtteste majd csak a tavasszal kerül elő, ha megolvad felette a fehér halom.

Lassan mennek, egymás nyomába lépve a hóföretetben. Bab Illés, ahogy legelől megy a számmal, beszélni kezd, s néhány szavát az utolsóig kapkodja el a szél.

- A fejét érte az egyik, a másik... a másik a nyakát, hogy szinte visszapattant...

Bélteki durván mordul bele.

- Ne lármázz.

Illés elhallgat, s csendben érnek a csárdáig, fölülnek a csacsikra a bojtárok. Bélteki meg bemegy Gáli Jánoshoz eligazítani a számlát. Azután kijön, s fölmegey a csacsira, előbb ledörzsölvén a vért a nyakáról néhány összemarék hóval.

- Gyerünk - mondja rekedten, s köhög utána.

Megindulnak, de alig tesz néhány lépést Bélteki alatt a számár, a számadó nagyot kiált.

- Nini hé. Megálljunk csak.

S visszafordítván a csacsit, a csárdaajtóig megy el rajta. Ott bezörög a bottal.

- János... Gáli János...

Gáli kinyitja az ajtót.

- Mi kell - kérdezi kurtán.

Bélteki Mihály a havat turkálja a botvéggeel.

- Ugye János, nézd csak... izé... - szől némi zavarodottsággal - hát az mit ivott? Kifizetném...

Gáli feltolja a fején a sipkát, s néhányszor végigsimítja homlokát a kezefejevel.

- Az? - felel közömbösen. - Hogy is csak. Négy hatos, meg két hatos... meg megint két hatos: kilenc hatos.

Mihály ahogy a csacsin ül, hátraveti a subája egyik szárnyát, hogy jobban belemehessen a zsebbe a kezével. Bőrzacskót húz elő, és ezüstpénzt önt ki a tenyerébe. Azután a gyenge világnál, ami a nyitott ajtón kiszűrődik, szedeget belőle a másik kezébe.

- Ehol-e - nyújtja át aztán Gálinak.

Néhány darab lehullt, s pengve ugrál a köszöbfn. Szegény Duhaj Kis Miklós temetésénél ez a harangszó.

1895

CSATA A KATONÁVAL

János a tanyáról többféle alapon jött be ezúttal a városba. Elsősorban a piaci árak érdekelték, s azon fölül néhány apró tárgyat is kellett venni. Ugyanis kell egy karika a malac orrára, egy karika az ingaóra láncára, amit mindig ellopkodnak a gyerekek, végül pedig adót is kellene fizetni.

János ez utóbbi mesterséget végzi el először, s megszorodva jön ki az adóhivatalból. János odakint azt határozta, hogy tíz forintot fog fizetni, de csak ötöt fizetett, s így pénzügyileg szaporodott. Ez mindig vidám állapot. Most már lehet karikákat keresni. Talált is kettőt, nagyon szépet. Egyik jó volt az órára, a másikat pedig nagyolta kissé a malac orrára, de hát üsse kő, majd hozzánövekszik. Az orr növendő. Ezzel most már egészen készen van, s lehetne is menni kifelé, amidőn eszébe ötlik, hogy vesz egy olcsó jegyzőkönyvet a fiúnak. Inkább abba írkaljon, mint a ház falára.

Ez természetes. János valami játékszerbe megy, végignézi a kirakott tárgyakat, s néhány fillérért vesz egy kis noteszt. Szép azért az nagyon, olyan aranyos a háta, akár a biblia.

- No majd meglátom, mit ír bele a gyerekek - szól biztató mosollyal János a boltoshoz. - Maga lösz a felelős azért, amit a gyerekek ebbe a könyvbe szerkeszt.

Így elválnak.

Amint azonban János az aprópénzt tartalmazó tárcát a belső zsebbe akarná tenni, a tárcsa leesik a földre, mert nem olyan könnyű a zsebben való mozgás, mint ahogy azt az ember gondolná.

János lehajol érte, s amikor felvinné, egy kis színes alakon akad meg a szeme. Ez egy játékatona, amely fakarjával szalutál, s kabátja kékre, lábai vörösre vannak festve. A szerencsétlen kis katona feküdt a földön, mert csákójával odaszorult az árusító asztal lábához, de még így fekve is következetesen tisztelgett. Természetesen, János ahogy megpillantja, villámgyorsan az eszébe ötlik, hogy a kis könyv mellett ez a katonababa is igen jó lesz a gyerekeknek.

Hamar kikapja hát fekvő helyzetéből, s hozzámarkolva a tárcához, mind a kettőt az öklébe fogja. Fölegyenesezik, s az öklét bedugja a belső zsebbe. Ott kinyitja, a katona és a tárcsa bentmaradnak, kezét pedig nyitott állapotban húzza vissza. No, ez rendben van. Most már végleg elköszön a boltostól, s az utcán kedvvel rázza bele magát a zsebbe.

Most addig be nem nyúl a zsebbe, amíg a tanyára nem ér.

Nincs otthon senki, mivelhogy a gyerek iskolában van, az asszony pedig odajár a szomszéd tanyára, ahol valami torban segédkezik.

Így hát a lovakat kifogja, s előkeresve az eresz alól a kulcsot, bemegy a házba. Jó meleg van bent. János topog egy kicsit a szobában, s jár-ke. Majd pedig gondolkodik, vajon utána menjen-e az asszonynak, vagy rátegye az órára a karikát.

Eközben eszébe jut a notesz meg a katona. Gyertek elő. Zsebbe nyúl, s kivesszi mind a kettőt. Az asztalra teszi, s az ablakhoz megy, kitekint a néma tájra, az útra, hogy jön-e a gyerek. No, nem jön még.

Visszafordul, s ekkor ahogy tekintete az asztalra esik, megdöbbenve lép hátra.

A notesz fekszik az asztalon, de a katona, melyet mellé fektetett, nem fekszik, hanem áll, és fölemelve tartja a kezét.

- Nini - mondja János.

Odamegy hozzá, s lefekteti.

De midőn elvonja a kezét, újra fölugrik a katona, előbb hajlong jobbra-balra, mintha igen mérges lenne, azután megáll keményen, éppen neki szemközt fordulva, és a kezét le nem eresztve egy világért.

- No - szól újra János, és komolyan szemügyre veszi a kék-vörös emberkét.

Fa ez, fa. Legalább annak mutatkozik. S miként van az, hogy mégis mozog?

Leteszi most már keményen az asztalra, s meg is nyomja, hogy jól fekvé maradjon. Úgy is van. Erős keze alatt megfekszi az asztalt a katona, és semmi mozgása nem érzik.

Ámde kezét hirtelen elvonva onnan, újra csak föl pattan, hajlong, megint előtte áll meg, s két festett szemével reátekint.

- Üssön mög a part! - kiáltja János, és mérgesen csapja le újra.

Ezúttal politikával él. Nem kapja föl hirtelen a kezét, hanem lassan fogja elhúzni. Meg is próbálja, de íme, mi történik megint. Ahogy szelíd vigyázattal emeli föl az ujjait, akként kél utána lassan a katona, mígnem ismét teljesen egyenesen áll, és karját Jánosra emeli.

- Engöm né fenyőgess - mondja János, s elmegy az asztaltól egészen a sarokig.

Onnan gyanúsan nézi. Csönd van kint, bent. Kissé alkonyodik, s a pusztára leszáll a téli napáldozat ólmos fátyola. Semmi zaj sem hallható, a boglya-kemencében összeomlik néha a zsarátnok, s koppan a tapasztott falon. A notesz az asztalon fekszik, János a kemencepadkán ül, a katona áll az asztalon, s mereven nézi Jánost.

Meg se mozdul.

János erős pillantásai egyre gyengébbek, végül lesüti szemeit a katona tekintete előtt.

- Én nem loptalak el - védekezik halkán -, feküdtél a földön. Akkor minek feküdtél... Mert le voltál szorulva. Köszönd, hogy fölemeltelek! Ez nem lopás. Más is elvitt volna, hallod-e! Engöm ne verj mög szömmel, mert leütlek az asztalról. Leütlek!

Erőt gyűjt, és fenyegetve közeledik hozzá. János már-már leüti, mikor új gondolata támad. Az asztalon a kancsó, körülötte vizes az új deszka. Hirtelen elkapja a katonát, és fejjel bele nyomja a vízbe.

- Ne kutya! - hörgi, s homlokán verejtékcseppek ütnek ki.

Mikor elveszi róla a kezét, fölkiált.

A katona nem kelt föl, ott maradt fekvé a vízben.

János vigadozva nézi.

- No most ott vagy... Most mozogj, kutyafulú!

Mozog is. Ijedve veszi ezt észre a küzdő felek nagybika. A víz nem bírta teljesen leragasztani a zöld festékhez a kékfestékes katonát, egyszerre mozogni kezd s hopp! megint egyenesen áll már, de előbb előre-hátra hajladozik fölemelt karjával.

Hátha ez nem célzatos fenyegetés, akkor egyáltalán nincs fenyegetés a világon.

János meghököl, derekát az ágyhoz üti, s fölszisszen. Dühös lesz.

- Minek is hoztalak ide! - kiáltja. - Engöm ne bánts mög. Ne ronts mög. Összetörlek!

Előkapja a botot a sarokból, s tisztes távolban maradvá, le akarja azzal nyomni a katonát. Nem megy. Kitér a bot elől, s minél jobban hozzáújt, annál hevesebben fenyegetőzik.

János homlokán ismét ott van már a hideg veríték. Mit tegyen, mit tegyen?

Eh, egyszer hal meg az ember. Hirtelen elsiklik az asztal mellett, hogy az ablakhoz jusson. Ezt reszkető kézzel kinyitja. Akkor visszafordul bátran, nagy kezével megmarkolja a kis embert, hogy egészen elvesz az öklében.

- Gáspár... Menyhért... Boldizsár... - mondja, s kilöki a katonát az ablakon.

Repül, repül egy darabon, azután a fagyos göröngyök közé bukik, s hentereg ide-oda.

János utánanéz.

- Huh! - csattan föl egyszer.

Már megint áll a katona egy hókupac tetején, hajlong, integet, emeli a kezét, és erős szemrehányás van a tekintetében.

- Loptál, loptál, loptál...

János hallani véli a szavakat, és szívét névtelen ijedség szorítja össze.

És rontások rontása, hogy épp most jön haza a gyerek az iskolából. Látszik az úton. Közeledik, ő meg kiáltani akar reá.

- Kerüld el, kerüld el!

De nem bír. Rémulten, elzsibbadva látja az ablaknál, hogy a fiú észrevette a katonát, fölemeli, s diadallal hozza befelé.

Már az ajtónál kiáltoz:

- Nézze kend, apám, nézze...

Az apja felhördül, s kezét tiltakozva tartja maga elé.

- Be ne hozd! Ide ne hozd! Most vívtam vele éppen...

A fiú nem érti. A kis ember szemei szeretettel nézik a még kisebb embert, s kacagva kiált:

- Nézze kend, ólom van az aljában. Ha lefektetöm, fölugrik. Nézze kend mán!

Jánosról lefoszlik most a zsibbadtság, rémület, s benső indulatai elcsöndesülnek.

- Ó! - sóhajtja megkönnyebbülten. - Ólom van benne.

Aztán röstelkedve mozog, okát adandó az eddigi violenciának.

- Azt hittem: lélök.

1895

TISZAI LEGENDA

Valamiképp a mindenféle néven nevezendő emberek külső mivoltokban változandóságot mutatnak, és különbnél különbfélék testi formáikban, azonképpen a hajó is a maga formájában különböző, és ki-ki olyan, amilyen vízhez épült.

A hajók oldalán ugyan egyazon szekercék dolgoznak, egyazon emberek kezében, de a hajó azért más-más az avatott ember szeme előtt, mert egyik merész külsejű, a másik nehézkes, a harmadik se ide, se oda, a negyedik pedig délceg és vidám hatást tesz arra, aki ért az ilyen dolgokhoz, amiként aki nem ért hozzá, ide se hallgasson, mert úgysem tud meg ebből a történetből semmit.

Mert ami a nagy hajókat illeti, azok valamennyien egyformán fekszenek a lomha nagy vízen, amelynek sárga, homokos tetejéből apró halak ütogetik ki a fejüket a napra. A hajók széles aljukkal ráfeksznek a Tiszára, mind végtől-végig: a *László király*, a *Szent Péter*, a *Mihály Arkangyal*, a vastag *Borbála*, a hosszú *Hunyadi János* - de mindezek között elsőnek említ-

endő a *Szent István király*, ha végtől-végig egybevetjük az ezeken kívül valókkal is. A *Szent István király*-nak olyan szabatos állása van, olyan vakmerő szép feje, remek kormányja és előkelő állású domentátumja, hogy azt valóságos gyönyörűség nézni és ez bizonyos, határozott fokú tekintély a vízen járó embernek, ha az *István*-nal jár hol Bosznia felé, hol Győr alá, hol meg Galácsba.

Nem mai hajó, nem: ezt már, akárhogy is dicsérjük, lehetetlen ráfogni. De hiszen éppen ebben van neki a rangja, mert a *Szent István király*, nem hiába, hogy a mi legelsőbb való szent királyunk nevét viseli, fehér betűkkel kiírva fekete kátrányos oldalán, még soha bajba nem is járt, soha hosszú útjaiból rossz hírt nem küldött haza, és azt a búzát, kősót, kukoricát, vagy bármi egyéb terhet, amit ez a hajó vitt, nem a biztosító társaságok, hanem maga a jóságos király-apostol őrizte, aki nem is engedte égi kegyelmével sohasem, hogy sziklára, porondra, dunai fatönkre jusson a hajó. Ne is adja azt senkinek az Isten. Amen.

Tudnivaló, hogy e valóságos égi kegyelem mellé meg éppen Baráczius Mihály uram volt állandóan, harmincöt esztendőig a kormányos ezen a hajón. Baráczius, akit eleven ember úton aludni nem látott, talán nem is aludt soha, hanem vigyázta a víz folyását, az utat és csak ment, ment; mindegy volt neki, esőben, szélviharban, csöndben: ő ment mindig a *Szent István király*-lyal előre-hátra, tavasztól késő őszig, amíg csak valahol be nem fagyott.

Így őrizték ketten tétova útjain a hajót: István szent királyunk és Baráczius Mihály. Utóbb Baráczius Mihály uram beleunt a dicsőségbe, szárazra kívánczolt, hogy majd más ember életéhez hasonló életet él tulajdon maga is, eltesz-vesz a kertecskéjében a Tisza-parton, rózsát szemez, őszibarackfát oltogat, más öregek szokása szerint, s időnkint kinéz a vízre, fölfelé meg lefelé, ameddig ellát s nézi, melyik hajó jött meg, melyik megy. Így volt a kívánsága, ott is hagyta *István király*-t, de István király is ott hagyta azon minutumban Baráczius Mihály uramat, ki is midőn házába érne, először életében e szókra fakadt:

- Alhatnám nagyon.

El is aludt még aznap mindörökre, amint az föl van jegyezve okulás végett a hajó könyvébe, az akkori első hajóslegény, Vér András betűivel.

Ez a följegyzés természetes, mert Vér András igen szorgalmasan illegette magát e napokban, első lévén sor szerint a többi ember között arra, hogy most már az ő vezetése alatt járja a *Szent István király* a vizeket.

Másképp végezték azonban. Részint azért, mert Vér András kegyetlenül szerette az italt, részint pedig azért, mert hazajött a katonai szolgálatból Fónyai Imre, miután negyedfél évet töltött hadi gőzösökön, és odajárt velük mindenféle világgrészekbe, olyan színű emberek közé, amilyenek a fűszeres boltok ajtajára szoktak festve lenni, mindig citromot vagy cukorsüveget tartván a kezükben.

Szót szóba ne öltsek, Vér András reménységének fáját elszárazította a friss szellő, amit az Adriai-tenger felől hozott magával Fónyai Imre. Kemény fickó volt ez a legény, szálegyenes, mint az árbo, merész tekintetű, erős beszédű, már mint a parancsoláshoz szokott emberek szoktak lenni.

Így aztán a gazda rendelkezése szerint Fónyai Imre rálépett az Istvánra egy szép napos nyári reggel, amikor végig a Tiszán mindenütt mozogtak a vízenjárók, a molnárok eveztek a partra búzáért, a hajókat mosták, a tutajosok a reggelit főzve a faoszlopokon lefelé ereszkedtek, a víz teteje csillogott végig, a füzesek bólogattak, a halászok ladikjai lassan mentek fölfelé, fenék-háló vetése szempontjából.

Bement a padlón, föllépett a tetőre, s szétkiáltott:

- Emberek!

Az első legény a hajó elején rakta a kötelet, kettő a belső oldalon csáklázott a tutajokra, a gyerek főzött. Mind előjött, mind fölnézett, és az első legény, rossz sejtelemmel a szívében, azt mondta: - No.

Azt felelte erre Fónyai Imre:

- Mától fogva én vagyok a kormányos itten.

Vér András akkor se szédül meg jobban, ha a gugora rúdja fejbe csapta volna. Nézett föl, ahol a kátrányos zsindelytetejen állt büszkén az új ember.

- Már hogy maga? - kérdezte gúnyosan.

- Én hát! - vágta vissza keményen Fónyai Imre.

- Hát szén jól van - vonogatta a vállát Vér András, vérkarikás szemével pislogatva -, de rakodva vagyunk egész teherrel. Holnap megyünk Orsovára. Mikor járt maga a Dunán?

Hetykén vetette ezt a kérdést oda, azonban helybe választ kapott reá, gorombát is hozzá.

- Ne törődjön kend azzal! Mit tud kend ahhoz? Nem úgy megyek én a vízen tapogatózva, mint a tutajos, hanem térképről járok!

Ezzel aztán be volt végezve minden. Vér András lekapta a fejét vállai közé, s húzgálta föl tovább a vizes kötelet, hogy karikába rakja. Több szó nem esett, a legények akkor este elhagyták a hajót, hogy szétnéznek út előtt még egyszer otthon. Fónyai Imre még a pásztort is hazaküldte, aki a búzát őrizte volna azon éjszaka.

- Csak menjen kend, mert én úgyis itt maradok.

Az öregember rátekintett.

- Hát nem megy haza?

Már el is fordult tőle Fónyai Imre, s féloldalt vágta csak oda büszkén:

- Első nekem a hajó. Ez a szokás a tengeren.

A pásztor belerázta magát a szűrbe, és elment. Így volt bizony. Egy nap megjött a tengerekről, másnap átvette a hivalt, harmadnap már ment útra, le az alsó Dunára. Az indulás reggelén olyanformán kötötték el parttól a búzás hajót, mintha valamely tengeri gőzös váгна neki az ismeretlen zöld vizeknek. A tetőről, ahol a nagy kormány húzórúdját Fónyai Imre büszkén tartotta a kezében, nem a Baráczius Mihály csöndes, szólogató szavai hangzottak, hanem kemény, ellenkezést nem tűrő parancsok.

Kifordult orral a hajó a vízre, ott ívet vágott, azután úszott lassan, méltóságteljesen a sárga víz fölött. Fónyai Imre állt fent délcegen, előre tekintve, s ügyet se vetve a partra.

Ment, ment vitte a víz két nap, három nap, lefelé, a terhes hajók lassú méltóságával. Semmi baj addig elő nem adódott, fövenyt, porondot elkerültek, biztosnak látszott az egész út, de csak nem a régi volt ez már többé. Nem olyan tökéletes.

- Nem tudom - vélte Vér András -, éjszakánkint velünk van-e Baráczius Mihály uram lelke?

Lehet, mert hit szerint odalátogatnak a halottak éjszakának évadján, ahol szeretteik vannak. Lehet ennél fogva, hogy a vén hajós éjjel ott állt láthatatlanul a kormánynál, és igazgatta a *Szent István király* menetét. Ámde a halottak csak éjjel járnak-kelnek, és suhannak halavány ködköntöseikben szerte a városok fölött, nappalra visszatérnek oda, ahonnan jöttek.

A szellemek, akik éjszaka őriznek bennünket, első kakaskukorékolásra megrebbennek, el-suhannak, s nappal bizony mindenki a maga gondjára van bízva, s ki-ki jól teszi, ha ügyel arra, amiért feleletet vállalt.

Ment a hajó. Délről már megfordult keletnek a nagy Dunán, és sebesebben úszott az erős hullámokon. Sok vigyázat kell ide; itt is, ott is szikla, ezt kerülni, azt kerülni: megizzad a kormányos és rángatja rúdját folyton, a csákyák a kézben, az első legény a hajó orrában. Fónyai Imre nézi a vizet büszke mosollyal, tajtékos hullámját mire se becsülve. Százszor különbekezt is látott.

A parton hegyek, erdők, meg sziklások. A szikla vágott ösvényén a hegy nyergére halad föl egy leány, piros katrincája szinte odacsalja a szemet, Fónyai Imre nézi. Román leány, fiatal fáta, szép nagyon, amint a hegylakók ruganyos lépésével emelkedik a magasba, ingvállát megbontja a szellő, katrincái közé is odafurakodik, hogy izmos lábszárait csak a fehér ruhája takarja. Térdig az is kiszabadult, piros rózsaszín, s valamely észveszejtő inger is van abban, ahogy lépdél fölfelé az egész karcsú leány.

- Uram, segíts! - ordítja az orom elejéről Vér András.

De hiszen hívhatod. Baráczius Mihály után szent királyunk is odahagyta ezt a hajót. Nagyot roppant, a hátulja ketté vált, az orra fölcsapódott a magasba, a kormány meg hirtelen leült, oly hirtelen, hogy már csak azt lehetett látni, amint a vasalt fadarab elválik a hajótól, s nagy ívben a vízbe zuhan, magával rántva Fónyai Imrét, utána meg omolnak ám egymásra a szép piros-zöldcsíkos zsákok. Biz lenyomták Fónyai Imrét a víz alá.

Ott is maradt, tartja odalent a kormányt. Adj uram neki békés nyugalmat, ha ugyan meg nem ették a halak azóta szegényt.

1895

DÉLELŐTT A KOCSMÁBAN

Tegyük föl, hogy Devecseri István, aki csendes, kocsmát nem járó magyarnak ismertetik a környéken, valamely ünnepnap délelőtt látogatókat kap a tanyába. Vagy valami úrféle társaság a városból, vagy esetleg a komája, aki egy napi járóföldre lakik, s így ritkán találkoznak. Különbözik a látogató lehet más is, talán a biztosító társaság ügynöke, vagy akár a varrógépben utazó vigéc. Elég az hozzá, hogy a látogatók öröme, amint letelepülnek az asztalnál az eresztet alatt, a kamrába megy István, s törkölyt hoz elő, meg apró, vastag poharakat. Ünnep lévén, kalács is van, valamint a télen levágott sertéseknek az idén valami csodálatos finom, szép szalonnája maradt. (A disznó ugyanis ezzel emel magának emléket a halála után.)

Emellett van még sonkacsülök is, ami szintén pompás étel, ha valakinek okos bicskája van hozzá, és ért az evés művészetéhez. Mert a bicskával való falatozás tudománya sem sokkal kisebb Mátyás királyénál, aki „bár ujjaival evett, ruhái mégis tisztán maradtanak”. A tanya Mátyás király óta eljutott a bicskáig, s azt oly szépen használja, hogy az étvágytalan beteg embernek ehetnékje támad, ha meglát egy csülökből jóízűen falatozót. Az úrféle nagyobb birkózással szedi szét porcelán tányérján késsel, villával a gyenge csirkecombot, mint kézből a

koma a csülköt. Utána szép íves karéjakat szelnek a kalácsból, valamint megérkezik ekkorra az asszony is, aki frissen szedett zöld paprikát hoz. Így megy a früstök egy darabig a törkölyel, de egyszer hirtelen föláll a gazda.

- Hova? - kérdezi a másik.

- Barackér' - felel Devecseri büszkén. - Van ojan is, a magam üstyin főtt.

Most jön a barackpálinka, s abból iszogatnak, amíg el nem érkezik az idő, amidőn a komának menni kell. Mert úgy kell venni a dolgot, hogy a koma csak benézett ide, éppen a komaság kedvéért (mivel a látogatások tartják fenn a barátságot). Másként azonban egészen más hivatala van ezúttal, amennyiben levelet ad föl a postán a fiának, akit Boszniában sarcol a király. Persze a levelesládák a pusztán nincsenek a kútgemek oldalára aggatva, hogy beledobhassa, mint a városban szokás, hanem azt el kell vinni, messze, messze. De a gyerek megérdemli ezt az utat, s a koma a barackból való italozás után jókedvűen hág a fűrhécre, s a kutyák üdvözlő csaholása közben kirobog nagy porfellegekkel a tanyából.

Devecseri néz utána hosszan a tanyavégből, az asszony pedig a pitvarajtóból. A tanyán ez azon udvariassági ténykedés, amit Knigge a lépcsőig való kikísérés címen ír elő.

Mikor a kocsi a fordulónál eltűnik, Devecseri visszatér, és a munkája után akar látni. A munka ezúttal komolyabb, mert az udvart kellene mérícskélteni egy újabb hombár fölállítása szempontjából. Az istállóból borjúköteleket hoz elő, összebogozza, és azzal próbálja széltebenhosszában az udvart, hogy hol lenne legalkalmasabb az a bizonyos.

De a munka nem megy egészen jól. Az agya már nem tiszta, a torka pedig kellemesen bizserreg, és némi barackbéli folytonosságot kíván. A józan életű Devecseri Istvánnal szokatlan érzés ez nagyon, de ezúttal már mindegy.

Ennélfogva eldobja a kötelet, és az ereszet alá megy, hogy majd iszik még egyet a barackból. De nem lehet. A zöldre festett asztal a vadszőlő-lombok alatt már egészen üres, mert az asszony a vendégfogadás maradványait mind a helyére hordta vissza.

A gazda ugyan utána mehetne, mert tudja mindenről, hogy hova van elrakva, de ez mégis bizonyos röstelkedéssel jár. Az asszony is szót ejtene utána, ha mást nem, legalább ennyit:

- De rágyütt kend az izire...

Sokkal jobb ilyenkor, ha az ember a fejébe nyomja a kalapot, botot vesz elő, s azt mondja az asszonynak:

- Elmék egy kicsit.

- Hova?

- Biczókhon.

Tudni kell, hogy Biczóknak kocsmája van kint, s ezt nem is állja meg beszéd nélkül az asszony. Azt mondja:

- Ugyan?

- De bizon csak - feleli rá félig vidáman, félig pedig komolysággal István.

- De ebédre előgyün kend?

- Elő.

István most már végképp nekiindul. A tanyaudvarban a két kutya összenéz, az egyik lefekszik az út közepére, ami annyit jelent, hogy lélek az ajtón se be, se ki - a másik pedig ballag a

gazda után. Félénken megy az eb, miután nem tudja, visszakergetik-e. Egyszer aztán szőre a száraz bojtortjában akad, az megzörög, s arra Devecseri visszafordul. A kutya alázattal lapul, de amint látja, hogy a gazda nem szól semmit, vidáman ugrik föl, s most már ő járja elől az utat. István egyébként nem szokta megengedni, hogy a kutya így komázzon vele, de most derült hangulattal lépdél maga is, és egész a csöndes kacagásig fölmelegszik a jókedve, amikor látja, hogy az akácos közében a Hattyú tényleg arra fordul, amerre Biczók kocsamája fekszik. Most már István meg van győződve, hogy valóságos Isten rendelése a mai napra szánt jókedv. Az a kis nehéz érzés, ami a szívében feküdt eddig az út alatt, hogy oly könnyedén odahagyta az asszonyt, eltűnik s ő maga belép a tanyai kocsma udvarába.

Szép nagy hely az, kitapasztva szikes földdel, mert a nagy eperfa alatt szokás táncolni vasárnap délután. Most ott egy asztal van meg egy pad. Nyilvánvalóan ott reggeliztek Biczókék. István mellé telepszik, a kutya a pad alá kerül, és szétnéznak mind a ketten. István gazdát keres, a kutya meg kutyát. De nem látszik se gazda, se kutya, s ennél fogva azt mondja István jó hangosan:

- Biczók?

Az eperfa túlsó oldaláról azt mondja valaki:

- No!

Devecseri kihajol a fatörzs mögül, hogy jobban lásson, és látja is aztán Biczók Gergely uramat, aki gyékényponyván fekszik a fa árnyékában, és két könyökre támasztva a fejét, újságot olvas. De az olvasás nem megy könnyen, mert gyűrődött, zsíros nagyon az újság. (Valami úrinépek jártak erre a héten, azok hoztak benne kacsacombot.)

- Hát kend itt van? - kérdezi a vendég.

- Itt ám - mondja úgy hevertében éktelen nyugalommal Biczók.

- Hát mért nem szól kend?

- Majd szól kend, ha köll valami.

Persze hogy köll. István elsősorban is bort kér. (Milyent? - kérdezi Biczók. Mindegy, csak egy fajta van neki.) A legjobbat kell előhozni.

- Más nem köll? - kérdezi megint Biczók.

- Mi?

- Szolda.

Erre most már Devecseri nagyot rikkant. Hát hogyne! No nézze meg az ember, de nagyon is kell! De ha nem tudta, hogy van!

- Van itt mindön - mondja Biczók büszkén, fölkelvén a gyékényről, s leporolva a térdeit. Azután bemegy a házba, italt hoz és szikvizet, ami előkelő jelenség a tanyákon, mivel messziről kell szállítani. Így el lévén foglalva az asztal, szó nélkül visszafekszik az újságjához. A vendég azonban nagyot ivott a nagy pohárból, s miután így a félliteres üvegnek, s a fél szódának a tartalma eltűnt, egybeereszti most a szikvizet a borral.

- Olvassa kend hangosan - ösztökéli a gazdát.

Biczók belekezd a vezércikkbe.

- Aszongya, hogy aszongya: A va-lu-ta-kon-kon...

- Mi az ugye?

- Aszongya, hogy aszongya: A va-lu-ta-kon-kon-vertá-lá-sá-ról...

István ezen akkorát kacag, hogy a Hattyú kiszalad a pad alól.

- Bolond kend, Biczók. Hiszen nem újság az, hanem valami diákos levél. Mit akar kend ojat tudni, amihün nem ért. Jobb, ha iszik kend. Ehuné.

S húzván a palackból, Biczók felé legyinti a nyakát. Biczók elhalássza, föláll, s azt mondja (mert köszönni is kell egymásnak valamikor):

- Adjon isten...

- Adjon isten - feleli István, s egészen kedvre kap. Évődni kezd. - Igyék kend, igya ki mind. Nagyon jóízű bor.

Biczók nagyot esik a szóra:

- Jó ugye?

- Jó ám, verje el az isten a tüvit, útrul útra.

Ezen aztán mind a ketten nevetnek, mert nem mától fogva ismerik ők egymást. Biczók szó nélkül megy be a házba, s most nagyobb üveggel hoz bort, meg egy sor szódát. Kínálják egymást.

- No.

- No.

A bor fogy.

- Máskülönben hogy van kend? - adja föl a szót Devecseri.

- Vagyok - feleli Biczók. - Hát kend hogy áll?

- Nono, az embör csak mögvan valahogy. Isten á...

- Isten á...

A *ldja mög* elmarad, mert ez a koccintó köszöntés is azon magyar szavak közé tartozik, amelyek elejéből egészen ki lehet találni a végét.

Így aztán megint megvannak egy darabig. Egyszer István leveszi a kalapot a fejéről.

- Kend már hallja? - kérdi Biczók.

- Ügön. Harangoznak ebédre.

- Gyék kend velünk.

- Én nem. Csak aztán kigyüjjék kend.

Nem is kell reá sokáig várni, mert ünnepnap délutánján akad elég dolog a kocsmában, s így rövidre kell szabni az ebédet. Biczók fiatal leánya már tesz-vesz is az udvaron, üvegeket mosogat, a tánchelyet söpri, amit Devecseri István szótlan kedvteléssel néz a borospalackok mögül. Csak amikor már egészen előtte porzik a seprűvel, mondja neki:

- Aszongyák, Roza, az őszre hazagyün az ezred Boszniából.

Roza úgy tesz, mintha nem bánná, de mikor tetten kapja magát, hogy elpirult, ledobja a seprűt, s megszalad.

Eleven lény nélkül marad az udvar. Devecseri szeme keresztbe áll kissé, s az üvegek felé fordulva, mosolyogva ezeknek mondja el, miközben a pipaszár végével a megfutott leány felé mutat:

- Mind ilyenök voltunk legénykorunkban.

Azzal iszik újra, s mert valami régi emlékezés támadhatott föl az agyában, ezúttal igen nagyot. Azután elővesz egy szódát, s a kutya fejére fecskendez vele.

- Ne aludj, ha a gazdád nem alszik.

A Hattyú föl is ugrik, a fejét bele is üti az asztalládba, s mert fáj neki az ünnepi emlékezés, vonít. István meg nevetve veszi föl ismét a poharat, mikor kijön a házból Biczók, egy darab lepénnyel a tenyerében.

- No - mondja, s elébe nyújtja -, kóstolóba.

Elfogadtatik.

- Fecskefarokra ögye kend.

Az megint külön tudomány a lepényt fecskefarokra enni, hogy minden harapás után egy félszigetforma álljon ki belőle, kínálva magát új falat gyanánt. Devecseri azonban érti ennek is a módját, s az éték után, amikor bevégezte, még jobb ízű a bor. Koccintanak, és beszélgetnek. Az idő múlik. Egyszer az óráját vonja elő Devecseri, s kibontván a réztokból, megtekinti. Éppen fél kettőre van.

- Fizetők, Biczók - mondja.

- Hát elmén kend? - marasztalja a csárdás.

- El.

S nehogy azt higgye Biczók, mintha az asszony kedvéért menne haza (amint hogy igaz is), vontatottan teszi hozzá:

- Hogy a béröslegény elgyűhessön a tánchelyre.

Ezzel aztán kifizeti, ami rész az italból reá esett, s kezel Biczókkal. A Hattyú megértvén a dolgok állapotát, előremegy. István utána, s lépdelnek a köz száraz homokján, a magas jegenyeakácok szűkes déli árnyékában a tanya felé.

Otthon az asszonyt a kút mellett találja az ingadozó léptekkel érkező István, amint a tűzhely edényeit rakja a vizes dézsába. A részeg István szeretettel néz végig a dolgos élete párján, és ellágyulva mondja:

- Oda maradtam... Haragszol ugye, Viktor?

Azt mondja Viktor:

- Bizony kár volt a sok szép, jó ételért.

Azt mondja István:

- Sajnálom is már nagyon... Mög a sok pénzt, amit a borért elfizettem.

Erre bűnbánattal lehajtja fejét. A nap végigfekszik arany hullámaival a földeken, s gyenge szellő szaladgál a fiatal akácok alatt. István még egyszer szól: - Nagyon sajnálom.

Viktor csendesen törölgeti kötényével a kút kávéja sarkát. Aztán mentegetőzve rántja föl a vállait, és szelíd hangon védi Devecseri Istvánt, Devecseri István vádja ellenében:

- Aztán nem köll olyan nagyon évődni... Ha rágyütt kend az ízire.

1895

THURZÓ ÚTJA

Ha a bognárnak odaadnak egy csomó fát, hogy azt szerkessze össze kocsinak, nem bizonyos, hogy a bognár ezt el is készíti. (Amúgy is igen kitanulhatlan a bognármesterség.) Hanem a kis gyerekről, már mikor megszületett, bizonyos, hogy meg fog halni valamikor. Az élet készíti ki erre a fiút, az élet, amely előbb erős embert szerkeszt belőle, azután pedig örölni kezdi, elszívja a vérét, összetöri a csontjait, végül megöli. Ilyformán, bár semmi se bizonyos, az bizonyos mégis, hogy valamennyien meghalunk, legalább eddig mind meghalt, aki született, az öreg Lévai Mihályt kivéve, aki még százöt éves korában se halt meg, hanem agyonütötték.

Ő lett volna az egyetlen kivétel a szabály alól, de nem lehetett, el kellett menni neki is a nyugalomnak csendes éjjelébe, közanyánk ölébe. Mindegy. Nem baj ez. Helyet kell csinálni a fiataloknak, s ennél fogva az nem is olyan különös, mint amilyennek látszik, ha valaki meghal. Elmúlik, s emlékezet marad utána, amelynél fogva még sokáig emlegetik, minél cifrább életű volt, annál tovább. Ha valami igen csendes, nyugodalmas, munkás életet élt, a családján kívül alig emlékszik valaki utána, más esetben pedig gyakran emlegetik, mondván, ha elhaladnak kocsival valamely kopár dombaljban:

- Itt verekedett Vak Istók egymaga három zsandárral.

De hiszen az ilyenkor már teljesen mindegy, hárommal verekedett-e vagy öttel. Most ugyan nem verekedne meg eggyel sem.

Ezt elgondolni néha szomorú. Hogy az a nagy erős ember fekszik mozdulatlan, pedig mennyi sok szép dohány termett tavaly is, amivel csempészkedni lehetne.

Ez, akiről most itt szó van, nem az ilyenfajta emlékezetű emberek közül való. Nagyon csendes viselkedésű volt világéletében az öreg, most se különb, hogy meghalt. Úgy volt, hogy egyszer csak lehunyta a szemeit. Betegnek nem volt valami nagy beteg, csak a hátát fájlalta néha, s azt mondta, reggelenként annyira fázik, hogy a szíve is reszket. De nem volt ez mindig így. Gyakran hetekig is elmaradt a baj, amíg aztán újra előjött. Ilyenkor kedvetlenül panaszkolta:

- Nem tudom, mi bajom van mán mögén.

- Miért? - kérdezte a felesége.

- Nem köll a dohány.

No, már ez komoly baj, s ha valaki így van pipás ember létére, jól teszi, ha intézkedik az elmúlás iránt. Mert hogyha valakinek sajogtatja a hátát az a bizonyos valami, meg hogy a fázástól reszket a szíve gyökere is, az mind semmi ahhoz képest, mikor elhagyatottan hever az ablakpárkányban a pipa, a dohányzacskó, meg az ágy derékaljában a szépen kisimított, féltve őrzött barna-sárga dohánylevelek. Az már nehéz dolog. Mert ha a pipa nem kell, nem kell a reggeli korty pálinka sem, a bor sem, étel dolgában pedig, ha minden tudományát összeszedi is az asszony, nem tud olyant főzni, ami kínáltassa magát a tálban.

Ez volt Thurzó Pál halálos betegségének is az előjele, hogy nem kellett a dohány. Thurzó Pál nem volt valami nagy úr, hanem szegényes pusztai ember, éppen csak akkora földdel, amekkorára tanyát lehet építeni. A neve, ez a híres magyar név, ezért csodálatosnak tetszhetik, pedig nincs benne semmi feltűnő. Vannak itt Bercsényiek, Thurzók, Béltekyek, Thököliek, Rákócziak, Széchenyiek, Bánhidyak. Egyik ilyen foglalkozásban, másik másban, de mindannyi magyar ember.

Egyébként a név nem határoz, mert azért csak meghal az ember. Így járt Thurzó Pál is. Este még beszélgetett a családjával, mielőtt lefeküdt volna, mert a tél nagyon arra való idő. Korán szokás feküdni, hogy ne fogyjon a világ, a gyerek is nagyhamar kiment az istállóba, és valamennyien lenyugodtak. Thurzó Pál ezen éjszaka meghalt szó nélkül, és még azt se mondta, hogy befellegzett. Csak reggel vették észre, mikor költik, de hiába költik, mert nem hallja.

Az asszony sírva fakadt, utána a leánya. Thurzó fekszik az ágyban mozdulatlan. Bejön a gyerek, kérdi, mi baj. Mondják neki:

- Meghalt az apád.

A legény meredten bámult az ágyra, és nézi az apját. Mikor az anyja a siralom énekeibe kezd, hogy jaj mi lesz velünk most már, nem állja tovább, szótlan kifordul a házból, az udvar havában elmegy a tanyakerítésig, a sövény fagyos ágaiba fogódzik, és kitekint a tájra.

Végig fehér minden. Az út, a fák, a mezők, melyből néhol elszáradt bozótok teteje tűnik elő. A csönd végtelen. Az úton nem jár senki, a kutyák nem ugatnak, mert nincs mire, az egyedüli mozgó lény a varjú, amely csapatostul ténfereg a havak tetején. Az ég alján nagy szürkéségek, amelyben elvesz a tanyavilág, és ebből a szürkéből ha szél támad, apró fekete tömegek gurulnak elő, elszáradt ballagó-gyökerek gömbjei, amik végigzörögnek a határ egyik végétől a másikig. Ők az egyetlen utasok, mert ilyenkor senki se jár kint, csak akinek okvetlenül menni kell. Nemcsak a föld, a fák, a virágok alszanak, de az emberek is vegetálnak. A pusztalakó, hogy a világítást ne fogyassza, későn kel, korán fekszik, az ebéd pedig eltűnt, nincs más, csak reggeli meg a vacsora, mert a föntlétel ideje oly kevés, hogy abba egy harmadik étkezést beleszúrni lehetetlen. Ólmos föllegek idején, mikor egészen elsötétül a táj, s a dél világossága se több, mint a nyári alkonyaté, nyolckor kelnek, ötkor fekusznak az emberek. Ha azután még nagy is a hó, a határ egyetlen börtön, mert csak gyalogos ember járhat, de az se bírja ki messzire.

A betegség és a halál mindenütt szomorú, de legszomorúbb ezeken a helyeken, ha téli világ van. Külön-külön börtön valamennyi ház. Orvos?... nem, ilyenkor maguktól halnak meg az emberek. Negyedéve télen, mikor óriás tömegben esett le a hó az égből, történt, hogy a halottat se lehetett elvinni több napig a messzi sírjához. Addig a hideg konzerválta, mert hó-ravatalra tették az udvaron, ahol csonttá fagyott.

...Belülről egyre hangosabb a sírás, a siralom jajgató éneke sikoltásokra válik. A legény visszamegy, leakasztja a subát.

- Hová mégy?

- Majd hírt adok.

Nagy bottal a kezében útnak indul a tanyák felé, s beszél egyenkint:

- Jó napot.

- Jó napot. Mi járatban vagy?

- Nem ögyébben, mint hogy möghalt az apám.

Mire a táj túlsó oldaláról a tanyához visszakerül, itt is, amott is, a fehér havon mozgó alakok látszanak. A halottlátogatók ezek, akik e foglalkozást semmiért el nem hagynák. Jönnek subában, az asszonyok hosszú, rókaprémes köpenyegben. Míg jönnek, beszédet tartanak az elhunyt fölött. Az emberek gondolkoznak. Ha most Thurzóné a földet eladná, meg lehetne venni. Számolgatják magukban, ki lenne rá vevő, hánnyal kellene megküzdeni. Mert ez küzdelem, a földszerzés harca, amely csodás erővel él bennük. A föld a vagyon alapja, s a pénz sehol sincs oly jó helyen, mint a földben. Ki licitálna rá? Savanya Pál, Kabók Gergő, Gél Mátyás... Gél Mátyás, Gél Mátyás - van is ennek pénze...

A tanyában ekkorra nagy a csöndesség. Mint minden elmúlik, a sírás ideje is elmúlt. Csak a szemek könnyesek, és a fekete hangulat terjed. A kutya sem ugat. Mondják, hogy a kutya néha lelket lát, s ez attól van, bár mások ismét az ellenkezőt tartják, hogy midőn az eb lelket lát, emberi hangot hallat, oly névtelen üvöltést, mint például az, aki megy a Tisza közepén, s hirtelen kilökik a csolnakából. Bár ezirányban mi bizonyosat se lehet tudni.

A tehén is kilépett az istállóból, s megállt a befagyott vályú előtt. Savanya Pál, ki földvételi számadásaiban elmerülve lépegetett idáig, odament, s húzott neki vizet. Az állat mohón kapott utána, s míg ivott, nézte Savanyát nagy fekete szemeivel, hogy vajon még egy vödörrel húz-e.

- Húzhatok - mormogta Savanya Pál -, ámbátor nem jó ennyi vizet inni hidegön.

Azután mikor visszaereszté a vödört, megvakarta az állat fületövét, ami tehénnek legkellemesebb állapot, mivel oda sem a farkával, sem a lábával el nem tud érni. Eközben ér be Gél Mátyás a kapun, mivelhogy ő lassabban jár, mert kortyantgatni szokott az úton, pálinkával tartván magában az egyenességet.

- Nézd el nézd - beszél magának italos emberek szokása szerint -, ez mán egész átvötte a gazdálkodást. Pedig úgyis rálicitálok.

Majd odakiált Savanyának:

- Hát kend?

- Ehun e! - felel Savanya.

- Ajnározza kend a tehenet?

- Az. Mögsajnáltam szögént.

Odabent pedig már asszonyok vannak, szomorúan lépve a házba. Már maga a bemenetel is... Az ilyen fekete nap az egyetlen aktus, amidőn nem lehet köszönteni. Se áldás-békességet, se jónapot kívánni nem, lehet, és ez valami nyomasztó, nehéz dolog nagyon, szóval lépni át a küszöböt. Thurzó már meg van mosdatva, és fekszik a padon. Fejénél gyertya van, az asztalon is, mert a kis ablakokon még nem jön annyi világosság, amennyi kellene. A két gyertya fényénél jól látszik a tetem. Szép ember volt mindig, most is az, dorbézolások sohase törték meg, ami kis vánnyadtság van az arcán, az a betegség utolsó napjaiból való, mert bármennyire férfi is a férfi, a halállal való csata hagy némi nyomot rajta. Az asszonyok nézik, két kézzel fogva kezükben a tiszta fehér zsebkendőt, amit ily alkalomra el szokás vinni. Vigasztaló szó az ajkukon nincs, mert bennük van a magas és benső filozófiára valló tudás, hogy nehéz bajoknál a vigasztalás csak a fájdalom öregbítése. Ebből is látszik, hogy az a csendes részvét, amelyet mostanában a gyászleveleken kérni szoktak, nem új dolog. Sok minden nem új, ami újnak látszik, például Thurzó Pál, a meghalt egyszerű pusztai ember éppolyan asztrakánprémes fekete kabátba van öltözve, mint amilyent most a városi urak hordanak francia divat gyanánt. Néha e ruha prémjét megsimítják az asszonyok.

A feleség sóhajtvá rendezkedik a szobában, egyre többen jönnek, s akik az elébb még félve álltak meg a küszöb s a kemence padkája között, az utóbb jövők által betolattak a szoba közepére.

- Anyám, melyik ruhát vöszí magára? - kérdezi egyszer a leány.

- A sütetőt, fiam - feleli az asszony, s újból rendezkedik, hogy a szoba a halottlátogatók fogadásához elég ünnepélyes legyen.

- Kiviszöm mán ezt a korsót - szól szomorúan -, még ivott belülle az este a lelköm.

A bentállók nem engedik, hogy kivigye, hanem átveszik tőle, s egymás feje fölött kézről kézre adják a kis házi köcsögöt. Most az asszony visszatérne a szoba másik felébe, de amint a pad mellett elmegy, amelyen Thurzó Pál fekszik, térdre esik. Fejen csókolja az embert, kivel huszonöt esztendőtt töltött.

- Thurzó, Thurzó - rebegi végtelen szomorúsággal -, jaj én neköm most mán végképp.

Fehér kendőikkel az asszonyok szemeiket törlik, mely után midőn özvegy Sábne keresztet vetne, mindenki mondja a miatyánkot.

Az udvaron Imre a kocsit készíti elő, mert messzire kell vinni a halottat. Halottkém, pap, temető, mind igen távol esnek, koporsó nemkülönben.

- Svábkocsi kéne ide - mondja Savanya Pál.

- Az ám - feleli Gél Mátyás.

Ez úgy értendő, hogy Thurzó Pál magas ember volt, olyan magas, hogy hosszában fekvé rövid neki a magyar parasztkocsi, ellenben jó volna a torontáli sváboké, akik praktikusabb népek és hosszabb kocsikat tartanak.

No de ezen segíteni nem lehet. Mikor a kocsi előáll, fölteszik a halottat. Thurzó Pál most megy ki utoljára a maga házából a padon. A kocsin gyékény van, azon derékalj, ezen lepedő, ezen vászonra csúsztatják, s beterítik subával. Az asszony, aki szorgos gondnal nézi a segítő férfiak tetteit, azt mondja:

- Jaj, ne ezt a subát.

Kihozzák a másikat a tiszta szobából. Ez a suba egészen új suba, azon egyenes lelkű emberek szokása szerint való, akik nincsenek világi hivalkodásban, és nem tetszelegvén, a komoly egyszerűséget keresik. A kacagányt kivéve, amely fekete bársony, fehér irhás bőr az egész suba, és semmi rajta a cifra kivarrásokból, semmi tulipánt, csak éppen az alján húzódnak vékony zöld bőrszíronyok. Elég Thurzó Pálról annyit mondani, hogy Thurzó Pál ezt a maga használatára vette ünnepi subának a saját ízlése szerint, s ezzel körülbelül meg van magyarázva az egész ember az ő tiszta életével együtt. Most, halott korában ráborul az ünnepi öltöny, fehér selymes szálaival letakarja hideg karjait, és a suba belső bőrfonatai, amelyekkel magára szokta hajtani ez állati bőrt az ember, most gondolkozhatnak, ha tudnak, hogy miért nem veszi kézbe őket a gazda. Már a gazda nem mozdul, az asszony terítgeti rajta, helyezgeti merev combjaira a bőrt, valószínűleg azon okból, hogy ne fázzon.

Imre utolsót csókol az apján, mert Imre otthon marad, mivel valakinek otthon kell maradni. Ez ismét nagy megrendülés, amely a szívekbe vág, mert az utolsó Thurzó, ki lelke szagztatásait reggel óta türtőztette, most, amint apját a kocsin elhelyezte, mélyet bődülve végigesik a halotton, erős karjaival mindenben keresztül által fogja, szorítja, öleli, s mindazon szeretetét, amely az ő hideg szokásaiknál fogva a szíve fenekén maradt, most kiönti, amidőn fölkúszik az apja arcához, s fejét annak fejére fekteti.

- Édös tanító apám!

A többiek állnak szóztalan, csak egy-kettő ejti ki a legény nevét félhangon, félve, hogy esztét vesztí ott:

- Imre, Imre.

Idő múltán Gél Mátyás, mint legközelebbi szomszéd, leakasztja a löcsről a gyeplőt. Hozzáértők szokása szerint az ostorheggyel szelíden érinti a cselőrről álló ló hasa alját, míg a hajszásnak a fülét. A lovak megindulnak, Gél Mátyás azt mondja:

- Jézus szent nevében.

1895

A TENGERI VÁROS

Kabók Mihály lánya, a Piros (ha úgy jár rá az idő, mint eddig) már eléri a tizenhatodik esztendőt. Ugyan már így is többnek látszik, mire eleven példa, hogy a szőlőkben tavaly asszony-napszámot kapott. Emiatt aztán, miután úgy lehet jövőre már gügyük járnak a házhoz, célszerű előre bevásárolni minden olyast, amire annak a lánynak szüksége van. Kabókné ezt már folytatja is régebben, mert, ha valamit eladni visz be a városba, a haszonból vásárol ezt-amazt. Sok minden kell oda, a föld alig győzi kiteremni az árát. Vannak a kendőben olyanok, amiket ilyenkor be kell szerezni, aztán ruhafélék, különösen a menyasszonyi öltözet, aztán meg, ami igen fontos, az ágybavaló. Igazság szerint például az utóbbira eddig gond se volt a háznál. Néhány külön párnát szereztek ugyan, de nem sokat. Inkább eladták a lúd tollát, mert igaz, ami igaz, hogy Kabókék a maguk szorgalmatosságával szereztek a mostani szegénységüket. Ezúttal a dolognak már más formája van. Ahol egyszer kilátásba vétetik, hogy olyan emberek járnak majd a házhoz, akik körül is tekintenek, ott tornyosnak kell lenni a tiszta szobabeli ágynak, mert a tiszta szobabeli ágy az a raktár, melyben mindenféle finom, lúdmellből tépett pelyhek tartatnak. Abba ugyan nem fekszik senki, hacsak nem királyi vérből származott herceg, mert az csak dísz, és mutatója a jólétnek, bár a szép fehér libák nagyon szomorúan gágognak, amidőn a mellhúsukról tépik le kegyetlenül a meleg pihés takarót.

Hanem hát hiszen, ha csak libáról volna szó, megjárna az egész. Voltaképpen maga Kabók Piros se sokkal egyéb. De vannak ám más dolgok is. Mert ma már ezt is, azt is adnak a lánnyal, csak vigyék, ha ugyan jó helyre viszik. Kisgucziné még két bődön zsírt is vitetett át a minap az újabbnak veje tanyájára. (Istenem, hogy tudja a maga olvasztását így kiadni a házból.)

Akkor ezen fölül még kell bútorzat is. Kinek micsodás. Némelyik megelégszik ezzel, másik többet akar a tulajdon egyetlen lányával adni, mert ebben van némi versengés. Ennek így kell lenni. Negyvennyolcban, a forradalomkor, abban előzték egymást az emberek, hogy ki vág le több ezüst gombot a mellényéről. Most forradalom nincsen, legföljebb a finánc mérgeztí néha az embereket, fejeiket hol valamely titkos főzésű pálinka, hol valamely titkos szerzésű dohány irányában fájlalván (mert az mindkettő csak úgy jó, ha eredetét misztikus homály földi). Ilyképp a haza most az adón fölül más áldozatokat nem kíván, bár el kell ismerni, hogy ezt ugyancsak bekívánja. De ahol jut is, marad is, ott ilyenkor gondoskodni kell a lányról, s az eddigi sok beszédnek mindössze csak az az alja, hogy Kabók Mihály a feleségével bejött a Dónát-napi vásárra, ahol nyoszolyákat, asztalokat, székeket, és fiókra járó almáriumokat árulnak az asztalosok.

A városi ember, ha venni akar valamit, a boltoshoz megy, megalkudja vele az árát, s a holmit aztán hazaküldik neki. Más a tanya. Oda ugyan nem küldenek ki semmit, hacsak az ki nem viszi, aki vette. Ősszel, télen, mikor a gyerekek kaszása arat, gyakran látni az útszélen szomorú meneteket, egy sáros ember visz egy kis koporsót, egy sáros asszony egy kis keresztet. Kabók Mihálynak se küldik ki az árut, hanem, amint megvásárolta volna a hat széket meg a fiókos asztalt, azt azonnal fölrakják a kocsira, a kocsi beáll valamely oldalutkába, s ott a szomszéd fölügyelete alatt marad, aki kaszakövet jött be venni, de nem talált kedvére valót, s most mód fölött mérges. Azt hiába is hívnák vásárt nézni, de meg nem is ajánlatos. Jó szerencse, ha a kocsin marad, mert különben borbá öli dühét. (Az egész Szögedön nem lehet égy böcsületös kaszakövet kapni.)

Így Kabók csak maga indul el az asszonnyal végigjárni a belső vásárt. Ez nem kis megpróbáltatás. Jövő-menők lökdösődnek jobbra-balra, s igen sok vidám, ismerőssel lehet találkozni. A kocsmák zajosak, s Kabók alig bírja legyőzni magában a sörjedzési hangulatot. Ám az asszonynak a gyolcsos tótok okoznak lelki kint. Micsoda vásznak! Patyolatok! Ha simítom, még a fonáka is olyan finom, mint a fiatal leány keble - mondja az arcátlan gyolcsos tót; amin Kabókné elpirul. (Gyerünk innen, gyerünk.) Így mennek, mendegélnek, míg a Mars térre jutnak, ahol mindenféle bohóságokat mutatnak ahhoz értő csehek, németek, s egyéb taliánok. Itt fehér egér húzgálja a lutricédulákat, amott meg kalickában sárga madár.

- Veréb az - véli Kabók -, csakhogy be van festve.

Odébb pedig bicskára hajigálnak karikákat, meg számokra bádogfedőket, emitt huszonöt pénzért lerajzolják az embert akkora papírra, mint a tenyerem, de azért az ember csak akkurát olyan lesz, mint a maga valóságában, és azontúl nagy vászonbódék, amikben zene szól, és kívül lisztes képű elhízott asszonyok ülnek, és nagy képek vannak a vászonfalra aggatva kívül is, és azok különbnél különfélék. Egyiken ég egy város, a másikon csatáznak, a harmadikon pedig egy utálatos ember nyakaz egy úrasszonyt szép fekete bársonyszoknyában. Ugyan mit véthetett az ártatlan, mert hiszen látszik rajta, hogy ártatlan. Kabók is elmerül e látványban, bár az úrasszony teljes ártatlanságát nem hiszi. Különben lehet, hogy nem is igaz az egész, hanem csak festették okulás gyanánt.

Most egy nagy, magas ember kilép a vászonház elé a lépcsőre, s miután a bámész gyerekek között szétütött volna botjával, nagy rézkorongot kezd vele verdesni. Az nagyot szól, utána meg a magas ember kezd kiabálni, hányva a fejét a török sapkában.

- Peffele, matyarók, Peffele! A matyórnak kifáncsisnak dukál lenni! Csak tíz krajcár pémenet, és mindenki kapsz ed szép neremén! Itt láthatóm minden, képekek láthatóm, és burkus császár gége operáción! és a naty francia háborúk asz Asiába. És ed eleven krokodil, a leporzasztó alat, születte az Afrika-Gebiet, a Niagara-flusz... mekél száz esztende, erek kétszáz! Minden esztende epédel edszer, sak edszer... mekeszik ed párántot, s ed kisasszont eszen ruhába!... Peffele matyarók! Láthatom asz élethív arcmásokba a Spanga, Perecz, Pitelli! Ne mulassza senki sem asz alkalom; dukál, hogy vitezz matyór kifáncsis letyen!

Most sebesen kezd ütögetni jobbra-balra a lépcső előtt a gyerekseregben a szónokló férfiú. - Weg von da! Marsch. Tyerek, csinálom helyet uraságnak és tensasszony....

Kabók Mihály igyekszik befelé asszonyostul, s bár takarékos ember, sokallja a dicsőséget, amivel a piros sapkás ember illeti. De azért gálánt. Szó nélkül szúrja le a két hatost, bele is nyúlnak mind a ketten a fekete ládába, ahonnan „kapsz mindenki ed emléktárd, ed neremén”. És ez aktus végével meglebben, föltámasztva a töröksipkás pálcája által, a rejtélyes dolgok függőnye, a Kabókék belépnek.

Odabent, meg kell hagyni, egy hatosért elég látnivalót adnak. Üveg alatt emberfejek vannak viaszból. Azután szintén üveg alatt haldoklik egy francia katona Ázsiában. Fölötte térdel az orvos. A katona minden két percben kinyitja a szemeit, s az orvos minden két percben bánatosan int neki. Egy ilyen mienk fajta pofoncsákó van a fején, annak a tollai is mozognak.

- Masina az egész - mondja Kabók.

Tudja ezt Kabókné is, de azért csak megsajnálja.

- Mégis - szól... - Mért nem hagyják néha pihenni?

Valósággal úgy el kell húzni onnan, mert még sok minden vár a megszemlélésre. Jön a lekporasztó álat, a krokodil. Kis satnya fiók, amely egy ládában heverész a szalmán. Kabók itt érzi, hogy be van csapva, s élcekkkel fordul a töröksipkáshoz. A férfiú mindezt magasabb álláspontból fogadja. Igen, a krokodil kicsi. Az anyja meghalt. Szép, nagy anyja volt neki, egyszer az ő ujját is bekapta. Ne restelljen az uraság két krajcár extra pénzt adni az árva krokodil fölsegelésére. Kabók bosszankodna, de az asszony annyira benne van már a sajnálkozásban, hogy mindenben megesik a szíve. A kisdéd szörnyeteg részére a barna szoknya ráncai közül előkerül a két krajcár, a láda tetejét lecsapja a férfiú, s most már a képek következnek. Ezek sem utolsók. Miután a gyerekek odakint már nagyon rángatják a majom farkát, a töröksipkás kimegy, s bejön a lisztesképű asszony. Ő magyaráz. Ez itt a Brücke von Konstantinopol, emez meg a Feuerlinie von Gravelotte. És ilyen egyebek jönnek, amiből Kabókék keveset értenek, de azért végigtekintik. Aztán következik egy nagy kép, amely eleinte csak csupa kékítőnek látszik. Utóbb a kékben sárgaságok bontakoznak ki, meg barnaságok.

- Nézze kend - mondja Kabókné, aki néhány ablakkal előbb jár -, vízben vannak a házak itt.

Kabók még csak most nézi a másik kép utolját.

- Akkor az a szögedi nagy víz lösz - feleli.

Pedig nem az. Később látják. Magas paloták vannak a kék víz fölött. Végig hosszú utcák köztük, amikbe emberek járnak ladikon. Fölöttük hidak szolgálnak egyik háztól a másikig.

- Jaj! - szól az asszony. - Itt mán híd van a házon.

- Sz'mondom, hogy a szögedi nagy víz. A városháza hídja az - magyaráz Kabók, aki még nem ért odáig. De hiszen ez a legszebb a férfiban, hogy a tudománya ennyire előbb jár az asszonyénál. Kabók ez alapon bizonyos méltósággal tekint az üvegbe, sorról sorra, s bár ha csodálatosat lát is itt-ott, nem mutatja.

Most jön be megint a vászonház tulajdonosa, és folytatja a magyarázatot:

- Ansicht von Venedig! Venéczia. Láthatóm a Venéczia város, csupa tenger, csupa.

Úgy Kabók, mint Kabókné e pillanatban elkapták fejüket az apró kerek ablakoktól, s egymásra néznek. Az asszony arcán, a szemében föl villan a mosoly, aztán végigszalad rajta a szomorúság, mint fölleg árnyéka a virágos mezőn.

- Venéczia... - szól halkán.

- A Venédig... - mondja Kabók.

Az asszony a fejkötő kendő csücskeit húzogálja, ami sírás előjele szokott lenni.

- Ha édösapám látná... - suttozza, mintha magának beszélne.

- Ha láthatná... - felel ugyanoly darabokra szakadt hangon Kabók.

Most már összebújnak, hogy egy ablakon nézhessenek mind a ketten. Hiába óvá őket ettől az előkelő férfiú, hogy az a szemnek árt. Nem törődnek vele, csak Kabók kérdez néha. Ő aztán felel. Ez itten - láthatóm - a nagy temflom, és ott vannak a kalambok, sok. És ott tyün a Rialtó, ott régi idők sok ember lefetik tengerbe, zsupsz. Kriegsverhältniss... Akó tyün naty hász... két emeletes, három emeletes... die Palást... asz kérem ed nakszerű épület... csupa tengerbe... Und auch die gondollieri... itt csolnakászik tengerbe... csupa...

Kabókék nézik, mintha el akarnák az egészet nyelni.

- Csak édosapám ezt láthatná... - sóhajtja újból nehéz szívvel az asszony.

- Ha láthatná... - makogja Kabók. - Ha láthatná, se láthatná.

Amint hogy igaz is. Vak már az öreg, bár egyébként semmi baja sincs neki. Ép a teste, ép a lelke, csak a szemeit ölte meg a tanyavilág irtóztos betegsége, az egyiptomi trachoma. Azokkal ugyan már nem lát többet, s így hát egyebet nem tehet, mint üldögél otthon, télen a kemence padkáján, tavasszal a tanyaház napos végében. A világtalan állapot sok mindenre megtanítja az embert, s vaksága dacára ügyeskedik ebben-abbán. Sásból mindenféle hasznos dolgokat fonogat, de még a kapanyélnak is, ha előbb nagyjában valaki kibarkácsolja, meg tudja adni a helyes, sima formáját, hogy az kézhez álljon. Így megvan ő a tanyában, a vak ember. Az ebekkel barátságot tart, azok kísérik, ha a közön sétál, s elugatnak előle minden ártalmast. Piros valósággal ajnározza, mint a gyereket, a Kabók-pár pedig becsüli. Ami az öregre kell, arra telik, a halálát senki sem várja, sőt, mert katonaviselt és sokat tapasztalt világéletében, Kabók olyan dolgokban, amikben nem eléggé jártas, gyakran fordul hozzá tanácsért.

Estenden is, mikor a városból hazatér (mert az új portékával nem lehet könnyen menni), az asszony első szava az udvaron a leányhoz:

- Hát öregapád?

- Pipál odabent - mondja Piros.

Míg Kabók kifog, s közben a kutyák üdvözléseit fogadja, az asszony beszalad. Még az ünneplő kendőt a fejéről le se vette, még csak jó estét se mondott, csak az apjára kiált, amint benyitja az ajtót:

- Jaj, édosapám, mit láttunk!

Az öreg ül a padkán, egyik lába a másikon, s pipál ímmel-ámmal, vak ember szokása szerint, akinek a füst látásában nincsen élvezete.

- Mit, leányom? - kérdezi. - Ugyan mi löhet az, aminek olyan nagyon örülsz?

- Jaj, apám - beszél sebesen az asszony -, láttuk képbe a tengöri várost, ahun kend járt... a Venécziát.

A világtalan öreg arcán végigfut a fiatal emlékezések derűje. Hirtelen, a puszták között megcsapja az Adria szele, a canalettok vizének illata, vak szemei látják a déli város egét, tengerét, az ódon kőházakat, mindazt a régi időt, mikor a szegedi ezred a mesevárosban feküdt, s ő járt a feszes katonaruhában, a frakkforma fehér kabátban, e mohos köpillérek között, s posztot állt az Arzenál kapujában fényesre pucolt fegyverével.

- Láttátok?

- Láttuk. Úgy ahogy kend beszélt, de éppúgy. A vizön vannak a házak... mennyi ablak...

- Az.

- A csónyakok járnak a vizön. Van egy nagy templom - folytatá az asszony, s az öreg a szavába vág:

- Az a szent... várj csak... várj, majd mingyár mögmondom.

Gondolkozik az agg katona, lehajtva a fejét. Emlékezetébe jutnak mindenek, a nagy marsok, a kompanie-kommendáns, főhadnagy úr Gruber, az Arzenál, csak a templom neve nem.

- Nem, már nem tudom - mondja azután. - Elfelejtöttem a nevit.

- Pedig szép neve löhet neki - felel az asszony. - Nagy teteje van, alul szélös, fölül úgy összemén, mint a lámpaüveg.

- Az, az - szól nagyot esve a szón az öreg. - Úgy igaz, ahogy mondod... Hát az Arzenál-vahhe... várjál csak... a linke törvahhe... ej üsse mög a part, nem linke, rekte, rekte!

- Micsoda? - kérdezi az asszony.

Jó szerencse, hogy belép Kabók. Egy kis bor van benne, de meg ért is az ilyen sorokhoz, s hogy öregapónak kedvét ne szakítsa, nagy bátran szól bele a beszédbe.

- No, az csakugyan ott van.

- Ott? - kiált az öreg kemény hangon, mintha csak valamely generális elébe vágná a Gewehr heraut. - Ott van? A linke vahhe? - És újra sebesen beszélni kezd: Linke Arzenál vahhe: ejn unteroficir, ejn gefrejte, cén infanterisz, ejn pilman - mint ahogy ezt az őrség osztásakor elszavalni szokás. Kezeit izgatottan emelte föl (a pipát már rég letette), s integetett az altisztnek, a szabadosnak, a gyalogosoknak, mindnek, mindnek integetett, Kabókék hirtelen egymásra néztek.

Kabók azt gondolta magában, hogy no az öregnek se hozhattunk volna különb vásárfiát, Kabókné pedig nézte az apját, a vak apját, akinek orcáin piros tüzek gyulladtak ki, hajlongott, hadonászott, végül ősz fejét magasra emelve, valamely régen elfeledett olasz dalba kezdett öreges hangon:

- Ettutisimize - tempozebon...

- Ez valóságosan szép nóta - mondta rá Kabók Mihály.

1896

PUSZTAI TŰZ

Nyugat felől eleinte olyan füstcsomó látszott, mint mikor a gyárak kéményeiből szinte erőszakkal szedi ki a füstöt a szél, a magasba kapja, s ott játékot játszik velük. Azután mélyebbedett, szélesbült, vastagodott. Semmi szellő nem mozgott, a feketeség végigfeküdt az ég oldalát, s bár a nap teljes világát adta, alsó fele néha fényesre vált. Valami megdöbbenő érzés az, ha a füst fénylik. Tűz van - mondták az emberek éles hangon. A biztosító társaságok fölfedték ugyan azt a szót, hogy: kárégés, de annyira nem veszítette még az eszét a magyar, hogy ezt használja. Kifejezés pedig valójában nincs rá. Ha a konyhába vagy téli időben a kályhába gyújtanak, akkor azt mondják: ég a tűz, ha pedig valósággal valakinek a vagyonát pusztítja a láng, akkor mindössze annyit állapítanak meg, hogy: tűz van.

Ezt bajos is volna elvitatni, mikor az ég alja csupa fekete fölleg. Valahol baj van, s a korommal fölcsapódó szikrák mutatják, hogy itt nem annyira megégett vagy leégett valaki, hanem, hogy valakinek elégett valamije. A lovasbiztossal, akinek a dolog a kerületébe tartozott, kocsira kaptunk, s mentünk a homokos buckák között a tűz felé.

Valami lélekveszejtő van az ilyen útban. Az ember megszokta, hogy tűz alkalmával a nép szaladjon oda, ahol baj van, tűzoltók vágassanak, trombitáljanak, vizes kocsik zörögjenek, mindez olyankor oly hatással van, hogy aki az utcán jár, eldobja s gondos vigyázattal eltapossa szivarját, nehogy annak a tűzével ő tüntetni láttassák. Azután megy sebes léptekkel a katonaság, a kövezet a lovasrendőrök lovainak patkói alatt csattog, az ablakok kinyílnak, mindenki a vész felé tekint, az emberek azt mondják: itt a baj, az asszonyok azt mondják: Jézusom segíts, minden arcon a vész tudásának valami félreismerhetetlen kinyomata, mindenki siet arrafelé, hogy ha lehet, tegyen valamit a meglátogatottakért - itt meg semmi, semmi zaj, csak az, hogy a sívó bucka homokjában a kerék nyikordul, a táj szélén a hosszú jegenyefák mind szótlank, és egy helyben állnak, mint már ez nekik születésük idejétől fogva szokásuk. Néhány ember itt-ott a földben dolgozik, a közelben két asszony acatol valami dinnyeföldön, azok is háttal fordulnak a veszedelemnek, ügyet se vetnek reá. Csak magunk haladunk arra, kerülgetve a dűlőutakon. Egy ember jön szemközt, kaszával a vállán, attól kérjük, hol a tűz.

- Arra van lent - mondja -, gondolom a Svanyák búzája löhet. A hétön akartak nyomtatni.

Vigyázva fordult meg, hogy a kaszával valamelyikünkbe bele ne akaszkodjon, s szemügyre véve a határt, folytatta lassú hangon:

- Az, csak az löhet... Hanem most mán valaki elvégezte helyettük a munkát. Baj, baj. De különben hátha ki volt biztosítva?... No csak mönnyenek ezön az úton. Ott a fölső sarkon, ahun a Rózsa Sándor agyonlütötte a cimboráját, le köll fordulni, akkor aztán jobbra igenyössen.

Ez útmutatás a helyre vezetett, ami nem kis dolog olyankor, amidőn még töretlen a kukorica. Az ember megy, megy valamerre előre, s végül azt találja, hogy az utat rengeteg tábla tengeri állja el, amin túl se lát. Ha a kocsikulésre lép föl, se láthat túl rajta, mindenütt csak a susogó sásforma levelek, s a meghasadott csövek végén a kilógó szakáll. El lehet tévedni benne. Egészen más azonban, ha határozott irányban mozog az ember, s tudja, hogy ott kell lefordulni, ahol a „Sándor” valamikor agyonlött valakit. Így oda is értünk.

Abból a tűzijátékból, amit búzakazlak égése okoz, alig volt valami. A lángja már nem égett, csak zsarátnokolt az elhamvadt élet. A külső, korommá vált részek közül vad-piros színe úgy szilánkolt elő, mint maga a pokol. Néha megroppant egyik vége, vagy beszakadt a közepe. Szél alig járt az egész tájon, de itt lehetősen mozgott a levegő. A tűz maga csinálja azt. Melege versenyre kel a nappal, a zsarátnok ilyenkor röpköd, és legel.

Az sem utolsó: elnézni, mint legel a tűz.

Aratás végén, nyár derekán már aszott a fű sok helyen, levelei kiszáradtak. A kazal parazsa az ilyen kiszáradt ereket keresi, ami meggyúl, s egyik csomóról a másikra ugrik a láng. Olyan gyorsan szalad, hogy egy béka nem is tudna előle menekülni. Kis vékony lángok futnak szét, amíg aztán megakadnak egy bujább fücsomóban, amellyel nem bír a tűzük.

Senki se volt ott rajtunk kívül: a lovakkal messze kellett megállani, mert ijedeztek nagyon. Távol zöldes-sárga tábla látszott fehér dominó-csontokkal: az volt a legelő, s rajta a gulya. A füst a tájról elverte a madarakat, semmi se mozgott, a nap olyképp állt a felhőtlen égen, mintha ránk akarna esni, csak épp a zsarátnok zsurmolt, és hátunk mögött a kukoricás száraz levelei susogtak. Azután zörögni kezdett a szára is, mint mikor messze törtet benne valaki.

Nem kellett hozzá sok idő, előjött a kukoricából egy sánta öregember, nagy bottal a kezében, az ócska szűr átszíjazva a mellén, a vállán pedig egy igen rossz kócmadzagos elültöltő. Ünnepnap lévén, borotvált volt az öreg, csak a félarcát foglalta olyan széles aljú oldalszakáll, amilyent a Bach-korszak cseh hivatalnokai viseltek. Fehér volt, mint vastag, tömött bajusza, amit tutajbajusznak neveznek. A közepét visszafiatalította sárgára a pipafüst.

A szemeit összehúzza tartotta, s pislogott velük, mint a legtöbb olyan ember, aki sokáig ült régi börtönökben, mikben még nem mérték ki négyszögméretek szerint a világosságot és a levegőt.

- Jó napot, adjon Isten - mondta s köszönés gyanánt egy ujjával fölnyúlt a szürkére vedlett juhászkalap széléhez.

- Jó napot, János bácsi - mondta neki a komisszárius. - Hát mire végzi?

- Hát - mondta -, láttam a füstnyit... mondok, mögnézöm.

- Kie ez a szerű?

Belebámult a zsarátnokba, s eltaposott egy tűzeret, amely a lábai alatt futott végig a kukoricás felé.

- A Savanyáké. Ezök, úgy nézöm, learattak végképp.

A botra támaszkodva bicegni kezdett, s körüljárta a tüzet. Míg oda volt, kérde a biztos:

- Tudod, ki az az ember?

- Látom, hogy kukoricacsősz.

- Névről nem ismered?

- Nem.

- De megismered, ha megmondom.

Megmondta. Egy nevet mondott, amelynek hallatára a hatvanas években, de még a hetvenesekben is reszketve bújt meg a gyermek, egy nevet, amely az alföldi rablóvilág sötét krónikájában ott volt mindig a Sándor neve mellett, és egyértelmű volt a rablással, a gyilkossággal, vérrel és átokkal. Még a lovon járó betyárok közé tartozott az a sántaság (ami nem is lehetett olyan nagy virtus, csak följebb kellett csatolni egyik oldalon a kengyelszárat). Még asszony is járt velük lóháton: mondják, hogy egy öreg árendás zsidót épp az ő hajával fojtottak volna meg. A Ráday-világ minden emléke feltámadt bennem erre a névre, a régi török vár a Tiszaparton, a vasrudas ablakok, a láncos rabok, s a rejtélyes pufogás, ami a vár csukott udvarából kihallatszott a városba.

Az öreg a tűz túlsó oldalán visszakerült.

Elhamvad ez mindjárt - mondta.

- Mit gondol kend, gyújtogatott itt valaki, vagy csak úgy magától támadt a tűz? - kérdezte a biztos.

Elgondolkozva nézett a földre, s lyukakat fűrt bele a botvéggel.

- Nem tudhatom - mormogta - nem tudhatom... A Savanyák Pálnak nincs irigye, azt tudom. Hanem a Jánosnak... A Jánosnak... hogy is csak? Várjunk csak...De nem tudni ezt se. Ha majd hallok valamit, hónap híradással löszök... No, Isten áldja.

Kezet nyújtott a biztosnak, azután felém tartotta a széttárt tenyerét, hogy tegyem hozzá én is magamét. A kézszorítás az öregebb tanyai népnél nem szokásos, csak a kezeket értetik egymás mellé, úgy, hogy a két feltartott hüvelykujj egymásba akad. Kissé haboztam ezzel a tisztelességgel is, mire az öreg ajkán gúnyos, büszke mosoly jelent meg.

- Kezeltem én már uram, sok úrral - mondta lassan. - Ültem is az asztaluknál, vagy hogy ők az enyimnél.

- A régi világban?

Intett a fejével.

- Ügön, akkor.

- Sok minden másképp volt akkor...

- Sok - felelt kurtán, s a sánta lábával rugdosta az elhamvadt pörnyét.

- Azután hát jobb volt akkor az élet, mint most? - kérdeztem.

Rám nézett, a szemét majd egészen lehunyta.

- Hát - kezdte olyformán, magas hangon, mintha sokat vagy igen súlyosat akarna a kérdésekre válaszolni, de azután csak nem felelt. A szűrét megrázta a vállán, megfordult s ment a kukorica felé. Még előbb visszaszólt, mondván, hogy: Isten álgya meg, de már felém se nézett. Botjával utat csinált magának a száraz között, s bebicegett a maga susogó országába.

A biztos mondta, hogy ő a legjobb csősz és réme a tolvajoknak. Az óriás tábla túlsó végéről füle megneszeli a zajt, ha éjjel emez oldalon tolvajok törik a kukoricát. S a nevének az ő régi világában ennyi idők múltán még mindig olyan varázsa van, hogy a sánta vénembernek nem mer ellentállni senki. Ő föltétlen uralkodó a maga birodalmában.

Egy kaptatón a kocsiból még láttuk, hogy halad messze bent a szárrengeteg között.

1896

KÉT VÉNSÉG

Minden reggel elvisz az utam egy közkert mellett, melynek a sarkán vén koldusember üldögél. A koldulás tilos, így hát nem levett kalappal könyörög, hanem csak kinézi messziről a jövőmenőben az adakozót, s ez előtt kalapot emel. Ennek olyforma látszatja van, mintha ő csak egy fáradt öreg volna, aki leült a sarokkőre pihenni, s ekkor véletlen elment mellette valamely ismerőse, akit köszöntött. A tilalomnak ez a csöndes kijátszása nem teljesen haszon nélkül való. Egy-egy krajcárkát csak hullajtunk a levett kalapba, mikor jó reggelt mond az öreg, arra megint megköszöni, és kimarkolássza hamar a kalapból a rézpénzt. A pénz a zsebébe, a kalap a fejre kerül, s amint jön újból valami jótét lélek, megint köszön az öreg.

Kissé összeesett, de piros arcú ember, nagy ősz szakállal. A ruhája kopottasan rendes, s a kabátján ott ragyog valami medália, amely azt óhajtja igazolni, hogy a tulajdonos valamikor Kossuth katonája volt. Ám Kossuth katonáinak nem osztogattak ilyen érmeket, s a külső dekorációt ennél fogva a nagy szaladás hatvanhatos rézpénze képviseli. Ez kiabálja az öreg melléről, hogy ő valamikor vitézlett, ami ugyan nem föltétlenül bizonyos. A marsalai ezer olasz statisztikája, amely szerint háromezer meghalt már belőlük, s még ötezer néhány száz él, aligha mese. Nálunk is, aki valaha egy atillát szabott a híres kávészín posztóból a honvé-

doknak, mind részt vett a szabadságharcban. No, mindegy. Az is szép dolog, s ha valakit úgy talál a sorsa, hogy nagyon szegény koldus legyen, miért ne tenné meg, amit tehet az üzlete hasznára. Ez mindig hatással van. Katona viselt emberek tudják legjobban, hogyha béna koldust látnak az utcasarkon, akinek a fejét ócska katonasapka fõdi, azonnal a zsebükbe nyúlnak pénzért, s abból több jut a katonasapkas bénának, mintha nem volna katonasapkas - pedig úgy lehet, sohasem volt katona, és korcsmai verekedésben törték el a lábát.

Az öregre se lehet tudni bizonyosat, csak annyit, hogy igen kényelmesen üzi a mesterségét. Ha rossz idő van, elmarad, nyáron nem várja be a delet, hanem amint fölámad a meleg, elhagyja a helyét, s olyan léptekkel ballag hazafelé, hogyha fejedelem volna, azt írnák errõl, hogy fölöttébb ruganyos.

Mifelénk visz el az útja, az akácfák alatt, amelyek most virágoznak, és méhek dühögnek fölöttük. Gyakran látom az öregot, amint egy õsz méltóságával halad. Nemrégiben ment kifelé, találkozott egy másik öreggel az ablakom alatt. Ez a másik öreg valami vízenjáró ember lehetett, dióbarna eres karjain föl volt gyúrve az ingujj, látszott rajta, hogy dologból jön, s dologba megy.

- Jónapot kívánok - köszöntött, s fölnyúl a kalapja széléhez, ami tudvalevõleg mindig tisztesség.

- Adjon Isten - felelte a medáliás. - Hova mégy?

Amaz láthatólag megörült a szónak.

- Majd csak ki ide a partra - mondá. - Hát kend?

- Gyüvök innen belülrõl é...

Egypár pillanatig álltak így egymással szemben, a meggörnyedt õsz munkás, és az egyenesebb öreg koldus. Az utóbbi azután félre nem ismerhetõ felsõbbséggel így adta föl a szõt:

- No. Hát hogy álltok otthun?

A munkás szomorúan a földre nézett, vénhedt, barna kezeit összefogta, s csak állt egy-egy darabig.

- Tudja az isten - sóhajtott. - Ténfõrög az embõr a világban, jár elõre-hátra, hogy mörre tanálná a jobb sort, de csak egyfajta akad mindig. Éppen csak hogy vagyok.

- Hát otthun?

- Otthun se jobb. Az asszony megint a száraz betegséggel van. A Miska vejem oda kubikol az Olájszországba, de annak sincs semmi látszattya. Vagy keveset keres, vagy hogy nem akar küldeni. Keserves így otthun nagyon, tudja kend.

- Tudom.

- Mán csak - folytatta, amint belekeserült a beszédbe a vén munkás - addig, amíg dógozni tudok, addig dogozók. De mán ez se mén sokáig. Nem köll mán úgy az étel, mint azelõtt. Ami vasláncot még most két esztendeje fölvettem, ma mán ha mondják: vödd fõ, hozzá se nyúlok, mert hiába húzom, velem mán nem gyün. Mõg estére kelve, tudja kend, úgy fáznak néha a csontjaim, hogy aszt hiszõm, most mén el tüllem az eszõm. Mán hogy asztán akkó, ha lemaradok a dologrul, oszt a Miska se gyün haza (mert semmi írását se kapjuk), hát tudja kend, akkó nem tóom, mi lössz velem. Az asszony úgyis mõghal addig, aszt nem féltõm, mer arra már a doktor is rávetõtte a kõrõsztõt. De hogy én, mõg a két kis onokám, mert kettõ van, a Pétõrke mõg a Jancsi. A Pétõrke a küsebbik.

Amint sóhajjal kezdte, sóhajtással végezte az elárvult nagyapa. A medáliást is meghatotta a beszéd, mert azt mondta, simogatván szép fehér szakállát:

- Baj, baj.

Akkor azt mondja a munkás:

- Hát kend, hogy van?

- Nono - felelt amaz. - Vagyok.

- Most is ott lakik kend, ahun eddig?

- Ott - mondta. - Jó hely ez nagyon. Az igaz, tudod, hogy az udvarba esik mind a két szobám, de van egy kis kertöm is előtte.

- Virágos... - szólt búsan a másik.

- Nem. Csak veteményes. Mán, hogy ami idejére kikel.

- No, az szép hely. Nem licitál kendre sönki?

A koldus nevetett. Az ősz szakállá libegett ide-oda, olyan jóízűt nevetett.

- Hohó - kiáltotta -, ojan nincs. Szeret engöm ott a gazda nagyon. Látod a múlt hétön is, hogy meghültem egy kicsit az üzletbe, oszt két nap heverésztem otthon az ágyon, napjába kéccör hosztak két tejját neköm a gazdátul.

Az ingujjas csodálkozva nézett reá.

- Tejját? - kérdé.

- Azt - adta a választ a medáliás és magyarázólag hozzátette: - Van egy kis pénzöm a házi-gazdánál, valami százhetven forint körül. Jó népek, hát nekik csak úgy attam oda; nem szödök utána kamatot. Oszt eszt hálájják a szíveségükkel.

A munkás elborultan tekintett végig a kolduson. Nem szólt semmit, csak kezelt vele, s útnak indult. A munkás, négy élet gondjával a vállán, meghajolva és lassan, a koldus ellenben keményen lépdelt és a botját úri nembánomsággal ütögeté a földhöz.

1896

A KIMUTATÁSON

Berta Mihály csősz, Berta Mihályné pedig, mint sejteni is lehet, a Berta Mihály felesége. Öreg pár ők már nagyon, megették kenyerük javát, élvén mindig a pusztaságnak ugyanazon a részén, ahol most is vannak. Kétségtelen, hogy az öreg Berta tanulmányos ember, aki sokat forgolódván urak körül, nagyfokú tapasztalatokra tett szert. Míg egészen el nem vénhedett, s a karjaiban jobban helyén volt az izom, amire rásütötte a puskát, azt lehozta a levegőből, s ily módon vadgalambjáráskor gyakran cserkészett úri vadászokkal az erdő fái alatt. Szóval ő a többinél valamivel különbnek tartja magát, amiben némi igazság lehet is. Szintúgy a felesége. Ő pedig valahányszor csak vendégség van a pusztabeli úrnál, a konyhában segédkez, s nélküle semmiféle ilyen cécó nem történhetik. Fiatal korában sokfelé cselédeskedett, s nagy táblákhoz terített annak idején. Persze ma már nem úgy van, mint annakelőtte volt, amikor a nyulat és a vadgalambot csak paprikásnak ették, s a valóságos savanyú lében csak az őz-féle állat jutott az

urak asztalára; de az mindegy, aki valamiben nagyokat tapasztalt, az, mint mondani szokás, fölhalálja magát a világban.

E magafölhalálásnak kétségtelen bizonyítéka, hogy pár hónap előtt az öreg Bertáék útra készülődtek, hogy fölmennek Pestre. Föl is mentek, ami nem kis megütődést keltett a pusztaság emberei között. Én uram, én istenem, mi lesz hát a világból, ha már az effajta parasztikus nép is útra kel, bilétát vált a vonalra, s utazik a vaskocsin messzire, mint akár a legméltóságosabb urak. De mindegy. Bertáék nem törődtek a szóbeszéddel, hanem ha már egyszer nekiindultak, el is mentek a tött helyre, s fönt időzvé a budapesti városban két teljes álló napig, a hét végére hazakerültek.

Sokan bámulattal fogadták őket, mert részben az volt a hiedelem, hogy akkora útról nem térhet vissza az ember olyan kocsikon, miket a vashúzó húz. Mert az könnyen egymásnak szalad, és a vasvonalon nem lehet egymás elől kitérni.

De már akárhogy és akármint van a dolog (nem lehet abban Tamás az ember, amit a tulajdon szemeivel lát), íme megjöttek a messziről. Ez nem kis érdeklődést keltett, szétszaladt a hír sebesen, s az asszonyok azonnal beszélni kezdtek róla. Lám, aki embernek rendes ember, az csak kiválik a többi közül. Az öreg Berta most sem hagyta magát, amint hogy illik is.

- Fölvitte még a feleségét is az ezredös kiállításra - szóltak büszkén.

A férjek e beszédet szóval hallgatták, mivelhogy az asszonyszavazásra nem szokás sokat adni. Könnyű úgy öreg Bertának, mert se kicsi, se nagy a háznál, s akkor mozdul, amikor akar. Továbbá a pénz is bővebben van nála, az egyetlen ember a környéken, akihez soha ki nem viszik az adóintő cédulát.

- No, csak ne beszéljétek - mondták azután -, estére majd meghallgatjátok, hogy mit láttak.

Estére kelve ott is ült a kis padon az öreg Bertáné, az ura meg a malomkövön az eperfa alatt, vágva a dohányt, merthogy az úton az mind kifogyott.

Sánta Imre lépett be először az udvarba, jövé a homokon át egy nagy bottal, meg a feleségével.

- Adjon Isten jó estét - szólt elfogódva, mert tudta, hogy az öreg Berta most királyok és országurak közül jött haza.

Azonban Berta Mihály most is csak olyan, mint azelőtt, mert azt mondja barátságosan:

- Adjon Isten, öcsém...

Lám, hát nem fajzott el odafönt a messziben. Szintúgy az asszony sem. Az a Sántánét mindjárt maga mellett ülással kínálja a kispadon.

- Hát möggyüttek kendtök? - kérdezi Sántáné.

- Az ám - feleli az asszony.

Eközben a kutyák odakint támadnak, s amint kitekintenek, látják, hogy Thurzó Zakar hadakozik ellenük. Az eb elcsitul, Thurzó bejön, utána az asszonya. Nem felesége, csak asszonya, mert csak úgy az eperfa alatt esküdtek, mivelhogy igen rajtuk van a nincstelenség az istenadtákon. A szép fiatal Valér csendesen is lépdél, szerényen kívánja be a jó estét, s félrehúzódik.

- Ej no - mondja Bertáné -, de elbújsz. Elférsz még itt a padon.

Akarva, nem akarva, oda kell itt bizony ülni, ami (akár így, akár amúgy keressük is a dolgot) nagy tisztesség.

Így vannak el egy darabig, hallgatván. A nap a tanya mögött áldozik, az udvarban árnyék van, s a napsugár csak az eprek, jegenyefák ágai között szilánkol elő. A háztetőről a gólya hol elmegy, hol megjön a vacsorával, amit a fiainak hozogat. A kutyák még ugatnak néhányszor, mert a szomszédságból több ember jön át, így Hab Illés, Kisguczi András. Egyszer pedig Thurzó Zakar asszonya föláll a kis padról.

- Hova mégy? - kérdezi Bertáné.

- Majd kihozom a kisszéket. Jó lesz az nekem.

- Már miért?

- Ott jön az úton a Károlyi Ferencné asszonyom, majd annak itt helyet adnék - feleli a Valér.

Most erre Berta Mihályné kissé izgatottabb lesz.

- Jaj dehogy, dehogy - mondja. - Aki előbb jön, azé a jobb hely. Úgy volt a vonaton is, ahogy möntünk a kimutatásra. Csak maradj itt, mert ott is, aki később gyűtt, nem volt benne szömélyválogatás.

Kétségtelen ugyan, hogy ezt Károlyi Ferencné asszonyom zokon veszi, de az egyre megy már. Berta Mihályné demokratizmust tanult a vasúton s hazaérve azonnal érvényesíteni kezdi.

- Úgy ám - folytatja. - Ott ki úr, ki paraszt, nincs benne különbség. Aki egyforma jegyöt váltott, az mind egyforma.

- Az jól is van úgy - mondja Thurzó Zakar, aki szívességből a dohánycsomókat sodorintja Berta Mihálynak.

Most, miután Károlyiné is beérkezett, és csakugyan a kisszék jutott neki, Bertáné beszélni kezdi az utat. Előbb néhány kérdést adnak föl ezirányban, s ő egy ideig simogatja elégedetten a kötőjét, amidőn aztán hirtelen így szól:

- Ott voltunk épp akkor is a kimutatásba; mikor a kiráj kinyitotta a kaput. Szép nagy terjedelmesség ám az nagyon. Különbnél-különbféle kastélyok benne. Majd mind föltekintöttük, de némöly helyön úgy tolongott a nép, hogy oda sömmiképp be nem férhettünk. Mert én is vittem a tarisznját, a Berta is vitte a tarisznját. De jó is; hogy el nem hagytuk, mert másként otthagytuk vóna a pénzünk javát.

- Aztán nem tévedtek el kendtök? - kérdezi a Sánta Imre.

- Nem ám - válaszol büszkén az asszony. - Az állomáson gyűtt elébünk egy hordász úr, hogy aszongya, ő egy pöngőért elvezet a kimutatásba. Már a Berta majd mögadta neki. De aztán mondom én: „Hajja kend, otthun egy pöngőért mind a ketten kapálunk egész nap, hát mit akar kend?” Majd oda tanálunk. Nem is köllött a hordász úr aztán, hanem kinéztem, hogy merre mén a legtöbb nép, oszt én is arra möntem. Csak oda tanáltunk így is a kimutatáshoz. Annyi volt ott a nagy úr mindönféle drágaságokba, hogy csuda. Mert épp akkor nyitotta ki a kimutatás kapuját a kiráj...

Elhallgatott, tekintetet vetve az urára, aki azonban csak vágta tovább szóitalan a dohányt.

- Hát aztán? - kérdik megint.

- Hát aztán - folytatja Bertáné -, voltunk odafönt a kirájnál is, már hogy csak a háza udvarán. Két napig vótam én fönt, tudják kendtök, de már úgy üsmeröm én azt a Pestöt, mintha ott születtem volna. Váltig kínálkoztak a hordász urak, de mondom neköm nem köll, mert el tudok én mönni magam is.

- Hát a kiráj szobája?

- Sz'be akartunk mönni oda is, de nem eresztöttek... Nagyon sok úrfurma katona van ottan...

Így beszélgetnek. A nap lement, s az útszéli jegenyék között előáll a hold. A gólyák már alszanak is, az éjjeli madarak pedig most indulnak eleség után.

Sánta Bertához fordul:

- Hát kend semmit se beszél arról, amit látott?

- Elmondta már az asszony - feleli Berta, tömve a pipát.

- De hát csak többet lát egy embör, mint egy asszony? - évődik tovább Sánta.

Most Bertán a sor. Hamiskásan int az asszony felé, s szemével azt mondja:

- No, az igaz. Mert azonfelül, amit elmondott, még szörnyen szép lányokat láttam odafönt...

- Oh, hogy a sátán hordja el a kend haját! - kiált föl a felesége. - Kendnek még arra is van szöme. Azután ugyan mi van rajtuk? A sok festött vékonyságon?

Ezen most már mindnyájan nevetnek, Berta pedig, hogy csak tovább évődjön, ősz szemöldökei alól a Thurzó Zakar szép Valérja felé kacsint.

- Már akár hordja, akár nem hordja - feleli -, de ez így van. Mert nem az a szép, ami szép: ami tetszik, az a szép.

Valér Zakarra néz szemérmesen, Bertáné pedig csípőre teszi két kezét.

- Ejha - mondja -, hiszen akkor fönt is maradhatott volna kend. Amúgy még egészen legényös a kend járása. A bajusza ugyan egészen fehér már kendnek, de hát azt majd le löhetött volna borotválni odafönt. Hátha jutott volna kendnek valami báró kisasszony? Úgy van a nótába is, hogy épp az ilyenfajta legényök után szoktak azok sétálgatni, mint kend is e?

Ezúttal az asszonyokon a nevetés sora, de kacajra is fakad valamennyi. Az öreg Berta szívja a pipát erősen, mert érzi, hogy ki van figurázva. Hanem aztán csak végigsodorítja fehér bajuszát, és mosolyogva szól öreg társához:

- Nono. Semmit se löhet bizonyosat tudni a világi életben.

1896

A SZENT MIHÁLY A JÉGBEN

MEGY A HAJÓ LEFELÉ

Tél van, de elveszett teljesen a jég, és megy lefelé a vízen a hajó. Ez egy olyan régifajta eszköz, amilyent ma már nem csinálnak, nem széles, de hosszú. Olyan nagyobbra nőtt csónak, mely gyékénysátorral van borítva, s a gyékény alatt bátran elfér tizenöt-húsz ember. Ül mindenki azon, amin lehet. Kívül pedig áll a kormányos, és széles rúdlapátjával igazítja a menést. Elöl azonban hosszú rúd van. Ez arra használatos, hogy mikor jön a hajó fölfelé, erre van vetve a kötél, amelynél fogva a partról húzzák.

Mert ez voltaképpen kereskedelmi bárka, mely hetenkint többször megteszi a maga vízi útját a falu meg a város között. Jó messze van lent a falu, s mikor a hajó elindul, kötélén jön föl. Benne csak a kormányos áll, vagy elvértve olyan utas, aki nem bírja a gyalogolást. A többi nép, aki a hajón utazik, kint van a parton, és húzza fölfelé. Lassú munka, és sok bajjal jár, de lám, megy mégis, úgy lehet, évszázadok óta. Különben nem tudni, mióta, de bizonyos, hogy ezt a hajót nem a mostani király alatt csinálták.

A város alá érve, a hajó kiköt a parton, s megy mindenki a dolga után. Ki a piacra, ki a boltba, ki a katonafiát keresni. Így van a hajó vagy délig vízszerűben egyformán, s mindössze az a változás rajta, hogy a bordái fokozatosan süllyednek a vízbe. Mert dől a sok mindenféle portéka a város falai közül a partra, ahogy azt már megrendelték. Söröshordók, zsákok, csizmák, fertályöl fa, petróleum, továbbá egy nagy nyaláb papiros a könyvesboltból a tanító úrnak, különféle csomagok, ásó, ültetni való facsemete (itt az ideje éppen) meg egyéb mindenek. Csak az a csodálni való, hogy hol fér el a sok holmi a hajóban. Azonban erről ne kereskedjen senki, miután ez a Szélpál Mihály dolga, aki kormányos és igazgatója ezen vidéki utaknak. Ő intézi itt el valamennyi dolgot, a főbenjárótól kezdve egészen az aprólékosig. Számon veszi, ami hozatott. Ami rendben van, azt elrakja a maga helyére.

Apránkint pedig gyűlnek az utasok is. A kofák, akik ludat hoztak be, és malacot visznek ki. Özvegy Halál Ferencné is, aki semmit se visz, mert azért jött be, hogy misét hallgasson a belső templomban az uráért. Így tovább, tovább: emberek, asszonyok, lányok (ez utóbbiaknak az ördög se tudná kitalálni, hogy mi dolguk lehet vajon itt bent). Természetes, hogy végül, legutoljára a Kata érkezik, a formás menyecske, pedig mindössze csak azért utazott ennyire, hogy egy pár papucsot vegyen magának. Illeg is már benne, és a papucsok piros sarkai kackiásan kopognak a partra tett deszkán, amint Kata a hajóba lépked.

Szélpál szól is pár szót Katának, hogy ugyan hol maradt annyi ideig, mire aztán a papucsos menyecskének hirtelen megered a nyelve, és szapora beszédbe kezd. Egy darabig hallgatja is Szélpál, hogy mi mindent mond a piac drágaságairól és a szömtelen városi urakról, akik miatt már papucsot se lehet próbálni.

- Hogy hogy nem sül ki a szömük? - mondja egy asszony.

- Jaj, Mari néni, nem olyanok ezek - panaszozza Kata, és még beszélne tovább, de a kormányos nagyot kiált:

- No!

Ezzel aztán eleresztik a partról a kötelet, berántják a deszkát, és csáklyára kap a férfinép, hogy vízsodraba tolják a hajót. Ez olyan munka, hogy ilyenkor csönd legyen, és semmiféle

asszonybeszéd ne zavarja a dolgozó emberek tetteit. A nagy, lapos hajónak még csak macskája sincsen, s ha a kormányra nem vigyáz az ember, könnyen baj eshet. A víz kitudhatatlan, mert nem lehet megállni rajta, amikor tetszik. A csákllyák vékony nyele meghajlik, a legények rádőlve nyomják el a parttól a hajót. A kormányos a vállát veti a rúdnak, két ember pedig hosszú, kétkezi evezőkre kap a hajó orrában. Így az lassan, lomhán kifordul a víz közepére. Még töreti egy kicsit a rúddal a vállát, mely után, midőn egészen vízfolyás irányában fekszen a bárka, megáll munkájában, és a többinek is ugyanezt rendeli, mondván:

- Huja!

Leteszik a csákllyát, abbahagyják az evezést. Megy már a hajó lefelé, és nincsen semmi gondja, mert ezidőtájt a gőzösök se szaladgálnak, mind a víz az övé egész a faluig. Szeliden úsznak el a város alatt. A házak a parton ködbe vesznek, amin tompán zúg át a toronyórák ütése.

- Mögéhöztem - mondja Szélpál, és átadván Tóth Savanya Énoknak a lapátot, belép maga is most a gyékénysátor alá. A többiek már eszegetnek, özvegy Halál Ferencné kivételével, aki fehér kendőjét egy söröshordóra terítve, azon helyet foglalt, és igen csöndben van. Csak az ajkai motyogásából látszik, hogy folytatja az imádkozást, amit a templomban elhagyott. Egy más asszony (nem tudni még a nevét, mert uraság cselédje volt eddig, s nemrég költözött a faluba) apró almákat hámoz és eszi, a héját a köténye zsebébe rakja el. Kell az, mert a kályhára téve igen jó szagot terjeszt az almahaj. A Kata menyecske, a rosszcsont, egy halom hasábfára ült, csak éppen hogy szemben legyen egy fiatal legénnyel, aki zavartan pödrí ütköző bajuszát, mert Kata a lábait egymásra tette, s igen formás bokákat mutat az új papucsban. Két ember leghátul ócska kártyával máriásozik.

- Kendnél van a makk csikó? - mondja az egyik.

Amaz egyenkint végig tekinti az öt kártyáját, és rázza a fejét.

- Nincs. Miért?

- Mert akkor eldobnám a makk fölsőt.

- Sose dobja kend! Majd möggyün a párja.

Aminthogy meg is jött a húzásnál a makk király. A csikó meg a felső húszat számít ebben a furfangos játékban. A szomszéd zsákból ki is vesz két krumplit a szerencsés ember, és leteszi maga mellé. Miután minden krumpli tízet jelent, két krumpli húszat. Így egyszerűsödnek a számadások.

Szélpál a tarisznyát keresi elő. Abban barna kenyér van, továbbá oldalas. Egy bádokban só és paprika összekeverve. A zsebből bicskát vesz ki, és szel a kenyérből, oly módon tartván azt, hogy ami morzsája van, a tarisznyába hulljon. Szűk világ van ám most, és takarékosnak kell lenni. Abból még kenyeres-gombócot csinál a gyerekeknek az asszony.

Így vannak csöndben, mindenik a maga ebédjével. A komoly Szélpál hamar végez az étellel, és a sátorból szóval nyújtja ki a korsót Tóth Savanyának, hogy merítse meg. (Mert a hajóban mindig a saját italán utazik az ember.)

Miután ivott, még egy kis falatot vág a kenyérből. Azután visszarak a tarisznyába mindent, a sóbádognak is becsukja, a bicskát pedig a mellényzsebébe teszi. Halálné bevégezte az imádságot, és mert eszébe jut, hogy otthon elfelejtett olajat tölteni a Mária-kép mécsébe, fölsóhajt:

- Jaj, de soká löszünk otthon...

- Nono - biztatja Szélpál. - Oszlik már a köd egy kicsit arra fölfelé.

Nyilvánvaló, hogy a köd, amely a töltések között a víz tetején legel, nem magától oszlik, hanem a szél fújja. Nem is telik bele sok idő, utolérte a hajót a felszél, és belátogat a sátor alá.

- Hát ne kártyázzatok már - mondja a kormányos -, hanem húzzátok föl a gyékényt.

A máriásos emberek leteszik az ördög zsíros bibliáját, és kimennek az orrba. Széles, vastagra fonott gyékény hever a vitorlarúd alján, azt kell felhúzni. Nem nagy munka, hamar megvan, és amint az alsó végeit lekötnek az oldalakhoz, egyszerre belekap a szél, megduzzasztja, és viszi sebesen a hajót. Egyik ember odakint félhangon nótába kezd:

Fújja a szél, fújja
Fújdogálja, lengeti,
Mire neveli föl
Jó anya az gyermeket...

Régi bús szomorú nóta ez. Bent csönd van a sátor alatt, mindenkinek elhallgatnak. Mikor a nóta mondaná tovább: „Arra neveli föl jó anya a gyermeket, alig húsz esztendő...” egyszerre azt mondja Szélpál komoran:

- Hát látta-e valaki odabent a Vér Tecát?

A szóra Kata elpirul előbb, aztán elsápad. A többiek egy ideig nem felelnek, aztán rázza mind a fejét.

- Nem, nem én, szögényt - mondja egy asszony, aki végig tekint Katán, és odább húzódik.

- Én se láttam - felel a legény.

- Pedig - folytatja a kormányos - nagyon a lelkömre kötötte az apja. Mán kár, hogy magam nem kerestem.

Elhallgat mindenki. Kata behúzta lábait a szoknya alá, özvegy Halál Ferencné a söröshordóról úgy tekint rá, mintha valamely ördög volna.

- Bár hiszen - szól újból csak a kormányos - gondolom, hiába keresné már azt akárki, az ártatlant. Azt sírta, ma hajnalban neköm az öreg Vér András, hogy két hete veszett el a háztúl.

- Az - felel Halálné. - Két hete, hogy visszaküldte a vőlegény a jegykendőt. Elcsábították rossz asszonyszemélyök.

Ismét Katára tekint mindenki. Elveszett a cifra szépsége a menyecskének, az aranypillés papucsot se mutatja már, és föl nem emelné a szemeit egy világért. Néma váddal szegeződnek feléje a tekintetek. Nincs, aki szóljon vagy beszéljen, csak a kormányrúd nyikorog kint, a hajó alját verdesi a víz, és csapkodja a szél elöl a gyékényvitorlát.

- Vér Andráséknál pedig ez volt az egyetlen - véli egy utas asszony.

Keserű gúnnyal szól bele Szélpál Mihály:

- Evvel együtt volt neki egy.

Minél több ilyen odavetés történik, annál vadolóbbak és súlyosabbak a tekintetek a nagy némaságban. Kata homlokát kiveri a veríték. Egyszerre ijedt kiáltás hallatszik a vitorla mellől.

- Jézus!

- És Mihály arkangyal - kiált vissza a kormányos, és az alacsony sátoron át az orrba ugrik. - Mi az, te?

- Láttam - mondja a hajóslegény. - Fölmerült... ott.

- Micsoda?

- Vér Teca... Fölmerült a feje. Fügő volt a füliben.

- János, ne űzz tréfát - mondja sötéten Szélpál. - Már hogy láthattad volna?

De amaz erősködik.

- Úgy éltessen az isten engöm! Láttam, de alig hogy fölgyütt, lemerült. Így, itt oldalt...

Most elkapja Szélpál karját, és a vízre mutat, kiáltva:

- A!

Valóban. Lassan fölmerül a sárga hullámokból egy fej, de ismét eltűnik. Hanem ezen idő alatt mindenki ráismert, a sátorbeliek is, akik kitódultak, Kata maradván bent egyedül. Bármily kevés ideig mutatkozott is, látni lehetett Vér Teca halovány arcát és barna haját, amit szökére festett az iszap.

Hárman is kapnak egyszerre a csáklyák után, és a vasvégű kampókat messze a vízbe leszúróják. Keresik és kutatják. Ám a víz átláthatatlan, és a halottat nem engedi. Nincs no, nincs. Elment a fenekére lakni, halak társaságába. Azért az emberek csak nyúlkálnak a vízbe lefelé. Az asszonyok borzadva húzódnak vissza a szélből a sátor alá, és eláll a szavuk.

Idő múltán mondja egy:

- Ilyen borzasztóságot! Jaj, szögény Teca, neköd mán a Tisza fenekén. Ó, mily bűnös lelkek vannak a világon! Te csaltad el, Kata, a vőlegényit, te...

Nem mondhatja tovább, mert özvegy Halál Ferencné, aki elővette olvasóját, és kezeire is akasztotta, csendet int. Keresztet vetnek. Kata mozdulatlan. A többi imádkozik, és midőn ez befejezést nyerne, Halálné a temetés énekibe kezd: *Letettem testemnek romlandó sátorát, Honnét formáltattam, Ölelem föld porát, Lakom sötét boltját, S immár istenemet, Kegyes teremtményt, Áldom örömmel...*

Szélpál a ladikkal végigment már a hajó mindkét oldalán, és csáklyáját vetette a halott után. Mikor az egészet megkerülve újból föllép a hátsó végén, az arca vérpiros és szájaszélei mozognak.

- Fordítsd balra azt a vitorlát! - szól át a sátor fölött rekedten az elsőkhöz.

Azzal elkapja Tóth Savanya Énok kezéből a kormányrudat, és nekivetve erős vállát, olyant csavar rajta, hogy egyszerre rézsút áll a vízben a hajó.

- Mit akar kend? - mormogja Énok.

- Eredj dalladzani! Húzzátok rá!

A nagy evezők cuppognak a vízben. A hajó kifordul a part sárgás agyagja felé. Gyorsan megy, Mihály rángatja a rudat, mígnem a hajó orra a part sekélyes fővényét éri. Megrázkodik rajta minden.

Mihály bemegy a sátorba, és vállon fogja Katát az erős barna kezével.

- Kata - szól tompán.

A menyecske felszisszen.

- Ne jajgass. Eredj ki innen.

- Mihály bátyám...

- Bátyád a kutya - dörög Szélpál Mihály. - Még vagy kidobatlak.

Azzal megrázza a vállát. A menyecske széttekint, és mindenütt vádoló szemeket lát maga körül. Özvegy Halálné morzsolja az olvasót, és bólintgat a fejével, hogy jól van, jól van, nagyon jól van. Szótalan, áll fel, és megy kifelé. Szélpál Mihály kíséri. Néhány lépés a hajó orrtól a part, azon apró hullámokat ver a víz.

- Hát így menjek ki? - suttogja szégyenülten. - Legalább a járódeszkát...

- Ej ha - pattan föl Mihály. - Ne féltsd a cifra papucsodat. Ha amazt olyan mélyre kergetted, a te lábod is láthat egy kis vizet.

De Énok mégis kiveti neki a deszkát, és azon kilép. Senki nem szól utána semmit. A ködülte sáros agyagparton megragad az új papucs, és piros sarka a földbe süpped, amikor megy.

- Nono! - mondja elégtelen Szélpál Mihály. - Nyomd el! Fordítsd ezt a gyékényt, mőnjön az a dalladó.

Lassan kifordul a parttól megint a hajó, és Mihály a rúd mellett hamar beleviszi a sodorba. A szél újból belekap teljesen a vitorlába, és mennek. Szélpál Mihály olykor szomorúan tekint szét, és hátra is néz az apró sárga hullámokra, hogy mutatnak-e valamit. Azonban nem, semmit se mutatnak. Csak éppen játszanak, s néha valamely hal a tetejére veti magát. A hajó halad. Messze a partszél ködös jegenyéi alatt látni a Kata piros szoknyáját, amint a szederbozótok közül elővillan. Belül a sátorban hosszan elnyújtott, vékony asszonyhangok mondják özvegy Halál Ferencné után: *Támaszd fel öröme testemnek morzsáit, Add meg egek fényét...*

A szél a hangokat szétviszi Vér Teca nagy sírja fölött.

1897

AGYAGHORDÁS

Jó sárga agyag van a vízpart szélén, azt messze földre elhordják tapasztósárnak, mert ha apró szalmával egybetapossák, vízzel meglocsolják, soha többé le nem esik onnan, ahová fölragasztották. A fazekasok is szeretik, mert igen nagy tálakat lehet belőle csinálni, továbbá hűs vizeskorsókat, amelyeknek szívóka van a fogóján. Az új háznak pedig a falába rakják, nagyobb összetartozandóság okáért. Gál Mátyás is ennek vitte volna, mert régi volt a háza nagyon, és új építését határozta el.

Nem kell gondolni, hogy minden házat a szokásos módon építenek. Hogy jönnek emberek, akik gödröt ásnak, azután következnek a kőművesek, akik a téglát rakják, az ácsok, asztalosok, kovácsok meg bádogosok, akiknek ott mindnyájuknak volna dolga. Nem így van. Az egyszerű emberek még mindig maguk építik a házukat, és nem kell ahhoz se téglá, se vályog, csak éppen hosszú rudak, sok deszka és még több föld. A rudakat és deszkákat kölcsön kell csak kérni, mert azokra ott nem sokáig van szükség. A rudakat a földbe verik, a deszkákat pedig rájuk szögezik, és azt a helyet, ami köztük marad, betöltik földdel. Tapossák, furkózzák, és ebből lesz a fal minden különösebb tudomány nélkül. Mikor fölmagasodott az eléig, tetőt raknak rá nádból, az oldalain pedig lyukakat vágnak, amiből lesz az ajtó meg az ablak, és mikor készen van, csak olyan ház az, mint a többi. Ajtófát, ablakot készen vesznek hozzá, de aki jól tud bánni a szekercével, esetleg maga is farag. Végül betapasztják sárral, és most jönnek meszelőikkel az asszonyok. Kívül-belül az egész házat fehérre festik. Belül a mesze-

lővel kék pettyeket raknak a fehér falra, és egészen kékre festik az ablak közét is. Ellenben kívül a fal aljára fekete festékből húznak széles sávokat. Ez a három szín az uralkodó, a fekete, fehér és kék. Van ugyan, aki pirosat is használ, de az már nagyon rácos gusztusú ember lehet.

Persze, az ilyen házépítést nem maga intézi az ember. A szomszédok közül akad, aki nap-számban átjön. Az ilyesmi úgysem dologidőben készül, de egyébként is tartozó kötelessége ez a szomszédnak, miután úgy lehet, hogy jövőre ő kéri ki a másik segedelmét.

Így ment Gál Mátyás is ezen a napon a szomszédokkal, Erneyei Mihállyal és a tulajdon János fiával egy kocsin agyagért, mert az agyagra ilyen építkezéseknél nagy szükség van nemcsak tapasztás okáért, hanem a földet is ez ragasztja egybe.

Elég vidám út ez odáig a mezők fölött és a folyó mentén, melynek völgyébe rézsút kell leereszkedni. Fűzfák alatt mennek, amelyek végighúzzák ágaikat az ember fején. A lovak elkapnak egy-egy levelet, de kesernyés és prüszögnek tőle.

- Úgy kell - mondja Gál Mátyás -, mit eszed az olyant, ami nem neked való.

- De hisz nem is való az semminek se - véli a szomszéd.

- Nem az - feleli Gál. - Hideglelésül nagyon használatos. Én sokat főztem az asszonynak, mikor éppen evvel a gyerekekkel volt várandós.

A János gyerek csodálattal tekint a vén fűzfákra, amelyek itt álltak, és orvosság voltak már az ő ideje előtt is.

- No - mondja egyszer ismét az apja, és megáll a kocsival a part mellett. - Ez itten nagyon jó fajtájú agyag.

A sárga zsíros föld hosszan és magasan terjed a folyó szélén. Néhol igen nagy lyukak vannak benne, más helyen apróbbak. Ezek füstösek is: ott vízenjáró emberek főzhetek unalmukban, mikor a parton szelet hevert a hajó. Leszállnak most már, Erneyei az ásóval megkaparja kissé a falat, s hogy a szára lehullt, a nedveséből vesz egy darabot a kezébe. Hát ez egészen jó, a tapintásán érzik, és ahogy az ujjai között nyomogatná össze, olyan, hogy akár mindjárt tálat lehetne belőle formálni.

- Ez az a bizonyos - szól.

Mátyás is ezen véleményben van, s körülnéznek, hogy miként rakják meg belőle a kocsit. Nem megy könnyen, mivel más embernek is van annyi esze, hogy a legjobbat keresse ki abból, amit az Isten ingyen adott, és a partot ezen a részen már nagyon összelyuggatták. Egész barlangok vannak benne, és oda sem lehet állni egész közelbe a kocsival.

No, de hát azért hoztak éppen a kocsin két kétfülü kosarat, ásót meg lapátot. Az ásóval Mátyás majd fészíti az agyagot. Mihály a lapáttal a kosarakba hánnya, János pedig hordja. Megy is a munka hamar, csak előbb Mátyás leveti a kabátját, és pipára gyújt, mert pipaszó mellett könnyebb az ilyesmi. Azután fölfogja az ásót, és vágja vele az agyagot.

Szép nagy darabokat hasít belőle, és egyre beljebb halad a barlangba. Mihály alig győzi lapátolni, a gyerek pedig csak hordja a kosarakat egyre-másra. Utóbb, amint az egyik üressel visszatér, nem veszi föl a másikat, a telit, hanem nagyot fúj, és megtörli a homlokát.

- Ehen - neveti Mihály -, könnyebb a kalamust fogni az iskolában.

Nevetnek ezen, de nem sokat, mert bizony hamar eláll ajkukon a kacaj. Fönt, az agyagpart tetején, valami sekélyke nyisszenés hallatszott, azután nagy, súlyos toppanások. Közül Gál Mátyás kiáltását is hallani lehetett, de látni meg éppen semmi mást, csak a hulló agyagot, amint vastag, nehéz tömegekben szakad a partról.

- Jaj - kiáltja a gyerek.

Erneyei szótalán nézi egy pillanatig ezt a szerencsétlenséget, és szorongva kiált maga is:

- Mátyás, Mátyás!

Még zsurmol az agyag, ahogy kisebb-nagyobb göröngyei helyet keresnek maguknak, és a part oldala is szakadozik még, kopogván. Majd pedig tompán vág elő a föld alól Gál Mátyás nyögése.

- Közel van a feje - mondja hirtelen örömmel Erneyei Mihály, és visszahúzza a gyereket, aki a tíz körmével esik az agyagnak. - Ne bánts, avval úgy se segítsz. Rá ne gázolj az apádra.

A gyerek rábámul a hirtelen támadt sírra, amely úgy eltemette az apját, hogy azt sem tudja, merre van alatta. Fönt a partszélen száraz bojtórjánok inognak, kapaszkodva a földbe a gyökerekkel, amíg lehet, de aztán csak lehullnak az agyag tetejére. Ez a sírhalmon a koszorú.

- Apám, apám... Mőre van kend?

Erneyei óvatosan jár-kei az agyag körül, s újból int neki, hogy ne lármázzon. Nem tudni azt, hogy merre van Mátyás, és nem lehet az agyagra lépni, mert ki tudja, nem a fejére tapos-e. Szörnyű helyzet ez. Erneyei néha odakap valahova, ahol egy-egy göröngy megmozdul, hogy talán ő emelgeti. De nem. Csak a maguk súlyától görögnek még ide-oda az apróbb rögök. Ő is kiált újból:

- Mőre van kend?

Tompa nyögés rá a válasz: nem tudni, jajszó-e, ima-e, avagy káromkodás. De akármi legyen is, Mihály most már megismerte a helyet, ahonnan jön. Óvatosan nyúlik végig a halmon, és elránt egy darab agyagot. Az alatt valami feketeség látszik, az a Gál Mátyás kalapja bizonyosan. Amint hogy igaz is. Még néhány agyagot is leszed Erneyei, és megtalálja a fejet. Bíz, az el van torzulva nagyon, véres is, és már éppen el akarta hagyni az eszmélete. Most, hogy egy kis levegőre kapott, fölnyitja az eltemetett ember a szemeit és Mihály a csörmelékét tisztítja gyöngéden az arcából.

- Mingyár kint lesz kend - mondja neki. - Melyik darabok vannak kenden?

Amaz lihegve mondja, akadó szóval:

- Élve én már nem. Nincs én bennem már egyetlen darab csont egészben. Rajtam van száz mázsa. A lábom nem is érzöm, tán már nem is az enyém.

- Jaj, dehogy, dehogy, Mátyás - feleli Erneyei Mihály. - Mindgyár leszedjük. Csak mőre van kend fekve.

Meg is próbál mozdítani egy kocsiderékra való kölöncöt a test fölött, de csak azt éri el vele, hogy az még jobban süpped, Gál Mátyás pedig elfehéredve iszonyatos jajszavat kiált.

- Ne bánts kend - támad Mihályra a gyerek -, hiszen megöli.

Most kétfelől néznek Mátyásra, nem tudván, hogy mitévők legyenek.

- Úgy, úgy - sóhajt az összetört ember a földből kifelé -, már engem meg nem öl senki, fiam, mert én meg vagyok ölvé. Nem vetek neki egy fertályórát. Nem jön már a levegő sem belém. Aztán majd kikaparhattok. Jézus! Borzasztóság ez.

Véres ajkai reszketnek, ahogy beszél.

- Én most itt lelkemet istennek ajánlom. A házat pedig fölépítsétek... A Mihály szomszéd napszámja öt hatos...

- Nem köll - mondja Mihály.

- Jancsi, Jancsi - beszéli tovább a halálravált -, Jánoska. Itt van nálad a kis könyv, amibe firkálni szoktál? Vedd elő, Jánoska. Írjad elejétől, hogy én lelkemet istennek... és a szomszéd napszámja...

Jánoska az ütött-vert jegyzőkönyvet előszedi, és írkál bele, amennyit éppen a szeme szivárványán keresztül láthat.

- És két csikó van a ménesbe, két üszőbornyú a csordába... A fűbér kifizetve. A Rozika pedig... jaj isten, de rám mértél... ha kérője támad, ne menjen messzire... Aztán ameddig anyátok él, nincs osztzkodás. Söpörd el, Mihály, a szememről ezt a göröngyöt. Nézzem még az eget egy darabig.

Szép kék ég van odafönt, már amennyit a szabad bánya közepéből láthat Gál Mátyás. Az ilyesmit nézni mindig akkor jut az ember eszébe, mikor már nem ér rá. Nézi, és sóhajt, amekkorát bír, mert egyre jobban fekszi a testét az agyag. Sápád, egyre sápad, míg Erneyi Mihály a gyerekekkel együtt szomorúan tekint reá. Ezen kitör a sírás.

- Tiszteltetek mindenkit otthon - veszi föl a szót újból a haldokló. - A Pál sógort... a sógorassz... jaj.

Most hirtelen nagyot rázkódik, hogy az apróbb göröngyök mind megmozdulnak rajta. Erneyi int a fejével, hogy itt a vége, ez volt a halál. De nem. Bár szemeit már lecsukta, és teljesen mozdulatlan, halkan így szól:

- Az adó is ki van...

Még egy rázkódás következik, és rövidke sóhajtás, amely után megroppan benn a sírjában az ember, hogy szinte a feje is eltűnik ismét az agyag között.

- Most halt meg - szól meggyőződéssel Erneyi, és leveszi fejéről a kalapot. - Vedd le az istrángot a lovakról, Jánoska, én majd ásom addig a lapáttal.

Belekezd, s hárítani kezdi oldalt a vastag földdarabokat, hogy a halotthoz jusson. Közben rátekint, és kalapját Mátyás fehér arcára teszi, hogy a nap ne érje. A vízparton szellő támad, és hűvösséget fúj ki a fűzfák alól. Fönt hosszú csapat vadkacsa húz, mint estére hajló dél-utánokon szokás, és alantjáró röptükből lesivít a szárnyuk zizegése.

- Későn érünk haza - mondja Jánoskának Erneyi Mihály. - Az ásót is ki kell ásni.

1897

TÁNCRAHÚZÁS

Jó Pál eladó lánya már tökéletesen fölsöpörte a tánchelyet, hogy abban egész tisztaság van. Az asztalokat kihordják, mindössze kettő marad bent a szobavégben, hogy legyen hova tenni az italokat. Tánc közben ital dukál, sőt akad, aki üveggel a kezében járja a hátravágóst. Jönnek már a hangász urak is, akik azért nem cigány néven hívatnak, mert nem cigányok, hanem hangászok. Furulyákból furulyázzák a különféle nótákat, és úgy tudnak sikongatni vele, hogy az ötödik dülő ellen is elhallatszik. Utánuk nemsokára következik néhány legény a közeli liekből, továbbá Sáb Lajos, a koldus, aki ilyenkor verseskönyveket árul. Szép könyvek azok, bennük van a szakállas farkas és a mögégött gyermek, A Bruncvik királyfi diadala, a Sármány herceg fölött akit vett, és ott van a sziklához láncolt Gergely bűnbánása, és Mic bánnénak ajánlatos története a tizenegy gyermekével, ami mind egyszerre született. Lányok el szoktak pirulni erre, mikor Sáb Lajos ez utóbbit árulja, énekelvén belőle. - Ó, de szömtelen - vélik és gyorsan fordulnak el, hogy a vasalt szoknya szinte térdig fölrepül. Fiatalabb férfinépeknek pedig ez kellemes.

Jön a gyereknép is, mert az, akármely céco van, összeseregél. Úgy sem lát szegény kint a pusztán öt embernél többet egy csomóban, hát ez a tánchely nekik olyforma öröm, minél szebb nincsen. Azután suhognak a lányok errefelé, pántlika van a hajukban és a nyakukon aranylánc, a kezükben pedig kendő. Megállnak az udvarban, és nagy tere-fere támad. Dókai Ilusnak valami egészen új kötője van, cifra kivarrásokkal, azt kell megcsodálni.

- Egész elvárosiasodik ez az Ilus - mondják neki. - Talán már kalapod is van otthon, te hírső?

A legények pedig a szobába gyülekeznek, és azt mondják egymásnak: szervusz. Ezt a katonaságnál tanulták el egyesek, és hazahozták. Kezet is fognak, ami azelőtt nem volt szokás, és kínálják egymást az üvegből. Egyszer aztán a hangászok kiválnak közülök, mert ez mind éppolyan tanyai legény, mint a többi. A klarinétokat végigpróbálják, Nagy Mátyás elhozza a sarokból a kisbögőt. Szól a muzsika mindjárt, és a leányok bejönnek az ajtón. Szorosan egymás mellett állnak. Ahány van, mind szívdobogva lesi, hogy melyik lesz az első, akit elhúznak.

Biz itt a táncrakérés eléggé nyers formában megy. A legények csoportjából kiválik egy, és halad a lányok felé. Pár lépésre tőlük megáll, int egynek, és azzal megfordulva a szóba közepére halad. Ott megáll, s mikor a lány utána ér, kézen fogja, és kezdődik a lassú. Most is úgy van. Elsősorban Török Bálint válik ki a legények sorából, és mint affajta büszke ember, lassan, kevély léptekkel indul a lányok felé. Közben pedig mustrálja őket végig. Sok vágyakozó szem pillantása találkozik az övével, mert nem kis dolog az, elsőnek húzatni el. Ám Bálint nem akarja észrevenni a szemek óhajtását. Végigtekinti valamennyi lányfejet, és mosolyogni kezd, mert most valami furfangos ötlete támad. Jó távol marad tőlük, mikor megáll, és a jobb keze mutatójával int feléjük.

Ezzel hirtelen megfordul, és gangosan sétál a szobaközepére. Az intésre pedig egyszerre megindul három lány, a Vecsernyés Viktor, Francia Rozál és Dókai Ilus a cifra kötővel. Már ez mind abban a hitben van, hogy neki intett Török Bálint, és különösen a sápadt Vecsernyés Viktor arca borul egyszerre lángra. Mind nézi a másik kettőt, amint kilépnek, hogy ezek ugyan mit akarnak? Hát nem őt hívták igazság szerint, hanem amazt? Talán úgy lehet, de már nincs visszatérés, mert legények, lányok, furulyások mind ezt a dolgot nézik. A lányok gúnyosan súgnak össze, néhány surbankó legény meg neveti ezt az állapotot, és irigyli a Bálintot, hogy most megint micsoda furfangot eszelt ki.

A lányok lépkednek a legény után, Dókai Ilus kackiásan, Francia Rozál pedig abban a hitben, hogy ő lesz úgyszintén itt a választott, Vecsernyés Viktor pedig szégyenlősen, mert szinte majd elsüllyed a sok tekintet alatt.

A furulyások nótába kezdenek, és mikor megszólal a lassú, hogy azt mondja: „Barna legény mén az ablak alatt, Kiesött a fejiből a kalap” - Török Bálint hirtelen hátrafordul, karon fogja Dókai Ilust, és járja a csárdást a cifra kötéssel. Hej, de büszkén rezegteti magát Dókai Ilus.

Nincs arra idő, hogy valamely jelenet itten fejlődésnek induljon, mert a többi legény is jön már lányért, és benépesül a szoba közepe. Francia Rozál nagyhamar ráakasztja a kezét a Fölföldi János vállára, s ügyet sem vet most arra, hogy mi sértés esett vele az előbb. Csak éppen azt mondja hangosan, kibiggyesztve a piros ajkait:

- Foltjára akad a zsák éppen.

Csak egyedül Vecsernyés Viktor áll ott a helyben, ahol hagyatott. Neki más ez, mint akár Dókai Ilusnak, akár Francia Rozálnak. A vér elhagyta megint az ő ritkán pirosodó, bágyadt, halovány arcát, és árnyékos, fekete szeméből a nagy megszégyenülés nyomán előtüremkedik egy könnycsepp. Imitt-amott gúnyos nevetés is hallatszik, mittevő legyen, el kellene süllyedni ilyenkor...

Kéznyomot érez a vállán, és föltekint. Vecsernyés Mihály lépett elébe, a tulajdon testvér-bátyja, és szelíden, szó nélkül derékon fogván, táncba viszi. Amint az elsőt fordulják, a könny nem marad meg a helyén, de leperreg Viktor arcán. A leány csak most érzi, hogy sír volta-képpen, és megrázzák a testét benső zokogások. Reszket a keze a testvér kezében, és Mihály, miközben lassan forognak, szól:

- Hát hiszen jól van. Láttam én már karón varnyút.

Elég hangos szóval mondott szavak ezek, és akik hallják, a furulyások elé tekintenek, ahol büszkén táncoltatja az Ilust Bálint.

- Itt lösz valami - szól Fölföldi János Francia Rozálnak. Rozál csak rakja a lábait a pillangós cipőben és dühösen felel:

- Bár letörné a derekát annak a gyalázatosnak.

Nyílt kihívás ez, és a hangulat, ami föltámadt a szobában, elhat Török Bálintig. Ez sem hagy pedig sőt töretni a vállán. Hirtelen két kézzel fogja derékon Ilust, és most már jár vele ide-oda a szobában, ahogy a nóta szól. Módját ejti hamar, hogy Vecsernyésék közelébe érjen, s mikor ott van mellettük, fölemelt fejjel, dacosan tekint rájuk. Szép a legény, az bizonyos, és amint szegény Viktor ránéz, újból elszorítja meggyötört szívét a fájdalom. Mihály összevonja szemöldökét, és a bajusza széle lehajlik a szája szélébe, amint fogát összeharapta. Egyébként megy a tánc, és mondja a nóta: „Barna legény vödd föl a kalapod. Gyüvő őszre löszök a galambod.”

Mihályt könnyökkel oldalba ütik. Azt mondja valaki mellette:

- Az utbúl, hé!

Ezt Török Bálint mondta valóságosan, s úgy fogja meg Ilust, mintha forgáshoz akarna kezdeni. De nincs érkezése hozzá. Ilus nagy hirtelen magára marad, és Török Bálint Vecsernyés Mihállyal kezd forogni, aki elkapta a torkát.

- Te kutya! - mondta neki Mihály.

Így vannak egy darabig. Biz Bálint hátrafelé kerengél, és seper a lábával. A furulyaszó elállt, Mihály magával rántja a legényt, és ellöki egyszerre, hogy abban a nyílásban, amit a szétvált táncolók hagytak, hátrafelé az asztalig botorkál, és arra hanyatt esik.

A nótával elállt a tánc is, és nincs egyéb zaj, mint az üvegek csörgése, amiket Bálint az asztalról levert. Úgy van egy pillanatra, mintha Francia Rozál szerint csakugyan letört volna a dereka. De fölpattan hamarosan, és látszik rajta, hogy elöntötte a düh a szemeit. Keze az ünneplő mellényzsebében kotorász, és elő is húzza onnan a fegyvert, a rézveretes bicskát. Egy kézzel fogja a nyelét, a másikkal a pengét, és kinyitja. Szinte csattan, amint az acél ütközőbe ér. Meg is fogja jó marokra, és készül, hogy Mihályra menjen vele. Dókai Ilus nagyot sikít.

- Jaj! - azt mondja.

Vecsernyés Mihály fogja a húga kezét, és áll a tethelyben, mert benne van az igazak bátorsága. Amint rohanna amaz, elkapja a karját, és csavar rajta, hogy Bálint vállában ropogás keletkezik. A bicskát el is ejti azonnal. Nem kell semmiképpen sem a bot, amit Fölföldi János a sarokból előhozott, ott van a Bálint torka megint a Mihály kezeügyében, és ahogy oldalvást jól megfogta, pattognak le az inge nyakáról a veres porcelán gombok. Egyet ránt rajta, attól térdre bukik, lenyomja egészen, és a mellére térdel. Iszonyatos nagy harag van benne, és úgy lehet, meghal a kezében, ha a halovány Viktor reszketve nem omlik mellé, és nem sírja, esengi:

- Jaj, Mihály, ne bánts...

Föltekint a legény, és amint ezt a féltő leányt látná, kemény, haragos arca elszomorodik. Eleresztí Bálintot, és föláll.

- Gyere te haza innen, Viktor - szól hozzá.

Az csak sír, de Mihály fölemeli, és indul, hogy vezeti kifelé.

- Nézd el, nézd, a kis penészvirág szentömet! - sivít feléjük nagy gúnyosan Dókai Ilus, útravaló gyanánt.

Mihály ránéz, s megvetőleg rúg Török Bálinton, aki éppen tápáskodóban van, még egyet. Azután halad. Készséggel engednek neki utat az ajtóig, és Vecsernyés Mihály vezeti szó nélkül Vecsernyés Viktort a köz fehér homokján át hazafelé.

1897

FŐZÉS

Meg volt apadva a víz nagyon. Alant, egészen a kőfal alatt, kilátszottak belőle a nehéz gránitok, amiket a fal oldalába erősítés gyanánt hajószámra dobáltak évek előtt, amikor itt attól tartottak, hogy nem a Tisza jön ki a partra, hanem a part kínálkozik be a mederbe. Ezenfelül csendes nyári reggel volt, a túlsó parton, az ártéri füzesek között, fehér tehenek és tarka tehenek legeltek, s messze fönt, Tápé felé, kevéske köd legelt a lapályos vízen. A malmok lapátjai lassan forogtak, s feketére barnult deszkáikról aranycsöppek hullottak a sárga vízbe vissza. Maga a víz kétféle színt játszott. Világos az innenső oldala, ez az ős folyó, ez az a víz, amely Sziget alól, Szolnok alól, Szentés alól következik. A túlsó a Marosé, az sötétebb, s így nagy apadások idején nincsen annyi vágása, hogy a másikba elegyedhetne. Együtt haladnak külön, halkan, hogy semmi zajuk nem hallatszik. A tömördek nagy vashidak lomhán állnak fölöttük, öt-hat lába van egyik-egyiknek, de egy lábat sem ér a víz, annyira patak a folyó. Ki nézné ki belőle a tavaszi harsogó tengert ilyenkor, amikor oly lassú, hogy ágat kell bele vetni, hogy megláttassák, merre van a folyása. Fölötte halszag érzik. A túlsó parton hálót húz lassan néhány ember, egy egyfából való halászcsoznak lassan halad a közepén, az ember, ki a

végében ül, lyukas fadarabbal ütöget a vízbe, s ennek a kuttyogásával ijeszti a harcsákat a háló felé. Csend van ezen a tájon, a tengerhajósok állomására még nem jött a szentesi gőzös, a többi parti forgolódás helye meg lejjebb esik.

Lementem az iszapjárta lépcsőkön a mederbe, amit a folyó elhagyott, mert az ilyesmiben néha különös érzés van. Jární a víz fenekén. Nagy darab kövek voltak itt, amiket a Maros tavaszi árja már erősen kiporondolt néhol. A kövek között apró halak kínlódnak, s vetik magukat jobbra-balra, igyekezvén a víz felé. Elemük azonban elhagyta őket, s elvesznek a parton. Van ott aztán azonfelül törött bögre, bádogkanál feje, s egy nagy darab szigony is bele van ütve a földbe, amely valamely horgonyt vetett vasmacskából szakadt ki. Továbbá rőzseágak s az apró bojtortjánfű, amely azon a helyen, ahonnan a víz tegnap elment, ma már kifakad, s fehér virágát hullatja a tátogó apró halakra.

Odább a kövek közt mozgott valami feketeség. Közelebb érve látnivaló volt, hogy ez egy ember, bocskorban és zölddel cifrázott szűr a vállán. A mellén bőr, amelyre piros, zöld és sárga zsinórokkal csodálatos tulipántok vannak hímezve. Ez a melledző, egy rácos ruhadarab. Magyar ember közül csak az hordja, aki köhög és fél a hűtéstől. Ez megvédi a szelektől, mert a bőr belseje nem cifra, hanem rajta van a birka szőre, és ezen áldott jó állat még holt korában is így melegíti az embert.

A bocskoros mellett egy nagy iszák hevert, abból már előszedett egy bögrét. Ebből se ma főztek először, mert füstös az oldala nagyon. Három kőből tűzhelyet is csinált már, az aljába pedig azon gallyakból, amiket a víz partra hordott, tüzet rendezett. Lement a partszélre, ott lehajolt, kezében a bögrével. Az edény aljával szétvert egy kicsit a habok között, hogy tisztatlanság ne jöjjön bele, azután pedig megmeríté. Eközben nem szól semmit, halkan járt, igen ügyesen lépdelve bocskorával a kövek között. Szigorú arcú ember volt ez, a képe jóformán feketebarna a napégéstől, harcsabajusza hajósok szokása szerint lefelé lógott.

- No - mondom -, adjon Isten.

- Adjon Isten - felelt, és a kopottas sipkából, ami a fejére volt húzva, igen bizodalmasan integetett ki.

- Hát mire végzi?

- Ehun e - mondta megint -, nézze. Majd főzők.

Letette a bögrét a tűzhelyre, vigyázva igen, hogy valamiképp oldalt ne forduljon. A tüzet is megpiszkálta. Előbb guggolt, azután leült ismét, bocskorait kinyújtva. Akkor az iszákba nyúlt. Sok minden volt ebben a börtáskában, szinte csörgött. Legelsőbb krumplikat szedett ki, vagy három szép és nagy darabot. A bicska is az iszákban volt, azt kotorásztá most már. A bicskának szokása, hogy elbújik, de csak előkerül, ha kutat utána az ember. Hámozta a burgonyákat, jól vigyázva, hogy igen sokat le ne nyessen róla a héjával. Amit letisztított, kettévágta, a darabjait megint csak kettőbe, s így a bögre vizébe dobta. Így járt a többi is, amely után újból az iszákban kellett keresgélni. Mélyen belenyúlt, hogy szinte a válláig elveszett a karja benne.

- No - szólt csendesén -, gyüssz vagy nem gyüssz?

Gyütt. Egy szép fej vereshagyma volt, az gyütt ki. Ennek a tisztításával már nem sokat törődött. Hanem lehántotta a külsejét, kettévágta, s a bicska lapjával nyomta széjjel.

- Ereggy a többi után.

Az is a vízbe került, amely már fölni kezdett.

- Hallja - szólt megint az ember -, hogy duruzsol? Nincs ilyen bögre több a világon, akibe így mögforrjon a víz...

Tévedne, aki azt hinné, hogy zsír nem tartózkodott az iszákban. De bizony tartózkodott. Vele együtt jött elő a napvilágra egy ütött-vert cinkalán is. A zsír fehér ruhában volt, azon belül pedig egy bádogedényben. Ez a boldog világban itce vagy messző lehetett. A kanállal mért a zsírból, a szűrből pedig skatulyát szedett elő, amelyben fűszerszámok voltak. Só, paprika és egyéb ilyenféle. Ebből mind jutott a bögrébe a zsírral együtt, s a kanállal kavargatta az egészet. Senki el nem gondolná, aki nem tapasztalta, hogy milyen csodálatos jó illata van az ilyen mismásnak, ami egy füstös bögrében föl a part kövei között. Egy-egy gallyat rakott az oldalára, hozzáértő módon, hogy mindenfelől érje a láng.

- Nem vetök neki három órát - adta föl most tréfásan a szót -, hogy mögföl.

- Gondolom, várja is már.

- No - felelte, rázva a fejét igenlőleg. - Éjfél előtt indultam, de még nem öttem ma. Hát az embör mögéhozik.

Megkavarta a bögre belsejét a kanállal, s vágyó szemekkel tekintett bele. Főlt a krumppli, egyet kivett, s megpróbálta, omlós-e eléggé. Még egy kicsit várni kell vele. Hanem a leve, az tökéletes volt már egészen, s ami a kanálon maradt, nagy gyönyörrel szürcsölte le róla.

- Csak azt mondom én, hogy a főtt ételnek nincsen párja - mondta.

- Aztán ölég lösz ez röggelinek?

- Hát, tuggya, több is löhetne. De ez a bögre így is nagyocska az iszákba... Mőg ez is ölégbe kerül. Nézze, fél kanál zsír, három krumppli, egy hagyma, só, paprika, könyér... Mit tögyön a szögény?

Kése nyelével verdesni kezdte ültőhelyéből a bocskora orrát, s görbedten, elgondolkozva tekintett szét a vizen.

- Az ám - folytatta sóhajtva, de csakhamar abbahagyta e gondolatokat. Bugyborékot vetett a bögrében a víz s habos teteje ki is futott. A burgonyadarabok játszottak benne, hol fölkerültek, hol lementek. Már most elemelte a tűztől. Ujjai meg sem érezhették a bögre fülének a melegét, mert lassan, vigyázattal vette maga elé, hogy ki ne lötyögjön a jó meleg étel. A két térde közé szorította, s újból benyúlt az iszákba kenyérért. Nem volt sok, de jól megőrizve, piros kendőben. Megfogta a csücskét, fölemelte, s a kenyér lassan kiforgott belőle a kőre. Lassan kezdett enni, s fújta az ételt a kanálban, s párologva szaladt szét a levegőben a paprikás hagyma és a zsíros burgonya szaga.

- Ízlik, látom.

- Hát igőn - mondta. Azután, mint akinek valami az eszébe jut, rántott egyet a vállán. - Nékőm jó. Az úrféle nem őszí az ijét. Gezemicével él.

Van benne valami, magad magadnak főző, szegény bocskoros ember. Tatárszós és majonéz kell a magyarnak. Ez is étel pedig, amit te főztél, sőt különb étel, mert lám, már csalogat is erre valakit. Ez a valaki egy parti gyerek, amilyen sok van. Félig elzüllött apróságok, akik, ha halat vesz valaki, hazaviszik egy garasért, s vágatva futnak a hajóállomások felé, ha gőzös közeledik, hogy lesz talán olyan utas, akinek a batyuját utána kell vinni. A gyerek rongyos és sovány, lassan lépegetett a kövek között, vigyázva a meztelen lábaira. Megállt aztán jó távolosan, és nézett. Nézte a bögrét, a kenyeret, s igyekezett jóllakni az étel szagával.

- Hát te, csipisz - szólt rá az ember -, mit bámulsz?

A gyerek szégyenülten kapta le róla a tekintetét, s zavartan a víz felé fordult. Lassan lépett egyet-kettőt előre, azután vissza, amerről jött.

A kanál a bögre oldalában a felén alul kopogott már. Az ember belenézett, azután megmerítvén jól a kanalat, ezt még a szájához emelte. Azután a gyerek után kiáltott:

- Te.

Hirtelen visszafordult a fiú.

- Gyere no - intett neki, nyújtva feléje a bögrét. - Ödd mög, de sebössen, mer gyün már átalról a ladik értem...

A gyerek mohón kapott az étel után, s nagy igyekezettel kotorta a kanállal a bögre oldalát. A bocskoros nézte egy darabig, azután sietve pakolázta holmiját az iszákba. A kenyeret már készült behajtani a piros kendőbe, amikor meggondolta a dolgot, s vágott még belőle egy darabot. Annak felét magának törte, a másikat nyújtotta ismét a partigyerek felé.

- No - kínálta békülékenyen. - Ne.

1897

VÁNDORLÓ FÖLDEK

Senki ebből a napból nem gondolta volna, hogy mit lesz hozandó. Úgy kezdődött, mint a másik, az állatok is azok maradtak, amik tegnap, pedig mondatik, hogy az állat megérzi a veszedelmet. Bizonyos-e, senki megmondani nem tudja, mióta a régi boszorkányok elmúltak, s ma már nincs ember, aki a madarak és denevérek nyelvét értené. Egyedül a kutya az, amely néha világos, napos délelőttön kifut az árnyékból a tanyaudvar közepére, s föltartván a fejét olyformán, mint mikor a ló szokott a felhőkre nevetni, idegen hangon hosszú, szomorú vonyításba kezd. Ez rendszerint nem jót jelent, az bizonyos. De ezúttal a kutya se tett ilyest, és semmi állatok nem nyugtalankodtak. A lovak italt kaptak rendes időben, hajnaltájon, és ugyanakkora kakas az ő régi módján üdvözölte a hajnali csillagot. Feketésbe volt még a táj, de az akácok fiatal levelei már ébredtek alvásukból, a jegenyék legteteje pedig bólongatni kezdett, mert apránként föltámadt a szellő...

Így volt ezen a reggelen a tanyán. Hajnalhasadtán fölkelte Fehér Máté, és szétnézett az udvarban az állatok között. A kutyát láncára kapcsolta vissza az éjjeli szabadságából, s mire a felesége is kijött a házból, fogadta az asszony jóreggel-kíváнатát. Viktor a tyúkokat nézte körül, s kötőjéből sárga kását szórt az egészen apró fiókoknak. Máté egy ágat vett föl a sövény mellől, s védte a pár napos csibéket a falánk kacsák rohamára ellen. A kacsák már meg is fürödtek akkorra a kút mellett a vízben, s most el akarták enni a sárgakását a sárga csirkék elől. A gácsér vezette a támadást, de a Fehér Máté jól a fejére ütött az ággal.

- Te rosszcsont - mondta neki -, eredj kígyót fogni, még majd hogy éppen téged traktálunk kásával.

A gácsér - élemedett, okos kacska volt ez - el is ment, és hápogva hívta maga után a hadát. Siettek, megkerülve a sövényt, ki az árokszélre, s ott lármázni kezdtek nagyon.

- Tanakodnak most, hogy mittevéők lögyenek - szólt Máté Viktornak. - Jót húztam a Makszi fejére.

Ezen nevettek. Viktor most elereszté a kötője sarkát, s mind odaszórta az ételt a csipogóknak. Mivelhogy odabent is csipogni kezdtek. Kihallatszott a házajtón, hogy valaki azt kiáltja:

- Anaaa...

- Mék, mék - felelte rá szinte öntudatlan az asszony - mögyök mán, kis pulyáim.

Máté boldog mosollyal tekintett utána. Messzi, a mezőség túlsó oldalán hirtelen hosszú tűzdárda jelent meg az égen, s utána rögtön a föld peremén vörös világával feltűnt a mindennek élesztője, a nap. Libegett, egyre jobban mutatva magát. Máté eldobta az ágat, s kalapját emelvén, köszönté. Aztán nézte, mert soha ennek a nézésével betelni nem lehet. Az Isten küldötte ő, ki sírjából minden reggel feltámad lassan és méltóságosan. Azonnal üdvözölni kezdik a madarak; a szarka cserreg, és a sas gyorsan emelkedik, mint illik is, hogy alantosai nevében tisztelje. A Búböce megszólal az istállóban, és azonnal ki is lép a kúthoz, s a gazdára tekintvén, a maga nyelvén pár rövid szóval mondja neki: - Vízet, Máté, vizet a Búböcének.

A libák meg egyszerre nekiiramodnak, és keresztül röpülnek a sövényen.

- Gágá - mondják a libák a napnak, s feléje terjesztik szárnyaikat.

A töröttlábú varjú, a tanyaudvarok humoristája, már rég lejött a padlásfölgjáróról, s ezúttal abban foglalatoskodik, hogy a zabos zsákon a lusta macskát költögeti, a farkát csipdesvén. Az akácok teljesen fölébredtek, leveleiket szétbontják, illatuk azonnal érzik. A jegenyenyár zöld levele a szellőben fehér hamvas alját mutogatja. Mindez egybeolvad, és mindez gyönyörű. Nincsen ennél külön templom a világon.

- Kszű, pszű - kiáltja mérgesen a macska, és jól pofonüti a varjút. - Grá, grá, kurkurkur - felel rá emez ijedten, s rögtön elugrik, és billeg a kutya felé, hogy ezentúl most már majd ezzel társalog.

Máté néz és hallgat és áll elmerülve, így nyújtván imáját mindezekért annak, aki adta. Azután fogja a baltát, s folytatja a dolgot ott, ahol az este elhagyta, és faragja az új kapubálványt a régi helyett, mert idővel még a kapubálványok is elmúlnak. Akkor kijön a pitvarajtóba Viktor, a két karján két apró emberrel.

- Apja - mondja -, apja!

Máté leteszi a baltát, és odamegy. A Pistika ez meg a Miska. Pistika a jobbadik, Miska a balabbik. Tökéletes egyek, mert ikrek, de mégis a Miska a tömörsibb. Lyuk van a képin, ha nevet. Erről lehet megismerni, hogy melyik kicsoda.

- No, mit köll mondani? - kérdezi Viktor.

- Addon Iszten ló löddelt. - Így véli Miska, hogy ezt kell mondani. A példán Pistika észre-térvén, szintén szól:

- Addon Iszten ló loddalt.

- Ló löddelt, ló loddalt - köszönti vissza őket boldogan Máté, csók között. - És mindön kutyáim...

István és Mihály lekíváncoznak a földre. Kissé hideg még és harmatos, azonban azért nagyon jó. A kicsi meztelen lábak edződést szívnak föl az áldott homokból.

- Újság van, apja - szól Viktor mosolyogva. - Nagy újság.

- No? - mondja Máté.

- Hát nem találja kend el?

- Újság? - ismétlé Máté. - Nem tudom. Nem vélök rá.

- Hát... - folytatja dévajkodva Viktor.
- Hát? Mondd no, ha tudod.
- Hát épp ma két esztendősek a gyerekek.
- Ó, uramisten - nevet Máté -, hát ijen vén népek mán kentök, iftyurak?
- A! Búböce! - mondja Miska a tehénre.
- A! Búboca! - mondja Pista is.
- Ugyan, hát mit adjak nekik? - szól Máté.

Tanyán nincs játék a gyerekeknek, de nem is kell. Ott a liba, tyúk, csirke, kutya, macska, sündisznó: mind jóbarát. Egyedüli ellenség a sánta varjú, mert az kiszedi rendesen a Pistika kezéből a tejes kenyeret. Hát a dióval gurigázni kutya? Vagy beleülni a talicskába kettősen, aztán hajtani a lovakat: dű te Tárka, hóha hó! A homokba pedig olyan házakat lehet építeni, hogy az valóságos ritkaság. Máté bemegy a belső házba, és két darab egészen fényes krajcárt hoz elő.

- No, netők. Egyik egyiknek, másik másiknak. De jól vigyázzatok rá. Ezön vösz édösanyátok nektök ruhát. Ez pénz, úgy nézzétök.

- Péz - szól Miska.

- Péd - folytatja Pistika.

Teljes csodálattal tekintik meg, külön-külön, egyik a másikat. A barnapiros apró arcokon a bámulat ül. Lám, ilyen is van a világban, amit ők még eddig soha nem láttak.

- Ni! - mondják egymásnak.

Máté és Viktor nézik, egymás mellett állván, a húsból való húst, a vérből való vért.

- Az enyimek - szól Viktor.

- Hát hogyne. Mindön a tied mán éppen - felel évődve Máté.

Evvel aztán megy is vissza az akácfarúdhhoz, amit faragni kell. Az asszony a házba tér, hogy rendezkedjen. Így vannak egy darabig. Viktor már mindent rendbe szedett, s a konyhában foglalatostkodik, hogy a tejet melegítse a népeknek. A balta alatt kint kong a rúd, s reccsen róla sorra az a darab, amit Máté lehánt. Egyszer bekiált:

- Viktor te! Vidd be a gyerököket.

Az asszony kilép:

- Miért?

- Úgy nézöm, föltámad a szél.

Valóban, a tanya mellett, a vetéseken, a szélkiáltó madár egyre erősebben hallatja szavát. Fönt a jegenyenyárfák tetejének birodalmában már zúgás van. Hirtelen messze vékony hegy emelkedik a homokból, egyre nagyobb, egyre magasabb. Ott már a forgószelel járja a boszorkánytáncot. Viktor épp hogy ölbe kapta a gyerekeit, s bevitte a házba, már ide is érkezett süvöltve. Utána nagy zúgás következik, és végigvágat a tájon a száraz vihar. A gólyafészek leröpköd a kémény tetejéről, és száll messze az apró gólyákkal egyetemben. A jegenyék sírnak, s a nagy elhajlásokban pattog a derekuk. Minden, ami csak állat, sietve menekszik az udvarból föld alá. A Náci varjú nagyon jól megfér most a Jancsi macskával. Minden madár elül, csak a szélkiáltó szava hangosabb egyre, amely bolondul szaladgál a fejét épp most hányó búzavetés között. Máté sietve futkos az udvarban, becsukva minden ajtót, ablakot, ami nyitva volt.

Néhány eltévedt apró csibét fölszed, s bedobja a kotlóshoz, az ágról leszedi a köcsögöket, s a földre fekteti. Az idő pedig mindig nagyobb. A szénapadlás elől elfújta a nehéz létrát, és bontogatja már a ház tetejét. Egyre lejjebb száll, a földet keresi, hogy abban kárt tegyen. Mikor aztán leér, hogy egész hatalmával söpri a fűvet, a homokot, egyszerre semmit se lehet látni. Ez az az idő, mikor a vasjáromszög megtanul röpködni. Nincs levegő, se ég, se föld, csak homok van, szálló, röpködő homok, mely elfog mindent, és betemet mindent. Rettenetes a zúgás. Kétágú öreg törzsek kettéhasadnak, fiatal fák gyökerestül fordulnak ki, s földre fekszenek, azon henteregvén. A föld fölszállt a levegőbe, a föld utazik, s nő a homok, mindegyre nő. Máté kiáltana bele a zivatarba, de nem bír, a röpködő homok úrrá lett az emberen.

- Isten, hol vagy? - szól elhaló szava.

Még egy ideig dőlnek a fák, és visz mindent a szélzivatar: gerendát, szénaboglyát, azután haragja kezd elülni. Egy nagy utolsó fűvás elviszi még a galambok dűcát, azután óriási hosszú sóhajtatásával elvesz a zivatar. Vonul odább, három-négy forgószél homokhegye fut végig a tájon távozóban.

A homok lassankint leszáll, a reszkető levegő elcsendesül. Máté rázza magáról a földet, ami ellepte, s mély szomorúsággal néz végig a tájon. Lám, mit hozott a nap. A szálló homokban, ami ellepte az udvart, a sövényajtóig megy, hogy megnézzé azt, amit megnézni rettegés és lelki kinszenvedés: mi lett a vetésből Isten ezen csapása után. Ám a sövényajtót kinyitni nem lehet, úgy tele van fűjva mindennel, fával, karóval, vödörrel, homokkal. Hát csak a sövény fölött tekintett szét a fekvőségre, és amint a szűrés ágakat széthajlítván, tekintete a vetésekre esik, fölajdul. Mintha kétágú szigonnyal szaggatnák szívét, mintha kalapáccsal vernék a fejét, a homokkal lepottorgott haját a vihar boszorkányai. A nyílegyenes táj most dombos, hepe-hupás. Ahol a búzavetés állott, nagy, tágas mélyedés látszik, mint amilyen a kiszáradt tófenék szokott lenni, ahol pedig az árpa virult, ott se síkság, se árpa, hanem magas domboldal: a búzavetés földestől átvándorolt az árpavetésre. Látván ezt, s a maga tiszta eszével azon pillanatban fölfogva e dolgok következményeit, Máté szemeiből kicsurran a könny, és vize elvesz a képét borító homokban. Úgy érzi, az esze pusztul, s minden, ami a világon van, előtte elfeketedik. Lassan megfordul az ember. Visszamegy a házig, s éppen mikor Viktor halaványan nyitja az ajtót, szemközt ér vele.

- Viktor - mondja megtört szomorúsággal -, látod-e? Látod-e? Nézd, nincs sömmink. Amit a jobb kezével adott az Isten, elvőtte. A bal kezével járt itt. Nézd; Elpusztultunk. A nincstelen-ségbe jutottunk. Mivel érdemlőttük?

A szeretett ember könnyezett, poros arcára függeszti szemeit az asszony, és az ajtófélfába fogódzik e megrendülések alatt szóval. Ki tudna erre mit felelni? Ő is csak úgy van, mint amaz, itatni kezdi az egereket a szeméből, s állnak a pusztulás közepett hallgatag.

Ám Miska félretolja az anyja szoknyáját, és előlép. Csillog a kezében az új krajcár, és kínálva nyújtja az apja felé:

- A! Apám! Péz!

Pistika a másik oldalon következik elő, és röviden kínálja vagyonát:

- Péd! Péd!

Fehér Máté letérdelt az istenhozta homokba, átvette két karjával két gyermekét, és Viktorra nézett. Könnyezése már elcsillapodott.

1897

VÁSÁR

Az átokházi kapitányság egészen odalent van Szabadka alatt, de azért Vadlövő István mégiscsak bejött a vásárba. Semmi venni valója nem volt éppenséggel, mert Vadlövő, világ-életében barkácsoló ember lévén, nem ad pénzt kaszanyélért, hanem maga faragja. Ilyen furfangokkal gyarapszik aztán a vagyon, mert akárki akármit beszél, csak úgy érdemes a pénzt megkeresni, ha nem költi el mindjárt másra az ember. Azonban amit cifra kaszanyélre sajnál, még sem sajnálja sem magától, sem a családjától.

- Most vásár van bent - mondta otthon -, ilyenkor sok mindönféle mutogatások vannak, azokon az embör eleszmélik. Továbbat az a gyerököknek is gyönyörűség. Hagy tapasztaljanak.

Ebben igazat adnak neki az otthonvalók, mert az átokházi pusztán néhány kútágason kívül alig lehet egyebet látni. Így aztán el is határoztatik a menés. Már szombaton este nem lehet bírni a tanyában a Viktor lánnyal és az Énok gyerekkel. A városba mennek holnap, a városba! Oda még a tanító úr is csak egy hónapban egyszer megy.

- De talán még akkor se mőnne - véli Vadlövő -, ha nem kéne szögénynek ojan nagyon a fizetség.

Az asszony is tesz-vesz, vasalja a városba való szoknyát, és sokáig tépelődik azon, hogy az új ruhát adja-e az Énokra. Már a városban igazán az új ruhát kellene ráadni, mert az ilyesmi ünnepélyes alkalom, más oldaláról tekintve azonban a dolgot, kocsin rettentő kopik a ruha. A gyerek apja dönt a kérdésben. István azon véleményben van, hogy nem lehet most itt Énoknak a kedvét szegni. Ha már kedvtöltésre van a nap szánva, ne essen a gyerekek az zokon, hogy hát ő mostan itten nem új ruhában jár-kel. A ruha ugyan kopik kissé, de hát majd egészen tiszta, száraz szalmát tesznek a kocsiderékba. Azon majd úgy elhevernek a gyerekek a városig, hogy az csupa gyönyörűség.

Vasárnap virradóra ugyan korán kelnek. A Fiastyúk még fönn van az égen, mikor Vadlövő már tökéletesen elkészült, s mert az asszonynak az öltöztetéssel van dolga, ezúttal a reggeli gondját magára veszi. Pár apró szilánk lángjánál szalonnát süt, hogy éppen ha már ilyen korán kelnek útra, egyenek valami meleg ételt az aprók. Gyors falatozás megy most, mert messze a város. Azután befog az apja. A tanyában ott marad a béres, annak kiadják egész napra az élelmét. Vadlövő pedig a kocsiderékba helyezi a gyerekeket, az asszonnyal együtt előre ülnek a subára. Gyű, no, isten nevében - szól a lovakhoz, s vidáman kocognak ki az eperfás udvarból. Szalad, szalad a kocsi, időközben megvirrad, s feljön a nap. Énoknak eszébe jut, hogy ma nem imádkozott, s most a kocsiderékban mondani kezdi a maga pár soros tudományát. István hallgatja, elmosolyodik, s figyelmeztetőleg oldalba üti könyökével az asszonyt. Azután a gyeplőszáron kiveri a pipát, s újra tömi.

- No, még ez a pipa, gyerökök - mondja -, aztán ott löszünk a tötthejön.

Nemsokára kezdődnek a csodák. Nagy gyarak kéményei következnek. Továbbá vasbikák húznak vaskocsikat a töltéseken. Egy háznál meg kell állni, s kardos ember közeleg a kocsihoz.

- No - szólal meg haragosan Vadlövő -, ezt a két gyerököt csak nem akarja mögvámolni? Nem eladók ezök.

- Más nincs a kocsin? - kérdezi a vámos.

- Hát a magunk étele, kulacska, kenyér, szalonna, sült hús füstölt oldalasbúl, mög egy kevés kalács a gyerököknek.

Voltaképpen ezt se kellett volna mondani, de Vadlövő ezzel bosszantani akarja a vámost. Hagy lássa, hogyha szögényök vagyunk is, de jól élünk.

Így aztán mennek befelé. Találnak hamar istállót és korcsmaudvart, ahol megálljanak. (A lóvásár is áll most, s a legtöbb kocsi odakint van, amely bejött.) A lovakat bekötik, a subákat valamely becsületes ember gondjaira bízzák, a tarisznyát és kulacsot ellenben viszik magukkal. Énok buzgón söprögeti magáról a szalmát.

- Édösapám - mondja -, vész-e kend neköm olyan lapdát, amelyik fölmén a levegőbe?

- Jaj, cselédöm - feleli az anyja -, drága az nagyon.

- Aztán - toldja Vadlövő -, ha egyszer elszalajtod, soha többet utol nem éröd.

Ezen Énok egy kissé elszomorkodik.

- Majd vöszünk mást, no - biztatja az apja. - Van itt mindön, még tengőri herkentyű is.

Négyesben lassan jární kezdik az utcákat. Vadlövő néha egy-egy ismerőssel találkozik. Legelsőbb a csösszel a Matók-hegyből, aki ott a szőlőt szokta őrizni. Új csizmában van már a csősz, azt most vette bizonyosan, s föl is húzta azonnal, kevélykedők szokása szerint. A kezében meg hosszú új bot gyertyánfából, nagyon szép gombbal a felső végén.

- No, ez a bot hosszú egy kicsit - szól neki Vadlövő. - Mért nem rövidebbet vöttél?

- Hát hosszúnak hosszú egy kicsit - feleli a csősz -, hanem hiszen le löhet ebből vágni.

- Fölről - veti oda István.

- Fölről? Mér fölről?

- Hát hiszen fölről hosszú - évődik tovább a gazda a csösszel. Azután kezel vele, és megint csak mennek odább. Végignézik a belső vásárt, a tásasokét is. Azután a sajtpiacra mennek. Ott nagy juhsajtok vannak egy rakáson, s István az árak után érdeklődik. Némely túrot meg is kóstol, s a fölvet darab felét az asszonynak nyújtván kérdő tekintetet vet rá.

- Jobb a mienk odaki - szól az asszony.

- Nono - adja rá a helybenhagyó véleményt István.

A maguk dolgát ezzel körülbelül el is végezték. Most már semmi más tenni való nincs, mint haladni a komédiáspiacra, mert az lesz a gyönyörűség. A komédiáspiac nagy téren van, és a sok mindenféle sátor körül tömérdek ember tolong. Ott nóta szól, minden sátonál más, verik a csengettyűt, a nagy dobot, a rézüstöt, kiabálnak a sátorok előtt a komédiások családjai, és instálják befelé az embereket. Van olyan fölös számmal, aki hajt a szóra.

- No, Viktor - mondja Vadlövő a lányának -, ilyen muzsikára tudnál-e táncolni?

Viktor féligméddig-formán nemsokára az eladók sorába lép, s vannak már sejtései. El is pirul, és zavarodását azzal rejtőzteti, hogy Énokra szól, akit kézenfogva vezet a sokaságban.

- Ugyan ne maradozz el mindig...

De bizony Énok hajlandó az elmaradozásra, mert egészen a különféle mutogatások irányába értek már, és sok a megcsodálni való. Ott van legelsőbb az óriási hölgy a Sziléziából. Egy sátorban van az, és kívül ki van festve egészen a maga valóságában. Nagy az nagyon. A derekára kék ruha van festve, a szoknyája vörös, de a lábaszára ebből térden fölülig kimaradt.

- De szömtelen - mondja az asszony, amire Vadlövő fölrántja az egyik vállát:

- Hát ha ez a kenyérkeresete...

A ponyva előtt pedig áll egy ember, és nádpálcával mutogat. Azután egy nagy darab réztányért ütöget a bottal. Mikor a figyelem egészen odafordul, szóba kezd:

- Itt láthatom az óriás hölgy Sziléziából. Van fölülről lefelé az a száznedvenhét centiméter, alulról fölfelé az a százhetvenkilenc centiméter. Ed summába a három méter és húsz centiméter megy a magasság, és elsüt ed adjút a kebelin! Üt krajcárért mindenki megláthatom. El ne mulaszom senkisémet az alkalom. Ha én nem mondok igazságot, üthet engem mindenki pofon...

Vadlövő igen jól mosolyog ezen beszéden, s utolsó szavára ráfeleli:

- Üssön a ménkű.

Azt mondja a kíváncsi Énok:

- Aztán, apám, igazán óriás?

- Ugyan már, te... - feddi az apja azon célból, nehogy valamiként a bemenésre kösse magát a fiú -, hiszen ha az volna, ebből az alacsony sátorból kilátszana a feje.

Ebbe Énok belenyugszik. Még egy darabig ugyan húzogatja magát vissza-visszatekintve, de csakhamar megbékül, mert egy igen hosszú sátor következik. Ez a történelmi kiállítás, amint a kiírás mutatja. Végig van az oldalán aggatva kívül képekkel. Ott van a Sarajevo ostroma, és ez valósággal éppen ilyen lehetett, mert a cukfűrer Gera Pétert meg is lehet ismerni rajta. Azután ott van a Salamon király ítélete, ahogy vágatná kétfelé a kisdedet. Túl rajta meg van rajzolva a zöldre festett halfarkú kisasszony. Bent elevenen is látható, ahogy a Vörös-tengerből kifogták. A középső följárónál pedig egy nagyhajú asszony ül, és szedi a pénzt. Fölötte kosarak üveggyöngyből. Az ura meg piros mellényben van és árvalányhajás kalapban, sarkantyús csizmában, lobogós inggel. Táncol, és közben fokossal mutatja az üvegkosarakat.

- Mindenki kapsz ed nyeregmentárd.

Vadlövők most ezeket nézik azon nyugalommal, amely mindezen furfangokat figyelemre méltatja ugyan, de megveti.

- Lessük, ki mit nyer - véli István.

Szórványosan jönnek kifelé a cédulákkal, és a nagyhajú asszony osztogatja kifelé a nyeregmentárgyakat. Egy legény valami rossz garasos szivarszívó szopókát kap, amit mérgesen visszadob. Ez a nézőkben kacajt támaszt. Azután jön egy úrféle, aki már több szerencsével járt. Gyerekórát kap láncostul, s nem tudja, mit csináljon vele. Énok szemei mondhatatlan vággyal tapadnak az úrfélére, amint lépked a följárón lefelé. Hihetőleg tiszta színaranyból van ez az óra...

- Hogy hívnak, kis öcsém? - kiált rá az úrféle.

Énok megzavarodik, de aztán eszébe jutnak a tanító úr tanításai, és bátran felel:

- Engöm hívnak Vadlövő Énoknak.

- No, hát akkor neked adom ezt az órát.

A kezébe is nyomja azonnal. Ilyen érzésekről, amik most Énokban támadnak, csak az tud számot adni, aki valaha már főnyereményt csinált. Köszönni is elfelejti, csak nézi, s fölkiált:

- Édesanyám, nézze már kend is...

Az úrféle elveszett a tömegben, s mert hogy a szerencsés Énok körül most nagy csoportosulás támad, ismét csak odább haladnak. No, ez nem valami híres. Odabent egy ember birkózik egy

medvével. De bemenni és megnézni, bárha csak két krajcár az ára, nem érdemes. Úgyis ki van az oldalára a dolog festve egészen úgy, ahogy történik. Hanem ezentúl aztán következik a hajóhinta. Ezen már sokkal többet lehet szemlélni. Nézik sokáig. Énok bámulatát megosztja a hinta és az óra között. A hintát elnézné reggelig is, egyben azonban már szeretne otthon lenni, hogy a pusztai gyerekeknek megmutassa az órát.

- De hogy van az, édösapám, hogy nem jár ez az óra? - kérdezi megütődve.

- Hát hiszen majd jár, csak várd ki az idejét - vigasztalja az apja. - Te se tudtál járni kicsi korodba.

Most a túlsó oldalon, ahol szintén végig van sátorral a piac, rettenetes láрма támad. Ott van a világ legelső állatsereglete, amely most jött a francia országból, és útban van az angol ország felé. Kezdődik az etetés, s ezen nagy dolgot méltó lármával hirdetik. Bent valami nagy láncokat húzgálnak, és valaki bög. Ez így együttesen képezi az oroszlanok ordítását a sivatagokon. A sátor ponyvája föllebben, és két kopott tevét kihoznak. Három ember, továbbá a hírneves oroszlan-szelídítő hölgy áll az emelvényen, s hogy a tökéletes lármában, ami itt dúl, a szavakból valamit mégis érteni lehessen, hosszú bádogcsöveken keresztül kiabálnak. Kihoznak egy csenevész krokodilust is, amely a tudósok állítása szerint Hamburgban hetven éves. Vadlövők ezt a sátort nézik egy darabig, különösen a tevét.

- De csúf apád löhetött - mondja neki István.

A család lassan-lassan abbahagyja az érdeklődést. Volna ott még tömérdek nézni való, de a fülük már megunt az a rettentő zsibongást, a lábuk kiállt a nagy tolongásban, a szemük betelt a látnivalókkal. Jó szerencse, hogy a szomszéd toronyban üti az óra a tizenkettőt, s nyomban utána ünnepi méltósággal szólni kezdenek a népekhez a harangok.

E pillanatban az egész sereg kalap és sapka megmozdul, s a pusztai emberek fejei mind-mind födetlenül maradnak. A harang megmozgatja azon emberek szívét, akik ritkán hallják, s bensőjükbe szállván gondolataikkal, nyilvánvalóan fordulnak el e vásári hiábavalóságoktól. Hasonlóképp Vadlövők.

- Gyerünk - mondja István, és szavának senki se mond ellent.

- Gyerünk ám - mondja a felesége, Kiskabók Apolló -, mert mán a gyerökök is nagyon éhösök löhetnek.

Viktor azt mondja:

- A szömivel nem lakik jól az embör.

Így aztán most már visszatérnek a kocsira. A koresma udvarán az a másik kocsiról való derék, becsületes jó ember (neve nem tudatik), csakugyan megőrizte a subákat, sőt vetett a lovak elébe is. Tisztesség okából Vadlövő kitekeri a kulacs nyakát, s kínálja a jó embert borral.

- Köszönöm szíves jóságát, de nem fogadhatom - szabódik amaz kenetes hangon.

- A bort? - kérdi csodálattal Vadlövő.

- Igen, a bort. Hitvallásom tiltja - mondja megint az újhítű.

- Hát akkor isten fizesse mög a szívességét - szól Vadlövő, és kezét szorít az emberrel.

- Ő már mög is fizette azt neköm.

Fölülnek a kocsiba ebéd irányában. Már akármennyire degesz a tarisznya, meglappad, mire a végét érik. Közben a kulacssal is társalkodik István, s nyújtja a többinek.

- Mán csak csúnya állat az a teve - mondja egyszer.

- Vagyis a sivatag hajója - teszi hozzá a tudós Énok.

Ebéd végével befog Vadlövő, s miután lefizette az egy hatos helypénzt, útra kelnek. A Sárga és a Badár vígan kocognak, mert a lóban megvan az a szokás, amit sok ember nélkülöz, hogy szeret hazajárni nagyon. Énok, aki a kulacs rejtélyeit nem ismeri, többet kortyantott, mint kellett volna, s hamar elalszik a kocsiderék szalmáján. Viktor betakarta a subával, s előkotorászván az alvó zsebéből az órát, nézegeti. Csudálatos az, hogy ha a gombját forgatják, forog a mutatója.

Haladnak. Egyszer azt mondja Kiskabók Apolló:

- Látja kend, most a képünket le löhetött volna vötetni.

- Lenek le - mondja gondolkozás után válaszádképp István -, de minek? Ugyan hová töttet volna?

- Hova? - kérdezi az asszony. - A tiszta szobába. A Kossuth Lajos mög a Ferenc Jóska közt éppen elfértünk volna a falon.

Vadlövő nevet.

- No, ezt mögént eltaláltad - szól. - Éppen mink vagyunk azok közé valók.

Apollónia kissé ingerülten vág vissza:

- Nem tudom, mért ne? Kata ángyóék is éppen úgy ott vannak. Ha nekik futja, nekünk mért ne futná?

Vadlövő István egy darabig hallgat, mint ahogy ez már hiábavaló asszonybeszédnek után meg gondolt férfiaknál szokás. Szólítja a Badárt, s azután, hogy válaszádra mégis méltassa a feleségét, komolyan szól:

- Futja-e, nem futja-e, nem tudom. Hanem példaadásként Kata ángyójékat ne hozd elő, lelköm. Más nép az ám, nem affajta, amilyen mink vagyunk. Nem tudom, tudnának-e Kata ángyójék egész napon át egy hatosbúl elmulatozni a családjaikkal együtt...

Az asszony, belegyőződven az igazságba, nem szól semmit. A kocsi békén gördül a mezők füvei fölött az átokházi pusztá felé.

1897

FIGURACSINÁLÓK

A Maros valamely oldalából következett el a luntra, és igen nagyon tele van homokkal. Oly tele van, hogy a széles, tetejetlen bárkának az oldalai majd megmerülnek, amely esetben kétségkívül lekíváncozna a víz fenekére, hogy abból aztán soha többé elő ne jöjjön. Aki a kezében írások fölé rázza a porzótartót, el se hinné, hogy a homok olyan nehéz, hogy az csoda. A kevés homok is nehéz, a sok homok pedig még nehezebb. Ezen a luntrán pedig sok van belőle nagyon, mert a homok tavaszidőtajban és nyár elején végtelen drága, és azt érdemes messzi vidékekről hozni. Ugyanis úgy van, hogy a homokot kell keverni ahhoz a mészhez, amellyel egymáshoz ragasztják a bérkaszárnnyák szomorú téglafalazatait. Hol van homok? Van odakint a pusztaságban: a futó és a sívó. Egyik sem alkalmas. A futó az, amely a szél fúvását szó gyanánt érti, s megy vele, merre csak a szél akarja; a sívó az, amelybe belesüpped

az ember, s ha kocsival megy benne, ugyanazt láthatja, mintha vízben járna: a kerék hullám gyanánt hozza föl a homokot. Van ezenfelül a száraz vidékeken többféle. Ott van, amelyen csak a kutyatej él meg, továbbá a bogáncskóró, amit a juhászok szamarai szeretnek. Ez fehér, sziket terem, és mindent, ami hozzáér, veresre mar. Van azután a szőlőhomok. Semmiféle gyümölcs nem ízűbb a világon, mint amely a homoki földön termett, annak a zamatját csak az tudja, aki próbálta. Ez is szép homok. Amit reggel a szőlőhártyára kapálnak harmatos időben, délre visszafolyik. Már hiába, ez a természete, és olyan csigák találatnak benne, mint amilyenek tengerek fenekén. És nyáron át meztelen lábbal senki rajta nem járhat. Már délelőtt is nagy erővel kell futni egyik fa aljától a másikig, árnyéktól árnyékig, hogy ne égessen a homok, délben pedig, amidőn egészen a jegenyék fölött áll a nap, magamagától meggyúl rajta az odavetett gyufaszál.

De ez azért mégsem az a homok, amit a luntrán hoznak. Ahhoz, hogy a téglák egymáshoz álljanak, s ne ránk, hanem unokáink fejére szakadjanak, más homok kell. Néven nevezve: éles homok. Éles homok az, amelyik nagyszemű, kavicsos, és fölösen van közte macskaezüst. Várakozó János figuracsináló, aki az egész életét ezen foglalatosságban tölti, így vél róla:

- A legjobban mégiscsak arrúl üsmerszik, ha az embör a szájába vöszi. Ha a fog alatt roppan: jó, ha nem roppan: iszap.

No, hát akkor így van. El kell fogadnunk ez igazságot, mert különbet úgy se tudunk. Ennél-fogva tényleges az igazság, és tényleges a homok a parton. Ezt messziről hozzák, mert az ilyen éles homok, ami csupa kavicsból van, az idők folyamán porrá összetörődve, manapság igen kevés találódik.

- Ritka madár ez - adja föl a szót Vízhányó Mihály, aki a luntrán szintén a homok irányában működik. - Ritka madár ez a mai világi életben, akár az arasztos szalonna.

Bizon, el kell ismerni, arasztos szalonna manapság ritkán kapható. Csakúgy a vékonyosát élik a népek. Ámbátor nem rossz az, nem lehet mondani, hogy rossz volna. Van olyan is, aki húsos. Az ilyen húsos szalonna a makkon hizott disznótól ered. Soha kanászt vagy kondást ember ne bánt, mert az neveli föl neked a húsos szalonnat.

A luntra a Marostorokból jött, s itt kikötött a város alatt. Könnyű ilyenkor a vele való gyüszmélés, mert széles a víz. A Maros partján behányták a luntrába a homokot, és most talicskázák kifelé. Vízhányó Mihály és társai: Szabad Nagy Mihály, Négyökrű Ferenc, Vadlövő Pál a munkások. Ezek talicskáznak. N. Szabó István pedig csinálja a figurát. A homokot ugyanis formákba rakják a parton, és e formák szerint méri föl az értéket a tulajdonos. Nem kis sor ez. Annak minden állásában, testében, oldalában és tetejében rendnek kell lenni. És meg kell lenni a kubikméternek benne, pedig aki csinálja, N. Szabó István, csak annyit ért hozzá, mint én. Én semmit sem értek hozzá, azonban N. Szabó István úgy szemléletből meg tudja állapítani a rendes térfogatokat. Azt az embert, aki az ilyesmit tudja, aki a lapátnyel hosszából kiveti ugyanazon kubikot, amin a mérnök félnap méricskél, úgy hívják magyarul, hogy figuracsináló. Ezúttal N. Szabó István. Hordják elébe talicskán az éles homokot, és annak hűvösséget a lábaira fordítják. Ő hátrább lép, s a homokot föllapátolja a figurára. De szép figura pedig. Aki figurát akar látni, ide jöjjön. Ilyen figura talán nincs is több a világon.

Akkor azt kiáltja le egy gyerek a partról:

- Mit csinál kend, Pista bácsi?

N. Szabó István föltekint rá. Egy darabig néz, s ez idő alatt áll a kezében a lapát. Azután fölismeri, és felel:

- Figurát.

- De nem jól csinálja kend - évődik a gyerek -, mert hátul a sarka megbomlott.

- Ne törődj te avval.

Most jönnek ki az egy szál deszkán a luntrából azok az emberek, akik talicskákkal a homokot onnan a partra eszközlik. Sorjában jönnek, aminthogy sorjában járnak befelé is, mert a szál deszkán nincsen kitérő. Mikor odafordítja egyik a figurához a homokot, azt kérdezi:

- Hát ez ki fija-csikaja?

Mondja rá a figuracsináló:

- Hát a Gergő fia.

A Gergő szintén homok irányában dolgozik ugyanezen a luntrán. Fölszólnak a gyerekhez:

- A Mészáros Ilus a te anyád?

- Az - mondja a gyerek. - Az az én anyám.

- A mustoha anyád?

- Hej, dehogy is mustoha - pattan föl a gyerek. - Valóságos anyám neköm a Mészáros Ilus.

- Úgy hát? - mondja a talicskázó. - No, mindjárt gondoltam. Te hát az első embörtől való vagy?

- Én? - szól a gyerek.

- No - mondja a talicskás és megfordul a szerszámja előtt, hogy majd halad befelé a luntrába -, mindjárt gondoltam. Te barna vagy, a Gergőtől való gyerekek pedig mind szőkét vetettek.

Hallgatnak egy darabig. A gyerek a partról újból szól:

- Elmönnék én kedtekhez figuracsinálónak.

Feleli rá a figuracsináló foghegyről és a pipa mellől:

- Hát gyere.

- Mi a fizetés?

- Hát kapsz egy hónapra négy forintot.

- Mög a kosztot ugye, de önni nem?

- Hát azt nem - véli tovább az ember.

Azután szóvalapátolja a homokot. Szépen egyengeti. Mikor legjobban csinálná, hátulról valakinek a mellét érinti a lapátnyel. Jól meg is üthette. Egy vízi katona ez, káplár sarzsiban a monitorról. Azonnal föl is támad benne a harag, s azon a csodálatos nyelven, amin az isztriai beszél, egy csomó gorombaságot mond a meztelen lábú embernek. Ő ugyanis bakancsban van. Ez csak nézi nyugodtan.

- Ik bin kaporál - kiáltja.

- Und ik vár cukfürer in Wien - mondja emez.

Tényleg úgy igaz. Ez állásában, is ismertem.

A matróz-altiszt kissé elszégyenül, s megy odébb. A gyerek megint szól a partról.

- No, ennek jól mögadta kend.

- Hát - mondja emez -, kit hogy illet.

Akkor kijön egy talicskával a luntrából a gyerek apja. Komoly ember. Szakállas. Aki mifelénk szakállas, mind igen komoly ember.

- Apám - kiált neki a gyerek -, a makói hajóval möggyütt a Teca ángyi! A hatszázhuszonhetes sleppön mög belefúlt a kormányos leánya a vízbe. Mőnt a sleppőn, oszt beleütődött a csárda falába, oszt az kidobta, oszt elmerült. Haj, de hadonászott!

Jön ki a luntrából még egy talicskás, és odaszól Gergőnek:

- Ugyan mért hagyod itt lármázni a kölköt ebben a munkában?

- Hát mér? - kérdi Gergő.

- Mér? Mőnnyőn a dolga után. Nem csudálnám, ha mustoha fiad nem volna.

- Ez?

- No hát.

- Hát mán, hogy volna a mustoha fiam? Ez valóságos gyerőköm nekőm.

A másik talicskás, név szerint nevezve: Vadlővő Pál, nagyot néz:

- Ugyan? Hiszen a többi gyerőköd mind szőkét vetőt?

Gergő áll. Leteszi a talicskát. A vízhez megy, s pipáját kivervén, hamvát a vízbe szőrja. Rángatja a vállait. A gyerekekre többé rá se néz.

- Talán orozva került a családba - mondja utőbb.

Nézem mindezt a partról, s nem tudom, kinek van igaza.

1897

PÖRLEKEDÉS

Várazozó János földje és Kiskovács János földje tökéletesen egymás mellett van. Elég szép, hosszú tagok, árnyas tanyaházakkal. Várazozónál eperfa van az udvarban s a ház körül, Kiskovácsnál jegenyenyárfák. Mindőssze ez az, ami egy kis idegenséget csinál köztük. A jegenyenyárfa ugyanis hivalkodás. Szép, szép, messze ellátszik, és az győnyörőség, hogy mikor az ember halad kocsin hazafelé, már órajárásról látja a tulajdon fáit, amint toronymagas fejükkel integetnek. Azonban semmi haszna nincs neki, gyümölcsőt nem hoz, árnyéket keveset vet, mert nagyon magas, róla a bogarak férgeit messze, más emberek földjeire hordja a szél, ami nem kellemes. Aki férget nevel, tartsa magának. Más az eperfa. Széles és lombos. Szép gyümölcsőket hoz, ami haszon. Este a gyerekeknek kezébe adnak egy darab kenyeret, s küldik föl a fára, hogy vacsorázzon. Meg ráznak is egy keveset a kacsáknak és libáknak. Továbbá finom, kézzel szedett gyümölcsőit a városi piacon is megveszik. Okos ember így tesz, és nem tart olyan fát a földjében, amely hasznót nem hoz, sőt ha a vihar kitépi, olyant zuhan a tanyára, hogy betőri a tetejét.

De mindegy. Kiskovács ezt teheti, mert legényember, nincs a háznál se kicsi, se nagy más, mint a felnőttestvérhúgai. Mindőssze csak ezek kiházásítására kell szerezni, de oda sem sokat, mert igen nagyon szépek a lányok, és munkájukat mutatja, hogy soha abban a tanyában napszámos nincsen. Az ilyenfélének nem túlságos sok hozomány szükségeltetik, ott van az a csillogó fekete szemükben, az erős karjukban. Várazozó János már kissé idősebb ember,

továbbá négy családja van, s az asszony beteges. Ilyen helyzetben már nem lehet jegenyézni, hanem csak szerezzen az ember minél több olyan fát, amely magamagától terem.

A két tanya közt csak ez a különbség, de ebben meg panasz nem lehet, miután az ujjunk sem egyforma. A békesség régi köztük, soha azt nem zavarja semmi osztályoskodás, s most íme mégis úgy van, hogy pörlekedő felek gyanánt állnak a kapitány előtt a városban. Nem jól van ez, nem jól van, de ki tehet róla, ha néha a dolog, ami mindig emígy volt, egyszer csak amúgyra változik. A földek mellett jobbról is, balról is dülőút visz el. A földek pedig olyformán állnak, hogy Várakozó, ha jobbról akar a tanyába jutni, rálép a Kiskovács földjére. Csak egészen a sarkára, egypár lépést. Baloldaltól pedig Kiskováccsal esik hasonló dolog. Ebbe ők mindig bele voltak győződve. Soha ez irányban egymást nem panaszolták. Azonban ki tudja, mi ütött a múlt héten Várakozóhoz. Amint látná, hogy a földje sarkán lépeget keresztül a sugár Ilus, hirtelen kiszalad a tanyából.

- Megállj, megállj!

A leány visszafordult, s várta, míg Várakozó odaért. Harmat volt akkor, erős és nagy harmat azon a reggelen, a leány a szoknyája egyik végét az övébe akasztotta. Miért szaladt oda Várakozó János?

- Mit akar kend, János bácsi? - kérdezte Ilus nyugodtan.

Mit, úgy-e? Hogy hát mit akar? Az ám. De biz Isten. Hát mit is akar tulajdonképpen.

Az ember nem szólt, megzavarodott.

- Mondja kend no, miért állít meg utamban?

Már itt valamit mondani kellett akárhogy. János egyszerre dühösre vált, s nagyot kiáltott:

- Azért, mert ez a föld az enyém. Ezen nincsen utad. Majd adok én nektek! Adj ide zálogot.

- Hát hiszen kend is jár a mi földünkön. Mi is jártunk arra addig - mondja a leány.

- Az eddig volt - dühösködik János. - Ezentúl nem úgy lesz. Zálogot ide, hogy viszem a kapitányhoz.

Ilus egy kissé rángatja a vállait, mint aki nem érti a dolgot, azután hirtelen félrekapja fejét, hogy pántlikába font haja előrerepül a mellére, és szépen helyet is foglal keble két halma között. A gereblyét, ami nála van, a földre támasztja, s bontogatni kezdi szórtalan, két kézzel a haját, János nézi, de nagyon nézi.

- Mit csinálsz... - mondja -, mit csinálsz?

- Odaadom a pántlikát a hajamból. Ha már olyan nagyon kell kendnek a zálog - szólta a leány.

János csak nézi.

- Nem azt, nem azt - mondja egyszer elpirosodva -, a kötődöt akarom...

Hirtelen oda is fut a leányhoz, elkapja a kötőjét, s ahogy megoldaná, át is karolja. Ott van már a kötő a kezében, de ugyanakkor ott a kipirult arcán egy csattanós pofon. Sebesen ment mindez, s János csak azon veszi észre magát, hogy a leány elugrott, s két kézre fogva a gereblyét, várja, hogy mi lesz.

- Utálatos kend - mondja lihegve -, nem röstell kend ilyesmit?

Várakozó már megint csillapul. Bolondság volt biz ez. (Hej vér, kutya vér...) Összegyűri a kötőt.

- Ne lármázz! Még neked áll följebb, aki bitorlod a más földjét? Mondd meg a bátyádnak, hogy majd számolok a fejével a kapitánynál.

Azzal aztán ment is a tanyaházba a kötővel, az Ilus pedig haza igyekezett. Aztán mi történt, hogy történt, nem tudatik, mert a tanyák szobáiba nincsen az idegen embernek belelátása. Annyi azonban bizonyos, hogy most a kapitány előtt állnak; a fakóképű, vörösbajuszú Várakozó továbbá a zömök Kiskovács mint öreg, nőtlen ember, félig legényesen, félig gazdásosan öltözködve, ünneplőben. Ilyen alkalomra ünneplőt szokás húzni (már akinek van), mert így kívánja a tisztesség. Mellette áll a két húga, a sugár Ilus és a barna Viktor, akinek úgy mozognak most megrettenésében szempillái, mint a pille szárnya, ha idegen helyre téved.

Kiskovács a zsebbe nyúl, és előadja a pöcsétöt. Az idéző cédula neveztetik pöcsétnek, mert rajta van a város címere. (Anélkül ugyanis az ilyesminek foganatja nincsen.) Előhúzván, át is adja a kapitánynak. Várakozó túloldalt áll, s változatosság okából egyik lábát helyezgeti a másik elé. Néha a földre is néz, de nem látja a földet. A tökéletlen városi nép ugyanis az anyaszülte tiszta földre deszkát tesz, hogy a földet ne lássa. Akkor a deszkát befesti, hogy a deszkát ne lássa. Akkor a festékre pokrócot tesz, hogy a festéket ne lássa. Akkor a pokrócra vásznat tesz, hogy a pokrócot ne lássa. Jó csuda, hogy még erre a vászonra is nem tesznek valamit.

- Azon föld irányában vagyunk jelönleg - mondja Kiskovács. - Az Ilus húgomat zálogolta ez az embör.

Máskor kendnek szokták tisztelni és néven nevezni egymást, most azonban Várakozó János csak embör és semmi egyéb.

A kapitány előveszi az írást, és abból előadja a panaszt.

- Úgy volt-e? - mondja Kiskovács. - Hát én honnan tudjam, kapitány uram? Az Ilusnak van róla feleletje.

Most az Ilus lép előbb. Koppan kettőt a feketével hímzett barna papucs. A sarka pedig piros. De szép papucs. Úgy nézem, az írnok úr, aki háttal van felé, s vezetné a jegyzőkönyvet, ma eme jegyzőkönyvekben zavarodásokat csinál. Ilus kissé összébb húzza a keszkenőt a fején, s amint az álla alatt igazítaná, apró kicsi gödör látszik a nyakán.

- Az úgy volt, kapitány úr - mondja. - Szent igaz, hogy ott mentem, de hát mindig is arra jártunk.

- De pedig nem szabad ám a más földjén járni - véli a kapitány -, ha nem engedi.

- Ki megy az ő földjére, ha nem engedi? Hiszen engedte.

Kiskovács János szót kér, és kimagyarázza a dolgot. Hogy amennyit jártak ők a Várakozó földjén, annyit járt a Várakozó az ő földjükön. Ezt szegről-végre elmondván, azzal fejezi, hogy:

- Tökéletes volt itt, kéröm, az egyenlőség.

- Hát - fordul a kapitány Várakozóhoz - most beszéljen már kend!

János igen nagy foglalatosságba esik hirtelen aziránt, hogy a nyakravaló kendőnek, amit e túlon túl melegben is visel, a csücskit miként lehetne kihúzigálni a mellény gomblyukain. Az asztalra tekint, de miután azon fekete vasfeszületen egy arany Megváltót lát, szemét elkapja.

- Hát... - mondja -, hát mán kéröm, ha éppen tisztán csak ami valósággal - mán úgy mondom, ahogy tudom - azt illeti...

Piros sarkai a barna papucsoknak koppannak. Ilus vele szembe fordul, s a veresbajuszú, amint a tulajdonképpent mondaná (mert az „azt illeti” után ez következik), elakad. Kis ideig csönd van. A kapitány aktákat írkál alá, amit mindenféle hivatalnokok elébe hordanak. Kiskovács pedig megvetően tekint végig a szomszédon.

- Mondja no - szól egy idő múlva a kapitány -, hallom én azért, hogy itt írkálok.

Kiskovács szól:

- Nem mondja ám, mert elállt a szava.

- De kéröm - fakad ki Várakozó -, csak az én földemön jártak...

- Hát kend nem jár az övékén?

- Nono - véli Várakozó csöndesen.

- Hát látom már - mondja a bíraskodó -, hogy kend csak kötözködik. Panaszol kend, vagy nem panaszol kend? Micsoda szomszéd kend? Fogjanak kezét egymással, aztán ne lopassák egymással a napot ilyen dologidőben.

Kiskovács helybenhagyólag bólintgat, Viktor az arany Jézus Krisztust nézi, hogy lám, mily tehetsége van annak ott az asztalon így békítés ügyében. Ilus délcegen áll. Neki mindegy.

Várakozó azt mondja:

- Ami azt illeti... Kend hogy véli, János?

- Hát úgy vélöm, én is elzárom a földem kend elül, kend is elzárja a földét mink elülünk - felel Kiskovács.

- Hát hiszen - szól Várakozó gondolatterhesen -, hát hiszen...

- Avagy pedig marad mindön úgy, ahogy volt.

Várakozó sebesen rámondja:

- Maradjon.

Ilus, akármennyire csúf is ez a veres ember (azonfelül feleséges), e vallomásra elpirul. A kapitány a tollat nyújtja Várakozónak:

- Írja kend alá, hogy kibékült kend.

Azonnal írja is: Várakozó Várakozó János.

- Miért írta kend kétszer? - kérdezte a kapitány.

- Hogy miért? - kérdezi vissza Várakozó. - Én? Nömös vagyok én.

Viktor alattomban megrántja Ilus vasalt szoknyáját, s Ilus kacajra fakad. Csak rövidkére, mert azonnal észreveszi magát. De elég arra, hogy Várakozót újból elfussa a méreg.

- De hát - mondja évődve újból -, betartja-e kend szomszéd? Itt köll igérközni a feszület előtt!

Komolyan szól rá a Kiskovács:

- Én eddig is betartottam.

Mielőtt Várakozó felelhetne, Ilus nyújtja szavait a kapitányhoz:

- Kötőmet is kéröm.

Kinyitják a nagy szekrényt, amiben zálogok vannak. Az írnok úr ügyes, az ilyen fiatal leánykötőkre azonnal rátalál. Szeretné is tulajdon maga átnyújtani, de nem lehet. Már ott van Várakozó János, aki átveszi, s ő nyújtja Ilusnak.

- Ehol - engesztelődik -, ehol a kötőd. Gondolom, ez maradt nálam.

Ilus elkapja a kezéből, s oly módon fordult oldalt, hogy szoknyája az íróasztal lábához csapódik. (Ilyenkor még a kapitány is bánja, hogy ugyan miért nem az ő lába az íróasztal lába.)

Ilus pedig azt mondja a szóra fitymálva, a fordulás után:

- Gondolom, maradt akkor kendnél más is.

Várakozó képének azonnal égni kezd a balfele, ahol a pofont kapta, s le is kumja rögtön a fejét.

- Ne sértögessük mán most az ittléttel a kapitány urat - mondja csöndesen -, hanem gyerünk.

Azzal aztán óvakodik is lassan kifelé.

1897

BORFEJTÉS NÉL

Fejtik a bort a pincében. Nagy és hosszú pince, az egész tanyában ez a legszebb épület. A bornál ugyanis finnyásabb vendég nincsen a világon. Azonnal megérzi a rossz kvártélyt, és beteg lesz. Ez alapon az okos ember szép lakást épít neki, hogy valami baja ne essen. Ebben aztán a bor fejlődik és egészségesedik. Mikor először fejtik, még semmit sem mutat. Lélotty, amit a csávába kellene önteni. Piszkos, zavaros, és igen kétségbeesett embernek kell annak lenni, aki megissza. Már a második fejtésnél tisztul, bár még nem átlátszó. Olyanforma fények vannak benne, mint a tejkö ragyogása. De az íze már lehető. Ennek örülni szokás. Most csak a tiszta hordókba vele, mert olyan a bor, mint a gyerek, hogy tiszta bölcső kell neki. Abban bizonyos ideig megint nyugszik. Ilyenkor pihen a bor, alszik, és álmában tisztaságot ölt magára. A harmadik fejtés az ünnepélyes. A harmadik fejtésen ösmerszik meg a bor valósága. Ha ekkor nem jó, fejtheti ezerszer, csak oly ital marad ő, amelytől az ember megborzong, s ily módon dicséri a gazdának: Ejnye, de jó bor, verje el az isten a tövit útról-útra. Ettől pedig nagyon óvakodni kell, hogy ilyen véleményekkel ne álljon elő az, akit az itallal fölkináltak. A szőlőbe ugyanis sok pénzt kell belerakni egyik szürettől a másikig, aminek az ára aztán csak a borban jön vissza. Aki a bort nem fejt, az pénzt sem fejt, aki meg a bort rosszul fejt, a pénzt is rosszul fejt. Ugyanis a rossz bor nem kell senkinek sem, a jó bor után pedig úgy tülekednek az emberek ebben a hamis világban, hogy az csoda. Ennélfogva a borfejtés nem kis mesterség, hozzá mindenféle részről hozzáértés kívántatik.

Kívántatik, hogy a gazda tudja, elsősorban melyik hordó fejtendő és melyik hordóba fejtendő. Nehogy talán a finom, drágalátos rizlingi ital valamely ócska silleres hordóba jusson. A pincebeli belső napszámostól, továbbá a kapástól kívántatik, hogy mindenféle eszköz rendben és tisztán legyen. Aki pedig segítségül szolgál, az legyen jó, szófogadó, engedelmes, mert az ilyesmi komoly munka, abban hányavetiségnek helye nincsen.

István is lent van a pincében egy kutyával. István most kocsis, de régente juhász volt, s ez okból négy pulikutyát tart maga körül, amiket éllemez, s amelyek régi szabad, kóbor napjaira emlékeztetik. Ezúttal hármat egerészni engedett a földekre, Zsandárt maga mellett hagyván. Istvánnak voltaképpen a lovak ellátása képezi gondját, és semmi módon arra nem erőszakol-

ható, hogy a pincében teljesítsen kötelességeket. De miután már lovait ellátta, végigcsutakolta, a hámat halzsírral bekente, s a holnapra való takarmányt lekaszált a herésből, s kutyáival a rendes abfertigungot elintézte, mi tennivalója sem maradt, s tétován állt az udvaron. Láta másoknak sürgését-kelését, gondolta: hátha segíthet, s így a pincébe jött. Alattomos célzat e szándékban nem rejlik, mert István nazarénus, s így nyilvánvaló, hogy nem a bor kedvéért ment a pincébe. Vallása ugyanis a bort, mint olyan eszközt, amely az embereket rosszra vetemíti, határozottan tiltja.

- Legyüvök hát én is - mondta István, mikor fejét a gátor miatt lehajtva, a lépcsőkön lépkedett.
- Majd segítők valamit.

Az öreg Imre, a kapás, régi társa Istvánnak. Bizonyos visszás helyzetben vannak ők egymással, ami a rangot illeti. A kapás tanyahelyen föltétlenül előbb áll, mint a kocsis, mert a kapás a gazda távollétében mindenkinek fölött intézkedik, míg a kocsis csak a lovaknak parancsol. Azonfelül István csak azóta hagyta abban a juhászatot, hogy a legelők becsületesebb részét búza alá elvették, ennek pedig alig van össze-vissza öt esztendeje. Mindössze hát öt éve szolgál a tanyában. Az ilyesmi nem numerus, mert aki nem akar a gyütmönt névre szert tenni, legalább tíz esztendeig van egy helyen.

A kapás már huszonnyolcadik éve. Így rangban bizonyára elsőbb mindenféleképpen, de van két bökkenő. István idősebb pár évvel. Továbbá, mikor az olasz földön katonáskodtak, István káplár volt, rendes pálcás káplár, mert ő írástudó. Ily módon egymást tisztelik, és kendnek nevezik. Most azt mondja neki a kapás:

- Kutyával jár kend a pincébe? Nem való annak a bor.
- Nem ám - mondja István -, nem még az embörnek se.
- Nono, csak ne szentösködjön kend. Akárhogy beszéli kend, csak möginna néha egy féllitert. Úgy jó zsíros tarhonyára...

István ingatja a fejét.

- Már én pedig nem.
- Nono - mondja megint Imre, aki tréfálkozó kedvében van, miután fejtés közben nincs bekötve a szája a nyomtatónak. - Hanem tudja-e kend, István, hogy a szó csak szellő?
- Hogy a szó szellő?
- Ehen. Mindönki azt beszéli, amit akar, de más kérdés, hogy megtartja-e?
- Úgy, úgy - szól bele a gazda is. - Sohase hallottad a szokás-mondást, István, hogy szó: szellő, kontraktus: papiros, pénz: a fundamentum.

István áll a pince közepén a kutyával hallgatag. Gondolkozik.

- Nem hallottam - mondja utóbb -, de ha hallottam volna, se hallottam volna. Nem a pénz adja az üdvösségöt, hanem az élet tisztasága. Senki a pénzivel Krisztus társaságába nem jut... Mert az ideát való élet fölismerése mög a túlsó világi élet boldogsága...

Imre a szavába vág, mint olyan ember, aki már gyakran hallhatta ezt a nótát:

- Az mind úgy igaz, István - mondja neki -, de kend nem tudom, kitisztálkodta-e az ideát való életet olyan nagyon tisztára, hogy majd a túlsó oldalon való boldogságba jusson.

A gazda titokban int a vén rosszcsont Imrének, hogy ne ugrassza már az öreget, Imre azonban most semmiféle intést sem hajlandó észrevenni, benne van a furfangban. Effajta ember volt világeletében, s most ősz fejjel már nem kezd új szokásokat.

István így felel a beszédre:

- Mán hogyhogy gondolja kend?

- Hát úgy, hogy úgy tudom, hogy aki az új hitbe belemén, mindön előbb tött vétkit jóvá töszí. Előbb föl se vöszik a hitbe az érdemtelen embört.

- No? Hát én érdemtelen vagyok?

- Én nem tudom - felel Imre, s buzgón tisztogatja egy hordó akonáját -, de kend, mióta csak a katonaságtól hazakerültünk, mindig juhászcodott.

- Hát aztán? - kérdezi István.

- Hát aztán? - kérdezi Imre is csodálattal. - Hát sohase legeltetött kend a más földjin? Sohase kallódott el kend kezín birka?

A kérdéseket oly türelemmel hallgatja István, mint egy apostol. Egy ideig hallgat utána, mert vallása tanításai között az is foglaltatik, hogy az ember meggondoltan és szelíden beszéljen. Már pedig néha óhatlan, hogy lelki fölindulásokban rosszakat ne mondjon az ember, ha azonnal beszél. A gondolatnak parancsolni nem lehet, de a szónak igen. Ezért jó várni, míg a gondolatok mérge elcsillapodik. Idő mentén nyugodtan feleli:

- Kend előtt is beismerhetöm, ha beismertöm az Istenöm előtt. Nincs miért tagadnom, mert csak a teljes bűnbánás ad megváltást... Az én birkám gyakorta legelte a más füvit, mög tévedt is a falkába olyan, amelyik való igazság szerint nem az enyim volt. De amennyire csak tudtam, hogy kinek töttem kárt, mindannyit megtérítöttem, akit csak löhetött. Mikor Isten fölvilágosította az eszömet, és a Krisztusban hívókhöz tértem, száz forinton fölül való pénzt elfizettem kártérítésben.

Ezt el lehet hinni, mert tudva van, hogy István, aki mindig szerény és nőtelen életet folytatott, pár ezer forint fölött rendelkezik. Nem úgy a kapás. Ez, ahogy hatvankettőben hazakerült, házasodott, tíz gyermeke volt, ötöt eltemetett, ötöt fölnevelt. Legényfiait kiházásította, feleségét is eltemette, és szegény sorsban van. Szeme gyógyíttatására is sokat fordított, mert szemét kardvágás érte régente, s most hűvös időben a világa elborult. Nehéz sorsban él. Épp most vett a fiától egy hizlalni való malacot huszonöt forintért. A malac megér harminckettőt is, azonban mikor a menyé a pénzért jött, éppen csak hogy ki bírta az árát fizetni. Ilyenformán most ezen a különböző vagyoni viszonyokon járnak a gondolatok, és senki sem beszél. Csak a bor csurgása hallatszik, amint költözik át egyik hordóból a másikba.

Egyszer azt mondja Imre:

- Soká juhászcodott kend, István?

- Mióta csak haza kerültünk.

- Hát - mondja megint Imre -, az hatvankettőben történt.

- Ügön. Az éhségös esztendő előtt.

- Az. Épp jó időjárásra tértünk haza.

- No, hogy.

Most új hordóba kezdenek, s újat is állítanak vele szemközt, amibe a bor folyjon. Kóstolják is. A gazda poharat vesz elő, s abban a bor színét kémleli. Továbbá az ízét is. Nyújtja Imrének, aki kiissza mind, ami a pohárban volt, s utána elégedetten bólínt. Különben ez nem irányadó mert e vén embernek tökéletesen mindegy, akármilyen a bor, csak bor legyen.

- Kend nem iszik, István? - szól öreg társához.
 - Nem. Nem szokásom.
 - De ivott kend Macsentánál, mikor a vedettával eltévelyedtünk, aztán két nap kódorogtunk a sereg után.
 - Rég volt az, Imre - véli a kocsis.
 - Rég... Emlékszik kend, hogy mán ott voltunk, hogy no, ha ellenség gyün, eldobjuk a puskát, oszt átmögyünk a franciákhoz.
- István szeme csillogni kezd, és az arca pirosodik.
- De nem möntetők, hé. Mikor gyütt a hat francia huszár szömközt, volt már köztetők, aki hánya volna el a puskát...
 - De csak nem hánytuk, hanem leszöttük őket a lórúl. De szép embörök voltak a magas csákóban, sok medália a mellükön.
 - Nem - szól István -, csak épp az elül gyüvőnek volt.
 - Csak? - kérdezi Imre. - Úgy tetszik, mintha a többinek is lött volna. Köröszetők mög arany-pénzők.
 - Nem - ismétli a kocsis. - Bizonyosan tudom. Az elül gyüvőt éppen én szödtém le a lórúl.
 - Kend?
 - Én.
 - Kend pedig káplár létére is csak amolyan hosszú puskás volt.
 - Hát ügön, mert haragudott rám a kapitány.
 - A Fliglibam?
 - Az.
 - Lelűtték hatvanhatban szögényt.
 - Tudom. Akkor a poroszokkal vereködtek. Mondták akkor, hogy kivégezték.
- A hordó megmozdult. Támasztékot kell neki keresni. István hirtelen föltoporog a lépcsőkön, s hoz egy hasábfát.
- Ez majd mögtöszí.
- A dolgot így eligazítván, Imre megint szól:
- Úgy-e, István, mög tudná-e kend mondani, hány embört ölt kend mög katona életében?
- István ül az alsó lépcsőfokon, és simogatja a kutyája fejét.
- Hányat? - felel. - Hát hogy tudhassam?
 - Nem úgy mondom, hogy mindet tudja kend. Hisz az embör lű, lű, de nem mindig tudhatja, hogy tanált-e? De hogy volt-e kendnek olyanja szemközt, akiről bizonyosan tudja kend, hogy kend lűtte agyon?
 - Hát - szól István -, olyant is tudok, hármat éppen. Az első az ott volt Kollényó körül, lovaskatona. A második a Macsentánál, az túszt úr volt. A harmadik meg az a francia huszár szerezsán, akit kend mondott az előbb, a metáliákkal.
 - Hm - mondja Imre, elzárva a boroshordó csapját, hogy fölösen ne folyjon -, mind möghalt?

- Nem tudhatom - gondolkozik a kérdés fölött István. - A tüszt úr bizonyosan möghalt, mert mellbe kapta. A francia huszár is azon mód lefordult. Amazt az olasz lovaskatonát nem tudom. Elvitte a lova.

Istvánban egyre jobban támad föl az ezernyolcszázötvenkilencből való káplár. Arca, amelyet egészen fehér szakáll környez, pírban ég, a szemei fénylenek. Mutatja legjobban, hogy ő ismét az azon időkbeli káplár, hogy azt mondja Imrének.

- Hát te?

- Hát mit én? - kérdi Imre.

- Hogy te hányat öltél?

Imre egy nagy kancsó aljbort oldalra tesz, hogy az majd ott megállapodik, és tisztul. Görnyedten megy vele, hogy ki ne locsolódjon, s e menése közben szól:

- Mán olyant, akit biztosan tudok, csak egyet. Még a csaták elejében volt ez, amikor csak az olaszokkal küzdöttünk. Piemontézer katona volt, gyalogos. Nem volt túllem tovább, mint ez a pince hossza. De tán tovább. Olyan valami harminc lépés. Nagy, magos embör. De úgy voltam, tudja kend: ha én nem lövöm le, ő lű le. Rá köllött célozni.

- Möghalt?

Guggolásából a kérdésre a kapás sértődve tekint föl. Most is puskás ember, annak idején pedig tizenegy évig szolgált harcok mezején, mint „rövid puskás”. Azon időben ugyanis a jó lövőknek rövidcsövű fegyvert adtak, amit úgy hordtak szíjon, mint a vadászok, „a többiek pedig a hosszú csévűvel úgy batramoskodtak, mint mikor a kapát viszik vállon”.

Így szól most Imre:

- Én mindig odalúttam, ahova akartam. Még ma sem különb a lüvésem, pedig a szömöm hibás. Odalúttam a melle baloldalára, ott be is mönt... Zöld posztóruhába volt az embör. Azt azonnal elöntötte a vér.

- Hát aztán?

- Hát aztán? - folytatja a kapás némi haraggal. - Öt-hat elesött a cukkjukból, a többi visszaszalatt. Mink mög előre möntünk. Tudhatja kend, ha vél rá, kend volt a komendás a mi szakaszunkba.

- Nono - szól a nazarénus.

- Én aztán fölfordítom az embörömet. Fejjel az ég felé. Ha már az embör möghal csata helyen, legalább ne harapjon a fübe, mint az állat.

- Az igaz.

- No, aztán én tudtommal mást nem öltem. Löhet, hogy talált a golyó, mert én céloztam mindig, hogy melyik golyó kibe mönt, nem tudhatom.

- Jó süccös volt kend nagyon - szól István. - Löhetött ott több is halott a kend munkája nyomán.

Megint csönd van. A pincében sötétedni kezd. Még ezt az egy hordót áttisztázzák, a többi marad holnapra. István látja, hogy itt semmi hasznát nem veszik, megfordul, s megy kifelé. A kutya elől.

Olyan szórtalan állapot ez, mintha a megölt francia huszárok és piemonti olasz katonák lelke kódorogna az ászok körül.

Akkor Imre, a soha nem javuló vén ember, István után kiált:

- Úgy-e?

- No?

- Annak a három embörnek adott-e kend kártérítést, mikor az új hitbe áttért?

István, miként ha mellbe ütötték volna, mentében hirtelen megáll a lépcsőn. Felelne, ha tudna, de mit tudjon erre felelni?

Az udvarra megy, s az égre tekint.

Az ég borús, fölleges. Úgy látszik, éjjelre esőt kapunk...

1897

AZ ÜSZŐ FÖLTEKINTÉSE

A földél nélkül élő gulya neve némely helyen rideg marha. Régi szó ez, s bizonyosan onnan keletkezett, hogy az effajta marha minden szeretetet és kényelmetességet nélkülözvén, rideg életet él. Más részen megint gulyának mondják, ismét más részen pedig csordának. Bár ez utóbbi szó tisztán csak azon állatok gyülekezetére illik, melyek reggel elmennek hazulról, s estére kelve ismét hazatérnek. Ily különféle nevek vannak. Mifelénk pedig úgy neveződik, hogy: barom. Általános vélemény pedig, hogy a tehén egymagában is barom. Itt azonban nem. Itt a tehén egymagában tehén, s csak akkor lesz barom, ha legalább ötszáz van belőle együtt. Nem tudni, melyik elnevezés az igazabb. Kereskedni az ilyennel azonban fölösleges, miután ha hetvenhét könyvet írkálna is erről össze valaki, a kereseti pusztán ama bizonyos Rózsa András és Rózsa Istvánok azután is csak úgy mondanák a gulyának, hogy barom. Véleményük szerint ez a név illeti, s az ő véleményükre nyomdafestékkal hatni nem lehet. Más volna, ha harminc vagy negyven darab fát küldenének nekik különféle rovásokkal, amit ahhoz értő emberek vágtak. Azokból némely dolgokat ki tudnának olvasni. Hogy íme, ezen három vékony a három jegenyés Vízhányó Pált jelenti, eme kövér kerekség pedig Sebők Jánost, a pókhasút. Ama igen nagy hosszúság a hat apró vonással bizonyára Nyárfás Imrét, akiről különben is tudatik, hogy hat tehene van idekint a baromnál.

Szárnyék manapság már imitt-amott van. Ide is, amoda is fákat ültettek az ésszel élő emberek, s e fákból idő múltán erdők keletkeztek. Ez most már a szárnyék helyett van, s valamelyik oldala mindig megvédi esőtől, széltől vagy a nap melegétől az állatot. Csak a gulyások cserénye marad meg, azt látni itt is, ott is a pusztá közepén. Akkora kis darab kerítés-sövényből, mint egy szoba. Abban lakik a cserényes, aki nappal főz a többire, éjjel pedig kerüli a gulyát, amely lefeküdt a karó körül. A gulya ugyanis olyan társaság, hogy nappal elpihen a pusztában itt is, ott is, de éjjelre megszokott helyet keres. Hogy ezt megtalálja, egy hosszú akácot kivág-nak, ágait lebotolják, s a csupasz magas karót leássák valahol a pusztá közepén a földbe. Azt aztán a gulya elismeri, hogy az az ő háza, födele, s nagy nyugalommal telepszik köréje este.

Gulya sok van a nagy darab földön, néha tíz is, mert nyolcszáznál több darabot nemigen tesznek egybe. Az már olyan nagy sereg, hogy három ember nem bírja rendben tartani, bármennyire érti is a dolgát. Mert rendszerint hárman vannak egy csapatnál: két ember meg egy gyerek. Tavasztól őszig csak úgy kint vannak az ég alatt, mint az állataik, krumplipaprikást szoktak enni, továbbá tarhonyát, zsíros kását, arra nagyokat isznak a csordakútból, s módfelett egészségesek. Szeretik az aludttejet is és a tarhót, amiben van részük elég, mert szerződés

szerint az a tej az övék, amit a tehenekből kifejnek. Ily módon nem is rossz mesterség az, mert hasznuk van a tejből is, amit az asszonyaik elhordanak, és túró, vaj, sajtot csinálnak belőle. A várostól is kapnak fizetést, valamint minden gazdától minden darab állat után az őrizésért egy-egy forintot. Ezzel szemben azonban megvan a vagyoni felelősség, hogy akármi történjen tavasztól ősziig, bármiféle gyanús ember kódorogjon a határban: nem vesz el a jószágból egy citek sem. Ez oknál fogva meg nehéz mesterség a gulyáság, s csak olyan ember űzheti, aki tökéletesen kiérti magát a világi állapotokban.

A nagy pusztán, ahol a gulyák laknak, vasárnap némi embermozgás látszik. Máskor csend van arra, s nagy néha halad Szabadka felé egy-egy kocsi, vagy pedig gyalogosok haladnak, s megkérdik, merre van a Pálincás-erdő, ahol a fátetejében a Mária látszik. A gulyások ezeket útba igazítják s azután csendes megint minden. Vasárnap már más. Többen jönnek ilyenkor a gulyák felé, kocsin vagy gyalogszerrel. Mind olyan ember, aki azért jön, hogy föltekintse a marháját. Hogy nőtt-e a tavasz óta? Gyarapodott-e? A fű térdig ér csaknem, abban az emberek kéjelegve járnak.

- Ilyen terített asztalnál csak gyarapodhatik - mondják s keresni kezdik a Bimbót a nagy tömeg állat között.

Mi is ilyen irányban értünk ki, hogy megnézzük a Tündér üszőt, amely a tavasszal került ide. Előbb a Vincze János gulyájában volt, s az tartozott érte felelettel, de a kapás tudni vélte, hogy ezúttal a két Rózsáknál van. Hogy Vinczénél igen fölszaporodott a jószág, s átadott belőle emezeknek. Ő tudja, neki megüzenték.

- Kicsoda?

- Nem is vélők már rá - felelte az öreg -, de valaki mondta a múltkor.

Ez a „múltkor” az augusztus közepi búcsút jelenti, amidőn a vén ember is elment a csárdába, s két álló napig felejtgette, hogy öregszik. Ennyi idő alatt kétségkívül lehet néhány üzenetet váltani, s így most már egyenest arrafelé hajtottunk, amerre felé sejteni lehetett, hogy ott őrzik a két Rózsák a gulyát a pusztában. A buckák közt nemsokára elő is tűnt a nagy zöld tábla, végig rajta a sok állat. Mind fejtel. A fejük lent volt a nagy fűben. A gulya-szélben van már egy-két kocsi, odahajtottunk. Nemsokára látszik, hogy jön egy magas ősz ember a térdig érő harmatos fűben, húzva maga után a hosszú botot.

A kapás csöndesen mondja:

- A Rózsa Sándor öccse.

Széles kalap van a fején, haja rövidre nyírt, szakállá ősz, bár még látszik, hogy veres volt azelőtt. Bocskorban van, nem a fűzős tóban, hanem a magyar csuszában, amely csatra jár. Meztelen, izmos lábszárai barnavörösek, a pihéket, amik rajta nőttek, lenfehérre szívtá a nap. Ha valamely festő meg tudná ezt a színkeveréket festeni, bizonyosan kidobnák a képét a műtárlatból.

A gulyás nyújtja a kezét, és üdvözli az embereket e szóval:

- Tartson mög az Isten mindnyájunkat.

- Mindnyájunkat... mindnyájunkat...

- Mind magunkat, mind nyájunkat...

- Hát talán hogy a jószágot tekintik föl maguk is?

- Az ám, majd azt néznénk. Ha itt van, ebben a gulyában.

- Hát - mondja elütőleg -, én majd térítöm a marhát, de gyön a gyerök mingyárt.

El is siet a semjék felé, hogy tereljen.

- Tán nincs itthon a számadó? - kérdezi a kapás a többitől.

- Oda van a szabadkai földön - mondják.

- Ez csak éppen testvére a számadónak - int Muladi kocsis az eltávozott után -, amaz az igazi, aki Szabadkát járja.

- Akkor hogy találjuk mög az üszőt?

- Majd mögmondja a gyerök.

Jött is már a gyerek, akinek a fejében van az inventárium. Egy alacsonyra maradt fiú, karikás ostor a nyakában, a kezében nagy bot, háromszor olyan hosszú, mint ő maga. Vékony gyűrűcszárban egy makrapipa, azt a fogai között tartja, mikor köszönt.

- No - mondja aztán -, talán maguk is a marhájukat keresnék?

- Az ám - szólt a kapás -, azt. Van itt egy üsző a baromban, azt akarnánk mögnézni.

- Hát - felelt igen komolyan a kis ember -, azt löhet... löhet. Majd mögkeressük. Mert van itt sok. Miféle névön van itt az a maguké?

- Kis Pál névön.

A bojtár lenézett a földre, s a fűszálak töveit durkálta a botvéggel.

- Hm - mondta egyszer, s csóválta a fejét. Azután ismét gondolkozott. A pipát kivette a szájából.

- Üsző? - kérdezte.

- Üsző.

- No - szólt fontosán -, itt aligha van. Ötszázhuszonhét darab van itt a kezem alatt. Nem mondom: van közte négy, akinek a gazdáját nem tudom. Abbúl egy ló, kettő öreg tehén, egy van üsző. Ha ez lösz az, akkor mögvan, ha az se az, akkor itt nincsen ebben a gulyában.

- Hát - mondta a kapás -, itt köll annak lönni.

A bojtár előre haladt.

- Nono - felelt. - Majd mögkeressük.

Mentünk utána. Egy bikát, amely gyanúsan nézte ténfergésünket, jól oldalba ütött a nagy bottal. Az idomtalan nagy állat, amelynek a húsából vagy tizenöt ekkora gyerek kitelt volna, félre fordult, de ismét csak levágta a fejét, ami nem kedvező körülmény. A hosszú bot most nagyot sivített a gyerek kezében, s hirtelen a homlokához repült. Ezen a bika elszégyenült, a gyerek felvette a botot, s ment előre szóttalan.

- De bolond bikátok van, hé - szólt neki Muladi, ahogy a csatakos fűben haladtunk.

- Ez még csak istenös - mondta rá a bojtár. - Van rátartósabb is.

Egy csomó barom közt megállt, s egy kajla üszőre mutatott.

- Ez-e az? - kérdezte.

A kapás nézni kezdte az üszőt. Ő se látta tavasz óta, hát nem ismerhet rá azonnal. Nézte jobbról, nézte balról.

- Ilyenfajta barnás-szürke volt az is, de mégsem ez az. Más annak a füle állása... Nem ez az, nem ez az, no.

- Hát pedig - állapította meg a bojtár -, itt az egészben nincs más üsző, akinek a gazdáját én ne tudnám.

Egész határozottsággal mondta ezt, s azonnal más munkába kezdett. Jött ugyanis utánunk három surbankó legény, akik szintén vele akartak beszélni. Kötelet hoztak és ostort, ami nyilvánvaló jele, hogy haza akarják hajtani a marhájukat.

- Adjon isten jó napot - köszöntötték.

- Adjon isten - felelte pipázva.

- Hát löhet-e? - kérdezték a legények.

- Löhet - válaszolt, kissé kérkedve állásával, amit a barom körül elfoglalt. - Nem nehéz mestörség... Tán hazahajtod?

- Az ám.

- Kiféléjét?

- Sebők Fekete Antalét.

- Azt - mondta nyugodtan. - Annak kettő van itt kint, a tavaszi kajla tehén mög egy üsző.

- Az, az - mondták örömmel a legények, s a bojtár csöndesen felelt:

- Tudom én az ilyesmit. Majd mingyárt kikeressük.

Készülne is hozzá, de az öreg kapás, aki a saját szemének sem igen hisz, tovább kutakodott, s most a tereléshez álló gulya elejéről kiált vissza:

- Itt az üsző.

Mire odaértünk, már körül is nézte.

- Tündér - szólt neki örömmel. - Tündér...

Az üsző rábámult.

- Mögüsmert, mögüsmert - ismétli vígan a kapás. - De möghíztál! Ejnye, de szép vagy! Ha a Pirók látna! (A Pirók ugyanis az anyja neki.)

- No, hogy - vélte Muladi - Ojan kil-, nyóc- nyócvanöt forintot bizonyosan mögadnak érte. De valójában az-e?

- Nézze kend a billogját. Kend ismer írást.

Nézi Muladi, azonban tehénszőrön nehéz az írást megismerni az olyannak, aki régen tanulta. Együttesen állapítjuk meg, hogy csakugyan rajta a billog.

- No, most gyere bojtár - örvend a kapás. - Mondtam én, hogy itt lösz az elejibe, mert mindig olyan elüljáró marha volt ez a Tündér.

Jön is a bojtár, de már messziről kiált, ahogy az üszőre néz.

- Jaj - magyarázza -, nem jól mondták maguk a nevet, azért nem tudtam én. Nem Kis Pál ennek a gazdája, hanem Kis Palcsi.

Hát különben mindegy. Az üszőt megtaláltuk, az a földolog. Meg is deputáltuk, és meg is dicsérték. Többen csodájára jöttek arra, hogy jaj de szép.

- Hát hiszen, hát hiszen... - szólt kedvtelve a kapás, s végigtekintett némely hitvány tehenen, melyek a közelben legelészték -, aki bornyút én kötök el az anyjától...

Haladtunk visszafelé, miután elkezeltünk az Öreg Rózsától. Muladi nekieresztette a gyepes síknak a lovakat, s tömni kezdte a pipáját. Közben a Sándorról beszélt.

- Lám - szólt hátrafordulva az ülésben -, micsoda élet az? Másoknak vagyont szörzött, maga tömlőben halt.

- Hát az úgy van - állította a kapás.

Muladi azt mondta:

- Sok urat begombolhatott volna maga mellé a Sándor, ha akarta volna.

- Hát az úgy van - állította a kapás.

A pipa szárával kissé oldalt mutatott, s csöndesen szólt:

- Szép tanya ez a nyárfás nagyon.

Muladi nem szólt semmit, a kapás nem szólt semmit, én se szóltam semmit.

1897

A SZENT MIHÁLY A JÉGBEN

A kormányos nem valami jó kedvvel indult ennek az útnak, mert úgy vélte, hogy igen hideg már az idő, és nemsokára ereszkedni kezdenek lefelé a marosi jegek. Ezek rendszerint az első híradók a folyó alvásáról. Legelsőbb jönnek le a Marosból, és a Tiszában úsznak lassan. Utánuk már a fagyok következnek, a jég egyre sűrűbb, valahol aztán megakad, valamely kanyarulatnál vagy hidak között. De fölülről egyre csak több jön, odaér a társaihoz, összefagy velük, és apránként ily módon beáll a víz. A halak alatta maradnak, s igen nagyon futkároznak, hogy hol találhatnak a jégen egy kis ablakot, amely friss levegőt adna. A hajók pedig, amelyek ilyenkor útban vannak, befagynak a jég közé, és még jó szerencse, ha a zajlásban parthoz tudnak állni.

Ettől félt leginkább Török Mihály uram, a kormányos, mikor fölküldték a nagy hajóval Vác alá, hogy ott kövel rakodjon, s azután térjen vissza. Mert az ország e tekintetben nem jól van berendezkedve. Arra fölfelé kevés a búza, sok a kő, erre lefelé búza csak van, van rozs is, de mit ér, ha kő nincsen. Ennélfogva azt hozatni kell, és nagy hajók járnak érte föl a Dunába, és mire leérnek vele, oly drága, hogy voltaképpen olcsóbb lenne túróslépénnyel rakni ki az utcákat. És jó őszi idő volt már, mikor a nagy hajóval megindult a kövekért Török Mihály, s mondta is, hogy ha ebből a dologból baj nem lesz, hát az megint Isten különös kegyelme a Szent Mihály iránt. De azért csak útra kelt legénységével egyetemben. A maga emberségéből lement Titelig. Ott vasbikát fogtak a hajó elé, amely fölhúzta egészen a kőbányákhoz, hol aztán azonnal rakodni kezdték a hajót.

Lassú munka az ilyesmi, mert a kő nagyon nehéz, és Török Mihály látván az időnek egyre hidegebbre való fordulását, igen aggodalmasan pipázott. Ám kell, hogy mindennek vége szakadjon egy időben, s a kövel is megtelt végtére a hajó.

- Holnap indulhatunk, Mihály bátyám - mondta az első legény, bizonyos Kanizsay Ferenc, másnéven Rámás Ferenc, mert mindig rámás csizmákat viselt.

- Indulni indulhatunk - felelte Török Mihály -, azonban, hogy haza érünk-e valamikor, azt én most áperthe mögmondani nem bírom.

Ugyanis kezdtek már jönni a jegek. Előbb csak a vágbeliek, az aprók, utóbb széles nagy darabok, amik a Csallóköz pihent ágaiban teremnek meg vastagra. Biz úgy, hogy keresztet is vetettek valamennyien magukra, amidőn elkötték a hajót a parttól, s a Szent Mihály belehaladva a Duna közepére, ott orrával lassan délnek fordult. Nem valami pihenős ereszkedés volt ez, Török uram folyton a domentátumon állott, a kormányrúddal a kezében, a legények pedig csákyázták a jeget, ami a hajó oldalát verte. Ezzel is gyorsabban haladtak, bár Kiskovács. Mihály legény egyszer akkorát taszított a jégen, hogy maga is ráesett a hajóból.

- Nézd a bolondot - mondta Török, s kötelet hajított le Kiskovácsnak, amin az visszamászott. - Nem hiába, hogy valóságos fia a mostani mostoha apjának, de tökéletlen is volt világeletében.

Mások megszólása, apjának, anyjának gyanúval való terhelése nem szép dolog sohasem, és különösen nem ajánlatos annak, aki hajóval jég között vízen járván, sorsát nem maga intézi. Mint a példa mutatja. Ezen egész napon meg volt lefelé való mentében a hajó, de estére kelvén, baj történt. Megtörtént Török Mihály urammal is, amit eddig nem tapasztalt, hogy tönkre vitte a hajót. Hogy esett, mint esett, ki tudná megmondani. Ismerte pedig a Duna fenekét is, akár a tenyerét, mivel vagy negyven éve jár-kelel már a medrek fölött. Azonban egyszer esik az meg, ami még eddig nem volt, s ez valóság, hogy a nehéz hajó rászaladt a porondra, s a dereka akkorát nyögött, hogy mindenenek megrendültek. És e nagy ijedtségben, mikor a nyelvüket elfeledték használni az emberek, a hajó lassan forogni kezdett, s alig telt bele vagy három minutum, a Szent Mihály már megint orrával állott fölfelé. Ilyen hatalmai vannak a vizeknek.

És így szemközt állván a jégáradatnak, az öreg fahajó megkezdte a maga szomorú haldoklását. Jöttek a csodálatos nagy táblajegyek, és vágták az oldalát. A fekete festéket hamar leszedték róla, és ki merné így látatlanba hinni, emberek, hogy kövel terhelt ekkora hajót féloldalra fordít valamely jégdarab, ha jól az oromzat alá tud furakodni, pedig bárki bármit beszéljen, úgy van ez. Kanizsay Ferenc eléggé pötyke legény a ráadás csizmában, de ezúttal reszketett, és ugyan sűrűn hányta magára a keresztet. Ellenben Török Mihály szomorúan pipált, és egyre csak azt mondta:

- Varnyút főztem az egész éjszaka álmomba, tudtam, hogy ilyesmi történik.

És hordatta a deszkákat, letépette a fedélzetről mind, amit csak lehetett, s leakasztotta kötélén a hajó oldalára. De mit ért mindez? Semmit, valóságosan semmit. Jött ám a jég kegyetlen, és beszédes volt, úgy harsogott, mintha az ítélet napján citoráznának az angyalok. A budai telep-ről segítségre jöttek vasbikák, hogy majd elhúzzák a tötthelyről a Szent Mihályt, de szégyenszemre vonultak vissza, mert behorpadt az oldaluk. Vágta a jég, vágta, egyre vágta, alig volt már fa a hajó orrán, úgy leszedte, és dőlt, egyre jobban dőlt a hajó. Török Mihály kivette a szájából a pipát, és azt mondta a legénységbeli népek:

- Úgy nézöm, belefördülünk...

Azt mondta erre Kalapis János legény:

- Biz én nem fordulok, mert nem vagyok bolond. Itt hagyom a hajót, aztán forduljon, amerre tetszik.

Török idegenül nézett rá.

- A hajót? - kérdezte. - A hajót hagyod itt?

- A hajót hát. Hát mi a ménkűt? - szavalt tovább keményen Kalapis (mert az effajta veszedelmek tökéletesen elrontják a fegyelmet). - Csak nem fagyok a jég közé a Szent Mihály kedviért?

Azt lehetett volna hinni, hogy Török Mihály e szavakra elharapja a pipacsutorát, de nem harapta el (mivelhogy csak az az egy volt neki). Inkább ehelyett csak azt mondta:

- Hát ugyan hogy möntök ki a partra?

Ez bizony kérdés. Akármelyik pontját nézték is a víznek, jó távolosan feküdt. Ebben az istenítéletben tökéletes bolond, aki csolnakra száll, mert úgy bekapja a jég, mint a harcsa az apró keszeget. Bár hiszen rég elcsapta a csolnakot a hajó faráról a zajlás. Hanem itt arról van szó, hogy ki kell dobni a körtét a partra. A parton ugyanis voltak emberek, mert az ilyen szerencsétlenség nem hagyja soha megindulás nélkül a parti embert. Most nincs más mód, mint a körtét kihajítani vékony zsinegen, s ezen által majd kihúzzák a vastag kötelet. Azon aztán aki végig kapaszkodik, bizonyosan kiér. Ebben a körtében bizakodtak most a legények, és azt mondta Kisfurús Gergely (a híres verekedő):

- Majd kihajítom én!

Más azonban a körte télen, és más nyáron. A körte voltaképpen ugyanaz a fakolonc minden időben, de nem egyfajta a zsineg, ami utána húzódik. Téli időben megfagy, s nehezen halad az eldobott körte nyomában. Így járt Gergely is, mert dobta ugyan a körtét, de hiába dobta. Felére se közelítette a partot a kölönc, hanem lebukott a jegek közé. Szégyenszemre kellett azt kihúzgálni.

- Majd én - próbálta a Kiskovács Mihály. Jaj, de hiszen minek is próbálja az ilyesmit a tökéletlen ember. Teljes hiábavalóság az. Most már Kanizsay Ferenc fogta fel a körtét, és próbavetést téve előbb, nagy suhogtatással eresztette ki a kezéből.

Odakint a parton várták az emberek, nyújtották is utána mindkét kezüket, hanem hiába nyújtották. Nem ért ki. A hajósok a hajócsárda előtt állván, összenéztek. Török a félrebillent hombár tetején állott, és pipázott. (Azon emberek közül való ő, akik meghalnak azonnal, mihelyest nem jól esik a dohány.) Végig méltatta tekintetével az embereket, s úgy lehet, szíve valamely rejtekében föloldózott a jóindulat.

- Hát - így adta föl a szót -, hát csakugyan itt hagyjátok a hajót?

Kanizsay Ferenc nem szólt erre semmit, csak ahogy ült a gugoraoszlopon, azt rugdalta a csizmája sarkával. Kiskovács Mihály nem szólt, ellenben Kalapis mentegetőzve rántotta fel a vállát.

- Otthunra vagyok tartozandó az életömmel - mormogta -, nevetlen kis árváim...

Jakab Pál, aki olyan inasforma volt a hajón, elfakadt sírva. Én uram és én teremtőm, miért ne fakadna sírva az ilyesmin a gyermek?

- Adjátok hát ide azt a körtét - mondta Török, és levetette magáról a felsőkabátot, le az alsót. Felgyűrte a karján az inget az öreges ember, és meglóbálta a körtét. De megint abban hagyta. Egy darab fát letett támasztéknak az első lábához. Annak jól neki lehetett feszülni. Most kariában kezdett suhogni a körte, szinte sivított utána a fagyos zsineg, azután kivágta hosszan, egyenest, és minden morajló jegek fölött átrepülve, kiesett a partra, koppant is a fagyon.

- No - mondta az ember -, aki akar, az möhet.

A parti népek elkapták azonnal és vonták át a zsinegen az alattságot. Kikötötték cövekhez, és most már valóban mehetett aki akart. Olyan sűrűn járt a jég, hogy lépni lehetett rajta, ha pedig

megbillent valamely tábla, haladt az ember a kötél a karjaival. Mert nemcsak a lábakkal lehet előre jutni. Elsőbb a Kiskovács Mihály indult útnak, s hogy szerencsével járt, Kalapis próbálkozott. Harmadiknak Jakab Pált eresztették, neki azonban jó erős madzaggal a derekát körülkötötte Török Mihály, hogy azon esetben, ha jég és köté is elhagyná, segedelem nélkül ne maradjon. Utolsónak pedig az első legény, ama bizonyos nevezetű Kanizsay Ferenc maradt.

- Te még ne mőnj - szólt neki Török -, mert majd levelet viszől a partra, hogy postára add.

Meg is írta a hajócsárdában fehér papíron az ő betűivel. Ismeretes betűk ezek nagyon, mert Török Mihály nem szereti a cifraságot, s ez okból a gö betűnek rendszerint elfelejtett farkat csinálni. Így írta, amint itt van: ha valaki kételkednék benne, tanú vagyok rá, mert láttam (legfőljebb a névben lehet különbség):

„Tisztölt gazda uram!

Gyűvetben a porondot értük, és a jég oldalba kapott és borzasztó hasigatja a deszkákat a hajórúl. Már itt járt a Sirály és az Vin Gőzösök, hogy kivontassanak, de űk se tehettek semmit a jégségben. Vasbádogokat hagytak itt, hogy az jég ne szaggassa annyira a Szent Mihályt, de hiába, mert az jég mindent elsodor. Ugy nézze a sorsot, gazda úr, hogy alighanem utoljára látta a Szent Mihált. Engöm is. A levelet viszi a partra Kanizsaji Ferentz.

Török Mihál.

Most tépte le az első kormányt a jég.”

Kijött a kis házból Török a levéllel, és odaadta azt Kanizsay Ferencnek.

- Ezt - mondta - mihelyest falut érsz, földadd.

Kanizsay Ferenc ránézett Török Mihályra.

- Hát kend - kérdezte -, Mihály bátyám? Kend nem gyün?

A kormányos, aki a saroglyán fölment a domentátumra szóttalan, onnan aztán kérdést adott föl Ferencnek:

- Én? - szólt rekedten. - Én? Innen?

Roppant megint a hajó dereka, mert valami nagy darab jég furakodott alá. Kanizsay sietve kapott a kötéhez, ment a többi után. Török lenézett a jeges vízre, ki a parti ködbe, s magára maradván a félredűlt hombárral, önmagának tette fel a kérdést:

- Én? Innen?

Akárki akármit beszél, vannak csodák. Bizonyára úgy történhetett, hogy az égbeli Szent Mihály nem hagyta itt a fából való Szent Mihályt, dacára, hogy a Mária-kép mécseséből kidőlt az olaj, mikor felbillent a hajó. Még azon az éjszakán jött a hajónak neki egy iszonyatos tábla jég, azon nyilvánvaló szándékkal, hogy tökéletesen fölbillenti. De Mihály arkangyal óvta a hajót, mert nem borította föl a tábla, hanem csak meglökte olyformán, hogy leszaladt a porondról. Mihály aludt már egy subán a csárdában, mikor ez történt, de azonnal észhez kapott, fölugrott, kiszaladt, és látta, hogy a Szent Mihály a ködben lassan az orrával ismét délnek fordul.

- Dicsőség, dicsőség! - mondta, azaz, hogy gondolta inkább, mert nem volt kinek mondani szavat a kietlenségben, s a kormányhoz állván, megtömte azonnal a pipáját. Azontúl aztán

haladt, egymaga úr a vizeken az elevenre vált hajóban. S történt, hogy haza is ért, mert az idő megenyhült, s a jég úgy elveszett a vízről észrevétlen, mint az apró kacsák tollából a sárga szín. Titeltől fölfelé megint csak vasbika húzta, fölérvén, kikötött Mihály, orral a víz ellen, mint szokás. Amint eközben foglalatostkodna, és rendelkeznék útközben fölkapott éretlen legényeivel, azt kérdi tőle a partról a sógora, Baráczius Illés (kormányos az Isten velünk, ki ellenünk-ön):

- No, möggyütt kend?

- Mög.

- Soká oda volt kend.

- Az ám - mondja a hős -, sok volt a népekben az ijedtség...

1898

HAJNALBAN A KAPU ELŐTT

Reggel négy óra van. Fölkelek, hogy kinyissam a kaput, minthogy ma mosás lesz, és jön a mosóné. Van ugyan csengettyű a ház falában, de az nem jó dolog, az a csöngetés. Attól mindenki meg szokott rémülni, hogy ugyan ki jön, mit hoz, mi hírrrel van? Csöngetni csak távirathordó szokott, a távirat pedig rendszerint rossz eseményeket jelent. Azért jár sebesen. A jó hír, az lassan jár, azt ötkrajcáros levélben szokták küldeni, pedig a rossz hírt kellene lassan küldeni, az mindig elég jókor ér. Így hát inkább nyissuk ki a kaput, hogy Mari néni ne csöngessen, és ne ijedjen meg senki a házban, hogy jaj, talán táviratot hoztak? (Bolond dolog is nagyon, a világ több ezer évig megvolt nélküle, és mégsem fordult fel.)

Az utcán még teljes sötétség van, szalad a rudas ember, hogy oltogassa a lámpákat. Ilyenkor mindig szalad, ellenben mikor gyújtogatni kell, lassan jár. Úgy lehet siet haza, hogy lefekhessen. A csizmáját a kopogásáról meg lehet ismerni, mert esztendőik óta ő járja mindig ugyanezen lámpákat, és mindig ugyanezen csizmában. Valami régi mester varrhatta még ezeket a bőroket össze, s e régi mesterek varrásai sokszor tovább tartanak, mint maga az ember.

Messze az utca végén, arra belülről, láрма hallatszik. Nem látni semmit, hanem azért fölteszek tíz forintot - nem, annyit nem teszek, hanem öt forintot fölteszek egy régi Mária húszas ellen, hogy a cigányok jönnék, illetve mennek, mert most haladnak haza. A hajnali ködben elmosódva következik el idáig a láрма, azért mégiscsak meg lehet ismerni a csodálatos fojtott torokhangokat s a darabba harapott szavakat. Hiába vannak itt már pár száz éve, hiába feledték el anyanyelvük szavait, a szó, az elveszett, de a hang, az megmaradt. Ilyenkor hajnalban különösen megvan náluk, mert ilyenkor ital van bennük, mikor a vendéglőből hazatérnek. Azaz hogy nem a vendéglőkből, hanem az apró pálinkamérésekből, amelyeket már hajnalban kinyitogatnak. Az úrfi, aki húzatta velük, hiába fizette nekik a pezsgőt. Azt is megitták ugyan, de azért mégiscsak a pálinka kell, valami jó, amelyik mar. Mintha kismacskát nyelne az ember, aztán a kismacskát valaki farkánál fogva húzgálná kifelé, a kismacska pedig a körmével kapaszkodik a torkába. Ez az igazi, és ettől van jókedvük a romáknak, amint most, mint minden hajnalban, haladnak hazafelé. Valamennyi erre lakik a felsővároson. Ez onnan datálódhat, hogy erre voltak a cigánykovácsok telepei, ahol patkót, lapátot, szántóvasat csináltak, és verték ama híres halfogó picéket kaszaoromból, továbbá régente gazdag hajós és halász uraimék is nagyobb kedvvel ropták a táncot, mint e mostani szűk időben. Ámbár hiszen

mindegy, mivel nekik most is éppen olyan jó kedvük van, s manapság már nem is kell fél-lábon muzsikálni az uraknak. Így haladnak el a ház előtt, és a vén kontrás, akit vagy huszonöt éve ismerek, mindig ilyen vén formában, hangosan szaval a többieknek.

- Megmondta rég ast a Pista tekintetős úr, Isten nyugtassa, hogy szó: szellő, kontraktus: papiros, pénzs: a fundámentum.

Hm. Ők a régiekről beszélgetnek, menvén hazafelé a fagyos hajnalon. Az ember igazán nem tudja halála után szó róla hol esik.

Odaát a pinceablakban kigyulladt a világ. Valószínűleg fölkel a cseléd, és a Mari néni még mindig nem jön.

Lehet, hogy az urával van baja, mert valami borzasztó rossz ura van neki. Még a gyerekeket is el kell látni. Azoknak ajánlatos annyit főzni, hogy ebédre is maradjon, mert biz ilyenkor csak maguk vannak otthon egész nap.

Lassan kezdenek jövégetni a külső részekből befelé a dolgos népek. Mesteremberek, munká-sok, elővillan a hónuk alatt valami fehérség, a kis kendő, amibe az egész napi ételük van belekötve. Oly kicsi, hogy igazán csoda. Kevés a kenyér, és szűken kell vele bánni. Ahol négyen-öten vannak egy kenyeres szakajtóhoz, ott nagyon sok karéjt levágnak egy nap. Kevés a kenyér, kevés nagyon... A csizmák, amelyek a gyárak, műhelyek és boltok felé sietnek, mind azt kopogják a fagyon, kevés, kevés.

Utánuk pedig azonnal papucsok kezdenek kopogni, apró lánypapucsok, kip-kop, kip-kop. Ezeknek a sarka meg azt veri ki, dehogy kevés, dehogy kevés. Lám most is mekkorákat viszünk. Hát viszik is befelé a lányok a piacra a rettenetes hízott kenyereket, amelyek oly nagyok, hogy átfogásukhoz két ember szükségeltetik. Ekkorák lehettek azok, amelyekkel a székelek ijesztgették a tatárokat régi ostromok alatt. Lepedőbe kell tenni valamennyit, és úgy vinni vállon átalvetőben. A két rúdon hordott bibliabeli szőlőfürthöz illik az ilyen átalvetős kenyér, amelynek héja az ilyen hajnali levegőben ontja azt a tiszta meleg illatot, amelyet csak a paraszt sütőkemencében kap meg a tészta.

Hát még a belseje. Micsoda fehéren türemkedik elő, mikor belevágja a piacon a bicskát az asszony. Szép kenyerek ezek nagyon, viszik most be a városba, hogy ott eladják. Mert csak éppen az eladás tekintetében belvárosi a kenyér, egyébként a külső városokra való. A külváros vetette el a búzát, a külváros aratta le, meg is öröltette. A külváros asszonyai gyúrták tésztává, ők is sütötték ki, s a külváros formás lányai viszik be, hogy ez a finom étel annál tetszetősebb legyen. A belváros pedig megeszi. Még jó, hogy ez a szívesség is kitelik tőle.

Eközben egyre hajnalodik, és egyre sötétedik, mert valahonnan a pusztákról ködöt hoz be a szél, és lecsapja az utcákra.

Már megint hideg lesz, mivelhogy ködöt csak az északi szél hoz, és ennél fogva az éjjel megint sok kerítést fognak lopni. Ne tessék megbotránkozni ezen. Akik kerítést lopnak, azok becsü-letes emberek, sőt igen becsületes emberek azok, akik csak kerítést lopnak, akkor amikor igen nagyon fáznak.

Bár kár az ilyesmivel behatóbban foglalkozni, mert tiltott dolgok jóra magyarázása révén be-pöröli az embert az úgynevezett Staats Anwalt. S nálunk nem jó a királyi ügyészekkel kelle-metlenségekbe keveredni. Igen furcsa fölfogást diktál nekik a törvény. Ha megrágalmazom valamely tisztelt barátomat, akkor fogházra ítéltet, és pucolhatom azon idő alatt a Csillag börtön szép ablakait, ellenben ha a királyt bántom újságilag, akkor államfogházat kapok, s nyolcvan krajcár napidíjat mellé. Ennél fogva ne bántsuk a rendet, bár egész bensőmet kitarva, igazán nem bírom fölérni ésszel, hogy Torontál megye ez idő szerinti inségesei miért nem

követnek el némely államellenes izgatást. (Mikor kint csak hat krajcárt kontemplálnak nekik, az államfogházban pedig nyolc hatos dukál minden becsületes izgató magyarnak.)

De most már igazán ne bántsuk, mert végleg csak valami rossz eredménye lesz a dolognak. Tökéletes bolondság ilyesmivel hajnalban foglalkozni, amidőn köd legel az utcán, és északi szél veregeti össze az útszéli akác fagyos ágait. Csak jönne már a Mari néni, hogy az ember becsukhatná a kaput. De még messziről sem mutatkozik. Jön ugyan két asszony erről felülről, szavalnak is nagyon, azt mondja az egyik:

- Magának nagy baj ez, Róza néni.

- Hát tudod - felel rá az ángy -, neköm nagy baj. Ha ez az egy úrféle nem volna a famíliába, rőttenő boldogságos életet élnénk. De tudod, ettől nem löhet.

- Nem? - kérdezi a Kata.

- Nem ám, Kata. Mert nézd, ha valaki csak picikét szól valami vidámságot, hát lehurrogja, de azonnal cáfolni kezdi.

- Hát - mondja révetegen Kata, vivén szintén a belvárosnak a kenyeret -, hát az úr...

- Nono - feleli az ángy esmét, bár némi büszkeséggel - de mégis. Hát mán nálunk egy játék szót kiejtöni nem löhet. Mert ez azt akarja, hogy legyen komoly mindönki a házban.

- Ugyan.

- Hát... Hát mondom, ha az oda nem tette volna a lábát hozzánk, soha semmi panaszom nem lett volna az életbe.

- Ájnye - mondja Kata, és kattog tovább a papucsokban, de oly formásan kattog, hogy igazán érdemes utánanézni.

Közben jön a Mari néni, mert mindennek el kell következni idővel. Pompás hölgy a Mari néni, és csodás hanganyag fölött rendelkezik. Messziről kezdi a jó reggelt kívánni, és a kapuba való várakozásomon csodálatát fejezvé ki, kérdi, hogy hallottam-e, hogy az este vízibornyút fogtak ki a jég alól a halászok nagy hálóval a Tiszából, és hogy a vízibornyú azt mondta volna, hogy jól van embörök, hanem ezt majd mögbánjátok, mert most mán a földindulás folytán fog elveszni a város.

Kicsiny szava lehetett a vízibornyúnak, mert mihozzánkig nem hallatszott el, ily módon tudomást venni nem lehetett róla. Ehelyett inkább az a kérdés adódik föl Mari néninek:

- Ki ez a Róza néni, aki itt megy?

Mari néni utánanézt a ködben, és azt mondja:

- Az ám, a Róza néni ez a mi utcánkából. Kutya rossz veje van neki, a díjnok innen a financiaiától... Tudja, tekintetös úr, annyi pénzök volt ezöknek, hogy a sóháznál sincs több, azt föllátnak borzasztó a tisztölt vejükkel, azt most ehun van-e.

No, ez szomorú. Mari néni be is óvakodik azonnal a nagy kapun, hogy nagy hangja nyomán Róza néni valahogy vissza ne forduljon. Itt fönn a toronyban tizenkettőt üt a kalapács a harangon, miből az ember, ha török számítással él, megtudja, hogy most öt óra körül jár az idő. A torony ugyanis zsenge ifjúkorában mecset volt, és a Hóbiárt bocsa járt alá imádkozni. A toronyban még megvan a régi hangulat, s rendszerint többet üt, mint kellene, bár senki komolyan nem veszi. Úgy lehet, a lejárt nagyokat példázta így vele isten keze, akik ütnek ugyan még előre-hátra, de már nem mutatnak.

Közben csak egyre hajnalodik. Bérkocsik mennek befelé. A hetvennyolcas, a tizenegyes egymás után. Azt mondja Mari néni a pinceablakon keresztül:

- De kár, hogy a kis rutli kiment a világi forgalomból...

1898

FAKADÓ VÍZ

A Tiszát szőke leányzónak szokás festeni, bár hiszen ha barnának festik, az sem baj. A lány-ságából azonban annyi mindenképp igaz, hogy csalfa nagyon, és soha senki még eddig kiismerni nem tudta. Mindig több víz van benne, mint amennyi volt, s honnan veszi ő vajon ezt a sok vizet? Mostani állása harminc év előtt még halálos veszedelem volna, ma ügyet sem vetnek rá. Homokos, sárga tömegei hangtalanul futnak egyre, oly sok elfolyik, s mindig tud helyette másik jönni. Ilyen játékos ő, s mégis mennyien szeretik, kik rajta és belőle élnek. Ő is szereti ezeket: sokat beszív közülök, csöndes ágyába fekteti, és homokot rak rájuk.

Egészen másfajta az a víz, amely kísértetképpen járja a pusztákat. Ez néha tíz éven, húsz éven át el van rejtőzve, senki sem tudja hova. El is felejtik, hogy valaha volt, gyerekek legényekké és emberekké válnak anélkül, hogy valaha látták volna, mígnem aztán a kísértet egyszerre megjelen. Megdöböntő ez, és félelemteljes dolog. Legelsőbb a kutakban mutatja magát, ahol a víz magasra emelkedik. Szinte kézibögrével lehet belőle meríteni, nem kell hozzá vödör. Pár nap múlva ím a búzaföldön, amely félnapi járásra van mindenféle víztől, a kísértet szintén megjelen. Apró, tenyérynyi kis tócsák csillognak a növény szárak tövén, ahogy a kelő nap rájuk süt. Ez sehonnan oda nem folyt, csak úgy a földből jött elő. És hirtelen az egész határban ott van.

De az úgy észrevétlen jön.

Csamangó József például a tanyaszélben találja az ásóját, amit bizonyosan a gyerekek hordtak oda. Fölveszi hát, és beljebb hajítja, hogy ott majd jobban kéznél lesz, és nem is hág bele senki. Éllet esik az ásó a földbe, de a meglódult nyele csak kibillenti onnan, s amit most lát a gazda, arra szinte megmered. Ami kisarasznyi földet fölvtágot az ásó, annak a nyomában lyuk támad, ez a lyuk egy szempillantás alatt megtelik vízzel, mely kavarg benne, s utóbb helyét nem találván a gödörben, folyni kezd a partról lefelé. Az ember elfehérül e látványba, két válla megrozkad, és úgy megy a tanyába a szomorú hírrel:

- Itt a föld árja.

Ez mindenkit megrettent, mert semmire sem való ez a föld árja. Hasznát ez nem hoz, de pusztít kegyetlen. Eleinte örömmel fogadja minden növény a nedvességet, zöldell vidáman, azután megsokallja, és elpusztul bele. Ilyenkor a lépés alatt a szántóföld már úgy süpped, mint valami dágvány, és úgy feljön a kútban a víz, hogy majd kidől belőle, és kezdenek megtelni a lapályok, és tanyákat fenyeget elöntéssel a víz. De el is önti némely részét, amiket gondatlanul lapos helyekre építettek. Könnyen felejtene odakint az emberek, s voltaképp ki emlékeznék arra, hogy harminc év előtt elvette azt a lapost a föld árja.

A kubikosmunkát ilyenkor nagyon hamar megtanulja a pusztai, akinek addig arra szüksége nem volt. Verejtékes és kétségbeesett harc ez az otthonért a támadó földalatti hatalom ellen. Töltést épít a tanya körül, de végtelen nehéz a munkája, mert a föld is, amit e töltéshez föl-szed, nedves és saras. Ennélfogva deszkák közé kell azt szorítani, s ami deszkát helyéből ki-

mozdíthatnak, mind ide használják. Így harcolnak egymás ellen. A víz mindent akar, a gazda pedig nem hagyja. Ha már a föld ez évi hasznát elvitte is, de a födelet, azt nem engedi.

Közben apránként telnek az árkok, már ahol ilyesféle van. Valami kicsi malmot lehetne rá építeni, oly szépen csörgedez a víz, amely, mint a nóta is mondja, mélyet keres, és nem partos dombot. Azután az utak lapos helyei telnek meg vele, s ott kacsaúsztatók keletkeznek. Egyre nagyobb tömegben jön az ellenség a föld alól, s némely patakokon kidőlt fákat fektetnek át az emberek híd gyanánt. A gyerekek azon keresztül járnak a messzi iskolába (nagy öröm ez nekik).

Egy idő múlva a föld árja elveszíti nevét, mert oly nagyra nőtt. Mikor már mindenütt elkezd fakadozni, de még csak az árkok teltek meg vele, a neve: fakadó víz. Mikor már a földeket elönti, és lassan legelve viszi magával a romlást: a neve vadvíz. Nem azért hívják így, mintha meg volna vadulva, bár ez alapon is ráillene az elnevezés, hanem mert vadon nőtt, és mert nem lehet megtudni, miért és hogyan jött ide ily csudálatos sokaságban. Keletkezése annál rejtélyesebb, mert olyankor is előbúvik, amidőn se sok eső, se hó nem volt, de még a folyóvizek is meg vannak apadva egészen.

- Mi húzza hát ki a mélységből az istenvertjét? - kérdik elkeseredve az emberek, akiknek minden reményiségét befutotta az új tó.

- Az ördög hozta ezt - vélik mások. - A Mária, aki a Pálincás-erdőnél mutatkozik a fahögybe, mögmondta ezt előre.

Tényleg mondatott is ilyen valamit az elrejtőzöttek által. Ez a Pálincás-erdő jól kint van az átokházi határban, és a sarkán van egy fa, melynek tetejében Mária láttatik lenni, amint forog köröskörül. Bár hiába nézi őt a mindenféle ember, nem látja meg, csak a beavatott, sőt, még ezekhez sem szól, hanem csak az elrejtőzöttekhez. Azok által adatik tudtul minden beszéde, kik éjszaka gyertyafénynél sokáig néznek a fa derekára mereven, s utóbb térdénálltukból valakinek az ölébe dőlve, eszméletlenségbe esnek. Ezek az elrejtőzöttek. Tavaly ilyentáiban éppen egy pulykapásztorlány rejtőzködött, s ő adta tudtul a jövődölést, hogy tó támad azon a helyen, melyben aki megfürdik, minden betegségét elveszti.

Nem lehet tagadni, tó támadt is szépen, több az elégnél, azonban a nyavalyákról ezek nem használnak, sőt, íme a bajt hozták. Már nem az árkokban, és az utakon folyik a vadvíz, de kicsapott a szántókra, legelőkre, s halad, egyre halad és terpeszkedik. S miután eddig a víz ellen harcoltak, most egymás ellen kezdenek harcolni az emberek. Nincs többé sem sógor, sem koma, sem szomszéd, sem ország, sem törvény. A rendes sora az volna a vadvíznek, hogy mindenki engedje a földjén keresztülfolyni. Ily módon majd csak lejut valamelyik érbe, s azon elmegy a Tiszáig, amelybe beeresztik a zsilipen, ha lehet. (Bár elég furfangos gépek ezek a zsilipek is. Legtöbbször, mikor hasznukat lehetne venni, nem lehet kinyitni őket, mert a Tiszában is nagy a víz, mikor meg ki lehetne őket nyitni, akkor éppen nincs rájuk szükség.) Csakhogy az emberek nemigen szeretik, ha víz jön a földjükre, s ez okból teszem, azt Szélpál Mihály, mikor látja, hogy holnap reggelre csakugyan az ő földjére ér a vadvíz, este minden ást, lapátot, kapát összeszed a tanyaudvarban. Minden házanépével a föld azon végéhez vonul, ahol a víznek be kellene jönni. Nem mérnök Szélpál Mihály, de ezt azért egész alaposan ki tudja fundálni. Alkonyat után aztán munkához fognak csöndben és szóval. Alig pihennek, s reggelre kelve ott van a föld hosszában végig a jó erőre épített nyúlgát.

Olyan csöndben ment ez, hogy senki nem vette észre. Aki létezéséről legelsőbb értesül, az a felsőszomszéd, bizonyos Savanya János nevezetű. Ez szomorúan tapasztalja, hogy árad a víz a földjén, pedig ő azt remélte, hogy lefolyik. Megy azonnal, és nézi a dolgot. Mikor Szélpál Mihály határához ér, hirtelen nagyot kiált dühében:

- Ó, hogy száradjon el a kezeszára, aki csinálta!

No, csak most sebesen vissza a tanyába. Mérgesen és sietve lohol János. Az udvarban mind a két fiát előkiáltja: a Jánost és a Mihályt (ennek épp Szélpál a keresztapja). Elő az ásókat, a kapákat!

- Minek az? - kérdik a legények.

- Csak gyertök, gyertök - fúj János. - Ó, hogy miért nem húzatja karóba az ijen emböröket a kiráj.

Mindhárman mennek most már sietve a töltés felé, hogy azt menten átvágják. Az ám, csak hogy ennek a botnak is két vége van. Szélpál Mihály meglátta a tanyából mindezen dolgokat (mert nem olyan nagy birtokosok ezek, hogy pápaszemmel kellene nézni egymást), s mire odaérnek a nyúlgátra Savanyáék, máris ott van a fiával, a Jánossal (ennek meg Savanya a keresztapja). Az öreg Szélpálnak valami rozsdás puska van a kezében, bár hiszen mindegy az, ha rozsdás is a fegyver, csak a magja jó legyen. A Savanya János keresztfia meg egy vasvillát hozott hathatóság szempontjából.

- No - mondja Szélpál -, hát kendtök, koma?

- Hát - mondja Savanya türtőztetett haraggal -, hát ehun e. Gyüvünk, hogy átvágjuk ezt a gátat. Kutyaság ilyent tönni.

- Az? - kérdezi ismét Szélpál.

- Az hát - feleli Savanya.

Szélpál most kétkézre fogta a puskát, és ravaszát a második csattanóról fölhúzza az elsőre. Az ócska závár kettyen egyet, s ezt a kettyenést minden fül meghallja, mert durranás szokott ezután következni. Szélpál mondani is akar hozzá valami megvető, kevély szót, de biz e tekintetben elhallgat azonnal, amidőn látja, hogy Savanya János meg revolvért vesz elő a zsebéből, s éppen nem úgy viselkedik, mintha azon csak furulyázni akarna. Így állnak szemközt, miközben Savanya Mihály, a legény, kiüti a vasvillát Szélpál János kezéből. Birokra is mennek ott a gáton. Félszemmel nézik ezt az öregek, mert a másikkal egymás fegyverét kell tartaniok. És azonfölül is... a Mihály a János fia, a János a Mihály fia... és a Mihálynak a Mihály a keresztapja, a Jánosnak a János a keresztapja - valóban, néha csodás véletleneket rendel az Isten. Azt mondja Savanya a kisebb gyermeknek:

- Te mög csak vágd.

Vágja is. Olyant nyom az áson, hogy majd nyelestül beleszalad a friss gátba. És nagy segítsége van neki: a víz, mely azonnal nyaldosni kezdi a megkezdett darabokat. Jó szél is van, épp erre szolgál, és támogatja működésében. A Szélpál-legény most nagyot csavar a Savanya-legényen, s mindketten a vízbe esnek. Nem mély a víz, alig ér térdig, s most abban tülekednek, hogy kit lehetne alul keríteni. Áll fegyverrel egymással szemközt a két szomszéd.

- Hát nem bánom - szól Szélpál -, egy életöm, egy halálom -, s fölemeli a fegyvert.

- Neköm is - felel Savanya a revolver mögül.

Erre aztán ismét elcsillapodnak. Nincs más zaj, csak a vadvíz locsogása, amit tülekedésében a két legény ver, és az a láрма, ahogy a porhanyó rögök hullanak a habokba a vágás nyomán. Már a szélét járja az ásó. Most nagyot lök a földön, s egész tömeg kiesik a helyéből. Utána pedig zúdul a víz, s most már nem kell vágni a gátat, majd elhordja az ár tulajdon maga. Azt ugyan többé be nem tömi senki.

A további csatának most már nincsen értelme. Szélpál szomorúan ereszti le a fegyvert, valamint Savanya is a zsebbe teszi a revolvert. A két csapat különvél, menvén mindenik a maga otthona felé. Szót egymáshoz nem szólnak, ők, a komák, a sógorok, a szomszédok, a keresztapák az átvágott gáttal el vannak választva egymástól az életben örökre. Érti mindkettő a teher súlyát. De Savanya önmaga előtt lelkében azzal védekezik, hogy mit tehetett volna másként? Más oldalról pedig Szélpál nézi szomorúan, azzal a keserűséggel, amely az ember szíve gyökerein szokott rágódni, hogy ím, mint buggyan el víz alá a vetés.

Bár az, ha valamely vetés víz alá buggyan, nemcsak neki, hanem valamennyiünknek szomorú. Mert akármilyen magas is az új országház tornya, a kenyér azért ezentúl is csak a földből fog teremni, mint ahogy eddig is abból termett. Így meg is érthető Szélpál bánata. S el kell mondanivaló, hogy e bánatban van öröm is. Mert a Szélpálon túl való szomszéd, akinek a víz irányába jön, bizonyos Rákóczy Ferenc nevezetű ember, szintén megkésztette ezen éjjel a maga nyúlátját. És azt Szélpál szintén ketté fogja vágni éppúgy, mint ahogy kettévágták az övét a Savanyaék (sohase is legyenek doktor nélkül).

A sajtótörvény megfoltozásáról lévén mostanában szó, ezzel foglalatostkodók bizonyára megrohadják s a foltozás nyilvánvaló okául fölhozhatják e pár sor írásomat, melyben büntetendő cselekményeket nemcsak tárgyalok, de azokat szegénységemtől telhetőleg tetszetősen előadni is igyekeztem. Kellemetlen vád volna ez nagyon, s éppen ezért itt nyomtatásban adom tudtukra önöknek Savanya János, Szélpál Mihály, Rákóczy Ferenc és mind valamennyien, kik nyúlátat építenek és nyúlátat vágnak, hogy ezen tetteik nem helyesek. Senki a maga bírása nem lehet. Minden bajnak megvan a maga hatósága. Kérem, vegyék tudomásul, hogy vadvizek dolgában a kultúrmérnökség az illetékes. Azon kultúrmérnökség pedig, amelyhez önök, Savanya János, Szélpál Mihály és Rákóczy Ferenc illetékesek, Aradon székel. Lám, valami fiskális pénzért adná önöknek a tanácsot. Ezentúl tehát, ha valaki a föld árja ellen gátat épít, azt nem kell átvágni. Egyáltalán, az egész vadvizes dologban mit sem kell tenni úgy kéztől, mert abból hirtelen haragok s ebből meg bajok származnak. Ilyenkor sokkal egyszerűbb, ha befognak önök, s megindulnak, Szegedre mennek, onnan Szőregre, Deszkre, Klárafalvára, Ferencszállásra s Makóra. Ott étetnek önök, s még aznap elhaladnak Apátfalváig. Másnap pedig mennek önök Pécskán és Palotán keresztül Aradra, ha ugyan e szaladgálást a macskák kibírják. Aradon aztán, ha jól kiértik önök magukat, rá fognak találni a hivatalra. Majd az azután intézkedni fog, s addig nem ajánlom önöknek, Savanya János, Szélpál Mihály és Rákóczy Ferenc, hogy a gátat átvágják.

1898

A MAG TÖRTÉNETE

Nagy, komoly ökrök mennek be legelőször a földbe, húzván maguk után a nagy kést, amely a föld hátát hasogatja. A föld az ellen nem szól semmit, áldottabb teremtés, mint ő, sehol e világon nem létezik. Azután emberek állnak a földbe, s dobálják szerteszét a búzamatot. A nagy kés által tett hasításokba esnek a magok, mikre előbb az Isten hasznosító kegyelme kértetett. Majd megint a nagy, komoly ökrök mennek végig a földön a boronával, s betakarják a szétszórt matot. Ezzel aztán jóidőre el is van intézve az egész dolog. Ezentúl az Isten dolgozik, s az ember nem tehet mást, mint hogy jó akaratát kérje. Adjon őszi esőt, de ne sokat, de mégis annyit, hogy elpusztuljanak a mezei egerek. Azután fagyot ne adjon idő előtt, ha ad is, kicsit adjon, s a nagyobbakat csak akkor adja, ha már előbb havat adott. Szép fehér havat,

amit az emberek hidegnek találnak ugyan, de a földnek az nem hideg, hanem jó meleg, az ajnározza a magot.

Azután jön egy hosszú tél, melynek leforgása alatt nem is tudnak mit csinálni az emberek a tanyákon. Jóformán a napot lopják, a jószág etetése csak, ami munka, s néha, ha sok hó esik, el kell hányni, s néha adót is kell fizetni. A mag nyugodtan van a föld alatt, pihen, s kezdi kikezdeni oldalait a melegség. A földben, amely meg van fagyva, a földben, amelyet méteres hó föld be fehéren, a mag nyílni kezd. Előbb álmodik, azután szül. E nagy darab földek, mikben öregjeink csontjai nyugosznak, apa. Apja a magnak, melyet termékenyít a hideg hónapok alatt, nyílásra fakasztja, s minden módon azon van, hogy a maga erejéhez képest éltesse.

Idők múltán a nap közelebb jön, s vetni kezdi tűző sugarait. A hó apránként elvész, úgy tűnik el a mezőkről, hogy észre sem lehet venni. Alig hogy így búcsútan távozott, s fehérsége helyében ottmaradt a fekete föld, abból kicsinyke zöld szálak bújnak elő. Oly vékonyak, oly elhagyatottak, egy nünükebogár semmi módon meg nem állhatna rajtuk. (Bár nem is igen megy rájuk, a nünüke vonatok bolondja, s a vasúti töltéseket kedveli.) A nap szelíden öleli körül fényével a gyenge nöwendéket, hogy erősödjön. A gazda is kijár már a földre, és nézi, öröme telvén benne. Nyől a kis zöld szál, miből idővel kenyér lesz és bárcsak legyen is belőle sok. Mert, ha elején keressük a dolgot, hát a büftök nem föltétlen szükséges, de kenyér föltétlen szükséges ahhoz, hogy éhen ne haljanak az emberek.

Ez a kenyér most még ott van abban a félujjnyi törékeny számban, és senki más, csak az Úristen tudhatja azt tenni, hogy e törékeny fattyúból valaha kenyér származhasson. A gazda igen nagyon jól tudja ezt, s el lehet mondani, hogy harmincesztendei klastromélet nem tanít meg úgy a valódi istenség ismeretére és félésére, mint egy esztendei gazdálkodás. Mert valóban csak a legfelsőbb hatalomtól függ minden igyekezete. Hitében népünk ezért tántoríthatatlan, s istenéhez való mély ragaszkodásában olykor valóban a tökéletes bájosság képét nyújtja az elé, aki a mai furcsa világban az ilyesmiben való gyönyörködést még élvezetnek tartja.

- Jézus Krisztus urunk minden búzaszemben ott van - mondja a nép, az asszonya különösen.

Ténybeli dolog, hogy a búzaszem legtöbbször (ritkaság a kivétel) valami jelzés van. Vagy az alján, vagy a tetején, már ahogy fogja az ember a kezében. S valahol látni rajta egy olyfajta jelt, mint amilyent aranyeműekre nyom rá a hiteles próba bizonyítására az állami ötvös. Hogy mit jelez; szabad szemmel éppúgy nem látható, mint ezen az állami verésen, de a nép ráfogta, hogy a Jézus Krisztus képmása. A pénzekben, amiket a király veret, ott lehet a király feje, de a búzaszemen, mit az Isten kegyelme húz elő a föld alól, csak az Isten fiának képmása lehet, így is hiszik, és így is vallják. Ha föltekintjük, hogy volt idő, amidőn nem az aranyat akarták pénzül, hanem a búzát: ím, itt a pénz, amit az Isten veret tulajdon titkos erőivel a fia képmására. Mit azonfölül meg is lehet enni. Mert az éhes gyermeknek hiába adsz aranyat, abban legföljebb csak a fogát töri.

Most hát csak félni kell, továbbá hinni és remélni. A börziáner nem nézi oly mohó szemmel az árfolyamot, mint a nép az égalját, a támadó felhőt, s névtelen aggodalmak szorongatják a szívét. Mert minden időben van valami baj. Jaj, talán már sok is lesz az eső. Jaj, talán már sok a nap nagyon, ugyan hova lettek a felhők? Most meg szél van, most meg kevés a harmat, most meg, ni, már köd mutatkozik. Igen ritka az, hogy a gazda teljes lelki nyugalommal mondja:

- Ejnye, de gyönyörű szép időnk van.

Ilyenkor örül, s reménykedik, mert élete javarésze a reményhez van kötve. Minden apró kis gyökérke, amely odakint a földbe ereszkedett, az ő szívében is helyet foglal.

Azután jönnek az apró bajok. Itt bogár van, amott rozsda, más helyen rossz emberek lóval behajtottak a vetésbe, és összegázolták. Ezt észrevéven, már nemcsak nappal kerülgeti, de éjjel is, fegyveresen. Őrzi a mag nevelkedését, miből augusztusra kenyeret süttethet gyermekeinek. Az nő is. Már hozzávetőlegesen számolgatni is lehet mi lesz és hogy lesz. Ugyan, mennyit ad? Hányan vágthatják?

A kaszákat is elő kell szedni. Nyelek megpántolandók ha rajtuk törés volna, de talán egy új fenőkö is vétetnék. De még a fenőkö bőrtokját is megvarrja az asszony, ha szakadozott, jó erős zsineggel. Víztartó csobolyók körül nézendők.

Egyszer pedig, valamely igen meleg délután, szél támad, igen gyorsan haladó. Előbb csak a messzi határ sugar jegenyéin látszik, hogy hajladoznak az idegen erő előtt, de abban a szempillantásban már eme tanya fölött is ott terem. Zúgásán kívül semmi egyéb nem hallatszik. Még a szarka sem cserreg, a láncos eb mogorván bújik az odújába, s mondják ugyan, hogy esőt jelent, ha a macska mosakszik, de biz nem mosdik az ilyenkor, hanem még az egyhez ki sem mondtuk a kettőt, már a padláson terem. S jön a rettenetes felhő, nagylomhán terjesztve barna szárnyait a vidék fölé. Minden elfakul, a virágok elvesztik színüket, a barna föllegben zöldes darabok mutatkoznak, erre, aki csak látja, keresztet vet, s reményei rombadőltére gondol: mert az ott a jég. Az eső megindul, azután erősebb paskolások az ereszek tetején, jön az apraja ég. Utóbb nagyobbak koppannak, mígnem egy olyant vág a tetőre, hogy pisztolydurranásnak beillenek. A gyermekek sírva fakadnak, az asszony rémulten sikolt, s a gazda figyelmes szemével az udvar földjét kémleli. Mást tenni nem lehet. Minden más veszedelem ellen dolgozhat az ember, a tűzből ki lehet menteni valamit, a víz elől futni lehet, itt azonban nincs más, mint belenyugodni, s legfőlőbb számítani lehet az udvarra hulló jegeken, hogy mennyi esik a búzába belőle, hány darab két arason vagy három arason, s ebből a tapasztalat kigondolja, hogy mennyi veszett el reményeiből.

- Hála Istennek - sóhajt a gazda -, csak a nagyja hull.

Ez ugyan ahova leüt, letöri a növényt, de mert nagy, kevesebb, mint az apró. (Sok kicsiből ragadt össze, míg leért.) Idő múltán a jég elhalad, s a határban beáll az irtóztató csönd. Sem nóta, sem füttyölés. A tanyákból lehorgasztott fejű emberek, síró asszonyok és hallgatag gyermekek lépdelnek a vetés felé. Jól föltekintvén ezt, némi megkönnyebbülés támad. Hát mégsem vert el mindent. Még maradt. S ebben is van öröm, a legszomorúbb sorsok is kínálnak néha ebből valamit.

Azután jön a jégaszaló, ahova jön, de nem mindenhova jön. Az most a boldog ember, aki a nagy írást a ládafiából előkeresi. Ej, ez de nagy büszkeség, mikor ama tekintetes úrnak, ki a városi fiakkeron érkezik, elébe terjeszti, hogy ehol van ni. Az alku megindul, a vetést megnezik, s mondják a biztosítók, hogy sehol olyan könnyűszerrel nem végeznek, mint épp itt, ennél a népnél.

- Úgy nézem, gazda, hogy itt egytized termés elveszett.

- Hát uram - szól rá az ember -, épp egy gondolaton vagyunk. Én is éppen ebbe vagyok beleállapodva.

No, itt az egyezés nem lehet valami nehéz.

A könnyű, homokjáró kocsik csodálatos vékony kerekei nyomát nagy, széles nyomok kezdik fedezetni az úton. Kévék és kereszttek között ismét a komoly nagy okról viszik a vasbikát, s ha jó helyre érnek vele, azonnal be is fütik. A kőszénfüst ismeretlen szaga terjeng szét a tájon le a pusztalegelőig, ahol a cséplőgép búgását hallva, mérgesen bögi vissza a választ valamely

fiatal bika. Itt is bűgás, amott is, a gépek járó kéményei mindenütt füstöl eregetnek. Másutt lovak forognak körben, s a hajtóember így szól nekik:

- Hajrá!

Máskor sohasem mondja ezt a lónak, máskor a gyű-vel nógatja. A változás talán azért van, mert a lovak most nem egyenesen előre indulnak, hanem körbe forognak az ágyon.

Nem sokkal ezután a szélmalomok is jobban forgatják vitorláikat, mint eddig. Minden kis szél elébe odatologatják az egész tetőt, és forognak folyton a kövek. A szélmolnár most arat. Jön egy kocsi, s elmegy, jön a másik, s szintén viszi hazafelé a lisztet. Nem sokat: egy zsákot, két zsákot, csak hogy ez a frissből való legyen. Az aztán megint nagy nap, mikor ehhez a liszthez fog az asszony, hogy megdagassza.

- Holnap új búzából sült kenyér lesz - mondja a gyerekeknek.

Ennél külön öröm nincs a világon már ismét. A gyerekek ezen éjjel nemigen alszanak. Hisz mikor az anyjuk hajnalban a dagasztáshoz lát, már figyelve nézik a munkáját apró, csillogó szemek. Mikor a szakajtóból a megkelt kenyér a széles lapáton a kemencébe vándorol, s szájához teszik a tévőt, gondolkozva szemlélik e különféle dolgokat. S egyszer csak a lapáton előjön a kenyér. Friss, illatos, ah de valami fölséges lehet. De hűlését várni kell, s addig apjukhoz szaladnak...

- Apám! apám!... - kiabálják -, új búzából van már kenyér...

Tíz hónap munkájának első eredménye ez. A gazda bicskáját előveszi, s kicsattantja. Bal-kézzel a kenyeret fogja meg. Jobbjával a bicskát, annak hegyével a kenyérre kétszer keresztet vet. S megszegei.

1898

GUGORÁZÁS

Jó ideig kis víz volt a folyóban, s most, hogy valamennyire mégis megdagadt, azonnal kezdődik a hajók járása-kelése. Sietni kell ilyenkor, mert a víz csalfa nagyon, s ím, ha pár arasszal alább száll, minden élet megakad rajta. Itt volna hát ez a hajó is, amit fel kellene húzatni valamelyik uradalmi part alá, hogy ott majd búzával rakodna. Erre már régen vár mindenki; az is, aki rakodná a búzát, a hajósgazda is, aki szállítaná, a hajóslegények is, akik a hajón lennének, a zsákolók is, akik a búzát hordanák, az öreg zsidó ágens is, akinek egész élete a parti mázsánál telik el, továbbá Stévóék is, a rácok, akik nélkül semmit sem ér az egész dolog. Ők majd oly hatalmasak, mint a víz.

Stévóék az első hírre, hogy mehet már nemsokára a folyón rendesen a hajó, odahagyták a kis szerb falukat, és itt pipáznak pár napja a parton. Várják a jó szerencsét, míg lovaik, a sok sovány macskaló a túlsó oldalon keresgél némi harapnivaló zsombékos fűvet a fővényben. Ezek nélkül nem indulhat hajó fölfelé, mert az már úgy van berendezve, hogy a magyar hajókat szerb emberek lovai húzzák a nagy alattságnál fogva. Nagyon egyszerű ez, és értik az ilyesmit Stévóék. Ha azt kiáltják nekik: Hó! - akkor megállnak, ha pedig Haó!-t szól a kormányos, akkor megindulnak. Ez tisztán az ő mesterségük meg a lovaiké, amelynél rosszabb foglalkozás nincs is a világon. Azért szokás mondani a rendkívüli nehézsorsú emberre: olyan az élete, mint a hajóhúzó lóé.

Stévóék hát állnak a parton, és örömmel szemlélik, hogy jön már a hajósgazda feléjük. Jön is, és előadja a dolgát. Stévó hallgatja az egészet, a fejében mindent összeszámol, és azt mondja:

- Negyvenkét forint.

A gazda erre szó nélkül sarkon fordul, és elmegy. Stévó pedig újból neki fordul a partkorlátnak, és pipál. Egymással beszélni kezdenek, azaz kázsélnak, mert szerbül megy a beszéd, mivelhogy abból nem ért más meg semmit. Nemigen szokás szerbül tudni, legföljebb némely vasáros vagy szövetet áruoló boltos tart olyan legényt, aki a rác menyecskékkal el tudjon kacsalódni, ha hússütésre való serpenyőt, vagy pedig tarka selyemkendőt vásárolnak (már csak inkább kendőt, mint serpenyőt); Másként nem szokás ezt a nyelvet ismerni, pedig csak egy fertályóra járásra laknak a túlsó parton a rácok. Stévóék hát kázsélnak, és igen erősködnek, hogy nem engednek a negyvenkét forintból semmit, ami a gazdára nézve igen szomorú világot jelentene.

De azért jó, ha van gőzhajó-társaság, és a gőzhajós-társaságnak egy kormányosa meg éppen a parton, az aranykoronás sapkával a fején. A gazda ahhoz csatlakozik, és beszélget vele. Mindenféle közönséges dolgokról beszélnek, talán éppen arról, hogy hol kellene összeolmoztatni a kormányos pipáját, amely éppen eltörött a héten, de Stévóék mindezt nem hallják, ők csak látják a beszélgetést és most már meg vannak ijedve nagyon. Hát gőzössel akarja bizonyosan húzatni a hajóját a gazda. Nézd el, nézd, hát akkor ők miből élnek? A lovacsák a túlsó parton mit fognak húzni? És miből telik kenyér a csíkos tarisznyákba, és miből vesz a májkó otthon magának tarka selyemkendőt? Nagy ijedelem ez, és Stévóék most már annyira kázsélnak, hogy alighanem maguk sem értik egymást. Idő múltán újból elhalad előttük a gazda, és odavetőleg mondja:

- Hát huszonnyolcat adok, Stévó.

- No - kap a szón Stévó -, harminc lögyön az, gazda, aztán éjjel is mögyünk, ahogy a lovak csak bírják...

Stévó nyújtja a kezét, a gazda belecsap. Az alku meg van kötve, és Stévóék most már sokkal vidámabban tekintgetnek át a túlsó part felé, ahol a száraz, sárgára aszott zsombékok között a harapni való füvet tapossák a lovak.

Hej, de másformán volt ez régente. A gazdák nem alkudoztak. Stévóék nem ácsorogtak a parton, s a hajók nem heverték hónapszámra dologtalanul. Még csak úgy tizenöt év előtt is mint nyüzsgött a folyó. Bögőshajó, búzáshajó, dereglye, luntra egymással keveredett, horvát hajó, szerviány hajó jött, s jöttek a sekélyes vízen a könnyűjárású marosi burcsellák. Már alighanem csak egy van ezekből, mely hetivásárookra szokott jönni, s egy nap alatt ér ide Makó alól. Rá is van festve a falára a neve: Futár. Biz az nem futár pedig, mert lassan jár, de nem is szerették a nagy sietséget a régi időkben az emberek. Lomhán csináltak mindent, de mindig csináltak valamit. Ma minden sebesen megy, egy hétre való dolgot elvégeznek negyvennyolc óra alatt, s a többi napra aztán semmi se marad. Ahogy a vasút megette a szekeres fuvart, a gőzös eszi apránként a kishajóst. Pedig micsoda forgalmat csináltak ezek. Aki így látja a vízen feküdni ezeket a nagy lusta hajótesteket, amiket lovakkal vonszoltattak előre-hátra, el se hinné, hogy még csak nem is oly régen Fiumével állottak összeköttetésben. A szegedi nagy sóház nemcsak az egész Alföldre adta a sót, de még Horvátországra is. Kocsin pedig csak olyan városok jöttek érte, amelynek vize nem volt. A többinek hajón vitték a kősót, s így jártak el a szegedi hajók Horvátországba. Onnan pedig hozták az olyan árut, amit idegen világokból szállítottak tengeri gályák a fiumei partra. Fölmentek a horvát vizeken, ameddig csak lehetett, ami nem is különös, mert egy méteres vízben már igen vígan jár a hajó. Azért

ilyen szélesek és idomtalanok. Azt lehetne gondolni, hogy ostobaságból van ez így, pedig dehogy: észből, hogy széles teste ne sokat merüljön a teherrel. Így járt aztán mindenfelé; vitte a kőst, hozta a citromot, kávé és a spanyolnádat, mely utóbbiból igen sokat fogyasztottak még akkoriban az iskolák és a kocsisok. Gyerekkoromban nem is volt valamire való kocsis, akinek nem fiumei volt az ostornyele.

- Biz úgy - mondta egy öreg hajós a minap -, odáig jártunk, hogy a tengörrel kereskődtünk. Münk fölmöntünk a Dráván, ameddig csak löhetött, a horvátok mög odahozták kocsin a portékát a tengörpartról. Valami hírs jó útjuk volt azoknak akkor, úgy hívták, hogy kalorina.

A Karolina út az, amely Portó Rénél éri a tengert. Ma is megvan, de már a tiszai hajóknak nincs abból semmi hasznuk. Már a Drávára szegedi hajó nagy ritkán megy, esetleg néhány kisebb luntra, amely a zátonyokon kavicszal rakodik. Nincs mit vinni, de nincs is mit hozni. Mindent vasút hoz már, a kalorinán legfeljebb csak marhákat hajtanak egyik faluból a másikba. Úrrá lett a vasbika, ez a furcsa állat, amely szemet eszik, s vizet iszik rá. Ezzel mérkőzni lehetetlen, mert sebes marha, olcsó marha. Ami hoznivaló van, mind ő hozza, és kis pénzen hozza, és kis pénzen viszi. Azelőtt akár pénzegységnek lehetett volna itt venni a narancsot, olyan bizonyos volt, hogy egy narancs egy hatos. Az almát meg árulták három hatosért egy vékával, de úgy se igen vették.

Ma meg, aki ésszel élő ember, termett almából nem is hagy télire (legfőllebb karácsonyfára valót a gyerekeknek). Mert az almát megveszik öt-hat krajcárért darabonként, a narancs darabja pedig téli időben is négy krajcár. A vasbika ilyen, szinte alig hihető felfordulásokat csinált, mert sokkal jobb lába van neki, mint a Stévó lovainak...

...Ugyan azért van most is vízhajózás, de nem az ami a régi. A kishajós mestersége tűnőben van és haldoklik bár néhol élesztgetik, de már nem bír a nagyhajóssal. Ámbátor ha bírna is, a dolog vége mégiscsak az, hogy idő múltán a nagy csuka megeszi a kis csukát.

Van ugyanis vontatás közben, hogy Stévó lovainak akarva, nem akarva, pihenésük akad. Nincs például a parton olyan hely, ahol húzhatnának. Például a part mocsaras, vagy agyagos vagy meredek. Máshol ismét szirtes. Más esetben van néhol olyan ereje a víznek, hogy az árral semmi módon sem bírnak. Ismét más eset, hogy oly messze van a part attól a mély víztől, ahol a hajót a kormányos eresztheti, hogy a távolságot nem futja a vontató kötél. Ilyen különféle helyzetek vannak az ilyen kínlódásokban. Ez nem kellemes, és haragszanak a hajóslegények, mert most nehéz munka kezdődik.

Szükséges ilyenkor, hogy a csolnakba ugráljanak az emberek. A csolnakkal aztán elő kell menni a hajó orrához. Onnan a nagy láncos vasmacskát a csolnakba eresztik, amely nehéz súlyától csaknem felbillen. Ezután pedig két kézre fogja ám minden ember az evezőt, és bármennyire fáradt is, itten engedni nem szabad, és megállni se szabad a vasmacskával. Csak azt vinni előre, jó előre, ameddig a kötél engedi. Akkor nekiáll mind, és kilökik a ladikból. Lezuhan a vízbe a macska, az emberek pedig mennek vissza a hajóra a kötéllel, hogy megkezdjék a gugorázást.

Minden hajó orrában, mindjárt a böggő mögött áll egy deréknyi vastag, derékig érő oszlop, látszólag csak azért, hogy legyen mibe belebotlani. Ez a gugora. A fejin egy rúd jár keresztül. Hogy a macskától húzott kötél végét rákötötték a gugorára, keresztüldugják rajta a rudat, és mindenki belekapaszkodik. Hajtják. Lassan, csikorogva forog a gugora, s amint tekerődik rá a kötél, halad előre a hajó. A víz ellen való tehervontatásnak régi, furfangos szerszáma ez, még a lassan járj, tovább érsz világból. Magamagát hajtja így föl a hajó egész odáig, ahol a macska elvan vetve. De itt megint nincsen pihenés. Megint ladikba kell ugrani, hogy hasonló

módon, miként az előbb, vigyék előre a másik vasmacskát. El is viszik, levetik, és visszahozván a kötelét, most az kerül a gugorára.

Most más munka jön. Az első macska kötelét a macskahúzó gépre vetik, hogy felvonják a víz fenekéről a nehéz vasat, amely két körmével erősen belekapaszkodott. Ezért is macska a neve. Mikor macskát kerget a gyerek, és a macska fára szalad, de a gyerek eléri, és le akarja venni onnan, a macska oly erősen fogja a fát, hogy csak úgy lehet levenni onnan, ha körme alatt a faháncs kiszakad. A vasmacska is ily erővel kapaszkodik a vízfenékbe, és fölhúzásához nagy erő kívántatik, mert éppen nem enged; van eset rá, hogy egyik ága beletörik a földbe, s ott marad a fenéken. Hajtják emberek a vaspump forgatóját, de nagyon nehezen megy, és lassan, ami megismerszik az ütközővas csattogásáról. Meg is állnak pihenni. Szélpál Mihály belefáradva a nagy munkába, köhögni kezd.

- Beteg kend? - mondja neki Várakozó János.

- Már miért? - kérdezi Szélpál.

- Hát, hogy köhög kend.

- Köhög, köhög - ismétli Szélpál. - Eleven ember szokott köhögni, nem a holt.

Ez igaz. Ennélfogva újból hajtják most a vasat, a macska a kötéllel már egészen a hajó orra alá került, no most mindjárt emelkedik a nyelénél fogva. Egyszerre sebesen csattog az ütköző vas, kijött a földből a macska. A hajót egyszerre megkapja a víz sodra, és viszi lefelé. De tartja az első macskára vetett kötelet a gugora - Jézus és Mihály arkangyal! -, benne feledték a gugorában a rudat.

- Bukj le! - kiáltja a kormányos, bizonyos Báró István nevezetű, de hiába. Nem bukott le Szélpál, mert éppen köhögött. Ahogy megakadt az első macska kötelén a hajó, hirtelen csikorgva fordult a súly alatt egyet a gugora, és nyakszirtén csapta Szélpált a rúd olyképp, hogy a bakhoz esett, onnan lefordult, és hogy az igazat megvalljuk, többé most már csakugyan nem köhögött.

Még csak egymásra tekinteni sem érnek rá az emberek, mert el kell kapni a gugora rúdját, s csak mikor ezt megakasztották, fordulhatnak a testhez. Kívülről nincs semmi baja, csak a nyaka van eltörve; már Szélpál fölfelé ezentúl nem hajózik sohasem. Csak lefelé még egyszer, utoljára most, hogy ladikba teszik, s a hallgatag vízen viszi egy hajóslegény hazafelé. A többi nézi, míg el nem tűnnek a kanyarodónál, a füzesek alatt, azután újból a gugorához fognak, sóhajtván mindenik. Egy mázsával könnyebb a hajó (mert nyomott annyit a nagy csontjaival Szélpál), és mégis nehezebb. Persze, hiányzik Szélpál két erős karja a hajón. Hát még otthon, a kis családnál?

A víz nekifeküdt a hajónak, az emberek a gugorarúdhhoz nyúlnak, és hajtják a gugorát szótlan. A messzi partról, Stévo bebámul, kiabál is valamit, de szavát érteni nem lehet. Pedig egyre jelez:

- Haó! héj!...

Egy idő múlva azt mondja a kormányos.

- Ugyan, hogy nem gyógyul be a szája.

1898

DUGOTT BÁL

Elmegy két ember valamely szőlősgazdához.

- Van-e bor? - kérdik.

- Hát van még - mondja a gazda.

- Hát majd föltekintjük.

Föltekintik a pincében, de leginkább nem is a pincében szokott az lenni, hanem kamrában, mert amelyik ház nem kőből épült, annak nincsen pincéje, odakint pedig kevés ház van kőből való. A bor ennek folytán nem valami híres úgy ízre, hanem azért ereje van neki lehetően. Meg is állapodnak valamelyik akónál, hogy ez lesz a legjobb. Azután alkudoznak. Huszonöt pénzre tartja a bort literenkint a gazda, de huszonháromban kiegyeznek. Így vesznek aztán egy egész akót, s kocsira téve, elviszik. De nem úgy viszik, ahogy a bort szokás vinni, mert rendes borvitelnél nem kell a kocsira sem alcserény, sem oldal, sem saroglya, hanem csak úgy rudakra kerül a hordó, mintha a pincében az ászkon állna. Itt azonban a kocsioldalak közé teszik, s egy ócska szűrt is rádobnak, továbbá a hordó mögé a saroglyába szénát vetnek, hogy senki meg ne lássa, mit visznek. Szóval, mint mondani szokás: lopdelmódon szállítják a hordót.

Hogy miért van ez így, annak kétféle okai lehetnek. Lehet, hogy a boragarak szemétől kímélik. Boragár néven a fogyasztási adóhivatal borfináncait tisztelik, és tőlük lehetőség szerint óvakodnak. A másik ok azonban fontosabb, mert annak esetében a boragár mellett még mindenféle más hivataltól is óvakodni kell. Ez akkor történik, ha a bort dugott bálra viszik.

A dugott bál csak olyan bál, mint más bál, de tőlük mégis abban különbözik, hogy dugva lehet csak csinálni. Mert úgy van az, hogy semmiféle dolog, akár jó, akár rossz, nem bír olyan gyorsan terjedni, mint az adó. A báltartásért adó jár, meg azt csak ott lehet tartani, ahol bor-mérési engedélye van a gazdának, szóval korcsmahelyen. De nem mindenki szeret odamenni. Hogy miért annak is okai vannak. Lehet, hogy rossz a korcsmáltató bora, lehet, hogy nem rossz, de drága, mert nagyon kiveszi rajta a hasznót. Más esetben a személye ellen van kifogás, meg nem mindenki akar mindenkivel együtt mulatni. Így aztán összeállnak húszan-huszonöten legények, s valamely fiatal gazda tanyáján, ahol elég tág ahhoz a szoba, maguk rendeznek bált, hívogatván rá a környékből a lányfélét. De ennek úgy kell menni, hogy akit nem illet, ne tudjon róla, mert büntetés jár ki érte. Törvény szerint nem járhatna, mert hiszen azt semmi parancs nem tiltja, hogy valaki a saját házában ne csinálhasson cigányos vigaságot, de ezeknek odakint nem szabad. Valamikor régen adtak ki erre kapitányi rendeletet, alighanem azért, mert sok mindenféle bajok történtek az ilyen céciókon.

Azelőtt céció volt a neve meg csiricsaré, most már bál és ahhoz különféle előkészületek vannak, mert hiszen a tilalom dacára csak áll a dugott bál. Ez például, amelyről itt szó van, az Ördög Pál tanyáján történik, úgy jó oldalt a jártabb utaktól, hogy vigasságban akármekkora kurjantanak is, arról senki híradással nem lesz, hogy rajtuk üthessenek. Különben is nemigen szoktak arra a pusztázó kardos legények mozogni.

Ide hozzák a bort dugva a legények, azután pedig Szél Jánossal tárgyalnak, aki tud cimbalmozni. De van is neki cimbalma. János a cimbalmát, meg hozzá a maga tudományát, fejenkint tíz pénzért szokta mérni egy éjszakára, amúgy értetődően magától, hogy bort is kap. Nem sokat, csak annyit, amennyi olyan embernek dukál, aki dolgozik, míg mások mulatnak. Huszonhárom legény van együtt, mint dugott bálás rendező, ilyenformán két forintot meg harminc pénzt használ ezen éjszakára Szél János (de tíz pénzzel kevesebb számítandó, mert Csöre Ördög Jóska a ráeső részt úgyis letagadja). Az ötvenhat liter bor árából pedig fejenkint

valami ötvenhat pénz esik, így koponyánkint fizet mindenki a bála hatvanhat vasat. Persze, úri helyen alighanem többbe kerül az ilyesmi, de hát ezek csak olyan egyszerű pusztai legények.

Ennélfogva nem is este kezdődik a vigasság, hanem már délután. Jönnek a lányok meg a táncoskedvű menyecske-félék, minthogy ezeknek híradással voltak. Üzenetet vittek a legények, továbbá elszalajtották némelyik után a béresgyereket. Egy csomóba verődnek a lányok az udvarban, a legénynép pedig szivart szí odabent a szobában, ami a napot ünnepi jelentőségre emeli. S csapra van már ütve az akós hordó a konyhában, alatta tál, körülötte pedig különféle poharak. Öt-hat fajta pohárt nemigen lehet odakint találni, az ahány van, annyiféle. És akármilyen vastagfalú is, ha már használt, bizonyosan le van csorbulva a széle. (Koccintáskor egyik pohár talpát szokták odaütni a másik tetejéhez, ez onnan van.) Már tart az italozás, aki hogy pálinkát is ivott valahol, időelőtt fölvidámodik tőle.

Szél János pedig nótát kezd kiverni a cimbalmon: - Barna legén mén el az gang alatt, Kiesött az fejből az kalap - mondja a nóta, amely a lassú csárdás járására igen alkalmas. A legénység húzza is befelé a lányokat, itt-ott egy bekötött fejű menyecskét (csak úgy magátül kötötte be a fejét). A vasalt szoknyák suhognak a táncban, és magasra fölcsapódnak, mikor a csárdás frisse kezdődik. De ez csak addig tart, míg kevesen vannak a szobában; utóbb már alig férnek egymástól, de azért forognak, a leányok haja kibomlik, a legénység szivarjából pedig a hamu helyet sem talál, ahol a földre hulljon, csak úgy a lányok ruhájára, fejére esik, szétmázolódva a rózsaszín, kékszín derekakon. Utóbb Szél János abban hagyja a cimbalmozást, hogy majd bor iránt nyújtja panaszát, mit csakugyan helyeselnek a többiek is. A tánc egy darabig abban marad, azon idő alatt azzal illeti magát a legénység a lányság előtt, hogy danol egy csapat ezt, más csapat azt az alacsony házban, aminek lármája csak emeli a fejük zavarodását. Mások birkóznak vagy jó nagyot ütnek egymásra, hogy szinte csattan és puffan, de ez tréfaszámba megy. Csak ha valakit fejen ütnek, vagy mellbe vágnak ököllel, az megy haragból. Hanem arra még van idő. Estig ilyesmi nem fordul elő, addig csak hol a lányság, hol a hordó körül forgolódnak. Míg lámpagyújtat után még erősebben lobognak a szemek, duhajabb a népség. A láрма nagyobb; a csárdásban forgatás közben keményen összeütődik egyik legény a másikkal, egy pedig borral locsolja végig a többit, amiért jókat ütnek rá. Hogy a messzi iskolából elcsendül idáig a harangszó, össze is szedik magukat a lányok, és megindulnak.

- Gyertök, nó! - kiáltja egy, és csakugyan útnak ereszkednek a tanyai virágszálak nagy sikoltozások között, mert a táncosok némely része utánuk szalad tartóztatás céljából. Az esti homályban messze elfénylenek a fehér viganók, amiket jól felfognak, hogy a harmat ne érje. (Maguktól való fejbekötések ilyenkor történnek.)

A tanyai házban pedig most kezdődik a mulatság. Beviszik a szobába a hordót.

- Van-e még benne?

A felső lyukon beledugnak valami botot, s kihúzával, nézik, hogy meddig nedves. Hát hiszen még majdnem félig van. Ez nagy öröm. Sürgősen öntik tele a poharakat, és Szél János elé egy egész söröskancsóval tesznek. Azt nem volna jó keresni, hogy ugyan ez a kancsó mint jutott oda, de hiszen János nem is keresi. A sok legény a hordó meg az asztalok körül egyre jobban lármáz, némely része danol. Ez az az állapot, amire mondani szokták ők: alighanem sok vót már bennük a bor, mer mindönki beszélt egyszerre... Hát van már olyan is, aki nem beszél, csak néz maga elé a borra, és gyújtaná a szivarját, de sehogy a szivar vége meg a gyufa találkozni nem akarnak.

A többi összeüti a poharak talpát meg az alját, s úgy a bortól föllángolva, duzzadó erőben áll ott a sok katonának való. Mert valami csipiszt az ilyen dugott bábra nem is vesznek maguk közé: legények elejéből szokott az ilyesmi együvé állni. Aki köztük alacsony, az zömök, vállas, bivalynyakú, aki meg nem zömök, karcsúan magas. Valamennyiben pedig ott az erő, amit a kasza, kapa, ásó és ekeszarv hagy a karokban. Ilyenkor mind annyira telve van vele, hogy szinte kicsapni készül. Ilyenkor támad az, hogy: megverek valakit vagy engem valaki. Miért akarna verekedni? Tudja is ő. - Ugrál benne az ideg - mint mondani szokták, és járván egymagában a szoba közepén a Jópálos-táncot, akkorákat feszít a mellén, mintha az egész világnak ellene akarna szegülni.

- Így mulasson az úr - kiáltja büszkén Ábrahám Fekete Mihály.

Helyeslően bólint a többi, mert így az úr, hej, nem is tud. Az „úr”. Sok van vele mondva nagyon. Régi, hosszú idők nyomán támadt ellenszenv, mely ma is él. - A paraszt olyan, mint a krumpli, mely sülvé jó - tartja némely „úr”; a paraszt meg azt mondja erre a maga vastag és nehéz ötletével: Nem tom, mér haragszanak ránk az urak, hisz nem akarjuk mink őket mögnyúzni - egyszerre... (Hanem csak úgy apródonkint, mi zárjelben, illetve bajusz alatt értetődik.) Hanem hogy ebben melyiknek mikor van igaza, mikor nincsen, itt ne keressük, mert úgy sem találjuk meg szűk helyen a nagy dolgokat. Hanem csak elég avval annyi, hogy Kothenc Susi Illés juhászbojtár azt mondja:

- Az úrféle? Hát mit tud az? Csontot hány az asztalra, úgy mulat.

A többi ránéz, hogy hát ez ugyan miről beszél? Csak szaval, bizonyosan juhászosan, alighanem azért, hogy falnak állítsa a többit. Honnan tudna ő ehhez, aki egy évben egyszer jár a városon, akkor is falakon kívül, csak a baromvásáron. Rá is mondja Ábrahám Fekete Mihály megvetőleg:

- Körösztapád térgye.

- Már mér? - fakad ki Kothenc.

- Hát mán micsoda csontot hajigálnának az asztalra? - kérdi amaz.

- Hát hunnan tudjam én azt? - szól vissza a juhász. - De láttam.

- Hun láttad? - adódik fel nagy gúnnyal a szó.

- Hun láttam? Hát a városban láttam, a kávéházba - erősíti a bürgés. - Csontot hánytak a kúasztalra.

Nagyon erősen mondja, és igaza is van neki, mert bizonyára dominót látott játszani, s arról mondja, hogy csontot hánytak az asztalra, mert az csakugyan csont is, nem pedig kő, mint az úrféle nevezi. Szavát azonban senki sem érti meg, senki sem vél rá, hogy ugyan mit akar mondani, s Ábrahám Fekete Mihály csak ennyit szól neki válaszképp:

- Legjobb vóna neköd is, ha nyomon beszélnél.

Nevetés támad, de meg kell mondani, Kothenc nem nevet. Nyomon beszélni annyit jelent, hogy az igaz nyomon járjon valaki, vagyis hogy igazat beszéljen. Lám, úgy lehet, hosszú idők óta most mondott volna először igazat, s akkor gyalázzák le érte. Hát hiszen jól van. Látott ő már karón varjút. Azért csak koccint, sőt hogy Szél János ama nótába kezd, hogy „legelteti nyáját, fújja furulyáját”, csakugyan járni is kezd középen a juhászost. Egyik is, másik is belekap a táncba, negédesen lépkednek előre meg hátra, forogván közbe. Egymást is kézre kapják, az alacsony füstös szobában minden mozog, jó szerencse, hogy a hordót föl nem lökik. Vidámság ez, nagy vidámság, s Kothenc juhász az Ábrahám Fekete Mihályt, amint egymás mellett járnak a táncot, magához öleli. Nagyot kiált egyszer így Ábrahám Fekete Mihály, s eltántorodik. Akkor látja a többi, hogy bicska van a hátában.

- Jaj, mögszúrt! - kiáltja jeladásképp Mihály, s ahogy a tánc hirtelen megáll, hallatszik néhány pattanás, hasonlatos a pisztolykakas föl húzásához. De nem az, éppen csak néhány jórugójú bicskát csattantottak ki, hogy kézbe vegyék.

A juhász leüti a lámpát azonnal. A nagy füstben és sűrű levegőben amúgy is alig pislákol, most a padozaton szerteszakad, és azonnal elalszik. Menekül a juhász, de átszúrja egy bicska a karját, s arra dühödt erővel veti magát a sötét tömeg közé. Nagy a láрма, itt is, ott is megmártódik az acél az emberben, mígnem valamelyik asztal mögött ülőnek eszébe jutott, hogy gyufára rántson. Erre szétvél a sok összegabalyodott, s meredten egymásra bámul. Némi józanodás következik, a juhász meglépett, Szél János pedig viszi kifelé a cimbalmát.

Nem halt meg senki, hát így majd csak begyógyulnak a bicskanyomok. Kothencnek pedig majd csak beszakítódik valamelyik éjszaka a feje. Ebben egyeznek meg, s még ami imitt-amott ital van, kiisszák, és eloszlik a vendég, a tanyában maradván az üres hordó, s a vérnyom, amit majd egyszínűre mosnak a szoba tapasztott földjével, így az egész dologról tudomást sem lehetne venni, hacsak másnap az Ábrahám Feketéék legénye nem fájlalná annyira a hátát, hogy kocsin orvoshoz viszik. Az aztán faggatja, hogy honnan támadt a seb, mígnem a történet valahogy előadódik. Mozogni kezdenek a kardos pusztázó legények, hogy mi történt, hol történt, hogy történt?

Járják a tanyákat, keresvén, hogy ki maradt a bál után sebben.

Hát nem mondhatni, van egynehány, teszem azt a Kisguczi Gergely, Szilajfa Miklós és alighanem a Vízhúzó gyerök is. Ezek után járnak, s őket még másnap azonnal sorra veszik. De Kisguczi Gergőnek semmi baja sincs, legalább nem árulja, a Szilajfáék Miklósa pedig már korán reggel kiment a barom után a nyomásra, otthon az sem szólt a bajáról semmit. Hátra van még a Vízhúzó gyerök. No, ez már, amint utánamennék a tanyába, csakugyan nem tagadhatja el, hogy volt vele valami, mért most is karonfogva tartja a karját.

- Hát legény - kérdezi tőle a lórúl a vén pusztázó, bizonyos nevezetű Vér Ferenc -, hát veled mi vót?

- Mi vót? - buszmog vissza a Vízhúzó gyerök. - Ami vót, az barátságból vót, aztán kinek mi köze hozzá?

1899

ASSZONYI OK...

János idevaló ember, s mégis, mikor bejön a városba, úgy kell róla szólni, hogy no, hát János bejött a városba a vidékről. Nem szükséges János neveit teljes egészében emlegetni, e kor nem arra való. Tökéletesen elég, ha megjegyeztetik, hogy János a Kiskasza Vadlövő Nagymihályék családjából származó, s a neve ezen értelemben Kiskasza Vadlövő Nagymihály János. Többi nevei ezúttal lemaradhatnak, mert nem arra való a betű, hogy fölösleges szavak nyomtatására rakják össze. A történet így is hosszadalmas, mert el kell mondani benne, hogy János miért került vidékre. Nem egyébért, mint hogy a szomszéd faluból lányt vett el, s odaházasodott. Az asszonynak van ott egy kis házacskája, földecskeje, János hát odament lakni. Így nem fizet idebent házbért, az adója is alighanem kisebb, s mikor a maguk földjén odakint nincsen dolog, bejár a városba munka után. Nincsen messze az a falu, amelyben János lakik, csak inkább itt mindjárt a közelben. A harangszó kiszolgál odáig.

Abban az esetben, amelyről most itt szó van, odakint éppen nem volt munka, s János bejött a városba, hogy egy kis pénzt keressen. Talált is, a földet ásta valamely ház alapjánál, este megkapta érte a pénzét, s haladt kifelé a városból haza, az asszonyhoz. Ahogy menne, még az utcákon, esni kezd az eső. De nagyon esik. János úgy gondolja, hogy ezelől földel alá megy az ember. Ott van épp útban az elevenhalott asszony korcsmája (még életében megcsináltatta a koporsóját és halotti ruháját: innen a furcsa név), János odamenekül egy pohár borra. Míg az elfogy, majd csak eláll az eső. Pedig dehogy áll, sőt még jobban esik. Újabb pohár bor is elfogy, s János apránként kedvre derül. Akad cimbora is, telnek az órák. Időnkint kitekint, hogy esik-e még, de bizony csakugyan esik. Éjfél felé mégiscsak odajut János, hogy ez olyan országosforma eső, mely talán holnap estig sem áll el, legjobb lesz hát, ha haza megy. Elindul. Sötét van, az eső vágja, a töltésen csúszós az út, jó, hogy a Tisza egy kicsit világít, különben beleesne. A faluban nagy a sár, sok helyen a kerítésekbe kapaszkodva kell elhaladnia, hogy a csizmaszára meg ne merüljön. Ez nem megy minden zaj nélkül, a kutyák fölébrednek, s igen nagy ugatásokat követnek el. Végül János a házuk elé ér, és kocog az ablakon, előbb halkán, azután erősebben.

- Ki az? - kiáltja a sötét szobából a fölriadt asszony.

- Én! - feleli János önérzettel.

- Hejnye, kutya, akasztófára való betyárja! - kiabál az asszony. - Hát ilyenkor gyűsz haza? Ne félj, ide be nem töszöd a lábad.

- Ne lármázz, hanem nyisd ki az ajtót! - rendeli János.

- Nem nyitom én! - pöntyög vissza az asszony. - Ide be nem eresztelek, akasztófa virág! Eredj vissza! Eredj oda, ahun eddig vótál!

Jánosban hirtelen föltámad a méreg. Szó nélkül megfordul, megint végig kapaszkodik a kerítéseken, följut a töltésre, s visszajön a városba. Egy óra múlva már ismét csak ott van az elevenhalottnál.

- Aszonták otthon - mondja -, hogy odamönnyek, ahun eddig vótam. Hát itt vótam eddig, hát ide gyüttem.

Hát jól van. János leül az asztalhoz, s ott van még másnap délben is. Mint este is. Már költögeti a pénzt ugyancsak, és nótás kedvében van. Még éjszakára sem megy haza, mert teljes igazában véli magát. Odakint a faluban meg már nagy a szaladgálás. Az asszony azt sem tudja, mittevő legyen. Hej, hun lehetett az ura! Nem akasztófáralózna már, csak jönne haza, de mikor nem jön. Utóbb, a harmadik nap reggelén, sírva megy az apjához, aki bürgéssel bajoskodó juhász ember, elmondja neki a dolgot, és könyörög, hogy menne be a városba, és keresse meg az urát. Hümmög az öreg, mérges is Jánosra nagyon, mert akármit beszéljünk, mégsem szabad ilyen tetteket követni el. No, megígéri, hogy bejön, fölkeresi és szép szóval hazacsalja. Fejébe teszi az ünneplő kalapot, kezébe a kampós botot, és megindul. A városba érve, nem nehéz Jánost megtalálni. Az út ott haladt el az elevenhalott mellett, és kihallatszik János dalolása. Mára hosszú idő alatt minden nótának a végére járt, a régieket szedi elő, s most épp annál tart, hogy az Ábrahám szomszéd mint osztotta föl a hízott libát. Sok cselédje volt Ábrahám szomszédnak, hízott libája meg csak egy: így az elosztás nagyon sok gondot okozott, s talán ezért is foglalták ezt nótás versbe falusi történetírók. Mondja János éppen, hogy... Jákob kapta máját, Száli a zúzáját, Icíg bruder mög az vékony szalonnáját... mikor belép a kocsmaszobába az öreg, így szól mérgesen:

- No!

János meglepetve tekint rá a szerfölött sok üveg mögül, ezután nagyot kiált:

- Gyék kend ide, édösapám!

Az öreg haragosan ül le. János borral kínálja. A bor jó, nem lehet tagadni.

- De várják kend csak - biztatja János -, majd összevágom egy kis szoldával.

Szoldával még különb. Nagyon jó vágása van neki. Hejnye, hejnye. No. Csakugyan. A szél hordja el a haját. Miféle dolgok történnek.

- Hát... - kezd a beszédbe az öreg.

- Hát - vág a szóba János, nagyot ütve jobb kezével a levegőre -, tudom én, ne is mondja kend... Mind ilyen az... kenddel is így csinált a felesége fiatalabb korába. Le akarják töretni az embört! Kenddel is csak ezt csinálta az asszony. De okos embör vót kend is, mert kend se hagyta magát.

- Én? - szól az öreg. - Hát mán hogy hagytam vóna? Én sohase hagytam, akármit csinált is. Mert nem ű parancsol.

- Persze hogy nem ű - hagyja rá János jóakaró biztatással. - Az természeti dolog. Ne is engedjön kend neki sohase.

- Nem is... - mondja amaz, s önt a poharakba.

- Maga magának minek önt kend? - kérdezi János.

- Már mér nem öntenek?

- Hát hiába önti kend tele a poharat, csak kiissza kend.

Így évődnek délig, azután estig. Hogy a János zsebe már nem futja, anyagiakban az öreg intézkedik, és okvetlen „hangászokat” akar. Valami darabban maradt bandából kerül is három cigány. De hisz elég az éppen. A klarinét mondani kezdi csakhamar amaz igazságot, amely szerint: A juhásznak jól megy dolga, Egyik dombról a másikra, Legelteti nyáját, Fújja furulyáját, Csuha, úgy éli világát. - Lehetetlen az ilyent táncolás nélkül kibírni. Az öreg a juhászt járja, és ütögeti tenyérrel a csizmája szárát, ami a multság mellett a józanság mértéke is, mivelhogy e munkálatban jórészt egy lábba kell állani.

Este pedig eljönnek a helyről, beljebb haladván. Feketekávét akarnak inni, sokat. A kedv már igen magas. Danolnak az utcán. Ketten is mondják ama kunos nótát, hogy: Cintányérban, cintányérban aprószöllös pogácsa, Fáj a szívem, fáj a szívem A juhászra, juhászra. - A zajra rendőrök jönnek elő, akiktől erélyesen követelik, hogy olyan helyre vezettessenek, ahol a legfinomabb meleg kávét mérik. A rend legényei a kaszárnájukba tessékelik a magyarokat, s ott némi vergődés után elalszanak a szalmazsákon. Az öreg még álmában is szaval: Bort hozz, kutyafülű...

Másnap reggel, kissé zavaros szemekkel a rendőrbíró előtt állnak a csendháborítás miatt.

- Ejnye, ejnye - feddi a bíró Jánost -, már hogy lehetett ekkora italozást csapni?

János szigorú haptákat áll, és szól:

- Jelentöm alássan, tekintetős kapitány úr, asszonyi ok miatt történt.

Mellette a vén juhász bizodalmasan integet a kapitány felé, hogy nézze csak, hát a dolog csakugyan asszonyi ok miatt történt...

1899

ODA A JUHÁSZ

Oda a juhász,
Nincsen a juhász,
Ki mondja most a kutyának:
Ej, haj, puli ne?

Rendkívül tudatlan állat a birka, s így nem lehet csodálni, hogy legel, bár a gazdája agyon van verve. Már hogy az a bizonyos nevezetű Vitéz Kis Mihály. A számara sincsen sehol. A számara bizonyosan siratná, ráfújna a testre, de nincsen meg a számár: elvitték azok, akik agyonverték Vitéz Kis Mihályt. Hogy ki verte agyon, azt most már megint nem lehet tudni; ki tudná, mikor még azok se tudják, kik a mezőkön szoktak ilyenféle dolgok után nyargalászni.

Nagy szikes mezőség az, ahol a juhász halva fekszik, kopár pusztá vidék, az isten is a birka részére teremtette, mert ez a gyámolatlan állat valahogy csak elvergődik azon a kevés fűvön, amit itt-ott harapni való gyanánt talál. Leginkább is csak ennek a falkái szoktak járni ez elhagyatott vidéken, amely a sok termőföld közé ékelve olyannak látszik, mintha valamely átkos kéz feküdne rajta, mintha a fűszálakat az nyomkodná bele vissza, hogy nem, itt ne teremjete. Tavasszal, továbbá föld árja idején víz szokott rajta lenni, súlyos, szürke víz, tele szikkel, mi köszvényről és szaggasztásokról orvosság. Hullámos nagy tó ez időben, máskor pedig végképp kiszárad, és maró szikes oszlopokat sodor róla a levegőbe a forgószél. Asszonyok kószálnak ilyenkor ott, és söpri rajta a szódát. Más alkalommal hosszúnyelű, fésűforma gereblyével a székifű virágát tépdetik róla ugyanők, mert azt megveszik a patikában. Persze, hogy így még a patikusok is beleártják magukat a dologba, a bürgének minél kevesebb ennivalója marad, és soványak is. Bőrük oly módon lötyög rajtuk, mint mikor kis ember valamely magas férfi ruhájába öltözik. Az árva pusztaságra jó messzünnen, két oldalról falusi tornyok tekintenek; ha a szél jó, harangjuk szava még el is szolgál idáig. Harmadik oldalról, de azért ez is igen messze van, látszik a lapos táj szélén a városból is valami, tornyok és gyárkémények, elmosódva a szürkességben. A gyárkémények nagyon messze ellátszanak, négy-öt órai távolságban még akkor is látszanak, mikor nem látszanak. A föld peremének az alján hosszú, vékony füstoszlopok emelkednek fölfelé, míg el nem vesznek: azok mutatják, hogy ott a város. Azt is lehet tudni, mikor jár rossz idő a város fölött; akkor nem nyúlik a füst föl olyan magasra. Errefelé ez a drótnélküli táviratozás. De ez nem mondja el senkinek, hogy Mihály itt fekszik a nedves, esőáztatta sziken, és nincsen benne élet. A többi juhászgazda meg bojtár, aki e téres tágasságon legeltet, Mihály sorsát éppen nem veszi észre, mert így esős időben ők is csak éppúgy fekszenek a földön, belebújva a szűrbe, amelyből csak a csizma látszik ki, meg némi darab a bőraljú, rézpitykés nadrágból. A birka is összebúvik ilyenkor apró csoportokba, mert nincs mit legelni, miután az eső beleverte a kevés gyér fűvet a fölázott szikföldbe, és szódát enni a bürge nem hajlandó.

Fekszik Mihály mozdulatlan. Jó hosszú ember volt ő, míg élt, bár most is az, sőt elnyúlásában látszik csak meg a maga valósága. Helye körül föl van túrva a föld, látszik hogy dulakodtak előbb, mielőtt a halála történt. Nekifeszültek a földnek a csizmasarkok, és nagy hasításokat vágtak rajta, mint patkójával télen szokta jégen tenni a gyerek. A tusában Mihály hanyatlott le, s bár nincsen, mint a nóta mondja, „rézfokos az fejében, páros kés a mejjében”; hanem azért Mihály tökéletesen meg van halva.

Csönd ül a vidéken, szítál hidegen az őszi eső. Tompán szól néha a vaskolomp a vezérürü nyakán, amint fejét fölemeli, és azt mondja:

- Bé.

Mindig ezt szokta mondani.

Vannak véletlen szerencsék, és ezt is annak lehet mondani, hogy épp arra halad a lovas pusztázók őrzárata. Gunnyasztanak a hosszú, kibontott köpönyegben a lovon a legények: aludni való idő az ilyen, mint ahogy ezek a juhászok is mind „humnak” a szűr alatt. De lám, Vitéz Mihályon nincs szűr. Arra fordítják hát a lovak fejét, s odaérve látják, hogy nincsen már benne élő. A nyeregből leugranak, és nézik. Azután távolabb eső juhászoknak kiabálnak:

- Haó! Héj!

Hasmánt fektéből némelyik felüti a fejét, s ha közelében van a pulikutya, azt azonnal oldalba is üti, hogy miért nem szól, ha idegen ember jár a tájon. Azután odahaladnak a kardos emberekhez, csúszkálva kicsit, mert akármilyen magas sarka van a juhászcsizmának, mégis csúszik a sziken, mert esős időben olyan szappanforma ez a föld. Arrafelé haladtukban tűnődve nézik, hogy miért fekszik még mindig Vitéz Kis Mihály a földön: talán bizony agyonütötték? Odaérve látják, hogy: nini, csakugyan. A kampós botok alsó vége komoly némasággal szúródik a földbe. Azt kérdezi egyik pusztázó zsinóros legény:

- Ki járt erre az éjjel?

Mondják, hogy senki, mert szólt volna a puli.

- Hát tegnap este? - adják föl tovább a szót.

A juhászok összenéznek. A széles nagy kalapok alatt, a fürtösre hagyott hajak között az agyak gondolkoznak. Hogy hogy is... hogy is csak? Hogy tegnap... Várjunk csak, emberek. Mi volt tegnap? Persze, itt kint elmosódnak a napok, csak tavaszt számol a juhász meg őszt, s e kettő közébe eső időt csak úgy tartja számon, hogy azalatt vetett ágyon nem hál. Hát a tegnap, persze, persze, mi is volt csak tegnap?

- Vásár volt az új faluba - tudatja egy juhász.

Az új falu nem új falu, de mert mégis újabb a keletkezése, mint a többié, úgy hívják, hogy új falu. Ha háromszáz esztendő lesz, akkor is csak úgy hívják majd. Ami pedig azon szót illetné, hogy ezen új faluban vásár volt, az ismét úgy értelmezendő, hogy a vásár okánál fogva tegnap este sokan haladtak át a pusztaságon. Talán négyen... vagy öten is.

Kedvetlenül rázza a vállán az ázott köpönyeget az öregebb pusztázó legény, már hogy ez a Gallyas Miklós. Ha abrakot hozott volna a lónak, mindjárt más volna a dolog, de mikor nem hozott abrakot. És íme, mégis neki kell ereszkedni, mert itten tett történt.

- Hát - mondja Gallyas Miklós, de többet nem mond, csak kapaszkodik föl a lóra.

Egy bojtár, olyan egészen sihederforma még, azt kérdezi a többi komolyaktól, kik a testet körülállták:

- Én szólhatok-é?

A fürtös fejek és a nagy kalapok integetnek, hogy hát igen. Különben igen erős juhszag van, mit a sok juhász okoz. Szaguk olyan, mint az áporodott juhtúróé, s a ló nemigen állja. (Hiába, ez velejár a sajtkészítéssel.) Mondja a bojtár:

- Két kocsi cigány is mönt erre. Ehun a nyomuk, épp ide vág.

Gallyas Miklós öreg pusztázó legény nézi a nyomot, amit a kocsikerek vágtak. Mert rendes ember se kopott küllőt, se kopott tengelyt nem tart a kocsijában; az a hátulsó kerék, amely nem halad az első után, hanem külön nyomot vág, leginkább cigányé szokott lenni.

- Amúgy pedig - folytatja a siheder - nem messze voltam én innen a bürgékkel, mert az én gazdám is még most is bent részögdösködik az új faluba. Mikor azok a kocsik föltünedöztek, még Mihály bácsi füttyült, mert hallottam. Azt füttyülte, hogy... majd mingyár mögmondom én; azt füttyülte: Ojan kényös minden ága, nem állja a madár lába...

Egy férfi juhász, előre hajolva a leszúrt bot fölött, hogy szinte majd a testre esik, szól:

- Hát azt pedig nem füttyülte.

A siheder a szóra restelkedve mentegetődzik:

- Úgy vélöm, mintha azt füttyülte volna.

- Hát pedig nem azt füttyülte - felel mérgesen amaz. - Mert tudom nagyon jól. Mert én is hallottam. Mert azt füttyülte: Házunk előtt elhaladó barna legénnek Subáját éppen csak hogy lengeti a szél...

Úgy lehet, hogy még egy halál esne a juhászok között a fejlődő vita nyomán (megél a birka, ha kiütik is közüle az embert), azonban az öreg Gallyas leinti a mérgesen társalkodókat, parancsot adván a nyeregből:

- A testöt röttön bevigyétök a városba a kórházba, a koncházba, a doktorokhoz. Az asszonyát tudatni köll, mönnyön be ű is, odabennt majd írnak az esetről krotopollumot. Münk mög majd mögyünk az embör után.

A juhászok lassan fognak a munkához, mert szét kell a dolgot osztani. A siheder küldetik Török-Kara Pál tanyájára, mert az esik ide legközelebb, hogy fogjon be és jöjjön, majd testet visz be a városba. A többi elszéled vissza a bürgékhez, egy ott marad, kampós botjával őrt állván a halott fölött, kire olykor elgondolkozva, szomorúan tekint. Gallyas pedig a társával elhalad. Útjuk nem nehéz, csak a kocsinyomokat követik, amelyek mind eltitkolhatatlan módon mutatkoznak, ameddig csak a szikes pusztaság tart. Épp körülbelül itatásnyi út, mire a homokra érnek, hol is már nyomot találni nem lehet, mert a homok nem nyommutató, azt a kerék ahogy szétválasztotta, a kerék továbbforgása után ismét csak egymásba folyik. Fáradtságos az ilyesmi, nem kedveli azt sem ember, sem ló, az eső pedig egyre erősebb. Útszéli napraforgók olajmagvas nagy virágai annyit szívnak be belőle, hogy nem bírja a szár a terhet, és sorra kidőlnek, szelíden a homokra hajolván. Nem dől azonban ki Gallyas. Jó ló van alatta, mert nem lehet mondani, hogy rossz ló volna, miután eddig még csak szorítani se kellett. A társa pedig, bizonyos Kútásó Illés, szintén egész jó fából faragott legény, az ötös huszároknál volt szakaszvezető, míg le nem degradálták, és szintén tud ahhoz, hogy a ló nem olyan állat, mint az ökör, hanem a lóban akarat van, amit helyes bánásmóddal irányozni tud az, aki ért hozzá. Bár itt a homokban csak verni kezdi a hab az állatot, s meglassúbbodnak tökéletesen.

- No - véli Miklós -, majd mingyárt.

Mingyárt jön egy másik puszt, csak épp a lakottabb vidéken kell átsurranni, mi másfél óra alatt megtörténik. Ez már jobb hely, mert itt buja a fű, és nem süpped meg a lóláb. Amúgy a táj lakatlan, itt-ott való semjékek vízi madarain fölül semmi egyéb nem látszik eleven. De mégis. Némi feketeségek mutatkoznak az ég alján. Apró pontok, amik lassan mozognak előre.

- Ahán! - mondja Miklós.

Most egyenest arra mennek a tág téren, amerre ama sátoroscigány kocsik mozognak.

- Ludasiak, mondom, hogy ludasiak - szól társához Miklós, mert tudni kell, hogy Ludas határában rossz hírű cigányság szokott lakozni. Sebesebben is megy a két pusztázó, mint eddig, egyre jobban közelbe érik a kocsikat. Már oly közel érnek, hogy látszik is Vitéz Kis

Mihály számára, amint, oda van kötve a saroglyához. Kocognak. A nagy vastag kard hol a sarkantyú szárnyán, hol a kengyelvason cseng, hol a ló oldalához ütődik, rázódván a testhez csatolt szíjakon. Ám, mielőtt egészen odaérnének, a kocsin járó sátorok egyikéből fény villan elő, utána dörrenés, és a vágott ólom csúnya sivítása hallatszik a két városi katona feje körül. Azután a második kocsiból, továbbá a harmadik kocsiból, végül a negyedik kocsiból durran a fegyver, és száll a golyó, jobb helyet nem találván, a pusztázók között az avarba. Lehajol Gallyas Miklós oldalt, az egyik csizmájából kiakasztja az egészen sarkig vett kengyelt, mely után leszáll a nyeregből, és fegyverét csatolván, viszont golyót küld. Illés nemkülönben. Válaszul hat puska ropog, és sietnek, mentül sebesebben sietnek a cigánykocsik.

Lova kantárszárát karra vetve, kezében az ócska mordállyal, tétlenül és tehetetlenül áll a pusztá közepén öreg Gallyas Miklós, szemben a túlnyomó erővel. Ránt egyet a fegyver závárá, hogy kiessen belőle a kilőtt rézporthok, és kedvetlenül, keserűen mondja:

- Hej, a kutya teremtesít ennek a világnak.

Illés pusztázó legény, a lóról, ahol van, szóval fejbőlintással mutatja, hogy szintén így vélekedik. Visszafordítják a lovakat, mennek csendes elgondolkozásban hazafelé: ím, Vitéz Kis Mihály esete bosszúlatlan maradt.

A Badár ló szügyéről nagy darab tajtékrok esnek a földi mezőre.

1899

MUNKÁSOK

Már az egész héten látszott valami kedvetlenedés a töltésen a nép közt, mert ez néha úgy van, hogy bal lábbal kelnek az emberek, és ilyenkor mindenbe fönnakadnak. Alig találkozik egy is, aki ne morogna. Olykor, ha ássa lent a gödörben a földet, megáll munka közben, és maga elé tekint, azután nekivette a mellét a talicska hámnak, dacos némasággal halad föl a meredek járón, ami a magas töltésre vezet. A munka, amit végez, a legnehezebbek közül való, és aki nem benne nőtt fel, nem bírja csinálni. Ha belekezd is, kidől, vagy fél munkát sem végez. A kubikos tudja ezt, és a tudás önértet ad neki, amit emel az is, hogy többet keres, mint más napszámos. Munkája akkor kezdődik hajnalban, mikor már látni lehet a járó, amin föltolja a talicskát, és este akkor végzi, mikor már a járó látni nem lehet. Munkája olyan, hogy a húst, amit télen át magára szedett, egy hónap alatt ledolgozza, szikárok és soványok valamennyien, csak a lábuk szárán állanak hatalmas csomóban az izmok.

Mert télen nem dolgozik. A munkás szintén rangokba van oszolva; a zsákoló tétlen áll télen, mikor befagy a folyó, és nem járnak a hajók, s ha megszorul is, más munkát nem vállal, tavasszal sem megy fölászni valamely kert földjét. Ő zsákoló, azt csinálja, ha van munka - ha nincs: nincs, akkor várni kell, míg lesz. Hasonlóképp van a kubikos. Hogy mit hord a talicskán, azt is keresi ugyan, de nem föltétlenül, ellenben talicska nélkül nem megy semerre. A munka csak abból állhat, hogy talicskán valamit valamerre el kell tolni. Vagy föl, vagy le. Földet föl a magas töltésre, vagy nehéz követ a megapadt nyári vízen az alacsonyan álló hajóba. Várat épít-e, vasutat, vagy vízi töltést, neki mindegy. Utóbb már a kazlakat is kubikolja a pusztahelyeken. A csalamádétakarmányt újmódisan sok helyen már nem ássák földi verembe, hanem fönt rakják kazalba, s ezután beterítik földdel, hogy abban érjen.

Mint lehetne a kazal tetejére földet hordani, ha kubikos nem volna? A béresféle ilyesmihez nem ért. Jön a kubikosnép, a gödörgazda föltekint a kazlat, számíthat, hümmög, valamely

összegért föl vállálja s nekiállnak. Járót támasztanak a kazal oldalához, s azon a deszkán, amely oly meredek, hogy más ember rajta egymagában nem tudna fölmenni, a kubikos föltolja a talicskát. Estére kelve kész a munka, a gödörgazda átveszi és szétosztja az árát; minden emberre esett akkora napszám, hogy sok diplomás úr vállalná jószívvel fizetésnek. A talicskába berakják a cókókot, a bőrsákot, korsót, gyékényt, subát, az oldalba kerül az ásó, a szélre a bogrács s haladnak odább a kubikosok egymás után, mint a libák, más munkát keresni. Szikár és alacsony emberek, rövid pipákkal, bocskorban, tótnak is nézheti őket, aki akarja, bár alighanem belehalna a tót, ha egy napra versenyt próbálna velük. Haladnak sebesen, mert soha lassan nem járnak a talicskával; úgy tetszik, mintha a talicska húzná őket, pedig ők tolják.

Nem beszédesek, hallgatagok; ha nem haragszanak, munkában kiállják szó nélkül. Levelet sem írnak haza, csak utalványon küldik az asszonynak a pénzt, úgyis ez a legjobb üzenetvivő. Sokáig oda vannak, hónapokon át, olykor tavasztól őszig. A lakás a gyékényponyva, a bútortat a suba, az élelem szalonna és kenyér; ha meleg ételre vágnak, a közös bográcsban főz a bokor tarhonyás húst szolgálván. Bokrok szerint oszolnak meg, mint a halászok, minden bokor főnöke a gödörgazda, aki munkát vállal és számol.

Ez a nép hát már az egész héten kedvetlennek mutatkozott. Már a múlt hét végén, szombaton, valami összezőrdülésük volt a számolásnál. A mérnök nem úgy számolta ki a gödröket, ahogy ők jónak tartották volna. Kevesebb föld esett ki a számítása végén, és azt mondta némelyik gödörben, hogy csálnak, mert nevelve vannak a bubák. A buba kerek, toronyforma földoszlop a gödör közepén, amit a gödör ásásakor egy helyben hagynak, s annak magasságából számítják ki munka végeztével a kihordott földet kubik szerint.

A mérnök a maga módja szerint számol, a kubikosok gödörgazdája pedig csak ásonyéllel, de azért, ha a gödör hamisság nélkül való, leginkább össze szokott vágni a két számadás.

A kubikos azonban ért ahhoz, hogy mint kell nevelni a bubát. A kis földtornyot éjjel finoman elmetszik a közepén s egy-egy arasznyi földet építvén hozzá, a tetejét ismét ráteszik. Azon ott zöldel az a fű, amely akkor is rajta élt, mikor még mező volt a gödör helyén, s annak ott is kell lenni, mert az a bizonyosság arról, hogy nem történt csalás a bubával. Ezért úgy a közepibe építik bele a földet olyan ügyességgel, hogy aki nem járatos benne, soha észre nem veszi, hogy a buba nevelve van. Így furfangoskodnak is ott, ahol lehet, mert ez szokás. Mikor a csángókat haza hozták Moldvából, kubikosmunkát adtak nekik, hogy keresetük legyen. Ahhoz tanító kellett, adtak is melléjük öreg kubikosokat, akik legelsősorban arra tanították meg az atyafiakat, hogy mint kell nevelni a bubát, és csak azután fogtak a mesterség egyéb tudományához. Nem valami jeles dolog, de nekik is van furfangban részük, mikor becsapódnak. Elviszik messze vidékre, munkahely gyanánt jó földet ígérnek, ahhoz képest alkudnak, s amint oda ér, látja, hogy be van csapva. Vagy agyagos a föld, vagy kavicsos, de hát hiába, most már hogy jöjjön onnan a messziből vissza? Nem lehet. Csak vágja hát ásonyával, a földet, és szóval munkájában az esze azon jár, hogy ennek az ásonak az élet más helyre is bele tudná vágni.

Ilyenkor lassú mozgások támadnak köztük, és összesúgnak a gödörgazdák. Munkájuk, mely úgy folyik, mintha gép végezné, lassúbb. Az arcok elkomorodnak és más munkásokkal, kik nem kebelbeliek, hamar összekapnak az emberek. A nehéz hangulatot észre lehet venni. Mint ezúttal is, mikor nem oda messze vannak Galíciában, Romániában, vagy Boszniában, ahova vasúti töltést építeni viszik őket, hanem itthon, magyar földön építik a gátat a víz ellen. Azok a magas, széles töltések, amik a Tisza partján, végig húzódnak, mind az ő munkájuk végtől végig.

Mint nagy lomha kígyók fekszenek esztendőkön át a parton anélkül, hogy valami hasznukat lehetne látni. Oldalaikra oda rakva a sok karó, a rőzse, a szalma, lombárokban áll a tömérdek zsák, és semmi látszatja nincsen annak, hogy ezek valamire kellenének. A víz messze van a töltések lábától, túl a füzeseken, mélyen alant az árkában, hogy a fák közül még a gőzhajó kéménye is csak alig látszik ki, ha arra megy. Így áll esztendőkön át az elhagyott várfal. Párját, a túlsó oldalról valót, nem is látni, szürkéségbe vesző fűzfák takarják. Nagy néha egy kocsi vagy nehéz ökrös szekér megy a túlsó oldalon, s úgy látszik, mintha a fák hegyein mozogna. Körül, a messzeségben tornyok látszanak, a sík, lapos táblán meg gőzmalmok kéményei füstölnek igen távol. Közelebb óriás vetések, néhány ér a zsilipekkel, itt-ott egy nádas, megmaradva a régi világból. Ami élő mozgás látszik, csak abban van, ott szárcsák, kacsák és vízibúvár vöcskők laknak.

Mígnem aztán egyszer játékos kedve támad a víznek, és nagy sokaságban kezdenek úszni lefelé hallgatag tömegei. Honnan jön az a sok? Ha eddig volt, hol rejtőzött esztendőkön át? A víz a kérdésekre nem felel, csak elhagyja medrét, és megy a fűzfák alá lakni. Azután a töltés lábához ér, s rajta emelkedik. Most már nem csendes, inkább beszédes: zúg a fák koronái között. És oly gyorsan folyik, hogy nagyon, de azért a lefolyt helyébe újból jön másik, és szőke színe olykor haragos barna. Föld fölé épített csatorna ilyenkor a két töltés köze, s lent a mélyben virágzó föld, a tanyák, s oda messze falvak és városok... Az a kérdés, hogy van megcsinálva a töltés. Ha rosszul, akkor kitörik az oldala, és hamarosan temető lesz minden. Városokban, falvakban peregni kezdenek a dobok, közérők haladnak kifelé, és kocsikon viszik sebesen a kubikos népet. Gyors és nehéz munka áll be a töltésen. Karóznak, magasítanak, erősítenek. Két-három sor karót meghág a víz, elviszi a rőzsét, és mossa a töltést, akkor újból jön a negyedik sor karó. Egy hét előtt innen a töltésről még nagyon szép akácerdőt láthattál, amint enyhe színével kivált a haragoszöld vetések közül. Most ha keresed, nem látod, a helye üresen és kopáran áll: az erdőt elvitték karónak, s talán azt sem kérdezték, hogy kié.

Nincs úr. Senki sem úr, csak a kubikos meg a mérnök. Van ott katonaság is, amely távol a falvakból és a tanyák közül odahajtotta a munkaerőt, de az csak mellékes munkára való. A kubikos rangban előlép, a kétkezi munkásokból kiválik a mesterember. Már nemcsak az izmai erejénél fogva több, mint a más, hanem az értelemnél fogva is. Ő látja meg legelsőbb a szivárgást vagy ama veszedelmességet, mikor a nagy lomha töltés arra készül, hogy néhány ölnyire elcsússzon a helyéről. Nem ismeri az éjjelt, nem nappalt, sárban és esőben áll, áztatja az átcsapó hullám, s munka közben szárad meg rajta a ruha. Nem bírná azt meg más, csak ő, aki tavasztól őszig szabad ég alatt táboroz. Mérges daccal feszül neki a dolognak: ha kérdik, csak morog, s úgy áll fogai között a kurta pipa, mintha a világot akarná fenyegetni vele; egyik szerszámot csak azért teszi le, hogy fölkapja a másikat. Pedig hát mit neki az egész tájék, s mit neki az a nép, amely már elfáradva, kétségbeesett közönnyel áll?

A morgás végighalad a töltésen. A mérnökök sejtik, hogy valami készül, de még nem tudják: mi. Egy gödörgazda azt kiáltja a töltés tetejéről:

- Huja!

A bokorba tartozó emberek megállnak. Aki tolt a fűzfák alá a járókat a talicskát, annak a közepén otthagyja. Az ásókat belevágja a földbe. És sorban, mint valamely elrontott sortűz ropogása, hallatszanak a kemény, rekedt szavak:

- Huja!

- Huja!

A munka zaja után ijesztő nyugalom áll be. A tengernyire nőtt folyó, amelynek nem látni a túlsó oldalát, kavarog, szálfákat vagdos a töltéshez, és átdobálja rajta a hullámain a kitépett karókkal együtt. Már nagyon mérges. Csupa sár az egész töltés, mert hisz a háta mögül is a szivárgó vízből hordták már a földet a tetejére. A végig sáros, csatakos alakból, aki elősiet, aligha nézné ki valaki az urat, mert itt nem érnek rá ruhát váltani.

- Mi az, emberek, mi az? - kiáltja messziről. - Mi van itten?

Nem felel a kérdésre senki, csak egy gödörgazda mutat gúnyosan a sárga tengerre, és azt mondja:

- Víz.

Hát az van csakugyan sok. A túlsó partnak nyoma se látszik, az ártér fái mind eltűntek, a nagy folyózuhatagon itt-ott úszik egy házfedél, valamely parti csőszházból, amit elsodort. A végig nedves töltésen olyképp veri ál a szél a hullámot, hogy messziről fehér, röpködő vitorláknak látszanak. És úgy látszik (tévedés-e, nem-e?), hogy ez a hosszú sárhegy inogna. Ahol a szél nagyon nekifekszik a víznek, és a parthoz nyomja, ott mintha tágulna a töltés. Mozog, mint a gyékényponyva, ha a szél veri.

- Hát mi bajuk van, hogy nem dolgoznak? - kérdezi a mérnök. - Hiszen úgy elszakad a töltés!

- El - hagyja rá egykedvűen a kubikosfőnök.

A többiek hallgatnak. A gödörgazda folytatja:

- Ha a víz mög nem száll, elszakad bizonyosan. Hiába itt már a munka, hiszen sárra sarat hanyunk. Az ásó nyomán fölfakad mán a víz. Nézze csak, uram, itt e, ahun most állunk, még ma mögszakad a töltés. Lent a padkája már három hej jön el van repedve.

- Hát meg kell fogni - kiáltja a mérnök. - Dologra, mindenki oda! Van zsák, karó elég! Csak sebesen no, emberek!

- Csak lassan - mondja a gödörgazda. - Dolgozunk uram, amíg csak át nem szakad a töltés. Ott löszünk rajta, pedig ha nem száll mög a víz az éjjel, valahun átszakad. Hisz úgy mozog már, mint mikor a kígyó csúszik.

- Hát mi a kívánságuk?

- Nem ögyéb, mint hogy most mán hitelbe nem dógozunk. Nézze csak az úr - magyarázza az ember, és odasereglenek a többiek -, én abba vagyok beleállapodva a cimborákkal, hogy szombatig mán nem löszünk itten. Addig nem várhatunk a pézzel, mert ha elszakad a tötés, mindönki szétszalad, amerre lát, osztán sönki se fizet ki bennünket.

- Dehogyan nem - szól a mérnök.

- Nono - felel nyugodtan az ember -, mink mán jártunk úgy. Hát most azt akarjuk, hogy ami kubik eddig vót a hétön, fizesse ki mingyár. Ezöntúl mög nincsen kubik, hanem napszámba mén a munka fejenkint.

Keserűen felel a mérnök a bocskoros embernek:

- Persze, aki meg van szorulva, azzal könnyű így beszélni.

Kissé zavarodottan védekezik a gödörgazda.

- Szögények vagyunk... Aztán máskor is jártunk mán úgy...

Halad a töltésen errefelé egy másik sáros úrforma alak, egy katonatiszt. A kirendelt fegyveres erő parancsnoka, aki most vizitálja az őrsejt. Nagy, hatalmas, nyers őszinteségű ember, ha

akrobatának menne, bizonyára jobban élne, mint hogy most itt a töltésen csatangol a havi nyolcvan forintokért, és három hete nem látott borbélyt. Maga iránt semmi elővigyázattal nincs, még őrt sem járát a háta mögött, s ha a karóhordó szekér elakad, odamegy segíteni, hogy kirántsa a sárból. Megszerette már mind az itt dolgozó ember, hozzá a szörnyű erejével, hatalmas hangjával is imponál.

- Hát itt mi van? - kérdezi, ahogy odaér.

Mondani kezdené a gödörgazda, de a mérnök a szavába vág, és elmondja a bajt.

- Ebben igazuk van - véli a főhadnagy. - Hát nem bírsz most pénzt adni nekik?

- Nem.

- Nincsen? - kérdezi ez leverten.

- Dehogynincsen - mondja mérgesen a mérnök -, van itt tízezer forint, de mindet ezresben küldték ide az okosak. Hát hol váltsam én most föl itten?

- Hát a többi szakaszon?

- Nem tudom. Ha van apróbb pénzük, úgy sem adják ide, mert nekik is kell.

A bocskoros, sáros alakok egyre hangosabban beszélnek, hogy mi lesz? Lesz vagy nem lesz? A gödörgazda rögtön hátrafordul, és csöndet int, de már az ő szava nem sokat ér.

- Adj ide egy ezrest - mondja a katona. - Más itt nem segít.

- Hát a katonaság? - kérdezi a mérnök.

- Az én tizenöt emberem két mérföldnyire van egymástól. A kényszer különben sem használ, több kárt tehet a kubikos, mint hasznot, ha akar.

S az ezrest lobogtatva a kezében, odalép a tiszt az ásós, csákányos kubikosok közé.

- Nem lehet fizetni, emberek - mondja. - Nincs aprópénz. Hanem pénz van, itt is az ezres-bankó, de van még több is. Mindenki láthatja, hogy itt nincs trafikos bolt, ahol váltanának.

- No, az nincs - szölk a tömegből.

- Hát itt a pénzük nálam, a mérnök úr ideadta nekem. Akármilyen lesz a töltéssel, a pénzüket nálam mindig megtalálják. Megbíznak-e bennem hát, mi?

- Honné! Mög hát! - hallatszik mindenfelől, csak a gödörgazda szól:

- Hanem...

- Nos?

- Ha elszakad a tötés, ami hummink itt vesz, mögfizetik-e?

A főhadnagy rámutat a pénzre:

- Az is itt van benne.

- Hát akkor gyérünk - int az embereknek a gödörgazda, és mennek a bocskorosok mind vissza az elhagyott munkához. Kopog a nehéz furkó a karókon, nyikorog az ázott talicska, és ásós emberek keresik a töltés háta mögött, hogy hol lehetne még egy kis száraz földet találni. Mérik a vizet szinte percenként, hogy megszáll-e, de nem száll. Nem az az idő ez, mikor a víz egyszerre apadni kezdjen, csak úgy maga-magától, hanem apadna, ha a túlsó parton szakadna le a töltés. De ott bizonyosan különben áll, mint itt: itt pedig már olyan, mintha gyerekkéz

építette volna játékból. Néz végig kanyargó vonalán fölfelé a gödörgazda, mint aki biztos benne, hogy ami késik, nem múlik.

- Ahun a! - mondja.

Jól föntesen, a kis nyárfaerdőn túl ketté vált a töltés, és valami nagy darab sárgaság omlik be a zöld mezőre. Az a víz, és a hirtelen beálló csöndben hallatszik a harsogása, amint tépi és szaggatja a partot. Hát most már csakugyan huja mindennek, már nincs többé veszedelem, mert már megvan a baj, amin senkisé sem segíthet többé semmiféle hatalommal. Csak majd hátul, messze bent a vidéken, ahol egy kicsit magasodni kezd a táj, csinálhat nyúlgátat a nép, ha ért hozzá. A kubikos társaság sietve szedi össze a cókmókját, s mindent talicskába rakván, megindulnak a töltésen, hogy valahol róla letérjenek. Sürgős dolog ez mert ha előttük is elszakad a töltés, fogva maradnak. Lent a mezőkön kocsik vágatnak a mérnökökkel, lovas zsandárok nagyon sebesen mennek a falvak felé, s egyfelől már hallatszik is, hogy verik félre a harangot. A főhadnagy hol siet, hol szalad, a töltésen szedegetve össze a legényeit. Elhagyja a kubikosokat, mert nehéz a sárban a talicska, de az elhagyás azért nem baj, mert a pénzzel azért majd megtalálják, ha máshol nem: otthon.

- Hát megjövendölte kend! - szól a gödörgazdának, amint mellette elmegy.

A rövid pipaszár mögül csendesen feleli az ember, tolva a talicskát:

- Nem először látok én ilyent, uram.

A víz elég gyorsan terül, látszik a csillogása a fiatal vetés közt, amit most már hiába vetettek. Persze, ilyenkor nem tudni még, meddig jut el, mert ha egyszer a mély helyeket megtöltötte, azután lassan halad. Mint mondani szokás: legel, mert éppen olyan a haladása, mint a legelő állaté. Hanem ahol ér van vagy árok, azon nagyon messze elszalad hirtelen, hogy azután a végén kiontszon.

A gödörgazda megáll, és azt mondja a társaknak:

- Majd ebbe a faluba mönnyünk le.

Bólintanak rá, hogy jól van, és libasorban a talicskák újból megindulnak. Amint a töltésen lekanyarodnak, látják, hogy az árok vize sárga, a falu laposabb oldalán mozog már a nép, a kétségbeesés erejével rakva a gátat. A toronyban kongatnak. A talicskaszíj melledzőjének erősebben feszül neki a gödörgazda.

- Ügyeközzünk, embörök, ügyeközzünk.

Oda igyekeznek a tethelyre. Hát ott csakugyan baj van, mert ha azt a kis darabot gáttal el nem kerítik, a falu közepéig beszalad a víz, és itt szélről a templomot mindjárt elviszi. Hányják a földet, ahogy lehet, szakajtóval és istállós talicskával dolgoznak. Ott van már a főhadnagy is a legényekkel. A legények a háztetőkön vannak, dobálják és hordják lefelé a nádat, a főhadnagy egy-egy rántással egész kerítésdarabokat tépdél ki, és veti a gát elébe palánknak. De csak erősebb a víz, mert a nyomás egyre nagyobb, s a laza kis földgát a középén enged. A támadt nyíláson szökve fut át az ár, és sikoltoz az asszony-nép, és szomorú némasággal áll a férfi. Két hatalmas karjával magához ránt két katonát a főhadnagy és a nyílásba ugrik velük. A kubikos-csapat odaért, és nagyot ordít a gödörgazda.

- Embörök!

Egyszerre lefordul a talicskáról a suba, a gyékény, és a vízfogás paraszti tudósai vetik hirtelen latba karjaik erejét. Gyékényt borítanak előbb a derékig vízben állók elé, más felekezet a földet teremti oda nagy gyorsasággal a harmadik csapat a templomkerítésről kapja le a rácsos kaput, és gyékénnyel borítva letámasztván, mögéje földdel dolgozik.

- No! - mondja a gödörgazda büszkén, mikor kész a tudomány, és betömték a szakadást.

Segítenek még, ahol jönnek mutatkozik, azután azt mondja a gödörgazda a főhadnagynak:

- Uram, elázott-e a pénzünk?

- Nem ázott az - felel a tiszt -, csak derékig ért a víz.

- Akkor fizessön ki, uram, aztán hagy mönnyünk. Nincs mán itt nekünk mit keresni.

A bocskorosok is körülállják, hogy de bizony csak jó lesz most már, ha pénzüket kiadják.

- Jól van - mondja amaz és megindul azon vizesen -, talán csak tud itt valaki váltani, gyerünk a községházához. Hanem én azt nem tudom, mi fizetés jár maguknak.

- Majd tudom én - felel a gödörgazda. - A kubikot most mán úgy se lehet számítani, hát napszám jár. Három egész napszám: hétfő, kedd, szerda, mög mára röggel kilenc óráig egy fertáj napszám. Fejenkint ez esik.

- És az a munka, amit itt csináltak?

A gödörgazda nemet int.

- Az nem számos - mondja. - Szögényöknek történt.

A bocskorosok bölintanak rá, hogy ez valóban így van.

1899, 1905

VÍZENJÁRÓK

A „Ha Isten velünk, ki ellenünk” már három napja heverte a szelet Mohács alatt. Csúnya dolog az ilyen, mikor a szél miatt nem tud haladni a hajó, a lovak részére pedig semmi fődél nincs a parti pusztaságon, elfáznak, elgémberednek, s még az élethez sincsen kedvük. Török Mihály kormányos igen mérgesen pipázott a hajóban a csárdában, és beírta a könyvbe: *Ezen istentelen szél mán mügén igön hitvány sorba vert bennünket*. Egy legény elment a kis hordóval valami faluba, melynek a tornya odalátszott, borért, ezt szopogatták nagy magameguntukban. A hosszú Nosza Pál, a vontató, két sihederrel volt a lovak körül; csúnya száájú ember az öreg, mindig káromkodik, mi a vízenjárónak nem szokása, ennél fogva kívánni is szokták Nosza Pálnak, hogy bár gyógyulna be már egyszer a szája örökre.

Komlósi Kistakács Ferenc volt akkor a hajón az öreg legény, régi haragosa Török Mihály kormányosnak, mely ok miatt örökké együtt sifteltek. Ők állandóan nem szenvedhették egymást; ez az idők folyamán gyönyörűségessé vált bennük, s utóbb már nem bírtak ellenni egymás nélkül. Csak éppen, ha a hajó orrában tartózkodott Török, akkor a hajó farában volt Komlósi; ha a hajó egyik oldalán átkerült a farba Török, a másik oldalon Komlósi fölment az orrba. Most Komlósi volt az orrban, varjút főzött már a harmadnap óta.

Olyan rossz vasas pisztolya van neki, azzal lőtte a varjút a parti fákról, és most egyéb dolga nem lévén, azt próbálja ki: csakugyan igaz-e, hogy nem föl a varnyú sohasem. Pedig aligha-nem igaz lesz, mert már három napja főzi a bográcsban, de még mindig kemény a varjú, bár a lába csontja is már úgy elfőtt, hogy ki lehet húzni a combjából.

A többi legény neveti Komlósit, és néha hírt visznek a mulatságról a hajó másik felébe Töröknek. Az meg nem szól rá semmit, csak hallgat, és gondolkozva csukdossa a pipára a kupakot.

Harmadnap estefelé alább hagy a szél. Nosza bejön a partról a hajóba.

- Röggel möhetünk - mondja Töröknek.

- Mö - mondja a szótalán Török, lenyelvén a betűket - Mán is möhetnénk, ha este nem vóna.

De este van, és így nem mennek, mert terhes hajóval sötétben fölfelé nem lehet járni. A ló sem bírja, meg azután nagyon csalfa a Duna vize (nemhiába hogy Németországból való), vigyázni kell rajta. Hát ebben meg is nyugodnak, de alighogy tennék, látják, hogy nem mindenki olyan ám. Jön alulról egy hajó fölfelé, hosszú, nagy fekete hambár, s úgy tele van, hogy majdnem elmerül. A közepe táján még a víz alatt van az oldaljárója is. Ahogy a sekélyeket kerülgetve oldalt áll a vízen, látszik, hogy korlát van a hátulján, ami mutatja, hogy a hajó nem is magyar.

- Vagy rác vagy némöt - nézi Komlósi Ferenc a varjú főzés mellől, és csakhamar látják is, hogy német, az alsó Dunáról való. Sok ló húzza a parton, az emberen, aki a lovakat kormányozza, látszik, hogy magyar. Az különben a kocsiján is látszik, amely a hajó után kötött dereglyébe van téve.

Most éppen erősen hajtat a lovakkal, mert Törökék hajójának már egész közelébe ért a másik. Török fönt van a domentátumon, és ismét csak igen mérgesen pipál, mert már látja, hogy baj lesz: a német hajó elkerüli, és azután, ha menésben vannak, mindig csak ennek a nyomában haladhat. Ez pedig lassan jár, mert igen nagy a hajó, és egészen tele van rakva. Ez baj lesz. A német hajó csakugyan elkerüli a „Ha Isten velünk, ki ellenünk”-öt, s mert hogy most már végképp estére fordul az idő, emennek az orra fölött azonnal ki is köt. Mozdulni sem lehet most már tőle.

Ahogy a hajó kiköt, az emberséges német kormányos át is jön emide ladikon, hogy szót értsen Török Mihállal. Üdvözli, mit kesernyésen viszonzoz Mihály, miután haragszik. Látja ezt a német, és magyarázni kezdi a dolgát. Elmondja, hogy búza van a hajóban, és napra kell vele fölérni a Pestre.

- Hát ebbe is búza van - feleli kelletlenül Török, és megrúgja a csizmája orrával a hajótető oldalát -, mégse kerülök más elibe.

Beszéli aztán a német, hogy ha ő nem ér föl a mondott napra a búzával, nagy bírságokkal sarcolják érte. Hát most már ezt nézzék el neki: az üzlet üzlet, nem kívánhatja senkisé tőle, hogy haszontalanul fáradjon. Annyit beszél, hogy utóbb a mogorva Török is belenyugszik a sorba, miután, ha jól keressük, a sógornak mégiscsak igaza van, ha igyekszik. Török nem tartozik napra érni föl, így nem is veszít semmit, hát hagy boldoguljon a német. Ellenben Nosza Pál, akinek így is heverték a lovai már három napot, nincsen egészen jó kedvében odakint a parton, és nagyon tárgyal a kifordított subájú angyalokról. Később ételre bejön a hajóba mogorván. Halat esznek, mert fogott Komlósi délután a pöndör-hálóval egy csukát. Nem volt valami híres, miután a kisebb bográcsban főzte a Vízhányó gyerek, s nem is igen fért bele a hal. Komlósi pedig késre akart menni a nagy bogrács védelmében, hogy azt addig oda nem adja, míg a varját meg nem főzi. Ahogy az utolsó darab kenyerét megmártotta a lében, becsattantja a bicskát, és megy vissza a hajóorrba a varjújához. A Vízhányó gyerek

előveszi a citerát, és Török kedvében járni akarván, azt a régi nótát muzsikálja rajta: *Ej, haj, sose búsulj kebelbéli barátom. Minden embőr egyszer él a világon. Lám a hold is változandó, egyszer telik, egyszer fogy, Ej, haj, jóbarátom, mögélünk mink valahogy.* Szép nóta ez nagyon, különösen annak, aki szereti. Török nem szól semmit, de a pipát kiveszi a szárból, maga elé tartja, megnézi, s újból belecsavarja a szába, mely dolog önála rendszerint a tetszést szokta jelezni. A nóta másik versét már mondják is félhangon a legények, mely arról szól, hogy ha eddig megéltünk jóbarátom, akkor megélünk mi már ezután is. Jó vigasztalás ez, de Nosza Pál nem hallgatja. Kimegy a csárdából, és Komlósához kerül.

- No - mondja Komlói -, kend se öszik mán?

- Nem - feleli Nosza.

- Hát - adja tovább a szót Komlói -, kend mindig olyan életű volt, mint a molnár tyúkjá.

Nosza nem felelt, Komlói meg nézi a bográcsot, hogy elég vízben föl-e a varjú. A széles folyón csend van, még a hullám sem locsog a hajók oldalán, mert szinte az egész oldaluk a víz alatt van. A lámpákat kirakták a belső részen, hogy valamely vízen járó edény a sötétben beléjük ne ütdjön. A sötét égben vadludak haladnak, gágogásuk lehallatszik.

- Hát előttünk a némöt - szól Nosza.

- Ehen.

- De - mondja Nosza - hónap délelőtt az átvágásnál át köll menni a lovakkal a túlsó partra.

- Még mondjam is?

Nagyon gágog a vadlúd. Komlói félretartja a fejét, és úgy hallgatja. Azok bizonyosan jobban fölnének a bográcsban.

- Te - szólítja Nosza -, te Ferkó. Hát csakugyan elébb érjön föl a némöt?

Komlói ránéz, mert nem érti. Hát mit tud csinálni, hogy ne érjen föl hamarább a német?

Nosza fölkapcsolja a bőrtarisznnya szíját. Előszed egy darab bőrt. Kibontja, van benne megint egy darab bőr. Azt is kibontja, abban is bőr van, de az már szőrös, és szaga van neki.

- Ferkó - mondja csendesen -, eredj föl ladikon a némöt deröggjéhez. Aztán dörgöld jól végig az oldalát evvel a bürrel.

- Ehen - felel Komlói, aki most már igazán tudja, hogy miről van szó. Ladikba száll, fölmegey a vízen a német hajó dereglyéjéhez, azzal a zajtalan evezéssel, amihez nagyon alkalmas a tiszai falevélforma evező. A dolgot elvégzi, visszajön. Nosza elrakja a bőrt, és semmit sem szólván, kimegy a partra, a lovakhoz, aludni.

Jóízűt aludt Nosza, mert úgy kellett hajnalban fölkelteni. A német akkorra már el is ment, és Török dohogott a lassúság miatt. Nosza nem szólt semmit, csak akkor kezdett káromkodni, mikor a vasmacskát fölhúzták a hajón a legények, s az ő lovai a kötél végén belefeküdtek a hámba. Már akármit beszélünk itt előre-hátra, meg kell állapotnunk abban, hogy hajóhúzó lónak sem jó lenni. Azonban most már mindegy: a lovasmacskák mentek, ahogy tudtak. Jobban nem mehettek, mint ahogy tudtak, mert régi igazság, hogy bolond ember az, aki szebben táncol, mint ahogy tud. Nem is érik el féldélelőtt a német hajót, s csak akkor jutnak a nyomába, mikor amaz az átvágásnál készül át a túlsó partra, hogy majd ottan folytatja az útját.

A dereglyét épp el is oldták már a hajótól, és költöztetik bele a lovakat. Belemegy mind a jámbor, mert megszokott dolog ez náluk. Nosza, hajtván a tulajdon állatait, odafigyel. Török a vízről nagyot kiált rá: - Haó, héj, hahahó! - arra megáll, mert majd a német után ők is át-

vádolnak a túlsó partra. A német dereglye már indul, és Nosza növekedő figyelemmel veszi észre, hogy bajba lehet az az ember ott a dereglyében a lovakkal. Mert igen csapkolódik az ostorral, a lovak pedig szörnyen ugrálnak, ami a hajóhúzóknak nemigen szokása. Egyre vesztebbek, s mikor a dereglye a túlsó oldalon partot ér, valamennyi esztét rohan kifelé, és szerteszalad a pusztán. A gazdájuk éppen csak hogy egynek a kötőfékjét kaphatta el, bár azzal se nagyon bír.

Törökék is készülődnek az átalmenéshez, viszi a dereglye Noszát és a lovait. Nosza, ahogy partot ér, a lovakat kicövekeli, azután a kárvallott emberhez megy.

- Hát kendet mi érte? - kérdezi.

- Hogy mi ért? - jajgat amaz. - Ahol ni, szerteszét a lovak, estig se szedem valamennyit össze. Meg vannak vadulva.

- Mi a kórság leli űket? - kérdezi tovább Nosza.

- Mi leli? Tudom én, mi leli! - fakad ki az ember. - Farkasbőrrel vannak megvadítva. Jártam már én így, de ha tudnám, hogy ki tette, bizonyosan nem menne el élve innen!

- No - felel Nosza tűnődve, nézvén csizmában a lábafejét - evvel is okosabb vagyok. Ötvenhat esztendőm megértem, földi, de ilyet még nem hallottam.

S Nosza a hajóhoz menve, fölszól a dokumentátumra Törökhöz csendesen:

- Mán nem előzködik a némöt.

Török elismerőleg szól:

- Kendet, Pál, ha egészen kölökkorában akasztották volna föl, akkor is későn lett vóna.

Nosza nem felel, csak kacsint Komlósi felé. Komlósi nem szól, csak főzi a varjút.

1899

A HÁZASSÁG ELSŐ ÉVE

A maga gazdájává lenni annak, akinek semmije sincsen, nehéz sors. Bár mégis mindenki azon igyekszik, és forgatja elméjében a gondolatokat, hogy miként tehetné. Mindszenti Mihály zsöllérember is hasonlóképp volt, de hiába gondolkozott, mire se tudott menni. Nem volt öreg ember, nem mondható, csak tavaly házasodott. De ez a szó nála nem volt igaz, mert sem házassága előtt, sem házassága után nem volt neki háza. Azelőtt mint béres legénykedett, s elvette egy napszámos ember leányát, ki maga is csak zsölléreként élt valami gazda kisebb tanyáján. Vannak ilyen kis tanyák, amikbe lakót eresztenek, vagy hogy mert a tanya nagyon ócska, újat veret a gazda, s a régit azért nem bontja szét, mert kerül abba zsöllér. Mihály is ilyen helyre került, hogy Klárát elvette, mert azért, hogy valakinek tulajdon födele nincsen, se legénynek, se leánynak, csak összekerülnek, hogy egymásé legyenek. Isten rendelése ez, de gyarló emberi elme nem látja meg a felsőbb hatalmak intézkedéseit, hanem inkább gúnyt űz azokból, kik szegény sorsukat nem tekintve, életük folyását esküvel közösre váltják. Mondják róluk, hogy: két bolondból lett egy pár - másképp pedig Mihály sorsát olyképp festik, hogy eddig csizmában járhatott, ezentúl meg majd mezítláb ténfereg. Mihály nem bánta a szóbeszédet, ügyet se vetett rá, s Klárával el voltak valahogy, napszámra ment az egyik is, napszámra ment a másik is, ha lehetett, egy földre, ha nem lehetett, külön. Ez nem baj, este a gyalogösvényen, amely az ócska zsöllérházhoz vezetett, csak találkoztak, s azontúl fogva

együtt mentek hazafelé. Lehetős szorosan egymás mellett, mi onnan gondolható, hogy vállaikon a kapák gyakorta összeütődtek. Szép hangja van a kapának; úgy alkonyatkor olyan, mintha valahol messze harangoznák az Úrangyalát.

Közben Mihály is, mint minden ember, forgatta különféleképp a fejében a sorsát, és legkivált azon járt az esze, hogy a maga gazdája miként lehetne. Minél jobban gondolkozott, annál jobban odajutott, hogy sehogy. Ez baj, mert ha jól keressük, lehet olyan idő, amikor Klára már dologra nem mehet, itthon is lévén elvégezni való s miegymás. No, és ez a rozoga tanyaház se sokáig állja már a dicsőséget, hátulsó oldalát épp a héten kellett akácrudakkal föltámogatni, hogy időnek előtte világgá ne induljon. Aggodalmas gondolatok voltak ezek, és bús sóhaj-tással nézett el esténként Mihály a tanyaház ablakából a földek fölött, amely mind a másé, s bár az ő keze munkája nyomán is, mind csak másnak terem.

Ez így is maradt volna örökké, ha messze kint a nyomásszélen, ahol már nem a tanyák világa van, hanem a pusztaság kezdődik, új dolgok nem történnek. Az emberek kifundálták, hogy oda erdőt kell ültetni. Úgyde volt már ott erdő. Azonban nem rendes, hanem csak úgy össze-vissza növe, és nem álltak katonás sorokban a fák. Nem is ültette azokat senki, valaha régen egy magot vitt oda a szél; vagy épp szálló madár is kiejthette a csőréből, mikor kicsinyeinek vitte volna: elég az avval, a mag megfogamzott, a fa felnőtt, és úgy támadt a nyomán az erdő magától. De hát hiába, nem az, amilyen kellene, így azt határozták, hogy kiforgatják. Hirdetést adtak közre, hogy jöjjenek az emberek ehhez a munkához, és egészen újfajta árakat szabtak hozzá. Az erdőből vállalhat mindenki akkora földet, amennyiről gondolja, hogy bír vele. Azon a földön tartozik kiirtani az erdőt, de egészen alapjában. Nemcsak hogy éppen kidönteni a fát, hanem kiszedni a földből a tönköt, a mély gyökereket. Ezért a munkáért öt évig a föld ingyen az övé, kivéve, hogy az irtás után csemetefákat tartozik bele ültetni, de a csemetéket is ingyen kapja. Közükbe vethet krumplit vagy dinnyét, meg a széleken kukoricát termelhet. S ami fát kidöntött, az is az övé, pénzfizetés nélkül. Ennyi mindent kap ingyen, ezért támadt is a neve, mert úgy hívják őket: ingyenös embör.

Mindszenti Mihály is, hogy ezen életmódról tudomást szerzett, elment Klarával együtt ingyenes embernek. Ehhez a gazdasághoz nem sok eszköz kell, csak fejszék szükségesek hozzá, és balta, fűrész, meg annyi élelem, amely az új termésig kitarson. Másképp csak dolog kell hozzá és egészség, kibírni azt a nyomorúságos életet. Mert hogy valaki el bírja képzelni, mi az a vadonirtás, az ember harca a természettel, azért nem kell Amerikába menni, itt meglátható a pusztaszélen. Csak úgy a maga egyszál fejszéjével esik neki az erdőnek az ingyenes ember; szinte nehéz elgondolni, miként bírja a földből a maga egyszerű eszközeivel a hatalmas törzsek óriás tönkjeit kiszedni. Míg a hosszú törzseket a tanyákra elhordják, megveszik új épületekhez mestergerendának, a többi ottmarad az irtott föld szélén, nagy halmokban, mert hiszen fűtőszerszám a tanyákon nem kell, van mindenkinek magának, azt meg nem veszi senki. Ő maga tüzel belőle télen, amennyi kell a lakásban.

A lakás... A vasutak gyakran haladnak el faluszéleken, ott a kocsi ablakából szerfölött apró kis zugépületeket lehet látni. Csak úgy vályogból van minden ragaszték nélkül összerakva a négy faluk, a tetejük lapos, s az ajtónyíláson halad ki a füst. A cigányputrik ilyenek, s a lakások leg-utoljának lehetne gondolni ezen odúkat. Pedig dehogy. Az ingyenes ember lakása az, a földbe ásott gunyhó. Egy nagy négyszögletes lyuk a földben, alighanem valamely kiásott fatönknek a helyén. Némelynél a földbe vágott lépcsők vezetnek le hozzá, de akkor igen tág marad az ajtója, s bever rajta télen a hó, meg elönti a nyári zápor. Hát inkább csak az ajtónyíláshoz létra van támasztva, azon másznak föl-le. A teteje abból áll, hogy faágak szolgálnak a négyszögletes lyuk egyik szélétől a másikig, ez aztán meg van hordva kukoricaszárral, száraz bozóttal, földdel, s a jó anyaföld azon újabb eleven bozótot terem. Ilyen lakásban lakik

Mindszenti Mihály, meg a többi, aki ott irtást vállalt, akik a kultúrának éppoly előharcosai, mint a dakotai farmer. Másként nem lakhat, mert a föld csak öt évig az övé, azután mehet tovább, újabb irtásra, ha van.

Itt éltek, mint e helyeken élni lehet. A pusztán nem jár senki, csak az erdőtiszt lovagol ki olykor hozzájuk, hogy a végzett munkát megtekintse. Máskülönben csend van a tájon, az irtás szélén a maga buckáival már mindjárt a pusztá következik, azon nem jár más, csak a két Rózsák vezetése alatt a rideg barom.

Klára itt, ezen környezetben és ezen földbeásott barlangban gyermeknek adott életet. Persze, ehhez azonnal törvényes dolgok következnek. A huszonnégy óra alatt való bejelentése a születésnek, a keresztelezés meg mi egyéb. Talán fölösleges említeni, hogy a törvények e helyen a maguk szigorú megállapodásaival annyit se nyomnak a latban, mint az a sas, amely a pusztá fölött átsuhan. A gyermek megszületett és élt. Mihály, mikor az ideje s az időjárás engedte, bevitte a tanyák központjába, ahol van pap is, anyakönyv is, ott a gyermekét Pálnak keresztelték, mert Klára apját is, bizonyos nevezetű Rengő Pált, mint neve mutatja, szintén Pálnak hívták.

A Pál gyermek egy darabig élt anyja emlőjén a barlangban, utóbb azonban meghalt. Ez közös sorsunk, hogy idővel közanyánk ölébe menjünk, de Pál ezt igen korán, mondhatni idő előtt tette meg. Elhatározása gyors volt úgy látszik, örökölte apja keménységét, ki egymaga állt egy szál fejszével neki az irtatlannak. Pál este köhögött, s bár a székifű virágából hathatós meleg levelet Klára még akkor éjjel főzött neki, köhögése nem csillapodott. E tekintetben a székifű virága nem használt, mert bár az jó orvosság, de a főzése meg ismét füstöt támasztott a barlangban, s így, amint az életben is elég példa mutatja, a jó igyekezet rossz eredményeket szült, és ezek nyomában Pál reggelre a maga egész rövidségében kinyúlt.

Gyermekkorában ki hallotta pásztortűznél danolni a megölt legény történetének nótáját, kit hiába költött az apja, az anyja, mert csak a babája szavára támadt föl, s azt kérdezte tőle: csináltatsz-e neköm diófakoporsót: Mire babája azt mondta: csináltatok, csináltatok, márványkúkoporsót. Mihály is csináltatott volna, ha tehetsége volt volna hozzá, Mindszenti Pál részére márványkúkoporsót, de kő ezen a tájon mentül kevesebb van, márvány pedig éppen nem található. Az Úr kegyelme a márványt más népek közé adta, hogy azok is élhessenek.

Mihály, ily formán állván a dolgok, fűrészelt deszkából koporsót szerkesztett, és Pált abba tette.

- Csókolj még rajta egyet - nyújtotta Klárának -, majd aztán leszögezöm.

Leszögezte, és a hóna alá fogván a kis ládát, kimászott vele a létrán a barlangból. Azzal aztán el-beindult a tanyák közé, a központ felé, hol vannak oly emberek, kik hivataluk szerint temetések végzésére alkalmasak. Klára is ment volna, de részben erre a dologra még nem volt képes, mert erejét a betegségen kívül a Pál halála fölött érzett bánat is fogyasztotta, továbbá otthon is kellett maradni valakinek.

Mihály gyermekét, Pált eltemették a központi temetőbe, a kántor tett fölötte némi éneklést. Mihály nyújtott is érte a kántornak annyit, amennyi tőle telt. Azután hazament Klarához, s voltak ismét így, mint Pál jelenléte előtt voltak. Mihály irtotta az erdőt, ásta ki a tönköket, és Klára, amint bírta, segített neki. Egyhangú élet ez, s a Pál elmúlása után való időkben csak az hozott bele némi változatosságot, hogy egy napon a verem előtt megállott egy lovas városi pusztázó katona. Pöcsétöt hozott. Ez egy cédula, amivel a bíró vagy kapitány elé idézik az embert. Úgy szokás magyarázni, hogy a kint való nép azért hívja e darab papirost pöcsétnek, mert a kapitány részéről ha való, rajta van a város címere, a bíróság pedig a saját pecsétjét üti rá. Úgy gondolom, hogy nem így van a dolog, hanem hogy a kintvaló tudásába átöröklődtek

még ma is a régi magyar királyok törvényei: a pecséttel való törvénybe-idézés: *a citatio cum sigillo*.

Bár ez nem ide való beszéd. Elég is belőle annyi, hogy a pecsét Mihályt a városba citálja a rendőrbíró elé. Elment, nem lehet mondani, hogy nem ment volna, mert éppen kilenc óra hosszat gyalogolt, míg a városba beért. A rendőrbírónak beadta a pecsétet. Annál ott volt már a hivatalos írás, mely szerint Mindszenti Mihálynak Pál gyermeke az orvosi tudomány tökéletes mellőzésével ment a másvilágra. Mihály felelősségre vonatott, hogy miért nem hívatott orvost? E kérdés a pusztai barlangból előkerült Mihályra nézve annyira furcsa, hogy rá felelni se tudott. Két forintot inkább bírságba fizetett, és arról rendes nyugató írást kapott. Azt zsebre tette, és kilenc órát gyalogolván ismét, éjfélre hazatért. Klára fölneszelt, mikor Mihály a barlangba bemászott.

- Kend az - kérdezte -, Mihály?

- Én.

- Hát miben járt kend? Tán elvőszik a földet? - kérdi tovább az asszony.

- Nem - felelte Mihály -, dehogy. Csak írást adtak arról, hogy mink öltük mög a Palikát. Hogy aszongya, ha doktort hozattunk volna, nem halt volna mög. Két forintot is fizettettek velem bírságba.

Klára könnyei megeredtek. Mihály egy kis üveget az asztalra tévén, mondja:

- Hoztam a hajadba kétgaras árú szépszagú olajat.

Hogy Klára nem felel, Mihály egy darabig meredten áll a veremben. Azután étel után kezd szótalan kotorászni, mert régen volt, amikor utoljára evett.

1900

ETAL A DOBBAN

A gőzbika a tanyába lassan becammog. Most már olyan maguktól járó gőzbikák is vannak, amelyek az úton szinte megdöbbentik az embert, ha az akácfák alól, pihentéből feléjük tekint. Sivítnak ezek a gépek, a szaga se kellemes egyiknek sem. Amelyik olaj már a kerekein elunta magát, az adja ezt az alkalmas szagot.

De azért még nem minden gép ilyen. Megvannak a régiek is. Amelyek még maguktól nem járnak az úton, hanem ökrök húzzák. Ez az igazi, mert amaz nem a szenny embernek való. Ugyan emez sem. Egy ember nem szokta megvenni. Öten-hatan állnak össze, hogy egyet megvehessenek. Ez olyan kis részvényes üzlet. A gép aztán sorra járja a tulajdonosokat, s mindenütt elcsépel. Mikor mindezt bevégezte, akkor elmegy pénzért csépelni, vagy pedig részt kap a csévelt búzából. Gépész, már olyan valóságos, nincsen hozzá, hanem valamelyik tulajdonosnak a legényfia odafönt járt Pesten, és kitanulta a masinisztságot, amelynek különben gőzgépkezelői tanfolyam a neve. No, aztán csak úgy elvégzi a dolgát, mint a valóságos masiniszta, legalább eddig nem durrant szét a gép a keze alatt.

- Ha kis baja van a gépnek - vélik -, ő is elintézi. Ha pedig nagy baja van, úgy sincs abban okos embör.

Ahogy a szerfölött komoly ökrök a gépet a tanyába behúzzák, a gyerekek mind összeszaladnak a láttára. Aki a lovakat őrzi a semlyéken, az is befut, mert el nem tudja gondolni, miféle nagy állat lehet az, amely most érkezett. (Tán csak nem elefánt, akit az iskolában is tanítanak?) Széles és mély nyomokat vág a tanyaudvar szikes homokján a gépkerék.

- Apám, mi ez? - kérdezi egy kurta férfiú.

- Hát mi vóna - mondja az apja. - Masina.

Az ám, csakugyan masina. A gyufa is masina, a gép is masina, minden masina, ami furcsa és csodálatos. A gyufán az a csodálatos, hogy ha a falon végighúzzák, meggyullad, a gépen pedig az a furcsa, hogy szalmával alágyújtanak, s akkor azonnal forog a kereke, hogy hajtsa a cséplőt. A cséplőn pedig ismét borzasztó sok kerék van egymásra akasztva, az mind forog, lármáz, zakatol. Egy egész halom búcsúfia, egy egész kendőnyi vásárfia nem hozott volna ilyen gyönyörűséget a gyerekeknek, mint ez a masina. Bár csak messziről nézik, mert mellőle elparancsoltatnak.

Az emberek pedig tesznek-vesznek a gép körül. A legény, aki „odafönt a Pestbe” a masinisz-taságot kitanulta, rendelkezik. Most ő az úr. Máskor az ilyenfajta fiatalember az öregebbek előtt nemigen szavalhat, aminthogy az nem is illendő, miután amazok részén van az ősz haj és a tapasztalat. De hát itten mégis csak ő tud legtöbbet. Ahogy aztán a szíj a kerekekre került, a munka megindul.

Valamely ember, bizonyos nevezetű Fehértói Mihály, aki részvényes a gépben, kedvtelve nézi a gép forgását. Lám, már füttyent is, s ahogy az első kévéket a cséplőbe dobja az etető, mérges bűgása azonnal hallatszik.

A hangok hallatára az udvarban a kutya fölüti a fejét, és néhányat vakkant azon ismeretlen ellen, aki így kiáltoz. A semlyéken a tehén abban hagyja a legelést, s föltekint. A tehénnek ez szokása, mert a nagy fehér búböccék kíváncsiak. Ők azt is meg szokták nézni, hogy az úton ki halad el, miféle kocsival, és hosszasan néznek utánuk.

Lehet, hogy a ló sokkal komolyabb, semhogy hasonló dolgok az agyának munkát tudnának adni, lehet azonban, hogy az onnan van, hogy a ló sokat utazik. Jár különféle vidékeken a kocsi előtt, bemegy a városokba, szaladgál uradalmi földeken, s így előtte a gép füttyentgetései, a cséplő dobjának mély bődülései ismert dolgok lehetnek. Nem lehet ezt tudni, mivel a lónak mindössze néhány szava van, s azt is csak a járatosabb kocsisok értik. Hanem maguknak az embereknek, akik távolabbról hallják, a fütty és a bődülés igen furcsa. Pár év előtt ilyen hangok még nem laktak a tájékon. A kalászból a szemet a lovak patája taposta ki, és nem a dob szelelte ki a búzát, hanem lapáttal vetették a szérún a szél ellenébe. Legföljebb a nagyobb kisbirtokokon akadt olyan gép, amit beleástak a földbe, és a vasrúdjaik is a föld alatt szolgáltak a cséplőig. Amolyan szelíd masina volt az még, a felesek görhes lovai vontatták körbe, s közben még maguk is nyomtattak. Lassan folyt vele a munka, szíj nem volt, ami elkaphatta volna sebes forgásában az embert, tüzelni nem kellett alá, szénszag, kormos gépész, sivító füttyülés, tűzveszedelem és emberi szerencsétlenség - mind, mind hiányzott. Nem nagyon régen volt, de nem tegnap volt, az bizonyos.

Azon időkhöz képest csodálatos, hogy tájakon, amelyeken sohase járt, íme a vashika az ő minden toldalékaival megjelen. Szava oly rendkívül furcsán, szokatlanul fut végig a nádasok, mezők és tarlók fölött; s a gyümölcsfás szőlő levelei közé beérve, az emberek, asszonyok bizonyos megütődéssel hallgatják és mondják:

- Hejnye, ez mán mégis csak igazán furcsa dolog.

Csakugyan az. Még a szarka is megrebben a diófán. Egy öreg ember azt mondja: No, nézd el, nézd... Míg mások a házakba sietnek, hogy a faliórát a fűtüléshez igazítsák. Mert a gép éppen tizenkét órakor fűt, bár hogy aztán a gépnek ki fűt, hogy mikor van igazság szerint tizenkét óra, azt már nem tudja senki.

A gépfűtés ideje előtt akkor volt pontban tizenkét óra, mikor az ember a napon a tulajdon árnyékának a fejére rá tudott lépni. Bár hiszen ez sem az igazi, mert egyiknek hosszabb a lába, mint a másiknak, ismét meg a másiknak hosszabb a nyaka, mint az egyiknek. Ki lehetne az ilyesmibe okos?

...Jár a gép. Omlanak bele a kereszték, más oldalon telnek a zsákok. A szalmát kazlakba rakják, s minden ember kétannyit pipázik, mint máskor, mivelhogy most nem szabad. Jó szerencse, hogy aki a gépet eteti, az nem dohányos. A gépet lány eteti, Kormányos Etal nevezetű, és mit tárgyaljuk tovább a dolgot, a gép egyszer nagyobb bődül, mint szokott, és vad, iszonyatos sikoltás van ezzel elegy. Sárhányó Pál éppen nyújtana át a szekérből a keresztet a gépre az Etal elé, mikor látja, hogy mint valamely kereszt, Etal is becsúszott. Ordítja Sárhányó Pál:

- Megállj!

Hát hiszen igen. Már megálltak. Többen a cséplőre másznak, és Kormányos Etalt kiemelik. Ez nem nehéz munka. A madárhúsú Etal azelőtt se lehetett valami nagyon súlyos, most pedig még könnyebb, mert lábai neki már nincsenek.

Vér önti végig a cséplőt, vér a búzát, a szalmát, de még a pelyvát is. A föld tiszteletére egy leány föláldoztatott.

A kocsi, amely a testét vinné, az útra a tanyából lassan hajt ki. Az úton a járók kérdik:

- Mit viszol?

- Etalt.

- Hát mi esett az Etallal?

A kocsis int egy nagyot a kezével arrafelé, amerre a masina áll, és azt mondja:

- A gép...

E nap a környéken hiába bizakodtak a népek, hogy a gép majd este hat órakor megfűt a pontos időt. Nem fűt, mert állott. Így a cséplő se dolgozott, s nem bőgött, mert ki kellett belőle tisztogatni az embervért, és elvégre valahol csak meg kellett találni Etal lábait is.

De holnap már majd fűt megint, s akkor azok a népek, akiknek óra-tanyájuk van, ismét utána igazíthatják az óra tetején a cirkalmokat.

1900

ÚJ BOR IDEJÉN

TALÁLKOZÁS

Mihály az ócska subát a homokra terítette és azon fekszik, baloldalon. Mihály mindig a baloldalon fekszik, már egészen hatvanhárom óta. Akkor történt, a nagy szárazság alkalmával, hogy Karácsonyi Dili József, a juhász, úgy találta fültövön ütni jobbfelől, hogy Mihálynak a füldobja elrepedt s azóta erről a füléről Mihály „hibádzik”. Továbbá azóta alszik mindig a baloldalán, mert nincsen annak semmiféle értelme, ha az embernek az a füle legyen fölül, amelyen keresztül úgy sem hall semmit. Mihály különben még nem is alszik, hanem a pipát szopogatja. A pipára jól van rácsukva a kupak s így belül lehet a subán; fogja hol az egyik, hol a másik kezével, így melengetőzik, ami nem is baj, mert az idő már hűvösöcske és nagy harmatok esnek. Közelít a szüret ideje.

Hát hiszen éppen ez az. Mihály éppen ezen oknál fogva fekszik kint a homokon, a szőlő első keresztútjánál, mert már ilyenkor csak akad éjjeli vendég, aki a szőlőre rájár. Ember, kutya, malac, meg pulyka és a kacska. A termést őrizni kell, mert úgy sem sok van. Továbbá majd kell az ára nagyon, mert Mihályéknál úgy áll a dolog, hogy az Etel lány a télen majd férjhez menne. Oda pénz szükséges. Mihály ezen elgondolkozik. Lám, Etel elmegy a háztól. Ha most Sándor nem jönne éppen haza a katonaságtól egészen magára maradna. De Sándor most jön, most kell jönnie, már talán útban is van a városból, mert a manéberekől már hazaérkezett az ezred. A három éve kitelt, hát haza kell jönnie, a mondurt leveti a csillagokkal együtt, amiket gallérjára szerzett, s jön Sándor, nemsokára jön. Mihály szívébe, fekvé a subán, melegség és öröm költözik. Régi dolgokra jár vissza az esze. Mikor volt az még, haj, haj, amidőn ő volt így hazajöendő. Mikor az országútról a kukoricás közébe befordult. Meg mikor az udvarra lépett. Mikor a pitvarajtót kinyitotta, s a Citrom kutya szinte röpülve ugrott feléje, és végignyalta az ábrázatát. Mihály mosolyogni kezd és pislog.

A tanyában a kutya dühösen kezd ugatni, de lármája csakhamar vakkantásokra válik s azt is abbahagyja. Valaki jár a ház körül, olyan, akivel a kutya ismerős. Ki lehet, így este, sötétben. Mintha lépések is hallatszanának az udvar szikes földje felől. Mihály fölugrik, kézbe kapja az egycsöves rozoga elültöltöt s a szőlő homokos útján nesztelenül a tanyaudvar felé halad.

Csodálatos. Egy ember áll a tanyaudvarban és a kutya mégsem ugat. A sötétben nem láthatni hogy kiféle volna, de annyi szent, hogy egy szíjas puskára támaszkodva, fejét lehajtva szótlanul áll az udvar közepén ez az alak. Mihály a legutolsó szőlőútnál meglapul, fegyverét, amit eddig tanyaiak szokása szerint, bot gyanánt egy kézben viselt, két kézbe veszi s fölhúzza a kakast, hogy levegye a kapszlról a papirost, amely azt az éji harmatok nedvessége elől szokta őrizni. A kakas csetten, ahogy az első rugóra ér, és zajára a másik puskás hirtelen megrezzen s arrafelé tekint. Mihály fölkiált:

- Sándor fiam!

A puskás húzva maga után a fegyverét, a szó felé halad, és szomorúan mondja:

- Édös apám.

Mihály nem tudja e dolgokat mire vélni. Ím Sándor itthon van, de katonaruhában és puskával. És éjtszakának évadján jött haza lopva, szinte szökve. Mik történhettek?

- Sándor - Sándor! - mondja. - Mi dolog ez, hogy úgy gyössz haza, mint a dezentor?

A fiú rázza a fejét, nézi a földet:

- Az vagyok, apám. Dezentor.

Mihály fölkiált hangosan, hogy még az alvó tyúkok is följednek rá:

- Hiszen most telt le a három esztendő?

A katona hirtelen az apjára tekint, de azután a feje újból csak lehanyatlik. Szégyenlősen mondja:

- Hát elfelejtötte kend, apám?

- Mit, fiam?

- Hogy egy esztendei strófom is van...

Az öreges ember csak néz előbb, mintha nem értené, de azután eszmélni kezd. Nini. Csak-ugyan elfelejtette, hogy még egy esztendő büntetése van neki, leszolgálnivaló. Szegény Sándor. Magához öleli, a mellére vonja a fiút.

- Elfelejtöttem, szögény fiam, elfelejtöttem.

A fiatal katonát elhagyja az állhatatosság; ahogy a feje az apja mellén pihen, sírva fakad.

- Nem bírtam, apám, tovább állni - zokogja -, odabent, hogy a többiek mind szabadultak, neköm mög ott köllött maradni.

- Értöm, értöm - vigasztalja az öregebb katona.

- Kiszöktem. Elhoztam a fegyvert is, hogy agyonlövöm magamat valahun a rétön. De nem vitt rá a lelök. Gyüttem, gyüttem, míg csak ide nem értem.

Az öreg hallgatva mered a fiára.

- Sándorom, Sándorom - szól -, majd letelik.

- Sohase telik le apám, sohase - sírja búsan a fiú.

- Én nyolc évet szolgáltam, mégis letelt - felelt Mihály.

A fiú ezen kicsit elcsöndesül. De hogy fegyveres szökése az eszébe jut, újból csak azt mondja:

- Mi lössz most apám? Mi lössz?

Mihály elgondolkozik.

- Hát csak fogj be fiam, sebössen - mondja aztán. - Majd beviszlek. Ahun kiszöktél, ott visszaszöksz.

S magyarázólag teszi utána:

- Más mód, fiam, itt nincsen.

Vannak a kaszárnyákon belül alakok, akik elütnek a többitől. Legtöbbnyire csöndes és szótlan emberek, mintha örökké bánkódnának valamin. A fiatalabb katona a sorsukat nem is igen tudja, de még az egyivásúak sem mind, s az évek alatt azok is elfelejtik. Néha, pár napra még ők maguk is. Csak bent, a századirodában a róluk való írások nem felejtenek el semmit. Azoknak a mindenféle rovatai között piros tintával van aláhúzva az ilyen emberekről néhány szó, leginkább az: ex offo. Az exoffósok azok, akik a sorozás elől bujdokoltak, hivatalból kerestettek a bujdokolásból elő s büntetés gyanánt a három év helyett négyet szolgálnak. Van olyan is, akit a haditörvényszék bezárt, s azt az időt, amit a börtönben töltöttek, szintén utána kell szolgálniok. Ilyenek az öncsonkítók is.

Ők maguk szégyenlik és restelik a sorsukat, említést soha nem tesznek róla. A katonaságnál mindig büszkeségszámba megy, hogy melyik évbéli sorozatnak van „legfölül a szabadságos kis könyve”, vagyis hogy kik szabadulnak ki leghamarább. Alig van nap, hogy ezt az öreg baka ne emlegetné. A fiatalabb még sóhajtozik, csak éveket számol, az öregebb már hónapokat.

- Csak hat kis hónap még, annak is a fele éccaka.

Mondhatni, az egész három esztendőn át ott van a gondolatában a szabadulás ideje, s ennek a napjától függőleg különbözteti is meg magát: regruta, fiatal katona és öreg baka. Az ex offös emberek viselik terhüknek súlyát. Sorozás szerint a szabadulókhoz tartoznának, az írás szerint nem. És még a bánat azon tettük iránt, amelynél fogva ide jutottak, egykedvűségben és lemondásban nyilvánul náluk. Különösen azoknál, akik nem bünt követtek el, talán nem is tudták, hogy mit cselekszenek.

Annak idején Sándor nem tudta. Amit tett, az régen volt, nem sokkal a besorozás után, mikor szomorú újoncokkal van teli a kaszárnyaudvar, akik mind sóvárogva gondolnak hazafelé és menekülni szeretnének az új szokatlan élet elől. Van, aki megszökik. Van, aki felköti magát. Másik meg betegséget szimulál. Sándor, az elbódult Sándor nem ezt tette. A konyhába osont, s ott tetten érték, amint csapkodta a nagy húsvágó kést a jobb keze mutatóujjához, hogy majd levágja.

A nagy késsel egy ujjat lecsapni könnyű a másét, de a tulajdon magáéra mégiscsak óvakodva sújt az ember, s így Sándor nem fejezhette be tettét, mivel rajtaérték. Az ujj még egy darabban volt, s nem történt más baj, mint hogy kapott a Sándor egy esztendőt, amivel többet szolgál.

Az első évben ez nem sok gondot okoz. Hiszen úgy tetszik, a három esztendőnek sem lesz soha vége, így talán elő sem következik a negyedik. Eltelik a második év is. A harmadikban azonban sír a lelke. Mi lesz, ha a többi elmegy, s ő itt marad?

A többi elment. Ahogy a szabadságosok szoktak menni, örömmel, vidáman, ölelkezve. Nem is mert középük elegyedni, elbújt előlük, hogy a sorsán senki se szánakozhasson. Csak mikor már mind elment, csak a fiatal katonák maradtak a kaszárnyában, tört ki belőle a tehetetlenség névtelen dühe. Sírt és átkozódott. Ahogy az este leszállott, éles töltényt tett a zsebébe, a folyosón leakasztott a szegről egy fegyvert és kiosont a nagy sárga házból. Maga sem tudta, mit akar, hol lövi meg magát, vagy egyáltalán mi történik vele. Ment azon az úton, amelyen a lelke járt, amerre a többiek, akik szabadultak, szintén haladtak a tanyák világába. Lépdelt az éjben, míg hazaért, s a tanyaudvarban búsan megállott.

Sándor befogta a lovakat, Mihály beszólt a házba Etelhez, hogy elmegy a kocsival, dolga van, csak reggel kerül elő. A lány kérdezte félálmosan, hogy mi dolga volna, de az öreg elhümmögte a választ, s kifordult a szobából.

- No gyerünk - mondta odakint.

- Szólnék a hűgomnak, apám.

- Sose szójj - vélte Mihály. - Jobb, ha mög se tuggya, hogy ideki vótál.

Némi feddés, intelem van ezen apai szavakban, és Sándor elszégyenül. Úgy véli, hogy most majd az úton az apja dorgálni és feddni fogja. És azt majd nagyon nehéz lesz hallgatni.

Pedig nem. Mihály egy szót sem szól, nem is beszélhet, mert nagyon sebesen hajtát. Csak mikor egészen a város alá, a kaszárnya hátulja mögé érnek, a sötét és elhagyatott utcában kezd lassan léptetni a lovakkal. Kőkerítés van itt, az időn túl kimaradt katona azon szokott be-

mászni, hogy észre ne vegyék. A kocsi megáll és leszállnak. Mihály halkan nyújt Sándornak még egy papiros bankót, aztán int a falra. Jó nagyot kell ugrani, hogy a tetejét két tenyérrel elkaphassa az ember, azután már könnyen megy a fölhúzóadás. Sándor fönt van a fal tetején, Mihály felnyújtja utána a fegyvert és azt súgja:

- Ha rőndbe leértél, ne szólj, csak dobj ki egy kavicsot az útra.

Sándor int és leugrik a fal túlsó oldalán. Némi kis zuhanás hallatszik. Az öreg ember a kocsijához megy, fölül és vár. Szívében aggodalmak vannak. Hátha megfogják? Legalább a fegyvert nem kellett volna vele adni...

De e pillanatban kavics esik ki a kaszárnyaudvarból a kerítésen át, s utána nagyobb bizonyosság okáért még egy. Mihály megemeli a kalapját, a gyeplőhöz nyúl, és megkönnyebbülten mondja a lónak:

- No, Kesej, no...

1901

FARSANGI GONDOK

Mikor én még gulyás vótam,
Gulya után sétálgattam.
Esött rám az eső,
Eső után zödel a mező,
Ritka mán az hű szerető.

(Tápai nóta)

A tápai nóta is olyan, hogy négy sort beszél, amikre senki se kíváncsi, hogy végezetül elmondhassa az ötödiket, amely szerint a hű leány manapság már a ritkaságok közé tartozik. Mit mondjunk ezek után Sallai Pirosról?

Sallai Piros szegény lány volt - mert nem lehet mondani, hogy ne lett volna szegény -, de szép volt. Olyan fehér lába volt neki, mint valami kisasszonynak. Azután melles is volt a lány. A nyaka valami kitűnő módon formásan rendes, és illik fekete hajához a szőke szeme. Isten őt így eléggé megépítette külsejében, s úgy lehet, belsejében is megépítette, de abban, már ami a fejét illeti, elrontották az emberek.

- Tökfejű - mondta róla Köszöntös Pálné -, mert elmákolták.

Sokan vannak, akiket úgy elmákolnak csecsszopós korában. A balgatag kis vakarcsok szeretik inni a mák levit, attól aztán alszanak is naphosszat, s oly jó csecsemők, „hogy csak csuda”. Mire felnőnek, meg olyan ostobák, hogy csak csuda. Mit mondjunk ezek után Sallai Pirosról?

De nem baj. Nem kell az asszonynak ész - vélte ugyancsak Köszöntös Pálnénak az ura -, az asszonynál tökéletesen elég, ha annyi esze van, hogy mikor az eső esik, nem áll a csurgás alá.

Pedig Sallai Piros is asszony lesz valamikor, ha ma nem, holnap. Ez lányi sors; ki van, ki alóla kiveendő lenne? Nemigen találkozik, s Pirosnál még hozzáadásul kell venni, hogy hárman is jártak utána. Járt első sorban bizonyos Tandary Imre, jó táncos legény, de hazulról nem nézett rá semmi. A másik már inkább olyan vagyonszámba-író volt, ezt Kisguczi Gergőnek hívták; volt neki a lónyúzó-dülőben egy háromzsákos földje, és a maga házában lakott. De mindig dohánnyal manipulált, ily módon gyakran gyilkolták a fináncok bírsággal, a ház egyik

sarka már azoké is volt egészen. Súlyos bajként nehezült még Kisguczi Gergőre az a beszéd, hogy a családjában hazajáró lélek van. Ez a lélek, nem most, hanem még emberkorában, birkát lopni a juhistállóba egy lukon bemászott, de észrevette a juhász, és amint a fejét a lukon bedugta, nyakon szúrta a vashoroggal, minélfogva az ember azonnal lélekké változott. Ez tehát hazajár, mert egy birkáért oly fiatalon kellett kimúlnia, s mivel panaszain Kisguczi Gergő segíteni nem tud, a lélek köcsögöket vagdos a falhoz. Kérdés most már, mit tenne a lélek, ha Sallai Piros a házhoz kerülne? Lehet, hogy nem bántaná, ellenben lehet, hogy haragja ellene fordulna, továbbá az is lehet, hogy mindez csak az asszonyok beszéde, akik Piros fejét nem Gergő irányában akarják csavarni. Öreg asszonyok szokása, hogy szétszólják a párokat, néha érdekből, máskor mulatságból, mert nekik is csak kell foglalatoskodni valamivel.

Ami a harmadik személyt illetné, ő koros férfiú, s mint mondani szokás: két asszonyt már elnyűtt életében. Ez elég is egy életre közönségesen, de nála, ennél a bizonyos nevezetű Boros Ádámnál egyéb tekintetek is vannak. Ő ugyanis az állam embere, ő állami alkalmazott. Ez rendes állás, biztos kenyér annak, aki jóba foglalva tartja magát, és dolgait elvégezi. Vannak ugyan, akik azt tartják róla, hogy az állam kutyája, mivelhogy szolga, s mind az a sok úr, aki az állam nevében van, mind parancsol neki. De ez csak beszéd, az irigyek beszéde, amivel szemben áll az, hogy Boros Ádám a vasútnál nyugdíjképes ember, s itt van most éppen az az ok is, aminél fogva Boros Ádám harmadszor is házasodni akar.

Mert nem lehet a nyugdíjat engedni. Azért fizetni kellett, emberek, és szolgálni is kellett érte, emberek. És Boros Ádám is hányszor volt úgy, hogy más szolgálatba is mehetett volna, mert hívták, de nem ment, mert tartotta mindig a nyugdíj. No, és most mégiscsak ott van, hogyha meg talál halni: a nyugdíj senkinek se jusson? Mert gyerekek nincsenek, asszony sincs. Miért szolgált akkor a nyugdíjért, miért volt annyi ideig az állam kutyája? Ez megfontolandó. A nyugdíjat engedni nem lehet, az állam, ha akar, gyarapodjon másutt, de őrajta ne használjon. És őt majd ne szamarazza le senki a temetéskor, mondván: Legalább vött volna el valakit a számár, hogy azt a kis nyugdíját használhatta volna valaki.

Ez így megy. El kell venni valakit, hogy a nyugdíj kárba ne vesszen, hogy legyen, aki azt húzni fogja, aki élvezi vagy bármit csinál vele, csak hogy az az államnak ott ne maradjon.

Érthető, hogy egy ember, aki ilyen okokból házasodik, széttéekint kissé a lányok között. Ha ő maga már öreges ember is, de joga van hozzá, vagy mi, hogy ne valami vénséget venne el, vagy pedig olyan leányzót, aki megesett, s akinek orozva született gyermeke van. Ezt nem teszi, hanem inkább válogat, s így történt, hogy Boros Ádám szintén beállott abba a bandába, amely Sallai Piros után járt.

Sallai Piros meg az anyja sokfelé forgatták fejükben a dolgot, hogy tehát mint lenne most már ez a házasodás. Piros első sorban Tandary Imrére gondolt, akivel sokat táncolt kalákán is, lakodalmon is, és akit leginkább szeretett volna. De hát mi sorsa lenne Imrével? Csak úgy bírnának megélni együtt, ha napszámba járnának mind a ketten. Imre nem is vehet el mást, csak olyant, aki maga is keres. A Piros fehér lábát pedig fölhasogatná a tarló, a nyaka sem maradna fehér. Erre is ügyelni kell, mert ez így van. Meg is mondja röviden a paraszti nóta ezen sorokban: „Néköm pedig dologra köll az asszony. A kend lánya fölpirul még a napon.” Vagyis Imre nemcsak szeretésre venné el, hanem dologra is. Ez baj.

Itt volna most már a második, embernek való legény, a Kisguczi Gergely. Gergőnek van egy kis vagyonkája, az már olyan élhető ember. Sokan úgy gondolták, hogy ehhez kellene mennie Pirosnak. Azzal már boldog életet élhet, ha különben húz hozzá. Abból jó férj válna, ott akár Piros viselhetné a nadrágot. Mások ellenben leszólták Gergőt, s különösen érveltek azzal,

hogy hazajáró lélekkel egy föld alatt lakni nem tanácsos, mert sohasem tudni, az mit művelhetne vele.

Piros nem szólt, csak gondolkozott. Imrét kívánta volna, de megijedt attól, hogy naponta dologra járjon, s hogy születendő gyermekének ő is mákot legyen kénytelen adni, hogy egész nap aludjon, s rá lehessen zárni a lakást, mikor dologra megy. Nem, ezt nem akarta. Talán akarta volna, ha más módja nincs, de mert válogathatott, válogatott. Ott volt Gergő. Hát Gergőt nem kívánta, sehogy sem kívánta, bár ellene a hazajáró lelken kívül egyebet vetni nem lehetett. Mégsem kívánta.

És még másokat is gondolhatott, mert úgy határozott végül, hogy az öreg Boros Ádám gügyüi eljöhetnek, azok meghallgatásra találhatnak, s küld is jegykendőt Boros Ádámnak.

Tandary Imre ezért dalolni fogja egyideig a tápai nótát, és elkeseredetten lesz abba beleállapodva, hogy Sallai Piros őhöz hűtelen. Később azonban Imre nagyhamar rájut, hogy Pirosra nem illik a tápai nóta, s bárha asszonyul ment is az öreg emberhez, de a szíve, formás keble alatt a szíve mást beszél.

Pirost annak idején elmákolták, hát hiszen jól van. A mák csakugyan alvasztgatja az apró fejekben a velőt, de egészen mégsem fagyasztja meg. Továbbá nem a fejükkel szeretnek az emberek, hanem a szívökkel, s miután Sallai Piros is ember, még pedig a híres Sallai fajtában is igen szép ember: ő is a szívével szeretett.

Idővel az öreg ember majd el is hal. Mert az emberek halogatnak, s rendszerint az öregebbje halad elő, mert másként miként öregedhetnének meg a fiatalok? Ahogy az öreg elhal, Pirosnak fizetgetni kezdik a nyugdíját, az időtől kezdve már Imre nem lesz többé köteles a titokban való szeretessél. Hites társak ugyan nem lesznek azontúl sem, mert akkor a nyugdíj elmarad, és arra is ügyelettel kell lenni. Bagolyhiten élnek majd, és törvénytelenek lesznek a gyermekeik, de mondják meg, emberek, mi jobb: ha törvénytelen a gyermek és nincs elmákolva, vagy pedig ha a gyermek a törvény rendes korlátai között rugdalózik, de a fejében megaludt a velő.

Ezt a csomót az bontsa ki, akinek jó foga van.

1901

LUK A HÁZOLDALBAN

Tapasztalatlan emberek azt hihetnék, hogy valamely tanyaház kiásása könnyű dolog, pedig nem. Dehogy. Az olyan munka, amellyel velejár a komoly hozzáértés, s e tekintetben el lehet mondani, hogy ki minek nem mestere, annak csakugyan hóhéra. Mert elsősorban a megállapodott egyén a havat tekinti. Arra különös súly fektetendő. Ha hó van, ha rendes és mély havak vannak, a tanyaásás bizony csak akkor biztathat sikerrel, ha a tanyától nem messze járt út halad el. Mert így a nyomok csak az útig vezetnek a hóban, ott eltűnnek, és nincsen aki rajtuk többé eligazodni tudjon. Másrészt ismét a házat kell tekinteni, mert a kiásásra nem minden ház alkalmas. Míg a vertfalú ház egyenesen arra született, hogy kiásassák, már a vályogépület ezen célra kevésbé jó. A vályogot téglánként kell bontogatni, némelyik lezuhan, lármát üt, s lám, azonnal kész a veszedelem. A házbeliek föléreznek, puskára, vasvillára kapnak, s előlük szaladni kell, mert a népek ilyen dologban nem ismernek kíméletet. A téglafalú ház meg éppen nem alkalmas. Legjobb tehát - ebben megállapodhatunk - a vertfal, amelyet az ásó könnyen bont, és bontása zaj nélkül történik.

Most még mi kíváncsi? Kíváncsi, hogy a szél ne a tanya felé fújjon, hanem a tanya felől. Ez a kutyák tekintetében tartozik a dologhoz. Mert ha a szél arrafelé fúj, amerre a kutyák tartózkodnak: baj van. Az eb megérzi az idegen szagot, leginkább pedig meghallja a zajt. Olyan orra és füle semmiféle teremtett állatnak nincsen több, mint amilyen a kutyának. Az, ha hall vagy érez valamit, hamar lármát üt, és fölkiabálja a gazdát. Van ugyan, aki a kutyát meg tudja szelídíteni, sőt be is rúgatja pálinkás kenyérrel, mint például a malacot szokás, ha lopják. Mert a malac is ordít, ha bajt érez, s ha éjszakának évadján cipelik, ellenben ha előzőleg pálinkás kenyeret adnak neki, vihetik akárhova. Van a kutyában is, amelyik így megcsendesedik, van, amelyik néhány darab zsirbansült kenyérért elfelejti kötelességeit.

Szóval a házasság nem könnyű dolog, mert a munkának teljes csendben kell menni. Leginkább a tisztaszobát szokás kiadni, melyben ugyanis nem alszik senki. A munka halk. A földet a ház mellől elássák az éjjeli tolvajok, azután az ásókkal lukat vágnak a falba. Egy ember, a ködmönét levetve, csendben lebúvik a lukon. Ez lehetőleg kis ember, mert a kicsiségnek ilyen hasznai vannak. Bent lévén aztán adogatni kezdi a holmit.

A tisztaszoba őrzi a tanyai ember holmiját. Ha pénze van, itt tartja elrejtve. Itt vannak az ünneplő öltönyök, kalapok, csizmák, itt az új suba (van-e még új suba a világon?). Itt vannak a ház felnőtt leányzójának ruhái a mestergerendára akasztva: a csipkés alsók és vasalt felsők. Továbbá itt van az ágynemű, dunnák és párnák megtömve fehér pöhöllyel. Az mind vagyon. Az mind apránként szerződik be, s így nő tömeges nagyra, mígnem egyszer csak sok-sok tornyos párna és dunna van a tisztaszobabeli nyoszolyán. E dunnákat és párnákat úgy kell tekinteni, mintha takarékpénztárak volnának. Oda az értékek gyűlnek, s van-e gazdaasszony, aki a finom tollat meg nem becsüli?

Az eladónak is ebből telik majd, ha embere akad neki, ki magához veszi élete társául.

No, és azt most mind elvitték. Kihúzgálták a lukon az éjszakai emberek, a kocsira hordták, amely az úton állt, s elmentek vele. Nagy csapás ez, bár azonnal észre nem veszik. De amint másnap valaki benyit a tisztaszobába, rémesen látja a pusztulást. Elfehéredve fut át a pitvarba:

- Rablók, rablók!

Hát hiszen kiabálhat már, amennyit csak akar, az már nem használ. Az asszony bejövén s az eladó, ahogy a romlást látják, sírva fakadnak. Ím, az Ágnes lánynak minden öltöző ruhája elveszett, sirathatja. Míg az anyja lelkében a síró elkeseredést nemsokára felváltja a düh. Átkozódik és töreti Istennel a keze szárát mindazoknak, akik csak ezt a rosszat tették. Még mond egyebet is, sok mindent rájuk kíván, egészen a hólyagos himlőtől kezdve. A gazda is bejön, s a fejéhez kap. Szokása neki. Ha valamely jeles ember csinálja így, azt mondják rá: államférfiúi mozdulat. De mert csak Sóspál János csinálta, nevezzék inkább nevén a dolgot: ő a csapást látván, a fejét vakarta. Mást mit is tehetett volna egyebet.

- Persze, most sem csinál kend egyebet - támad rá az asszony haragjában -, csak a fejét vakarja.

- Bolond vagy, asszony - mondja rá Sóspál -, mikor én a fejemet kívülről vakarom, akkor az belülről gondolkodik. Aztán ha nem vakarnám most, hanem verném a falba, akkor jobb volna tán? A luk akkor is csak ott volna a falon.

Ez igaz, ebbe apránként az asszony is belegyőződik. Az ember pedig mit csinálhatna egyebet, nyomoz. E foglalkozást ők csapásözösnak nevezik: mikor a nyom után mennek. Sóspál János így a nyomokon menvén, eljut a hóban egy darabig, de a kociútra érve, a csapásözös elakad. Ott már össze vannak keveredve a nyomok, ahogy a szekerek a havat járták. Mert hiszen nemcsak annak van esze, aki csapásözös, hanem annak is, aki ez elől védekezést keres a fufangban. Annak sok mindenféle módja van. Ahol juhféle van kéznél, igen könnyű. Néhány-

szor áterelik a nyomok fölött a falkát, s nincs többé ember, aki rajtuk eligazodni bírjon. Juhász, gulyás vagy csikós az ötujjon szerzett holmit a földbe is elássa, de azon a földön soha senki föl nem fedezi a frissenásás nyomát, ha fölötte néhányszor áthajtják a gulyát, ménest, vagy a falkát. Így hát Sóspál nem tehet egyebet, hazaballag, lóra ül, és bekocog a csendőrshöz.

Sóspálnak szerencsétlensége volt az éjszaka, hát szerencséje van nappal. Ez így van jól, mert föl kerék, le kerék, a sors forgandó. Lám, az őrsön ott találja a főhadnagyot is. Annak az ilyesmi meg éppen multság, szórakoztató, kedves foglalkozás. Lóra is kap az embereivel azonnal, s haladnak ki a pusztá vidékre, a kilukasztott tanya felé. Sóspál János is megy velük a lovon, sorsát az eszében forgatván. Hol reménykedik, hol sóhajt, s leánya ruháinak elveszte jutván gondolatába, a szeme is nedvezni kezd. A tanyába érnek, és a katonák megnézik a tett helyét. A lukról megállapítandó, hogy cigánymunka-e, vagy parasztmunka. Két csendőr lóra ül, és szétviszi a közeli tanyákba a parancsot:

- Minden tanyából a gazda a Sóspál-tanyába jöjjön.

Jönnék is azonnal, mért ne jönnének, egyéb dolguk úgy sincs ebben a havas világban. Mind bejön a tiszta szobába, s megáll a luk előtt. Biz az jól ki van ásva. A szoba is jól ki van takarítva ugyancsak. Így nézik és beszélgetnek mondván:

- Hejnye, hejnye...

A főhadnagy mérges. A szivarja nem szelel. Az ördög vigye el az ilyen szivart.

- Pipával szolgálhatok - szól Sóspál -, van egy tajtékpipám... Azaz, hogy hiszen azt is elvitték.

Amaz pedig nem azért a szivarért mérges. Hanem mert a begyűlt emberek közül egy sem az „igazi”. Azt meg lehet látni: különösen meglátja ő, akinél rendőrnek való szeműbb embert egész életében nem láttam.

- Hát valamennyien itt vannak már? - kérdezi.

A gazdák körülnéznek maguk között.

- Nem - mondják -, még hibázik egy, a Fejedelem Ferenc.

- Talán messzi lakik?

- Nem a, csak itt van mindjárt a tanyája. Nem tudom, hogy nem gyün...

A szivar szelelni kezd. De még várni kell egy kicsit. Látszik már az ablakból, hogy jön Fejedelem Ferenc a lovon, de lassan jön. Kurta az ember, rövid a lába. Utóbb csak beér. Lassan zökken a szobába a küszöbfáról, melyre föllépett, mert alacsony emberek szokása, hogy szeretik magukat magosítani. Mint a többi, ő is rábámul a lukra. A zsandártiszt szeme lassan húzódik az emberen végig, Fejedelem kezében forog a sipka.

- No, emberek - mondja a főhadnagy -, hát álljunk itt körbe, aztán tanácskozzunk, hogy merre keressem én most már ezt a holmit?

Ezt persze szívesen meg is teszik. Úrral, fényes katonaúrral egy tanácsban lenni: előkelő dolog. Tárgyalnak, ki ezt mondja, ki azt mondja, egyedül Fejedelem Ferenc nem szólhat, mert feléje a főhadnagy éppen háttal áll. A főhadnagy egyre haragosabban beszél, mérges fekete szemei villognak, és a ködmönökön át be akarnak látni a szívekbe. A gazdák röstelkedve topognak előtte, s mert bármit mondanak, semmi sem tetszik, utóbb már szólni sem mernek, elhallgatnak. A főhadnagy hirtelen sarkon fordul, Fejedelem Ferencnek a mellére üt a tenyerével és azt kiáltja rá:

- A kend padlásán van a holmi!

Fejedelem Ferenc nagyot csuklik, s hirtelen rámondja:

- Kéröm szépen, ott.

A bőrtáskából láncok kerülnek elő, és Ferenc kezére akasztódnak. Ő különben csak most, hogy a hideg lánc a csuklójára csavarodik, veszi észre magát. Azonban már mindegy, segíteni a dolgon nem lehet. Csak mikor a havon halad a lovak előtt, morogja úgy magának:

- Hát kiforgatott, mán csakugyan kiforgatott... Az ördög vigye el az eszit.

1901

IDŐN TÚL

Matiász Sós, mint afféle fiatal katona, a szombat délutáni dolgok alkalmával különféle gondolatokkal foglalkozott. Szombat délután nincs más dolog, mint takarítás, a padokat és az asztalokat az udvaron megmossák, ellenben a szoba súroltatik a száraz súrolás módszere szerint. Szárazon esnek neki kefékkel az emberek. Előbb azonban a szobákban lepedőkkel minden holmit letakarnak. Ez azért alkalmas, mert ahogy a kefék szárazon kezdik súrolni a padlót, olyan istentelen lebegő por támad, hogy nem látják benne egymást. A súrolás ezen módja tart egy óra hosszat, ezen idő alatt a kefék társaság benne él és lélegzik, mindenük elfehéredvén a por nyomán. Ezt úgy hívják, hogy tisztasági és egészségügyi intézkedés. Aki fölalta, azt is bele kellene állítani minden szombaton, leginkább talán a fejével lefelé. E porban tehát Matiász Sós, míg kefélte a padlót, gondolkozott. Tehette, mert fiatal katona lévén, új volt még a kefeje, nem kopott el, míg korosabb kefékkel már nem járhat együtt az elgondolkodás, mert közel esvén a kéz a padlóhoz, a padló szálkákkal ékesíti föl a kezét. Ily előnyök esnek néha az új katona javára az ó katonával szemben.

Tüsszögött Matiász is a por miatt, de közben egész határozottan eljutott gondolataiban odáig ahova akart. Ez nem volt más, mert más mi is lehetett volna, mint hogy a fiatal katona a holnap vasárnapon raporra megy, és időn túl való kimaradásra engedélyt kér, ha ég-föld összeszakad is. Ez nagy sor. Ilyesmit még Matiász Sós nem kért, zsenge koránál fogva nem is kérhetett. De most úgy határozott, hogy megteszi. Pedig esti kilenc órán túl a városban a nem odavalónak mi keresnivalója sincsen. Mégis - az embereket vonzzák az ismeretlen gyönyörök, s úgy lehet, kilenc óra után egész más világ van az utcákon.

Ezt nem lehet tudni. Matiász azonban akarta, hogy tudja. Estére kelve, mikor a szobában minden rendben volt, és a mosott asztal tetejét szalmazsákkal annak rendje szerint kipoliturozták volna, s a káplár meglepéssel tekintett a rendbeszedett tisztaság- és egészségügyre, ugyanezen káplár elébe állott tisztelettel, mondván: káplár úr, kéröm alásan, írasson be engöm holnap raporra. Míg Matiász e kérelmet tette, haptákot állott; a káplár nem állt haptákot, nem állhatott, mert lelopta valaki az ingaóra sétálóját, és annak a helyébe kellett csinálni mását egy fénymázás doboz bádogtetejéből. Igaza van annak, aki azt mondta, hogy nem vész el a természetben semmi, bár hiszen, ha más oldalról keressük, az ingaóra sétálója is a természetben volt, mégis elveszett.

Szigorú sors és szorgos gond a káplári sors, sokfelé kell ügyelettel lenni. Azért jobb a fráteri vitézlet, mert bár ezen rangról tartatik, hogy kevésbé okosnak véljék, de semmire sem tartozik ügyelettel, s él, mint az angyal. Így állván a dolgok, kérdezte a káplár Matiászt:

- Mit akarsz a raporton?

Felelte a fiatal katona (mindössze öt hónapos) félő tisztelettel:

- Szeretnék kimaradni időn túl.

A szobában lakók közül többen csodálattal tekintettek Matiász Sósra, sőt némely aggabb harcosok, a hős atyák, a vén szentségek már-már zuhogni kezdtek volna az erdőből szalasztott ifjú vadállat ezen viselkedése fölött, de nem lehetett, mert a káplár újra szólt:

- Színházba?

- Nem.

- Bálba?

- Nem.

- Hát - kérdé ismét szelíden a káplár -, a fatornyos hazádba üssön a ménkü kilenc oldalról október tizedikén, hát miért?

Matiász Sós felelt:

- Jelentöm alásan: csak.

A „csak” nagy szó, amire nagyon bajos szólni valamit. Ebben az esetben éppen azt jelenti, hogy Matiász Sós nem hajlandó annak a megmondására, miért kell neki az engedély. Hisz ha hazudni akar, hazudhatta volna azt, hogy színházba megy, de nem tette, mivelhogy egyenes az ember; de azt meg ismét nem akarta megmondani, hogy hová szándékozik. Ez becsülendő; és nyilvánvaló, hogy szeretője van neki - nézd el, nézd a kölyköt, még meg sem melegedett, máris.

Mondta is ezekután a káplár, hogy: jól van, Matiász Sóst raportra beíratja, azonban Matiászon a derékszíj a raport alkalmával oly ragyogó legyen, hogyha rászállna valamely légyamadár, lecsússzon róla azonnal a rettentő nagy fényessége következtében. Ezt azonban a káplártól zokon venni nem lehet, mert a földolog mindig az, hogy lehetőleg a lehetetlent kell követelni, amely esetben a lehető lehetőleg megtörténik.

A légyamadár nem is maradhatott volna meg egy állapotban másnap Matiász Sós derékszíján, de hiszen nincs is télvíz idején légyamadár, legföljebb amely meleg szobában idő előtt kikel, az pedig kongó és hideg kaszányafolyosókra nem megy a kályha mellől. Ha azonban odaszállt volna is, akkor is hiába szállt volna, mert csak lecsúszott volna a szóbanforgó derékszíjról. Mert Matiász a szíjat nemcsak maga fényesítette; e munkában s minden egyéb rendes öltöztetésében foglalkoztak a hős atyák és vén szentségek is, mit minden más esetben hat órai vasakkal kellene beleírni a regiment történetébe - de itt másként kellett felfogni az ügyet. Íme, alig öt hónapos, s - a szél hordja el a kölykit - már szeretője van neki. Még a káplár is, e komoly férfiú, kit, mióta egyszer a szalmazsákja testállását az ezredes úr megdicsérte, az egész regimentben szakembernek ismertek el a strózsáktömés terén, még a zord ember is tulajdon viaszkját vetette oda a derékszíjpucolóknak segítségül. Mert bizony bármilyen legyen a derékszíj, ha nem vág hozzá a dugó és a viasz, sohasem lesz belőle prédikációs halott, bár hiszen, akár ítéletnapig beszéljünk is róla, írásból az ilyen tudományokat megérteni alig lehet.

Nincs is itt most már más mondanivaló, minthogy a raporton kikapta a lajbisájt Matiász Sós, és délután két órakor teljes kimenői fényességben vonult be az udvarra a parancskiadáshoz. Vasárnap korábban van parancskiadás, mint máskor, ó, jóval korábban van, s ennek ellenében némi fővetési gyakorlatok tartatnak, mert kell, hogy a fejét mindenki jól tudja vetni. Itt fő-kíváncsi, hogy a balfelé való fővetésnél a jobb szem fusson végig a kabátgombokon, míg a jobbfelé való fővetés e föltételt a bal szemtől kívánja, illetve követeli. Mindezt végezte a

merészen fényes derékszíjban Matiász, jól megszolgálván az engedélyt, amely a bevégzett munka után neki írásban is kiadatott.

Ment Matiász Sós ki a városba. Sétált, és tokos cigarettát vásárolván, rágyújtott. Lassan járt és kelt, mert szokatlan érzelmei voltak afölött, hogy neki a mai napon a kilenc órai duda nem szól. Ő, mint a sapkába helyezett írásos levél hitelesen bizonyítja, sokkal később ideig, egészen tizenegy óráig járhat és kelhet, s mikor kilenc órakor a fülébe ér a „hátra, csak csöndesen hátra”, ő arra ügyet sem vet. Boldogság ez, mi Matiásznál abban nyilvánult, hogy a sok séta után korcsmába ment s bort ivott. Míg ezt tette volna, számolta magában, hogy mit tesz a következő órák alatt? Így elhatározta, hogy sötétedéskor az utcára megy, és pereceket vásárol, mert a sarkon a gájsicc kettőt ad három krajcárért. Megvette a pereceket, s míg az utcán, a sötétebb részeken ette, a gyönyörök további folytatására gondolt.

Hirtelen eszébe jutott a Halál. Nem a kisbetűs halál, hanem a nagybetűs halál, amely tánchely, és ott katonák szoktak összegyülekezni. Beszélni hallott már róla, tudta is, hogy merre van, mert az út a gyakorlótérre arra vezetett, de benne még nem volt. De vert róla a szó a kaszánya szobáiban, hogy múlt vasárnap egy huszárt, előtte való héten két gyalogost vittek el onnan a háborúból. El kellene oda menni. Nem mert; előbb tanulmányozván a pénzbeli készséget, megint egy pohár borra máshová betért, így jött csak meg a bátorsága. Többé nem félt öreg katonák mérges és mustráló tekintetétől, pedig e vén harcosok az ifjú, „még meleg” katonát minden mozdulatáról megismerik. Bátran nyitotta be az üvegajtót, mely fölött nagy kaszájával kifestve állt a csontos Halál.

Bent már nagy forgatag volt. Különféle cselédszemélyek táncoltak a katonákkal, és egy civil rezesbanda fújta rettentő módon a fűjnívalót. Az asztaloknál komoran húzódtak együvé a fegyvernemek, utászok, lovasok, honvédek, császári infanteristák és pékkatonák. A császári infanteristák, köztük pár degradált ember, örömmel mondták:

- Gyün egy suba! Mög köll hurrázni a subát. A suba fizet egy liter bort.

Rá is hurráztak Matiász Sósra, kit hirtelen elöntött a belső melegség, hogy ím, e dicső hős atyák mily szeretettel fogadják és ölelik magukhoz. A bort kiparancsolta, és koccintott az iszonyatosan öreg csontokkal. Bele is melegedett e sorba, a szeme tévetegen járt már, midőn a túlsó sorból, a pékek közül valaki szivarcsutkával arcon találta. A pék büszke nép, mert pantallóban jár, a fizetése több, nem rukkol, és a bajonétja hosszú. Ellenben Matiász Sósnek pedig nem görbe a lába, ennélfogva a padot maga alól kirúgván, egy péket magához ragadott, s miután magához ragadta, ellökte a táncosok közé, hogy menten bonyodalom támadt, s a muzsika megállt.

Mindig ilyenkor szokott az ajtó kinyílni. Most is kinyílt, bejött rajta az őrző, már hogy a készenlét a tizenharmadik századból, és a manipuláns őrmester úr Vanyuga, akinek két bal-lába van. No, és mert a szoba közepén Matiász Sós állott, és Matiász Sós kezében az oldal-bicska állott, közre is fogták azonnal, a többi népet a fegyverek hatalmával csendre intvén.

Vitték befelé Matiász Sóst a szolgálati emberek. Legelől Vanyuga, oldalán a szentjános-kenyérrel, oly komolyan illegette bal lábait, mintha bűrkokat hozna az Afrikából. A patrull behaladt a kaszányakapun, és Matiászt behelyezték a börtönbe. Kinek is, mikor derékszíját a vártakomendáns átvenné, monda:

- Ejnye, öcsém, a szíjjad de röndös.

Matiász nem szól semmit, csak elaludt azonnal, mert álmos volt nagyon. Odafele pedig a szobában már újságolta a napos káplár, hogy Matiász Sós hazaérkezett, odalent van, nem tudni, mit tett, de alighanem brigádba megy.

Kik még fönt voltak az ágyakban - mert vasárnap este nem alhatós a „vendég” - gondolkoznak a hallomás fölött. Hejnye, a kölykit! Ez alighanem már biliárdon táncolt otthon is. Mit csinálhatott?

Álmosan szól bele a szobabeli káplár:

- Akármit csinált, nem rabolt, nem gyilkolt. Ami történt, bizonyosan lány miatt történt.

1901

FÖL IS HAJÓZUNK, LE IS HAJÓZUNK

A hajó, amely Szlavóniából fával igyekezett hazafelé, a moholyi partok alatt két nap szelet hevert. Az ilyen nagy bőgőshajókat ha megrakják fával, még a tetejére is tesznek, ameddig csak lehet, így nagy szelet fog, nagy oldalszélben nem mehet, mert a parthoz verődik, nem tehet hát mást, minthogy kiköt, és hever addig, amíg a szél mérge alábbhagy.

A szélheverés nem szokott unalmasan folyni. A legénység vagy bemegy a kormányos lakásába, a csárdába, ott tárgyal, pipál, tüzel, ételt főz, kártyáz, vagy pedig ha nem olyan fajta a kormányos, hogy a legénységet a csárdában szeretné, van a hajó orrában egy kis fülke, a bas, hát ott tartózkodnak. Pár literes kis hordó mindig van a hajón, összehánynak némi pénzt borra, egy legény elmegy a hordóval a faluba érte, s visszajövéen, citoraszó mellett töltik az időt. Ritka hajós, aki a citorához ne tudna, ritka hajó, amelyen citora ne volna. A nótákat tollal verik ki rajta, régi szomorú dalaikat búsan zengi a rézhúr:

Csináltatsz-e, rózsám, diófa koporsót?

Csináltatok, csináltatok márványkű koporsót.

Megüsmersz-e engöm három leány előtt?

Mögüsmerek, mögüsmerek egész világ előtt...

Épp ezen az „Isten velünk, ki ellenünk”-ön kettős bas volt a hajóorrban, mert nagy volt a hajó, a legénység tehát ott egész rendesen elférhetett, bár ott tüzelni nem lehet. A csárdába azonban mégse kíváncsítottak, mert nem affajta ember volt a kormányos, ez a Vetró Barna Pál. Családos ember, asszonyostul, gyermekestül él a hajón, meg némiképpenformán büszke is: hozzá hát amúgy se mentek volna. De azért a kettős basban se volt kedv, nem szól a citora, borért se küldtek senkit, az emberek szóvalán üldögéltek, s foglalkozásképpen befönték a hajókötelek kioldódott végét.

A szóvalanság oka onnan van, hogy előző nap, még mikor útban álltak, tett történt a hajón. Egy legény, amint haladtak és csáklázott a part felé való oldalon, a csáklavéggel megütötte Vetró Barna Pált. A kormányos, hirtelen lévén, mint büszke emberek szokása, a domentátumról leugrott, mellette termett, és visszaütötte a legényt kézzel, fültövön. A legény, Thököli Mihály - leginkább hajósok szoktak lenni ezek a Thököliek, de némely része mégis varga - a csáklát előbb úgy emelte, hogy beleüti Vetró Barna Pálba, de azután meggondolta magát, és nem tette.

Nemrég került még a legény Pólából haza, az ősszel történt mindössze, hogy hazajött, a négy év alatt jól benne maradt a reglama, hát csak letette a csáklát. De amúgy arcában elborult, és azt mondta a kormányosnak:

- Ha partot érünk, lemögyök a hajóról.

Többet nem szólt, de Vetró Barna is érezte, hogy a hajóról lement emberrel úgy hamarjában nem lesz alkalmas találkozni. De nem sokat törődött vele: egy emberrel mindig elbír.

Másnap szél miatt parthoz nyomult a hajó, s ott dąngováztak két nap. Ezt nem lehetett parthoz-érésnek tekinteni, mert nem maguk akaratóból macskáztak le. Így a hajón maradt Mihály, de kedvetlenül, s ült komoran a basban a többi legénnyel. Jó hideg szél fűjt, beszűrt a bas oldalán, ez volt az egyetlen, aki fűtült, mert a többi nép is szótlanra vált. Ami Mihállal megesett, velük is megeshet, s volt közöttük, aki mondta, hogy ő ilyenkor a bicskát venné elő. A dolgot igen sérelmesnek ítélték, annál is inkább, mert a legények között gyakran van öregebb ember, mint a kormányos, és ez emberek a szóval való szidást eltűrik bár, de az ütést nincs, aki tűrje. Barna, izmos markaik azonnal készek elkapni a mellényt, s fordítani rajta félkézzel akkorát, hogy a belegombolt is fejjel lefelé fordul.

A szél alábbhagyott, de már késő volt az idő, nem fogtak útba, úgy gondolták, hogy majd reggel. A kormányosné ezt az időt arra használta, hogy majd fürösztí a tyúkokat. A tyúk homokban szokott fürdeni, de a hajóbeli tyúknak nincs homokja, valamint a hajóbeli kutyának sincs udvara. De a tyúknak azért a fürdés jó, így bedobják a vízbe a hajó orránál, s nyeles hálóval várják a hajó végén, s mikorra a víz odáig viszi a tyúkot, kiemelik.

Ez gyereknek is jó mulatság, ott settenkedett a hajóvégben a kormányos kis fia, lesve, hogy ugyan idején kikapdossa-e az apja a tyúkokat a vízből. Ez ugyanis igen szorgalmas munka: a vízben a tyúk nem szeret soká tartózkodni, inkább belefűl. Ott állt hát a gyerek az apja mellett egészen, mikor előrehajolt és beleszedűt a vízbe. Belezuhand, s még sikoltozni sem ért rá, mert elmerűt benne rögtön.

- Ladikba, ladikba! - kiabál Vetró Barna Pál, mire hirtelen elötolakodnak a felső basból a legények. Sietnek és ugrálnak, de vékony az oldaljáró, a kősbálvánnyá meredt asszony is az útjukban - bizony későn érne a ladik, ha hirtelen fejest nem ugrik a vízbe Thököli Mihály.

Megy lefelé a gyerek után.

A kormánytól nem messze megáll a vízben, és nézdegél, hol veti föl a víz? Fölvetette, de messze, mire a legény odaért, a kis test újra elmerűt, emez pedig szótalan nembánomsággal bukott utána, mint olyan ember, aki nem ilyen vizeken, hanem a tengerben tanulta az úszást. El is kapta még a víz alatt, mert a haláltusában kapálódzó gyerek éppen szájon rűgta, s így elkaphatván, fölbukott. Fogta félkézzel az ájult gyermeket, s a part felé tartott vele.

Part mellett, olyan helyen, ahol szirtes a part, szokott lenni a limány. Ahol a víz örvényes és kavarog. Aki úszik, nem látja meg, de a hajó magasáról azt látni lehet, s Vetró Barna látván, hogy limányon akar keresztűlmenni Thököli, kiáltotta neki:

- Ne arra, te! Ne arra, ha mondom!

Elfutotta a dűh ott a vízben Thököli Mihályt, s hirtelen az eszébe ötlött, hogy visszakiáltja neki, hogy: ne ugass! -, de nem tette, nem szólt. Kiért a partra, a gyermeket megrázta kissé a lábainál fogva, mint már ilyen esetekben szokás, amitől hamarosan életre is kelt. Bevitte azután a hajóba, az anyjának adta gondozás végett, s maga a basba ment. A kormányos utána indult, mondta neki, hogy menne a csárdába szárítkozni, mert ott tűz is van, de a legény csak azt kérdezte meg, hogy a gyermek hogy van, azontűl a hívásra nem felelt semmit, csak éppen a megállott, vizes zsebőráját mutatván a tenyerén a kormányos elé, mondta:

- A reperálást kend fizeti.

Megbánta azután, hogy mondta, de mindegy, már kimondta. Más aztán nem is történt, másnap reggel elindultak, s idő múltán el is értek oda, ahova kellett: parthoz álltak. Végezte ki-ki a

dolgát, már ami ilyenkor szokásos, s készültek azután a legények a gazdához, hogy az útert járó fizetést elkérjék. Mihály is így tett, előbb azonban minden cókmojkát összeszedte, berakta a bőrtarisznyába meg egy kis zsákba, s mielőtt a hajóról lement volna, beszólt a kormányoshoz a csárdába. Régi rend ez.

- Lemék a hajóról - szólt be kurtán -, viszöm a holmimat. Mög löhet nézni, hogy van-e közte olyan, ami nem az enyém.

Megütődve tekintett Mihályra a kormányos, az asszony s a kisgyerek.

- Hát csakugyan elmegy? - kérdezte Vetró Barna. - Hát már minek mégy el?

Az asszony nem szólt semmit, férfiak dolgába beleszólása nincsen. Csak nézett Mihályra, aki pár nap előtt istenként tartotta kezében az ő gyermeke sorsát. A gyermek pedig simult anyjához; a gyermek, ha ésszel föl nem éri is, de ösztönével megsejti a komoly pillanatokat.

Azt mondta Mihály:

- Mondtam, hogy lemék, hát lemék. Mög löhet nézni a holmit.

Vetró Barna rekedten beszélt:

- Hát ne mőnj el, hát már csakugyan ne mőnj el. Ha éppen olyan nagy bajod, hogy hozzád nyúltam, inkább üss vissza, akkor aztán az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. De ne mőnj el, mert minek mőnnél el, mikor mondom, hogy ne mőnj el.

Thököli csak állott, az asszony pedig ezen megalázkodások és a másiknak nyakassága között lévén, elfakadt sírva:

- Mihály, ha istent ismer kend...

Sírván az asszony, megmozdult a gyermek, és Mihályhoz szaladt. Csizmáit átkarolta:

- Ne mőnnyék kend el, Mihály bácsi, ne mőnnyék kend el. Ha kend elmén, ki húz ki engöm másszor a vízből?

És Vetró Barna szólt:

- Hát üsd vissza, ha akarod, hát üsd vissza.

De Mihály nem ütötte vissza. Tarisznyáját szíjánál fogva a válláról leeresztvén, a gyermek mellé térdelt, hogy a szemébe nézhessen.

1901

LÁNYSZEDÉS

Részben mulatság, részben pedig tekintély a kapásra nézve, ha vasárnap délelőtt együttesen a csárdába megyünk. Nagy asztalok vannak ott az eresz alatt, sört is mérnek meg dohányt. Szivart is kap a kapás, mi fölöttébb úri állapot. Így szombaton este ez irányban, ha értesítést kap, hogy másnap menés lesz, igen vidám az öreg ember és jókedvű, s régen elfelejtett tanyai nótákat danolgat.

Lehet, hogy a kis söröcske, a néhány pakli dohány is közrejárul ebben, de a fődolog mégis, hogy együtt megyünk, egy asztalnál társalgunk, s ugyancsak ezen asztalhoz oda szokott telepedni ama kis környék világának első embere, az ősz tanító úr is.

A tanító nagy rang odakint, ha a fiatalja nem is mindig, de az öregje igen. Életüket ott élik, a mai meglett korú gazdaember is járt még a keze alá, azok ma is oly viszonyba vannak vele, mintha még iskolás fiai volnának. A tanító szónak a valódi értelmében tanítók ezek az emberek odakint, akik életüket rááldozták, pedig életük, tekintve a tulajdon gyerekek nevelésének nehézségeit, igencsak nehéz.

Az iskola... - más ott az iskola, nemcsak a könyvben, egyebekben is nevel a rendes mester. Biz ez arról is tárgyal, hogy mi a baja a dinnye levelének, ha hervad, meg hogy hosszúra kell-e metszeni a szőlőt vagy rövidre, továbbá sok ilyenben szót ejt azon iskolákon, amiket már nem is a gyerekeknek tart, hanem az embernyi embernek. A felesége pedig a kézimunkát tanítja, meg a ruhák varrásának módját, mivel sok mindenféle kitelik ott belőlük: a baksi pusztá tanítója például pap is, legalább annyiban, hogy ő temeti a halottakat. Ott, aki szórványosan el-elhalogat, még halott korában is a tanító keze alá jut.

Tehát így van ez, s a kapás örül neki. Pedig ez reá nézve kettős dolgot jelent. Mert ott, ahol a csárda van, áll vasárnap hajnalban a munkásfogadás, a jövő heti munkabérek ott alakulnak a kereslet és kínálat törvényei alapján. Oda neki már hajnalban el kell menni a dolog miatt, s időre visszatérni, hogy kilenc óra tájban újra mehessen, ezúttal már nem a munka, hanem a sör szempontjából. Ez így is történik; a kapás megjárja az utat hajnalban is, és meglehetősen szomorú eredményekkel tér haza. A kínálat törvényei okvetlenkednek: kevés a munkás. Nagy darab föld, tíz-tizenkétezer holdas legelő-pusztá került itt a közelben nemrég feltörés alá; az óriás síkságot, ahol addig néhány csikós és gulyás kellett csak, föl váltotta a tanyavilág, s arról a vidékről már most nem kapni munkást, ami van, talál dolgot odahaza is. Ennélfogva hát most olyan a kínálat törvénye, hogy drága a napszám, de még drága pénzen sincsen elég ember. Ez a munkásnak gyönyörűség, a szőlőnek meg szomorúság, mert ha nem locsolják, az ördögé lesz, pedig emberemlékezet óta nem volt olyan szép, mint éppen ebben a mostani esztendőben.

Megindulunk. A tanya vadszőlős-lugasos ereszete alatt olyan nyugasztaló vasárnapi csönd és hűvös levegő van, odakint pedig máris ígérkezik délfelére a szörnyű meleg, oly meleg, hogy a mezőre pányvázott tehén elszakítja kötelét, és bejön, mert nem állja tovább. Ha föl nem volna már lovalva az öreg kapás, csakugyan kár volna tenni egy lépést is. De már nem lehet megfosztani a gyönyörűségtől. Pedig most már a gyerekek is rákötötték magukat, hogy ők is jönnek, s ennek a letiltásnak ismét csak nagy szomorúság lenne a vége.

Amúgy pedig bajos. Mert gyalog megyünk. A lovat, amely egész héten dolgozott, vasárnap nem szokás befogni. Az út egy kicsit messze, jó óra oda-vissza, a meleg nagy és a homok mély, ha útközben kiáll a gyerek, karon kell vinni, s egy erről szerzett tapasztalat után három napig majd leszakadt a karom. De nagyon fogadkoztak, hogy nem fáradnak el. A kisebb azt mondta, ha annyira elfáradna, hogy nem tudna gyalogolni, hát majd szalad. Ekkora érvelés előtt meg kellett hajolni. Mentünk.

A kanyargó út szőlők és kukoricások között vezet. Rajta ünnepi néptelenség. A búzatarlókon egy-két tehén, béklyós lábú ló, a napfényes kék magasságban gólyák úszkálnak lassan. Itt-ott öreg nyárfák az úton, fehér derekukon még látszik, hogy valaha fiatal szerelmesek bicskával a kergébe vágták nevüket. E szerelmek már rég elmúlhattak embereikkel együtt, legfeljebb a bicska maradt meg, s ím a fa, amely nagy hasadt sebeivel hirdeti, hogy még szíve nyílásában is kegyetlen az ember.

Lassan haladtunk, a leánygyerek meg nem állja, hogy ne tépjen virágot, a fiúgyerek, hogy ne bogarásszon. Homoki út gyalogösvényén, az egyetlen kis részen, amely nem folyik szét a lépések alatt, egymás mellett haladni nem lehet, csak egymásután. Így könnyű elmaradozni.

Az öreg kapás még az út elején kérdezte, hogy igaz-e, hogy az Amerikában oly rettentő sok nép lakik, még sincs köztük egyetlen szál király sem, s most a kapott válaszon gondolkozva, dűnnyögve leghátul ballagott.

A tanyákból, amelyek elől a búza már eltakarodott, kitekintettek rám, ahogy a gyerekekkel ödöngve haladtam, mi ünnepnap szokatlan, mert olyankor az árnyékban szokás heverni. Tarlókon keresztül kutyák is ereszkedtek ki az útra utánunk, ami már egészen illetlen dolog, mert a törvényen kívül egy régi, hallgatag tisztesség is kötelez arra, hogy mikor a szőlő érni kezd, s a kukorica is már ehető, a házörző eb kötve maradjon, különben megeszi a kukoricát is, a szőlőt is. A kutyák kirohantak. A kisebb gyerek szelíden nézte az aktust, nem félt, még nem tudta, hogy ilyenkor félni kell. A nagyobbik merészen csattogott feléjük az ostorával, már az ő apró életének tapasztalataiban benne van a védekezés.

Csapáson keresztül füves síkságra jutottunk. Ez a kaszáló voltaképpen temető, itt sok halott fekszik alant. De már ide nem szabad temetni régen, a keresztek mind elkorhadtak, kivesztek, halottját siratni ide már nem jár senki, mindössze egy alacsony vörös márványkereszt áll a fűben. A kapás még vél rá, hogy ki volna az, aki alatta van, bizonyos Dobó, a gazdag Dobókból, a homok azonban már ezt is nyeli: minden esztendőben följebb halad rajta. A homokon fű nő, a fűből avar lesz, abból föld, ezen megint fű éled: a vörös kőkeresztet fölfelé haladtukban így apránként elnyelik. A föld alá fog kerülni a gazdag Dobó emléke is ez elhagyott helyen, idő múltán már majd csak valamely ekevas éle törik ki benne.

Ami pedig a csárdát illetné, van benne vendég. Hallottam már előző nap, hogy nagyot haladt a csárda, mióta nem láttam, mert száletli is van benne. Csárdában száletli. Van is, csakugyan, mint látható. Nem ugyan cifrára kifestve, hanem deszkából összerakva, és födele is van, mely ágasokra támaszkodik: azelőtt az ilyesmit enyh helynek hívták, ma: száletli. Ülnek alatta magyarak, akik még a hajnali munkásfogadás alkalmából ott maradtak. Hallatszik a beszédükön, hogy azóta némi ital irányába nyújtották is panaszukat. Már ilyenkor nem való ott időzni gyerekekkel, így külön ülünk egy eresztet alá, melynek falára zöld mezőbe sárga és mérges oroszlánokat festett a tanyai piktor. Különbözik mivel sem alacsonyabb, mint valami fiatal művész festékes történetei, igen komorak és igen szép sárgák, s ilyen zöld mezőt éppúgy nem látni sehol elevenen a világon, mint ahogy olyant nem látni, amilyent új módi gyanánt festenek. No jó. Továbbá sört hoznak, jön a tanító úr is, örömmel üdvözlötten, a gyerekek pedig azonnal találnak tégladarabot, amin apró pusztafiakkal egyetemben a zsebbenhordott barackmagot törni lehet.

Ülünk így egy darabot, akkor a száletli alól kiválik előbb egy ember, aztán másik ember. Oda jönnek, kezelnek a kapással, a tanítóval, figyelemre engem nem méltatnak, ami szokatlan dolog, mert ha már megkezdődik a kezelés, körül szokás kezelni egy asztalt.

Azt mondja az egyik ember:

- Igaz-e most már hát csakugyan, tanító úr, hogy a zsidók szödik a kislányokat?

Azt mondja a tanító:

- Dehogyan igaz, Sándor gazda, már hogy volna igaz.

Szól a másik ember:

- Mert azt mondják, hogy csakugyan szödik.

Pálinka-üveg volt már az ember szemén. Odafordult a kislányhoz, ki már a baracktörést meguntván az asztalnál kenyerezett:

- Hát téged hogy hívnak?

Az apró megmondja a nevét. Azután a másikhoz fordul, de az már idősebb, nem felel az ittasnak. Ahelyett azt mondja: apám, gyerünk már haza... Hogy a lány a nevét megmondta, hogy a fiú apjának tisztelt, a kerítésen könyöklő két ember elhaladt. Kételyeik még akkor is voltak, mert dunogtak. Nem ismertek meg, mert egy pár nap előtt hosszabb távolozásból érkezve, még rajtam volt az úton nőtt szakáll. Hogy elmentek, mondom a tanítónak, mert népünk sokkal rendtudóbb, semhogy ilyen jeleneteket szó nélkül hagyni lehetne:

- Ugyan, hogy nem igazítja ki őket efelől?

Elkeseredetten ütött a kezével a levegőbe egy nagyot az ősz ember.

- Beszélhetek én - mondta szomorúan -, beszélhetek... Mit ér az én beszédem, hogy nem igaz, mikor a pap azt mondja nekik, hogy igaz.

Pap? Miféle pap? - Elmondta aztán a tanító, hogy egy pap okosította fel ilyen csinos módon a közönséget, valamely keresztszentelés alkalmával. Nem a mi földünkről való volt ez az ember, ez még szerencse, azonban hát csakugyan elmondta az egész históriát jó bőbeszéddel és tüzesen, mivelhogy a fehér asztal után történt már a dolog.

- Ejnye, ejnye, az ebadta hejjén, hát már hogy lehet ilyent tenni?

- Hát már azt én sem tudom, de megtörtént.

...Kedvetlenül haladtunk a csárdából hazafelé. Én éppen akkor értem hosszabb kódorgásból haza, nem tudtam, hogy a lányszedésről erősen ver a szó. Azóta hallottam már, hogy a tanyai úton egy öreg kőművest, velünk egy hiten levő embert, megverték azon a réven, hogy bizonyosan ő az a zsidó, aki szedi a lányokat, hogy vérüket vegye.

Azóta jutott már eszembe a csárdai jelenet, mikor oda, az italosok közé, a gyerekekkel érkeztem. Azok az emberek, akik oda az asztalhoz jöttek, gyanúval terhelten jöttek. Meg nem ismertek, mert szakállas voltam. Épp ezért fölöttébb rejtélyes voltam íme ott a két gyerekkel. Hátha loptam már őket valahonnan, s most viszem mind a kettőt, hogy vérüket eresszem...

Már azóta elgondoltam, hogy ha nincs ott a kapás, és nincs ott a tanító, a közön való haladtomban belém kötnek az emberek, s éppúgy igyekszenek beszakítani a fejemet, mint ahogy a kőművesét beszakították. Megrendülök, ha ez az eshetőség az eszembe jut. Ingyen az ember magát megütni nem engedi, s a kis masina a mellényzsebben, mely nélkül járni s kelni nem érdemes, hat halált tartalmaz. Micsoda bolondságok lehetnek volna ebből! Az én fejemben bicska, az ő testükben golyó: maradtunk volna ott a közösi homokon holtan vagy öten-hatan, haldokolva és átkozódva. S mindez azért, mert a papúnak szavallani tetszett.

Nagyon szép magos nyárfák vannak ezen a tájon.

1901

ÚJ KOCSI

Szokása a kocsinak, hogyha megöregszik, megnehezedik. Munkás és szorgalmas ember öreg korára azért nehezedik el, mert gyöngül, ellenben a kocsi azért, mert erősödik. Mert szolgáltatának ideje alatt hol itt kell rá egy pánt, hol amott, míg utoljára kétannyi vas van rajta, mint fiatal korában volt. Hiába tesznek ide-oda egy új fát, hiába kenegetik: a halál ellen nincs orvosság, a délceg kocsi elvénhedett, nehéz már, és azt a lovak igen megérzik.

- Az ilyen öreg kocsi olyan, hogy üresen is nehezebb, mint az új kocsi tehőrrel - vélte Sós Mihály, szemlélvén a maga alkalmatosságát.

Biz ez régi kocsi. Mikor ezen új korában menyasszonyt vittek, annak van tizenöt... különben, hogy is csak... megálljunk... no, van olyan tizenhét esztendeje. Sok minden történt ezzel a kocsival. Egyszer a bika is fölfordította a benne ülőkkel egyetemben, bár a kocsinak akkor semmi baja sem esett, mindössze Kis Horváth Ferencnek a torkába szaladt a pipaszár (nem is pipált soha többet az életben).

Hogy a kocsi elnehezül, az különféle módon megismerkszik. Arról is, hogy mikor húzigálja az ember az udvaron ide vagy oda befogás végett, vagy pedig az ágas alá tolja, hogy meg ne ázzon, egyre jobban két kézzel kell a rúdját fogni, míg valaha félkézzel taszíthatta a gyerek is. Továbbá szokása a rossz lónak, hogy mikor a kocsi előtt áll, s terhet raknak a kocsira, visszanéz, hogy ugyan sokat raknak-e rá... Ez a rossz ló szokása. De mikor már a jó ló is így tesz, bizonyosan ott a kocsi elnehezülésében a hiba, mivel másképp tagadni nem lehet, hogy Sós Mihálynak ne volnának jó lovai. Különösen a Káposzta, amelyről az egész környéken tudva van, hogy úgy megy, miként az eleven szarvas.

Ez baj. Igaz ugyan, hogy az öreg kocsi még majd elszolgál egy és más dolgokra, mert amúgy a kocsi erős, a lócsöknök semmi hibájuk, a tészlivasak is egész rendben vannak, és a saroglya fogai közül minden második vasból való, tehát bírhatós. De azért mégiscsak kell egy másik kocsit venni, mert hosszabb járásra emez már nem alkalmas. Nehéz pedig az ilyennek az árát előszedni a mai világban, mikor úgy fogy a pénz, hogy akár örökké a zsebben tartsa az ember a kezét. Igaza volt az öreg Szélpál Antalnak, mikor azt mondta:

- Az Istentől kérni, a parasztnak adni köll... - értvén alatta, hogy az úristentől mindenki csak kér, de a parasztnak mindig csak azt mondják: adjál, adjál, adjál. Hát hiszen ad, nono, efelől semmi kétség, de az a nagy folytonosság még lakodalomból is sok volna. Továbbá, ha nincsen miből.

De mindegy. Be kell nyúlni a láda legfenekére, vagy pedig ama titkos rejtekekre, mint ágy-deszka közé, mestergerenda fölé, ahol pusztai házakban némely megtakarított bankók tanyáznak. Szomorúság az ilyeneket elővenni, szomorúság...

Azonban más mód nincsen. Egy vasárnapi hajnalon történik ez a dolog, mikor vásár van. Mihály útra készül.

- No, kocsi - mondja neki -, most gyüssz utoljára ilyen útra.

A kocsi nem szól semmit. Mihály befog, a tarisznnyát felrakja, s kihajt a tanyából. Útközben még két jó szomszédot (koma mind a kettő) fölvesz a kocsira. Aztán meg sem áll a vásárig. Már a lóvásárig. Tovább nem megy, mert nem kell. A dolog úgy áll, hogy mind az az ember, akinek ipara van, a belső vásárban árul, mert annak az a rendje. Hanem kocsit a lóvásárban árulnak, azon oknál fogva, hogy a megvett árut legyen mindjárt mivel hazahúzatni.

Mihály távolosabban attól a helytől, ahol sorjában vannak az új kocsik, megáll. A komák derülten néznek körül. (Sok bognármunkát hoztak elő, van miben válogatni.) A kocsi különféle. Mert van ígás, van könnyű, van süketkocsi, van lantkocsi meg miegymás.

No, néznek egyet, mert igen formás. Akácfaból van, a küllője mind nagyon szép, vékony.

A koma, bizonyos Márki Péter, azt mondja:

- A vasalása virágra van verve.

- Az ám - feleli Illés János -, cifrálnak a bognárok is.

Néznek másikat, harmadikat is. Ez itt nem olyan veszedelmes, mint más alkunál, mert az áruló bognár nem tartózkodik a közelükben. Amoda messzebb elhúzódik a nyolcadik kocsinál. Nem lát az ide, dehogy lát. Mihályék tehát végigdeputálnak vagy öt kocsit, de mégiscsak visszamennek az elsőhöz tanulmányozás céljából. A kereket meg kell rázni, sőt forgatni is érdemes, mert az agynak a tengelyhez való viszonya így tapasztalható ki legjobban.

- Fogja kend mög.

Illés János hátulról a kocsit megfogja, s fölemeli. Márki Péter hajtja a hátsó kereket. Sós Mihály nézi.

- No, no! - mondja idő múltán, s int, hogy a forgatást abban lehet hagyni. Egészen rendes forgása van neki. Így most már az első kerekek következnek.

- Hohó, megálljunk! - szól Márki.

Úgy tetszik ugyanis, mintha a csáskeréknek némi rázódása volna. Az ilyesmi gyanús jel, arra látszik mutatni, mintha régi volna a kerékagy; kopott benne a végiglyuk, s csak újra van faragva, s azért látszik újnak. De Márki kénytelen belátni hamarosan, hogy tévedés van a dologban.

A rúdhoz érvén, a bizottság megállapítja, hogy a rúd nem repedt, a végén pedig egészen rendes a nyaklószőg. A fűrhec is rendes, a kisafák pedig egészen szép hajlásúra vannak faragva, bár a kisafakarikák ma már nem úgy szolgálnak a tarsolyhoz, mint ezeknek előtte.

- Mindönt divatosabbra csinálnak mán - véli Sós, s hozzáteszi: - De nem baj az.

- Az nem - mondja Márki. - Ez még jobban forog, mint amaz. Mer mégiscsak ezön a kis vason mén az egész kocsi.

Azt mondja Illés:

- Mén, ha húzzák...

Ami a vasalást illetné, az az egész kocsin rendes. De mert a bognármester éppen most ér hozzájuk, némi kifogást találnak. Hogy a löcsöknek a vállába nem jól vannak a gúzsok bele-
rakva. Rángatni is kezdik azonnal a kocsit háromfelé, hogy a különféle vasak erős zörgése szavuknak igazat adjon.

- No, ugye? - kiált diadalmasan Márki a bognárhoz. - Ugye mondom?

Azt mondja a bognár:

- Hát hiszen nem betyárnak készült ez, hogy zörgése se lögyön.

Azt mondja Sós:

- De túlon túl zörög. Tudja, mint mikor a komédiások ötetik az oroszlánt, aztán láncokat húzgálnak a vasrúdon, hogy nagyobb lögyön a láрма.

A bognár ránt egyet a vállán.

- Válasszanak emezökből - mondja, s tovább vezeti a társaságot. - Ezök jobbak.

Sósék savanyúan követik a bognárt, mert hiszen hogy volnának azok jobbak, mikor éppen csak emez az egyetlen az igazi jó.

- Ezök egy kicsit drágábbak ugyan - teszi hozzá a bognár. - Ezöknek az ára hetven forint.

- Mind a háromé? - kérdezi Illés ártatlanul.

- Nem a. Darabszám. De ha drágállják, ott van amaz, az olcsóbb. Az hatvanöt forint.

Sósék magukban nevetnek, amúgy nem szólnak semmit. (Miféle mesterembör löhet, hogy a tulajdon portékáját sem ismeri?) Lassan visszamennek hát ama kárhoztatott löcsvasalásúhoz, és nem is sok idő telik bele, egyezkednek. A bognárral nemigen lehet alkudni, mert a kocsi nem kér ételt: ha nem kel el, hazaviszi. Sós mégis kérleli:

- Nézze hát, ez a böcsületös jó embör van itt a lovaival, hát tudja, amiért még hazahúztatja a kocsit, csak köll neki is valami fizetés.

- Ügön - mondja rá Márki komolyan.

Hát hatvanhárom forintban azután ki is egyeznek. Sós fizet. Azután az új kocsit a régi után kötik, s haladnak lassan hazafelé. Mikor kissé odább vannak, nevetnek csak össze, hogy becsapták a bognárt. Akkor nevet egymagában a bognár is, hogy csekély furfanggal állította a három magyart a falnak, különben mind a kilenc kocsit végig deputálták volna...

Sósék lassan léptetnek, mert nem egy kocsi a kettő. Dél van, mire a tanyába bezörögnek. Kiszalad az asszony az apróságokkal, nézni az új kocsit. Nagy öröm ez. A gyerekek azonnal rámásznak, egy rögtön le is puffan róla a saroglyaláncon keresztül, de hát azért jó a homok, hogy párna gyanánt szolgál ilyenkor.

Sós pedig a kamrából hosszúnyakú üvegben piros bort hoz elő. Nyújtja Márkinak, Márki felkösönti:

- A kocsi szakaggyon, gazdája maraggyon...

1901

ELINTÉZETT ÜGY

Márton lassan legeltette a birkákat, a kis bojtárnak olykor szólt is, hogy kerüljön elébük, ne menjenek messzire erről a tájról. Ennek oka abban keresendő, hogy Márton a birkáival most éppen a járasszélre jutott, s közel van ide a tulajdon tanyája. Ez nem megvetendő. Juhászra ritkán jut ilyen ünnepnap, mert ezt annak kell venni, miután ilyenkor délebédre meleg ételt eszik, amit kivisznek neki a tanyából. Márton tehát ennél fogva nem ösztökelte a birkákat, ellenben a pulikutyákat leintette, hogy ne hajkurásszák az állatot, hanem az éppen csak úgy a maga módja szerint haladjon erre-amarra.

A délelőtt ebben telt el, anyabürgék, birkák, bárányok teljes rendben viselték magukat, a kisbojtár furulyázott, de jobb ha hallgat, mert még nem tud. Márton pedig megtömte pipáját, egy alacsony állású, komoly pipát hajlított szárral, mely eszköz hasonlít a vadászokéhoz, és a juhászgazdát különbözteti a bojtárral szemben, aki gyürüce szárból füstöl, maga vágván a bokorból, maga sütvén ki a belét dróttal, és maga faragván meg alkalmasra. Ez a takarékoság szempontjából van így, ami nemcsak a szárra, de a taplóra is kiterjed. Így rendes juhászember drágállja azt a bükkfataplót, akit a tót árul, hanem taplót maga csinál magának ürmfű virágjából, miután az erre igen alkalmas.

Így délig most már el lehet lenni. Az idő szép, a szűrt a csacsi viszi, a nap pedig nevetve néz Márton birkáira. Idő múltán Márton maga is föltekint a napra, és látja, hogy itt a dél ideje. Most a tanya felé villog, amely a fás járasszéli pántlikaföldek között is megismerszik a három sudár jegenyéről. Már látszik, hogy alóluk valaki kihaladt, és erre tart a legelőn. A dolgok rendes állása szerint úgy kellene lenni, hogy az erretartó fehérszemély Márton felesége lenne.

Az azonban nem visel fehér kötőt, mert idős asszony viselete, még ha az ura elébe megy is, a kék kötő.

Nézi hát Márton, nézi. Hát azt kilátja belőle, hogy csakugyan az ebédet hozza, mert piros kendőben szokták az ebédet vinni. (Hogy messzünnen meglássa már az éhes ember.) Halad az ételhordó sebesen, mert sebesebb haladása senkinek a világon nincsen, mint a tanyai lánynak, menyecskének. Úgy megy az valamennyi, szinte surran, miként a fiatal szarvas.

Hümmög Márton kissé magában, hogy miféle állapot már ez megint, de egyébként nem szól, mert kinek szóljon? A kisbojtár a szóra még nem érdemes, a pulikkal beszélni nem szokott, a bürge pedig oktan. Az egyedüli, akinek némi szavat szokott vetni, a csacsi, mert az okos állat: elöl jár a falkában, mert azért csacsi, hogy előljáró legyen. No.

Szép a fű tavasszal, gyorsan lehet rajta haladni, jön is sebesen a fehérszemély. Márton már kezd vélni rá, hogy ki lenne. A szomszéd Vér Gerőék Apollója lesz ez bizonyosan. De mi baja lehet az asszonynak? A sósléből való, rántatlan, csipettes levest szereti nagyon, talán hogy az este abból sokat evett volna? Ejnye, ejnye... A nőszemély egész közel ér. A csacsi hat lépést, de jószólván, úgy lehet, hogy tíz lépést is elébe megy. A pulik elébe szöknek. Egy, rövidebb utat nem találván, csak úgy a bürgék hátán keresztül.

Ez nem is lehet másképp. Az, aki az étellel halad az apja felé, nem más, mint Márton menyecske-lánya, tavaly ment férjhez, négy hete anya.

Hát hogy került ez most haza az ura tanyájáról?

Mikor apja elé ér, mondja is neki Márton:

- Nini, azt hittem, hogy a Polló. Hát te most már hogy vagy idehaza?

Fehéres a menyecske, mint gyerekágyasság után szokás, a hangja sem erős, csak csöndesen mondja:

- Itt vagyok, édösapám...

Bontja ki a piros kendőt: bögre van benne meg szilke, a nagyobbik a gazdának, a kisebbik a kisbojtárnak, meleg még mind a kettő, mert tűz mellett főtt, van orja is benne, bolond, aki babbal sem szereti. Márton kissé borongósan leül a földre, a csacsi pedig jön feléje. Ez szükséges. A kanál is, a kenyér is a tarisznyában van, a tarisznya pedig a szűrőhöz van csatolva, a szűr meg ismét a csacsi hátára van vetve, a csacsi ennél fogva megjelen, hogy az ebédhez a saját alkalmait odaszolgáltassa. Azért számár, hogy okos legyen, ha okos nem volna, rég kiveszett volna már a fajtája, mert egyéb haszna úgy sincs a számárnak, mint amely a komoly és megállapodott okosságában rejlik. Így Mártonnak kanál jut, a kisbojtárnak nem, mert csak egy van, azonban a jó sűrű rozskenyérből bicskahegyre tűzve mindig lehet kanalat csinálni. Márton a kanalat az ételbe mártja.

- Gyerököstül gyüttél elő? - kérdezi.

- Gyerököstül - mondja a sápadt menyecske.

- Miért?

Sóhajt az asszony.

- Így van röndölve...

Azt kérdezi Márton komoran:

- Hát hozzád nyúlt?

- Nem nyúlt az - felel megütődve az asszony -, bár talán inkább nyúlt volna. Szóval nyúlt hozzám.

- Mit mondott?

- Azt mondta, hogyha nem dolgozok, ne ögyek. Azt mondta, hogy ölég volt már a heverésbűl, mőnjek ki a paprikafőldre kapálni. Mondtam neki, hogy nem bírom még, hisz éppen csak hogy lábbadozok...

- Hát persze, hogy persze...

- Aztán hogy hagyjam el a négyhetist? Ekkora csecsszopót ki látott a földre kivinni? De nem is bírok. Nem bírom még a kapát. Kend tudja, édősapám, hogy a dolog elöl én el nem bújтам sohase.

- Hát hiszen, ami azt illeti...

Márton csontot és kenyérhajat vetvén a puliknak, egyet fölkap a háta bőrinél fogva, és ellöki. Egyúttal azzal a kezével, amellyel lökte, előre mutatott egy fiatal birkára, hogy a puli hajtsa vissza a nyájhoz. A puli neki is indult, és visszatéríté a balga állatot.

- Aztán azt mondta, ha nem dolgozol, ne ögyél?

- Azt.

- Aztán te mög otthagytad, aztán előgyüttél?

Félve néz az apjára az asszony, hogy talán ő is hibáztatja. Szelíden mondja:

- Elő.

- Nem tartóztatott?

- Egy szóval se. De talán nem is tudta, hogy csakugyan elgyűvők.

A maradék ételt mérgesen önti ki Márton a pulik elé, míg vállán keresztül több rendbeli kenyérhajat átnyújt azon bizonyosnak, aki mikor a juhász a földön eszik, a háta mögött szokott állni, s nagy fejével a dolgokba belenéz. Ez a bizonyos a csacsi. Még mikor kártyáznak, abba is bele szokott nézni.

Azt mondja az asszony félő szavakkal:

- Haragszik kend, apám, hogy elgyűttem? Édős tanító apám?

Márton úgy érzi, mintha a szeme könnybe lábadna, és fojtogatná valami a torkát. Nem is mond mást, csak a nyájra mutat:

- Ez a bürge is mind a tied. Az a tanya is mind a tied. Aztán még tetűlled sajnálta a könyeret? A szél hordja el a haját neki! Éntülem akár ítéletnapig se lásd. Maradj csak itthon. Majd gyün az még érted észnélkül.

Az asszony mindjárt könnyebben van, hogy az apja ilyen beszédét hallja. Összeszedi az ételes edényeket, a kendőbe köti, s megy hazafelé.

- Isten áldja mög.

- Isten áldjon mög téged is, kislányom.

Ahogy a menyecske halad, Márton elgondolkozva néz utána.

Majd pedig rákiált:

- Vera! Estére már nem erre löszök, hát vacsorával ne keressetők.

- Édösanyám azt mondta pedig, hogy itt marad kend még holnap is - fordult vissza, a menyecske.
- Nem. Nem lehet. Nagyon kopár a fű már. Odébb köll mönni.
- A tarisznyában sincs sömmi, csak könyér. Majd akkor hozok inkább valamit...
- Nem jó neköd ez a sok járás-keles - mondja Márton. - Nem köll sömmi. Van tej.
- Hol?
- Hát a bürgében - mondja Márton.

A puliknak int is azonnal, hogy a nyáját térítsék. A csapat megindul a puszta másik szélé felé.

Estére kelve a Márton nyája megint csak a puszta szélén van, de a puszta másik oldalán. Vera urának a tanyája itt van nem messze, tán egy órajárás. A juh tehát a kisbojtár és a pulik gondjára maradt, míg Márton felül a csacsira, fölcsatolván előbb a csizmájára a félsarkantyút. Juhászember nem szokott két sarkantyút viselni, az olyan féllónak, mint a számár, elég egy is. A számárszűrő nevezetű vas.

Megy hát Márton a csacsin, a csacsi is tudja, hova mennek, mert voltak már itt nemegyszer, s különben látta a Verát a mezőn, hát gondolhatja, mi ügyben mennek. Jól mennek. A csacsi kocogni nemigen szeret, de lépésben jobban megy, mint a ló, s így a nap jóformán még le sem áldozott, már a tanyában vannak. Ez nem megy minden láрма nélkül, mert a tanyabeli kutyák ugatnak, Márton pulija pedig a csacsi négy lába közül felelget vissza.

Márton leszáll az istenlova hátáról. A házból jönnek elébe. Jön a veje, már mint ez a Simító János. Azt mondja:

- Adjon az Isten jó estét.
- Adjon az Isten - mondja Márton.

Állnak egy darabig. A csacsi elmegy a kúthoz, a béres mer neki. A többi kutyák igencsak szeretnék megfogni a pulit, de a puli nem jön ki a csacsi alól, a számártól pedig tart a kutya, mert igen jóízűeket tud rajtuk rúgni.

Azt mondja Márton:

- Kérdözd mán, hogy mért gyüttem.

Azt mondja János:

- Majd mögmondja kend, ha akarja. Gyerünk be a házba.

Azt mondja Márton lassan:

- Nem mék.
- Mér nem gyün kend?
- Azér nem mék, mer minek mönnék, mikor nem mék. Mit keressek abba a házba, ahonnan a leányomat csöcsszopóستul kiverik?

János lehajtja a fejét, és túrja lábával a homokot:

- Gondoltam mingyárt, hogy a Vera fájlalja a kend fejit.
- Az hát. Hát minek bántál vele így?

János védekezik:

- Hát nem én. Hát az édesanyám volt itt. Azt mondta, hogy már öleget pihent. Azt mondta, hogy az ő idejükbe egy hétig se feküdt az asszony.

Akar valamit mondani Márton mérgesen, de hallgat inkább, hogy haragját türtőztetni tudja.

- Édesanyád - szól aztán - a maga fattyát úgy nevelte, ahogy akarta. Nem bánom, akárhányat vet még ezután is, nevelje a kedve szerint.

János mérgesen szól bele:

- Úgy beszél kend róla, mintha kutya volna.

Márton erre nem felel, csak folytatja:

- Hanem mit akar az én lányommal? Annak az egészsége fölött mit röndölközik? Mög az én onokámmal?

János odavágja:

- Amennyire a kendé, annyira az üvé is - tán?

A csacsi csakugyan fölrugott egy kutyát, az most igen nagyon vonyít, míg a puli rövid oktatásokat ad neki: beff, beff, balabuff, juju.

Márton azt mondja:

- Te tudod.

Hát ezen nevetnek. Hanem, hogy köztük a futó derű átszaladt, János ismét komoly szóba kezd:

- Ha a kend felesége elgyütt volna a lányához, az egész komédia elmaradt volna. Hát az én édesanyám másforma, én már arról nem töhetők. Mér nem gyütt el a kend felesége?

Márton felförmed:

- Bolond beszéd. Hát hogy gyűjön el, mikor egymaga van a tanyába?

Újból hallgatnak. Tűnődnek egymás igazságán. Márton végezetül is a kampós botot a kutyák közé vágja, amivel most már tökéletesen tisztázta a puli ügyét. Azt mondja Márton:

- Mikor még el érte?

Azt mondja János:

- Akár ebbe a minutumba is elmöhetők.

- Mert nézd - folytatja Márton -, nem köll ezt halogatni. Mert ha egyszer soká halogatod, többet vissza nem hozod. Mög ha nem húzol hozzá, én se adom.

Erre János hetykén feleli:

- Majd visszaröndöli a törvény.

- Nem röndöli - mondja Márton.

- Röndöli - mondja János.

Márton elmegy a botért, amelyet a kutyák közé vágott, s kezében tartván, ütögeti vele a homokot. Lassan ütögeti, gondolkozik a mondandók fölött. Az ilyen kinek sem ártó apró erőfeszítések olyanok, mint a káromkodás, hogy csillapítják a haragot, és utat mutatnak a szelídebb észjárásra.

- Elmék, no - szól Márton -, a bürge itt van nem messze, nem hagyhatom a gyerökre. Éggyet mégis mondok. Ha én azt mondom otthon, hogy úgy adjon neköm is, a feleségömnek is egészségét az Isten, ahogy azt az asszonyt ide vissza nem eresztjük, akkor ide többet az én lányomat nem röndöli vissza se törvény, se kapitány. Értöd-e?

Csönd. Mely után feleli János:

- Értöm.

- No hát - válaszol Márton, és megfordulván, a csacsiig megy, arra fölül. Ez megtörténvén, kezet nyújt Jánosnak.

- Aztán - szól csöndesen - párnát is tögyél a kocsira. A kis gyerök részire.

- Nono - hagyja helyben az indítványt János.

Márton a tanyából a csacsin kocogva kiindul. Szép holdvilágos az idő. Az útszélen hangabokrok alján tücskök ciripelnek.

1901

HÜHÜ

Ami a kártyajátékot illeti, elég komoly kártyajáték a hühü, ami pedig a zsöllért illeti, elég szegény ember a tanyai zsöllér. Ő az a valódi „nincstelen szögény embör”, aki úgy él a nagy darab földek és mezők között, hogy jóformán semmi sem az övé. Családos ember a zsöllér, felesége és gyermekei is vannak lehetösen. Éltetője a napszám, maga is, az asszony is dologra jár, ha van munka, míg télen át az ember robotot teljesít a lakásért a gazdájának. A zsöllér ugyanis ingyen lakik valamely tehetősebb ember tanyáján. A tanyákat nem építik akkorára, hogy azokban külön kiadó lakás is legyen, hanem ez másként van. Ha valamely kisbirtokról elpusztul a tulajdonos, a földet megveszi egyik vagy másik gazdaember, aki ott a környéken lakik. Az az öreg tanyáról intézi az új földön is a gazdálkodást, s az erre épített tanya így üresen marad. De csakhamar jelentkezik bele lakónak a zsöllér, mert ez az ember, akinek semmi földje és háza nincsen, ott született kint a mezőkön, s ott akar maradni. Jobb sorsa volna, ha a városszélre húzódik, mert ott többször kap munkát, és a napszám is nagyobb, de hát ő ezt nem szándékolja, hanem odakünn marad az ingyen lakásban.

Ez azonban mégsem egészen ingyen, hanem robotjai vannak. Így a gazda földjeire felügyelettel tartozik lenni, a tanyát is rendben kell tartani, azonfölül télen át, mikor napszámba úgyse járhat, a gazda hívására köteles megjelenni az öreg tanyában dologra. Tesznek még más kikötéseket helyenkint. Így van hely, ha a gazda tanyáján bármi olyan ünnepség, lakodalom vagy gyászeset történik, hogy sok kocsi fordul meg a tanyán, a zsöllér köteles átjönni oda, és a kocsik között rendet és tisztaságot tart. Ennek ellenében a gazda a földben való dologhoz napszámornál elsősorban a zsöllért és a feleségét tartozik fölfogadni rendes napszámba. A zsöllér tarthat két malacot is a kis tanya körül a mezőn, de csak pányván. Továbbá ha télen a gazda az öreg tanyába feleségestül dologra rendeli, gyermekeit is viszi, s amíg a dolog tart, mindnyájukat a gazdi tartja élelemmel. Ez a berendezés nem nagy baj. Télen úgyse kap napszámos munkát, s megy szívesen a szegény zsöllér, mert arra a napra megtakarítja az eleséget.

Hosszú és unalmas napokból áll ilyentáiban odakünn az élet. Csak téblábolnak az emberek. Némely rész a kemence körül ül naphosszat. Van, aki előveszi a fia toktollát és dirib-darab papirosokra, irkák hátuljára az ablak mellett történeteket szerkeszt, és nem riad vissza attól

sem, hogy verset készítsen. Ahol közel a tanya egymáshoz, átjárnak kártyázni a nagy havakban. Rettenő ócska a kártyájuk, új talán sohase volt. Pár esztendő óta játszanak vele, így nem csoda, ha a színek nem valami tiszták, s a makk királyra rá is van írva nagyobb bizonyosság okáért, hogy az a makk csikó. A király neve fölöttébb kímélendő, és nem arra való, hogy a neve a kártya közt emlegettesék. A kártyakirályok neve ezért nem is ez, hanem csikó azon lovak után, amelyeken rajtuk a kártyakirályok ülnek. Jól meg van kopva a csikó is, meg valamennyi. Régen volt az, amidőn alakjuk a téglá formáját mutatta, a szegleteik az asztal igénybevételével alkalmazott keverés közben észrevétlenül letöredezték, és idővel még kerek lesz minden lapja, mint a pogácsa.

Ezzel játszanak aztán egy furfangos játékot, amelyik különféle nevei vannak, egy neve a hüü. Alighanem egészen külön tanyai kitalálás az egész játék. Olyanforma letevős és fölszedős, mint a közismeretű „bornyú”. Csakhogy amíg a bornyúban egy kártyával megy a letevés, a hüüben egyszerre öttel, és ehhez képest szélesbedik a játék furfangja. Ügyes játékosok között sokáig eltart, amíg valamelyik győzedelmeskedik, s akkor aztán a nyertes az úr. Ez a multság sohase megy pénzbe, mert ez csak olyan száraz, víz mellett való foglalatosság. Hanem nyerő azért tökéletes úrrá vált a vesztes fölött, mert most már ahhoz van joga, hogy parancsokat adjon a vesztesnek. A pénzben játszott kártya után származó adósságoknak nem erősebbek a törvényei, mint amilyen a hüünek van a tanyák között. Azt a parancsot követni, amit a nyertes mondott, kötelesség. Ellenkezni nem lehet. Híre mehetne, s mit szólnának hozzá az emberek?

Megy át az üzenettel a béresgyerek Fekete Sós Mihály tanyájáról a zsöllérhez. Nagy havakat lépdél odáig, mert rövid utat választott, küldetése sürgős lévén. Beköszön Szekeres Pálhoz, ki is ül bent a szobában, és új nyelet farag az ócska baltának.

- Jó napot adjon Isten!
- Adjon Isten. No, elgyüttél?
- El ám - mondja a gyermek. - Azt üzente a gazda, hogy gyűjjön kend elő.
- Elő? - kérdezi Szekeres Pál. - Tán valami dolog van? Tán disznótorra készültök?
- Nem a'! - mondja a gyerek megint. - Csak azt mondja, gyűjjön kend elő.

Szekeres újból faggatózik:

- Hát mit csinál a gazda?
- Sömmi - feleli a fiú. - Ül a szobában a melegön.
- Te mög - neveti Szekeres - künn vagy a jószágnál a hidegön, ugye?
- Úgy ám - szól amaz a szűrből komolyan. - Künn.
- Jaj, fiam - sóhajt rá a zsöllér -, mind így kezdtük, majd ülsz még te is a szobába, így, ahogy én e.

Nem sok vigasztalás, a gyerek nem is felel rá, leginkább azért, mert nem tudja, hogy mit. Fölkészül Szekeres, mi annyiból áll, hogy a dohányzacskót a zsebbe teszi, mert minden egyéb gúnyája rajta van. Amint a hideg növekszik, úgy szokta egyik mellényét a másik fölé szedni a szegénység, s még asszonykendőt is kötnek fölé, melledző gyanánt. Szól Szekeres az asszonynak, hogy elmegy, mert hivatja a gazda, s avval azután csakugyan útnak is erednek. Szekeres megy elül, ő vágja a hóban a nyomot, s azokra lépked a gyerek.

- Mi dolog löhet hát a gazdánál? - kérdezi a zsöllér.

- Én nem tudom - mondja a gyerek. - Nem tudok én most sömmi dógot.

Tűnődve lépdel Szekeres, s hogy az öreg tanyába érnek, benyit a gazdához. Már csak úgy alázattal, mint zsöllérhez illik.

- Adjon Isten - mondja. - Elgyüttem, de nem tudja mögmondani a gyerök, hogy mi dolog vóna.

Fekete Sós Mihály szól az asztal mellől, mint gazda:

- Azért hívattalak, hogy gyere kártyázni, mert én már nem tudok mit csinálni magamba.

A zsöllér is gondol valamit magába, de olyfajta gondolat ez, hogy elmondani nem lehet. Hát: hogy nini, hát ehun e. Szolgaságának a tudata a fejébe vágódik: lám, aki gazda, még a maga multságára is így rendeli ki a zsöllért. Szólni azonban ellene nem lehet, a kártyázás a meleg szobában mégiscsak jobb, mintha szőlővenyigét apróztatna vele a fagyon. Szekeres az asztalhoz ül, és keveri a kártyát, ki is osztja, és megkezdődik a tudósjáték, a hühü. Lassan és meggondolva dolgoznak. Hol Szekeres vétet föl a gazdával egy-egy csomót, hol megfordítva. Komoly munka ez. A gazda felesége is bejön, de nem nagyon mozog, „hakkal” (halkkal) van, mert nem kell háborgatni a kártyázók esztét a számításokban. Fekete Sós Mihály, ha amaszt befonta, és Szekeres szedegetésre kényszerül, nagyot nevet. Ha Szekeres amaszt megfogja, semmit se szól, nem is illendő zsöllértől az ilyesmi. Az esze azonban keményen fogja a játékot, és csataterve ellen amaz hiába dolgozik. Egyre szaporodik a kártya Sós kezében, már tartani se bírja valamennyit, hanem némely részét maga elé teszi. És nem is nevet, ellenben apránként elfutja az arcát a mérgeződés piros haragja. Hát töretik, már látja, hogy töretik. A ménkü ebbe a zsöllérbe, ugyan hogy nem tud... ó, Uram Isten.

Szekeres Pál leteszi a kezéből az utolsó kártyát Fekete Sós Mihály elé, és azt mondja:

- Hühü.

Ránéz a gazda, de nem tehet semmit, miután tökéletesen sarokba van állítva. A kártyát leteszi. Szekeres Pál szól:

- Mönnyék kend féllábon a sarokig, mög vissza.

Ez nem kellemes munka, de nem lehet ellenkezni itten. Már ahogy bír, eltáncol a sarokig Fekete Sós, s vissza is jött hasonló módon, közben majd fölbukik, mert nincsen szokva effajta mesterséghez.

- No - szól. - Egy mögván.

Újból szól Szekeres:

- Mönnyék kend négykézláb az ajtóig.

- Én? - hördül fel Fekete Sós Mihály.

- Kend - mondja szelíden a zsöllér.

Nincs mit tagadni rajta, hogy nyög egyet a gazda, míg négykézlábra bír állni, s még az asszonya is szája elé tartja kötőjét, mikor a haladását látja az ajtó felé. Biz éppen csak hogy el bírt odáig jutni, s már fölállása közben is az ajtó kilincséhez folyamodik. Testében a vér minduntalan kavargog. Rekedten szól:

- Kettő.

Azt mondja ismét Szekeres Pál:

- Vessék kend három bukfcöt.

Úgy néz rá Fekete Sós, mintha nem értené.

- Én? - fakad ki haraggal. - Én? Bukfencöt hányjak? Hát komédiás vagyok én? Ki meri azt énnéköm parancsolni?

És az asztalra üt az öklével, hogy táncnak indul a vizes kancsó.

- Ki az, aki ezt neköm röndöletbe adni meri?

A foltos kabátból felel a kérdésre Szekeres Pál:

- A hühü.

A hühü! A hühü nagy úr. Ez itt már becsület dolga, tisztesség dolga. És a munkába Fekete Sós Mihály belefog. Megvet egy bukfencet, s azután térdén álltából Szekeres Pálra tekint.

- Egy - szól ez.

Veti a másikat. Verejtékcseppek vannak már a fején, és amint tarkóján keresztül fordulna, az oldalát az ágy sarkába meg is üti. Tökéletesen elmérgesedve hirtelen fölugrik, és remegő kézzel összekapkodván a kártyát, a zsöllér elébe vágja az asztalra:

- Nem kártyázok veled többet! Ereggy innét haza!

Szekeres Pál zsöllér szóval alázattal el-kiindul a szobából. Szava nincsen neki, a dühös gazdával szemközt nem is lehet. Csak mikor a tanyából kiér, akkor mosolyog. Függő sorsában, így haladván hazafelé, mire gondol? Nem tudni. Gondolatait a néma tájnak mondja el, és az nem felel semmit, hideg világjával ez idő tájt oly igen nagyon hallgatag. A gondolatok bent vannak a koponya mögött, kívülről nézve Szekeres Pál csak egy rongyos pusztai ember, aki halad az olvadó havon.

1902

KUBIKOSÚT

Ami a kubikot illeti, el lehet mondani, hogy sajátságos munka a kubik. Az anyaföld, amikor legelsőbb elterjeszkedni kezdett, és helyére letelepült, bizonyára úgy gondolta, hogy egészen alkalmas módon terült el az ember lába alá. Lett, hogy belőle virágok fakadjanak, fák nőjenek elő, és járhasson rajta minden teremtet élő, ahogyan csak neki éppen a legjobban tetszik. Idő múltával azonban jött az ember, és azt mondta, hogy ez nem jól van így. Ezt a csomó földet hordjuk ide, amazt a csomót amoda. A földek ide-oda hordogatásából támadt idővel a kubikos, bár hogy idővel a kubikosból mi támad, azt manap megmondani nem tudja senki. Mert a mesterség igen különös. Mert azt még csak föl lehet érni véges emberi ésszel, hogy amikor a búza megnő, akkor hegyei közül leóvakodott a tót aratásra, mert az sebes munka és kell hozzá ember. De az már egészen természetszerűnek látszik, hogy ha valamely vidéken némi földet egy helyről más helyre kell hordani: azt csinálja az a vidéki ember, akinek a vidéken ez a munka előadódik. Hanem nem így van. Mert ahhoz kubikos szükségeltetik, ennél fogva, ha hívják a kubikost, megindul s megy, amíg oda nem ér, ahol az okosok úgy találták ki, hogy az anyaföldet el kell hordani egy helyről másra. Elmegy hazulról. Hogy háromheti lesz-e a munka, vagy félesztendei, az mindegy. Ő az az ember, aki mindenét magával viszi egy talicskában, kivéve az asszonyt meg a gyerekeket, akik otthon maradnak (amúgy sem férnének bele a talicskába). Hát így megindulnak. A talicskában van egy zacskó tarhonya, kis készségben só és paprika, amely fűszerszámok nélkül útnak indulni nem tanácsos, továbbá

szalonna, a pálinkás butykos, azok tetején a gyékény meg a suba, még feljebb az ásó meg a lapát, valamint hogy a talicska nyelére van akasztva a bogrács. A bicska, a dohány, a pipa és a masinatartó a zsebben van. Ez ama készség, amivel a kubikosember akár többhónapos távollétre is elindul. Nem nagy fölszerelés, de neki elég.

Hajnal felé a vasúti állomáson csak imitt-amott ég egy-egy lámpa. Szénszagú csend van, a csengők zörögnek, és kint az állomás előtt, szénsalakban kubikotalicskák kerekai csiszegnek. Jön az nép az útra, mert reggel indul a vonat, amely majd viszi az egész hadat arra a vidékre, ahol a munka vár rájuk. Kázmálódnak, pakolódnak, s jó időbe kerül, amíg a talicskák tömegét a vasútra adják. Az nem megy minden baj nélkül, mert földolog, hogy a talicska össze ne kevergőzzön. Jegyváltás nincsen, mert az az úrféle fizeti a bilétákat, aki viszi őket. Ez nagy előny, mert most már az emberek a subákban azonnal végignyúlnak a földön, mert így a legalkalmasabb várni a vonatot. A suba igen jó váróterem.

- Hejnye, bátya - mondja úgy hevertéből Madarasi Pál -, elfelejtöttem mögröndölni az asszonynak otthon, hogy dohányt vögyön, ha majd hordják... Nehogy aztán majd ha hazaérünk, trafikon kínlódjak.

Ez baj, ha ilyesmit elfelejt az ember az asszonynak rendeletbe hagyni. De visszamenni már most nem lehet.

- Mondtam én azt már nemegyszer - véli Sós Mihály, az öreges gödörgazda -, hogy az egész familiátokkal köllene nektők ide a vonathoz kigyünni. Majd akkor talán nem felejtene el semmit.

- Aztán majd - adja föl a szót a hebehurgya Szárhegyi Tamás - csókolódzhatnak itt az asszonnyal búcsúzás gyanánt, amit az urak szoktak. Az volna csak a szép a kubikos embörtől.

A földön heverő subák alatt némi nevetés támad erre a beszédre, amíg némelyek fektükben a másik oldalukra fordulnak, ami szintén bizonyos fokú érdeklődés jele: nem szólnak ugyan bele a beszédbe, de mutatják, hogy nem alszanak, hanem hallgatják. Csak éppen egy olyan fiatalosabb emberforma sóhajt a beszédre nagyot, de nem szól, hanem fölül a subában, és pipára gyűjthetás szempontjából kezdi magát körültapogatni. A többi egy pillanatra elhallgat, mert az az ember fiatal asszonyt, beteg asszonyt hagyott otthon... De a kevés csönd után Sós Mihály folytatja: mert elég a szomorúságból annyi amennyi van, minek még rágondolni is.

- Csak azt csudálom, hogy valamelyiktek egyszer a talicskáját otthon nem felejtí. Mind a fölött, amit el szoktatok felejtani, ez volna aztán a mennyei korona...

Ótott Kovács József mondja:

- Hát csakugyan, ami csakugyan. Mert amikor katona voltam, aztán vártaparádéra mentünk, az Engliszman suszter csakugyan legyütt fegyver nélkül az udvarra. Hát bátya, amikor azt komandérozzák: indiblanc, kapkod ám mind a két kezével a puska után, de sehol sem találta.

Folya tovább még a beszéd, de jön zörögve a sok vaskocsi. Némi élénkség támad. Álmatlan ábrázatú vasutasok csoszognak, egy kisasszony pedig a pénztár ablakához áll zsinóros ruhában. Mozognak a kubikosok. Sós Mihály vezéri tekintettel nézi végig a csapatot, és azt mondja:

- Csak be a kupétákba!

Az elhelyezkedés nem történik valami nagy egyszerűséggel, minek okát, aki keresi, a subákban találhatja föl. De azért csak megy valahogy, és mikor a vasbika indulóban nagyot ránt a kocsikon, csak egypár ember dülöngél a nyomán, a többi már elhelyezkedett. Közben

megvirrad, s az utasok beszédbe ereszkednek. A harmadik osztályon nincsenek formaságok, ott nemigen ismerik a bemutatkozást, egyéb cafrangokat. Egyik is ember, a másik is ember, bajos ember mind a kettő, mivelhogy utasember, mert ha nem volna baja, nem utazna, hanem otthon maradna, a közösség érzete ennek a fölismerésében rejlik. A nagy kocsi egyik sarkában kofák utaznak vágott baromfival föl a Bécsbe, azok sokat tudnak beszélni a külső utakról. Sós Mihály ellenben, aki kubikolt már a galíciai várak alatt, s Romániában nem különben, ezen földeken szerzett tapasztalatait adja elő. Más padokon erős pipaszóval otthoni dolgokat tárgyalnak. Kevermesi Illés padja körül pedig étkezés történik, mivel valami igen finom savanyú káposztahasábot tett az Illés tarisznyájába az asszony, és a jólelkű Illés most szertekínálja a ropogós káposztaleveleket. Mert igen jó étel ez annak, aki szereti, és különösen azért alkalmas, mert tisztítja az embert, akárcsak a káromkodás.

Eme felől pedig, az innenső oldalon, egészen a legsarokban, nem beszélgetés folyik, de itten még csak káposztahasábok sincsenek, hanem itten más megy. Ama fiatalosforma, szomorú ember ült itten a sarokban az ablak mellett, és nézett ki az elfutó tájra, kevés tanya és sok telegráfkaró közé. Vele szemközt ül Madarasi Pál, más néven Kánya Pál, mert olyan a nézése neki. Kánya Pali masinát gyújtott, beledugta a pipába, azután a belső zsebébe nyúlt, és kivette onnan a kártyát. Öreg és kopottas, vastag papírlapokat, amik még azon kártyák közül valók, amiket magyar formákra csináltak. Nem a Tell-monda van rájuk festve, hanem magyar emlékek tartózkodnak rajtuk. A makkdisznóra a budapesti Lánchíd van festve, a vöröskilencre valamely omlatag vár a Vágvidékről, azután az alsók, a felsők mind csupa magyar leventék, a csikós kártyákon pedig a vezérek képei pompáznak.

Ily régi dolgok vannak ezeken; jó szerencse, hogy apránként elmúlnak, mert ha már kell, hogy kártya is legyen a világon, inkább a kuoni pásztor dudáljon rajta a kecskéinek, mint vitézeinek a kürtös Lél vezér.

Kivette tehát azt a kártyát a zsebéből Kánya, és forgatta a fiatal ember előtt. Bizonyos nevezetű Jóljárt Jóska az, aki itten most épp szóban forog. De azt mondja Jóska:

- Nincs pénzöm.

- Nono, hiszen nem is - mondja Kánya Pali -, csak éppen mondom, hogy ne nézz olyan szomorúan ki mindig az ablakon... Hogy hagy teljön az idő.

Mondják, hogy könnyű a békát tóba ugratni, mikor úgyis fejjel áll felé. De itt az nem úgy van, mert Jóljárt Jóskának nem is lehetett hozzá kedve. Ismét mondja:

- Nincsen pénzöm.

Kérdi Kánya:

- Hát a fölpénz, amit kaptál?

- Otthon hagytam - feleli Jóljárt. - Az asszonynál. Egy forintot hoztam el. Az mög köll.

Addig forgatja azonban a kártyát, hogy csak belefognak. Kezdődik úgy kettesben a ferbli. Ez nem az a híres ardashányi ferbli, hanem ez a neve, hogy vakferbli. Szabályai rövidek, Kánya Pál azonnal el is mondja: a vizit adni muszáj, majzli nincs, besszer nincs, kóstáltatás nincs, hús nem húz, a huszonegyet ki köll vágni, a hívás elmúlt.

El ám. A hívás elmúlt, de alig mentek három stáció ellen, már elmúlt a Jóljárt forintja is. Szomorúan nyúl a mellényzsebbe az ember, hanem hiszen abban ha akár könyökig vájkálna, akkor sem találna semmi egyebet, mint egy rossz bicskát. Kánya Pál pedig nem akar látni semmit, hanem csak adja a két első kártyát, és azt kérdezi:

- Mi a vizi?

Rekedten mondja rá Jóljárt József:

- Egy fél kubik.

- Tartom - mondja Kánya.

Megy a játék. A fél kubik elúszott, utána egy egész, azután a másfél, a kettő, amint az már haladni szokott. Jóljárt József homlokát kiüti a verejték.

- Öt kubik - mondja most már. Elmegy ez is. A játék, amely a szaladó vasút kocsijában folyik, rettentő. Mert itt már nem a pénzét, a vagyonát adja oda, hanem a testi erejét teszi föl egy ember. Izmainak minden feszülését veti oda, szorgalmát ajánlja az ördögnek, és munkáját, amelyet még csak ezután végez, s amellyel otthonra volna a kis családnak tartozandó, íme a színes papiros darabok játéka alá bocsátja. Már jövőre egy heti munkája ott van a kánya-szeműnek a kezében, amikor Sós Mihály gödörgazda a kofák közül nagyot kiált:

- Kászolódhat mindön embör, három minutum múlva helyben vagyunk.

Tenné el Kánya Pali a kártyát nagy hirtelenséggel, de Jóljárt a karjába kap:

- Emeljük el. Dupla vagy semmi.

Emelnek. Mire a vonat megállott, Jóljárt Józsefnek a másik heti munkáját is elemelték, kétheti rabszolgaságot fordított rá a kártya. A szomorú ember hallgatagon lépdel le a kocsni lépcsőin, a fejét lehorgasztva, külön a többtől, elhagyatva áll meg a kavicson.

Sós Mihály azt mondja csöndesen a többinek:

- Bizonyosan a beteg feleségit sajnálja a szögény.

1903

TORTÜLŐK

Ifjú Tóth János az elmúlás szokásos körülményei között elhalt. János a tanyákon törvényesen született, törvényesen házasodott, s tüdőbetegesen halt meg. Bármilyen jó is kint a levegő, azért ez a betegség is megkívánja a maga halottait. János már régtől fogva tudta, hogy az egészsége nincsen rendben, s nemegyszer mondta az asszonynak:

- Meglásd, nemsokára itt hagylak egymagadra a gyerekekkel.

Az asszony vigasztalta, hogy ez nem így van, ne legyen ilyesmire gondja, mert úgyis hiába-
való a beszéd. Nem mindig van az asszonyoknak igazuk, de most csakugyan az volt, mert nem hagyta itt őt ifjú Tóth János, hanem ő hagyta itt Jánost egymagára a gyerekekkel még tavaly, meghalván ugyanis. Így van ez. János volt a halálra teremtve, míg amannak semmi baja sem mutatkozott, mégis János temette el amazt egy esztendeje, s ő maga csak az idén ment utána. Így bizonyára még nehezebb volt a távozás, mert a gyerekek teljes árvaságra jutottak. Azonban már mindegy, sok mindenféle dolgon lehet változtatni, de a halálon nem.

Nincsen ennek most már más módja, mint tudtul adni az esetet az öreg Tóth Jánosnak, azután a testvéreknek, sógoroknak, és ezen híradásból semmiképpen sem felejtendő ki a komák sem. A komák mint a gyermekek keresztapjai, fontos és tekintélyes tényezők minden esetben, legkülönösebben pedig ott, ahol árvaságok történnek. A koma ilyenkor mint gyámforma lép elő, gondoskodását teszi minden olyan ügyben, amely a keresztfiára, lányára vonatkozik. A

törvény szerint ugyan ehhez semmi jussa nincsen, de a tanyák népcsinálta törvénye sokkal régebb emennél, s nem a jogot keresi, hanem a szokást.

Izenni kell. E munka végzésére több gyalogos ember indul útnak, míg másfelé kocsin haladnak, aminek okát a nagy távolságokban lehet megtalálni. Egy sógor a csorvai kapitányságban lakik, egy koma az átokházi pusztaszélen, más sógor pedig ím, le egészen arra a Nagy-Széksóstó felé. S a többi is mind így szerte-széjjel, mert lehetetlenség az, hogy valamennyien egy helyben legyünk. Ez üzenetvivők mindenkinek tudtul adják, hogy megtörtént a halál, s hogy mikor lesz a temetés.

A temetés módja odakint más, mint a városokon. Nem mindenki megy el a halottas házhoz, mert az messze van. Ellenben odavárják a halottat a tanyavilág központjába, ahol a hatósági életet élő emberek élnek, egy csomóban laknak. Ott a pusztai kapitány háza is, aki egyúttal a király anyakönyvét vezeti. Ott lakik a pap is, továbbá a kántor, ott van a templom a harangokkal, végezetül ott a temető. Van ott továbbá tanító is, orvos, patika meg bába, szóval mindazon dolog, ami a születéstől a halálig való életben szükséges. Ennek a helynek a hivatalos neve: külterületi közigazgatási központ - mivelhogy azért hivatal a hivatal, hogy bizonyos dolgoknak kitekerje a nyakát. Ide, a legszebb és legmagyarosabb tájnevek világába beleerőszakolódott egy olyan szó, amely a népnyelvben nincs meg, s egyébként is mondvascsinált. A dombot például, amelyen a templomuk áll, azelőtt kenyérváró halomnak nevezték; mindenesetre szép és régi név, de már eltűnt, csak az öregek ismerik, helyét elfoglalta a központ.

Nagy és tágas térség van ott a kenyérváró halom aljában, ott kocsival, lóval táborokat lehet ütni. Néha valósággal vannak táborok. Különösen így tavaszidő tájban, mikor sok a halott, s nagy tizedeléseket visz véghez a gyerekek közt a kaszás. Hát a különböző komák és sógorok, atyafiságok és rokonok a kocsikon erre a helyre érkeznek. Egy kocsin ott a halott is, koporsóban és fejfával. Azt meg épp a városról kellett hozni messzünnen, de azért csak elhozzák, manap már koporsó nélkül senkit sem temetnek. Régente ez nem mindig volt így, a fában szegény vidéken a koporsó nélkül való temetkezés szokása hosszú ideig fennmaradt. A télen ugyanezen a vidéken, csak valamivel kijebb a puszták felé, a Kártyás-erdő sarkán dolgoztatván, újabbkori temetőre találtam, tízivel feküdtek benne a halottak szép sorjában, de koporsója egynek sem volt, még elkorhadt darabjának sem akadt nyoma.

Bár mindez nem tartozik ide. Itt most más a teendő, és amit tenni kell, azt már végezi az Öreg Tóth János. Előbb a pusztai kapitányhoz megy, a halottját bejelenteni, aztán a plébánoshoz. Ez mind olyan dolog, hogy pénzzel jár, mivelhogy itt is, ott is valami fizetséget kell tenni. S ez után következik a kántor, akivel részletes tárgyalást folytat a búcsúztatás felől. Illendő, hogy a kántor a halott nevében szóljon minden sógorhoz, komához, a szülőkhöz és árvákhoz e napon, amidőn utolsó útjára megy. A kántorral különben meg van elégedve Öreg Tóth János, mert már többször tett halottjai fölött éneklést: ahol sok a fiú, leány, és még több az unoka, ott a halál nem ismeretlen vendég, belátogat olykor a tanyákba, hogy az élőkől a maga részét elvigye.

- Hát tudja, kántor úr, csak szívrehatóan - végzi a beszédet az öreg, és a bankópapirost az asztalra teszi.

Nemsokára kijön a plébániából a tisztelendő. A halottas kocsin a templom ajtaja előtt áll, s megkezdődik a szertartás. A kántor szívrehatóan énekel, hangja szétfut a tájon a zöld mezők fölött, a messze bólogató jegenyékig. Megy a búcsúzás az énekben mindenkitől, és sírva fakadnak az asszonyok. Most egyik, most másik kerül sorra, névszerint említettén. Szomorú az, mikor így egy halott emlegeti az embert.

A kocsi azután a temető felé megindul. A pap is megy, a kántor is, és mind a temetésre gyűlt nép, továbbá gyerekek templomi lobogókat visznek. A haranglábakhoz fölzalad egy legényforma gyerek; a tanyák bolondja ez, akit semmi másra használni nem lehet, de a harangkötelek húzásában nagy gyönyörűsége telik. Csengnek és kongnak mind, bár hiszen nincs is valami sok belőlük. A temető pedig nincsen messze, nem sok idő alatt odaérnek. Ahogy Tóth Jánost letették közanyánk ölébe, az emberek, asszonyok széjjeltekintenek még egy kicsit a temetőben, ki-ki halottját megkeresi, és a keresztfát megigazítja, ha nem jól állana. Így csak szórványosan, külön-külön érkeznek vissza a kocsikhoz, mert akinek csak egy halottja van, hamarabb jöhet, ellenben több sír föltekintésére több idő kíváncsit. Csendesen és hallgatag mennek a táborba, a kalapokról és sapkákról búsan lengenek a gyászfátyolok. Öreg Tóth János a lóhoz támaszkodva, lehajtott fejjel a földet nézi. Mások is a kocsik körül csendben elfoglalatoskodnak, az asszonyok benéznek a templomba.

Mikor azonban már minden dolgok elintéződtek volna, s a had együtt van, Öreg Tóth János a kocsija fűrhércére állván, a szénából különféle tárgyakat szedeget elő. Elsősorban pokrócot és nagykendőket, amiket asszonyi segítséggel a mező fűvére gondosan leterít. Azután kulacsok következnek, rendes, szíjas kulacsok, továbbá a kocsira való cserépbutykos, miben pálinka tartózkodik. Ezután most már a kocsiba rakott széna rejtekeiből üvegek kerülnek ki, jó hosszú nyakkal, mert a pohár nélkül való italozás ezekből alkalmasabb, mivelhogy nem kuttyog, mint a rövidnyakú. Majd a kenyerek jönnek, jó és terjedelmes kenyerek, három darab. Legvégül az ételeket adja ki a kocsiderék. Ezek közt van hús is, mint oldalas, meg csülökféle, ez azonban csak újabb szokás. A halotti tor valóságos étele a tortúró, a tehéntejből készült savanyú enniivaló.

Mindezen holmik szép és rendes helyet keresnek maguknak a kiterített nagykendőkön. Mikor helyét valamennyi elfoglalná, Öreg Tóth János széjjelszól a kocsik között:

- Gyerünk no, emberek...

A halott tora ez, ami most végbemegy a szabad mezőn, a kocsitábor közepén. Sajátságos és az ősiekre emlékeztető dolog: a halottat a földbe letették, s mielőtt a földi útra tovább indulnának, torát ott a sír közelében megülik, s pár vidám órával adóznak a halott emlékének. Mert két óra hosszáig ugyancsak eltart a tor. Lassan gyűlnek a földre terített asztal köré, gyermek, mint nyilvánvalóan látjuk, egy sincs közöttük. Leülnek a nagykendők körül, azazhogy csak kuporognak, mert szék nincsen. A kalapokat leveszik, a sapkákat lehúzzák a koponyákról, sapkában egyedül Öreg Tóth János és egy felnőtt fia, Tóth Mihály vannak, akik nem ülnek le az étel mellé, hanem állva maradnak a vendéglátó gazda munkájában, és kínálják sorra a tortulókat.

Nagy karajok szegődnek a kenyerekből, most az emberek szegnek az asszonyoknak is, mivelhogy az asszonynál nincsen bicska. A bolondfiúnak, aki a harangokat húzta, nagy karéj kenyeret vágnak, rá nagy darab tortúrót tesznek, s így boldogan elláttatván, útnak eresztik.

Az ok, amelynél fogva a tort így a mezőn kocsikkal és lovakkal táborozva ülik meg, ismét csak a nagy távolságokban rejlik. Az körülbelül lehetetlenség, hogy a tortuló rokonság és atyafiság a halottas házhoz elmenjen, mert akkor aznap haza sem kerül. Így is, bár délelőtt van a temetés, csak estére van *elő*.

Erről is lehetne akár egy külön értekezést írni, erről az *elő*ről. A régi legenda az öreg római bácsik urbsáról benne szépen előadódik. Mert ez a kintvaló nép (valami negyvenezer lélek) soha nem nevez mást hazának, csak a szülővárost, amelyből kiszármazott. Ha azt mondja, hogy hazamegyek, akkor azt mondja, hogy: a városba megyek. Ha ellenben bárhonnan a tanyája felé megy, akkor azt mondja: megyek elő. Kérdezd meg a lánytól a tanyaudvarban -

hát az apád merre van? -, azt mondja rá: oda van elő -, ami annyit jelent, hogy bent van a tanyaházban.

Bár ezen furcsaságok sem tartoznak ide, ebbe a torba, ahol most az a baj adta elő magát, hogy elfogyott a bor. Az ételt mind megették, az elég is volt, de italban még nyújtanak némiképp panaszukat az öregebb emberek. Ennélfogva a négy legidősebb fölkerelkedik a gyepről, és a korcsmába mennek, mert olyan is van. (Nem úgy van itt, mint szögény hejjön.) Ott aztán Öreg Tóth János két fillitert parancsol. A másik mondja erre - némi pálinka lévén az agyukban -, hogy nem elég két félliter, hanem hozzanak egy egész litert. Ebből aztán nagy nevetések támadnak, mikor rájönnek, hogy hiszen nini - egy a kuckó a kemencével.

A vének már úgy lehetőszen jókedvben vannak, és a kocsmá ivószobájában egyremásra következik a beszéd. Egy sógor igencsak azt mondja:

- Ha tízezer pengő járna is vele, akkor sem vállalnám el a más fiát nevelésbe. Mert akárhogy nevelöm, mindig azt mondják rúllam, hogy mostohán nevelöm...

Van, aki bólint rá. Más meg hallgat. Uramisten, hát ifjú Tóth János szeretteivel mi lenne, ha senki sem vállalná? Az idő ezen beszédben telik, s néhány öregasszony, elunván odakint az ácsorgást, bejön az emberekért.

- Gyerünk már elő, hé!

A *hé*-k azonban azt mondják a korcsmárosnak, hogy adjon még két filliter bort - azaz hogy jól körültekintve a dolgokat, inkább egy litert adna, bár amúgy valójában csakugyan egy a kuckó a kemencével... hejnye, hejnye, csakugyan bolond ez a korcsmáros, látszik a fejeállásán... Mihály sógor, kend tette be a garast, hát kend beszéljen...

Hát Mihály sógor már úgy körülbelül bele is akarna fogni a beszédbe, mert a sipkát föltolta a fején, azonban azt mondja egy öregasszony, állván az asztal mellett fekete kékfestő ruhában.

- Gyerünk elő, mert nincs holdvilág...

Jelentvén ezáltal, hogy napszállat előtt otthon kell lenni, mert a sötétben nincsen út. És Mihály sógor a beszédbe kezd.

- Asszonybarátom - mondja az ellágyult ember -, asszonybarátom, ünnep van mámma...

Az asszonybarát felel:

- Ünnep volt, míg a testet letettük, ameddig a tort ültük. De már az ünnep elmúlt, fizessen kend, aztán gyerünk elő.

Mihály kissé vonogatja a vállát. De azután kiveti a korcsmárosnak a pénzt.

- No, emberek - mondja figyelmeztetésül -, aki nem szereti a kocsit, az majd gyalog lábalhatja a homokot...

De a többi okvetetlen nem sokat ad a beszédre, a pipaszárok igen mozognak a kezekben, mint a gesztikuláció alkalmas eszközei. Mihály sógor tehát asszonybarátjával távozásnak indul, de még a küszöbről visszaszól:

- Ha a tenyereden hordod is az árvákat, csak úgy ver rólad a szó, hogy mostohán neveled...

1903

CSATA A PITVARBAN

Baj mindenütt van a kerek világon, ebbe belenyugodhatunk. Baj tehát van a Mári néniéknél is, akik kint laknak a város legvégén egy házban. A ház különb, mint bármelyik ház a kerek világon, mert nem lakók benne a Máriék, hanem ahogy a kiskapun belépnek, azontúl a tulajdon övék minden. Ez nagy öröm, amely annál nagyobb, mert csak tavaly vásárolták ezt a házat. Sok és hosszú időt töltöttek el a pénzkereséssel a Mári meg az Ádám. A Mári mosóné, az Ádám baggeros, mindketten beleöszültek, míg a ház árát összekeresték. Teljes hétszáz forintot kóstált a ház, míg a János bácsitól megvehették. E történetet a ház vételét illetőleg már máshol is említettem, mert a vétel után a boldogság a mosónén igen erősen mutatkozott. Egész életén át mint más lakója, zsöllérje tengődött. A maga házába jutván, eltelt a boldogsággal.

- Úgy lépek én be abba a házba, mintha az Isten házába mennék...

A tulajdonban pedig voltaképp kevés gyönyörűségük telik. Mári bejár a városba mosni; a kora hajnalokon elkövetkezik hazulról, a sötét utcákon vándorol, míg helyre ér, akkor mosókonyhák gőzébe áll, s ott van estig. Csak épp aludni ér haza. Hát ez ily robot, kivéve a vasárnapot, de akkor meg délután temetésekre kell járni: kissé úgy rézsút-szemköztformán állván a kis házzal szemben a temető.

- Jó ez így, ha közel van - véli az Ádám. - Innen fölösleges a temetési költség: akár lábon is áthajthatják az embert.

Ilyen előnyei vannak annak, ha valaki a temető körül köthet szoros barátságot a halállal. Szép volna mindez, ha Ádám mindig otthon tartózkodna, s ha a halál őt minden esetben, mikor éppen az elvitelére kedve van, itthon érhetné. Nincs azonban teljes boldogság a világon. Ádám csak télen van itthon, akkor pedig ritka a halál, mert a hidegben az sem szeret tartózkodni. Mikor pedig a tél elhalad, s kinyílik az idő, akkorra már Ádám a hajón van, ama bús baggeron, amely örökké morog és kotor, és abban leli kedvét, hogy a vizek mélyéből fölszedi a homokot. Mélységeket váj ez a bagger a vizek aljába, s a víz azokat, mihelyst módja van hozzá, behordja homokkal megint. Folyton-folyvást küzd a vízzel Ádám, s jó, hogy a víz olyan akaratos, mert ha nem volna az, miből élne az Ádám? Dehát a víz mindig ad munkát, a munka meg kenyeret - nem nagy darab kenyér, az bizonyos, de azért meg lehet vele élni. Még marad is belőle; így került össze hosszú esztendőök folyamán a hétszáz pengő, amivel a házat megvették, és egy ahhoz értő fiskálisember rá is íratta a Mári néni nevére. Egészen rendesen rá van táblázva.

A házban középtűt van a konyha, a pitvar, kétfelől pedig, jobbra is, balra is egy-egy szoba. Egyik szobában lakott a Mári meg az Ádám, a másik pedig hát úgy odaadódott János bácsinak, akitől a házat vették, hogy hát lakjon benne tavalyi árban. Legalább van, aki a házat őrzi, ha mindketten a dolguk után mennek; télen pedig, mikor az Ádám itthon van, talál a házban embert, akivel közösen el lehet pipázni a sötétülő téli délutánokat. Kártyázni nem lehet, mert János nem kártyás. Próbálta ugyan szokni legénykorában valaha, de nem illett sehogy sem a kezébe a kártya, hát abbahagyta. De hát nem baj az, nini. El lehet beszélgetni sok minden dologról, mert ez a János is olyan járatos ember volt fiatalabb idejében, mert odaszolgált sokfelé, Ádám pedig úgy járkál a vizeken a baggeral mindenfelé még ma is, hogy az valóban ritkaság.

Történt a télen, hogy Márinak a városban harmadfélnapi mosnivalója akadt. Jó hideg telecske volt már megint ez a mostani, ilyenkor bajos úgy késő este hálásra hazajárni a messzi házhoz. Elhálhat ott, ahol dolgozik, valahol a cselédekkel, ételét melegíteni pedig odateheti a tűzhöz, mert azért nem kell egy szemmel sem több fát rakni rá. Mert így szokás az étellel tenni, mert

így lehet takarítani a napszámon, ellenben a koszttal való napszám kevésbé alkalmas. Hát Mári, mikor elment, meghagyta Ádámnak, hogy ha harmadnap délre hazaér, akkorra befűtsön a házba, mert míg Mári odavan, Ádám a János szobájában lakik, hogy ne fogyassza a tűzrevalót.

- Hogy jó alkalmatos meleg legyen, érte-e kend? - rendeli Mári.

- Nono - mondja Ádám.

- Aztán főzzön is kend valami kis ebédet.

- Jó, jó - hagyja helyben Ádám -, majd főzők...

A dolog így rendben lévén, Mári kora hajnalon elindul. A holdfényben kissé széjjelnéz az udvaron, s a kiskapuból is visszatekint a házra, hogy még egy kicsit hadd hizlalhassa a szemét a gyönyörűségen. Az élet azonban úgy rendezi a dolgokat, hogy a gyönyörűségtől olykor el kell távozni, hogy annál alkalmasabb legyen a visszatérés. Mári néni ennél fogva megindult.

Odavolt harmadfél nap. Télidőben ennyi ideig egyfolytában mosni jó nagy teher. Ha a mosókonyha ajtaját, ablakát becsukja majd megfullad a gőzben. Füst is van arányosan, mert olyan katlant még nem rakott össze kőműves, amelyik ne füstölne. Ha pedig kinyitja az ajtót, ablakot, a hideg majd eleszi. Akárcsak a régi szabadtüzes konyha, amely vagy szemfájóssá vagy lábfájóssá tette az asszonyt. Nem jó dolog az a mosás, aki próbálta, azt mondja, hogy harmadnap már majd elszakad a lába a teknő mellett. Az alvóhelye sem volt a Márinak valami különös, mert az ágy mégiscsak olyan dolog, hogy lehet százféle ágy is a világon, de mégiscsak az a legjobb, amelyik otthon van. Harmadnap délből már örült is Mári néni, hogy vége a mulatságnak, és sietve pakolászott.

- Megyek haza - mondta örvendve. - Jó kutya hazajár.

Ment is hazafelé. Dél volt. A templomokból szerteszolgált a harangszó, és játszva libegett a havas háztetők fölött. Mári sietett. A külváros apró utcáin is végighaladt: az utcák csak keresztben aprók, hosszában igen hosszúak. Hazaért. Kinyitotta a kis ajtót, s a házra és az udvarra tekintvén, megint öröme támadt. Bement a pitvarba. No, most mindjárt jó meleg szobába jut, s ott az étel az asztalon, amit az Ádám főzött.

Az ám. Csakhogy mikor be akart menni a szobába, hát zárva az ajtó.

- No - gondolta -, hát az Ádám?

Zörög, de hiába zörög. Benyit János bácsihoz. János épp a dohányvágó késfát pucolgatta, s nem látszék tudni semmiről semmit.

- Hol az Ádám, János bácsi?

- Az Ádám? - kérdezi János. - Az Ádám? Talán úgy löhet, hogy alighanem elmönt valamerre... Hát nincs itthon?

- Nincs hát - vélte Mári -, üsse meg a part.

- Akkor alighanem elmönt - vélte János, s eltartotta magától a késfát, hogy látná, eléggé le van-e pucolva.

Mári pedig a konyhában minden holmiját lerakván, tudta már, mit tegyen.

- Lesz ne mulass! - kiáltotta, s útnak eredt. A korcsmákba ment. Nem sokáig járt, a harmadikban megtalálta Ádámot, amint kártyázott. Ádám zavarodottan tekintett föl a játékból, abba is hagyta, maradékbort leöntötte, s Mári hívására ment vele haza. Mári az úton nem szólt

semmit, csak a düh dagadozott benne. Hanem otthon aztán nekikezdett. Keresztvíz nem maradt Ádámon.

Hogy ő annyi időközön által odadolgozik, töreti magát, kínlódik, amaz meg oda kártyázik! Még csak a szobába sem mentek, a pitvaron volt a hadakozás. Ádám eleinte hallgatott, de aztán visszabeszélt. És a János, a vén János, nem tudni, mi oknál fogva, előjött, és az Ádám pártjára állott. És most e haragos hármak szóvitával szörnyen csatáztak, utóbb már nem bírtak érveikkel, csak sértő szavakat vagdostak egymás fejéhez. A vén János dühösen azt kiáltotta Máriának:

- Hallgass, te rongyos!

Mári hirtelen és dühösen nyitja ki szobájuk ajtaját, beszalad, s az ágya valamely rejtékéből két húszkoronás papírbankót hoz elő, amiről az ura nem tudott. Azokat lobogtatva ismét kirohan:

- Én vagyok a rongyos! Te! Hát van teneked ennyi pénzed? Te betyár! Nekem van két tízesem, de neked nincsen! Hát én vagyok a rongyos?

Ádám pedig nézvén a lobogó tízesekre, amelyek létezéséről nem tudott, azt kiáltja a feleségére:

- Te rabló!

És uramfia, a csöndes Ádám, a tutyimutyi Ádám megragadja a felesége karját, a vén János pedig végső mérgében a kisszéket kapja föl, hogy ő most már azzal hadakozik. Pedig hadakozni igen mérges jószág ez a kisszék, különösen ha ócska kés-vas van a végébe verve kukoricamorzsolás szempontjából. A nagy, erős asszony nem sok ügyet vet erre, Ádámot lerázza magáról, és jogi alapon folytatja a lármát:

- Hát ki parancsol itten? Kié ez a ház? Kinek a födele ez? - kérdezi nagy hangon. - Itt én vagyok az úr! Itt nem parancsol senki, csak én! Az enyim ez a ház. Énrám van táblázva!

A lárma elült. A két ember hirtelen lecsöndesül, János a kisszéket elejti. A Mária újra kiált:

- János bácsi, azonnal menjék kend! A házamban egy percig sem marad kend! Nem kell sem az adósság, sem a fertályfizetés, de rögtön takarodjék kend kifelé! Kendnek arra kifelé tágasabb...

János szótlanul, elröstelkedve fordul meg, a szobájába megy, de azonnal rakni kezdi össze a holmiját a hurcolkodásra. El is ment János. Még aznap délután elment a háztól. A megtört s lapuló Ádám a kiskapuban búcsúzott el tőle, ott mondta neki János:

- Hej, bolondot tett kend...

- Bolondot - ismeri be megtörten Ádám -, mert kártyáztam.

- Azért is - szól János. - Mert én soha életemben nem kártyáztam, mégis én iszom meg a kártya levit. Hanem másért tett kend nagyobb bolondot.

- Miért - kérdezi az ellágyult Ádám.

- Mert - mondja utolsó szavát a semmiségbe induló János -, mert minek íratta kend a ház táblájára a Mária nevét.

Elváltak. A temetői túlsó sorról a havas fák csöndesen integettek, lombtalan ágaik alól kökeresztek, fakeresztek meg vaskeresztek barnálltak elő.

1903

ÚJ BOR IDEJÉN

Ha valakinek a mesterségéhez tartozó anyaga elfogy, elmegy a boltba és megveszi, azután punktum. Mindössze csak pénz kell hozzá, olykor az sem, mert hitelbe is adnak. Ellenben más a korcsmáros mestersége. Annak a portékáját boltokban nem árulják, annak úgy kell utána-járni, pincékbe bujkálni, borokat kóstolgatni, mert földolog, hogy amit vesz, annak az íze hasonlítson amahhoz, amelyik elfogyott. Csak olyan bort szabad vennie, amilyent a vendégei szeretnek. Lehet az a bor nagyon jó, nagyon tiszta, nagyon finom, de ha nem olyan ízű, mint amilyenre már rászoktak, elmaradoznak, s egyedül marad a bormérő, mint a görög az üres boltban.

Régezte nem így volt. Régezte polgári bormérést nem is tartott az olyan ember, akinek szőlője nem volt, mert hiszen csak ez a tulajdon termő szőlő biztosíthatta azt, hogy mindig egyforma lehessen a bora. Mert azok a régi magyarfajta szőlők, a kadarka, a magyarka, mindig egyformát termettek: az ember hetvenéves korában is ugyanolyan ízű bort ihatott, mint húszéves korában. Idővel azonban mindennek megváltoznak. Több a bormérés, mint a szőlő, a korcsmáros a mások pincéiben kénytelen kutatgatni olyan bor után, amelyért nem ütik hátba a vendégei.

Ez még megjárna valahogy (ha már másként nem lehet), azonban a bortermelők pincéi nem-igen tartózkodnak mindjárt itt a harmadik utcában. Azok kint vannak a tanyákon szerteszéjjel. Oda kell utánuk járni, pedig oda a vasút nem visz, hanem leginkább a kocsin való kódorgás alkalmas. Éppen ezért igen jó, ha kocsija van a bormérő embernek, amibe befog, azután járja rajta a homokot, keresgélvén a reá épített pincékben borok után. Így aztán lehet is találni. Keserű Gergőnél van jó pirkadt italka egy nagy fában. Frantzia Józsefnél kettőben. Amoda a másik kapitányságban is mutatkozik - utána kell azonban annak nézni.

Ha az igazát keressük a dolognak, ez a dolog nem is egészen rossz mesterség. Jó multság az, járni jó lóval, könnyű kocsival szerteszéjjel a homokon, betéretegetve itt-ott a tanyaházakba. Hogy hova kell betérni, azt megmutatja a tanya környékein a szőlő. És akár lesz alku meg egyesség, akár nem: borkóstolások történnek, lopótökből való italozások folynak, amik azután a másik tanyában újra megismétlődnek. Ebből egészen sikerült ünnepdelutáni multságokat lehet kerekíteni, mint amilyen például Vince János esete is. János szintén el-kiindult a városból a tanyára vasárnap délután, mert új bor után kellett nézni. Szombaton este mondja a sógornak, bizonyos nevezetű Jóljárt Jánosnak, aki kovács:

- No sógor, holnap délután megyek új bort nézni.

- No - mondja a sógor -, oda én is elmék.

- Hát sógor, fogjuk össze a lovakat, aztán gyerünk. Vigyük ki az asszonyokat is. Hagy mulassanak azok is.

Mivelhogy Vince Jánosnak van kocsija meg egy lova. De nagyon alkalmas, homokra való kocsí. Ellenben Jóljárt Jánosnak ilyen kocsija nincsen, csak lova van egy, amivel haza szokta húzatni az új kocsikat. Így hát volna egy kocsí, két ló. De Vincének csak egy lóra való lószerszámja van, aki két lóhoz ugye bizony nem elegendő? Ezért rendelte úgy a sors, hogy Jóljártnak két lóra való szerszámja legyen, gyeplővel, nyaklóval egyetemben. Így áll elő másnap ebédutánra az alkalmas készség. Ahogy a lovak be vannak fogva, a kocsiba elől csatlásülés, hátul az asszonyoknak szénaülés készítve, kedvtelve néznek végig rajta.

- Ha nekem adná kend, sógor, a lovát - mondja Vince -, mindjárt milyen szép fuvaroskészségem volna.

- Inkább kend adja nekem a lovát - véli a kovács -, kocsit majd csinállok hozzá magam.

Ilyen jókedvű évődésben vannak, ahogy készülődnek az utazáshoz. Az asszonyok uzsonna-félét pakolásznak föl, mert anélkül el nem lehetnének, a sógorok pedig kulacsot, mert ők meg anélkül nem tudnának ellenni. A korcsmáros sógor kezébe veszi a gyeplőt, és megindulnak. Jól haladnak. A lovak széthúznak ugyan egy kicsit, de majd összeszoknak (nem megy az ilyesmi egyszerre). Ahogy a városból kiérnek, még egy jó órahossza-formát kell menni, amíg a mély homoki közökben a szőlők birodalmába ér a kocsi. Itt aztán már csak válogatni kell, hogy melyik tanya udvarába hajtsanak be. Teszem azt, itt van mindjárt Tömösvári András, oda be kell menni, mert érdemes borai szoktak lenni. András a vendégeket megtisztelésül fogadja, és azonnal hoz is a lopótökből egy szívásnyit az új borból az ereszet alá. Úgy a lopótökből aztán az ujjá alól ereget a poharakba. Deputálások történnek. A furfangos Tömösvári engedi a borát kárpáltatni, mert az ilyesmi hizlalja a gazdát, s csak azután jelenti ki, hogy a bor nem eladó, mivelhogy már el van adva, megvették a „szödők”. Szödő név alatt azok a részben hazai, részben külföldi borkereskedők értetnek, akik összeszedik a bort, ha csak érdemes reá, s viszik kifelé. Az idén kimegy négy hatosért, mint alföldi veres, a jövő évben visszajön két forintért, mint finom francia bordeaux-i. (Mindegy az azonban, csak szédítsen - így mondta a debreceni taligás is.) Ami a szédítést illetné, afelől hamarosan meggyőződnek a sógorok. Mert Tömösvári után Kiskovács János tanyája következik, azután a másik, harmadik... Kezd alkonyodni az idő, mikor az mondja Vince:

- De most mán csakugyan gyerünk hazafelé.

- Hát gyerünk.

Hát mennek.

Hátul az ülésen az asszonyok, elől a két ember. Jóljárt a kulacsot tartja, Vince a gyeplőt. De az ostort is, és ugyancsak vágja vele a lovakat.

- Ne vágja kend, sógor - inti Jóljárt.

- Vágom én - mondja ingerülten Vince -, az ördög bújjon a gazdájába. Ha nem húz!

És nagyot húz a Jóljárt lovára. Jóljárt hallgat egy darabig. De látja, hogy a sógor csak nem hagyja abba a ló vágását, de még ráadásul mindig csak az övét üti, nem a magáét. Mikor már nem állja tovább, azt mondja csöndesen:

- Ugyan, hogy nem szárad el a kezeszára, sógor?

Minden veszekedésnek ilyen szokott az eleje lenni, aminthogy össze is vész nemsokára itt az úton a két sógor, hatalmaskodván ugyancsak az új bor a fejekben. Hogy kerek legyen a világ, hátul az ülésen meg az asszonyok kapnak össze, ki-ki a maga urának az igaza mellett. Föltámad teljes erővel a pörölés. A kovács már nemigen tudja, mit csináljon, hogy a verekedést elkerülhesse. Egyszerre elkapja a gyeplőt, s nagyot kiált:

- Megálljon sógor! Nem megyek együtt kenddel! Nem nézem tovább ezt a sarcolást! Ide a lovamat! Szállj le, asszony! Hazamehetünk mi gyalog is, nem esik le a gyűrű az ujjunkról.

Vince szívesen megáll. Jól van - gondolja -, menjen a sógor gyalog a lovával, az ördög bújjon a lovába. Békén engedi kifogni a lovat. Csak akkor ámul el, mikor látja, hogy a sógor a másik lováról is leszedi a szerszámot.

- Hát a hám?

- Hát a hám! - mondja a kovács. - Az is az enyém, viszem.

Aminthogy azonnal botjára akasztja, a hátára veti. Az asszony is leszáll. Még az ura botjára veti a kocsiból a lövött nyulat is, amit Tömösvárinál ajándékba kaptak. Aztán az urába kapaszkodik, az ura karszügyön fogja egy karral, a másikra a ló kötőfékszárát akasztja, és mennek szó nélkül. Vince ott marad az út közepén a kocsival, asszonnyal, a lóval szerszám nélkül, tehetetlenül. Emberséget tesz, kiabál amazok után, hogy hát ne komédiázzanak. Inkább ezentúl a sógor hajtja a lovat, csak jöjjön vissza, adja vissza a szerszámot. Azonban akárcsak a lóval imádkozna, nem ér a beszéd semmit. Még az asszonyt is utánuk szalajtja, kérleli, hanem hát az sem ér semmit, mert kérlelhetetlenek.

A lovát a saroglyához köti Vince, s ülnek egy darabig a kocsiban. Hogy hátha majd jön befelé egy másik kocsi, az majd behúzatná őket. De nem jön, aminthogy vasárnap este nem is szokott bejárni a tanyai nép. Hűvösödik, esteledik, itt nem maradhatnak, annyi bizonyos. Azt mondja Vince:

- Szállj le, asszony, aztán húzzuk a kocsit.

Befognak a nem embernek való munkába. (A ló alighanem nevette ezt a dolgot a saroglyánál.) Húzzák a kocsit, ameddig bírják, kiérnek vele a homokról a csinált útra, ott is mennek még vele egy darabig, egyszer azonban megállnak mind a ketten, hogy tovább nem lehet. Ha ég-föld összeszakad, akkor sem lehet.

Megint csak ácsorognak tanácstalanul. Erősen esteledik, az asszonyban már a félelem is föltámad, hogy mi lesz velük itt a kietlenségben. Még majd útonállók törnek rájuk. Aminthogy ím, jön is egy csomó sötét alak az úton. Mikor közelebb érnek, látszik csak meg, hogy nem mások, mint tíz jókedvű tanyai legény.

- Hova, hova legények? - kérdezi Vince.

- Hát csak be a városba, egy kicsit széjjelnézni.

- No - mondja Vince -, nem húznák be a városszélig ezt a kocsit?

- De bizony. Fejenkint két hatosért.

Állt az alku azonnal, a sok legény a rúd, löcsbe akasztkodik, s gurul békén a kocsi, Vince meg Vincéné nyugodtan sétál mellette.

Hanem a legények elunják a gyalogjárást, megrántják a rudat, s futva viszi a sok erős kölyök a kocsit. Vince elmaradva kiabál:

- Hej, nem jól van ez így! Hisz elmaradunk!

- Hát üljenek föl - mondják a legények -, úgy se húztunk még szép asszonyt kocsin.

Mire elpirul az asszony, de fölül. Utána Vince, s a tíz bolond most már a rúd, kisafákba akasztkodva úgy viszi a kocsit, hogy lóigának is elég volna. Vince bormérő pedig ül az asszony mellett a hátulsó ülésen úri módon, és azt mondja:

- Ha az első színészné volnál a színházba, akkor se járhatnál különben...

Futnak a legények, halad a kocsi. Utoléri a Jóljártékat. Jóljárt már kevésbé büszke, mint az előbb. Elfáradt. A két lóra való szerszám javarészt a földön húzza maga után, a lövött nyúl pedig tisztára bevérezte az ünneplő ruháját. Amint mellette elhaladnak, könyörögve kiált hogy: fogjuk vissza a lovakat!... Azonban Vince csak nagyúri kézlegyintéssel felel, hogy: nem lehet! -, és robog tovább a kocsin. Hogy durranjon szét mérgében a sógor.

Vámon, töltésen, mindenén átjutnak, elérnek a városszélig, itt meg kellene állni. Azonban most meg már legényekben áll az ördög: nem akarják abbahagyni a foglalkozást. Be is húzzák

a kocsit rendesen Vincéék háza elébe, és Vince a bormérésben bort, sört adat elébük, hogy most már ez a napszámra ráadásul jár. Ő maga pedig a hosszúszerű pipára rágyújtva, alkalmas széket keres, azt az utcára a ház elé viszi, és ráül.

- Hát kend - mondja neki az asszony - mög bolondult:

- Nem én - mondja Vince a pipaszár mögül -, csak mögvárom, amíg a lüvött nyúllal itt előttem elpatalléroz a sógor...

1903

ETAL

Úgy mondta a kisleány, mikor a félrebeszélésből fölébredt, hogy látta a mennyeknek kapuját, meg a Jákob létráját, akkor is sétáltak rajta föl-alá az angyalok. Nem volt valami széles a létra, hanem csak olyan, mint a padlásajtóhoz használatos, afféle fogaslétra. Hogy fogózkodás nélkül mégis sétálni tudtak rajta az angyalok: ez mutatja leginkább a csodálatosságot.

Ott volt ugyanekkor Farkas Rozál, aki ánya az asszonynak, meg Kisguczi Istvánnak is a felesége, de most nem volt süket. Tavaly, mikor a nagy tűz volt náluk a tanyában, a fülehallása elmaradt, leginkább csak hideg időben szokott hallani. Itt meg hallhatott, mert a kamrában feküdt a kisleány, ott ugyancsak vigályos volt a levegő, mert ott, ha akarnának, sem lehetne tüzelni, mivelhogy nincsen mibe. Azonban nem is túlságosan akartak, mert hiszen majd csak el lesz így is valahogy a kisleány. Nem lehet mondani, hogy irányában valami sok törődés történt volna, mert valójában nem is történt. A leány nem volt a törvényes gyerekek közül való, hanem még az embernek a legény korához tartozott, tartották azonban a tanyában, hogy az anyjának ne kellessen tartásdíjat fizetni. Azóta azonban az anyja is elment valamerre világgá, mert az ilyen leányasszony, akinek pap nélkül kötik be a fejét, leginkább csak el szokott menni a városokra dajkának. Ha talán így a tartásdíjat kaphatta volna a kisleány után, valahogy, el lett volna a tanyákon is. Mert napszamos munka akad imitt-amott, s odakint kevésből élélhet, azonban, hogy így a gyereket tartásra magához vette az apja, nem volt többé mi keresnivalója a határban. Elment oda, ahova a többi, úri gyerekek táplálására, a kisleány pedig az apjánál maradt. Elejében nem így volt ez, egy ideig nála volt a kisleány, ő tartotta, mert akkor még az volt a reménység, hogy a gyerek apja majd elveszi. De nem ez történt, mást vett el, s csak ekkor kezdődött el a kereset abban az irányban, hogy a gyerek tartásába járuljon bele az apja.

Van, aki ilyenkor meggondolja a dolgot, és inkább elveszi a gyerek anyját feleségül, csak hogy ne fizessen, mert sokallja azt a pénzt, amit a törvény ítél. Az ilyen házasságok, nem hiába, hogy maguktól boronálódtak össze, nem is szoktak rosszak lenni. Ha kelletlen volt is a dolog eleinte az új embernek, de utóbb belátja, hogy jól van téve az, amit tett, különösen hogy ezt mások is őszintén a szemébe is megmondják, mert az a becsület, hogyha valaki bajt csinált, álljon helyt magáért. Az asszony pedig hű, hálás és dolgos, hogy a földönfutás szégyenei és szenvedései elől is fölemeltetett.

No, de itt nem így történt a történet, a legény mást vett feleségül. Hanem mikor azután kezdődött a hercehurca a tartásdíj irányában, elmondta az asszonynak az ügyet és behozták a tanyába a kislányt. Azóta ott volt. Mint senki és semmi. Míg az asszonynak magának nem lettek gyerekei, csak valahogy volt az élete, azontúl aztán kevesebbet törődtek vele. Milyen élete van az ilyen gyerekeknek?

Azt mondják: tudatlan a gyerek, ostoba a gyerek, nem lát az meg semmit, nem tud az semmit. Nem úgy van pedig. Még beszélni sem tud jóformán, s már átérez bizonyos dolgokat. Látja, hogy amazt becézik, ő meg semmi. Ha amaz megvérzi az ujját, bekötik, az övét nem (ebcsont összeforr). Étele másképp jár, és másforma a karaj, amit a kenyérből amannak szegnek.

Azután később, mikor már beszélni tud... Ő is csak azt mondta: édesapám. Mondhatta is, mivelhogy az édesapja csakugyan az édesapja volt neki. De már az anyjának nem mondhatta, hogy: édös, mert az idegenkedett ettől a szótól. Mondta, hogy anyám. De amaz a három édesanyját mondott. Nem mondhatni, hogy talán rosszul bántak volna vele, az nem volt ott a tanyán senkinek sem a természetében. Olyankor kidukált ugyan egy kis fejbekólintás, mi egymás, fenyítés, amit a gyerekeknek adni szoktak, így pofozván őt fel a rossz mellékutakról amazon arany középutra, amelyen járni szép, járni jó, ezek az intések azonban amannak a háromnak is kijártak olykor. Mert járandóság ez. Ám csak szótlanabbak voltak hozzá, mint amoda. A szemek tekintete reá másként esett, mint amazokra. Bár apja olykor, ha az asszony nem volt ott, eltűnődve nézte a gyermeket, és elgondolta, hogy ugyan merre járhat az anyja? Az az anyja, aki a valódi anyja neki. De azután megint másra gondolt, és lelkiismerete elaludt, mondván: hiszen tartom a fattyút. Az asszony mondta olykor, hirtelen haragban a gyermeknek: fattyú. Mondta, hogy: állj odább, te fattyú, kiég a kötőd... Olyankor ez nem tetszett az embernek. Nem mondta ugyan, hogy nem tetszik, mert kerülte a lélekveszedelmet és perpatvart, de nem tetszett. S íme gondolataiban ő maga is azt mondta róla: fattyú.

Élte a kislány így az életét. A cselédséggel ügye-baja nem esett, azok nem bántották sohasem, mert részben vele éreztek, és egy fájdalomon voltak, másrészt meg gyönyörűség volt ez a kislány. Úgy mondták neki, hogy: Etal. Etel volt volna pedig valósággal, de odakint nem sokat szokás az ilyesmivel törődni. Mondták neki gyöngéden és szánakozó szeretettel: Etal - és a kis Etel csöndes, szótlan mosolygással köszönte meg, hogy hozzá szólván még név szerint is említik.

Biz szótlan volt. Eltűrték ugyan a szobában, a többi közt, arra nem volt alkalom, hogy kiküldték volna, ha akár vendég jött is. Nem mondták bár neki, hogy szótalan és a sarokban félénken meghúzódó legyen, de az volt, mert érezte, hogy neki annak kell lennie. Hallotta is olykor, ha vendég jött a házhoz, s az aprók felől kérdezősködött, mikor mondták felőle elütőleg:

- Azt csak úgy tartjuk...

Szerette volna olykor tudni, hogy merre van az az asszony, aki az ő édesanyja. Mi van vele? Meghalt-e vajon, vagy hogy mi? Apjától nem merte kérdezni, az asszonytól még kevésbé. Volt cseléd, aki odavetette neki, hogy anyja valahol messze kódorog, kószál, azonban ezt nem hitte el, mert ez egy szájas béreskölyök volt, akit rosszasága végett úgylis elküldtek a tanyából.

Már épp most kellett volna, hogy az iskolát járja, de nem írátták be. Nem vitték a tanító elébe, mert az apja azt mondta: mit szégyenkezzek vele a tanító előtt, milyen néven írássam? Az asszony hallgatott. Az ember pedig folytatta: mindenki tudja, a tanító is tudja, hogy ötéves házasok vagyunk, most hogy vigyek én oda egy hatesztendő gyereket? Még majd rólad hiszik... - Nem, nem - riadt föl az asszony -, ne írassa be! - Igen. Úgy gondolták, majd később. Majd csak lesz valami. Úgy lehet, a tanítót elteszik innent, úgylis vágyakozik be a városba, mert már nagyok a gyerekei, s nem bírja őket iskoláztatni. - Miért is nem teszik be a városba az ilyen embert? - mondta mérgesen az ember. - Ennek is a hatóság az oka mert nem tekintenek rá. De majd ő bemegy a városba és megmozgat füt-fát, hogy tegyék már be a tanítót, adjanak újat, aki nem ismeri a tájékat, s aki elé szégyenkezés nélkül vihetné Etalt. Mert mi lesz így Etallal? Csak kellene annak is, hogy tanulna valamit, a pulykát majd kihajtanák az apróbb gyerekek.

Azonban nem történt semmi, s így a pulykákat újból csak a kis Etal hajtotta ki. De aligha ott fázott meg, mert a pulyka igen finom állat, azt esőben áztatni és hidegbe tartani nem szabad, mert elpusztul. Arra ügyelni kell. Talán más állattal járt kint a mezőn, mikor megfázott. Gubbaszkodott néhány napig, azután nem bírta az ő apró dolgát sem tovább. Nem mondta, mert nem szeretett beszélni, elszokott attól, hogy szóljon, mert igen tudta, hogy ő senki és semmi. De meglátszott rajta, a béres is mondta a konyhán, hogy alighanem leli valami az Etalt, így hát a kamrában lefektették. Volt ott egy szélesforma pad, azon feküdt, az öregebb subát alátették, ezen az állati bőrön jó fekvés szokott lenni. El is aludt rajta, de hamarosan félrebeszélt. Bement hozzá olykor az ember, s az asszony is, hallották, amint vívódásában örökké az anyjával foglalatoskodott, azt hívta és kereste, hogy hol van. Nem mondhatták meg neki, maguk sem tudták, csak álltak mellette szóval. Az asszony nem szólt semmit, csak kifordult a kamrából, s óvta a maga gyermekeit, hogy oda ne menjenek. Mert féltette őket.

Hogy ki beszélt kis Etalnak a Jákob létrájáról: nem tudni. Úgy pásztorkodásaikban a gyerekek a mezőn állataikkal összeérnek, és mesélni szoktak: lehet, hogy ilyen alkalommal hallotta. Elég az avval, hogy mikor fölébredt, mondta, amin Farkas Rozál ángyi elcsodálkozott. Nemkülönben Kisguczi Istvánné. Nem is sokáig maradtak a tanyában, hanem mentek haza, hogy ezt a különösséget hírül vigyék. Útközben beszóltak a komákhoz és a sógorokhoz, hogy lám, a kis Etal álmában az angyalokkal beszélget, nem hiába, hogy fattyú. Ebből, úgy lehet, hogy még majd látó leány lesz. Egy-két tanyából jöttek is megtekintésére asszonyok, kevés odakint az újság, hát ha van valami, azt meg kell nézni. Csupán csak Luklábú Csülkös Monori Kis István nem eresztette a feleségét, mert épp kettedmagával van, s mondják, hogy ilyenkor az nem jó. Hát csakugyan jó is, hogy nem engedte. Mert mikorra odaért volna, akkorra már megint elaludt a kis Etal, most azonban már végképp... Már akik jöttek, csak nézésére jöhettek. Volt mit rajta nézni, mert valóban ritkaság az olyan takaros kis halott, mint ez. Tűnődve nézte egy darabig a gazda is, azután kiment az udvarra, hogy befog, mert jelenteni kell a halált a kapitánynak és a tanyai plébánusnak. Lassan kázmálódott el a kocsival, mert el volt szóródva az esze: azon járt egyre, hogy mily néven jelentse kis Etalt?

1903

A CSÁRDA TÉLEN

Télen nem olyan a csárda, mint nyáron, annyi bizonyos, hanem azonfölül körülbelül talán már nem is csárda. Afféle útszéli kurta vendéglőformává alakult, elmaradt belőle a legendás romantika, továbbá a tisztelt betyár urak, mert, mint mondani szokás, manapság ezek nem a pusztán laknak. Elvesztek a puskás, pisztolyos, lóhátas emberek, a mestergerendába vágott balták - bár hiszen voltak-e egyáltalán olyan sokan ezek a balták, mint ahányról a mese szól? Továbbá a csárdásné kökényszemű meg fekete szemű lánya - no, akad imitt-amott szép lánya a korcsmáltató embernek, legényverekezés történik is érte olykor, hogy ki legyen „bál” alkal-mával a táncosa. Van akiért már halál is történt, lányért azonban az a városokon is megtör-ténik, ebben a dologban igencsak egyforma kint-bent a világ. Ez azonban nem amoda vág a régi világba. Mert ma egy nagyváros külsőrészi utcája bizonyára nem mindig olyan barátságos, mint a pusztá, meg a magányos épület, amit még itt-ott csárdának neveznek, de már inkább csak korcsma vagy bormérés a neve. Olykor pedig boltnak hívják, mert az is van benne. Öregasszony méri benne a petróleumot.

Sok régi csárdának megmaradt a neve, de inkább csak a neve: Petőfi kondorosi csárdája alighanem szintén jámbor vendéglő manap, mint az errefelé a híres Buki-csárda, amelyben

csak olyképp tudták egy alkalommal elfogni Rózsa Sándort, hogy rágyújtották a csárdát. Nevezetes volt a Putri-csárda is, valamikor gyülevész népeknek a fészke. Mellette kiterjedt nádas, amelyben megbújhattak szükség esetén, nem is akadt más orvosság ott utóbb, minthogy földig lerombolták a csárdát. Mint a fentmaradt hír mondja róla, a szétveretésekor tűnt ki, hogy kettős falai voltak, amikbe sok minden holmit el lehetett dugni, s az ember is megbújhatott köztük. Azonban régen volt ez, eltűntek, elpusztultak a szegénylegény-világgal együtt. Ablakukban nem ég a jelzőgyertya, kútágasukkal nem adnak messzünnen látható üzeneteket, nincs is kinek üzeni...

A pusztaság is elváltozik. Voltaképp már nincs is máshol pusztaság, csak olyan nagybirtokosok kezén, ahol még a régi magyar legelő-gazdálkodást üzik. Ott megmarad jó ideig, mert apránként arra a földre szorul, amely másra nem való, csak legelőnek. Még néhány nagybirtokos alföldi város tart fenn pusztát a közönségnek, ahol a jószágait legeltetheti tavasztól őszig. Ezek azonban fogynak, a tanyák világa pedig szaporodik. Mindig több a bevetett föld, amire aztán tanya is épül. Közben-közben megterem a bormérés, mert annak is kell lenni; ki jobbformájú, ki meg elhagyatottabb. Némelyik külön, mint egy falusi vendéglő. Külön tánchelye van, külön szobái, ünnepi alkalmakkor ételt is főznek benne. Tágas helye a kocsik részére, rendes itatókútja, kőoszlopos tornáca. A másik kisebb, szegényesebb. Minél közelebb van a pusztaszélhez, annál kurtább...

Feketeföldi útnak eső az ellensége, szél a barátja. Az eső elrontja, de megszáritja és helyrehozza a szél. Miután az újjunk se egyforma, ennél fogva a homoki útnak más szokása van. Ott az eső nem árt, hanem inkább még hasznos, homoki úton senki sem látta még megállni a vizet, mert elissza, ha mégannyi volna is. Ellenben a szél komoly ellenség, mert befújja az utat, hol homokkal, hol hóval, már aminek ideje van. Most épp hó fújta be, mint mondani szokás, valójában azonban a szél fújta be hóval. Széles messzeségben egy hó a határ, mint a pusztaszél, a tanyákat csak távol jegyenék meg néhány szélmalom mutatják. Nem mozog semmi, csak a hó, amit röpít a szél. Azonfölül néhány árva nyúl bukácsol a havakban, még a ballangógyökök sem szaladgálnak különben. Szélük elég alkalmas volna most, de vagy lent maradtak a hó alatt, vagy pedig elment már valamennyi más határba, ahonnan majd csak akkor jönnek vissza, ha arról támad fel a szél. Jó finom szelecske van, az a fajta, amely pihenést nem enged a mulatságban, mert meg nem áll. Hosszabb úton levő utasnak ilyenkor az a jó, ha az út kanyarog, mert úgy hol oldalt, hol hátba kapja a szelet, egyenes úton azonban mindig egyfelől vágja, és ha ér is ellenébe valamit a bunda meg a pokróc, de azért csak megérzik azokon keresztül is. Parasztikus ember ilyenkor végigfekszik az alacsony szánkó alcserején a szalma között a subába, a nagysipkát a nyakáig lehúzza, a suba kacagányát fölereszti, és igen jól elvan ebben a készségében.

Ellenben a lovak nincsenek sehogy sem a hóban. A kocsikerék akadozik, ez által fárad. Valóban alkalmas dolog, hogy a repülő hó között elődereng egy alacsony, kopottas fehér falú ház. Ez a csárda vagy vendéglő, vagy bárminek nevezzük. A fala kopott bizony, télen nem szokás meszelni, a teteje kissé megroppant, ajtajában meghajlik a közepes növésű ember is, de ezért mégis ez a csárda, s mivelhogy grand hoteleket a tájon hiába keresnénk, azzal kell megelégedni, ami van.

Nézzük meg most, hogy mi van belülről. Van-e meleg. Az még nem tudatik. Kívülről kutya van, az bizonyos, jó nagyra termelt, azonban igen soványak volnának úgy külső testállásra nézve, ha a tél meg nem növesztette volna a bundájukat. Mérgesen támadnak a kocsik elébe, azonban ahogy a ház előtt megállunk, elcsöndesednek. Alighanem van benne némi tapasztalatuk, hogy nem kell bántani a vendéget, vethet az nekik még csontot is. Néhány karórúd is van a ház előtt

a földbe verve. Talán kovács lakott ezelőtt itt, s a karóknál patkolt, bár hiszen nemigen szokták itt a lovat vasaltatni. Vagy hogy számaron járó juhászok odakötözték a csacsit, míg maguk a házba betértek.

Mert nemrég még laktak erre juhászos emberek, amíg ki nem maradt alóluk a legelő. Mindez azonban mellékes, a fődolog az volna, hogy odabent van-e meleg. No, az nincs. A nagy szobában nincs, nem tartanak belőle. Egyébként nem is kell, aki ha jön, úgylis subában jön annak meg ez éppen elegendő kemence. De meg azonfelül két, kendőkbe bugyolált aprógyerek jár ki-be az ajtón, úgy látszik ez a mulatságuk. Igen nagy küszöbök szoktak lenni az ilyen ajtókon, azokon a gyerekek lassan halad keresztül, aminek igazsággépp sokáig nyitva marad az ajtó: úgylis kimenne a meleg. Továbbá, ha tüzelni akarnánk is, akkor sem nagyon lehetne, mert nincsen kemence a szobában. Aminek az az egyetlen bizonyos haszna van, hogy nem üti be senki sem az oldalát. Pedig itt alighanem tánc is van olykor. Egy kopott fekete bőgő támaszkodik a sarokban a falhoz. Ez kíséret lehet olykor a pikulához és réztrombitákhoz, mert a környéken nincsen cigány: ha muzsika kell, maguk csinálják.

Milyen egy ilyen pusztaszéli csárdaforma hely? Hasonlatos-e a régi elmúltakhoz, vagy pedig nem olyan? Nem tudom, tudásához egy amolyan régifajta is látni kellett volna a maga valóságában. A sokszor emlegetett ikszlábú asztal nincsen meg benne, a berendezés egyszerűbb: asztalláb is, padláb is bele van ásva a földbe. Ily módon padló nincs, a szoba földje azonban meg van hordva székifölddel, annál fogva kemény és kopogós. Van egy lámpa is dróton, de most nem ég, mert minek égne napvilágnál, a falon pedig nagy papiroslepedő: hatósági hirdetés a tavalyi sorozásról. Lóg a szegen. S hogy azóta nem szakította le senki, ez nagy tiszteletre mutat, aki ennek a helynek a mértékét egybeveti a városokéval, ahol a sarki hirdetés tábláját már harmadnap megtépdesei az utcagyerek.

Tehát: hirdetés a csárdában, ez bizonyára új dolog. Van azonban egyéb is. Fölírás van a falon. Ez sem lehet valami régi tudomány, bárha nem is egészen tegnapi sütés. Volt gyerekkoromban is országuészeli fogadókon felírás. A szokásos: ma pénzért, holnap ingyen. Azután meg: itt a világ közepe, ha nem hiszed, gyere be. Úgy a hitel iránt igen tartózkodók voltak ezek a régi fogadósok, s nem ok nélkül tették, mert a maiaknak is a hitel a legnagyobb bajuk. Egy Szolnok megyei falusi vendéglő biliárdasztalán papírlapot találtam valami öt-hat év előtt ezzel az írással: Akinek nincsen pénze, ne biliárdozzon, mert nekem is sokba került. Íme, ennek a pusztai elhagyatott viskónak az oldalára meg ez van felírva:

Itt nincs hitel,
Szabott ár.
Ha pénzed van,
Úgy igyál.
Idd meg a bort
Hidegen,
Tedd ki a pénzt
Melegen.

Bizonyára az volna a nagy szobában az egyetlen melegség, ha csapkodnák ki az asztalra a vendégek a pénzt melegen. De csak egy van belőlük. Kopott subában, sipkában egy ember ül a padon az ablakkal szemközt, s kibámul a hómezőre. Hogy mit néz rajta, nem tudni, alighanem ő sem igen tudja. A pohara üres, abba nincs mit tekingetni. Hát nézi a havat, amelyen varjú-csapatok táboroznak.

A szomszéd szobából bejön egy asszony. Mert a léckerítéses söntés már nincsen. A másik szoba a bolt. Ott mérnek azt, amire épp az errejáróknak s a környékelieknek szükségük van.

Vannak ugyan arra beljebb, a sűrűbb nép között olyan boltok is, ahol cukor meg kávé kapható, de ez itt kint aligha ad el mást, mint világító olajat, dohányt, lámpaüveget. Cigarettadohányból a hét krajcáros pakli volt nekik; úgy tudom, hogy ez a legszerényebb fajtájú dohány, amiből papírszivart lehet csinálni, azonban jobb ez, mint bármelyik, ha más nincs. Bőrszivarból szintén a legolcsóbb garasosfajtát tartogatták, aminek meg a kocsis örült meg. Különböző tudott igazság, hogy kocsis embernek kár jó szivart adni egyet, inkább annak az egynek az árán öt darab garasost, ez neki nagyobb gyönyörűség.

- Hát bor leginkább van-e?

- Van - mondta az asszony. Hosszú, sovány, sápadt nő volt. Nem kell kérdezni, mi baja: sok apró gyerek, alacsony viskó, nehéz élet, s ráadásul doktorolás nélkül való betegség.

Elment, hogy majd hoz. Áthallatszott, hogy a boltban kotorász üvegek között, azután megint valami ajtón kimegy. Magunkra maradunk. A kocsis lassan, bökdösve olvassa a sorozási hirdetést, de az első „védköteles” szónál elakadt, mert nem tudja mire vélni. A subás meg amott csak ül. Kopott a suba, de nem rongyos sehol sem, ellenben frissen rakott foltjai fehér-
lenek. Nem lehet valami olyan rendetlen ember. Bejöttünkkor ugyan az adjon istenre nem szólt semmit, de nem is köteles azzal, aki vendég, mert az a korcsmáros dolga volna. Bizonyosan oda van disznótoron. Meg aztán messze is ült, a sarokban. Szóba lehet azért vele állni.

- Sok a hó az úton nagyon, földi.

Kinéz az ablakon, hogy megnézzé, hogy csakugyan sok-e. No, sok, igazán.

- Hát - mondja lassan -, hát... tuggya... -, hallgat megint, aztán barátságosan tudatja: - télön szokott ez mögesni.

Nono. Hát hiszen. Azonban jön az asszony is a borral, nagyon meg volna bukva az, aki azt hinné, hogy talán virágos kancsóban, vagy pintes üvegben, vagy kulacsban hozná, mert bizony kékszinűre festett bádoggannában hozza. Azután pohárba önt belőle, bár jobb volna, ha bádogba öntené, mert akkor nem látszana a színe. A bor különben nem is volna rossz, csak zavaros, s penészvirág van itt-ott a tetején. Ez is beszél maga helyett szó nélkül: pincétlen ház, kódogorgó gazda, asszonygazdálkodás.

- Mindön szép, ha virágos - véli a kocsis -, még a Tisza is, ha virágzik. Csak éppen a bor nem.

Így hamarosan beáll a falraírt költő igazsága. A bor ott marad hidegen, a pénzt kiteszük melegen.

- Nem jó, ugye? - kérdezi a szomorú asszony.

- Hát tudja, olyan kellett volna, ami melenget, nem borzongat. Hanem majd megissza a bácsi ott a sarokban.

- Nem töhetők rúlla - folytatja az asszony -, nem értők a bánásmódjához.

- Hát a gazda?

Nem szól rá, csak int a kezével egyet a levegőbe. A bácsi kissé szétveti magán a subát, mint aki a foglalkozáshoz nekikészülődik:

- Hát elfogadhatom...

1904

A VIDÉKEN

Most másodvasárnapja a pusztán lévén, hát beadják délután a nagy börtáskát, amiben a postát hozza az az ember, aki érte a faluba el szokott menni. A posta között van egy levél is, a tenger partjáról jött testvéri kézből, családi dolgokat tárgyal, de mert szokása a levélnek, hogy újságot is mondjon, azt mondja:

- Meglássátok, hogy a vasútnál valami baj lesz. Egyszer csak majd megállnak a gépek, s nem mennek tovább...

No, úgy megnevettük. Csak afféle fenyegetőzés ez, amit nem éppen lehet elhinni. Valóban, az első pillanatra lehetetlennek tetszett az ember előtt, hogy egyszerre csak a nagy bagonyok megálljanak azokon a hosszú vasakon, akiket az ő kedvükért az ország testére ráfektettek.

De később kezdett a dolog komolyodni. Egy rendőrtisztól hallom, csendes, szótalan ember, de alapos megfigyelő, hogy egy állomáson, amelyre épp két vonat is érkezett, lejön a gépről mind a két masiniszta. Feléjük ballagott, úgy tétován, mint akinek semmi dolga sincs. Hát mennek a masiniszta elébe más emberek és mondják nekik, hogy csak vissza, fel a gépre, mert nem érkezett még el az idő. Még nem: „a cúma jeste timp”. Hanem hát majd szerdán. Akkor megállnak a bagonyok. A gépészek szó nélkül léptek fel gőzlovaikra, és mentek tovább a bagonyokkal mezőkön és erdőkön által, virágzó cseresznyefák között.

Csakugyan azután szerdán megtörtént, ami történt. Egyszerre megállt minden. Nem fűtyültek a vasutak. Nem szaladoztak a töltéseken, és most már miből jósoljuk meg a másnapi időt? Mert eddig mindig belőlük prófétáskodtunk, a hidakon való elhaladásuk nyomán támadt zörgésből okoskodtuk ki, hogy szép idő lesz-e másnap, vagy nem. És ijedten áll előlme a gyermek:

- Apám, hát most már a Pálfy se mén?

A helyi közúti vasútnak van ugyanis két gépje, amelyek utcán szaladgálnak, hol erre, hol arra járván, az egyiket Pálfynak, a másikat Kállaynak nevezik: a főispán és a polgármester után. Járnak a nyílt úton, a város közepén, soha el nem gázoltak senkit. A gyerekek szinte játékszernek tartják a két szorgalmas és takaros kis masinát, és elosztották egymás között: egyik az egyiké, másik a másiké.

De igen megnyugodtak abban, hogy „mén” ezentúl a Pálfy is, meg a Kállay is, mivelhogy rájuk nem szól a sztrájk. Csak legyen mit vinni.

De hát lesz-e, ha egyszer nem hoz semmit a nagy vasút, mely egyúttal nem is visz semmit?

De hogy lesz-e mit hozni meg vinni, ha egyszer nem szolgál a nagy vasút?

A kis iskolások nemigen értették meg ezt a dolgot, ami érthető: hiszen voltaképp mi sem értettük meg elejében egész nagyságában. Csak mikor láttuk, hogy elmarad a szokott napi posta, mikor láttuk, hogy elmarad az újság, a levél, a postautalvány meg a muszka határ felé lovagoló sógor naponkint való képes kártyája: kezdtük észrevenni, hogy nini, ejnye, a jó reggelét neki...

Olyan valami sajátságos és különös dolog támadt a hivatalomban. Nem szeretek ilyesmiről beszélni, csak azért említem, hogy számot adhassak az érzéseimről. Hogy haza, a házhoz nem jöttek meg a lapok, azt kibírtam valahogy. Mesterségem olykor hétszámra kivet a tanyák közé, vagy a pusztákra, ahova lap nem jár, mert nem járhat: az ember ilyformán megszokja nélkülözni az újságot, a postát és apránként belegyőződik abba, hogy nini, hiszen el lehet az ember újság nélkül is... Mily tömérdek ezer lakik odakint szerteszéjjel a szelíd mezőkön: egy sem olvas újságot, mégis csak elvan valahogy a világi életben.

Más ez azonban itthon. Mikor az ember fölér a hivatalba, ott találja az asztalán a postát. Levelek, amikben kérdések foglaltatnak, könyvek, amik küldetnek, folyóiratok, amik járnak. Az egyikre felelni kell, a másikat naplózni kell, esetenként köszönőlevél intézendő, a folyóiratoknál meg ellenőrzése annak, hogy a harmadik szám után csakugyan a negyedik szám jött-e? No, nem lehet mondani, hogy olyan munka volna ez, amibe beleszakad az ember, de mégis csak munka, s átlag, a kérdések elintézésével, iktatással, expedálással együtt ad egy órai dolgot. Nem azért mondom, mintha felpanaszolólnám. Hanem csak mondom, hogy az ember megszok bizonyos időt bizonyos foglalkozásban tölteni.

Azonban szerdán előállt az az idő, hogy nem volt az asztalon egy szikra posta sem. Tűnődve néztem az asztalra. Hej, asztal, de tiszta vagy, talán a ménkü ütött beléd? Nem pedig, hanem csak a sztrájk. Hát mondom: körülbelül egy óra ez a postadolog, azután jön a többi tevésevés. Most azonban nem tudtam ezzel az órával csinálni semmit.

Megszoktam, hogy délelőtt tizenegyig, délután ötig ezzel bajoskodom, s most, hogy hirtelen elfogyott a rávaló anyag: nem tudtam ezen idő alatt mit csinálni. Hiszen egészen közönséges igazság, hogy ha ez a dolog nincs, csináld a másikat: de hát ha egyszer nem akaródzott. Ismerjük be, kedves barátim, hogy bolondok vagyunk olykor. Csak úgy tébláboltam hát, míg le nem telt az óra és ebben a furcsa helyzetben csak az a parasztigazság vigasztalt meg, hogy a ló sem megy hám nélkül. Muszáj valamit ráakasztani: csak akkor érzi, hogy hivatalban van.

A városban milyen különös csend. Nincsen idegen. Az osztrák vigécek nem tajcsolnak németül. Rikkancsok nem kiabálnak, a bérkocsik nem szaladgálnak utasokkal egyik állomástól a másikhoz. Máskor csak nagy ünnepeken szokott ilyen csendesség lenni.

És hirtelenében némi átalakulás. Az országúton járva látom visszatérni a régi világot: a kocsinjáró utasembert. Házunkhoz közel esik a vízpart, rendes körülmények között meglehetősen csendes vidék. Kevés utas jár manap vízen, s még az is megoszlik két hajóstársaság között. Most mégis, a sztrájk másodnapján, meglepetve látom parton a közönség nagy tömegét az állomáshajók előtt, s ugyancsak ott egész sor bérkocsit, amint várakoznak, mint ahogy máskor a vasúti állomások előtt szoktak. Ott vannak a posta kocsijai, egy kápláralja altiszttel, a teheráru föl van szaporodva a parton: egy huszonnégy óra elég volt ahhoz, hogy mindaz az ember meg áru, amely eddig a vason járt, áttérjen a régimódi vízre.

Ha az ember úgy láthatatlan tudna lenni, aztán tudna lenni, ahol akarna, akkor most legalkalmasabb volna valamely olyan vasútszéli tanyában meghúzódni, aztán hallgatni az ottvaló beszédet. Ugyan mit gondolhatnak azok az emberek? Hogy ugyan mi történhetett?

- Hát bátya, nem gyün a vonat!...

Pedig az órájukat is utána szokták igazítani. De meg némely helyen még órát sem tartanak: minek? Mikor pontosabb járása van a vonatnak, mint az órának?

Elmentem délután a sztrájkanyára. Nem sokan voltak ott, mint mondták, inkább esténként gyülekeznek. De a pincérek sápadt arcán meglátszott a nagy szolgálat nyoma. A vendéglős azt mondja, ő nem bánná, ha ez is egy esztendeig tartana, mint az obstrukció.

Az asztaloknál vasúti szolgálak, bakterek ültek a kék sapkáiban. Olykor belépett a vendéglőbe egy-egy előkelő úr, valamely nagyobbrangú hivatalnok. A bakterek szóval álltak föl, és a kék sapkák lerepültek a fejeikről.

Tizenhétéves újságíróskodásom alatt sok sztrájkot láttam már, meg tüntetést, lovaskatonarohammal egybekötve nem egyet. Ilyen nyugodt rendet azonban nem tapasztaltam sehol sem.

1904

GÁNYÓK

Nem lehet mondani, hogy valami különösen nevezetes dolog volna, mivelhogy nem is volt az, mert miért lenni az, ha kardot lát a gyerek az égen. Gyakran van az, különösen télidőben, hogy a hajnal előtt kelő majorbeli nép kelet felől tüzes dárdát lát felröppenni a felhők közé, de ezt senki sem tartja az Úristen hatalma kimutatásának, mert megszokott dolog. Az csak onnan van, hogy a nap előre küldi hírnöke gyanánt a lángoló dárdát, amely észrevétlenül, hirtelen röptül fel a téli éjszaka sötét egére, tudtul adván, hogy a nap eltűnt ugyan az este, de nem veszett el, csak elrejtőzött, és titkos útját kalandos országokban az éj folyamán megtévén, újra előjön. Mégis akadtak akik úgy vélték, hogy más a dárda és más a kard. A dárda, miként a dobott gerely, gyakran átsuhan az égen s utána nemsokára megjelennek a reggel fehér sugarai. A kard azonban, amit a gyerek látott, csak állott két csillag között, hegyével lefelé, érintvén a földet, mint nyilvánvaló fenyegetés. Mondták tehát, hogy a kard bajt jelent, bár hogy miféle, azt nem tudták elgondolni. A magtáros úgy vélte, hogy mindez bolondság, de a lovascsősz, aki éjszakáit a határban egymaga ballagva tölti, és sok különös dolgot forgat meg elgondolkodván a fejében, nem szólt semmit, csak rácsukta a pipára a kupakot, de azután fölpattantotta ismét. Hogy a szótlan ember beszédében az mit jelent, nem tudta akkor senki.

A major, ahol e dolgok történtek, és ahol az égi kard fölött sokat elmélkedtek az emberek, csak olyan major volt, mint a többi a lapos tájon. Hosszú és alacsony házak, karámok, nagy kazlak és boglyák, amik közül a mezőkre kijártak az emberek, hogy a földet munkálkodásra és termésre bírják. A különbség e major meg más major között mindössze az volt, hogy itten más állatokat neveltek, mint másutt.

Mert némely helyen a bürgével foglalatoskodnak, más helyen tinókkal. Ismét vannak más, kackiás és délceg majorok, ahol a lovak nevelkednek, ahol megrengenek az épületek falai esténként, amikor méneseikkel nagy lobogások és karikás ostorok pattogásai között hazavágtatnak a csikósok. Meg-meg más majorban a csendes életű és kedélyes disznó célszerű felnevelése adja meg a foglalatosságot. Míg ebben a majorban a lassú léptű és komor bikák azok, amelyek ifjúkoruktól fogva nevelődvén, testes állatokká nőnek, hogy azután alkalmas vásár szerint eladassanak. Már hogy ki micsodás.

Az ilyen major, úgy lehet, éppoly lármás és vidám, mint a többi, de a szemlélő mégis úgy véli, hogy komolyabb a formája neki. Az emberek, akiknek családjai a hosszú és alacsony házakban laknak, folyton azon állatok között lépdelnek és élnek, amiknek barátságában bízni nem lehet. A hatalmas ólomgombok az óriás szarvakon nem sokat érnék. Ha nem szúrhat vele, lök vele, s akit meglökött, az elesett, aki elesett, azt megtapossa. Egy nyakvetéssel tele kocsit felfordít, ha nekifeszül, és versenyfutásra nevelt lónak nem mernék akkora korlátot állítani, amelyen emez át nem veti magát, ha kedve tartja. Csak úgy könnyesen, minden nekiszaladás nélkül. Az emberek mégis járnak és kelnek közöttük, néha száz ilyen félvad állat között egy ember, a száz közül egynek jusson eszébe táncot űzni rajta: az ember a kis házba apró cselédjei közé nem megy vacsorázni. Mily sajátságos látnivaló: téli, éjjeli táborukban látni e hatalmas testeket; a szalmán fekszenek, földél fölöttük nincsen, a sűrűn hulló hó lábnyira belepte valamennyit, mint valamely hegyiszurdok sziklacsomóit, a hóból csak a szarvak merednek szinte elő. És még nincsen itten a fehér reggel, a pusztai néma sötétséget alig váltotta fel a derengés, íme közibük megy egyetlen ember egy bottal meg egy pulikutyával, s rendre lábra veri őket. Felállnak, a nagy havak a nagy testekről omladoznak, s némely nyakaszegett óriás fejére koppanva zúdul a furkósbot. A Jancsi fiú pedig odaát az alacsony

házban épp most húzza a csizmáját, hogy majd megyen a tanító úr elébe, az apja meg ím, száz állat veszedelme között egy pulival.

Az ilyen majorok komoly majorok szoktak lenni.

A történetnek ez a része, amely voltaképpen történet, nem sok érdeklélssel való. Mert mi történt voltaképp? Nem egyéb, csak éppen hogy az, hogy az állatok közül egy, a Kormos nevezetű mostanában olyan félreformán fejfel járt-kelt a mezőn, mintha apját-anyját megölték volna. Tűnődve nézte több napon által a számadógulyás, és találgatta: tréfa van-e ebben, vagy mérgeledés? Talán veszekedni akar? Vagy hogy beteg? Sok ideig nézven a szép állatot, arra jutott, hogy csakugyan valami baja van neki. Lassan járt az állat, s a puli nem kergette a többi nyomába; ez időben kezdte már észrevenni a puli is, hogy a Kormos beteg.

Jelenti hát este a parancsnál a számadó a dolgot. A parancs csendes dolog, a majorudvarban tartatik, amelyre ráborult a pusztá fekete éje. Az előjáró emberek vannak ott: az öreg béres, a lovascsász, a számadó, tovább magtáros. Nemigen látszik egyik sem a sötétben, csak a szava után ismerkszik meg mindenki, az ispán pedig a pipája tűzénél fogva. Hát mondja a számadó, hogy hogy és miként áll a dolog. A pipa egy kicsit tüzebben világít, azonban nem ér itt már semmi semmit, legfölbbe az, hogy a lovascsász az éjjel keveset alszik, mert még éjjel előtt befog, és megy állatorvosért, hogy reggelre itt legyen.

Meg is jön az orvos, és körütekint. Sajátságos úr. Részben, hogy a városon a cipőhöz sarkantyút visel, a puszták pedig a csizmához kalucsnit, részben pedig, hogy mielőtt a majorba beszólna, leszáll a legelőn a kocsirol, bemegy a bikák közé, egyet oldalba üt a könyökével, mást orron töröl, nevetlenebbjét pálcával vágja nyakon, s maga keresi ki köztük a beteget anélkül, hogy kérdezné, hogy ki a beteg a háznál. Megállván Kormos előtt, nézik egymást búsan. Kormos meg az orvos. - Hej, a jó reggelét, ezt is fellökném, ha nem fájna a lábam - gondolja Kormos. - Hej, csak megkésellek pedig - véli az orvos. (Csak úgy magukban.) Azután maga után intvén a számadót, halad a majorba. Jó korareggel van még, hűvöskés az idő egy pohár szilvórium e tekintetben szerfölbött ajánlatos. Ezt hát előbb elkölbti az ispánnal a szobában, megbeszélve közben a dolgot, azután pedig behívatik kintvaló ácsorgásából a számadó.

- Hát Zakar (már mint Zakariás), vagy eldöglik (már hogy a Kormos), vagy pedig operálni kell.

Zakar komoran néz az orvosra (ugyan, hogy nem vágtak a falhoz kicsikorodban?), azután hallgat. Hosszú, őszes bajuszába fogódzkodik az ember, és bizalmas tekintet igen csak az ispánra vet.

- Csakugyan operázni kell, tekintetes uram? (Békésmegyei ugyanis az ember: úgy beszél, mint a kisasszonyok.) Mert életét veszélyben forogni ne engedjük.

(Az övé hányszor forog közöttük veszélyben. Mégsem egészen kisasszonyos beszéd ez tehát.)

- Vagy operálják, vagy eldöglik.

Különös szóváltás ez. Furcsa alkudozás úr és szolga között. A bika azonban nem bürge. Hallgat Zakar ismét. Azután azt mondja.

- Volna itthon egy akó bor a tekintetes uramnál?

- Van.

- Hát akkor - véli Zakar -, délután majd operázhatnak... - Csak amúgy a panyókára rázott vállával mutat az orvos felé. Majd meg elmegy: mit csináljon okos ember nappali dologidőben négy fal között - s ha még legalább teteje nem volna.

Aki a dohányt neveli, annak a neve hivatalosan: kertész. Köznnyelven: gányó. Szelíd foglalkozás ez: életem által egyetlen növényvel törődni, vetni, ágyazni, palántázni hónaljzani, szárogatni, simogatni - mégiscsak a gányó az, aki ilyen esetben a bikával el mer banni. A gulya nem vetemedik rá. A gányó sem egymaga. Tízen vállalják. Fizetés nem kell, hanem egy akó bor.

Közel vannak a gányók, a hír hamar elmegy hozzájuk lóháton, jönnek tehát a bor és a bika irányába. Se kabát, se mellény rajtuk, csak ing, az is rossz. Az akónyi ital felét elébb megisszák. A csendes erekre szilaj vér kerül. No, mostan neki tízen a bikának. Mely korból való tapasztalat az, hogy hat ember, nyolc ember nem bír vele, de tíz ember rohama leüti a lábáról, honnan lehetne ezt meg tudni. Elég az avval, hogy a feltüzesedett emberek pusztá kézzel a viadalba rohannak, repül az egyik, repül a másik, bög vadul az állat, nyekken az ember, de végül Kormos csak mozdulatlanul fekszik féloldalt a mezőn, és különböző késeivel az egészsége javításába belefog a kalucsnis. Egyszerre csak eresztik a Kormost, felugrik, elszalad.

A gányók most mennek az akó bor másik fele után.

Ing azonban nincsen ekkorra rajtuk már egy szem sem...

1904

AZ EST LESZÁLLT

Kicsit dombos a szőlő, abban kapálnak ketten, az ember meg a fia. Hát ez mégcsak úgy leginkább az első kapálás, később szoktak érés alá kapálni. Azonban mégiscsak vigyázni kell, aki nem ügyel, annak a kezében a kapa sebet vág a termő tőkén, s több kárt tesz, mint hasznot. Tehát ez nem tréfadolog, szükséges a vigyázat, beszélgetni munka közben nem nagyon lehet, nem is szokás. Régi fajta szőlőnél. (Az újabb formánál másképp van az állapot.) Hanem csak ha megállnak pihenés okából, vagy megtömik a pipát és meggyújtják, olykor szólnak valamit. Az sem sok. A fiú még legény, az apa már idősebb ember, nem nagyon tudnak egymással társalkodni. Mert miről lehetne? Szokás ugyan, hogy idősebb ember olykor tréfaképp legénykori viselt dolgait a többinek előadja, de itt vajon a fiának beszéljen-e? A fiú szintén tudna beszélni ezt-azt, mert van az úgy már a fiatal legénynél, hogy a gyermeki játékos kedvek elmúlván, komolyabb ügyekről tárgyalna, azonban apjával szemben ez bajos. Kapálnak hát csak szótalan ketten, s ha olykor egyik-egyik megáll, domb oldaláról a tájra tekint a fák alól. Távolosabban van a folyóvíz, de nem látszik, mert töltések és füzesek eltakarják. Azért azonban mégis tudja mindenki, hogy ott van, szelíd vizei arrafelé ereszkednek alá, ennél fogva kedves dolog az, néha arrafelé is tekinteni. Azután vetések látszanak, némely része bizony nem valami dicső, hanem Kelemen-Tóth Istváné mégiscsak különb, mint a többi, mert ez a Kelemen-Tóth olyan, hogy télen által is kijár a földre és nézi. Mondják, hogy a szemével hizlalja, másképp azonban a föld is rendes. Általán szép nagyon ez a vidék, a lapos mezőség, itt-ott kis tavak, semjékek, melyek fűvén komoly gólyák sétálnak. Kócsag ugyan nemigen van már, de daru akad, s olykor egy-egy csapat túzok is vetődik. A fákon a csíz beszélget, a nádásból a bölömbika kiáltoz, a fák oldalában a harkály kopácsol, a banka valahonnan huhog olyan pontosan, mint az óraketyegés, a csalitban alkonyat felé lassan szólni kezd a fülemile.

Szép dolog mindez, mert a fülemile szava azt is jelenti, hogy a napi munka közeledik a vége felé, amit különben sok egyéb dolog is megmutat. A nap, amely lefelé halad, s a sápadt bárányleveleket kedvtelve pirosítja végig. A gémeskutak, amelyek napközben igen csak állnak, mind hirtelen mozgásnak indulnak a tanyák udvarán, mint azt látni lehet. Mert hazatért a jószág, és itatások történnek, továbbá veteményes kertjét locsolni kezdi a menyecske, virágzó kiskertjét az ifjú leány. A nappalnak zaja, nem tudni, miből származó csendes susogása elül, s a támadt csendességben a gyerekek éneklése és a kutyák ugatása messziről hallatszik. Mindezek felül a kapálóknak valamely kellemes érzése kezdi mondani belülről, hogy evés ideje következne, meleg étel evésének az ideje, mivelhogy az eddig még ezen a napon nem volt.

A tanya messze van a kis szőlőtől, amelyben kapálnak, mert ez olyan öröklött kis szőlő, de kár volna eladni, mert az elhalt fivér ajándéka ez, s ebből a földből mindig a jólelkű halott beszél hozzájuk, ők viszont mindig az elhalt emlékének adóznak szeretettel, mikor ezt a földet megművelik és rendben tartják. Ámde csakugyan messze van. Hajnalban kell útnak indulni hazulról, hogy hozzá idején érve, rendes napi munkát végezhesse. Nem hoznak ételül mást, csak kenyeret a zsebben, kevés szalonnát és egy korsó vizet. Van ugyan kút elég a szőlő felé is, de azért az otthonvaló kútnak a vize szokott mindig a legédesebb lenni. Így délben csak kenyereznek, és csak este, mikor hazatérnek, várja őket otthon az ebéd. Az étvágytalanság betegségéből bizonyára sok nemeztárs embert kigyógyítana az ilyen rend, mert bizony mire hazaérnek, két ugyancsak étkes ember felel meg az ebédnek.

Most azonban ezzel kissé késnek. Mert nem nagy szőlő, mindössze olyan két napos, vagyis hogy egyszeri kapálását két nap alatt egy ember elvégezheti. Két ember meg egy nap alatt. Egypár út mégis kimaradt, hát hogy másnap ne kelljen ezek kedvéért messziről eljönni, hát inkább maradnak időn túl. Tehetik, a magukéval teszik. Ha napszámos tenné, megszólnák érte, hogy mit rontja a többi szegény embert. A tulajdon föld azonban más.

De hát utoljára az is csak befejeződik, mert minden dolognak vége szokott lenni egyszer.

- No, fiam - mondja az apa, kapáját még egyszer mélyen a homokba vágva, mert ez által nyer nyers fényességet a kapa -, ez is el van végezve. Egy hónapig nincs rá gondunk.

- Hát el - szól a fiú. - Hanem a kötözés.

- Majd az anyád...

A kopott kabátokat vállra vetik. A korsót a fiú veszi kézbe, az apa vállra veti a rossz vászontarisznyát, amit ócska kötőkből varrt össze az asszony, s amikben a szőlőszerszámok foglaltatnak. Mert szőlőbe menni kés, fakalapács, miegymás szerszám nélkül még akkor sem való, ha éppen csak sétálni ment bele az ember.

Megindulnak szóval. A beszéd nemigen járja, mert nem egymás mellett, hanem egymás után mennek az emberek. Ugyan nincs is mit beszélni, hajnal óta bőven elmondhatták egymásnak gondolataikat. Az egymás után való menés oka részben gyalogösvények keskenységében keresendő, részben pedig a kapákban. A kapát nem élesítik, de önmagától élesedik ki a homokban, s egymás mellett menve, egymás fejét megvágthatják vele. Mert veszedelmes szerszám a kapa meg az ásó. Hasítottak azok már szét emberfejet nem egyet.

Már sötétedik, mire a tanyába érnek, a házban ég az asztalon a lámpás, s a pitvarból a láng fénye kijátszik az udvar földjére. A ház előtt a földön ül egy fiatal asszony, vagyis hogy úgy padkásan van a ház oldala megcsinálva: ezen a padkán. Sír ott egymagában. Ahogy az ember a fiával az udvarra beér, az asszony föláll, a kendőt elveszi a szeméről, és halk szóval tiszteletteljesen köszönti az embert.

Az emberről ugyanis az a hír, hogy vannak látásai, a földöntúliakkal érintkezése van neki, és ő tekintetét vetheti olyan dolgokra, amelyeknek meglátása más földi embernek meg nem adatott.

Az ember a köszöntést fogadja, cókókját az ereszet alatt lerakja, s fiával együtt a pitvarba, azután a házba lép. Az ebéd az asztalon, nagy tálban a paprikás tarhonya és krumpli, amibe belemerülnek a feketére festett fakanalak. Az evés lassú, sokáig tart, míg a kanalak a tál alján kopognak. Az asszony friss vizet hoz a kancsóba a kútból, s nézi az ebédet. Amint az üres tálat kivinné, mondja:

- Teca bejöhet?

Még kenyerezik az ember, de int a fejével, hogy be.

Teca bejön, s a kemence mellett megáll. Sápadt a fiatal asszony, vöröskarikásak a szemei, reszketeg a beszéde, és zokogásba akar fulladni.

- János bácsi, azért jöttem, hogyha tudna valamit mondani a kislányról...

János elkomorodva hallgat egy darabig, és nézi az asztalt. Azután megszólal lassan.

- Ne sirasd, Teca, olyan nagyon, mert jobb neki most, mintha a világi életben élne... Angyalok közt jár és danol... fehér koszorú a fején... És köröskörül mönnyei fényösség...

Nem mond egyebet. Teca főt hajt, templomi tisztelettel susog valamit, és azzal a halk mozgással, amivel a mezítlás és keményítetlen ruhás parasztasszony járni tud, eltávozik.

Hogy elment, az asszony szól:

- Sokat beszélt kend neki...

- Sokat?

- Másszor nem szokott kend ennyit mondani...

Az ember nem szól. Kisvártatva az asszony folytatja:

- Jaj, szögény Teca, nem tud beletörödni a gyászba. Az akácfa alját körülkarózta, ahol a kislány legutoljára játszott, oda jár ki, oszt egész éjszakán át ott sír.

A fáradt ember sokáig nem szól megint semmit, azután álmos hangon felel:

- Azért köllött neki a vigasztalás.

A subát kiviszi az ereszet alá, az ember feküdni megy. Törődött teste csakhamar elpihen. A csillagok közül azok, akik odalátanak az ereszet alá, bepislognak hozzá, és szelíd nevetésüket elküldik az alvónak.

1904

VERA ELVITELE

Van ember, aki megélhetését itthon nem találván, olyan mesterséget vállal, amely idegenbemenéssel jár. Így van hajós, aki tavasztól őszig odakószál, de családja itthon marad. Egyedül a kormányos az, aki családját is a hajóra viheti, mert külön szobája van a hajón, de ezt nem mind teszi. Akinek van valami olyan holmija, amire itthon is ügyelni kell: teszem azt, ragasztott magának egy kis házat, vagy hogy van egy kis földje, ami valamit a konyhára beterem, az az asszonyt itthon hagyja a dolgok végzésére. Az asszony itthon él, tejet árul, vagy piaci

kenyeret süt, ideje eltelik, és hasznát is látja. Más esetben pedig csirkével, tyúkkal kofálkodhat. Meg a gyümölcssel. Ismerek öregasszonyt, aki egy időben, egy nyáron úgy élt, hogy garabolyokkal megrakodva mindennap vasúton Szabadkára ment, ott az edényeit televásárolta gyümölcssel, vasúton hazajött, a gyümölcsöt eladta, s ment azonnal másikért. Járkálásain haszna volt, mert épp abban az évben itt a tavaszi fagy leszüretelt gyümölcs dolgában, a szomszédban meg dúsan termett: olcsó volt az, ami itt drágán kelt. Íme, a világforgalom kurta kiadásban, ahogy azt a szikár és csupacsont Rózanenő művelte. Hát igen, kereskednek. No, másfelől pedig az iskolásgyerekek végett kell itthon maradni, mert szükséges, hogy azok a tanító úr elébe járjanak.

A másik országiáró vándor, a kubikosember sem családotul járja útjait. Az: is itthon hagyja mindenkiét, és az asszony meg a gyerekek tartására időnkint a postán küld a keresetből. Idegen országok különféle utalványlapjai érkeznek egyszerű külvárosi utcák csendes házaiba. A pénzekből, amiket az oktan költekezés idegen országokba kivet, némely részt így szállít haza a verejtékes, nehéz munka...

Van azonban harmadik történelem is. Azokról, akik amidőn elindulnak, mindenkiüket magukkal viszik. Nem marad otthon senki: ha talán házacska van már ragasztva, hát a ház. Mert a mondás az, hogy a házat ragasztani kell. Miként támadt ez a szó, ki tudná? De így van, hogy a házat ragasztani szokás. A földre, amely oly könnyen kiszalad a birtokosa lába alól, rá kell ragasztani a házat, hogy ott maradjon. Azután a ragasztott ház ragasztja az embert. De hát vannak mesterségek, amikben menni kell. Menni pedig családotul, akár az apró gyerekekkel is, mert együtt dolgozik az egész família. Ezek a vályogvetők és téglaverők. Ahogy a kubikos a társaival éli a nomádeletet, úgy élnek ezek családosan. Ahogy a kubikos csak az erről a vidékről való jó, a téglaverőt is csak innen keresik. Van belőlük az Aldunánál is, valamint az ország felső részén. Némely része így aratás után megy el, s késő őszig odamarad, más része már tavasszal útnak indul, s szintén csak ősszel vergődik haza. Ezek jóformán az évből csak a telet töltik otthonukban. Így van különben az ácsok nagy része is: némely része Erdélyben csinál háztetőket, a másik Szlavóniában. A költöző madarak szokására emlékeztető kép ez. Azokat az őstön hajtja, ezeket a becsületes munkával elérhető kenyér, amelyet keresni kell, hogy hol hullajtotta el részükre az isten...

Nem fehér a kenyér, nem lehet mondani, hogy selyemcipó volna, de nem is fekete. Van olyan téglaverő vagy vályogvető család, amely a tavasztól őszig tartó munka fejében hétszáznyolcszáz forintot is hazahoz. Persze, nem mind egyformán, mert ez a dologtól függ. E kintélő idevalók soha napszámba nem állnak, ezt a polgárbüszkeség nem engedné. Csak áltáljára vállal, ahol mindenki munkája és ereje szerint érdemesül. Hanem azután ahogy dolgozik, ami munkát végezni képes, szinte rettenetes. Az idevaló is, de a szomszéd dorozsmai kunok talán még erősebb munkájúak. Hiszen dolgozni tud az alföldi nép kerek átaljában a feszülésig, mint az aratáson is, de az aratás csak három hétig tart, emez a munka meg tavasztól mindaddig, amíg az őszi nagy esők be nem következnek. Mi voltaképpen ez a mesterség? Elsősorban annak a tudománya, hogy mely földek alkalmasak arra, hogy válykot csináljanak belőle, ismét meg hogy mely föld teljesít hasznos szolgálatot téglakorában is.

Azután már csak ezen földek felásása, összehordása és dagasztása következik. A megdagasztott föld azután formákba kerül az alkalmas pillanatban. Hogy melyik ez az alkalmas pillanat, azt csak az tudja, aki ért hozzá, mert az csak úgy mögmutatja magamagát -, szóval a szappanfőzés tudományához hasonló. Ez mindössze a hozzáértés, ezután jön a munka, a karok, lábak és derekak ereje: hogy ki mennyit bír egy nap az anyagból kiformázni. Ez azután a lázas munka, mert ezre szerint van a fizetés. Az egész család dolgozik hajnaltól estig, még holdvilágos éjjelen is folytatják, de még a földhordáshoz, vízért, élelemért való küldözgetéshez

hónapszámost is fogadnak maguk mellé. Mert aki itten csak másfélezer formát tudna kivetni egy nap, az akár bele se fogjon, mert ez olyan mesterség. Megállás nélkül tartó munka, szinte csoda, hogy annak, aki közülük formáz, hajnaltól estig való folytonos hajlongálásban a dereka el nem szakad. És hozzá élnek olyan nomád életet, amelyet gúnyosan néznének le az ezer év előtt bejöttek, ha látnák. Mert azoknak a sátrai jobb lakások voltak, mint azok a földbarlangok, amikben emezek laknak.

A Vera leányzó, afféle kislány-cseléd, itt szolgált nálunk, és hogy valami különösebb panasz lett volna ellene, nem lehet mondani. Úgy törögetett ugyan az edényfélében, de nyilvánvaló volt, hogy ez annak a túlbuzgalomnak a következménye, amely mindenáron gyorsan és jól akar tenni, pedig az nyilvánvaló, hogy sohasem volt jó az a nagy sietség. De az ilyenből jó cseléd válik, ha kézhez tanul. Azután az is jó, hogy idevaló: az anyja időnkint bejár, s gondot tart rá, tanácsokkal ellátja, amiket jobban meg is szívlel, ha a szülőanyjától hallja. Úgy gondoltuk hát, hogy a kis Verában igen alkalmas cselédre találtunk, aki majd esztendőig is ellesz itten.

De nem úgy volt, mert a múlt hét hétfőjén jön az anyja azzal a kéréssel, hogy szerdán délre eresszük el a Verát.

- Hova? Nemigen szokott ilyenkor lakodalom lenni.

- Nem is úgy, hanem hogy egészen eresszék el.

No, ehol van ni. Jaj azonban, az nem úgy megy. Épp ebben az időben nagyon nehéz dolog cselédet kapni. Fölmondás nélkül nem lehet ilyenkor elmenni a háztól.

- Hát pedig csak már eresszék el - mondja az asszony -, mert elmegyünk valamennyien a városból téglát verni.

- Hát már minek vinnék ahhoz a nehéz munkához ezt a kislányt?

- Hát nagyon jól tud formázni.

Már hogy formába verni a sarat, azután meg sebesen kifordítani abból, s azután a mezőn sorba rakni, hogy száradjon. Nehéz munka.

A kislány épp akkor jön haza a piacról, s hallván a beszédet, sírva fakad, hogy azt mondja: ő nem megy. Arra az anya kezd beszélni hosszabban. Elsősorban azon kezdi, hogy mi lenne vele itthon, ha véletlenül fel találnánk neki köszönni.

- De nem köszönünk fel.

- De hátha mégis véletlenül felköszönnek - folytatja az asszony, de a beszéde veleje mégiscsak abban van, hogy a Vera nagyon szépen tud formázni.

A lány nem szólt semmit, fejkendőjét a szemére húzta, s dacosan dörzsölte ujjaival az asztalt.

Utoljára abban történt a megállapodás, hogyha szerda reggelig tud a helyébe más cselédet állítani az asszony: viheti - utoljára az ő lánya, ő tudja, mit tesz vele, s ha felmond, két hét múlva úgys csak el kell eresztetni. Az asszony elment, de bizony csak nem talált, nem olyan könnyű az ilyenkor, mikor a piacról is eltűnik a rendes cselédvásár, s a helyszerzők irodáiban is alig lézeng egy-két olyan cselédforma, aki ingyen sem kellene. Jött hát kedden délután a hírrel, hogy nincsen cseléd, de már akkor az ura is vele jött kettős kérésre. Csontos, öszes ember az apa, bizonyos Ullmán József nevezetű. Hogy mint kerültek a nevükhöz, nem tudni. Ez az öreg Ullmánnak mondja magát, míg a kiterjedt család hajós tagjai Hulmány néven neveződnek.

Hát mondja az Ullmán, hogy ő voltaképpen az idén nem is akart menni téglaverésre.

- Háromszor sürgönyözött a vállalkozó, hogy jönnek, de még nem is voltam rá felelettel. Aztán a múlt hétfőn, mikor épp otthon az ebédöt összüik, hát nem beállít, hogy azt mondja: Hát Hullmán bácsi, maga még a sürgönyre se felel, hanem így kell érte jönni? Hát aztán három hatvanat ígért ezriért, hát mit csináljak? Nem löhet az ilyen munkát elhagyni...

- Négy-ötezt - mondja az asszony - naponta kiverhetünk négyen, ha még egy napszámot is fogadunk hozzá.

Ez nem megvetendő kenyér: naponta tizennyolc forint volna ez, ha megbírják az ötezret. De ez aztán már borzasztó munka.

- Hát hiszen, nini. De kár ezt a lányt ilyen fiatal korában ebben a szörnyen nehéz munkába fogni. Majd meglátják, vakarcs marad, nem nő meg.

- Dehogynem - mondja az asszony. - Látnák a fiunkat, ennek a bátyját, csaknem óriási, pedig mindig velünk verte a téglát. Csak mög köll a munkásnak az ételit adni, akkor nem köll féltetni. Nálunk mögvan a könyere, szalonnája mindönkinek rëndössen. Még a napszamos embör is úgy szegődik mihozzánk, hogy mink adjuk neki az ételt...

- No, én, ha maguknak vagyok, mégse vinném el. Jobb lesz, ha itt marad.

Ullmán József a földet nézte lehajtott fejjel, s hallgatott egy darabon. Aztán megszólalt:

- Ne kívánniák - mondta -, ne kívánniák. Egy fiam így vesztett el. Itthon hagytuk, mire hazagyüttünk, sehol se találtuk. Hova lött, mi baj érte, senki se tudja. Húsz éve, hogy eltűnt, de még most is sokszor könyvezöm... Hát mán nem akarnám, hogy még ezt is könyvezzem... Hát csak eresszék mán el, kéröm.

S Vera ment, boldogan pakolászta össze a holmiját. Mert aznap új ruhát vettek a lánynak, hosszúszoknyás új ruhát. Kis Vera így nagylánynak neveződött ki, s a nagylány örömmel ment oda, ahova a kislány menni nem akart.

1904

BOCSÁNAT

Mikor jöttek volna el éjjel, tánc után, a legények a bálból, és haladtak volna a sötét homoki közökön át, amiket a holdfény elől beárnyékolnak az öreg, szálas jegenyék, Kádár Vincét csakugyan leütötték. Már hogy hogy történt, afelől senki sem tud semmit, annyi bizonyos csak, hogy egész délután kötekedett a Vince, tánc közben kivette a leányokat a másik keze közül, másokra meg rátáncolt, estére kelve pedig valóságosan vesztit érezte. Bort locsolt a többire, a szivarját szivarszívó szopókába tette, aztán kiégette vele a másik ruháját, majd meg a bandával veszkődött. Értetlen volt a csárdás (a városból került ki oda), nemigen tudta még magát viselni, nemhogy rendet tartani értett volna, de még azt sem tudta, kinek adjon hitelbe, kinek nem. No, bele is pusztult hamarosan, aztán elszármazott onnan, bár hiszen azért Kádár Vincét csak leütötték még akkor éjszaka a közön. Ez már nem kötekedésbe történt, hanem itt a harag meg a bosszú is beleártott magát az ügybe, mert ha csak éppen ingerkedésből állt volna a dolog, ott kapják közre a bálban a leányok előtt s löknek rajta jó egynéhányat, hogy kilódul, itt-amott beüti a fejét, amely majd beforrt volna ugyan, de a szégyenítés is megtörtént volna. Vad dolog az ilyesmi, de van olyan leány, aki szereti nézni, mert voltaképp elvadult formájában nem más ez, mint a hajdani tornajáték, ott is esett halál, itt is a szemtől-szembe való harcban, amik egy pár tetszetős szem kedvéért vívattak ott, vívatnak itt. Azonban Vince leveretése alkalmával alattomos volt az öldöklés, megszúrták, főbeverték, leütötték: vérbe nem

fagyott ugyan, mert bár nyár volt, a vér akkor is csak megalszik omló állapotában, de mert a később jövők fölemelték, s vitték hazáig, fölörgették a tanyát, ott azt mondta Vince: - Jaj, édös szülém... - azután pedig csakugyan és végképp meghalt.

Másnap a halál irányában mozogni kezdtek a pusztázó városi lovas katonák, akik igen kegyetlen nagy csatokat tesznek azon szíjakra, amiknél fogva a derekukra oldalazzák a kardot, és a vastag kardok pengő játékot űznek, pengetvén hol a sarkantyún, hol a kengyelek vasain. És járták körül a határt, keresvén azokat, akik a holtat halottá tették. Többfelől szedték össze a fiatalabb népet, de nemigen akartak azok tudni a halálról semmit sem. Szokás tagadni az ilyesmit, sötétség volt ott is, sötétség a vizsgálatnál is, bár hiszen világító gyertya a törvény, amíg el nem fűjják.

Láttak ámde a két pusztázó lovasok, és mentek egyenesen bizonyos Hibás Szélpál Antal tanyájába, a Lőrinc gyerek végett. Megrettenve nézett rájuk Szélpálné, és azt mondta, hogy alighanem borzalom történt már megint és istentelenség. A katonák a Lőrinc gyereket keresték, anyja szíve vertében elállt, hogy miért is keresik. Lőrinc előkerült. Lőrincnek mondták:

- Te is az ölők közül való vagy.

- Nem mondhatom - mondta Lőrinc, és az anyjának a lelke örömében röpdösött, hogy lám, nem való a vád. De a kopott dolmányosok csak tovább feszítették ezt-amazt, hogy látták Lőrincet velemenni a halottal, Lőrinc a tetthelyen volt, Lőrinc is a halál elhívói között volt, botját azután megrettenve elvetette az útszéli szőlőbe, ott megtalálták, a meggyfabot finom pirosas hajába bele is vannak bicskával faragva a sző bötű, a lö bötű, továbbá a fő bötű meg a vő bötű, mely utóbbiak Frantzia Veronkát jelentenek, pedig tudvalevő, hogy Veron végett történt a halál.

Lőrinc fehérre válva monda:

- Nem mondhatom... Nem tudhatom... Nem igaz ez a beszéd.

De amidőn az öregebb kopottdolmányos mondaná neki: - Lélokra Lőrinc, odafönt is laknak - Lőrinc a beszédre feleletet adni valóban mit sem tudott.

Lőrincet tehát vitték befelé a sarcolásba, urak közé, kihallgatásokba, börtönök falába, ló előtt.

Hogy az egyetlen fiú a tanyából ily gyalázattal teljes módon távozott, Hibás Szélpál Antal az ablakhoz ment, és kinézett az ablakon. Azután az asszony zokogását sem tűrhetség, az udvarra ment, hogy majd gondolkodásában a kerítésbe fogózik, de jó is, hogy kiment, mert jött az ember, aki ki volt küldve, hogy Vince temetésére hívogasson. Sapka volt a fején, mert harmatos időben nyáron is elülük, továbbá rá is volt a fejére kötve a gyászfátyol, a használatos öreg fátyol, mely a Kossuth Lajos képen szokott békés időben tartózkodni a tiszta szobában. Hát mentek ők is a temetésre kocsival, csak a béres gyerek maradt otthon, az is sírt, mikor eljöttek, mert félős volt neki a hely, miután a kutyák már másfél nap óta nem úgy ugattak, mint máskor. Torkukból panaszos, üvöltő ének szállt a jegenyefák tetejei felé, s volt pók, amely ezen időben a padmalyról hirtelen eséssel egyenesen az elhurcolt legény ágyára ereszkedett. Pedig az igazsághoz tartozandók: a pók, kutya, zöldbeka, ökörfarkkóró. Ennek is az egész szára teli van virággal az idén - majd meglátjátok, hogy ennél telebb tél nem volt a világon.

A kocsin az asszonnyal Szélpál elment, a halott tiszteletét végig megadták, s amarra gondoltak, aki - úgy lehet, hiába - a börtönt szenvedti, és éli a sötét rabság szenvedéseit, akárcsak ha a Sándor idejében állna a világ. Végimenték a temetőig a halott útját szóval. Szólni nem mertek, mert az ő kocsijuk volt a menetben az utolsó, s tudvalevő, hogy temetéskor a halott lelke mindig az utolsó kocsi utasai fölött repked.

Félesztendőt vetettek összevissza odabe a városba a Lőrincnek azok az urak, akik az igazságot a könyvekben keresik, hát egy este a tavaszi csatákban Lőrinc kiér a városból. Már éppen csak hogy majdnem lefeküdtek Szélpálék, az asszony már neki is fogott, csak Szélpál nyüglődött az asztalnál borotválkozás irányában, mert ez szombaton történt, azaz hogy nem is szombaton, hanem szerdán, de utána ünnep következett, bár hiszen mindegy az úgy a maga valójában. Tehát Lőrinc hazaért, s a kutya vakkantott elébe pár szót az udvaron, mondván - de rég láttalak, hé!

A legény nem sok ügyet vetett rá: a bugyolával, amit a karjában tartott, a házba fordult, s kissé meg is bukott a küszöbfán, mert idebent a városon még a börtönben sincsen küszöbfa, annyira kitanultak vagyunk mink itt a városon a világi életben. Hát bebukott az egyiken, be a másikon, és ott állt a szülei előtt. Sötétben haladván jó időt, kissé megkáprázott a szobabeli világosság előtt, s alig bírta, Istennel köszönnén, kimondani a jó estét. Mindkét szülő hirtelen örömmel fogadta a kívánságot, anyja úgy, ahogy volt, sietett feléje, míg Szélpál előbb letette a borotvát, és mondá:

- Hallod-e, Lőrinc?

- Hallgatom, apám - mondta a fiú.

Hibás Szélpál folytatta:

- Mink azóta nazarénusok löttünk. Igazság nélkül itt senki sem tartózkodhat. Mondd mög, Lőrinc, benne voltál az ölésben?

Lehajtja fejét a fiú, és hallgatott egy darabig, aztán szól:

- Benne.

Az apa szól:

- Mögszenvedtél érte?

- Mög.

Az anyja megrettenve húzódott hátra.

A cókmók, amit Lőrinc a karjában tart, és amiről okos ésszel azt lehetett volna hinni, hogy a testi ruháját hozza benne haza, akkor mozogni kezd, és némi vékonyka sírás hallatszik az alacsony házban.

- Itt találtam a közön, az árokban - mondja Lőrinc. - Valaki oda kitötte. Jó szöröncse, hogy lábbal állította az árokoldalhoz, mert hogy esött az eső, már folyik benne a víz... Még belefulladt volna.

Megilletődések pillanatai ezek.

- Lelök helyött lelök - mondja csendesén az asszony, és Lőrinchez lép, hogy elvegye tőle a gyermeket. - Fönséges Jézus, a kezedet csókolom.

Hibás Szélpál Antal pedig a csülkös tányért, amiből vacsoráltak, az asztalon Lőrinc felé tolja. És a mellényzebben kotorászván, tulajdon bicskáját nyújtja a véreskezű fiának, mondván a mindeneket megbocsátó szülői szívvel:

- Ögyél, Lőrinc.

Kis alacsony tanyai gerendás szobában a petróleumlámpás szelíd szeretettel világít.

1904

A MUZSIKA

Már ősze hajlott. Nem volt sem meleg, sem hideg, a lovacsák a pusztáról jövet jóízűen kocogtak a fasoros úton. Csak olyan egyszerűforma kocsin, az nagyon jó a lovacsáknak, mert teherrel is könnyebb, mint amaz a vastengelyű üresen. Nem hiába vannak errefelé nevezetes bognárok és jó kovácsok, azok már régen kitalálták, hogy milyen kocsi való ide.

Nem jó, ha valahol van az ember, későn indulni, mert csak estére, sötétrel ér haza. Annak semmiféle értelme nincsen. Eltörődik a kocsin; mert sötét van, nem lát semmit, csak ül; ha elszunnyad, a nyaka félrebicsaklik, s másnap, de még harmadnap se tudja, mitől fáj a nyaka, pedig a nap nem süthette föl. Unalmas is, ásítózik, alig várja, hogy hazaérjen, s hogy a kocsi az utcákba jut, idegenül néz körül a lámpák közt, s megcsodálja a járókelőt, hogy miként lehet ilyen későn, esti kilenckor még a házön kívül mászkálni. A kapuja elé érve, úgy száll le, mint a holtfáradt; ha nem várják: mérges, ha várják: az a baja, hogy miért várták - nem, ez a mesterség nem ér semmit, napvilággal kell hazaérni, az bizonyos.

Szép őszi délutánokon mennyi gyönyörűség telik. A kocsi halad, már ahogy éppen akar, mert ilyen kora indulással az út nem sietős. Továbbá a dohány élvezetül szolgál, mert látni lehet a füstjét. Tüzet sem oly könnyű vele csinálni, az ember nem égeti ki vele a másiknak a kabátját, kocsira való szűrét. Pedig lám, a sógor pipára gyújt, hasonlóképp a másik sógor is, és büszkén mutogatják a dohány parazsát:

- Ehol e! Keresi a fináncot.

A dohány ugyanis, régi hit szerint, ha a pipából parazsalva kidudorodik, nemes vérbeli faj, s a pipából csak azért jön elő, hogy a határban szétnézvén, keresse a fináncot. De nem találja, mert szép illatának hallatára megbúvik a finánc (az effajta dohányok oly különösek lévén, hogy halladszik a szaguk). És a nap kellemesen jár-kel a fák fölött, játékos sugarai az emberi képekkel enyelegnek. Némely légyfélék állandó kíséruül a kocsihoz szegődnek, s úgy laknak rajta, mint más a palotában. Barátságosan duruzsolnak, egyik emberről a másikra másznak, s csak akkor rebbennek odább, ha a kocsi a város alá ér: a pusztai szabad legyek oda be nem mennek. A kútnál pedig megállani! - ki ne állna meg az útszéli kútnál? A lovacsák feje már jóideje arrafelé van fordulva, amerről az ágast látják, a lovacsák szaladás közben szívesen kortyannak egyet, és a hús vizecske hosszú torkukon úgy szalad le, hogy kívülről is látszik, amint hullámszik belül. A vízmerésnél pedig ismét mulatságok vannak, mert mindig az akar merni a lovacsáknak, aki legkevésbé ért hozzá. Mert a jártasabb itató nem vödörre jár, hanem dézsára, s az ostorfát a dézsa állása szerint fogni nem minden embernek adott tudomány. Különösen, ha a karjai sem szolgálnak hozzá, mivelhogy nem könnyű a dézsa, kávája sincs a kútnak, hanem fölötte köll a deszkákon állni; aki mármost ehhez nem ért, semmi vizet sem juttat a lovacsáknak a vályúba, hanem mindet magára locsolja, s azután ilyen csuromvizesen a magas kútról a homokba ugorván, úgy elkeveri magát, hogy akár a küldött ördögnek is lehetne tekinteni. (Nem toll ez hé, se nem kalamáris...)

Azután pedig megint csak halad a kocsi, kihallatszik a lovacsákból, amint taktusra kotyog bennük a dézsa víz, ellenben a sógor kiált, hogy baj van. Elmaradt a pipa. Mindenki látta ugyan, hogy a sógor ott feledte a pipát a kút oldalában, de hát aki nem tud a pipára vigyázni, az ne pipázzon. Megint csak megállunk, a sógor visszaszaladt a kúthoz, s jön aztán vidáman, mert ki látott ekkora örömet? - a dohány magára hagyatva is még mindig keresi a fináncot.

Ily mulatságok történnek, és az őszi enyhe napos délután szépsége valóban csodába illő. Ami a földeket illetné, amiken a kocsi átszalad, azokban vannak úgymondott feketeföldek meg homokok. Valójában azonban egyik is homok, a másik is, csak az egyik színe fekete-szürke, a másiké sárga, míg megint másé oly fehér, mint napon járó apró kis tanyai lánykák lenhaja

szokott lenni. A fák derekai barnák meg fehérek, már amelyik ahogy szokta, azonfelül pedig minden zöld, ami csak a magasságbéli úrnak a kék ege alatt van. Hanem ennek a zöldnek a sokféleségén el lehet ringatózni, mert bár számos, nem kápráztató, hanem szelídségében a természet tiszta bájával teljes. A fák levele más, sokszínű, azután itt-ott a szőlők, az egyik még éled, a másik hervatag, azután más a fű zöldje, más a nádasé, amodébb arany színében szinte világít a tarló. Nincsen piktör, aki le tudná festeni, nincsen ember, aki el tudná beszélni, s lám, a csendben kocogó kocsi üléséről mégis látható.

Látszik azonban a fák törzsei között némi fehérség is. Mindenki tudja, hogy no most, nem-sokára ez következik. Kis útszéli csárda ez, mert még némelyek annak nevezik. Udvarának a kapuja nyitva, beállhat, aki akar, most igen alkalmas oda beállni, mert nótá van ott, és tánc van. Nem valami nagy tánc, csak két magyar sétál az udvar homokján, a másik három magyar megy utánuk zenével. A zenében két ember van pikulával, egy ember pedig valami kis koporsófélét visz a nyakába akasztott szíjon, ez a koporsó a dalnak a lelke. A pikulák csak sivítanak, de ez a koporsó mondja a nótát. Az ember, aki kezeli, kis alacsony, zömök, hátul csatra járó csizmában, huszonöt év előtti úri divat volt ez a csizma, ma nem tudná megmondani egy sem, aki akkor viselte, hogy miről volt jó rajta akkor az a csat. De hát divat volt, s mint minden divat, átszolgált a néphez használtabb csizmák alakjában - tehát így fölöltözve hordozta a furulyások után a dalos koporsót a zömök ember, és igen csak szólaltatta:

Két karikagyűrű van az ujjamon,
Találok szeretőt falun, városon,
Találok én szeretőt,
Minden ujjamra kettőt,
Szőkét, csinosat,
Barnát, gavallérosat...

Mikor a pikula elhallgat, még egyszer mondja a kis koporsóforma zenei edény: barnát, gavallérosat. És lippennek rá egyet a mulatók. A mulatságban (ünnep van ugyanis) semmiféle hátráltatást nem tesz az, hogy a kocsi az udvarba fordul, a zene azért hangzik, csak okosan kitér egymás útjából zene meg ember. Dunog tovább az ember oldalán a muzsika. A formája az, ami a kisbögőé, csakhogy nincsen neki nyaka. Vonó se kell hozzá, csak a jobb kezével hajt az ember egy köszörűkőformát, amihez a húrok hozzáérnek, persze, zúgnak is. Huszonkét játéka van a zenei edénynek, *idest*: huszonkét billentyűje, fából faragva, amiket különféleképp a balkeze ujaival szolgáltat a húrokhoz a csatoscsizmás, ezekkel ütögeti ki a nótát, tíz félhang is tartózkodik közöttük. De mindebből nem látszik semmi, szemérmesen le vannak a húrok földéllel takarva; a köszörűkőforma se látszik, födele van, nemzetiszín pántlika óvja a zúgó földélt, hogyha leesik, a földre ne essen. És egyfelől hajtja a köszörűkővet, másfelől pedig balkézével huszonkét fadarabon, paraszti klaviatúrán muzsikál az ember. Zeneedénye hasába éppolyan lyukak vannak vágva, mint a hegedűn, brácsán és bőgőn szoktak f-formában lenni, csakhogy kisebbek. A forint be nem férne rajtuk, épp a koronához alkalmasak: az első korona tehát az edénybe csúszik, mint valaha a nagybögőbe a húszas. Jó. De a sógor szintén utána óvakodik, amint haladna az udvaron lippentető pusztafiak után, s megint belekoppant az edénybe egy korona, amazzal összeecsordulván. No, még tűri. De amikor a harmadik is beleesik, mérgesen rázza meg a szerszámot:

- Ne bántsanak engem - mondja haragosan. - Akkor zavargassanak, ha vége van a zenének. Akkor adjanak, kinek mi tetszik.

Őszinte szó. Ez nem cigány, sohase volt az. Ami pedig a muzsikáját illetné, ez nem más, mint a lant; a régi magyarul tekerőlantnak nevezett formája a lírának. Nemigen gondolom, hogy akadna ember, aki meg tudná mondani, hogy miként vált a mostani formájára, s hogyan s

mely módon került az Alföldre, s itt is csak egy vidékre. Régi, igen régi hangszer ez, de ami itt-ott felőle írva van, azon nagyon bajos lenne elmenni, mert össze-összetévesztik mással.

(Comenius a debreceni janua linguae-ben említi, ahol az éneklésnek tudományáról beszél, s tekerőlantnak mondja, latinul: sambuca sen barbitus nevet ad neki. A nürnbergi Orbis Pictusban említi a muzsikáló-hangicsáló szerszámok között: „a tekerőlant (kintorna) belül a keréktől, amely forgattatik, a forgácsok a balkézszel szoréttatnak, fogattatnak, illetetnek”. Itt lírának meg leiernek is nevezi, de képben másnak mutatja: azon nem fabillentyűvel játszanak, hanem kézzel nyomják a húrokat. A sambuca pedig másfelől nem más, mint a bodzafurulya: „bozfában alkotott igreckesség”-nek mondja a bécsi kódex. De megint másfelől meg ugyane név alatt parasztciterának említik: genus citharae rusticae. Ebből a fajtából, amelyen most a csatoscsizmás játszik, egy darabot ismer a lipcsei De Wit-féle hangszer-múzeum, csinálási éve 1720, s mert szép kalapács van a vasalására verve, azt hiszik, hogy valaha bányászemberé lehetett. Ott Bauernleiernnek tartják; a francia a vielle-ek közé sorozza; az angol neve: hurdygurdy.

Mint látható, elég változatos és körülményes sorsú muzsika, amely most itt szól a csárda udvarán. Hangja úgy zúg, mint a nagybögőé, s a szentesi tanyai embereket, akik még csinálni tudják, és játszani is értenek rajta, messzebb vidékre is elviszik falusi lakodalmakba muzsikálni.)

Vége a dalnak, elállt a tánc, gyérünk tovább. Előbb azonban a szíjra és kerékrejáró muzsika iránt alkudunk, hogy meg lehetne-e venni.

- Meg - mondja az ember -, de ma nem. Mert nekem az éjjel muzsikálni kell, szerződésbe vagyok ide a korcsmárossal.

- Hát itt hagyjuk. A korcsmáros majd beküldi alkalomadtán.

Gondolkozik az ember, azután kezdődik az alku. Két árát kéri, fél árát ígérjük, mint már szokás, végül megegyezünk. Fele árát mindjárt oda is adjuk, hogy meg ne bánja az alkut.

- Dehát... dehát... - szól meglepődve -, még oda se adtam...

- Majd ideadja. Hiszen magyarok vagyunk, vagy mi?

- Hát hiszen - vélte csendesén -, hát persze, hogy persze.

De a muzsikát nem hagyta ott a korcsmárosnál az ember, amint az alku szerint ez állt volna. Hanem másnap reggel behozta maga, s ahogy hangszerét a város utcáin cipelve járt-kelt, megfordultak utána a jövő-menők: a városi nép legtöbbször manap már hírből sem ismeri ezt a lantot.

- Hát behoztam magam - mondja. - Veszekedés volt ott az éjjel, mondom, még majd összehúzzák, ha ott hever. Meg apró gyerekei vannak a csárdásnak, elronthatnák.

Tekintete szeretettel siklott végig a lanton, amelynek fényesre kopott, barna födelére égetve van: *Én, Csendes István készíttettem ezt a muzsikát, Szentes...* - az évszámok lekoptak róla.

Hát jól van így is. A még járó pénzt eltette, s az ember aki tegnap nem szívesen hallotta a bögőbe hulló koronák csörgését, most ráadásul némi útiköltséget kért, mert - mondta -, hogy behozhassa épségben a muzsikát, lemaradt a társai kocsijáról, s most vasúti jegybe kerül, hogy hazatérhessen.

Azután leült. A lantot az ölébe vette, s hosszú szíjait átcsatolta a derekán. A köszörűt megforgatta, a fabillentyűkön még egyszer próbára végigjáratatta a balkezét, s még egyszer elzúgta az öreg szerszám:

Szökét, csinosat,
Barnát, gavallérosat...

Még az ajtóból is visszaszólt:

- Sohase adtam volna el, ha rám volna szabva... Ha nem hát nekem nagy, magas embernek való ez... Majd csinálok másikat - vigasztalta magát, és csendesen behúzta maga után az ajtót.

1904

ÍGY VOLT RENDELVE

Májusi napfényben odakint minden nevet és mosolyog még a föld is. A homokban csillog a macskaezüst, fehérfalú tanyák tetején fehér galambok tollázkodnak, kutyáról, tehénről téli bundájuk levedlett, az is csak könnyű és vidám állapot. A szarka a fák zöldjéből cserreg elő, és mondják bent a tanyában: Cserreg a szarka, vendég jön. Szerelmes táncukat lejtik a levegőben apró, fehér pillangók, ellenben a nagy farkaspille bement az ereszet alá aludni, mert ő éjjel kódorog. Az égen valódi tisztaságok mutatkoznak, s kékesen száll felfelé itt-amott a kéményekből a füst. Az ám, szép ez mind.

És mégis, itt a köz mellett, egy csendes kis tanyában Elekes Péternél most a szomorúságok pillanatai vannak. Mi dolog történt? Miért hallgat az ember, s miért sóhajt az asszony? Nem történt egyéb, mint hogy innen nem messze, alig egy fertályóránnyira, vizsga napja van az iskolában, s Elekesék fia is ott volt a tanulók között, a Ferkó. De Elekesék nem mentek le a vizsgára, bár a dolguktól megtehették volna, hanem csak ülnek otthon szomorúan. Minek menjenek? Csak szomorítanak magukat, és újabb fájdalmak lepnék el a szíveket, látván és hallván Ferkót beszélni a vizsgán bátran és okosan, csillogó szemekkel, kipirult arccal, amint az iskola legjobb tanulójahez illik is. És tudni mellé, hogy íme, a tanuláshoz vége van. Ferkó az iskola minden osztályát kijárta, tovább nincsen, nem megy, nem lehet, nincs pénz, mehet tehát annak, aminek a többi: béresnek valamely módosabb gazdához. Ők maguk nem tartathatják otthon, a gazdaság kisebb, hát mennie kell. Hogy a városra tovább tanulni küldjék, arra pénz nincsen, mert a bátyja már bent jár, azt is alig bírják, pedig a lakása is ingyen jár ki egy rokonnál...

Már délelőttre hajlott az idő a reggelből, az iskolában befejezték a vizsgát, szétosztották a jutalomkönyveket is, a sok gyermek szerteszéledt és haladt hazafelé. Jön Ferkó is boldogan a közön, nézi a könyvet, benne a képeket, a legnagyobb jutalom neki jutott.

Hát örömmel van ilyenkor a gyermek. Az anyja nézi az ablakból, amint jön a ház felé, s elébe megy. Ferkó hozzászalad:

- Anyám! Édesanyám!

- Mi az, Ferkó?

- Nézze ezt a szép könyvet... Megint én vagyok első.

Megint - tudták ezt úgyis otthon. Megint első, de ezentúl?

- Gyere, mutassuk apádnak.

Elekes Péterhez beviszik a szobába a könyvet, a gyerek arcán pírral ég a büszkeség, amint a szorgalma jutalmát az apja elébe az asztalra teszi. Péter nézi, nézegeti, aranyos a táblája kívül, színes festékekkel készített képek belül a lapok között, az első lapon az öreg tanító írása: „Legjobb tanítványomnak emlékül.”

- Ez csakugyan szép könyv - szól Péter, hogy mondjon éppen valamit. - De az is szép, hogy kiérdemelted.

Hallgatnak. Miként kellene a gyermeknek megmondani, hogy de most már ennek a világnak vége van, jön az élet munkája, a kézből a könyv kimarad, s helyette a vasvilla nyele jön bele. Az iskola fehér fala a különféle táblákkal és térképekkel eltűnik, helyette az istálló falai következnek, amik magukba zárnak egy fiatal életet. Jézus, de borzasztó dolog a szegénység... Ilyenkor látszik meg nagyon.

Az asszony félénken szól:

- Már most vége is az iskolának, Fercsi.

- Vége - mondja a gyerek -, majd az ősszel kezdődik újra. Már azoknak, akik még nem végezték el mind az osztályt.

- De te már - folytatja Elekes -, te már...

- Én már elvégeztem mindet. Nekem most már...

A gyerek megáll, s hirtelen a szüleire tekint. Látja az apját lecsüggesztett fejjel, amint néz bele az asztalra tett jutalomkönyvbe, zavarodó szemei előtt táncolnak az öreges betűk: Legjobb tanítványomnak emlékül. Látja az anyja szomorú arcát, érzi a csendet, amely hirtelen beállott, s most először fölvilan az agyában: hátha ez azt jelenti, hogy az iskolának vége. Hirtelen az apjához rohan, a mellére veti magát, átkarolja, úgy könyörög.

- Édesapám, taníttasson kend tovább engem is, mint a Jancsit.

Az asszony nem állja tovább, kimegy, mintha dolga volna. Az ember a gyermekével magára marad. És szólna hozzá, ha tudna, de mit tudjon szólni. Lelkében mondhatlan keserőségek támadnak, a torkát is fojtogatja valami, s melléből valami melegek rohannak a nyakán keresztül a feje felé. Ím, hetek óta gondolkozott már ezen (az ő szótalán életükben sok hely jut a gondolatok számára), és most nem bír szólni. Pedig ami nem lehet, az nem lehet. Hisz mennyiszor meghányta és vetette már, de egyre nyilvánvalóvá vált, hogy ez kész lehetetlenség. Nincsen hozzá tehetsége - mondják ők, a vagyoni tehetséget értvén. De mit szóljon. Ott van a gyermek, karjaival a nyakát öleli, fejét a mellére hajtja, s lehajol az ember hozzá, hogy megcsókolja a homlokát.

- Nem bírom, fiam - mondja végül -, nem bírom. Tudod, hogy szegények vagyunk.

A gyerekek a könnyei lassan megerednek, az anyja bejön, és szelíden szól neki:

- Fiam, kisfiam.

Az apja mondja:

- Még csak itthon sem tarthatlak - s folytatná tovább, de ugatásba kezd odakint az udvaron a kutya, valaki jön. Hallatszik, ahogy csitítja a kutyát, mondván: - Ne okoskodj Bodri, mert rád húzok!

A gyerek lefejtí a karját az apja nyakából:

- A tanító úr - mondja.

Csakugyan az öreg tanító köszönt be a szobába. Nem sok kell hozzá, hogy lássa a helyzetet, a könyv fölébe hajló csüggedt férfit, emitt a gyermeket, arcán a könnyek friss nyomaival, amott a szomorú és szótalán asszonyt; leül a padra, és csendes sóhajtással szól:

- Én is ebben járnék pedig.

Mondhatlan tisztelettel függeszti égő szemeit a gyermek az öreg mentorra. Ez azt mondja:

- Eredj ki, kisfiam, egy kicsit, édesapáddal volna beszélhivalóm.

A gyerek csendesén kisompolyog a házból az udvarra, ott maga elé bámultan megáll. Most az asszonyban tör ki a halk jajkiáltás, mintha egyenesen küzdő szívéből fakadt volna.

- Nem bírjuk, nem bírjuk. Nincsen hozzá tehetségünk. Amaz is csak szenved odabent.

A tanító hallgat, mert az ilyesmi ellen valóban keveset lehet mondani.

- Téged is én tanítottalak, Péter, téged is, Veron, de ennél a fiúnál különbséget észlel a kezem alatt eddig. Isten ellen való vétek, hogy béresnek menjen!

Elekes Péter határozott mozdulattal becsukja a könyvet, s az asztaltól föláll. A csüggetettségéből elég volt ennyi, nem lehet örökké siralom, és végre is határozni kell.

- Pedig annak megy - mondja erős hangon -, mert más nem történhetik. Pénzt kell keresnie, nem is magára, hanem amarra, a Jancsira, aki benn tanul.

Csendesebben hozzáteszi:

- Mert így van rendelve a sors által.

Az öreg tanító mormog:

- Igen, áldozatoknak kell lenniük. Rendelve van, hogy áldozatok tétessenek.

Kezet fogván, néma szomorúsággal tekintenek egymás szemébe mind a hárman. Elmegy az öreg. Az udvaron, mellette elhaladván, szó nélkül homlokon csókolja a merengő fiút, s bús gondolataival elhagyott iskolája felé igyekszik.

1904

HAJNALI SÖTÉTBEN

RÉGI DOLGOK

A mi felsőtanyánk hosszú és vékony földszalag, amely fölnyúlik egész Félegyháza alá. A felső része ma is pusztá, a csengelei legelő. Lejjebb következik a balástyai kapitányság. A hatvanas-hetvenes években, még igen csak szétszórt tanyáival, közte és Kistelek között haladt a vasút. Ugyan most is halad, de sebesebben. E tájtól nem messze fölfelé, a péteri pusztán állították meg Rózsa Sándorék a budapesti vonatot, ez is lett a vesztük. Addig csak ímmel-ámmal ment a rablóvilág kergetése, hanem a vonatmegállítást már felrázta nyugalomukból a hatóságokat. Ez már nem tinólopás meg lókötés, nem is csárdai bicskázás, hanem nagy dolog. Az egész „Staatsbahn” hitele veszélyben forgott, hogy azon nem lehet utazni, mert a betyárok szavára megáll a pusztá közepén éjjel a vonat, és kezdődik a fosztogatás. De meg az állam rendje is szenvedett vele a külföldön. Jött Ráday...

Jó hírünket ugyan az osztrák sógorok is szerették terjeszteni. Egy azon időben megjelent bécsi lexikon, melyet az osztrák akadémia adott ki, külön és hosszasan ír Rózsa Sándorról, s azt mondja róla, hogy mikor elsőbb amnesztiát kapott, hazatérve megváltozott viszonyokat talált, mert „egykori” cimborái polgármesteri hivatalokban ültek. No, nem lehet mondani nemet - csinos kis híresztelés ez is.

Nem csoda azonban. Idehaza is sajátságos hírek jártak s járnak olykor most is azon munka felől, amit annak idején Ráday csinált. Általános szólamná vált a kifejezés: a szegedi rablóvilág. Az apákról átöröklődött a fiakra, részint a Sándor révén, mivelhogy az csakugyan idevaló volt, másrészt pedig mert Ráday a szegedi várba gyűjtötte össze az egész Alföld szegénylegényeit. Csakugyan az egész Alföldét, s nem is csupán szegénylegényt, hanem úrféle embert is, különféle vidékekről. És Szeged még csak nem is azért támadt elő ebben a dologban központul, mert hogy az Alföldnek a közepén van, hanem mert éppen volt itt egy, katonailag már semminek sem hívott ócska törökvár, ahova százával is lehetett rakni a rabokat. Ráday dolga voltaképpen Pest megyében is folyt, a nemes vármegye börtönei szintén megteltek, s mikor innen a hetvenes évek elején egész hivatali karával elment, még azután Aradon két esztendeig dolgozott, és ott sem azért, mintha csak Aradon akadt volna munkája, hanem mert ott is talált várat és a várban kazamatát.

A híres, nevezetes bűnpörök aktái is ott maradtak nagy részben, féltve őrizték azokat sokáig, avatatlan szem azokba nem pillanthatott. Úgy hallottam, pár éve nagy ládákban onnan vasutaztak föl Budapestre ezek a sárgult írások, hogy a csendőrség történetének megírásánál alapul szolgáljanak arra: miért kellett elhajítani a régi perzekutor-rendszert, s a helyébe állítani a mai csendőrséget.

Sok régi bűn, vétek és vérátok utazhatott akkor a vasúton, mikor megindultak ezek az akták... Még ismertem néhányat a Ráday régi, külső tisztviselői közül, akik még öreg korukban is szótalanok tudtak maradni, de olykor a fehér asztalnál, jobban mondva: könyökölve a kisvendéglő piros abroszán, mégiscsak el-elmondtak valamit. Itt az öreg Szekula, aki akár csak egy hadihajó kapitánya, zárt parancsot kapott a kezébe, hogy menjen vele meg az embereivel egy alföldi városba, s ott a városháza előtt bontsa föl a pecsétes levelet. Elment, kibontotta az írást: kurtán csak az volt benne, hogy a kapitányt azonnal vasalja meg és hozza be a várba. Meg az öreg Varjassy, aki hasonlóképpen szállította Arad megyéből az esperest befelé, a szép,

piros selyem cingulummal a derekán... Hát igen. Olykor beszéltek egyet és mást, de a javát elhallgatták. Minek az? Az idő elmúlt, unokák öregapák bűneiért mit sem tehetnek, az öregek tehát hallgattak, s bicskaheggyel olykor citromdarabot bökdösvén a borba, csak úgy magukban, belőlről újra átéltek a régi életet...

Abban a Balástyában volt a hetvenes években nekünk is tanyánk. Inkább majornak lehetett volna nevezni, mert gazdasági épületei annyian voltak, hogy nem kellett udvarhoz kerítés, mert körülállták maguk a falak. A dombon volt a gazdaház, azontúl következtek a cseléd-lakások, csűrök, színek, istállók. Nagy udvar volt, volt virágos kert is benne, két kapura szolgált, de mindig nyitva voltak.

Szép tanyánk csak úgy álmomban jut olykor az eszembe. Ami körülötte volt, mind oda tartozott. A Rónayaké volt ez azelőtt, öregapám vette tőlük édesanyámnak hozomány gyanánt. Még nincs harminc éve, hogy eladódott, s érdekes az akkori meg a mostani birtokviszonyokra nézve, hogy a kétszáznegyven holdas tanya, összevissza minden holmival, ökörrrel, tehénnel, lóval, kocsival, ekével csak valami harmincezer forinton kelt el. Volt benne negyvenkét hold szőlő, azt az új tulajdonos azonnal kihányatta az utolsó tőkéig valamennyit. Nem volt akkor a bornak ára, a homoki bort általán csak kocsisbornak nevezték, csak kurta vendéglőben mérték olyan olcsón, hogy ma körülbelül a szódavíz is drágább. Hát ennél fogva kidobták a szőlőt, s vetés került helyére. Ha ma megvolna a negyvenkét hold szőlő, maga megérne ugyanannyi ezrest, forintban...

Megváltozott a világ azóta. Sok minden változott, a közbiztonság is. A Sándorék eltűntek, ki börtön fenekén halt el, ki amúgy. A Sándor Szamosújváron adta ki a lelkét - ha volt neki -, miután kitanulta a szabómesterséget a börtönben. Az öreg Veszélkát meg Eszéken akasztották fel valami nyolc éve. Ez nem is volt idevaló ember, azokból való volt, akiket még Mária Terézia telepített az Alföldre, falut adván nekik, amely „a királyi postautat biztosítsa”. Csodálatosképp épp ez a falu lett később a rablóvilág fészke.

Ritkán járt ki a tanyára apám, mert volt kint öregbéres, az öreg Dékány személyében - vén furfangos ember. Meg egy ispán, afféle botos-ispán csak, egy öreg, pápaszemes zsidóember, köznyelven Tapló sógor, mivelhogy télen-nyáron taplósipkában járt. Valami híres gazdák lehettek ketten együttvéve. Pár éve egy idősebb, vagyonos polgártársam meghívott, mennénk ki az alsó tanyára, ahol gazdasági kiállítást meg lefuttatást csinált épp a kapitányságbeli népkör: nézzük meg. Kimentünk az ő hintáján, föltekintettünk mindent annak rendje szerint, s délután jövén hazafelé, a homokban lassan haladó kocsin régi dolgokról beszélgettünk. Azt mondja a társam:

- Ismertem a balástyai tanyát.

- Ugyan? Honnan? - kérdem, mert társam alsótanya birtokos, s ez Szabadka felé van, amaz meg Félegyháza felé.

- Gulyáslegény voltam én fiatal koromban - feleli - csak később kerültem én be a városra. Hát arról a tanyáról is legelt nálam jószág. Akkor még nem fizetést adtak a gulyásnak, hanem kenyérben járt ki a konvenció. Hát az öreg Dékány olyan penészes kenyereket küldött ki konvencióba a gulyához a tanyáról, hogy menten el kellett ásni mélyre, nehogy a kutyák megegyék, mert elpusztultak volna tőle.

Hát ilyen sikeres gazdálkodást folytatott a furfangos Dékány és a Tapló sógor. Tehették, mert apám ritkán járt ki, ha kiment, több napra ment, mert a ki-be való járás egy napot elemésztett. Ilyenkor, a pusztai magányban akadtak olykor látogatói, vagy a felsőtanyai lovas pusztázók kapitánya, vagy Klemm Jusztin lovagoltak oda egy kis kvaterkára. Klemm Jusztin a későbbi

hírneves csendőrtiszt, akkor a kisteleki perzekutoroknak volt a komisszáriusa. Persze legény nélkül sohasem jöttek, nem olyan világ volt, hogy rendőrtiszt egymagában is kódoroghasson a pusztán, ilyképp nem volt feltűnő dolog, ha egy-két perzekutort lehetett látni a tanyaudvarban.

Mikor éppen úgy kint tartózkodott apám, egy ebéd után négylovas sátoroskocsi zörög be az udvarra, s perzekutorok ugrálnak le róla. A sátoroskocsi - akkor stájerkocsinak nevezték - nagyon kedvelt volt az Alföldön a hetvenes években. Sátora a széltől, esőtől jobban védett, mint a hintó, azonfelül sokkal könnyebben elment a mély homokban, mert az még üresen is nehezebb, mint emez teherrel. A perzekutorokon meg rajta a rendes uniformis. Kékposztó prémes bekecs, fekete zsinórral, juhászos, pitykés alul bőrnadrág, rezes kard, dupla puska, juhászos széleskarimás kalap, ami a kistelekieket a tanyaiaktól különböztette.

A négy perzekutor megy be egyenesen a Dékány öregbéres lakására, apám meg csak vár, hogy majd csak bejön, aki velük jött, de nem jön senki. Hanem az öregbéres háza felől egy kis zajgás hallatszik. A lovakat sem fogják ki, hanem Dékány megfordítja a kocsit, hogy fejfel álljanak a lovak a kapu felé. Azután jön föl a házba, kopog az ajtón, hozzáütvén néhányszor a keze fejét. Bejön és pislog a vereskarikás szemével - mert az ő szeme hamarabb felfödözte a trachomát, mint az orvosok.

- Téns úr... - mondja.

Az akkori külső világ csak a hivatalban levőt titulázta tekintetesnek, a többi más, az téns úr volt.

- Téns úr - szólta Dékány -, a Sándor van itt három pajtásával...

- A Sándor? Hisz perzekutorok jöttek a kocsin!

- Nem a kérőm alássan - véli a Dékány. - A Sándorék vannak abban a gúnyában. Aszongya a Sándor, hogy azt mondja, rettentő szeretne egy kicsit mulatni, kérdezte is, hogy ideki van-e a biliárdos úr?

Apámnak kávéháza volt akkor a városban, a biliárdos úr elnevezés innen támadt.

- Hát aztán mi lesz most már?

- Hát - mondja Dékány -, a pincekulcsot ha lönne szíves a téns úr idanni, mög majd egy zsák zabot is annánk nekik.

Ilyenkor mit lehet tenni? Nem lehet mást tenni, mint leakasztani a pincekulcsot, és azt mondani Mihálynak: csak adjon nekik Mihály mindent, ami kell...

És most jönnének a duplapuskák, a mordályok, a zord haramiavezér dörgő kiáltása, már úgy irodalmi szabványok szerint:

- Pénzt vagy életet!

Pedig dehogy. Szó sincs róla. Még csak fel se tolakodtak a gazdaszobákba, lent maradtak az alsó házban, a béresnél. Ettek, szalonnáztak. Néhány nagy kancsó bort fölhordott ugyan nekik a Dékány, de cserébe elszívta a dohányukat a vén pislogó. Mikor olyan félrészegformára beitaloztak, a zsák zabot fölvetették a kocsira és elmentek. Dékány jött jelenteni, kezefejét ismét hozzávágván néhányszor az ajtóhoz:

- Elmöntek, alássan mögkérőm. A Sándor köszöni a hozzájuk való szívességet.

1905

TÖRTÉNET A GYERMEKRŐL

Nohát most már hogy leszünk, szücsök? - mondták tehát az emberek, látván Viktor állapotát. De nemcsak az emberek mondták, hanem a leányok is sugdostak egymás fülébe, olykor sikitva nevettek, az asszonyok pedig, ha a tanyákon találkoztak, csóválták fejüket e világ rosszaságai fölött.

A Viktor leány meg a János legény története ez, ama mindennapi, amely oly gyakran megesik, s megesett Viktor is. Hogy János húzott a Viktorhoz, s hogy Viktor az életét adta volna Jánosért, magától értetődő. Már régen ismerték egymást, e helyeken ugyanis nem a bálakban ismerkednek meg a fiatalok, hanem mint gyerekek a mezőn állatlegeltetés közben, azután pedig a dologon, ha kapálni, szénát gyűjteni, szüretelni járnak.

Mert bár János apja - az egész ügy alapja itt kezdődik - a vagyonról táplált külső fogalmak szerint a vagyonos emberek sorába tartozott, azért János is csakúgy elment napszámba másokhoz dologra, mint a többi. Mert hiszen valóban céltalan állapot volna, hogy, mivel otthon a munkálni való földön minden dolog elvégezve van, akkor ölbe tegye az ember a kezét, és nézze tétlenül az idők folyását. Ezt ők nem teszik, valóban nem teszik: úgyis elég pihenő napot hoz a tél a maga szürke hónapjaiban. Továbbá János apja tanyáján a pénzgyűjtő szándék erélyesen mutatkozott. Az apja maga szerezte, amiye van, béreslegény sorsból vergődött elő, s igen meg tudta becsülni azt a sorsot, ha valakit tulajdon maga gazdájává tesz az Isten. Kedvező sorsa mély hálával töltötte el az Úr iránt, többször misét is mondatott a tanyaudvaron, de másrészt a maga életét forgatva elméjében, Jánost is az egyszerű és küzdő élethez óhajtotta szoktatni, mert csak így lelhető fel a valódi boldogság. Másfelől abban a nézetben volt, hogy halladjunk a korral, miközben talán inkább az erre való erős szándékot óhajtván kifejezni, a halladjunkot mindig fölösszámú el-lekkel mondta. Minden tanítást szívesen elfogadott, a gazdasági előadásokra eljárt, s annak idején fokozódó rémülettel kezdte hallgatni a belterjes gazdálkodásról szóló tanokat. A belterjességtől ijedt meg. Nem tudta, mi az a bel s mi az a terj - a dolgokat valóban sokkal okosabb emberek sem mindig tudják. De volt hozzá ereje, hogy ne riadjon meg végképp, csak hallgatta megint tehát, s utóbb boldogan mosolyogva állapította meg, hogy voltaképpen kerítéses gazdálkodás ez, minek nyomán az öreg eperfát is kivágta, hogy belőle a kerítéshez karókat csináljon, mondván: majd nől addig új eperfa, míg Jancsi annyira emberkedik, hogy feleséget hoz a házhoz.

Nőtt is a fa, és Jancsi egyszer mondá, hogy ő feleséget hozna a házhoz. Nem volt nekik több gyerekük, evvel a Jánossal együtt összevéve volt nekik egy, s megütődve hallgatta János apja, hogy János el akarja venni a Viktort. Komoly idők voltak ezek, és lelki keserőségek árnyai borultak e szigorúan tiszta és rendben tartott tanyára. Mert tudvalevő, hogy minden botnak két vége van, s ezúttal a bot másik vége az volt, hogy hiszen a Viktor afféle nincstelen semmi. Az apja csak kapás, másnak a keze-lába, akkor küldik el, amikor akarják, s mondta János apja:

- Ugyan hova gondolsz, János?

- Hát pedig már csak így gondolom, apám - mondta János szomorúan, mert tudta, hogy efféle kötözködések fognak történni.

Az öreg ember végignézett a fiún, s kurtán mondta:

- Hát pedig ide nem hozod. Ami nem lehet, az nem lehet.

János ismerte apja határozott beszédét, nem szólt ennélfogva semmit, hanem az édesanyjához folyamodott. Ahogy a kamrába ment foglalatoskodni, utána óvakodott, és ott mondta neki:

- Édes szülő anyám, segítsen rajtam.

Az asszony rábámult. Az erős, csupa akarat férj oldalán ő oly semminek tudta magát, hogy az eszébe sem jutott, hogy még ő is tehetne itt, ebben a dologban valamit. Hát hiszen igen. Mikor ők összeálltak, más világ volt. És amikor János született, még nem is voltak pap előtt, nem is értek rá, pénzük nem volt hozzá, mindaz csak későbbben történt... De most? Mit tehessen ő? És János bevallotta neki, hogy ők is csak úgy vannak, ők sem voltak még pap előtt, s lám, már mégis...

Az asszony nem felelt. Hirtelen támadt sápadtság borította el, majd a meleg kezdte lelni, a forróság átfutott rajta, amidőn az eszébe ötlött, hogy az voltaképpen neki unokája lenne. A kamrából tehát szóvalan kifordult. Jánost otthagya és bement az öregéhez:

- Baj van, János - mondta.

- Micsoda? - mondta az öregebb János.

Az asszony beszélt, ahogy ők szoktak, abban a régi szerény módban, hogy önekik kend a férj, de a férjnek te az asszony. Beszélgettek egy darabig, az öregnek pattogó szavai ki is hallatszottak, ifjabb János az ereszet alatt hallgatta. A szavak mind mérgesebbek voltak. János gondolta, hogy bemegy, de nem kellett, mert jött kifelé nagy sietve az anyja, s utána rohant fölemelt karokkal az apja, hogy majd megütné. János ilyent még nem látott mióta élt keze önkéntelenül nyúlt az ereszet kerítéséhez támasztott szénavonó után, és a szigonyt az apja melle elébe tartotta.

A megdermedések és hihetlenségek pillanatai ezek. Rohan vissza az asszony, és rángatja Jánost:

- Te... Apád ellen!

Amott az öreg, mérgében állva a hegyes vas előtt, emitt e fiatal, elszánt, szívben és lélekben egyaránt keserű. Áll ott egy darabig komoran és sötéten, azután messze eldobja a szénavonót, hogy remegve áll meg a homokban, ő maga az istállóba megy, hogy a ló nyakára borulva elrejtse égő könnyeit.

Aznap nem ettek. A másnap sem hozott valami különösen jó időt, a gyerek nem ment be a házba, s estefelé elhaladt Viktorék felé. Egy legénytársa, akivel találkozott, gúnyos szavakat vetett feléje. Csaknem birokra mentek, de azután amaz azt mondta neki: - „Előbb csinálj rendet ott, ahol bajt tettél...” - Belátta János az igazságot, haladt az útjában tovább, de abban sem volt köszönet. Viktorék szegényes vityillójában az apa szemrehányásai fogadták, és a sápadt, beteg Viktort egyedül találta.

- Hát a gyermek? - kérdezte János reszkető hangon, pedig az ő szavuk nem szokott reszketni, hanem hát a hirtelen egymás tetejébe zúdult lelki viharok megviselték. - Hát a gyermek? - kérdezte ismét, és a szomorú Viktor még szomorúbban felelte, hogy a gyermek már bent van a városban, itthon nem tarthatták a törvénytelen, hát bevitte az apja tegnap a lelenházba. Azután egyikük egyik felé, a másikuk másik felé fordult a falnak, s megint csak sírtak egy sort. Meg még azután bejött a Viktor apja a szobába, és azt mondta Jánosnak:

- Eredj innét a pokolba. Ne szaggasd már a szívünket, eleget szaggattad már.

- Jól mondja kend - sóhajtott János -, csakugyan a pokolba mék, ha hazamék.

Hazafelé ment, a szőlőkerítésen keresztülugrott, hogy ne is lássák, s ismét az istállóba ment, hogy ott hál. Aludni azonban nem tudott, ő is forgatta elméjében sorsát, hogy mit tévő legyen. Apját már el tudta volna hagyni, de az anyját nem. Ismét mondhatatlanul elnehezült a lelke arra a gondolatra, hogy az apja ő végette meg akarta ütni az anyját. Azután hirtelen az jutott az eszébe, hogy talán Viktort is megütötte ő végette az apja. Felugrott az alomról, hogy elmegy Viktorért, azután ketten elmennek a gyerekért, aztán elmennek világgá. Az apja is csak így volt, mégis megélt.

Ekkor hallatszik, hogy jön valaki a homokban. Az istállóajtón beszél az apja:

- Hallod-e, János?

Azt mondja emez:

- Nem hallom.

- De az apád teremtését - véli az apja -, most énnálam van a szénavonó.

Elkeserülten feleli a sötétben a legény:

- Jobb annál a vasvilla. Az meg énnálam van.

- Ne bolondulj, János - mondja az öregebb János. - Holnap korán befogj, aztán megyünk Viktorékhoz.

Szólna már erre a legény, menne is az apja elébe, mondván bűnbánattal: édes tanító apám - de sötét van, az öreg pedig már a homokban ellépkedett. Őt magát pedig oly belső örömök érik, hogy a hajnalt álmatlanul alig várván, már szerszámozásba fog. A béres segíteni akar, de elintí, mondván:

- Ne bánd.

A befogott lovakkal a ház elébe áll. Az apja kijön és mennek. A homok ugyan akkora a közön, hogy gyalog hamarabb oda lehet érni Viktorokhoz, mint kocsin, de hát ha az öregnek éppen csak ez a kedvtelése, hát jól van. Oda is érnek, mint már ez szokásos, és a kevély ember a fiával a házba megy.

- Hol a gyermek? - mondja.

- Hja, a gyermek odabent van a városon, a lelenházban.

- Az én unokám a lelenházban? - mondja a megtört kevély ember.

Mindnyájan a kocsira ülnek és meg nem állnak addig házig a városban, ahol az elhullajtott gyerekeket tartogatják. Oda beszélnek, s az irodában az úrfélétől a gyermeket kérik, - No, az nem úgy megy, olyan gyorsan - mondja az úr. - Hanem hát mi neve van a gyermeknek.

- János - mondja halkán Viktor.

- János. Hát milyen János?

- Kútásó János.

Hajh, kis Kútásó János, hajh, hajh, keresnek a csodálatos nagy könyvekben, de nem találják. Hát hiszen, nini. Utóbb jut a Viktor apjának az eszébe, hogy Kánya néven jelentette, mivelhogy az ő csúfneve odakint Kánya, s úgy gondolta, hogy az ilyen csúfságot alkalmasabb a csúfnéven jelenteni.

Az úr megint durkál a könyvekben, azután azt mondja:

- A gyermek gyenge volt, tegnapelőtt meghalt, tegnap eltemették...

Viktor hanyatt-homlok bukik előre, de az öregebb János megfogja. Ki kell vinni a kocsira, maga járni nem tud. A fiatal János hátulról támogatja, vállait szelíd szeretettel emeli. A Viktor apja pedig, meg az öregebb János, akik eddig nem fogtak kezét, most kezét fognak, s erre a két összefogott kézre ülteti a fiatal János Viktort, hogy a kocsihoz a halottas házból kivigyék.

1905

A KIS KADÉT

A nyolcvanas évek második felében a zászlóaljunk lent állomásozott a török földön. Messze lent Hercegovina alatt, Novi Pazárban, mint mondani szokás: az isten háta mögött. Nemigen törődött velünk senki, csak éppen hogy a szolgálat volt szigorú, de az itthon szokásos copfokból alig volt meg valami. A török hadsereg, amellyel együtt szolgáltunk, bizony ott a végeken nem sokra tartotta magát, láttam kivonult csapatnak kivont kardú tisztjét: csupa rozsdá volt a kardja, mintha a föld alól ásták volna elő. No, a mi tisztjeink se nagyon parádéztak, ott általában nem is volt parádés egyenruha. A békeidő cifra külsőségei: díszkabát, csákó, teljesen hiányoztak. Némelyik tiszt fölhúzta a csizmáját, de a csizma füleit már nem dugta be a szárba, mivelhogy minek az ottan? Minek és kinek? Különb a legénység is csak úgy volt, még csak nem is borotválkozott, akinek nőtt, hosszú szakállt eresztett s a húsz-huszonhárom éves fiatalok csapata harminc-negyven évesnek látszott. Még olyan is szakállt eresztett, akinek bajusza nem nőtt, ilyenformán elmehezt volna angolnak. Volt tiszt, aki a kardbojtját végig beszegette sárga bőrrel, hogy kevésbé kopjon, volt olyan is, akié teljesen elkopott, a bojtjai helyett csak a nyele maradt meg, de mégis jó volt.

Mindezt különben csak azért beszélem, hogy elmondjam, hogy azon a helyen igazán nem voltak kényszerítő fölösleges kiadások. S amellet a fizetés több volt, mint itthon. A legénység egy része nemhogy hazulról kért volna pénzt, mint szokás, hanem még ő küldött haza. A tiszt, ha talán némi adóssággal jutott is oda le, pár év alatt ott kifürödhette magát a bajból, ha az élet szekerén okosan ült. El lehet azonban mondani, hogy mégsem történt meg ez egészen így. Abban a rendkívül nagy elhagyatottságban sokat korhelykodtak az emberek, többet, mint kellett volna. És hát a korhelykodáshoz valóságos úri szimbólum gyanánt kellett pezsgő.

A pezsgő...

Sajátságos dolog, hogy az úri mivolt akkor kezdődik el, amikor előkerül a pezsgő. Még sajátosabb dolog az, hogy ez éppen abban az időben a katonáknál volt divatos. Mert csak ezzel lehetett dokumentálni azt, hogy valaki úr. A pezsgőkultusz általán elterjedt minden országban mindazon csapatok tisztikaraira, akik nem tartózkodtak az úgynevezett békeállományban. Bizonyos alapját meg lehet találni. A nem békeállománybeli csapatnál sohasem lehet tudni, hogy a holnapi nappal él-e még az ember, vagy pedig fölfordul valamely hegyoldalon: ennélfogva éljünk, ameddig élhetünk.

Odalent is lehető szerjedelmet vett a pezsgő. Pedig odalent drágább volt, mert az odavaló szállítása nehéz és költséges. De azért fogyott. Mikor eljöttünk onnan, a török helyőrség tisztikara egy darabig elkísért bennünket, ott, a nagy havas hegyek aljában, a Dzselaznica patak mentén, pezsgősüvegekből dugókat durrogatott. Pedig ezen igen tekintélyes egyenruhája, de mesésen szegény török férfiak fizetésével, úgy lehet, a fölséges szultán kincstárnoka talán még a mai napig is adós.

(A pezsgő... Mostanában olvastam Verescsagin ezredesnek az iratait Kínáról meg Mandzsúriáról. Ez a Verescsagin testvére annak a nevezetes festőnek, aki Makarovval együtt elpusztult. Ez a Verescsagin a vezérkarban ezredes, és könyvében sok olyan dolgot mond el az orosz tiszt, amik még a sorok között is sejtetik azt a veszedelmet, amik a nagy északi birodalmat dúlják. Ezek a részek ugyan a politika rovatára, vagy úgy lehet, a háború rovatára tartoznának, fölülük ennélfogva ezen a helyen sok beszéd nem lehet, de megemlíthető a Verescsagin könyveiben gyakran előforduló passzus: „Wurde Sect serviert...” Irataiban mondja a tiszteletre méltó és őszinte generális, hogy ahova csak betette a lábát úri helyre, akár kínainál volt, akár orosznál, akár mandzsunál: mindenütt „wurde Sect serviert”. Ő maga írja, hogy utóbb már csak koccintani tudott, mikor a gazdag kínaiak és mandzsuk feléje tipegtek pezsgős palack-

jaikkal, de inni már nem tudott. Amazok azonban boldogan dőzsöltek a lében. Mibe kerülhet pedig ott, a föld túlsó oldalán, az az üveg francia pezsgő, amelynek még itt is magas az ára?)

Elkalandoztunk a gondolatokkal. Hiszen jó, azt bajos volna tagadni, de a magyarországi pezsgő-szerelm is tisztán csak ott leli alapját, hogy uraknak láttassunk lenni, mivelhogy azt isszuk, ami a legdrágább. A francia szereti a pezsgőt, s mielőtt hajnali vadászatra menne, húst eszik és felhajt a sectből egy pohárral vagy kettővel is. A délelőtti früstüknél sem tartja megvetendőnek, s ilyenkor megtörténik, hogy három francia megiszik egy félüveg pezsgőt, amiért legföllebb másfél forintot fizetnek, s tőle egész nap vidámak és kedélyesek maradnak - ellenben Magyarországon, mikor a különféle boroktól, úgynevezett finom boroktól és úgynevezett kocsisboroktól félálmosodva lévén az emberfia, ezek után boldog, ha nyolc pengőjével vásárolhatja meg üvegjét a minél franciább italnak...

Gyerünk azonban vissza Novi Pázárba. Szép vidék ez így messziről nézve, mert nagy hegyei vannak nagyon, s a szegény alföldi baka sóhajtva kérdezte, hogy ha ennyi áll ki belőlük a földből, mennyi lehet még a hegy talpából a földben? E sivár és szürke hegyóriásokra szomorúan tekintenek az emberek, és hiába néztek felőlük a haza felé, nem láttak egyebet, csak hegyet, meg ismét hegyet. A nóta, ami ott termett, mind szomorú, mind bús, mint az egész élet abban a nagy kietlenségben, ahol némely helyen el lehet gyalogolni félnap úgy, hogy egyetlen viskót vagy egyetlenegy embert nem talál az utas. Mély búsongó hangulatnak a vidéke ez, amely a lelkeket megfekszi, s így, ami dal ott született, mind bánatos.

Voltak ott különféle katonák, származásban, nevelésben, gondolkozásban egymástól eltérők, de a legsajátosabbak voltak mégis a transzportbeliek. Voltaképpen minden kisebb csapat, ha úton van: transzport, de ott lent ennek a szónak különös értelme támadt. Oly embereket jelentett, akiket büntetésből küldtek le oda, miután előbb különböző katonai börtönökkel itthon megismerkedtek. Meg aztán lefokozottak, degradáltak, akik nem maradhattak ott, ahol eddig parancsoltak, és közlegénnyé máshova tették őket.

Hozott egyszer a transzport köztük egy fiatal, magas, halvány fiút, aki akkor még az osztrák nemesség egyik büszke nevét viselte, de már csak a panganét verte az oldalát, a kard elmaradt: a kis kadétot már lefokozott állapotban küldték oda. Mi bűne volt, nem tudtuk. Valami nagy nem lehetett, mert akkor a nemességét is elvették volna. Megsajnálta mindenki, mert nagyon csendes volt a fiú, mint általában az ilyen lefokozott emberek. Csak úgy téblábalnak a világban, várván sorsuk jobbra fordulást. Némely részük a katonai börtönökben nazarénus rabkatonákkal kerül össze, azoktól lemondást, alázatosságot tanul. És szóval állják a sorban az alsóbbrendű gyakorlatok tanulását, amit azelőtt ők tanítottak, s ha éppen olykor rájuk szólnak, hogy ezt vagy azt nem jól csinálták, nem bánják azt sem, s készséggel csinálják újra, ahányszor csak tetszik...

Így volt a kis kadét is, keveset beszélt, hallgatott, tette, amit parancsoltak, amaz egykedvűséggel, amely nem bánja ha akár holnap reggelre összedől is a világ. Ha érkezése engedte, csöndes estéken a hegedűjéhez folyamodott. A német dal különösen szentimentális katonanótákat ismer. A haldokló harcos például fekszik a csatatéren, s följe hajlik a kamerádja. S a haldokló harcos most búcsút énekel neki, meg minden szeretteinek, jó fertályóra hosszáig énekel versben, amit más nemzetbeli haldoklótól joggal bizonyára nem várhatna senki. De a zenéje szép és búslakodó, afféle Trauermarsch, ami akkor éppen a szomorú embereknek nagyon tetszett, és szívesen hallgatták.

A halovány fiú csak muzsikált, de közben előlépett. Ritka dolog, de megesik, hogy degradáltak apránként újra felküzdik magukat. Ez bizony nem megy gyorsan. Előbb csak az egy posztócsillag jön, később a második, ahhoz már az altiszti bojt is, így tovább, kinek meddig sikerül. A kis kadét a három posztócsillagig jutott, s már ekkor, de még előbb is, hirtelen föl-

nyílt a szeme. Már nem muzsikált a közkatonáknak, igen hetykén lépkedett, s azon a vidéken, ahol az egyenruhánál nem azt keresték, hogy illik-e, hanem hogy meleg-e: ő már a magát igazította, hogy karcsú legyen benne és mutatós. Elnézték neki, hadd tegye - magasrangú rokonai is voltak. Azután mulatásba is kezdett, ebből a fajtából pedig ott csak kétféle van: vagy nagyon olcsó, vagy nagyon drága. Az utóbbiba fogott, így aztán hozzányúlt a pénzhez, amit rábíztak. Hamarosan megfogták, elfogták, elvitték, később jött írás felőle, hogy újra lefokozták, néhány havi börtönt kapott, s elvették a nemességét is. Azután elfeledték, mert az eltűnt helyébe újabb jön, s aki jön, az megy.

A másik esztendőben mi is útnak indultunk onnan hazafelé. Vasút még most sincs azon a tájon, nemhogy akkor lett volna, s kilenc nap jöttünk, míg Sarajevóig értünk, ahol kezdődik a vonatok járása. E kilenc nap minden huszonnégy órája a Nyugathoz hozott közelebb. Novi Pazárban még a lágy só sem fehér, hanem barnásszürke. Az első falu, ahol harangszót hallottunk, általános örömet keltett. Más helyen az, hogy a vendéglőben almásrétest lehet kapni. Ismét más helyen a gazeusnek nevezett limonádeot karolták föl barátságosan, mint régen látott dolgot. Sarajevóban pedig este a vendéglőket kellett fölkeresni, természetesen az olcsókat, mert az úton máris lehetségesen fogyott az aprópénz, nagy meg nem volt.

Valami kurta vendéglőbe tértünk, ahol zene szólt. A kisebbfajta szokványos osztrák vendéglő volt, a pódiumon a muzsika: egy húzós harmonika, egy flóta, egy hegedű. Gondoltuk ennél-fogva az öreg Vas Antallal innen az alsótanyáról, hogy hadd zöngjenek a hangászok, a hangászok csakugyan zengettek is. Valami tráridrumot húztak, azután elhallgattak. De rövid szünet után a hegedű kezdte szólni a bánatos nótáit ama haldokló harcosról, aki búcsúzik a kamerádtól. Az ismerős hangok rezgésbe hoztak némely húrt a szívekben, s az emberek a hegedűsre tekintettek.

- A kis kadét - szóltak.

Csakugyan az volt, de fonnyadt, sápadt arcán látszott, hogy idő előtt öregszik. Mikor vége volt a harcos dalának, azonnal cigarettára gyújtott, s a feléje menő régi ismerősöket is kínálta. Jó ideig tartott a beszélgetés, kínálták egy pohár borral, de nem kellett neki, csak cigarettáit szívta mohón, gyufát nem is használt, a fogyó papírszivar végéről gyújtotta meg a másikat.

- Sok ez a dohányzás - mondták neki.

- Hja - felelte -, most pótolom azt, ami a börtönben hiányzott.

- De ebbe belepusztulsz, kis kadét - folytatták még a régi, becéző néven szólva hozzá.

A sárga arcon rövid mosoly jelent meg. Azután komoran tekintett a hegedűjére, és kurtán válaszolt:

- Magam is azt szeretném, ha belepusztulnék...

1905

PÉTER TANUL

Különbözőféle a kubikos. Egy része elszármazik félesztendőkre is az otthonából, s egy maga végzi a dolgát idegen országban, csak éppen hogy utalja haza a pénzt az utalványon az asszonynak: élnetésre. Meg a gyerekek hogy ne maradjanak lábbeli nélkül. „Végy, ami köll - írja levélben -, végy csak, Etel. Édös anyámnak mondd mög, tisztólettel böcsülöm, hogy inkább bármi szenvedelmet elviselnék e világban, semhogy ütet mögbántanám.” Olvasott sorok ezek, de írottak is, a nehézkezü ember némelyét maga írja. Egy vasárnap délután bele-telik, míg a levelet lerajzolja, mivel valósággal rajzolja külön-külön a betűket, egy-kettőt ki is

felejt, azonban marad azért annak értelme elég. Itthon csak megértik, különösen, hogy a levéllel egyidőben érkezik az utalvány: akármilyen országból jön, szép színe van neki: piros vagy zöld... Messze idegenben dolgozó családapa, egész héten át vájva és talicskázva a földet, gondolataival ünnepnap délután hazatér, és a piros és zöld cédulákon ad életjelt magáról.

Van azonban másik fajta is, aki nem tud írni. Ezek a legviláglatottabbak közülök, mégis el vannak maradva az írás tudományában. Ezek olyan kubikos famíliából valók, amely mindenestül odatanyázik. Ha megy valamerre hosszabb lélegzetű dologra az ember, megy a család is. Itt már segítő és kenyérkereső társ az apró gyerek is, a neve pedig nem gyerek, más neve van neki. Az, hogy: csikó. Olyan helyeken veszik hasznát, ahol a kurta talicskákban a földet a meredek deszkán magasra kell feltolni. Mint a töltéseknél, erődítvények falainál. Ó, a kis csikó sokat tapasztal. Przemyslről, Rzesowról, Bukarestről úgy beszél, mint a szomszéd faluról, mert maga is ott dolgozott, mikor az újfajta földsánc-erődítvényeket csinálták. Mondhatni, sok vidéket bejár apjával a kis csikó, csak éppen hogy iskolába nem jár, mert arra idő nincs, meg iskola sem igen van azokon a tájakon, ahol ők dolgoznak, hanem csak barák-kantin, ahol a Jancsi-bankókkal való uzsora járja.

A csikó dolga, zsenge korát tekintve, éppoly erős, mint az apjáé. Az apja talicskája elejébe, a kerék felől való részen bele van verve egy vaskarika. A csikó nyakába pedig bele van akasztva egy hám, a farmatring nevezetű. Annak végéhez oda van kötve egy hosszacska vaskapocs. A csikó ezzel a készséggel a tolódeszkán áll, ott, ahol annak a meredeksége kezdődik. Ahogy oda ér a talicskával az apja, futtában beleakasztja a kapcsot a vaskarikába, s most már ketten viszik a talicskát fel a magasba, a csikó húzza, az apja tolja. Ahogy a meredek helyen átsegítette az apját, megy vissza a helyére, hogy a másik ziháló embert segítse fel a terhével. Fárasztó munka: nagy nekifeszülteben félig előre van dülve, csak a lábujjhegyein jár, kezeivel olykor a deszka szélébe kapaszkodik, ilyenkor már egészen négykézláb mozog és ő is úgy zihál és liheg, mint az apja, de azért nevetve végzi a dolgát. Neki az ez a játék, ami a többi gyerekeknek a fakard meg a puska; nemcsak a szokásmondás szerint, de valóban kis cseléd. A munka azonban, amit végez, idő előtt öregíti. Mindenesetre erős, sőt igen erős ember lesz; az izmok hatalmasodnak benne, de a csontok meg-meggörbülnek. A lábaival semmi baj, azok rendben maradnak: e kubikosok bírnak gyalogolni reggeltől napestig, amellettolják maguk előtt a talicskát, amelybe összes útiholmijuk, subától bográcsig bele van rakva. Hanem a felsőbb csontok nem maradnak meg a maguk valóságában, a vállak megroksadnak, a hát kipúposodik, a nyak meggörbed, és a fej mindig csak a földet nézi. Amelyből él.

Biz ez nem valami dicső testállás. Különös volt ennél fogva, mikor egy ilyen görbe embert besoroztak hozzánk katonának. Ezt nem értették meg az emberek.

- Minek hozták ezt ide? Hisz elrontja az egész kompániát... Tisztelem azt a defilirungot, amit majd ezzel csinálunk!

Csodálkozva néztek rá. Amaz szintén csodálkozva nézett vissza, hogy mit bámulnak rajta. Azután ment, tett-vett, amint mondták, forgott balra, forgott jobbra, néha engedelmet kért, hogy a kantinba elmehessen. Odalent volt ez Novi Pazárban, ahol az életet különösen a fiatal katonákkal szemben szigorúbb töltések vették körül.

- Mit akar a kantinban? - kérdezték tőle.

- Majd egy vagy két pohár rumot meginnék, kérem alássan - mondta, mint aki egészen természetesnek találja, hogy olykor egy vagy két pohár rumokat igyon az ember. Ez az ő szokásai szerint nem lehetett másként: a kubikos nép munkaközben sok pálinkát fölél: a gödör hűvösébe dugott kiskorsóból szívja szalmaszálon keresztül. Azt hiszi, hogy igen nehéz munkáját enélkül végezni nem bírná. - Kísziójná az erőmet a talicska - véli.

Mondták tehát az embernek:

- Minek kendnek az a rum így este?

- Kívánom, kérem alásan. Nem drága, egy krajcár egy pohár...

Csakugyan ennyi volt az ára, mert ott egy egész liter pálinkát lehetett két hatosért venni. Olyan is volt az istenadta.

- De hát - erősködött a följobbvaló -, kend is kapott délben vörösbort a menázsihoz. Meg se itta kend. Hát minek az a rossz rum, ha valakinek vörösbora van.

Azt lehetne mondani, hogy az ember lehajtotta a fejét, de ez nem igaz, mert úgy sem hajthatja lejjebbre, mint amennyire a már elgömbült nyakán hordozta. És lassan mondta:

- Nem tudok másként aludni.

- Hát mi baja van kendnek?

- El vagyok - szólt - szomorodva nagyon...

Éppen csak ez kellett még. Hogy egy fiatal katona szomorú. Ki hallott ilyent? Mert hiszen voltaképpen szomorú volt ott minden és mindenki (a nép gyermekeit a honvágy jobban kínozza, mint az úrfélét), de hát hogy ezt épp egy fiatal katona kimondja, az minden szabállyal és észjárással ellenkezett. Mindenki érezte a lelkében, hogy ő is szomorú, de hát ezt az embert, aki meg is mondta, most nevetni kezdték. - Ohó! Micsoda katona! - mondták. Pedig valamennyi akár abban a percben levetette volna a mondurt.

- No, az nem úgy van - vélte a bölcs káplár. - Ha kend szomorú, akkor sírjon kend. Akkor adunk a kend szájába egy pipát, a képe elé meg tükröt. Abból aztán megnézheti kend, hogy milyen szép a fiatal katona, mikor sír is, pipál is.

No, ezen nevettek. Az ám, csakugyan. Majd sír is, pipa is. Úgy kell neki. Ez a görbe legény meg hallgatott egy darabig zavarodottan, azután csendesen mondta:

- Nem tehetek róla... Asszonyt meg két kis családot hagytam otthon...

A nevetés hirtelen elállt. Az emberek elkomolyodtak. Hát micsoda dolog ez? Hogyan házasodott ez meg idő előtt? De meg amúgy is görbe, minek soroznak be ilyen embert az orvosok? Hiszen ha susztert soroznak görbét, az jól van, mert kell a suszter, de minek ide ez a görbe, feleséges, családós, szomorú kubikos?

A káplár is tűnődve állt a kubikos előtt, s azt mondta neki:

- Mehet kend, akár négy pohár rumra is...

A „kis tanyát”, mint ahogy az onnan küldött levelek a helyet nevezték, nemsokára befogta a hó. Már csak az járt ki, akit a szolgálat küldött, a többi bent lakott a barákokban. Ez az iskolázás ideje. Két iskola van: altiszti meg legénységi. Péter kubikos, az írástudatlan, természetesen az utóbbiba kerül. Ha sokat nem is, de némi erődítést ott is csak kell magyarázni: idő van rá elég, mert hó is van rá elég. Másnap pedig föl szokás kérdezni a lelkes ifjúságot, hogy maradt-e meg benne valami abból, amit tegnap hallott.

Ekkor történt, hogy Péter fölkerdeztetett. Péter fölállt csörögve, mert mindenki fegyverrel volt jelen, s rettentő kemény haptákat vágott. E ténykörülmeny az emeletes barák földszinti lakóit alkalmas káromkodásokra ösztönözte, mert ahány kemény hapták az emeleten, annyi marék por hullott le a gerendák közül a földszinti tiszteletre méltó társaság nyaka közé. Ez azonban nem zavart senkit, a kubikost sem, aki felelt és visszaemlékezvén minden csikókorabeli és

kubikoskorabeli munkáira, részletes előadást tartott a földműveléstan praktikumaiból. Rézsükről, átereszekről, előárokokról, alépítésről, döngöltségről, mindezt paraszti nyelven, amin ezek a históriák amúgy is jobban érthetők. Néznek ám Péterre ugyancsak mindenek. Hejnye, a jó reggelét neki, no nézd el, nézd.

Ekkor érdeklődni kezdtek Péter iránt. Az „öreg”-nek is tudomására jutott az eset, s az mondta: merkwürdig. Előhívatta Pétert, Péter ment, és oly egyenesen állott meg előtte, ahogy csak tehetette.

- Péter, maga megtanul olvasni.

- Igenis, megtanulok, kapitány úr.

- De írni is megtanul.

- Igenis, megtanulok, kapitány úr.

Péter az ábécé rejtjelmeibe kezdett, hol egyik tanítgatta, hol a másik. A dolog éppen nem ment lassan. A hajlott hátú embernek nemcsak az izmai voltak nagyok, hanem a szorgalma is. Hej, a vékony tollszár, amiből krajcárért adnak kettőt, öklében eleinte hogy reszketett! Azután pedig vetni kezdte a betűt.

Közben kitavaszkodott, mozogni lehetett már a hegyeken, megkezdődött a hegyoldalon a lövöldözés a célfigurákra. Péternek is menni kellett, s a legénység kárörvendve várta, hogy mint teszi le itt a prüfongot az „íródeák”. Mert egy kicsit irigyelték, hogy az öreg annyira a kegyeibe vette. Bakafelfogás szerint, de meg az igazság szerint is az a jó katona, aki jól tud gyalogolni, és jól tud löni. Hát hiszen gyalogolni tud a kubikos, egyáltalán mindenki tudott gyalogolni, aki ott volt, mert hiszen nem hintón vittek bennünket oda - hanem hát nézzük, mit csinál a puskával a Péter?

Nevették, ahogy nekikészülődött, ahogy letérdelt, de már a hajlott nyaka nagyon szépen oda-illott a puska agyához. Durr - mondja a puska. Péter küldi a golyót, a golyó meg éppen odamegy, ahova Péter küldte. Másodikat, harmadikat, mindet. Mit mondjon erre a felettes hatóság? A felettes hatóság azt mondja: merkwürdig. Az „öreg” pedig kérdezi Pétert:

- Hol tanult maga löni?

- Nem tanultam sehol.

- De csak lőtt azelőtt is?

- Nem volt azelőtt puska a kezemben, kapitány úr, csak ásó.

Jól van, azaz hogy annál jobb, Péter e napoktól kezdve mindenféle tekintélyben gyarapodék. Halad az idő, s egy napon benne van a parancsban, hogy Péter mellére oda kell akasztani a legfőbb büszkeséget, a piros lövésszinórt, a nyakára pedig varrja fel a kompányi-snájder a káplári csillagot. Ez nap éjszakáján Péter tartotta a napot. Kivitte hát az asztalt a folyosóra, fegyverét lefektette maga elé. Az alvó emberek barákjából kihozta a lámpát, s hogy fel ne dűljön, az asztalon belehelyezte a köpöládába. Azután a teljes éjszakai csöndben pénztárcája tartalmát az asztalra ürítve, szétválogatta a magyar, a török meg a rác pénzeket. Az utóbbiakat visszatette, az előbbieket összeolvasta. Azután utalványt írt felőlük Magyarországra, küldvén haza. Ráírta: - Végy csak, Róza, ami köll, a gyerekeknek is. Most már könnyebben küldhetöm, mert káplár löttem, a jó Isten mögsegített.

A Lim túlsó oldalán ugyanekkor a müezzin kiabált az ő idegen istenéhez.

1905

PÉTER A HÓBAN

Beszéltem Péterről a múltkor, Péterről, a katonáról. Akit mint afféle írástudatlan, görbehátú kubikost elvittek fegyver alá, és mindazon hatalmak közül, akik Péternek ily módon való elvitelére befolytak, egy sem törődött azzal, hogy Péter asszonyt meg két kis cselédet hagyott itthon maga után a hazában, neki pedig menni kellett oda alá, ama sivár és szürke szikla-vidékre, amelynek látásában senkinek semmi kedvtelése nincsen. Beszéltem Péterről, hogy abban a szomorú és egyhangú világban miként szedte föl magára az írásnak és olvasásnak a tudományát, miként munkálkodott azon, hogy altiszt lehessen, és szegény garasait hogy küldte azután haza a kis cselédeknek csizmára. Ez a történet kissé hihetetlenül hangozhatott bizonyára egyesek előtt, mert szóban és levélben is többen tettek kérdést afelől, hogy Péter története csakugyan megtörtént-e vajon. Pedig megtörtént, nemcsak hogy az történt, egyebek is történtek. Éppen most akarnék megint beszélni Péterről, ezúttal nem a tanulórol, hanem az emberszerető hős Péterről.

Volt olyan kérdés is, amelyik azt mondta, hogy miként lehet az, hogy egy káplár a fizetéséből még valamit haza is küldhessen, amikor a káplár fizetése mindössze egy napra tizenöt krajcár? No, az nem egészen úgy van. A kisdud társaság török földön táborozott, túl az okkupált területek gránicain, és egy országhatárral kívül lévén, más fizetések jártak, mint itthon. Ott minden munkát külön megfizettek és mindent aranyban. Rendes magyar aranyban, aminek odalent Halbe Napsz volt a neve. Ez a szó megint még abból az időből származik, amikor Napóleon összetákolta az illyr királyságot, és a francia aranyak gurultak szerteszéjjel a Balkánon. A tízforintos arany volt a Napóleon d'or, amit aztán az ottani kevert nyelvjárás Napszra változtatott. Szóval a tízforintos arany volt a Napsz, az ötforintos pedig a fél Napsz, aminthogy a tízkrajcáros is csak hatos maradt az ottani fordításban is, szekszarának neveztetvén, ellenben a húszkrajcáros nagyhatosnak nevezték, mondván felőle, hogy veliki szekszera, és darabját tizenharc krajcárra értékelték ép állapotban, de ha ki volt fúrva, akkor húsz krajcárnak is elfogadták, ami egy jó hízott tyúk értékének felelt meg.

Mivelhogy a katonáéknál szabály az, hogy az ország határán kívül a fegyveres társaság tisztelt tagjait papiros bankókkal honorálni nem lehet, arany pénzzel fizettünk ott boldogot, boldogtalant.

A katona a Halbe Napszot négy forint öt krajcárban kapta, de a csársia becsületes muzulmánjai mindig elváltották öt forintért; ha háborús hírek jártak, többért is. S mivelhogy az egész városka lakosságának mindössze három török hetilap volt a szellemi tápláléka: könnyű volt a háborús híreket vinni ki a nagyszakállú múmiák közé. Maga a pénzkérdés, a tisztelt társaság anyagi viszonyai azonban mégsem az arany-ágió szokatlan hullámvázásain fordultak meg. Hanem azon, hogy ott mindenféle munkáért külön fizetés járt ki a társulati tagoknak. Azt lehet mondani, hogy csak a barákoknak vagy a sátraknak a felsöprése volt az a munka, amelyért nem fizetnek semmit. Ha a törökök kidöntötték a telegráfkarót, kiküldtek egy kápláralja embert, hogy állítsák vissza: kész napszám. Ha elromlott az út, kiküldtek egy csomó embert: csináljátok meg külön napszámot kaptok érte. Az országutakon szolgálatot végzőknek szintén külön fizetés járt. Élelmezés tekintetében pedig mesés olcsóság uralkodott. Az ételpénzt csak úgy lehetett elkölteni, hogy a társulati tagok mindannyia minden ebédjéhez vörös bort is kapott, aki útra ment, megittattunk vele egy félliter teát, de meg egy másik porciót még a tarisznyájába gyömszöltünk, hogy főzze meg valahol az úton. (Persze, hogy nem főzte meg. A rumot megitta szőlóban, a cukrot megette komiszkenyérrel, a „téjafüvet” meg elrakta valamely üres szivarskatulyába: némely szakasznak annyi volt efféle spórungja hogy ingyen adta, jó britanika-íze volt neki.) A pipadohányt is csaknem ingyen adták, a finomabb dohányt meg szivart harmadáron mérte a kincstár. Tegyük még hozzá, hogy két krajcár volt egy csésze

kávét, egy krajcár egy pohár pálinka a kintinban, és ugyanott öt krajcár egy porció disznó-paprikás. (A disznókat ládákban szállította elevenen a derék kintinos, mert az igazhivők nem engedték városukon áthajtani a tisztátalan állatokat.) Nyilvánvaló mindebből, hogy Péter káplár csakugyan küldhetett haza pénzt, hisz nemcsak ő, de még közlegények is küldtek. Jól láttam az első pénzkifizetéskor, mikor hazakerültünk, hogy miként bámult tenyerébe a baka, látván benne az öt napra való harminc krajcárját és jól hallottam, amint mormogta: - Akár négykézláb is visszamennék, csak visszamehetnék...

A megszállott területek különböző katonai szolgálatai közt egyik nevezetes: a patrul. Elkezdődött már Boszniában, és folytatódott azokon a vidékeken, ahol a szultán csapataival vegyesen táboroztunk. Tisztán legénységi szolgálat, tiszt nem vesz benne részt, a törvényei meglehetősen szigorúak. Nem egy magasrangú tiszt, aki hirtelenében került máshonnan azokra a vidékekre, tapasztalta meglepetéssel és amíg ki nem okosították: felháborodással, hogy a hegyi országutakon a közlegények nem törődnek az ezredesekkel, és ha találkoznak velük, azt se mondják, hogy bikmak. Az ilyen szolgálat már a patrulhoz tartozott, és talán ez a kis vonás mutatja legjobban, hogy micsoda óriás hatalom volt azon az úton az a patrult járó egyszerű közember, aki ebben a szolgálatában nem ismert olyan rangot, amely előtt ő tisztelegni köteles lett volna.

Ahogy a vidék lejjebb halad, és egyre jobban közeledik a Balkánnak ma is jól ismert közbiztonsági viszonyaihoz, úgy emelkedik a patrul létszáma. Emerre fölfelé csak két közember, akik közül egyik a parancsnok - körülbelül olyan portyázás ez, mint itthon az országutakon a csendőrzárőröké. Lejjebb aztán egyre jobban szigorodik az állapot. Négy emberes, nyolc emberes, tizenhat emberes patrulok is vannak; a számuk különösen télen, a szerencsétlen kis falvak éhínsége idején, rablók járásakor még emelkedett. A legénységet szigorúan oktatták a szolgálatokhoz. Ha valami kis csetepaté történt rablókkal, nyomában nem késett a kitüntetés: valamely kisebb érdemkereszt vagy legalábbis felsőbb hatósági írásos elismerés alakjában, amit kötelesség volt az összes lent állomásozó csapatok előtt hivatalos formában kihirdetni. Kisded szabálya volt: hogy aki meglök, vágd bele a bajonétot, aki ellentáll, golyót neki. No, hiszen azért ebből nem sok baj történt, a mieink például megvoltak békességgel: az ország nyelvének szabályos ismerete rideg falakat építvén a nép és a katonaság közé. Ellenben a zombori ezredből jó egynéhányan otthagyták a fogukat éppen azért, mert ismerték az ország nyelvét, pajtáskodtak a néppel, és alkalomadtán össze is vesztek velük. De hát ez itthon is előfordul akár a polgári, akár a katonai fiatal vérek között. Általában nem is akarok én efelől rémregényeket beszélni, csak éppen most, amidőn Péterről szólok, el kell mondanom, hogy mi az a patrul odalent, mert Péter a patrulban tette meg a tettet. Voltaképpen ezek a patrulok az alapjai annak, hogy a csapatainkból egy generálisalja hegyi brigád a török földön táborozhat: a berlini szerződés rendeli ezt a kereskedelmi utak biztosítása végett. Ez meg alapjában véve semmi más, mint a patrul.

A legszélső határállomásról, Prjepoljéból, ahol épp akkor mi laktunk, naponta két-két patrul indult beljebb, mint mondani szokás - Európa felé. Együtt indultak kora hajnalon, a fegyverek megtöltve, a jó hosszú szuronyok a csöveken. Az egyik, valami nyolc-tíz ember, csak afféle útbiztosítási patrul volt, amely a másikat föl kísérte a savinlakati hegycsúsig, ott pár óra hosszát álldogált és unalmában a kövek alatt szép élemedett fekete skorpiókat fogdosott. A másik patrul, mindössze három ember egy káplárral tovább ment a Jabuka hegye felé; ez volt a fontosabb patrul, mert a káplár nyakába egy zárt bőrtáskába oda volt akasztva az összes katonai levelezés, pénzküldemények, a legénység levelei: szóval az egész posta. A savinlakati hegyen maradt patrul köteles volt emezt vigyázni, hogy a mély völgyekben elhalad-e a jabuki

hegy aljáig, a hegyre föl tud-e vergődni, mert a savinlakati káplár emezt a káplárt egész útjában láthatta magas helyéről. De ugyanakkor jött vissza Jabukáról is egy patrul. Az, amely tegnap hajnalban ment el Prjepoljéről, és most jön a postával és pénzekkel visszafelé. Ezt azután tartozott a savinlakati tíz ember hazakísérni, míg a ma ment patrul csak másnap tért vissza. A káplár táskájában, amelyet külön kulcsaikkal csak az állomási elöljárók nyithattak ki, olykor fontos katonai levelezések voltak, mind a fizetést is az a táska hordta, volt abban hónap vége táján több ezer darab arany, a káplárnak úgy is volt az őrizetére bízva, hogy a táskától csak akkor válhat meg, ha már előbb a fejétől megvált.

No, jól van. Esik ám a hó hetek óta, hogy vége nem akar szakadni. A mi alföldi pusztáinkra készült a nóta, hogy befűtötte az utat a hó. De mi ahhoz képest, mikor amott befűjja. A patrulok azonban hajnali négy órakor, sötétben megindulnak a főörség elől. A savinlakati patrul megy elől, vezeti Borsodi Bálint szakaszvezető, gázolja a havat amaz előtt, mint ahogy itthon a pusztán, ha nagy hó van és útra kell kelni, előbb néhány négyökrös szekér gázolja le az út havát, mielőtt a könnyű szánkó megindulhatna. Bálint után halad három emberével meg a táskájával Péter kubikos, mint parancsnok káplár. Nem lehet mondani, hogy Savinlakatig valami különösen nagy hó volna, mert a hónap a szél az ura. A szél pedig amott odább, a nagy hegyeken túl való mély völgyben hordta össze a havat.

E havakba Péter káplár három emberével beleereszkedik. Mindenki tudja, aki hóban már mászkált, hogy lefelé menet még lehet gázolni a térdig érő havat. Valahogy kínlódnak tehát.

De lefelé, a völgy mélyére menve, ahol magasabb a hó, egy ember fehérre kékül, az ajka motyogja: - Káplár úr... -, jelenteni akar valamit szegény, de ehelyett szótlanul arccal a hősírmezőbe bukik.

Péter káplár nézi, de hiába nézi, a parancs, parancs. Mennek odább. Küszködve mennek, köpönyeg ilyenkor nincs az embereken, mégis csupa víz valamennyi, így érnek szótalán a jabukai hegy aljáig, ahol megint egy másik katona válik halottsápadtra, és azon fegyverestül, ahogy van, a hóba e szegény is belefordul. Péter káplár, ím, egy legényével magára maradt.

Péter káplár ekkor a havak fölött tűnődve megállott.

- Cimborám - mondá a katonájának -, kedves lelki Sándor cimborám, föl tudnál-e egymagad menni a jabukai hegyre?

- Föl tudok menni - mondta a kérdezett katona, már hogy eme bizonyos Alexander Hézső nevezetű -, de hát teveled mi lesz, jó kubikos társam, káplár úr Péter?

Káplár Péter azt mondta, leterítvén válláról a táskát:

- Ehol a tarisznya, vidd föl.

Hézső elindult, és fölment. Péter káplár pedig megfordult, puskáját letette, és visszament a hóba az első emberért. A félhalottat a vállára vette és hozta. Elért vele a második emberig. S ekkor Péter káplár, a példátlan erejű, görbe hátú kubikos fölvette a másik félhalottat is a vállára, és fölvitte mind a kettőt a jabukai hegyre, a kaszánya melegébe. Pétert e tettéért mesés módon összeszidták Jabukán, és e példátlan szolgálati hanyagságról azonnal távirati jelentés jött hozzánk Prjepoljébe. Péter a szidások özöne alatt haptákat állt, és nem szólt semmit, azután pedig, amidőn a szidások nagyon sokáig hangzottak volna szó nélkül sarkon fordult, és elment egy ágyra aludni. Amihez a patrulszabályzat értelmében joga volt: a patrult, ha dolgát végezte, pihentében két óra hosszáig háborgatni még a királynak sem szabad.

Másnap hazatért föllábbadt embereivel Péter, és harmadnap reggel rapportra állt a kubikos, hogy a szolgálat súlyos megsértéséért a méltó büntetését elvegye. Valóságos lázban volt a kis tábor e napon. Ilyen izgalmat, ilyen sugdosódást, a fejeknek ilyen összedugdosását talán csak azon a napon lehetett észlelni abban a kis magyar táborban, mikor híre jött, hogy a király fia meghalt. A rapporton is ott állt haptákban és görbén Péter kubikos, és kötelességszerűen följelentette az önmaga vétkét. Szigorú parancsnokunk is haptákban állt előtte, szalutált is neki, azután pedig ahelyett, hogy a büntetést a nyilvánosság előtt kimondta volna, az irodának nevezett kis zuglyukba tért. Sokáig mérgesen hallgatott ott a parancsnok, és a teljes szótlanúság uralkodott. Azután kitört az öreg:

- A kubikos nagyot vétett a szabályok ellen, de lehetetlenség a kubikost ilyen dologban megbüntetni. Hanem - tört ki felindultan a parancsnok - mondjátok meg a kubikosnak, hogy számár...

Péter káplárnak ezt megmondtuk. De úgy nézem, hogy nem ártott meg neki. Ha olykor úton-útfélen találom, szelíd kék szemei már messziről mosolyogva üdvözlnek.

1905

A SZÖGÉNYPIAC

Tanyai észjárás szerint van kopasz tanya is, meg szomorú tanya is. A kopasz tanya is szomorú ugyan, mert azért neveztetik kopasznak, mert a környékén a föld nem termi meg a fát. Próbálhatnak vele bármit, némely mérges széki földben a fa meg nem terem. Próbálnak gödröket ásni, azokba jó földet hordanak, s úgy ültetik oda a fát, ám a fa így is csak addig él, míg gyökerei le nem haladnak a széki földre, s ha a gyökér odáig leért, a fa kivesz. Nem használ semmiféle orvosság semmit. Mondják ugyan, hogy a szilfa talán még megfogná ezeken a helyeken is, de a szilfát itt nem szeretik, mondván felőle, hogy csak afféle madárcseresznyefa. Így a tanya körül ottan nem bólogatnak a fák, hús árnyat nem vetnek, valóban úgy kell külön karókat leverni a földre, hogy legyen, amikhez a tehén hozzádörgölődzik. Kopáron, elhagyottan áll hát így a kopasz tanya, amely ebben a formájában szintén szomorú, de mégsem ez az igazi szomorú tanya.

A szomorú tanya az, amely mögött a szegénységet a szénaboglyák hiánya jelzi. Mert amelyik tanya mögött nincsen szénaboglya, abban a tanyában nincs jószág, ahol meg jószág nincs, ott meg csak egy kis tej sincsen, hanem szegénység van ott és nincstelenség.

Az idén, ha nem is egészen szomorú, hanem szomorgásnak indult tanyák vannak lehetőszen. A nyáron a boszorkányok az esőt ismét eladták a szerviányoknak, és a semjékek máskor buja mezői nagyon kevés szénát adtak. Ennek a bajnak a hivatalos neve takarmányhiány. Förgeteg János pedig azt mondja felőle:

- Nincs más mód, mint hogy el kell adni a vendéget.

Mindenesetre keresni lehet, hogy ki az a vendég, akit el kell adni, mert nem termett elegendő széna. Ebben az esetben a vendég nem más, mint a Pirók nevezetű üsző. Bármint forgatjuk a dolgot, Förgetegnek e tekintetben igaza van, mert aki semmi hasznot nem hoz, csak az ételt fogyasztja, az nem más, mint vendég. A Pirók üsző pedig ugyancsak fogyasztja a szénát, ellenben sem tejet nem ad, sem fiat nem nevel. Tavaszra majd nevelne, de addig nem lehet vele várni, mutatja ezt a tanya háta mögött a ténybeli igazság: hogy nagyon kevés a széna,

azon még vendéget is teletetni nem lehet. Szóval hiábavaló itt minden beszéd, nincsen más mód, mint hogy el kell adni a vendéget.

Minélfogva hetivásáros napon korán hajnalban befog Förgeteg, a Pirókot a kocsisaroglya után kötik, felül ő is meg a felesége, s hajtanak a város felé. A gyerekek előbb elbúcsúznak a Piróktól:

- Isten áldjon meg, Pirók - mondják neki, s Pirók egy hosszasat bög a hajnali sötétbe. Az istállóból mély, komoly bődülettel felel az anyja, az öreg tehén, mert előérzeteik és tudásaik nekik is vannak. A tehén ilyenkor szomorút bődül, a ló az égre nyerít, a kutya a ház üres falát ugatja, mintha kísértetet látna rajta libegni.

Pirók sorsán azonban már mi sem segít. Ő elmegy, és kimegy utoljára a tanyából, ahova valaha legföllebb bőre fog visszatérni csizma alakjában. A húsa a városban marad, mert a városi úrfélék nagyon szeretik a húst.

Van ugyan néhány százmillió ember olyan a föld hátán, aki soha életében a húshoz nem nyúl, s mégis megvan, ezek azonban más tájakon laknak, míg az ittvalók betegek, ha egy nap húst nem ettek. Ez azonban Förgeteg János szempontjából éppen nem baj, sőt igen hasznos körülmény. János ugyanis abban a reménységben volt, hogy valami hetven forintot kap majd a Pirókért a mészáróstól, de nem annyit kapott, hanem kilencvenet. János ennélfogva hálás búcsúpillantást vetett Pirókra, mikor a vérben dolgozó mester házatól eljöttek. A pénzt betette a bugyellárisba, a bugyellárist betette a mellénye belső zsebébe, a rajta függő bőrszinórt rákötötte a mellény gombra, a mellényt alulról állig begombolta, mert a pénz megőrzésének ez a módja. Valami jobb esztendőben talán vásároltak volna valamit a boltokban, de a mostani idő erre nem alkalmas. A pénzt el kell tenni, mert ki tudja, mire kell még majd a télen. De azért valamit mégis vesznek, ami János szavaiból kitetszik. Ugyanis kérdi az utcán az asszony:

- No, most már hova?

- A szögénypiacra - mondja Förgeteg.

Eszerint már megint volnának gazdag piacok is, meg olyan piacok, amelyek szegények. De ez nem egészen így van. Nem a piac a szegény, hanem aki rajta vásárol. Másként zsibvásár a neve, de a kintlakók szögénypiacnak nevezik, mert az ócska holmikat, amik ott eladók, csak a szegény ember keresi föl. Van ott minden az ócska vízipuskától a gyerekkesziig, amelyből már kinőtt a gyermek. Régi puská, rozsdás kard, kihaladt bőrkandalló, vasalt nyereg, ócska könyv, képráma, kávépörkölő, törött lábú íróasztal meg minden egyéb.

A sok kopott, ütött-vert vasdarabban, mely a piac földjét nagy területen borítja, egy darab kortörténet hever. A régi parasztnívesség szerszámai, amik ma már nem kellenek, mert helyükből kitolta őket a gyáripar. Tízivel, húszával hever egy régi szőlőszerszám, amely ma már nem forog kézben: e szerszámban egyesítve van a sarló, a kés meg a balta. Megszűnt, elfeledett, eltűnt iparágak szűrő és vágó eszközei is itt tartózkodnak igen rozsdás állapotban. Némelyik szerszámról sem a vevő, sem az eladó nem tudja megmondani, mi lehetett, mire használhatták. Különös kalapácsok vannak itt, fele vas, fele fa - üzőkalapács a neve, a hordókra verték vele az abroncsokat. Ott a dohányvágó, ami elkopott kaszából készült, a régi ladikosember négyágú vasmacskája, amit maga csinált szegből és drótból. Pipaszársütővas is van ott, meg cifra csipológó acél, amivel a szent Antal tűzére volt szokás szikrát veretni. Amott meg díszveretes nádvágók hevernek, de ráérnek heverni, mert ahogy tűnnek a kiöntések, az erek, a réti tavak, úgy tűnik el a susogó nádas, apránként nincs már a nádvágóval mit vágni. Ahol a vágóhorog is, a régi tiszai halász szerszámja abból az időből, amikor még akkorára nőtt a vízezsébe a hal, hogy a megfogott harcsát vágóhorog nélkül nem bírta a halász a ladikba emelni. Ma, persze, heverhet ez is. Mert a városi úrfélék nemcsak a Pirók húsát

szeretik, hanem a halét is, és jó étvágyuk nyomán a harcsa ma már nem ér rá a vízben megöregedni.

Ezen mindenféle holmik közé jön Förgeteg János, hogy vasbéklyót vegyen a ló lábára, mert a másik elveszett, jó helyre jön, mert van itt elég. Ahogy terjed a szántóföld és fogy a legelő odakint, akként szaporodik a szegénypiacon béklyó. A Samu zsibárussal hamar meg is egyeznek az árában. Förgeteg fizet és már menni készül, amikor apró képeken akad meg a szeme, amik a földön fekszenek a többi limlom között.

- Hát ezek mik? - kérdezi János.

Biz azok régi arcképek, kopott aranyos keretben, itt-ott törött üveg alatt, többen az aradi tizenhárom tábornok közül, meg Teleki László. Abból az időből valók, midőn még e képekre sem a rajzoló művész, sem a nyomdász nem merete rátenni a nevét. Változatos múltjuk lehetett, valaha titkon őrizte őket a hazafias kegyelet, most pedig ím, csendesen megvonultak a szegénypiacon. Nézi sorjában a képeket Förgeteg, aztán egynél megáll.

- Ez Damjanics. Ide van nyomtatva. Ez Damjanics - mondja. - Ezt mögvásárolom. Mert alatta szolgált az apám.

- A maga apja? - kérdezi hitetlenül a Samu zsibárus.

- Nem is a magáé - véli Förgeteg. - Hát. Itt volt Damjanics őrnagy abba a zászlóaljba, akit a város adott. Ott szolgált apám Damjanics alatt is, Földváry alatt is, ott volt Szent-Tamásnál, és a sáncon...

János szinte beletüzesedik a beszédbe, és szeretettel nézi a régi könyomaton a tábornok vonásait.

- Hát tudja mit - szól hirtelen a Samu -, akkor odaadom magának ingyen. Tegye el magának emléke.

- El is, Samu gazda, el is - mondja rá Förgeteg. - Be a szobába a falra akasztjuk, hogy lássák a gyerekek is, ki alatt szolgált az öreg apjuk. Hanem - teszi azután hozzá - ingyen ne adja. Hanem adja ide ráadásul a béklyóra.

Hogy Damjanics neve és a békó így egymás mellé került, hirtelen egymásra tekint a két férfi: csillogó pápaszemén keresztül a Samu, és szőke szemeinek komoly tekintetével a tanyai ember. De ami a lelkükbe lopózott, gondolataikat egymásnak most elmondani sem bírják, mert Förgeteg felesége karon ragadja az urát, izgatottan kiált fel:

- Ott is egy kép! Nézze már kend! Uram teremtöm, a mi szent Józsefünk! Az előtt imádkoztam én kislány koromban minden este. Még a mi tanyánkon, amit a víz elvitt! Jaj, csakhogymegkerült!

Samu sietve megy be a nagy halom vasak közé, hogy a képet kihozza.

- No - véli Förgeteg -, nem bizonyos, hogy éppen ez az, mert sokat csinálnak egyformát az ilyenből a kompaktorok.

De az asszony azt mondja, hogy ez lesz az, mert egyszerre ráismert. Pedig azóta nem látta; mikor jött az árvíz, elöntötte a tanyát, s előle menekültek. Akkor veszett el. Hányszor gondolt rá azóta csendes téli estéken, hogy most is a kihúzó almáriom felett kellene függenie, és íme, hol találja?

- A rámája alul egy kicsit meg is volt égve - mondja tovább -, mert egyszer a gyertya odadőlt.

Szent József képe elébe ugyanis gyertyát szokás gyújtani, ha valami rossz idő, jégverés, vihar fenyeget, így szokván tőle kegyelmet kérni, mint a föld népe pártfogójától. Az asszonyt szinte égeti a vágy, hogy kezébe vegye a képet, amit már kiszedett a vasak közül a Samu és hozza. Csakugyan a József szent képe ez, papirosa ázott és gyűrött, s azt az ismerős barnasárga színt mutatja, amivel az árvíz iszapos habjai minden hatalmukba esett papirost befestettek.

- Hát nézze kend - kapja a kezébe az asszony -, hát itt van rajta az égés is. Ezt most már mögögyük.

Förgeteg János ez időben kissé könyéssel oldalba ütötte az asszonyt, hogy vigyázzon a beszédére, mert majd sokat kíván a képért a Samu.

Samu azonban olcsón adta, s Förgeteg rögtön ki is fizette az árát. Azután pedig elhaladtak, menvén most már a kocsifelé. Förgeteg János a Damjanics képét öblös zsebébe tette, másik kezébe veszi a békót. Az asszony pedig a hóna alatt féltő gonddal szorongatja a szent József urunkat.

Haladnak így. Külsőleg nézve ez Halbör Förgeteg János: éppolyan tanyai ember, mint bármelyik másik. Az asszony, született Vár Juliánna, szintén csak olyan tanyai parasztság, mint amilyen a másik is.

Valójában és belsőleg nézve azonban: két emberfia ez, akik a szögénypiacon pár hatos árán maguknak némi kis boldogságot vásároltak.

1905

LÁTOGATÁS A VÁROSBAN

- Ögyünk egy kicsit hamarabb - mondta Márton -, mert majd elmék Tandariékhoz.

Ezzel be is ment a kamrába, hogy majd segít az asszonynak. Délutánra járt az idő, a hó esett, s kint a tanyák mezőin csapatosan térferegtek a varjak.

Így téli időben a nap oly későn megy föl az égre, s oly igen hamar leszáll, hogy napjában csak kétszer szokás enni, úgy reggel nyolc óra körül, meg délután három felé. Márton juhász ember, a reggelit a juhistaállóban végezte el, mert akármit beszéljünk, mégiscsak az az igazi tej, amit maga fejt ki az ember magának az állatból. Most délután pedig káposztát ennének, azért is ment Márton a kamrába, hogy a káposztás hordóból kiemelje a követ, és ki is emelte, pedig nehéz volt, egy régi templom romjai állanak amarra odább a pusztai juhlegelőn túl, annak a falából hozták el éppen harminc esztendeje. Azaz hogy harmincegy, mert tavaly ilyenkor is harmincnak mondták, de akkor húst is főztek a káposztába. Most ez nemigen megy, hús van ugyan a kéményben, de csak ünnepnapra telik. Juhászembernek ez körülbelül mindegy, mert nyáron át is leginkább csak akkor szokott húst enni, ha vagy ő beteg, vagy a bürge, de mégis, mikor az elkészült savanyúkáposztát kanalazták, Márton önönmaga sorsa fölött gúnyolódván, azt mondja Veronnak:

- E közt a káposzta közt akkor volt hús, mikor a káposztafejek még a földben voltak, aztán kutya szaladgált köztük.

Veron mosolyog, mint illik, azután kérdi:

- Minek mén kend Tandariékhoz?

- Vasárnap vásár lössz - mondja Márton. - Majd bemögyünk a városba. Néhány birkát behajtok. Majd hozok neköd is egy kendőt.

Veron az urára tekint: Márton a városba megy. A helyzet ünnepélyes volta nem tagadható, mert hogy is csak, hogy is... Várjunk csak... Egy fiuk van, az is Márton az most huszonegy esztendő, most odavan katonának, lent sarcoltatja Boszniában a király. Mikor a Márton született, még nem volt idekint pap, hát éppen huszonegy éve, hogy bentjártak a városban, mikor keresztelni vitték.

Az asszony ugyan nem szól semmit, de Márton a szemein keresztül belelát, hogy merre járnak a gondolatai, s vigasztaló szót mond:

- Gyüvőre már hazaeresztik.

Azzal azután megy Tandarihoz. Itt lakik az is nem messze a pusztaszélben, mert juhász nem lakhat messzebb a legelőtől, hát hamar odaér. Imre se túlságosan sokszavú ember, s mikor Márton látja, hogy Imre éppen abban foglalatosskodik, hogy tíz darab birkát az akolban a többtől külön csap, tökéletesen megkérdi:

- Hát mönyünk?

Imre azt mondja:

- Mönyünk hát.

Másnap Mártonnál is, Imrénél is a fehérnép feji a bürgét, mert Márton és Imre egész nap szorgalmasan alszanak. Szombat van ugyanis, s éjfélkor indulni kell a birkákkal, hogy reggel a vásárálláson legyenek. Mert lassan halad a birka, terelgetni kell, a számár ilyenkor csak vendégül megy a juhász után, s minden foglalatossága abban áll, hogy viszi a tarisznját.

Hét órára ott is vannak. Nagy térség ez a vásárállás, a városon kívül. A várost nagy töltések választják el onnan, amelyeken át csak egy-egy toronynak vagy gyárkéménynek a hegye látszik. Márton hosszan nézi a hatalmas sötét töltéseket, amelyek mögött a város fekszik, amely az ő birkáit megeszi, Mártonnak ily módon nyújtván megélhetést.

Nyolc óra tájon már egy szál birkája sincsen se Mártonok, se Imrének, mert jöttek a juhvágók és elkapkodták valamennyit, hogy legyen mit ennie ennek az örökké éhes városi népnek. A pénzeket Márton és Imre begombolván, kissé megvetőleg mosolyognak is, azután pedig a duttyánsátornak a karójához kötik a szamarakat. Ők maguk bemennek a sátor alá, amely ilyen időben kissé szellős, azonban ez nem baj. A borocska is hideg, azonban mégis melegít. Az ide-oda való mászkálást megtakarítandó: egyszerre öt féllitert parancsol Márton. Pedig ez kevés, mert nem sok idő múlva elfogy, mert cigánypecsenyét esznek, és Imre kivitte a kenyér-hajat a szamaraknak.

Van ott egy féllábú ember tekerőlanttal, három krajcárért csinál egy nótát. Igen csak csinálja, hogy: - Legelteti nyáját, Fújja furulyáját, Hej-huj, könnyen éli világát... Déltájon már valahol a tizenötödik félliter körül tartanak, lehet ugyan több is, a ménkü számol ünnepnap, és Imre a tekerőlantot kiviszi a sátor elé a szamarakhoz, hogy azoknak is csináljon a féllábú három-három pénz ára nótát. Azután jön a Jaksi, akinek a nyakában van akasztva a boltja, attól Márton megveszi a kendőt. Két korona hetven fillér, vagyis, becsületes magyarra fordítva, egy forint hetven krajcár - magyarázza a tudós Jaksi, amit Márton nyugodt helyesléssel vesz tudomásul.

Imre bejön a szamaraktól a lantossal a sátor alá, Márton mondja neki:

- Imre, te mér nem vöszöl valamit?

Azután belátja, hogy ostoba volt a beszéd, de már kimondta, pedig ez is mutatja, hogy nem érdemes a beszéd. Tavaszi nyírásakor lesz tizenhat éve, hogy Imre eltörte a bojtár kereszt-csontját, meg elkergette az asszonyt. Van abból az időből egy lánya, de nem tudja, hogy kié. Ej haj, a jó reggelét!... Adjának inkább még öt félliter bort!

A déli harangok szava a városból a töltéseken keresztül kizúdul. Aki a harangot ritkán hallja, a süveget ilyenkor le szokta venni. Fürtös fejével fízetés irányában integet a duttyános felé Márton. Ezután fölülnek a szamarakra a subákban, és haladnak kifelé. Körülbelül napszállat ideje van, mire kiérnek. Márton a tanyaudvaron a csacsit elereszti, hogy menjen, ahová akar, ő maga pedig beviszi az asszonynak a kendőt. Az ital mérge elmúlt az úton, a csacsik tetején kifújta a fejükből a szél.

- No, hát a város? - mondja az asszony.

- Hát mögvan - mondja Márton.

Veron dévajkodva kérdezi:

- Nem tévedt el kend benne?

- Én? - kérdezi Márton önérzettel. - Úgy kiismertem én magamat abban a városban, akár csak idehaza.

1906

HÁZÁSÁS KÖZBEN

Bíborfényben ment le már két este az őszi nap, szél van ennél fogva a pusztaszélen. Hűvös éjszakai szél, amely a nagy térségeken hol ide, hol oda rohan. A sötét égen szakadozott, rongyos fekete föllegek kergetik egymást, olykor előbukkan mögülök az új hold vékony, aransárga szarva. Itt-ott foltokat világít meg az őszi avaron, a fénye hideg, mint ahogy hideg ez az egész őszi éjszaka. Ha meg elbújik, sötét minden: ilyen esőre álló őszi szeles éjszakán a puszta nem szép, inkább félelmetes és szomorú. Élő teremtmény bogáron, ürgén és vakondokon kívül alig van rajta. Fűve lelegelt; néhol csomósan áll a bogáncs meg a kutyatej, amiket a jószág elkerült, míg kint nyaralt. Ha a holdszarv előbújik, a bogáncsok mozgó, homályos szigetek-formán látszanak, amint hajbókolnak a szél előtt. Mikor meg a hold elunja, hogy szétnézzen ezen a sivár tájon, hirtelen az egész föld olyannak tetszik, mintha nagy fekete töltések állnának az útban, előttük pedig a mély kubikgödrök. Még néhány lépés, s beléjük zuhanhat az ember...

A pusztai éj nem szokott egészen hangtalan lenni, mert belebeszél az éji madár, valamely messzi tóból egyhangúlag ung a szerelmes béka, a morotva nádasából nagyot szól olykor a bölömbika. Zümmög a bogár is, s van eset rá hogy a kőfűvásra igyekvő kígyók sziszegő fütytel kiabálnak egymásra. Meglappadt szélen, pocsétás, rétforma ingoványon a tekenősbéka mozog, de mikor a szél jár-kei így erősen, hogy rohamai a felhők közül szinte zuhanva esnek a földre, rajta kívül más nem beszél.

A tanyaudvar meg ilyenkor zajos. A szél mozgat mindent, amivel csak az ereje fölér. Nyikorog láncán, vas akasztóján a kútgém rúdja, csattog a padlásajtó, ha éppen nyitva feledték, vagy a fakallantyút leverte róla a szél. A fák nem susognak, hanem zörögnek, ahogy az ágak verődnek egymáshoz. Különösen az alföldi tanyák szokásos fája, a jegenyeakác zörög nagyon így szél alkalmával.

Tolvajoknak való idő ez. A lókötők éjszakája. Ősszel van az, mert télen, ha a hó leesett, bajosabb a munka. Mert a hóban a nyomok sok mindent elárulnak. Azért csak inkább az ősz... Tudja ezt a gazda, a tanyai ember. A kutyák, ha tán nappal láncon lettek volna, éjszakára eleresztve vannak. De pusztaszéli tanyán - törvény ide, törvény oda - nappal sem igen járja az eb megláncolása. Az házörző, rendőr, csendőr egy személyben, nem lehet kötélén tartani. Pedig ez nem igaz okoskodás így. Mert a nappal kötve tartott kutya nem mozoghat, kénytelenségből hever egész nap, meg alszik. Az ilyen kutya aztán éjszaka éberebb, s nagy kedvvel szaladgál a tanya körül.

A lóistálló ajtaját is bezárják, ha van mivel, ha a kilincsenek nem madzag a húzója. Vagy hogy bent fekszik valaki a lónál. Van ott ágy is: négy karó a földbe verve, azokon megint néhány karó, emezeken kukoricaszár meg szalma, a tanyai ember legényfia leginkább ezen szokott háltni. Máshol meg az istállóajtóra keresztvasat lakatolnak, olyképpen, hogy attól a lovat nem lehet kivezetni. Alatta át nem bújhat, fölötte ki nem ugorhat.

Hát így, meg ilyenféleképpen védi magát, kevéske vagyonát a pusztaszéli ember, mert neki más védelmezője nincsen. Csak a tulajdon óvatossága, meg a régi ócska elültöltő puska, de az is fogy, mert adó van rávetve, helyét a revolver kezdi elfoglalni. Igen jó szerszámnak tartatik odakint ez a rebolber nevezetű szerszám. Mert sok a rossz ember, és kitanultak meg fortélyosak. Hát a vakmerőségek? Mikor az egyik tanyán elkötik a két lovat, s akkor még odább mennek velük, hogy egy másik tanyában kocsit meg szerszámot lopjanak a lovakhoz. Most aztán már itt volna az értelme, hogy sebesen eltűnjenek a határból, hogy nyomuk vesszen. El is tűnnek túl a Tiszára. Pedig komp nem visz át éjjel a vizen ilyen gyanús kocsit. Hát átmennek a vasúti hídon, ócska subadarabokat kötve a lovak lábára, hogy a lódobogást a híd öre meg ne hallja. S a hosszú hídon, mely keskeny, hogy rajta hely sem kitérésre, sem megfordulásra nincs, valamely szemközt jövő vonat halálra gázolhatná valamennyiüket. De a híd előtt legközelebb eső vasúti állomásra előbb jámbor utas gyanánt beállított egy közülök:

- Kérem alássan, mikor jön Vásárhely felől a gőzös?

- Tizenegykor - mondják neki. - Még egy óra van odáig.

Az ember ezzel elment, s a banda kocsistul-lovastul átszökött a hídon. Az éjszaka sok mindent betakar és elrejt, a nyugtalan vérűek, a vagyonra áhítozók, a könnyen élni akarók fekete leple alatt dolgoznak.

Most is mozog egy kocsi a tanya háta mögött, az őszi avaron. A hold kibukkan, látni lehet, de zörgése nem hallatszik. A lovak lába bekötve, azoknak a dobogása azért nem hallik. A kocsi pedig ama süket kocsik közül való, ámbátor régebben betyár-kocsinak is neveztetett. Neve mutatja, hogy micsoda. Remekbe készült rajta a bognár- meg a kovácsmunka, nem zörög rajta se lánc, se saroglya, se tengelyagy, se löcsvas.

Így haladnak halkan a tanya hátulja felé a kocsival az emberek. A kutyák nem szólnak semmit, megbújtak valami enyhelyre a szél elől. De a házásó érti a módját, hogy mint kell szelídíteni a kutyát. Sok fortély van annak, de leginkább étellel kenyezezi le. A tanyai kutya a konyhától kevés ennivalót kap, akkor is lét vagy csontot. Becsületében ennélfogva frissen pirított szalonnával, zsíros pörkölt tarhonyával meg lehet tántorítani. Így a házban nem tudnak a veszedelemről semmit. Alszik minden élő.

- No most! - súgják a kocsiban.

Egy ember a lovaknál marad, kettő pedig ásókkal a tanya hátulsó falához óvakodik. Csendben ásni kezdik a falat azon az oldalon, amerre a tiszta szoba van. Ott van a finomabb bútor, a párnák és dunnák raktára a magasra vetett ágyban, a mestergerendára felakasztva az ünneplő

gúnyák (ezért van a vasárnapiba öltözött külső embernek erős földszaga), ott az új suba, még a tajtékpipa is ott tartózkodik, ha el nem tört. De meg ha pénz van, az is csak ott szokott lenni. Itt ásnak. Ki van az már nézve régen, hogy mit hol kell keresni.

A dolog odakint halad. Még nincs megfagyva a föld, s a homok könnyen enged. Mert a házfal alját bontják meg, s azután csak egy akkora lyuk szükséges, amin egy ember hasoncsúszva bemászik. Ez adogatja ki aztán a holmit, a másik meg viszi a kocsira. Előbb be kell jutni, de a titkos, sötét munka nem nehéz. A háznak vert fala van, ami nem egyéb, mint furkóval fallá vert föld. Kőháznál már nem haladhatnának, még vályogfalnál is nehezebben.

De a rög mégis koppant valami keveset, s a kisebb kutya is vakkant néhányat a túlsó oldalon az udvarban, s a házban a gazda fölérzik. A ház a lakószoba, a konyhán túl. Csak keveset hallgatózik, hogy időnkint miféle tompa zajt hall, mert hamar tisztában van vele. Az ágyból kiugrik, és halkan kelti a fiát, aki a padon alszik subában.

- András, András!

Ahogy a legény kiáltani akarna, hogy no, mi baj, a szájára teszi a kezét, s csak súgja neki:

- Hallgass... ássák a tanya falát...

Riadtan ugrik a legény is föl a padról. Halkan mennek ki a pitvarba, s csendben benyitják a tisztaszoba ajtaját. Ott már tisztán hallatszik, miként folyik odakint a munka.

- Ásót ide, ásót - mondja az öreg.

Szerencsére, nem kell kimenni érte, van a pitvarban. Nem is mernének ilyenkor kimenni, ajtót nyitni. Nem tudni mennyien vannak odakint. A balta is a konyhában van. Ez a két védőfegyver, és ez a védekezés. Vár ez a tanya most, ostromlott vár, bent a védők, kívül az ellenség. És amilyen munka a házásás, úgy megy ellene a védekezés, ha észreveszik.

Mint a macska az egérlyuk előtt, úgy lesik a tisztaszobában apa és fiú, hogy mikor válik lyuk a falon, s mikor mászik be azon négykézláb a „kiadó násznagy”.

- Ne mindjárt üss az ásóval - súgja az öreg -, mert óvatosak. Előbb csak a sapkáját tolja be boton, mert tart attól, hogy hátha lesik.

Mert történt így már emberhalál. Az is történt, hogy a bebújó házásót, ahogy a feje beért, a szénahúzó szigonnyal szúrták nyakon.

Izgalmas pillanatok. A legényben forr a vér, s ha maga volna, talán kimenne közibük az ásóval. De az apja türtőzteti. Lelövik - mondja -, s elszaladnak. Csak egy mód van itt: lesni a lyukon.

Végül csakugyan lyuk támad a fal aljában. A sötéthez szokott szemek látni kezdik, hogy a göröngyök között valami kotorász. A legény nem állja tovább. Két kézzel emeli az ásót, s azután teljes erővel lecsap vele. A fali lyukból a bődület ijedt ordítása hallatszik egy pillanatra, majd a szaladás zaja odakint, némi kis robaja vágató lovaknak, s ijesztésül a netáni üldözőknek, egy lövés. Azután csönd. A másik szobában fölébredt asszony hozza sietve a gyertyát. Az ásott gödör fenekén egy emberi kéz fekszik, amelyet csuklóban vágott le az ásó. A pusztázó lovasok dolga, hogy a hozzávaló embert megkeressék.

1906

A CSORDAKÚTNÁL

A kisbojtárság a gulyásoknál olyan tudomány, hogy azt könyvből tanulni nem lehet. Legalább, aki eddig próbálta volna, mind belebukott a vállalatba. Mert azt úgy az elejétől kezdve kell tanulni, és nem minden ember alkalmas erre a foglalkozásra. Úri nyelven úgy lehetne azt mondani, hogy talentum kell ahhoz; kintvaló nyelven szólva, húzni kell ahhoz. Mert sokféle az ember. Némelyiknek a kasza áll a keze ügyében, az menjen a földet forgatni, s lesse tavasztól ősziig, hogy kikel-e a mag, amit a földbe vetett. A másik - másik meg szereti pucolni a lószerszámot, s már gyerekkorában az a boldogsága, ha az apja rábízta, hogy a tanya-udvarban kenje be a rúdvégre rakott hámot halzsírral. Az ilyenből kocsisféle válhatik, aki szeret városozni, falukba járni, szeret földel alatt háltni, és van eset rá, hogy szivart szív. Ellenben a gulyásmesterség másfajtájú embereket kíván. A kisbojtársághoz olyan fiatalon elkomolyodott gyerek szükségeltetik, aki mit sem ad a hiábavaló beszédekre, ellenben szótalan.

Gondolatait leginkább csak önmagának mondja el, akkor is lassan. Nem szeret csizmában járni, mert annál sokkal jobb a bocskor, s olyan kalapot szeret, amely nem pörge, de nem is juhászos, hanem megfelelő fölthajtott karimája van neki, hogy abba essen bele az eső, s egy helyen csurogjon le belőle, ne minden oldalon. Azután a jó hosszú botot kedveli, bunkóval; a szép napvilágos mezőt, a rejtelmes holdas éjvilágot, és lenézi azokat az embereket, akik a mezők illatától elmenekülve, nem áttallanak szobákban tartózkodni.

De még bizonyos mennyiségű bátorság, erély és önbizalom is szükségeltetik. Mert az nem úgy megy, az teljesen téves nézet, hogy valamely gyereket csak úgy odaadjunk a gulyásszámadó keze alá kisbojtárnak, mint ahogy a városon a gyereket lakatosinasnak odaadják. Ide előföltételek kívántatnak. Nem kis dolog átvenni az uralmat nyolcszáz vagy ezer darab félvad pusztai nehéz barom felett, nem kis dolog, hogy a fiú botütésekkel tanítson rendre s tereljen komor nézésű mérges bikákat arra a helyes középútra, amelyen járni szép és járni jó.

Ember kell ide, ha még gyerek is, és éppen ilyen ember Matykó gyerek idekint a pusztaszélen, a síróháti gulyánál. Nem valami nagy gulya ugyan, valami kilencszáz darab van benne, de ez onnan van, hogy többet nem lehet egy számadó keze alá adni. Mert ha csak úgy keressük is, hogy ahány barom, annyi száz forint: akkor is kilencszázszor száz forint jár-kel ott négylábon a mezőn. Van hozzá egy öreg számadó, azután egy gulyás meg kisbojtár, már hogy ez a nevezett Matykó ni, a csatos szűrben, a kurta pipával.

Szorgalmas élet ez, mert ki van a határ szabva, ameddig a gulyával járni lehet, és az megint külön tudomány, hogy úgy járjunk-keljünk a gulyával, hogy ami helyet most itt hagytunk, mire megint erre visszakérülünk, már legyen rajta megint fű. A gulyásság ugyanis bizalmi állás, s mindazok, akik négylábon járó vagyonuk őrizetét reá bízzák, a jószág rendes fölnevelésének becsületét is elvárják. Azonfelül pusztai becsület az, hogy a másik gulya határába betérni nem szabad. Amannak az asztaláról etetni nem illik. Ez még mind istenes, de azonfölül a tudomány abban a legfurfangosabb, hogy az étel mellett az italról elfeledkezni nem szabad, s minden intézkedés úgy történjen, hogy bármerre jár a gulya, az itatókút sohase legyen messze. Mert lassú és méltóságos járású a gulya, mint - mint mondani szokás - az uraság ökre.

Ami pedig a pusztai csordakutat illetné, azok még külső testállásukban sem olyanok, mint amilyenek a közönséges gémeskutak szoktak lenni. Nagy, széles kutak ezek, miknek a tetejére rá lehet állni, nem vödörre jár, hanem akós dézsára, gém kettő szolgál bele, és messziről nézve olyanok, mintha mesebeli nagy madarak lennének, akik a földi nedvességet magukba szívják. És oldaluk mellett hosszan, jobboldalt is, meg baloldalt is a nagy vályúk, amikből a gulya italozni szokott. Ugyan a ménes is oda szokott járni, de hát afelől nincs mit beszélnünk.

Lótófutó társaság az, hol erre szaladgál, hol amarra: a komoly gulyás az ilyen tekergő, széllal bélelt foglalkozásra nem ad semmit.

Matykó tehát a gulya szélén az öreg Ráró bikát fejfel a gulya felé állítván, elhaladt tőlük, menvén a kút felé, hogy majd kimeri belőle a vályúkból a déli italt. Ez szintén velejár a hivatallal, és amiként idő kell ahhoz a városon, amíg a vastűzhelyes tökéletlen konyhán megfőzik az ebédet, hasonlóképp időbe kerül az, amíg a gulya kilencszáz tagjának Matykó a kút mély üregéből a vályúkból fölhúzza a vizet. A síróhíti csordakútnál ez a vízmerítgetés helyettesíti miniszteri jóváhagyás nélkül a tornaegyletet.

Matykó rááll a fával boltozott kút tetejére, és szaporán húzgálja fel, meg ereszt le a dézsát. Ekkor történik - mert hiszen éppen ezért volt az a sok hiábavaló előjáró beszéd -, hogy igen nagyot ránt az ostorfán, a dézsa fölrepül, Matykó kapna utána, de belelép a kútba, és esik lefelé, libegvén a földalatti levegőben, míg a vízhez nem ér, miként valamely kivarrott szűrű angyal. A vízben azután el is buggyant, de a szűr szépen széjjelterült a víz tetején, és Matykót fenntartotta, mondván, hogy nem ereszt le.

Ha közönséges kútba esik bele az ember, az nem éppen valami rettentő történet, mert a két karjával nekifeszülhet a kútnak, de a csordakút széles és nagy öböl, ahol a két fal egymástól messze van. Matykó ennél fogva azonnal bicskát rántott, és a bicska pengéjét beledöfvén két téglá közé a vakolatba, így tartózkodott. Tartotta a szűr meg a bicska.

Most pedig - bármit beszéljünk - nincs más mód, mint várni addig a kútban, amíg Öreg Sötét Julis ide nem ér a gulyával. Ez az Öreg Sötét Julis ugyanis a számadógulyás; még a régi világban született, azért keresztelték leánynévre, hogy a német ne vihesse el katonának.

Majd csak előjön, mert úgy körülbelül félóra múlva kerül, amíg idáig terel.

Nemsokára azonban hallja a kútból Matykó, hogy ló dobog odafönt a földön. Ez valami csikós lehet. Azután meg lányhangot hall. Megismeri, hogy ez a Sötét Julis hangja, már hogy az Öreg Sötét Julis Julis lányának a hangja. Akkor azt mondja odafönt a kút mellett a csikós, a szemtelen:

- Ugyan, adj már egy csókot, Julis, az Isten áldjon meg.

- Ugyan, menjen kend innen - szól rá a leány. - Inkább húzzon kend föl egy dézsa vizet, hogy merítem meg a korsómat.

- De Julis - könyörög megint amaz -, a jó Isten áldjon meg, hisz nem látja meg itten senki...

Azzal aztán se szó, se beszéd, csak némi leánysikoltozás hallatszik, aztán némely csattanós cuppanás, meg hogy - gyönyörűm, galambom...

Matykó nem állja tovább, hanem nagyot kiált:

- Ne bántsát az a leányt, Jancsi, mert ha fölérök, ellátom a bajodat. Ereszd le a dézsát, aztán húzz föl, jobb lösz!

Most még nagyobb sikolt odafönt a leány, a Jancsi meg hirtelen fölmeleg a kútra, és leereszt a dézsát. Matykó beleáll, a Jancsi húzza, de félúton a Matykó kiabál:

- Eressz vissza, mert lent maradt a falban a bicskám!

Érthető, hogy bicska nélkül nem tökéletes az ember, így a csikóslegény Matykót visszaereszt a bicskáért. Azután ismét csak húzza fölfele, mígnem Matykó a vizek földalatti szűrös szellemeként a kútkávéjánál megjelenik.

- Matykó - eseng neki a Julis -, ha Istent ismersz, meg ne mondd az apámnak...

- Matykó - mondja a Jancsi csikós -, talán csak nem szólsz. Nézd, én húztalak ki.

- Hát - szól a Matykó -, majd kihúzott volna az öreg is. Gulyás nem szokott a vízbe veszni, mint tik, mikor belevisz a ló.

Mélységes megvetés ez, amit ezúttal Matykó gulyási kötelemből a lenézett csikósrend iránt teljesít.

- Matykó, hallod-e? - kéri megint a leány. - Nem szólsz, ugye?

- Én nem szólok - feleli Matykó -, hanem jó lesz, ha megmeríted a kantádat, aztán eredj a tanyába haza. Útba van már a gulya, látod. Gyün apád.

A leány el is megy erre. Néz utána a csikós, mert csakugyan olyan szépen megy a mezőn, mint a fiatal szarvas.

- Matykó - mondja aztán a bojtárnak -, hát csakugyan ne szólj, inkább majd elhívlak a lakodalmamra.

A csikóslegény nevet, a vizes Matykó pedig elkomorodik.

- Híjatsz - fakad ki mérgesen -, tudod nagyon jól, hogy rendes gulyás kocsisok lakodalmára nem szokott járni.

Jancsi elvörösödik, s a karikás ostor után nyúl. Le is akasztja, ámbár hiszen van az a Matykónál is. A különbség mindössze az, hogy a csikósé meg a juhászé inkább csak durrantanivaló, a gulyásénak a végibe ellenben drót van kötve, és ahova ez a drótvég ér, ott minden bőrök hasadnak. Még a suba is.

- Hát - mondja Matykó -, jó lesz, ha te is elmegy a piros mellénnyel. Nézd, ahol jön a gulyában előljárónak a Ráró bika, már rég nem kergetett meg úgysem senkit. Látod-e a szemit, hogy forog?

- Jó, jó - beszéli a csikós -, elmegyek. De ha a pletykád miatt a lányt otthon megverik, kihúztatlak lóháton a gulyád közepiből.

Matykó végigméri:

- Te? - kérdezi. - Te lóköttő!

A csikós belehalványul a sértésbe, de mégiscsak felül a lóra, oszt elmegy. Ideje, mert már a gulya egészen odaér, s Matykó megint szorgalmasan húzza fel az ostorfán a dézsát. Mikor Öreg Sötét Julis odaér, nagyot néz:

- Hát te?

- Hát beleestem - mondja Matykó merítés közben.

- Aztán ki húzott ki? - kérdezi Sötét.

Matykó elütőleg felel:

- Ez a Dicső Jancsi, ez a csikóslegény innen a ménesjárásbul.

- Úgy? - véli Öreg Sötét Julis. - Úgy hát? Az előbb pedig úgy néztem, mintha tülekedni akartatok volna.

- Hát - bökkent ki Matykó -, azt mondta az a lóköttő, hogy elhíj a lakodalmára.

- Hejnye az ebadta - fakad ki Öreg Sötét Julis gulyásszámadó -, aztán mit mondtál neki?

- Hát hogy gulyás nem mén kocsishoz.

A számadónak tetszik a beszéd:

- Hát hiszen - véli -, hát hiszen, ami azt illeti... Ugyan - adja föl azután a szót -, ugyan ki volna az a bolond ember, aki ahhoz a szélkergetőhöz a lányát odaadná?

Matykó hallgat, nem szól. Kis vártatra mégis azt mondja:

- Ugyan adjék kend majd egy pipa dohányt, mert az enyim elázott a kútba...

1906

TÉL ELEJÉN

Sarki emberek

A nagy, palotaforma ház előtt széles aszfaltjáró, azon ácsorog egy csomó ember. A hó esik, de mindjárt olvad is, így csatak van az aszfalton. A régifajta jó kövezet ebben a dologban sokkal különb volt, mint a híres aszfalt: annak voltak közei a kövek között, ahol a föld beitta a vizet, de az aszfalt ezt nem teszi. Valami sárga, jeges kocsonyává áll össze rajta a hó, az emberek, ahogy a lábaikat emelgetik, ebben csattognak. Kicsit fáznak, mert már itt töltik az időt reggel óta, most meg már a téli nap szürke, álmos délutánja van. Különböző emberek ezek, munkások. Azaz hogy inkább csak munkások volnának, ha dologra elvinné őket valaki.

Bár úgy lehet, nem is mennének. Nem mindig mennek, néha nem akarnak. Lehet, hogy ilyenkor jóbarátságos társalgásba vannak egymással elegyedve, talán épp valami történetet mesél valamelyik, s pár hatosnyi teddide-teddoda munkáért kár volna a mulatságot abba hagyni. Van az úgy más emberrel is, hogy a multság kedvéért elhanyagolja a dolgot: nekik is van annyi jussuk hozzá, mint akárki másnak. Úgy lehet, csak két napja találkoztak egymással. Csak tegnap óta ismerik egymást, és még sok az elmondanivalójuk. Még nem akarnak elszakadni egymástól. Mert ez független élet. Emberek, akik hónapszámos munkát nem vállalnak, mert nem akarnak. Meg tudnak élni anélkül is: hogy miként, az az ő dolguk, de mindenesetre meg tudnak élni, mert hiszen látható, hogy itt vannak a sarkon a hóban. Foltosak, de nem rongyosak. Egyik része városi, másik része a falvakból jött elő, tarisznyával a vállán, s addig itt ácsorog, amíg benne tart. Ha kifogy belőle, hazamegy, mint régente a kurucok, ha könyékig vájkáltak már a tarisznyában, a pogácsa után. A tarisznyák különbözők, kicsik meg nagyok. Van vászonból való is, ez már egészen koldustarisznya formájú, azelőtt a katona is ilyent kapott, de nem szerette, még a kenyérnek is más íze van belőle. Vannak azonban alkalmas szövött tarisznyák is, szíj bőrrrel körülszegve, további egészen bőrből való nagy fekete éléskamrák, meg olyan is van, melyet a házinyúl bőréből csináltak. Tarka, de mindegy az, csak legyen benne valami ennivaló. Nem sok étellel él különben az ilyen ember, aki csak áll naphosszat, s nem dolgozik. Körülbelül talán ő maga is érzi, hogy nincs mire fogyasztania. Kenyér, meg egy kis szalonna, de inkább sajtocska vagy túró, de kevés, és az is féltő gondossággal van vászonba göngyölgetve. Van, aki az ecetbe elrakott éretlen apró dinnyét szereti nagyon. Akkorá dinnye, mint egy jónagyocska alma: egy ebéd.

Nem csavargók ezek, dehogy. Népek. Akik a munkátlan télen nem tudnak otthon mit csinálni, és idejönnek. Nem beszéltek meg, hogy idejönnek, hogy majd itt találkoznak, némely része azelőtt nem is látta egymást, hírét sem hallották egymásnak, de itt mégis egymásba akadtak. Talán lesz valami munka is, hát várják. Ha éppen olyan az a munka, amely valamelyiknek a kedve szerint való, fölállalja illendő árban. Ha amaz nagyon alkudik, nem megy. Kéziszer-

számot egy sem hoz magával, ásót, hóhányó lapátot, baltát vagy ilyesmit; ami munkát vállalnának, annak olyannak kell lenni, hogy ne kelljen hozzá szerszám, vagy pedig adjon hozzá a gazda. Ugyan ez sem mindig így van. Hívtunk már közülük embert fát vágni, hogy van otthon fűrés, kecskeláb, ráspoly, miegymás, de éppen akkor nem jöttek, azt mondták, hogy az nem nekik való. Szép verőfényes téli napról, amint a falhoz melengetve odaszolgál, nincs is mindenkinek kedve a nedves és sötét pincébe bebújni. Hanem azért mégsem csavargók ezek. Az mutatja, hogy itt a hulló hóban meg a csatákban állanak reggeltől kezdve. Mert hiszen három krajcár volna mindnyájuknak a zsebében. Három krajcár pedig már elegendő helypénz ott, ahol a pálinkát mérik, három vasért teleadnak egy egyest, amellet el lehet ülni sokáig abba a különböző fajta társaságban, ami ott összeverődik. Azonban, jaj dehogy. Nem mennek oda. Csak így, itt együtt, így jó. Úgy lehet pedig, holnap már nem jutnak össze, de talán éppen azért.

- Hívtak reggel padlást takarítani - mondja egy ember, még fiatalos. - Nem mék. Csupa piszok, por, tudom én, mi az a padlástakarítás. Aztán a kosárral essek le a lépcsőn. Kezem-lábam törjön. Hát. Van otthon a faluban egy ilyen nyomorék. Azt mondtam: nem mék.

A többi bólint, más a havat nézi, van, aki gondolja: ő ment volna.

- Hátha talált volna kend a padláson valamit - véli egy tréfálva. - A régi időkben sok pénzt eldugdostak az öregek a padlásra, a szelemenfába.

- Az, az - szól egy öreg. - A nagy szaladáskor. Háborús időben odadugdosták. Mög a pincébe. Aztán később nem lelték.

- Nem?

- Hát nem azt, bátya - állítja tüzesen az öreg. - Úgy jártak, mint Olajos Mihály, aki a kukoricában toronyíránt dugta el a csizmáját, aztán estére, kapálás végzetin, hiába kereste.

Ez nevetnivaló. De amaz, akit padlástisztogatni hívtak, még tűnődik. Jó volt-e, hogy nem ment? Vagy hogy menni kellett volna?

- Már se ide, se oda - mondja aztán, szinte magamagának. - Úgy sem kerestem a héten semmit, hát ez az egy napszám mit használt volna?

Ezzel újból csak toporognak, néha szól valaki egy szót. Ha valaki megáll mellettük, elhallgatnak. Zártkörű társaság ők, csak maguknak beszélgetnek, másra az nem tartozik. De a hátuk mögött nagy üvegtábla van, azon belül pedig bútorkereskedés. Ha valaki odamegy, s az ablakba rakott bútorokat nézi, azzal nem törődnek. Annak bizonyára más dolga van, nem hallgat az ő beszédükre.

Egy ember, akinek új csizmája van, és halzsírral van olajozva az új csizmája, meghúzza az öreg kabátját. Az öreg lassan feléje fordul: a nyaka úgy körül van tekerve kendővel, hogy fordulnia kell, ha oldalt akar nézni.

- No?

- Hát kérdezze már kend - mondja amaz -, hogy mit gondoltam?

- Hát mit gondoltál? Majd mögmondod, ha akarod.

- Hát azt gondoltam én - folytatja a másik, a többi meg hallgatja -, hogy most serpenyő volna jó a tűzön. Jó nyeles serpenyő, vaspléhből. Fehér szalonna, de vastag. Szépen, vékonyra vágva. Az a serpenyőn kiadná a lelkit. Aztán egy kis só bele, lágy só, tudja kend, törött. Aztán sebtibe beletörnék három tyúktojást, két kacsatojást... kendet is kínálnám... haj!

No, ennek az embernek a beszédjén csakugyan lehet nevetni. Nézd el, nézd, még hogy kácsatojást. Hát még mit nem? De amaz erősködik, hogy debizisten, csakugyan kácsatojás kell ahhoz, az a valami.

Az öreg a levegőbe néz, a hópihés, fehérés ködös levegőbe. Két keze a zsebben. Azután a feje lekonyul.

- Kácsatojás? - szól elgondolkozva. - Hol van az mán, kácsatojás. Mikor gyerekek voltam, aztán legeltettem kint a pusztán... Aztán ott volt a puszták rétje. Csak le-lemöntünk, aztán teli-kalappal szödtük a tojást. Kácsatojás, bíbictojás, szárcsatojás, vadlúdtojás. Azt akkor csak sebössen sarat csinálni, sárba töttük a tojást külön-külön, aztán bele a tűzbe sülni. Haj, haj, akkor éltünk vele... Kácsatojás, szárcsatojás...

Egy fiatal kérdezi:

- Hát hova lett az a rét, az a puszták rétje?

- A puszták rétje - kérdezi viszont elgondolkozva az öreg. - Elmaradt.

Fölemeli a kezét, mintha mondani akarna valami fontosat, de azután csak leereszti újból.

- Elmaradt - mondja csendesen. - Elmúlt...

Az ám, elmúlt, elveszett, nyoma sincs. Nem marad meg belőle más, csak az emlékezet meg a tudomány, hogy mint lehet sárban edény nélkül megsütni a tojást.

Vándormadarak

A vízi élet az őszi vége felé már csak lutri. A hajók már nem bátran jönnek-mennek felfelé és lefelé, hanem inkább félénken. Csak kísérleteznek. Nem lehet, tudni, mikor köszönt be a hideg idő, vagy hogy egyáltalán lesz-e hideg idő. Mert ilyen ugrabugráló időjárás, mint az Alföldön nincsen másutt sehol. Nem esik csodaszámba nyitott ablak mellett nézni a naplementét karácsonykor, s olykor újesztendő napján lehet sétálni a zöld mezőn. Másszor meg hirtelen beüt a havas, jeges világ, sír a kerék a homokon, szétreped a vízestál a csirkeólbán, s tünedezni kezdenek a külvárosi járópadlók - fűtési szempontból. De meg mostanában még az a zavaros időjárás is elváltozott. Mintha eltolódtak volna az évszakok. Valamikor tavasz volt márciusban, és nagy nevezetességnek tartatott a márciusi hó: mind szép lett az a lány, aki abban mosdott. No, ha ez igaz, akkor most már minden lánynak szépnek kell lennie, mert nem hogy márciusi hóban, de áprilisi havazásban is kivehetik a részüket.

Így állván a világ, a különben nagy időjósna tartott vízenjáró ember sem ismeri ki magát tökéletesen ebben a tudományban. Nem tudhatni, mit végez az idő. Jöhetnek hirtelen a nagy jegek, amik a hajónak kárára vannak. Be is fagyhat valahol útközben a hajó. Néha olyan a jégzajlás, hogy rettenetes az. Aki látott már a zajlásban ottfeledett vízimalmot, amit a jég úgy szelt kettőbe, hogy a fűrészgár nagy vasai sem tehették volna különben, az tudja csak, hogy mi az, mikor tiszai és marosi jegek egymásba érvén, harsognak, ropognak, recsegnek, mintha az ítéletnapon citoráznának az angyalok. Az ilyesmi elől ennél fogva - beszélhet bárki bármit - menekülni kell, és így következik be minden esztendőben a vidám, napfényes, változatos víziélet szomorú haldoklása. A lomha, nagy fekete hajók, a könnyebb luntrák, a burcsellák útnak indulnak, mint vándormadarak. A víz, amely életet és kenyeret adott, ellöki őket magától. Mennek azután a dereglyék, a ladikok, a csónakok, tisztán csak a halászok bárkái merészkednek maradni, védelmet és enyhét keresve a híd kőlabánál. A malmok még állnak. Az asszonyok talicskán tolva a parthoz a félzsák búzáat, még bekiáltanak:

- Molnár, héj...

A molnár aztán kijön ladikkal a búzáért, s azt mondja:

- Ez az utolsó.

Már másnap a malom nem őröl. Nagy kereke nem jár, a napsugár nem játszik a vízcseppel, ami a lapátjáról leperereg. Másnap megindul a malom a vízen. Egy lisztgyár, amelyik úszik. Különös látnivaló, mikor a vízparti reggel ködös levegőjében, a folyó közepén csendesen ereszkednek lefelé a kenyércsinálás ős, kivesző műhelyei. A kerekük akkor is forog, hol jobbra, hol balra, mintha lapátjait kormányoknak használná. Mennek lefelé, védett öbölbe, a parti élet utolsó vándorai, utánuk már üresen marad a víz, s akik jobb időben a tetején élnek, hajósok, halászok, molnárok, a partra szorulnak. Fagyoskodnak ott, a kőkorlátra dőlve, és nézik - mit néznének egyebet - nézik a vizet, amelytől most egyelőre meg kellett válniuk.

- No - mondja egy ember a sipkából félvidáman -, majd csak eltelik valahogy a tél is. Jön a karácsony, azután az újév, azután a farsang, egyszer csak kinyílik az idő megint, beleállunk a hajóba, kend mög a domentátumra János bácsi, aztán hajózunk Pest alá.

A domentátum a hajó hátulsó födele, teteje a csárdának. A csárda pedig a kormányos szobája, a kormányos pedig fönt szokott lenni a domentátumon, a János bácsi pedig éppen a kormányos. Az. Itt van a parton a többi közt. Öreg ember, görnyedt már és köhécsel.

- Én - mondja János bácsi -, hogy én a domentátumra? Nem éröm én azt már mög. Nem ilyen fa vár énrám már, hanem másík. A koporsó.

Szomorú beszéd ez. Megütődnek rajta, rá is szólnak:

- Ejnye, hejnye, János bácsi, hogy már hogy löhet ilyent beszélni? Mikor maga még akármelyik legénnyel föltösz?

De hiábavaló a beszéd. Az öreg csak nézi az utolsó vízimalmot, amint lassan úszik lefelé, már lent jár a két híd közt, és szinte elvesz a ködben.

- Az az - mutat utána -, az ott ni. A Julianna-malom. Abba örölt nekem Bujdosó Pétör utoljára tegnap.

Valahol kutya vonít. A víz sivár és elhagyatott, néhány varjú van csak a túlsó part kopár fáin. Az emberek szótlánul egymásra tekintenek, senki sem szól egy szót sem. János bácsi fölhajtja a nyakára a kabát báránybőrprémjét, el sem köszön, csak elfordul a parttól, s lassan megindul hazafelé. Hogy elment, Frantzia Gergely halkan szól:

- Sose gyűrte föl eddig a kabátgallért...

Hideg van. A köd esni kezd, a napnak nyoma sem látszik, minden fázós és vigasság nélkül való. Gyerünk haza, emberek, és felejtsük el, hogy öregsünk.

1906

ÚTBAN KÖZANYÁNK FELÉ

A halál jár-keel mindenfelé, és benéz a házakba, hogy kit vigyen el. Mindig jár, azaz hogy inkább suhan, de nem lehet látni, efelől csak a kuvikmadár tud és a boszorkányok. Ami ezeket illeti, ezen égetnivalók megfoggyatkoztak éppen az égetés ideje óta, ami régen volt ugyan, de csak megvolt. Ami boszorkány most is van, az az öreg reves fák korhadt üregében tartózkod-

dik, amely világít. Máskor pedig pusztai sötét fergeteges éjszakákon olyan a fellegek rohanása, hogy szinte látszik, amint rajtuk elviharzanak a boszorkányok. Lehet különben, hogy ez nem igaz, mert innen a Sebőkhelyből Deli Haska János volna az egyetlen, aki látta, de ő is elhalt tavaly. Nem tudni miért, de a temetésén, mikor a koporsóval a tanyából elindultak, nem akartak indítani a lovak, a láncos eb szerfölött ugatott, s hirtelen ama szélzúgás támadt, amit zellefellének neveznek, amely rengeteg, sok barna felleget felhajt az égre, de esőt nem hoz, és nagy porvihar képében valami titkos óriás szellem lélegzése gyanánt nehéz sóhajttással eloszlik a remegő nyárfák között. Vajon Istentől való-e ez?

Nincsen ember, aki ezt keresni tudná vagy merésznélne, de semmi esetre sem árt valami faragott fát tenni a padlástetőre, a kaszát is ki lehet dugni a padláslyukon, leginkább azért is, hogy akkor senki a padláson botorkálók közül nem vágja bele a lábát. Más kérdés megint, hogy járnak-e a padláson és kik járnak? Néha különös zörgések hallhatók a padlásokon. A legtöbbször kiviláglik az utánjárások nyomán, hogy a zörgések oka a macskákban keresendő, de nem mindig. Nem, ezt éppen nem lehet mondani. Járhat ott más is, miért ne járhatna. A padláson is járhat, ha a szobában jár. Ott pedig csakugyan járnak légbeli jó szellemek, mi abból is nyilvánvaló, hogy a bicskát azért nem szabad az asztalon élével fölfelé állva hagyni, hogy a járókelő angyalok meg ne vágják benne a lábukat. Nem járnak csizmában ugyanis.

De a halál mégis másféle természetű, mint a kísértetek, és többfelé elkóborog. Nemcsak a házakban, padlásokon és erdők öreg fáiban jár-kel, hanem mindenütt tart magának tartózkodást, mint mondani szokás: vermést. Néha egy tájon sokáig ellakik. Kedvelteti magát a gyerekfélékkel, egész sor új kis sírhalmot ásat a temetőbe, bár hiszen nem mindenütt van temető. Ez megint különös sor, ez a temetőkérdés. Úgy tetszik, hogy a kintvaló mezőkön nincsen temető, csak egy, valahol messze az is, másrészt meg, ha tanyát vernek, kutat ásnak, vagy szőlőt ültetnek, vagy akármiféle olyan munkát végeznének, ahol jobban le kell nyomni a földbe az ásót, oly tömérdek csont mutatkozik a föld alatt, mintha a halál egyebet se csinált volna itt a régi időkben, csak temetett, egyre temetett. Annyi bizonyos, hogy igen kemény kaszája lehet neki, hogy ki nem csorbul az örökös vagdalkozásban, szomorú rendeit, ahogy sötét szorgalommal a földbe teríti.

- Szomorú dolog és fájdalom, tekintetes közgyűlés - szokta volt mondani Várákózó Fehér Rókus, aki a városnál is képviselő volt egykor, és szavai ennél fogva értelmezendők, de bárki bármiként értelmezze is, abba valamennyien beleállapodhatunk, hogy ez tényleg szomorú dolog és fájdalom, de nem lehet ellene tenni semmit. Mert szerteszéjjel csapdos a halál, számot tart mindenkire, de van eset rá, hogy egészen öregeket itt felejt. Minek felejt itt, mi célja van velük a teremtnének? Ezt se lehet keresni, pedig az öregje várja olykor a halált, különösen, ha a párja meg elköltözött. Így a múlt hónapban, mikor Öreg Dékány Pál meghalt, az özvegyül maradt Dékányné nem siratta, mondván:

- Mit sirassak öreg páromon? Eleget élt velem együtt, többet is éltünk, mint kellett volna. Elment, én majd megyek utána. Úgy egyeztünk, hogy aki előbb elmegy, a másikunk majd megy utána.

Így, így. Szép az, mikor ilyen csendes és szelíd az egyetértés az öreg párok között. Dékányné megy is alighanem nemsokára az ura után: el van szóltalanodva egészen, unokáit a kistanyából haza kellett adni, azokkal van el naphosszat. Ilyesmi a halál előtt történik.

De nem mindenki egyforma. A halál tudvalevőleg az öreg Engi Balázsra is ráfeledkezett, az idejéhez képest már régen vihette volna, de nem vitte, bár Balázs efelől semmi babonaságot nem csinált. Tréfát sem űz ugyan belőle, hogy a felsőbb hatalmak úgy levették róla a kezüket, s nem törődnek vele, de amúgy vidám, öreges módra szépen tudja élni világát, szomszédol,

eljár a fiakhoz, lovon az új hámot szereti, megymás, nyáron kint hál szúnyogháló alatt, a dohányt kedveli, s a reggeli pohár mézespálinkát hathatós orvosságnak tartja különféle mellfájások és egyéb szárazbetegségek ellen. Az öreg csakugyan ilyenformán tölti napjait, olykor benéz a városba, ha vásárolni valója van, és ismerős helyeken elidőz. Azután hajt kifelé, mikor a kedve tartja. Ehhez az szükséges, hogy az ember maga járjon: egy kocsira egy ember. A kocsinjárás, ide-amoda való betekintés így alakul csak át valódi élvezetté, mert ott áll meg, ahol éppen akar, indulását maga határozza, senkire se vár, de senki se hajtja. Voltaképpen kocsin való sétálás az ilyesmi, amiben csak akkor van gyönyörűség, ha sehová se kell órára odaérni. Lehet menni sebesen is, mert arra való a jó ló, de lehet lépésben is andalogni, már hogy a kocsinülő embernek mihez van kedve.

Ezúttal azonban még nem megyünk, dehogy megyünk, mikor csak alig hogy jöttünk. Öreg Engi meggondolta magát, befogatott odakint, szólt, hogy elmegy egy kicsit szétnézni a határban, s megindulván, behajtott a városig: kocsmabeli borra szomjazott, és az úgynevezett kishúsrá éhezett. Van abban valami ital tekintetében - a kocsmá, a kocsmasztal, továbbá a pohár, amin bicskafokkal zörög az ember: az ilyesmi néha megkíváncsatodik. A kishús pedig paprikás hús, módfelett jóízű étel, különösen a hidegben való kocsizás után. Még különösebben, ha köd van, mert akkor nem kell a dohány: okos ember ködben nem pipázik, mivelhogy úgyse látja a füstjét. A kishús: marhahús - kora reggel bizony még kemény egy kicsit, de mert bográcsban van, s mert mindaddig melegen van a tűzhelyen, amíg az alja is el nem fogy, később már igen alkalmasra megpuhul, szóval jó, s a levét a puha kenyér úgy issza, mint a spongea.

Ebben a foglalkozásban van íme öreg Engi Halál Mátyásnál. Az is furcsa, hogy miért hívnak valakit Halálnak. Hát különben jó, hívják Halálnak, de legyen aztán sírásó vagy szegénylegények vezére vagy pedig más, ilyen a nevéhez illő hivatalt viseljen. De éppen a vigasságokra és búfelejtésekre berendezett embert, a kocsmárost hívják Halálnak. Még ráadásul a vendéglő is a halálhoz van címezve, és rá is festette a városszéli piktör a csontembert az ajtajára.

- De alighanem kutya után festhette - véli olykor Engi -, mert nagyon görbe bordákat rakott rá.

Ezen olykor elnevetgél, ha bent időzik a városban, mert itt leginkább meg szokott állni. Nézi a kocsmáajtón a halált, mely őt már idestova nyolcvan esztendeje kerülgeti, de nem viszi el. Csakugyan idestova nyolcvan éve ennek, mert Engi kicsiny korában vékony volt és törékeny. Később, legénykorában sokat köhögött - ugatott belőle a halál kuttyája, mint a jólelkű szomszédok mondani szokták. No, a szomszédok azóta mind eltakarodtak a nyugalomnak csendes éjjelébe, közanyánk ölébe, ő meg megmaradt és:

- Illegetöm magamat, mint a hatpénzös szatyor - mondja vidáman nevetve, mert valóban nevetséges is ez.

Zörög a pohárral a zöld asztalon öreg Engi, s a harcsabajuszú Halál megjelenvén, hoz még egy ital bort.

- Majd hát most már indulok is - mondja neki a vendég.

- Ráér kend indulni - ez a Halál nézete.

- Azért indulok, mert ráérök - feleli Engi. A ráérkendre mindig ezt szokás felelni, mert ezt úgy kell nézni, hogy ez huncutkodás, minél fogva illik is, hogy aki hallja, elmosolyodjon rajta. (Valami játékos eszű ember találhatta ezt ki valamikor régen, mikor még Krisztus urunk a földön járt.)

No, jól van no, ha másként nem lehet. Engi fizet. Kirakja a kishús árát (a kenyeret maga vette hozzá bent a piacon az „ismerős asszonytól”, mert mindenkinek van ismerős kenyérsütő asszonya, aki arról nevezetes, hogy csak az tud jó kenyeret sütni), a pohár borokat is fizeti, s most már menni lehetne, előbb azonban a szivar következik. Az úgy dukál, hogy a városból kifelé menet szivart szívjon az ember. Még hozzá képest az volna az igazi illendőség, hogy a szivart fából való szivarszívó szopókából szívja az ember, legalább úgy volt régebben, de ezek a garasos szopókák elvesztek már, eltűntek végképp, mert keletkezésüknek és eltűnésüknek szintén megvannak a maguk törvényei. Egyedülvaló kivétel az öreg Engi, akit törvényen kívül itt hagyott a halál.

Fölül Engi a kocsira. Napsütötte időben csak bele szokás ülni a subába, de kissé havazik: ilyenkor a nyakbakerítés ajánlatos. Van-e külön bűtor a világon, mint a kocsinjáró suba? Nincsen külön bűtor a világon. A kocsinjáró suba bő, azután hosszú, hosszabb, mint az ember, aki viseli. Különös jóságát ez adja meg, mert így tökéletesen elzárja Engit a külső levegőtől, egyedül a kezefeje marad kint, amivel a gyeplőt fogja.

- No, ebben nem fázik kend - mondja neki Halál, aki kikíséri.

- Nem is - mondja Engi -, mert ebbe hét birka melegét varrta be a subás... No... Isten áldja.

A lovak hazafelé kedvvel megindulnak. Csak lépésben, mert a kövezetet a tanyai ember nem szereti. Van, aki a rázásba belebetegszik, s a városjárást megfekszi otthon. Bár a bor is, meg a szivarok is tehetnek ebben valamit.

Öreg Enginek sem ízlik a szivar. Morog rá:

- Ha nem sajnálnálak, elhajítanálak.

Ennélfogva erősen szívja, hogy rövidebb legyen, amikor majd nem sajnálja elhajítani.

De mégis, eldobja hamarabb. A gyalogjáróra veti, hátha ott megtalálja valaki. No, ez a szivar nem jó. Kissé mérgelődik ezen. Az állam elkéri a sok pénzt, s rossz dohányt ad érte. De fizetni muszáj és panaszkodni nem lehet. Bezzeg, mikor az államhoz viszik beváltani a dohányt, durkál benne és fitymálja.

- Hát így van az, aki el van hatalmasodva - gondolja, s kissé serkenti a lovakat. Szeretne kívül lenni már a városon, olyan, mintha itt fojtogatná a levegő. Ez lehetséges. Sok itt a kémény, sok füstöt eresztenek. A szél sem olyan, mint kint, összevissza fűjdogál az utcasarkokon.

Ahogy az utolsó házakat elhagyja, nagyot lélegzik. Ez már más levegő, érzik rajta. De hidegebb is van, s mert megborzongott, a subát a válláival jobban magára rázza, és belül összeakasztja a bőrgombokat. Mégis borzong bele. Hm. Talán sok volt a kishús?

Nem tudni. Ámbátor majd segít ezen a pipa. Annál jobb orvosság nincsen. Az igaz, hogy manapság jó messzire el kell kocsizni, amíg valamirevaló dohányhoz jutna az ember, de az azután élvezet. Megtömi tehát, rágyújt, most már féloldalt ül a jó szénaülésre. Mondják, hogy kocsin féloldalt alkalmasabb a füstölés.

Nézi Engi a fákat, ahogy az út mellett elhaladnak. Mind ismeri kicsiny koruk óta. Látta, mikor ültették valamennyit. Nem is ezeket ültették elsőbb, hanem valami cifra újmódi fával próbálkoztak, a homok azonban nem tűrte az okvetetlenkedést, és megölte valamennyit. Persze - gondolja megint -, erőszakoskodni akartak a homokkal. Hát ez nem járja. A homok az homok, aztán punktum.

Az esze most hirtelen visszaszolgál régi időkre. Lám, gyerekkorára már régen nem emlékezett. Most a fákról jut az eszébe. Hajhaj, milyen világ volt itt azelőtt, mikor még ezek a fák a világon sem voltak. Nagy tág puszták, amiken tűzok szaladgált, a réti nádasban a farkas lakott; most meg ehol, egyik tanya a másikat éri, néhol már szinte faluba verődnek.

- Rég volt az, bátya - mormogja -, csakugyan rég volt.

Eszébe jut, hogy nagy idő mégis az nagyon, amit már eddig átélt. Isten szent segedelmével. Ugyan meddig tart még? Íme, már az unokák javarésze is férjnél, meg fiatal házas - örökké csak talán nem akar ez így tartani?

Így féloldalt ülni pedig nem jó. A szél beszolgál a subába. Kedvetlenül veszi észre, hogy a pipa sem ízlik. Nem, nem kell. Mi az ördög ez, mi? A pipát gyeplőszáron kiveri, elteszi, de ahogy ebben a munkában a suba egy kicsit szétnyílna, már megint beleüt a fázás. Ejnye, aki teremtette... Jobb volna otthon lenni. Minek is jött el hazulról? Persze, a kocsma, a kishús, mi egyéb, mintha otthon nem volna mit enni. Most nagy hirtelen úgy érzi, hogy megöregedett. Nem való már ez a kódorgás... Csakugyan nem való.

Ezen úgy elgondolkodik, hogy a szemeit is törölgeti. Vette már észre máskor is, hogyha a múltra visszarévedezik, tekintete előtt elhomályosul és elvész a jelen, alig lát. Most meg különösen nem akarnak látni a szemei. Feketeségek suhannak el előttük, mint az esőfellegek tavaszi alkonyatokon. Ezek csúnya dolgok, ezek a csúnya nagy feketeségek. - Ni, Talpas Mihály tanyája körül mennyi a kutya. Nem is kutya. Ló.

Ló hát. Vagy hogy kutya mégis? Ej, vigye az ördög. A gyeplővel a lovak hátát veregetni kezdi: haladjunk, haladjunk. Nem messze van már ugyan az otthon, de sietni szeretne. Most így hirtelen a meleg szobában lenne jó; fűtött szobában meg meleg ágyban. Igen, az ágyat kívánja. Micsoda bolond dolog ez?

- Számár dolog - akarja mondani, de nem mondja. Fáradt. Alhatnék. A szemét lehunyja.

A lovak már a tanyaköz homokján lépkednek. Sima út, semmi rázódása nincsen, a kocsi szinte beleül a homokba, és lassan kúszik, mint a szánkó. A vidéken a külső téli táj havas csöndje. Csak ami homokot a kerék fölkap, s a kerékagyra hullajt, az mormol egy kicsit, szép altató nótája van neki.

A közből aztán befordulnak a lovak a tanyaútra, lassan, lépésben menve, s megállnak a tanyaudvarban az ereszet kis ajtaja előtt. A Badár ló rányerít a hóval födött tetőkre. Azt mondja most a Badár ló:

- Hazahoztuk az öreg gazdát. Igaz, hogy holtan hoztuk haza, de mégiscsak hazahoztuk...

Amint hogy igaz is. Öreg Engi ül a mély szénaülésben, a suba a vállán, a sipka a fejében, a gyeplő a kezeszárára akasztva, egyébként azonban halva ért haza, s most arra vár, hogy a kocsiról leemeljék.

1907

PÉTÖR

Pétör vasárnap déltájon berúgva érkezett haza. Pedig igen hideg idő volt, s jó messziről gyalogolt a töltésen, a városból. Huj-huj, a szél úgy vágott, mintha borotva volna az öregapja Bécsben, és a magas parti töltést jéggé akarta fagyasztani. A Tiszán szinte szemmel láthatólag kezdett összeállni a jég, a varjúk bebújtak a rőzserakások mögé, aki kutya csak a parti

csőszházakban van, mind vackába osont, és bedugta a fejét a lábai közé. Semmi sem mozdult a holtra fagyott tájon, csak amit a szél mozgatott és Pétör, akit a pálinka hozott mozgásba. Ugyan a szél is. Ez a két erő rángatta Pétört, és lóbálta a hátán a halas-zsákot, de Pétör mit sem törődött ezzel, danolászott, majd leült a töltésoldal száraz avarjába, és rekedten, részegen kiabálta a túlsó partnak: Hej, kutya világ, mikor éröm végedet?

Pétör akkor szokott énekelni, mikor be van rúgva, mikor pedig énekelt, akkor gegőzni szokott. Mikor valaki torkából sikoltozik, s a sikoltozásban oly kíméletlenül használja a torkát, mintha nem az övé volna, akkor gegőzik. Gegőzte tehát Pétör kíméletlenül a kutya világot, kereste a végét, azután a kislajbi zsebébe nyúlt, végezetül a kovácsot biztatta, hogy vasalja a csizmát, mert tíz-húsz pengő nem drága. Ő maga ugyan csak csuszában volt; olyan bocskorféle ez a csusza, a viselete már egy ízben elmaradt, de most, hogy újra szegényedik a világ ebben az irtóztató télségben, megint divatja kezd lenni. Lám, Pétör is benne divatozik. A csusza még új, s a részeg Pétör kedvtelve nézi benne a lábafejét, amint itt mulatozik egymagában a töltés-oldalon. Megy arra egy ember, rászól:

- Eredj haza, Pétör - mondja neki. - Dél van, Pétör. Az asszony vár már a levessel, Pétör.

Pétör csöndesen mormog utána:

- Az asszony... A levest? Te, te bolond, vigye el az ördög a kacabájt meg a felöltőt, te bolond!... Akkor van csak leves, ha én főzök, hé!

Ezen nincs mit tagadni, de ez nem az asszonyra szégyen, mert Pétörnek nincsen asszonya. Nem is volt. Gyereke sincs, kívül lenne, mikor asszonya sincsen. Egyáltalán, senkije sincsen neki, Pétör csak úgy egymagában éli a világát, mint afféle halászosforma ember, egye meg a kutya a kacabájt meg a felöltőt. Mint Pétör mondani szokta: ő egymaga van, tulas-tulajdon egymaga ezen a kerek világon, nincsen az ő fajtájából több egy szikra sem.

Különben nem ártana, ha volna gyufa a zsebben, mert van egy fél szivarja Pétörnek, de van is valahol gyufa, de zsebek nincsenek rendben, elszakadoztak, s a gyufák lehullottak a bélés közé, mert Pétör nem varrta meg idején a zsebeket. Kotorász tehát gyufa után, de nem sok szerencsével, az ujjai már mind elgémberedtek, nem bír velük fogni. Az ám, jó volna begombolni a kabátot is, de azon sem sok a gomb, ami van, azt sem tudná begombolni. Csakugyan hideg lehet (kívülről), lám a félszivar vége is megfagyott.

- Az... - morog Pétör, azután meg lármáz az ember után, pedig az már messze elhaladt. - Asszony! Az... Leves. Hát leves. Minek az? Van itt a zsákban szalonna, kenyér.

Nagyobb igazság okáért bele is nyúl a zsákba. Csakugyan ott a szalonna, szépen kifagyva, mert ez éppen a pörkölt szalonnához való idő, mert ilyenkor nem is hasad, hanem szinte reped a kés alatt. Ott a kenyér is. Azt nem kell elővenni külön megtekintésre, hiszen látszik, amint a zsákban dudorodik.

A kenyér meg a szalonna. Ezt most, vasárnap reggel vásárolta Pétör a városban, és most viszi kifelé a konyhába, a tanyára. Nem olyan tanyát kell itt érteni, mint amilyen a gazdálkodó embereké, amarra, szerte a folyó két oldalán, hanem csak emilyen kis vízitanyát, ahol a halászosforma ember a bárkákkal és ladikokkal meghúzódik, mikor befagy a folyó. A fölöttünk élő hatalmas Isten, mikor a folyók sorsát kezdetben intézte, már akkor gondoskodott a halászok ügyei felől is. Mert a víz megfagy, ha hideg van. Jeges teremnek rajta, különféle jegek. Van vékony jég, van kéregjég, van bőrdzész, van hinárjég, van vérjég, ez a legkülönb, mert ez olyan sűrű, mint az üveg. No jó. De van azért mégis a víztömegeknek olyan játéka, hogy némely helyen sohasem fagnak be, e helyeket még a zajlás-jég is elkerüli, ez az a bizonyos nevezetű téli tanya, ahol Pétör a bárkák mellett egy fakalyibában lakozik. Lakik ott

ugyan halászegény más is, de a mai napon csak Pétör járt közülök a városon, vett egy hétre való élelmet a zsákba, egy hétre való pálinkát pedig megivott.

- Hej - mormog megint Pétör -, ha egyszer én az itálnak nekifogok...

Ezen a gondolaton nevet is. Ugyan a hideg vágja a képét, de csak nevet. Hohó, ez nagy dolog, ha a Pétör itálnak nekifog. Nem sűrűn, hiszen arra nem is telne, csak ritkán, legfeljebb egy héten egyszer, de akkor lehetőségen finom itallal történik ez: egy deci nyóc péz. Ej, az emberek, a pálinkásbolt elesett, megkopott emberei ilyenkor csodálva nézik Pétört: a halászsákban ott a lábánál az egy hétre való szalonna, kenyér, előtte a finum-fánom pálinka, egy deci nyóc péz.

- Ej, ej... - gondolják -, ez az ember sem végezhet mindenféle dolgot... Ez nem állhat bele mindenféle munkába... Ennek bizonyos mesterséghez külön tanulmánya lehet, hogy ilyen módban van.

Jaj, bizony, hát ez így van. Az külön mesterség, a halcsősz tanulmánya, az nem olyan, hogy csak így, meg amúgy.

- Nem - gondolja Pétör -, ahhoz minden tarhonyásbélű paraszt nem ért. Annak a hal csak hal. De hogy melyik hal micsodás. Igen, igen. Furfangok vannak... és állapotok vannak... a kiskésit neki...

Ha mindezeket egybevetve jól föl-gondoljuk, megértjük Pétör helyzetét, aki mosolyogva morog láthatatlan angyalokhoz, s csöndesen elaludni készül. Hideg van azonban nagyon (ha még tovább így tart, a fák hosszukban hasadnak ketté), az elalvás tehát így a töltésoldalban sem embernek, sem más teremtetett állatnak nem ajánlatos. Tehát és ennél fogva jön a tanya felől egy ember arrafelé, hogy Pétör ne alhasson el itt a kietlen hidegségben. Jön szó nélkül, csak mikor Pétör mellett elhalad, mondja neki:

- Mind kimögy a hal a Tiszából, Pétör!

Ez egészen helyén való mondás, és illik Pétör tanulmányos állapotához. A társadalmi érintkezés megkívánja, hogy mindenkinek a beszéd annak módja szerint megadassék. Hasonló körülmények között például tanyai paraszti embernek ezt szokás mondani: - Zabba mennek a lovak, hé! -, ami nyilvánvaló figyelmeztetés, hogy ne aludjon el, mert a legelő lovak bele-mennek a zabos földbe. Ellenben Pétörnél e figyelmeztetést másként kell tenni: ott a vigyázat és szorgalmatos őrködés a Tiszára hívandó föl. Nyilvánvaló ugyanis, hogyha Pétör nem vigyázza erősen a Tiszát, a halak kimennek belőle, és elmennek külföldi országokba bőjtös eledelnek.

A figyelmeztetés valóban használt is: nem, nem lehet mondani, hogy az elhaladó ember a magot sziklába vetette volna. Pétör föláll, ami - a kiskésit a kacabájnak meg a felöltőnek - nem olyan könnyű, mint gondolni lehetne, s Pétör a szivarcsutakba igyekszik fogózni, hogy el ne essen.

No, idővel azonban azért mégis megy a dolog, Pétör a zsákkal megindul.

- Hej, szél, szél - feddi Pétör a szelet -, de kötözködsz. Nem tudod, hogy könnyű az ittas embőrt földhöz vágni?

A szél ezt nem akarja tudni. Egyre erősebb, és Pétört a haladásban igen csak akadályozza. Pétör ennél fogva beszédet intéz hozzá. A beszédet részletezni fölösleges lenne, de futólag említést lehet tenni róla, mert benne van Pétör észjárása minden ez világi állapotok felől. Pétör szerint ugyanis, ismételtetjük, könnyű a részeg embert a földhöz vágni, mert hiszen magával leginkább jótehetetlen. Amiből most már véges elmével a józanság diadala következne, de Pétör nem úgy gondolja. Mert - véli - a józan embert is nagyon könnyű földhöz vágni, jó borral, s akkor aztán most már hogy leszünk? Egyik is csak így van, a másik is csak úgy van,

nincs itt személyválogatás semmi, ilyen az élet, vagyis hogy egy a kuckó a kemencével, mert ha az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz, bár hiszen ne sokat okoskodjunk, mert utoljára is végképp belezavarodik az ember.

A szél különben is okosabb, mert a mérge alábbhagy, s Pétör bátran haladhat a zsákkal. Már ahol van a parti kopasz fűzfák alatt a kistanya, bár nem lehet mondani, hogy valami hívogatólag intene. A kis guliba igen elhagyatott és szomorú fészek, és a bádóg cső, ami az ablakán van kidugva, nem füstöl. Odább egy másik füstöl, a harmadik is, de a Pétöré nem; nincsen, aki benne tüzeljen. Pétör ezen elszomorodik. Árvaságának a gondolata jut eszébe, s a berúgott Pétör könnyet hullajt a szivarcsutakra. Legalább egy szál alkalmas masinája volna.

De az sincs. Azaz hogy van valahol lent a kabátbélésben. De míg azt onnan előkotorássza, az egész ez világi élet minden gyötrelmei az eszébe jutnak. Mert elgémberedtek az ujjai. Pedig tüzet kell gyújtani a gulibában, az bizonyos. A zsákot leteszi a földre, a kabátot leveti, s úgy keresi benne a gyufát. Ugyan átmehetne valamely szomszéd gulibába, tüzet kérni kölcsön, de az ilyesmit nem lehet megtenni. Kinevetnék. Talán veszekedés lenne a dologból, hogy ilyen ember, hogy még egy szál gyufája sincs, ellenben pálinkára ugyancsak tellett rogyásig. Pétör megint csak lehorgasztja a fejét, s maga elé bámul.

- Hej, kutya világ - véli -, mikor éröm végedet?

A munkának azonban eredménye van: csakugyan talált gyufát a kabátban. A gulibában van egy kis dobkályha, továbbá mindenféle fadarab, gallyak, korhadtt cölöpdarabok, tuskók, amiket nyáridőben szokott elúsztatni a víz, s amiket a vízről élő szegénység kihalász és eltesz télire. Az ilyen dobkályha a kályhák királya valóban ott, ahol hirtelen kell meleget csinálni. Az oldala hamar kipiroslik, és szinte sűt, a meleg úgy vágódik ki belőle, mintha ingyen adná. Pétörben ez az állapot némi elégedettséget éleszt, mint ahogy hidegben a meleg szoba sokféle szomorúságot felejtetni szokott. Jól van ez így, különösen, hogy a szivart is meg lehet most már gyújtani.

Jó meleg árad. A zsák száját kicsomózza Pétör, belenyúl, és a szalonnát kihúzza. A szalonna még kissé fagyos, a szalonna jó. Azonban a kenyér - e kenyérről talán nem is kellene beszélni. Pétör, mikor reggel a városba ment, halat vitt a zsákban, azon vizesen, ahogy a bárkából kiemelte. De ez nem volt baj, mert a hal is, a víz is, megfagyott a zsákban az úton. Hanem azután kenyeret vett Pétör, s beletette a zsákba. Ez sem volt baj azért, hogy a kenyér halszagú, elvégre a paprikás hal, minden néven nevezendő ételek fejedelme, szintén halszagú. Azonban Pétör ezek után elment pálinkát kóstolni, s a zsákot letette a pálinkásboltban a melegre. Ott a jég megolvadt a zsákban, de ebből ismét mit sem lehetett észrevenni, mert ott volt a zsákban a jó puha fehér kenyér is, amely felszívta, mint a szpongya. (Amúgy is olyan szpongyaformája van neki.) De még ebből sem vehetett Pétör észre semmit, mert mikor onnan útnak eredt, már be volt rúgva, amíg pedig kifelé haladt, s üldögélt a töltésoldalon, a vizes kenyér keményre megfagyott. Most pedig a melegen megolvadt, s ahogy Pétör nyúl utána, bele a zsákba, az ujjai csak a vizes tésztacsomóba merednek bele. Már csak nézi, hogy mi az, kirázza a zsákból ezt a mászkos kovászt - biz az nem kenyér, olyan is, mintha sohasem sütötték volna.

Most már teljesen megtörve áll Pétör a gulibában. Odavan az egy hétre való kenyér, s helyette nincsen egyéb semmi. A gyufa után való kutatás kiderítette, hogy a kabátban csak néhány krajcár tartózkodik, a többi elmaradt a gazdától. Ez most már teljes és tökéletes árvaság.

- Hej, a kutya rágja meg a kacabájt meg a felöltőt - mormog Pétör -, ez nem jól van így. Ez nagy szegénység és szomorúság.

Kicsit dülöngélve megy a korszóig, hogy majd vizet inná, mert egyszer csak meg kell kezdeni az utat a kijózanodás felé. A korszóban nincs víz, Pétör viszi tehát lefelé a parton a kezében, hogy megy vele a bárkára, ott majd merít.

- Az... az - mondja megint -, mit ér a szalonna kenyér nélkül...

A nagy hideg már a tanyaöbölben is kezdi megfagyasztani a vizet. A sárga hullámok lassan elcsitulnak, és kezd rajtuk apránként bőrizni a jég. Pétör lehajlik, hogy a korszó fenekével beüti a jeget - s most már nem lehet tudni, maga akaratából ugrott-e oda Pétör, vagy csak hogy véletlenül odaesett, de annyi bizonyos, hogy a pillédző jeget teste súlyával betörte, és csendben lesüllyedt a mélybe, őrizni a halakat, hogy többé ne mehessenek ki a Tiszából, a jó reggelét a kacabájnak meg a felöltőnek.

Pétör esetét és halálát nem látta senki. A jég befagyott fölötte hamarosan, így Pétör mint való végének nyoma se maradt. Csak a kódorgó parti ebek látták, de azok sem szóltak semmit, hanem bementek a gulibába a szalonnáért.

1907

A PIPACÍNEZŐ ÉS A SZÁRAZGULYÁS

Vannak rá esetek, hogy az ember elborulva nézheti ezt a furcsa, kavargó világot: lám, már a pipacínezés ideje is lejárt. Hogy mi minden változások történnek még majd ezeken felül, azt véges ésszel fölérni valóban nem lehet, de minden embertárs megállapodhat abban az igazságban, hogy nincsen meg már az a pipacínezés, ami eddig volt. Nevezetes mesterség egykor, amire azonban a kutya sem ad már semmit, bár hiszen nem is adott rá azelőtt sem. A kutya sohasem pipált, a tekintetes urak pipáltak egykor, de abbahagyták, a pipatóriumok fölvándoroltak a padlásra, már nincs is ember, aki tajtékhoz értene, s már a tajték sem olyan, hogy hozzá érteni érdemes volna. Ilyen világban a pipacínezőnek semmi keresete nincsen. Nem is létezik. Meghalt. Kotogány Gyurka volt az utolsó.

Makkban kettészakadt tajtékpipáknak a reparáló orvosa volt a pipacínező. Mestersége tudománnyal járt, mert a kettészakadt alkalmas pipákat egyberagasztani tetszetősen kellett, s el lehet mondani, hogy az olvasztott cín szép tulipánformákban meg eperfalevél alakjában futott szét a tajték faragott oldalain. A cínezés ilyképp némely hozzáértők kezében oda fajult, hogy érdemes volt előbb makkban kettétörni az új pipát, csak hogy azután a kezük nyoma rajta lehessen, és a cínbeöntések oly szép, szironyosra cifrázott ágban kanyarodjanak a pipa körül, mint amilyen szép csókalábakat és egyéb virágokat tud vetni a rendben leterített karikás-ostor. Azonban Kotogány György óta nem érti ezt sem senki.

Bár voltak egyéb járulékok is. Teszem azt, a pipakupakcsinálás. Tévedés volna ugyanis azt hinni, hogy minden pipára tettek kupakot. Jaj, jaj, dehogy, ilyent valahogy el ne képzeljünk, kedveseim, mert kinevet bennünket ez az egy-két, még itthonmaradt öreg. Nem, nem bizony. Legényféle nép elmaradhatott bizvást kupakatlan pipával is, a kupak az embernek járt, s amikor a legény házasulóban volt, akkor vitték a pipáját a tiszteletre méltó Kotogány Györgyhez, hogy véssen rá kupakot, egyenes szárúra kemény, magyaros állásút ezüstből, mert a hajlított puha meggyfaszárat abban az időben leginkább a juhászok szerették csak (mivel hogy az áporodott juhtúró ellenében rájuk is fért némi illatosítás), de a hajlított szárhoz nem viseltek magyaros kalpagkupakot, mert ez nem illett volna, s a tisztességet bizonyos dolgokban be kell

tartani. Nem is tehették ennél fogva, hogy hajlított szárhoz magyar kupakot viseljenek, mert a törvény törvény, s efelől most már be is lehetne fejezni a beszélgetést.

De vannak még némi említésrevalók Kotogány György körül. Így a pipacínezésről való beszéd most abbahagyandó, mert mit emlegessünk ok és haszon nélkül elmúlt dolgokat, most itt a cín eltűnik, s helyébe a réz lép. A szép és tisztességes valódi réz, amely nem olyan sápadt és sárga volt, mint a mostani, hanem valódi vörös; ebből a valódi vörösrézből kovácsolta ki annak idején a hozzávaló tudós ember a rézbográcsot.

Azt mondják többen szavahihetők, hogy mindenféle edényben lehet főzni, csak edény legyen. Tökéletes igazságul azonban ez nem szolgálhat, mert nyilvánvaló, hogy főzőedénynek olyan edény több nem található, mint a rézbogrács. Mert hiszen mi a főzés? Az edénybe egyforma módon hánnya bele minden szakács az ételhez való miegymást, a hús is csak hús, a tűz egyformán ég alatta: mégis, egyik étel meg a másik étel milyen különböző. Rézbogrács kell ennél fogva ide, abban is laposaljú rézbogrács: Kotogány György így vélte legalább. A szavára pedig adni kell, mert úgy még nem tudott a világon főzni senki, mint Kotogány György. Főztéből a halottak, ha ehettek volna, fölébredtek volna, és kiabáltak volna új meg új bográcsbeli vezérhúsok után, ha igaz.

Az ilyen tudomány fölül van a közönséges mesterségeken. Hogy csodálatos művészetét miként lehet megnevezni, bizonyára titok, amit konyhabeli öregasszonyoktól eltanulni nem lehet. De nem járhat messze az igazságtól az a nézet, hogy a szabad élet a tanítója az ilyen művészetnek: Gyurka pedig annak idején meglehetősen élte a szabad életet. Gyaloghonvéd volt annak idején, s a hon fegyverét a „dupla lénung, nincs király” korában sokfelé hordozta a vállán, mert szép a gyalogos élet, mivelhogy az csak magára pucol. Továbbá pedig, hogy letelt a vitéztlés, és a honvédet kívánta volna el az osztrák Pádovába, Kotogány György a városokat és a falvakat elkerülve, a nádasokba vette magát. Bíbicet meg bíbictojást teremtett abban az időben is az Isten, akinek kegyelme kifogyhatatlan, s mert egyéb emberek is akadtak a nádasban meghúzódva, egymáshoz szegődtek - lehet ugyan, hogy a maguk kezére dolgoztak, mert szabad ipar volt ez abban az időben.

Kikkel járt akkor Kotogány együtt s kikkel nem, kikkel pirította a szalonnát a tavi nádas törekjén, s kinek főzte lapos rézbográcsban a fölséges marhahúspaprikásokat, ha volt - ezt nem tudta már egészen, mert összezavarodnak az ilyesmik a különféle sorsú életben. De sokaknak főzött, a kezefőztjét tömérdeken ették, és sem az ételével, sem a dicséretével betelni nem tudtak. Mert ilyen a sors. Ő pipacínező volt, a mesterségére büszke pipacínező, akinek tudománya volt ahhoz, hogy egybeszerkessze azt, ami kettévált, de arról éppen csak alig hogy emlegették, ellenben a másik tudományát, amit csak kedvtelésből csinált, a szájára kapta a hír, tíz határban is vert róla a szó, hogy Kotogány lehet sokat járt ember, lehet leveles ember, lehet még más egyéb is, amúgy a múltbeli kalandozásait tekintve, de olyan húsokat főzni senki anyaszülte nem tud, mint ez a pipacínező.

Forgassuk egyébként másfelé is a dolgunkat, mert amúgy is ráérünk és különben sem esnek le az aranygyűrűk az ujjainkról ebben a foglalatosságban. Beszéljünk más emberről, aki szintén honvéd volt, mint Kotogány Gyurka, s utóbb, amikor kötéllel fogta volna a Majlandba a német, előle szintén oda óvakodott, ahova a többi, a réti tavak aljába, ahol a szomorú világról titkos beszédeket suttog a nádas.

A pusztai ember miként ment honvédnek hajdan? Pergett-e neki a dob, hogy gyere katonának, a haza szolgálatára állani ne késsél, táncolt-e előtte a verbunkos káplár a zsinóros mondtambolondneveddrád-ruhában? Nem, az nemigen gondolható. Ez az ember mégis elment a pusztá-

községből, mert mentek lehetségesen onnan is: egy a ménest hagyta ott, más a juhot meg a rideg marhát - szóval meg voltak bódulva az emberek. Ez az ember pedig, akiről most szó van, éppen úgy volt, hogy már lányt is nézett ki magának, s a legjobb úton volt arra, zsellérlegény létére, hogy ha addig csizmában járt, ezentúl mezítláb járjon, de azután történt, hogy a lány nem húzott hozzá, nem akarta és nem kívánta, mondta, hogy sem lelkének, sem testének nem kell, már hogy gulyaszagú volt-e az ember vagy másért, ezt szintén nem lehet tudni, de abban az időben ilyen csalódások után mégsem volt szokás mindjárt kötelet keresni faágra: hanem inkább elment az ember katonának. Jó orvosság az nagyon, csak az nem tudja, aki nem próbálta.

No, így hazulról lehetségesen eltávolodott, mert azt el sem lehet képzelni, hogy mennyi mindenfelé elkóborog az ilyen gyalogos had. Sok tájat meg lehet járni másfél év alatt, mígnem a dolognak vége szakadt, és a mindenféle foglalkozástól elmaradt tanyai ember, immár üldözött földönfutó, szintén oda vette be magát a nádasba, élt a lápon, rejtőzött az ingoványon s olykor ki-kicsapott onnan kenyeret meg embert vadászni, mint közös sorson élő társa, a réti csikasz.

Sokáig ugyan ez az élet sem tartott, részben a réti emberek fogytak, részben maga a rét is elfogyatkozott, rég volt, amikor utolsó farkasát is nyakonszorították a juhászkutyák. Betyáréletet élni bozót nélkül és sumár nélkül nem érdemes, azt valamennyien beláthatjuk, az ember is kibújt tehát a nád közül, visszament a pusztáéletbe, azután aztán ott élt. Úgy ahogy. Már rendes évi szolgálatot nemigen vállal az ilyen ember, csak inkább teleken át szorul földel alá. Tavasszal, ahogy a fűvek kikeletje megindul, már akkor el van ő valahogy másképp is, a szabad ég is földel, s az órát pontosan mutatják az égi csillagok.

Télire azonban elszegődik, vagy mint mondani szokás: beáll valahová, valamelyik tanyába. Nemigen pénzért megy az ilyesmi, inkább csak amúgy, a biblia idején lányért szolgáltak pár esztendő, emitt meg épp ócska subáért néhány téli hónapot. Csak éppen hogy az élelem meg a földel teljesen ingyenbe ne essen. Mikor aztán elmúlik a hó: Isten áldja meg. Ez olyan úgynevezett különös foglalatosság: némely helyen csapodár béresnek nevezik az ilyen foglalkozásban levő férfit, de legigazabban mégiscsak szárazgulyás a neve. Nem szép mesterség, de másfelől megvan az az igazsága, hogy senki sem köteles vele.

A szárazgulyáskodásban sokfelé elvetődik az ember, mert hiszen nem szolgálhat örökké subáért, hanem mert más dolgokért óhajtván teljesíteni szolgálatot, máshová is kerül.

Így került ez a szárazgulyás egyszer ősz végén, amikor a gulya a mezőről már hazatakarodott, annak az asszonynak a házához, kit valamikor leánykorában el akart venni (mert bolond a fiatal vér nagyon), és mondta is neki, mert azóta csakugyan nem látta:

- De soká nem láttalak, Róza!

Hát igen, annak jó ideje, mert Damjanics volt akkor őrnagy, akihez állt, azt meg már mikor régen akasztotta a sok kövér osztrák (ugyan hogy nem főz már az úristen egyszer belőlük szappant!), a Rózát valóban sokáig nem látta. Róza azonban ezúttal már asszony volt az ura tanyájában, a gyermekei is már szinte elmaradtak kötője mellől, lánya is volt, ez volt az elsőszülött, ez a lány meg éppen olyan volt, mint az anyja tizenöt év előtt: a sok minden bajt megjárta szárazgulyás, célszerű pusztai kódorgó ember, e lányra tekintvén, visszaálmodta magát régi időkbe.

Van az úgy öregkutya kedvű agglegénynél, aki már nevetni is elfelejtett, hogy a gondolatai különféleképp forognak, mert ami azt illeti, az ilyen koponyákban kevés gond lakván, a gondolatoknak szerteszéjjel való szaladására elég út tartózkodik. A vén szárazgulyás, mert idő előtt vénül a szabad életben az ember, olyképp tette ezt föl magában, mintha az a lány lehetne az ő lánya is, mert akkor sem lehetne az anyjára hasonlőbb. Szeretettel is volt hozzá nagyon,

mert az ilyen szívek mélyén rejtőzött szeretet az igazi, ha egyszer fölszabadul. Lám, eltelt a tél, s nem ment ki a gulyához, hanem ott maradt. Már most, fordítani kell a dolgot: talán a lány is gondolhatta, hogy ez az ember is lehetett volna neki az apja. Különösen, hogy a tulajdon apja elhalt: aki a pletykához ért, itt igazán sok mindenfélét tárgyalhatna összevissza, de legjobb lesz, ha nyomon beszélünk.

Ott maradt tehát a tanyában az ember. Külső cseléd maradt, de bejárt enni a házba, nyáron nem, mert nyáron nem tud az ilyen külső ember szobában lenni. Az ősök alighanem hibáztak is egy kicsit, amidőn a pompás sátorokat az alacsony sárviskókkal fölcserélték. No, mindegy, ezen már segíteni nem lehet, és ne sokat tárgyaljunk, mert múlik az idő. Annyira múlik, hogy íme, egy napon a gügyük állítanak be a házhoz, megkérendő a leányt bizonyos tisztességes fiatalember részére. Ennek bizonyosan ez a sorja, így szokott történni, némi baj éppen csak az volt, hogy nemigen mutatkozott pénz a tanya körül. Pedig a bútort csak meg kell venni, a ruhafélét is, továbbá költséges a lakodalom... A szárazgulyás akkor bement az asszonyhoz a házba.

- Róza - mondta neki -, a lányt annak a tisztességes fiatalembörnek oda add.

- Hát hiszen - mondta az asszony -, csak a pénz, a pénz... Ha ami kevés van odaadom, mi marad a többire?

Az ember pedig akkor, aki annak idején egész télre szegődött az ócska ruháért szárazgulyásnak, lassan beszélni kezdte vallomását az asszony előtt, hogy ami a pénzt illetné, van neki pénze. Szép, tiszta, régi aranyok, odakint vannak, a Kereseti-pusztán túl, az ötömösi erdőben, el is vannak ásva szépen egy fa alá. Hogy honnan kerültek, nem beszélte a zavaros világokat élt ember; van, aztán vége. Láthatólag fölvidámodott ezen az asszony, mert azt mondta a szárazgulyás, hogy a lakodalom napján érte meg a pénznek, mivelhogy azt más előásni úgy sem tudná.

Ettől fogva nyugodtabbra váltak, és tervezgették a lakodalmat, és most már valóságos nagy lakodalmat akartak, a híre menjen kicsit a közön túl is. És a főzés tekintetében említette a szárazgulyás, hogy majd kocsit kell küldeni a városba is bizonyos nevezetű Kotogány Györgyért, aki neki egykori, régi cimborája volt, mert olyan paprikás húsokat főzni senki sem tud.

Ezt mondván a szárazgulyás, le is fordult a székről, mert a fél oldalát szél érte. A szava is elállt, és ahhoz, hogy most már maga mehessen a pénzért Ötömösre, számítani nem lehetett. De még csak meg sem mondhatta, hogy hol az a pénz, bár hiszen ha mondhatta volna, akkor sem lehet az erdőben az után igazodni.

Ez ilyen szomorúság volt, félholt emberrel a házban, lakodalmat tartani, az ígért pénz meg oda van a semmiben, elfújta az a szél, ami a szárazgulyásba beleköltözött.

De azért az özvegyasszony mégis megtette, hogy külön kocsin kihozatta a lakodalomra Kotogány Györgyöt, aki azonban oda sem hederített a szárazgulyás betegségének, hanem vidáman verte le a bográcsba a szolgavasat az udvarban, mondván:

- Főzök én az öreg cimborámnak olyan paprikás húst, hogy möggyün tőle a szava.

A paprikás hús megfőtt az udvaron, és csodálatos illatok keltek szárnyra a levegőben, az emberek torkában különös érzés bizsergett, még a kutya sem akart a láncán maradni, a pipacínező pedig a szép, tiszta, faragott kanállal mélyet merítvén a bográcsba, rózsás tányérra tette a húst, és vitte a szárazgulyásnak. A gulyásnak csak a szeme bírt beszélni, az is csak az egyik, de az már az étel láttára ragyogott, a szélütött koponyán talán a nádasok tiszta szele suhant most végig.

- Ögyél, öreg cimborám - mondta neki ajnározva a pipacínező -, ögyél, vén harcostársam.

Egy falat, még egy falat, harmadik falat, a paprika ereje beleolvad a szárazgulyásba, egyszer csak megrázkódik és azt mondja:

- Ci... ci... cimborám, gyerünk Ötömösre ásóval... a pénzért...

Aminthogy el is mentek érte, mert hiszen enélkül semmiféle értelme nem lenne a történetnek. Meg is találták a pénzt (kiderült, hogy egy árva szó sem igaz abból, mintha az arany a földben fiadzana), el is hozták, és Kotogány György pipacínezőre bámulattal tekintettek mindenek. És valóban illenék is, hogy az esemény tudatában a pipacínezők megkülönböztetett tiszteletben részesüljenek. De nem lehet, mert kivesztek és elhaltak... Emléke, behorpadt sírjukra hajítsuk rá ezt a néhány sor írást.

1907

HAJNALI SÖTÉTBEN

Még fekszik a földön az éj. Ráterült, beborította, elnyomta az élő földet a maga rejtelmes hallgatagságával, hideg ködével. Ó, még messzi van a hajnal, de a három órát már elharangozták. Az öreg harang utolsó kondulásai lassan búgnak ki ide a töltésoldalra, a víz jegére leszállnak, azon reszketnek még egy kicsit, azután elvesznek a semmiig. Az ember pedig a toronyban, aki elkapta a harang szívét a kötéllel, hogy a tovább való szállásban útját állja, bizonyára megint lefeküdt szellős lakásán aludni, mert mit csinálhatna egyebet ebben a tökéletes fekete sötétben. Ez olyan idő csakugyan, hogy legjobb volna végigaludni ezt a sem ide, sem oda tavaszt, csillagtalan éjeivel.

Az szép foglalkozás, aludni, ha egyéb dolog nincsen, de mert dolgok is vannak a világon, más történik. A parti külváros apró házaiban világosság gyúlad ki az ablak mögött. Afféle szegényes fény, amely a köddel alig bír, s éppen csak, hogy látszik. De többfelé kigyúlnak, mert kukorikolnak a kakasok is, ez igen jó ébresztő a fölkeléshez, s azonfelül olyan óra, amit meg is lehet enni.

Föl kell kelni, mert nemsokára majd dudál a gyár. Mert a gyár figyelmes, az nem olyan, mint a katonaság, ahol esti kilenc órakor kezdi integetni a kint kódorgó katonát a dudaszó, hogy gyere haza, hanem ha annak a hívó szavára várna, akkor már idő után érkezne. A gyár ennél-fogva udvariasan dudál ébresztőt is. Úgy:

- Keljetek föl, emberek! Aztán csak igyekezni befelé, sebesen!

Jó, ez mind szép. De a gyárak valahonnan messziről idegen országokból kerültek erre a vidékre, és az onnan való szokást hozták el magukkal. Ott a munkások bizonyára közel laknak a gyár körül, ott még idején van útnak indulni reggel az első bődülés idején. Azonban errefelé ez nem egészen így van. Messze laknak az emberek, a gyár odaát van a víz túlsó oldalán, még ott is sokáig kell menni a sötétben: az okos számítás tehát az indulás idejét sokkal korábbra teszi.

Még éjjel van. S a parti töltésen fölbukkan három leány. Nem azok közül valók, akik most mennének hazafelé, hanem akik most indultak el a ködös és hideg sötétben a szüleik keze alól, hogy menjenek a becsületes kis darab kenyér után, amely ott van messzi, a túlsó parton, valahol bent a feketeségben.

Hát ez így van, ez egészen természetes, az Úristen ezeknek a kis darab kenyeret is szerte-széjjel szórta, s most érte kell menni (bár hát hiszen jó másnak ilyenkor a meleg dunna alatt).

Ez így van télen-nyáron, szokásos dolog, semmi megütődnicivaló nincsen rajta, a kérdés itten most már inkább csak afelől adható fel, hogy ezek a hazulról ebben a vak kietlenségben útnak eresztett fiatalok milyen utat választanak a kenyér felé.

Útja van a hídon keresztül is. Kerülővel sem jár azon az úton, amerre éppen a lányok haladnának. De a hídon négy pénzért eresztik át az embert. Azaz hogy csak két pénz ez, mert visszafelé ingyen jöhet, mintha tisztán csak csupa lélek volna, akinek a lába nem éri a földet. De az nagyon régen volt, mikor a gyalogos ember nem fizetett; az az idő volt, amely még a szegény embernek kedvezett, s helyettük a vámfizetést büszke kocsinjárókra, nyalka lovasokra bízta. (Közülök a célszerű juhász ember kiveendő, mert az, ilyen komoly esetekben, a nyakába vette a csacsit, s átvitte gyalog.)

Más útja a jég. A jégen szeretnek járni az emberek. A négykrajcárokat is meg lehet vele takarítani. De nem tisztán azért, mert visszafelé is csak erre járnak, pedig visszafelé jövet már a híd is ingyenben volna, úgy-e bizony. De a jégben megvan az a különösség, hogy nincsen mindig, ennél fogva igen kedvelik fiatalok és vének egyaránt (persze, ezt az úri ember kineveti, ugyanaz az úri ember, aki megint decemberben szereti a cseresnyét, pedig már hat hónappal előbb is ehetett volna belőle). De hiábavaló itt minden beszéd: a jég különös kedvtelés, még parti kutya is szeret rajta csúszkálni. Ha későn tavaszodik, s valamely ünnep alkalmával még jég van a Tiszán, odaviszik az ágyút, és ott sütik el, mert az megint csak valami borzasztó gyönyörűség: durrantatni a mozsárral a jég hátán.

Ebben a gyönyörűségben lehet valami a halálveszedelem borzongatásából is. Hogy hátha leszakad, s akkor majd alatta maradunk. Mert az ilyen folyóvízi jég egészen másféle, mint a tavi. A víznek vannak limányai, ahol örökké körben jár, senki sem tudja, hogy miért; ott a jég nem keményedik meg, könnyen beszakad. Másfelől meg az az eset is előadhatja magát, hogy az egész tábla jég megindul. Szóval ilyen veszedelmek vannak.

A parti ember, mikor hídnak kezdi használni a jeget, azért nem megy vaktában neki. Mert ez nem olyan egy darabból összeállott jég, hanem úgy fokozódik egymáshoz, ahogy a jegek felülről úszkálnak. No, itt van egy darab a Berettyóból. Amaz a Körösből való. Ez a vastag, barna bizonyosan marosi. Emez a széles, nagy, lapos meg bizonyosan ennek a lusta Tiszának a téli termése. No, most már mindezeket szépen ki kell tanulni, hogy melyik az erősebb, melyik a biztosabb. Így válik a próbálgatok nyomán az út kanyargóvá.

A három leány az útra tér. Lehet, hogy az úton még át lehetett volna menni. De hajnal volt és köd, és aki elől ment, rosszfélé lépett. Jaj, hát hiszen hallotta már akkor, hogy recseg a jég, és mondja azt a különös fenyegető beszédet, amely a halál szava, hanem hiszen hallhatta már. Beszakadt.

Eltűnt, meg fölbukott. A víz a jég széléhez sodorta, a jégre könyékkal kapaszkodott, és kiabált. Nem azt kiabálta, ami az írásokban szokott lenni, hogy:

- Segítség!

Hanem azt kiabálta:

- Jaj, jaj! (Tudniillik, ilyenkor nem németből fordítják a Hilft.)

No, a két másik leány most már sarkon fordul, és ijedten fut ki a partra, veri föl sikongásával a hajnali csöndet. Ezek most már csakugyan kiabálnak emberek után, hogy jöjjenek segíteni.

Azonban ember nincsen sehol.

Ide már tisztán csak a véletlen vethet embert.

A véletlen ezúttal az, hogy hat év előtt egy hajó a megmentésére sietett egy másiknak, amely léket kapott. Amazt kimentette, ő maga megsérült, s mert hogy a sérülése árát a kimentetten követelte, de amaz tudni sem akart róla, azóta pör alatt áll.

Azóta kint hever a parton, gazdája nincs, a pör a gazdája, az meg már hat éve folyik, a hajó meg minden évben jobban megy széjjel, mire a pör véget ér, tökéletesen szétesik darabjaira a hajó.

De mindegy, ott van a parton, s lakhat benne a bujdosó.

Másik véletlen, hogy valamikor a szemináriumból kicsaptak egy kispapot, aki azután nyakába vette a világot, járt-kelt és bujdosott, födelét sehol sem lelhetette, mígnem egyszer egymásra találtak az elhagyott hajó s az elhagyott ember: azóta lakását ott tartja.

Tehát ez az ember meghallotta a szót, a lakásból hirtelen kiugrott, és szaladt volna a tetthelyre, ha látott volna, de nem látott semmit eleinte. Csak nagy sokára vette észre, hogy hol könyékel a vízben a leány, addig csak a jajgatását hallotta, de azon nem lehet eligazodni.

- Haj, haj - mondta -, ez baj.

Baj hát. Mert hozzámenni nem lehet; akkor mind a ketten beleszakadnak, és a jég alá kerülnek.

Ilyenkor most már az volna jó, ha a közelben a parton deszkák volnának. Mert deszkákból lehet a jégbeszakadt emberhez hidat építeni, amin át a segítő kéz a hideg vízi halálból kiemelheti. De deszka ilyenkor nincsen a parton, ha volna is, már elvitte volna valaki ebben a hidegben fűtenivalónak.

Mit lehetne ilyenkor csinálni? Mivelhogy senki a közelben, csak a köd meg a sötétség. A parton a két jajgató leány, amott a jégben a halálra szánt - köztük a bujdosó. Úgy látszik, más még mindenki alszik. Sötétség van a házakban, amíg itt valakit felzörgetnek, későn van már minden.

De megint csak jön a véletlen. Egy ház ablakai megvilágodnak, ott bent van valaki bizonyosan. Ez csakugyan így is van, parti korcsma az a ház, véletlenül korábban keltek ma benne, hogy majd fűsürolják a padlót. A bujdosó ember hát odaszalad, és veri az ablakot, hogy majd betöri.

No, amíg nem tudják, mit akar, nemigen nyitnak ajtót. Ha tudnák, hogy mi járatban van, nyitnák azonnal, de hát azt nem lehet. Téli időben, mikor nagy a szegénység, elhagyott parti tájon, éjszaka, különböző szándékú emberek járhatnak. Így hát időbe kerül, míg ajtót nyitnak, míg a bujdosó bekiálthat:

- Kötelet adjanak... Beszakadt egy lány a vízbe!

Kötelet, igen, de hát hol a kötél. Megint jön a véletlenség.

Már három jó véletlenség jött a lány mentésére, most pedig, hogy ne legyen a jóból sok, semmi sem teljes, a rossz véletlenség érkezik. Nincsen kötél kéznél. Szokott ugyan lenni: az a kötél, amivel a hordót a pincébe leeresztik, de pár napja azt is felvitték a padlásra, mert nem kell, a népek nem keresnek, nem fogy az ital, nincsen szükség hordók leeresztésére, hát elzárják a kötelet, hogy lába ne keljen. Nos, most hát a padlaskulcs hol van? Keresgélés és futkosás támad. Végül előkerül a kötél. Szalad ki vele a sötétbe a bujdosó, viszi a jégre, ott nagyot kiált:

- Merre vagy?

De feleletet nem kap. A víz a leányt a jég oldaláról beszívta, magához vette, homokos ágyba beletemette. Levitte azon sokak, ezrek és tízezrek közé, akik az idők végtelen folyamán mind így szálltak alá a vizek rejtelmes tömegébe.

A jég pedig, miután érte így halál történt és áldozat hozatott, másnap a vízen lassan megindul...

1907

PÖR

A bíró szobája előtt emberek ácsorognak, s nemigen beszélnek, mert valamennyi pörben jár, és a tulajdon igazságát forgatja elméjében, meg a lelkében is, mivelhogy rettentő hatalom a törvény. Idegen, ismeretlen világ, nagy erdő, amiben tévetegen járnak és kelnek az emberek, mert ritkán esik sötét sűrűi közé szelíd napsugár. Az emberek tehát szorongó aggodalmaskodásokkal vannak elfoglalva, s fejüket gonddal lehajtván, leginkább egymás csizmája orrát nézik.

Történetképp asszonyok is vannak köztük, van ott egy jó fából való, de sápadtas, elszomrodott asszony egy vékonyka leánygyermekkel, ez a Tatár Julis. Ott van a Rózsás Erzsébet is, szintén valamirevaló asszony, kendő a fejébe, függő metál a nyakába; néz ki az ablakon, a rideg ház rideg udvarára, amelynek nedves kövein az úristen kegyelme sem bírt mást, csak zöld penészgombát teremteni. Bár mondják, hogy annál kezdődik az élet. Ki keresi azonban ezt?

Most kijön a tekintetes bírósági hivatali szobából egy szintén rendes szál ember a kávészin dolmányban, a fekete zsinórral, hogy majd széttekint a tömérdek nép között, akik mind pör alatt állnak. Valóban kijön tehát ezen férfiú, és kérdezi egy elhagyatott embertől, aki korhatag szűrben igen csak erősen feszül neki a vállával a falnak, hogy valamiképp el ne düljön.

- Magát hogy hívják?

- Engem - mondja a célszerű ember a szűrből kifelé - nemigen hívnak, engem csak küldenek. Béres vagyok én, nézze csak, cseléd vagyok én. Még étel idején sem hívnak ebédre, akkor is csak küldenek. Azt mondják: ahun az ételed a tányérban, eredj, oszt edd meg.

Erre a beszédre némi keserű mosolygás támad a künt ácsorgó emberek arcán. Mert jól beszél. Akárki fia is, de jól beszél.

A zsinóros ember azonban erre nem sokat ad. Szokásos az ilyesmi, s talán nem is egészen igaz. Vannak keserves szavak olykor, aminek nem adhat hitelt a tapasztalt férfiú, vannak beszédek, amik valóban semmi egyebek sem, csak beszédek. Tehát a szűrös ember fölött szótlanul elnéz, és azt mondja:

- A Tatár Julis meg a Rózsás Erzsébet, ha itt vannak, jöjjenek be.

Persze, hogy itt vannak, mikor itt vannak.

Óvakodnak ennélfogva befelé az ajtón a Julis meg az Erzsébet. Az egyik, az elöljáró, a vádlott, emez meg a panaszos. Szép nagy szoba a bíró szobája, karosszék is van benne. Tükör nincsen.

Mindegy ez különben. Elég az avval, hogy a bíró keresgél a kék papirosokban, és kitekinti azokból, hogy a Julis a vádlott.

A vád nagyon közönséges és egyszerű. Julis nem tett egyebet, mint hogy elsikkasztott egy Ilka-kendőt. Olyan szép, világos tubarózsaszínű, vagy hogy inkább téglaszínű, magyar néven mondván: seszínű, törökös, rojtos, szép selyemkendőt. Olyképp sikkasztotta el, hogy kölcsönkérte Rózsás Erzsébettől. Valamit mondott neki, hogy mire kell neki. Hogy talán temetésre megy benne, vagy lakodalmat nézni megy benne, ilyesvalamit mondott. Könnyen mondhatta, mert szomszédok voltak, egymás mellett laktak, de nem a maguk házában, hanem csak úgy zsellérképpen, mint ez a szegényhez illik is. Hát elkérte kölcsönképpen a szép Ilka-kendőt, zálogba tette, aztán ott is maradt. Mert ilyen a szegénység. No, és most meg ehol a panasz. Biz ez súlyos dolog így bíró előtt állni, különösen annak, aki nem szokta, és aki egyáltalán nem ért ahhoz, hogy miféle útjai vannak a törvénynek, mely kerítések azok, amiket megkerülni lehet, és hogy milyen formán védekezhet az ember, ha ugyan nem igazat mond is.

- A kendőt zálogba tette, Julis - mondja a bíró.

- Igen, kérem - mondja a szomorú asszony.

- Használat után miért nem adta vissza annak, akitől kölcsönkérte?

- Jaj, kérem alássan - mondja Julis -, csak úgy mondtam én azt akkor, hogy használatra kérem kölcsön. Mert nem úgy van az. Azt csak úgy mondtam. Igazában már mikor kölcsönkértem is, az volt a szándékomban, hogy zálogba teszem.

No, bárki bármit beszéljen, ez nyilvánvaló beismerés. Miként lehet ilyent tenni? Tatár Julis nem keresi. Úgy mondja, ahogy igaz. Nem szokta meg a valótlan beszédet. Vagy legalábbis nem akar nem igaz dolgokat beszélni itten.

- Mert - füzi a szót - a sors ilyen. És ezt a sors tette.

Rózsás Erzsébet panaszos asszony integet a fejével, hogy valóban a sors, a sors...

Hogy Julis sorsa miben áll, azt megint csak mondani kezdi:

- Nézze csak, tekintetes bíró úr, három gyermekemmel az uram elhagyott. Magunkra hagyott. Hát hogyan éljek? Három kis családdal munkába nem mehettem, gondoltam már, hogy majd a Tizának megyek velük együtt. Volt már ilyesmire eset, tekintetes úr. Ó, én értetlen kicsi apróságaim.

Erzsébet komolyan mondja:

- Volt. Csakugyan volt ilyen esetre már eset.

- De azután - mondja Julis -, jött hozzám egy ember. Azt mondta, éljek vele, ő eltart. Keres annyit a gyárba, hogy abból nekünk is jut élelemre, ruhára. Hát mit tegyen a szegénység? Hát éltem vele. Rendes ember volt az, jobban éltem vele, mint az urammal, aki elhagyott. A hites ember nem volt olyan jó, mint ez az ember, akivel a szemétdombon esküdtem. Eltartott bennünket, amit keresett a gyárban, hazahozta. Hát éltünk, éldegéltünk valahogy.

Julis ezt most már hosszasan mondaná, mert úgy lehet, életének ezek voltak a legszebb napjai, és derűs napokra szívesen visszajár az emlékezet. De a zálogba csapott Ilka-kendő sorsa ebből sohasem fog kiderülni. Mondja is neki a bíró:

- De a kendő, a kendő?

- Hát igen - folytatja Julis -, most jutok oda, kérem alássan. Megváltozott az életünk. A kerék fordult. Mert a kerék ahányat fordul fölfelé, annyit fordul lefelé. Lefelé fordult. Az isten áldja meg az urat, tudja bizonyosan, hogy mi az a sztrájk, meg a kizárás, meg az ilyesmi. Hát amennyire tudja a munkás. De senki sem tudja annyira, mint a munkásnak az asszonya, a kis családdal.

- Úgy, úgy - véli Erzsébet is -, ezen nincsen mit tagadni. De hát még...

- De hát még - vág a szavába a Julis -, mikor azután az ilyesmi ilyen irtóztató télségben történik, mint ez a mostani volt. Nincsen szó, ami azt kibeszélni bírná. A hidegség, meg az éhség... Mert az ember... Az csak, csak... Az elment a többihez a kocsmába, ott ihatott pálinkát hitelbe. Meg el is maradt. De dologba nem állhatott, mert nem engedte a többi. Tudja már a tekintetes úr, hogy megy az ilyesmi. Én meg nem mehettem dologra gyerekektől. Aztán nem volt mivel fűteni, meg nem volt mit enni. A gyerek sír sokszor, de mikor éhségiben sír! Meg a hidegtől dermed! Jaj nekem, Istenem. Vártam, hogy végeszakad a nyomorúságnak, de nem akart abban maradni a szenvedés. Későn jutott az eszembe, hogy az éhenhalás elől hazamegyünk az apámhoz. Mert itt közelfaluba való vagyok én, de az apám is szegény. Otthon is nagy a szegénység. De mégis egy falat kenyér jut. De amikor ez az eszembe jutott, már nem bírtam volna elvinni gyerekeket. Csontra le voltunk soványodva az éhségtől meg a hidegtől. Irtóztató volt az...

Azt mondja Rózsás Erzsébet:

- Éhségükben meg a hidegtől úgy sírtak a gyerekei, hogy mihozzánk áthallatszott.

Míntha valami rémlátomást látna, úgy néz maga elébe Tatár Julis.

- Hát akkor kértem el a kendőt, hogy zálogba teszem. Az árán vettem fűteni való fát, kenyeret, tejet. Isten még idejében adta ezt a gondolatot, mielőtt éhen haltunk volna. Az ételen aztán, hogy egy kicsit fölerősödtünk, kimentünk az apámhoz... Hát így történt. Tudom, hogy a törvény törvény... De nem tudtam mást tenni, akármit mond is az urak törvénye...

A törvény félős, idegen, ismeretlen és rejtelmes hatalom. Azonfelül még rá is fognak sok rosszat, olykor. No, mégsem olyan rossz, mint a hírét költik. A bíró a nyolcvanadik paragrafust keresi elő, és Tatár Julisra kimondja, hogy nem bűnös.

A büntetést váró Tatár Julis sírva fakad. Rózsás Erzsébet szintén sírva fakad. A bíró pedig összeharapja a fogait, hogy ne kelljen könnyet ejtenie.

1907

MEZEI DOLGOK RÉTI EMBEREKRŐL

Ami a réteket illetné, rétek ma már csak imitt-amott találhatók, s amik vannak, azok sem az igaziak. Kicsik már és vékonyak, mert az ember elfogta a víztől a réteket különböző furfangokkal. A víz hatalmas volt és terjeszkedő. Nyár közepén, szárazság idején, megvonult a mederben, hogy messziről nézve bárki azt hihette volna, hogy ha jól nekiszalad, át is ugorhatná. A víz ilyenkor gyermekies álmokat alszik... Más időben földuzzadt és elhatalmasodott, a partra kilépett és tovább legelt. Kiment s rétbe, rokonait, az elhagyott mocsarakat új vízzel köszöntötte, körülölelte a nádasokat, megmosta tocsogó, apró hullámaival a fák törzseit, és rejtelmes, titokzatos csendű vízi életet csinált a sumárok, morotvák, erdők messzi tájain. Útját nem állta más, csak a magaslatok, amik maguktól voltak ott, ahol voltak, mert nem vitte őket oda senki. Úgy álltak ott, ahogy időtlen idők előtte odatétettek mennybéli hatalmak által, s ezek ellen küzdeni valamit merne-e bárki is? Nem mertek az emberek, inkább tökéletesen bele voltak állapodva, hogy úgy helyes minden, ahogy van, hogy a víznek maradjon hatalma, de annak a határát magának a földnek a tulajdon hatalma szabja meg. Így volt ez sok ideig, mígnem a föld hatalmát a földtől elvette az ember, és harcba állott a vízi világgal. Az embernek kevés volt a föld és sok volt a víz, próbálta hát hogy elvegyen ennek a birodalmából

valamit. Mint a pusztaszéli nem egyeneslelkű ember, aki évente el-elszánt a szomszéd földjéből egy-egy barázdát, azonformán lépésről lépésre próbálgatták elvenni a víz birodalmát, sáncokat emeltek elibe, előbb csak a kisdud nyúlátakat, miket nem azért neveznek nyúlátoknak, mintha nyulak volnának, hanem azért, mert nyúlnak, azután azokat a nagyobb sáncokat, amiket ma már csak alvótöltéseknek hívnak, végezetül pedig amazon nagy, földből készült óriási kígyókat, amelyek a vizek mentén mint várfalak haladnak, s amiknek a tetejéről, ha kocsival lefordul az ember, tökéletesen biztos lehet afelől, hogy sehova máshova nem hull, hanem egyenesen a jólelkű angyalok szelíd ölébe esik. No, így elvették a víztől a hatalmát, valóságosan elvették az uradalmát, a birodalmát, a királyságát, nem maradt meg belőle semmi. Rétfjei elfoglaltattak. Elveszett réti hala, vízi madara. A víz összezsugorodott, ma semminek sem hívják, gúnyosan úgy nevezik: vizecske - a régi ereje elől néma rettegéssel csak akkor menekül a hatalmas ember, amikor a lázadó vizecske zavaros hullámain messze a partokon túl eleven halál gyanánt minden élőkre kiveti.

Mondhatnánk ugyan erre a beszédre Tóth Suhajda Sándorral egyetértőleg azt is, hogy nem igaz ebből a beszédből semmi, mert két vége van a beszédbeli botoknak is, és éppen az ellenkezőjét is lehetne mindezeknek gondolni. Ez teljességgel igaz, de éppen ezért nyilvánvalóan áll Vecsernyés Mihály elmékedése is, amely szerint szükséges az, hogy a szó ne egyezzen. Mert ha nincsenek egymással ellenkező észjárások, és a szavak olyképpen egyeznek, hogy mindenki egyformán gondolkozik, akkor apránként elfelejtünk beszélni.

De annyi mégis mindenképpen igaz, hogy elvesztek a nagy rétek, amiken régente különös emberek éltek. Itt-ott ugyan maradt ilyen erdős és nádas réti táj, s a fák ezen erdőkben már mind óriások. Rejtélyes sűrűségek vannak itt. Vadul nő bennük a kék szeder, amely olyan, mintha lábai volnának, magátul halad és iszalagos folyondárjaival maga is erdő az erdőben. Öreg fák korhatag belsejében akkorák az üregek, hogy el lehetne bennük laknia annak, akinek más barlangot nem adott a sorsa. Aki úgy él, mint a remete.

Voltaképpen nem is mások ezek, mint a remeteség maradványai. Honnan kerültek, miként támadtak a remeték, azt nem tudni. De éltek, elbújva a világtól, a réti erdőkben, ahol nem kereste őket senki, nem is bántottak semmit. Csak éppen annyit, amennyi a megélhetéshez kellett. Valami gunyhót tákolt össze magának, csinált magának tapogató-szerszámot, amivel a csekély vízben a halat foghatta, törrel megfogta a madarat. Ha kellett, némely fogását arravetődő paraszti vadásznál, halászberekneél elcserélte sóra, dohánnyra. Azután így élt, amíg bírt. Ha meghalt, sem törődött vele senki, testét a tavaszi kiöntés vize elsodorta a folyóba, a nagy temetőbe. Vagy úgy lehet, ha vackát üresen találták, hogy nem is halt meg, csak elvándorolt. Megunta a vidéket, és más tájra ment, mert az ilyen magános életet élők nagyon szeretik a kódorgást. Minden holmija elfér egy tarisznyában, főzőedénye egy bogrács vagy az se, hanem csak egy csupor; ennyi holmival könnyű új lakást keresni.

Nem lehet megmondani, hogy mi viheti az ilyen elhagyatott, magános és kietlen életre az embereket. A régi, réti halászó meg vadászó ember nagyon megszokta a kint való tanyázást, lehet azután, hogy a felesége elhalt vagy elhagyta, vagy a családja elpusztult, ilyenkor azután kivette magát a rét rejtelmes világába végképpen, télre és nyárra egyaránt. A másikat talán a lelkiismeret üldözte oda, mint Káint a bűne. Az ötvenes években az algyevi rétségeken volt egy ilyen magának való ember, aki egy ladikban élt, azt húzta-tologatta a sekélyes parti vizeken ide-oda a nád között. Öregek beszélték, hogy az örökös vízben való járástól olyan fényesre vált a bőr a lábszárán, mint a halé. Ennek a sorsáról annyi tudatik, hogy a német világban a zsandárok valami cserkészés alkalmával agyonlőtték. (Adjon az Isten neki örök nyugalomát.)

Hát mi viszi az ilyen embereket az ilyen életbe? De néha csodálatos lakásoknak csodálatos lakója akad. Volt már úgy, hogy családos embert is találtak, olyant, aki egy mindenkitől

elhagyott fakunyhóban húzta meg magát. Valaha superok laktak ott, apróbb hajókat csináltak, csónakokat barkácsoltak, azok készítettek oda rossz deszkadarabokból egy gulibaformát. Azután elmentek onnan, mert nemcsak a nagy halak eszik meg a kis halakat, hanem a nagy hajók is a kis hajókat. Elmentek hát a superok, otthagyták üresen a gulibát. Azután ment arra vándorlásában a bujdosó ember, az asszony meg a gyerek, akik fölfogták lakásnak a faházat, és éltek benne abból, amit a réti növény meg a víz adott. Éltek községet, rokont, szomszédot nem ismerve. Nem tartozva senkihez és semmihez. Az ember halászott, a gyerek madártojások után kutatott a nádasban, az asszony csinálta az ételt. Mert a tojást meg lehet a szabad tűzön is sütni, ha előbb sárba rakják, s úgy vetik a tűzbe, valamint a kenyértésztát meg lehet sütni a melegített kövön, ha előbb alkalmas fődöt készítenek hozzá az égetett sárból.

Így laktak ott, amíg el nem takarodtak, hogy máshol verhessenek tanyát. De nemigen lehet már, mert kihál a rét, elvesz az erdő, elhagyott gulibák összeomlanak. Van azután olyan magának való ember is, aki hajóban lakik. A hajó valamikor, régebben, összeütközött egy másik hajóval, azóta a partszálon hever és pör alatt áll. Hogy ki nyeri meg a pört, az nem tudatik, de a hajó szépen megsüppedt a fővényben. Ha a víz kilép a partra, csak az a kis ház látszik ki belőle, amelyben a kormányos lakott. Hát ebbe beleköltözött egy bujdosó ember, s lakja télen-nyáron. Ez arról nevezetes, hogy ha segítségkiáltást hall, fuldoklót menteni rögtön odasiet, továbbá, hogy olykor deákul beszélget önmagával, mert valaha kispap volt. Élete egyéb regényeit azonban mint valami koporsó zárja magába az elsüllyedt hajó...

Régi megbúvó ember, amint az erdőben kutatott, és járt a szederbokrok sűrűjében napi élleme után, a bozótból panaszos, síró gyerekhangot hallott. Ment utána, s ijedten hallgatta. Mi hoz ide gyermeket az elhagyatott, a világtól elszakadt útjába? De csak kereste, s meg is találta a bokrok aljában, már félig aléltan elterülve. Valami úriforma gyerek, úgy valahogy négy esztendő körül. Nem lehet más a története, minthogy hazulról elcsatangolt, lepkét kergetve játszadozott, azután valamerre talán kutyák riasztották meg. Menekült előlük, végül az erdőbe jutott, s itt eltévedt végképpen. Éhségében az epret kezdte szedni, de aztán elfáradt, föl-fölbukott az indákban, kezét, arcát a tüskék kisebezték, azután már nem bírt továbbmenni, nem is tudta merre, hát leroskadt, s miután anyuskáját hiába kiáltozta volna, már csak aléltan nyöszörgött. Az ember, aki a társadalomból önként kizárta magát, megdöbbenve nézett a különös leletre, és sietve emelte karjába a gyermeket. A kisfiú nem rémüldözött, a gyermekszem a bozontos, koldusforma emberben meglátta a megmentőt, s a nyakába akasztotta a karját. A réti lakó szíve megdobbant, mert előle még a kivert kuvasz eb is futni szokott.

Kérdezte aztán, hogy hogy hívják. Hát Józsinnak. Aztán hol laknak. Hát egy házban. Aztán merre? Hát azt már nem tudta, csak mutogatott erre, arra.

- Ó kis bolondom - mormogta az ember -, ha te nem tudod, én hogy tudjam?

A gyermek már egy éjjelt az erdőben töltött, mert délután szaladt el a mezőn a pillangó után: fáradt volt és tűzben égett. Az ember vitte a gunyhója felé. Az erdőt elhagyta, a nádas vizében lépdelt tovább, s vigyázott, hogy a sás levele a gyerek arcát meg ne vagdossa. A gunyhóban leültette a vacokra, s adott neki, amije volt, vizet, epret, vadalmát. Szedett papsajtot, aztán tüzet rakott a nádtövekből, és tojást is süttött. Közben nem győzte a gyermeket nézni, amint eszik, mert jólesett neki az étel, s vadalmát meg papsajtot bizonyosan nem evett még. A gyerek aztán fáradtan lehunyta szemeit, és elnyúlt a vackon. Az ember a kabátját terítette rá, s a gunyhó előtt nádat vetett a tűzre, hogy a füst távoltartsa a szúnyogokat. Így ült a tűz mellett, virrasztott, s olykor nézte a gyermeket, kinek hálótermébe a nagy lakoma után lámpa gyanánt a kelő hold bevilágított.

Ráért gondolkozni a holdas éjben a réti ember, hogy a gyermekkel mitévő legyen. Bármennyire rettegett is attól hogy emberek közé menjen, reggel útnak kell vele eredni, az bizonyos. Aminthogy hajnalban levette a gyermekről a foszladozó takaróruhát, felköltötte a fiút, kínálta megint eperrel, aztán a karjára vette, s vitte a nádas vizéből kifelé.

Valamerre menni kell vele. S a nád szélére érve, megállt, hogy gondolkozzon, hova és merre vigye. Ekkor az erdőből emberi alakok tünedeztek elő, és kiáltás hallatszott:

- Megállj!

Ugyancsak eldörrent egy puska is.

Most asszonyi sikoltás szólt:

- Ne löjenek, ne löjenek!

A gyermek szíve pedig repesni kezdett örömében, s a csavargó karjáról a maga karját nyújtva amarra, kiáltozott:

- Anyuskám, anyuskám!

A réti ember letette a gyermeket a földre, s megvárta, amíg amazok közelednek. Közben a lábát nézte, amelyet sörét ért, s vérezni kezdett.

Jöttek vagy hatan, a gyermek apja, anyja s néhány béresforma puskás. A gyermek az anyjához futott. Az apja lihegve mondta:

- Azt hittük, rabló cigányok vitték el. Már tegnap óta keressük.

- Nem - felelte a réti ember -, nem rabolták el. Elkódorgott. Tegnap estefelé találtam meg az erdőben. Már alig volt benne élet.

A gyermek anyja, boldogan szorítván magához a kicsit, rémüldözve nézte az elhagyatott embert, bozontos haját, rongyos ruháját.

- Kicsoda maga? - kérdezte.

Az ember oda sem nézett, csak kurtán mondta:

- Csavargó.

A gyermek apja azonban ismerte a réti embert. Tudta, hogy nem az.

- Réti ember - mondta neki -, miért él ilyen életet? Jöjjön közénk, adok én rendes foglalkozást magának. Maga megmentette a gyermek életét, mi hálával tartozunk.

A réti ember szemközt nézte a gyermek apját. Véres lábára mutatva, szólt:

- A hálát már megkaptam a puskából előbb.

Megdöbbenve néztek oda mindenk. A gyermek apja szinte siránkozva mondta:

- Nem akartuk, lélekre mondom, hogy nem akartuk. De annál inkább jöjjön velünk, a sebet gyógyítani kell.

A réti ember mosolygott egy kicsit, s a fejét rázta:

- Majd rágok rá - felelt - egy kis sóskalevelet.

A szeme még a gyermekre tévedt egy pillanatra. Megfordult és szétnyitván maga előtt a náderdőt, birodalmába lépett vissza. Abba az életbe, amely szomorú, rideg, nyomorult és elhagyatott, de ahol nem parancsol senki más, csak az egyedül hatalmas Isten.

1907

DUDÁK ÉS VÍZIDUDÁK

Ha János bácsit vagy Pétör bácsit kérdezem, hogy milyen szó mellett táncolt a lakodalmán, azt mondja, hogy dudaszó mellett. Ha megint kérdelem, hogy hogy van az, hogy ha már annyian mulattak a duda mellett, hát még sincsen duda, akkor azt mondja:

- Kimönt a forgalombul.

Ami elmúlt, annak az a neve, hogy kimönt a forgalombul. Ez igaz, hiszen apránként valamennyien kimegyünk a forgalomból oda, ahol már nem szól a duda, legfeljebb az angyalok trombitálnak. Ha ugyan szokásuk nekik a trombitálás, mert a hajós-nép például azt tartja, hogy az angyalok citeráznak, ha éppen ráérős kedvükben vannak. Úgy lehet, már nincsen hozzá annyi kedvük, mint azelőtt. Mert a muzsikaszó tekintetében is átalakul a világ. Az emberek komorabbak, több a gond, több a gondolat a koponyában s kevesebb a nóta. A citeraszó hallatszik néha alkonyatkor a hajókból, vagy olykor vasárnap a külső városon, amerre hajós-legény lakik. De már ez is múlik, a híres muzsikásszerszám, az egykor féltett s öröklött kincs, a legtöbb helyen eladó, ha az árát megadják. Elveszett a vidám kedvük az embereknek, azaz hogy ami még megvan, azt vasárnapra tartogatják. Olyankor szól a banda és „jaj de szépen bongoráznak a nagy kávéházban”.

Már a városokon muzsika tekintetében csak a cigány uralkodik. A magyar fúvóbandák is elmaradnak apránként. De hogy az ilyen apró dolgok is hogyan átvedlenek rövid idő alatt! Iskolás koromban a népből való rezesbanda fújta a lakodalmas népnek templomba, gyalog való menet meg vissza a nótát, kulacs volt a legények kezében, fonott kalács a kulacs nyakán, kínáltak vele minden szembejövőt, s táncolva mentek a templomig, forogva maguk körül az utcán. Ma már nem járnak esküdni gyalog, ahhoz kocsik kell, s a rezesbanda, ahol még van, kiszorult a tanyák közé. Faluhelyen ugyan bizonyosan van még. Némely helyen sokáig meg is marad, ha igaz. Nálunk kétféle tanyavilág van: a felsőtanyák meg az alsótanyák. Az alsótanya háromszor akkora, mint a felső. A felsőtanyán mindig volt muzsikás cigány. Dankó Pista is ebből a fajból származott, az alsótanyán azonban még ma sem bírta megélni a cigány, ott még mindig maga a nép muzsikál maga-magának. Sok banda van, mert nagy a határ, él benne vagy harmincezer lélek. Van a bandában klarinét, réztrombita, bőgő - kisbőgő vagy nagybőgő. Aki benne van a bandában, annak a neve: hangász (nem tudom, hol szedték), de csak vasárnap, mert másnapon ő is csak olyan földművesember, mint a többi. De a bőgője oldalát vasárnap este sem volna ajánlatos bezúzni.

Ezek a fúvóbandák a réztrombitát nevezik most dudának. Ami hangot az ád, az a dudaszó. A bőrduda már nem divat. Ezelőtt sok tanyaházban ott lógott, az öregebb juhásszal meg szinte vele járt, mint a fiatal juhászlegénnyel a furulya. Nevezetes dudák voltak azok a bizonyosak, mert a duda gazdája a dudának szép fejet faragott. Kosfejet, kecskefejet, lányfejet. Eszerint volt azután a duda kosfejű, kecskefejű vagy kisasszonyfejű. De napjai lehanyatlottak, s már nemigen van, aki fűjné. Egy valamire való dudás van még a környéken, az sem juhász, hanem vízimolnár, a teljes tisztességű neve ez neki: Csonka Bukocza Tanács Ignác. Valamire való rendes ember. Ritkán dudál már, de ha megteszi, illően hozzáöltözik. Vagyis panyókára veti a kabátot, és piros kendőt akaszt az övébe.

- Ez így illik - mondja Ignác, s valóban, úgy lehet, a dudaszó e nélkül talán nem is érne semmit.

Nem. Meg külön nóták is kellettek a dudához. El lehet azon ugyan nyekeregteni mindent, de a valódi dudánóta csak dudának való. Mint a rácos: Hej, Julia, Julia, Julia, Szól a duda, duda, duda... Azután a magyar juhászos: Cintányérom, cintányérom aprószöllős pogácsa, Fáj a szívem, fáj a szívem a juhászra, de a juhászra...

Elvesz azonban már ez, de hogyan veszne, mikor a juhász alól is elfogy apránként a föld. Mifelénk a falkák egyre kisebbek, a juhász egyre kevésbé típus, s egyre kevesebb igazság van abban a nótában, hogy: - Legelteti nyáját, Fújja furulyáját, Könnyen éli a világát... Mert bizony már a furulyáját nemigen fújja, az is elvesz a tarisznnyákból. Inkább újságot olvas a mezőn, amit a Mihály bácsi hoz ki neki a városból, ha a hetivásárra bemegy. Ellenben találtam már furulyát, amit légszeszvezetékhez való vascsőből csináltak. Ehhez aztán már igazán illene valamely modern juhász. Kalucsniban, porköpenyegben, ócska kemény kalapban és esernyő alatt.

Tűnő dolgok ezek. A régi nóták, a régi hangulatok. Íme eltűnt a kondászatból is Hegedűs János, az utolsó nász, aki többféle dolgairól és elveiről volt nevezetes. Például: nem pásztor az, aki csizmában jár, mert rendes pásztorembernek bocskor dukál. Továbbá: csak az lehet tekintetes úr, akinek már az apja is az volt. Még tovább: illik, hogy pásztorember jobban tudjon táncolni, mint más emberfia. E komoly férfiú szerint a rendes kanászember egyéniségéhez csak ez az egyetlen nóta illet: „Az én ruzsám mezővirág. Messziről érzöm a szagát. Nem köllött vóna ezt tőnni. Nem lött vóna itt baj sömmi...”

Erre azonban törkölyt kellett inni, amire ismét a János elérzékenyedett, s panaszosan mondta a mezőn a körébe sereglett állatoknak:

- Azért nevellek bennötöket ennyi gonddal, hogy mire fölnevelködtök, nem látlak többet bennötöket. Mert a gazdátok ki fog bennötöket a birodalombul, oszt kést tősz a torkotokra...

Ilyen kegyetlen a világ. János nem is nézhette sokáig. Elment oda, ahol senki sem tekintetes úr.

Az utolsó dudás vízimolnár. A mestersége is olyan, hogy az utolját járja. Fogynak és apadnak a vízimalmok, öreg és régi holmik ezek, ha elpusztul egy, újat már nem építenek. Nem oly régen még sokan voltak, oly sokan, hogy a hatóság külön rendtartást csinált benne, melyik hol álljon. Voltak vagy százon fölül. Ma alig van néhány. Egy része elpusztult, más része eladódott, elment olyan folyami vidékre, ahol még megélhet, ahol a gőzmalom még nem vette ki a vízimolnár szájából a kenyeret.

- Hej pedig - beszélte egy öreg vízimolnár -, de kár, hogy elpusztulunk... Azóta nem is őszik a nép rőndös könyeret.

Csakugyan meg kellene egyszer próbálni, hogy igaz-e? De a vízimolnár nem árul lisztet, az csak megőrli a gabonát, ha elviszik hozzá. Mert azt mondja a vízimolnár, hogy a gőzmalom gyors gépe, meleg köve megégeti a lisztet, nem úgy, mint az ő köveik, amelyek lassan és méltóságteljesen forogtak, miként az egész régi magyar élet. Azt mondják, hogy az ő kövük más lisztet őrlött, más ízű volt annak a kenyere: mi igaz benne, mi nem, nem tudom. De annyi igaz, hogy azt az egy-két malmot, ami még megvan, körülbelül ez a hit tartja fenn. Álmódózva laknak bennük a molnárok, végüket várván, a lapátok lassan, igen lassan forognak, aminek meg is van a maga oka, mivelhogy ez a mi olykor mérges Tiszánk a leglassúbb esésű folyóvíz az egész országban. S ebben a nagy álmatagságban a molnár már dudálni is elfelejtett, pedig volt neki egy másik szerszáma is, nemcsak a kisasszonyfejű.

Hosszú, lukas fadarab volt ez, elérte a másfél ölet, csak hallomásból tudatik, hogy a molnár ezen esténként, napáldozattájon, a malom tornácos részéből nagyokat szólt. Valami nagy hangja volt a vízidudának, mértföldre is elhallatszott. Ma már nincsen belőle még mutatóba sem egy darab se. Nemigen lehetett azon nótázni sem, csak úgy tutulni meg sikongani, mint ahogy a tót pásztor csinálja még némely helyen, a maga ölhoszú nyírfakérges fakürtjén, mikor tudatja a havasból a faluval, hogy a bürgékkal merre jár. Lehet, ez a víziduda is afféle

ellenőrző óra lehetett régi kiadásban, a molnárlegény így tudata a parton belül lakó gazdával, hogy nem a vízparti csárdában mulatja az időt, hanem fent van a malmon. Mert meg lehetett ismerni valamennyinek a szavát külön-külön, amiként ma a gyárkémény gőzdudáját meg lehet ismerni, hogy melyik, mikor bődül.

No, azért akárhogy áll a dolog, egyet magnak eltenni csakugyan nem ártott volna, de hát már nemigen adódik elő. Még csak úgy a formája sem egészen tudott dolog. Milyen volt, ki csinálta, hogy csinálta, miért hagyta abba?

Van ez annyira érdekes, mint sok más hiábavalóság, amikért szinte veszekedve törtet a mai élet. No, nem is lehet mondani, a múltkor volt némi szerencsém ebben a dologban. Öreg, rozoga parti kocsmában, öreg, ősz bácsival találkoztam. Régi vízimolnár, pár éve hagyott föl a foglalkozással, azóta messze bent lakik a városrészben, a túlsó oldalon. Azóta sem igen járt erre, mióta abbahagyta a mesterséget. Most mégis eljött. Mint régi ismerőse e helynek, vizesüveget vett le a polcról, kiment az udvarra, s a kútból vizet mért bele.

- Ilyen víz, nincsen több a tájékon - mondta, ahogy bejött, leült, s letette maga elébe az üveget. Azután fél deci pálinkát kiparancsolt hozzá.

- Ez az én passzióm - szólt az öreg. - Fél deci pálinka, három pohár víz.

No, nem nagy passzió, tekintettel arra, hogy némely parti magyar harmincszor fél deci pálinkát is fölporciózik egy nap alatt.

- Hát - folytatja -, víziembör vagyok én. Hetven éves koromig vízimolnár voltam én.

- Hát akkor bizonyosan tud a vízidudáról is?

Tűnődve néz rám tiszta, kék szemeivel az öreg, hogy mit akarok.

- A víziduda? Komédia? Minek az? Nincsen az már.

- Már aligha van, mert sehol se látom a malmokon.

Mozdulatot tett a vállával, olyfélét, amit Mártonffy Frigyesek idejében úgy mondtak: vállat vonított. Magyarul úgy mondják: panyókára rázta a vállát. Valami megvetés, meg semmibe sem vevés szokott abba lenni.

- Ha volna, se láthatná - szólt megint. - Mert az a vízbe szokott úszni, kötélén, a malom mellett. Mert tudja, két darab fából volt az, hosszában való két, darab fából. Vaskarikák tartották össze. Hát ha az kint van a napon, összeszárad, szétesik. Azért az a vízben úszott, csak akkor vöttük elő, ha dudálni köllött.

Ez nagyon helyes beszéd. Kezdünk rájönni az ízire. No, ez egészen alkalmas dolog, ez a találkozás.

- Aztán mikor köllött dudálni?

Az öreg megint csak nagyot nézett.

- No - mondja -, az nem úgy van. Nem azért jöttem én most éppen ide. Hanem tudja, Csongrádon az újságba olvastam, megöltek egy malombaktert, a kuttyáját is félig agyonverték, a bakter testét eldugták. Mégis röggel a csendőrök előtt addig játékoskodott a kutya, addig mutatta, hogy merre köll mönni, előreszaladt, mög visszaszaladt, végtére csak odavezette a csendőröket a gazdájához. Hát látja, ilyen a kutya. Aztán kiadta páráját a gazdája mellett. Látja, csakhogy beszélni nem tud. Én mindig szerettem a kuttyát. Most is tartok kettőt. De olyan hű jószágokat még nem látott. Jaj, kedves kis állataim, mondom nekik néha, oszt megnyalik érte a kezemet...

Így kezdte az öreg ember, így is folytatta, meleg szeretettel a kutyákról. Hogy a kis unokáit is, hogy sajnározzák azok, mi egyéb. Ha az ember gyorsírn tudna, de akkor is olyképpen tudna, hogy a papíron a ceruzával, a kéz a zsebben észrevétlenül jegyezne, bírná csak elmondani, hogy micsoda tömérdek sok szépséget mondott el az öreg víziember a kutyáiról. Figyelmesen hallgatták többen, akik bevetődtek, fuvarosok, halászok, hajósok. Próbáltam eltéríteni, kérdést tettem újra a vízidudáról, de az öreg rossz néven vette.

- Ugyan miről való már az a duda? - kérdezte. - Nem volt már annak értelme sömmi. Utoljára már csak azok a siheder molnárlegények hitványkodtak vele. Ha hajó volt közelben, oszt estefelé a hajóslegény citerázott, akkor csak azért dudáltak, hogy a citeraszó ne hallatsszon. No, hát ilyen dolgok történtek, hát érdemös erről beszélni? Egészen más ez, ami a kutyákat illeti. Mert nézze csak aki valóságos kutya, már ha az embör föltöszí magába gondolatba, hogy igazi, valóságos, hű embörtársakutyáról van szó, hát van köztük, aki embörnek embörebb embör, mint amilyen embör némelyik embör...

S szavainak barátságos áradata a kutyáiról újra megindult.

1907

ALKU A SZÜLÉVEL

A város végén bemegy az ember egy kis, alacsony ház udvarára. A ház olyan, mint amilyen a parasztház szokott lenni nem fordított elejű, hanem csak két ablakával áll utca felé, azok előtt is kerítés van, meg egy kis virágos kert. Nem jó az, úgy egészen kiépítkezni, nem szeretik. Ha már mégis kell, ha a sors vagy valamely körülmény úgy rendeli, akkor is inkább háttal álljon a ház az utcának, még ablaka se legyen arrafelé (ha már a házból kifelé akar nézni az ember, a tulajdon maga udvarára nézzen). Ugyan ezen az udvaron nem sok a néznivaló. Van egy kis kutya, olyan kicsi, hogy el lehet bújtatni az adó elől, azután néhány tyúk, van ól is, de malac nem lármázik benne, mert bajos tartani, mivelhogy mostanában különféle betegségei vannak neki. Mondják ugyan, hogy nem árt neki olyan nagyon a betegség, ha rendben kimeszelik kívül-belől az ólat - nem ér azonban ez a beszéd semmit sem, mert volt, aki még a malacot is bemeszelte, mégis belepusztult. Baj, mindenesetre baj, piacról venni a szalonnát, mert ki hallott ilyent, de hát hiába, ha nem lehet ellene tenni semmit.

Hát malac nincs, de van macska, kettő, az egyik mosdik a kútnál, a másik alszik az ásztorkás zsák tetején, a tornác alatt. Ez az ásztorkás zsák ritka holmi manap már ezen a tájon nagyon, aki néprajzi dolgok szedésében jár-ke, annak hamar megüti a szemét. Ez olyan zsák, hogy külön teteje van neki, aztán nem madzaggal kötik be a száját, hanem korcra jár. Régi edény ez, kenyérnek való liszteket volt szokás benne tartani, azért volt teteje, hogy a lisztet a por ne lepje, most azonban már a kamrából a tornácra kerülget, kukorica áll benne, vagy bab. Újat már ilyent nem csinálnak, az bizonyos, nincs is már ilyen zsákvászon. Oly helyen akad még efajta zsák, ahol öregasszony van a háznál. Fiatal menyecske már nem szokott törődni az ilyesmivel, padlásra veti, vagy kiviszik az istállóba, jó lesz a lónak takarónak, mert vastag, vagy szétdarabolják súrolórongynak is. De az öreg megőrzi. Öreg, írástudatlan parasztasszonynak ezek az öreg holmik a könyvei. Ezekben olvas régi időkről, amikor még fiatal volt, a tulipános ládáról emlékszik az apjára, az öregapjára is, akinek a nevét elfeledte bár, de mindegy, mert ott szokta vágni a dohányt a láda sarkán, a nyoma is megvan, ahol a. Alighanem lesz ebben a házban is öregasszony.

Aminthogy igaz is. A kis kutya csak néhányat szól, mikor a kiskapun belép az ember, e tekintetben csakugyan nagy a civilizáció. Nagyobbfajta komondorokat már csak a fakeskedések tartogatnak magnak, és csodálattal tapasztalható, hogy már még a levélhordó is bot nélkül jár a város szélén. A kis kutyának alig hallatszik a szava, a szobából így nem is mozdul senki. Be kell menni. A pitvarban csak egy apró kislány ül a küszöbön, rágcsál valamit.

- No, kislány, itthon van-e anyád?

- Diccsen - mondja a kislány, ami nem csoda, mert most is mezítláb van ebben a hidegben. Városszéli háznál pedig nem nagyon tapad a félfához az ajtó, a szaladgáló szélre ott jó világ jár.

Így a szobába kellene nyitni, de kinyitják belülről. A szüle nyitja ki, az öregszüle. Ősz asszony, nem nagyon kövér, de nem is nagyon vékony, a képe friss, a szeme, mint szokás, szürke, a haja kontyban, keményített főkötőben.

- Tessék, tessék - motyogja zavarodottan, kissé félénken, de leginkább gyanúsan, mert ritka eset az, hogy úrféle jól hozzon a házhoz, jobban is tennék, ha nem járnának sohasem erre, a sok éhenkórász, mert mind a paraszton akar megélni, mi egyéb. Mindez azonban nem mondatik, csak ismétli félig gyanakodva a szüle: - Tessék, tessék, ámbár nincs valami nagy meleg idebent...

Az ember bemegy, a szüle lassan törülget a kötényével egy háttas széket, hogy majd azzal meg is kínálja az úrfélét, közben gondolkodik, hogy hát ez ugyan miféle szerzet lehet. A boragár már nem jár, mert a boruk már elfogyott, nincs mit méricksélni a hordón, adóban se jöhetett, mert épp most van bent a János adót fizetni. Lehet, hogy könyvet árul, mert mostanában árulják a regént sárga papirosban; aki első regént hoznak, azért nem kell fizetni, csak aki többi regént utána hoznak, azért szedik a pénzt, bár neki hiába hozzák, mert ha csupa kép volna, akkor értené, de mert közbe-közbe betű is van benne - nem érti. A konskribálás még nem ilyenkor van, bár amennyi mezei egeret eresztett az őszi vetésre a teremő, azt most nagy bátran módjukban lehetne összeírni a tokos tintatartóból, csakugyan.

Az ember leül a székre, aztán azt mondja:

- No, adjon Isten jó napot, szülém.

- Adjon Isten - hagyja rá az öreg asszony (bár hiszen hiábavaló ez a parancsolgatás, annyi az eger, hogy csoda).

Megint mondja az ember:

- Kérdezze már szülém, hogy miért jöttem.

- Majd megmondja - feleli a szüle, mert ez így illik. Nem szokás ugyanis kérdezősködni, mondja el mindenki maga, hogy mi járatban van.

- Hát tudja szüle, nekem olyan régi holmik kellenének - mondja az ember. - Nem ingyen, szüle, hanem megvenném. Ami öreg holmi akad a háznál.

A szüle hallgat egy darabig, s nézi az úrfélét, aki úgy akar vinni, hogy pénzt hagyna érte (ilyen is kevés van köztük).

- Régi holmi... - ismétli elgondolkodva. - Minek az magának?

- Kell, szüle. Eltesszük emlékbe, hogy ilyen is volt valamikor. Hagy nézze ez a mostani fiatalság.

- Oj-haj - szól a szüle -, miket beszél maga itt összevissza? Mit néznek azon? Ami öreg, az öreg.

Az asztal sarkát megsimította és ismételte:

- Úgy, úgy... Ami öreg, az öreg. Nincs itten olyan semmi. Meg aztán mit akarnak vele? Hagyjanak mindent békén. Nem való az ilyesmit...

- No - mondja az ember -, már csak nézzük meg, szüle, hátha van mégis valami. Nézze csak, minek maguknak ott a falon az a négy szentelt gyertya. Egyet eladhatna, azt a nagyon tarkát, az úgy is rácos. Már miért tart ilyen rácost, szüle?

- Nono - felel a szüle -, csak ne izéljen. Ugyan csakugyan rácos, mert Szabadka alul hozta a menyem, mert ott akartak földet kifogni most harmadéve az álomtul huszonöt esztendőre, no, ne bántsa azt a gyertyát, hallja. Mit akar? Úgy se adom oda, nem is az enyim, de aztán, hogy nem kapták ki a földet huszonöt esztendőre, hát csak hazajöttek.

Az ember kinyitja a szobaajtót, s a konyhába megy.

- Hát hova mén? - kiált utána a szüle. - Hát mit akar, mondja? Mit akar? Tudja is maga, mit akar? Nem is tudja, hogy mit akar, csak beszél... Hát még a kamrába is bemén! Hát mit akar? Bolondokat csinál...

Az ember a kamrában talál régi jószágot, amit szintén nem csinálnak ma már, némely részünk arra sem emlékszik, hogy voltak-e valaha: bőrsziták.

- No, szüle, ezen se szitáltak már vagy negyven év óta, hát minek ez magának. Két új szita árát ez megéri, szüle. No, jó lesz? Hát ezt a karos padot, szüle?

- Úgy? Úgy hát? - tör ki a szüle. - Még a padot is? Miért nem visz már el minden bútort? A testi ruhámat nem akarná rólam leszedni? Né! Aztán csak mén be a kamrába! Talán azt tudja, hogy otthon van?

És a szüle igen erélyesen topog ide-oda.

- Hát hiszen - mondja az ember -, ennek a kislánynak a kötőjét is eladhatná, szülém. Fogadjunk szülém, hogy ez a kis selyemkötő a maga ruhájából való. Talán éppen a menyasszonyi ruhájából, szülém. Milyen pruszlikot viseltek akkor, szülém?

A szüle egy kicsit nevet.

- Az, az - feleli. - Abból való... Az, az. A pruszlik megvan, most is megvan. Csupa ezüst az ujjalja, de mit akar maga avval? Gyere ide kis onokám, gyere ide Juliskám. Már megint ezt a hajnövesztőt rágod?

- Mit rág, szülém? - kérdezi az ember. - Hajnövesztőt rág? Maguknál már azt is rágják? Ezt mesélje el, szülém, mert ilyent még nem hallottam.

- Nono, csak tréfabeszéd az - inti le az embert a szüle. - Tudja, az ilyen piaci szalonnának olyan vastag a bőre, hogy amire elrágja, megnő a haja nagylányosra. Hát csak tréfa ez. De hallja, mit oldozza ezt a kötőt? Ha már nézi, ne arrul nézze, hisz ez a fonákja! Mit akar maga? Nem ért maga ehhez. Azt sem tudja maga, hogy mit akar...

- Szülém - mondja az ember -, ne arról beszéljünk most, mert a kötőért úgyis hajasbabát kap a Julis. Hanem nem hiszem én azt, hogy maga föl tudná próbálni most azt a pruszlikot. Ezüst az ujjalja! Hát Dorozsmán laktak maguk akkor?

- Már megint bolondokat beszél - mérgeskedik a szüle, pedig belülről nevet. - Hogy én fölpróbáljam azt a pruszlikot? De mit is akar maga? Négy lányt fölneveltem én, mög férjhez adtam én, tudja-e azt maga? De a négy közt egy sem volt olyan karcsú, aki az én menyasszonyi pruszlikomat magára vőhette volna!

A szüle most már egész tüzesen beszél. A régi időknek, lánykori, menyasszonykori emlékeknek varázsereje van. Az arca kipirul és gyorsan tipeg a láda felé, hogy a pruszlikot előszedje. Nagy óvatossággal és kíméléssel van az ott elrakva, úgy a legalul-tájon. Különféle ruhákat kell fölülre kisdadni, egy imádságos könyvet zöld zacskóban, azután egy nagy barna selyemkendőt (ez lősz a szemfödőm, látja, majd a koporsómban, hatvan pengő forint volt az ára valamikor), míg végül a pruszlik előkerül. A szüle félő gonddal bontogatja ki, s nem nagyon akarja kiereszteni a keze közül.

- Úgy sem adom oda - mondja -, semennyiért sem.

Pedig dehogy nem. Többször elkérdezi, hogy: „Minek az magának. Né!” Majd panaszkodva kiált fel:

- Ugyan, hogy is nincsen itthon ilyenkor az a János? Hogy hogy nem tud már hazajönni?

- Már hogy a fia, szülém?

- Az, az - évődik a gondolataival. - Mikor elmönt már! Még sincs itthon! A menyem is oda-piacozik... Így hagynak itt egymagamra. Maga mög csak mén be a kamrába... Micsoda bolondság ez?

- A János talán porciót fizetni ment be a városba, szülém?

- Nini - mondja a szüle -, hát ismeri?

- Hát hiszen... Ami azt illeti - kertel az ember -, mintha az adókönyvit vitte volna. Piros széle van, ugye szülém, a maguk adókönyvinek?

A szüle igent int.

- Az, az hát. Alighanem piros. Mert azelőtt zöld volt a széle, vagy hogy kék talán... de kék volt bizonyosan, bújjon bele az ördög. Hát most mög piros. Mindegy az, tudja, akár kék, akár piros, mert a porciót csak bekívánják.

- Hát ez így van, szülém. De látja, amit elvisznek, abbul visszahozunk imitt-amott.

- Vissza? - csattan föl gúnyosan a szüle. - Mit hoz maga vissza?

Már hiába, a szülével így kell tárgyalni, nem másképp. A szüle évődik, de teheti, mert otthon van, és a bagoly is úr a barlangjában. Apróra megy az alku, de az ásztorkás zsákot semmi áron sem adja.

- Hát hogyne - fakad ki. - Majd magának... Nincs olyan több itt az egész környéken. Annak csodájára járhatnának, hogy ennyi ideig kitartott. Aztán mit akar maga vele? A maga kedvéért még a macskát se kergetöm le róla, hagy aludjon ottan.

- Hát pedig azt is bele kellene tenni a kiállításba.

No, ami a kiállítást illeti, ezen a szüle kissé megakad. Hát csakugyan kiállítás lesz? De lélek-re? (Mivelhogy odafönt is laknak.) Aztán miért van az? Mit forgatják föl mindig a világot?

Így, így beszél a szüle. De mindegy. A holmi utoljára is egymás mellé kerül, az alku valahogy csak elintéződik. De a nyugtapapirost a szüle sehogy sem intézi el. Hogy a nevét odaírja - hiszen nem tud írást, mit akarnak vele már megint? Bolonddá akarják tenni talán? Ugyan, hogy nem jön már haza az a János?

- Itt a kislány, szüle. Iskolás ez már, majd odaírja ez a maga nevét.

De a szüle sebesen tiltakozik.

- Nem a, olyan nincs. Nem szabad. Hát még mit? Soha Julis a kezéd írását ne add, mert megjáród. Becsapnak ám vele, azt sem tudod, hogy kicsoda. Csak az úrfélére vigyázz, már sok ember fizetett, hogy a nevit odaírta, bolond módra.

Ezen nincsen mit haragudni, mert sok igazság tartózkodik abban, amit a szüle beszél. Sok pantallós ember élte már a nép kenyerét, okulhatott már a maga kárán, s nem csoda, ha gyanakodó. De azért apránként mégiscsak dülőre vergődik az ügy, s a szüle az asztalra kirakott pénzeket egybesöpri, hogy a zacskóba tegye. Ez is pénz, ez is csak valami. S amiket eladott, neki már értéktelen dolgok, amiknek hasznát nem lehet venni. De emlékek is egyúttal, régi világból, boldogabb világból, jobb időkből. Ahogy végigtekint rajtuk a szüle, a szíve csak megfájdul s az eladott székre rogyanva, panaszosan sóhajtja:

- Hát már csakugyan látom, hogy elcsalta mindönömet...

1907

BELTERJES GAZDÁLKODÁS

A kerítést lehet, hogy okos ember találta föl, de az is lehet, hogy nem volt okos ember. A kerítés elillik a városokban, ahol egy utcában annyi ember lakik, hogy nem is ismerik egymást, de már a külsőbb világban ez nem szokásos. A kerítés csak parádé. Az út felé eső oldalra szokás készíteni, néhol be is festik s mióta a köcsögállók divatja elmúlt, arra akasztják a tejes köcsögöket. Ebben némi hivalkodás is tartózkodik. Sok köcsög sok tejet, sok tej sok tehenet jelent. Asszonyi ésszel megy ez, mert a komoly emberi tudomány a jószág számát nem köcsögökből ítéli meg, hanem abból, hogy hány boglya széna van eltéve télire a tanya háta mögött. Nem kell azonban elvenni a fehérség jussát attól, hogy imitt-amott dicsekedjen is valamivel. Lám, Jóljárt Pétöréknek varrógépjük van a tanyában, de azt nem lehet kitenni az udvarra, hogy aki arra jár, lássa, mert ott megázna, s ha a masinája elromlik, nincsen okos ember, aki benne eligazodni tudna. (Az öreg Kazy volt az utolsó, az az esernyőt is meg-reparálta.) De valamivel csak el kell mondani, hogy a tanyában gép is van, de meg tudnak is rajta dolgozni. Mindez nem elég. Nemcsak azt kell világ hírévé tenni, hogy tudnak rajta dolgozni, hanem, hogy dolgoznak is, és varr azon a Viktor leányzó mindenfélét, amit csak lehet. Ezért van a cérna fagurigára föltekerve. Az üres gurigákat zsinórra fűzi a leányzó, és amikor sok van belőle, kiakasztódik a ház falára, a kocsitól felé, fűzér formájában, hogy mindenki láthassa, s messzire, ameddig csak a kocsik eljárnak, hírért vigyék az esetnek.

Bár ugyan inkább csak a kerítésről beszéljünk. Az út felé való a kerítés, ha van miből csinálni, de amúgy a szomszéd felé: minek az? Egymás birodalmába úgy sem tör be az ember, továbbá, aki tisztességet érez magában, szülőérés idején a kutyát úgy is kötve tartja. Ami a tyúkot és csirkét illetné, annak pedig éppen kíváncsi, hogy járjon és keljen a földeken, és megbújjon itt-amott, ahol alkalmas hely van rá. A tanyai tyúk nem afféle városi tyúk, hanem komoly szárnyasállat, amely ragaszkodással van a tanyához. De csak furfanggal. Hogy a tojását bevigyék a piacra eladni, s azután abból különféle városi emberek rántottát egyenek, azt nemigen kedveli. Tojását valami eldugott helyre rakja le, ahol a kutya sem találja meg, hogy megegye. Tyúk-mama aztán naponkint olvasgatja a rejtett helyen a tojásokat, hogy mennyi van már. Ha kivan a húsz-huszonegy darab, akkor ottmarad velük be sem megy az udvarba, hanem belefog a

költésbe. Nem kell neki sem borítókas, sem etetés, külön itatás, valószínűleg az itatja harmattal, aki a mezők liliomait. Három hétig lakik így, s csak mikor mind kiköltötte a csirkét, vonul apró hadával be a tanyaudvarba a gazdaasszony elé soványan bár, de fölszaporodva.

Bár ugyan inkább csak a kerítésről beszéljünk. Szokás rudakból, akácfa-dorongból kerítést csinálni a tanyavégen a semjékre a csikóknak, hogy el ne szaladjanak, akkor még nem is kell hozzájuk pásztorgyerekek. Sem a béklyóvasakat nem kell rájuk verni, azok apránként ki is mennek a divatból. Ezelőtt ezek voltak a külső ember rendőrei, mert amely lóra a nehéz béklyó rá volt lakatolva, azt leereszthette szabadon legelni, nem hajthatta el a lókötőt. A béklyók nem engedték, nem lehet velük futni vagy vágatásban menni. De leszedni a ló lábáról sem lehetett, mert minden béklyó lakatja furfangosan külön titkos lakatra járt, amihez csak a gazdája értett. De még csak leereszteni sem lehetett. Az megint külön tudomány volt, hogy miféle pácban kellett az ilyen béklyókat sokáig főzni - ettől a páctól a vaslanc olyan acélos erőt kapott, hogy nem fogta a reszelő.

Ebben a régi világban nem kellett ennél fogva nagyon a kerítés, de hát azóta változtak az ügyek és a bajok.

- Beütött a belterhes gazdaság - véli például Kiskovács Ádám.

Hát be, csakugyan be. Már most kerítés csinálendő mindenféle jószágoknak, csirkének, libának egyaránt, mert ha a más földjébe belemegy, rettentő háborúk, violenciák és bírságolások keletkeznek a törvény előtt. A törvény ugyan szintén kerítés, amely a bölcsek jóvoltából azért épült, hogy legyen mit megkerülni. No, kerülgetik is. Mert annyi bizonyos, hogy amíg kerítés nem volt a házak között, nemigen törődtek azzal, ha a jószág átjárt a másik földjére. Emez sem törődött vele, olyféleképp voltak, hogy egy a fizetés, az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. Amennyi bajt csinál az egyiké, annyit csinál a másiké, szóval egy a fizetés.

Most azonban más világ van. Répás Mihály és Vecsernyés József szomszédok, volt katonacimborák s ráadásul sógorok is. Azelőtt nem volt a csirkével, lúddal semmi baj, ha összejártak is, legfőleg a József lúdja fejét zöld festékekkel kenték be, a Mihályét feketével (jó arra a kocsikenőcs is). De mióta kerítést csináltak egymás földje közé, állandó a perpatvar. A kerítést Répás Mihály csináltatta, mondván:

- Haladjunk a korral.

Ezt valami újságból olvasta. A kerítés ugyan csak a napraforgó szárából volt összerakva, de hát mindegy az, ez is haladás a korral.

A csirke, a tyúk, de még a liba sem adott azonban arra semmit. Csak átröpdöstek rajta, mert tud a liba is röpködni, ha előbb nekiszalad. Törekvő lény a liba is, és szereti látni, hogy mi van a kerítésen túl. Hát mindig átmászkalnak, hol az egyiké, hol a másiké, a másik földjére.

Ilyenformán először az asszonyok vesznek össze, egymáson keresve az apró jószágot, pedig hát édes testvérek. De a jusst nem lehet engedni, ennél fogva a háborúság megkezdődik.

Azután kezdődik a csatározás a gyerekek között. Mert ha az anyák hadat üzentek egymásnak, azzal velejár a gyerekvillongás is. Kiabálnak egymásra a kerítésen át rettentő módon, meg kell azonban említeni, hogy a háború csak a kerítéses területen folyik. Kint az úton együtt csinálnak a bürök szárából dudát, és a számarkóró ragadáncs gyümölcséből békakocsit.

Az emberek még mindezt csak nézik, egykedvűen pipálván. Asszonylárma, gyerekzsivaj nem sokat nyom a latban. Csak egyszer történt, hogy a Mihályék Pista gyerekét a Vecsernyések Pétörje valami törött cserépedénnyel a kerítésen át homlokra vágta, hogy még a feje fölé is kivérzett. No, akkor egy kis méregre gyulladt Mihály. Fölkapta a karjára a gyereket, hogy viszi

a tanyai kapitányhoz, s panaszt tesz. Amint azonban a síró gyerekekkel az útra kifordul, a Pista leszól a karjáról a Pétörre:

- Mingyár visszagyüvünk, majd gyere ki cirokhegedűt csinálni.

Mihály erre ledobta a gyereket a homokba, mondván:

- Nézd el, nézd, nem érdemös ezök közt igazságot tönni...

Az emberek tehát egy ideig nyugodtan maradtak. De azután egyszer Répás Mihály, amúgy is bent járván a városban, elhatározta, hogy a kerítés-ügyben a rendőrbíróhoz fordul. Az majd kiokosítja. El is ment hozzá, s megkérdezte, hogy mit tévő legyen már, hogy az a sok tyúk meg kacska ne járjon át a szomszéd portáról hozzá?

- Hát - mondja a bíró - elsősorban megfogja kend.

- Értöm.

- Azután kitekeri kend a nyakát.

- Ezt is értöm.

- Azután visszahajítja kend a kerítésön. Punktum.

- Hejnye, a jó reggelét neki - gondolta Mihály -, ez csakugyan rövid igazság - és elment bort inni a Halálba. Foglalkozott egy ideig az itallal, azután felült a kocsira, s hol kocogva, hol lépésben hazahajtott a tanyára. Hazaér, kifog, s ahogy a lovakat egy kicsit a semjékre eresztené friss fűvet legelni, hát ott lát egy nagy kövér libát a Vecsornyésék kocsikenőcsös fejű dandárjából. Elkapja a szárnyánál fogva (mert olyan bolond a liba, hogy még nyújtja is a szárnyát, mikor meg akarják fogni), kitekeri a nyakát, és átveti a kerítésen.

Ezen napon mindössze ez történt.

A tettet Vecsornyésék csak másnap veszik észre, amikor megtalálják a libát. A gyerekek elszomorodva állanak a fehértollú tetem fölött. - Jaj, aranyos szép libuskám, gyönyörű madaram, megölték a gonoszok! - jajgat az asszony. - Hejnye, az úri stiglincit neki - gondolja az elkomorodott Vecsornyés -, ennek fele sem tréfa.

- Nem hiába - szól az asszonynak -, mondta öregapám, hogy a török úgy átkozódik, hogy rossz szomszédal verjön mög az Isten, de igaza van. Már mink mög vagyunk verve.

A nap szóotalan telik el. Rettenetes némaság van a tanyák között. Amúgy szép az idő, de ama viharfelhők vésszesen tornyosulnak a lelkekben. Répás Mihály ugyan úgy tesz, mintha semmi sem történt volna, s az udvarban foglalatoskodik. A kaptárokból szedi ki a sejtmezet, s fölállítja valamennyit csurgásra szép sorjában az ereszet előtt. Folyik belőlük a nagy tányérokba a szép aranyárga méz.

Hát hiszen, ami azt illeti, a tettek mezejére Vecsornyés csak alkonyat után lép, amidőn három darab zöldfejű libát fog meg a tulajdon földjén. A sorsuk elvégeztetett, a nyakukat kitekeri. Azután vár. Mikor már minden elcsendesedett, s szállt az éj, a libákat áthajítja a kerítésen a túlsó portára, neki a mézcsorgatásnak. A csorgató feldül, a méz a homokba folyik s a libák a tálba esnek.

- Mézes liba... Ez szép étel - gondolja Vecsornyés. - Akár a csirkehús lekvárral.

...Reggelre kelve Répás Mihályék dühöseken rettenetesen. Mihályban a harag irtóztató, de azért nem kap vasvillára, sem tanyát ostromolni nem megy. Nem. Hanem befog és hajtat a városba a bíróhoz. Viszi a libákat is azon mézesen. Most már a járásbírósnál nyújtja be a panaszt, de a bíró eleinte alig érti meg, mert Mihály dühében fuldokol.

- Mi jár ezért, tekintetös uram, mi jár ezért?
- Hát hisz ezért, ha igaz, fogház jár - mondja a bíró.

Mihály örömmel kap a szón:

- Úgy, úgy! - kiáltja haraggal. - Tömlöcöt neki, hogy ott szenvedjön ítéletnapig! Könyérön lögyön, mög vízön lögyön, napot ne lásson! Rothadjon ottan végképp! Nem bánom, ha százszor testvér-sógorom is!
- Úgy hát? - kérdezi a bíró. - Hát kendnek testvérsógora az, akit panaszol?
- Az hát. De azért maradjon a börtönben holtig.

Mihály a kezefejét előrenyújtván, egy ujjával szigorúan a földre mutat, jelképezvén ezzel a holtigvaló tömlőben maradáást.

- De baj van ám - mondja a bíró. - Mert mi lösz akkor kenddel odakint? Hogy él kend mög a népek közt? Ha mindönki tudja kendről, hogy börtönviselt embör van a testvér-sógorságában?

Mihályt legénykorában a csárdában sokszor mellbe ütötték, de így még nem vágta mellbe senki. Alig eszmél.

- Hejnye, a jó reggelét neki, ez tehát csakugyan, valóban... tulajdonképpen... nini. Hogy börtönviselt a famíliában... Hejnye, fene teremti.

Megszégyenkezve áll egy darabig, azután hirtelen sarkon fordul, de oly hirtelen, hogy szinte nevetség.

- Isten áldja mög - mondja, s megy a libákkal. A Halálba megy bort inni s ott a félliterekkel kissé elszórakozik, azután hajt hazafelé. Ráér az úton gondolkozni. Mert ha jól keressük, a kerítést is ő csinálta. Az első libát ő hajította át. Meg mi egymás... börtönviselés... ej, de furcsa dolgok ezek a világi életben... Otthon aztán fogja a fejszét, kidönti vele az egész kerítést (nagyon nyavalyás amúgy is), s a földreborult karókon át átmegy Vecsernyés Józsefhez.

- Sógor - mondja neki megindultan -, testvérsógorom, nem ér ez a belterhes gazdálkodás sömmit...

1907

BARÁBEROK

Öreg csavargókról, országutak kódorgóiról szokás volt ezelőtt megható történeteket írni, amiknek azonban ma már nem sok barátjuk van. Sok hasonlóság volt köztük, emberekben és történetekben egyaránt, azután apránként kezdtek nem venni észre őket, ma csak úgy tetszik, mintha e vén országjárók s egyebek kihaltak volna. Pedig vannak azért, habár már inkább csak a velük kénytelenségből foglalkozó rendőr tud róluk beszélni, az is unja. Az igaz, hogy sok dolgot adnak olykor, mert sokfélék vannak köztük. Külön fajta a börtönviselt rossz ember, megint külön, aki csak csavargó, más világ a kalandvágyóké, más megint azoké, akik csak az útszálon s a rongyokban találják meg a maguk függetlenségét, s megint más, még köztük is szokatlanul furcsa világ a baráberok társadalma. Ismerik-e vajon a barábert? Különös népség nagyon. Kevesen tudnak róluk. Leginkább csak nagyobb vállalkozók ismerik jól őket, olyanforma üzletemberek, akik szintén egyik országból a másikba járnak: ma Gácsországban csinál földmunkát valami erődítéshez, fél év múlva utat épít a Krajnában, egy év múlva Magyar-

országon töltést húz a folyó elé, néhány hó múlva Romániában a vasútnak készít utat, hogy aztán, ha ott a dolgát végezte, más vidéken megint valamely kőbánya kiaknázásába fogjon. Ezek ismerik a barábert, a csudálatos csavargót. Nem külön-külön, hanem tömegesen. Mert leginkább csapatosan járnak, anélkül hogy kötné őket egymáshoz egyéb, mint a közös sors és titokzatos múlt.

Különböző a csavargó természetű ember. Egyik dologtalan kóborló, amelyik koldulva tengődik országról országra, hol elfogva, hol nem, meglakja a toloncházakat. Némelyik félesztendőn át is rab valamely rendőri börtönben, mert nem mondja meg a nevét, hogy hova való, minélfogva nem lehet hazatoloncolni. Vagy azt mondja:

- Knopf János vagyok, Dreistadtból, Alsó-Ausztria.

Akkor aztán megindul a hivatalos eljárás, minisztériumokon meg tolmácsi hivatalokon át: belekerül két hónapba, míg megjön Dreistadtból a hivatalos írás, hogy Knopf János nem odavaló. Mondják hát neki:

- No, léhűtő, hazudtál. Nem odavaló vagy.

- Hát persze, hogy persze - szól Knopf János -, eltévesztettem a dolgot, mert amióta az országúton egyszer fejbe vágott valami csavargó, nem jó az emlékezetem. Nem is Knopf János vagyok én, hanem Sztupkó Mihály, és tartozom a Sanct-Peterbe.

Az eljárás újra megindul, s megint csak kiderül, hogy nem igaz a Sztupkó beszéde. De azóta a Sztupkó már harmadik hónapja édegel a tolonckosztón. Nem valami jó és finom az, de a Sztupkónak az is elég: ő dologtalanul és álmodozva tölti napját. Olykor fát vág, hogy dohányt kapjon érte.

A régi rend nem így csinálta ezt. A régi rend már az elfogatás után harmadnap, miután semmi néven nevezendő bűnt rá deríteni nem tudott, a határig kísértette Sztupkót. Ott fültövön vágták Sztupkót egyszer (úgy lehet, kétszer is), megmutatták neki, hogy merre van a másik falu és útnak eresztették azzal a biztatással, hogy ha még egyszer vissza mer jönni, megbotozzák úgy, hogy még a botok is sírnak. Sztupkó aztán nem is tért vissza.

Az új rend ezt nem teheti. Az új rend legföljebb annyit tehet, hogy egy csendes, holdvilágos éjjel nyitva felejtí a tolonctömlőc ajtaját. Sztupkó, mégis elunván már az egy helyen maradást, szelíden kisurran és elszökik. Másnap keresik, és - mily csodálatos - nem találják. Hát most mit lehet tenni. Nem lehet mást tenni, mint jelenteni kell azonnal a fölöttes hatóságoknak: üldözzék-e Sztupkót. Onnan aztán jön a válasz: - Dehogy, dehogy, semmiképpen se bántsátok szegényt, így sem tudjuk a három hónapi kosztját megvenni senkin. Csak hadd menjen és boldogítson másokat.

Hát ez meg ilyenfajta csavargó. Ehhez a fajtához hasonlít a kórházi kódorgó is, aki hazudott betegségekkel akarja különböző kórházak betegágyain élni át az életet, csak hogy ne kelljen dolgoznia. A munka nagyon félős valami nekik, bár hiszen, ha jól keressük, beleszakadni nem akar abba senki. Van ugyan, aki beleszakad, de az is aligha tette akaratból.

Talán a baráberok között akad kivétel, néha. A baráber egyrészt az itálnak, a züllöttségnek, a rongyosságnak a rabja, másrészt meg a munkának. A baráber az, aki valamiért, egy vagy más okból elzüllött, a baráber az, aki egykor, valamikor több, jóval több volt, mint ami, s aki némi önmegettartóztatással vissza is térhetne oda, ahonnan leszédült, de nem tud, mert nem is akar. Ehelyett nekifekszik a legerősebb munkának, ami csak található, s abba vagy belepusztul, vagy akkor hagyja abban, amikor akarja, mert ez az ő joga, hogy addig dolgozzon, ameddig a kedve tartja. Ha nem dolgozik, nem eszik, azaz hogy nem iszik, de ahhoz megint senkinek semmi köze; ez a teljes függetlenség neki. Nem koldusbot és függetlenség, mint régente szólt

a dal, hanem dolog, minél vesztettebb és erősebb dolog, ami feledtet a nap folyamán bizonyos elmúlt dolgokat, ami csigázza a testet, hogy ne érjen rá elmélkedni a lélek, amíg a nap le nem tűnik az ég peremén, s ha a nap letűnt, akkor jön a másik feledtető, a pálinka. S ha abból a barák gyalulatlan deszka padján teleszívta magát a barát, a többi már neki teljesen mindegy, ahova szédült, ott alszik, s reggel ott ébred föl, hogy azon mosdatlanul és szóvalatlanul a kőfejtő csákányt újra a kezébe vegye. Meglökni ilyenkor valóságban nem lenne tanácsos.

Mi viszi őket erre a sorsra, miért keresik ezt a foglalkozást, Isten tudja. Körülbelül azok a polgári életben, ami a katonában a franciák idegenek légiója. Abban is különböző szedett-vedett társaságbeli emberek kerülnek együvé. Hogy honnan jött s mi volt azelőtt: nem keresik. Hogy az igazi nevét mondja-e meg, mikor a csapatba beveszik, és a fejébe nyomják a piros keppit, azt sem kérdezi senki. Gyilkolt-e vagy rabolt, körözött börtönszökevény-e, azzal sem törődnek. Ki gondolna mindezzel, mikor a tény csak az, hogy jelentkezik egy ember, aki el van szánva minden veszedelemre, minden fájdalomra, a rendes katonai fegyelmen jóval felülálló vasszigor minden büntetéseire és kínzásaira, s aki ezen szívességeért cserébe meg akar halni valahol, idegen világrész homokmezőin, a trikolor védelmében. És mégis, az idegenek légiója sem mind ilyen emberekből áll. Van köztük sok, akit nem a bűn büntetése elől való menekülés, hanem a leküzdhetetlen kalandvágy visz oda.

Van ott ilyen magyar ember is nem egy, akiket ragad magával a csodálatos katonai kalandor-élet, az idegen földek rejtelve, s mind az a közös érzés, ami az átlagemberben csak a serdülés éveiben él, amikor Vernét és Fenimore Coopert olvassa. Van ott olyan magyar ember is, aki már másodszor csapta fejébe a keppit. A kalandvágy vitte ki annak idején, s beállt a légióba, lekötve magát a szokásos öt esztendőre. De nem bírta ki addig a nehéz életet, a negyedik év eltelte után megszökött és hazajött. Itthon, mint aki még nem tett eleget a védkötelezettségének, újra katonának sorozták. De az egykor erős fiatalember ekkorra már annyira megtört, hogy pár heti szolgálat után elbocsátották, mint alkalmatlant. S erre az ember visszament oda, ahonnan megszökött, a francia légióba, s fölcsapott újabb öt esztendőre. Most is ott van. Ott nem nézték alkalmatlannak, ott tudják, hogy mi lakik ezekben az emberekben, s abban a csodálatos akaraterőben, amely a szenvedésekre üzi és hajtja őket.

A barátokban is van ilyenféle szerzet. Egy ismert vállalkozótól hallottam az alábbi adatokat:

Kint a munkán elébe állít egy ember, látnivaló a külsején, hogy barát. Munkát kér a barát biztosságával, aki tudja, hogyha kér munkát, kap is. A vállalkozó megismeri. Ez az ember egykor feljebbvalója volt vasútépítésnél Erdélyben, mint mérnök.

- Hát hogy került ide? - kérdezi tőle.

A barát ridegen felelt:

- Én munkát kérek, és nem kérdéseket. Adjon munkát, ha van, különben pedig hagyjon nekem békét.

Azzal aztán, hogy fölfogadták, szó nélkül állt a csapat közé a földmunkára.

Más esetben ugyanezen vállalkozónál olyan barát dolgozott, aki szintén vasútépítő főmérnök volt egykor Galíciában. Szintén ismerte, mert annak a munkának egy szakaszát egészen ő vállalta. Persze, itt is föladta a szokásos kérdést:

- Hogy került ide?

A barát rövid novellát mondott az élete sorsáról: megszökött az asszony... jött a kártya és a pezsgő... azután a bor... végül a pálinka... elcsapták... s most itt van, s amit keres, beviszi Jancsi-bankókban a barákkantinosnak jó búfelejtő pálinkáért.

A pálinkának bizony mind rabja, sok kell nekik belőle egy napon át, de amint mondani szokás: kidolgozzák.

Egy délvidéki nagyobb töltési munkánál két baráber megy a vállalkozó elé:

- Munkát kérünk.

- Munka van.

- De szerszámunk nincsen.

- Miféle földmunkások maguk, hogy szerszámuk nincsen?

Azt mondja az egyik:

- Én pap voltam valaha, a társam meg ügyvéd.

Szóval hamisítatlan barábernek. A vállalkozó szerszámot adat nekik, s mentek a munkára. Akkord-munkát kértek, s kaptak is, de nem ment az valami nagyon. A vállalkozó behívatta őket:

- Tudnának-e az irodában dolgozni?

- Hogyne.

- No, akkor itt van a másolni való... - Mondja: adtam nekik irodai munkát, leírni való napszámjegyzéket, meg olyan rajzokat, amiket minden ember meg tud csinálni, aki középiskolát járt. Azután hát csinálták, talán boldogok is voltak, hogy a külső nehéz munkából ide, födél alá, a fából összetákolt irodabarákba jutottak. De csak három napig tartott az egész. A negyedik napon erőt vett rajtuk a pálinka, az asztallal együtt buktak föl, amelyen dolgoztak... Csak kifelé a kubikgödörbe, ott még tudtak valamit, de itt már nem.

Kimentek hát az irodából, s akkorra már nem is nagyon bánták, mert hiába, nem való az az élet a valódi barábernek. Íme, itt egy történet a valódi baráberről. Akár regénybe való história is lehetne, de a vállalkozó, aki ezeket elmondta, nem szokott regényeket csinálni, és sokkal több a dolga, semhogy valótlanágok mesélésével fogyassza a drága időt.

- Horvátországban dolgoztam évek előtt. Nagy útépítés volt, sok száz munkással, velem voltak barábernek is, mert ezek csapatostul követik a vállalkozót, mennek utána, amerre munka akad. Volt köztük egy fiatal ember, aki velük dolgozott, de amúgy nem barátkozott senkivel.

Egy napon jön hozzám kocsin egy fiatal úrinő, azt kérdezi:

- Itt dolgozik báró - s egy német nevet mondott, már elfeledtem, valami berggel, heimmel, auval vagy ilyesmivel végződött. Mondom:

- Itt nem dolgozik báró, de ilyen nevű ember alighanem lesz itt, át kell néznem a napszámjegyzéket.

Hát megnéztük a napszámjegyzéket, hát ez a szóban forgó fiatal ember volt a báró. Ez a nő meg a testvére volt, s haza akarta vinni. Előhívtuk, a nő bevitte magával kocsin a városba, felöltöztette, rendbeszedte, visszajöttek elköszönni: hát persze egészen más volt így a fiatal ember, még mosolygott is, mintha csak valami extra csínytevés lett volna ez az egész baráberkodás. Aztán elmentek, és nem telt bele három hét, a fiatalember ismét ott volt a csapatban, éppoly rongyosan, mint a többi baráber. Ásta megint a földet, és nem beszélt senkivel....

Ez annyira regényes, hogy szükséges volna, hogy az elbeszélés végeztével a vállalkozó leverje szivarjáról a hamut. De nem verte le, mivelhogy nem dohányos.

1907

JÁNOS A TENGŐRI HALLAL

Jánost az elintézendő közügyek behozták ismét a tanyából a városba. Részben a szokásos adófizetés tette ezt, másrészt Jánosnak el volt romolva az órája, továbbá a pápaszeméből is kiesett egy üveg, s miközben kereste volna: összetaposta. János ugyan csak este szokta az orrára helyezni az igazlító pápaszemet, ha a kalendáriumban böngész, továbbá az irkákat nézi, miket a gyerek hoz haza az iskolából. Mindegy azonban, ezeket is csak meg kell egyszer nézni, s János, pápaszemének egyik üvege kiesvén, nem tudott a tudományokkal egyfolytonosságban maradni.

Mindez így szóról szóra elmondva érthető is, és vannak olyan alapjai, amikre a valószínűséget ráfektetni szokás. Elvégre, ha az óra elromlik, csak meg kell azt reparáltatni. Óra nélkül nem tökéletes az ember fölleges időben, csak napos időben lehet el az ember óra nélkül, amidőn az idő mibenállása az égen mászkáló fényességről amúgy is leolvasható. És a pápaszem kérdése is alapos. Aki hozzászokott ahhoz, hogy este, lámpavilágnál üvegen keresztül olvasson, már nemigen tud letenni erről a szokásáról. Elvégre nem olyan nagyon költséges multság ez. Nem kell azért mindjárt a doktorokat járni, és öt pengőket rakni le a politúros asztalokra. Hohé! Az nem úgy megy, öt pengő négy napi napszám ára, azt nem dobáljuk olyan könnyen szerteszéjjel. A piacon is, meg afféle öreg, alkalmas boltokban, ahol maga a gazda árul, és nem ugrál a pudlik mögött annyi ifiúr, lehet vásárolni pápaszemet harminc krajcár árért is, tokostul. Az igaz, hogy nem mind egyforma, de bizonyos ideig tartó próbálgatás után megtalálja az ember az alkalmasat, és akkor azt mondja a kereskedőnek:

- No, ez se jó. Nincs is magának az egész boltjában alkalmas. De eztet azért mégis mögvöszöm, ha tizenöt pénzért ideadja.

Nem adja azonban három hatoson alul. Borzasztó nép ez a kereskedő népség. Rettenetesen ki van tanulva, és minden furfangon úgy átlát, mint más ember a szitán.

Bár ezzel mindössze csak az volna elmondandó, hogy nem olyan nagy munka az a pápaszem-vásárlás, azt meg lehet tenni egészen közönségesen is.

Ám legyünk őszinték. Kíváncsinos, hogy a világi életben, ameddig élünk (hiszen úgysem sokáig élünk), legalább őszinték legyünk. El kell tehát mondani, hogy a fönt elősoroltakban sok valótlanosság tartózkodik.

Egy szó sem igaz például abból, hogy János akár az adó, akár az óra, akár a pápaszem miatt fogott volna be ezen a hideges reggelen, hogy a városba hajtsa. Az adó ugyanis ráér várni, amíg ki nem hozzák az intő pecsétet. Ami az órát illeti, éppen csak találkozni kell az úton Süli Fekete Mihállyal, az majd belenéz, és bicskával megreparálja, mert Süli Miska ért az órakészítéshez, sőt az ernyőcsináláshoz is (nem hiába ült három esztendeig a Csillagbörtönben). Sőt még a pápaszem sem olyan nagyon sürgős. Elvégre János ezt is inkább csak tekintély okából viseli olykor a gyerek előtt az orra nyergén, mert ilyent visel a tanító is, s nagyon komoly ábrázata van tőle neki.

Nem, mindezek éppen nem voltak elegendő okok arra, hogy János befogjon és meghajtsa a lovakat. Elvégre a ló is csak olyan állat, hogy ha nem hajtják, kevesebb étellel beéri, ami helyes is, mert aki nem dolgozik, az ne egyen. El lehet mondani, hogy egészen más volt az indítás oka, amiért János megindult. Ezt az okot pedig, akárhogy kerülgetjük is, csak meg kell mondani, mondjuk meg tehát nyíltan, hiszen úgyis csak egyszer él az ember: János azért jött be a városba, mert azt hallotta odakint, hogy itt a piacon tengeri halakat árulnak.

Ez a szokatlan hír lassan ért ki a tanyák közé, de csak kijutott. Kivitték azok, akik bent voltak hetivásáron, és újságot vásárolván, abban olvasták. És János, hallván a hírt, azt mondta magában örömmel:

- No, nézd csak, miből lössz a tallas egér...

Úgy kell ugyanis a dolgot venni, hogy János a fölöttébb tiszteletre méltó házi regimentnek akkor volt a tagja, mikor a regiment Fiumében állomásozott. Jánosnak most, a hal emlegetése révén eszébe jutott az a régi világ. Érezte az öböl vizének részint sós, részint petróleumszagú illatát, eszébe jutottak az osztériák, ahol polentát és tengeri herkentyűt evett, és nagy hetykén rendelte ki a barna talián korcsmárosné asszonytól a mezzo litrókat, természetesen csak akkor, ha, mint bakanyelven mondani szokás - utalvány gyűtt Magyarországból. Mindezen emlékek most a János lelkében felkavarodtak, újra élénken és melegen élni kezdtek, és ez Jánosnak kimondhatatlan gyönyörűséget okozott.

A valódi indító ok tehát, ami Jánost megmozgatta, s a tanyák méla téli világából megindította és a városba hozta, ebben keresendő. Ez az oka, hogy Jánost az utcán találjuk, amint gondolkozva halad egyik piacról a másikra, keresve azt a helyet, ahol a tengeri halat mérik. Mozdulatai lassúak, mert nem sietős az út, délre amúgy is kiér, ennél fogva még ráér arra is, hogy ahol a boltok kirakatában nagy tükör van, megálljon és belenézzen. Ingyen mulatság ez, s fölöttébb alkalmas, ahogy János a nagy tükör előtt az utcán a subában illegeti magát. A bajuszát is pödri, bár már nemigen enged.

- Hát bizony ez a bajusz is másként vágott katonakorombá - gondolja, de nem nagyon van érkezése továbbfűzni a gondolatait, mert jó erősen a vállára csap valaki, és azt kiáltja:

- Adjon Isten, vén koma!

Hát, úgy látszik, hogy csakugyan történnek olykor csodák, mert íme János maga előtt látja Fölföldi Pált, az öreg halászlegényt, akivel annak idején együtt szolgált a Fiumában és akit azóta sem látott, mióta a kétszínű posztót magukról levetették. No, né! És azt mondja Fölföldi vidáman:

- Hát, hogy áll kend, röttentő módon vén, szentségös hős atyám?

Jánosnak a kérdés, amely elmúlt idők pajkosságait juttatja az eszébe, igen nagyon tetszik, és így felel:

- Hát, csak ehun e. De hát kend, hogy van, borzasztó dicsőségteljes aggsont?

- Hát, ehun e - mondja Fölföldi, és most már mindketten örvendenek, hogy sem egymást, sem a régi érintkezési nyelvet el nem feledték.

Azonban most már hova? Természetes, hogy egy félliter irányában kell haladni, valamely bormérés felé, amelyek, hála Istennek, elég bőven találhatók. János is rendel egy féllityit, Fölföldi is rendel. El kell ismerni, hogy kevés bor termett ugyan a tavaly, de eléggé itatja magát, sűrű, kiadós és alkalmas. Csakugyan. Fölföldi, aki valaha két diákiskolát is járt, halkan citálja:

- Habet colorem, odorem et saporem...

János pedig, mikor már a negyedik rendelésnél vannak, azt kiáltja oda a korcsmáltató embernek:

- Mezzo litro, szinyór!

Amire azt mondja a korcsmáros:

- Mi a?

Amely kérdésre János csak most veszi magát észre, hogy a gondolatai már megint odakalandoztak amarra lefelé, fekete szemű és olajszínyaforma képű talián menyecskék felé. Egészen megzavarodik, és csak azután mondja a korcsmárosnak:

- Hát még egy féllitert parancsolok! Ide, erre az asztalra kiparancsolom! Mert borzasztó szentségös vén csontok és dicsőséges hős atyák vannak itt együtt.

Hát hiszen, ami azt illeti... Az italka csakugyan jó, és Jánosban most már a beszélgetési kedv tökéletesen megeredvén, előterjesztéseket tesz Fölföldinek abban az irányban, hogy együtt menjenek tengeri halat vásárolni.

Az öreg halászlegény rábámul:

- Hát csak nem vásárol kend tengőri halat?

De János erősködik.

- Már pedig én csakugyan azt vásárolok. Mert én aztat a gyerököknek mög akarom mutatni, hogy én milyen halakat öttem a katonaságba, a Fiumába, a tengőri hadosztályba.

Fölföldi Pál ebben a pillanatban úgy érzi, mintha nagyon erősen mellbe csapta volna valaki, mintha két kézzel a szívét facsargatná, és mintha valami szomorú, keserű láng égetné a torkát.

- Komám - mondja -, hősségös, dicső, szent csatár! Csak nem tösz kend csúffá engöm, öreg, tisztai halászt, hogy tengőri halat vásárol kend! Hiszen az бүдös!

János ezen megütődik és megharagszik. Összes érzelmei, amelyek a tengeri hadosztályból kiindulva, a tengeri halak felé vándorlóban vannak, erősen megsértődtek, és mérgesen vágja oda Fölföldinek:

- Az esződ tokja!

Fölföldi erre se szól, se beszél, és a poharában levő itallal szemközt önti Jánost. János szintén szemközt önti Fölföldit, és a két vénség, a dicsőséges aggsont és a borzasztó módon hős atya hadra kelnek. Ugyancsak húzgálják már egymást ama régi birkózási mód szerint, hogy csak a nyakánál kapd el a mellényt, és úgy fordíts rajta egyet, amikor közbelép az erőteljes korcsmáros, és faágvastagságú karjaival nyugodtan szétválasztja a verekedőket.

- Te, Pali, eredj innen mindjárt, mert ha mindjárt el nem mégy, többet ide be nem eresztelek - mondja Fölföldinek.

Pál ezzel sietve ki is óvakodik a borházból, s a tanyai János magára marad. A tanyai János azonban még soha ehhez fogható dühösségre világéletében nem vetemedett. Rendkívüli lármával követeli a korcsmárostól, hogy adja neki elő a cimboráját, a hős csontot, a dicső atyát, a rettentő agg szentséget és megymást. A kíváncsi azonban nem teljesülnek, amire János a székek fölborításába kezd, és kísérletüket tesz aziránt, hogy a félliteressel miként lehetne leütni a lámpát.

Szóval, ez az állapot az, amikor megjelenik a rendőr. A rendőr karszügyön fogja Jánost. János olvadékonyan borul a rendőr keblére, kedves barátjának nevezi, és meginvitálja disznótorra. Ám az ellen, hogy a városházára vigyék, igen erősen tiltakozik.

- Engöm ne vigyön be rөndér - véli -, adófizető, családos polgár vagyok én.

- Hát, hiszen éppen azért - mondja neki a rendőr -, azért begyün kend a városi szállodába.

Ez szép mondás, de János azért még az utcán is huzakodik, és mindenáron fel akarja buktatni a rendőrt. Szerencsére azonban éppen dél van, és az öreg harang méltóság teljesen megkondul. János a szokatlan hangra meghajtja fejét, a sapkát kiveszi a fejéből, és miután most már az egyik keze a sipka tartásával van elfoglalva, a violenciával alább hagy. Már egészen nyugodtan engedi magát kísértetni a városházára, ahol szobába, vezetik, padra is ültetik, padon elszunnyad egy kissé, és csak akkor eszmél, amikor délután három óra tájban felköltik, és vezetik a rettentő hatalmú Kocor-bíróság elé.

János megzavarodva áll a rendőrbíró előtt. Nem érti az egész állapotot. Ő azért jött be a tanyáról, hogy tengeri halat vegyen, és most íme rendőrök tologatják a bíró elé, mint valami szörnyű bűnöst.

Azt mondja neki a rendőrbíró:

- Kendet ismerem én. Kend fájlalta már az én fejemet máskor is.

Azt mondja János:

- Hát persze. Mikor nem hernyóztam a fákat, akkor is fizettem tizenkét korona sarcot, mikor a szomszéd úgy se hernyóz, aztán őtőle csak átmászik a hernyó az én szőlőmbe. De a szomszédot nem jelenti föl az esküdt, mer a sógora neki, énvelem mög haragot tart egy kicsit, mert véletlenségből legénykoromba beszakítottam a fejit.

- Hát - mondja a bíró -, mért nem jelentette kend föl a szomszédot?

- Én? - fakadt ki János. - Nem vagyok én spion. Katona voltam én a tengőri hadosztályba, ott volt a kaszárnyánk a via del ispalin... Most is csak azé gyöttem be, hogy a tengőri halat akartam fufangérozni... Oszlán...

- Már pedig hiába osztánozik kend - mondja a bíró -, mert kend utcai botrányt csinált.

János elhűlve néz a bíróra.

- Én? - mondja. - Hiszen bot sincsen nálam.

De csak nem enged a hatalmasabbik.

- Nincs itt mit prézsmitálni - mondja a bíró. - Négy korona bírságot fizet kend, azután mehet.

Jánost ebben a pillanatban figyelemre méltóbb szobrászművészeink lemintázhatnák a süketség szobra gyanánt. A fejét féloldalt hajtja, a tenyerét a füléhez teszi, és szelíden kérdezi a bírótól:

- Hogy mondja, ugy-e?

Ám a bírót ezek a fufangok már nemigen hozzák ki a sodrából, és kurtán felel?

- Négy korona bírság, fizessen kend, itt a nyugta érte.

János látja, hogy itt már most csakugyan nem lehet mást csinálni, minthogy fizetni kell, kigombolkozik ennél fogva, hogy lássák mindenek, akik jelen vannak, hogy ő az efféle apró-cseprő bírságokat nem is a nagybugyellárisból, hanem csak a mellényzsebből fizeti ki. A négy koronát leteszi az asztalra, és a nyújtott nyugtát visszapeckeli, mondván:

- Ez mög maradjon mög maguknak.

De azután mégiscsak utánanyúl, fölveszi, elteszi a belső zsebbe, ismét mondván:

- Eltöszöm no mégis, nehogy még egyszer megsarcoljanak.

János ezzel végérvényesen távozik a rendőrségről. Abba a fogadóba siet, ahol kocsiját hagyta, befog, és ugyancsak igyekszik hazafelé, mert hiszen úgyis este lesz, mire hazaér. Otthon az asszony kedvetlenül fogadja. Se jó nap, se fogadj Isten. Az asszony szól:

- Ugyan hun járt kend ennyi ideig?

János mérgesen felel:

- Sehun.

Most megint csend van. A gyerekek már alszanak a kuckóban meg a padon. Az asszony újból kezdi:

- Tán szeretőt tart kend odabent a városba, hogy ennyi ideig elmaradt kend?

Jánosnak kissé hízeleg az a föltevés, hogy ő olyan ember volna, aki szeretőt tartana odabent a városban, de János tudja, hogy ő mivel tartozik a hitvesnek és a gyermek anyjának, és éppen ezért teljes ridegséggel feleli:

- Tart a ménkű...

Ismét mély csend a tanyai kisded szobában. Az asszony szótlanul ágyalódik. Behallatszik, hogy miként zörögnek odakünt, a szél fuvalma alatt, a megfagyott jegenyeágak, és miként omlik össze a boglyakemencében a zsarátnok, hamuvá válván. És az asszony lelkében csak nem állják magukat tovább a türtőztetések, és újból kifakad:

- De ha semmit se végzett kend odabent, hát mit csinált kend odabent a városon késő délutánig?

János érzi, hogy ez a kérdés jogosult, és hogy ő erre kérdésre a gyanakodó hitvesnek kimerítő feleletet adni köteles. Ennélfogva megtörten és elszomorodva mondja:

- Bele akartam alapodni a tengőri halakba, de a Kocor-bíróság lecsökkentett...

1908

KIFÁRASZTÁS

Már olyan idő van, hogy az őszi hideg ráfekszik a határra. A nap borongósan, vérbeborultan kel föl, a feje tetejére felhőkből kék kendő van kötve, mintha beverték volna a halántékát valahol az éjjeli mulatozásban. Dér fekszik az elhervadt fűvön és a száraz tarlón reggelenként. Nyirkos a levegő, még a fölszántott földek fekete tekintete is szomorú, szóval ez az az állapot, amidőn megereszkedik a só, és csepegni kezd a maga bánatában, az ereszet alatt, a szalonna. Hó még nincsen, a határ kietlen, éjszaka erős szelek járnak, úgy is nevezik az ilyent, hogy - betyáros idő.

Ennélfogva egy nap délutánján Hadadi Mihály arra a határozatra jut, hogy átmegy a szomszédba Frantzia Ferenchez. Mehet, mert elsősorban a dolgától nagyon is ráér, ilyen időben úgy sincs mit csinálni. Másodsorban szokásos is a szomszédolás, mert régi igazmondás, hogy a gyakori látogatások által erősödik a barátság. Továbbá.... továbbá pedig - ej, mit lehet azt tudni, mit forgat Hadadi Mihály a fejében, ebben a féloldalra nőtt nagy fejben (bár ugyan másrészt azt mondják, hogy az nem az okosságtól van, vagyis hogy nem attól, mintha a rettentő nagy ész törte volna ennyire kifelé a koponyacsontot, hanem hogy az anyja mindig egyoldalára fektette kicsi korában). Nem messze van Frantzia Ferenc tanyája, csak egy kicsit

kell menni itt a közön, s Mihály hamarosan oda is ér. Az asszony az ereszet alatt foglalatokodik, valamit kever egy nagy tálban, annak szól oda:

- Adjon Isten jó napot, Vera.

- Adjon Isten kendnek is.

- Hát az urad ide elő van-e?

Ide elő azt jelenti, hogy a tanyában van-e? Az itthon szó nem szokásos, az otthon meg, az a várost jelenti.

- Hát - mondja az asszony -, ide elő van, hogy ne volna. Ott bajoskodik az istállóban a lovakkal... Hisz tudja kend.

Az asszony nevet, Hadadi is mosolyog egy kicsit, mert ez olyan dolog. Frantzia Ferenc bolondja a lónak, bár ugyan másnak semminek sem. Nem kocsmás, nem kártyás, nem szokott elmaradozni, csendes, istenfélő, csak éppen a ló, abban különös gyönyörűsége telik. Csereberél, ha valahol egy szépet meglát, eladja, hogy egy újat, még szebbet vehessen, ha azután az istállójába bekötötte, nézegeti, becézi, beszél hozzá, s végtelen öröme van abban, ha a ló olykor rányihant. Abrakot is sűrűbben ad neki, mint éppen kellene, mert mikor a zabot rostálják, a csemegére éhes ló röhögni szokott, s nagy kedvtelés az, az ilyesmit hallgatni. Ha ilyen kedves ló van a többi melletti azt úgy tartja, mint a gyereket, dologra nem engedi, néha befogja a könnyebb kocsiba, s kerül vele egyet a határban, parádézás okából. Szóval Ferencnek ilyen dolgai vannak a szép lóval gyönyörködés szempontjából, másfelől pedig mindig ott rágja a lelkét a sötét aggodalom, hogy hátha elviszik a lókötők. Mert annyi bizonyos, hogy az kitudhatatlan népség. Már hogy az igazik.

- Igazi lókötő ma már ritkán akad - vélik az emberek -, kivesz a fajtája. Csak emezek vannak, ezek a lólopók, csavargók. Akik abbul élnek... Nyomorúságos kenyér, az igaz.

Mert ez furcsa dolog, ha jól keressük. Valójában ugyanis csakugyan úgy van, mintha kétféle lókötő volna. Az egyik: az a bizonyos közönséges tolvajember, akinek mindegy, ha lovat lop vagy birkát, egy kocsi dinnyét rak-e kocsira a más földjéről éjszaka, vagy ha kiássa a szomszédját, s másnap egykedvűen pipázva nézi, hogy amaz mint búsul elveszett kis vagyonkaja után, mint siránkozik az asszony, hogy a tiszta szobából a párnái, pelyhei, tollai, amiket esztendőkön gyűjtögetett az eladólánya részére, mint váltak semmivé, tolvajok keze nyomán, egy éjszaka alatt... Az ilyen a közönséges tolvaj, a lacibetyár, a futóbetyár. Ellenben a másik fajta lókötő csakugyan lókötő. Minden közönséges igáslóra szemet sem vet, girhes, paraszti macskalovak akkor sem kellenének neki, ha önként kínálkoznának, mondván:

- Ne, itt vagyok, lopj el.

Nem, ezt nem tenné. Az efféle lókötő valami virtus-tolvaj. Olykor szüksége sincsen arra, hogy éjszakai kalandokba merészkedjen: mert megélhetne anélkül is. Inkább a vére hajtja, s csak szép ló kell neki, amelyen aztán röpdül a mezők éjszakai, titokzatos avarján. Az ilyen ember, ha társa van hozzá, megteszi, hogy amikor már rajta ül a lovon, előbb ráhajt az elaludt pásztorra, s a karikás ostorral húz egynéhányat rá, csak azután tűnik el a lovon a sötét éjbe, visszakiáltván: - Visszük a lovat, de te vagy az oka, minek alszol! Aki pásztor, ne aludjon!

Ráadásul az effajta lókötésben mégis, az is hozzátartozik a mesterséghez, hogy az a ló a kíváncsi, amelyet nagyon őriznek, amelyet nagyon féltenek, amely még csak nem is eladó, mert kedvtelése van benne a gazdának. No, ami a Frantzia Ferenc lovát illeti, az éppen ilyen, féltik is, eladásra sem kínálják: Ferencnek még a szíve is elszorul arra a gondolatra, hogy mi lenne, ha a lótól meg kellene válni.

Hadadi beköszönt hozzá:

- No, mindig csak a lóval, mindig csak a lóval - mondja vidáman. - No, adjon Isten jó napot.

- Hát - mondja Ferenc -, csak betekintöttem hozzá.

- Jól is van ez. Szép lovat, jó lovat szömmel köll tartani. Mert különben más vet rá szömet.

Ferenc megütődik:

- No, kend is úgy véli? Én is mindig attól tartok. Éppen most néztem ezt az istállóajtót.

Mihály szintén nézni kezdi az ajtót. Olyan, mint a másik.

- Ezt? - kérdezi. - Már miért?

- Hát nézze kend - aggodalmaskodik Ferenc -, nem löhet egész éjszakára bezárni az állatokra az ajtót. A többit nem bánnám, de ezt az egy lovat sajnálom. Elpusztul a melegben. Szűnyog is van, pedig már elég hűvös van. Hát néha csak nyitva köll tartani az ajtót... De akkor elviszik a lókötők.

Mihály gúnyosan veti oda:

- Elviszik? Hát vigyázz rá, hogy ne vigyék. Hiszen én is éppen azért vagyok itten, hogy vigyázz.

- Ugyan? - ijed meg Ferenc.

- Nem tréfabeszéd - mondja Mihály komolyan -, csakugyan nem tréfabeszéd. Én azt mondom, hogy itt a környéken éjjel valamiféle népek járnak. Az én fülem nem hibás, én még ha alszok is fölérzők, ha az úton jár valaki. Pedig a homok csöndes...

Ferenc megrémülten néz Mihályra:

- Hát csakugyan járnak? - sóhajtja. - Nem hiába gondoltam én is. Hej, nem hiába gondoltam én is! A kutyák, a rablók! De az életöm árán se viszik el! Itt őrzöm puskával, ha akár sohase pihenők is.

- Nono - mondja meggondoltan, lassan a Mihály -, ami azt illeti, az embör védi, ami az üvé. Mondom, én mindjárt ide gondoltam, mert a kutyák se úgy viselkedne éjszakánként, mint szokás. Hát, gondoltam, szólok már a szomszédnak, jó lösz vigyázni, mert baj esik a ház körül. Ámbátor hiszen - teszi hozzá kisvártatva -, én nem tudok bizonyosat, csak gondolom. De mégiscsak van abban valami, ha már az embör éjszaka is vele álmodik.

Mindjobban megütődik ezekre a szavakra Ferenc.

- A vasat... - motyogja -, a vasat. Azt már régön gondoltam. Most majd idetétetöm az istállóajtóba rúd gyanánt, hogy lakatra járjon. Akkor ugyan nem viszi ki senki.

Hadadi nevet.

- Hát hiszen tudod, ami azt illeti... De a körösztvashoz parasztajtó köll, ez pedig magos ajtó. Látnod, így jár tanyai paraszt, ha az urat utánozza. Ebbe az ajtóba ugyan hiába akasztol körösztvasat, mert vagy el lehet alatta bújtatni a lovat, vagy pedig ki lehet ugratni fölötte. Különösen, ha még az embör a vasrudat jó vastagon pokróccal betekeri.

Frantzia Ferenc olyképpen néz mostan Hadadi Mihályra, mint komoly írásos esetekben, levelek érkezése vagy levelek küldése idején az írástudatlan az írástudóra nézni szokott.

- Hát - mondja - hát... fene teremti. Utóvégre... Hát mit csináljak?

Hadadi ezúttal szelíden szól, mint atya szokott a fiúhoz, akit útravaló tanáccsal lát el. Még az egyik kezét rá is teszi Frantzia Ferenc vállára:

- Ne nagyon félj, Ferenc, amíg engöm látsz. Hiszen itt vagyok én is, van puskám, kutyám, bérösöm, aztán tudod, mán az ilyen öregebb fajta embör nem úgy alszik, mint a tej, hát majd csak ügyelők én is egy kicsit.

Hadadi most fölemeli az ujját, és azt mondja komolyan:

- Azonba...

Frantzia Ferenc pedig, mint a kőszólvány várja, hogy mi következik az azonba után. Mihály mondja is azonnal:

- Azonba hát, éjszaka te is vigyázz. Ne feküdj odabe a szobába, inkább nappal pihenj egy kicsit, de egy néhány éjszaka itt ülj kint az ereszet alatt subába a padon, a jó kétszövű puszka a kezedbe, a pipa a szádba, a lábod a csizmába, a kutyák mög leeresztve a láncról.

Frantzia Ferenc a szeretett ló nyakát átölelve mondogatja utána félig öntudatlanul:

- Subába, csizmába, kutya láncatlan.

Mihály tovább magyaráz:

- Mert ez olyan dolog, tudod, akárcsak a háború. Örökké nem tarthat, valamelyik enged. Ha látják ezek a kötők, hogy itten hiába ólalkodnak, elmönnék másfelé. Időn túl nem időznek egy helyön. Van másfelé is jó ló.

- Persze, hogy van - véli örömmel Frantzia Ferenc, és gondolatában már látta, hogy az ő lova megmarad, és a másét viszik. (Azt pedig hagy vigyék.)

- Nono - hagyta helyben a gondolatot Hadadi Mihály -, ez csakugyan így van. Csak vigyázz, de nagyon vigyázz. Ne tarts túlonatnak a vigyázatban semmit. Mert csak attul lopnak, akitül lehet lopni.

- A hólyagos himlő verje meg őket! - fakadt ki Frantzia Ferenc.

- Már miért? - véli Hadadi hamiskásan hunyorítva. - Azoknak is csak élni köll. De ne az ügyestül lopjanak, hanem az ügyetlentül.

E szavak Frantzia Ferencbe sok önbizalmat öntenek. Az öreg Hadadi Mihály pedig távozik. Elkezel Ferencről, és beszél az ereszet alá az asszonyhoz is, őt gyermekded egyszerűséggel sógorasszonynak és tisztelt húgomasszonynak szólítván. Asszonyoknak az ilyesmi jól szokott esni.

Frantzia Ferenc pedig hálával van, és őrzi éjszakákon át a lovat. Nem alszik semmit, kint fekszik a subában az udvaron. Harmadnap reggel, kocsin arrafelé menvén a közön, bekiált hozzá Hadadi Mihály, hogy csak jól vigyázzon, mert az elmúlt éjjel is nagyon furcsán ugattak a kutyák, és lovonjáró emberek járhattak a tájon, mert az útszéli kútról le van lopva a vödör. A szelíd Frantzia Ferencné e szavak hallatára sírva fakad, és mondaná is az urának, hogy ugyan mit kínlódsz azzal a lóval, miért nem adod el inkább, hogy bejöhetnél ezen szörnyen hűvös éjszakákon át a házba pihenni. Nem teheti azonban, nem viszi rá a lelke: a szeretett embert egyetlen kedvtelésében háborgatni nem meri.

Ferenc így tölti álmatlanul a negyedik éjszakát is, de nappal pihenni nem tud. Az ötödik éjszaka úgy találja, hogy már ötödnapja nem aludt. Ül kint az udvaron a subában, a szélben, a kopogóágú eperfa alatt, és nézi szemlélve a fekete semmit. De már kezdi érezgetni, hogy nemigen bírja tovább. Kezd is gyanúporral lenni aziránt, hogy hátba nem egészen úgy van ez a

dolog, mint ahogyan Hadadi mondta. Valóban jó, ha ilyen jó szomszédja van embörnek, mint a Mihály bácsi is, de hát vele is megtörténhetik, hogy kísértetnek nézi a szárítgató kötélén a lepedőt. Így gondolkodik. De azután eszébe jut Hadadi Mihálynak a fölemelt ujja, és hallja a szót, amit Hadadi Mihály mondott: - Azonba... vigyázz!

Ébren örökdi ennélfogva. De ahogy az égi csillagok között a fiastyúk is átmászott már a háta mögé, és a föld túlsó oldalán lemenni készül: odaszámít, hogy már nemsokára itt a hajnal. Ez körülbelül igaz is nyáron, de az őszön más világ van: messze még a reggel. De Frantzia Ferenc már nem bánja, érzi, hogy nem bírja tovább. Bezárja az istállóajtót, azután a házba megy. A szobában az asszony, a gyerekek is alszanak, csak Ferencnek az anyja van ébren, aki mell-fájós, és ilyenkor már nem szok tudni aludni. Mondja is neki Ferenc:

- Édesanyám, ha valami zajt hall kend, szólják kend.

- Szólok, szólok, fiam, mért ne szólnék, mikor úgyis szólok.

Így beáll az ötödik hajnal előtt a nyugalmas szenderedésnek csendes éjjele. Csak úgy félóra múlva hall ágyában az öregasszony némi olyan csöndes dobogást, mint amilyent a pokrócba tekert lábú ló tenni szokott, azután meg az istállóból azt a különös fajtájú lóröhögést: az ellopattan társak beszédét az ellopott után. És valóban, alig telik bele négy-öt óra hossza, Hadadi Mihály, mint jó szomszéd, megjelenik a tanyában szomorúan korholó szavával:

- Tudtam, hogy ez lősz a vége, ha rőndesen nem vigyáztok.

1908

SZTRÁJKTANYÁN

A sztrájkpanyán hol biztató, hol csüggeteg volt a hangulat. Már napok óta nem dolgoztak az emberek, várták a reménységet, a békét, némelyek már rázogatták a fejüket, hogy kár volt belekezdeni ebbe a dologba, de másol ismét csillogó szemmel emlegették, hogy csak várni kell. Várni, aztán pontum.

A csillogó szemek ugyan nem mástól, mint a pálinkától csillogtak. A sztrájkpanya alacsony szoba, ahova belépni nem, csak bebukni lehet. Lépcsők mennek lefelé. Afféle régi, emeletes ház, amelyet eltöltöttek. Valaha szép földszintes lakóhely lehetett, de az utca emelkedett, a ház megmaradt, s most az emeletje olyan, mint a magas földszint. Főnt az emeleten laknak. Vigan is vannak, alighanem táncolnak, mert valaki muzsikál, s lehallatszik a lábdobogás, ami nélkül külvárosban a táncot nem hívjak semminek. Minél több dobbantás, hogy csak úgy porzik a padló, annál alkalmasabb a jókedv, kurjantani is csak akkor lehet lelkeset és szívhezszólót. A toppantások számát tekintve, főnt igen mulatós világ van. Lent, irgalmatlan dohányfüst között, a fejekben gond, aggodalom és a pálinka gőze úszik.

Ez bizony szomorú világ. Téli idő van, de csatakos, hol hó esik, hol eső, hol dara, az ázott ruhák nehéz szagúak, a padlóra sok sarat behordták az emberek. Ugyan nem is mind emberek, legényféle, meg egészen ifjú legényke is van köztük. Ezek a modernebbek, mert ezek papír-szivart szívnak. A többi pipázik. Itt különféle pipák láthatók. Kupakos fekete alföldi garasosak. Aztán kupakatlan vörös selmeciek. Egyes öregebb, jobbmódú ember szájában nagy, öblös tajtékforma-pipák, nagy török verekedések vannak kifaragva rajta, továbbá az évszám, hogy: 1704. A tulajdonos ennélfogva kellő méltósággal a pad karjára dőlve ül a helyén, s ahányszor szippant egyet belőle, a pipára mindig becéző szeretettel tekint. Ezt a pipa meg is érdemli, mert tavaly hamisították Nürnbergben.

A pipákban különféle szárazak vannak, s a szárazak a fogak között ismét különféleképpen állnak. A dacos ember fogai között a kurta szár magasra ágaskodik, a makrapipa kupakja majd kiveri a szemét, de neki így van ez jól. Hosszabb gyűrűcszár egyenesen állván a fogak között, gondolkodó elmére mutat. A meggyfaszár, amelybe nagyobb pipa is dukál, s ennél fogva lóg a fogakból lefelé a készség: képviselője a csendes gondolkodásnak és lassú munkának, mivel-hogy nyilvánvaló, hosszúszerű pipa mellett nem lehet valami gyorsan dolgozni. Ellenben a közönséges meggyfaszártól elüt a hajlott meggyfaszár, amelynek tulajdonosa az újabb dolgokkal nem törődő s a régi világhoz szító emberek közé tartozik. Hogy a meggyfaszár szépen meggörbüljön s egyúttal hajlós is legyen, öt-hat esztendőn át való szívása kívántatik. Ugyanazon szárnak öt éven át való megőrzése és birtokban tartása. Ha a pipa letörik róla, hát letört: új pipa kerül rá; ha a csontcsutorát elrágta a gazda (az ember csontja maradandóbb, mint az állaté), újat vásárol, de a szár megmarad. Nemcsak a pipát, hanem a szárat is ki lehet szívni. E szorgos munkában évek múltán a szár meghajlik és illatos lesz.

- Szagolja kend, sógor.

A sógor az orrával végigmegy a száron, és az illatát magába szívja:

- Akárcsak mikor a szentösi meggy virágzik.

Vannak ilyen különös dolgok, amiknek az okát senki sem tudja adni. Erről folyna most már az asztalnál a beszéd, egészen szelíd mezbe öltöztetve a társaságot, de egy másik asztalnál szónoklati férfiú jelentkezik:

- Én forciális ember vagyok, tehát aspirálok...

Tovább nem folytathatja, mert lezúgják:

- Hallottuk már öleget.

A szónoklati férfiú nem hagyja magát:

- Egy kutya ugasson, hé!

Erre aztán ráhagyják:

- Hát akkor ugassék kend!

De a szavai elvesznek a zajban. Emberek jönnek-mennek, s hírt adnak a gyárral való alku-dozásokról. Egyik azt mondja, hogy a gyár nem enged, a másik azt mondja, hogy enged az, csak ki kell tartani. Csak forciális aspirációk, a ménkü üssön bele. A kocsmárosné megindítja az ócska gramofont, s a tölcsergép kopott Carusója minden egyéb hangot ledudál.

Mikor vége van a dalnak, újra beszélnek az asztaloknál. Meggyújtják a lámpát is, de nemigen ég, mert a sok ember már nagyon elszedte előle a levegőt. Szokott az ilyen fülledt helyen történni, hogy még ki is alszik.

- A múlt hétön is - veti bele a szót a társaságba egy legény -, vérösre törte a vállamat a léchordás... Aztán vérözzek olyan napszám mellett? Mi? Hát igazság ez?

Elkeseredett beszédek indulnak meg, de sokan beszélnek egyszerre, így a szót nem érteni, ezen egyesek nevetnek, mások lehajtott fejjel bámulnak bele az üres pálinkásüvegbe.

- Hát adjon még egyet, no - mondják -, aztán írja föl...

Munkácsy sztrájk-képéről ideszáll olykor, e füstös, homályos zugba az az asszony, aki karján kis gyermekét tartva, az ajtón elszomorodott, halovány arccal belép. Szétnéz, azután megadással teljesen, újra kimegy a csatakos téli világba, a nincstelenség hideg otthona felé. Szólnia amúgy sem volna szabad.

Az ajtón belép egy ember, aki nem ide tartozik. Nem munkás, valami úrfurma. Ruházata ugyan kissé kopottas, de kalucsni van a lábán, ez pedig úgy csillog, mintha lakkcipő volna. A jó estét kívánást nagyon ridegen fogadják: mit akar ez itten? Kicsoda ez? Senki sem ismeri. Az idegen egy pad végén leül, s pohár bort kér. Azután közömbösen szivarozik, mintha örökké itt lett volna. Ha már füst van, legyen még nagyobb.

Az asztaloknál a fejek összebújnak, az emberek összesúgnak. Minden beszéd arról, hogy milyen politikával kell folytatni a sztrájkot, elhallgat. Csak a suttogásból hallatszanak ki félhangon kiejtett szavak:

- Kém...

- Spion...

Aki kémet mond, az bizonyára fiatalabb, aki ezt a kifejezést az újságból olvasta; aki spiont mond, az régibb ember aki ezt a katonaságnál tanulta. Ha az idegen most, mint irodalmi művekben mondani szokás, „revolverét elővonván, azt nyugodtan maga elé az asztalra tenné”, olyan parázs verekedés támadna itten, hogy csoda. Nem is az kell ide. Az idegen azt mondja:

- No, ez csakugyan jó bor, mert ennek kerepöltek. Ugyan adjon még egy pohárral, de jól mögmérje, mert betegnek lösz.

(Ahán. Ez talán mégsem spion.)

A korcsmárosné megy a pohárért, s a fenyegető helyzetre való tekintettel azt mondja az idegennek:

- Talán a másik szobában tetszene?

- Minek az a másik szoba? Sok jó embör elfér kis helyön. Ha a bor jó, mindön jó. Csak kend ott, földi, az ablak alatt, kinyithatná kend az ablakot egy kicsit, mert a nagy füstben mindjárt elalszik a pilács.

Hát csakugyan, ebben igaza van. Többen is mondják a földinek:

- Nyisd ki már aztat az ablakot. De fagyos vagy, az árgyélussodat. Majd melegebbed lösz Pétör-Pálkor, hé!

Az ügy ezzel szabályszerűen elintéztetett, az idegen „okmányilag” igazolta, hogy nem spion, többé nem is törődtek vele, a beszéd újra szabadon megindul. Némelyik ember föláll, s igen buzgalmas szónoklatban kezd, de alighanem elmondhatta már többször ugyanazt, mert unottan hallgatják, s azt mondják neki:

- Üljk kend le, mert elesik kend.

Ez jó mondás, ezt sok banketti szónoknak is meg lehetne mondani. Egy kövéres ember is beszélni kíván. De úgy látszik, már sok volt a beszéd, az emberek a napok óta való szóval-tartást tökéletesen elunták. Ennek azt mondják:

- Ugyan, mit beszél kend, hiszen kendnek csupa szalonna a feje...

Tehát csak egyhangú, zsibongó láрма, újabb füstök s újabb pálinkák. Egyszer csak bebukik az ajtón egy fölhevült ember, s azt mondja a hirtelen támadt csöndben:

- Beleütött a ménkü az egészbe. Negyven románt hozatott Erdélyből a gyár. Már itt is vannak...

A súlyos kő gyanánt bedobott hír eleinte ijedt józanságot kelt. Hát mi lesz most már? Azután lárma támad. Az öklök egy része a levegőbe emelkedik, más része veri az asztalt. Káromkodások, miegymás. Egy ember, akinek már igen véres a szeme, rekedten ordítja bele a füstbe:

- Agyon köll verni valamennyit!

Már hogy hogyan és miként, arról nincsen szó, de a hangulat ilyen. Nem lehet a románokat engedni. S mérgükben, elkeseredésükben összevissza kiabálnak az emberek. Szóval éppen alkalmas idő van arra, hogy újra nyíljon az ajtó, s belép rajta az oroszlánok vermébe ama negyvenek közül egy román. Jó hosszú rumuny, a hegyközi szegénység condraiban, bár télidő van, magafonta szalmakalap a fején. A nyomorúságnak ezen állapota kissé elszótalanítja az embereket. De azután megint csak zajos kiáltások hallatszanak. A román meglepődve áll. Egy ember, aki tud románul, de többen is tudnak, azt kiáltja:

- Hát ti jöttetek a gyárba?

Mondja a román:

- Mi.

Mondja amaz:

- Minket tönkretenni?

A román tiltakozik. Azt feleli:

- Nu! Nem.

Ezt így mind lefordítva a hallgatóságnak elmagyarázza a kérdező. Most ezt kérdezi:

- Hát akkor miért jöttetek ide?

- Nem tudtuk - válaszolja amaz -, hogy mire hívtak bennünket. Mi nem dolgozunk a magyar testvérek ellen. Még holnap visszamegyünk. Csak kettő marad itt, az is, mert beteg.

Ez is elmagyaráztatván, az arcok föllángolnak, bár hiszen amúgy is eléggé lángoltak már. Az emberek fölugrálnak egy része éljenez, más része egyebet románul nem tudván, rácul zsviúzik, tudósabbak szetreáskákát kiáltanak és nyújtják, valóban igen nagyon nyújtják üvegeiket román felé. Hiszen szinte hihetetlen ez az eset! A román elhalász egyet az üvegek közül, s pirosuló képpel néz az örvendő magyarokra. Előbbre lép, ahol condrája sanyarúságát még jobban megvilágítja a lámpa. Ott a mellére üt, és azt kiáltja:

- Já foszt kátáná! Honvéd kátáná já foszt!... Katona voltam én! Honvéd katona voltam én!

Viharos lárma, örvendező kacaj és kiabálás. A forciális embör, aki abban aspirál - egyébként az ördög tudja csak, hogy miben aspirál, a román emberhez megy, és sírva megöleli. Példáját követi egy komoly, meggondolt férfiú a hajlított meggyfaszárosok kasztjából...

1909

TALPAS ÚRI MÓDBAN

Ha a kutyának sok a kölke, nem bírja valamennyit kellő anyai gonddal fölnevelni, ennél fogva a felét elvetik. Ha hat volt, marad három, ha öt volt, marad kettő. Az elpusztultak a haláluk árán építenek utat az élethez a megmaradottaknak. Ez általánosságban így van. De történnek kivételek is, mert az lehetetlenség, hogy kivételek ne történjenek, miután az ujjunk sem egyforma. A kutyák világában, a kutyai társadalomban a pulikutya létezik ilyen kivétel gyanánt.

Azt ugyan kicsi korában el nem dobják, hanem ott marad az anyja mellett, mindaddig, amíg csak fel nem nő, hogy valamely embernél önálló foglalkozást vállaljon.

No, nagyra ugyan azért nem növekszik. Alig nagyobb, mint egy prém sipka, de ha megnyírnák, akkor csak a fele volna. Mert igen szőrmóc állat a puli, ő maga alig látszik ki a testi bundájából. Némelyiknek még a szeme sem látszik. Esős időben tele van ragadva sárral, földkoloncokkal a csúnya kis jószág. A külső testállását tekintve, nincs is rajta semmi kedvelni való. Kiállításokra nem viszik, bár amennyi esze van, nem is menne ilyen hiábavalóságokra. Neki ugyanis az a kiváló tulajdonsága, hogy esze van.

- Több, mint némelyik embernek - véli róla a juhász, akinek segítőtársa és munkás legénye az értelmetlen birkaféle népek egybentartásában.

Hasonló módon vélekszik felőle a gulyásos ember is, aki szintén pulikkal veszi körül magát, hogy nagy állatait, mérges bikáit a tágas mezőkön annak rendje szerint kormányozhassa. A nagyfajta kutyákról, komondorokról apránként letelik a világ. Elvesznek és elfogyatkoznak. Régente kellett a nyájhoz is, hogy az afféle kószabetyárt, aki lóhátról lopta a birkát, leszedjék a lóról. Gulyához, méneshez is szükségesek voltak, éji harcokat víván ott a réti farkas ellen. De a lovon járó kószabetyár már elmúlt. A rétek elmúlván, a réti csikasz is elmúlt. Ha nincsen panaszos, nem kell a bíró, ha nincsen tolvaj, minek a perzekutor; a komondorok így apránként fölöslegessé váltak, csak némely tanyaházban tartanak még belőle egy-egyet magnak, egykori szép híréért. De a farkassal már nem kell háborúba állniok, az egykor a nyakukra vasalt szeges örvekre már semmi szükség sincsen. Azelőtt kellett ez nagyon, mert a farkas a kutyát a nyakánál fogva szokta elkapni. No, de már nem jön le a farkas még az erdélyi országból sem. Mert a Maros partjain azóta megritkultak az erdők, nincsen már neki útja, amin át orozva leóvakodhatna jámbor alföldi pásztorok birkái után - szóval, barmit beszéljünk is, tény dolog, hogy a komondorok már csak cifraság gyanánt vannak, ahol vannak, ellenben puli annyira szükséges, mint a falat kenyér. De drágább.

Mert ami például a juhászos életet illetné, oda szükséges a szamár is. A szamár az elűljáró a birkák között, viszi a szűrt, továbbá a kanalat, bögrét, sót, paprikát, kenyeret, tarhonyát, hagymát, szalonnát egy zsákban, viszi olykor a juhászt a hátán, s ha jó kedve kerekedik, úgy eltáncol a mezőn a birkák között, maga ordítván a tánchoz a nótát, hogy azt nézni és hallgatni szórakozás meg gyönyörűség. És nem sok tartózkodik belőlük a föld hátán. Hosszú életűek ugyan, mert ritkaság az, ha csak minden ezredik ember látott is döglött szamarat, mégis kevesen vannak. És habár kevesen vannak is, mégis kint a mezőkön az értékük régi időktől fogva úgy van megszerkesztve, hogy két rendes, nyájjal járó szelíd szamár együttvéve ér csak annyit, mint egy puli.

Van eset, hogy az úrféle is ráköti magát arra, hogy neki is kellene a szőlője udvarába egy puli kutya. Nem úrnak való pedig. Persze szerezni nehéz. Híre jár ugyan kint, hogy az a városi úr, aki nemrég vett itt nem messze szőlőt, aztán nyáron át ide kijár, adna öt pengőt egy fia puliért. De az a hír csak úgy bemegy az embernek egyik fülén, s a másikon kijön. Nem adnak rá sokat, vagy éppen semmit sem. Legfeljebb nevetik.

- Mit kínlódik olyan dologgal, ami nem neki való? Tartson agarat.

Azután hallomás volt afelől, hogy nem öt pengőt, hanem hetet is adna már. (Fiskális ember, telik a stempliből...) De azért ezzel sem törődtek. Inkább szorgos gonddal ügyelnek a pulikra, ahol voltak, hogy el ne lopódjanak. Bár hiszen ilyen esetben bajos lopni, mert csak kiderült volna, hogy ki adta el a pulit a tekintetes úrnak, és van törvénye a kampósbotnak meg a bicskának is. De mégis, a pulikat most jobban szerették, kenyérhéjat többet vetettek nekik, ámbátor az ilyen szűk világban, amilyen most van, bizvást megeheti az ember maga.

Egy napon az úr, ahogy kocsin halad a szőlője felé, az útszélen, a legelőn kisdud birkafalkát lát, őrzí egy juhászlegény meg két puli. Szóba áll.

- Adjon isten.

- Adjon isten.

- Hát mire végzed, öcsém?

- Hát csak terelgetöm, hun erre, hun arra.

- Aztán hány ez a birka?

- Biz az nem sok, mert összevissza csak negyvenkettő, mert a többi eladódott - mentegeti magát a legény, hogy csak ilyen kis gond van rábízva.

Azt mondja az úr, bocsájtván a fullánkot a juhász szívébe:

- Sok ennyi birkához két puli.

A gúnyra a legény odaveti, hogy ő se maradjon alul:

- Talán maga az az úr, aki kutyával akar kereskedni?

- Nono - neveti az úr -, nem akarok én vele kereskedni. Hanem az egyik pulidért adok tizen-nyolc koronát. Az éppen kerek szám kilenc ezüst forint. Hiszen ennyi bürgéhez elég egy puli, hallod-e?

- Hát az igaz - véli a juhászlegény -, egy is elvan velük. De hát nézze csak, egy testvér a két puli.

- No, csak annak lesz jobb élete, amelyik a tanyába kerül. Mert ott a maga házában lakik, az étele kijár, meleg ételt eszik... No... Hát tíz pengő, tíz ezüst forintos tallér kell-e érte?

A legény néz az úrra, a kocsira, a lovakra, szurkálja botvéggel a szikes homokot.

- Kétközben van már - gondolja magában a kocsis, pedig hiába gondolja, mert egyszer csak nagyot dőf a bottal a homokba a legény, és azt mondja:

- Nem eladó...

- Hát akkor gyerünk tovább - mondja az úr. - De ne felejtse el, hogy a tíz pengő mindig itt van a puliért. Aztán azt se felejtse, hogy ha a gazdád azt a negyvenkét birkát is eladja a többi után, akkor még az egy puli is sok lesz, nem hogy kettő.

A kocsi megindul, ezt az utolsó érvet ott hagyván gondol a legénynek. Hát hisz ez csakugyan, hogy csakugyan. Ez a falka úgyis folyton-folyvást vékonyodik. Egyszer csak elfogy. Azután tíz pengő. Sok helye volna nagyon, amúgy is az ősz bekövetkeztén. Csizma is elférne nagyon. Aztán a gondolatok világában fölbukkan egy tajtékpipa képe, amilyent bent a városban árulnak... A juhász egyszer csak nagyot kiált a kocsi után:

- Álljanak mög!

Meg is állnak, még vissza is fordulnak, tudják, hogy most már bizonyos az alku. Mikor megállnak a juhász előtt, a kocsis már azonnal szedi is elő az első ülés alól az üres zabos zsákot, amibe majd beleteszi a pulit. A juhász szól a Talpasnak, a kutya előjön a juh mellől, s néz az emberekre. A juhász fölemeli a háta bőrének fogva, beleereszti a zsákba.

- No - mondja az úr -, hát jobb lesz az így.

És a pénzt kiolvassa. Nem is papírpénzt, hanem ezüstöket. A puli nem vinnyog, de mozog a zsákban. Mit gondolhat ilyenkor a puli, tulajdon elárultatása felől? Ezt bizonyosan nem tudni. Elvégre úrikutya lett belőle. Ez bizonyára vigasztalja a juhászt is, mikor a kocsi tovább halad megint, s ő egymagára marad a birkák közt a másik pulival.

Talpas elment, Talpast viszik. Nem sokáig ugyan, mert a hely nem messze van, a legelő oldalában, a szőlők szélén. Mikor Talpast a zsákból egy úritanya kerített udvarán kieresztik, elsősorban szétnéz, hogy miféle hely az, ahova jutott. Egy juhászkutya meg egy vadászkutya barátságosan közelednek. Az első benyomások kedvezőbbé tétele céljából egy darab kenyeret hoznak a Talpasnak. A konyhából pedig valami meleg mosadékot. Sava is van, zsírja is van: ez jó. Nem is hagy meg belőle Talpas egy szikrát sem.

Most a gyermekek kezére kerül. Azok ajnározzák. Mindent elmondanak Talpasnak. Hogy a pincsi bent alszik a szobában, a Hector az ereszet alatt, a Talpasnak pedig háza van, rendes háza fából készítve, belől szalmával kirakva, mellette egy csorba tál ivóedénynek, amibe mindig friss vizet merítenek a kútból.

Ilyképp a házban a félelem, hogy Talpas mint afféle vad pusztai bugris, idegenkednék az új helyzettől, teljesen megszűnt. Talpas kezdte már másnap a kissé elhatalmasodott pulykafélét rendbeszedni, s általában az udvarbeli ügyek után körültekintést mutatott. Pár nap alatt egészen megváltozott. Más világ ez. Ahányszor a gazda eszik, annyiszor a kutya is. Különböző finom csontok, mert tanyahelyen leginkább csirkék, kacsák s egyéb gyenge lények evése szokásos. Talpas, mikor először érte langyos fürdő, utána olyan féktelen ugrándozásokat művelt örömeiben, hogy mindenek nevettek, s még az életunt pincsi is kedvet kapott bohókás kutyajátékokhoz. Aztán megkefélétk, szőréből a bozontot kifésülték, a szeme körül is lenyírták a szőré, hogy jobban lásson. Talpason egyre jobban meglátszott az átvedlés, éjjenkint szorgos házörzői szolgálatokat teljesített, és az ételben dúskálkodott.

Ez esték egyikén szintén vacsoráznak az udvarban az emberek, a kutyák az asztal körül. Jut mindenkinek étel, csont is, kenyérhéj is, almacsutka, kissé ütődöttebb szőlő, nyalánságok, amiknek Talpas ezelőtt a hírét sem hallotta. Szép szelíd est volt, a falevél sem mozgott. Ekkor, szinte libegvén a hold fényes sugarain, messziről, halkan, szelíden, pásztortilinkó szava hallatszik.

Talpas abbahagyta az evést.

A tilinkó csak szól, hol halkan, hol élesen, aztán nevet, majd pedig hosszú zokogásban elhal.

Talpas megugrik, vonít egy nagy csatakiáltást, körülszaladja az udvart, azután nekirohan a kerítésnek, átugrik rajta fák sötét árnya alatt, s az úri szolgaságból megy vissza a pusztá rideg szabadságába, ahova a tilinkó szava menni parancsolta...

1909

HELYKERESÉS

Ha az ember szegényi sorban van, leginkább csak azzal törődik, hogy miként élhessen meg. Csak ezt forgatja az elméjében. A halállal nem nagyon sok baja van. Ha meghalt, vége a világnak, valami nagy sajnálkozása nincsen abban sem, ha el kell távoznia. Olykor vágyja is a távozást, s föl-fölsóhajt: kutya világ, mikor érem végedet? Mert ha ideát sehogy sem megy az élet, ha csupa dolog meg baj, úgy lehet, odaát majd jobb lesz a világ. Oly sok van ígérve úgyis odaátról. Mennyei fényességek és boldogságok a lelkeknek. Mert a lélek megy át úgyis csak.

A test itt marad. Elporlad. Mindegy neki, hogy hol válik porrá. Apránként föld lesz belőle, mert onnan vétetett. Ugyan a nagy és egyetlenül igaz könyv mindig csak porról beszél, pedig a test nem arra való, hogy por legyen belőle. A por elrepül és haszontalan dolog. Hanem igazság szerint nehéz és súlyos földek válnak a testekből, hogy új életeknek legyenek adói. A test lent van a mélységben, ott földesedik. A virág fönt van a föld tetején, és a napon sütkeznek. Él, fürdik a levegőben, napsugárban és játékos pillék röpködik körül. A virág a föld fölött ily illatos, kedves, de komoly gyökerei mélyen belenyúlnak a földbe, és hat sukknyiról megérzik, hogy hat sukknyira lent a föld alatt olyan föld van, amely ember volt valaha. Hát lemenni után. A cserebogár is lemegy, de a cserebogár csak három sukknyira viszi le a pajorját: ez az állat sokkal gyengébb, mint a virág. A virág leküldi a gyökerét egészen a testhelyig, a gyökérszál behalad a koponya öreglyukán keresztül a földde vált ember földde vált eszevelejébe, s onnan szállít élelmet föl tarka-barka virágjához. Így szolgálnak egymásnak kacagó élők és szótalan holtak, virágos napfény és sötét némaság így tartozódnak együvé: nem mindegy-e vajon, hogy holta után hol fekszik az ember, s nem jobb-e vajon virágokkal tartani barátságot, akik gyökereikkel beleszolgálnak az embernek az eszébe, mint feküdni súlyos, fekete és szomorú kövek alatt?

Jaj, hát igen. Csakhogy a világban különféle módon gondolkoznak a koponyákban az eszek, amikor még nincsen bennük a virágyöke. Hivalkodások és büszkeségek tartózkodnak ott. Az emberek a haláluk után is úgy akarnak élni, mint amikor még meg nem haltak. Rendes külön városban, utcákban, ahol szám szerint vannak fölosztva a telkek, s mindenik halott olyan házat épített magának a telkén, amilyent akar. Némelyik nagy házat épít. A másik csak körülkeríteti a telket. Van, aki a követ is odaállíttatja, s mielőtt még meghalt volna, gyakran kijár a holtak városába, megnézni a helyét. Ilyen számú út, meg ez a házszám. És e ház kőfalára ki is van téve a tábla, hogy ki lakik benne, mint az élők városaiban szokták ezt csinálni bábák, fiskálisok s az emberi bajoknak egyéb doktorai.

Vízhányó Pál is gyakran forgatta e dolgokat elméjében, ha otthon a karosszékben üldögélt, ami egyébként gondolkodószéknek is nevezetik. Csakugyan úgy igaz, hogy az ilyen karosszék nem is való dologra, hanem tisztán csak arra való, hogy benne, két könyéken, elmélkedjen az ember. Az asszony is mondta, bizonyos Sárosi Zsuzsanna nevezetű, hogy hát csakugyan, ami igaz, az igaz.

- Mások is kinézték már maguknak a helyet. Itt az utcában magában van legalább négy ház, amelyik kikereste.

- Ki? - kérdezte tűnődve Pál.

- Ki hát - erősíti az asszony -, mert előrelátással vannak. Mert már mink is öregök vagyunk. Valamelyikünket a sors eltalál...

- Isten kezében vagyunk - mondja meggyőződéssel Vízhányó. - Ha parancsolatja érkezik, útnak eredünk. Hát aztán?

Az asszony hallgat. Megütődve néz Pálra, hogy vajon Pál most csakugyan haragszik-e?

- Hiszen tudom, tudom - mondta aztán. - Hiszen nem is azért. De nézze kend, ha én möghalok, kend még csak azután szaladgáljon sírhely után? Hát hova szalad kend? Azt se tudja kend, merre van az a hivatal, ahol váltani kell. Aztán drágább is olyankor.

Pál andalgásából fölűti a fejét.

- Ugyan? - kérdezi érdeklődve. - Drágább?

- Biz az drágább - mondja a Zsuzsánna asszony. - Tudhatja kend, hogy ami sürgős, mindig drágább, mint a ráérős.

Ez bizonyosan helyes érv, amit Pál is helybenhagy, mondván:

- Hát az igaz. Okos embör nyáron vásárol téli csizmát.

Mire Zsuzsánna, látván, hogy Pál esztét helyes irányba terelte, szelíden feleli:

- Hiszen én is csak ezt beszélöm.

Több szó ezúttal nem is esik a dologról, mert szomszédok tekintenek be, mint illik is, vasárnap délután, s másra terelődik a beszéd. De Pál a dolgon most már gondolkodik olyankor is, amikor nem ül benne a gondolkodó székből. Valóban, a hely mégiscsak egy darab föld. De olyan, amelyet valamikor ígyis-úgyis csak meg kell venni. És számítani kellene a gyerekekre és az unokákra. Azok is férhessenek, ha rájuk kerül a sor. Mert az mindenkire rákerül, hogy ezt a helyet fölkeresi, ezen irányban csak némely hajós s halász a kivétel, ha halálukat a vízben lelik, s rajta utaznak a túlsó világ felé. Odaérnek-e vajon az ilyenek, a teremtését a szokásuknak? Ez nem, ez nem való. Ez nem élet, az ilyen halál, mikor fiak és unokák keresve se találják, csak nézhetik a vizet, mely mindig jön, s mindig megy, mert neki soha megállása nincs.

Pál eddig, ha a földjére való haladtában, a város szélén, a temető mellett elhajtott, nem sok figyelemre méltatta a csendes helyet. Amúgy sem valami nagyon csendes, mert az út túlsó oldalán tánchely van; a halottak itt ünnepnapok éjfelein, az új és friss nótákat hallgathatják, ha ugyan csakugyan följárnak éjfélkor, ami felől teljes bizonyossággal eddig semmit sem lehet tudni. De mostanában Pál nem bánja, ha ezen az úton lassabban kocognak is a lovak, a kocsikuléből benéz a sírkövekre, a vasrácsos kerítésekre s a behorpadt sírokra, amelyek felett a korhadtt kereszt úgy félre van csapva, mint időt mulató ember fején a kalap.

- Ej-haj, hát ilyen a világ - gondolja Vízhányó Pál.

Egyiknek így esik, másiknak másként esik: nincs ebben okos embör.

Az elhagyott sírokat azonban, amelyek olyanok, mintha beomlott pusztai kopolyakutak volnának, nagyon meglátta. Van eset rá, hogy velük is álmodik. Tépeldései vannak. Nem olyan öreg ugyan még, hogy a halál szelét érezné, de a gondolatai ráterelődnek. Mégis, ha már eljön a halál, legjobb volna egy bizonyos helyen feküdni. A tulajdon földben, előre megváltott földben. Lehet, hogy a halál még messze van. De addig is ki lehetne járni olykor, s nézni azt a földet:

- Ez az enyém. Ebben mi pihenünk majd, nem más.

Van az így. Lám, itt a szomszéd utcában, az Eleven Halotthoz címzett bormérés gazdasszonya, özvegy Sári Szücs Vendelné már mikor régen megcsináltatta a halotti ruháját, szemföldét, mindent, még a koporsóját is. A kamrában tartogatja. Mondják, hogy olykor felölti az utolsó út testi ruháját, s belefekszik a koporsóba. Nem neveti érte senki, komoly dolog ez.

- Élvezi benne magát - mondják elgondolkozva az emberek. - Mindön attul van, hogy kinek micsodás a természete...

Vasárnap délután, mikor épp a fiú is otthon ebédel a feleségével, a Marci meg a Valér unokákkal, azt mondja Vízhányó Pál:

- Fiam, majd fogjál be a kocsiba.

- A kocsiba, apám? - kérdi a fiú.

No igen, mert ez szokatlan. Mert abban, hogy megemlékezzél arról, hogy ünnepeket szentelj, a ló is bennfoglaltatik. A ló is dolgozott egész héten át, illő, hogy a pihenő nap neki is kidukáljon, s vasárnap délutánra a béreslegény is el van eresztve, menjen vigadni arra a tánchelyre, ahova akar.

- Hát - mondja kissé borongva, kissé derűsen Vízhányó -, anyád már nagyon érzi, hogy öreg, a halál jár a fejében folyton.

- Csak tán nem, édös szülőanyám?

- Jó, jó - neveti az öregasszony -, apád csak mókázik. Csak éppen azt beszéltem neki, hogy a temetőben sírhelyet váltsunk magunknak, az egész családnak. Másoknak is van ilyen. Legalább ha az embör elhal, tudja, hogy hova temetik.

- Az, az - hagyja rá Pál -, majd kimögyünk a temetőbe, szótértünk a csősszel. Válasszuk együtt ki a helyet. Együvé tartozandók vagyunk úgyis. Majd aztán, ahogy a sors röndöli, egymás után ott is egymás mellé következünk.

A Pali fiú befog, s mennek is nemsokára mind a hatan kifelé a temetőbe. A csőszház előtt megállnak, leszállnak, a lovakról az istrángot levetik (bár ugyan a kisafáról vetik le s a lóra hajítják, de hát ezt már így szokás mondani), s keresik a csőszet.

Jókedvű, egészséges ember ez a különös városkormányzó. Valami úrféléssel tárgyal, de sejti már, hogy Vízhányóék mi dologban járhatnak, s elhagyja őket, mondván nekik:

- Mögyök már emezökhöz, majd mutatok nekik helyet, mert bizonyosan azt keresnek.

Pálékhoz érve, kérdezi is:

- Talán hely irányában?

- Hát majd azt néznénk - mondta Pál -, ha van.

- No, az van - neveti a csősz -, mert itt akármilyen nagy úr is valaki, csak kis helyre elfér.

Nevetnek. A kocsiban pedig nem szóltak egymáshoz semmit, csak az unokák fecsegték, a többiek lelkén a mulandóság köde ült. De most már vidámabban mennek helyet nézni.

- Arra lefelé is vannak jó helyek - mutatja a csősz. - Nem is drágák.

Hát hiszen, ami a drágaságot illeti, az most már sem ide, sem oda. Megnézik a helyet. Hát nem lehet mondani, hogy rossz hely volna.

- Ugyan, egy kissé kint van.

- Nono. De amúgy alkalmas.

Arra nincs is kerítése a temetőnek, csak árka van neki. Onnan látni lehet a távolosabb homoki tanyák jegenyéit, s oda látszik a dorosmai torony is (ami ugyan nem nagy virtus tőle, mert dombra építették).

Pálék gondolkozva nézik. Pál azt mondja:

- Ez löhető hely. De mutasson kend másikat. Ez egy kicsit mélyen van.

A fia rászól:

- Mélyen van? A sír mindenütt mélyen van, apám.

- Tudom, tudom - mosolyog Vízhányó. - De néha föld árja szokott lönni. Nem mindig van az. Van eset rá, hogy húsz évig sincs. De ha előkerül, ilyen helyön szokott lönni.

- Hát ami igaz, az igaz - hagyta helybe a sírásó.

- No. Hát én nem akarok vízben feküdni.

Valóban, ez nem is lehet jó. Magasabb helyet kell keresni. A csősz mutat egy nagyon alkalmatost, a vasúti töltés mellett.

- Hát már ennél különb helyet kívánni sem lehet - mondja lelkesülten, mert elvégre nála is szükség van némi szónoklatra, hogy eladja az eladni valót.

A hely maga... már ami a helyet illeti... hát hiszen, nini. Itt csakugyan jobb fekvés lehet. Pál kedvtelve néz rajta végig.

- Ez különb, mint amaz.

De mindig közbejön valami. A vétel már-már megtörténne, amikor száguldva jön a vasúti töltésen a gyorsvonat. A sok kocsin az egymásba bolondított vasak tömege úgy csörömpöl, mintha a világ vége volna.

- Nem, nem - mondja Pál. - Ez se nekünk való. Nagyon lármás. Itten talán még az se pihenhet, aki a föld alatt van. Kár volt a bagonyokat ilyen közel eresztetni.

- Ha ami igaz, az igaz - mondja a csősz, mivelhogy nem lehet az ilyenben tagadással lenni.

Tehát más hely keresendő. A csősz mutat egyet. Ez jó hely. Szép széles útja van neki. Halottak napján, ha a pap a kápolna előtt beszél, az egészen odáig elhallatszik. Pál az asszonyra néz.

- Hát ez az - mondja az asszony.

Már most ez a hely végleg meg is vétetik. Nem nagy hely, hat személyre való hely, de ez elég. Majd kerítés készül hozzá. Nem fekete, az nagyon szomorú, hanem zöld kerítés.

- És majd innen támadunk föl - szól elmerengve Vízhányó Pálné.

- Ha föltámadunk - veti bele a menyé.

- Hát - mondja Pál -, nem ér az a beszéd sөmmit. Nincsen abban okos embör. Ha föltámadunk, úgyis föltámadunk, ha mög nem támadunk föl, úgyse támadunk föl.

- Ez valósággal így van - adta rá a szót a Pali fiú, s färadt kislányát a karjára emelve, mennek mindnyájan vissza a kocsihoz. Tudhatatlan okokból most bizonyos vidámsággal vannak, amint hajtanak hazafelé. Vajon mi okozhatja az ilyesmiket?

1909

ŐSZI VIRÁGZÁS

Annyi bizonyos, hogy szomorú dolog a gyermektelen ember, de Ótott Bús János sorsa még szomorúbb, mert már felesége sincsen. Mint él az ilyen ember kint a tanyák világában, különösen ősztől tavaszig, amidőn a sarak és havak miatt börtön odakint minden? Hát biz ez szomorú élet, kiveret-kutya-élet. Nem lehet mondani, hogy Jánosnak némi földje, vagyunkája, birtoka ne volna, mert van. Egészen rendes alkalmatosság. Van a tanyához szántó, abban leginkább búzát meg kukoricát szokott termelni. Ugyan rozsot is, keveset. Ez kell. A tiszta búzából való kenyér nem jó. Ha régi, hamar megszärad, ha friss, nagyon fogy, s örökké rájár a bérés. Rozsliszttel való keverése ennélfogva igen ajánlatos. Ezért vet rozsot is János.

- Csak úgy a magunk használatára - szokta mondani, ha véletlenül van kivel beszélnie.

Tartozik azonban a tanyához némi szőlő is. Szinten csak arra a célra, hogy beteremje azon italt, amely szükséges az emberi élhetéshez, néma, csöndes estéken pipaszó mellett való elálmodozáshoz. Bizony, most már nem olyan, mint régenté volt a borocska. Azelőtt az asszony fejtegette, a hordóját tisztogatta; özvegy ember, elmaradt ember tanyáján azonban nem így mennek a dolgok. Ő maga elszokott már az ilyen munkától, nem is esik a kezire, a bor így olykor nyúlós, olykor virágos, s néha olyan ízű, mintha nem is kerepeltek volna neki, pedig valódi a bor.

Továbbá van Bús Jánosnak a tanya oldalában semjéjke is; szép selymes fű terem rajta, szebb, mint bárhol a világon, pedig János egy szikrát sem törődik vele. A fű ugyanis csak ottan terem szépen, ahol magára hagyják; a városi kertekben, minél jobban ajnározzák, annál hitványabb. E helyen a lovak, a csikók, a tehén meg a borjú szoktak legelni, s úgy jóllaknak, hogy alig győzik inni rá a vizet. Szép kút van János tanyája udvarában, magas kávája van, ugyan a kávé csak azután csináltatták rá, mikor az egyetlen gyermek már belefűlt. Az asszony még tíz esztendeig túlélte ugyan a gyermek eltávozását, de folyton vágyott utána, könnyel feküdt, könnyel kelt, a lelki fájdalmak szomorították és apasztották, szívével már amúgy is a halott gyermeke mellett élt: végül elszívta magához a gyermek, s az asszony, a mező hervadása idején, ködös, deres hajnalon közanyánk bús ölébe pihenni elment. Végképp.

Mindezeket így eleszplikálva, mondhatni, hogy némi szikes földcske is van a tanya háta megett. A szikes földcskén van egy kis tavacska, az a libáknak és kacsáknak országa és birodalma, békát és egyéb vízi herkentyűt esznek benne, meghíznak tőle, s szép fehérre mosakodnak az orvosságos vízben, de a mellük fehér tollát nem tépi senki dunyhába, párnába való töltelékül, mivelhogy minek? S kinek? Haj-haj, nem tudja ezt a sorsot az, aki nem próbálta.

Most is, nemrég, ahogy vacsorálnának a béressel, nyafogván valami téltúl megfőzött birka-húson, azt mondja a béres:

- Hát én Szent Mihály napján túl nem maradok.

- Nem-e? - kérdezi Ótott Bús János.

- Hát nem.

- Hát bántottalak?

- Nohát, azt nem.

- Hozzád nyúltam-e vagy egyszer is?

- Azt se mondhatom - szól a béres, a kutyának a csontot odavetve -, de nem maradok. Olyan ez a tanya, mintha temető volna, kend mög a csősz benne.

Hát ez az. János meredten bámul a tálba. Csakugyan ez az. Már a béres is elunja. Hát hiszen ami azt illeti, gyermekkacaj, asszonynóta régen száműzve vannak innen. Rég volt, mikor asszony főzte a vacsorát. Még régebben volt, mikor járt-kelt, s a csikókat hajkurászta a gyermek, és hangos lármájára gágákat kiáltottak a libák, háphápokat a kacsák, ellenben a mérges kanpulyka úgy vélekedett e csínytevések fölött:

- Hududududubuduru!

Csakugyan, a béresnek igaza van. Koporsó ez a ház, fekete emlékek vannak benne elvermelve.

- Miért nem néz kend asszony után? - mondja a béres.

- Talán, hogy neköd házasodjak? - véli Ótott.

A béres becsattantja a bicskát, amivel evett.

- A kend dolga - mondja -, hogy kinek házasodik kend. Neköm ugyan hiába házasodik kend, mert neköm van rőndös szeretőm. De én ebben a szótalan életben tovább nem maradok. Mért nem mén be kend legalább néha a városba, széjjelnézni egy kicsit? Hátha találna ott valami alkalmat?

Alkalmat. Miféle alkalmat? Bolond ez a béres, azonban némi igazsága van neki. Miért nem megy be Ótott Bús János tekintélyes földbirtokos és választópolgár olykor a városba? Hát miért nem megy be, a jó hajnalhasadását a kerek világnak...

Körülbelül ennyi hangulatfestés szükségeltetik ahhoz, hogy mindenki megértse, hogy Ótott Bús János ezen elhagyatott bürgevacsora után miért készíti elő az asszonyról maradt meny-asszonyi ládából az ünneplő fekete ruháját, a keményszárú rámászsízmát s az ünnepnapra való finom fehér inget, amelynek szövetét János nyaka körül piros porcelángombok csatolják össze. Vannak ugyan ilyenfajta gombok kékek is, de efelől már nem lehet tenni, mert az ízlés különböző.

Ezen ruhákba másnap reggel János beleöltözik. Ünneplő kalap a fejében, csizma a kezében. A vasút ugyanis nem messze van, alig másfél óra járás, odáig gyalog is el lehet menni, miután azonban az útszéli virágok kora reggelen még harmatosak, a csizma kézben viendő. Ellenkező esetben a János előtt bókoló virágok annyira körülcsókolják a csizmaszárát nedves csók-jaikkal, hogy arról minden valódi ünnepi fényesség lemarad. Jobb tehát a vasúti állomásig a csizma a kézben, vagy a két fülénél fogva összekötve, a vállon. Továbbá a puha, harmatos homokban mezítláb haladni gyönyörűség, sőt egészségi szempontból is ajánlatos, a tudósok is így tanítják Becsben.

Most Bús nem bánná, ha jönne vele valaki szemközt, s megkérdezné tőle:

- Messzi-e, Ótott bácsi?

Bús negédesen megrázná a vállán a csizmákat, s az mondaná:

- Hát csak be egy kicsit a városba, a vonaton, telektálódzni...

Azonban nem jön az úton szemközt senki. Jánost csak az öreg kutyája kíséri, az is csak a kisteleki határig, mert abban a határban van az állomás. Az idegen törvényhatóság határát azonban a kutya elérvén, visszafordul, s többé nem törődik a gazda személyes védelmével, mondván - királyi szabad határunkból minek még ki?

János már egészen közelre ér az állomáshoz, amikor kökereszt aljában leül, s a fényes csizmákat a lábaira illeszti. Ez így meglévén, János egészen takaros. Olyan öreges-takaros.

A vonat, úgy látszik, csak Jánosra várt, mert nemsokára az állomáshoz érkezik, és viszi is tovább, mert egy ilyen vékonyas kis öreg meg se kottyán neki. Persze, más az, mikor gőzbika van a kocsi elébe fogva, mint ló. Így idővel be is érnek. János már az úton elgondolta, hogy miként tölti a napot. Majd nézelődik, mert már régen nem volt bent. Mindenesetre szivarozik egész nap, az lesz az első dolog, hogy szivart vásároljon. De már az állomáson, ahol sok mindenféle előre-hátra törtető-csörtető utas nép van, kissé megzavarodik. Mert némely dolgok már nem úgy vannak, mint azelőtt. De azért csak leér a furfangos épületből, amely olyan,

mintha földszintes volna és mégis emeletes, és tömördek lépcsője van neki, pedig egy padláshoz elég egy följáró is.

A villamos vasutat erősen megnézi Ótót, mert ez is új kitalálás, de azért egyenesen megy a vasút, mert drót van fölötte, bizonyosan az mutatja, hogy merre haladjon. Sok mindenféle új dolog van, és a kis vendéglőben, ahova János reggelizni betér, egy gép úgy kiabál, mintha ember volna, mégsem viszi be a rendőr.

- Miféle dolog ez - kérdezi János -, hogy ez a masina így kiabál?

- Dobjon kend be a szájába egy hatost - biztatják -, akkor majd még jobban kiabál.

- Íme - gondolja János, már megint egy új gép, amit pénzemésztésre csináltak. No, rajta ugyan nem gazdagodik meg a komédiás. Akad úgyszólván más bolond, aki beleereszti a gépbe a hatost, s a különböző nótázásokat most már János is kedvtelve hallgatja, mert a mulatság ingyenben van. Elidőz, egyik pohár bort a másik után parancsolja ki az asztalra, s mikor a gép-masina a Kossuth-nóta után a Jaj, de huncut a német-be kezd, János azt mondja:

- De már ebbe belejárulok - s egy hatost szintén a gépbe ereszt.

Nem lehet csodálni, hogy a szerény kis paprikás-reggeli így egybefolyik az ebéddel. Az ebéd ugyan szintén csak paprikás, de van mellé egy másik étel, ami a kintvaló egyszerűbb életben ritkaság: marha húsból főtt leves. Szép, jó, illatos sárga leves, zsírpillangók sűrűn úszkálnak rajta, és olyan kanalat adnak mellé, hogy ha ez nem egészen ezüst is, de az apja bizonyosan az volt.

- Ez aztán az étel - véli magában János.

Azonban már itt az ideje, hogy gyerünk tovább. Tapasztalatokat kell szerezni. János már vidám, mert mikor kifizette, amit kellett, a távozás előtt még két ízben is megkérdezi, hogy ki van-e már minden fizetve?

Tovább most az utcára. A népek közé. A városi nép furcsa. Az utcán látható, hogy ötven ember is jön erre, ötven ember is megy amarra. Az emerről való megy amarra, az amarra való megy emerre: miért nem marad valamennyi otthon?

Gondolatait így fűzné egymás után János, kissé imbolyogva, amikor a sarkon egy menyecske-forma-lányforma fehérszemélybe ütközik. Azt mondja:

- Nini, hát maga az, János bácsi?

Jánosnak ugyan semmiféle sejtése nincs affelől, hogy ez a menyecskeforma ki volna, de hát mégiscsak látszik rajta, hogy ismeri, mert íme, néven szólította. Nini, hát ki lehet ez, meg mi lehet ez? Mert amúgy igen csak formás és tetszetős. Nézd el, nézd.

- Na - mondja a menyecskeforma valóban kitüntető bizalmassággal, karon is fogván Búst -, hát még mög se üsmer! Hiszen én vagyok a Vera!

És viszi is már magával. Az öreg János szokatlan fölpezsdüléseket érez. Nagyon hirtelen beleállapodik a dologba, s egészen természetesnek tartja, hogy ő ismerős, a Vera is ismerős, és a Vera és a János karszügyön fogva sétálnak, valamely elhagyatott kis utcába haladván.

No, minek a szót szóba ölteni. Nem telik bele egy félóra sem, hogy a János és a Vera valamely lebujfélebe lépnek be igen előkelően, ahol igen barátságosan fogadtatnak. Ez a találkozás öröme történik, s Jánosnak ezúttal oda szolgál az esze, hogy éljünk már egy kis jóvilágot is. Feketekávét parancsoltatnak, szivart, papírszivart, és az asztalra más italokat is tesznek. A Vera egyszer csak kirúgja maga alól a széket, és táncolni kezd meg énekelni. De nagyon alkalmas ez mind a kettő. Az égből vagy a pokolból egy cimbalmos bepottyan, s veri a húrokat.

János egyszer csak azon veszi magát észre, hogy ugyancsak táncolja a Verával a csárdásnak a frissit.

A Vera azt mondja, hogy most pedig már itt az ideje, hogy az állomásra menjünk, hát fiákert kell hozatni. Hát ez igaz, hozzanak fiákert. Hoznak. A Vera azt mondja, hogy neki előbb el kell mennie a nagyságájához, mert csak az adhat neki engedelmet, hogy kimehessen a János bácsival a tanyára. Majd elmegy a fiákeren, s mindjárt visszajön. János ezt fejbólintásokkal hagyja helyben, mondván:

- Tüsztlöm is a nagyságát...

Vera aztán ezzel úgy elmegy a kocsin, hogy többé vissza se jön. János ezt csak későbbben kezdi megérteni, s most már mindenféle szemrehányásokkal illeti a korcsmáltató asszonyt.

- Hát - mondja amaz nagy ártatlansággal -, azt hittem én, hogy a maga menyasszonya.

Erre nemigen lehet mit mondani.

- Hát hiszen - szól zavarodottan János -, hát hiszen...

De már csakugyan menni kellene. Fizetni kell annál is inkább, mert a számla összeírása irányában nagy buzgalom mutatkozik. János kinyitja a tárcát, s mélyen belenéz. Van benne egy húszkoronás bankó.

- Jaj - hördül fel -, három húszkoronást hoztam be én!

- Jaj - mondják neki ugyanúgy -, a többit bizonyosan kitáncolta onnan a kend menyasszonya.

János így mindenképp megcsalatva látván magát, dühösen távozik a mulatság színhelyéről. A rendőrséget keresi meg, ott a panaszát előadja. Írást csinálnak róla, mondják, hogy utána is néznek, csak most már menjen haza. Majd a jövő héten jöjjön be megint.

A nap így végződött. János hazamegy, s a vasúti állomásról az esti sötétben bánatosan bandukol a tanya felé. Ott sem igen szól semmit, csak lefekszik, két nap föl sem kel, mert össze van törve. De később az egészség helyrejön, s János gyakran gondolkodik a történetek fölött:

- Hej, Vera... Vera...

A következő héten pedig megint csak bemegy a városba. Ezúttal már csak a rendőrségre. Ott ácsorog, jár-kelel, tudakozódik.

- Hát csakugyan nem találták mög?

- Nem biz azt. Elszökött az a városból.

- Haj, haj - dünnyögi János. - Hát az baj.

- Ugyan - vigasztalják -, hiszen ha megkerül is, a negyven koronára akkor is keresztet vethet kend. Mert az ugyan már nem kerül többé elő.

Ótott Bús János elszomorodva áll, forgatván a kalapot kezében. Nagy sóhajtás szakad föl a melléből, amikor mondja:

- Hát ha a negyven korona nem is, de leginkább csak a Vera kerülne elő...

1909

JÁNOS VISSZAPÓTOL

János korcsolyázik a tarlón. Az ilyesmi szokatlan foglalkozásnak tetszik, pedig ez így van, ez ellen nem lehet semmit sem tenni. Jóval aratás után való idő lévén, nem is lehet másként. Csizmát ilyenkor viselni nem szokás. A csizma téli eszköz, továbbá nyáron csak ott viseltetik, ahol a nagy homokban a nagy meleget nem bírja ki az eleven emberi bőr, s még egy elhalt állat bőrét kell alá tenni, hogy járhasa az utat. A tarló azonban nem sűt, azon lehet haladni mezítláb is. Ez kellemes és hasznos is, mert a csizma nem kopik.

Az ember a földet megszántja, s a búzát beleveti. A búza ennek örül és megnő idővel. A balgata azt hiszi, hogy az ember csak azért tette őt a földbe, hogy megnőjön, és ringó kalászaival ékesítse a föld hátát. Nem így van pedig, mert az ember egyszer csak rudakra tűzött éles vasakkal nekiesik, s mind egy szálíg levágja és elhordja. A letarolás után nem marad meg a tetthelyen más, csak a tarló. A búzának azon száldarabjai, amik kiállnak a földből. Ezeket nem vitte el a kapzsi ember. Ezek bosszúsan és keményen állnak ott. Ha a gonosz ember arra jár, s rájuk hág, úgy megszúrják a talpát, hogy ezen fenséges teremtés jajgat kínjában. Ha csizmát húz, akkor a csizma oldalát tépik és szurkálják meg úgy, hogy a csizma - akárki csinálta is - idő előtt elemeire bomlik, s miként mandulaszem a fájától, akként válik a fejbőre a talpától.

A megölt búza, mint hazajáró kísértet, így áll szigorú bosszút az emberen.

Az ember azonban csak neveti.

- Hej, kutyafülű - mondja neki -, majd kifogok rajtad.

S mint János is, korcsolyázni kezd a tarlón.

Mert úgy menni a tarlón, hogy rálépjen, az ember: nem lehet. Ellenben, ha a lábát csak úgy csúsztatja rajta, akkor a tarlónak minden ereje elveszett, akkor, akár mint a népek tömegei, meglapul a zsarnok talpa előtt, aki nevetve halad ezen elnyomott lényeken. Kivéve, hogy a veresnadrág kerülendő. A veresnadrág nem szolganövény, mint a búza. Azt nem kell vetni, az a maga szabad akaratából terem ott, ahol éppen neki tetszik. Ennélfogva büszkébb is, erősebb is. Ennek a szárában szokott a kasza kicsorbulni. E kemény legényt nem is kell útba ejteni, hanem csak csendes megvetéssel kell elkorcsolyázni mellette.

Ezúttal a csúszkáló János még erre sem igen ügyel. Lelkében nagy és nehéz mérgek lakoznak, míg a szeme nem veresnadrágokat, hanem bizonyos világosszőke kezes malac lábának a nyomait keresi a földön. Nemigen láthatók azonban. Lehet ugyan, hogy nem is hajtották, hanem vitték.

Mi történt tehát? - kérdezi az oknyomozó történelem.

Nem egyéb, mint ami hol egyikünkkel, hol másikunkkal történni szokott (nem velünk ugyan, hanem a malacunkkal, mert ugyan mink magunk kinek kellünk): hogy ellopatott a malac.

Szép idő volt ezen nevezetes és emlékezetes nap hajnalán. Mikor a tarhonyaszárító csillag fényes, veres dárda gyanánt az égre felkövetkezett, János is kikelt az ágyából, felöltözködve azáltal, hogy a kalapját a fejébe tette, s kiment a házból az udvarra, megnézni az ólat, mivelhogy a gazda szeme hizlalja nemcsak az ökröket, hanem a malacokat is.

Három malaca volt Jánosnak, mind a három egy testvér. Alkalmas, csendes malacok valamennyien, de éppen ez, akinek már csak az eltűnését állapíthatta meg, volt a legjobb vérű közöttük. Ez egy kiváló, szelíd, virgonc és bátor szőke malac volt, ki a gazdája iránt való rokonszenvéről több ízben tett tanúságot azzal, hogy amidőn véletlen esetekben az ólból kiszabadult, sohasem a János szőlőjébe ment a szőlőt idő előtt leenni, hanem a szomszéd

szőlőjében végezte a szüretelést. A másik két jószág ilyen alkalmakkor nem tudott különbséget tenni János birtoka s a szomszéd ingatlana között, s János gyakran mondta is, hogy valóban csak bajnak teremtette őket az Isten. Ellenben kedvtelve szemlélte emezt.

A szomszéd látta ugyan, hogy malac, de elhatározta, hogy kutyának nézi, minélfogva sörétes puskával ráduplázott: a szőlőben. Kár ugyanis régi jó szomszédoknak a mezsgyeszélről különféle mérges kiabálásokkal összeveszni. Puskadurranással könnyebben eligazítható az ilyesmi. Szalad tehát visítva haza Jánoshoz a malac, sok söréttel a fülében meg a bal pofájában.

- Ó, én ártatlanom - gondolta János, s a bal pofából bicskaheggyel kiszedte a söréteket, ellenben a fülben bennhagyta valamennyit, mondván, hogy ott se nem árt, se nem használ. Különben is a malac már igen visítani kezdett, s János nemigen akarta a szomszédnak tudtára adni, hogy a kutya tekintetében tévedett.

Vannak balesetek, amelyek csak rövid ideig hátrányosak, később azonban az egészséget fokozzák. Nemrég történt, hogy a megvakult Dávid Dávid részeg korában az úton úgy neki ment a jegenyefának, hogy majd szétcsattant a feje, s azóta ismét kinyílt a szeme világa. (Lehet, hogy ezt még idővel majd az iskolákban is tanítják.) A szőke malacnak sem ártott meg a sörét, ellenben ezen ügy után oly tekintélyesen nőni és emelkedni kezdett, hogy János olykor már tegezni sem merte. Néha azt mondta neki, hogy: maga.

Mondaná ugyan most már akár mindennap is, hogy maga, de kinek mondja, mikor e harmatos hajnalon nyilvánvalóvá vált az égbekiáltó rettenetesség, hogy a malac az éj folyamán eltűnt, ismeretlen helyre távozott, s azt sem mondta, hogy befellegzett. Hát hová lett? Hát ki tudná? A testvérei csak rőfögtek a kérdésekre, egyéb feleletet adni e tájékozatlanok amúgy sem tudván.

János ezért korcsolyázik most a tarlón, mert nyomoz. Úgy hívják ezt a foglalkozást, hogy csapásózás. Keresi a csapást, amelyen a malacot elvitték. De hiába. A homokon még talált némi nyomokat. A homokon egymástól úgy lépésnyi távolságra apró, vékony, finom vonalak látszottak, amelyekről a puhatoló természetbúvár megállapította volna, hogy e helyeken az éj folyamán giliszták vagy egyéb apró kukacok tartották országgyűlésüket, János ellenben azt állapította meg, hogy e nyomok olyan ócska subadaraboktól származnak, amiket a szőrivel kifelé azok a férfiak kötöttek a lábukra, akik az éjjel elvitték a malacot.

Ahol azonban a homokos út megszűnik, s kezdődik a tarló, ott elvesz a nyom is. János bo-lyong egy ideig, de azután eredménytelenül tér vissza a tanyába. A lábát ott, ahol megvérezte a veresnadrág, bekeni kocsikenőccsel. Mondják ugyan, hogy a nyúlháj hathatósabb.

Az idő múlik, s a múltó idő minden sebet begyógyít, lábakét és szíveket egyaránt, mondja a régi tanítás. Az ősz elmúlt, s már mindenki a fejébe tette a sipkát, akinek van. A nyakakat is szokás kendővel körülkeríteni ezen időben. A kutyák föl húzták a télibundát, az üszők hazajöttek a pusztai legelőről, öreg varjak befejezték már a tanítást a fiatal varjúk irányában afelől, hogy miként kell fogni a mezei egeret. A sötét világ kezdődik, amikor alig dereng, máris alkonyul. Nagy csendességek történnek, s csak ilyenkor tudható teljes bizonyossággal, hogy Frantzia Pál veszekedni szokott a tanyaudvarban a feleségével, mert nyáron égi intézkedés van téve afelől, hogy a madarak éneke elnyomja a káromlás szavát. De most az ég is beborult, szürkén és ólomszínűen lóg a néma házak fölött, mintha rájuk akarna szakadni, amitől isten mentsen, mert akkor alighanem megint visszatérne a földre az öreg Szabados végrehajtó.

A hajnali sötétségekben olykor tüzek látszanak, hol erre, hol arra. Alakok járnak körülöttük, s árnyékukat messze végigveti a földön a szalmaláng. E rejtélyes emberek ilyenkor pörkölik szalmatűz mellett a sertést, egyéb mulatság a téli idő napjaiban amúgy sem lévén. A disznó-

torok évadja ez, amikor az ember a malacot, amit félesztendőn át hizlalt, egy nap, egy éjszaka a föléteti a vendégeivel. S az emberek gondok között számolgatják, hogy mikor vágjanak, mint ez a városokon is szokás ünnepélyrendezések alkalmával, hogy két ünnep egy napra ne essen, mert akkor megoszlik a közönség.

János még nem vág, majd a jövő héten. Ellenben torra hivatalos a komájához, az igen hosszú nevű Luklábú Csülkös Monori Kiss Istvánhoz. Ez nevezetes férfiú, ami a titulusaiból is látszik, mert akire ennyi gúnynev ragad, annak furfangos embernek kell lennie bizonyosan.

Hát János elmegy a torba. Nem messze van, csak egy félóra járás. Szép tor, még szódavíz is van. Ez különben ilyenkor szükséges. Tömérek szódavizet belekevernek előzőleg a borba, hogy idő előtt be ne rúgjon a vendégkoszorú. Hétköznapi nem isznak bort, így nincsenek hozzászokva, s hamar megárt nekik. Ennélfogva sok szódát öntenek a borosüvegbe, mielőtt az asztalra tennék, s azután az asztalon még mellé állítanak két üveg szódavizet is. Ezt belefröcsögtetni a pohárba: előkelő s ritka alkalom. Fröcsögetik is hát ugyancsak, s bár így volta-képp a sötét sillerbor által megfestett szódavizet védelik, mégis elkábulnak idővel e szokatlanságtól.

A lámpagyújtatnál az asztal mellé ülnek, s Jánosnak, érdeme szerint, előkelő hely jut. Ami villa van a háznál, mind a tányérok mellé tették, akinek nem jutott, annak ott van a háztető. A háztetőből kihúzott nádszálból könnyen farag villát az, akinek bicskája van, olyan tökéletes ember pedig nincsen, akinek bicskája ne volna.

Ami a tálalást illetné - mondjunk valamit a tálalásról. Városokon azt nem tudják, hogy a tisztesség úgy hozza magával, hogy az asztalfő előkelőbb népei a legjobb falatokat kapják, míg az asztal végén ülőknek elég jó az apraja is. Ennélfogva az asztal elejére tett tál tetején szép nagy darab húrok foglaltatnak, éppen ezen oknál fogva vezérhúsnak neveztetvén. Továbbá annak, aki a porcogókat szereti, a boldogultnak a fülei is ott vannak. Bár igazság szerint abba a böndőbe volnának töltelékül való, amelyet némelyek gömböcnek, míg mások hozzáértőbben kispálfának neveznek.

János kiemeli a tálból egy darab vezérhúst, s megeszi, miután mást mit is tudna vele csinálni. Jó. Hát csak hiába, a friss hús az friss hús. Azután azt mondja magában:

- Gyere no, fül.

Kiveszi. Szép nagy füle volt a boldogultnak. János a villán forgatja s nézi. Azután beleharap. Ugyanekkor különböző fájdalmas vonások olyképp ülnek ki János barnapiros arcára, mint ahogy a verebek a verébdeszákra szoktak.

- Ajnye a jó reggelét - mondotta János -, mi van ebben a fülben: kitörte a fogamat.

Csakugyan: János szájából előkerül egy fog s két darab fekete golyó. Hát ezek micsodák? János tűnődve piszkálja. Sörét ez. Hát csakugyan sörét, bátya.

János a fület a tányérra bővebb megvizsgálás okából maga elé teríti. Bicskájával a paprikás lét róla lekaparja, s a fül boncolásába kezd. Jönnek ki belőle a sörétek. Itt is egy, amott kettő, a negyedik, együttvéve vagy tíz. Nézd csak, nézd. Hát micsoda ez? Nyúl volt ez a disznó?...

Most hirtelen, mint égi fénylobbanás, támad föl János lelkében az ellopott, sörétes fülű malac emléke. Hát hiszen ez az! János eleinte mérgében nem tudja, hogy belevágja-e a bicskát Monoriba. De azután mégiscsak nem szól semmit. A söréteket lesöpri a tányérról a földre, s féloldalt Monorira sandít. Hogy bújna bele az ördög. Monori, ahogy a bort hordja, arra megy éppen, s kérdezi:

- Jó-e leginkább az étel?

- Hát már csakugyan - mondja a többivel János is. - Ilyen nem mindig adódik elő malacban.

- Hát hiszen - felel büszkén Monori -, akit én nevelök...

(Ugyan hogy nem szárad el a kezed?... - gondolja János.)

Később kimegy az udvarba, megnézi az ólat, s azt mondja: - jól van. Ugyanis van ott még két malac, alszanak és álmukban rőfögnek az angyalaikhoz. S János még éjfél előtt elköszön, mert messze van, mire hazaér.

Télen bajos malacot lopni, ha hó van, de ha hó nincsen, lehetséges, mert a kocsinyom nem látszik meg. Kocsi kell hozzá ugyanis, mert nem szopós malacról van szó, hanem anyányiról. Olyan kocsi kell, amelyik nem nagyon zörög, süketkocsi szokott az ilyennek a neve lenni. Egy ló elegendő elébe, mert így kevesebb lólábat kell ócska szőrdarabokba bekötözni. Ez azért kell, mert akkor nem hallatszik a lódobogás. Bár hiszen Monori Kiss Istvánéknál jó mélyen alszik most mindenki, az asszonyfélék a fáradság, az emberek a szódás bor miatt. De azért meglehetősen mennyiségű pálinkás kenyér kell a malac gyors leitatása céljából, a malac ugyanis egészen másforma, mint az ember: ha be van rúgva, hallgat. Még akkor sem szól, ha viszik. Egyébként hurkos kötéllel az orrához lehet kötni a száját, hogy ne visítson, de ez, mint a gyakorlat mutatja, nem is szokása, ha elegendő pálinkás kenyeret adtak neki. Még csak a kutyák elintézése volna hátra. Zsíros kenyérrel, pörkölt szalonnával azok hallgatásra bírhatók más esetekben, mert éhesek szoktak lenni. De most a toron azok is kaptak enni eleget, tehát más eljáráshoz kell folyamodni. Ez kissé különös dolog, a lényege abban áll, hogy - különben ej, ne kössük minden titkunkat a csendőrök orrára, úgyis nagyon tanulmányosak már.

Elég abból annyi, hogy János az egyik malacot még azon hajnalban elviszi a komától, azonban becsületből csak a kisebbiket. De még le is vágja a kocsiszínból sebtiben, elnagyolva, s a nagy darab húsokat a padlásra viszi. Csak akkor fekszik le, mikor már világosodik. De nem tud aludni, mert hiába, az izgalom mégiscsak izgalom. Pipára gyűjt, s olykor nagyokat nevet magába befelé azon, hogy most meg Luklábú Csülkös Monori Kiss István korcsolyázik a tarlón.

1910

SZIRTESEK A PARTOK

A templom nevenapján nem volt hideg, pedig Miklós napjára esik a templom nevenapja. Más esztendőben már ilyenkor szigorú hidegek szoktak lenni, a hajók a vízről mind eltakarodnak, és nagy jégtáblák zajlanak. Lehet ugyan, hogy még majd idővel összefagynak a vízből a nagy jegek, de ez nem bizonyos. Tavalý kemény tél volt, hát kétszer egymás után talán csak nem lesz. Nem is szokott, bármit beszéljen a kalendárium s mindazon egyéb tudósok, akik jövődölésekkel foglalkoznak. Nem sokat lehet az ilyesmire adni, mert a táltosok ideje letelt, s egyre ritkábban születnek olyan emberek, akiknek két sor foguk van alul. (Olyan, akinek felül is két sor foga nőtt volna, sohasem is volt, mert minek volna az ilyen ember.) A vadliba még éjszakánkint igen csak röpdös a magasban a víz fölött, s ha a város fölé ér, oktan módon kiáltoz. Napfény is van, s a sündisznó sem ment még el aludni, mert homokásás közben még nem található. Tegnapelőtt szivárvány volt, a légy némely része is föltámadt e csudálatos téli időben, sőt olykor mintha hallani lehetne a szúnyog szárnyának halk zizzzenését. Bár csak az esti órákban. Továbbá - látnivaló - a kutya szőre sem vastagodik, s a holdnak olykor, különösen folszállat idején, olyan piros fényességei vannak, mint Péter Pálkor.

- Ez jó világ - véli Szűcs Pál -, mert most éppen olyan meleg van odakint, mint idebent.

Ez ritkán fordul elő, mert rendszerint hol kint van hidegebb, hol bent van hűvösebb. A hajózatra ennél fogva most igen alkalmas idő van. Talán abba sem kell hagyni az egész télen.

- Ugyan - mondja Kopasz József kormányos - huszonnégy vagy negyvennyolc, aztán itt a hideg.

Baráczius Ferenc, öreg vízi ember, így a parton állván, néz. Nézi maga elé, nézi a vízre. Azután a fűzfákra a töltés alatt, azután arra a mindenféle paréjra, amelyeknek a magvait a messzi hegyek közül még a Maros sebes vize sodorja idáig a meleg iszapba, hol is ezen csekély értetlenek fölöttünk élő és egyedül hatalmas Isten úri kegyelméből létre fakadnak. Baráczius ezeket is nézi, hervadottságukat vagy életrekeltüket mérlegeli. Az égre is föl néz, amely borús és fölleges, amit hiszen mindennap nézni szokott, mert minden hajnalban kelő ember, amint az ajtóból az udvarra kilép, tekintetét elsősorban az égre veti. Nem tagadható, hogy a szelek járása is tanulmányozást igényel, valamint a hold hosszabb időn át, éjjelenként észlelendő. Továbbá vannak dolgok, amiket nem tud senki megmondani, hogy miért és hogyan vannak, de az bizonyos, hogy vannak. Vannak esetek, hogy a hajó oldalán a víz fölfelé folyik, s vannak esetek, hogy a hajóról a tyúk minden ok nélkül a vízbe ugrik, úszni sem tudván. A hajói tyúk más, mint a parti tyúk, mert amannak homokban való fürdéshez módja nem lévén, természetében és lelkében másformává alakul. Egészen hasonló állat a hajói kutya, amely a gőzhajókkal tart állandó háborúságot, s leginkább házasság nélkül való életre kárhóztatva lévén, életét a komolyabb fajtájú elmélkedések között tölti. Ki gondolná, pedig valóságos dolog, hogy az olaj, amely a hajó csárdájában a Mária-kép előtt kis edényben ég, bár egyazon üvegből öntötték, néha szépen világol, néha serceg, míg olykor füstöl, a szentképből fekete Máriát ily módon készítvén. A pók is különös, a nagypók különösen, amidőn születendő fiait még a tulajdon testén viseli: ez az állat ilyenkor különösen mélyreható gondolkodásokba látszik keveredve lenni.

Baráczius Ferenc hallgat, a többiek is hallgatnak, illő tisztelettel. Gondolkodásokat zavarni nem alkalmas, nem is célszerű. Ferenc egyszer csak azt mondja:

- Hideg lössz...

- Ugye mondtam? - fakad ki diadalmasan Nagy Feczó Gergely.

- De - mondja Baráczius Ferenc.

- De... - mondják az emberek.

- De - mondja Baráczius Ferenc öreg hajós - olyan hideg a télen nem lössz, hogy hajózat ne lögyön. Aki akar, möhet.

A mondott dolgoknak aszerint van különböző értelme, hogy a mondott dolgokat ki mondja. A kimondott mondás Barácziusnál másként magyarázandó, mintha Nagy Feczó Gergely mondta volna. Tehát: hideg lössz.

No jó. Ennyit úgyis tudunk, tél elején állván. De: - olyan hideg nem lössz, hogy hajózat ne lögyön. Értsd meg, embertárs, jó barát és testi vér. A hajózat más, mint a többi utazás. Ha hideg van, úgy megfagy a vizes kötél, hogy az semmire sem szolgál alkalmasan. A hajós a subát csak arra használhatja, hogy alvásba belefekszik. Nappal nem mozoghat benne, mert dolgaihoz, tevéseivéseihez fürgeségek kívántatnak. Másként baj történik. Nehéz ruhákban elcsúszik, s leesik a hajóról a vízbe. És a nehéz ruhák vízzel hirtelen teleszívódván, elmerül végképp, hiába csákláznak utána.

A hidegségnek másik baja pedig a jég. Ha nagy tömegekben úszik lefelé, nem lehet ellene haladni. Szörnyű hatalmukkal mindent elsodornak és oldalt vetnek. Ha nem volna igaz, talán el sem lehetne hinni, hogy ezek az úszó jegek, amik csak megfagyott vízdarabok, nagy, nehéz vasláncokat és drótból fonott vastag hajóköteleket úgy tépnek széjjel, mint gyermek a szalmaszálat.

Azonban, ha Baráczius mondja, hogy lehet hajózni, akkor csak előre. Télen át úgyis sok a munkátlanság, keresni nem lehet, de azért a kis házakban lakó kis családok akkor is csakúgy megkívánják a kenyeret, mint nyáron. S aki élelmet meg tüzelőfát nem tud télire adni a kis családjának, annak a sorsa szívszaggató. A pénzt keresni alkalmasos mindig - azonban ehhez Baráczius jóslata nem elég. Rácok kellene ide, akik lovaikkal a hajót fölfelé vontassák odáig, ahonnan a homokot szállítani lehet. A túlsó partra szoktak a lovaikkal kidöcögni ezek a rácok de ezúttal egy sincsen ott. Legalább nem látszanak.

Most kezdődik aztán a verseny. Lesni, hogy mikor mutatkozik a Stévó, a Péro vagy a Pájó. Ha mind a három jön, nagyon jó. De ha csak egy jön, akkor csak egy hajó indulhat. Amiből megint az következik, hogy csak egy hajó legénysége kereshet. S az emberek, akik egyébként jó barátok, a kenyérharcban versenytársakká válnak. A hajók az innenső oldalon vannak. A rác a lovaival csak túlsón jelentkezik. Hát lesni kell. Lesik a parton vagy a parti korcsmában. Szalad be egyszer a korcsmába a Balog Pista:

- Ladikba, embörök, gyün a rác.

A hajók legénysége ladikba ugrál. Aki előbb ér át a kötéllel, amelyen majd a hajót áthúzzák, az egyezkedik a ráccal. A verseny veszedelmes, mert némelyiknek a korcsmai várakozásában már megártott az ital, s ahogy a partról az ingatag csónakba ugrik, majd kibillen belőle a vízbe.

A Balog Pistáék legelőbb érnek át: ott van a három ló, de a Péro rácnak csak a fia van ott, valami tizenkét éves gyerek.

- Hát az apád?

- Otthon - mondja a gyerek.

- Az ördög vigye el. Hát miért nem maga van itt?

- Beteg, fekszik - mondja megint szomorúan a gyerek.

- Hát aztán te mit akarsz itt a lovakkal?

- Fuvart keresek.

Fuvart. Egy tizenkét éves gyerek. Nevetséges volna, ha olyan szomorú nem volna, hogy a Péro fekszik, s ez az apró gyerek kénytelen a beteg apjára keresni. Elég hidegecske van, a gyerek reszket rongyaiban, s félve néz a felnőttekre, hogy kap-e tőlük fuvart, nem kergetik-e el.

- A fene egye meg ezt a világot - mondja elkeseredve Felföldi János öreg hajóslegény. - Én is dolgoztam az apámmal tizenkét esztendő koromban, de így már csak mégse eresztött volna el három lóval ilyen időben.

Balog Pista ránt egyet a vállán:

- Az ő dolguk - mondja. - De hát föl bírja-e ez a gyerök húzatni a hajót a második fővenyig, mert az első víz alatt van?

A gyermek reménykedve, félve szól:

- Fel, fel. Voltam már. Apámmal. Voltam, tudok otan járás. Apámmal tudok otan járás én.

A hajósok összenéznek. A gyerek szemében megcsillan a könny.

- Apám nagyon beteg - szepegi. - Anyám küldte engem keresni fuvar. Nem van pénz házba.

- Az ördög bújjon belétök - gondolja Felföldi János -, minek házasodtok ilyen világba. (Ő maga ugyanis agglegény lévén.)

- Hát induljunk, no - véli Savanya Pál. - De ha ezt a gyerököt leüti a partról a kötél, ki felel érte?

- Oh - repesi a gyermek örömmel -, engem nem leüt kötél. Én tudom járás otan.

No jó. A hajót áthúzzák, a lovakat a kötél elé kötik, Balog Pista a kormányhoz áll, a többi ember, ahol csekély a víz, csáklával tolja a hajót, segítvén így a húzásban a gyerek lovainak. A gyerek megy rendesen. A kötelet átveti ott, ahol kell, a lovakat szolongatja, haladnak is.

- No nézd - mondja Balog Pista, kedvtelve nézvén a kormány mellől a partra -, miből lesz a tollas egér?

- Jó, jó - mormogja Felföldi -, akivel oldottál, avval köss. Nem tudom, avval kötünk-e ma ki, akivel eloldottuk a partról az edényt.

Azonban rendben megy minden. A gyerek ügyeskedik. Az egyik Haó!-ra rendesen megáll, a másik Haó!-ra rendesen megindul. Az út ugyan nem jó. A vizecskének kicsit erős a sebje. A szél is szemközt jár. S következnek a szirtes partok. A jó reggelit néki - gondolja Felföldi -, akivel oldottál, avval köss, vigyázz...

A felső kabátot leveti.

- Kendnek melege van? - kérdezi Savanya. - Tán pálinkával fütötte be kend a kályhát?

- Hallgass - mondja Felföldi, s néz a partra.

Nézhet. Az ember meg a ló eszes állat. A hajóhúzó ló tudja, hogy mi az a szirt. Az ember is tudja, s egyik a másik is beljebb húzódik haladás közben. De a gyerek még nem ember, az ezt nem tudja. Pedig épp itt a kötelet is emelgetni kell. A gyerek szalad, fut, igyekszik, hogyne, mikor a májkója azért küldte, hogy pénzt vigyen haza. Egészen a homokszirt szélén fut.

- Ahun a! - kiáltja Felföldi. - Az apád teremtésit!

Csak egy kétségbeesett sikoltás hallatszik, s ahogy mindenek odatekintenének, láthatják, hogy a fiú alatt a szirt széle leszakadt, s esik a fiú a magasból bele a vízbe, az ostorral a kezében. A szirtes part alatt örvény van, forgatag, úgy hívják azt, hogy limány. Hát abból ugyan elevenen nem kerülne elő a gyermek, ha a hosszú csáklával Felföldi a vízbe nem ugrik. Nézhetik a hajóból, hogy mit csinál, mert a lovak okosak, a lovak tudják, hogy valami baj történt: a lovak a parton megálltak. A csáklya bolond eszköz. Annak a kampójával el lehet találni a víz alatt vergődő ember ruháját, hogy beleakad, de hegyével ugyanakkor keresztül is lehet szúrni a halállal ott lent viaskodót, hogy hamarabb érjen a másvilágra. De a csáklyakezelés egyszerű és mérges tudósa nem szúrja vele keresztül a gyereket, hanem a ruháját találja el a kampóval, s a halak országából magához húzza, vállára emeli, s lábálja vele a vizet a hajóig. A gyerek hamar föleszmél, mert nem sok ideig volt oda alá.

- Az enyim lovak? - kérdezi, ahogy kinyitja a szemeit.

Savanya a vasmacskát veti ki, hogy a lovakat szintén ne rántsza a szirtről a vízbe a hajó, s azt mondja:

- Ördög bújjon a lovadba, mit törődsz velük?

Balog Pista kihozza a hajó-gulibából a subáját. Ócska ugyan, de jó lesz azért a gyereket beletakarni.

Azt mondja Felföldi:

- Adjátok rá az én felöltőmet, aztán fektessétek le a gulibába. A subát adjátok ide neköm, majd hajtom a lovakat.

A többi értetlenül néz rá:

- Kend? A lovakat?

Mert ez hihetetlen. Hajós létire? Kocsisság?

- Hát - mondja sötéten Felföldi -, hát csak nem mögyünk szégyönszömre haza?

Már menne is kifelé a partra, azután az eszibe jut valami, s elneveti magát:

- Az ördög bújjon a kölkibe! Hát még most is a kéziben van az ustor.

1910

BESZÉLGETÉS

Ülök a tanyaház udvarában, és Twain Márk úrral társalkodok. Okos ember lehet ez a Márk, mert igen szép dolgokat írkal, és lépten-nyomon olyan furcsaságokat mond, hogy azon nevetni kell. Azonközben jön egy legény egy korsóval a kútra. Ez a víz ugyanis híres a jóságáról, s így a szomszédok nem sajnálják az értemenés fáradságát, hogy étel után jó italt ihassanak, ami itt nem nagy távolság. Azt mondja a legény, ahogy az udvarba ér:

- Dicsértessék a Jézus.

- Mindörökké - felelem.

- No - mondja -, elgyüttem egy kevés vízért. Itt kapálunk ma egész nap az aljban.

- Biz azt jól teszitek.

- Már - adja föl megint a szót - nem tudom én. Szörnyen süti a lábamat a homok.

- Hát már meleg lesz. Csizmát húz ilyenkor, aki ésszel él.

- Nono - hagyja helyben -, én is csak azt teszem mindjárt.

Fölhajtja a kút födelét, és lenyomja a vödröt a vízbe. Vigyázva kell az ilyesmit csinálni, mert a kút a jégverem egyúttal. Abban hűl korsókban tejtől, savótól kezdve mindenféle ital. Baj volna, ha valamelyik eltörne. Azután fölhúzza a vödröt, megtölti a korsót, s újból szóba kezd.

- Hát - azt mondja -, maga meg firkálgat.

- Nem biz én. Olvasok mostan.

- Aztán melyik jobb? - kérdezi nevetve.

- Tudja isten. Ha az ember jóízűt firkál, éppen csak annyi, mintha jóízűt olvas.

- No - véli erre -, én már csak inkább kapálok. Tudja, az ember keze elnehezedik. Mán ha levelet kell néha írni, fél nap írom. Minden betűt úgy külön-külön rajzolom bele... Látja, pedig az iskolában jó fogalmam volt nagyon, az öreg Sári Mátyás most is mögmondhatja, mert

énrám volt büszke a vizsgákon. Nem azért mondom, mert éppen én voltam, de így van valósággal.

- Szoktál levelet írni?

- Szokok. A bátyám, a testvérbátyám oda van a császár emberének a Kataróba. Ha levelet küld onnat, én írom neki a mását. Messzire mén a levelem. Három nap mén a gőzösön. Egy nap tengeren hajó viszi.

- Hát biz az messze van. Aztán rég ott van már bátyád?

- Gondolom azt. Most ősszel már majd szabadul. Én meg majd elmegyek helyette.

Félig mosolyogva, félig szomorúan mondta ezt. Katonának elmenni mégiscsak virtus. Mert annak csak a legények elejét viszik. Legények elejének lenni nem kis dolog. Azt a lányok is más szemmel nézik. Ha pedig idejét töltvén, haza kerül, az mindjárt más ember, mint a többi. Járt különféle földeken. Sokat tud, majd annyit, mint az öregek. Az öregek pedig e vidéken sokat tudnak, mert ők még Velencében és Milánóban jártak annak idején az ezreddel. Persze, annyira ma már nem mennek a regimentek. Nem olyan a világ, mint volt.

Fölvette korsóját a legény, hogy megy. A pusztai csöndben messziről muzsikaszó hallatszott. Azt a nótát fújta:

Kivirágzott már a búzatarló,
Jaj, de szépen szól a sárgarigó.
Jaj, de szépen szól a fülemüle...
Közeledik október elseje.

- Hallja? - szól a legény. - Ezt nekem fűjják.

- Fűjják?

- Fűjják.

A nóta pedig éppen úgy hangzott, mintha hegedültek volna. Nem valami jól, de élesen szólt a hangja, s messzünnen szállt idáig vetések, szőlők és gyümölcsfák fölött.

- Nád van ott a szomszédságban, ahol kapálunk - magyarázta a legény. - Abból sípot szokás vágni, azon aztán nótát fűjnek. Mán aki érti. Van két legény, igen tudnak hozzá. Most folyton szaggatják vele a szívemet... Pedig tudom én anélkül is, hogy október elsején be kell rukkolni.

Elég szomorúan beszélt, és lóbázta kezében a korsót.

- Úgy hát - mondom -, bizonyosan a szeretődöt sajnálod?

- Nono - felelt lassan.

Úgy lehet, el is pirult, de barna arcon nem látszik meg az ilyesmi. Úgy láttam, sóhajtott is egy keveset, és azt mondta:

- Sok mindönt sajnál az embör.

Valóban igaza volt. Lehet sajnálni a szeretőt is, de lehet sajnálni a fákat, a mezőket, a tarlót, a rigót, amely füttyög, a szarkát, amely cserreg, s a fákon röpdösve messze kísérgeti az embert. Mind lehet az ilyesmit sajnálni, és ezeken felül még sok más dolgot.

Elment anélkül, hogy köszönt volna. Úgy látszik, nem tetszett neki a beszéd. Pedig nem akartam bántani vele.

Kisvártatva hallatszik, hogy jön a kapás a puskával. Odajárt a szőlőt kerülni, mérges, mert messziről hallatszik a lármázása:

- Hogy a mennykő csapjon bele! - véli az öreg.

Mikor az udvarra ér, kérdem:

- Kibe, János?

Azt mondja a vén ember:

- Valami tolvaj járt itt. Bizonyosan a Török Bálint-almák kedvéért. Láttam a nyomát. Itt van az úton. Gyüvök, gyüvök, nézem. Nincs itt az egész tanyában lélek, akinek ilyen volna a lába nyoma. Még épp a Róza nénié hasonlít hozzá, de az kisebb, aztán a bal lábáról hibádzik is a kis ujja. Idegen nyom ez!

Mondom neki:

- Idegen hát, de nem tolvaj. Vízért volt itt, a Furus Gergely fia. Itt kapálnak az aljban.

- A Furus Gergő fia? - kérdezi. - Hisz az oda van az idejét szolgálni.

- Nem az öregebb, hanem emez. Amelyik most megy el katonának.

Az öreg mérgesen üti le a puskát a homokba.

- Emez? - kérdezi.

- Emez hát.

- No, pedig emez nem megy el az idén katonának. Csak azt csudálom, hogy eddig be nem fogatta a pusztakapitány. Hiszen tegnap este megbicskázta a Fölföldi-gyereket a csárdában.

- Az Imrét? Azt az erős, szép legényt?

- Azt ám. Magam láttam - mondja a kapás, mert csárdajáró vén kujon özvegy ember létére az öreg ma is. - Négyen mentek rá. Valami öt szúrást kapott. De azt mondják, egy bicska vasa beletört a fejébe... Nem gondolnám, hogy az új bort megéri. Csúnya nagy sebei voltak.

- No, azért nagy kár, János bácsi. Igen szép, rendes legény volt. Tán nincs is itt különb a környéken.

- Hát - felelte egykedvűen az öreg ember -, azért ölték meg. Az úgy szokás, hogy mindig a legszebb legényt ölik meg.

- Ugyan?

- Hát - bizonykodott. - Lány miatt történik mindig az ilyesmi.

Gondolkozva néztem a vénségre, hogy milyen kurtán és mégis mennyi igazsággal okadatolja a tényeket.

Az öreg letette a puskát, a szegre akasztotta, s a baltát vette föl.

- Megyek már - mondta -, beverem a tehének karóját a semjéken, mert úgy nézem, nagyon ki-rángatták már a földből.

Többet ez irányban Fölföldi Imréről nem beszélünk.

1910

IDŐTÖLTÉS ÜNNEPDÉLELŐTT

Gyerünk, no - mondják ünnepnapokon a külvárosok és a városszélek kis házaiban -, gyerünk befelé.

Régebben csak az ünnepek délutánján jártak befelé. Régente a város hosszan terjedt a Tisza partján, szinte oda volt nőve a vízhez. De azután terjedni kezdett befelé, új városrészek keletkeztek: ezeknek a lakói már csak ritkán látják a Tiszát. Már pedig abba bele vannak szerelmesedve. A vizecskébe. Azt meg kell látogatni. Meg kell nézni, hogy-mint van a vizecske? Apadt-e, áradt-e? Milyen hajók járnak most rajta? Seprőt, almát, tüzelőfát, mennyit hoztak a tutajosok? Ezt mind megtudni polgári kötelesség, valóban, a vizecske időszakonként meglátogatandó. Ez egészen úgy van, mint ahogy az unoka tartozik olykor nagyapóéknál tiszteletet tenni. Mert egy ember, aki hónapszámra nem látta a Tiszát: miféle ember lehetne az.

És azután a vízpartján, innen is, túl is, igen alkalmas, csöndes kis polgári bormérések vannak. A Tiszát nézni járt más városrészi vándorok egyet-egyet egy pohár bor erejéig fölkeresnek, az eseményeken elmélkedvén. Hát már csakugyan fölhúzták az új szegedi templom tornyát is. Lám a fürdőházakat is fölhúzták a téli kikötőből, aki akar, lubickolhat. A Merkur hajót meg olyan fehérre festették, akár a hattyú. Ilyen változások történnek e világi forgandóságban. S ezeket meg kell szemlélni ünnepnap délután, ez az idő úgyis a könnyebbfajta mulatozások s elmélkedések számára rendeltetvén.

De ünnepnap délelőtt régente családotul nem volt szokás a belső városba való járás. Templomot közelebb is találhattak. És mindenféle események a templom előtt kihirdetve lőnek. A templomban bent azt hirdették ki, hogy kik akarnak megházasodni, kint pedig egyéb különböző újságokat hirdettek ki hatósági emberek. Így semmiféle délelőtti bejárásra nem volt szükség. Csak később vált ez divattá. Mikor híre ment a külső részeken, hogy vasárnap délelőtt odabent múzeumot lehet nézni. De nem pénzért, hanem ingyen. Ez szokatlan. Mert elvégre panorámák ezelőtt is voltak, amelyekben képeket meg más ritka dolgokat mutogattak hozzáértő csehek s egyéb taliánok, de pénzt szedtek érte. Ez azonban más. Ez nem vászonponyva alatt van, hanem nagy kőházban, s nem cseheké, nem taliánoké, hanem a városé: azaz hogy a mienk. (Voltaképpen csak a tulajdon holmiját megy ide be föltekinteni az ember.)

Nem egyszerre ugyan, hanem lassankint így alakult ki az ünnepi délelőtti időtöltése: előbb a templom, azután a múzeum. Jönnek az emberek az ünneplő ruhákban. Az ünneplő ruhák héten át a tiszta szobában állanak. Az meg ritkán szellőztetődik, mert abban nem szokás lakni, az a szalonnak a magyar ősapja, hétköznap csak akkor nyitják meg az ajtaját, ha szívesen látott vendég érkezik a házhoz. Így fülledt, fojtott benne a levegő, s a ruhák beszívják ennek a szagát. A földműves ember ünneplő ruhájának ezért van mindig valami különös földszaga. Nem kellemetlen, de nehéz illat. De hát már ezt ők így szokták.

- Eleget levegőzünk tavasztól ősziig a mezőn - mondják.

Hát jól van, no, ha másként nem lehet. Azt tartom ugyan, hogy ezt a rossz szokást ki lehetne hozni a divatból apránként, de akkor előbb a külvárosi apró házak egyik más, szép szokásának, a muskátlis ablakoknak kellene hadat üzenni. Mert a virágcserepekkel telerakott ablakok tábláit bajos minduntalan nyitogatni. Nemegyszer hallottam külvárosi orvostól az észrevételt:

- Bár ne lenne meg az az állítólagos szép szokásuk. A sok virág miatt nem járhat be a szobába a világosság, a napfény, a levegő...

Szóval földszagúak az ünneplő ruhák, s ezeknek szellőztetése ünnepnapokon kívánatos. Ezért viselődnek, s bennük lassan s kellő méltósággal járnak és kelnek az emberek. Ez különösen dupla ünnepek másodnapján látható, amikor az egész család útnak indul a múzeum felé,

egyedül a házőrző kutya maradván otthon, ha van (de az is fogy, mióta adózó polgári rangba emeltetett). Az ünnep első napján ugyanis nem eredhet útnak az egész família. Az asszony sehogy sem mehet el hazulról, mert sütés és főzés ilyenkor a dolga. De másnapon már nem gyűjtanak a konyhában tüzet, akkor csak azt eszik, ami az előző napról megmaradt. Ilyenkor hát bátran indulhat útnak az asszony is, az eladó lány is.

Hát aztán mennek is. Úgy mondják:

- Óvakodjunk befelé.

És jönnek tömegesen. Aki szereti nézni a népet, hallgatni beszédét, itten ugyan különben élvezhet, mint valamely mondvacsinált népszínmű előadásán. A tömegek a különböző múzeumi szobákban elhelyezkednek, már hogy kinek mi tetszik jobban, és akkor kezdődnek a magyarázatok, a beszédek, s az éremtárban Faragó János odabök egy régi római pénz felé:

- Ezt mög én hoztam haza a Szávából, mert ott tanáltuk.

Csakugyan Faragó János, kotrógépes, baggores legény hozta haza. Mert amit találnak, haza szokták hozni. A nép nagy része kósza életet él. Hajós vagy kotrógépes, kubikos vagy téglaverő. Hol a román kormánynak dolgozik várerődítésen Bukarest alatt, hol a Berettyó medrét kotorja, hogy hajózható legyen. A hajós része lejár a Fekete-tengerig, fölmege a bajor határig, a téglaverő pedig megy mindenfelé, ahová hívják, s ahol munkát kaphat. Mind a földben dolgozik, azt durkálja. Még a hajós is. Mert hajójával megálltában, ha valahol van, a vasmacs-kát a víz fenekére leereszti. Másnap felhúzván, a vasmacska kapaszkodó karmai között ott van egy nagy darab mamutcsont. Hát, nézi. Többen odajönnek, s megint csak nézik.

- Hát lapickacsont ez, az bizonyos - vélik -, de hát kicsoda nagy barom állat löhetött az, akinek ekkora csontja volt?

Mindegy no, akármilyen volt, a földolog, hogy az ormótlan nagy darab csontot nem vetik vissza a vízbe, hanem elteszik, s idővel, ha hazaérnek, elviszik a múzeumnak.

- Talán hogy eladni hozták? - kérjük tőlük.

- Nem, nem - tiltakoznak. - Csak úgy. Úgy gondoltuk, hogy majd mink fölkaroljuk egy kicsit magukat.

Hát jól van. Így történnek a fölkarolások. És a fölkarolt helyre a népek bejárnak. Nagyapó vezeti a kis unokáját, és mindkét karszügyén fogva, fölemeli az éremtári asztalokhoz, hogy láthasson a kis kutyafékom:

- Lásd, István első szent király urunknak ilyenök voltak a pénzei...

Másik ember beleszól:

- Szent volt, de szögény volt. Nincsen egyetlenegy darab aranypénze sem.

A harmadik beleszól büszkén:

- De van Hunyadi Mátyásnak. Ide nézzön kend!

Általán a történelem az, amely leginkább megfogja a lelküket. Ott hosszasan elidőznek. Hibás beszéd az, hogy nincsen a népnek érdeklődése az elei iránt, mert hiszen nagyon is van neki. A képtárban is csak a történelmi tárgyú festmények kötik le a figyelmét. Napkelte, napnyugat, szántás meg miegyéb éppen nem állítja meg az útjában. Lát ő ezekenél különbet is a valóságban. Hanem ami történet van, magyar történet van, azon kép előtt elálldogál, azt büszkén nézi, s magyarázza.

Nemrég a ház lépcsőjén láttam, hogy egy öreg magyar vezet föl még egy öregebb magyart. Azt mondja neki:

- Hát a Bátori Örsét látta-e kend már?

Azt mondja amaz, nehézkesen szedvén lábait a kőgarádicsokon:

- Nem én. Nem láttam én még azt sem.

- No - mondja az első fölcsattanva büszkén -, hát hiszen az is itten van minálunk! Majd én mögmutatom kendnek!

Ez a Csók István képének szól.

Munkácsynak nem dukál ki ilyen őszinte elismerés. Mikor Munkácsy a Honfoglalás nevű képét csinálta, előbb szénrajzot készített róla. Azután olajfestésű színvázlatot; ezekről készült azután az a kép, amely fönt van Budapesten. A két előbb említett itt van nálunk. Érdekes, hogy e két kép előtt állva, a múzeum vasárnapi közönsége ma is azt mondja, amit egy évtized előtt is mondott:

- Nem lehet ez így igaz. Ez a sok tót mind milyen nagyra van festve, Árpád apánk mög még a fehér lovon is kicsi.

Képzeletükben Árpád pengőstarajú sarkantyús csizmában, vitézkötéses nadrágban szerepel, aki egy lábmozdulattal fölrugta Szvatoplukot. Nem így igaz ez - mondják tehát, s nagyapó lehajol a kép előtt az unokához, súgván neki. - Nem így igaz ez. Árpád apádnak még az ujja is vastagabb volt, mint ezön a képön az egész embőr.

Más itt a valóság, más a képzelet. Talán azért tetszenek nekik legjobban a régi dolgok. A régészet ködbevesző, bús tudománya. Ahol a képzelet szabadon csapongna s néhány ócska vasdarabhoz fűzhet hős legendákat. Hát ez az igazi hely. Bár a nép nagy ünnepek másnapján úgy tolong, hogy baj elkerülése végett ki kell nyitni a vészkijáratot, azért mindenek szótalan-ságba elmerülve vetik tekintetüket a régi idők elraktározott emlékeire. Az őseket látják megelevenedni, különösen lovas sírokból került holmik előtt. Itt valóban jól meglátható, hogy miként rajong a néplélek az ősi emlékeken. A tisztelet halk szavai hallhatók. Néha a humor beszéde is.

Van egy egész sor nagy és vastagfalú cserépedény ezen a helyen, a népek vándorlásának idejéből. Részben az elégett halott hamvait ásták el bennük, részben kenyérmagtartó edényül szolgáltak. Leginkább a köles adta akkor kenyérmagot, mert az olyan bolond növény, hogy magától is terem. De ezek a nagy edények ritkán kerülnek ki a föld alól ép állapotban, mert a föld súlya az idők folyamán rendszerint szétnyomja őket. A darabjaik sokkal nehezebbek, semhogy a ragasztás fogna rajtuk: nincs más mód, hogy a cserépdarabokat drótozás útján kell ismét egymásba szerkeszteni.

Látván egy ilyen összedrótozott régi nagy fazekat az alsóvárosi menyecske, csodálkozva kiált föl:

- Jézus Mária! Ez kétezör esztendő! Hát már akkor is tudtak ilyen finom munkát a drótostótok?

A körüllevő emberek tanulmányosan hallgattak, legföljebb mosolyogtak a bajusz alatt, azonban nem szóltak semmit.

Csak Várakozó Vér Ferenc szólt csöndesen:

- Sönkit se köll a hitibe zavarni...

1910

BARLANGLAKÓK

SÜLIÉK NYÚJTANAK

Behallatszik az utcáról, hogy jön valaki kocsival a külső emberek közül. Azt úgy meg lehet hallani a zárt ablakok mögül is. Hiszen nem lehet mondani, hogy ne járna elegendő kocsi az utcán, mert jár ott elég, de az mind egészen más. Másként zörög a stráfkocsi, meg megint másként az amely a szódavizes üvegeket hordja. A tejes ember féllova is másként húzza maga után a kerekeket, amiken a kocsi fekszik. Az ormótlan postakocsi úgy dübörög, mint a dob. A féllovas fiákernek megint más szava van a kövezeten. A pék kocsija alighogy befordult az utcasarkon, a Viktor cselédleányzó már kéri előre a hatost a zsömlék árában.

- Hiszen nincs itt még a pék, hé!

Azt mondja a Viktor:

- De hallom, hogy gyün.

- Hát honnan hallod?

- Hát hallom, hogy zörög a kocsija.

- Hát honnan tudod, hogy éppen a pék kocsija zörög?

A Viktor erre nemigen tud felelni. Vonogatja a vállát, s azt mondja:

- Hát tudom, aztán tudom.

- Ohó, hé! De tudod! Talán hogy szeretőd a pék kocsisa, hé?

Viktor a megbántásra elpirul, azután nyersen pattog vissza:

- Köllene a fenének.

No, ez jól van, Viktor, ez helyesen van, Viktor, ezt a beszédet szeretjük. Viktor. Vár terád odakint a jegenyenyárfás tanyákon hűséges, rendes legény, társul majd ahhoz szegődjél, ide rendben jöttél, innen rendben menj, s minden városi csapodárok csak kelljenek a fenének ezentúl is. Viktor megint elpirul, a hatossal a kapuba kiszalad, hát csakugyan ott áll a pék kocsija.

Ilyen külön tudomány ez a kocsizörgés. Vegyük például csak a vastengelyű kocsit. A féllovas bérkocsinak is vastengelye van, meg a kétlovasnak is. Mégis másként zörögnek. De most már a kétlovas bérkocsinak is vastengelye van, meg a tanyai hintónak is vastengelye van, mégis emez másként zörög, mint amaz. Emennek afféle üzlet csörömpölése van, amannak méltóság-teljes úri kotyogása. Hogy azután honnan vannak ezek a dolgok, azt véges ésszel kitalálni nem lehet, ellenben arra egy egész káptalan előtt esküt lehetne tenni, hogy éppen most fordult be a sarkon egy tanyai igás kocsi, mert annak a zörgése a szobádba az asztalig szépen beszorgál. De szerfölött való nagy tévedés volna azt hinni, hogy az ezen kocsi elébe fogott lovakat Rajtik János barátunk kormányozza, mert ez nem felelne meg az adott viszonyoknak, a tényeknek és az igazságnak. Ennek a kocsinak az üléséről a lovakat bizonyos nevezetű Süli Mihály hajtja, ami onnan nyilvánvaló, hogy Rajtik kocsija megint csak másként zörög, mint a Sülié. Pedig egyforma kocsikenőcsöt használnak, hanem Rajtik már öreg, s ritkábban ken.

Süli megáll a ház előtt, s elsősorban a szűrből kifejtve magát, félistrángot old, s a lovakat betakarja. Ez így illik, mert aki a lovat nem tartja testi barátjának: nem érdemli meg, hogy a gyeplőt a kezébe fogja.

Süli behalad, mert hiszen azért jött, hogy behaladjon: bizonyosan van neki valami szót érteni valója. Előbb ugyan várni kell arra, hogy személyesen is láthassuk. Csak nehéz csizmáinak kopogása hallható. Süli, mint egyszerű kintvaló, nem tartja magát méltónak arra, hogy az előljáró lépcsőn jöjjön föl, ő előbb végig ólálkodik az udvaron, s ott előbb a kutyának szól, mert az ismerőse neki, mivelhogy az is kívülről került be a városba, és most csillogó vaslánc csörög a nyakában, minélfogva azt mondja neki Süli: - Az ördög bújjon beléd, Talpas, hát már te is úri kutya lettél? - Talpas vinnyog, valami olyasmit mond, hogy hilidaridarabum, amit Mihály jóváhagyólag vesz tudomásul. Talpas a két lábát fölrakja Mihály combjára, s így egymás szemébe tekintenek. A pusztai ember szótalán természetű, a kutya nem tud beszélni, de azért valószínű, hogy tekintetükben beszéd lakozik; pusztai kocsisok meg tudják érteni, hogy az anyaló mit nyerít a csikájának, de ha felnőtt ló nyerít kocsi előtt egyik a másiknak, ezt is tudni vélik, hogy most miben folyt az üzenetváltás. Ha két kocsi halad egymás után, s a második kocsi előtt, rúd mellett, anyaló is van, az azt kiáltja előre amazoknak: lassabban, hé, a kis csikó nem bír még veletek futni. Ha rendes kocsis van az első kocsin, ilyenkor szorosabbra fogja a gyeplőt.

Mindegy ez most már különben, mert Süli a Talpas lábait lerázza a combjáról, hogy odább haladhasson. Így a konyháig jut el Mihály, ott beszél Viktorhoz és szót ért. Hogy itthon vannak-e, továbbá, hogy be szabad-e menni, és hogy be lehet-e menni? A városi házak ebben a tekintetben nemigen alkalmasak. Nincsen rajtuk ámbitus. Régi rendes házon az úgy volt, hogy a kintvaló ember a konyhából beizent, hogy szót akarna érteni, ha meghallgatnák. Akkor aztán a bentvaló ember kiment a házból az ámbitusra, s ott volt a beszéd, ahol az egyik sem tartozott levenni a kalapját. Most azonban a dolgok másként vannak, mert minden divatabbra válik, s vajon ki tudná megmondani: vajon a dolgok helyesebbek-e most, mint ezeknek előtte?

A dolog vége azonban mégiscsak az, hogy Mihály szót ért Viktorral: - Viktor, be lehet-e menni?

- Hát menjen be - mondja a Viktor (mert hányivetit szokott a lány lenni az ilyen városi uraságban).

- De leginkább hogy maga van-e az úr odabent a szobában?

- Hát kit így, kit úgy - feleli a Viktor. - Próbálja mög kend, hiszen úgysem harapja le az orrát.

Mihály ennélfogva meggondoltan közeledik az ajtóhoz. A kalapját leveszi, és körülkeféli a könyökével. Azután ledobja a folyosó kövére. Kintvaló emberek régi tisztessége így hozta ezt magával. Ők kalapban vannak ugyan még a házban is, és csak étel alkalmával veszik ki a fejükből. De a város... az más. A városon az emberek minden alkalommal kiszedik a fejükből a kalapot, ellenben, ha isten tiszteletére délben zúgásnak, kongásnak és bongásnak indultak a harangok, akkor a kalapok a fejeken maradnak, mintha oda volnának kötözve. Kitudhatatlan nép a városi nép, és valóban nem lehet megmondani, hogy miért is laknak ilyen helyeken emberek? Vajon emberek-e ezek? A kintvaló ember a húst leeszi a csontról, a csontot a kutyának dobja, míg ezek talán sohasem is esznek, mert a nap minden órájában teli vannak velük a füstös ablakú tükrösházak, látni lehet, hogy egyesek csontokat lökdösnek botokkal az asztalon, míg némelyek egymás asztalán csontdarabokat hajigálnak. Miféle dolgok ezek? Tudnának ezek szántani? Érteneének ezek a kazalrakáshoz?

...Mihály kopog az ajtón. Ezt is így hozza magával a tisztesség és a hozzáfűzött mellékfogalmak. A különbség csak az, hogy Mihály nem egy ujjával kopog, hanem az egész keze fejét üti oda néhányszor az ajtóhoz.

Ilyenkor erőteljesen kell kiáltani kifelé:

- Löhét!

Miután azonban az első kiáltást Mihály az ajtóveregetés zajától nem hallja, ismételt kiáltás szükséges:

- Löhét!

A bátorító szavakra az ajtó lassan megnyílván, óvatosan benyúlik egy csizma, helyet keresve ezen a szép vidéken. Utána jön Mihály, s kisvártatva beérkezik a másik csizma is.

- Jó reggelt adjon az Isten.

- Adjon az Isten mindnyájunknak, Mihály.

Most azt kell kérdezni, hogy: „no, hát mi járatban?” mert ha a kérdés elmarad, Mihály lehető időig elhallgatna, s csak azután mondaná: - kérdezze már, hogy miért gyüttem? - Erre megint azt szokás felelni: - majd megmondod, mert te tudod leginkább, hogy miért gyüttél - de ez után megint szótlanságok, egyik lábról a másikra való állások következnek, célszerűbb tehát ezt mondani:

- No, hát mi járatban?

Most már isten és emberek előtt Mihályon a válaszadás sora, ki is előbb semmit sem szólván, kigombolja a nyakáról a mellényét, a kebelébe, azaz hogy a mellényének a belső zsebébe nyúl és tudatja:

- Nem ögyébben, mint hogy csak ezt a levelet hoztam.

A levelet kihúzáván, az asztalra teszi, s bizalommal mondja:

- Majd kiolvassa belőle, hogy mi van benne.

Ez igaz. Írásból ért az ember. Ebből az írásból azonban valami sokat nem lehet érteni, mert mindössze ennyi van benne:

„Csinálj ezzel az emberrel valamit, mert én nem bírok az ügyében semmit sem csinálni. Szégyen, hogy a szegény emberrel ilyesmik történhetnek.”

Ha Kriesch János annak idején úgy taníthatta a természetrajzot, hogy a lovat, ha figyelmesen megtekintjük, első tekintetre láthatjuk, hogy a teste szőrrel van fedve, joggal megállapítható ezen levélről is, hogy kurta soraiban vádat tartalmaz a főnálló rend, nemkülönben a főnálló rendet védő s ezt védeni hivatott álladalmi törvények ellen. Mert itt, a jó reggelét neki, valami baj történt Süli Mihállyal. Itt valamely pantallós ember némi kis pokrócot érzett Mihály alatt, s azt ki akarja alóla rántani.

Aminthogy igaz is. Becsapták írással. Mihály ugyan írástudó s világot járt ember, mert Bécsben volt huszár, azonban a közhuszárnak körülbelül mindegy, hogy Bécsben szolgál-e vagy Kutyanynakon, mert a ló mindig az istállóhoz köti: sátorosünnep az, ha egy kicsit mellőle elhaladhat. Szóval Mihály a világi élet csalafintaságaiból mit sem tanult. Így történt, hogy itthon egy afféle kódorgó gyalogvigéc, aki a tanyákat járja, rávette valami biztosításra. Apró kis lánya van a Mihálynak kettő, hát arra gondolt, hogy azoknak a kiházásítására előre lehetne tenni valamit, ha nem sokba kerülne.

- Nem sokba, persze hogy nem sokba - sietett biztosítani Mihályt a kósza pantallós -, öt korona csak minden esztendőben. Azután mikor a lányok felnőnek, ott a sok szép készpénz, lesz kérő a háznál elegendő.

Kislányaink ilyen jövőendő szép, sorsát örömteljesen forgatta elméjében Mihály, s feleségével is megbeszélvén a dolgot, odaírta a nevét a papírosra, amit amaz elébe tett, s foglalót is adott, mint az már ilyen esetekben illik. S Mihály szeretettel tekintett gyermekei szőszke fejére, gondolván: ha isten megtart benneteket, felnőttötökre szomorú sorba nem juttok.

Azután pár hétre levél jön a pusztába, szép pecsétetes levél Budapestről. Azon a Pesten igazi fénom-fánom urak laknak, mert megadják a levélben a szegény embernek is a tisztességet: lám, ez van ráírva a kopertára: Tekintetes Süli Mihály földbirtokos úrnak. Ami papír azonban a koperta belsejében van, az már nem ilyen nagyon udvarias, mert az van abba beleírva, hogy fizessen a földbirtokos úr a biztosítás után az első negyedre ennyi meg ennyi pénzt.

Mihály meghököl:

- Hiszen ez az egész esztendőre az évi béreimből se futná!

Nem is törődik a levéllel. Lehetetlen az, hogy ilyesmi lehessen. Igazságtalanság ez. Olyan jóképű ember volt az az úr! Tévedés ez, no, csak tévedés, elcserélték valami Süli nevű gazdag emberrel, ami lehetséges, mert az uraknak sem mindig káptalan a fejük.

De a dolog nem addig van. Bizonyos idő múltán megint jött írás a földbirtokos úrnak, ezúttal már kissé mérgesebb, mert az van benne, hogy pörlik a pénzért, persze odafönt Budapesten. Szaladgált most már Mihály, amennyire nehéz csizmái engedték, fűhöz is, fához is, hogy mit csináljon? Hogy menjen ő a maga igazáért Pestre mikor azt sem tudja, hogy merre van?

Elfakadt sírva:

- Tönkre tősznek. Koldusbotra juttatnak. Pedig csak kis árva cselédeimet akartam jó karba tőnni. Miért is írtam oda a nevemet?

Nehéz volt nézni ezt a bikanyakú, erős pusztafit, hogy mennyire megroppantotta az a pesti írás.

- Ne sírj, Mihály. Hol elborul, hol kiderül. Menj csak nyugalommal haza.

A dolog el is intéződött. A biztosító tudatta, hogy a gyalogvigéc nemcsak Sülit csapta be, hanem őket is. A szerződést fölbontották, még Süli foglalóját is visszaküldték, így az ígáskocsis szobája kisablakán ismét derűlten tekinthetett be a nap, már nem talált többé elszomorodottságot.

Jól van ez, no. Idő múltával, hogy Süli valamely ügyben bent járt, megkérdezem:

- No, hát rőndben van-e a dolog?

- Rőndben - mondja. - Még a foglalót is visszaadták. A malacot mög kéröm szépen behozhattam volna most is, de mondom, egy-két hétig maradjon, mert még kicsinylöm.

- Már micsoda malacot?

- Hát kéröm - húzódozott -, nem kívánhatom ingyen. Hát a fáradságért. Karácsonyra gondoltam, de még nem arra való, hanem újesztendő utánra behozom.

- Hozod ám a körösztapádnak, hé! Hát mire gondolsz?

- No - mondta Süli határozottan -, tudom én azt. Nyújtani köll...

- Hát megbolondultál, Süli? Ide ne hozd azt a malacot, mert kiváglak vele együtt. Hát bajba akarsz keverni, he?

Felütötte a fejét.

- Bajba? - kérdezte.

- Hát persze, hogy persze. Hát nem tudod, hogy neköm azt a dolgot nem lött volna szabad mögcsinálni, mert azt csak fiskálisnak szabad mögcsinálni?

- Úgy hát? - mondta. - Értöm.

Persze hogy érti. Ezt megérti, mert érthetetlen. De azért azt, hogy nyújtani nem lehet, azt semmiképpen sem akarta megérteni. Elkészönt s kiment a kocsijához. Az utcán húzta a sapkát a fejére, de a nagy töksi fej még akkor is csóválódott; a koponyán belül való gondolatok húzták hol jobbra, hol balra.

A dolognak ezzel most már vége is lehetne, de nincsen még vége. Idő múltán, pár hét múlva, jön egy asszony szépen föl tisztálkodva, függő a füliben, arany metál a nyakában, két kosár a karján, az egyikben körte, a másokban alma.

Hát kiféle maga, és hát mi járatban? Hát ő egy kintvaló kovács felesége. Nagyon célszerű szegény ember az ilyen mezősegi kovács. Kis házban kis műhely; amely kevés ló odakint patkót szokott viselni, azt annak a lábán ő igazgatja, üsztökét és csoroszlyát csinál, csikojtós tézslát vasal, ráfot húz, karikát szerkeszt az elszáradt végiglyukra, baltát nádal, szóval olyasféle munkákat végez, amiknek a városi nyelv már a nevét sem ismeri.

A Süli gyalogvigéce, amikor a Tisza-Duna közén csinálta a hadjáratát, útba ejtette a kovácsékat is. A kovácsék szintén földesúri rangemelésben részesültek, s - mint az asszony mondja - majd megfőtt gondban a fejük. És nem tudták, hogy mit tévők legyenek, ha a dob megperdül a kis kovácsműhely előtt.

A Süli kitisztázódott esete után azonban megváltás érkezett. Valószínű, hogy a pesti biztosító jónak látta a gyalogvigéc kötéseit felülvizsgálni, mert fölbontotta a kovácsék szerződését, s visszaküldte a foglalót is.

- Kéröm szépen, ezt gyüttem megköszönni... Ha ezt a kis gyümölcsöt elfogadná. Majd kiönteném a kosárból.

- Azt se tudtam eddig, lelköm, hogy maguk élnek a világon.

- De, kéröm szépen, ha a Süli Mihály esete nem történik, a mienk se történik. Tisztölteti az uram is, hogy adjon az isten áldást...

- Köszönöm is az áldást, jó asszony. De a gyümölcsöt csak vigye el. Nem löhet ezt elfogadni. Tudja, mi az a törvény?

Sóhajt az asszony:

- Ne tudnám?

- Hát csak vigye el a kosarakat. Adja el a gyümölcsöt a piacon, vigye haza az árát.

- Hát kéröm szépen... - szólt elszomorodva az asszony. Fölvette a kosarakat, elkészönt s elment: sarkos papucsai lassan koppantak a kapu alatt.

Nincs más mód, mint hogy az asszony elgondolta a kapu alatt, hogy a nyújtás nem jól volt téve. Nem úgy van ez itt, mint mikor disznóöléskor átküldik a szomszéd tanyába a kolbászt, hogy: de a tányért meg a tiszta kendőt visszaadják. Úrnak edényestül kell nyújtani. Az asszony tehát fehér harisnyás lábait kihúzta a papucsokból, s nesztelenül, tolvajmódra visszalopta a kosarakat a folyosóra...

Nyújtani köll.

1911

HAJÓSOK

De már most csakugyan tavasz kezd lenni, ámbár lehet ugyan, hogy még majd májusban is hó esik. De most, ezúttal, egyelőre megint csak Urbán Vincének van igaza, akitől ha megkérdik:

- Lesz-e még hó, Vince bácsi?

Körülnézi az eget, látja, hogy tiszta és szép kék, s aztán feleli:

- Ha így tart, nem lösz.

Hát csakugyan, hogy csakugyan. Most az égen valódi tisztaságok vannak, mint ünnepnap szokás. Próbáltatok-e már ilyen szép tiszta eget alkalmával a tehén szemébe nézni? Abban meg lehet látni kicsiben az egész eget, és a tehén szemében úsznak a fehér bárányszerű felhők balról jobbra. Vagy jobbról balra? Ez különben mindegy, ez a kérdés nem sok vizet zavar, a földolog, hogy a múltkori hó csak a mandulafának ártott, és ez nem nagy baj, mert elsősorban mandulafa úgymint kevés van a határban, másodsorban pedig nem föltétlenül szükséges az, hogy mandulasütemények is legyenek a világon. A földolog, hogy ezúttal most már valószínűleg valószínűságon és véglegesen kinyílt az idő. A Tisza-parton megnyílt a vízi élet, és az emberek százai különböző formájú vas- és faedényekben haladnak a vízen a kenyér után. A napocska kenyerecskét hozott az embereknek. Áldott szép nagy világító égi állat ez, nem csoda, ha az emberek imádják.

A vízparton most minden szép, fényes és derűs. A téli gondokat elfújta a déli szél. A nehéz, nagy csizmák ideje letelt, az emberek pantallóba öltözködnek, és a lábuk szárát könnyebben, vidámabban emelik. A hajókon repkedve lobognak a zászlók, magyarok, osztrákok, horvátok, bajorok, rácok, románok. Ennek megfelelő különféle beszédek hallatszanak. Mindenféle árut raknak a partra, másokat hordanak be a hajókba azok az atléták, akiknek a karjából meg a lábuk szára vastaghúsából úgy áll ki az izom, mint a hajókötel, és akik közönségesen zsákolóknak neveztetnek.

Szép a vízi élet, ha egyéb végezni való dolgot nem mért volna rám a sorsunkkal intézkedő, el tudnám nézni naphosszat. A lassú és komoly, nagyszakállú kormányosok milyen méltósággal mozognak. Mennyi ötlet és tréfa hallatszik ki e zajgásból. A tréfa és az ötlet legtöbbször nyers, de hát a munka is nyers és erős, amit végeznek Hajóslegények apró gyerekei járnak a parton, s messziről megismerik a fölfelé igyekvő hajó számát: ahun gyün az édesapám! Menyecskek, szépen föltisztálkodva, bekötött fejjel, fehér harisnyásan, sarkos papucsban, várják az érkező hajóst, színes kendőbe kötve ételesszilke a kezükben. Megjött már a Jankó is, az isten különös bogara, aki ősszel a gólyák távozása idején eltűnik, és tavasszal a gólyákkal visszatér. Az idén ugyan ő volt a frissebb, mert ő már itt van, de a gólyák még nem érkeztek haza, pedig virágvasárnapra itthon szoktak lenni. De virágvasárnapkor az idén nehéz és súlyos havak estek, és a gólyák a piramisok tetejéről valószínűleg ideláttak, és úgy határoztak, hogy

még ráérnek a hazajövetellel. Jankó ezt nem láthatta abból a barlangból, amiben téli álmát tölteni szokta ennél fogva megjelent, és lármáz a parton érthetetlen dolgokat, mert ő hat nyelven beszél egyszerre. Így azután nem is hallgat rá senki, és mellette hallgatagon mennek el az emberek.

És a túlsó part mezőiről, szántásairól a föld kedves illatát hozzák a déli szelek. Itt valóban szépségek és élvezetek tartózkodnak. Egyszerű szépségek és egyszerű élvezetek. És a lelkek is kinyílnak, és a hajósok barna arcából nevető szemek tekintenek szét a kis helyi világba.

Öreg, komor, vén hajóst megállít a parton egy pöttöm kislány:

- Bácsi, mikor jön meg a zimonyi hajó?

- Majd möggyün, kicsikém. Majd möggyün.

- Hát késik?

- Késik, kicsikém. Kicsikét késik, kicsikém.

- De hát miért késik, bácsi? Én az édesanyámat várom Belgrádból!

- Jaj, kicsikém - magyarázza az öreg vízi medve -, hiszen éppen ezért késik. Mert Zimonyba az éjjel esött az eső, osztán a hajó itthon felejtötte az esernyőjét, aztán nem akarta, hogy édesanyád mögázzon, hát várt addig az indulással, amíg az eső elállt. Hogy kedvesanyád mög ne ázzon, kicsikém. Majd möggyün a hajó, csak várjad anyádat szeretettel.

- Köszönöm szépen, bácsi.

...Egy darab ez a számtalan parti jelenetből, amit itt látni és hallani lehet.

Míg a hajó kirakodik, a hajóslegényeknek, kormányosoknak van dolguk is. De nem annyi, hogy olykor a parti bormérőbe el ne jussanak. Szükség van arra is: horvát, magyar, osztrák, bajor ott barátkozik, mert a szerény mennyiségben fölélrt borocska erősíti a barátságot.

Alkalmas elnézni az ilyen társalgásokat is. Régi dolgokról beszélnek. Nagy utakat megjáró emberek ezek, jó nagy részük tengerész volt, mielőtt a folyami hajókra került volna. Sok mindenfélét megtárgyalnak, távol világrészeket úgy emlegetnek, mintha itt volnának a közelben egy napi járóföldre. Mondanak igazságokat, de meséket és legendákat is. Náluk is áll igazsággal az a régi magyar mondás, hogy „a messziről gyűtt embőr sokat beszélhet, sönki se néz utána, hogy igaza van-e”.

Érdemes e beszédeket hallgatni, távolosabbról.

A parti vendéglőbe belépek, s helyt is foglalok a legsarokban, egyedül. Szép, tiszta hely. Ami festhető, az mind világos zöld, az asztalokon fehér terítők, az ablakon át a napfény derűsen beszolgal.

És mégis, a szoba másik sarkában, ahol egy csomó hajókormányos s más vízi ember ül, komor és sötét hangulat uralkodik.

Egy nagybajusza, őszülő barna ember, a dunai hajósok egyenruhájában, elkeseredve mondja:

- Hát ezt is mög köllött érnöm? Hát nem igaz az, amit én beszélök? Hát hazudtam én valamikor?

Csönd van egy darabig, az emberek a vállukat vonogatják. Egy azután azt mondja:

- Hát ne haragudj, Mihály, de amit mondtál, az nem löhetségös. Én is átmöntem az egyenlítőn, de az nem igaz, hogy ott a szombat után mindjárt hétfő követközzön.

S a többiek bólogatnak a beszédhez. Mihály elszomorodva ül, ha nem volna kemény ember, talán sírva is fakadna:

- Én sohase hazudtam életömbe. Nem röndös embör, aki hazudik. Most ezt mög köllött érnöm, hogy hazugnak tartjátok a nyelvemet.

Ismét csönd. Az emberek érzik, hogy itt olyasvalami van, ami különös. Mihály tényleg igaz ember, és most már hogyan áll elő azzal a beszéddel, hogy szombat után hétfő következik? Miféle dolgok ezek?

Halk tanácskozás. Egy ember föláll a társaságból, és felém jön. Régi ismerős: kisebb fürdőháza van a Tiszán, ott tanultam annak idején úszni, s miután elég rendesen megtanított, fiamat is vele taníttattam. Érdemes polgár, apai ágon beolvadt olasz családból származik. Leül mellém:

- Nem háborgatom?

- Dehogy.

- Egy kérdésöm volna.

- Tessék.

- Tessék hát megmondani, lehetséges-e az, hogy az történhessön valahol a világon, hogy a szombat után mindjárt hétfő következik? Mert a Mihály ezt beszéli, de nem akarjuk elhinni. Azt mondja, hogy az Egyenlítőnél történik ez. De hát az Egyenlítőn többen átmöntünk katonakorunkban. Ott olyan matrózmultság szokott történni, lelocsolják egymást, mint nálunk húsvétkor. De hogy egy nap kiugorjon a kalendáriumból, arról mi nem tudunk. Másfelől pedig annyi bizonyos, hogy a Mihály sohasem szokott hazudni. Hát hogy lehet ez a beszéd?

- Hát - mondom -, ez pedig csakugyan történik, hogy a hajón egy napot ugrik a kalendárium. Vagy előre vagy hátra, de egy napot ugrik. Attól függ, hogy a kelő nappal szemközt halad-e a hajó vagy pedig napnyugatra megy.

- Hát hogy lehet ez? - kérdezi. - Mi az oka lehet ennek?

- Hát - mondom -, Makó két órajárásnyira keletebbre van, mint mink. Ott hat perccel hamarabb kel föl a nap...

- Ahán - mondta az emberem.

- Ha most már az embör a hajóval szemközt mögy a napnak, mindön nap előzködik és utoljára kispórol az előzködéssel egy napot. Ezt pedig el kell tüntetni, másként összezavarodik a kalendárium.

- Ahán - mondta polgártársam -, most már értöm. És az egyenlítőnél történik ez?

- Nem. Lefelé haladva nincsen a kalendáriummal baj. Csak ha köröszbe megy a hajó. Az a vonal, ahol a tengeren ez a furcsaság történik, Japán és Kína között van.

- Úgy hát - mondja polgártársam. - Köszönöm szépen az útbaigazítást.

Visszamegy a maga asztalához. Eleinte csendes társalgások vannak, azután Mihály bácsi hirtelen föláll, nagyot üt az asztalra és fölkiált:

- Hát, persze hogy Japán meg Kórea között történt! Üssön bele a ménkü!

Az emberek Mihály bácsira tisztelettel tekintenek. A becsület meg van mentve.

1911

LIBAI ÜGYBEN

Mióta a kislutri elmúlt, az álmoskönyvek sincsenek annyira forgalomban, mint ezeknek előtte. Ugyan a csíziók sem kaphatók már. Szép, vastag könyvek voltak ezek a csíziók, amelyek minden világi tudományról tájékoztatták az embereket. Abban benne voltak a planéták állásaitól kezdve mindenfélék, egészen addig, hogy mikor szokott megbokrosodni a tehén és egyéb udvarbeli állat. Szerelmi tanácsadások is foglaltattak bennük, külön-külön mindenkinek, akár a Venus, akár a Mars planéta jegye alatt született volna. A Luca székének miként való készítése is ezen tudományos könyvben foglaltatott. Útba igazított a rontásokról, varázslatokról, továbbá affelől is, hogyha éjfél tájban hármaskeresztútra ér az ember, az ott tartózkodó boszorkányok, ördögsuplencek és törpék fufangja ellen miként védekezzék. Mert van olyan törpe, akit egy kicsi skatulyába is bele lehet tenni, de a másik meg olyan, hogy királyi hatalmai vannak.

Az álmoskönyv sem egészen kivetnivaló. A legjavát Wajdits Ferenc uram betűivel nyomtatták Nagykanizsán: valóságos igazmondás tekintetében leginkább csak ez volt az előjáró (mivel-hogy a nyomtatott betűben már azon időben is voltak némi tévedések). A kalendárium után azonnal ez következett. Ennek az igazságaiban pedig benne foglaltatott az is, hogy mi esik jól az embernek álmában. Így például a toronyból leesni: haláleset; a koporsóból kimászni: föltámadás; szakadt kötelű kompon lenni a víz közepén: szerencsétlenség; ellenben lúdhúst enni: jó.

Biz az jó, kevés ember van, aki nem szeretné, minél fogva némelyik ember pénzért veszi, a másik ember pedig, egyébként sanyarú sorsában hozzá nem juthatván, lopja. Ludat meg libafélét könnyebb lopni, mint a malacot, mert a malacnak nem lehet kitekerni a nyakát a visítás megakadályozása szempontjából, míg a liba e tekintetben is kezelhető, s igazság szerint nem is tudják meg a tanyában, hogy mikor vészett el. De elég abból annyit is tudni, hogy elveszett.

A gazda nézi a hült helyét, az asszony meg is siratja. De már az ellen úgy sem lehet tenni semmit, legföljebb annyit, hogy úgysem lévén messze a tanyai rendőrség, oda bejelentik az esetet.

Hát oda éppen jó helyre mentek, mert van már ott vagy hat-hét ember meg asszony, aki mind az elveszett libáját panaszolja. A rendőrök igencsak mérgesek, hogy ilyen csip-csup ügyekkel kell bajoskodniok. Mert csakugyan, nem a lovon járó emberekhez tartozna a libatolvajok kergetése. Hanem hát jól van, csak kerüljetez kézre. Ha még ellazsnakolva nem voltatok, hát most lesztek.

A különféle panaszok nyomán a gyanú Szélpál Gergelyre és Doma Mihályra irányul. Ezek már csakugyan találtatódtek ilyen bűnökben más alkalommal is.

- De mindig kifüördötték magukat a vízből - mondja egy panaszos. - Hát azért vannak így elbátorodva.

- Nono - feleli a pusztázó katona -, hanem majd most...

A rossz hír sebesen jár. Szélpál és Doma hamarosan megtudják, hogy kereset alatt vannak. Meg is mondja egy ember Domának, ahogy találkozik vele az úton:

- Most már majd nem a libák nyakát tekerik ki, hanem a tiédet.

Doma nyaka kellemetlenül bizsereg. Különösen, hogy délután már idézőt is visznek neki, hogy másnap reggel kilenc órára legyen a rendőrségen. Doma szorongva Szélpálhoz siet: hát az is az idézést forgatja a kezében, s értelmetlenül néz rá, hogy mi ez? Hát lopott ő valaha libát?

Mindegy azonban ez most már. Reggelre csak oda kell menni a rendőrségi tanyára.

Aggodalmas éjszaka következik, ami után, mint rendszerint szokott, fölvirrad a reggel.

Reggel nyolc órakor a tanyai orvost különös látogató keresi föl. Ez Doma.

- Adjon Isten jó röggelt az orvos úrnak.

- Adjon Isten. Hát mi baj van?

- Hát kéröm sömmi, hála Istennek.

- Hát akkor mit akar itten?

- Nem ögyebet, kéröm, csak azt, hogy tessék vízi raportot állítani arról, hogy neköm sömmi bajom sincsen.

- Bolond kend? - kérdezi az orvos.

- Nem én, kéröm alásan - erősködik Doma -, hanem csak tessék mögírni a raportot. Fizetöm az árát.

Hát itt nincsen mást mit tenni, a doktor megírja a visum repertumot, hogy Doma Mihály ép, egészséges, semmi baja sincs. Doma lefizeti az angáriát, a papírt elteszi a kebelébe, s elégedetten távozik.

Kisvártatva a doktor elébe Szélpál Gergely nyújtja a kérelmet, ugyancsak vízi raport irányában. Hogy arról szóljon az a raport, hogy most, de pontomosan most, reggel nyolc órakor neki a kerek világon egy szikra baja sincs.

- Hát már csakugyan megbolondultatok - mondja doktor -, miről lesz jó ez az írás?

- Sohasem lehet azt tudni - feleli Szélpál. - Csak tessék mögírni. Az áráért.

- Hát hiszen jól van - gondolja a doktor, s megírja a levelet Szélpál állapotáról, amely szerint rendben van, egészséges, mint a makk. A papirost Szélpál is a kebelébe teszi, Doma várja odakint, s most már együtt mennek a rendőrségre.

Hogy ott mi történt, mi nem, arról nem lehet beszélni, mert ajtók mögött történt a komoly hivataloskodás. Csak annyi bizonyos, mert már a napvilágnál is látható, hogy tíz órakor Doma Mihály megint ott van a doktornál. Ezzel a szóval löki be az ajtót:

- Hát most már van-e bajom, orvos úr?

A doktor ránéz. Hát ennek csakugyan van egy kis baja, mert ennek éppen csak a torka nem véres. Ennek ugyan alaposan ellátták a baját. Az orra be van ütve, az egyik szeme bedagadt, a keze feje meg olyan, mintha fánk volna. Az élesztős fánk szokott ilyen szépen és gyorsan földagadni.

- Hát most már van baja - szól. - Mit akar?

- Hát, kéröm alásan, erről is tessék kiállítani pontomosan a vízi raportot. Fizetöm az árát mög a stemplit.

A doktor azután meg is csinálja az írást az ő érthetetlen nyelvén a dagokról, aláfutásokról s a húszfilléres mekkoraságú folytonossághiányokról. Doma kifizeti a munkadíjat, a papirost a kebelébe teszi, s elégedetten távozik.

Nem kell egy fertály órát sem vetni neki, amidőn a doktor ajtaján Szélpál Gergely kopogtat:

- Van-e bajom, orvos úr?

- Az ördög bújjon belétek - szól a doktor -, ugyancsak összevertétek egymást. Ki látta már, fényes nappal verekedni?

- Hát hiszen éppen az a baj - mondja Gergely -, hogy nem látta sönki.

S fenyegetőleg teszi hozzá:

- De látta az Isten.

Azután ő is kebelébe teszi a visum repertumot, s eltávozik. Amerre megy, a tanyákból nézik a kerítés mögül. Messzünnen egy vékony asszonyi hang utána sívít:

- Köll-e liba, hé?

- Nono - gondolja Szélpál. - Nem mind az az okos embör, aki tükörből fésülködik.

Egy napon különféle népek haladnak be a tanyáról a városba a vasúton. A megállóhelyen, ahol a vonatra fölszállnak, a bakter csodálattal nézi őket:

- Talán búcsú van odabent?

- Nem - mondják az emberek és az asszonyok -, nem. Hanem a libai ügyben mönyünk a járásbírósağı úr elibe.

De mennek ám ugyancsak. Van vagy tíz panaszos, ott van két városi pusztázó katona tanúnak, meg azután ott van Szélpál Gergely meg Doma Mihály is. És a többiek szemmel intenek a vasúti bakternek, hogy ehol-e, ez a kettő a híres, ezek fölött látnak ma törvényt. De azért a libai ügyről nem sok szó esik. Akad ugyan asszony, aki belekezdene, de a rendőrök csitítják. Nem kell itt veszekedni. Majd odabent elintéznek mindent. Szélpál és Doma nem szólnak semmit, pipáznak, és nézik a vasút ablakából, hogy mint szalad el mellettük a sok telegráfkaró. Igen el vannak szótalanodva.

Odabent a járásbíró előtt is megállnak zordonan. Mögöttük ott vannak a panasztévők, s a kardos, sarkantyús emberek a cifra városi ruhában.

- Hát tudják-e - mondja a bíró -, hogy mivel vannak vádolva?

- Majd mögmondja a tekintetős úr - szól Gergely.

- Meg is mondom. Hát az a vád, hogy maguk az egész tanyakörnyékről összelopdossák a libákat.

Doma tapasztalt ember. Nincsen itten helye esküdözésnek, sok beszédnek. Csak annyit szól:

- Már hogy mink? Hát ki látta?

- Hiszen nem is akkor szokás lopni a libát, mikor látják, hé? Van a lopónak annyi esze, hogy akkor tolvaj, amikor nem látják.

Gergely beleszól:

- Ez így igaz. Az én libámból is elloptak hármát, én se láttam, mikor ellopták. Hát hogy merik ezek azt mondani, hogy én loptam? Hát látták? Álljon elő csak egy, aki látta. Én nem loptam sömmi. Sönkitül sömmi.

Mondja a bíró: - Ugyan ne beszéljen már. Hiszen a rendőrségnél beismerték, hogy aki panaszos csak itt van, mindnyájától maguk lopták el a libákat. Ehol a jegyzőkönyv róla. Alá is írták. Itt vannak a rendőrök is, akik ott voltak. Hát hogy lehet most már a beismerést letagadni.

Azt mondja Doma:

- Nem volt az beösmérés, kéröm, hanem gyilkossáğı...

- Már miféle gyilkosság?

- Hát az, kéröm alásan - kiáltja Szélpál Gergely -, hogy ütöttek-verték bennünket a rendőrök. Orrunkon-szánkunkon csurgott a vér, azután pofoztak, még most is fáj a fülem! Hanem, hej, visszaadom én azt még, nem ver az Isten bottal!

- Úgy, úgy - mondja Doma komoran -, kényszereszközökkel csikarták ki a vallomást. Ütöttek, vertek, kínoztak, nyúztak. Gyalázatos munkát végeztek.

A rendőrök lépnek elő. - Egy szó sem igaz abból, amit mondanak. Nem nyúltunk hozzájuk egy ujjal sem. Egy ujj nem sok, de még annyival sem. Nem szoktuk mink azt, kéröm.

- Nem tudom - mondja kétkedve a bíró, s a panaszosok meglökik egymást könyékkel: valóban, azt ők sem tudják.

- Hát magukat verték a rendőrök? - kérdezi a bíró.

- De még hogy!

- Ezek?

- Ezök.

- Látta valaki?

- Hát már hogy látta volna. Úgy volt, ahogy a tekintetős úr a libalopóra mondta. Nem úgy csinálják ezek azt, hogy lássa valaki. De itt is van, kéröm alásan, a vízi raport, akit a tekintetős orvos úr írt. Kilenc órákor voltunk a rendőrségnél, tíz órákor az orvosnál. Mindjárt utána. Hát bele van írva az összeverésünk.

Nézi a bíró:

- Hát ebbe csakugyan bele van írva, hogy ez a két ember ugyancsak össze volt verve. Hát mit szólnak hozzá, rendőrök?...

A rendőrök mondják:

- Bizonyosan vereködtek elébb. Már mihozzánk úgy jöttek, ahogy voltak. Mert mink egy ujjal sem bántottuk őket.

- Már úgy mentek oda?

- Hát kéröm, csak úgy löhetött. Mert az előző este dugott bál volt Ótott Savanyóék tanyáján, bizonyosan ott vereködtek össze, aztán miránk akarják kenni. Mert ilyen az efféle nép!

Gergely és Mihály újból belenyúlnek a kebelbe.

- De kéröm szépen - szól Gergely -, itt van az orvos úr írása, hogy röggel nyolc órákor még semmi bajunk sem volt.

- Nini - szól a bíró -, hát maguk úgy mennek a rendőrségre, hogy előtte is, utána is megvizitáltatják magukat?

Keserűen mondja Doma: - Úgy.

Egy asszony a panaszosok közül belekottyán:

- Mert kínzatások történnek...

A többi elcsitítja, de azért az asszony halkán csak beszél: hiszen az én urammal is, most egy esztendeje...

A pusztázó katonák nagyon sápadtan állnak a bíró előtt:

- Nem igaz, nem igaz. Egy szó sem igaz belőle.
- Hát az orvos írása? - kérdezi a bíró.
- Nem tudjuk, nem értjük. Mink nem bántottuk őket.

Azt mondja a bíró:

- Ebben most már nincsen okos ember. Új tárgyalás lesz. Majd behívadjuk az orvos urat is. Most pedig elmehetnek.

Elmentek. A délutáni vonat viszi őket hazafelé. Most a pusztázó katonák ülnek külön, s nézik az ablakon át a szaladó telegráfkarókat. Fülükben van a bíró szava, amit külön mondott nekik: ha ez a panasz igaz, alighanem le kell vetni a cifra ruhát... Hát most mi lesz? Nem tudják. Mit mond majd az orvos? Azt sem tudják. Nagyon szomorúnak látszik előttük az egész világ. A másik csoportban az asszony beszél megint a kínzásokról. Szélpál és Doma komoran bólingatnak hozzá, a szemek gyűlölettel tekintenek a pusztázó katonák felé...

1911

A BUJDOSÓ

Nálunk kétfajta nép van. Az egyik az alsóvárosi, amely földhöz van ragadva, s bizonyára akad köztük sok, aki a határon túl legfeljebb a közeli falvakig járt. A másik a felsővárosi, amely tele van kereskedelmi szellemmel, s üzleti érdekekből elkóborog akár a világ végére is. Ez az oka annak, hogy bajos úgy vasutazni akármerre-felé, hogy városbeli embert ne találjon az ember. Ha mást nem is, de pincért bizonyosan talál, aki ráköszönti a helybeli dialektusban a jó röggelt.

Egy barátom, aki ugyan Erdélyben sohasem volt, a Vaskapuról fogalma sincsen, s a Tátráról csak mesélni hallott, ellenben vagy tíz év óta minden esztendőben elviszi a fölösleges pénzét Olaszországba, nemrég visszatért a citromok s a száradás végett az utcai kötélre akasztott ócska fehéreneműk hazájából.

- No - mondom -, hány idevalóval találkozta?
- Többel - mondta. - De volt köztük egy, akiről el se gondoltam, hogy kicsoda.
- Hát kicsoda?
- A Milcsi.
- A Milcsi?
- Az.

Régi emlékek... Képviselőnk volt egykor. Nevezetes kártya-affér hőse, aki nem ölte meg magát a suskus után, hanem elment idegenbe, s ott él. Itthon senki sem tudta, hogy hol van. Kalandos regények képződtek felőle. Az egyik szerint tiszt valamelyik dél-amerikai seregben. A másik szerint szőlőültetvényes Kínában. A harmadik szerint már régen meghalt. A negyedik szerint e sok beszédből semmi sem igaz, hanem itthon él álnév alatt valamely kisvárosban.

Az igazság pedig, a citromos barátom előadása szerint, az volna, hogy a bujdosó lent él a déli tengerpartokon, hol az olaszok, hol a spanyolok között. De haza nem jön.

Még most is a régi, szívós egészségű ember, csak hogy az idő eljárt fölötté is, s megöszült. Unalmában olasz, spanyol és francia lapokba írdogál. A magyar nyelvet kezdi feledni. Ha magyarul kell beszélnie, már keresi azokat a szavakat, amikkel kifejezni akarja az agyában képződött fogalmakat...

Nem is olyan nagyon régi történet ez pedig: mindössze valami tizenöt éves. Ugyan, ahogy az események mostanában nyargalnak egymás fölött, másfél évtized is elég nagy idő. Múlik, mint az árnyék, ez az élet, észre sem veszed, hogy semmivé lett. A szereplők letűnnek és elfelejtődnek. Milcsi letörése, tragikus sorsa abban az időben nem hogy országos föltűnést, hanem messze az ország határain túl is érdeklődést keltett. Pedig tizenöt év előtt a sajtó hírszolgálatára még hírül sem volt olyan, mint most.

De így emlékezetben most hirtelen megint feltűnik szálas, szikár alakja. Szép férfi volt, kemény, erős arcvonásokkal. A hangja erős, csengő, harsogó, szinte harangozni tudott vele. Népszónok a szónak mindenféle értelmében, aki ezrek gondolatait irányítani, vezetni, csillapítani vagy lázongásba hozni tudja. Ez oknál fogva mindig jelentős szerepet játszott a Függetlenségi Pártban, fáradhatatlanul jött-ment, megjelent mindenütt, aminek ellenértékéül a párt tagjai meg az ő ügyvédi irodáját keresték föl minden bajos ügyekben. Itt még jobban magához tudta kapcsolni az embereket. Nőtlen ember volt és jómódú, de abban az időben semmi költséges passziói nem voltak, kivéve, hogy néha nagyokat mulatott, aminek megint páros viaskodások voltak a következményei, mert ha az erős veres boroktól belakott, mindenkibe belekötött; az ilyen mulatságokban azután sokszor adott is, de sokszor kapott is sebeket. Ilyenkor vadembernek s krakélernek tartották. Kétségtelen, hogy volt benne valami a letűnt duellumos korszak érzéseiből, de ez csak akkor tört ki belőle, midőn már nem bírta fékezni magát. Később maga is megbánta e bolondságokat. Képviselő korában estebédjét már legénylakására hordatta, nem mert vendéglőben vacsorázni. Attól tartott, hogy társaságba kerül, jókedve támad, akkor előrendeli az ő kedvelt erős veres borait, s azután majd valami közbotrány támad.

Költséges passziói szóval nem voltak, kivéve az olykori kiruccanásokat. De ezek nem kerülhettek valami túlságos sokba. A „fejibe” való mulatás régi patriarchális szokása állott akkor még, ott nem potyázott senki, de nem is fizette a költséget soha egymaga senki. A költséget „kivetették fejibe”, ami annyit jelentett, hogy mindenki, aki részt vett a mulatságban, egyformán nyúlt bele a bugyellárisba.

Anyagi helyzete ilyformán rendben állván, módjában állott, hogy mikor az ügyvédi irodájában a bevégzett ügy után azt kérdezte tőle a kliense:

- Most már mivel is tartoznék, fiskális úr?

Akkor Milcsi fölállt a székéből, kiegyenesedett, amilyen hosszú csak volt, odament a tanyai magyarhoz, belecsapott a jobb tenyerébe, s jól megrázva a kezét, azt mondja neki vidáman:

- Jó szóval, bátyámuram! Csak jó szóval, semmi egyébbel.

Nyilvánvaló, hogy apró ajándékok erősítik a barátságot. De Milcsi nemcsak az emberekkel tudott bánni. Babó, nemhiába, hogy amikor csak tehetett, a kintvaló nép között forgott, de bele is látott a néplelekbe. Hamar meglátta, hogy itt a feleség, csakugyan feleség, akit az ura „kedves életöröm párjának” nevez. Az az asszony, aki rendes segítőtársa az urának a dologban, gondos családanya, s amellet tud „borjúkötelet engedni” az urának: parancsol a tanyában. A szava legalábbis úgy jár, mint az uráé. Milcsi értett a kedvökben járni, ahogy talán senki sem. Egyiknek virágot vitt, a másikat megtáncoltatta, hajnalig is eltáncolt velük a tánchelyeken.

Szó is volt róla, mikor képviselő lett, hogy a Milcsit nem az emberek, hanem az asszonyok választották meg. Az asszonyok azzal eresztették el az uraikat a választásra:

- Addig a tanyába elő ne gyöjjék kend, amíg a Milcsi úrra le nem szavall kend.

Le is szavalltak. De nem minden asszony bízott az urában, hanem bejött vele a városba maga is. Irgalmatlan nagy hideg volt a választási napon, valamint erős, alkotmányos küzdelem. A szűz függetlenségi második kerületet előzőleg hódította el Herman Ottótól Ivánkovics János plébános, a későbbi rozsnyói püspök. A kormánypárt Ivánkovics nevével ment a harcba, abban a biztos reménységben, hogyha egyszer nyertek, másodszor is nyerhetnek. Mellette a küzdelmet Vass Pál városi főjegyző vezette, egy fiatal tisztviselő, aki értékes közigazgatási talentumnak ígérkezett. Ő csinálta meg a tanyai közigazgatás szervezetét, a kapitánysági beosztásokat. De egyben politikai szolgálatokra is felhasználta őket, ami könnyen ment abban az időben. A fizetéses ember oda szavazott, ahova parancsolták, s vonta magával a rokonságát, meg akire hatni tudott. Vass Pál szóval erős ellenfél volt ebben a harcban. Később a küzdők mindhármának tragikus vége lett. János püspöknek el kelle hagynia rozsnyói székét, s mint kolostorbéli ember halt meg. Milcsinek el kelle hagynia a haza határait, míg Palit egy napon halva találták egy városszéli kubikgödör sekélyes vizében.

De akkor még éltek, s folyt a harc. De a Milcsi pártjával nem bírt ott már az eleven ördög sem. A tanyai kocsik tömegben érkeztek befelé, mintha népvándorlás lennének. Már estefelé eldőlt a választás sorsa. De a szavazásra várók nem mozdultak. Félték, hogy valami úri huncutság történik. Állták a hideget rendületlenül, s vártak. Beköszöntött a fagyos téli éj. Az italos emberek subában a kocsi alá feküdtek; az asszony ült a kocsin, vigyázott a lovakra, s a kikiáltásokra, hogy most kik következnek szavazni, s ha az ura következett, felköltötte a kocsi alól.

Küldték a népet, hogy menjen haza, de nem ment. Éjfél után a választási elnök, régi szegedi ember, akit úgyszólván mindnyájan ismertek, ment ki közibük, hogy ne fagyasszák már magukat, asszonyaikat, jószágjaikat, hanem menjenek haza. Babó megválasztása már teljesen bizonyos. Már akkor csak a szótöbbsége felül volt a nyolcszázon. Hiábavaló volt azonban a beszéd, az emberek nem mentek, s kitartottak úgy reggel négy óra tájig. Amíg csak az utolsó ember is le nem szavazott. Ezerkétszáz voks volt csak a szótöbbség, pedig Ivánkovicsra is sokan szavaztak.

Nagy feltűnést keltett ez annak idején az országgyűlésen is, amelynek egy tagja sem dicsekedhetett a bizalomnak és a szeretetnek ilyen óriási megnyilvánulásával. Hozzávéve ráadásul, hogy itt pénzzel nem lehet dolgozni, etetés-ítatás nincsen, még alkotmányos fuvardíj sincs, sőt, mint más esetben láttam, még az igazán alkotmányos kiadást, a választási nyomtatványok költségeit is a jelölő értekezleten maga a nép rakta össze azzal a jelszóval, hogy csak takarékosan! Minek megfelelőleg nem is volt ott toll a kalapok mellett, hanem csak egy darab nyomtatott papiros a jelölt nevével. (De hiszen elég ez is, ha sok kalap viseli.) Hanem később, ha már kész ember a képviselő, s beszámolni a nép közé megy, akkor már más a dolog. Ez is néplélek dolga. Milcsi ebben is tökéletesen járatos volt. A beszámolók búcsúkor szoktak lenni, az meg nagy sokadalom még a tanyákon is. Három-négyezer ember. Ott nem lehet vendégeskedni. Hanem azt meg lehet tenni, hogy kocsin, jég között, kivitet a képviselő egy hordó sört, s azt megcsapoltatván, a tekintélyesebb vezető embereknek maga sajátkezűleg ereszt egy pohárral. Csak eggyel-eggyel, nem kell többel. Itt nem a sör a fődolog, mert az van a korcsmárosnál is elegendő, és az ő különös specialitása, hogy nem jégbe, hanem hóba van hűtve (ahol nincsen a környéken tó, amelyből jeget lehetne szedni, a havat szokták nyárára a verembe elrakni), hanem itt az a fődolog, hogy mindenenk szemeláttára történik, hogy tulajdon maga a nagyságos képviselő úr tiszteli meg így a nép embereit. Mily örömmel nézik ezt távolosabbról az asszonyok is. S mily örömmel nézik mindenenk, mikor a vallási ünnep délre

elmúlván, délután a képviselő megtáncoltatja a menyecskéket, lányokat. Az, hogy valaki „jó táncos”, külön érdem a népnél. Milcsi pedig értett hozzá. A hosszú szál ember kimagaslott a többi közül, fejét délcegen magasra vetette, s régi magyar mondás szerint valósággal „ropta az őszinte magyar táncot”. Fekete haja, bajusza, fekete szemei, olajbarna arca olyan volt, mint valamely középkori marcona vitézé. Néha románfejűnek neveztük, amit ha tréfából történt, nem vett zokon. De mikor egy kortesírásban azzal is csepülték, hogy román származású létére mit keres itt a magyar nép között, nyilatkozott, hogy ez a beszéd nem igaz, a családja nemes-sége több évszázados, és Vágvecséről származnak.

Hogy politikai szereplésének volt-e értéke vagy nem, arról most már fölösleges volna beszélni. De annyi bizonyos, hogy e nép szeretetét az alkotmányos idők beállta óta nem bírta senki annyira, mint a Milcsi. Ha a kaszinóbeli baj be nem üt, onnan ugyan senki ki nem vette volna mindmáig, de sőt még most is benne van, s olyan legendák keringenek felőle, mint a Rudolról. A Rudol, az egy magyar királyfi volt, akit megöltek, mert pártját fogta a népnak, mint Kossuth Lajos. (Tanyai házakban olykor lehet látni a képüket egymás mellett a szobafalon, kis gyászfátyol van rájuk akasztva.)

Ki gondolt volna arra, hogy ez a kaszinói baj elkövetkezik? Itthon Milcsi nem volt kártyás, s mint képviselő is Budapesten látszólag elég szerény életmódot folytatott. Legénylakása volt közel az országházhoz, a Sándor utcában, egy bérkaszánya második emeletén. Még szolgát sem tartott, a csengetésre maga nyitott ajtót. Ki gondolhatott volna erre a katasztrófára?

Nem is akarták hinni, amint hogy az első hírek nem is voltak egészen bizonyosak. A pesti lapok akkor úgy délután négy óra felé érkeztek Szegedre. Burkolt közlések voltak bennük afelől, hogy valamely kaszinóban egy képviselőt kártyajáték közben paklizáson értek. Név nem volt említve, csak annyit mondtak a hírlapi közlemények, hogy az illető egy alföldi kerületet képvisel, ahol igen nagy szótöbbséggel választották meg az addigi követ ellen. Eleinte rá sem gondoltak, hogy ez a Milcsi lenne. De azután gyanúpörbe estek az emberek. Délután öt óra felé már kezdték a szerkesztőség kilincset egymás kezébe adni a látogatók, akik mind azzal a kérdéssel jöttek, hogy csak talán nem a Milcsi? Volt köztük pártbeli ember, honorácior, tisztviselő, katonatiszt. Kérdéseikre nem kaptak hiányos választ: a fővárossal való telefonösszeköttetésnek akkor még híre-hamva se volt. Csak hat óra felé kezdtek szép sorjában érkezni a budapesti szerkesztőségek táviratai, de azok sem mondtak az ügyről semmit, csak egybehangzóan kértek Milcsiről minél részletesebb életrajzi adatokat. A szerződött pesti tudósító ugyanis csak éjféli postával küldte le a fővárosi híreket, s ez a „szerződött tudósító” is sok esetben csak a Nemzet és a Pesti Napló estilapjai voltak.

De már az életrajzi adatokról való kérdezősködés Milcsire terelte a gyanút. Hat óra után az egész város erről beszélt. Bár ekkorra már előkelő magánosokhoz is érkeztek táviratok a kártya-affér felől, a nagy tömeg kételkedett, s az volt a nézete, hogy itt valami alattomos csalafintaság van a dologban. A közönségbe egészen másként rögződött bele a Milcsi egész természetrajza, semhogy elhitték volna felőle, hogy ő nem üti azonnal agyon azt az embert, aki reákiáltja: Emil, te csalsz! Azt, hogy a kártyajátékban miskulancia történhetett, azt a táviratok nyomán inkább föltételezték, de azt nem hitték el, hogy Milcsi ilyen emberölő sértés után ne keljen azonnal, bármiféle fegyverrel is, élethalálharcra.

De azután másnap, harmadnap elszomorodva kellett belegyőződnie. Sokan megsajnálták, sokan meg is siratták, míg mások nem bánták, hogy az eset így esett. Mert ahogy tudott a tanyai magyarnak udvarolni a Milcsi, éppen úgy tudott hányaveti és gögös lenni a városon, és a szertelen modorával sok embert szerzett magának ellenségül.

Másként azonban a tanyákon. Ott általános volt a megilletődés, azután a fölháborodás. Hamar kimondták odakint, hogy nem igaz az egészről semmi, hanem árulás történt. Féltették a nagy urak tőle a hatalmat, hát törbe csalták, megejtették, bujdosásba kényszerítették. És most bujdosik, mint Rudol, a királyfi, mert szerette a népet.

Ami a kártyaügyet illeti, azt részben nem hitték el, részben komoly szóra nem is méltatták. A nép a kártyázást ott kint nem tartja tisztességes foglalkozásnak, hanem olyan játéknak, amelynek az elvi alapja az egymásnak minél sikerültebb becsapásában rejlik. Ennélfogva megengedhetőnek tartja a paklizást. Nézete szerint a huszonegyet csak egyetlen tisztességes módon lehet játszani, de ahhoz sok kártya kell. Ez a mód pedig abban áll, hogy nem a bankos kezében van a kártya, hanem az rendes keverés után letétezik egy csomóban az asztalra. Akkor az egyik játékos kiveszi a zsebéből a bicskát, kicsattantja, és az élet belevágja a kártyacsomóba, ilyképp azt az asztalhoz szegezve. Azután aztán így mindenki a bicskaélről húz magának „plattot”, a bankos is. Itt azután csakugyan nem lehet csalafintáskodni, de ehhez a játékhoz sok pakli kártya kell, ami odakint nemigen adódik elő. Ennélfogva ha már játszanak, csak *amúgy* játszanak, s abban nincsen „szömélyválogatás”.

- Hát aztán mi van abban, ha valaki paklizik? - kérdezték. - Ne játssz, huncut, nem vesztöl. Hiszen Gémnyakú Barna Gergő mindig paklizik, aztán avval a hosszú gémnyakával mindig belepislog a másik embőr kártyájába, mégis leül vele mindönki egy asztalhoz! Hát micsoda beszéd ez most már a képviselő úr felül? Nem igaz abból sömme! Hanem elpusztították, mert féltették túlle a hatalmat a nagyurak...

Nem telt bele pár hét, megszületett kint a bujdosásba küldött ember legendája. Egy darab valódi, naiv, népies meseköltészet, egyben tanúbizonyság arra, hogy Garay a Háy János császár-látogatását, Petőfi a Kukorica Jancsi francia királyát nem az ujjukból szopták, hanem a nép meséiben találták. Úgy mondja ez a mese:

- A nagyurak féltették a hatalmat a Milcsi úr elül. Mert már nagy hatalma volt neki is, és a király húzott hozzá. Mert a király azt mondta, hogy a Milcsinek van igaza, nem nektők, mert tük mindig csak magatok javát nézik a nép rovására.

A nagy urak ilyenformán összetanakodtak, hogy hogy kéne láb alul eltönni a Milcsi urat.

Hát, fene teremti, rávették a királyt, hogy a neve napján nagy ebédre hívja föl Buda várába az urakat, a Milcsi urat is. Mőg is hitta, el is möntek mindnyájan, szép magyar ruhába. Szép nagy ebéd volt, parádés huszárok szolgáltak föl, a Stefánia ügyelt föl rájuk, mert az rőndös gazdasszony, oszt ott forgott mindig az asztal körül. Hát öttek-ittak, volt még tengőri herkentyű is, narancs, hordósfüge mög mindön. Azután fekete kávé. Ahogy azt osztogatnák szét a huszárok, Stefánia kezdi már összeszedni az eszcájgot. Mert csupa valóságos színarany volt mindön eszcájg.

Összesződi kötőbe, olvassa, nézi. Mőgint olvassa, nézi. Azután odamén Ferenc József elé, aztán jelenti:

- Főlséges ipamuram, két arany kanál hibádzik.

- Lehetetlenség az, kislányom - mondta a főlséges király a mönyinek. - Olvasd csak össze még égzyször, mert hátha tévedtél.

Stefánia újra olvassa a kanalakat, nézi, a fejít csóválja. Hát csakugyan hibádzik két darab. Megint jelenti:

- Főlséges ipamuram, de valóságosan hibádzik két arany levesős kanál.

Arra a király nagy haragra gyullad, mer a vagyonát ű se engedi. Az ajtónálló testőrzőknek odakiált:

- Csukjátok be az ajtókat. Itt mindenkit mög köll vizsgálni, kinél vannak a kanalak?

Aztán vizitálták a vendégöket. Mindönki kiforgatta zsebjeit. A Milcsi úr is bátran állt a vizitálás elibe, mert tudta, hogy ű nem tötte el a kanalakat. A zsebjeit kiforgatta: mögmutatta, hogy a mente ujja sincsen bekötve. De azután, ahogy a csizmájához értek, hát a csizmaszárban ott volt a két aranykanál.

Mert azt úgy lopták oda bele az ebéd alatt a hatalmi urak, hogy a Milcsi urat beárulják a király öfelsége előtt.

Hiába mondta azután a Milcsi úr, hogy fölséges uram, királyom, itten árulás történt, a király már nagy haragra volt lobbanva, oszt kiüzte Milcsi urat. Azt kiáltotta neki: Pusztulj a birodalmambúl, többet ne merj a szömöm elé kerülni.

Nem volt védeközés, mert a király szava ellen nem löhet tönni. A Milesi úr elbujdosott, azóta bujdosásban van a szögény. De majd fölvirrad még, a Rudollal visszagyün, hogy mögigazítsa a nép feje alját...

A mese így végződik. A hallgatóság komoran és szótlanul bämül maga elé. Mit gondolhatnak ilyenkor a hatalmi urak felöl?

Az említett barátom, aki a birodalom határán kívül találkozott az élet bujdosójával, önkéntelenül képviselőnek szólította:

- Tudja-e, képviselő úr - mondta neki -, hogy otthon a tanyákon még mindig visszavárják?

Meglátszott rajta, hogy hirtelen szinte belereszket ebbe az emlékezésbe. De a másik pillanatban már megint a régi nyers és erős ember volt.

- Á - mondta rekedten -, az régen volt. Isten önnel.

S minden további szó nélkül odábbment. Vitte magával szótalanul szomorú terhét.

1911

MEZEI DOLGOK

A fűnyűvő

Régi mesékben szerepel az az óriás, akit úgy hívnak hogy fanyűvő. Ez a szó: nyűvés, kezd apránként kiveszni a nyelvből, bizonyára sokan vannak manap már, akik az értelmét sem ismerik. A fanyűvő olyan hatalmas termetű óriás volt, aki mérgében gyökerestül tépte ki a fákat a földből, s ha megharagudott, egész erdőket elpusztított féktelen dühében.

A tanyákon nem mesebeli óriás, hanem valóságos rossz ember a fűnyűvő. Aki a fűvet nyűvi. Az éj bűnös alakja ez, egyébként rendszerint szegénysorsú ember, aki az egy malacocskájának, sovány tehencskéjének éjszakának évadján lop takarmányt a más kaszálójáról. Nagyon gyűlöletes ember, mert nemcsak hogy lop, hanem pusztít is. A gazda, ha másnap a megkopasztott legelőt látja, elkeseredve mondja:

- Ugyan, hogy nem szárad el a keze a szömtelennek? Inkább kérne fűvet, ha nincs a teheninek mit önni. Vagy ha már olyan fekete a lelke, hogy csak lopni tud, legalább kaszálná a fűvet, de ne nyűné.

Ez ugyanis különbség, mégpedig nagy különbség. A fű, ha lekaszálják, kinő, újra, de ha gyökerestül tépik ki, persze hogy nem nő ki megint. A fűnyűvő pedig a lopásnak ezt az utóbbi formáját űzi. Van oka rá. Ha nappal kaszálnak, a kaszának alig van zaja. Nem hallatszik. Elnyomja a nappali élet zaja, a szellő susogása, falevelek zúgása, madarak éneke, kocsik nyikorsága a homoki utakon. Mikor azonban az est leszállt, a dolog és a szél pihen, az alvó fákon a madarak alszanak, akkor a csöndben a kaszálásnak hangja van, s harsogó szava messze elhallatszik a lapos mezőn. Azt a kutya meghallja, ha akár a tanya a kaszálótól kissé messzebb fekszik is, jelt ad, s a tanyai ember megérti a kutya beszédét. Az éjjeli őrtálló kutya különböző fajtájú észleteit különböző fajtájú ugatással jelzi a kenyéradó gazdának, aki akkor, ha veszedelmet jelent a házörző, puskára kap.

Az éjjeli fűnyűvő ezért nem kaszálja, hanem a legnagyobb csendben, a sötétség leple alatt gyökerestül tépi ki a földből a fűvet. Ez meglehetősen érzékeny kár, ha akár jómódú embert ér is. Mert nemcsak a termést lopja el, de a földre fektetett munkát is tönkre teszi. Ahol a fűnyűvő járt, ott csakugyan nem terem többet a fű. Különösen nagy a baj, ha a lóherét nyűvi. A here, ha rendesen el van vetve, hét-nyolc évig magától terem, semmi gond rá nincsen. Értékes takarmány, nagy pénzt jelent. Míg az ország egyes részeiben egy hold földet száz forintért örök áron meg lehet venni, itt egy hold lóhereföldnek egy esztendei kaszálási jogáért fizetnek nyolcvan-száz forintokat. Nyilvánvaló, hogyha a fűnyűvő a herét gyökerestül kitépi, nemcsak a herét lopja el, hanem nyolc esztendő várható jövedelmét teszi tönkre. Ilyenformán érthető, hogy haragszanak rá; utálják és gyűlölik, s ha tetten érik, igencsak elbotolják. Lesik is, hogy miként lehetne megfogni. Vagy pedig kitudni, hogy ki az, aki nyűvi a fűvet. Mert ha tetten nem érik is, de megtudják a kilétét, bizonyosan olyan társadalmi bojkott alá kerül, hogy egy mágnaskaszinó sem csinálhatja ezt különben.

A megfogásuk persze bajos. Az éj sötét, s pisztoly van a zsebekben. Egyet villan, egyet dörren, s a villanás után még nagyobb sötétség támad, mint amilyen előtte volt: s a fűnyűvő már eltűnt az erdőben vagy a kukoricásban.

Nehéz meglepni.

Azt mondja a kapás kora reggel:

- Tudom már, hogy kik nyűvik a fűvet.

- Hát többen is vannak?

- Ketten. Az embör mög az asszony. Toppantó Gergöly mög a felesége.

Hejnye, hejnye, a jó reggelit neki. Gergőék szegény emberek, más házában laknak zsöllér gyanánt, napszakkból élnek, van egy kis gyerekük s két sovány malacuk. Amúgy tisztességes család, jó munkás mind a kettő, szép, barátságos életet élnék, szeretik egymást, voltaképpen nincs is egyebük, mint a szerető szívük, a kis lányuk meg a két malacuk. Szörnyűség az, hogy éppen ők nyűnék a fűvet. Hiszen ha kérnének, kapnának. Ha egy helye nem, a másik helyen bizonyosan (mivelhogy mindön számár érzi a maga terhit). S ha rájuk derül a tett, mehetnek a határból világga, mint a Döme kutyája: napszámot többé nem kapnak, mert nem kapnának. A bojkottnak odakint nem bojkott a neve, hanem az, hogy „sömme embör”. A sömme embörnek szava nincs, súlya nincs, előle, ha szemközt jön, az út másik oldalára térnek, hogy ne kelljen vele beszédbe elegyedni. Mert még azt is a fejéhez vágatják az embernek, hogy - kend a sömme embörrel is barátságban van.

Sötétben azonban minden tehén fekete. Honnan tudja a kapás, hogy csakugyan Toppantóék a fűnyűvők? Hátha nem ők azok?

- Hát pedig azok csakugyan azok - mondja a kapás. Az egyik lábát előre teszi, és a fejével bólintgat. Az ilyen állapot a meggondolt határozottság jeléül ismeretes.

- De hát hol van a bizonyíték? Mivel tudja igazolni, hogy csakugyan ők voltak?

A kapás csodálkozva kérdezi:

- Hát nem elég az, ha én mondom?

- Nem ám. A törvénykönyvben egész más van írva afelől, hogy mi a bizonyíték. Ha nem tud bizonyítani, akkor ne vádaskodjon, mert az olyan puska, hogy néha visszafelé is elsül. Hátha azután nem tud bizonyítani. Akkor magát csukják be rágalmazásért.

- De - mondja a kapás - neköm van bizonyítékom.

- Hát mi az?

- Hát elmondhatom - szól a kapás.

És elmondja a „bizonyítékait”, amik a szabadban kint élő embernek talán a legérdekesebb megfigyelései:

- Hát gyűvök az úton, mert kívülről kerültem a szőlőt. A homokban nem hallották, hogy gyűvök, de én hallottam a fű harsogását, ahogy szaggatták. Ketten voltak, annyit láttam a sötétben is. Úgy láttam, hogy az egyik az embör, a másik az asszony. De hogy kifélék, azt nem löhetött mögismerni.

- Hát akkor hol a bizonyíték?

- Hát akkor - folytatta rendületlenül a kapás - szétnéztem. Mert oda nem möhetők, hogy mög-fogjam őket, ha puska van is nálam. Mert a sötétben egy nem töhet föl kettő ellen. Mert mög-bicskáznak, aztán elszaladnak. Itt nem löhet mást tönni, mint hogy szétnéz az embör.

Azt hittem eddig, hogy valamennyire ismerem a kintvalók észjárását, de ezt nem értettem meg.

- Hát mit nézett kend a sötétben? Hiszen azt mondja, hogy sötét volt.

- Hát este - mondja éktelen nyugalommal a kapás - az is szokott lönni, ha a hold nem süt, az pedig tegnap nem volt fönt az égön. Nem is a sötétöt néztem én, hanem azt, hogy melyik tanyában nem ég a világ.

- Ahán.

- Hát ügön - vélte. - Mindön tanyába égött az ablakba a világ. Csak a kis tanya, amelyikbe a Toppantóék laknak, az volt egészen sötét. Errül tudtam mög, hogy a fűnyűvők nem löhetnek mások, mint a Toppantóék. Hát aztán mikor ebbe beleállapodtam, akkor lassan möntem feléjük, azután hangosan rájuk kiáltottam:

- Adjon Isten jó estét, Gergő szomszéd! Hát mire végzítök?

- Erre - mondja a kapás -, egyszerre elszaladt mind a kettő és belevesztek a sötétbe. Akkor vártam, a puska fertigben a kezembe. Onnan éppen hat-hét perc az út Toppantóék házáig. Hét perc múlva Toppantóék tanyája ablakában kigyúlt a világ.

Elhallgatott. Mondom:

- Hát aztán?

Azt mondja:

- Hát nincsen tovább. De ez már csak elég bizonyíték, hogy Toppantóék a fűnyűvők?

- Jaj, barátom - mondom -, ez nem úgy van. Tanúk kellene ide. Ez a törvény előtt nem bizonyíték.

- Hát akkor - mondta nemes egyszerűséggel a kapás - üssön bele a ménkü a törvénybe, mög azokba az urakba is, akik csinálták. Esti sötétben én nem akaszthatok nekik tanúkat az akácfákról a mezőn...

Morogva elhalad. Elgondolkozva nézek utána: vajon neki van-e igaza vagy a törvénynek?

Alighanem mind a kettőjüknek igaza van.

Faj és felekezet

Hosszú évek óta durkáljuk már az Alföld földjét, s keresgéljük, hogy a népek megíratlan történetéből mi van benne eltemetve. Sok megíratlan történet van eltemetve benne. Eredménytelen ásatást csinálni szinte a lehetetlenségek közé tartozik. A munkás ásója nyomán megnyitja keblét a föld, s előadja rejtett kincseit. Természetesen csak tudományos értelemben vett kincsek ezek: az ősembernek is volt annyi magához való esze, hogy azt a holmit, amit ő értéknek tartott, ne ássa mind a halott mellé a földbe, hanem az élők hasznára magának megtartsa. Laikus szemmel nézve az ilyen régészeti ásatások igen érdekeseknek és izgatóknak tetszhetnek. Hallom nem is egyszer: de szeretnék veletek egyszer egy napra kimenni, hogy láthatnám én is. Ugyan miért nem szóltok, akárhonnann venném is azt az egy napot, de csak kimennék...

Pedig a multság nem is olyan érdekes. Reggeltől estig hol a gödör szélén, hol a gödörben, tűző napon úgy, mint esőben: csak az olyan ember kedveli az ilyesmit, aki már megszokta. Annak jó napkúra meg légkúra. Két hét alatt le is sül úgy, mintha csak mint szökött legionárius került volna haza Afrikából. És fárasztó. Tornának jó, de mulatságnak kellemetlen. Ráadásul olykor az egész napi munka hiábavaló, mert eredménytelen, s ha ilyenkor, fáradt testtel, a dolog másnapi folytatására a kellő energia hiányzik, akkor ebbe is éppúgy beleüthet a mennykő, mint a kapás szerint a törvénykönyvbe.

Azonban van egy kellemes oldala.

A munkásokkal való beszélgetés naphosszat.

Ez olyan munka, hogy vele sietni nem szabad, a sietés az ásóval csak kárt okozhat, s ha valami holmi ráért kétezer évig heverni a föld alatt, annak csakugyan mindegy, hogy május tizenegyedikén vagy tizenkettedikén kerül-e ismét elő a régen látott napvilágra. Itt egészen érvényben van az a régi magyar mondás, hogy sohasem volt jó az a nagy sietség. Lehet tehát beszélgetni, szót érteni: panaszok, reménységek, tréfák és élcelődések megmutatják a különböző észjárásokat.

Egyik ilyen telepünk, ahol jó néhány ezer év előtt a kőkorszakbeli ősember tanyázott, és sajátos kultúrájának maradványait ki lehet ásni a földből, Torontálban fekszik. A falu népe kevert. Részből magyarok, részből rácok. Belőlük kerülnek ki a munkások. És bár a szegedi, algyői, dorozsmai, csongrádi kubikosnak az ország határán túl is jeles híre van, itt a jobb földmunkások inkább a rácokból kerülnek ki. Szívós és könnyű emberek, példátlanul szorgalmasak.

Egy ebéd után bent feledem a plébánián a felső kabátomat. Eső jött, megáztunk a mezőn, utána hideg szél támadt, mondom egy embernek, hogy ugyan menne be a faluba, s hozza ki a kabátot. A munkás egy tornász ügyességével pattan ki a gödörből, és azonnal szalad le a dombról a falu felé, mintha kergetnék. Ameddig csak látni lehetett, folyton egyenletes futásban haladt. Mikor megint előtűnt a kabáttal, újra csak ugyanezen egyenletes futásban közeledett, így futott fel a dombra, s ahogy átadó a kabátot, menten visszaugrott a gödörbe, és nyúlt az ásója után.

- Miért szaladt mindig, szomszéd? Nem mondtam én, hogy szaladjon.

- Hogy meg ne fázzon az úr - mondta nevetve a gödörből.

Sovány, de izmos nép ez. Minden porcikája rugalmas, így rendes munkásunk az öreg Vászó bácsi, aki a maga nyolcvankét esztendejével éppen úgy dolgozik az árokban, mint a többi. Nagyszerű ember az öreg Vászó. Politikus és szociológus egy személyben. Egyszer azt mondja:

- Miért neveztek ti bennünket rácnak, mikor minket a mi nyelvünk szerint szerbnek hívnak?

A kérdésre a többi gödrökből is felütik a fejüket az emberek. Mondom:

- Miért neveztek ti bennünket ugarnak, mikor minket a mi nyelvünk szerint magyarnak hívnak?

Erre az öreg Vászó nemigen tud mit felelni, s ásnak tovább szótalanul. Egyszer felüti a fejét, és azt mondja:

- Az úr szerbül beszél és mégse szerbül beszél. Hát milyen nyelven beszél?

Nem tudok ugyan rendesen szerbül, de maradt még imitt-amott belőle a boszniai időből. Mondom:

- Bosnyákul.

Az öreg kérdezi:

- Volt az úr Boszniában?

- Voltam.

Hallgatás megint. Azután szól a Vászó bácsi.

- Hát persze, az urak mindenfelé eljutnak. Mindig ráérnek utazni, mindig van rá pénzük. Ez a sok vasút, ami most van, mind csak az urakat hurcolja. A szegénynek erre nem telik.

Az emberek a gödrökben titkon mosolyognak. Az öreg Vászó jól beadott.

- Nono - mondom -, az nem egészen úgy van, Vászó bácsi. Gyalog jártam ott mint katona.

- Úgy?

- Úgy ám, Vászó bácsi. Sokan voltunk mink akkor ott lent magyarok, némely részünk még lent is maradt. Pedig a maguk kedvéért voltunk odalent. Hogy a görögkeleti keresztényeket felszabadítsuk a török uralom alul.

Azt mondja Vászó:

- Hüm.

- Márpedig hiába hümget. Azért voltunk odalent, nem pedig mulatságból meg pénzköltésből. Azután az a hála érte, hogy nagyon sok rác ellensége a magyarnak.

A kissé megnyomott szavakra az öreg Vászó a kezével tiltakozva hadonász:

- Az nem úgy van! Itt nincs ellenség! Nálunk mindenki megvan békén. Itt szerb meg magyar úgy él a faluban egymás mellett, mint a birka.

- Mint a birka?

A másik gödörből szól egy ember:

- Bárányt akar mondani.

- Igen, igen - hadonász Vászó -, mint a kis birka. Mint a kis fehér, szelíd birka. Békesség van.

...A dombról át lehet látni a Tisza túlsó oldalára.

Hatalmas vashídjával ott van Zenta. Magasabb épületei a lapos mezőn át ide látszanak.

- Hát Vászó bácsi, az nagyon szép, hogy maguk úgy élnek, mint a kis fehér birka. Hanem negyvennyolcban maga sem lehetett ilyen fehér kis birka. Mert akkor maguk odaát Zentán, a piacon, a szent szobrát a magyar emberfejekkel rakták körül.

Egy kis csend van... Csak az ásók és a lapátok zöreje hallatszik, amint az élükkel belemennek az ősember konyhahulladékaiba, s fölvetik a több ezer év előtt élt ős korhatag csontjait. Zajukból mintha meg lehetne érteni a kiáltást: Mit háborgattok? Miért nem hagytok bennünket nyugodni?

A nyolcvankét éves Vászó, négy nemzedék eleven őse, fölnyúl a gödörből a kis ásóért, hogy „finoman” piszkálgassa a neolitikori őst, akire most ráakadt. De mielőtt a dologba fogna, azt hiszi, hogy tisztázni kell azt az emberfejes vádat.

- No - mondja -, az sem úgy van egészen. Régen volt. Megtörtént. De nem mink csináltuk. Úgy éltünk akkor is, mint a kis birka. Nem mink csináltuk, hanem a papok csinálták.

- Nono, Vászó bácsi. A papok talán csak nem vágták el az emberek nyakát?

- Hát azt nem is - véli Vászó bácsi. - Hanem papok csináltak bolondságot. Szerb pap fölment templomba és prédikálta: gyűnnek a magyarok, és megölnek minden szerbet. Akkor magyar pap is fölment templomba és prédikálta: gyűnnek a szerbiányok, és megölnek minden magyart. No, aztán addig prédikáltak, hogy összevesztünk.

Ezt elmondván, Vászó bácsi az ősnak a földből való kibontásába kezdett. Néztem az erős aggastyánt, ahogy négykézláb állva dolgozik az árok alján, s közben ráér történeti dolgokat olyan különös világításba helyezni, amilyenben eddig nem voltak.

1911

A FÓRUM

Az alföldi városok népének szokása volt, hogy vasárnap délelőtt a piacra tódult, s ott időzött délig. Ezt megtette nyáron is, télen is. Csak esőben nem ment ki, az ünneplő kalapot, meg a ruhát féltvén. Ott találkozott egymással a két különböző városrészben lakó rokon, a sógor meg a koma, a legényfiú meg a keresztapja. Az ország sorsáról ott tárgyaltak. A hírek oda futottak össze. Egyik ember ezt hallotta, a másik meg azt. Lapokat a nép nem olvasott még a hetvenes években, helyi lapok nem is igen voltak, legfeljebb ha egy-egy kisded hetilap, amit az intelligencia tartott fenn. Még Szegeden is csak az árvíz előtt pár hónappal támadt egy napilap, azelőtt a hírre szomjas közönség meglegedett egy hetenként háromszorossal. Patriarchális régi világ volt, pedig úgy tetszik, mintha most lett volna.

Mégis, mennyi változás azóta. Emlékszem, hogy gyermekkoromban a szegedi postának csak egy levélhordója volt, az is elegendő volt, de annak németül is kellett tudnia, hogy a kereskedők német címzésű leveleit kézhez adni bírja. Erre az öreg Katzky volt alkalmas, egy galíciai óriás, aki az osztrák zsandároknál őrmesterkedett, s mikor a kiegyezéskor azokat a hazájukba visszarendelték, itt maradt, s beállott Briefträgernek. Sokan Magyarországon maradtak akkor a letűnt korszak kezeláiból, mert a szolgálati évek nyomán annyi magyar hangulat, érzés, gondolkodás lopózott a lelkükbe, hogy többé nem kívánták viszontlátni a fatornyos országukat. Ez is egyik oka annak, hogy magyar helységeiben néha törzsökösnek látszó parasztgazdát lehet találni, akinek a családneve tisztára északi szláv. Még a negyvenkilences muszka hadseregből is maradtak az alföldön katonaszökevények.

Szóval, elég azzal annyi, hogy nálunk is csak egy levélhordó kelljen, a kisebb helyeken még kevesebb hírt hozott a világljárásáról a posta: ezt a főtéri gyülekezés helyettesítette az ünnepnap délelőttjén. Ez volt a fórum. A Forum Romanum oszlopos volt, ez nem volt oszlopos, de azért csak fórum volt ez is.

A makói fórum volt nagyon érdekes. Azt láttam hosszabb ideig, mert még az árvíz előtt az odaváló református algimnáziumba kerültem diáknak, s a lakásunk ablakai a főtérré nyíltak. A makói nép abban az időben tiszta fekete ünneplő ruhát viselt. Télen-nyáron ugyanazt a posztóból valót, a nyári „liszter” csak később került divatba. Öregebb gazdák subában mentek föl a fórumra, s itt-ott idősebb embereken már föltűnedezett a fekete télikabát, azzal az asztrakánnak nevezett birkaprémmel a nyaka körül, amiből később európai úri divat vált. De a legénynép meg a fiatal gazdanép a subát viselni öregesnek tartotta, a télikabátot, mint a gyengülés jelét viselni restellte: ugyanazon egy szál rend ruhában állt a fórumon meleg nyáron, mint a hideg télen is. Pedig az akkori népies divat szerint a makói ruha kabátjának a szárnya csak derékig ért. Milyen rövid idő attól máig, alig három évtized, s ma már az ilyen test-edzettség ritkaságszámba megy. Sem én, sem te, sem ő nem volnánk hajlandók hideg télen a havon reggeli nyolc órától délelőtti tizenegyig a szabad téren kaszinózni ugyanabban a testi ruhában, amit nyáron is viselünk. Azonban akkor álltak, és semmiféle írás nincsen afelől, hogy valaki a fórumon való megjelenésbe belehalt volna. Az igaz, hogy akkor pálinkát meg nemigen ivott a magyar napközben, legfeljebb csak reggeli étel előtt. Az volt a nézet, hogy csak a tót iszik étel után pálinkát. Sörház meg nem is volt abban az időben Makón. Volt ugyan egy sörcsarnok nevű hely, de az is külön hirdette a hetilapban, ha olykor, meleg nyáron, hordós sört csapolt. Nagy dolog volt az akkor még, és nélküle is elvoltak az emberek.

A népnek ez az ősi szokása, hogy a hite szerint való munkaszünetes napon a tulajdon maga által alakított város főhelyén gyülekezik, és ott szeszes ital nélkül, nyugodtan és higgadtan tárgyalja az ország sorsát meg a maga sorsát, nem volt baj.

A baj csak ott támadt, hogy az alföldi városokban a főterek nemigen voltak kikövezve, ellenben a házak mellett a gyalogjárók vagy téglával vagy kővel kirakva voltak. Sáros időben azután a fórum közönsége fölővakodott a saratlan gyalogjárókra a sáros köztérrel, és ezáltal nagy tömegével valóságos közlekedési akadályul szolgált.

A közigazgatási hatóságok azután, éppen ezen oknál fogva, korlátozni akarták a fórum tömegeit. Mert a járóelőket csakugyan leszorították a kövezett gyalogútról a kocsisút sárába.

Más is játszhatott ugyan közbe. Nálunk például a fórum a városi bérház előtt van, amelynek a tere ma aszfaltos, huszonöt év előtt pedig kövezett volt, nem álltak útjában az egyszerű népi tanácskozók senkinek, mégis szét akarták őket zavarni. Azonban a nép az ősi jog megzavarása ellen erősen tiltakozott. Ugyan én ma sem tudnám megmondani, hogy miért akarták szétverni a fórumot, de akarták. Elsőbb kihírdették, hogy a másik vasárnap már nem szabad gyülekezni.

E hirdetéssel egy árva garas árát sem törődtek: a másik vasárnap megint csak összegyűltek. Gyalogrendőrökkel próbálták őket oszlatni, de nem mentek.

- Mi egész hétön dolgozunk. Ünnepnap van jogunk egymással találkozni - hangzott a beszéd. - Nem tartozik mindönki már délelőtt a kocsmába mönni. Ez szabad hely. Ennek a kövezetibe mink is beleadóztunk. Hát még csak állni sem szabad rajta? Mit vétöttünk? Hiszen mink csak beszélgetünk!

Nem mentek no, hát nem mentek. Akkor lovas rendőröket küldtek ellenük, oszlatásra. Nem valami nagy kedvvel mehettek nekik azok sem, mert valami túlságos zavart nem csináltak. A fórum népe részben megfogta a lovak kantárszárát, részben kihúzta a lovasok csizmatalpa alól a kengyelt. Amire a lovasok visszafordultak, és a fórum, bár egyre csappanva és egyre kisebbedve, ma is áll ott, ahol eddig állt. Nem bánt az senkit, hát miért ne lehetne ott, ahol van? Nem árt senkinek. S idővel majd elmúlik magától is.

De némely helyen nem így volt a dolog. Olyan helyeken, ahol nem volt kövezett a tér, ahol a fórumra az emberek gyülekeztek. Ott apránként a sáros időkben fölszoktak a gyalogjáróra, mint Félegyházán is, ahol úgy elálltak az utat, hogy tőlük már ünneppon még a templomba sem lehetett rendesen menni.

A tiszteletre méltó közigazgatásnak sokáig főtt a fejt ebben a dologban. A népnek lelkére beszéltek, hogy ne állják el az utat. Nem sokat ért. Az öregebbek hallgattak a szóra, de a fiatalság semmiképpen sem. Dacosan vonultak föl a főtérre, és hiába volt ellenük a szónoklás. Nem és nem. És megint nem. Itt álltak az apáink is, hát mint is itt állunk.

Új főszolgabíró került a járás élére. Csak névleg új, egyébként tapasztalt ember.

A gyalogjárók elállását előbb bírsággal kezdte sújtani. Nem sokat használt. Hiszen fizethetünk: van miből, továbbá szépek a búzák is. Hát fizették a bírságiumot, s maradtak úgy, mint ahogy voltak, útonállók a gyalogjárón.

Mivelhogy ezzel a rendszerrel nem sokra ment, a főszolgabíró az útonállókkal szemben a fogságot kezdte alkalmazni. A dacos legényeket becsukatta. Azonban ez sem ért semmit. Az ilyen börtönt nem tartották diffamálónak, mert hiszen se nem loptak, se nem raboltak, csak az ősi jogot védelmezték.

A főszolgabíró sokáig gondolkodott, hogy mit kellene most már itt tenni. A törvény hatalmának érvényt szerezhet a szurony, a kard, meg a puska, de hát ezeket legjobb a legutoljára hagyni. Mint az ágyút, melyről föl van jegyezve, hogy ultima ratio regum.

Látnivaló, hogy a bírság nem megszegényítés, valamint a börtön sem. Mást kell itten kitalálni. Tépelődött. Egyszer azt mondja az első hajdúnak:

- Vásároljon kend nyírfasöprűket.

- Igen, kérem alássan. Minek lesznek azok, kérem alássan?

- Nagy a por az utcán, különösen a templom előtt. Nem járja, hogy amikor vasárnap templomba megy a nép, hogy ilyen port járjon.

- Az bizony úgy áll tekintetes főbíró úr. Volna ugyan ott egy kövezett átjáró is, de azt mind elállják a legények.

- Hát hiszen éppen azért - mondta a főbíró a hajdúnak. - Akik elállják a kövezett utat, azok söpörjék a port. Aki gazdafi be van fogva, annak mind söprűt kell adni a kezébe. Kendtek fegyveresen kísérik ki őket. Azután söpörjenek.

Az öreg hajdú nagyot nézett. Ilyent még nem hallott, gazdafiakkal söpörtetni az utcát! Hiszen forradalom lesz ebből! De nem merte mondani. Csak azt kérdezte:

- Azután mikor, kérem alássan?

- Már mit, hogy mikor?

- Hát a söprést. Este-e vagy hajnalban?

- Dehogya este, meg dehogya hajnalban - mondta a főbíró. - Délelőtt. Éppen akkor, mikor a leányok mennek a misére.

Azután így is történt. A parancs végrehajtatott. Szuronyos, puskás hajdúk őrizete alatt söpörték az utcát a legények ünnepnap délelőtt, amikor selyembe öltözötten mentek a misére a leányok.

Nagy szégyenkezés volt ez, és nagy fölzúdulás támadt a nyomában. Hogy ez már mégiscsak istentelenség. De a főbíró nem sokat adott a lármára.

- Hát pedig - mondta -, ez ezentúl így lesz. Nem volna erre szükség, hanem állnátok el a kövezett utat. De elálljátok a nép elül. Illő dolog ennél fogva, hogy ha az útról leszorítjátok a népet az utcára, hát tartsátok tisztán az utcát. Én nem állom el az utat, hát én nem is söpröm az utcát nekik. Ti vagytok az útonállók, hát ti söpörtök. Vagy pedig olyan vasat tétetek rátok, hogy belekékültök.

- Ebben van igazság - mondta egy öreg gazda, aki éppen a fián esett sérelmet jött panaszolni -, mert ami igaz, az csakugyan igaz.

- Hát hiszen persze, hogy persze - mondta a főbíró. - Mi van ezen panaszolni való? Hiszen most még csak istenes dolog így nyáron a port söpörni. De majd ősszel a sarat hányják, télen meg a havat. A sarat majd el is kell hordani. Adok hozzá kétkerekű kordét, de lovat nem adok, mert a ló sem szokta elállni az utat. Majd egy legény húzza, kettő meg tolja. De nem mindig kell ezt csinálni. Csak ünnepnap délelőtt, misetájon. Hogy az ünneplő cipellőben ne kelljen a lányoknak a sárba járni. Nem tudjátok a régi nótát, hogy sárga csizma sárba járni kár?

De tudták. Annyira tudták, hogy elég volt egy vasárnap délelőtti söpretés: többé nem állták az utat a legények.

- Hát csakugyan - mondta ezen eredmény láttára a városbíró a főszolgabírónak -, hogy többet ésszel, mint erővel.

- Az ám - nevette a főbíró. - Régi igazság, hogy kevés ésszel kormányozzák a világot.

1911

BORSZEDÉS

Szőlővel való vergődés sohasem volt valami alkalmas gazdálkodás, mert sok dolog van vele. Sok rá a kiadás. Nagy munkát kíván. Tavasztól ősziig a szőlősgazda egyebet sem csinál, csak veszi ki a fiókból a pénzt, és fizeti el napszámban - már ugyanis ha van pénze. Ha nincsen, elhanyagolva marad a szőlő, vagy pedig kölcsön kell a pénzt kérni, abban bizakodván, hogy majd csak terem őszre a szőlő, és a bor árából meg lehet fizetni az adósságot.

De hátha nem terem? Mert van az elégszer úgy, hogy nem terem. Sok ellensége van nagyon a mindenféle bogártól kezdve az időjárásig.

- Az a szőlőnek a baja - mondja az öreg Vas János -, hogy nagyon sokáig kint hál.

Hát ez igaz. Árpa, búza, kukorica már mind betakarodott föld alá a mezőkről, mikor a szőlő még mindig kint hál a szabad ég alatt. Mennyi az aggodalom vele tavasszal, a virágzás idején! Egy kis hajnali hideg fuvallat éri, és vége a jó termésben való reménykedésnek, de azért az őszi minden munkáját meg kell neki adni. Ha korán beáll az őszi éjszakák hidege, akkor is fagy érheti. Ha esős a nyár, az a baj, mert elrohasztja a növendék fűrtöt. Ha napos a nyár, az jó, mert érleli a gyümölcsöt. De ha nagyon napos a nyár, az már megint baj. Mert a sok égi melegség elhervasztja a leveleket, amik lehullanak a fűrt fölül. A védtelenül maradt fűrt nem bírja ki a nap erős sugarait, és - mint mondani szokás - megsül.

- Olyan az - véli ismét Vas János -, mint a városi kisasszony. Napernyő alatt kell járnia, máskülönben fölégeti a nap a bőrit.

Az pedig szintén baj, ha a fehérszemély ilyen finnyás. A régi paraszti nótában is azzal indokolja a legény, hogy miért nem veszi el a szomszédasszony lányát, hogy azt mondja: Neköm pedig dologra köll az asszony. A kend lánya fölpirul még a napon.

A szőlő pedig nemcsak hogy fölpirul, hanem megég és elpusztul. És azután a többi veszedelem. A sok rovar. Mindez régente nem volt. A szőlő első átka, a filokszerá, itt nem sok vizet zavart. A homoki tőkéknek nem ártott, mert a homok megölte. Az élete olyan, hogy egyik időszakában lemegy a gyökerekre lakni, ahova utat ás magának. De a homok összefolyik mögötte és eltemeti.

- Kisüti a szömit, mögvakul, és nem lát visszamönni a tőkére - mondták akkor nevetve a Vas Jánosok, és örvendeztek azon, hogy a homok így megtréfálja a kutyafulú amerikai.

De most már nem nevetnek. Jött a kutyafulú amerikai helyett egész csomó más ártó féreg, egyik a tőkén lakik, a másik a leveleken, a harmadik magában a szőlőszemben. Honnan kerültek? Ez az utóbbi istenveszedelme egészen új keletű, pár év előtt még soha a hírét sem hallották. Mi hozta ide? Miért nem vitte az ördög máshova? És még mindig egyre ártóbb. Eddig csak a kukacát lehetett megtalálni a szőlőszemben. Az idén már a szőlőszemben begubózva is találtak hernyót. Mi lehet ennek a sok istenverésnek az oka? Az egyre szaporodó vasúti hálózatok viszik-e egyik országból a másikba? Vagy hogy a régebbi oktan fészekpusztítások megfogyasztották a madarakat, és nincsen már belőlük annyi, hogy elegendők lennének az ártó férgek elpusztításához? Nem tudni. Bár ha tudnánk, akkor se sokat nyernénk vele, mert hiszen annak, akit agyonütött az istennyila, teljesen mindegy, hogy milyen istennyila ütötte agyon.

Az emberek elkomorodva mondják:

- Ha így tart, néhány esztendő múlva nem lesz szőlő.

Annyi bizonyos, hogy egyre költségesebb a vele való gazdálkodás, a termés meg egyre kevesebbet ígér. Ha néha beüt valami nagy termés, akkor meg nincsen ára. Ilyenkor megesik, hogy több a must, mint a hordó, és a hordó drágább, mint a must. A szőlősgazda ilyen esetekben valósággal elkótyavetyéli a termést, a bor ára azonban azért nemigen lesz olcsóbb. Leszáll egy félesztendőre, de azután fölmászik a létrán. S onnan már nem is igen jön le. Olyan az, mint a péksütemény, ami kisebb lesz, ha kevés búza termett, de nem lesz nagyobb, ha nagy a búzatermés. A bornak az ára is már csak előre megy, és azért még sincsen belőle a termelőnek valami nevezetes haszna. Talán mikor olcsóbb volt a bor, jobb hasznát látta. Nincsen még ötven éve, mikor három krajcárért mértek egy meszely bort. Még huszonkét-huszonöt esztendő előtt is tizenhat krajcár volt egy liter ára. Ma negyven meg negyvenöt. Az idén alighanem fölruktat a kimérési ára egy koronára. De miért ne rúgtatná föl, mikor így is van rá vevő?

Azt lehetne hinni ezekből a magas árakból, hogy most már a szőlősgazdának könyökig tejföl a világ, s olyan vígasságos szüretek esnek, hogy az valóságos csoda. Pedig dehogy. Régen írták már azt a verset a szüretről, hogy „gondolatim mostan vigadozva járnak”... Nem járnak biz azok már vigadozva a szüreten, mert szigorú, számító gonddal járó üzlet lett abból is. A régi aratóünnepeket még föl lehetett újíttani, de a régi, vidám, zajos, csőszpuskadurrogós, szüretelő-leánytól, tűzijátékos, cigánybandás szüretek alighanem elmúltak végképpen, s egy újabb nemzedék már meg sem tudná érteni, hogy miért is voltak valaha?

Más már ennek a formája. Van már olyan szőlő, ahol nem is a gazda szüretel. Járnak a „szödők”. Borkereskedők ügynökei, akik megveszik a bort még akkor, amikor még fűt alakjába a tőkén csüng. A megszorult szántóvető szokta volt eladni a búzát még lábon: ma már a borszőlő is elkel így. A „szödő” szedi össze a különböző szőlőkben így lábon a bort, azután maga szüretel a maga hordójába. A célja az, hogy a saját rendszere szerint szüreteljen, különböző szőlőfajokat ne keverjen össze. Külön tudomány ez, de a külföldi fogyasztásra szánt bornál fontos dolog. Mert azok odakint megkívánják, hogy a bornak mindig egyforma színe, íze meg ereje legyen. Ott nem lehet azt mondani, hogy:

- Most másfajta bor van, mert új hordót csapoltunk.

Mert a német sógorral így nem lehet beszélni; ő egyöntetű rendszert kíván még a poharakba való öntésben is.

Járnak hát a szedők. Különféle fajtájú népek, némelyik nem is tud magyarul, az társat visz magával. Ez is egészen felfordult világ, régebben nem volt ennek nyoma sem. Azelőtt a víg szüret után a csendes pincébe került, s ott a hordókban álmodozott. Azután megjöttek az ő édességnek a forradalmi, a must forni kezdett és borra alakult. S mikor már egyszer vagy kétszer meg is fejtették, csak akkor kezdtek utána járni azok az emberek, akiknek borra volt szükségük. Kereskedők, vendéglősök, kocsmárosok. Tanyáról tanyára mentek, s amely tanya mellett szőlőt láttak, oda betértek.

- Adjon Isten jó napot.

- Adjon Isten.

- Kérdezzék no, hogy miért jöttünk?

- Minek kérdözzem, úgyis tudom, hogy bor irányában.

- Persze hogy abban. Hát van-e?

- Hát hogyan volna, mikor van?

- Aztán jó-e? Mert mindenféle rissz-rossz borért le sem szállunk a kocsiról.

- Hogy jó-e? - kérdezi vissza büszkén a gazda. - Hiszen ilyent nem ivott, mióta a bábaasszony keziből kikerült.

No, ez már más. Akkor csakugyan jó bor lehet, ennek a feltekintésére már csakugyan érdemes leszállni. A gazda lement a pincébe, hozott az újborból egy „szívatot”. Már hogy teleszívatott belőle egy lopótököt. Abból aztán úgy az ujjá alól ereszti a poharakba. Míg a gazda lent járt, a borvételben járó ember kivett a zsebéből egy almát és beleharapott. Az volt a nézet, hogy az alma íze után jobban meg lehet állapítani a bor zamatosságát. Így kóstolgatták. Rágták a bort, de nemigen nyelték le, mert az ilyen bírálati foglalkozás nyomán nagyon könnyen be lehet törülközni. Fejrázások, gondolkodások, csettintgetések következnek. Azután az alku jön. Mennyiért? Ennyiért?

- No, engedjünk egymásnak.

Áru és pénz közelednek egymáshoz. Ha nem tudnak megegyezni, a borkereskedő tovább megy, de barátsággal válnak el: a gazda nyugodt. Ha ennek nem kell a bor, majd jön holnap a másik, akinek kelleni fog. Ha pedig megegyeznek, arra már csakugyan isznak áldomást. A pincébe is lemennek. A pincében csapról vagy lopóból poharazni ugyan egy kissé veszélyes foglalkozás, s a gazda figyelmeztet is rá:

- Nem azért mondom, mintha sajnálnám. De jó lössz vigyázni, mert a bor ereje idelent hamar mögcsapja embert.

Meg bizony. Sok tapasztalatlan ember megjárta már azzal, hogy a pincében csak kicsit is poharazott mikor a friss levegőre fölér, veszi észre, hogy meg van szédülve. Az esze rendesen szolgál ugyan, de a lába nem bírja. Ez tökéletes színigazság, aminek az eredendő okát nem lehet tudni. Talán ott keresendő, hogy új bor idején sok a pince levegőjében az ártó levegő. A nép azt mondja róla: a gáz. A pincében levő béka fel is szokott tőle fordulni. A szó való értelmében fölfordul: mielőtt elpusztulna a szénsav nyomán, előbb a hátára fekszik. Ellenben szokott a pincékben lakni egy rákféle, kis, soklábú állat, amit ászokbogárnak neveznek, annak nem árt meg; hozzá van szokva a kis korhely.

De azért a pincébe csak le kell menni. Az üzlet komolyabb része ott köttetik ugyanis. Ott már a vevőnek csakugyan innia kell, s minél több hordó bort vesz meg, annál több pohárral. No, nem nagyokkal, csak olyan aprókkal, amiknek kvaterkás pohár a neve, s a gyárakban rossz-tüdejű és vékonypénzű tótok által fúvattatnak: ezért marad az üvegje vastag, a belső világossága meg vékony. Igen alkalmas pohár, mert ez még akkor sem törik el, ha a földhöz vágják.

Szükség van rá a pincékben. A vevő tulajdon szemével és nyelvvel akar meggyőződni afelől, hogy a hordóban csakugyan az a bor van, amiből a gazda mutatót föl vitt. Ez megállapítandó, és ebben nincsen sérelem a gazdára nézve, mert hiszen az eladó lányt sem szokás látatlanban elvenni.

Ha most már a mutató bor meg a hordó bora vág: kész a vásár, miután rajta van a hordón, hogy hány liter van benne. Beleverik a dugót. A vevő zsebében ott van a darab gyertya a spanyolviasz, meg a pecsétnyomó. Ezeknek a segítségével azután lepecsételi a hordót a száján is, az akonáján is, s otthagyja a pincében, ahol van. Most már ott is az övé. Kifizeti az árát, ha ismerős a gazdával, a felét, ha nem ismerős, az egészet. S majd eljön a borért, ha szüksége lesz rá. (Mert a városi pincék kisebbek, semhogy minden vett bor beléjük férne.)

A gazda ráhagyja:

- Én tüllem itt maradhat. Elfér. Láthatja.

S megkönnyebbülve néz a lepecsételt hordókra, gondolván: ezekkel nincs már több bajom. Nem is törődik velük, de nem is törődhetik, mert az idegen pecsét tilalma alatt állnak. Csak egy vékony papírszalag tartja ugyan a pecsétet, de az szent és sérthetetlen. És ha a vevő nem jön idején a borért, amelyet esetleg már harmadszor is le kellene fejtetni, s a mulasztás miatt elromlik az ital, hát az is a vevő baja. A pöcsétöt a tulajdon vagyonáról csak neki magának szabad letépnie.

Van még ilyen szokás, de már nem teljes, mert járnak a szedők. Ezeknél bizonyosan jobban ki van fejlődve a borismerés tudománya, mint a régi divatú vevőknél. Mert neki nem a kész bort kell megítélnie, hanem még a tőkén levő fürtökből kell kitalálnia, hogy ebből a gyümölcsből majd annak idején milyen bor lesz? Csak a szőlőszemeket kóstolgatja, s abból érzi ki, hogy

mit lehet érte adni. És bizonyára mégis eltalálja, mert ha nem tudná, hogy eltalálta, vaktában nem adna érte pénzt.

...Féllovas rozoga kocsin a tanyák homokos közét két különös ember járja. Nem valami túlságosan különösök ugyan, de ott szokatlanok, s az útszélen barmot legeltető gyerekek, pulyka-pásztor leányok megbámulják őket, mintha csakugyan ők volnának ketten a francia császár. Kopott fekete keménykalap a fejükön, ősz szakáll az állukon, hosszú ősz tincsek a fülük előtt, kaftán a testükön.

Nézik az emberek is: hát ez miféle szerzet, s ugyan honnan jöttek ide, az idegen földre.

Szedők. Szintén szedők. De alighanem ezek a szedők ősapjai. Vén ortodox zsidók. De az ócska féllovas kocsin nem üzletbe járnak, hanem vallási dologban. Bor kell nekik, nem sok, csak egy jókora hordóval, az ünnepre. Kósernek kell lennie annak azonban. Amit maguk szüretelnek a maguk hordójába a maguk eszközeivel. Hát bizony, jó darabig vándorolhatnak a szőlők között, amíg a hordójukat megtölthetik. Kinek volna kedve egy hordónyi bor kedvéért ilyen fölfordulásokhoz, mint amily ezek csinálnak? De türelemmel vannak, megszokták, s mennek tovább kitartóan. Nem is tudják, hogy hova mennek. Nem e tájra valók.

A környéken már nem is igen vannak ortodox zsidók, ami mégis ilyenfajta hitközség imitt-amott olyan kihalófélben volna, a maga határában is talál szőlőt. Leginkább távolosabbról jönnek, olyankor a Duna mellékéről. Egy hordó borért. Ki látott ilyent?

Adnának ők a borért jobb árat, mint bárki más.

- Az ördög vergődjön velük - vélik a Vas Jánosok ingerülten. - Mit kételkednek az én tisztaságomban? Adok én nekik bort, ha köll, de az én tanyámat ne forgassák föl az idegön istennel. Nem tisztább az ő kezük, mint az enyim, hát mit okoskodnak.

A két vén bolygó zsidó összenéz szótlanul, és mennek odább, mint gyámoltalanok, félreismeretek és idegenek. Homokban, porban, napban. Viszi őket a vallás a rossz kocsin. Közpolgári ésszel alig lehet a kóborgásukat megérteni. Ha ennyi bajjal jár egy hordó kóser bor összeszedése, nem alkalmasabb volna-e, ha egyáltalán nem innának bort? Az egész életük lemondás, hát ne tudnának éppen erről lemondani? Úgy látszik, nem tudnak, s mennek tovább, mert ők küldetésben vannak.

Ugyan hiszen kódoroghatnának a világ végezetéig, ha a félló kocsisának nem volna több esze, mint nekik kettejüknek. A kocsis azonban látván ez eredménytelenséget, hirtelen letér az útról Ótott Kovács Biacsi Mihály tanyájába, aki tudvalevőleg nazarénus. Igen alkalmas nazarénus, még nem egészen püspök, de már majdnem. A Biacsi-tanyán a két felekezet bibliai tisztelettel üdvözli egymást, és az újabb vallás híve a régibb vallás híveinek a bor megszűrésére kezdet enged.

A tanyák némely részein nagy lelki nyugalmak tartózkodnak, egyszerűségek és csodálatosan szép szeretetek társaságában. A bolygó zsidók levetik a kaftánt, fölgyűrlik az ingujjat, dologba kezdvén. Ótott Kovács Biacsi megemeli a kalapját, s a háza népének mondja:

- A Megváltó segítségével a mai napra rendelt felebaráti jótétemény elvégeztetett...

A nap a melegítő sugaraival szelíden végigcsókolja az embereket.

1911

VISSZACSERÉLÉS

Ami teremtett csak van a világon, aközött mindig akad olyan, amelyik nem bír megegyezni a másikkal. A macskában is van olyan fajta, amelyik a másik fajtát nem szívelheti, az pedig tudvalevő, hogy a lovat össze kell próbálni a párjával, mert van olyan két ló, hogy nem férnek meg egy rúd mellett. A csigabigában is van olyan, amelyiknek a háza balfelé csavarodik, a másiké meg csak azért is jobbfelé van csavarodva. Az egyik hangya is hangya, a másik hangya is hangya, de azért, ha a világosbarna színű meg a sötétbarna színű hangya találkoznak, mérgesen szaladnak egymásnak, és amelyik az erősebb, az leharapja a másiknak a lábát. A gólyáknál is látható olykor, hogy egyet a többi agyonver, de ugyanez látható néha az apró csirkékénél is, amelyek pedig alig pár napja léptek elő a szétrepedt tojásból. Bizonyára van ez így más állatoknál is, csak hogy nem mutatkozik meg ilyen könnyen. És ha ez más állatnál így van, így kell annak lennie az emberi állatnál is. Talán már mikor legelsőnek napvilágot látnak, már akkor úgy születnek, hogy majd későbbben ellenségekké válnak, és úgy fogják keresztülnézni az életet. Persze, csak ha találkoznak, ha a sors úgy rendelkezett velük hogy egymás közelében egyék kenyerüket. Ha az egyik az egyik határban lakik, a másik a másikban, talán sohasem találkoznak. De lehet, hogy valamely vásárban vagy búcsún, vagy más mulatságon a sors közel hozza őket egymáshoz, és akkor megismerik egymást öntudatlanul, mert az egymást megértő és az egymást gyűlölő tekintetek találkozni szoktak még kint a szabad mezők emberei között is, mert ott sem tehet senki sem arról, hogy emilyenre vagy amolyanra van teremtve.

Olyan ez, mint az uborka meg a dinnyenövény. Külön-külön igen alkalmas gyümölcsöt terem mind a kettő. De ha egymás mellé kerülnek, a dinnye elrontja az uborkát, az uborka meg a dinnyét. Okos gazda nem is ülteti egymás közelébe ezt a két ősi haragost sohasem. De azért vannak ilyen elromlott gyümölcsök, aminek az alapja ismét csak az itt elmondott egyszerű tanyai elméletben keresendő. Ha a sors úgy rendelte például, hogy a gazda részére teremtett ellenség éppen a szomszédja legyen. Mert akkor ez a dinnye ellenében bizonyosan ültet egy kis uborkát, hogy elrontsa és jövedelmében megháborítsa amazt. Vagy ha pedig amaz uborkával akar gazdálkodni, valami kevés dinnyét ültet ellenébe a legszomszédosabb földön. Tudja ugyan, hogy az ő gyümölcse is az ízében megromlik, de hát elsősorban az övé kevesebb, mint amazé, azonfelül a gyűlölködés ártó istene, a megnevezhetetlen lelki ördög neki úgy rendelte, hogy csak azért is úgy cselekedjen. Mert rejtelmes indulatok uralkodnak az emberek fölött.

Az úristen bizonyára ügyel arra, hogy az ő emberi dinnyéit és uborkáit ne helyezze el ugyanazon határban egymás mellé. Távlabbra rakja el őket egymástól, s azután rájuk bízta, hogy az életben keresik-e majd egymást, mint ellenségek, vagy pedig az élhetés útjain el tudnak-e így haladni a sárig, hogy ne találkozzanak, mellel a másiknak neki ne feszülhessenek, és elkerüljék a kellemetlen sorsokat.

A pusztaszéli Tóth- és Török-famíliánál ez így is volt még úgy valami hatvan-hetven esztendővel ezeknek előtte.

- Akkor még távol voltak esve egymástól - mondja Zákány Mihály csikós számadó, aki öreg lévén, többet tud, mint minden más ember együttvéve.

Tóthék azonban örökölték valami ötven év előtt Törökék mellett elég rendes nyárfás tanyát, s odaköltözvén, mármint egymás szomszédságába férkőztek. Az ilyesmitől a mindeneket intéző felső sorsigazgatás sem tehet, minélfogva már a mostani Tóthnak meg a jelenlegi Töröknek az apja is ugyancsak lékelte egymást bicskával hol háton, hol karon, hol koponyán, amint már ezt a belső ördögi violenciáskodás rendelte nekik.

- Megbüntetem az apák bűneit hetedízigen - mondja az írás, amit különféleképp lehet érteni. Néha az öregapa vagy a dédapa valami hibája tör ki az unokán, néha meg más esetek vannak. Van eset rá, hogy az apa talpig becsületes ember, de a fia rosszcson, mert az volt az öregapja is. Így öröklődnek a bajok. De Tóthéknál és Törökéknél nem volt ebben az öröklésben semmiféle ugrás sem, mert a mostani Tóth János és Török Mihály éppen olyan ártó ellenségei voltak egymásnak, mint az apjaik.

Nem olyan ellenségeskedés ez, mint amikor két ember keresi egymást életre-halálra, hogy most már egyiküknek el kell pusztulnia a föld színéről. Dehogy. Ez egészen más. János és Mihály látszólag egészen rendben vannak egymással. Csak János, ha Mihályhoz átlátogat, a tanya sarkán, ahol nem látja senki, szívesen rúg egyet a falon, hogy lehulljon róla a vakolat. Míg Mihály úgy igyekszik a kocsijával áthaladni a közön, hogy János vetését egy kissé legázolhassa. János a törött cserepet szorgalmasan gyűjti, s valamely éjjeli útjában elszórja Mihály tanyája körül, hogy behágjon a mezítlábas gyerek vagy a tehén, mert neki öröm az, ha a Mihály tehene sánta. Ellenben Mihály titokban beadja Jánost a fináncnak, hogy az bejelentés nélkül pálinkát főz, míg János hasonlóképp cselekszik, ha megtudja, hogy Mihály egész esztendőre való szűzdohányt vásárolt.

János földjén túl pusztaszéli erdő következik, amelynek az a hivatása, hogy útját állja a vándorló sívó homoknak Ezt az erdő meg is teszi, ilyenképp védi János vetését a pusztulás ellen, másként azonban sok varjút nevel, amik a János földjéből kiszedik a belevetett magot.

Mihály ezt örömmel nézi, és azt a tanácsot adja Jánosnak, hogy puskázza szorgalmasan a varjakat, gondodván, hogy János úgy sem tudja kiirtani a madarakat, másfelől pedig a puskaapor árával is fogy a vagyona. De János csakugyan megfelelő igyekezettel puskáz, a varjúk száma napról napra csappan, végül az öregebb varjúfejedelmek haditanácsot tartanak a fák hegyén, és seregüket elvezényelik a határból.

Ez Mihálynak már szomorúságot okoz, ennélfogva galambtenyésztésre adja magát, mert a galamb is kiszedi a magot a földből, miután enni nem ad nekik. Igaz ugyan, hogy az ő vetéséből is kiszedi a szemet, de a Jánoséból is, s a galambot nem lehet puskázni. Lehetni ugyan lehetne, de nem szokás. S Mihály a maga földjeiről hajtatja is a galambsereget, hogy utoljára egészen átszoknak János földjeire. János ezért káromkodni szeretne, teszi is, mikor nem hallják, egyébként azonban nem szólhat semmit, mert Mihály olykor-olykor egy-egy pár fiagalambot átküld a tanyájába levesnek való hús gyanánt.

Így fest néha az egyszerű, nyugodt és csendes tanyai élet. Mihály elüti a réten János golyájának a lábát, míg János, ha észreveszi, hogy Mihály éjszaka láncáról elereszti a kutyát, zsíros pirítós tarhonyát tesz ki a tanya háta mögé éjjelre, s mikor a kutya a szag után elmegy érte, lelövi, el is ássa azonnal a nagy almafa alá (majd kövérebb gyümölcsöket terem).

Másnap Mihály panaszkodik, hogy ellopta a kutyáját valaki, pedig nagyon jó kutya volt.

- Tudom - gondolja Mihály -, sok tyúkomat megette, de most már jó helyen van az almafa alatt.

Egyébként pedig megvigasztalja Jánost, hogy majd ad ő kutyát, ha vet az övé, pedig nem-sokára vet, mert úgylis hasas.

...Hát így vannak. És azt lehetne hinni, hogy olyan szigorúan benne vannak ebben az öröklött állapotban, hogy ez most már sohasem lehet másképpen.

Pedig ez is megtörtént. Sok mindenféle változandó esetek vannak a világon, bármily hihetetlenek legyenek is egyébként. Halad az élet, forgandók vagyunk benne, és olyan is történik, ami sohasem történt eddig.

Mondjuk például, hogy van az alsótanyai mezők közepén egy jókora, nagytornyú templom. Ezt bátran mondhatjuk, mert ha nem mondjuk, a templom akkor is ott van.

Éppen ezért mondhatjuk tovább is.

Ha most azt mondanánk, hogy a tanyai templom tornya elunta már az egy helyben való állást, fáj a lába, és a csúzást gyógyíttatni átment a dorozsmai széki tavakra fürdőzés szempontjából, ez semmi esetre sem volna lehetetlenebb dolog, mint az, ami Tóth Jánosék és Török Mihályék között történt egy hajnalban.

A nap e napon, amidőn fölkelt, csodálkozva tekintett szét a mezőn.

Mert Tóth János tanyája udvarába benézve, sehol sem láthatta Tóth Jánost. Mert János eltűnt. Végképp eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

A nap ezen elszomorodott, mert ő minden embert a helyén szeret látni, mert mindenki legyen ott helyben, ahova a sors kirendelte.

Szomorúságában Mihályék tanyájára tekint. A menyecske, bizonyos nevezetű Török Mihály-né, Sári Viktória Apollónia - köznyelven Polló - ezen idő tájban szokta kiereszteni a mezőre a ludakat. A ludak már igen csak beszélnek is, hogy jó volna, ha kieresztődnének, azonban a Polló nincsen sehol, a Polló eltűnt, mintha szintén akár csak a meghasadt föld nyelte volna el.

Igen, igen... ez csakugyan így történt. Eltűntek, elszöktek. Mikor szerettek egymásba, hol s miért, ki tudná megmondani? A két tanya között való örökös évődésben hogyan nyílt meg a szívükben a tiltott szerelem virága! Efelől nem tudott senki. A környék népe - ugyan nem sok népe van az ilyen pusztaszéli környéknek - nem sokat gondolkozott rajta, hanem csak nevettek a dolgot, mert a kárörvendés szintén az embernek lelki betegségei közé tartozik. Tóth Jánosné pedig a rossz nyelvek elől behúzódott a tanyába, egyedül szomorkodván ölbeli kis gyermekével, s annak mondogatta csak:

- Elhagyott bennünket apád...

Török Mihály is csak így volt, azzal a különbséggel, hogy a Török-tanyában gyermek nem lévén, ő a szívbeli fájdalmait még csak ilyen kis ölbeli értetlennek sem panaszkodhatta el.

Szokás mondani, hogy az idő minden sebet begyógyít, ami talán nem is egészen úgy van, hanem inkább talán a munka az, ami feledteti a gondokat. Dolog pedig akadt mindkét tanyában, mert most két ember munkáját kellett végezni egynek. Az udvarban is a jószággal, meg kint a földön. Különösen, hogy a kukoricát is vetni kellett. Láttak már kukoricát vetni a régi mód szerint? Az nagyon furcsa. Ha a mezőn messziről nézi az ember az ilyen munkást, azt hiszi felőle, hogy a bolondját járja. Előbb áll. Azután kinyújtja a bal lábát, és a lába sarkát beleszúrja a földbe. Azután visszakapja, lehajol és a kukoricaszemet beleejti a lyukba, ami a sarka nyomán támadt. Most másik lábával lép előre, és betapossa a lyukba a szemet. Azután újra egy lépéssel előre, megint lyukat nyom a sarkával, lehajol, felegyenesedik, tapos, és így táncol tovább, mert a kukorica megkívánja, hogy ez a tánc az ő tiszteletére megtörténjen.

Így, a földmunka táncában, az asszony és az ember a földön összeértek. Nézik egymást egy ideig szóval, azután azt mondja Mihály:

- Hogy vagy, Veron?

- Köszönöm is a kérdést - feleli a Veron -, vagyok...

- Adjon az Isten hasznos munkát.

- Hasonlóképpen kendnek is.

Táncolnak tovább, és a sárga kukoricaszemek a kötőjükből hullanak a földre.

Azt mondja Mihály:

- Te csak, te, Veron... Mert ott van a kislány... De kinek vetők én? Talán a bérösgyerőknek?

Nagyot szúr az asszony a sarkával a földre, de azután nem a kötőbe nyúl a szemért, hanem a homlokát simítja végig sóhajtván:

- Miért tötték? Hova möhettek?

- Gyerünk, csak gyerünk - biztatja Mihály, hogy ne álljanak meg a dologban. Azután mondja:

- Az enyim nem vitt pénzt. Hát a tied?

- Keveset. Igaz ugyan, hogy nem is igön volt itthon, mert akkor adóztunk...

Csend, csak a szellő jár a mezőn, és a szélkiáltó madár kiabál hozzá.

- Hát akkor? - kérdezi Mihály, értvén, hogy hát akkor hol élnek és miből?

Az asszony nézi a föld tiszteletére való táncot tovább, s lehajoltából feleli:

- Elvitte a subát, a talicskát, egy bográcsot, egy ásót, egy lapátot, egy ásókaparót, egy gyékényt, egy kulacsot, egy pálinkás butellát, só-paprikatartót... - s folytatná tovább, de Mihály belevág:

- Akkor kubikra mönt.

- Én is úgy gondolom - sóhajtván Veron -, legénykorában is odavolt a Galíciában kubikra, várat építeni a császárnak.

A császár... Mindenütt ott van. Még itt is itt van. Hatalmas ember. De a király is hatalmas. Itt a király törvényei parancsolnak. Ha most szólni lehetne a királynak a visszaparancsolás szempontjából. Azonban az messze van. Nem jár itt az ő képében más, csak néha a végrehajtó, de a múlt héten azt is kis híja, hogy agyon nem ütötték.

E gondolatokat Mihály a földre temeti a kukoricaszemekkel együtt.

Veron mondja:

- Hogy él kend?

- Elvagyok.

- Étel?

- Melegöt nemigen öszünk. Könyeret hoz a bérös attúl az asszonytól, aki a juhászokra süt.

A földnek a végére értek. Most már mindkettőjükig új barázdába kell kezdeni, s távolosabbra esnek majd egymástól, s nem beszélgethetnek, mert a szél lekapja a szájakról a hangot. A föld végén tehát megállnak.

Azt mondja Mihály:

- Veron.

- Hallom.

- Nagyon elhagyatott a tanya. Az eső mögverte a falát.

- Látom - felel elmosolyodva Veron -, már nem fehérlik, hanem szürkellik.

Dévajon föl kacag:

- A szürke tanya pedig sötétben nem jó lámpás. Éjszaka oda sem tudnék találni. Hogy talál kend éjszaka háza, ha oda van valahol inni?

Mihály nézi Veront. Szoknyáját hátul a korbba föltűzte, szőke haja kirepkedett a kendő alól. Azt mondja Mihály:

- Nem mögyök én inni sehova. Van bor otthon is. De nem kell. Én csak szomorkodok, mint elhagyatott.

Hallgatnak. Az utak most elválnak kétfelé. Utoljára Mihály szelíden szól Veronhoz:

- Veron, ne hagyd már így a tanyámat. Gyere át szombat délután meszelni.

Veron elpirul.

- Meszelni? - kérdezi. - Hát hogy jönjek én át meszelni? A kis ölbelimet kire hagyjam?

- Hozd át azt is - mondja Mihály. - Csak gyere át meszelni. Nagyon kopott a tanya. Nézd - mutatja a karjával a tanyát -, olyan szomorú, mint a koporsó.

Veron nézi a földet hallgatagon. Azután fölkapja a fejét dacosan.

- Meszelő van? - kérdezi.

- Van. Mész is van.

- Hát - feleli Veron -, szombaton délután átmék meszelni.

Mihály sürgősen készítette elő a hozzávaló holmit. Az ócska törött köcsögbe meszet oltott, és újra kötözte a madzagot is a meszelő nyelén. A bérese, bizonyos nevezetű Várákozó Franczia Péter, csodálkozva kérdezte:

- Hát tud kend meszelni?

Mert ez olyan dolog, hogy ehhez ember nem ért. A kenyérhez való tészta dagasztását meg bírja tanulni, de a meszelést nem. Sohasem lesz az ő munkája olyan, mint az asszonyé.

- Én nem tudok - mondja Mihály -, de tud Veron. Majd átgyn a Veron meszelni.

- Mi a fene? - mondta Várákozó Franczia Péter. - Hisz akkor szüret.

- Biz úgy - felelte derülten Mihály.

Ami kukoricaszemet a földbe elvetettek, már régen kikelt. Olyan hosszú szára nőtt, hogy a tábla közepén Mihály dohányt is ültetett, amit tehetett is, miután oda nem lát be a finánc. A tanya szép. Veron kimeszeli rendesen. A másik tanya is szép. Azt is Veron meszeli.

A másik tanya ajtaja egyébként zárva van, mert Veron innen jár át amoda meszelni.

Szép szelíd tekintetével, égi harmatokkal leszáll az ősz, s megváltozik a táj formája. Amit földanyó a tiszteletére tartott táncok nyomán, a kebele vére árán, fölnevelt: a kukoricák eltűnnek a földről, s messzire lehet megint látni. Most már meglátná a finánc is a dohányt: az ésszel élő ember azonban már ezt is betakarította, földolog lévén a világi életben, hogy semmivel sem szabad dicsekedni. Az ilyesmi irigységet okoz, az pedig távol legyen mitőlünk.

Az őszi reggel ködében halad egy ember a másik tanya felől Mihály tanyája felé. Ki lehet? Veron nézi. Egyszer csak azt mondja:

- Jézus! Az uram! Értem gyün! Agyonüt!

- Ugyan - nyugtatja Mihály. - Bot sincs a keziben.

- Hát ha volna is - fejezi be a megnyugtatót a bizonyos nevezetű Várakozó Franczia Péter.

Hát pedig ez csakugyan a János. A János jön. Kezebeli nélkül. Kissé rongyos. A kutyák elibe szaladnak, ahogy az udvarra ér, és beszélnek neki kutyanyelven.

- Hát megüsmertök? - kérdezi tőlük a szegény János, amire a kutyák fenntartják előbb tett nyilatkozatukat.

Veron a házba fut, és azt mondja: - Jaj, istenöm.

János a Mihály elé áll, köszönti és azt mondja:

- Möggyüttem.

Végtelen keserőséggel feleli Mihály:

- Látom.

Ej, ez kellemetlen. Az eperfa lombtalan ágairól az őszi harmatok esnek a homokba, mondván: totty, totty. Mindig ezt szokták mondani.

Azt mondja János:

- Polló itt van, de nem mer előgyünni.

Mondja Mihály:

- Úgy hát?

Azt mondja János:

- Azt mondja, hogy négykézláb, hason csúszva gyünne ide, ha tudná, hogy a kutyákat rá nem eresztik.

Hejnye a keserves hajnalhasadását ennek a tarka világnak. Micsoda borzasztóságok vannak. A sors miket rendel. Boldog, kit nem szült anya. Hejnye, hejnye. Az indulatok miként száguldanak, és mily rettentő vérszagatások vannak a szívekben.

Azt mondja Mihály, egy lépést téve János felé:

- A kutyáktól nincs mit tartani. Azok megüsmerek.

Azt mondja János alázattal:

- Hát kend?

Most az hirtelen úgy van, mintha nagy erdők lángolnának, egymásnak szaladnának, égszakadások és földindulások történnének, és valamely szörnyű fekete siketség töltene be a földet. Rázkódások vannak Mihályban, de azután rekedten csak azt mondja:

- Én is.

János halovány reménységgel tekint rá:

- Visszacserélünk?

Mihály azt mondja:

- Vissza...

A surbankó béreslegény, ama bizonyos nevezetű Várakozó Franczia Péter, azt mondja a kutyáknak: - Holnap alighanem mind a hárman fánkot öszünk.

1911

SABOTAGE

Az újságban olvasom: sabotage történt Franciaországban. Most itt történt sabotage, most ott történt sabotage. Mit jelent ez a szó; valami új divatot vagy pedig tengeri herkentyűt? De azután írja az újság, hogy az a sabotage, mikor a drágaság miatt fölingerült gazdasszonyok föllökik a piacon a kofák sátrait és letapossák a földre a túrót, a vajat, a gyümölcsöt. Ez hát a sabotage? No, ez nem új dolog, ilyesfélét már láttam honi földön is. Az igaz, hogy nem most, hanem régebben. Szám szerint éppen huszonegy év előtt, éspedig - még kimondani is furcsa - a katonaságnál.

Az Arad megyei Csucsá község alatt történt, ahol marsolás közben éjszaka tábort ütöttünk. Az ezred hosszú úton volt akkor, szeptember második felében Bécsben kellett lennie, hogy ott fölváltsa a szolgálatban a brassói regimentet. De előbb végig kellett „csinálni” a székelyhídi királygyakorlatokat. Ilyenformán, bár augusztus másodikán indult az ezred Szegedről, csak szeptember tizennyolcadikán látta meg a Szent István tornyát, addig folyton kódorgott hol erre, hol arra, Csanádban, Aradban, Temesben, Krassósözörényben, Erdélyben, Biharban. Már ez a hosszú csatangolás is kedvetlenítette a legénységet.

Azt nagy örömmel tudták meg a napiparancsból meg a nyár elején, hogy az ősszel Bécsben kell lenni, mert világot látni szeret a katonalegény. Különösen a gyalogos, akinek nincsen se lóval, se kocsival, se ágyúval dolga, hanem a hátára veti a bornyút, a kezébe veszi a puskát, s: omnia mea mecum porto, készen van, mehet. De ezt a bécsi kéjkirándulást a vén harcosok, agg csatárok, dicső csontok se vették haraggal, ha majd szépen fölraják őket itthon a vasútra, és azután majd „sikojtozva mögy a vason a bagon” egészen Bécs városáig, ahonnan már csábító angyalként integetett az a hír, hogy ott a kantinban egy liter sört tizenkét krajcárért mérnek.

De ezt az örömet jól lehűtötte és jégre tette a kilátásba helyezett negyvenhat napos út, amiből csak kettő telt el vasúton, a többi meg gyalogosan. Felső parancsok dobták, vetették az ezredet ide-oda, az ördög tudja, hova. A parancsnokok tudják, hogy hova, de a legénység nem tudja. Ugyan nekik tökéletesen mindegy, hogy minek hívják azt a helyet, ahova még ma el kell érni, de annyit tudni szeretne, hogy hány órai gyaloglás van rendelve erre a napra. Ezt nem tudja, csak annyit tud a parancs nyomán, hogy másnap hajnalban hány órakor kell útra készen állni. Ha tudná, hogy hány órai út áll előtte, könnyebben nekifohászkodna, és mikor már a nagy fáradtság kerülgeti, tudná biztatni magát az erőfejtésre azzal a gondolattal, hogy hiszen még csak egy kis óra az egész (annyit pedig még akasztva is elbír az ember).

Azonban ezt nemigen szokták megmondani neki, s ez kellemetlen. Ezenfölül abban a kitüntetésben részesült a regiment, hogy neki osztották ki kipróbálás végett az új gyalogsági sátrakat, hogy majd fent Bécsben bemutassa a tapasztalatait. Minden legény a hátán hordta egy-egy sátnak a felét, amely kiváló megtiszteltetéssel velejárt, hogy mindig másik ezred jutott a faluba hálni, emez meg kint éjszakázhatott a harmatos réteken. Márpedig tudvalevőleg szép az a harmat a versben, mikor csillog a rózsaszirmán, de aludni nem kellemes benne. Ha a költőtől azt kívánnák, hogy hajnaltól alkonyatig vigyen harminc kilót, azután vackolódjon le a nedves fűbe, s ott várja még azt az ebédet, amely talán esti tíz órára alighanem elkészül: a költő kevesebb kedvvel írna verset a harmatról.

Szóval kedvtelenek voltak a császár gyöngyei is. Elvégezték ugyan azt a dolgot, ami rájuk volt parancsolva, de morogtak.

A kantinos az országút szélén ültette föl a sátrát. Jó dolga volt ott. A mi regimentünknek a hadtestben az aradi ezred a testvére, azzal szokott együtt dolgozni. Azok is ott voltak az országút túlsó oldalán. Hát két ezred éheseit kellett kielégíteni a kantinosnak, jó üzlete volt neki, mert úgy tolongtak a sátor alá a harci dicsőség kedveltjei, mintha ott ingyen mérnének. Még

napvilágnál jól ment a dolog. Két finác fegyveresen kióvakodott a faluból, és firtatni kezdte a kantinost, hogy van-e neki italmérési engedélye. Az agg csatárok és hős csontok ezen fölingérőltek. Egy cigánytrombitás a finácoknak a fülébe fújta a visszavonulás nótáját, amely magyarul úgy szól, hogy: hát-ra, csak csen-de-sen hát-ra... Miután a finácok nem értették meg, a császár gyöngyei elég érthetően hozták a tudomásukra, hogy már régen nem ettek zöldhúszár-húst, és ha a zöldhúsárok el nem távoznának, akkor ennek a húsnak az evése fog bekövetkezni.

Hallván és látván ezen állapotokat, a királyi pénzügy őrei visszavonultak.

Mint látnivaló, hat óra tizenöt perckor a hadsereg tagjai a szabadkereskedelem hívei voltak, és a külső támadás ellen megvédték a kantinost.

A kantinos ilyenkor módfelett büszke azon irányban, hogy a fegyveres erő császári része ömellette van.

E büszkeségének folyománya, hogy a császári haderő tagjai részére az öt pénz ára szalonnák adagjait egyre kisebbre szabja. Amit a haderő tagjai eleinte megütközéssel vesznek tudomásul. Aztán méltatlankodnak. Akad legény, nem egy, hanem több, aki a csöppnyi szalonnát, mint véres kardot hordozza meg a táborban, kiáltván:

- Nézzétek a betyárt! Ennyi szalonnát öt vasért!

Az emberek, mint komor bikák tekintenek a szalonnára, amely valóban olyan kicsiny, hogy félfogra is kevés volna.

De még mindig semmi nyoma sincsen annak, hogy itt sabotage akar lenni.

Hát hogy történik mégis? Az ördög tudja. Összebeszélnek vajon? Nem. Hiszen a szabad ég alatt vagyunk valamennyien, azt meg lehetne látni és hallani, ha követ fűjnének. De se nem látni, se nem hallani semmit.

Mindössze hol itt, hol ott egy-egy legény a puskája pucolván, vagy a nadrágjára varrva a leszakadt zsinórt, füttyörész. Azt füttyüli, hogy: tárititi, táratatta, tiri-tridum. Ez az ezred hívója. Trombitaszóából magyarra fordítva annyit jelent, hogy: A szögedi hírös lányok, helyre tyu-tyu-tyu. A spirituszgyárba járnak, helyre tyu. Harminc krajcár a napszámjuk, helyre tyu-tyu-tyu. Mégis slingös a szoknyájuk, helyre tyu-tyu-tyu... Nem valami kiváló műdal, hanem hiszen van ennél különb ezredhívó is. Némelyik olyan, hogy nem bírná kiállni a nyomdafestéket, de az mind-egy. A földolog az, hogy a tisztelt társaság megértse belőle, hogy most neki szólnak.

Megértik. Egyre többen füttyülik, hogy: mégis slingös a szoknyájuk, hejre tyu-tyu-tyu...

Az ilyesmiből már meg lehet érteni, hogy a császár negyvenhatos gyöngyei valamiben törnek a fejüket. De hogy miben, az voltaképpen nem tudatik. A külső körülményekből csak annyi látszik, hogy a legények tisztogatják a feleségüket (már hogy a puskájukat), továbbá a derékszíjat viaszkolják azokkal a viaszból való, s már félig elkopott gyertyákkal, amiket ottjártuk alkalmával a radnai templomból „fogtak”. (A baka ugyanis sohasem „lop”, hanem csak „fog”. Ezt sokan nem akarják megérteni, de azért ez nem változtat azon a tényen, hogy ez így van. A fogás, az csak fogás, de az nem lopás. A fogás csak játék. Próbáltam egyszer ezt, mint tolmács magyarázni a bécsi Heumarkt-kaszárnyabeli hadbíróság urai előtt, menteni igyekeztén egy szegény idevaló vért, aki három krajcár értékű fegyverkefét „fogott” a cimborájától, s akinek ezért kidukált a hat hónapi utánszolgálatos dutyi. Mondtam, hogy ez nem lopás, hanem csak fogás, a cimborá holnap vagy holnapután visszafogja tőle a kefét, és visszafog mellé még két pénz ára faggyút is, bakancsot zsírozni, de a hadbírószági kihallgató úr más véleményen volt, és az ügyeket egyéb területekre irányítván, megpörölt azért, hogy miért nem díszkabátban tolmácsolok. Álltam is szigorúan a pörölés alatt a haptákat, gondolván: bolond már megint a

német. Abban az időben ugyanis teljes gondolatszabadság volt engedélyezve a hadseregben, csak éppen hogy kimondani nem volt szabad, hogy mit gondol az ember.)

Egyébként pedig ezúttal csak ott tartunk, hogy fűtülük az ezredhívót. És az országút túlsó oldaláról áthallatszik, hogy az aradi testvérek is fűtülük az ő maguk ezredhívóját.

Szép és hasznos dolog ám az: egy országút, amely elválasztja egymástól a regimenteket. Mert akármennyire testvér is a testvér, de azért választófalak nélkül különféle összeveszések történének. A katona oly könnyen összevesz egymással, hogy az csoda. Például a debreceni és a nagyváradai regiment testvér. A debreceni magyar, a váradai románnal kevert. Ennélfogva a debreceni katona nustyunak nevezi a váradit, mert a román legénynek az a szokása, hogy minden kérdésre azt mondja a maga nyelvén: nu sciu - nem tudom. De a váradiaknál leginkább magyarok az altisztek, azok megtanítják magyarul a román legényt. Mikor azután az ilyen román legény elmegy a debreceni testvér mellett az országúton, csendes odavetéssel megkérdezi tőle:

- No testvér, tudsz-e már magyarul? - Amiből természetesen verekedés támad, és kiröpi a „sajt”-jából a „bajnét”.

Könnyen áll az összeveszés.

Mikor a mieink Bécsben voltak a király szolgálatára, ugyanabban a kaszárnnyában lakott a székesfehérvári hatvankilences Jellasics-regiment is. Szép, szálás emberekből való ezred, amelyet a mieink köznyelven bakonybéli betyárbandának neveztek, cserébe a szegedi bicskás-kompania titulusért. A kaszárnnyában azonban azért nem veszhettek össze a legények, mert a mindenekről intézkedő felsőbb katonai igazgatás gondoskodott arról, hogy ugyanabba a kaszárnnyába az egymásra agyarkodó magyarok közé oda helyezzen a középső helyre egy cseh dragonos regimentet is. A magyarok részéről a gyűlölködés tehát közösen eme kocsisok ellen irányult, mint olyan lények ellen, akik a király úrnak való dicső szolgálatot istállószemét talicskázásával töltik el, és olyan rézbográcsot raknak a fejükre, hogy halat lehetne benne főzni. Szerencsére azonban a nyelvi határok választófalat vontak a különböző nemzetek indulatos fiai közé, és a csehek békességben nyakalhatták a mondhatlan számú söröket. Csak csendes megvetésben volt részük, amit ők - hatalmas testű, nehézlovassági mohamedemberek - még csendesebb megvetésül viszonyoztak.

A két magyar regiment verekedési erőfölöslege a korcsmákban merült ki. Kis kurtakorcsmák voltak ott. Amikben négy krajcár volt a tea, öt krajcár a gyenge tejeskávé, a „melange”, s egyes tobzódók csokoládét ittak porciónként hat krajcárért. És aki megivott négy porció csokoládét, danolni kezdett, és azt kérdezte a füstös falaktól, hogy barna kislány mi lesz vacsorára?

Mit tehet ilyenkor a barna kislány?

A barna kislány ilyenkor azt feleli, hogy: halpaprikás, mi gondja van rája, fehérvári bakát várok vacsorára.

A barna kislány pedig csak elméletben tartózkodik ott a császárváros falai között. Voltak Mirclik, különféle Mirclik, nem kalapos és kalapos Mirclik - de barna kislány, valóságos és tökéletes barna kislány hogyan lehetett volna ottan.

Az emberek a levegőbe bámultak, és ott keresték a barna kislányt. Kinek-kinek a kedve szerint imbolygott azután a füstben éppen az ő valóságos kívánsága szerint.

Némi gondolkodás után kitört a veszekedés. Itt a dolgok megértéséhez szükséges, hogy tekintetbe vegyük, miszerint a barna kislány fehérvári bakát vár a vacsorára. A bakonybéli betyárbanda Fehérvárról származott, onnan sorozták, onnan küldték idegenbe, ellenben a

szegedi bicskás testület szintén jogot formált ezen címhez, amennyiben a Fehérvári generális az inhóberje a regimentnek.

Így tehát jogos viták támadtak afelett, hogy a füstben repkedő barna kislány melyik fehérvári regimentből való bakát várja vacsorára.

E kérdést - mint mindenki beláthatja - csak bajonettel, sörösüveggel és csokoládés ibrikkel lehetett elintézni.

Hát körülbelül ilyenforma szeretetben élt az idevaló regiment a csucsai réten is az aradi testvérekkel. Az is nustyu. Jó, hogy köztük volt az országút.

Azonban ezúttal ott is füttyülik az ezredhívót. Egészen átszól. Az emberek azt mondják:

- Nézd csak, nézd.

Hát nézik, de hát mit nézzenek. Nincsen azon semmi néznivaló, hogy némelyik embernek füttyszóra áll a szája.

De egyszer csak azt füttyülik: turutu, turutu, ritatitati!

Az emberek a fejüket fölütik. Hát ez mi? Hiszen nincs itt ellenség, ez csak hadgyakorlat. De a füttyszól: turutu, turutu, ritatitati...

Ezt a trombitanyelvből magyarra kétféleképpen lehet fordítani. Az egyik fordítás szerint így hangzik: Ká-poszta, ká-poszta, hús is van benne.

Ez a kedélyes, játszi és gyermekes fordítása az illető trombitászonak. Vannak ilyenek is. Mint például, mikor a gyülekezőre hívó trombitászt úgy fordítják le magyar nyelvre, hogy: az ezredes úr együtt akar-ja látni a szamarait.

De a turutu, turutu, ritatitatinak van más fordítása is. Ez így szól, hogy: elő-re, ma-gya-rok, ostro-mot fűj-nak. Fegyverre, magya-rok, véd-jük a hazát.

A katonaduda sok mindent el tud a maga nyelvén mondani, de ilyen izgató szava nincsen több, mint ez: turutu, turutu, ritatitati.

De azért ennek is van hibája. Mint ahogy hiba nélkül ezen a kerek világon nincsen semmi. Rossz a fordítás, amely nincsen tekintettel a haza nyelvi különbségeire, ezt már Guyon is tapasztalta, amikor Branyiskónál rohamra fúvatott, de a csapatok tót része állva maradt, mondván: ez nem nekünk, hanem a magyaroknak szól.

Hanem most más volt az eset.

Az országútnak mind a két részéről fölhangzott egyszerre az ordítás:

- Hurrá! Hurrá!

A következő pillanatban csak egy porfelhő látszott ott, ahol eddig a kantinos terjedelmes sátora állott. Két ezred legénysége rohanta meg, elpusztította, tönkretette, megsemmisítette, tisztán csak azért, mert öt pénzért kevesebb szalonnát adott, mint amennyi dukál.

Másnap hajnalban fölszedték a sátorfát, és tovább mentünk. A két ezred részéről körülbelül négyezer ember táborozott akkor a csucsai mezőn. Ki tudna itt, ennyi vitéz csont és császári gyöngy között igazságot és vizsgálatot tenni?

Szó sem lehetett róla. Másnap mentünk tovább, arrafelé, amerre az utunk vitt, és másnap a kantinos már egészen rendesen porciózta ki a szalonnákat.

1912

ASZTAGÉGÉS

A hosszú életnek egyik titka gyanánt a köhögést is emlegetik, mondván, hogy aki sokáig köhög, az sokáig él. De nem mindenkivel van ez így, mert van, akibe beleszárad az egészség, s múlnak el a napok felette nyomtalanul. Különösen úgy a pusztán van ez így, ahol az emberek egy és ugyanazon dologban élven, voltaképpen észre sem veszik, hogy megöregszenek. Ott olyan egyforma minden, s egyik hét úgy halad el, mint a másik. A nap nyáron itt kél fel a tópart felől, télen emerre a kiserdő táján, s ez a hatvan évvel ezeknek előtte is így volt. A hold lám, változandó, de mégis mindig csak ugyanazon utakat járja, az anyabürgék ha megöregszenek, eladódnak, s helyettük a fiatal bárányok lesznek anyabirkák, hogy idővel szintén eladódjanak. Így van ez mindennel, a dolgok egybefolynak, határköveikül maradván csak néhány emlékezés jó és rossz napokra: bő termés, szárazság, lakodalom, születés, halálozás, s más egyéb ilyen esetek, amikről valóban nem lehet mindig tudni, hogy melyik közülök a szerencsés és melyik a szerencsétlen esemény.

Így például, aki egy majorságban tölti el az életét elejétől végig, annak miként állt hetven évig a világ? Született és megmaradt. Nem vitték el azok az ártó rémek, boszorkányok és kísértetek, amelyek az apró gyerekek után ólálkodnak, s az öreg erdő korhadt fáinak odúiból azonnal előbújnak, ha valahol születés történik, és ott röpködnek halálmadár és denevér képében a ház fölött, s hallatszik a szél szavához hasonló, panaszos sívításuk, ha a szenteltvíz és a keresztbe tett seprő erejénél fogva annak a küszöbén átsuhanni nem bírnak...

A gyermek így megmarad, ha egyébként is arra van teremtvé, hogy megmaradjon. Idő múltán már a pulykát s a libákat őrzi a mezőn, s őszi szélben, tavaszi esőben, nyári tűző napfényben testi ereje gyarapodik. Nől, s midőn már a négy ökorre való nagy ostorral is tud kongatni, hivatalba lép mint kisbéres. Ez valóságos hivatal, mert olyan uradalmaknál, ahol nyugdíj jár a cselédnek, a nyugdíjra való jog a kisbérességtől kezdődik. Nem csoda, ha a fiú komoly méltósággal látja el a rábízott ügyeket, s az anyja is olyan tisztelettel néz rá, mintha papnak készülné. Így telnek az idők, suhannak az évek, s rendes béreslegény válik a gyerekből. Ebben az időben történik a megfeleségesedés, mert megházasodásról szó sem lehet. Azután jönnek az élet eseményei, gyerekek születnek, némely része megmarad, míg elhal az a része, amelyik nem volt életrevaló. Aki közülük felnől, idővel szintén kisbéres lesz, majd béres, azután szintén megfeleségesedik: így formáztatja magát a változataiban az élet. Maga az öreg ilyenkor már nem egyszerű béres, hanem vagy öregbéres, vagy faragó béres, vagy belső kocsis, vagy lovascsósz, vagy pedig a szalmáskertnek a csősze, hol is úgy parancsol, mint a király szokott a birodalmában. Jár-ke, vigyáz tűzre-vízre, nappal az igáknak jelöli meg, hogy melyik kazalból kell hordani, éjjel pedig őrizetet tart kutyáival lopók és gyújtogatók ellen. De mert az élet kereke egyre halad, idővel ebből is kikopik, nem bírja már a járást, az éjszakázást, elérkezik a nyugdíj ideje, s így támad az egykori kisbéresből nyugdíjazott csósz.

Mit tud az ilyen ember csinálni? Hova menjen? Az egész életét egyazon majorban töltötte, a leányok férjhez mentek szerteszéjjel, a fiú más majorban béreskedik, vagy úgy lehet parádés-kocsis a kastélyban, hogyan élhessen tehát az ilyen öreg, aki egy gazda szolgálatában vénhedett meg? Falura menni nem tudna, szédülne a feje ott a sok ember között, s idő előtt halálra válna a házban való lakás szokatlan kényelmei miatt. Mert az ilyen ember télen sem szokott szobában hálni, akkor is kint alszik az ereszet alatt, padon, subában. No, és most nyugalomba vonulván, mit tegyen? Ő maga bizonyára nem tudja, de azért van az uradalmi tiszt, azért járt iskolába, azért van neki esze, hogy kitalálja. Meg is teszi. Mindig van az úgy, hogy búzaasztagok, szalmakazlak valahol a majortól messze vannak egyberakva kint a földeken. Hát azt is csak őrizni kell. Hát elhúzatnak oda az ökrökkel az öregnek egy kerékre járó kis házat, egy szoba az egész, éppen csak hogy megfér benne egy ember, az öreg azután

abban lakik, és számlálja csendesen, hogy mennyi napja van még hátra. Kenyeret visznek neki, kopolyakutat maga ás magának, konvencióban kijár a liszt és szalonna; voltaképpen duplán nyugdíjas az ilyen ember, és királyi életet él a fölöttébb kedvelt magányosságban, a föld illatai között, és a nevető csillagok ezrei alatt, amelyek e helyen mind tisztán csak neki világítanak.

Rákóczi Mihály tehát ebben a sorsban élt, ebben töltötte kedvét, olykor körüljárta a búza-kazlakat, és szorgalmasan pipázott. Kis veres cseréppipájával társalkodott, ült a ház előtt a széken, a kutya lekuporodott mellé a földre, söpörte a farkával a homokot, a fejét a gazdája ölébe tette, s nézett reá beszédesen.

Ilyen alkalommal történt, hogy Mihály felugrik a székről, rohanni akar előre, de felbukik a tulajdon lábaiban; rettentő Isten, ég a búzakazal!

Ég-e? De ég ám! És azután van itt ilyenkor valami tennivaló? Dehogyan van, hát mi volna? Nincsen az a záporosó, amelyik el bírná ezt a tüzet oltani. A meleg lángok megforgatják a levegőt, szelet csinálnak, a szikrák röpdösnek át a többi kazalra, s rövidesen tűzlángban van minden. Lehet ez ellen tenni valamit? Már látszik a pusztán, hogy valahonnan vágtat errefelé két csendőr, látszik az is, hogy a major felől szintén vágtatva halad errefelé a segédtsízt, és Mihály a kerekesház falához támaszkodva hajtja le öreg fejét azzal a gondolattal: az élők világából miért nem szólított el a jó Isten még tegnap, mielőtt ez a szégyen velem megesett volna?

Hát vágtathatnak a lovasok, mert hiába vágtatnak; a munkájuk hasznához akár kocogva is jöhettek volna. Mert segíteni a bajon úgysem tudnak semmit. Csak az előljáró csendőr táskájából kerül elő a kis szolgálati könyv, hogy beleírja azokat az adatokat, amik a járásbíróshoz szerkesztendő jegyzőkönyv megrendíthetetlen alapjául szolgálnak.

Miféle szél hozta éppen most erre ezeket a lovasokat? Miért nem jártak ebben az időtájban másfelé? Azt az ördög tudja csak. Mert ha nem látják meg a tüzet, nincsen semmi baj. A búzakazlak biztosítva voltak, a kárt a biztosítótársaság kifizeti, és rendben van a dolog. A csendőrnek azonban kötelessége a bűnt keresni, hát keresi is. A bűnt ebben a formájában úgy hívják, hogy a gondatlanság által okozott tűzvész.

- Mert az úgy van, segédtsízt úr - mondja az előljáró csendőr a majorbeli ifjúknak -, hogy gondatlanok az emberek. Pipára gyútnak, és eldobják az égő gyufát. A gyufa meggyújtja a száraz fűvet, a tűz lassún ellegel a kazalig, azután akkor itt a baj.

A csendőr Mihályhoz fordul:

- Persze, maga is eldobálta az égő gyufát?

Rákóczi Mihály mint a félbolond bámul a lovaskatonára. Jóformán nem is érti, hogy mit beszél, csak legyint egy nagyon szomorúat a kezével a tüzes, forró, meleg levegőbe. Elméjében csak az a gondolat jár, hogy miért kellett megérnie ezt a szégyent. Könnyei omolni kezdenek, a majorbeli ifjú a vállára teszi a kezét:

- Ne sírjon Mihály, ne sírjon. Azon úgysem változtathat, ami történt. Azután nem készakarattól történt...

Készakarattól... Mihálynak csak most ötlik az eszébe, hogy talán még abban is gyanúba fogják, hogy ő maga gyújtotta föl a kenyéradó gazdája vagyonát. A szálas vén ember teste megreszket az erős zokogástól, két könyékkal borul a kerekesház falfalához, s ott sír keservesen.

Azonban nem, ez nem úgy van. Mihályt senki sem gyanúsítja rossz szándékkal. De a csendőr a gondatlanságot megállapította, arról, mikor a falujába hazaért, jegyzőkönyvet szerkesztett, s beküldte a városba a bírónak. A bíró meg tárgyalást rendel, és kimegy a pusztába a levél

Rákóczi Mihálynak és a major öreg tisztartójának, hogy az ügyben ítékezés lesz, arra megjelenni tartoznak.

Így lett hetvenkét éves korában Rákóczi Mihály leveles ember. Ez különös kifejezés; más nyelvre talán aligha lehetne lefordítani. Megszégyenítő, megbélyegző mondás. Az a leveles ember, akinek a hatóságokkal meggyűlt a baja. Akit ide-oda citálnak törvény elé, akinek sok pecsétetes levelet küldenek. És a jeles nap előző estjén izen az öreg tisztartó az öreg Mihálynak, hogy háljon bent a majorban, majd reggel együtt mennek kocsin a messzi vasúthoz, s onnan a vaskocsin be a messzi városba - törvény elé.

És állnak a törvény előtt. Mihály sohasem látott ilyesmit.

A lelkében olyasvalamit érezhet, mint akit ártatlanul akasztani visznek. Kábultan hallgatja a kérdéseket, amiket a bíró a szándékosság felől a tisztartóhoz intéz.

- Szándékosság? - mondja ez. - Szó sem lehet róla. Negyven évig szolgált a kezünk alatt. Becsületes ember. Az eset után két hétig mindennap jeget küldtem neki a veremből a fejét borogatni, mert azt hittük, hogy megbolondul.

Ez a rövid védőbeszéd elég arra, hogy a bíró a szándékosság gyanúját tovább ne feszegetse. Jön azonban a gondatlanság kérdése. A bíró felolvassa a csendőr jegyzőkönyvét, hogy Mihály eldobta az égő gyufát, s ebből származott a veszedelem.

- Én? - kérdezi az elszomorodott Mihály. - Én?

- Hát hiszen kendről beszélünk - mondja a bíró.

Mihály hallgat. Hol az egyik lábára áll, hol a másikra. Öreg tisztartójára tekint:

- Mit mondjak erre tekintetős uram?

- Az igazat mondd, Mihály, az igazat.

- Hát ha az igazat mög köll vallani, nem üsmeröm én a gyufamasinát. Nincs is masinatartóm. Mióta élök, mindig acéllal szoktam a pipára csíholni.

No, ehol van ni. Most meg a bíró van már kétközből. Ilyen körülmények között Mihály csakugyan nem dobhatta el a gyufát, sem égve, sem ojtottan. Azonban a csendőrség levelének is becsületet kell szerezni. Mondja hát a bíró:

- Adja kend elő, Mihály, a pipáját.

Mihály a pipát előhúzza a kabátja belső zsebéből. Régi kis veres cserépdarab. Kurta gyűrűcsészár van benne, amit a pusztai ember maga szokott a bokorról vágni, és maga is süti ki a belét tüzes dróttal. Mihály szeme szeretettel legel az öreg barátkozó eszközön, s félve nyújtja oda a bírónak: hátha nem adja vissza?

Nézi a pipát a bíró. Lefelé fordítja, rázza, lotyogatja. Ráhúzza a kis rézkupakot, s megint csak rázza. Hát amint lotyogtatná, a rossz kupak, amit amúgy is csak az imádság tart az ócska készsége, hozzányúlás nélkül is kinyílik. Azután lecsukja a bíró megint, de hiába csukja, mert visszapattan magától. Ha nem pattan is vissza, olyan görbe az oldala, hogy nem fedi a pipa tetejét; abból ugyan a parázs mindig kieshetett.

- Hát ehol van ni, öreg - mondja a bíró. - Itt van a gondatlanság. Hát szabad a szérűskerti csösznek ilyen pipából pipázni? Amelyikből lépten-nyomon kihullhat a parázs?

Mihály nézi a bírót, de leginkább a pipát, ahogy jár a bíró kezében. Hát mit rá nem fognak? Lám, milyen a világi élet. Csendes elszomorodással mondja:

- Van vagy harminc éve, hogy használok ezt a pipát. De soha az én kezem alatt tűz nem támadt.

- Hát egyszer történik az, ami még sohasem történt - mondja a bíró. - Mert csak a pipa okozta a tüzet, nem más. Hát én csak megbüntettem magát ezért a gondatlanságért, hogy ilyen rossz kupakot tartott a pipán.

A vén nyugalmazott cseléd megrendül. Az öreg tisztartó is nyugtalanul néz a bíróra: hiszen ha ezt az embert becsukják, ez élve többé nem mer hazakerülni. A bíró mondja tovább:

- Megbüntetem száz koronára, de egyúttal mindjárt el is engedem a büntetést.

Mihály e szavak hallatára a gondolataival igen csak kétközzben van. Mert úgy gondolta, hogy vagy felakasztják, vagy eleresztik. Most azt hallja, hogy meg is büntették, meg nem is. A gazdájára néz, a tisztartó mosolyog azon, hogy a kecske is jóllakott, s a káposzta is megmaradt. Mihály nekibátorodva tesz néhány lépést az asztal felé, s nyúl a pipa után.

De a bíró ráteszi a füstölőszerszámra a kezét:

- A pipát pedig bűnjelként lefoglalom, és az iratokhoz mellékelem. Most már elmehet, öreg. Nincsen több dolgunk egymással.

Mihálynak a pipa felé nyújtott, reszkető karja lehanyatlik. Fájdalmas, búcsúzó tekintetét a rabságba jutott, cserépből való élettársra veti, akivel a szabad mezőkön oly sok időt békességben töltött. Akihez ő beszélt, s aki a füstje által az ő beszédére felelt. Most válni kell a törvény rettentő hatalma folytán. A vastag ősz bajuszba a szemekből két öreg könnycsepp szalad, s onnan a földre hull. Mihály lassan megfordul, s tétován nézi, hogy melyik ajtón menjen ki. Nem sok válogatás van a kettő között. Elmegy az egyikig, megfogja rézkilincset, már menne is kifelé, de az ajtófélből megindult, könyörgő szavával még egyszer visszafordul:

- A szár nem találtatódott hibába. A szár nem bűnös. Legalább a szárat tesszen hát visszaadni...

1912

KÜLSŐ ÉSZJÁRÁSOK

Albert Königgrätznél

Az öreg Albert véleménye és a világi dolgok körülállásáról való tekintete szerint méltóságos úr vagyok. E dolog genézise ott kezdődik, hogy amidőn Albert, mint célszerű szőlőmetsző-napszámos a tanyába került, úgy titulált, hogy tekintetős úr. Albert a Sebőkökből való, s valaha ez az egész táj a Sebőkök birodalma volt. A vidéket ma is Sebők-hegynek nevezik, s bár a birtok a Sebőkökről lemaradt, a tájról a név sohasem fog lemaradni. Az öreg Albertet tehát mint az egykori tulajdonos ősök leszármazottját kell tisztelni, s nem járja az, hogy egy ilyen ember tekintetes urazza azt a jöttmentet. Amúgy sem lévén a titulusokkal barátságos viszonyba elegyedve, mondtam, hogy mondják meg az Albertnek, hogy teljesen felesleges dolog az a tekintetesurazás. Albert másnap nagyságos úrnak nevezett, mondván: ide nézzön, nagyságos úr, hogy van-e még csak egyetlen tőke is a kerekvilágon úgy megmetszve, mint ahogy ez van? Mondtam aztán, hogy mondják meg Albertnek, hogy minek az a nagyságos titulus, mire Albertben feltámadt az ősi dac, s azótától fogva méltóságos urazott, mondván, hogy tudja ő, hogy mi dukál, mert nemhiába volt ő katona a Königrécbe, a nagy szaladásnál.

Így állván a dolgok, délben, ahogy ennénk az ebédet az ereszet alatt, átszólók a másik asztalhoz:

- Albert bátyám csakugyan ott volt a nagy szaladásnál Königrécbe?

- Ott, ott - mondta Albert, s megállt a kezében a leveseskanál, hogy most már megint, igazság szerint, ha jól keressük, miről jó az ilyen régi dolgokról való beszéd.

- Aztán sokan voltak ott?

Azt mondja Albert:

- Voltunk löhetősen.

- Aztán mi történt ottan?

- Hát - feleli -, ami az ilyen katonai sokaságba szokott. Patallérozás, lüvés, szólt az ágyú...

- Hát aztán, Albert bácsi? Hát mondja már!

- Hát - mondja Albert bácsi -, hát addig lüvöldöztünk, hogy elbuktuk a csatát.

- Hejnye - mondom -, fene teremti. Magyar embör létökre, hogy bukhatták már el a csatát?

Egy árva szó nem sok, de Albert bácsi egy ideig még annyit sem szól. Idő múltán mondja csak megvetőleg:

- Hát pedig, méltóságos úr, amit kilenc nap alatt előremarsoltunk, azt két nap alatt viaszas-lattuk. A szégyön azonban nem gyühet tekintetbe, mert a dolog nem a magyarokért történt...

...Erre az igazságra azóta alighanem mások is rájöttek.

1912

KUTYAVÉR A HAVON

Tél van, jól meglepte a határt a hó, minden aludni látszik, csend és némaság van a tájon. Ilyenkor nemigen járnak-kelnek az emberek a hidegben, amit nyilvánvalóan mutat az is, hogy az úton csak egy ökrös szekér mozog. Halad kifelé, a pusztának. Ritkaság az ilyesmit látni, mert errefelé nem szokás az ökrön való járás. Leginkább lóval haladnak. Nem is igen van itt szekér, hanem csak kocsi.

Most azonban úgy áll a dolog, hogy ez a szekér fáért megy ki az erdőbe. Barátságból, szívességből, meg egy kis részért, amit a fából kap. Mert a szekér Savanya Jánosé, ami fa pedig kint van az erdőn hazahozni való, az a komáé, bizonyos nevezetű Franczia Péteré. Péter ugyanis, mikor árverezték a rőzsét az erdőben, rálicitált egy kisebb rakásra, ki is fizette, és most azt mennek hazahozni. Mindketten ott ülnek a szekéren, beszélgetvén. Van rá módjuk, mert az ökrös nem szokott valami nagyon sietni. Azért mondják a lusta emberre, hogy lassan jár, mint az uraság ökre. Ezek ugyan nem urasági ökrök, hanem csak célszerű szögény embör jószágai, bár úgy lehet, hogy ennél fogva még lassabban mennek. Alig hallatszik, hogy haladnak, pedig így a havas világban a csendek csendje ül a tájon. Nem mozog senki és semmi, még a varjak is eltávoztak jobb helyre, mert mit keressenek a havon? De éppen ezért, mikor némi zajt hall a hátuk mögött Péter, visszatekint.

- No - mondja -, gyün a kend kutyája, a kuvasz.

- A Talpas?

- Az.

Hát csakugyan. Jön a kutya, s ahogy a szekérhez ér, ugyancsak ugrál, és mint mondani szokás: nagyon hányja-veti a fülét. Ez kutyanyelven örömet jelent, s ha még trüsszög is hozzá, ez a legnagyobb fokú örövendezés. Az mondja ilyenkor a kutya:

- Hiába akartok elszökni előlem, csak utánatok jöttem a tanyából.

A gondolatban való beszédre azonban azt mondja Savanya János:

- Az ördög bújjon beléd, miért nem maradtál otthon.

De a kuvasz csak ugrál előre-hátra a szekér körül, valamit kiabál az ökröknek, mond is valamit, amit Franczia Péter alighanem megért, szólván:

- Hiszen otthon hagyta a pulit házörzőnek.

Ez némi megnyugtató voltna, mert így a baj csak kisebb. De alig telik bele néhány minutum, már hallatszik hátulról a beszéd, hogy bek-mek belemek, mire felel kuvasz, hogy buff-buff balabuj. Mert jön ám a pulikutya is ész nélkül a szekér után, s a kis fekete gombóc állat szinte nem is szalad, hanem gurul a havon sebesen, mint a ballangógyökér, mikor az őszi szélvihar a pusztán kergeti. S közelbe érve, mondja a puli is ugyancsak:

- Engem sem lehet ám becsapni! Engem sem lehet ám becsapni!

A két állat bolondos táncot jár afölött való örömeiben, hogy megtalálták a szekeret. Savanya János ugyan jókedvvel legelteti a szemét a kutyákon, másként azonban ez baj, hogy eljöttek a tanyából. Mert ha a kutya így elszökik hazulról a gazda után, s az orra után menve megtalálja, azt visszakergetni nem lehet. A kutya hűsége mondja-e föl ilyenkor a szolgálatot, vagy hogy éppen a hűsége tartja ott az úton levő, ennél fogva esetleg veszedelemben levő gazdánál: azt nem tudni, de annyi bizonyos, hogy azt sem szó, sem ütés el nem riasztja. Ha megverik, néhány száz lépésre hátramarad, de azután újra elősompolyog, és olyan szomorúan tud a szeme nézésével beszélni: ne üzz el, engedd, hogy veled lehessenek... A külső ember, ha a város felé megy kocsin, s észreveszi, hogy a kutya utána szökött, inkább visszafordul, így hazamegy vele a kutya is. Otthon azután a kutyát megkötik, s a gazda újból elindulhat. Mert egy rendes házörző kutya ér annyit, mint egy borjú, s ha a kutya a kocsival a városba kerül, ott eltéved és elvész.

Itt ugyan nem a városba mennek most, hanem azért csak baj van. Mert a törvény szerint az erdőbe nem szabad bevinni a kutyát. Ha a csósz megtalálja a fák közt, lelövi.

Visszafordulni sem lehet a kutyák kedvéért. Mert itt most meg az a baj, hogy ökörrrel vannak. Lóval még meg lehetne fordulni, mert sebes járású. De az ökörrrel nem, mert akkor estig sem érnek ki az erdőbe. Pedig a rözse már ugyancsak szükséges, mert hideg van, és a tüzelő Franczia Péteréknél végképpen elfogyott.

A kutyai ügyben a szekéren megindult lassú tanácskozás utoljára is abban állapodik meg, hogy nincsen itten már más tennivaló: hadd jöjjenek az állatok. János mondja:

- Majd oda parancsolom őket a szekér alá, a kerekek közé.

- Hát persze, hogy persze - feleli megnyugtatólag Péter, egyébként sem az ő kutyáiról lévén szó.

És mert senki sem tudta még ekkor, hogy mi következik.

Bárki bármit beszéljen, csak elér azért az ökör is oda, ahova kívántatódik, mert íme, idő múltán ott vannak az erdőben. Franczia Péter tanulmányozza a rözserakásokat, és bár még az ősszel vette meg a magáét, ráismer a mostani havas állapotában is. Mert, amikor licitált rá,

ócska asszonyszoknyából való kék rongyból azután pántlikákat csinált, s azokat a rakásnak mind a négy sarkára odakötötte. Mert hiszen szólásmondás ugyan, hogy igaz jószág nem vész el, de e tekintetben az elővigyázat sohasem fölösleges. A rongyok például most megmondják Péternek az igazát, és egyben arról is tanúbizonysága szolgálnak, hogy a rőzse egy sarkából sem lopott senki. Mert ha lopott volna, a lopott holmival elvitte volna a sötétben a rongyot is. Mert annyira már csak mégsem szemtelen senki, hogy nappal lopjon. Mert aki ezt tenné, az már csakugyan nem volna becsületes ember.

- Hát ez az no, ha mondom - vélte Franczia Péter a rőzsére mutatva.

- Hóha, hó - szólt Savanya János az ökröknek, mire azok (nagy nehezen: egy szóra) megálltak. Ki is veszi azonnal a jármot a nyakokból, e nagy fehér szótalanságokat kötélre eresztvén. Azután rakják a rőzsét a szekérre, ami voltaképpen nem nagy munka, mert nem olyan sok a rőzse, hogy egy fuvarban haza ne lehetne vinni. A kutyák ülnek a szekér mellett, s nézik a dolgot. Ahogy a rakodással készen vannak, a szekérrúdra ül a két ember, és előveszik a tarisznyát. Enni kell. Az ökröknek nem kell enni adni, mert azok a tulajdon belsejükben viszik a tarisznyájukat, kérődzvén kedvükre. Az emberek szalonnát esznek kenyérrel, a kutyák kapják a bőrét meg a héját. Ha majd ettek, fognak, s indulnak mindjárt visszafelé: így csak talán nem lesz a kutyákkal semmi baj.

Ekkor a nem messzi csőszházból, amely eddig a hóban eltemetve aludni látszott, kijön a csősz, és feléjük tart. De nemcsak maga jön, hanem az unokája is beleakaszkodott, fogván öregapó kabátjának a zsebje szélét.

Öregapó mondja neki:

- Ne gyere Juliska, ne gyere kicsinyöm, mögfázol.

De a kis vakarcs csak belekullanszkodik, és húzatja pagát a zsebszélnél fogva. Így a csősz ráhagyja a dolgot s halad. Ahogy azonban közel érnek, a két kutya dühödt ugatással támadt rájuk. Azt amúgy is megtennék, hogy ugatnának az idegenre, mert a szekérnek és ökröknek védelmét kötelességüknek ismerik, de így étel idején különösen mérgesek, valószínű, hogy ilyenkor az állat az ennivalóját félti a közeledőtől. Mire Savanya János a szekérrúdról felugrik, az öreg csősz bot nélkül lévén, ugyancsak topog a kutyák előtt, tolván hátra a két kezével maga mögé a kis unokáját, hogy az ebek meg ne marják. A kislány azonban, mire Savanya odaér, hogy a kutyákat elkapja, már halálra rémült, reszket, sikít, ordít, kiabál.

Savanyaék kötelet vetnek a megdühödött veres kuvasz nyakába, és János a pulit a háta szőrénél fogva kapja el. De még így is alig lehet a kötélén tartani a kuvaszt, a puli pedig annyira menne neki a sikoltozó kisleánynak, hogy még a gazdája kezéhez is visszakupkod, hogy erezze.

Lehet, hogy az öreg csősz a legjobb szándékkal jött, de lehet az is, hogy némi bosszankodás volt benne. Lehet, hogy hivatali tekintélyét látta megsértve azáltal, hogy tudta és beleegyezése nélkül rakták föl a szekérre a rőzsét. Sőt, ez a valószínűbb, és a kutyák szörnyű megvadulásának az oka is ebben keresendő. Mert a kutya meg tudja érezni azt, hogy kiken kell ellenséget vélni. Mindegy azonban most már, bárhogyan van a dolog, a csősz tökéletesen dühös. A csőszházból a nagy ugatásra, jajveszékelésre és lármára kiszalad a háznép, és az öreg szörnyű haraggal kiabál nekik.

- Hozzátok ide a puskámat! Lelövöm azt a disznó dögöt! Ne tőgye nehézségössé az én unokámat.

Savanya fogja a kutyákat.

- Csak talán nem lüvi kend le?

- Lelüvöm én - kiabál a csősz.

- De nem engedöm ám!

A csősz fia vagy veje azonban szaladva hozza már a puskát, és szalad utána a háznép is! Lűvés lössz. Az öreg kézbe ragadja az ócska mordályt, és a kutyára fogja. Azonban, ahogy ő takargatta az unokáját a kutya elől, úgy takargatja most Savanya a kuvaszt a puska elől.

- Ne bántsa kend, ne bántsa kend! - kiabálja.

A kötéllel odarántja a kuvaszt a lába közé, csizmáival átszorítja derekát. A csősz ordít:

- Eressze kend el a kutyát! Lelüvöm!

- Nem eresztöm! - ordít vissza Savanya, és a sok ordítózás olyan lármát csap a havas erdőben, hogy a többfelé fákon dolgozó napszámosok is előfutnak: talán embert ölnek itt.

Forog a csősz mindenfelé a puskával, hogy honnan találhatná el a kuvaszt, de forog Savanya is, a kutyával a lába között. Végül az öreg csősz, félig megvadulva azon, hogy a tekintélye így forog kockán, rálő a kutyára. Jól talált. A fejet találta el, a kutya megszűnik a gazdája lába között ugatni, megrogyan, egy szót sem szól, véresen a hóra esik.

Nagy láрма támad, az ökrök a lövéstől megvadulnak, majd elszakítják a kötelet, káromkodások hallatszanak, és a csősz, akit nagy indulatából a fegyverdörrenés észretérített, sietve vonul minden népével vissza a házba.

Franczia Péter fogja be az ökröket, Savanya nézi a döglött ebet. Véres feje mellett megáll a puli, és vékony, apró szűkülésekkel temeti a cimborát. De az egybegyűlt emberek is vetnek utána némi elismerést, szólván a riadalom után hirtelen beállott csendben:

- Kár érte...

- Jó kutya volt...

- Röndös kutya volt...

Savanya úgy érzi, mintha a torkát fojtogatnák. Nem szól semmit, mert attól tart, hogy talán sírva fakadna, ami mégsem volna illő. Csak némán emeli föl az öklét a csőszház ellen.

Azután elhaladnak a szekérrel, amely után szomorúan ballag a puli.

A kuvasz teteme ott maradt az erdőszélben, a havon.

A szekér már messze jár, de Savanya János olykor visszafordul róla, és átkozódva emeli az öklét a csőszház felé. Franczia Péter bólogat hozzá és azt mondja:

- Fiskálist köll fogadni.

Csakugyan, Savanya János ügyvéddel megy el a tárgyalásra, a járásbíróság elébe. Mert ez olyan dolog, hogyha a tanya egyik sarka rámegy is, itt igazságnak kell történni.

Egybegyűltek mindenk, panaszos, vádlott és tanúk is számosan. A fiatal fiskális izgatottan mozog köztük, mert bizonyára különös tetemrehívás ez. Az-e? Vagy kutyalövési ügynek nevezzük? Az sem, mert ez a törvény szerint nem más, mint idegen ingó dolog szándékos megrongálása. Ez a meghatározás Savanyát balsejtelemmel tölti el. Hiszen olyan kutya nem volt a határban. Azután csak ingó dolog. A kútveder az ingó dolog az ostorfán, mikor a szél fújja, nem pedig a kuvasz. Hát micsoda dolog ez?

De félre az elmélkedésekkel. A bíró a tárgyalásba kezd, és megkérdezi az öreg csősz, bizonyos nevezetű Szőke Hadadi Sándort, hogy hallván a vádat, bűnösnek érzi-e magát?

- Hát nem - mondja az öreg, és hivatali méltósággal lép előbbre -, mert én törvényösen töttem, amit töttem. Itt a bizonyság...

És a belső zsebből előhúzza az erdőöri utasítást, amelybe bele van nyomtatva, hogy a kártékony állatot lelőni kötelesség.

- De - mondja a bíró - a kutya nem kártékony állat. Akkor nem tartanak a tanyákon, ha kártékony volna.

- De bizony csak - véli Szőke Hadadi -, kártékony az, ha nincsen kötve.

Ez érv. De most Savanya tanúi lépnek elő, és igazolják, hogy hiszen kötél volt a kuvasz nyakán, meg a gazda lábai között is volt.

- Itt - mutatja Savanya a lábait -, itt, a tulajdon két lábom közt volt.

- Hát pedig - mondja a csősz, bizodalmasan tekintvén a bíró felé (hiszen mindketten hivatalos emberek) -, én amellet vagyok, amit mondtam. Az a kutya van kötve, aki láncon van, karó mellett.

- De a gazdája lába közül lőtte kend ki?

- Hát ha onnan is - rángatja panyókára a vállát az öreg csősz -, akkor is törvénytelen állat volt. A törvény kötelez engöm.

A törvény... A csősz diadalmasan néz körül. Ki az, aki a törvény ellen mer? Savanya szomorúan kezd érezni, hogy a kuvasz esete alighanem megbosszulatlanul marad.

Azonban okos ember a bíró, mert hiszen azért bíró. A csősznek most így adja föl a szót:

- Ha kendnek minden törvénytelen állatot le kell löni, miért nem lőtte kend le a pulit is?

Savanyáék pártján elfojtott kacaj. Ahán. Ez azután kérdés. Ez már teszi.

Az öreg csősz is meg van lepődve. Az ám. Csakugyan. Erre nem számított. Kezd megzavarodni. De azután hirtelen támad az ősz hajak alatt egy gondolat, és csendesen feleli a bírónak:

- Mert a csőszpuskának csak egy csőve van.

Hiába azonban minden furfang és okoskodás. A bíró kétszáz koronára elítéli a csősz, amit az megroggyanva vesz tudomásul. Csak akkor éled, mikor tudatja vele a bíró, hogy büntetlen múltjára való tekintettel az ítélet végrehajtását felfüggeszti.

- Hanem - mondja tovább - kártérítéssel tartozik. A kutya árát meg kell fizetni.

- Hejnye, hejnye - csóválja a fejét öreg Hadadi Sándor.

- De pedig úgy, úgy - vélik Savanyáék, és a fiatal, szorgos fiskális azonnal meg is állapítja a kutya árát:

- Nyolcvan koronát ér a kutya!

Savanyának ez tetszik. Hálás pillantást vet az ügyvédre, és a kuvasz méltatásába kezd. (Az sem gondolta volna világéletében, hogy ilyen úri helyen fájlalódnak a fejek végette.) Mondja Savanya:

- Hát szép kutya volt. Nagy kutya volt. Erős, bátor... Az üsmert a határban mindönkit.

Mélabúsan teszi hozzá:

- Ugyan ütet is üsmerte mindönki a határban.

A tanúk komoly meggyőződéssel bólogatnak:

- Hát ami igaz, az igaz.

- No, de - mondja a bíró - nyolcvan koronát mégsem ér egy házőrző kutya.

- Hát kit így, kit úgy - véli Savanya -, kutyája válogatja, mög gazdája válogatja.

Hát ez az. Savanya így állapítja meg, hogy mi az a praetium affectionis. A magyar törvény sokkal szebb szavat talált erre a fogalomra. Úgy hívja, hogy: kéj-becsár.

A bíró előszólít egy tanút:

- Hát ismerte maga azt a kutyát?

- Hát - feleli sértődve a tanú -, már mögkéröm az urat, hát hogyne üsmertem volna. Úgy igaz, ahogy a sógor mondja: üsmert az mindönkit, mög ütet is üsmerte mindönki.

- No jó - mondja a bíró. - Hát mennyi pénzt adott volna érte?

A tanú előreteszi az egyik lábát, s gondolkozva nézi a csizmája fejét.

- Pénzt - szól -, pénzt nem adtam volna érte.

- Akkor hát nem is ért a kutya semmit.

Most többen is szólnak:

- Dehogynem, dehogynem. Ért az. Csakhogy nem szokás kutyáért pénzt adni. A kutyát cserélni szokás.

- Azután mit adott volna cserébe?

A tanú megint gondolkozik, a bíró meg türelmetlenkedik. Valóban, a kéj-becsár megállapítása nem egészen könnyű dolog.

Az ember széjjelnéz, hátratekint, mintha a többitől várná beszédéhez a jóváhagyást.

- Hát egy birkát löhetött volna érte adni.

- Milyen birkát? Valami kis bárányt?

- Nem. Öreg birkát.

- Mit ér egy öreg birka?

- Hét-nyolc pengőt.

- Jól van - állapodik meg a bíró a dologban. - Tehát egy nyolc forintot érő birkát adna a kutyáért, ha megvolna.

A tanú helyénvalónak találta a teljes igazság kedvéért még egy megjegyzést tenni.

- Már, kérem alássan - mondja, és lassan sikálja a keze fejével az állát -, én nem adnék érte még egy kis bárányt se, mert neköm van kutyám. Hanem ezt úgy köll fölfogni, hogy akinek nincsen kutyája, annak mögért volna egy öreg birkát...

Jól van ez már így is. A bíró a különféle körülményeket mérlegelve, huszonöt koronában állapítja meg az elpusztult kuvasz árát.

- Hallotta - szól Hadadihoz -, huszonöt korona. Ennyit tartozik kártérítésben fizetni.

Az öreg csősz fél szemmel néz a bíróra, azután kérdezi:

- Mennyi az, kéröm?
- Mennyi? - mondja a bíró. - Hát hogyan mondjam? Huszonöt korona az huszonöt korona.
- Nem értök én ahhoz - feleli Szőke Hadadi elütőleg. - Hanem, hogy mennyi pengőben?
- Tizenkét forint ötven krajcár. Ennyit fizet kend. Belenyugszik?

Az öreg elszomorodva feleli:

- Hát, ha muszáj...

Azonban Savanya János áll elő:

- De kéröm alássan, én mög keveslöm azt a pénzt a kutya árában.
- Elég az pedig, hallja - inti le a bíró.
- De kéröm, vesztésébe, szomorúságba, fájdalomba miért volna az elég?
- Azért - mondja ki a bíró az igazságot -, mert a kutyának nincsen szalonnája.

Öreg Szőke Hadadi sietve gombolja ki a mellényt, hogy pénzeszacskót elővéve, azonnal fizessen. Amíg följebb nem megy a kutyának az ára. Savanya a pénzt zsebre teszi.

- No - mondja a bíró, az ügy sikeres elintézése után -, most már nincsen baj semmi, ugye? Meg vannak elégedve mind a két oldalon?

Szőke Hadadi fölhúzza a vállát, legyint a kezével.

- Hát a bírság... mindegy, no. Ha így van az ítélet, hát így van. De én már embörrel ezöntúl nem találkozhatok odaki, hogy mög ne kérdözze túllem: mikor mög kend mögint kutyára vadászni, Sándor bácsi?

Savanyáék gúnyosan mosolyognak. Mert hiszen ha csak ennyiből állna a dolog. De van folytatása is. Öreg Szőke Hadadi Sándor nevéből a mai naptól kezdve a Szőke név kimaradt. Mától kezdve a helyét a Kutyavadász gúnyszó foglalta el. Hatalmas úr az Isten, de ezt a nevet róluk többé még ő sem veszi le. Idővel, amikor az öreg csősz már nem is él, és a Juliska unoka lesz férjhez menendő, csak úgy fog arról a pusztaszélen a szó verni:

- A Kutyavadász Hadadiék Julcsájának holnap kötik be a fejét.

1912

A NAGYVÍZ

Hetvenhétben néhány esztendőre elszakadtunk az ősi várostól, mert édesapámék átmentek Makóra lakni. A nagyvendéglőt bírták bérbe a püspöki uradalomtól. Ott jártam iskolába, s hetvenkilenc tavaszán a harmadik gimnáziumi osztály küszöbét tapostam. Kis algimnázium volt, a reformátusok tartották fent, a négy osztálynak igazgatóstul együtt csak négy tanára volt. De abból is egy egyúttal pap is volt, Szalárdy Antal tiszteletes úr. Ha a tiszteletesnek délután el kellett menni temetni, akkor már valamelyik osztály tanár nélkül maradt. Ilyenkor engem küldtek le az első vagy a második osztályba, hogy tartsam meg az órát, azaz, hogy húzzam ki valahogyan az időt a négyórás csengetésig. E megtiszteltetés kedves anyámékat boldoggá tette, én pedig szigorú igyekezettel tanultam, hogy méltó maradjak a bizalomra. De kellett is erősen tanulni, mert alig nyolc-tizen járván egy-egy osztályba, körülbelül minden órán minden gyereket fölhívtak a leckéből felelni. Nem lehetett úgy spekulálni, mint itthon a népes piarista gimnáziumban tettük, hogy ha ma feleltem latinból, bizonyos, hogy két hónapig nem kerül rám a sor. Szóval, ott nemigen heverhetett a könyv, ha az első helyet meg akarta tartani „az

ember”. De mégis, ezen a hetvenkilencediki hideg, szeles márciusi estén nemigen ment a tanulás. Cajus Julius Caesarnak az írásai lettek volna a soron a gall háborúról: Tota Gallia divisa est in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, meg mi egyéb, de hiába, nem ment, mély aggodalom ülte meg a szíveket Szeged iránt, amely már napok óta vívta az élet-halál harcot. Kedves apám sűrűn bejött a kávéházból a szobába, pipáját a dohányos-szitából megtöltötte, s elfeledett rágyújtani, a lámpába tekintett mereven, kinézett az ablakon a sötét piacra, nagy, piros selyemkeszkenőjével törülgette a homlokát, anya kérdezte tőle: mi lesz, mi lesz? Az öreg csak legyintett egyet némán a kezével, s szóval kiment, hogy újból bejöjjön.

Március tizenkettedike volt, Gergely napja jött, s régi paraszti időjövendölés, hogy Gergely meg szokta rázni a szakállát. Vihar volt ekkor is, rázta az udvaron az akácfák ágait, s a nagy-piacon süvöltve ütközött bele a házfedelek sarkaiba. Szegednek vége - sóhajtotta anyám, s az ablakon át behallatszott, hogy emberek mennek el az ablak alatt, és szintén azt mondják: Szegednek vége... Gergő sógor mögrázta a szakállát.

Ilyen körülmények között nem bírtam törődni azzal, hogy Gyula császár idejében hol laktak a belgák meg az akvitánok. Letettem a könyvet, s kimentem a kávéházba. Az urak az emeleti kaszinóba járván, a város egyetlen kávéháza a jómódú polgárság gyülekezőhelye volt. A makói népviselet tisztos fekete ruhájába öltözött gazdák, nagy tajtékpipájú zsidó gabona-kereskedők, néha egy-egy ősz szakállú török zarándok, aki Gül Baba felé való budai útjában pár napra megpihent, ez volt a kávéház rendes esti képe. A búzakupecsek a Lloydot és a Fremdenblattot olvasták, a török egyfolytában szívta a cigarettáit, a gazdanép a billiárdokon játszott piramidlit meg russische kéglit, vagy pedig az asztaloknál gyertyavilág mellett rufmáriást és preferánszot. Ezúttal azonban nem volt a kezekben sem újság, sem kártya, sem dákó. Valami nagypénteki szomorúság és csönd lakozott a máskor oly kedélyes, egyszerű, nyilvános helyen. A szomszéd város nehéz sorsa mély kedvetlenséggel töltötte el a népeket. Valami különös megilletődés volt ez. Szeged még állt, de már mindenki sejtette, tudta, hogy ezen a viharos, süvöltőszeles éjszakán el fog veszni. Egy tisztos polgár, Görbe Sámuel presbiter mondja egy asztalnál a nagy csöndben:

- Az volt igaz, amit Madarász mondott az országgyűlésen. Tízezer katonát kellett volna kirendelni a szegedi töltésekre, hogy fölváltanák az elfáradt népet. Nem tették. Majd megbánják még. Úgy lehet, a jövő tavaszon mi is erre a sorsra jutunk. Nem tudják azok az urak odafönt Budapesten, hogy mi forog itt kockán, ha a Tisza megharagszik.

- Nono - mondta Diós-Szilágyi uram -, a rabokat már elvitette. Hogy valahogy bajuk ne essen. Azok voltak az elsők.

Valami végtelen fájdalom és elszomorodás vett rajtam erőt, ahogy ott az emberek ezeket a szavakat beszéltek. Makón szerettem lenni mint gyerek. A nagy vendéglő udvarának változatossága az ő különféle népeivel, medvetáncoltatókkal, torontáli sváb parasztokkal, akik franciául beszéltek, savoyard majmosokkal, a gülbabás törökökkel, a megyegyűlésekre érkező vidéki, előkelő urakkal, mind-mind lekötötte a gyermeklélek figyelmét. A pajtások között jó cimborák, az iskolában kedves lelkű tanárok, s a kávéházban, ha nem volt lefoglalva az asztal, szabad volt billiárdozni: mi kell a gyerekeknek egyéb? Semmi vágyat nem éreztem haza, a város és a rokonok iránt. E pillanatban azonban, amikor kimondatott, hogy Szegednek vége, a hirtelen támadt fájdalom erőt vett rajtam, s kimentem a kávéházból az udvarra, hogy ne lássák a könnyeimet. S az udvaron is, az állás alatt azt beszéltek a kocsik mellett a kocsisok, hogy Szegednek vége, mert Gergő ugyancsak rázza a szakállát. Nincsen az a töltés, amelyik ezt a szelet kiállja.

A szülővárosnak vége van tehát... Voltaképpen nem is szülőváros. Cegléden születtem a régi vasúti állomáson. Irtózatosságot nagy hideg volt hatvanhat karácsonyán, így nem is vitték be keresztelni a városba, hanem a papot hívták ki az állomásra. Aminél fogva előállott az a sajátságos helyzet, hogy sosem voltam még abban a városban, amelyben a keresztlevél szerint születtem. Aminél fogva ismét meg csak az a helyzet, hogy csak az a város a szülőváros, amelynek a földje apáék és nagyapáék csontjait barátságosan méhébe fogadta.

Ezen éjszaka csakugyan elveszett Szeged. Másnap kora reggel már tudtuk. Makó ugyan akkor még meglehetősen távol esett a forgalmas világtól. Vasútja nem volt, a Maroson gőzös nem járt, ma sem jár. Kocsival közelebb útja lett volna a tápai kompon át Lele felé, de arra a rossz út miatt nem járt senki. Inkább a másik úton jártak, Torontál megyén keresztül. Erre ment a kétkerekű talyiga is, amely a postát vitte, ha ki nem rabolták az útonállók, azután aztán szuronyos, fegyveres katona ült a kocsis mellett a talyiga bakján. A csendőrség nemsokára véget vetett ezeknek az állapotoknak, de akkor bizony még nem nagyon volt bátorságos az út. Táviróhivatal azonban volt már akkor is, oda érkezett az első hír, s onnan szétfutott a csendes városba nagy hirtelenséggel. Arról azonban, hogy mekkora a veszedelem, hogy nagy-e a baj, vagy csak olyan, ami könnyen kiheverhető, nem tudott senki. Talán a hatóságok tudtak róla, de még nem publikálták. Volt ugyan egy hírlap, de az csak egy héten egyszer jelent meg, szombat esténként. Annak a tudósítására tehát néhány napig még várni kellett. A talyigás posta sem járt, hogy legalább a kocsisa valami hírt hozhatott volna.

Délután kezdtek kocsikkal érkezni az első menekültek s nagyvendéglő udvarára. A két legelső festett képű lányok, akik viháncolva ugráltak le a kocsiderékből. Az emberek bosszankodva mondogatták, ahogy a szegedi kocsik jöttére a kávéházból kicsődültek: hát előbb a rabok, azután ezek... Később azután jöttek mind többen mások is. Azonnal mindjárt megkezdődött a menekültek szétszállásolása, ruhaosztás, élelemosztás, és a nemes csizmadia-testület olyan alkalmas patkolt-csizmákat osztogatott, hogy azokhoz fogható kevés tartózkodik a világűrben.

Estefelé jött egy kocsis rokon is. A túlsóparti szőregi rác fuvarosok ugyancsak kihasználták a bajt. Rendes körülmények között „féderes üléses, kívágott derekú”, szóval az azon idő szerint való fölfogás szerint „úri” kocsin négy forint volt a fuvar taksája. Ekkor azonban a kukorica-szárulésos trágahordókocsiért is elkívántak harminc forintot.

- Még jó, hogy ennyiért is lehet kapni ilyen nagy forgalomban - mondta rá a menekültek keserű humora.

Szóval egy kocsis rokon jött. Vége-hossza nem volt a faggatásnak, hogy hát mi történt, és hogy hát a többiekkel mi van? A napok óta tartó izgalomtól, a földönfutóvá válástól, a hidegtől elcsigázott szegény hazátlanjaink nemigen tudtak a kérdésekre felelni.

- A töltés átszakadt, a víz bejött, menekültünk. Hogy a többiekkel mi van, nem tudjuk.

Még csak a borzalmakat sem beszéltek. Elfásulva, szóltanul ültek, s az eléjük tett melegítő italokra olyformán néztek, mintha azt kérdeznék: hát ilyen is van még a világon?

Másnap reggel, ahogy a könyveimet szíjaznám össze, apám szólt, hogy ma ne menjek föl az iskolába, fog a kocsis, menjek át vele Szegedre, s ha van ott még rokon, hozzam el. Mert talán azért nem jönnek, mert nincsen alkalmatosság, amin jöhetnének.

A megbízatás nagyon megörvendeztetett, s vidáman készülődtem az útra. Nem ritkán jut eszembe ez a kis epizód, de ahányszor csak az eszembe jut, mindig el tudok gondolkozni az akkori meg a mostani gyermeknevelés fölött. Ma aligha jutna akár nekem, akár más szülőnek eszébe, hogy egy tizenharmadfél éves gyereket olyan körülmények között, mint akkor voltak,

megbízatással útra bocsásson. Abban az időben ez egészen természetesnek látszott. Mint már nagyvendéglőnél szokás, volt ugyan elég léhűtő a háznál, de ezek nem ismerték a szegedi rokonok lakásait, s nem jutottak volna semmire. Azonfelül ott volt a rettentő hosszú és hegyes, kiviaszkolt bajuszú, negyvennyolcas öreg huszár, a Sándor kocsis, annak a szárnyai alatt elereszthettek, mert az tapasztalt ember. Mint néhány forradás mutatta a mellén, annak idején a kozákok dárdáit is megtapasztalta.

A kocsit jól ellátták gúnyával, pokróccal. Sándor bácsi a bakon az úti pipára gyújtott. Vasút nem lévén, egyúttal fuvarosok is voltunk, s a kocsi bejárt hol Vásárhelye hol Szegedre. Az öreg Sándornak rettentő hosszú cseréppipája volt, abban egy tömet dohánynak el kellett tartani akár Vásárhelyig, akár Szegedig. Pedig Szegedig akkor körülbelül három óra volt az út. Hát mentünk, a szürkék kocogtak, átmentek a Maroson, a kiszombori erdőben (azt is kivágták már azóta), kékes köd legelt a makkfák lábában, áthaladtunk Ferencszálláson, elértünk Klárafalvára, amelyet rácul Kukutyinnak hívnak, s ezen minőségben ott van a világ közepe, másodszorban az értelmetlen embert oda szokás küldeni zabot hegyezni. Az útszéli vendégfogadó ajtajára oda is volt írva nagyobb igazság szempontjából: „Itt a világ, közepe, ha nem hiszed, gyere be.” Ezúttal bajos dolog lett volna belemenni, mert tele volt az országút szemközt jövő kocsikkal. Utasaik meg is bámultak minket: szerencsétlenek, hova mentek ti oda, ahonnan mindenki menekül? A fogadó előtt sok kocsi állott, hideg volt az idő, s az emberek pálinkával élesztgették magukban a melegséget. Sándor bácsi sok bajjal parancsolhatta ki magának a kocsira a maga porcióját.

A belső részek melegítésének elég tétetvén, a szürkék tovább kocogtak. Átmentünk Deszken, s azon túl már, valamely útkanyarultnál, a lapos tájon odalátszottak a magasabb szegedi épületek. A tornyok és a belső város kétemeletes házai. Később, Mikes Kelemen szerint, sok más vidékre helyezte el a kenyeremet az Isten, több ízben voltam esztendőn át távol várostól, hazától, de a visszatéréskor soha nem éreztem azt a kimondhatatlan örömet, mint ekkor, ahogy a város tornyait megláttam. Ide csakugyan illik a frázis, hogy szerettem volna, ha szárnyai nőnek a lovaknak, s biztattam is Sándor bácsit, hogy gyorsabban, gyorsabban, Sándor bácsi azonban csendesesen szolt vissza a nagy pipa mögül, hogy lassan érünk messzire, ifjúr, amiben megint neki volt igaza.

Kétszeresen is. Már ahogy Szőregre értünk, mondták a szemközt jövők, hogy hiába mennek, úgysem eresztik be magukat sem. Hiába lett volna minden sietés. Újszegeden, amely akkor Torontálhoz tartozott, a vármegye lovas pandúrjai meg is állították a kocsit. Nem lehet be-menni, mert nagyon sok a hajóhídon a szemközt jövő. Nem szabad ellenük menni. Tanács-talanul álltam. Az egész úton a szabadító hős szerepében tetszelegtem magamnak, most meg íme, csak az vagyok, ami vagyok: gyámoltalan gyermek. Valaki mondta azután, hogy hiszen gyalog be lehet menni, Sándor bácsi is mondta, hogy csak menjek be, ő majd megvár. Így az öreg fahídon tolongók között átfurakodtam, s egyszerre elvesztem, eltűntem a nagy sokadalomban. A belső városnak egy kis része, a legmagasabb hely mindjárt a Tisza-parton szárazon maradt, s most minden élő, aki el nem szaladt hazulról, erre a kis darab szigetre szorult. Itt eleven, nyüzsgő élet élt, miután a siralom jajszavain már mindenki átesett, és az Istenbe vetett törhetetlen bizalom nyomán, a megpróbáltatás után, az új erő beleköltözött az emberekbe.

Ó, hiszen bizonyára maradt még szomorúság, nyomorúság és kétségbeesés, de azok e helyeken nem mutatkoztak, s elbújva voltak szokásuk szerint. E kis sziget néhány utcáján sietve jártak az emberek, s bár akkor még nem volt divat a sárga cipő, sokan mégis abban jártak, mert nem volt rá érkezés az új borjúbörcipőt, amit akkor még nem árultak feketére festve, be is subickolni. A parti töltésen gyékényponyvák oltalma alatt hevenyészett vendég-lők, sült a hús a szabad tűzön, és pirult a vaslábasban az illatos tarhonya.

Ahol víz volt, de sekélyebb, padlókon jártak az emberek, s az egy-két itthon maradt fiáker is fuvarozott a vízben azokon a helyeken, ahol olyan sekély volt, hogy nem folyt bele a kocsiba.

Beljebb, a mély, vizesebb utcákon különféle vízi edények jártak-keltek, a halászladiktól kezdve a műszaki katonák vaspontonjaiig; volt, aki hirtelen összebarkácsolt tutajon, volt, aki mosóteknőben haladt a dolga után. Hűvös idő volt, de napfény feküdte meg az elöntött várost, s a belső részeken, ahol a víz romlását még állták az erős téglafalak, olyan volt, mint valamely Velence, bár a víz piszkos volt és szemetes, s ott, ahol festékkereskedéssel is foglalkozó matralista-boltokat (a fűszerkereskedés neve volt ez akkor a Materialen-Waaren-Handlung nyomán) öntött el, ott az elolvadt festék folytán tarka-barka volt a színe. Ilyen volt a színe az elöntött patikák körül is. Itt az volt a furcsa, hogy vízi jószág, a kacsa meg a liba is belepusztult az áradatba, amelynek a vizét a sok beleolvadt patikaszer megmérgezte.

E kavarodásban, ami akkor volt, kerestem a rokonokat. Az egyik szerencsével járt, a háza kint maradt a száraz szigeten, s neki is, mint a szárazon maradt többi kevésnek, abban főtt a feje, hogy hol adjon helyet annak a sok hajléktalanul maradtnak, akik az ősi röögöktől a nyomorúságban sem akartak távozni.

Sokan, történetírással foglalkozók, úgy vélik, hogy az egykor három községből állott város neve az egykori, írástalan időkben Sziget lett volna. Ezen elmélkedés akkor valóra vált, a megmaradt rész csakugyan sziget volt, arra menekült, aki bírt, és lakót találtak a házak pincétől a padlásig.

A másik rokonnak amolyan félszerencse jutott osztályrészül. Mint a vásárra járó mészáros szokta volt hazatéréskor mondani: no, anyjuk, hatvan forint a nyereség, kilencven a veszteség. Nyomdász volt, könyvkereskedő, lapkiadó, s abban az időben már özvegy asszony. A villamos most éppen ott szaladgál, ahol akkor nagy háztelkének virágoskertje állott. A ház a szigeti emelkedés oldalában feküdt. Másfél méteres víz állott meg a telken. A ház alacsony volt, azt elvette, s apránként dűledezett, hol egy fal, hol a másik omlott össze. Az udvar emelkedő részén az újabb nyomdaépület már magasabbra készült, csak a küszöbig ért a víz, és nem is haladt tovább. Oda menekültek, s oda hordták a boltból is, a házból is, amit lehetett. Hordók voltak az udvar vizén, a hordókra keresztben létrák fektetve, ez volt a járda, s ahogy omlott be apránként a lakóház, innen csáklázták ki azokat a tárgyakat, amik a víz színén úszva maradtak. Amit nem értek el csáklával, annak utánaküldték a kutyát. Kihozta, és mondhatni, házbeomlás még kutyának annyi örömet nem okozott, mint éppen ennek.

Mikor odaértem, éppen egy kis derű futott át a szomorúságon. Az omló házból valahogy kicsákláztak egy nagy aranyrámás tükröt, s más helye nem akadván, felakasztották a kapubolt alá. Ott volt menekült egy szegény öreg rokonasszony is, az ennek láttára siralmasan mondta:

- Ne oda tegyék, sógorasszony, azt a szép tükröt, mert ott lekopik, mert ott mindenki belenéz.

Nevettek a nyomorúságban, bár aznapon aggodalmas volt, hogy nem hág-e följebb a víz? Mert akkor vége a sok drága nyomdagépnek. Úgy volt azonban, hogy a felsőbb hatalmak már megelégtették a szíjostorsuhogtatását: a víz megállott. A néni, akit menekülésre invitáltam, a nyomdaház ablakaiból átnézett a telek túlsó oldalára, ahol apránként rogyogattak a vízbe annak a háznak a falai, amelyben egy élet boldogságát élte át. Megköszönte a szívességet, küldte a rokoni tiszteletet, és azt mondta:

- Eredj csak haza, fiam. Mondd meg otthon, hogy amíg itt minden össze nem dül, addig én innen nem megyek el sehova.

1912

KABARÉZÁS A CSÁRDÁBAN

A régi betyárvilágnak sok mindenféle története van. Leginkább rémesek és veszedelmesek. Legendák vannak róla, mint valami hősi világról. Csakugyan vannak mindmáig kitudhatatlan történetei. Kiderítetlen gyilkosságok s más egyebek. Például még ma sincsen tudva, hogy ki ölte meg az ötvenes években a Pallavicini-uradalom igazgatóját, Palásthy Jánost. Pedig az úgy lakott az algyői kastélyban, mint a várban, kőkerítések, zárt nehéz tölgyfakapuk védték a házat őrséggel, mégis, egy éjszaka, egyesek szerint húsz, mások szerint negyven lovas ember ostrom alá vette a házat, elfoglalta, s Palásthynek válogatott kínzások között a lelkét vette. Ha volt neki - teszi hozzá mesemondó, mert az volt a nevezetessége ennek a Palásthy Jánosnak, hogy bár paraszti sorból származott, igen nagy sarcolója volt a népnek. (Ámbátor ugyan talán nem is „bár”-t kellene ide leírni, hanem „azért”-et. Mert a parasztból lett urat általában rossz természetűnek tartják. Talán azért, mert a paraszti élhetés minden csínyját-bínyját ismeri.)

De más egyéb dolgokról is szó van olykor. Állítólag egyszer egy betyárbanda elevenen megnyűzott egy külföldi kereskedőt, aki kocsival igyekezett Szegedről Szabadira, és a Putri nevezetű csárdánál a kezükbe került. Mit lehet ma tudni, hogy mi e beszédekből az igaz? Annyi bizonyos, hogy sokat beszélnek még ma is a Rózsa Sándorról, a Patkó Bandiról, a Bogarakról, különösen az Imréről, akiről a nóta is mondja, hogy:

Megáradt a Maros,
Nem akar megszállni.
Az a híres Bogár Imre
Átal akar menni...

Azután beszélnek az árendás zsidóról, akit a tulajdon felesége hajával fojtottak meg, a Gracza és Záhony honvédőrnagyok megöletéséről, akikért a Lefánti juhászt fel is akasztották, amire azt mondja egy öregember, volt pusztai rendőrtiszt:

- Más a mese, más a valóság. Jártam-keltem abban a dologban én is. Furcsa eset az. A világosi fegyverletétel negyvenkilencben volt, ez a két ember pedig még az ötvenes évek elején is itt csatangolt a határban. Ha menekülni akartak, miért nem mentek odább a pusztán, a Duna felé?

- Hát azt gondolja bátyám, hogy talán bizony azok is...

- No - vág a szóba -, nem mindig mondja ki az ember azt, amit gondol. De az már régi igazság, hogy aki a korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók.

Ilyen beszédek vannak előre-hátra. Kétségtelen, hogy ezekben a történetekben máig sincsen világosság, és senki se tudja, hogy a legendákból mi igaz, mi nem.

Beszélgetünk erről, s mondom, hogy a mesékben talán nagyon is rémesre vannak festve az azon idők erkölcei.

A hely, ahol tárgyalunk, nagyon alkalmas az ilyen ódon dolgok beszéléséhez. A régi szegedi várnak egy darabja. Amikor a felséges úr a város fejlesztése céljából ajándékba adta a várat a közönségnek, ezt a darabot meghagyták belőle régi idők emlékéül. Ezeknek előtte vendéglőt csináltak belőle, de ennek divatja múlt, s most a városi hivatalnokok egyesülete tartózkodik másfél méteres falai között. A vendéglői üzleti vállalkozás reklámot csinált a régi épületből, melynek falait még a törökök idején rakták, és a Rózsa Sándor egykori börtöne gyanánt hirdette. Ez is mese, egy szó sem igaz belőle, mert ez a megmaradt épületdarab lóistálló volt világlátásban. Az igaz, hogy mint ilyen, eléggé előkelő volt, mert nem közönséges lovak, hanem tisztai lovak laktak benne.

Éppen erről van szó. Hogy a hazugságok miként mennek át igazság gyanánt a köztudatba. Mondom, hogy Rózsa Sándort úgy hirdették, mintha a kegyetlenségek kőbe faragott szobra volna. Pedig mondom, volt eset rá, hogy a tanyánkat meglátogatták, de az éppen kint időzőtt édesapámhoz be sem mertek menni. Csak az öregbéres házában jártak, s az öreg Dékány József öregbéres óvakodott fel illő kopogtatással a tanyaházba, hogy a Sándor itt van ötöd-magával, egy zsák zab, néhány kancsó bor, s vacsorára szalonna meg kenyér kellene. Kaptak is. És éjféljáig Józsefnél kancsózáván, távoztak, a lelkére kötve Józsefnek, hogy a szíves-ségért a gazdának a köszönetüket tudtul adja.

Mondom ennél fogva, hogy sok mindenféle mesék vannak a világon. Talán abban a világban sem történt minden úgy, ahogy a mostani regék beszélik.

Azt mondja erre egy öreg ember.

- Hát én meg még kabaréztam is nekik.

- Kabaréztott, bátyám?

- Hát. Akkor ugyan még nem volt kabaré. Hanem mulattam velük, ettem-ittam velük, s danoltam nekik.

- S mikor történt ez?

- Régen. A hatvanas évek elején, még talyigás-szenátor koromban.

Aki beszél, Vékes Sándor, aki negyven évi hivataloskodás után ment nyugalomba. Szálas ember még ma is, valamikor nevezetes nótázó volt. A szava most is erős, régebben pedig a hangja nyomán megreszkettek az ablakok.

A talyigás-szenátorság gúnyszó, s nem valami magas hivatalt jelent. A városi tanácsnokot annak idején szenátornak nevezték, mint latinos világban illett is. A néphumor azután a városi kézbesítőket, akik az idézőcédulákat hordták ki a városházáról hivatalos ügyekben a közönségnek: gyalogszenátornak nevezte el. Voltak azonban olyan hivatalosak is, akik messzebbre jártak-keltek. Ezeknek hivatalból kidukált egy kétkerekű kocsis meg egy ló. A gyalogszenátor formájára tehát a nép ezekre a talyigás-szenátor titulust akasztotta.

Ilyen minőségben ment tehát Sándor bátyánk ki a csöngőlei pusztára, hogy valami tizennégy forint körül való adót egy renitens magyaron behajtsa. A csöngőlei pusztája jól fent van, egészen Félegyháza alatt. Nem is egymaga ment, volt vele egy városi lovas pusztázó katona is, bizonyos Ábrahám János. Másfelé az ilyent pandúrnak nevezték meg hajdúnak, de nálunk csak a gyalogos városi katonát mondták hajdúnak, míg a lovast pusztázónak hívták. Nem is a talyigán ment ki ilyformán Vékes, hanem összefogták a két lovat egy rendes kocsiba, feltették a gúnyját, a tarisznyát, a puskákat, már mint ahogy az ilyenkor szokásos, megindultak, el is értek oda, ahova akartak,

A tizennégy forintokkal nem sok baj volt, a gazda szó nélkül fizette meg az adót, és a behajtási költséget. Voltaképpen nem is köztörvényből nem fizették a kintvaló népek az adót, hanem a nagy távolságok miatt messze volt nekik a város; jobban szerették, ha helyükbe mennek a pénzért. Amúgy a bejárást meg nem nagyon kívánták. Még ma is él kint a tanyákon olyan öreg ember, aki legutoljára negyvennyolcban volt idehaza, akkor sem más egyébért, mint hogy beállhasson honvédnek.

A pénzt tehát fölszedve, a hivatalos formák szerint indultak vissza. Késő délutánra értek ki, s a gazda tartóztatta is őket, hogy ne menjenek el éjszakára, háljanak ott.

- De - mondja Sándor bácsi - az abban az időben nem volt szokásos. Elviszem a pénzét adóban, azután még ott vendégeskedjek? Ez nem járja. Azért van csárda a pusztán, majd odamegyünk, s ott meghálunk.

Oda is mentek. A lovakat bekötötték az istállóba, a csárdásné meg vacsorát főzött.

- Valami jó ételt-e? - kérdem, tudván, hogy az öreg úr a régi magyar konyhának nagy ismerője, s bizonyos hónapokban még a finom pulykapecsenyét is eltolja maga elől azon az alapon, hogy úri ember nem eszi meg a pulykát akkor, amikor fészekszagú.

- Jó ételt? Mit képzelsz? Csárdában márciusban nincs jó étel, mert olyankor nincsen más főznievaló hús, csak a kotlóstyúk. Ez az eset pedig éppen március tizenhetedikén történt; onnan tudom, mert másnap volt a nevem napja.

Hát megették a kotlóstyúkot, megitták a messző borukat, Ábrahám János kiment aludni a lovak közé. Vékes pedig lefeküdt a vendégszobában. Mert úgy voltak akkor a csárdák berendezve, hogy tartoztak vendégszobát tartani arra az esetre, ha valamely kintjáró hivatalosra ráesteledik az idő. Az egész napi törődés után jólesett az ágy, és szívesen hajtotta Vékes álomra a fejét. Mikor úgy félszenderben volt, hallott még valami kocsirobogást, de nem sokat törődött vele. Bizonyosan utasok jöttek. Azért csárda, hogy a vendégek megszálljanak benne.

Elaludt. De alig hogy szunnyadt, a csárdásné fölrázta álmából.

- Keljen föl!

- Miért?

- Itt vannak a betyárok a kocsmaszobában. Hívatják.

- Kicsodák?

Az asszony az ajkára tette a két ujját, ami tudvalevőleg minden nyelven annyit jelent, hogy ne szólj szám: nem fáj fejem.

- Csak öltözzön sebösen, mert baj lösz. Mönjön közibük. Ne várja mög, míg érte gyűnnek.

- Hányan vannak?

- Öten.

- Hát Ábrahám pusztázó hol van?

Legyintett a kezével a csárdásné:

- Elbújt a padláson a szénába.

- Hát akkor egészen helyben vagyunk, mint Makó - gondolta a talyigás-szenátor és öltözködni kezdett. Előbb azonban a kétcsövű vadászpuskáját eldugta az ágyba a szalmazsák alá. Pedig nem volt az az ember, aki a maga árnyékától megijedt volna. Erről később elég bizonyosságot tett csendbiztos korában, meg az árvíz idején. De akkor...

- Hát féltem - mondja. - Ha maga az oroszslánszívű Rikárd mondaná, hogy ilyen esetben nem tart valamitől, még az is hazudna. Ha puskával megyek közibük, már az ajtóból azonnal lelőnek... Vagy hát mondjuk, a legjobb esetben lelővök belőlük kettőt. Akkor még mindig marad három. Azonfölül még kint is van legalább egy vagy kettő. Mert az csak a nótában van, hogy „szolgáját istrázsára állítsa kend”. Ha öt betyár ivott, egy vagy kettő mindig a csárdán kívül maradt józanul. Hát most már egymagamban mit csináljak ennyi akasztófavirággal szemben, éjszaka a pusztán? Bizony, csak féltem. Bizonyosság rá, hogy mikor már fölöltözve

voltam, akkor láttam, hogy a ruhadarabokat fordítva szedtem magamra. Akkor újra kellett vetkőződni meg öltözködni, pedig a csárdásné már ugyancsak sürgetett...

Kiment a betyárok elé.

- Jó estét adjon az Isten.

- Adjon az Isten - felelték. - Gyűjön ide, üljön le.

Az elbeszélésbe beleszól egy öreges hang:

- Természetesen, e díszes társaságban az elnöki helyre ültették kendet?

Aki közbeszól, az Koncz Antal bátyánk, nyugalmazott gyöngye az ország összes archiváriusainak, s arról is nevezetes, hogy okosabb ember, mint az édesapja volt. Erről kézzelfogható bizonyosság az, hogy bár negyvennyolcban az apjával együtt állt be katonának, s együtt mentek neki a branyiszkói hegynek is, az öregje csak káplár maradt, ő pedig hadnagyságig vitte, s Világos alatt hamarabb kibujdokolt az osztrák kéz alól, mint az öreg.

- Hogy mondja kend? - kérdezi Sándor bácsi. - Az elnöki székbe? Hát! Három betyár ült szemközt, kettő meg ezeknek ellenébe, ezek közé ültettek. Azután azt mondták, egyek az ételből.

Mondom: - Köszönöm, én már vacsoráztam.

- De, csak ögyön! - mondták. De olyan hangon mondták, hogy sietve fogtam bele megint a kotlóstyúk evésibe. Öt kétsővű puská meg keresztben hevert az asztalon.

Nyilvánvaló, hogy elég csinos asztalteríték mellett kosztolta az öreg tyúkot Sándor bátyánk, többi felebarátjával együtt.

Étel után azt mondja az egyik betyár:

- Tíz itce bort ide az asztalra.

- Hát - mondja Sándor bácsi -, most kezdett már kellemetlen lenni a dolog. Jól tudjuk, hogy az úrféle is neveletlen, ha sok bort iszik. Hát mi lesz majd most itten a betyárok között?

Nem is csalódott. Egyik betyár azt mondja neki:

- Hát az úr vacsora után nem pipázik?

- De szoktam - feleli a szorongatott Vékes -, de pipám meg a dohányom bent maradt a szobában. Majd kihozzom.

Készülődött is, hogy majd kihozza, de az emberek visszanyomták a padra.

- Sohase menjen. Majd kihozza a csárdásné.

Kihozta az asszony a pipát a zacskóval együtt.

- Gyönyörű szép pipám volt - beszéli az öreg -, tizenöt forintért vettem Okernyi kávéstól. Nagy pénz volt abban az időben a tizenöt forint. Hát megtömtem, rágyújtottam, s kínáltam tovább a dohányt. A betyárok szeme rámeredt a pipára. Egyszer azután a jobbfelül ülő szomszéd kirántja a szájából a pipát, de olyformán, hogy egy fogam majdnem velemet a csutorával.

Azt mondja:

- De szép pipája van az úrnak.

Azzal a szájába veszi a pipát, és szívja tovább. Birtokba vette, a kiskésit neki.

Most csönd volt. Az erőszakoskodás, így nyilvános helyen, a többi embernek nem tetszett.

Akkor azután az előljáró betyár a fegyverekre tette a kezét, és azt mondta a piparablónak:

- Te kapcabetyár! Hát így mersz bánni a vendéggel? Hát nem adod vissza rögtön azt a pipát? Te kapcabetyár?

A pusztai csavargó megszégyenülten adta vissza a pipát.

- Még csak meg sem mertem a csutoráját törölni - mondja Sándor bácsi -, nehogy sértés történjen. Szívtam tovább.

A tíz itce bor elfogyott. Az előljáró újból kirendelt tíz itcét, és azt kérdezte Vékestől:

- Hát tud-e danolni az úr?

- Jaj-haj - gondolta Vékes -, most kezdődik még csak a cifrája. Majd azután következik a kuferces tánc, és mit lehet tudni afelől, hogy a mestergerendába vagy az én fejembe hajítják-e bele a baltát?

- Danolni tudok - mondta Vékes, amire azt mondták az emberek: akkor jó.

S a kabaré megindult. Tetszetek a nóták. Sándor bácsi a harangszóhoz illő hangjával valószínűsítően elkábította az akasztófa jövő virágait. Természetesen a hozzávaló szöveggel. Például:

Mikor Pista betyár lett,
Szennyes inget, gatyát vett.
Szennyes ingbe, gatyába
Becsapott a bandába.

Ez nagyon tetszett. S fölbátorodva rajta most már a betyárvirtust dicsőítette a következő nóta:

Nem vagyunk mi betyárok,
Útonálló zsványok.
Aki szegény, nem bántjuk,
A gazdaggal tréfálunk.

Már beledanoltak a betyárok is, s nagy bödüléseikkel rontottak a nótán. Közben iszogattak és parancsolták, hogy:

- No még!

Mondta azután Vékes a régieket sorra:

Kizöldült az erdő fája, leveles,
Akinek nincs, csendes tanyát ott keres.
Akit otthon vetett ággal nem várnak,
Minden bokor szállást ad a betyárnak.

Éjfél kakukkolt az óra, a csárda ajtaja fölnyílt s belépett a hatodik betyár, az ör. Nem szólt egy szót sem, csak nyitott ajtónál, puskával a kezében megállt. Erre a bentlevők a fegyverhez nyúltak, s fölálltak az asztal mellől. Az előljáró betyár egy ötforintos bankót vetett az asztalra fizetés gyanánt, s azt mondta Vékesnek:

- Köszönje az úr, hogy jól tudott danolni...

Ezzel kocsira kaptak, s elmentek a sötét éjszakába. Vékes a sok izgalom után nem tudott fekvőhelyére térni, kiment a csárda elébe, s ott járkált a fűvön. Egyszer messziről, az erdő fái közül, puskadörrenés hallatszott. Ahán! Bizonyosan üldözik őket. Bár megfognák valamennyit! Vagy legalább csak azt a betyárt, aki a pipát majdnem a fogával együtt kapta ki a szájából.

Pedig nem így történt. Nem üldözte akkor éjjel őket senki. Hanem éppen az a pipás betyár lőtte hasba a vezért, hogy megtorolja a sértést, amiért lekapcabetyározta. Testét azután még azon az éjjel bevetették a csorda-kútba, másnap a hazatérő Vékes láthatta, amint onnan a gulyások kiemelték...

1912

LÓ NEM VALÓ KORCSMASZOBÁBA

Kint a mezőkön úgy szokás az, hogy szombaton délután megszűnik a földben való munka. A szőlőben, a gyümölcsösben sem dolgoznak. A szombat délután már valahogy beletartozik a vasárnapba, mert akkor már a rávaló készülődések folynak. Az udvart felsöprik, hogy az ünnepre tiszta legyen. Az asszonyok meszelnek. Az alföldi tanyák azért olyan fehérek mindig, mert a faláról szombaton délután eltüntetik azt a piszkot, ami esetleg a héten át rákerült. A lányok vasalnak kötöt, fejkendőt, pántlikát, hogy másnapra készen álljanak. Az ember széjjelnéz a szerszámai között, ami hibás, azt kijavítja, a baltát, metszőollót megköszörüli, s dohányt vág, ha van miből.

Ha mindezzel megvan, s még sincsen este, elmegy a korcsmába, szót érteni. Ott találkozni többben, hogy megcsinálhassák a hétvégi beszélgetést: kinek milyen sora volt az eltelt hatodfél nap alatt, ki mit dolgozott, s mibe akar a jövő héten kezdeni. Ez azért is jó, mert itt tanácsokat lehet kérni és adni a dolgok mibenléte felől. Az egyik ember többet tud, mint a másik, ez onnan van.

Ilyképpen a jelen esetben is öt-hat pusztaszéli ember találkozik a mezei bormérésben egy-egy pohár ital mellett. Kisebb fajta gazda, különösen ha szőlője nincsen, otthon nem tart bort, s így egy héten egy pohár jólesik, ha még olyan rossz is. Amint hogy az ilyen helyeken jó bor ritkán szokott lenni.

Hát beszélgetnek. Látszik különben az ablakon, hogy jön Csúzi András is. Csúzi egy kissé távolosabbra lakik, lóháton jön ennél fogva. Nem valami díszesen ugyan, hanem csak úgy, mint szombaton délután szokás. Csak úgy - a kötőfék szára a ló szájában, nyereg gyanánt pedig valamely régi, szétszakadt subának a darabja van a hátára kötve. De jó ez így is, mert András úgysem akar itt parádés lófuttatást csinálni.

Megérkezik. Van valami sövény a csárda előtt, a lovat ahhoz köti, ő maga belép. Jó szívvel fogadják, mert András afféle jókedvű tréfálkozó ember, amúgy meg esze is van neki. A korcsmáltató oda viszi neki a borát az asztalhoz.

- Igyék kend, - biztatják. - Hiszen van kendnek pénze büven.

- Az ám - mondja Csúzi -, helye van büven, de pénz nem nagyon. Vasárnap váltottam föl egy tízfilléröst, azután már csak imitt-amott van belőle valami.

No, így nevetgélnek s beszélnek mindenféle bolondságokat előre-hátra. Tréfaikban, adomáikban nem sok változatosság foglaltatik, körülbelül mindig ugyanazokat mondják el, de úgy kell annak lenni, hogy vagy elfelejtik egyik hétről a másikra, vagy pedig el sem felejtik, de mégis

nevetnek rajta, ha újra hallják. Ha valami fölvevős kártyát játszanak, és a fölvevőnek nem sikerül a színre való vágás, akkor azt mondja:

- Ez bevágott a színbe! - S csendesen utána teszi: - De a fás színbe!

Ez „hallhatatlan” jó mondás. Egy-egy játék ideje alatt tízszer is mondják, és mindig olyan jókat lehet rajta nevetni, hogy „szinte megfájdul az embörnek bele a haskérgé”. Ilyen egyszerű dolgok történnek, és ez a mulatság. El sem lehetne gondolni, hogy az ilyesmiből veszekedés is támadhat. Pedig igen.

Például: Csúzi András leteszi a pénzt a borért az asztalra, azt mondja:

- No, én már elmék.

Tartóztatják, hogy ne menjen el. Maradjon még egy fél literre.

- Maradjék kend, nem öszik mög a kutyák a tanyát.

- Majd mögönnék - véli Csúzi -, ha mind a négy sarka szalonnával volna bekenve.

De azért nem akar maradni, hiába szólnak újból neki.

- Vár az asszony - mondja, hogy a távozáshoz valami okot adhasson.

Ezzel azonban nem sokat ért el. Azt felelik vissza nagy egyértelműséggel, hogy hát hadd várjon az asszony. Nem akar itt úgysem senki eléjféledni, egy óra hosszat pedig várhat még az asszony, azért nem dől össze a világ.

- Nono - mondja András, mert elvégre a tekintély abban is fenntartandó, hogy nem az asszony viseli otthon a kalapot. - Hanem - teszi hozzá kis vártatva - szél van, ló mög ide van kötve a sövényhöz.

Csúzi azt hiszi, hogy ezzel az érveléssel már csakugyan hat a többire. Azonban nem egészen így van a dolog. Mert bár csakugyan esti szél van, s a ló kint van a szélben, s nem azért dolgozott a ló egész héten át, hogy most ilyen sarcoltatásban részesüljön szombaton délután, de azért minek menjen el Csúzi András? Mondja is neki egy ember:

- Azért ne haladjék el kend. Inkább hozza kend be a lovat a szélről. Elfér itt köztünk.

Az ötlet többek részéről helyeslésre talál. Inkább a ló jöjjön be, mint András haladjon el, mert akkor ki mond ezentúl olyan hallhatatlan szépeket. András látván a bizalomnak és szeretetnek ilyen megnyilvánulását, kimegy a pejlóért, elköti a sövénytől, és bevezeti az ivóba, mindenek nevetésére. (No, majd lesz erről a jövő héten mit beszélni.)

A ló egészen rendesen megvan bent a korcsmában. Mikor bemegy, prüsszög egyet-kettőt, mint ahogy a lónak ez szokása, ha földel alá ér. Még a tulajdon istállóját is azzal üdvözli, hogy a belépéskor trüsszent neki egyet. Csendes állat ez, nem ijedezik, megáll az asztalnál, legyezgeti magát a farkával. Sok bent ilyenkor a légy, a szél mind befújja. A ló veri is ennél fogva a lábával a padlót.

A csárdásné bejön, s látja a lovat a házban. Azonnal sugdos valamit az urának, hogy ez már mégsem járja. Az ő házukkal ilyen tisztességtelenségek. Azután a szikelt padlót mind fölveri a lábával.

Ahogy az asszony mérgeskedik, egyszerre haragos lesz a csárdás is. Most már ő is mondja, hogy ez nem járja. Nem engedi magát megszegényíteni. Rendes ember többet nem is jön ide, ha az eset hírére meghallja.

- Ugyan ne lármázzon kend - csitítja Csúzi -, hiszen a ló is vendég.

A korcsmárosné mérgesen kiált közbe:

- Ha vendég, fizessön.
- De ha nem iszik, mit fizessön?
- Helypénzt fizessön!
- Úgy van, úgy - szól haragosan a csárdás is. - Helypénzt.
- Hát mennyit? - kérdezi Csúzi.

A csárdás még dühösebb:

- Két koronát fizessön. Ezért a szégyonért!

Csúzi erre szó nélkül a mellényzsebébe nyúl, és kifizeti a két koronát.

Eleinte azt hiszik a népek, hogy ez tréfa. De amikor a csárdás el is teszi a pénzt, egy-két ember fölzúdul, hogy ez már nem járja.

- Ez zsarolás!

De vannak mások, akik azt kiabálják vissza, hogy ez nem zsarolás. Ha olyan úr a ló, hogy korcsmába jár, fizessen.

A láрма egyre hangosabb, s kezdődik a tülekedés szokásos módon: egy asztalt fellöknek, néhány széket a földhöz vágnak, s jól meghúzgálják egymást.

A ló ezt látván, önként kimegy az udvarra a szobából.

Az okos Csúzi utána megy, fölül rá, és elhajt rajta.

Az ok eltávozván, megszűnik az okozat. Az emberek már nem hajigálják az üveget, hanem mennek haza. De még az úton is nagyon lármáznak egymásra.

Ez baj. Szombat esténként a tanyák vidéke nagyon csendes, mert minden munka áll, s a szó messzire elhallatszik.

Arra halad egy csendőr. Hallja a zajgást, látja, hogy a csárdából jönnek: no, itt bizonyosan verekedés volt, minek utána kell nézni. Bemegy a csárdába, ott éppen akkor teszik rendbe a fölforgatott szobát: le sem lehetne az ügyet tagadni. Tehát a jegyzőkönyv fölvétetik, a résztvevők beleíratnak, a csárdás felhívatik, hogy a jegyzőkönyvet, mint panaszos, írja alá.

- Nem írom én - mondja a csárdás -, én nem panaszolok senkit.
- De kára volt - véli a csendőr.
- Hát négy pohár, egy félliteres üveg meg egy ablak. Vasárnap délután majd mögfizetik.

De a csendőr nem enged. Itt muszáj aláírni. Azért van a jegyzőkönyv, meg azért van a meghatalmazási papiros. A csendőr addig követelőzik, hogy a csárdás csakugyan odaírja a papirosra a nevét.

S a pör ezzel megindul.

Csak hogy más egy városi pör, s más egy pusztabéli pör. Mert például mi lesz ebből az ügyből? A csendőrségtől a járásbíróshoz megy, ahol a törvényes eljárás megindul. Szép hosszú hivatalos címe van a törvényes eljárásnak. Úgy szól: idegen ingó dolog szándékos és jogtalan megrongálásának vétsége.

Tárgyalás lesz bizony ebből. Az idézések kimennek a pusztaszélre, külön-külön mindenkinek, mert az olyan dolog, hogy ebben érdemes másfél napig idézőpapirosok hordozgatásával foglalkozni.

A csárdás is megkapja a pecsétetes levelet, de meg is mondja a kézbesítőnek, hogy ő ugyan a messzi városba ezért a haszontalanságért nem megy be.

- Hiszen a káromat már meg is fizették - mondja -, hát minek menjek.

A kézbesítő a vállát vonogatja:

- A kend dolga, ha nem megy be.

A többi azonban bemegy a városba, ahol a bíróság van. Csekély hatvan kilométer a távolság, ami a pusztai viszonyok szerint annyit jelent, hogy két napon alul nem lehet megjárni. Ami megint annyit jelent, hogy fejenként két napi munka is elvész.

Megjelennek tehát a népek, heten. Ebből négy ember a tanú, három meg vádlott. Panaszos azonban nincsen, minélfogva az ügy nem is tárgyalható, kivéve abban, hogy az összes fölmerült költségek a meg nem jelent panaszos nyakába esnek. A vádlottaknak nem járna se útiköltség, sem napszámpótlás - mivelhogy azonban már nem vádlottak, mert nincsen panaszos: hát nekik is jár.

Koponyánként tizenhat korona az útiköltség, meg hat korona két napra jár az elveszett munkabér után. Ez hétszer számítva százötvennégy koronát jelent, amit a csárdásnak kell megfizetni. Mert a törvény: törvény.

Mint látnivaló, itt a város és a puszta között megint lényeges különbségek vannak. Ha valaki széles jókedvében a városon bemegy lóval a korcsmába, az virtus. Ellenben ha a pusztán történik meg ez a csárdában, akkor annyi pénzbe került a mulatság, hogy az árából másfél olyan girhes lovat lehetne venni, mint amilyen a Csúzi Andrásé.

1912

LEVÉL A PUSZTÁBAN

Az úrféle azt mondja, hogy levelez egymással, a paraszti ember azt mondja, hogy levelezi egymást. Möglevelezi. Hogy most már a kettő közül melyik az igaz, ahhoz tudósokon kívül senkinek semmi köze sincsen, mert hiszen nem is azon fordul meg a dolog. A tény az, hogy infanteriszt titulár gefrájter Valentin Borsodi oda alá katonáskodik az Artorácban, mint az illik is olyan legényhez, aki miután a király fegyverét idegen népek előtt éveken át viselte, majd hazajövelete után a tisztcsikósi foglalkozásban rendes, egy helyben lakó, adófizető polgárrá akar válni. Mert bármit beszéljünk, szolgálni kell a királyt. Vagyis hogy a császárt. Mert csak a honvéd szolgálja a királyt; a közös a császárt szolgálja, mert ez így van a szabájban. Sok minden benne van a szabájban. A szabáj nagy úr.

Ki csinálta a szabájt? Az ördög tudja. Van. Termett, mint a subagallér. De súlyosabb, mint a subagallér. A szabáj a maga töméntelen sokaságával ránehezedik az emberre és nyomja. Az ember hiába védekezik, mert a szabáj a hatalmasabb. Nincs mást mit tenni, mint hogy tűrni kell a szabájt: az ember palástul ellene veti a türelmét.

A türelem, mondhatni, a legszebb erények közé tartozik, minélfogva ritka madár már manapság, akár csak az arasztos szalonna. De aki katona és a szabájok alatt van, az a türelemnek a

sótalan kenyérével él, és a sóhajtásait küldi csak a messziségből a hazai nagy, fényes rónák felé. Ezt megengedi a szabáj. A fennálló rend érdekében szükséges is, hogy ez így legyen, mert tudni való, hogy ha a sóhajtásait a távol idegenből nem küldhetné haza a fiú, akkor úgy eltelne bánattal és sóvárgással a keble, hogy belefulladna. Ennélfogva a szabáj ez ellen nem szól semmit. De nem is volna igaza, ha visszabeszélne. Így tehát a sóhajtások szállnak hazafelé, nagy hegyeken és mély völgyeken által, miután nehezen szakadtak föl a kintvaló lelkekből. Mondják, hogy korai őszön, regruták elvitele idején, ez hozza a háromnapos bánatos esőt, amidőn is mindenek lelke megtelik szomorúsággal. Bár ugyan, hogy ez igaz-e, afelől teljesen helyénvalók a kételkedések. Sok mindenféle haszontalanságot lehet efelől beszélni, ha a nap hosszú. De annyi bizonyos, hogy mink is, öregebbek, mikor oda alá hurcoltuk a fegyvert, fejfödőt emelve köszöntöttük a hazulról lefelé utazó felhőket, és az eszünkbe sem jutott elmélkedni afölött, hogy eme légtünnettani körülmény voltaképpen cirrus cumulus-e vagy cirrus stratus. Ellenben a légi útjában lefagyott kis fecskét betettük fölmelegedés okából a keblünkbe az ing alá, mondván neki szeretettel, ha ébredezett: vajon nem a mi tanyánk ereszete alól való vagy-e? Ilyesmik történtek.

Mindez azonban tökéletesen és teljesen hiábavaló beszéd, amit nem is érdemes folytatni, mert nyilvánvaló, hogy sok beszédnek sok az alja.

Térjünk vissza ahhoz a tény dologhoz, hogy infanteriszt titulár gefrájter Valentin Borsodi onnan, oda alulról levelezni szokta az édesapját, bizonyos nevezetű idősb Borsodi Bálintot, ki is, mint ismeretes, számadó gulyás idekint az alsótanyán, az átokházi pusztán, a Két Rózsák járásában. Így is szokta a Bálint fiú címezni a levelet, nem pedig a tanyájukra. Ennek az oka abban keresendő, hogy a számadó felesége nem tud írást, ha a levél oda menne, nem tudná elolvasni. A gulyás pedig ritkán jár haza. Ez tény, amit ez a régi nóta is megerősít:

Cintányéron, cintányéron aprószőlős pogácsa,
Fáj a szívem, fáj a szívem a gulyásra, de a gulyásra.
Arra pedig ne fájjon,
Mert a gulyás, mert a gulyás ritkán hál ám az ágyon.

Azonban így sohasem lesz vége ennek a történetnek, ha folyton-folyvást más mezsgyéken kalandozunk. Maradjunk inkább csak a levélnél, amely jön. Valósággal jön, mert egy ideig a postapatrul hozza gyalog, amíg nem aztán vasutat ér. Ekkor már könnyebben utazik a levél. Előbb a bosnyák kisvasút hozza, Bródban áteszik a nagyvasútra, és hát mi az egy olyan nagy vasútnak, egy ilyen kicsi levél: könnyen hozza. Elhozza egészen Szegedig. Itt automobilra ül a levél, úgy jön be az állomásról a főpostára. Itt azután megint kocsira ül a levél, úgy megy ki az alsótanyai postahivatalba. Itt azonban már nyeregbe ül, mint illik egy olyan levélhez, akinek az írója annak idején majd Isten szent segítségével csikós akar lenni.

De nem mindjárt ül a nyeregbe, mert az nem úgy van ám, kérem alássan. Az ilyen pusztaszéli postahivatalok csak olyan félforma hivatalok. Arravaló, hogy aki ott levelet ír, attól átvegye és az útjára küldje. De arra már nincsen neki embere, hogy ami levél hozzá érkezik, azt a nagy mezőség szétszórt tanyáiba ki is hordja. Némelyik tanya félnapi járóföldre van a hivataltól. Így hát a levelek várnak a jó szerencsére. Aki levelet vár, elmegy a postához s megkérdezi, hogy jött-e levele? Vagy pedig a lovas rendőrök vasárnap délelőtt elviszik a leveleket a tanyai bormérésekbe, tudván úgy körülbelül, hogy melyik terület melyik népe melyik csárdába jár. Vasárnap délelőtt valamelyikbe el szokás menni, mert az a börze, ott történnek a napszámos-fogadások, s ott állapítják meg a jövő heti napszámárait. Hacsak valami baj nincsen akkor, akkor ezen a jeles aktuson ott szokás lenni mindenkinek. Ha azonban mégsem lenne ott, akkor ott van a szomszéd, az elviszi neki a levelet barátságból.

Hát bizony ilyen lassú odakint a levél útja. A Borsodi számadónak küldött levélé még lassúbb, mert az ilyen gulyásféle embernek nincsen meghatározott csárdája. Nem egy helyen van, ha a mező fűvét föllegelte a jószág; odébb megy vele. S habár egy-egy gulya nyolcszáz darab szokott lenni, a buckák között úgy el tud velük tűnni, hogy kész mesterség a rátalálás. Hát ilyen helyre már csak akkor jut ki a levél, ha valamely lovas rendőrnek innen a pusztán keresztül van az útja, s ha már arra jár, megkeresi azt a gulyát, amelyben neki is legel az üszője.

Most éppen ez az eset. Kazi András öreg pusztázó lovas legény viszi is a levelet. Dél tájban van az idő, a tájon a vénasszonyok nyarának langyos napfénye játszik. A gulya hever a dörgölőző fa körül, a gulyások a cserényben vannak, ebéd irányában. Most jó ebédet kászoltott a szárnyék-ember, tejes levest benne főtt tarhonyával. Kanalazza ki-ki a bográcsból a tulajdon maga kanálával.

Ugatnak a kutyák. Egy ember föláll, hogy messzibbre ellásson. Mondja, hogy lovas rendőr látszik, erre tart.

- Melyik?

No, nem nagyon lehet melyikezni, mert nem olyan sok van.

- Alighanem az öreg Kazi András, mert Tóth Mártonnak fekete lova van.

Ez meg pej, tehát nyilvánvaló, hogy Kazi András ül rajta.

- Alighanem levelet írt a fiam - gondolja Borsodi, de nem mondja, mert hátha, úgy lehet, nem is írt levelet a fia.

Nyugodtan kanalaz tovább, mert várni kell. Nemcsak várni kell, hanem várni is kell tudni. Nem szabad mutatni itt az emberek előtt semmi kíváncsiságot, az apának a fia iránt való szeretetéből semmit, de semmit, mivelhogy az ilyesmi csak asszonyoknak való. Ami a várás illeti, Kazi egy kicsit várhatja is. De ez nem ok nélkül van. Ha valaki kilátogat a gulyához, hogy föltekintse az üszőjét, annál az igen nagy darab szégyen volna, ha a gulyához menne, hogy mutassa meg neki a jószágját. Azt magának a gazdának kell megtalálni, hogy melyik az övé a nyolcszáz darab közül. Ez a tarka jószágnál nem nehéz dolog, de a régifajta fehér magyar baromnál már nem olyan könnyű, mert nagyon egyformák. Ráadásul most, delelés idején, fekszik is a gulya, s így a nagyságban és testállásban levő különbségek sem mutatják magukat.

Idővel azonban azért Kazi csak megtalálja az üszője és megnézi. Szól neki: - Kajla -, amire az üsző fölemeli a fejét és a gazdájára tekint. Hát jól fölpendült, mondhatni, megéri a fűbérét. Kazi le is száll a lóról, az üszőt fektéből fölkergeti, s úgy gyönyörködik benne. Szép az ilyesmi.

Idősb Borsodi Bálint csak várja, míg majd a cserényig eljön. Mán halad arrafelé, a kutyák üdvözlő beszéde mellett. Köszön. Adjon Isten. Hát adjon Isten. Hát löhet-e? Hát löhet. Hát mire végzik? Hát ehun e. Egészségükre szolgáljon az ebéd. Köszönjük, tessék velünk tartani. Hát csak Isten áldásával.

Ugyan, hiszen már nem is igen van a bográcsban, de a sajtot meg a kenyeret kiteszik a padra, a tüllökkel együtt, miben a só és a paprika van célirányosan összekeverve.

No, pár falatot tisztesség okából is enni kell. András lovát egy bojtár elviszi itatni, maga András pedig vág egy szeletet a sajtból. Jó nagyon a tehénsajt annak, aki szereti. Rozskenyérrel. Sóval, paprikával.

- Hát erre járt kend? - kérdezi Borsodi.

- Erre - mondja Kazi. - Pöcsétöt vittem Széll Jánosnak. Már mögint hivatva van be a városba, a törvénybe.

A bírósági idézőcédula még mindig pöcsét. Sok száz éves szaga van ennek a szónak. A pecséttel való törvénybe idézésnek megmaradt nyoma ez. A citatio cum sigillio. Már másfelé az emléke is elhalt, s ott él a nagy csendességek birodalmában, ahol minden aludni látszik.

- Úgy hát? - mondja Borsodi.

- Az - feleli Kazi. - De mondom, ha már erre járok, elhozom ezt a levelet is kendnek. Úgy gondolom, hogy alighanem a lentvaló fia levelezi benne kendet.

Borsodi nyugodtan nyúl a levél után, s kibontja a takaró papirosból. Csakugyan, ez a fia levele. Mit ír vajon? Sorsa hogy áll? Talán baj érte?

Mi van a paraszti katona levelében? Nem sok. A táborokban kis levélpapirost árulnak a kantinosok, a katona betűi nagyok. A fegyver elhúzza a kezét, akárcsak a kapanyél. A katona nem is mondja, hogy levelet ír, hanem azt mondja, hogy rajzol. Magamagát gúnyolja vele. Mert csakugyan külön-külön rajzolja a betűket, mint az iskolásfiú, aki most tanul írni. A nagy betűkből kevés fér föl a kis papirosra. A szavak a levél elején s a levél végén jóformán mindig ugyanazok, csak a közepe táján van valami új mondanivaló. Az eleje ilyenforma: „Kelt levelem a Kistanyán, ide alá az Artorácba, október 20. 1912. Szeretett szülő anyám és tanító apám és kedves testvéreim. Kívánom a jó Istentől, hogy ezen pár sor írásom friss jó egészségbe vagyok, melyhez hasonlót maguknak is kívánok. Továbbá tudatom, hogy Roza ángyi fia, a Sándor is friss jó egészségben van, melyhez hasonlót maguknak is kívánok.” Ez az eleje. Ez lefoglalja a kis papiros egyik oldalát. A vége pedig: „Ezzel bezárom levelem, sok jó egészséget, hasznos munkát kívánok, tisztölöm Roza ángyit, a Vén Jánosék Pirosát, a Jóska sógort, a Mihály bácsit, ha érkezésük van, küldjék ezen levelemnek mását és a Pirosnak adják tudtul, hogy tisztölöm...” Ami a levélnek az eleje meg a vége közé jut, az az újság.

Borsodi lassan olvassa a levelet. Lassan, úgyszólván minden betűt külön. Foglalva. I-es: is, te-e: te, nő, té-ü: tü, lö: istentül. Hangosan megy ez, a többiek hallgatják, s egy fiatal bojtár csodálattal gondolja, hogy milyen jó fogalma van a Bálintnak odalent a katonaságnál.

Egy helyen aztán ezt olvassa ki a levélből az apa:

„továbbá tudatom kedves tanító apám és édös szülő anyám, hogy ha háborúról van szó otthon, annak hitelt ne adjanak, énfelüllem aggodalommal ne legyenek, s a szívüket ebbe a gondolatba ne szaggassák, mert elmondta a kapitány úr, hogy ő fölsége öreg létire nem akarja már, hogy háború történjen, hanem hogy a szolgálatot pontosan köll tartani, minekutánna komoj dologba vagyunk...”

Borsodi abba hagyja az olvasást, s most már, szívéből fakad föl a sóhajtás:

- Hála Istennek...

Az emberek hallgatnak, csak a gondolatok forognak a fejekben, hogy jó fiú ez a Bálint, nem-hiába, hogy szülő-szerető volt világeletében, még most is csak a vigasztalás szavait küldi nekik. Míg más hány van olyan, hogy örökké panaszokat levelez haza, hogy csak pénzt küldjenek neki.

Kazi lovas rendőr, mint tapasztalt fegyveres, aki itt a pusztán a hatalmat képviseli, azt mondja:

- Lőhet, hogy úgy lössz. Lőhet, hogy nem úgy lössz.

- Há én csak úgy gondolom - borul el Borsodi. - Nincsen ebben okos embőr. Furcsa idő jár. A holdnak mindig nagy udvara van. Néha szömez az eső, pedig nincs is miből. A jószág is nyughatatlan.

Egy bojtár beleszól:

- A kupecok szödik a lovat.

Igen, vannak ilyen jelenségek. A kutyákat ugyan nem szedik a kupecok, mivelhogy minek kellene nekik, de a kutyákban is valami különösség észlelhető. Néha minden ok nélkül ki-rohannak a gulya közül a mezőre, és nagy ugatásokba kezdenek. Mit ugatnak ilyenkor?

- Ahun a! - kiáltja a Jancsi bojtár. - Hát az mi?

Mind arrafelé néznek, amerre a Jancsi mutat.

A messzi távolban, ahol a föld széle az ég aljával ölelkezik a tűző napsugárban látszik, hogy valami fényesség fut végig a föld peremén, de igen nagyon sebesen. Úgy száguld, mintha lovas ember vágatna vele, de nem látszik sem ember, sem más teremtetett állat, csak maga a kápráztató csillogás siklik tovább teljes csendességben.

Megdermedve nézik. Még a gulyabeli állat is, amelyiknek éppen arra volt a feje, odabámul.

Kazi András pusztázó katona hirtelen a lovára kap. Neki kötelessége megtudni mindent, ami a pusztán történik. A másik pillanatban már vágat is a kutyák nagy ugatása között a titok után, szinte röpköd a kardja az oldalán.

Azonban messze van odáig. Vágat Kazi, ahogy csak bírja a ló, de a fényesség egyre jobban távolodik, s utoljára eltűnik a fiatal akácok erdő fái között.

Kedvetlenül tér vissza idő múltával habos lován.

- Nem bírtam utolérni - mondja.

Hát hiszen nem is lehet az ilyent utolérni. Ezek földön túli dolgok. Jelzések, amik akkor történnek, amidőn valami veszedelem következik. Borsodi számadó is búsan legyint a kezével:

- Írhat a gyerök, amit akar. Beszélhet a kapitánya, amit csak akar. Mikor már jelenségek vannak...

S az emberek elszomorodva tekintenek maguk elé. Valóban, jelenségek vannak, amik intik az embereket és figyelmeztetéseket tartalmaznak.

Pedig mindössze annyi történt, hogy a puszták szélén lakó Vadlövő Mihály, közismert rossz csont, e napon új, fényes biciklit lopott a városban, s azon karikázott hazafelé.

1912

PARASZTI RÉGÉSZ

Csendesen, némán terül el előttem a puszták. Nincsen ember, aki rajta járjon. Még korán van, kora őszi reggel, a városból éjfél után indultunk, hogy erre az időre itt legyünk. Nincs itt más senki, csak a két ló, a kocsis meg én. Mélységes csend. Az embernek a füle szinte hallja azt, hogy nem hall semmit. Fönt, magas hegyek ormán lehet csak olyan némaságban lenni, vagy a léghajón, mikor fönt a fellegek fölött úszik. Vagy talán a hajókötelei annak is muzsikálnak, a hajókosár talán zörög. A hegyormon talán mozog valami, a zerge vagy a kőszáli sas. Itt azonban nem él semmi, csak a fű, amin egy kevés őszi köd legelész.

Vakondok bizonyosan vannak a földben, s itt-ott ürge is akad. De azok már alszanak ilyenkor, ritkán járnak föl a földre. Ugyan, ha föl járnak is, akkor sem beszélnek semmit, mert nagyon szótlan jószágok ezek.

Az úri madár pedig már mind elment. Az itt hágy bennünket. Annak nem jó a tél. Ha kezdi érezni, hogy alighanem jön már a hidegebb idő, akkor országgyűlést tart, amelyen kimondják, hogy: de most már gyerünk. A fecske, a gólya, a daru, a népdalnak minden dédelgetett állata itt hagyja a földet, ha zordonná váltott, csak a szürke pipiske, a még szürkébb veréb marad itt, akiről nem beszél senki. Meg a holló, meg a varjú, meg a túzok; de ez is kezd már ritkaság lenni. Hova lesz? Ki tudná megmondani? Csak annyi bizonyos, hogy döglött szamarat meg eleven túzokot látni ma már ritkaságok közé tartozik.

Varjú is, holló is elmegy már ilyen időben a pusztáról. Az erdőket keresi föl, a lombjavesztett fákon tanyázik, lejár róluk melegedni az avarba, abban keres bogarat. Onnan száll el, megnézni, hogy van-e a környéken ember, aki a föld föltörésével foglalkozik. Annak utána megy, s ahogy az eke hasítja a földet, kiszedi belőle a cserebogár pajorjait.

- Azonban a cserebogár se olyan már, mint ezeknek előtte volt - mondanák a hollók és varjúk, ha beszélni tudnának. Igen. Mert minél mélyebben hasogatja a föld szüzi testét az eke, a cserebogár annál mélyebbre rakja a pajorjait. Hogy az eke ki ne forgathassa. Hogy a holló meg ne találhassa.

Ilyképp szomorú már így is késő ősszel a holló élete. - Kár élni - kiáltja az erdő kopasz fája tetejéről a varjú. S a veréb is elhúzódik e tájakról, ahol még a madár sem jár. A pipiske szintén távozik. A veréb meg a pipiske afféle félig úri madarak. Téltre bemennek a falukba és városokba, mert ők ilyen előkelők, a jó reggelüket. Bekopognak a városszéli házak ablakán; adjatok valami morzsát. Már a cifrább házakhoz nem merészkednek, mert ők csak afféle szegény szürke vándorok.

Szóval, hát így elmegy a pusztta földjeiről ebben az időben már minden mozgó élő, és valamely szomorú, bús elhagyatottság fekszi meg a tájat, amelyre álomszerű szürke fellegek borulnak. Minden régi, ősi, egyszerű. Mintha olyan volna, mintha itt minden a kezdetben volna. Kezdetben teremte Isten... A ködben nem sok értelme van a dohányzásnak, mert a füstjét nem lehet látni, s így elmarad az ebből származó élvezet. De ha mégis rágyújt az ember, szinte olyan furcsa itt eldobni a használt gyufaszálat: mert ebbe az ősi, töretlen, szűz pusztaságba hogyan illik bele ez a kései, furfangos vegyipari termék?

Pedig szó sincsen arról, hogy ez a pusztta mindig pusztta lett volna. Dehogy. Az alföldi nyelvben még a pusztta szó sem azt jelenti. Hanem azt jelenti, hogy valaha, valamikor élet volt e helyeken, virágzó élet, mely azután elpusztult és pusztává vált a tájék. Idők folyamán elhagyottá lőn. Locus desertus, mondták róla régente deákul: locus humano cultu vacuus. Hely, ahol volt valaha valami, de azután elhagyták az emberek.

Alföldi pusztáinkon elborongva nézhetünk végig. A képzelet visszaszáll a múltba, s keresgél benne. Nem sokat talál. Az írott emlékek nagyrészt elvesztek; a pusztta szellője csak regéket susog, amik a népnek, e csacska hegedűsnek az ajkán téltúl fönmaradtak. Akik meg a föld alatt laknak, azok hallgatagok. S mennyien laknak itt lent! Jóformán egy nagy temető mind a pusztaság. Ha csak nem annyira lapos a föld, hogy valaha víz állott rajta, az ásó mindig rég letűnt világok emlékeit hozza elő a rögök alól. Egymásba keveredve van itt évezredek néprétege. A kőkorszak ősembere már itt tanyázott. Itt vannak egyszerű eszközei, csontból faragott, kőből simított bicebóca fegyverei. Azután jön az az ember, aki már ismerte a rezet. Azután jön a másik, aki már ismerte az ónt is, s a rezet az ónnal összeolvasztván, készítette rövid bronzkardjait, amelyeknek olyan kicsiny a markolata, hogy a mi tenyerünkbe bele sem

fér. Mégis, micsoda nagy vagdalkozásokat csinálhattak azokkal! Micsoda óriási, begyógyult forradások vannak a több ezer éves koponyákon, amik a sírmezőkről előkerülnek!

Az anyaföld ilyenkor, ablakait kitárva, rég letűnt időkről regél. A kintlakó ember tanyát ver a pusztaszélen nagy kutat és a rideg gulyának, s e munkái közben rájuk akad, s érthetetlenül szemléli őket, mondván:

- Ezek is még a török világból valók.

Hát igaz, néha onnan is. Ahogy halad egyre beljebb a pusztákba az eke, olykor már a nem nagyon mélyen járó ekevas is kifordít a hantokkal együtt egy kisebb harangot. Jakab András nézi.

- Itt valamikor valami löhetött - véli.

- Az ám - mondja a béres, aki a lovakat hajtja -, harang volt, templom is volt.

- Ha templom volt, falu is volt - mondja Jakab -, ha igaz. De hát hol van?

Az ám, hogy hol van. Semmi nyoma. Sem írásban, sem emlékezetben. Minden eltűnt közanyánk ölében. Ott lent vannak eltemetve, akik valaha itt éltek. Porrá váltak, olykor nem is porrá, hanem zsíros földdé, fekszenek hallgatagon. Titkuknak, hogy ők ott lent vannak, csak egy tudója van, a növény. De az is szótalan. A virág tudja, hogy e halottak ott lent vannak, s gyökereit leereszti hozzájuk. A gyökér pontosan tudja, hogy merre menjen. Lehalad a földben, s lebújik a mélyen fekvő koponyába, a nyakszirt mellett, az öreglyukon. Fönt, a föld színén szépen pompázik a pusztai virágja, az ökörfarkkóró. Ez szép virág. Ha úgy hívnák, hogy a Yellowstone gyémántja s Amerikából való volna, pompázna bizonyára a díszkertekben is. Így csak pusztai kóró, ami azonban mit sem változtat a szépségén. Sárga virágának gyenge illata van. Ha szagolod, bizonyára nem is sejtéd, hogy ezt az illatát egy leányka agyából hozta, aki kétezer éve fekszik eltemetve itt a föld alatt.

Már van egy fertály órája, hogy itt ácsorgunk, s még mindig nem jön senki. A köd alatt legel, jó messzire el lehet látni, de senki mozgó nem mutatkozik.

- Fene a fülüket - véli az öreg kocsis, aki már vagy harminc esztendeje hurcolja a pusztaszéleken a városi urakat. - Ha szót értettek, hogy nem gyűnnek?

Hogy miért éppen a fene, s miért éppen a fülüket, az nem tudható. Máskülönben azonban az öreg Gácsérnak igaza van. Ha a szót megértették, miért nem mutatkoznak. Mi hosszabb utat tettünk, mint ők, a pusztai udvariasság így hozná magával, hogy mán nekik kellett volna miránk várakozni itt a tett helyén.

Pedig értesítve voltak még tegnap délben. Mert furcsa mifelénk manap már a pusztai. Egyfelől csakugyan locus humano cultu vacuus, másfelől ott meredeznek rajta a telefonkarók, s drótokon repül a pusztán át a beszéd. (Zúgását hallják-e azok lent a föld alatt. Úgy lehet, valamely karót valakinek a szívébe ütöttek.) No, és a dróton kimegy az üzenet valamely hivatalos állomásig, ott egy ember lóra ül, s elviszi az üzenetet oda, ahova illik.

Az üzenet ezúttal Kószó Mátyásnak szólt, hogy hat emberével másnap legyen a pusztán, a sivány mellett, a ráctövistől balra, mivelhogy földtúratás fog történni. Mátyás polgártárs afféle paraszti régész, akinek rettentő nagy szenvedelme az ilyesféle foglalkozás. Nem hogy napszáért, de még ingyen is elmenne földet ásni, ez azonban már tőle nem kívánható, mert igen csak célszerű szögény embör, és sok kis család van otthon. Az ilyen ember ne adja ingyen az erejét, mert kenyeret fecsérelné vele.

Nem is kívánható az ilyesmi. Az azonban nagyon szükséges, hogy Mátyás ott legyen, ha már valami ásatásról van szó. Mert minden ember szeret ásni ilyen munkában. Csak ha nagyon sürgős a gazdasági dolog, akkor bajos rá a pusztaszélen munkást kapni, mert hiszen mégiscsak az az előbbrevaló. De máskor nagy távolságokról is elmennek ilyen dologra. Mert hiába, mégiscsak valami rejtélyes és titokzatos van abban: belevájkálni mélyen a földbe, keresni, hogy mi van benne, lesni, hogy melyik ásónyomnál tűnik legelsőbb elő az a bizonyos valami. Titkos kincsek keresésére úgylát nagy hajlama van a tanyai népnek. De Mátyás nemcsak vak-tában cselekszik. Valami sejtései vannak, valami ösztönei, mint a forrásfölfedező varázsvesszőknek.

Volt eset rá, hogy délben értem ki a pusztaszélre, ahol már várt néhány emberével Mátyás. Előre küldtem őket gyalog, mondván, hogy majd utánuk érek a kocsival, de előbb befordulok egy közeli tanyába, valamit enni. Néhány főtt tojás, azután készen van az ebéd, s ráadásul megvan a fő előnye, hogy nem kell a tanyák közt válogatni. Tojás mindenütt van, s a főtt tojás mindig tiszta, még ha éppen a gazdasszony nem is az. Tehát csak éppen annyi volt a kése-delem, míg tüzet gyújtanak, s a tojás megfő. Mégis, mikor utánuk értem, a domboldalban már a gödörben álltak az emberek, s föltárva egy bronzkori sír.

- Asszony volt - magyarázta Mátyás -, mert még most is itt van a karperec a keze szárán.

S úgy örült neki, mintha valóságos mestersége volna ez a foglalkozás.

Lehetséges, hogy ha Mátyás más viszonyok között születik, az is lehetett volna.

- No - mondja a kocsi bakjáról az öreg Gácsér -, mutatkoznak már.

Csakugyan, jó távolosabban látszanak az emberek, ahogy egy bucka mögül előbukkantak. Fegyvereik, a lapátok és ásók kalompálnak a vállukon, Mátyás még föl is tartja hosszasan a magáét, s integet vele.

Írástudatlan ember volna az, aki meg nem értené, hogy ez annyit jelent, hogy menjen értük a kocsi, akkor hamarabb ideérnek. Gácsér útnak is indul, bár nem sok kedvvel. Gácsérnak cifra zsinóros libériája van, s valóságosan a kocsi megszégyenítésének tartja, hogy bőrpárnáira rongyos tanyaiak üljenek.

Mert biz azok rongyosak. Nem azért, mintha más fölvenni valójuk nem volna, hanem mert a gödörben való munkához nem is érdemes más gúnyát ölteni. Ott térden is dolgozik, hason fekve is kapargál, ide jó akármilyen szakadt ruha is, csak melegítsen. Mert kint a tág mezőn, ha föltámad az őszi szél annak nincsen szeme, de foga van neki.

Mátyás köszönt:

- Jó röggelt adjon az Isten - mondja, s kihúzáva a fejéből a sapkát, ismét visszahúzza rá. - Hát mire végzik?

- Hát mire végzöm? - mondom bosszúsan. - Hát ácsorgok. Nagyon jó kávéház ez, kényelmes-en van beröndözve, éppen most kávéztam friss jó meleg kávé. Ezentúl mindig ebbe a kávéházba járok.

- Nono, kéröm alássan - mondja Mátyás engesztelőleg -, össze kellett várni az embőroket, hogy ide találjunk. Mert ha valamelyik nem talál ide, elvesz a napszáma, és azt hiszi, hogy elbolondítottam.

Ez érthető. Ami igaz, az igaz. Az ilyen néptelen tájékon nem jó haragost tartani, s így Mátyás nem tette rosszul, hogy összevárta az embereit. Másfelől azonban illik bosszankodást mutatni, mert ez tanítás a jövőre való nézvést.

- Hát hol kezdjük mög? - kérdezi Mátyás.

- Bánom is én - mondom. - Elmönt a kedvem az egésztől. Ma már úgysem lösz szöröncse. Kezdje, ahol akarja. Én majd nézöm.

Csakugyan érdemes nézni. Mátyás nem szól semmit, csak az egyik vállát rántja föl, ami annyit jelent, hogy bizonyosan gondolt valamit magában a városi úrféle rigolyái felől. Megfordul. Szétnéz. Kis, lankás helyen vagyunk. Látszik, hogy mellette, a lapályban, valaha víz folydogált. A víz mellett, a dombos helyen szeretett lakni a régi nomád ember. A dombon volt a sátra, a domb egyik oldalán a tűzhelye, téli vermése, ahol meghúzódott, míg halottait a domb másik oldalán, a víz felé eső részen szokta volt eltemetni.

Mátyás a lapátját a földre dobja. Az ásó a vállán. Még másik három ásót vesz el a többiektől. Megy, igen komolyan megy. A katonaságnál lehet látni az ilyen komolyságot, mikor például a század beosztását a káplárra bizzák. Mátyás az egyik ásót lecsapja a földre, hogy megáll benne. A másik ásót nem messze amaz mellé. Ezek jelzik az egyik végét. Odább megy vagy húsz lépést, ott hasonlóképp a két másik ásót üti a földre. Ekkor megfordul, s fölemelt fejével büszkén visszatekint. E tekintet azt jelenti:

- Itt köll nekik lönni.

Hát - beszéljen bárki bármit - semmiféle tudományos elmélet alapján nem lehetett volna különben megmondani, hogy alighanem ott lesznek, ha vannak. Mert hiszen amúgy is csak lutri az egész. Sejtések és tapogatózások. A földre nem lát bele senki.

Az emberek most sietve vonnak a földön vonalat a letűzött vasak irányában. Így meghatároldik a dolog helye. Némelyikük ás, a másik lapátolja kétfelé a földet. Jókedvvel vannak, mert már sejtik, hogy alighanem találnak valamit. Ezt nem ésszel tudják, hanem a karjukon által érzik meg. A föld kétféle. Amelyik sohasem volt bolygatva, annak az ásása nehéz, mert a föld kemény és egybetapadt. Amelyiket azonban valaha megbolygattak, ha akár kétezer év előtt is, abba könnyebben megy bele az ásó. Igyekeznek tehát, sürgősen igyekeznek, hajtja őket a kíváncsiság is.

Mátyás rájuk mordul:

- Lassan a testtel, hé! Ne ugrálj, nem a tánchelyön vagy.

Igen, igen. Lassan érünk messzire - így mondja ezt a régi igazság is. Nem szabad heveskedni. Csak szépen, csendesen, ahogy Mátyás rendeli.

Már három ásonyomnyira lent vannak. Most szép simán a lapáttal kitisztítódik a gödör, hogy látni lehessen az alján a föld különböző színeit. Mert ahol valaha porrá vált az ember, ott más a színe neki. Sötétebb.

Mátyás mindenkit kiharancsol az árokból. Az emberek kissé türelmetlenül engedelmeskednek. (Nézd el, nézd a vén akasztófárávalót! Mikor a találásra kerül a sor, akkor csak egymaga hatalmaskodik a gödörben, hogy az övé lehessen az egész dicsőség.)

Mátyás négykézláb piszkálódik a gödörben. A föld felé fordított szájából tompán hangzik fel a szó.

- Ez vitéz vót, ehun a vasfegyver az oldalán.

Kisvártatva megint mondja:

- Ez lovas vitéz vót, ez magyar vitéz vót, itt a ló feje is, a ló lába is. Ehun a ló szájában a zabla még most is. Hejnye, fene teremti, de szép vitéz vót...

Sőregi Szilveszter, fiatal legényember, még nem látván ilyet, szinte majd megdermed a boldogságában, hogy íme, a régi magyar lovas ősök itt lakoznak mifelénk a tulajdon pusztán, a föld alatt. Ezeréves apák itt vannak fegyveresen halott korukban is, miként vehetné el valaha ellenség ezt a hazai földet, amelyért még a dédek és ükök porladó csontjai is lovasan őrt állnak? Elfogultan, remegő hangon szól le Mátyáshoz:

- Talán ez tulajdon maga az Árpád vezér...

Mátyás mérgesen mordul föl rá a gödörből:

- Majd hozzád vágom ezt az ásót, csak ilyenöket beszélj!

- Miért, Mátyás bácsi? - kérdezi elfogódva a fiú.

- Miért - dörmög Mátyás -, miért? Árpád vezér! Hát még mit nem? Nem látod, hogy milyen kicsi? Hiszen Árpádnak még az utolsó rabszolgája is háromszor akkora vót, mint ez e!

Igen. Árpád a legendák világában óriás, s úgy él a lelkekben, mint az erő és a hatalom istene. Kint, itt a pusztaszéli mezőkön, ahol egykor lovas seregével bizonyára végigdobogott. Úgy lehet, ilyen őszi idő volt akkor is, mikor ezt a vitézt ide letették, s a lova csontjait a tor után melléje rakták.

A rongyos emberek szótalán elmélyedéssel tekintenek le a gödörbe.

1913

FÖLDRAGASZTÁS IRÁNYÁBAN

Körülbelül hat hold az a föld, amin meg lehet élni. A kisebb darab már nem ad élnetést, az már kevéske ahhoz, hogy tanyát lehessen rajta verni, mert a tanyát leginkább nem építik, hanem verik, de nem úgy, mint hajdanta a sátrat verték, mert azt sohasem verték, hanem csak a karóját verték le a földből. A tanyának ellenben a falát verik a földből, amit deszkák közé szorítanak. Régi, egyszerű kitalálás ez, a földön fölül való fal emelésének legősibb fajtája ott, ahol kő nincsen. De most Amerikában szintén így készítik az újfajta, egyszerű házakat, csak hogy nem földdel tömik ki a formát, hanem cementtel öntik tele. Ismétlődik a világon minden, újak válnak a régiekből, s régiek lesznek az újak. A kívülről fűthető kályha öregapja régen ott van a tanyai boglyakemencében, a boltban árult száraztészta a tarhonyában, a bádogba szorított húsételé abban a vászonzacskóban, amiben a pásztoreMBER őrzi a napon szárított paprikáshúst.

Az. Ez azonban nem sokat segít azon, hogy hat hold földön alul már csak úgy lehet megélni, ha napszámba jár az ember is, meg az asszony is, így keresnek valami segítőpénzt az élethez. Nehéz már az ilyesmi, mert bizonytalan az élnetés. Kevés a *van*. Sokkal több a nincs. Betegség, halálozás, jégverés könnyen rongálhatja azt a kevés vant is, ami van. Az élet útján sok útonálló ólálkodik: hol szárazság, fakadó víz, hol fagy, hol tűzveszedelem.

Nem is igen tartós az ilyen kis földön élő embernek a maradása. Ha az adósság kikezdi a tanya egyik sarkát, nagyhamar harap egyet az a másikon is. S a föld apránként úszni kezd. Lába kel, megy, és mentében nem lehet útját állani.

- Ahán - mondják az emberek -, Nagy Mihályék alatt megindult a föld.

És kezdenek belenézni a ládafiába, hogy mennyi pénz áll a háznál. Hogy mikor a föld egészen megindul, azonnal ott legyenek, hogy a más kezére ne juthasson. E tekintetben olyan nagy szorgalom észlelhető, hogy azt semmi más dolognál látni nem lehet. Mert a föld: az föld. Az az élet és az a birtok. Minden más vagyton elbukhat. A jószágot elpusztíthatja a dög. Ezüstöt, aranyat ellophat a tolvaj. A bankba rakott pénzt elsikkaszthatja az úri huncutság. De a földet nem veheti el semmi hatalom, még ha háború lenne, akkor is csak a gazdáé marad. Ha a víz elveszi, még az is visszaadja.

- Ez így van - mondja Sós Mihály. - Csakhogy az a baj, hogy nagyon sokan tudjuk, hogy így van.

Körülbelül nem is nagyon sokan, hanem valamennyien. Akinek pénze van, az azzal a gondolattal kel, azzal is fekszik, hogy hol lehetne földet venni. Arra kuporgat, azért takarékoskodik, hogy a hazából minél nagyobb darab legyen az övé. Akié a föld, azé az ország. Csak rebbenése legyen annak a hírnek, hogy valamely föld alighanem eladódik, már végigszárnyal az izgalom a határon, s az emberek gyanakodva kémlelik egymáson, hogy ugyan hányójukkal kell majd harcba szállni annak a kis földnek a megragasztásáért. Ez a neve: ragasztás. Ragasztani a meglevőhöz újat, akármi csipet-csuppot is, csak területében szélesbedjen és hatalmasodjon, s legyen majd mit örökölni a fiúknak. Mert az a vagyton, amin rajta áll az ember, és ami nem szalad ki a lába alól.

Pál János afféle szegényes ember. Kétkezi munkás, meg van egy kis földje is. A kis földön egy kis ház, mint mondani szokás: úgy soványosan vannak, de azért élélnék, mert az egész család csak az asszony meg egy gyerek. Az egész birodalma csak néhány holdnyi, de ez mérészen áll nagyobb földek között. János, mikor a maga dolgától ráér, szorgosan jár napszámos munkára, de az asszony is, mióta a gyerek már akkora, hogy attól lehet menni. Vannak szőlők is a környéken, azokba gyakran kell a munkásember is, asszony is, mert az olyan dolog, az a szőlő, hogy ott mindig van tennivaló. Így hát keresnek és csendben éldegélnek, olyformán nézvéen is örökföldjüket, mint a szentséget.

Kísértésben ugyan gyakran vannak vele. A szomszéd mind jómódú, s mind terjeszkedni vágya a földjével. Volna pénz mindenütt néhány új holdat ragasztani a régihez. Egymástól nem vehetnek, azt tudják nagyon jól, így hát reménységüket mind abba vetik, hogy mikor pusztulnak majd ezek a rongyosok. No, majd, majd...

Azonban a pusztulás nem akar elkövetkezni. Jánosék élnek a szegénység kenyerével, és a kétkari munka erejével, kis holdaik pedig állnak egymás mellett rendületlenül. Az ember nem kártyás, nem mulató, az asszony nem cifrálkodó, nem parádéznak, még csak kerítést se készítenek a tanya elé, mert minek kis helyre nagy udvar: jobb, ha abban is búza terem.

Szóval ezeket nehéz kivárni.

Rejtett gondolatok támadnak ugyan egy-egy emberben afelől, hogyha nem kapnának munkát, s azon nem keresnének, idővel csak felélnék a földet. De az csak olyan gondolatforma, aminek értelme nincsen, mivelhogy elsősorban jó munkások, másodsorban pedig úgyis kevés a munkás, örülni kell, ha dologidőben kapni lehet belőle elegendőt.

Mert ilyen bajok is vannak, ez valamely újféle veszedelem. Ahogy a ragasztások nyomán nagyobbodnak, már a munkáját nem bírja ellátni maga a gazda családja, különösen, ha kevés a gyerek. Vagy ha volt is elég, de felnőttek, megházasodtak vagy férjhez mentek, s kiröpültek az otthoni földel alól. Akinek az egykori örökföldjéből a ragasztások támadtak, a nincstelenségbe jutott emberek vándorbotot fogtak a kezükbe, s mentek kijebb, be a pusztákba, töretlen legelőföldet keresni bérlet gyanánt. Így hát fogy a kétkezi erő, pedig a dolog szaporodik. A szőlőnek, gyümölcstermő kertnek annyi ártó veszedelme támadt, hogy tízszer annyi munka van vele, mint ezeknek előtte.

Tettek tehát Pál Jánosnak olyanféle ajánlatot, hogy adja el a földet, de azért ne menjen el a határból.

- Már hogy nincstelen zsellér maradjak? - riadt föl János.

- Az. Van hely, ahol elférsz. Azután a pénz, amit a földért kapsz, kamatozik odabent a városon a bankba. Sömmi gondod rá, adót se fizetsz utána.

Van ilyen zsellérféle állapot. A ragasztott földeken, amelyeknek lábuk kelt az egykori örökös alól, mindig marad valamely rissz-rossz tanya, kidült-bedült oldalú, fakó falú, mint amilyenben már lakdosni szokott az, akinek úgys kifelé áll a szekere rúdja. Az ilyen tanyának haszna nincsen; ha magára hagyják, előbb-utóbb csak bedől végképp, s még azt sem mondja, hogy befellegzett. Néha tűz is támad az ilyenben, nem tudni, mi okból, s vert romfalai azután évekig meredeznek a szomorú elhagyatottságban, míg csak szét nem mossa az eső, s a téli viharok egyenlővé nem teszik a földdel. Alkalmas tehát az elmaradt házba lakót fogni, ha akad. Van rá eset, hogy akad a nincstelenségből. Az ellakik benne, valamennyire rendben tartja, mert azzal kénytelen, ha nem akar kibetegedni belőle. A lakásért szolgál ezzel meg amazzal a dologgal a gazdának: afféle kisded hűbéresség ez, zsellérségnek neveztetvén. S hűbéri várából azután, mikor ráér, járhat napszámba, amerre akar.

Ezzel az állással megkínálták Pál Jánost is, de nem vállalta. Ha a magáéban lakhat, a más kezelába legyen? És elváljon kis örökföldjétől-e vajon? Gyermekeinek ne maradjon semmi sem abból, ami egykor volt, s amiből valami kevés még ő rá is maradt? Nem lehetséges ez. Otthon az asszony is ijedten hallgatta az efelől való beszédet, s gyermekét szorgos félelemmel húzta az ölébe. Apáink örökét elkótyavetyéljük-e, s menjünk világnak, mint a Döme kutyája?

János mosolygott, de erősen mondta.

- Nem, nem mögyünk. Csak az Isten erőt, egészségöt adjon. - Biz arra szükségünk van közös mindnyájunknak, mivelhogy nélküle semmire sem mehetünk....

Este van, a nap már régen lehaladt aludni, s a földi élet is pihenni tér. Sötét a világ, a hold még nem jár fönt az égen, de a csillagokat kigyújtották az égi pásztorok. Nyolc óra körül jár az idő, szegény helyen ilyenkor, hogy a világító olaj ne fogyjon, elteszik magukat holnapra: kázmálódnak, vackolódnak, fészkelődnek, miként ahogy ez az eset van most Pál Jánoséknál is. Lepihennek.

Azután akkor azt mondja valami az udvarban, de rettentő hangosan, hogy durr!

Lövés. A tanya bezárt ajtajára löttek.

János fölugrik a padról, ahol feküdt a subaaljon.

- Mi ez?

A kutya nem ugat odakint. Ami nem csoda, mert a tanyai kutya, ha közelben hallja a lövés durranását, ijedtében elszalad. A puska szavától nagyon fél, talán azért, mert ritkán hallja. Ha meg van kötve, még a kötelet is elszakítja nagy ijedelmében, csak hogy menekülhessen.

János sietne ki a szobából az ajtó felé, de az asszony rákiált az ágyból, ahol a gyermekével fekszik:

- Ne mőnj ki ruha nélkül!

Már tudniillik, hogy ne menjen ki a ház elébe abban a fehér testi ruhában, amiben van, mert az világít a sötétben. (Azért nevezik is csőzlámpásnak.)

János elérte a szót, nagyhamar magára rántja a kékbeli felsőruhát, s így siet az ajtóhoz.

Alkalmas volt az asszony figyelmeztetése, mert ahogy menne, újból hallatszik odakint a dörrenés, s újfent recsen egyet az ajtó.

- Ne menj ki! - sikolt az asszony. - Majd megint lűnek!

- Nem lű már - csitítja János -, mert puskaszó volt ez.

Mert más szava van a revolvernek és más szava a puskának. Ha revolver szólt volna, akkor még négy golyó volna a fegyverben, de a puskának csak két csőve van, két csőben két töltés, ha azokat kilőtte, nincsen több.

János fölrántja az ajtót, s kiugrik a ház elé, onnan pedig mindjárt az öreg eperfa vastag törzse mellé.

Nem harcolni akar, nem verekedni szándékozik, nincs is vele kezebeli eszköz: csak azt akarja tudni, hogy ki volt az a jó szomszédok közül, aki az ő háza ajtaján két ízben belőtt.

Azonban az éj sötét, bár a csillagok némi keveset világítanak. Csak egy alakot lát, amint sietve oson vissza a búzába. Az arcát nem látja, de az egész mozgása olyan, mintha a szomszéd volna. A gazdag szomszéd. Az asszony is, ahogy az ura után az ajtóhoz ugrott, s kidugta félve rajta a fejét, szintén erre vél, mert azt súgja rémülten Jánosnak:

- Mit véthettünk neki?

- Mit véthettünk? - mondja János. - Hogy még a mienk ez a kis föld, azt vétettük neki. El akar űzni. Hogy adjuk oda, amilyen áron kéri. De hiszen - tör ki belőle a keserűség, s rázza az öklét a másik tanya felé -, van még Isten az égben!

- Jaj - csitítja az asszony -, csak vigyázz! Csak ne tégy semmi olyant, amiből baj keletkezik. A szegény mindig a rövidebbet húzza!

- Hát hiszen az igaz - véli János.

Egy óra nem sok, de annyit sem alszanak ezen éjszaka a kis tanyában. Sötétben vannak, halkkal, csitítják a gyereket, aki nyugös, fél, megriasztották a puska lövések, ők maguk is félve lesik, hogy nem következik-e újabb durranás. Mert hátha nem is jól láttak. Hátha nem a szomszéd volt. Hátha valami kősa cigányság támadása, ijesztgetése volt, hogy a lövő után induljon az ember, s addig a magára hagyott tanyába be lehet törni. Baltát, nagybotot kezűgybe is készít az ember, más fegyvere nincsen, mert a puska drága, s adót is kell utána fizetni.

- De revolvert mégiscsak tartani köllene - mondja az asszony.

- Az igaz - szól János. - Ugyan az is drága, ha jó, de nem is igen tudok vele bänni. Én csak puskát tanultam a katonaságnál.

- Majd eltanulnád mástól a bánását.

- Hát ha majd kerül egy kéz alatt, vöszök.

- Úgy-úgy - biztatja Rozál -, legalább ilyenkor visszalűnél. Hadd tudná mög, hogy nem egy-maga hatalmas a határban. Majd félne akkor, akárki volt. Lásd, Kisgucziéknál nem sajnálják a patront, mindön hétön lúnek esténként egyet-kettőt, hogy hadd tudja mög mindönki, hogy ott fegyver van a háznál.

Gondolkozik az ember. Az ám, ez igaz. De másként meg... ha most véletlenül eltalálta volna, a törvény előtt miféle bizonyosága volna arra nézve, hogy a maga védelmére cselekedett?

- Hát ott az ajtó - mondja Rozál. - Az is mutatja, hogy köröszkül van lűve.

Ez is igaz, de kérdés, hogy tanú-e a törvény előtt egy rozoga, puhafa deszkából készült ajtó. S meg tudja-e mondani az ajtó, hogy ki lőtt bele? Nem, ezt nem tudja megmondani. Próbálnak szunnyadni egy kicsit, de nem lehet. Hol a gyerek riad fel, hogy: - Jaj, gyűnnek, édosapám.

Hol az asszony szól ijedten:

- Valaki jár kint. Hallgasd csak... Bezártad-e az ajtót?

- Be, be, csak ne félj. Ne ijedözz, aludjatok egy kicsit.

Fölsóhajt az asszony:

- Bírni is kéne... Hej, istenöm-istenöm, de leesött rölunk a tekintetöd ebbe a pusztaságba... Hallod, megint jár kint valaki. - Csakugyan hallatszík valami. János kinéz az ajtón, s látja, hogy a kutya. Lecsillapult az ijedtsége, s hazajött.

- Látod - mondja Rozál -, ez is azért szaladt el, mert sohase hall íthton lövést. Ha ráment volna arra a lövőre, azután kitépett volna egy darabot a ruhájából, most mindjárt tudánk, hogy ki volt.

- Tudom én azt úgyis, hogy a szomszéd volt. Éppen azért, mert hallgat. Mert ha cigány lőtt volna a lűvő, akkor már itt volna a puskával segítségre.

Ilyen beszédek között telik el hajnalig az idő. Ahogy világosodik, János kimegy a tanyából az útra, mert ilyen tájban szokott arra a csendörök két embere portyázni. Egészen megvirrad közben, a nap fölkel, s megcsillan a csendőrszuronyokon, amelyek a vetések között föltűnedeznek. Megvárja az errébbhaladásukat, és jelenti a katonáknak az esetet, hogy lövés történt.

A két csendör elmegy a tanyába, körülnéznek mindent. Az ajtón egy egész sor lyuk van, amit a sörétek átütöttek. Nyomot keresnének, de a homokban nincs nyom, mert abban könnyen összefolyik. Ha volt is, János meg a kutya már összetaposták. A búza is összehajlott már azon a helyen, ahol az éjjeli támadó besurrant. Így tanácstalanul állnak.

- Cigány nem volt - mondja a csendör -, mert most nincsen a határban. Hanem nincsen magának valami haragosa a környéken? - Hát hiszen, ha mindent el volna szabad mondani, amit gondol az ember, majd mondana János most sokat. De nem szabad. Mert könnyű vádolni, de nehéz tanúsítani. Ennélfogva a ne szólj szám, nem fáj fejem régi igazság járta itt is.

- Lőhet, hogy van titkos haragosom, de nem tudok róla. Olyan, aki mögmondta volna szömbbe, hogy csakugyan ellenségem, olyan nincsen.

Nézi a káplár Jánost, s megint kérdezi:

- Nem nógatja itt magát valaki, hogy adja el azt a kis földet?

- Dehogynem - esik bele a szóba az asszony. - Nem is egy, de az egész szomszédság. Valamennyi kitúrna bennünket ebből a kis örökből.

Bólingat a káplár, hogy hiszen éppen ez az. Valamennyi, az senki. Egy a valaki. De ki az az egy?

Nézi az udvar homokját, keres valamit. Azután hirtelen lehajol.

- Ez megvan. Az egyik.

Ez az egyik puskalövéshez való fojtás. A másik nincs meg. Talán elégett, vagy elfújta a szél a búzába. De ez a papiros megmaradt. Az a fojtás ez, amely az elültöltő fegyver csövében a puskapor meg a sörét között szokott lenni. Kissé megfogta a puskapor lángja, némely része elégett, de azért a nagyobb darabja megvan. A csendőr vigyázattal bontogatja. Azután azt mondja: - Van itt a szomszéd tanyában egy iskolás gyerek?

- Van egy kicsi.

- De már az első osztályon túl van?

- Alighanem túl - mondja János -, mert már tavaly is járt a tanító úr elébe. Miért kérdezi?

- Csak azért - feleli a csendőr, s mutatja a papirost -, mert ennek a fojtásnak a papirosa ábécés könyvből van kitépve. Tud olvasni?

- Tudok.

- Hát olvassa el, mi van rajta.

S Pál János olvassa az ábécés könyv gyűrött, szakadozott papirosáról: ...z is-ten az ég-ben la-kik...

Egymásra néznek. Az asszony szomorúan fölsóhajt:

- Istenöm, te odafönt laksz. De mire idáig lejut a neved, a puska csövébe kerül.

- Hát az úgy van - mondták a csendőrök, s mentek tovább, keresni azt a tanyát, amelyiknek az ábécés könyvéből az a bizonyos lap ki van tépve.

1913

KAVARODÁS AZ ÚTSZÉLEN

Minálunk halottak napján nem szokás pappal menni ki a temetőbe, hanem mindenki kimegy maga, s ki-ki külön intézi el szívbeli ügyét a halottaival. Azonban ahány a ház, annyi a szokás. A szomszéd kun városban már paposan járnak ki. Processzió indul a templomtól, s három pap vezetése alatt mennek a népek az elődök néma városába tiszteletet tenni. Szintazonképpen késő délután a temetőből a papok vezérlik vissza a népet a föld alatti lakások helyéről a föld feletti lakásokba.

Jön hát így a kései délutánon a temetőből visszafelé a menet. Vagy talán nem is menet, mert csak kifelé menet, visszafelé talán jövet. Így azonban nem szokás mondani. Mondjuk tehát régi magyarosan: jön visszafelé a hárompapos processzió.

Ami a sarat illeti, arról nem lehet mondani, hogy ne volna az úton, mert van. Nem egészen úgy van ugyan már ma a világ mifelénk, amiként annak idején a Hármas Kis Tükör mondta, hogy: sárra sarat hánynak, utat úgy csinálnak, de bizony a kövecske drágácska, s ha diós-mákos béléssel lehetne kövezni az utakat, az bizonyosan olcsóbb volna. Ilyképp bizonyos takarékoság mutatkozik az utak csinálásánál. Csak egy részét, a közepét rakják ki kővel, a két

széle pedig nyári útnak marad, száraz időben azt használják, a patkolatlan tanyai ló is jobban szereti, mert a köves utat megérzi a lába.

Jönne tehát, a nyári út sarát kerülendő, a köves úton hazafelé a processzió. De három kocsi meg megy rájuk szemközt, ugyancsak a köves úton.

Mikor egymáshoz közel érnek, a három kocsi megáll. Szép sorjában egymás után. Úgy akarják megvárni, amíg elhalad a processzió. Ennyi tiszteletet megadnak neki, de többet nem. Hogy állva maradnak addig, amíg elhalad mellettük a vallásos gyülekezet. Ez azonban a fennforgó esetben nem valami sok tiszteletadás. Mert ha a kocsik a köves úton maradnak, akkor az egyház tiszteletre méltó ruhájában levő papok, a keresztyvők s mind a nép kénytelenek letérni az útról a sárba, s abban lábolni végig a három kocsi hosszát.

A tisztesség az volna, hogy a kocsik állnának le a sárba az útról, s ott várnák meg, míg a temetőből jövők mellettük elhaladnak. A kocsikeréknek, ló lábának nem árt meg a sár. De hát azt nem teszik. A három kocsi csökönyösen ott marad a köves úton.

Két rendőr is van a processzióval, rend és fölügyelet okából, de meg dísz kedvéért is. A rendőrök kiválnak a menetből, s előresietnek a kocsikhoz, s mondják a lóhajtó embereknek, hogy álljanak le a köves útról addig, amíg a mozgó gyülekezet elhalad.

A lóhajtó emberek nem szólnak semmit, úgy tesznek, mintha nem hallanák a beszédet, s a kocsikkal az úton állva maradnak.

A kocsikon, az első ülésben, emberek ülnek, a hátsó ülésben asszonyok. Ünneplő öltönyben szintén. Nem térnek ki azok elől, akik a halottaik tiszteletéről jönnek. Kik ezek és mifélek ezek a büszkeségben dagadozók? Biz ezek nem mások, mint pusztaszéli nazarénusok az átokházi homokok tájairól. Bent jártak a városban, ahol imaházuk van, szintén istentiszteletet tenni. S nekik nem vallás a másik vallás, vagyis hogy legalábbis így tüntetni akarnak ellene. Hát biz ezek a nazarénusok fölláttak egy kicsit. Úgy látszik, nagyon megfogta őket a dicséret. Jönne csak velük szembe egy szakasz katona, az elől majd kitérnének, vagy ha nem, hát hasadna a kard nyomán a ködmön.

Az előljáró pap int a két városi gyalogkatonának, hogy csak semmi erőszak, majd kitérnek ők, s bele is megy mindjárt a pap a sárba. De a nép zúgolódik, hogy ez már csakugyan mégsem járja. A megbotránkozás fokozódik, amikor látják, hogy a kocsin ülők a magasra tartott kereszt előtt sem veszik le a kalapot.

Föl is szólnak a kocsikra:

- Miért nem vöszik le a kalapot?

Egy ember az első kocsiról felel a kérdésre:

- Mögvöttem mán a kalapomat a vásáron, minek vögyem mög még egyszer?

Hát ez már valóságos gúnyolódás és köztözködés. A nép igencsak érzi, hogy sérelem történik rajta. De nem lármáz azért, csak a vádoló és szemrehányó tekintetek irányozódnak a kocsin ülők felé.

A második kocsin egy ember a korholó tekintetek hatása alatt mintha a lelkébe szállna: kezét lassan a kalapjához emeli, meg is fogja a szélét, már veszi is ki a fejéből, de akkor fölemelkedik ültéből a hátsó ülésben az asszony, előrenyújtja a kezét, és visszanyomja az ember fejébe a kalapot:

- Ne vögye kend le!...

Nos, hát egyéb nem is történt azon a saras őszi délutánon, ott az országúton, csak ennyi. A nép kitért egy szálíg a kocsik elől a sárba, néhány mérges szavat fölintézett a kocsin ülőkhöz, azután elhaladt mellettük, a kocsik pedig mozogtak tovább a messzi pusztá felé.

De azért ez a kis úti eset szinte olyan hihetetlen forma volna, ha meg nem történt volna. Nem voltak ilyesmi ezeknek előtte. Ilyen ügyekben egymás mellett elfértek békén az emberek. De most mindenben elváltozások vannak. Mint a Róza néni mondja innen az alsótanyáról, a zákányi kapitányságtól:

- Mindig divatabbra válnak az emberek.

Az. Annyira divatabbra válnak, hogy már nem férnek egymástól. Szerteszéjjel való nézetek szaladgálnak a kintvaló mezőkön, s már még a nazarénus is kötözködik, fölütve a fejét, mert úgy látja, hogy elég volt eddig a megalázkodásból.

Milyen különös az ilyen pör, amelyik abból támad, hogy az egyik ember a másiknak a vallásába köt bele. Milyen szokatlan, hogy nazarénust állítanak a törvény elébe: nem azért, mert nem akar fegyvert fogni, hanem hogy másnak kellemetlenkedik a türelmetlenségével.

Mert pár kocsi nem akart kitérni a sárba a jó útról, hanem inkább a sárba kergetett békés embereket, akik a hitük irányában jártak erre meg amarra, lám, elkezdenek megindulni a törvényháztól a pecsétetes levelek, s mennek ki, haladnak arra a vidékre, amit az átok házának neveznek. Mondják, hogy ez az elnevezés onnan van, hogy mindazok, akik azon a pusztán letelepülni akartak, sorban szerencsétlenül jártak. Semmi munkájukon és iparukon nem volt áldás, hanem mindenre az átok súlyosságai nehezedtek.

És a kifelé menő pecsétetes levelek idős embereket hívnak a törvény elé. Embereket, akik szilárdan állnak a vastag ködmönökben, és akik a törvény előtt még csak nem is élhetnek azzal a szokásos mentő körülménnyel, hogy borosak voltak, mivelhogy sohasem azok. Mi ütött hát beléjük?

Nem tudni. Csak annyi a bizonyos, hogy a hívásra pontosan megjelennek a bíró előtt. Ketten, mert kettőnek a nevét tudták ki a panaszttevők. Az egyik negyvenéves, a másik hatvanéves. Kérdik a hatvanas embertől:

- Mi a vallása?

- Nazarénus vagyok.

- Van felesége?

- Van.

- Gyermekei vannak?

- Vannak.

- Hány?

- Kilenc.

- Vagyona van?

- Egy kevés van.

- Mennyi az a kevés?

- Tizenkét hold.

- Írást ismer?
- Úgy gyöngésen írok. Gyerőkkoromban nem volt még iskola azon a tájon.

Minden felelet nyílt, tiszta és egyenes.

- Miért lett maga nazarénus?
- Bent jártam egyszer az imaházban, és mögtetszött neköm ez a hit.
- Más oka nem volt rá?
- Más okom nem volt. Egyszerű alázattal imádom az istent a testamentum szerint.
- Ott az országúton miért tört akkor a más hite ellen?

Mondja az öreg:

- Nem törtem, uram. Az imaházból haladtunk hazafelé. Mikor láttam, hogy jön szemközt a nép, mögálltam a kocsival. Letérni az útról nem tartozok. Mikor azt kérdőzték, hogy miért nem vöszöm le a kalapot, akkor, azt mondtam, hogy mögvöttem már egyszer, mért vönném mög másodszor is. Mert én a más vallását nem bántom, de a magamét tisztölöm. Ne kívánjanak túllem olyant, ami nem tartozik hozzám.

Az öreg a panaszos pap felé tekint, s azután a bíróra nézve mondja bibliai kenetességgel:

- Mert jaj a botránkozónak, de még jajabb a botránkoztatónak.

A pap nem szól semmit, csak megcsóválja a fejét. Jön a másik vádlott. Ugyanazok a kérdések, s ugyanazok a válaszok is, de némi eltérésben. Például:

- Miért lett nazarénus?

A felelet őszinte:

- Rossz ember voltam én, uram. Én tolvaj voltam. Loptam. Iszákos voltam, és sokféle helytelenséget csináltam. Beláttam, hogy én elbukok a világi életbe, ha így folytatom. Áttértem erre a hitre. Így megvagyok. Mióta áttértem, úgy élek, mint egy lány.

Azt, hogy tolvajos ember volt, hogy lopott, emelt hangon mondja. Mert az már csak a múlté, s ami kárt másnak okozott valaha, az megtérítve van. Mert ezzel kezdődik az új hit. Addig föl sem veszik a testvérek sorába. El kell mennie mindenkihez, akinek csak a vagyonában valaha valami kárt tett, s megmondani neki: Ekkor meg ekkor megloptalak. Ennyi pénzt ért, amit elloptam tőled, itt az ára, kérlek, fogadd vissza.

Mondja neki a bíró:

- Maga sem vette le a kalapot, mikor fölszólították rá.
- Nem vöttem le - feleli. - Nem vagyunk bálványimádók.
- No, ugyan. Hiszen már nyúltak is a kalapjuk felé, hogy mégiscsak leveszik tisztesség okából, de az asszonyok nyomták a hátulsó ülésből a fejükbe vissza, mondván: ne vegyék le kendtek. Itt vannak erre a tanúk, mindjárt le is teszik az esküt.

A két új hitű most szorongva tekint egymásra. Az öregebb előlép:

- Kéröm az urat, ne eskettessön mög sönkit. Nem tagadunk mink sönmit, mindön úgy van, ahogy mondják. Amit töttünk: töttük. Amit érte a törvény ránk mér: álljuk. De ne tessék esküt tétetni sönkivel. Mert meg van írva, hogy Istennek nevét hiába ne vegyed.

Ezzel a bibliai mondással véget is ér a beszéd, a két embert bírságra büntetik azért, hogy a processziót leszorították a sárba, de a büntetés végrehajtását föl is függesztik három esztendőre, hogy ha addig jóba foglalva tartják magukat.

A két ember ráhagyja. Nekik minden jól van úgy, ahogy van. Amit a törvény mér: állják.

- Elmöhetünk? - kérdezi az öregebb.

- No, azt még nem. Még a jegyző úr kíváncsi egyre s másra, mert bűnügyi statisztika is van a világon, s annak a rovatait ki kell tölteni.

A kérdésre, hogy szoktak-e szeszes italt inni, mosolyog, mondják, hogy nem élnek vele. Hitük tudvalevőleg tiltja, ha csak egyszer rajta érik is a nazarénust az italon, gyülekezet menten kizárja a kebeléből.

Kérdezi a jegyző az öregebbiktől:

- Hogy hívják a feleségét?

Az öreg ránéz, azután a földre néz, azután az állát birizgálja a két ujjával.

- Második asszony ez már - mondja.

- Mindegy az - véli a jegyző -, azért csak van neve neki.

- Van, van - feleli az öreg. - De nem jut az eszömbé. Az elsőt, azt tudom, hogy Rozálnak hívták... de a mostani feleségöm... ejnye, hejnye... ugyan, hogy is csak... tudom én, de hát most éppen kimönt az eszömből... olyan némötös név... ahán - derül föl hirtelen az arca -, írhatja már... Rózember Regina...

Ezzel vége van az ügynék. Az emberek mennek az ajtó felé, de az öregebb mégis gondol egyet, s visszafordul a jegyző felé:

- Nem is egészen jól mondtam, kéröm, az előbb a gyerököket. Mert nem is kilenc gyerököm van tülle, mért most vagyunk várandóban a tizedikkel.

Most aztán megnyugodva távozott. Mert ha már még az ilyesmiről is írást írnak, írják bele legalább az igazat.

1913

A BAROM KÖRÜL

Azt mondják, hogy a birka tudatlan állat, és nem ismeri ki magát a világi forgalomban. Ez lehetséges, de nem mindig igaz a vélekedés. A birka ugyan gyámoltalan, s olykor, ha kalandvágyó kedvei vannak, úgy nekiindul a világnak, mint a Döme kutyája, amely tudvalevőleg a világ végének a fölkeresésére indult meg annak idején, de csak a második faluig jutott el, mert már ott is jó helyre talált, s nem ment vissza Döméhez, aki mindig csak szemmel tartotta, de ennivalót nem adott neki.

A birkában is vannak olykor világjáró ösztönök. A nyájból minden szó nélkül egyszer csak megindul, s megy neki a nagy mezőségnék. Gondolatai hol kalandozhatnak ilyenkor? Nem tudni. Általában mit gondolhat a birka, mikor így útra kel? Ezt sem lehet tudni. A birka agyával csak egy bogár szokott foglalkozni. Ezt a bogarat a birka a mezőn a fűvel együtt megeszi. A bogár a birkában fölmászik a birka eszébe, hogy ott új benyomásokat keltsen. A

birka azonban ezt nem bírja ki. Mikor érzi a bogarat a fejében, forogni kezd önmaga körül. Eleinte lassan, azután sebesebben, végül megszédülve a földre esik, s nem is kel föl többet.

Ilyenkor a tanyai gyerek, ha éppen az udvarban van, beszalad az apjához az újsággal:

- Édösapám, alighanem megdöglött a birkánk, mert hozza a juhász a bűrit.

A birka, ha megindul is, nem megy sokáig. Nem távolodik el messzire. Egy ideig megy, de azután megáll. Várja, hogy érte menjenek, s visszatérítsék a rokoni körbe. A juhásznak tehát e tekintetben elég könnyű dolga van.

Más azonban a gulyásé, mert más az üsző.

Az üsző, ha megindul, elkóborog a végtelenségbe. Ez bolond állat. Ez nem ismer határt. Nincsen hozzávaló esze neki. Nem ért hozzá. Az igaz, hogy nem is foglalkoznak vele úgy, ahogy kellene. Rideg gulyások keze alatt van csak. Nincsen semmi utasítása arra nézve, hogy miként élje ezt az amúgy is rövid világi életet.

A kutya tudja, hogy meddig tart a gazdája földje, mert azon túl már nem ugatja az utast, gondolván, hogy ott már a másik kutya földadatai kezdődnek. De az üsző nem tudja, hogy hol van a legelő vége. Ha valamely tudományművelő ember megírja, hogy micsoda bogarak tartózkodnak a szegedi határban, s ismét egy másik férfiú megírja azt, hogy miféle bogarak élnek a szomszédos szabadkai határban, akkor valószínű, hogyha valamely szabadkai bogár a két határt elválasztó országútra téved, s azon meglátja a négyszínű szegedi határoszlopot, bizonyára ezt mondja magában: nem, én nem megyek oda átal, mert énrólam meg van állapítva, hogy én szabadkai bogár vagyok... Ez ugyan nem teljesen bizonyos, de föltehető, hogy így van.

Az üsző azonban ehhez nem ért. Ritkán indul ugyan meg, de ha megindul, akkor messzire elhalad. Ha útjában utána ereszkednek a kutyák, akkor szalad is. Ha valamely tanya előtt megy el, s az emberek be akarják hajtani, hogy addig náluk legyen, amíg majd a gazdája keresi, akkor is fut, s vadul rázza a fejét, hogy a szarvaitól nem lehet hozzáférni.

Leginkább éjjel szokott megindulni a gulyából. A gulya ilyenkor fekszik a karó körül, amely az otthona neki. Mert a gulya akármire jár a pusztában, mindig be kell a részére egy jó magas karót ásni a földbe: a sík mezőn ebből tudja meg, hogy hol van az ő lakása, amelytől messzire eltávozni nem szabad, s úgy delelés alkalmával, mint éjszakai pihenésre, a köré kell telepedni. Ott is alszanak. Éjszaka csak a cserényember van fönt, ez vigyáz rájuk. A cserényembernek az a hivatala, hogy főz a gulyásokra, s miután ott nemigen szokás hatfogásos ebédeket csinálni, ettől a dolgától bátran alhat nappal eleget. Éjjel hát ő van fent, míg a gulyások, számadók és bojtárok egyaránt így alszanak, mint egy darab fa. Vagy mint a tej. Vagy mint a bunda. Hogy miért mondják, hogy az ember úgy alszik, mint a bunda, mikor a bunda sohasem szokott aludni, az nem tudatik, de hát ha egyszer így mondják, akkor így mondják, s afelől nincs mit beszélni.

Mert biz azok alszanak mélyen, hiszen hajnaltól estig talpon vannak, belefáradnak a jószág terelésébe, még inkább a víz húzásba, mert nyolcszáz jószág részére tömérdek italt föl kell húzni napjában a mély kutakból. Alszanak tehát, vagy miként odakint mondani szokás, humnak, amely különös szó a szem lehunyásának az aktusából származik. Még a kutyák is alszanak, legföljebb arra neszelenek föl, ha idegen szagot éreznek a pusztában. De hát most nem éreznek semmit. Nem jár a határban sem tolvaj, sem zsandár. Erről az idegen szagról így mondja egy búsongó, olykor elhalkuló, olykor szomorúan kiáltó pásztornóta, talán a legszebb valamennyi között:

Nem akar a vezérürü legelni,
A kolompját haragosan zörgeti.
Idegön szagot érz a pusztába,
Hátra nézők: hat zsandár gyün nyomomba.
Azt kérdözi az elülgyüvő zsandár:
Huvá való születés vagy, te bojtár?
Hej de Török-Kun-Szent-Miklós vót az én hazám,
Ott nevelt föl éngöm az édösanyám...

Ezt dúdolgatja az éjszakás, egymaga ébren a nyugvó nagy állattábor fölött.

Sötét van, az ég fölleges, a hold még nem jött föl. Az üsző ilyenkor gondolja magában, hogy ő majd meglép. Könnyű ezt megtenni manapság, mert ma már minden változik, és semmi sincsen úgy, mint ezeknek előtte. Azelőtt mind fehér volt a barom, most meg javarésze tarka. Aki még fehéres is, az is olyan szürke, hogy a színe egybeolvad a sötéttel. Az üsző elmegy, és senki sem veszi észre.

Reggel a szokott méltósággal húzódik föl az égre szép fényességében a tarhonyaszárító csillag, már mint ahogy tréfásan a napot tisztelni szokás. Gulyások és kutyák föléreznek, lerázván magukról az éji harmatot, a cserényember pedig, mielőtt humni menne, tejet melegít a bográcsban - abba kenyeret szokás aprítani. Kanállal éve jó, bolond, aki nem szereti.

A nehéz barmokat fölkeltik fektükből, s terelik szorgosan legelni. Mert ha addig kezd az evésbe, amíg harmatos a fű, az étel mellett egyúttal iszik is, s ezzel sok kútvödörhúzást meg lehet takarítani. A számadógulyás végignézi a mozgó barmokon, s azt mondja:

- Hejnye, a jó reggelit neki.

Az éjszakás ránéz: - No?

Mondja a számadó:

- Mintha egy hibádzana.

Honnan tudja, és honnan sejtí? Talán ő maga sem bírná megmondani. Mondják ugyan, hogy a számadó úgy olvassa össze a jószágot, hogy megszámlálja a lábakat, és elosztja négygel, ez azonban mind csak olyan városi úrfélék gúnyolódása, ezek az értetlenek szeretnek mindent kifigurázni, ami nem az ő eszükhöz való. Annyi azonban bizonyos, hogy valami különös megérzése van neki, mikor így azt mondja: alighanem hiányzik egy jószág. Mert honnan látná meg a nyolcszázból éppen azt, amelyik nincs ott.

- Hát én nem tudom, nem tudhatom - rázza a vállát az éjszakás -, itt lopó nem járt az éjjel. A kutyák még csak meg se mukkantak.

- Hát akkor - véli a számadó -, alighanem valamelyik bolond üsző megindult.

Azonban ez még nem egészen bizonyos. Előbb szót kell érteni a bojtárokkal. Mind a ketten nagy kiabálásokba kezdenek, hogy - haó, héj, erre, erre, legényök! Jönnek is vissza az emberek, húzva maguk után a csatakos fűben a botot. A gatyaszáruk föltűzve a korbca, hogy el ne ázzon, a magas, harmatos fű a veresre égett, meztelen lábszárukat verdesi: pásztorembernek ez a hideggyógyvíz intézete. Jönnek hát, és kérdezik:

- Mi baj van?

Bozontos állat sikálja a tenyerével a számadó:

- Úgy tetszik, mintha egy üsző hibádzana. Föl köll tekinteni az egész barmot.

Most bizony az éjszakás alvásának is befellegzett. Mennek mind a négyen föltekinteni a jószágot. Ez azonban nem úgy megy, hogy most előhoznak valahonnan egy irgalmatlan nagy rubrikás könyvet, állománykimutatást, törzslapokat s egyéb ilyenfélét, mert efféle tintás dolgaik nincsenek nekik. A tintához semmi közük sincs, némelyik részüknek az olvasáshoz sem, mert az inventárium bent van a fejekben, s bicskaheggyel rá van róva a pásztorbotok simára faragott négy oldalára. Ezen az ugyancsak egyszerű számadáson igazodnak el, teljes biztonsággal. Minden jószágról meg tudják mondani, hogy kié, a számadó pedig ráadásul mindenikről meg tudja mondani, hogy ki van-e már utána fizetve a pásztorpénz. Az igaz, hogy a koponyájuknak ezenfölül aztán nincs is egyéb gondja, de ebben az egyben tökéletesen eligazodnak.

Egyszer, régebben, van már vagy tizenöt éve, az alsópusztá külső baromjárásain haladtam át kocsival; már nem tudom, miféle szél vitt éppen akkor arra. Alighanem a honvédek sírját kerestem, mert negyvenkilencben két, Világos alól menekülő őrnagyot eltett láb alól egy pásztor. Aligha volt magyar ember, mert Lefántinak hívták, a Bach-korszak becsületére legyen mondván, hogy később a lófarkas zsandárok rá is derítették a bűnt, s föl is akasztották érdem szerint tisztességesen. Ma emlékoszlop jelöli a honvédek halála helyét, amit akkor még keresni kellett. Lehet, hogy éppen ebben jártam akkor, lehet, hogy másban, egyre megy.

Elég az avval, hogy a kereveti járás gulyája előtt elhaladva megállunk, s bemegyünk a barmok közé. Az ipamnak is volt egy üszője ebbe a gulyába kicsapva, mondom - nézzük meg, zsendül-e. Vasárnap volt, vásár is volt Szabadkán, a gulya mellől a többi nép mind oda takarodott, a rengeteg sok jószág egy fiatal surbankó bojtárgyerekre volt bízva. Mondjuk neki, hogy a Kiss Pál üszőjét keressük. A fiú a botra támaszkodva gondolkodik egy kicsit, s azután azt mondja a pipa mellől: Olyan nevű gazdának itt nincs üszője, se semmiféle jószágja. - Hát pedig az itt van. - Hát pedig az nincs itt. - Keresni kezdjük az üszőt a sok száz jószág között, s idő múltán meg is találjuk. - No, öcskös - mondjuk a fiúnak -, hát látod-e, hogy mégis itt van? - A bojtár végignézett bennünket tetőtől-talpig, ami a teljes megvetés kétségtelen jele, s csak annyit mondott:

- Hiszen ez nem Kiss Pálé, hanem Kispalcsié.

Így állván a koponyaacsontok mögött a fejekben az inventárium, a számon vevő bizottság most is nagy hamar megállapítja, hogy csakugyan hiányzik egy üsző, afféle újabbfajta borzderes, az ördög bújjon bele, s ráadásul özvegy Kabók Jánosnéé, aki igen szegény asszony, az istenadta.

Hát most már hogy hívták a Dúberék kutyáját? A Dúberék kutyáját úgy hívták, hogy Mozogj. Itt nincsen más mód, mint hogy mozogni kell. Utána kell az üszőnek eredni. Jó szerencse, hogy mostanában már nincsenek annyira szigorúan felekezetekre osztva a barmok, mint ezeknek előtte. Öt-hat kicsapott ló is akad mindig a gulyában. Ilyenkor lovas ember lesz a bojtár, beleakasztja valamelyik alkalmas ló fejébe a kantárt, fölül a lóra, s megy.

- No, eredj te, Jóska - mondja a számadó. - Csak valami mönyecskébe bele ne akadj.

Ezen nevetnek, csak a Jóska legény pirul el. A Jóska legény ugyanis afféle lánytúl tartózkodó ritka pusztai virág, már huszonnyolc éves, s még mindig nem nézett asszony után. Az ilyen embernek, akármennyire érti is az iparát, nem sok becsülete van. Gyávának vélik, hogy egy asszony eltartásába nem mer belebocsátkozni. Éri a gúnyszó itt is, ott is. A Jóska legény tehát lehetségesen elpirulva száll föl a lóra, s nekivág a pusztának. A számadó megnyugodva néz utána, ahogy a terhét érző szabad ló ficánkolva viszi az ég alja felé: ha valaki, hát akkor a Jóska visszahozza az üszőt.

A Jóska pedig megy a lovon lihegve, mintha mindjárt le akarna esni róla, pedig sohasem esik le. Nézi a dús fűvet hol jobbra, hol balra, erre megy, arra megy, tevereg, kanyarog, mint ahogy azt a foglalkozás hozza magával. Ezt a foglalkozást kintvaló nyelven csapásozásnak nevezik. A fűbe vágott csapásokat keresi, hogy merre léphetett meg az üsző.

A Jóska a lóval utoljára már csak egy kis pont a föld peremén, azután arról is letűnik.

- Alighanem nyomon van - véli a számadó.

Azonban semmi sem bizonyos. A Jóska késő délután kerül elő, csaknem alkonyodik, a nap már fahegyben van. A ló szügyéről szakadozik a tajték, a Jóska képe pedig olyan veres, mint a valóságos égő piros paprika. De nem hajtja az üszőt.

- No - mondja neki megütődve a számadó -, hát pusztakézzel miért gyüssz vissza?

- Mögvan az üsző - mondja Jóska, ahogy leszáll, és a ló fejét a kebeléhez vonja köszönet gyanánt.

- Hát ha mögvan, hát hun van? - kérdezi a számadó.

- Amarra lejjebb - mutatja a Jóska. - A Bogárfő vize mellett balra fordul kend, azután a három nagy fánál jobbra, azután mindjárt a hatodik tanya, Frantzia Pétör nevezetű, oda betévedt.

Ez megnyugtató. Az üsző megvan, össze sem törte magát, az özvegynek kára nem esik. De...

- Hát mért nem hajtottad elő? - kérdi megint a számadó.

A Jóska hallgat. Olyanformán áll a számadó előtt, mint valamely gyerek. A mellényét gombolgatja ki-be.

- Úgy gondoltam - mondja -, hogy majd kend mönjön el érte.

Az irtózatosságot szinte megtántorol a számadó, mintha erős ököllel mellbe vágta volna. Indulatosan kiált a bojtárra:

- Hát énvelem szömbe játszod mög magadat?

A Jóska már megint csak ugyanolyan piros, mint a valóságos égő paprika, és zavarodottan gombolja be a mellényét éppen három gombbal följebb, mint kellene, mikor mondja:

- Nem én, Tóni bátyám. Hanem úgy tetszik, mintha asszonyoknak valót találtam volna abban a tanyában. Mögkéröm a szívességet, hogy ha az üszőért elmönne, talán a lányt is föltekintené.

A számadó képéről nagy hirtelenséggel lehervad a kegyetlen szigorúság, hogy barátságos mosolygásnak adjon helyet. A cserénybe lép. A nagy szíjas fakulacsot a lábából kiveszi.

- Lóra, Ferkó, lóra - mondja a kisbojtárnak -, de rőttenő sebösen. Töltesd mög a csárdában, de egészen telisteli töltesd. Erre a nagy ijedtségre.

Széles tenyerét násznagyi szeretettel nyújtja a paprikaképű Jóska felé.

1913

PÉNZETLEN VILÁGBAN

Ez az igazi nincstelen világ, ami most van. Nincs munka, nincs pénz. Most csakugyan el lehet mondani a régi tréfát, hogy begyűtt a liter, oda a hitel. Az emberek csak lézengenek, ténferegnek. Ha valaki valamely falun keresztülmegy a templom előtt, a fórumon olyan tömeget lát ácsorogni, mintha sátoros ünnep volna, pedig hétköznapi van, szomorú, munkátlan,

szürke hétköznapi. Csak a mezei munkás végzi a dolgát, a többi áll, s hogy munkája nincsen, keresete sincsen. Ugyan a mezei dolog is úgy van, hogy a tavaszi munka már körülbelül elvégződött, a nyári meg még nem kezdődik; ez az idő, ami paraszti nyelven kistélnek nevezetik, mert csak nincsen kereset, és csakúgy a készből kell élni, mint a nagy télen, mikor mély, nehéz havak és hangtalan csöndek fekszik meg a tájat.

De azért, ha dágováznak is az emberek, élni csak kell. Enni is kell. A faluban van elég olyan módos ember, aki húst is eszik. Nem úgy, hogy leült az udvarban egy otthon termelt csirkét, hanem marhahússal is él. Abból levest főzet otthon, a húsát meg elkészítják alkalmasan ecetes tormával, ez nagyon jó étel, bolond, aki nem szereti. Ez nem tréfa beszéd, mert íme, legjobban igazolhatja, hogy éppen jön az utcán a mészáros haza a vágóhídról a legényével, és hozzák hazafelé egy fiatal bika bőrit.

Elég nagy jószág volt, ketten cipelik. Lassan haladnak vele, mert nehéz.

Éppen dél van, a toronyban megszólal a harang.

A mészáros felesége kardos asszony. Az megkívánja, hogy pont délben ott legyen az asztalnál mindenki, mert aki nem tud az ételidőben rendet tartani, az nem érdemli meg az ételt sem. A mészáros meg a legénye ennél fogva ledobják a bőrt az útszélre egy fa alá, és sietnek haza. Majd étel után megint érte jönnek. A bikabőr fekszik a földön, még rajta van a feje, az egyik szarvát beleszúrta a homokba.

Arra téblábol egy ember, afféle munkátlan munkás ember, akinek a toronyból ugyan hiába harangoztak deket, neki az ebéd abból áll, hogy három lukkal szűkebbre szorítja a nadrágszíját. Jön hát arrafelé. Sétál. Ezt is csak akkor szokás csinálni, ha nincsen dolog.

Nézi a véres állati bőrt, amely alól kiszedték a húst. Azt a húst, amelyikből neki nem jut. Valamit gondol, ki tudná, mit. A facér pincér ilyenkor úgy tesz, hogy meggyújt egy szál gyufát, hagyja egy darabig égni, akkor ledörzsöli róla a szénré válnak a részeket, a megmaradt hegyes fával megpiszkálja a fogát, és azt mondja: láttam az ablakon keresztül, hogy nagyon szép vaddisznó pecsenyét ettek a Prófétában áfonyával - s nevet hozzá. Hogy azonban ez a falusi sétáló mit gondol itt az állati bőr előtt, azt senki sem tudhatja.

Jön még egy sétáló. Ez a Kurcsi Jancsi, a cigány. Abból a falusi fajtából, amely hol válykot vet, hol muzsikál. De most nem kell a vályog, mert nem épített senki meg csak egy kerítésfalat sem, mert ilyen időben nagyon könnyen rámondják a rozoga kerítésre az emberek, hogy kibír az még egy esztendő. Ami pedig a muzsikaszót illeti, hát az bizony nagyon vigályosan áll. Nemigen élnek vele az emberek. A bor drága is, savanyú is. Ha akad néha valaki, aki megkívánja a hús pengését, attól sem igen feslik a lóvé. Annak a mondásnak, hogy nem kell a cigánynak pénz, csak a magyarnak legyen, mert ha a magyarnak van, a cigánynak is van: ennek a mondásnak már vége van, talán örökre vége van...

Hát ami csakugyan, az csakugyan. Nem lehet már a basaválásból (már hogy a hegedülésből) úgy pénzt keresni, mint ezeknek előtte, mert mostanában már a magyarnak sincsen pénze. Már majd legközelebb úgy fordul a dolog, hogy a korotáró (vagyis hogy a sátoros cigány) lenézi a gletecsőrért (vagyis hogy a letelepedett), aki a hangszerével a fehér emberek rabszolgájává szegődött. Úgy kell neki. Miért ment a dicsőséges szabad nyomorúságból pénzes szolgáorba?

Kurcsi Jancsi ezen két fajta cigány között az átmenetet képviseli. Ha megvakarod a falusi cigányt, előtűnik a kupec. Kurcsi Jancsi nem pénz nélkül való ember, s miután most a vályogvetés nem ad pénzt, továbbá, mert a rajkók sem élhetnek meg otthon a kuckóban tisztán csak cimbalomszóból, hát Jancsi csiszárkodik. Úgy mondják ezt, hogy ügyeskedik. Eladja a rézkarikát aranygyűrű gyanánt, és e tekintetben örményebb a zsidónál, mert olyan új gatyát visz

eladni a piacra, amit két ócska zsákból varrt össze. Megy tehát Jancsi az utcán a megölt bikaborjú bőre felé, és szintén csak nézi.

A célszerű nincstelen magyar ott áll a bőr mellett.

Azt mondja a cigány a magyarnak:

- Eladó ez a hitvány bűr?

Azt mondja a magyar a cigánynak:

- El. Hát el. De nem hitvány. Bikabornyú vót ebbe.

- Bánom is én - véli Jancsi -, akárki vót is benne eleven korába. Most csak bűr. Adok érte nyolc koronát. Négy pengő forintot.

Azt mondja a magyar:

- Annyiért nem adom.

- Miért?

- Azért, mert mivelhogy magamnak is többre van. Nem hiába őrzöm itten annyi idők utatúl fogva.

Azt mondja Kurcsi Jancsi:

- Hát tíz korona, az pénz?

Azt mondja a magyar:

- Az pénz.

Jancsi előkeresi a vagyont. Van öt korona a mellényzsebben. Három korona a nadrágzsebben. Két korona a csizmaszárban, mert annak is van a húzója mellett belül zsebje. Így együtt van a tíz korona. Jancsi most már ezt az összekotorászott vagyont nyújtja a magyarnak a bőrért.

A magyar azonban éppen ebben a minutumban előhúzza a mellénynek a belső gelebiből a pipáját, és rettentő szorgos gonddal veri ki belőle a bal tenyerébe a bagót.

Nyilvánvaló, hogy ilyen munka közben pénzt a kezébe nem fogadhat, mert mind a két keze feje tele van dologgal.

Csak úgy int szó nélkül a cigánynak, hogy tegye a pénzt az ablak párkányára. Falusi házaknak ugyanis salugáteres szokott az ablaka lenni, a salugáter meg nyitva van nyáron, csak az üveglapot szokás nappal becsukva tartani a por ellen: jó ablakpárkány van ott. Kurcsi Jancsi oda teszi a pénzt, mivelhogy a magyar pipacsinosítással van elfoglalva, s fölkapván a bikaborjú bőrét, viszi. A mészáros másodmagával cipelte, ő meg egymaga is bírja.

A magyar néz utána. Mikor magára marad, elkaparnyássa az ablakpárkányról a koronákat, és csendben elővakodik hazafelé a hűvös oldalon.

Kurcsi Jancsi viszi a bőrt a hátán, de nem tudja: hova. Jó szerencse, hogy éppen szemközt jön vele a Kotogány Marci, aki szintén cigány, aki szintén válykot vetne és muzsikálna, ha volna kinek. Azonban ha egyszer most olyan világ van, hogy nincsen kinek, hát akkor mit lehet tenni. Az ember dängubáz az utcán, és várja a jó szerencsét.

Azt mondja a Kurcsi Jancsi a Kotogány Marcinak:

- Roma (ez cigányul embert, férfit, jó barátot, testvért jelent), nem tudod, melyik zsidó vösz bűrt?

- Tudom - mondja Kotogány Marci. - Egy koronáért mögmondom.

Azt mondja Kurcsi Jancsi:

- Ugyan a fekete himlő mért nem veri ki azt a mocskos cigány pofádat? Hát hun van az a zsidó?

- Hun a korona? - mondja a szemérmetlen Kotogány.

Azt mondja a Jancsi:

- Huszonöt pénzt adok, mög két tokos cigarettát.

Azt mondja Kotogány: - Hát pedig én egy koronán meg egy bőrszivaron alul nem árulom el a zsidót.

Itten most már - mindenki láthatja - nincsen más mód, minthogy meg kell egyezni. A csizmaszár zsebjéből előkerül egy korona, és most már két cigány cipeli a bikabornyú bőrit.

Erre az alvég felé mennek, mert ott lakik a Birnstingel úr, aki olykor leginkább a bőroket is szokta szedni.

Birnstingel úr éppen ebédel az udvaron, az eperfa alatt, a családjával, s kissé kellemetlenül tekint a két cigányra, mikor a bőrrel a kis kapuajtón át beóvakodnak:

- Nem tudtok máskor jönni?

Azt mondja Kotogány:

- Csókolom a kezeit, Pistingli úr, húsz koronáért vöttük, de odaadjuk tizenhatért, mert éhségükben sírnak otthon a rajkók.

Birnstingel műértőleg néz a bőrre, s azt mondja:

- Tizennégy, vagy pedig mars ki innen.

Miután ez a végszó, mert a Pistingli arról ismeretes, hogy amit kimond, azt állja, a cigányok otthagyják nála a bőrt. Így is kerestek valamit, és az sem árt ebben a szomorú, pénzetlen világban. Mennek is azonnal az alvégi kocsmába áldomást inni.

Míg a cigányok így savanyodnak az idei csígyertől, már jól belakott a mészáros is, a legénye is, s most haladnak az utcán vissza a bőrért. Úgy látszik azonban, hogy a benne volt bikát nem ütötték eléggé agyon, mert a bőrnek lába kelt. Hej, most nagy lármák történnek, hogy ilyen istentelenséget, még fényes nappal is lopnak a falu nagyutcáján! Hát mi lesz most már ezentúl a világból?

Keresik szóval a bőrt, és kérdezősködnek mindenkitől, hogy nem látták-e?

Van elég sétáló az utcán, mert nem lehet mondani, hogy ne érnének rá az emberek.

- Láttuk, hogy a túlsó soron két cigány vitt valami bőrt.

A mészáros siet a csendőrkaszárnyába. Éppen ebédelnek a csendőrök, az asztalfőn az őrmesterrel. A mészáros láttára tréfába fog:

- No, alighanem valami baja történhetett a borjúnak, mert hozza a gulyás a bőrit.

- Jaj, dehogy hozza, dehogy hozza - sopánkodik a mészáros. - Hiszen éppen az a baj, hogy nem hozzák, de vitték.

Az őrmester el is tolja maga elől a tányért azonnal, csak a nagy harcsabajuszát törüli meg előbb, azután felkötí a kardot, vállára akasztja a kis sárga nyakú Kropacseket, s átalakul nyomozó járőrre.

Néhány emberrel szót ért a sarkon, tíz perc múlva Birnstingel udvarában van, ahol a bőr hever a földön, öt perc múlva megállapítja Birnstingel kiadási könyvéből s a gazda beszédéből, hogy tizennégy koronáért vette két fiatal idevaló cigánytól, az egyik hosszú, vékony, kopott, sárga urasági kocsismellény van rajta, a képe ragyás: ez a Kurcsi Jancsi, aki boldog világban az alvégi kocsmában szokott muzsikálni - bizonyosan most is ott lesz az akasztófárával.

Amint hogy ott is vannak, már egy félliter savanyúságon átal is estek. Ahogy az őrmester bemegy az ivóba, azonnal kezdi is mondani:

- A tűzs pattogtassa ki a sememet, ha nem késpénzsen vettem, főcsendőrmester úr.

Kíván magára sok átkot, a kénköves esőtől kezdve a fekete halálig.

- His - kiáltja - bizonyítani is tudom.

- Kivel, no?

- Hát avval, akitől vettem tízs koronáért, essen le a székről a születése napján. Azs a hogy híjják, no, az a topalábú, ott lakik azs égett házs mellett, vásárhelyi kurta barna subája volt a télen, hogy bár fagyastotta volna meg azs Isten.

Hát ez meg egészen bizonyosan Krizsán Péter. Az őrmester viszi arrafelé magával Kurcsit. Komoly aktus ez. A cigány folyton jajgatna az úton, de a katona csendet parancsol. Lányok, menyecskék suttojják a kerítések mögött:

- Valami rossz fűre hágott a Jancsi cigány. No, ez se muzsikál az idén az aratóbálon.

Krizsán Péter otthon ül az ócska zsellérház udvarán a padon, amely kékre meg rózsavirágosra volt festve valaha, de a festék már régen lekopott. Kíváncsian tekint a megnyíló kiskapu felé, pedig tudja, hogy ki jön, mert átlátszott a kerítés fölött már eleve is a csendőrszurony.

Várja, hogy köszönjenek neki, és lógázza a lábát.

De a cigány mindjárt mondani kezdi:

- Hát ettől a becsiletes embertől vettem tízs koronáért.

Péter föláll és végigméri tetőtől talpig a cigányt:

- Én túllem vettél? Hát mit vettél, te rongyos?

Kurcsi Jancsi majdnem sírva fakad:

- Hát le akarja tagadni! Hát a bírt nem magától vettem?

Péter éktelen nyugalommal mondja:

- Hát adtál nekem pénzt, te csavargó?

- Hát nem adtam?

- Hát nem hát.

- De bizs isten adtam! - kiabál a cigány. - Tízs koronát adtam a tulajdon kezsibe. Hát látott már ilyen magyart, főcsendőrmester úr, az úristen áldja meg magát.

Azt mondja Péter haragosan:

- Ne hazudj cigány, mert fölütöm az álladat.

- Majd fölötöm én a tiédet - szól most már bele az őrmester is -, csak itt komiszkodj. Hát te eladod a más bőrit?

- Én nem adtam el - feleli Péter. - Ott hevert az utcán. Bizonyosan azért tették oda ki, mert eladó. Aztán jött arra ez az újmagyar, aztán azt mondta, tíz koronát ad érte. Hát mondom, többet úgy sem ér, tedd ide a tíz koronát a ház ablakába, majd ott a bőr gazdája megtalálja.

- Azs ám - esik a szóba a cigány -, csakugyan azs ablakba tettem a pénzst, mert éppen verte a markába a pipáját.

- No, ugye mondtam? - szól diadalmasan Péter.

- Aztán - mondja neki az őrmester - te meg onnan zsebre vágta, mikor a Kurcsi elment a bőrrel.

Krizsán Péter kiegyenesedik büszkén.

- Én? - kiáltja. - Én? Hát olyan embernek ismernek engem? Hát bántottam én valamikor is a másét? Jól vigyázzon az őrmester úr, hogy ne mondjon olyant, amit tanúsítani nem tud. Hát kutassa fel a házat! Hát van itt tíz korona? Van a padláson a szelemenfán még egy kis avas szalonna, a szobában is van még a kosárban egy fél rozskenyér, itt a zsebemben is van tizenennyolc krajcár, de ha ebben a házban nem tíz koronát, hanem csak egy koronát is talál, hát nyomban felakaszthat... Nini!

A csendőr gondolkozik, és azt gondolja, hogy az ördög bújjon belétek. Összejátszott-e a Kurcsi a Krizsánnal felehaszonra, vagy hogy csakugyan Krizsán becsapta az újmagyart.

Nevetséges dolog ugyan, de mégis meg kell tenni a vizsgálat teljes „lefolytatása” érdekében, hogy most maga előtt hajtsa a két embert ama bizonyos ablakig, hogy hátba csakugyan ott van mégis a tíz korona a párkányon.

Elmennek odáig. Hát persze hogy nincs ott. Kurcsi pedig ugyancsak mutatja: ide tettem, csókolom a kezsit, úgy éltesse mind a három rajkómat a sépséges úristen.

Jön loholva a kövér mészáros is:

- Őrmester úr, őrmester úr, megvan a bőr?

- Persze hogy megvan - feleli a csendőr. - Mind a kettő megvan. A bikabőr ott van a Pistingli-nél, a számárbőr meg ott van az úron, hogy mért hagyta a bikabőrt bitangjára az utcán.

A cigány nevet a nyers ötleten. Krizsán Péter azonban elkomorodva mondja:

- Ez nem nevetni való dolog. Csendőrszurony előtt engem még senki sem hajszolt, most meg az egész falu előtt csúffá tettek. De ha a házam két sarkába kerül is, fölmék a panaszommal a királyig...

A mészáros néz. Azt gondolja magában: ez a kettő gazember, a csendőr meg ostoba. A csendőr azt gondolja magában: bújjon az ördög mind a hármatokba. A cigány azt gondolja magában: a fene ennek a Krizsán Péternek az eszit. Krizsán pedig elkeseredve legyint a kezével és megismétli:

- Fölmék a királyig. Katonája voltam én neki...

1913

ÁLLATOK A HÁZ KÖRÜL

1

Fognak a kutyák is meg a macskák is. A kutyáknál ugyan ez nem csodálatos, mert a városban adó van rájuk vetve, s amióta ez az adó áll, a külvárosi kis házakban legfeljebb egyet tartanak belőle, vagy egyet sem. Azt is csak olyan kisebb fajtát, hogy legyen, „aki” olykor ugasson. De ezek sem sok vizet zavarnak. Nem bántanak senkit, inkább csak mint afféle házibútorzat vannak az udvarban. Kis, apró jószágok, amiktől nem kell tartani. A külvárosokban ma már nem is igen járnak bottal, hacsak nem öreg az ember, s a bot támaszkodásul szükséges. Csak éjjel viselik. Nappal még a levélhordó sem hordja, pedig az sok házba bejár.

A tanyákon még nincsen adó vetve a kutyákra, hanem hiszen idővel majd eljön még az is. Azonban már ott is van arra törvény, hogy kötve kell tartani a kutyát, mert a kósza ebet ha lelövik, afelől nem lehet panasz. Mindenki magára vessen, hogy miért nem tartotta kötve. Mégpedig láncon, mert a kötelet elrágja. Másrészt egyre szűkebb határok közé szorul a pásztorkodás, oda is kevesebb kutya kell már. A régi nagy fürtös farkú fehér komondorok kivesznek. Ugyan nincs is már rájuk szükség. A farkasok az Alföldről végképp elpusztultak, ha akad egy-egy olykor, szigorú teleken puskacső elé, azt is bizonyosan a hegyek aljáról üzte ide az éhség. De a juhraflók is kivesztek már. Ezek olyan emberek voltak, akik lovon vágattak a nyáj széléhez, a nyeregbe kaptak egy birkát, s elnyargaltak vele. Az állati farkas meg az emberfarkas ellen valók voltak a komondorok. Azok a farkassal megharcoltak, s a juhraflót is nyúzták addig, amíg a birkát le nem dobta maga elől. A ló szügyére ugrottak, s belemartak a nyakába, a másik a lovasra ugrott, a combjába harapott. De ez a világ már elmúlt. S vele a nagy, nyájörző ebek is elmúltak.

A kutyák fogyásánál ilyenformán meg lehet találni azokat az okokat, amik az elmúlást okozzák. De miért fogy a macska? Erre nincsen kádencia. Pedig a macska is fogy, apránként fogyogat. Azután ami van, az sem az, „aki” régen volt. A nagy cirmosok, amelyek a vadmacskához voltak hasonlatosak, már ritkán láthatók. Azok is ritkák, amelyek szintén nagyok voltak, de a színük fehér-fekete-piros volt. Ezekről régebben az a beszéd járta, hogy aki az ilyen színű macskában nőtényt talál, annak ezer pengőt fizetnek az angolok Londonban. Ez a mese már akkoriban is bizonyára a ritkaságuk nyomán fakadt. A hetvenes években még minden olyan bolondságot, amely pénzzel járt, az angolokra fogtak. Így ötszáz pengő járt Londonban annak is, aki egy szivart végig tud szívni úgy, hogy egy darabban marad a hamuja.

De a tréfák mögött igazság rejtőzködött. Mert hát hogyan vigye el egy darabban a szivarhamut Londonig. Nem lehet az. Éppen olyan lehetetlenség, mint az, hogy fehér-fekete-vörös nőténymacska volna a világon.

A hamvas színű macskáról nem keringtek ilyen legendák, mert abból még volt bőven. Ma ez is meg lehetőszen ritkaság. Bársonyfinomságú szőre volt, olyan forma, amelyet úgy mond a népies beszéd, hogy seszínű. Ezekből alighanem prém lett vagy boa, s aki nő viseli, bizonyára büszke rá, hogy milyen szép amerikai vagy ázsiai bőrt hordoz, pedig világegyetében csak macska volt az valamikor, s csakúgy nyivákkolt, mint a többi.

Nálunk az árvíz után, mikor ezrével volt itt az olasz földfuvaros, kőműves, napszámos, köznyelven digók, akkor azt beszéltek, hogy azért fogy a macska, mert a digók elfogják, mikor éjszaka a háztetőkön mászkál, aztán megeszik, mint mi a nyulat. Nem tudom, mi volt igaz ebből a dologból. Hallottam gyakran, hogy a talián eszi a macskát, de sohasem láttam. (Ellenben tanyai magyart láttam már, aki megette a pókot.) De hát az árvíz már régen volt, harminc-

négy éve már annak, hogy a viharos tavaszi éjjelen a halálordítások az öreg harangnak menekülésre intő kongásával vegyültek. Azóta mennyire megsaporodtunk... Akkor hetvenötezren voltunk, most százhuszezren vagyunk: lám az emberek mennyire szaporodnak, a macskák meg mennyire fogynak.

Azelőtt annyi volt a macska, hogy el kellett hajigálni, most meg olyan kevés a gyámoltalan, hogy vagy ajándékba kérik ismerős helyről a fiókját, vagy pénzért veszik, vagy pedig lopják. De nem sok haszon van belőle, mert a lopott macska megkerül.

Ugyan a másik fajta is. E tekintetben a kutyával nagyon egyazonos szokású. Volt már rá eset, itt a határban, a szatymazi homokon, hogy az Erdélybe ajándék gyanánt ketrechen, vasúton elküldött kutya hazatért. Alig bírta már magát, csupa csont meg bőr volt már csak, de hazament, s éjjel a tanyába érvén, sikoltozni kezdett a küszöbön, hogy eresszék be.

Az elajándékozott vagy pénzért eladott macskát ezen okból zsákban szokás a szülei házból elvinni, hogy ne lássa, hogy merre viszik. Hogy ne tudja, hogy milyen úton térhet vissza.

Azért olykor ez is hiábavaló, mert csak hazatér. Van eset rá, hogy vízen túlra adják a macskát, s onnan is előjön. A kutya tud úszni, hát annál még ez valahogy megérthető, de a macska nem tud úszni, és mégis, ez már igazán csodálatos, hogy azért csak hazajön. És a hazatérésben állhatatos. Ha egyszer megtalálta a hazatérés útját, akkor azt többé nem felejtí el.

Volt eset rá, hogy a zsákban elvitt macska hazatért. Szívesen fogadták, adtak neki a konyhában enni húsocskát, inni tejecskét. De másnap már jöttek érte megint a zsákkal, mert tudták, hogy bizonyosan hazament. Elvitték megint. A macska harmadnap megint csak otthon volt. Hát elvitték ismét. Negyednapra csak otthon volt a cica, s benyávogott a konyhába egy kis tejért. Hát adtak neki azt is, egy kis maradék húst is, s a macska nagyon elvult otthon.

De arról a helyről, ahonnan hazaszökött, újfent csak érte jöttek, kérdezték, hogy nem ment-e haza a macska. Mondják nekik: - Hazajött biz' az.

- Hát mi meg eljöttünk érte, ha még egyszer kiadják.

- Hát - mondják emezek az asszonyok (mert mindig asszonyokról van szó: a macskakérdések az asszonyok, a kutyakérdések az emberek dolgai közé tartoznak) - odaadhatjuk még egyszer. De hát valami baj van itten. Adjatok neki rendes ételmet, mert bizonyosan azért jön mindig haza, mert itt kap ételt.

- Ejnye-ejnye - sértődnek meg amazok -, hát csak adunk mi is neki ételt. Annyi élelem található csak nálunk is a ház körül, amennyi egy macskának kell. Nini.

- De már akármit beszéltek, ott valami bajnak kell lenni az élelem körül. Nem mondom én, hogy nem adjátok ki neki. De nem ügyeltek a dologra. Mikor a malacoknak adtok enni, ugye odakönyököltök az ól deszkájára, aztán nézitek, hogy esznek-e? Hát a macskának is ne csak dobjátok oda az ételt, hanem ügyeljetek is rá, hogy meg is eszi-e! Úgy lehet, hogy aki nálatok van kutya, erősebb, mint a macska, és eleszi előle az önnijét. Mert az állatok el szokták egymás elől önni az önnijüket.

Így tanítgatják egymást a szoknyás emberek a macskai ügyben. No, jól van, köszönettel fogadjuk a tanácsot, majd élünk vele.

Éltek vele. Adtak enni a macskának elegendőt, ügyeltek is rá, hogy megeszi-e. Hát megette egészen alkalmason, de azért harmadnapra ismét csak elveszett. Éjjel megsökött, és elment haza.

Ezen most már végképp elcsodálkoztak. Ejnye, ejnye, hát már megadtuk minden módját, mégis itthagyt bennünket. Itt már csakugyan nem lehet más az eset, mint hogy otthon tejbevajba fűrosztik.

Pedig dehogy. Ez nem úgy van. Ezt maga a macska bizonyította be. Mert hazaszökött az otthonba, de többé nem hogy a szobába, de még a konyhába sem ment be. A macska tudta, hogy ha megint kezes jószág lesz, ugyanaz, a sors vár rá, ami eddig: megfogják, zsákba teszik, és elviszik. Hiába rakták a konyhaküszöbre neki a tejet, feléje sem nézett. Elvadult. A szemétdombról élt. A padláson hált. Ha szeles időben becsukták a padlásajtót, hogy ne csapkolódjon, akkor a fára mászott, s ott aludt. Kerülte a volt gazdasszonyát; ha a kutya közőködni akart vele, nekiment és megpocskolta. Hát így él ez a macska, aki ragaszkodik a hazájához. Végre tehát íme, egy társadalom, amelynek akad elvhű tagja, de ennek is előbb meg kellett vadulnia. Mert ilyen nálunk a világ...

Láttátok-e már, mikor a macska családotul hurcolkodik? Mikor viszi fiait a szájában. Hogy milyen szépen tudja vinni az apró kölyköket. A macskának igen hegyes foga van, s a kölyköket a nyakuknál fogva hurcolja föl-le. Vagy a padlásra föl a létrán, vagy a padlásról le valahova. Olykor a fára ugrik vele, mert csak a fáról tudja elérni ugorva azt a másik tetőt, amelyre igyekszik. A szájában a fiók, lehet, hogy néha kiejti, de ez bizonyára a ritkaságok közé tartozik. De azért, ha egy ilyen elhurcolt fiókat megnézel, a nyakán a hegyes fogaknak semmi nyomát, semmi kis karcolását vagy hasítását nem találod. Úgy viszi át az új helyre valamennyit, ha öt van is. Bár néha nyolc kis aprót is nevel, ha el bír velük valamerre úgy bújni, hogy rá nem akadnak. Csonttá és bőrré soványkodik bele.

Miből él ilyenkor? De különösen miért hurcolkodik? Ösztönökről beszélnek, de afelől csakugyan sokat lehet beszélni. A vadvirág megterem a kerítésnek azon az árnyékos oldalán, ahova másfelől is árnyék esik, minélfogva ott nemigen van napsugárban része. De a virág megtudja, hogy attól a helytől számítva, ahol ő született, hat lépésnyire van a kerítésen egy lyuk. Egy akkora lyuk, mint amekkora szokott lenni a fenyőfadeszkán, ha kiszárad belőle a csomó. És a növény egyik szárát odáig elküldi. Egyik virágos szárát elnyújtja odáig, hogy az átbújhasson a lyukon. Hogy legalább a szülőtte gyermekeiből ha több nem is, hát csak egyetlenegy átmehessen a hideg árnyékból az élet napfényes világosságába, ott szirmait kibontsa, és a szárán által meleget küldjön haza a hideges helyen tengődő anyacsaládnak. Ezt látván, azt mondja az öreg szőlőkapás:

- Ennek is van magához való esze.

Azonban az eszük másképp jár ezeknek a szótalanságoknak, meg a többinek is. A tanyától nem messze van egy iskola. Régi tanulóhely, még abban az időben épült, amikor legelsőbb kezdtek a pusztákba iskolákat telepíteni. Ötven éve körül. Akkor nyárfát ültettek az udvarára, a hosszú idő alatt a fa igen hosszúvá felnőtt és megvastagodott. Egy ágat, ahol háromfelé nyílik, alkalmasan lefűrészelték, gólyafészek alá. Egy gólyacs család oda is telepedett, ott éltek hosszú esztendőkön át. Soha nem volt semmi bajuk. Az erős fa megóvta a fészekalját vihartól, esőtől. Azután történt egy meleg nyári napon, hogy a két öreg gólya a fészekben nyakon fogta a fiókákat, s lehordta mind a hármat a homokba. Egy hitványas fészekbe, amit ott gallyból, rőzséből, szalmából hirtelen összeszerkesztettek. Ezt mindenki csodálva nézte, az öreg tanító pedig azt mondta.

- Itt valami baj lösz.

Csakugyan baj lött. Másnap vihar volt, olyan vad zivatar amely néha, tíz évben egyszer, e lapos tájakon végig szokott zúgni, amely tetőket tép, boglyákat és homokhalmokat hord el egy helyről a másikra: ez a vihar lehasította az öreg nyárfának azt az oldalát, amelyen két nap előtt még békességben lakott a gólyacs család.

Ösztönök ezek vagy tudások - ebben nincsen okos ember. A madárféle a vihart hamarabb tudja, mint az ember, a ló a földrengést hamarabb megérzi, mint az errevaló műszerek. A szamár is ordítja olykor a juhásznak, hogy jó lesz a nyájjal valamely erdőszélébe következni, mert szélzivatar lesz és homokrepülés. S mikor a homok repül, még csak azt sem lehet látni, hogy merre szaladt széjjel a birka.

Ilyen különböző állati beszédek, észjárások és gondolkodások vannak.

Történt, hogy ellopták a macskát. Nősténymacska volt, némi előjeleivel már annak, hogy majd fiakat hoz a világra. Meg lehet látni, hogy a macska ilyenkor, ilyen állapotában, kissé bárgyú. Szótlanul elül egy-egy helyen, néz maga elé a levegőbe, nem figyel a dolgokra: ekkor történik meg vele, hogy arra megy egy asszony, a kötőjébe kapja és elviszi. Az ilyesmire nem szokás mondani, hogy ellopja, hanem csak úgy, hogy elviszi.

Szóval a macska elveszett, eltűnt, és ezt nagyon fájlalták a házban, mert a macska a tűzhelynél mégiscsak macska.

De reménykedtek abban, hogy a macskabecsület szerint majd csak visszatér oda, ahol mindig jól bántak vele.

De nem jött. Már le is tettek róla, hogy valaha viszontlássák. Már úgy vélték, hogy talán nem is lopták el, hanem valamely módon elpusztult.

Egy hajnalban azonban, amikor a gazdasszony kinyitná a konyhaajtót, hát ott kuporog a küszöbön a macska. No, azt az örömet! - Hát elgyüttél, macskám? Hát ránk emléköztél, kis cicánk?

Szólt valamit a maga nyelvén az elsoványodott jószág, mire a gazdasszony fölkapta, tisztogatta, etette, s kérdezte tőle barátságosan:

- Hát a kis fiadat hol hagytad?

- Nyá - mondta a macska, és még aznap este eltűnt a házból. Sehol sem találták. No - nyugodtak bele -, talán kiment egerészni, reggelre majd előkerül. Mert a mezei egeret éjjel szokás vigyázni.

De reggelre kelve sem mutatkozott a macska, és most már egész nap arról volt a beszéd, hogy hova tűnhetett. Ha eljött, miért ment vissza?

Hm. Azért, mert a macska tudja, hogy mit csinál, és véges emberi ésszel nem mindig lehet az ilyesmit fölérni.

Mert a macska azért jött haza, hogy megnézzze, vajon nem vettek-e már azóta egy másik macskát a házhoz? Hogy szívesen fogadják-e vissza.

Az anyamacska erről meggyőződést szerezvén, visszament az idegenben létező gyermekeiért.

S harmadnap hajnalban, mikor a gazdasszony a konyhaajtót kinyitotta, ott ült a macska a küszöbön a három apró fiókkal. Szoptatott.

Hát történhet a kerek világon egy gazdasszonyra nézve ekkora öröm?

Tárgyalunk, mivelhogy így nyári estéken nagyon ráér arra az ember, állatokról, fákról, pókokról, meg minden olyan élőről, amelynek nem ember a neve. Csak úgy összevissza, hogy éppen a szó ne egyezzen, mert különben elalszunk az asztal körül. A félvad kutyáról, amelyet némelyik ember tisztán csak a nézésével meg tud szelídíteni, és hogy igaz-e az, hogy csak a nagyon világos kékszemű emberek értenek az ilyesmihez?

Továbbá, hogy igaz-e az, hogy némely más emberek valamikor ismerték a kutya-veszettség gyógyításának titkát is. Erről régebben sokat lehetett hallani, az úgynevezett „veszett emberek”-ről. Hallottam én is bizonyos Veszett Sándorról, aki a csongrádi pusztákon élt a Tisza mentén, de ez régen volt, azóta alighanem kint van már a sárga földben.

Egyik pajtás az asztalnál fölveti a kérdést, hogy ha igaz az, hogy a veszettség csak fertőzés útján mehet át másra, akkor honnan kapta meg ezt a bajt az a kutya, melyik legelőször betegedett meg benne? És ha valamikor megkaphatta egy kutya fertőzés nélkül, nem kaphat-e meg ma is ugyanígy egy másik?

Az illetőt azonban leintjük, hogy ne kalandozzon bele a tudományok világába, mert annak máshol van a helye. Az intellektus szigorú, be nem tartása büntetéssel jár. A bűntevő azért, hogy vitát akart csinálni, nem szólhat bele mást a beszédbe, csak azt, hogy „kérem szépen”. Bár a büntetés erősnek látszik, mégsem olyan igen nagyon túl szigorú, mert a kérem szépen mondhatja váltig. Akár csak a Mikszáth Mátyás madara, amely akkor is azt rikácsolta, hogy „Ne félj, Mátyás!”, mikor széttépte a macska.

De ennyi szigorúság kell, mert a fődolog, hogy csak a szemlélődésnél maradjon mindenki, a további elmélkedéseket bízva másra. Csak szigorúan a szemlélődésnél. És csak nyomon beszéljünk. De hát néha persze hogy nem beszélünk nyomon, mert tévedések történnek olykor, ami nem csoda: a lónak négy lába van, mégis megtörténik vele, hogy megbotlik. Lám, a minap is azt írtam a vörös-fekete-fehér szőrű macskáról, hogy annak a nőtényjeért ezer pengőket adtak volna az angolok a hetvenes években Londonban, már tudniillik, hogy ez volt róla a szóbeszéd. Most kiderül, hogy hazugság ez már megint! Rendes ember a közönséges szóbeszédben sem hazudik, s íme, nyomtatásban százaknak, ezreknek és tízezreknek jelent meg ez a nem nyomon való beszéd. Pedig egy árva szó sem igaz belőle. Mert egészen az ellenkezője áll. Nem a nőtény, hanem a vörös-fehér-feketés kanmacskáért adták volna azt a bizonyos ezer pengőt a hetvenes években az angolok Londonban. Ha lett volna, de nem volt. Mert hiszen éppen az volt a vicc a dologban, hogy ha látott valaki egy ilyen színű macskát a háztetőn, minden különösebb vizsgálódás nélkül is fogadást tehetett rá, hogy az nem macska, hanem kandúr. Mert az ilyen elnevezésben is voltak különbségek. Ma már úgy mondják, hogy kandúrmacska, mint ahogyan a pulira is azt mondják, hogy pulikutya. Míg az öregebb fajta juhász a kutyát meg a pulit még ma is két külön állatfajnak tartja. A kutyának is van esze, azonban az a puli eszéhez még csak nem is fogható. Mert a pulival szót lehet érteni, a puli érti a beszédet.

Annyi bizonyos, hogy tanyahelyen van eset rá, hogy hever a puli az udvarban a homokon, mikor kijön a házból a gazdasszony, azt mondja neki:

- Az ördög bújjon beléd, de elurasodtál a jó módba.

A puli föláll, nézi a gazdasszonyát, de nem érti a szemrehányást.

Azt mondja az asszony:

- Hát nem látod, te buszma, hogy a pulykák belemöntenek a búzába?

Ezt anélkül mondja az asszony, hogy csak egy karkinyújtással is útmutatást adna a pulinak arra nézve, hogy mit akar tőle.

A puli azonban enélkül is megérti, hogy itt már megint ezekről a pákosztos mexikói madarokról van szó, meg a búzavetésről. Ennélfogva elmegy a búzába, és kikergeti belőle a mexikóiakat.

Azt mondja egy ember, hogy a jövő embere talán már majd tud a keze ügyébe eső állatokkal beszélni. Már legalább annyiban, hogy megértik egymást.

- Bolondság. A jövő embere még jobban eltávolodik a természettől, mint a mostani... Nem kell egy kis „kérem szépen”?

- Jó, jó - mondja -, távolodik. De ez nem tarthat örökké. Lehetséges az, hogy a mai hatmilliós nagyváros harmincmilliós várossá fejlődik? Nem gondolom. Itt is csak áll a mondás az égbe nőő fákról. Méline látnok volt, amikor azt mondta, hogy vissza a faluba.

- Te meg mindjárt visszamégy a „kérem szépen” határai közé.

- Beszélhettek, amit akartok. Az ember vissza fog térni természethez, ahonnan elindult. Az állatok megismeréséhez való érzéke fejlődni fog. Az emberi kultúra körében élő állatok esze, vagy ösztöne vagy akármije fejlődni fog. Egymásra találnak. Nem láttok elég telepatikus dolgot? Miért ne lehetne az meg emberek és állatok között is?

- Mese.

- Mese. Az is mese volt húsz év előtt, hogy a gondolat drót nélkül repüljön a levegőben. Mondom, hogy a jövő embere szót fog érteni tudni az állattal.

Polgártársunk, tekintettel arra, hogy ezen, ezúttal el nem intézhető, tehát teljesen gyakorlatiatlan értékű elméletnek a szőnyegre való hozása mellett még az öklével az asztalra is ütött, húsz percnyi kéremszépenre ítéltetett. Kegyelemből, mert egyébként a teljes félórát is kiérdemelte volna.

Van jó néhány esztendeje, hogy egyszer éjszaka jöttünk hazafelé a pusztából két kocsival is. A hold nem járt azon az éjjel (ezek a haszontalan tótok már megint elfeledték fölteni az égre), csillag sem mutatkozott, mert föllegesre fordult az idő, s ráadásul még ősz is volt. Mert havas télen nem baj az, ha se hold, se csillag nincs is. Olyankor nagy fehérségben a hóvilág magamaga világít, és közte a barnálló út megmutatja magamagát. Tavaszi és őszi éjszakákon, ha az égi világítók nincsenek a helyükön, az egész tájék fekete. Nem az a feneketlen koromsötétség ugyan, amilyenről olykor hall az ember, de hát mégiscsak fekete ott minden, és az árok egyenlő színű a földdel, s az ember csak akkor veszi észre az árkot, amikor már benne van. Ez különösen a Tisza menti pusztákon bajos állapot, mert ott sok, egykor használt, de már abbanhagyott töltés van. Alvótöltés meg nyúlgát a nevük.

Valamikor sebtiben emelték valamely váratlan támadt áradás elibe. Később, mikor a nagy töltések a rétek elébe kiépültek, többé már nem volt ezekre szükség, de azért csak megmaradtak a föld hátából kiálló gerincek gyanánt. Sötét éjjel azután az ilyeneken keresztül mászkálni nem egészen kényelmes dolog. A kocsival való egy-két fölfordulás ugyan minden pusztai emberrel megesik - ismerek egy birtokost, aki a kocsival való huszonötödik szerencsés fölfordulása alkalmával jubileumi vendéglátást tartott -, de nem mindenki esik ennyire a szűz Mária kötőjébe, kéztörés, lábtörés könnyen megesik, ha nem jól ugrik a dülő kocsiból.

Ilyen időben nem is olyan könnyen adogatják ki a parancsot, hogy János, fogj be. Hanem előbb behívadják, s azt a kérdést intézik hozzá, hogy János, el mersz-e indulni? S csak ha a János teljes bátorsággal mondja, hogy - el én, akkor mondják neki - hát akkor fogj be. De már ha János, mielőtt feleletet adna, nagyon nézi az eget, akkor inkább csak maradnak. Megvárják, amíg virrad.

De ebben a mondott esetben éppen azt felelték a kérdésre a Jánosok, hogy el mernek indulni. Éles szemű emberek ezek a pusztai kocsisok, a lovak szokását is jól ismerik, csak éppen amíg sík útra nem érnek, nem gyújtják meg a kocsilámpákban a gyertyát. Ezeket a lámpákat afféle úri bolondságnak tartják. Azt mondják, hogy nem látnak a lámpától hajtani. Aki sötétben pusztai vagy tanyai rossz úton hajtott már lovat, ebben a dologban tökéletesen igazat ad nekik.

Hát elindulunk, s ügyel-bajjal az alvó és nem alvó töltéseken keresztüljutván, ott már a sík út, a rendes műút következik. A Jánosok ott megállnak, s meggyújtják a kocsilámpákat. Ülök a második kocsi Jánosa mellett a bakon. A csás ló kanca, kis csikója van, az ott szaladgál a kocsi körül. Látni lehet, amikor a lámpa világába kerül, azután megint elvesz a sötétben. Az anyja, karesú nyakát nyújtogatva, olykor tekinget utána.

Mondom a Jánosnak, hogy nem volna-e jobb a csikót a kötőféknél fogva az anyja hámjához kötni. Akkor mindig tudná az anyja, hogy mellette van.

Azt mondja a János, hogy jól van így is, ahogy van.

Hát akkor jól van. A kocsik megindulnak, az első kocsi jól nekiereszkezik, kisvártatva a lámpái csak mint fénybogarak látszanak az éjszakában.

Egyszerre a csás kanca itt, a második kocsi előtt, kocogás közben fölemeli a fejét, és hosszú, panaszos nyerítés tör elő a torkából.

Mondom a Jánosnak: látja-e, hogy csak a csikáját keresi?

Azt mondja a János, hogy nem azt keresi.

- Hát akkor miért nyerít?

Azt mondja a János, hogy a ló üzent az első kocsinak, hogy ne siessen annyira. Mert éjszaka, sötétben nem szeretnek egymástól elmaradni a lovak. Azonfelül a csikóval sem lehet olyan gyorsan menni, mint amazok.

Ez a János tehát már valamennyire ismerte az állati beszédet. És az elüljáró kocsin levő János szintén ismerte az állati beszédet. Megértette, hogy mit izen a másik kocsi elől a ló. Az első kocsi azonnal csillapította is a futását, s nem sok idő múlva egymás közelébe értünk...

3

A Mitlátsz kutya és Kucsora Mihály

Kisebb szőlőben kapást szokás tartani. Ez ugyanaz az ember, akit más vidékeken vincellérnek neveznek. Nappal munkás, vezetője a napszámosoknak, éjjel pedig csősz, aki őrzi a szőlőt. Éjszaka a tanya udvarán alszik, és puskával a kezében többször bejárja a földet.

De nagyobb szőlőnél már ezt a kétféle mesterséget nem bírja el egy ember válla. Vagy a nappali munkája lesz hiányos, vagy az éjszakai őrzés. Már nagyobb szőlőre csősz kell, akinek más hivatala nincsen, mint hogy vigyáz a vagyona. Őrzi szigorú figyelemmel, lopni nem enged, legfeljebb magának lop egy kis csőszszőlőt, amit azután elfélkézkalmárkodik, ez azonban nem baj, mert a nyomtató lónak sem szokás bekötni a száját, továbbá sóra, paprikára, apróra,

csöprőre neki is csak szüksége van igazság szerint. Éjjel-nappal járja a határt, s mikor az olykori szőlőmunkák ideje elmúlik, szép simára gereblyézi a szőlőutakat, hogy azoknak a homokján az idegen lábnyomot megismerje. A cipős lábnyomról még azt is meg tudja mondani, hogy a városból, a gazda családja köréből ki érkezett ki a tanyába.

A kapás a tanyaudvarban lakik, s tart kutyát. Néha kettőt, de hármat is, azonban azok láncon vannak. Míg a csősz bentlakik egy kis házban, a szőlő gyomrában, s nem szeretik, ha kutyát tart. Mert a csősz nem tartja kötve a kutyát, hanem az mint szabad állat velejár az útjain. De a szabad kutya nem jó a szőlőben, mert nagyon szereti az érő gyümölcsöt, és lelegeli a szüret hasznát. Pedig nyilvánvaló, hogy elég, ha a csősz lop, de ne még a kutyája is.

A szabályok azonban itt sincsenek kivétel nélkül. Kucsora Mihály például igen alkalmas csősz, egymagáról való özvegy ember, így nem sokat fogyaszt. De a szeme hibás, nem lát vele messzire, ennél fogva szüksége van egy másikra, akinek rendes a szeme. Ez a kutya. Ezt a kutyát úgy hívják, hogy Mitlátsz. Éppen azért hívják így, mert ő a Kucsora Mihály szeme. Mihály teljes egyetértésben él Mitlátsszal.

Történt, hogy nagyon sok ringlótaszilva termett. De olyan sok, hogy csoda. Az ilyen úri nevű szilva csak a városban kel el, be kell tehát vinni, de sebesen, mert a túlságos édességtől hamar megromlik. Még Kucsora Mihálynak is be kellett menni egy kocsi ringlótával a városba, nagy hirtelenséggel. A zűrzavarban elfeledték Mitlátst megkötni, ennél fogva az éjféli induláskor Mitlátsz velement a kocsival. Ezt csak virradat táján vette észre Kucsora, amikor már nem lehetett visszazavarni a kutyát. Mitlátsz pedig a városi nagy kavarodásban elmaradt a kocsi alul, elveszett, eltűnt.

Mihály búsan és elszomorodva tért haza. Elveszett a szeme. Mi lesz most már vele? Elcsapják, alighanem elcsapják, a jó reggelét neki. Mert honnan szerezzen még egy olyan kutyát, amelyik így kiértette volna magát a hivatalában, mint Mitlátsz?

Mihály várt egy napot. Mitlátsz nem tért vissza. Várt még egy másik napot is. De a kutya másnap sem tért haza. Harmadnapra már odaforgatta sorsát az elméjében, hogy bemegy a városba, s ott tűvé tesz Mitlátaszért mindent, és ki is doboltatja Mitlátst.

De ez nagy vállalkozás a messzi tanyák emberének.

Előbb tehát a régi módhoz folyamodott.

Tudvalevő ugyanis, hogy valamely elveszett tárgyról rostapergetéssel szokás megtudni, hogy merrefelé vészett el, mely tájra lopták el. De a rostapergetés csak ennyit tud mondani. Az elveszett holmit nem adja vissza.

Hanem van más mód is. Azonban ez nem vonatkozik mindenféle holmira, hanem csak ésszel élő eleven teremtésre. Ez a kerékagyon keresztül való kiáltás.

Kucsora Mihály kivette abból a kocsiból, amely alól Mitlátsz a városi utazás alkalmával elveszett, a bal hátulsó tereket. Bevitte a konyhába, ott két kézzel feltartotta maga elébe, a konyhakémény kürtője felé. A hívó kiáltásnak ez a módja. Másként nem érvényes.

Most azután, így tartván föl a kereket, a kerékagya, vagyis hogy az agynak a lyukába, amelybe a kocsitengely beleszolgál, s amely a közönséges beszédben végiglyuknak neveztetik, szívszorongva és bánatos lélekkel belekiáltott:

- Hol vagy, Mitlátsz? Gyere elő, Mitlátsz! A gazdád hív, Mitlátsz! Én, Kucsora Mihály mint gazdád szólítalak az egy igaz élő Isten nevében, hogy gyere elő! Ne hagyj el, Mitlátsz! Gyere elő, Mitlátsz!

Mitlász még aznap este, kissé lesoványodva bár, de megjelent a csőszházban. Nagy a valószínűsége annak a föltevésnek, hogy alighanem a végiglyukba való dudálás nélkül is megjelent volna, de ez mit sem változtat azon a tényen, hogy Mihály szent félelemmel tolta vissza a kocsitengelyre a kerékagyat.

1913

ÖREG REGRUTÁK

ÚJ TALICSKA IRÁNYÁBAN

Ki mivel keresi a kenyerét, azt szereti. Szabó a tűjét, kovács a kalapácsot, kubikos a talicskáját.

Hűségese kenyérkereső szerszám, erős fából való, miként a gazdája. Megszerkesztése külön tudomány, ahhoz bognárok, asztalosok, teknőcsinálók nem értenek, mert az egyedül csak a talicskakészítőnek tudománya. Ez meg viszont nem ártja bele magát a másféle fafaragásokba, mert az úgy igaz, hogy maradjon meg mindenki a tulajdon ipara mellett. Nem kell egymástól elszedni a kenyeret, hanem jusson belőle mindenkinek. Bolti targoncát ugyan csinálhat más is, a gazdasági udvarba való szemetes talicskát szintén, de már a kubikotalicska készítését csak erre kiválóan alkalmas emberek értik, és az egész életüket ebben a foglalkozásban töltik el. Csakis így gyarapodhatván egyre jobban a mesterség belső ismeretében.

Amiként nyilvánvaló, hogy kubikmunkát sem tud végezni mindenki, éppen olyan bizonyos, hogy a hozzávaló talicskát sem bírja megcsinálni minden ember. Nincsenek ugyan mérnöki számítások hozzá, de annak minden részének eltalálva kell lennie ahhoz, hogy valóban kézhezálló legyen. A kerék nagysága és vastagsága, az oldalak mélysége és magassága határoznak. Erős legyen és mégis könnyű. Az oldalak rézsút fekvése figyelembe veendő, hogy a homok bele tetejesre rakható legyen, és tolás közben mégse peregjen le. A keréknek a teherhez való távolsága is fontos, de leginkább még a talicskanyeleké, mert a terhet nem lefelé kell húzni, hanem fölfelé kell tolni. Számításba kell venni azt is, hogy mikor a kubikos izmainak az ereje fölmondja a szolgálatot, akkor a testi súlyát is segítségül hozza. Hogy amikor tolás közben csaknem ráfekszik a talicskára, annak a kereke akkor is csak haladjon fölfelé a járódeszkán: az erők egymásra való hatásának fölfoghatatlan tudományai ezek az olyan ember előtt, aki nem ért hozzá. Aminthogy azután az ilyen ember, lehetséges, hogy egész malmokat is tud fából kifaragni, de kubikotalicskát építeni nem tud.

- Nincsen mög hozzá a számítása - vélik az emberek. - Nem olyan könnyű ahhoz érteni. A jó kubikotalicska ritka madár, mint az arasztos szalonna. Hú asszonyt, jó asszonyt, dolgos asszonyt könnyebb találni, mint egy jó kezes talicskát.

Ez így van. S miután pedig a dolgok így állnak, Róvó Ádám sok szomorúsággal nézegeti a talicskáját, amin bizony már a haldoklás jelei mutatkoznak. Elnehezedett, mint az öreg ember. Pedig kellő ápolásban volt mindig, már amilyen ápolás a talicskát illeti. De mégis megrepedt hol itt, hol ott, és vaspántokkal kellett rajta erősíteni az összetartozandóságot.

- Hát az igaz egyébként - szól a romlásnak indult szerszámhoz Ádám -, sok munkát végeztél ez világi életben.

Sokat. Van olyan vasúti gőzkocsi, amelyik a hat kerekével nem jár be annyi földet életében, mint az egy vasráfos fakerekével az ilyen talicska. Szerteszéjjel téglalapítóknél dolgozik, mert ez kötelessége, miután a cifra házakhoz honnan vennék az emberek a téglát a kubikotalicska közreműködése nélkül, s egyáltalán, mit érnének minden ilyen építési igyekezetek a jól és hasznosan megszerkesztett talicskák hiányában? Semmit, mert itt is csak egymás segítségével élhetnek a népek. De más alkalommal megint a földvárak munkáinál van segítségül Galíciában, vagy pedig Olaszországban építőtöltést a Duna vize ellen. Van eset rá, hogy Németországba viszik el, míg más alkalommal Boszniában segít utat csinálni. Okos darab fa egy

ilyen kubikotalicska, mert sok világot járt, sok országot megtapasztalt, sebeit becsületes munkával szerzé, s élemedett korában hazajön az egy keréken elpusztulni, mint most, íme, Róvó Ádám talicskája is, amely az élet iránt való kötelességeit megtevén, a tűzre kerül, és haló porainál majd szalonnát pirítanak. Parazsába, a szalonna csepegő jó zsírja mellé, belepördül Róvó Ádám néhány könnye is, amikkel az elhalt munkatárs emlékének adózik.

Azonban a könnyek nem használnak semmit, az öreg talicska nem támad fel többé. Újat kell venni. Még most, a télen. Először, hogy mikorra a tavaszi dologra menni kell a talicska készenlétben álljon, másodsorban pedig a vétel nem egészen könnyen megy, mint gondolni lehetne.

Ádám gondolkodva pipázik otthon, és az ujjain számolja elő a talicskakészítőket. Ehhez a foglalkozáshoz elég a félkeze is, mert nem valami nagyon sokan vannak e tudós mesterek. Nem lehet mondani, hogy az egyik különösebb lenne, mint a másik, mert mind a három az apjától örökölte a tudományát.

Ádám ócska és kopott kártyát vesz elő a tükörfiókból, szép kerekre vannak kopva a sarkai. Hármat kiválaszt. Nagy Péter lesz a zöld csikó, Szemerédi Mihály a makk csikó, ellenben a piros csikó Bujdosó Jánost jelképezi. A kártyákat összekeveri, s lefelé fordított képükkel szétrakja az asztalon. Azután azt mondja a fiának: - No Janika, húzzál egyet.

A fiú lassan nyúl a kártyák fölé, hol az egyikre, hol a másikra teszi kezét. Azután egyet megfog s föl-vágja. A piros király - vagyis, hogy Bujdosó Jánosnál kell megvenni a talicskát.

Ádám megtömi a dohányzacskót, masinát tesz a zsebébe, s nagyot húz a vizeskancsóból annak a jeléül, hogy ezen útjában másféle itallal találkozni nem kíván.

Így szalad el Bujdosó házáig, ami nincs is messze, mert csak a második utcában van. Szép kis fordított elejű ház, amit el sem lehetne téveszteni, mert az ajtó fölé egészen akkurátusan ki van kicsibe faragva egy talicska. Hát Ádám ide benyit. Kölcsönös üdvözlés, s a vélemények kicserélése az időjárás felől. Azután mondja János:

- Hát talán fiákert?

- Leginkább - mondja vidáman Ádám. - Finomat, de könnyűt. Egy kerékre járjon, mert én löszök benne a ló.

- Nono - mondja János, tekintettel a világi állapotokra, amely szerint egyiknek így, másiknak úgy. Az egyiknek ötkerekes a hintója, aztán csak ül benne, a másiknak csak egykerekes, azt is maga húzza.

Rámutat az ereszet alatt a sok talicskára, amik egymás tetejébe rakva várják a vevőt.

Ádám lefordít egyet a tetejéből. Félkézzel fogja az egyik nyelét s rátekint. János pedig elmegy a dolga után, hogy a bíráló a tanulmány tárgyával magára maradjon.

Ádám fordítja ugyancsak félkézzel a talicskát jobbra-balra, figyelemmel kísérvén, hogy mi-ként lotyog a kerék vastengelye a talicskafej lyukaiban. - No - véli helybenhagyólag -, egészen rendes lotyogása van neki.

Leteszi most már Ádám a talicskát a földre. Három lépésre távozik, s onnan nézi. Lassan körüljárja megfelelő távolságból, s minden oldalról megtekinti. Hát, ami azt illeti, alkatrészei jól vannak egymásba eresztve, csak az ékek, a jó reggelét neki - nézzük az ékeket!

Ádám már egészen barátságos viszonyban van a talicskával, amelyet pedig még az előbb is csak mint idegen jószágot rángatott. Hozzámegy, leguggol mellé, s minden éket külön megvizsgál. Nincsen repedés-e rajtuk? Nincs. A csapba rendesen vannak-e beleeresztve? Hát az igen.

Most az oldalakat és feneket kell megvizsgálni. A fa ellen nem lehet kifogás, mert az mind jó fa. Tölgyfa. Jó az. Nem olyan világ van, hogy talán diófából legyen a talicska. Diófából ma már még koporsóra sem telik, pedig a kétkezi munkásnak az az egyetlen valódi parádéja az életben, mikor temetik.

Miután az oldalak rendesek, az ellen nem lehet észrevétel. De átvizsgálandó még, hogy a fenéknek van-e játéka. Mert annak játékanak kell lenni. Száraz időben nagyon szét ne váljon, nedves időben nagyon össze ne dagadjon, mert szétszorítja egymást. Azonban e tekintetben sem lehet panasz. A játék egészen rendesen el van találva. Bujdosó János jön föl az udvar alsó végéből, ahol a fásszínben tartott szemlét. Ahogy elhalad Ádám mellett, kérdezi:

- Mondja-e?

- Hát hiszen - felelé térdnélálltából Ádám - majd kitudódik...

- Azért - mondja odavetőleg János -, mert van miből válogatni. Ha ez nem alkalmas, ahol a többi.

Ez nem sok göggel, de mégis bizonyos göggel van mondva. Mert Bujdosónál alku nincsen, ellenben korlátlan a személyválogatás. Tehát tudja meg Ádám, amit különben amúgy is tud, hogy akár holta napjáig is válogathat a talicskák között, de ha azután kedve szerint valót talált, ne alkudozzon rá.

- Hiszen nem is - gondolja magában Ádám, ahogy a felülvizsgálatot folytatja.

A vizsgálat ezúttal a csomókra tér át. Ádám a bicskát veszi elő a zsebéből. Alkalmas bicska, hosszú, szükség esetén fegyver is néha odakint az idegenben, ha nincsen kéznél az ásó, amelynek a suhintása nyomán úgy hasad a koponya, mint az alma - szép bicska szóval, tülök a nyele, a végei rézzel vasalva.

Csomó van a fában, az bizonyos, mert senki sem lehet teljesen hibátlan. Az a kérdés, hogy könnyen állnak-e ezek a csomók. Mert ha könnyen áll a csomó, kiesik a fából, s lyukas lesz a talicska. Így tehát a csomók bicskavéggel végigkalapácsolandók, hogy szigorúan állnak-e helyükön.

- Az ördög bújjon belétök - tanácsolja nekik Ádám -, ki ne essetök. Mert néha még kukorica-csév sincsen, amivel bedugnálak.

A csomók ilyenkor valószínűleg fogadalmat tesznek Ádám előtt, hogy soha és semmi körülmények között nem hagyják el sem őt, sem a talicskát. Ez nagyon hihető, mert Ádám azt mondja nekik:

- Úgy is akarom. - Rendben van. Ádám föláll. Azután lehajol a talicskához, és két kézzel fogja meg a nyeleket. Fölemeli a levegőbe. Azután leteszi a kerekével a földre és tolja. Egészen jó menése van neki. Próbál nekifeszülni. Persze ez csak játékból van, mert üres talicskának nekifeküdni: bolondság. Azután megfordul a talicska előtt, kezét vált a fogókon, és húzza a talicskát. Elsőrendű követelmény, hogy jó kézváltás lehessen a talicskán, mert enélkül fordulások alkalmával a talicska nem ér semmit. Hogy ez így lehessen, ahhoz a nyeleknek nem szabad széjjelebb állni, mint ahogy az megkívántatódik.

Valóban, e tekintetben sem észlelhető semmi hiba sem. Úgy látszik, mintha ez a talicska a világ összes talicskáinak a királya volna.

Fölületes bírálat volna azonban az, amely így a dolgok közepén megállana. Ádám most hirtelen az ereszt falához tolja a talicskát, s odatámasztva a falhoz állítja. Odaáll mellé, és azt nézi, hogy mellmagasságban meddig ér föl hozzá. Hát egészen fölé.

A faügyek vizsgálata ezzel körülbelül véget is ért. Ádám fölkapja a talicskát, és most már úgy fordítja meg, hogy nyelével áll a földön. Ádám négy ujját nedvesíti meg a nyelvén, s úgy üt a kerékre, hogy pörögjön. Lássuk azt is, hogy miként pörög. Elég jól forog. Ezen pörgés ellen senkinek kifogása nem lehet, hacsak nem kötözködő az ember. Tehát a vastengelyek felülvizsgálata következik. A tengelyek elég jól állanak, a pántok jól fognak. A kerék ráfján nem sok vizsgálat szükséges, mert első tekintetre is megállapítható, hogy egy darabból van, meglehetősen hamar húzták a kerékre, minél fogva jól tart.

- Hejnye - mondja Ádám a talicskának -, talicskám, talicskám... Kenyérkereső társam...

Ilyen az elfogultság. Ádám az új szerszámmal oly baráti viszonyba ereszkedett, annyira megtetszett neki a formája, állása, játéka, hogy ím meggondolatlanul már csaknem birtokba vette. De az önfeledtség pillanatait a józan meggondoltság percei követik. - Ohó, hát a húzó karika? Lám, mit nem tenne az elhamarkodás.

Ádám szigorú vizsgálat alá veszi a karikát. Ez az, aminél fogva meredek helyre a talicskát fölhúzni segít a kubikos társa, a csikónak nevezett gyerek. Ebbe a karikába akasztja a vas-kampóját, annak hát egészen rendesen a fejtől való talicskafal közepén kell lenni.

Ádám a karikába akasztja az ujját, és úgy emeli a talicskát a levegőbe. Ebből megállapítható, hogy csakugyan a közepén van-e a karika. Mert ha nem volna a karika a rendes helyen, félrebillenne az eszköz.

Azonban ott van, egészen ott van. Ez jó. A szege sem kivetni való. Cigányszeg, kétágú. Helyes, maradjunk csak meg a régi igazságoknál. Vannak ugyanis újítók, akik csavaros karikaszeget csinálnak, és sróffal erősítik a tölgyfadeszkához.

Ez nem volna hiba, de ha kint, valahol idegenben, a sróf lecsavarodik a szegről, és elvész a homokban, hol veszel mását? Jobb a cigányszeg itt, bárki bármit is beszéljen, mert annak két ága van, és a végét kétfelé lehet visszaverni a fára.

Bujdosó János a szeg tekintetében nem tartozik az újítók közé. Ezt Ádám örömmel látja, s mikor János újból arra jön azzal a kérdéssel: - Hát mondja-e?

Azt mondja:

- Ez már az enyém.

Fizet s elkezelnek. Ádám tolja haza az utcán az új talicskát. Derült kedvvel taszítja be az utcaajtón, s a talicska csodálatára a házból az udvarra mindenek kijönnek; az asszony, a Janika, a kicsi Etal.

Janika fölfogja és tolja.

- Édös apám - kiáltja -, édös apám! Milyen könnyű!

Róvó Ádám az asszonyra néz. Azután büszkén mondja:

- Hát hiszen, akit én kiválogatok...

1912

HÓBAN

Ha az embernek ilyen téli időtájban van ráérése és költsége, s fölmege a Tátrába, és ott járja a havat, akkor úr az ember, aki a sport nemes szenvedélyét űzi. Ha azonban itthon lépdel az országúton a hóban, akkor csak célszerű szegény ember, akire szánakozó tekintetet vetnek azok, akik mellette a kocsikon elsurranak. Azonban ez nem baj, azért csak érdemes a hóban mászkálni, mikor a mezők mind szép tiszta fehérben vannak. Ha szél nincsen, a tél nem is tél, s aki megy, az nem fázik. Irtózatosságot nagy hangtalanságok vannak, még a tulajdon lépés koppanása sem hallatszik. Kocsi sem jár sok, mert a földben ilyenkor munka nincsen, aki pedig hosszabb útra megy, például a másik faluba, azt elviszi a vasút. A tanyák az út két oldalán mind aludni látszanak. Csak egy céltalan kóbor kutya jön szemközt, valami olyan gazdátlan, kivert állat, akinek nincsen a fejét hova lehajtani, s a más háza fala alatt fog elpusztulni. Bús az ilyen kutya nagyon, mint minden, ami hazátlan. Kitér előled, de azután megáll a hóban és rád néz. Tisztán, mintha csak nyomtatott betű volna, olvasható a szeméből: Ugyan szólj hozzám egy jó szót, végy magadhoz és legyél a gazdám, én jó és hű kutyád leszek.

- Hát gyere no, majd csinállok veled valamit.

Szokás így, ilyen alkalomkor, hogy valami fél perec vagy egyéb kenyérmaradék tartózkodjon a zsebben. Mert van eset rá, hogy az úton a madár is barátkozik, mert ilyenkor igen csak szigorú világot élnek, mivel hogy a hó mindent betakar, még a szemétdombokat is, amikben kotorászni lehetne. Az okosabbja ilyen időben bevonul a város szélére, de alighanem úgy kell lenni a dolognak hogy köztük is van észbeli különbség, mert nem mind megy be. Kint kóborog a kis szürkeség az országúton. Ha a téli időben az ország útján jártok, tegyetek a zsebbe mindig valami morzsalékot, a pipiskék egész nemzetsége énekelni fog majd nektek érte a tavaszon.

Odáig azonban még messze van. Csak a kutya van közel, egészen láb mellé húzódván, hogy az idetartozandóságát minél nyilvánvalóbban kifejezze. Mert van ugyan olyan kutya, hogy vissza tud farkasodni, de már a legtöbbje nemigen bírna elélni a maga sorsán. De hát most mit csináljak vele? Tudom is én. Mondani szokás azonban: jó az Isten, jót ad. A fél percecet már megette, csupa hó a szája széle, s most nézi, hogy van-e még. No, nem igen van. Azonban a falu már integet. Bárki bármit beszéljen ugyanis az ilyen csatangolásokról, mégis csak jó néha faluba érkezni. A kocsmai intézményt nem is tudja úgy értékelni senki, mint a kósza vándor. Ahol fagyos szalonna, száraz kolbász, kétszeresből sült kenyér, s egy pohár jó bor található. Az is bolond, aki bele nem megy.

A kutya a küszöbre teszi az egyik lábát, s föltekint, kérdezvén, hogy hát ő is bejöhet? Hát persze, hogy persze, nini.

No, bent nincsen valami vakmeleg, de azért némi alkalmas melegséget nem lehet eltagadni. Más nincs is a szobában, a gazda kint van valahol az udvaron. Csak a kezesmalac kínlódik az öreg kutyával, amely a kályha mellett fekszik féloldalt elnyúlva. A kezesmalac mindenáron szopni akar, s az orrát odaütögeti az öreg kutya emlőihez. A kutya ilyenkor mérgesen vakkant, és odakap a malac füléhez. A kezes pedig méltatlankodva visít. Meg lehet érteni a beszédet. Az öreg kutya azt kiáltotta neki: Nem mégy innen a keresztapád térdébe! A malac pedig, mint makrancos gyerek, azt nyafogja vissza: De én szopni akarok! Minek vették el tőlem a szülő-anyámat?

Nem lehet tagadni, az ilyen kezesmalacnak jobb sorsa van így a világi életben, mint ha az ólban tartózkodna a hidegben. Másfelől azonban, idő előtt az anyjától elszakítottán, olyan, mint az árva. Ha fiatalabb volna a kutya, talán pártját fogná, de mert öreg már a kutya, hát öregkutyakedvű.

Az új kutya, a kivert állat, aki talán már ott kint a havon úgy forgatta elméjében az élete sorsát, hogy négy fal közé nem juthat, a vándor koldus szerénységével lapult meg az ajtó mellett, és szinte észrevétlen igyekezett onnan az asztal alá bújni. Mikor idegen helyen van a kutya, féltében ilyen védelmeket keres. Ha a tanyai ember kocsijával a kutya a városon keresztül megy, akkor a négy kerék közé veri magát, s hasonló esetben a juhász kutyája a csacsi lábai között ballag.

Az nem úgy megy ilyen helyen, hogy talán kiabáljunk a gazda után, vagy hogy éppen valami üvegen zörögjünk a gyűrűs ujjunkkal, mert lehetséges, hogy az ilyesmit sértésnek veszi. Különben is ráérős idő van, s különben az a kevés pénz, amit költeni fogunk, a nagy hangra semmiféle jogot sem ad. Inkább csak szépen ki kell várni, míg a gazda előjön. Addig lehet a képeket nézni a falon, mert igazság szerint azért vannak odaakasztva. Magyar képek vannak a falon, néhány hadi jelenettel, az utóbbi a balkáni háborúból, mert a falu népe kevert nemzeti-ségű. Mindenütt a törökök szaladnak a képeken.

Jön a gazda. Adjon Isten - hát adjon Isten. Hát mi volna valami ennivaló. Hát van ez is, amaz is. Különösen a legutolsó ölésből való disznónak valami hihetetlen finom szalonnája maradt, az ember azt hinné, mikor eszi, hogy dió. Kenyér is van, friss rozskenyér. No, ezek éppen alkalmas komendenciák. A fődolog azonban, hogy hol tartózkodik a szalonna. Vannak ugyanis emberek, akik erre nem sok ügyet vetnek, és a szalonnát a kamrában tartják. Hiszen még olyan emberek is vannak, akik a petróleumos kannát meg a böjti főzéshez való napraforgóvirágolajat is egyben tartják a szalonnával. Pedig az ilyesmi nem járja. Még csak a szappannal sem szabad a szalonnának együtt lenni, pedig egyazon állatból valók. A szalonnának az igazi lakása a padláson van, ahol mindig járja a levegő, és nem fertőzik meg a finomságait más egyéb illatok. Továbbá a padláson is vannak különbségek. A cseréptető padlást a szalonna tekintetében már semminek sem hívják. A zsindelytető már megjárja, de az a padlás, amelyben a szalonna megérdemli a fölséges titulust, mintha csak király volna, náddal kell, hogy fődve legyen. Azután az nem úgy van, hogy a szalonnából a padlásról lehozzanak valamely egy-két napra való darabot. Az már nem az igazi, mert megérzi a levegőváltozást, mint a beteg gyermek. Hanem azért úgy kell felmenni esetről-esetre. A falusi vendéglő tisztessége ebben van, és ezt máshol már nem lehet megtalálni.

De itt meg lehet. Itt minden körülmény alkalmasan közrejátszik. Nádfödél és gazda, aki nem restell felmászni a padlásra pár garas ára szalonnáért. Még külön halbicskát is visz magával hozzá.

Megint magunk maradunk. A kezesmalac jár-kel a szobában és rőfög, helyét nem találván. Fölfedezi az idegen kutyát. Odamegy hozzá, és azt csiklandozza. A kutya sikít, mintha csak karszügyön fogott leányzó volna, s kiugrik az asztal alól. A malac utána és játszadoznak. A kutya kecses ugrálásokat végez, a malac meg esetenül forgolódik körülötte.

Jön a gazda a szalonnával.

- Nini - mondja - a magáé?

- Nem egészen. Csak úgy jött be velem az útról. Nem baj talán?

- Baj? - mondja a gazda. - Az nem baj. Ha kitörik az embernek a lába, az a baj. Dehát ilyen az a hivatalnoki kapric.

- Már miért?

- Hát tudja, itt van ez a szomszéd. Egy városi ember volt, szolga volt a törvényszéknél, de olyan belső szolga. Azután az ősszel nyugalomba vonult, megvette itt ezt a házat, aztán azóta itt lakik. Nagyon akkurátus ember, és sokat tart magára, mint afféle hivatalnok-forma. Hát aztán, hogy tegnap hó esett, hát elsöpötte a háza előtt a gyalogutat.

- Hát a városban az úgy szokás.

- Hát tudom, hogy úgy szokás - mondja a gazda. - Az ő dolguk. De itt nem szokás, mert letaposódik az a kis hó magától is. Aztán senki sem esik el rajta. De ha elesik is, akkor is a puha hóra esik, a szűz Mária kötőjibe esik, aztán nem történik semmi baja. A szomszéd meg elsöpötte az utat, aztán ahogy reggel kilépett a kis kapun, elesett rajta, aztán eltört a lába. Most majd tákolhatják három hónapig a doktorok. Hát ilyen kérem a hivatalnoki kapric.

- Hát igen. Ez így van és nincsen másképp.

- No lám, kérem alássan. Mert azt mondják ugyan, hogy ebesont összeforr, de az ilyen vén ember csontja már nem olyan, mint a kutyáé. Még lehet, hogy bele is hal. Már gondoltam is, hogy nem az idevaló doktor kellene ide, hanem van itt nem messze, a Simon-pusztán egy rakóasszony, az jól össze tudja rakni a csontokat. Vagy pedig Vásárhelyről kellene elhozatni a röktönös doktort, mert az a röktönsugárral keresztül lát a húson.

- Pénzért adják azt is.

- Hát - vonja a vállát a gazda - van neki. Az ilyen törvényszékieknek. Mert telik a stempliből...

Hát íme, ilyen dolgok történnek, ezen el lehet elmélkedni. A szalonna pedig olyan, hogy ennél különbet nem találna az ember, ha az utána való járásban térdig elkopna is a lába. De a csendes elmélkedés nem tart sokáig. A gazda beszél. Mert így a falusi helyen nem szokás a vendég kezébe képes újságot nyomni, hogy azzal mulatozzon, hanem arra való a gazda, hogy szóval táplálja a vendéget. Ennélfogva azt mondja:

- Maga is magyar, ugye?

- Hát.

- Hát - mondja lassan - akkor ugyan mit szól ahhoz, hogy ezek a szerbek ide alá annyi földet elvettek a törököktől?

- Hát onnan veszik el, ahol van. Ahol nincs, onnan nem lehet elvenni semmit.

- Ugyan - mondja megütődve a gazda -, aztán maga ebbe bele van alapodva.

- Hát ha nem volnék belealapodva, akkor se változtathatnék rajta.

A gazda megáll a sétálásban, és gúnyosan néz végig rajtam. Azt mondja: - Aztán magyar ember létire így beszél? Hiszen a török testvérünk nekünk! Kossuth Lajosnak ki nyújtott menedéket Ferenc Jóska ellen, ha nem török? Aztán magyar ember létire így beszél? Ennyi vérontást csinálni! Hát mit vétett nekik ez a szegény török? Mert ha más hiten van is, mégiscsak testvér. Hát nem testvér?

No, most légy okos, Dóczi, mert meg vagy fogva. Hogyan szabadulsz ki a testvéri viszonyból?

- Hát testvérnek testvér, azt nem lehet tagadni. De hát ezen a földön is volt úr ő egy időben, aztán szolgálta a magyart. Aztán mikor eluntuk, mink is kivertük innen. Hát amazok is kiverték, hát mi van abban? Föl kerék, le kerék.

Jó, hogy bejön az asszony, mert itt másként politizálás keletkezne, az meg csak arra való, hogy egymás haján búcsúzzon az ember. Szép barna menyecske az asszony, a malac azonnal szalad is bele a szoknyába, a két lába közé, s azt visítja: Van már új kutya, van már új kutya.

- Hattyú! - mondja a szelíd tekintetű asszony a fehér kutyának, s alighanem Hattyúnak is hívhatták valamikor, amidőn még otthon volt, mert odamegy az asszonyhoz, felágaskodik rá, és a két lábát az asszony combjaira teszi, fogadatok föl, fogadatok föl - ez annyit jelent a szüksézáú kutyái nyelven.

- Fogadják föl - mondom. - Énhozzáú csak az úton szegódött.

- Hát hiszen - mondja az asszony, az urára nézve. - Mert emez már öreg, mindig csak ott a kályha mellett tehénkedik.

- Hattyú! - mondja a kutyának a gazda, s a kutya a csizmaszáúak közé dugja a fejét.

A kutya föl van fogadva. No, hála Istennek. Most már mehetünk visszafelé. Fizetni kellene. De a gazda ebbe a dologba sincsen belealapodva. Azt mondja, hogy a fáradságért is jár valami. Hát micsoda fáradságért? Hát, hogy a Hattyút idehozta. Jaj, azonban így nem egyezünk, akkor inkább soha többet nem jövök ide. No, így méltányos árban meg is egyezünk, mint illik. A szalonnát meg kell dicsérni, s tréfából felvetődik a kérdés, hogy ugyan él-e még az a disznó, aki ilyen alkalmas zsírokat termel? Azt mondja erre az asszony, hogy maga milyen bolondosokat beszél, a gazda pedig azt mondja:

- Abba mégse alapodhatok bele, hogy ezek itt ide alá a török testvéreket így megsarcolták. Mennyi vérontás, mennyi szomorúság! Miért teszi egyik ember földönfutóvá a másikat.

Hm. No, értem. Áldja meg magukat erővel, egészséggel - szervusz, Hattyú. Szép fehér az országút, fehér és néma a táj, itt nem politizál senki. Akik itt politizáltak valaha, mind lent vannak a hó alatt és a föld alatt. Egy nagy darab csatatér az egész tájék, az Isten tudná csak megmondani így hirtelenében, hogy hányszor ontották itt egymás vérét az emberek. A búza meg a repce itt embervérből táplálkozik. István első királyi urunk idején Csanád itt kezdte Ajtony embereit viisszaszorítani az oroszlámosi berkekbe, s legutóbb Haynau itt szorította meg Dembinszkyt. Csontokból nőtt itt fel még a vadrózsabokor is. De most hallgat minden és nem beszél. A hó esetet, ezer év előtt alighanem szintén így esetetett, mivelhogy létrán akkor sem jöhetett le a magos egekből. Egy lélek nem sok, de annyi sem látható a tájon, csak a Hattyú kódorogna itt, mint kivert szomorúság, de már annak is helyét találtuk, s elvégre ezúttal mégis csak ez volt a földolog.

1914

HAJÓFEJELTETÉSÉNÉL

Az újfajta hajó vashajó, a régifajta hajó fahajó. De azért van ebben is különbözö. A legnagyobb a böögös-hajó, amit alighanem azért hívnak így, mert az orrán éppen olyan cifraság van, mint a nagyböögö nyelének a végén. Ez a legnagyobb fajta. De azután vannak kisebbek, luntrák, burcsellák, amiken kavicsos homokot szállítanak. Vannak piaci hajók, inkább nagyobbfajta ladikok, de földél van rájuk építve, hosszú rúd a kormányuk, lefelé dalladzó-evezővel jár, fölfelé pedig a parton húzzák. Vagy lovak, vagy emberek. Szállítja a kofákat, akik viszik be a városba az eladnivalót. Azután hajózza vissza a faluba azokat a holmikat, amit a városban vásároltak. De más személyeket is szállít, akárcsak a vasút vagy a gözhajó, persze, nincsen olyan nagy ereje, mint a vashajó, hanem lassan jár. De ha jó kormányos

van rajta, az ilyen hajónak a víziútjain soha baj nem történik. Így az utazó személyek is könnyen rábízzák magukat. A taksa nem drága, mert nem lehet mondani, hogy drága volna. Az ilyen hajó személyszállításáról szokás mondani, hogy mikor már indulna alulról a városba fölfelé, még egy utas jelentkezik, s meg is kérdezi, hogy mi a taksa.

- Hát nem sok - mondja a kormányos -, csak négy hatos bent a hajón, hanem ha segít kend húzni a kötelet a parton, akkor csak két hatos.

E felvilágosítás után az utas, mint takarékos ember, az olcsóbb taksát választja, és húzza a hajót a parton a városig.

No, ez így van, így járnak s kelnek a hajók a vízecskén előre-hátra. A nagy hajók az életet viszik, ami alatt búzaszemek, árpaszemek, kukoricák s miegyebek értendők. Ezek messzire eljárnak. Egyfelől lemennek a Fekete-tengerig, másfelől fölmennek a bajorok országáig. A kisebbek azonban csak rövidebb utakon csellengnek. De a hajónak az teljesen mindegy, hogy messzi vízen van-e, hogy közel vízen, mert úgyis csak mindig vízen van. A víz pedig úgy van a hajóval, mint a csikó a nyereggel, hogy nem szereti, ha a hátán vannak. Ennélfogva eszi és rágja a hajót, minélfogva idővel minden hajó elpusztul, bár hiszen idővel mi is elpusztulunk, ha igaz. De mégis, hogy egészen idő előtt ne távozzunk el közanyánk ölébe, arravalók a reparálók, akik orvosoknak neveztetnek. Azok a tudományukkal megfejelnek bennünket. A hajót is így kell fejelni, ha beteg. A hajófejeltetés orvosai a hajóács meg az iszkábacsináló cigány, a patikája a neki való fa, a moha meg az iszkába.

A hajó abban hasonlatos az emberekhez, hogy a gerince meg a bordája olyan, mint az emberé.

- Csak az a különbség - véli Táborosi János hajóács -, hogy az embör bordája magátul nyöl, a hajóét mög én csinálom.

Hát ebben van valami igazság. Táborosi János azonban egymagában semmire sem menne a hajóval, mert az itt is úgy van, hogy az egyik kéz a másik kéz nélkül nem sokat ér. Mert fát a gerinchez és a bordához, meg testet alkotó deszkákat a bordákra lehet kapni annál az értelmes embernél, aki ilyenféle fákkal kereskedik, azonban mohát ott nem mérnek. A moha pedig szükséges. Mert a hajó teste nem olyan, mint az emberi test, hogy végig befogja a bőr, hanem annak hasadéakai vannak a deszkák között, amiket mohával be kell dugdosni. Máskülönben a mérges víz belemegy a hajóba és elsüllyeszti, hogy ezzel is kevesebb tehénkedjen a hátán.

Ami pedig most már a mohát illetné, el kell fölőle mondani, hogy az sem terem leginkább ma már minden bokorban. Sekélyes vizek a szülőanyjai, meg néha régi erdők öreg fáinak északi oldalán is terem hozzá hasonló. Sekélyes vizek hínárja elmarad azonban, mert a vizek is kimaradnak a világi forgalomból a réti tájakon. Nincsen annyi, mint azelőtt volt. Ennélfogva már ritka az az ember, aki a mohát árulja, és hosszú időbe kerül, míg belőle egy kocsira valót gyűjthet. De ha van is már neki egy kocsiravalója, azt sem hozza be azonnal a városba, mert hiszen hátha nem veszik meg, mivelhogy éppen akkor nincsen rá senkinek sem szüksége.

A mohásember ennélfogva csak egy marék mohát tesz a bőrtarisznyájába, és azzal halad be a városba. A városban aztán valamely olyan utcasarkon, amerre a hajósoknak s hajóépítő mestereknek járása van, ledobja a tarisznját a földre, kiveszi belőle a marék mohát, ráteszi a tarisznjára, s vár. Vár a tarisznja mellett estefeléig. A tarisznjára tett moha azt jelenti minden dobszó nélkül, hogy moha van eladó. Ennek híre megy, s ha szükséges a moha valakinek, elmegy az emberhez alkudni, s megcsinálják a vásárt. Ha estefeléig nem jön érdeklődő, ez azt jelenti, hogy mostanában nem lesz hajófejeltetés. A mohásember ebben az esetben hazamegy, s vagy egy hónapig nem is mutatkozik a városban.

De ha van fa meg van moha, ez a kettő még nem elég az üdvösségre, mert hiszen hol van még az iszkába? Iszkába nélkül nem tökéletes a hajófejeltetés. Mert az iszkába tartja össze a hajó oldalán a deszkákat, amiknek a szélei közé azután betömkődik a mohát. Mert az ilyen furfanggal jár. Ha iszkába nélkül tömködnék a deszkák közé a mohát, akkor szétmennének a deszkák, ennél fogva előbb össze kell kapcsolódnia, hogy ne mehessenek széjjel. Mint látnivaló, körülményes állapot ez, s iszkába nélkül nincsen hajófejeltetés, enélkül meg nincsen hajózat, s akkor hogyan építünk házat, emberek, ha nincsen hajó, amelyik a Marosról vagy a Kőrösről a kavicsos homokot hozza? Ha meg nem építünk házat, akkor hogyan él meg a sok kőműves meg más mindenféle házépítő mesterember, és miből kapná a fizetésit a pénzügyminiszter, ha nem fizetnék házádót?

Iszkába nélkül mindez nem lenne, iszkába nélkül iszonyú fogyatkozások lennének a világi életben, és az iszkábát pedig nem csinálja más ezen az egész földkerekségen, mint az iszkábacsináló cigány. No. Ilyen hosszú elmélkedéseket kell előbb tartani, amíg rájutunk arra, hogy a cigánynak is van valami haszna.

Ki csinálta ezelőtt az iszkábát, míg a cigányok nem jöttek elő Ázsiából? Ezt nem lehet tudni, ez ésszel föl nem fogható. Csak az a bizonyos, hogy az iszkábát nem csinálja más, csak a cigány. Ezt a különös formájú vasat, amely kicsiben olyan, mint a régifajta szélestalpú török-kengyel, de a két szára nem kapcsolódik egymásba, hanem hegyes, mint a szög. Miért nem csinálja ezt más is, csak a cigány? Ezt sem igen tudni. Talán valami nagyon alacsony mester-ség lehetett ez valaha, azért bízták a cigányra. A céhek idejéből való régi írásokban van is nyom ennek, mert akármilyen hatalmasok voltak is a nemes kovácsmesterek, azért a magisztrátus az iszkábacsinálást mindig megengedte a cigányoknak. Ilyenformán aztán annyira rajtuk maradt ez a tudomány, hogy most már más nem is ért hozzá. Hogy azt úgy csinálja meg, hogy az iszkába könnyű legyen, vékony legyen, s mégis erős legyen, mert hiszen ha az iszkábák derékban kettétörnének, a nehéz homokos hajó lemenne lakni a halak társaságába, s a rajta levő hajóslegények mihamarabb vacsorán érnék Pilátust.

De nemcsak abból áll a mesterség, hogy új iszkábát kell csinálni, ha vas is van hozzá, mert hiszen disznóöléskor a hetrefüles gazdasszony is meg tudja tölteni az üres kamrát. Hanem mikor fejelik a hajót, akkor kihúzzák abból az ócska iszkabákat, s most már a cigánynak a dolga, hogy azokból újat csináljon. Ez nehéz sor, és nem könnyű hivatal. Mert az egészen más, mikor a dorozsmai asszony azzal kérkedik, hogy tegnap varrt a fiának egy ócska zsákból két új gatyát, s a kölyök már a templom előtt fitogtatja benne magát, hanem hát az iszkába nem zsák, azzal nem olyan könnyű az elbánás.

Így tehát, mikor hajófejeltetés van, izenet megy a cigányért, hogy jöjjön be. Mert ez a tudós vasműves nem lakik a városban, ugyan mit is keresne ottan. A falu szélén van a hazája, az neki jó hely. Ha izennek érte, bejön, s azt mondja:

- No, mit akar kend?

Neki mindenki kend, akár ember, akár asszony, ha a királlyal beszélne, azt is kendnek tisztelné.

- Hát csináld meg az ócska iszkabákat, az ördög szánkázzon a hátadon - mondják neki. - Ha tudod.

- Hát mit gondol kend? - morogja a cigány. - Hát én ne tudnám? Akkor ki tudja?

Most akkor beszélnek a cigánynak. Rákívánják a hólyagos himlőt, a fekete fenét, a szeme kifolyását, a kezészára eltörését s egyéb ilyesmiket. Ez azonban mind csak barátiból történik. A közönséges szóbeszédben az ilyesmi nem járatos. Hanem az iszkabás cigánynak ez a

szavajárása, az mindig esküdözik, magamagára kívánja a legnagyobb átkokat, minélfogva az ő szava szerint beszélnek vele. Másként nincsen ottan se harag, se semmi, csak éppen a beszédnek a járása ilyen.

Azután alku kezdődik afölött, hogy mennyiért javítja az iszkábát. De ez nem tart sokáig, mert a cigány nem nagyon ért a számokhoz. A lókupec-cigány elsőrendű számoló, de az iszkábás nem. Ha a vasaknak darabját egy krajcárért vállalja reparálásra, akkor ki tudja számolni, hogy mennyi pénz jár neki a munkáért, de ha már párját vállalja három krajcárért, azt már nem tudja kiszámolni. Ennélfogva az alku vége az, hogy azt mondja:

- Úgyis tudja kend majd, hogy mi jár érte, majd ide adja kend. Kend is becsületes, én is becsületes, hát mit akar kend? Aztán úgy se igen van otthon kenyér, hát csinálom, aztán csinálom...

Azt mondja a hajófejeltető:

- No, jól van cigány, essön ki a nyelved, nem csaljuk mög egymást. De ez a dolog most sürgős. Nézd, van itt üllő, kalapács, fogó, a tüzet ingyen adom, hát ne vidd haza ezt a sok rossz iszkábát, hanem itt reparáld mög.

A cigány hátralép, és a fejit rázza:

- Azt nem lehet. Csak otthon csinálom.

- No, hát azt hiszed talán, hogy kilessük a tudományodat?

- Hát - feleli a cigány -, akár kilesi kend, akár nem, csak otthon csinálom.

Próbálják biztatni tovább: - Te bolond, hiszen ez több mint egy félmázs, de van nyolcvan kiló is. Hát minek cipelöd olyan messzire ezt a terhöt, gyógyuljon be a szád?

A cigány egykedvűen mondja:

- Nem én cipelem, hanem az asszony.

Most aztán rátámadnak:

- Óh, te pokolra való! Te, te kutyahitű! Hát nem átallod így sarcolni azt a gyöngö, beteg asszonyt? Hát nem elég, hogy a kilenc rajkóval elhúzzattad az erejít, most még ilyen állati sorsba fogod, a görcs igényösítse ki a nyakadat?

A cigány hallgat egy darabig, azután ránt egyet a vállán, s másik kérdéssel intézi el a kérdést, mondván egykedvűen:

- Hát akkor minek lett asszony?

Hanem most már csakugyan dühösek mindenek. Hát ez a kutya így mer beszélni egy asszonyról, kilenc élő gyermek anyjáról. - Óh, hogy a hóhér kössön pántlikát az inged nyakára, te ronda korotáró. Hát tenállad csak annyi az asszony, te félkegyelmű? Ugyan, miért gyüttették elő az Egyiptomból az öregapáttal együtt, hogy mért nem övött bennötöket ott mög az avas a fatornyos hazátokba, te feketeség? Ugyan, hogy nem bújik beléd száz ördög, te haszontalanság?

A fekete csendesen hallgatja a fehérek lármáját.

- Hát - mondja -, mért bújjon az ördög éppen egy ilyen szegény sovány cigányba? Kendtek sokkal vastagabbak, kendtekbe jobban belefér.

1914

ADÓÜGY

Azt nemigen lehet tudni, hogy a pusztaföldeknek miért van olyan különféle nevük. Az egyiknek emilyen, a másiknak amolyan. Ha két pusztának egymás mellett kétféle neve van, mikor állapították meg köztük a határt, ahol az egyik név végződik, a másik meg kezdődik? Némelyik név a török világból származik, mint a Sziu pasa halma meg a Kara homokja. Más nevek alighanem még a honfoglalás korából valók. Béla király urunk jegyzője is említi, mint a Körtevényes meg a Gyümölcsény. Ami pusztát, pedig sok van ilyen, Fehértónak neveztetnek, ott vagy most is van, vagy valaha volt olyan tó, amelynek a vizét szikes föld fehérre festette. De már teszem azt: Síróhegy? A hegy nem szokott sírni, de meg nincs is hegy ezen a tájon egy falatnyi sem. Ugyan a hegy szó nem mindig jelenthetett sziklákat és kőveket. Mifelénk lapos a mező, mint az asztal, mégis, amely részén régi szőlők vannak, azt hegynek nevezik. Például a mi szőlőnk is ahol van, ott szőlő van jobbról-balról, elől-hátul. Valaha mind a Sebők-nemzet-ségé volt, innen a neve most is Sebők-hegy, mikor itt hegy sohasem volt. A Sebőkék pedig leginkább kihaltak.

De a síróhegyi pusztán sohasem volt szőlő. Valami domb lehetett rajta valamikor, de már az sem látszik, mert ha volt is, már elhordta a szél. A szél itt, ha megindul, furcsa tréfákat csinál. Hogy a szalmaboglyákat elvigye egyik helyről a másikra, ahhoz nem is nagyon erőlködik. De néha úgy megjátssza magát, hogy a fák a földre fekszenek, s a vas járomszög megtanul repülni. Ilyenkor elviszi a homokdombot az egyik helyről, s a másik helyen fölépíti. Ilyenkor, mikor a dombok utaznak, csontok maradnak azon a helyen, ahol eddig állottak, s gurigáz a vihar a régi koponyákkal, pedig a koponyák nehezek, mert földdé vált bennük az agyvelő, finom porhanyós földdé, amibe szívesen ereszti gyökerét a virág. Mert a virág megtudja a föld felett, hogy alatta hat láb mélységben olyan föld van, amely valaha ember volt: lemegy hát valamely szálával hozzá, s belebújik az egykori emberfejebe.

Kérdés, hogy ama régi, letűnt, íratlan történetű világban mind holtan mentek-e le ezek a koponyák a földbe. A mesékben, az elevenen való sírbaszállásokról való beszédben nincsen-e valami igazság? Nem elevenekre hányták ott a földet, s így támadt az a hegy, amelyik azután sírt, amíg el nem hallgatott? Hát ki tudná ezeket? Hogy mi fűződik a névhez s honnan? Hát ahol van egy halom, s azt úgy hívják, hogy Táncoshalom, és ha lakodalmások haladnak arra kocsival, ott meg kell állni, egy sor táncot eljágni, mert csak úgy érvényes a továbbhaladás. Emerre pedig lefelé, ölelkezve a bácskai határral, van egy jókora pusztaság, annak Átokháza a neve. Hát ez miért? Beszélük ugyan, hogy valaha ottan tanyaverések történtek, de amely nép csak odament lakni, mind elpusztult vagyonában, egészségében, életében. Így maradt volna azután a pusztaság, s akkor kapta aztán a nevét az átokról, amely rajta fekszik.

Lehetséges, bár hiszen erről sincs írás, a szóbeszéd pedig csak szellő. De legalább van hozzá egy kis magyarázat. Hanem mellette van egy másik pusztaság, annak a neve Mérge. Erre azután már senki sem tud mit mondani, hogy miért mérge, honnan van a mérge neki, kin vagy min tölti ki a mérgét, hanem csak azt mondják róla, hogy Mérge, aztán Mérge...

Ennek a pusztának a szélén lakik egy ember, bizonyos nevezetű Kara Mihály. A neve után, de meg a barnasága után ítélve az is valami török maradvány. Ez az ember most mérge a pusztaság helyett is. Bent van a szobájában, és néz ki az ablakon. Rendes körülmények között nem sok nézni való van a tájon, mert ha csak valamely gulya ott nem legel, nemigen mozog azon semmi. Ezúttal azonban mozog rajta, és a ház felé tart egy kordé. Kétkerekű talyiga, ami elébe egy ló van fogva, ilyen eszközt nem használ más, csak a hivatalos ember. Akinek sok járás-keleése van a külső részekén, de terhet nem visz a kocsin, csak magamagát kell hurcoltatnia, meg egy táskában az írásait.

Ez a kordé is ilyen hivatalos talyiga; az ember, aki a lovat hajtja, az adótól van. A királyi adótól és a városi adótól egyaránt.

- Hát mit akarhat? - gondolja Kara szorongva. - Hiszen az adóm rőndben van, itt van a könyv is róla.

Rendben van? Hát van olyan adó a világon, vagy volt valaha olyan, hogy rendben van? Az ilyen adót el kellene tenni emlékül spirituszos üvegbe.

Karának az a reménysége, hogy a kordé majd csak elmegy a tanya mellett baj nélkül, mert van néha ilyen eset még az istennyilával is. A remélés azonban nem vált valóra. A kordé befelé tart, s a kutyák már védekeznek. A kutyák leginkább tudni szokták, hogy ki mi járatban van. Ha Karának a veje jön a fiatal asszonnyal, akkor is kiabálnak a kocsira, de az egészen másféle lárma. Az inkább üdvözlés, s közben trüsszögnek, ami a kutyai nyelvben az elképzelhető legnagyobb örömet jelenti. A lovasrendőrre rövid buffogásokkal szólnak, mint tisztelettel illik, azonban kardos ember a főnök is, aki néha a pálinkásüst vizitálása céljából arra jár, arra már éktelenül rikoltoznak, és kiabálják: már megint itt van, már megint itt van! Ki hítt ide, ki hítt ide? Csendes üdvözlés csak a mészárosféle embert illeti meg, akik vágni való jószág szedése végett szokták olyankor járni a határt. Azoknak a ruháján megérzi a kutya a vérszagot, talán azt hiszi, hogy húst hoznak neki, ezekre hát nem ugat, mivelhogy némi önzés lehet őbenne is.

Most azonban annál dühödtebb ugatással vannak, szinte belekapnak a fogukkal a kordé kerekébe, hogy csak ne jöjjön be az udvarba. Megsejtették róla, hogy ez az ember, aki a kocsin ül, nem lehet valami szívesen látott vendég. Ez alighanem azok közül való, akik sohasem hoznak, hanem mindig visznek.

Kara most már sietve megy ki a házból, hogy elzavarja a kutyákat. Ugyan nem bánná, hogy a kutyák egy kicsit megforgatnák a vendéget, de hát igyekezni kell azon is, hogy békességben megférjünk egymás mellett. A kutyának voltaképpen kötve kellene lennie, s a hivatalos ember, ha akarja, le is löhetné a szabadon eresztett kutyát. De hát nem lövi le, mert akkor ellenséget szerez magának. Se föl nem jelenti Karát, mert Karának akkor bírságot sóznak a nyakába, s az nagyon kellemetlen. Mert ha kutyai ügyben a városi ember kap két korona bírságot, az egy órai, esetleg két órai idővesztésbe kerül, amíg elmegy a városházára s befizeti. De Karának odakint, negyven kilométer távolságban, a bejövétel magára, kocsijára-lovára nézve legalább egy napi idővesztést, éjfél felkeléssel járó törődést, itt bent a kocsinaklónak helypénzfizetést jelent. S másnapra a ló annyira fáradt, hogy nem lehet munkába fogni, mert odavissza nyolcvan kilométer az út, s abból egy rész a nehéz homokra esik. De még a gazda sem való dologra másnap, mert megviselte a töretés. Ilyenkor inkább csak hever. Hát ilyenformán ha a városi emberre esik két korona sarc kutyai ügyben, hát az körülbelül harmadfél koronát mutat vesztésben. Ellenben Karának ugyanaz a két korona legalább is tizenöt koronát jelent. Ilyen sajátságos ázsioi vannak mifelénk a pénzeknek.

Miután azonban a hivatali ember nem kergeti bele ebbe a kínzásba Karát, ő is tartozik annyi szívességgel amannak, hogy a kutyákat elhessegeti róla.

- Adjon Isten - mondja a hivatalos, s leszáll a kordéról.

Kara nézi. Még nem tudja, hogy mit akar. Elvégre lehet, hogy csak azért állt meg, hogy egy pohár pálinka, vagy valami. Az a kérdés, hogy leveszi-e a talyigáról azt a paksamétát, amiben a papirosait hurcolja magával. Hát leveszi, bátya, már látszik, hogy leveszi.

Kara elszomorodva, kedvetlenül, félvállról viszonzozza a köszöntést:

- Hát... adjon Isten...

No, aztán ilyenkor mégis csak tisztesség dolga azt mondani, hogy kerüljön beljebb. Bent a házban azután a szívesen látottat meg szokás kérdezni, hogy: mi járatban? Az ilyentől azonban nem kérdezik. Majd megmondja, ha akarja.

Mondja is már.

- Hát baj van, Kara. Mert foglalni jöttem.

- Úgy hát? - mondja Kara, mérges bika gyanánt a földnek szegve fejét. - Hát aztán miért? Hiszen az adó ki van fizetve.

- Hát éppen az a baj - feleli amaz -, hogy ki is van, meg nincs is.

Kara erősködik, s fölnyúl a mestergerendára, ahol az adókönyve szokott tartózkodni:

- Hiszen itt a könyv! Belenézhet. Nemrég fizettem. Amit csak bekívántak, azt befizettem.

Az asztalra veti az adókönyvecskét. Szép kis adókönyvecske. Ha ki van nyitva a lapjára, majd egy rőfnyi széles.

A hivatalos azonban csak a paksamétában kutakodik. Abba néz bele, és úgy beszél:

- Tudom, tudom. De hát az a baj, hogy három fillér elmaradt. Az még a múlt esztendeiből hiányzik. Azt még be köllött volna fizetni. De nincsen befizetve. Aztán most énnéköm foglalni köll.

Kara rábámul, hogy talán megbolondult.

- Három fillér? - beszéli hitetlenül. - Aztán azért hajkurásznak? Aztán azért foglalnak? Hát nem várhatnak vele újig? Talán attúl tartanak, hogy kiszökök az Amerikába?

Pénz dolgában a külső ember olyan, akárcsak a királyok. Ő sem szokott odakint a zsebében pénzt tartani, mivelhogy minek. Úgy sem lehet rajta venni semmit. Kara tehát odamegy a sarokba a ládához. Előbb leemeli róla a kenyeres kosarat, azután fölnyitja a tetejét. Kiveszi belőle a bőrzacskót, abból két darab két fillérest kivesz, és az asztalra veti:

- No - azt mondja -, ehol e! Adjon egy fillért vissza.

Most meg a hivatalos ember csodálkozik:

- Mit akar kend?

- Hát itt a három fillérje, aztán vigye haza, lögyenek vele boldogok az urak.

- Jaj - mondja a hivatalos -, ez nem így van! Ezt kendnek magának köll bevinni, aztán befizetni a könyvre.

Kara azt hiszi, hogy fölfordult vele a világ. A szemébe vér szalad, egy széket fellök, és szeretné a hivatalos ember nyakát megtorkolászni.

- Hát ilyen is történhetik? - hörgi. - Ilyen embörgyilkolás három fillérért? Aztán nem viheti be maga? Hát adok két hatost, aztán vigye be maga. Érti, húsz krajcárt.

De a másik csak legyint a kezével.

- Ugyan, ne okoskodjon kend. Tudja, hogy ez nem löhet. Ami törvény, az törvény. Azt hiszi maga, hogy énnéköm kellemetös a lovat ide kihajkurászni magához a három fillérért? De hát ami muszáj, az muszáj. Hiszen neköm olcsóbb volna, ha a magaméból fizetném, minthogy idetöröm magamat. No hát. Foglalok, aztán foglalok. Lefoglalom az ágyat ott a sarokban.

Kara belátja, hogy amannak igaza van. Nincsen igaza, de mégis igaza van. Nem tehet róla, hogy ilyen hivatalra született, mert ilyen a szegénység, hogy mindenbe bele kell törődni, a legkutyább sorsba is.

Utóbb még meg is sajnálja a hivatalost.

- No, csak írja - mondja neki -, majd hozok egy kis bort.

Hoz is a kamrából egy kancsóval meg két poharat. Nem egyformák ugyan, de az nem baj. A bor sem valami híres, de hiszen jó az is ott, ahol jobb nincsen.

- No - mondja -, igyon. Igya ki mind. Igunk hosszút, a jó lónak nincsen rossz út.

Így azután koccintgatnak. Kara kimegy a kamrába háromszor is borért, mígnem azután a hivatalos fölül a talyigára. Kara igen szigorúan és többszörösen kezel vele, meg is öleli, és biztosítja afelől, hogy az egész házanépével együtt igen nagyon köszöni a megtiszteltetést.

Amaz meg köszöni a barátságot meg a jóakaratot. Kihajt. A kutyák most is fogják a kereket, mintha nem akarnák elereszteni. Ilyen bolond a kutya, mert a kutyák szeretik a boros embert. Talán azért, hogy olyankor más a szemeállása, és a kutyára barátsággal tekint.

Kara sokáig néz utána. A talyiga ugyancsak libeg, néha úgy tetszik, hogy majd felfordul, mert a ló is olyan állat, hogy a száján megérzi, ha boros ember kezében van a gyeplőszíj.

No, de azért csak elment a hivatalos. Kara még elmegy a kamráig a kancsóval, s azután már alig várja, hogy előkerüljön az asszony, aki odaát van a szomszéd tanyán a Szűz Mária poharával. Ágyas-asszonynak szokás vinni a Szűz Mária poharában tyúkhúslevest, mert annak erősítőre van szüksége, maga meg nem főzhet. Mert nem igaz ám az úgy, ahogy az úrfélék értelmezik a szentírás parancsát a beteglátogatást illetőleg, hogy csak elmennek a beteghez, s annyit fecsegnek neki, hogy pihenni sem hagyják, hanem az az irgalmasság igazi cselekedete, hogy ételt visznek a betegnek, és megigazítják a fejealját.

Az asszony elő is jön, és Kara újságolja neki, hogy hajnalban megy befelé a városba, mert már megint bekívánták a porcióját. Az asszonynak nem sok beleszólása van az ilyesmibe, az ő dolga csak az ünneplőruha előkészítése, s a tarisznya ellátása. - No - véli Kara -, majd föl lehet tönni a kulacsot is.

Mert áll Karában az ördög. Az igaz, hogy alig hogy lámpagyújtat van, már lefekszik, de éjfélkor fölkel és befog. Öltözik, a pénzeszacskót a szíjánál fogva a mellény gomblyukába köti, az adókönyv pedig a kabát belső zsebében talál helyet. Egyebekben mindent az asszonyra bíz, csak a kulacs iránt vannak bizonyos érdeklődései. Meg is húzza.

- Ilyen korán kezdi kend? - kérdezi az asszony. Karának kicsit zavaros a feje, de azért rátréfál az asszonyra:

- Csak azt nézöm, hogy nem-e vizet töttél bele?

Végül elindul, előbb megkötve a kutyákat, mert másként a kutyák elmennének a világ végéig is a kocsival. A városban meg eltévednek, csavargókká válnak, s utoljára is megveszekednek az éhségben és a nyomorúságban. Okos ember ennél fogva megkötöti a kutyát, mikor az udvarból kocsival messziútra indul.

Hát az út elég messzi a városig. Kara pedig azon tanakodik, hogy melyiken menjen, mivelhogy van kettő is, lehet bennük válogatni, hála Istennek. Az egyik valamivel rövidebb, de az a baja, hogy nincsen az oldalán egyetlen korcsma sem. A másiknak van egy kis kerülője, de nemcsak hogy útszéli csárdák vannak helyel-közzel az oldalán, hanem még falun is visz

keresztül. S Karában állván már az ördög, az utóbbit választja, s a kulacshoz szorgalmasan folyamodik.

Ide okos beosztás kell. A kulacs tartalmának addig kell tartania, amíg az úton el nem érődik az a ház, amelyre ki van írva, hogy itt a világ közepe, ha nem hiszed, gyere be. Ott meg kell tölteni a faedényt, s annak most már el kell szolgálnia a másik csárdáig. A kulacs eredeti tartalma eltartott addig, amíg a nap fölkel, s azontúl már minden rendben van, mert a csárdákban is korán kelnek az emberek. Kara így idő előtt kedvre derül, s minden helyen fontoskodva jelenti ki, hogy:

- Mék befelé, mert hívatva vagyok az adóhivatalba.

Mikor a falun keresztül megy, különös szerencse is éri. Találkozik a sógorával, aki sűrűn bejár oda, mert nazarénus, és ott van a templomuk. Kara persze vinné mindjárt valahová egy fél-literre a sógort, de az az ember, aki a Jézusban hívők gyülekezetéhez tartozik, nem él itallal.

- Olyan kend, mint az ökör - mondja neki bosszúsan Kara -, mert az is vizet iszik.

- De még azt is csak akkor - mondja rá a szelíd nazarénus -, ha szomjas. Jobb volna ha kend is így tenne.

- Nem löhet - harcol Kara -, mert hívatva vagyok az adóhivatali urak által.

Szóval, Kara vigályos állapotban van, mikor bent a városban az adóhivatali urak elé kerül. Tömerdek nép van ott, úgy dül itt befelé a pénz, mint a régi időben a sóházhoz. Kara furakodik köztük a subában, amely már igencsak rámelegedett. Lökődösödik, amire visszalökik, szerencsére azonban olyan sok itt az ember, hogy nem lehet tőlük elesni.

- De - mondja Kara - ne lökdössenek kendtök, mert én sok pénzt hozok.

- Mennyit?

- Hát három fillért - mondja Kara -, de muszáj befizetni, mert a végrehajtó lefoglalta érte az ágyat, aztán hogyan aludjak én lefoglalt ágyban, hé?

Nem hiába, hogy a humor a gyöngye az emberi életnek, de az emberek jó lélekkel, derűsen nevetik Karát, s utat engednek neki. Ha már ilyen nagy hivatala van, hát hadd végezze. Kara lefizeti a pénztárnál a három fillért, meg a foglalási sallangokat, ezután bemegy az Arany Pávába, ott eszik egy „kishúst”, meg marhahúslevest, mert az a kintvaló emberre nézve a legritkább madarak közé tartozik. Azután fölül a kocsira, megmondván a lovaknak: most hazafelé möggyünk, öcskösök, hát jobban mönjetök.

Ami azt illeti, a lovak mennének is, mert ténydolog, hogy hazafelé jobban megy a ló. De hát hiábavaló az igyekezet, mert Kara most is csak a hosszabbik utat választja. Töttet itt is, töttet ott is.

- Szippantsunk egyet - mondja baráti szeretettel a korcsmáltatónak.

- De hiszen ez a kulacs folyik - mondja neki a korcsmáltató.

Kara hüledez: - Folyik?

- Hát. Ami ital csak benne van, az mind belefolyik kendbe.

Ezen Kara megbékül, mert hiába, tréfaság nélkül nem élet az élet.

- Jaj, vagy úgy, kéröm szépen - emeli a szavát. - Hát hiszen, ami azt illeti, a jelönlegi helyzetbe valószínűleg, kéröm szépen...

Azonban egy helyen egy kis csúfság is éri. Már jó kifelé van Kara. Andalogva mennek ugyan a lovak, de a harminc kilométert már meghaladták. Kara megint csak megáll, ahol ki van írva, hogy hó, utas megállj, az istenedet imádd. Nyújtja a kulacsot. Azt mondja a bormérő:

- Ugyan él-e még, aki csinálta?

- Mit?

- Hát a kulacsot.

- Tudja a rossz seb! Merítse kend mög - rendelkezik Kara.

- De hiszen tele van - mondja a korcsmáros.

Kara lemondólag legyint a kezével. El vagyunk hagyatva végképp, a jó reggelét neki. Ilyesmik is történhetnek. Kara fölmászik a fűrhécen a kocsiba, hajt, de azután hanyattdől a subában, és az alcserényen szelíden elaluszik. A Badár ló hátranéz, és azt mondja a Csinosnak: az öreg már megint becsudálkozott.

Ugyan azért hazaviszik, ami nem nagy virtus, mert így napáldozat táján már csak kifelé haladó kocsik mozognak az úton. Minélfogva nem kell kitérni a szemközt jövő elől, s így árokba fordulás sem lehetséges.

Kara csak akkor ébred, amikor a lovak megállnak vele a tanyaudvarban, és az asszony szedi le a kocsiról az adóhivatal ezen bizalmas emberét.

- Hát kend, kend? - korholja az asszony. - Hát kend, kend?

Kara álmosan feleli: - Éhös volt az állam, hát mögéttem...

1914

FAVÁGÓK

Volt nekünk három favágónk, három öreg, elesett ember, akik hónapról-hónapra vágták a pincében a tüzelőfát. Sokáig azt sem tudtam róluk, hogy vannak-e a világon. A fontos kérdés mellett, hogy legyen fa télire, elenyészik az a másik, hogy ki aprózza föl. Csak annyit tudtam felőlük, hogy öregek, törődöttek és nyomorékok. Az egyik, a sánta, az még leginkább helyt állt magáért, még volt némi erő a karjában. Ő egymaga állt a kecskeláb egyik oldalán, s maga húzta a fűrész. A másik oldalon már ketten álltak, ott már csak úgy járt a fűrész, ha mindketten húzták.

Kis, földszintes házakban a pincéből minden zaj fölhallatszik a szobába, még az is, mikor a hasábfá lefűrészelt része a kecskelábról a többi közé hullik. A fűrész sivítása is hallható, meg az a kellemetlen hang is, mikor vékony acélfogait reszelik. Ősszel, a telelő homályos, hideg hónapjában a legjobb cigányprímás nótájánál is szebb muzsika, mikor a pincében szól a fűrész és azt kiáltozza: Idenézzetek hé, mert nem fog itt senki sem fázni, mikorra a hó leesik!

A hideg különben is kutyának való mulatság. Hallottam már a külvárosban a népeket tárgyalni a hidegségek felől, s azt beszéltek, hogy a hosszú télen át, mikor minden munka áll, a kenyér kevés volta nem olyan szigorú dolog, mint a fázás. A kis családnak valamely módon mégis csak jut valamicske kenyér, de, azt mondják, nincsen szívszaggatóbb valami, mint mikor a fűtetlen szobában nincsen védekezés a hideg ellen, s az apró gyermeknek fáztában a könnyei megerednek.

Így hát hallatszik föl a fűrész sivitása a pincéből ma is, holnap is, de meg az ötödik nap is, meg azután a következő héten is.

Ej - mondom otthon -, de jó világ jár rátok, hogy egész héten át vágatjátok a fát. Talán valamely jólelkű ember erdőt testált rátok?

Nono - mondják -, ez nem egészen így van. A fa nem olyan sok, inkább kevés, de még az is drága, mivelhogy az elődök kivágták a fákat, de újat nem ültettek helyettük, úgyhogy nemigen sok erdő maradt meg a lábán. A pincében nem a fa sok, hanem csak a favágók nyomorúsága... De az elesettséget pártolni kell. És az emberek anélkül, hogy összebeszéltek volna, egyértelműleg elhatározták az elesettek felkarolását.

Az úgy volt ezen három favágókkal, hogy egyik házban ekkor, a másik házban amakkor fogy ki a fa, és új ölet kell felfűrészelni. Azok a házak aztán, akik ebbe bele vannak egyezve, tudatják ezt velük. De maguk is utánanéznak. Azonban hát úgy áll a bál, hogy az a három, összetört ember négy nap alatt sem igen tud egy öl fát föl vágni. Ha pedig négy napig egy házban dolgoznak, a többi munka elmarad tőlük, mivelhogy ha a fa a végét járja, nem lehet vele várni, az étel nem föl meg magától, s a szobában a kályhák mindig tátogatják a szájukat. Így aztán hát azok a házak, amelyek a három öreget fölfogadták, afféle csendes és ártatlan megegyezésre jutottak, hogy hiszen folytatásokban is vágthatják a fát. Az egyik házban egy délelőttön dolgoznak, akkor a fa már egy hétre elegendő. Délután már a másik háznál vágna, másnap a harmadikban, a negyedikben, és így tovább. Ha úgy gondolják, hogy az első házban már fogytán a fa, oda térnek vissza, dolgoznak ott megint egy délelőttöt, hogy azután ismét a második meg a harmadik házat keressék föl. Nem volt arra még eset, hogy ne éppen a pontos és megkívánható időre érjenek oda, és a fejszét, a fűrész és a kecskelábat hiába hurcolták volna. És ahol dolgoznak, ott olyan rendet tartanak, hogy az a párját ritkítja. A pince falához katonásan sorakoztatják a fadarabokat, a fűrészport a sarokba gyűjtik (hamuval nagyon jó az nyáron a kerti virágok alá), és fölsöprik a pincét. Minden lassúságuk mellett is öröm nézni, hogy a három öreg, rendszerető ember miként dolgozik, és hogyan felelnek meg annak a munkának, amit vállaltak. Abba bele is nyugodhatnak, hogy elesni nem hagyják őket a házak. Hanem hát annyi bizonyos, hogy ilyesmi már csak a földszintes házaknál eshetik meg, a magas házaknál már más rendelkezések vannak, amik a favágás körülményeit szabályozzák; az ilyen fölkarolás, meg az olyan házrend már két külön világba tartozik. Azonban mégis csak úgy áll a dolog, hogy nem mindig a magas téglafalak parancsolnak: nem tűnnek el addig az alacsony házak, amíg ez a három ember él.

Később persze, ha a kis házak elmúlnak ez világi életből, a favágatásnak ez a módja is változás alá esik.

Néhány év előtt némi bajba jutottak ezek a három favágók. Ebben az időben jó alkalmas hideg tél volt, és kartellbe álltak a hivatásos favágók. Lassan érkezett el hozzájuk a divat, de azért csak elérkezett, de hát az másként nem lehet: mindennek kell jönni valahonnan, hogy azután idők múltával megint eltűnjön valamerre. Nagyot csattan a villám odafent a föllegek között, de míg a mezők füveihez lejut, lármája már sokkal szelídebb, s úgy lehet, hogy a folyóbeli halak már nem is hallják, pedig azok is csak élnek.

Hát akkor úgy volt, hogy kartellt kell csinálni. A népek, akik egész életükön át a fejsze után éltek, abban az időben így gondolták, hogy egyik ember ne vegye el a másik munkáját. Rendes munkának rendes ára legyen, ne szabadjon alkudni, mert jól van-e az, hogy rendetlen munka rendes árat követel.

Mert hiszen, uramisten, rendetlen munka mindenütt van a világon. Mindenfelé el vannak vetve a rosszhaságnak a magvai: itt kis hiba nő belőlük, amott nagy. Vannak az ölfában olyan hasábok, amikkel birkózni kell. Néha nemhogy rendesen hasogatni lehetne, de még a fejszét sem ereszt ki magából, ha belevágták. Aki csalni akar, az ilyennel nem törődik. Otthagyja, fölívja a többi, s azután a pincésárokból leborítja a többivel. A házban csak akkor tudják meg a csalást, mikor a tönk fölül a többi fa elfogyott, s akkor aztán nem tudnak mit csinálni vele, mert még a mosókonyha üstje alá sem lehet betenni.

Ha azután az ilyen tönkök elszaporodnak, a felhasogatásukhoz megint favágókat kell hívni, s ez újabb kiadás a gazdának. Rendes ember ilyen csalást nem is csinál. Mivelhogy azonban ilyen tönkök gyakran találkoznak az aprófa alatt a pincében, ez mutatja minden külön szóbeszéd nélkül is azt, hogy nem minden ember rendes ember.

Így gondolkodtak tehát az emberek a kartell felől, és semmiképpen sem fért a fejükbe, hogy becsületességért meg csalásért egyazon árban részesüljön a munka. Legyen rendes munka, de kartellben. Senki olcsóbban favágást ne vállaljon, mint más. Ebbe legyenek beleállapodva. És mondassák ki a legnagyobb szégyen, ami csak embert érhet, hogy aki az állapotást megszegi, azt szemközt lehessen köpni. Továbbá második fokban: hogy kezet ne adjon neki senki. Még más ilyen fogadkozások is történtek. Például, ha ugyan szóval nem is volt mondva, hogy az olyan embert, aki az állapotást nem tartja, akár le is lehessen ütni. És az ilyesmi már kellemetlen, ha fölizzognak az emberek, és a karok az éles fejszékkel rázogattak.

Ebben az időben történt - ugyan megtörtént máskor is, de hát ekkor is megtörtént -, hogy egy őr fát hoztak az üres telekről, ahol a fát árulják, a házba. És a kartell emberei, akik ott a fapiacra voltak, sötét arccal nézték mindezt: hogy közülük senkit sem hívnak. Mert úgy kellett volna, hogy hívassanak. De itt nem úgy történt a dolog: a kocsis kísérelés nélkül tartott hazafelé. Hát ez olyan, mint valamely temetés gyászolók nélkül. Hanem azért a kartell emberei csak követték a kocsit távolabbról, hogy kitudják, hogy hova viszi a kocsis a fát, s kik lesznek majd azok, akik ezeket a hasábokat feldarabolják? Mert hiszen a kartellhez is kell ellenőrzés, a jó reggelét neki. Így hát három ember követte a kocsit, míg csak az utcákon át a házhoz nem ért, ahol megállt, s a kocsis a hasábokat róla lehányta. És a bizalmi férfiak, vállukon a kecskebakkal, és kezükben a fejszével, mogorván állottak a farakás előtt. Álltak. Úgy gondolták, hogy még nincsen a beleszólásra semmi ok sem, mert még eddig senki sem nyúlt a fához.

Kisvártatva azonban kinyílt egy pinceablak, azután kinyílt a kapuajtó is, és kilépett rajta egy öreg nyomorék ember, akinek sánta volt az egyik lába, és bés az egyik kezese. Ez az öreg nyomorúság odabicegett a farakáshoz, fölemelt belőle egy hasábot, s bedobta a pinceablakon. Azután a másikat. Lassan ment a dolog; a hasábok nehezek voltak, és az embert az évek súlyai is nyomták.

- Mit csinál itt kend, öreg? - kérdezte az egyik bizalmi ember. - Kiféle kend?

Az öreg ránézett:

- Én? - mondta. - Én csak aféle szögény ember vagyok, aki nem azt öszik, amit akar, hanem amit adnak.

A bizalmi emberek egymásra tekintettek.

Néhány fahasáb azonban már beesett a pincébe az ablakon, amennyi éppen elég arra, hogy a kecskelábra rakják alul. Mert azt így kell megerősíteni, hogy ne mozogjon. Lám, ilyen bolond a fa: magamagát adja oda, hogy szétdarabolhassák a hozzáértők.

Mikor aztán a kecskeláb erőhöz jutott, a két ember odalent a pincében azonnal belekezdett a fűrésszel való muzsikába.

A bizalmi férfiak bosszúsan estek neki az utcai öregnek:

- Hát ki fűrészel odalent?

- Ki? - kérdezi az öreg. - Hát a cimborák.

A kartell emberei megvetőleg néztek rajta végig. Még hogy ennek a nyomoréknak a cimborái? Hogy azok fát fűrésznének? Nem igaz az. Hazudik.

Mind a hárman az utcaajtóhoz léptek, betolták vadul, hogy a falhoz csapódott, s megálltak az udvaron. Ott aztán lármázni kezdtek. Hogy mit kiabáltak, azt nem hallottam, de a zaj behallatszott, és szaladva jön a cseléd lány is: három favágó kiabál az udvarban, hogy ki mer itt az ő tudtuk és engedelmeük nélkül fát vágni.

Nohát akkor gyerünk csak az udvarba, nézzük meg, hogy mit akarnak ezek a különös emberek, és micsoda jusson csörtettek be a házba?

Micsoda jusson? Nem keresték azok, hogy juss-e, vagy nem juss. Felbőszítette őket az a gondolat, hogy itt valami történik a kartellen kívül, hogy csalás megy végbe, hogy ők be vannak csapva. Úgy gondolták, hogy a kartell, amit ők a fapiacon csináltak, valami szent dolog, amit mindenkinek tudnia és félnie kell. Azt mondták, hogy mindenki rossz véget ér, aki a kartell ellen mer tenni valamit. Tudni akarták, hogy ki fűrészel a pincében, és milyen árért vállalták föl a munkát. Aki pedig olcsóbban vállalta, mint ahogy azt a kartell kimondta, annak az úristen legyen kegyelmes!

Kicsit kellemetlen, mikor ilyesmi történik a házban. Az emberek betörtetése törvénytelen, a lármájuk illetlenség, és hát nem így szokott viselkedni a célszerű szegény ember. Azonban mit csinálhatsz ilyen esetben, felebarátom? A dolgot ugyan többféleképpen is el lehet intézni, például ha előveszed a revolvért, felhúzod a ravaszt, és durrantasz egyet-kettőt a levegőbe, és az emberekre kiáltasz nagyobb hangon, mint ők, hogy igen csak alkalmas lesz innen minél sebesebben eltakarodni. A másik esetben felülrsz a jog magas lovára, s onnan tartasz előadásokat a magánlaksértésről és a velejáró börtönről, s hogy némi nyomatéka legyen a szavadnak, rendőrért küldesz. Ezek azok az eszközök, amikhez ilyenkor folyamodni lehet. Azonban minek?

Azt mondja egy régi példabeszéd, hogy szóból ért az ember. Kevesebb veszekedés volna a világon, ha az emberek szót értenének. Azonban inkább szeretnek összevissza kiabálni, semhogy egymás szavát megértsék.

- Ugyan mi ütött kendtekbe, emberek, hogy ilyen nagy hanggal vannak? Azt hittem már, hogy jönnek a tatárok. Mióta szokás az, így rátörni a más házára? Törtem én a kend házára így valamikor, földi?

- Az én házamra? - kérdezte keserűen, de csendesen az ember. - Hát bár tőtte volna az úr. Akkor legalább volna házam. De elúszott az még az apám idejében.

A többiek integettek, igen, igen, ami igaz, az igaz. Nem egy ház úszott itt el az árvíz alkalmából. Még a halottak is úsztak. Az egyiket kisodorta a temetőbe az ár, a másikat koporsószul visszaúszattatta a városba.

- Hát az igaz, arról azonban én nem tehetek. Inkább azt mondják meg, hogy mi szél hozta kendteket ide? Kit keresnek kendtek? Majd én segítek.

Nemigen tetszett ez a beszéd a keserű embereknek. De nem tudtak rá mit felelni, inkább hallgattak. Idő múltán aztán azt mondja az egyik:

- Mert minket a kartell küldött...

- A kartell? Hát az ugyan miféle?

- A kartell? - esik a szoba egy magas, barna ember. - Mink vagyunk a kartell. A kartell parancsol.

- Kinek?

- Mindenkinnek - felelték egyszerre.

- No, az talán mégsem egészen úgy van, emberek. Annak parancsol, aki beletartozik, de nekem ugyan nem parancsol.

Megint hallgatás.

Azután a szigorú ellenőrző-bizottság vezetője adja fel a szót:

- De parancsol mindön röndös favágónak, hogy egymás könyerit ne rongálják. Egyik se lögyön olcsóbb, mint a másik. Senkinek se szabad a megállapított bérön alul dolgozni. Aki nem tartja a kartellt, az elrabolja a szövetségtől a könyeret.

A többiek is beleszóltak:

- Az áruló!

- Az mögkeserüli!

A két öreg lent a pincében igencsak szorongva hallgatta ezt a beszédet, mert közel álltunk a pinceajtóhoz, és minden szó lehallatszott. Mit gondolhattak most a világról, a sorsukról, az élethezről, a kenyérről?

Lekiáltok nekik:

- János bácsi, Mihály bácsi, jöjjenek elő.

Nem nagyon siettek.

- Gyerünk csak, gyerünk, no, én is itt vagyok, nini.

Előjöttek, azaz, hogy inkább előmászta, mert a Mihály bácsi már olyan öreg és olyan görbe, hogy a néhány lépcsőfokot már csak négykézláb mássza meg. De valahogyan mégiscsak a napvilágra jutottak, s megálltak a pinceajtó előtt, esetenül, félénken a sánta lábakon, egy keserű élet súlyával a vállon, és az aggkor havával a fejeken.

- Hát - mondom -, hát ezek azok a népek, akik kendtektől a kenyeret elrabolják?

Az öregekre nézett előbb a három kiküldött, azután a földre. Majd megint egymásra tekintettek, és hallgatagon, szótlánul kihaladtak az udvarból. Ahogy az utcára értek, a falhoz támasztották a kecskelábat, és segítettek a harmadik öregnek a hasábokat a pincébe ledobálni. Nem mindet, azt nem lehet mondani, de mégis, úgy, a nehezebb darabokat...

Néhány éve van ennek a kisdéd esetnek. Úgy jutott az eszembe, hogy hallom, hogy az öregek társasága megfogyatkozott. A kétrétegű Mihály bácsi meghalt, és bizonyára fölment a munka megérdemelt mennyországaiba, bár a pokolban jobb helye lett volna, ott vághatta volna a fát az üstök alá, amikben a kartellisták főlnek. Azonban a földöntúli dolgokba nem avatkozhatunk bele. Legfeljebb annyiban, hogy megőrizzük az öreg munkás emlékét. Még a múlt héten is becsoszogott abban az irányban, hogy van-e még elég fa, s hogy itthon van-e a kisasszony, már hogy a kislány, mert az öreg Mihály igen szerette a kislányt, s ha csak elkapta, megcsókolta a kezét: az ötven, hatvan év előtti időkből ugyan ki juthatott ilyenkor az eszébe? Ezen azonban most már hiába törnénk a fejünket, inkább azon járjon az eszünk: tud-e az asztalos olyan görbe koporsót csinálni, mint amilyen az öreg Mihálynak szükséges?

1914

TALÁLKOZÁS

Mikor az egész világot ellepi a hó, valami olyan különös vágyam támad, hogy gyerünk ki valahova, mindegy akárhova, csak olyan hely legyen, ahol nincsen város. A tanyákra, amelyek a méla csendben aludni látszanak. A havakon varjak ténferegnek. Mondják, hogy farkasok is járják a havakat, bár ugyan én járom már elég idő óta mindenféle időben a külső részeket, de eleven farkast még nem láttam máshol, csak ketrecben. Egyszer híre járt az újságban, hogy a vadászok lőttek a határban farkast, ki is van állítva egy fegyverkereskedés kirakatában. Megnéztem, biz ez kutya volt, elvadult, nagyfajta, farkasformájú szürke juhászkutya, nem canis lupus, hanem canis familiaris lupuli formis. Bár hiszen majdnem egyre megy a dolog. Néha az ilyen kutya a lovat csaknem leszedi a lábáról.

De azért mégis kedves dolog kint kódorogni a téli havakban. Jó revolver a zsebben, jó fokos a kézben, meleg lábbeli (mert alulról fázik föl az ember), s azután mehetünk, csak egy kis ráérős idő legyen hozzá. Ez azonban nem nagyon könnyen jut ki a városi hivatalos embernek. Legfeljebb a vásárnap délután. De hát egy délután nem lehet messzire menni. Magunknak is volna egy ilyen tanyánk, amit így télen érdemes volna fölkeresni, de messze van, nem lehet megjárni egy délután.

A télen egy öreg cimborám meghívott a tanyájára, egy ilyen délutánra, mivelhogy az közelebb van. Jól meghánytuk-vetettük a dolgot, mert éppen ráértünk. Az úgy volt, hogy én is éppen a gyereket adtam föl a vasútra, meg a cimbora is a gyereket adta föl a vasútra, mert mind a két gyerek a gépészmérnöki tudományokkal bajlódik odafönt Budapesten. Kissé szigorú sorsban vannak, nem „egyetemi polgárok” azok, nem is „hallgatók”, hanem tanulók, mintha csak a műegyetem a középiskola kilencedik meg tizedik osztálya volna: szabadságot csak ritkán kapnak, mert sok a dolog. Most is, hogy két hétre itthon voltak a lelkek, úgy mentek vissza, hogy a nyárig nem jönnek haza, mert „sok a dolog”. Az ördög bújjon ebbe a dologba, csúnya szerzet ez, mert akárhogy fogyasztja is az ember, mindig marad belőle.

És hát mint a paraszti nóta mondja, vitte a gyerekeket sikojtozva az vason az bagony, és hát mit tagadjuk, hiszen ezt is a nóta mondja, mindkét szemem könnybe lábadt, úgy néztem én teutánad... Ahogy elment a vasút, leültünk a vendéglőben egy pohár bor mellé. Mélységesen hallgattunk.

Azt mondja egyszer a cimbora:

- Hát mönnek a gyerökök.
- Az ám - mondom -, mönnek.

Idő múltával én mondom:

- Hát, pajtás, mönnek a gyerökök.
- Az ám - mondja. - Mönnek. Már alighanem Dorozsmán vannak.

E pillanatban úgy tetszett mindkettőnknek, hogy lelketlenség lenne a gyerekeket így Dorozsmán elhagyni. Várjuk ki, amíg fölérnek Kistelekig. Hát jó, ezt valóban meg lehet tenni. Azután azt mondtam:

- Várjuk ki, míg Félegyházaig fölérnek a gyerekek.
- Hát ezt is meg lehet tenni.

No, így aztán kivártuk, amíg egészen Ceglédig fölértek a fiúk, onnan azután a jó sorsukra hagytuk őket. De ezen idő alatt szó szót ért, beszélünk erről is, arról is, s közben indítványozza a cimbora, hogy gyerünk ki vasárnap a tanyájára. Itt van közel, nincsen messzire, csak másfél óra járás kocsin. Az út jó, a ló jó, a kocsi rendes: mi kell egyéb?

- Mit tudom én, hogy mi lesz velem még vasárnapig. Hátha éppen nem futja az időből?

- De futni kell. Az ilyesmire rá kell érn. Kell az, hogy néha megfújja az embert a szél.

Ez megint igazság. Hiába, ki kell néha menni a sok kőfal és kőszénfüst közül, mert másként megpenészedik, és túlon túl kormos lesz az ember.

- Azonfelül - mondja a cimbora - még majd egy meglepetéssel is szolgálok.

- Meglepetéssel? Talán valami szép régi dolgod van odakint? Kép vagy porcelán?

Néha ugyanis ez így szokott lenni. Régente az ócska holmit nem kótyavetyélték el, hanem ha új berendezést vásároltak a boltosoknál a városi ház részére, a régi cókókot kiküldték a tanyára. Bútort, edényt, evőeszközt, falra való képet, régi lábasórát, ablakra való ráccsipeket. Némelyik régi tanyában egész múzeum van az ilyesmitől. Nem kopik és nem romlik, mert nemigen koptatják: a városi gazda legföljebb csak a nyári hónapokban időzhet kint. Mondom tehát: régi kép van kint vagy porcelán?

- Dehogyan - neveti a cimbora. - Még csak be sem megyünk az én lakásomba, mert az ilyenkor hideg, és nem lehet egy délutánra rendesen fölfűteni. Csak majd a kapásom lakásában leszünk, ott jó meleg a búbos kemence. Más, egészen más lesz az a meglepetés.

Hát jól van no, gyerünk. Elvégre nem kocsma az a hivatal, hogy örökké benne legyünk. Ki is megyünk, a jó reggelét neki. A kocsira való gúnyát elkészítik otthon, a földolog, hogy a fejébe olyan valami fedőt dugjon az ember, amit onnan a szél ki nem fúj, bőrrel legyen bélelve a kabát, amin a szél nem fúj át, és a lábáról elsőrendű gondoskodás tétessék. A lábzsákot is föl szokás tenni a parádé kedvéért, de ez nem okos embernek való, mert ha dől a kocsi, nem lehet miatta kiugrani az ülésből.

De nem dől havazáskor, mert olyan az út mint a deszka. A nap szelíden végigtekinti az utat, és fölolvasztja rajta az apró jegeket: úgy megy a ló, mint a parancsolat. Szép és jó levegők tartózkodnak a föld fölött. Különös dolog: de valóságos élvezet, mikor a ló az út sarát a lábával az ember arcába vágja, és a sár az emberi bőrön csendesesen kéreggé fagy. Lehet, hogy idővel még gyógytudományi eljárás is lesz ebből.

A kutyák az úton üdvözlik a kocsit. Távolságban köd legel, mert a nap csak könnyű - csak-ugyan, mikor ezek a kutyák a tanyákból löngérlés céljából előrohannak, farkasoknak látszanak. Mert a ködnek kint a mezőkön megvan az az optikai játéka, hogy minden kétakörének látszik benne, mint amekkora a valóságban.

Nem kell azt kérdezni az úton, hogy messzire van-e a tanya még. Ezt a kutyák megmutatják. Ameddig a kocsi üldözésére rúgtatnak ki az udvarokból, addig a tanya nincsen a közelségben. Hanem mikor előnkbe gurul a havon egy kis fekete gombolyag - ez ama bizonyos pulikutya -, és azt mondja kutyanyelven a lónak: szervusz, hát te is kigyüttél, hát mit csináltál ennyi ideig azon a városon? -, akkor már nyilvánvaló, hogy nemsokára föld alá érünk.

A kocsi befordul a havas udvarra. Egy kis topogás a fagyon, azután be a szobába melegedni. Hiába, jó találmány ez a régifajta búboskemence. Kár, hogy kimegy a divatból, s ma már jóformán csak a tanyákon található. Azt befűtik hajnalban jól, s egész nap tartja a meleget, felé sem kell többé nézni. Amúgy meg úri hely ez, mert még a kapásnak is két szobája van. A tiszta szobában tele a vendégágy finom tollakkal, dunnákkal, párnákkal. Hímzés a szublóton s az asztalon. A falon szentképek, az egyik Szent József a gyermekkel, bizánci stílusban. A

sublótton poharak, porcelánok, köztük egy könyv, a kötésen látszik, hogy a tanyai népkör könyvtárából való; nézem, hogy micsoda: Kipling-fordítás.

Miből áll az ilyen tanyai ünnepdelutáni időtöltés? Nem egyébből, mint evésből és ivásból, s mikor már elteltünk minden jóval, gyerünk haza. A füstölt oldalast betolják tepszin a kemence szájába, ott majd megsül, mi pedig megyünk a boroskamrába, deputálni, hogy melyik bor vág majd jobban az oldalashoz. Ugyan nem nagy a válogatás, hanem azért van fehér is. Mind a kettő jó, mert az ősszel megemberelte magát a szőlő, és kitűnő levét adott. Nyílt közszavazás a siller mellett dönt, amely olyan gyönyörűen fénylik, mintha olvasztott rubin volna. No, aztán mikor van az asztalon hús is meg bor is, teljes a tanyai boldogság. Beszélgetünk, mint már ilyenkor szokás, a kártyázás ezen a tájon nem tartozik a házi foglalkozások közé. Egy kis beszéd a politikáról, irodalomról, azután a helyi ügyekről. A termésről ilyenkor még nem lehet beszélni, kint alszik az egész a hó alatt. Hanem az útkérdésről tárgyalunk, s arról, hogy de jó volna már az a vasút, csak lenne. De mikor lesz? Megérjük-e még a mi életünkben, hogy meghalljuk a füttyülését? No, ez nem egészen bizonyos. Deresedők vagyunk már mindnyájan, öten együtt már jól kiteszük a kétszáz esztendőt.

Nyílik a külső szoba ajtaja, de menten el is sötétül a bejárás, egy olyan ember lép be rajta, aki hosszabb, mint az ajtó. A gazda a szomszéd tanyáról. Kint marad a kapással a külső szobában, mert urak beszédébe nem szokás beleavatkozni. Nézem a hosszú embert, a széles fejét, a nagy erős orrát. Egyszer, már régen feküdtem én Novibazárban, az útszéli szikla oldalában eszméletlenül, s mikor eszméltem s kinyitottam a szememet, ezt a fejet láttam, amint aggódó gonddal fölém hajolt, a blúzomat kapcsolta ki, s kulacsából vízzel kínált. Igen, ez ilyen valami volt.

- Tekintetős úr - mondja az ember -, ismer-e még?

Hát persze, hogy persze. Nini. Az arc kissé megöregedett, a hang azonban ugyanaz most is, mint negyedszázad előtt. Ez az ember csakugyan nem más, hanem ugyanaz, aki ott lent, Savin-Lakat veres sziklái között is ott volt, ez infanteriszt Alexander Ördög, a nemes és mindig szolgáltrakész 4/46-os gyalogbataillontól, süccös, pionnier és szanitéc egy személyben.

No, ez aztán csakugyan öröm.

- Hős atyám, Ördög - mondom megindultan, s ő is megindultan mondogatja: - Örmester úr, örmester úr... - Nagy tenyerében szinte elvész a kezem.

S most már sem vasút, sem politika, hanem élünk a régi emlékeknek. Mikor a király fegyvereit lent hurcoltuk a törökök között, s a balkáni nyarú tűző nap, téli hideg hold fénye a mi rónaságunk fiainak szuronyán csillogott. Emlékezünk a régi török cimborákról, őfelsége, a szultán anatóliai vitézeiről, csausz Jusszufról, bascsausz Ibrahimról s a többiekről - hogy ugyan hazajutottak-e már azóta a messzi Ázsiába, amelynek a cédrusai után vágytak vissza, mint mi a mi homokunk rezgőlevelű nyárfái után.

Vége-hossza nincsen a beszédnek. Hát az albán kantinos, a Pietro, aki mindig a Mária-kép előtt duzzogott rozoga viskójában, s mély zsebébe csúsztotta a nemes és mindig szolgáltrakész 4/46-os aranyait.

- Ugyan él-e még, az ördög bújjon bele? - védi öreg társam, mert infanteriszt Alexander Ördög az albánnál nem is egyszer becsodálkozott.

Hó, most mennyit nevetünk ezeken. Hogy mikor hírül vitték a káplár Maksának a barákba, hogy iszik már megint az albánnál a hosszú Ördög, hogy akkor Maksa egy egész sor derékszíjat csatoltatott össze, mert a hazatérő Ördögöt ezekkel kellett leszíjazni az ágyába, mert különben szétrúgta volna az egész hitvány kis barákokot, amelyben a dicső tizenhatos század első szakasza lakott. Így is csak rohammal tudták bedönteni, miután előbb a fölkapott asztal-

tetővel leverte a lámpást, s az alacsony termetű tambour Emerich Asztalost félkézzel áthajította a negyedik ágyra. Most mindez már csak nevetség. A streifungok az őserdőkben, a nehéz szolgálatú téli postapatrouillok a szörnyű nagy havakban, a rablókergetések - ez ma már mind csak nevetség. Emlékezés csak, amire a rubinszínű borral koccintani lehet.

- Ugyan, a mienk-e még az a Novibazár? - kérdezi a régi koma.

Mondom: - Már nem. Visszaadtuk a töröknek.

- Aztán most nem úgy vagyunk ott, mint akkor, hogy a török meg magyar katona együtt? Hanem csak az Ibrahimék maradtak ott?

- Nem, most már azok sincsenek ottan. Azoktól elvették a montenegróiak.

- Ejnye-hejnye! - csattan föl Ördög. - Aztán volt hozzá hatalmuk?... Különben - neveti - muszáj volt, hogy lögyön, mert ha nem lőtt volna, nem vőhették volna el.

Minden nevetnivaló már ebből a históriából, mert hiszen olyan rég volt, hogy némely részére már alig emlékezünk. De jólesik róla beszélgetni így a melegben, dohányfüst között. Egyes cimboráknak a neve még az emlékezetbe jut, de már csak keveseké. Az alakok látszanak, imbolyogva a szivar kékes füstjében, de már a nevük a múlté.

- Ugyan - mondja elgondolkozva - a hadnagy úr... a hadnagy úr, aki ott lakott a táborban, merre löhet most?

- Most őrnagy Bécsben.

- No, az Isten éltesse. Szépen fölvitte.

Így megy sorra a beszéd.

- Hát az „öreg”, a kapitány úr?

- Az nagy rangra vitte. Mint altábornagy ment nyugalomba, tavaly vagy tavaly előtt.

Ez láthatólag tetszik Sándornak. Ejnye, ejnye, úgy hát. No lám, lám. De hát rendes katona volt mindig, nem lehet tagadni. Szigorú ember volt, de jó ember volt. De hát szigorúság kell oda, nini. Abba a vad országba, ugye, bizony?

Hát ez úgy van. És sorra megyünk mindenkin, aki még észbe jut. Így telik az idő, míg egyszer csak itt az ideje, hogy a lovat is befogják, mert messze van még a városig. Elköszönünk egymástól azzal a gondolattal, hogy a véletlen vajon összehoz-e még bennünket ez életben. Másik huszonöt év múlva? Addig talán már nem is igen volna érdemes élni, mert öregség: betegség - legalábbis szokás mondani.

A kocszi megindul. Sándor állván az udvarban, utána kiált:

- Hát az őrnagy úrral mi lőtt?

Kiáltom vissza:

- Az altábornagy lett, de már elhalt.

Úgy látszik, a feltámadt esti szél elkapja az utolsó szavakat, mert Sándor ezt kiáltja vissza:

- Az Isten éltesse!

Vagy pedig, úgy lehet, az emléket tiszteli meg ezzel a szóval. Mert jó ember volt az is, világ-életében...

1914

AZ ÖREGBÉRES PENZIÓBAN

Az öregbérességhez sok mindenféle kíváncsítgatást kap, ha ki akarja érteni magát a mesterségben. Nyugodt, józan ember legyen, aki parancsolni és rendet tartani is tudjon. Elsőnek legyen talpon, s utolsónak menjen pihenőre. Értsen ahhoz, hogy miként kell a földnek megadni a munkáját. Különbséget kell tudnia a napszámosokban, mert nem minden ember egyforma. Egyiknek fölügyelet kell, a másinak nem. Azután ügyelni kell az igára s a hívekre, a rendes etetést és itatást illetőleg. Hogy bajok ne történjenek. Beteg jószágot nem szabad töretni. A szalmáskertben rend legyen, és tűzre, vízre vigyázat fordíttassék. A bérescsaládokban ne legyen asszonyveszekedés, mert kedvetlenül dolgozik az az ember, akivel otthon házsártoskodik az asszony. Azután a nagyobb majorban sok a gyerek, hogy azok túlságos csínytevéseket ne csináljanak, pedig unalmukban sok mindent kieszelnék.

Azután erőben és testi egészségben is elől kell járni. Ez egészen úgy van, mint a katonaságnál, hogy nemcsak észben kell elöljárnia a káplárnak, hanem a fáradozások viselésében is. Mert csak úgy igazodhat utána a többi, ha elöljár. Akkor gondolja: ha az kibírja, én is kibírhatom. De ha az dől ki, utána dől a többi is.

Ilyenformán van az öregbéres is, s továbbá, hogy szavunkat ne felejtsük, írástudónak is kell lennie. Vagy legalábbis ez nagyon kívánatos, bár olykor, más egyéb kiválóságok mellett, néha ettől el lehet tekinteni. Ismertem olyan öregbérest, aki nem tudott írást. De azért ha öt levelet adtak neki oda, hogy azokat ötfelé kell elküldeni, nem történt a dologban hiba. Csak minden levelet külön kellett neki oda adni, s megmondani, hogy az hova való. Minden levelet külön a jobbkeze két-két ujjá közé, az ötödiket a balkezebe fogta, s rendben elküldte valamennyit szíjjel a pusztai majorokba, kit gyerekkel, kit kisbéressel, kit lovasemberrel, mineműség szerint.

Aki nem támaszkodhat a betűk ismeretére, annak az emlékezőtehetsége erősbul, mert nincsen másba fogóznia. Különös fajta jelzései vannak, s azok után igazodik el. Abban, hogy a mel-lény tizenhét pakfong-gombjából ez be van gombolva, amaz meg nincsen, nem rendetlen-ség található, hanem rendszer. Az írást nem ismerő Jakab öregbérest bátran el lehetett eresztetni tíz mustaörökkel a vásárba, hogy adja el, Jakab átvette a tíz passzust, s mindig tudta, hogy abból melyik tartozik erre az ökörre s melyik a másikra. Csak egyenkint kellett neki a passzusokat átadni, mondván:

- Ez a Csákóé, ez a Bimbóé, ez a Ráróé - s így tovább.

Jakab azután minden passzust különböző formában hajtott össze, s úgy rakta bele a bugyellárisba. S így azután minden passzusról kívülről, a hajtogatásáról meg tudta mondani, hogy melyik marhára tartozik. Aztán a pénzzel is úgy számolt, külön rakta valamennyit. Ha valamely fiatalabb, írástudó béressel figyeltették is, Jakab számadása a följegyzéssel mindig egyezett.

Megjegyzendő ugyan, hogy Jakab sohasem élte valami erősen az italt. A pusztai gyér mulat-ságain, lakodalomkor vagy disznóölés alkalmával, ha hozzányúlt egy pár pohárig, de másként nem kedvelte. A komoly, hatalmas és erős ember mindig mértékletes életet élt.

Talán így is maradt meg a nagy ereje. Mikor a legelőről istállóba hozott vadtinót kezdték a járomba szoktatni, s a szabadságát vesztett állat minden erejével menekülni igyekezett, Jakab egymaga többet rántott vissza a kötélén, mint öt más ember.

Ezt olyan nyugodtan tette, mint mikor más ember arra használja fel az erejét, hogy gyenge száráról letépjen valamely gyümölcsöt. Máskor, ha ment valahova a majorba, s látta, hogy nem rendben dolgoznak az emberek, a kezügyben levő talicskát kapta fel félkézzel, mint más a sétatálcát, s azzal fenyegette meg őket.

Ilyenforma életeket élt Jakab hosszú ideig, sok esztendőn által, mint főnöke minden rendbeli cselédségnek. De idővel elkövetkezik az öregség, s Jakab gyöngélkedni kezdett. Nem bírta már úgy a dolgot, mint azelőtt. Olykor az esti raporton jelentést tett a tisztnek:

- Holnap odahaza maradnék a szobában.

- Jól van, Jakab, csak pihenjen.

De azért másnap fent volt a szénásszekér tetején Jakab, azzal járt-kelt a határban, a szénába feküdt bele az ágy helyett, mert, mint mondta: kész löhetetlenség a szobában maradni... Mert vannak így, akik nem állják a szobabeli levegőt. Nem hogy nappal állnák, de éjszaka sem állják. Van olyan, aki még télen sem állja, akkor is kifekszik subában az ereszet alá, mert úgy érzi, hogy a szobai levegőben összehorpad a melle. Egy közeli faluban még a bírót is olyannak ismertem, hogy a jól betöltött hetven éve mellett még nem aludt szobában. Ágya volt az ereszet alatt, rajta a szunyogháló, de azt még télen is rajta hagyta, mondván, hogy így tökéletes a készség.

Jakab is ilyenforma testvéri viszonyban volt a szabad levegővel, és idegenül gondolt arra az időre, amikor majd nyugalomba kell mennie. Mert itt még vannak nyugdíjas cselédek. Ha a negyven évet eltölti, kidukál a penzió. Miután korán beáll a szolgálatba, aránylag elég hamar hozzájut, és még élhet az idejítő bántan. A fiai ilyenkor már szerte vannak szárnyukra eresztve, a leányt férjhez adta. S a negyven év alatt, takarékosan élve, csirkével, malaccal gazdálkodva, lehet annyit félretenni, hogy az egy pár öreg cselédnek való kistanya ára kifussa belőle. Nem messze a majortól vannak már „örökföldek” a pusztában, szép dombos helyen, a rét oldalában apró kis szőlőcskék, a nyugalmazott letelepülő ezen a helyen keres magának vermést, hogy a hátra levő éveket még leélje, amíg csak ki nem éneklie a temetőbe a tanító. Mert a külső tájakon, ahol a pap messze van, a pusztai tanító is elvégzi az ilyesmit.

Így egy kis szőlőt, amelyből már kihaltak az előző öregek, s a fiatalok még nem értek rá arra, hogy nyugalomba menjenek, megragasztott magának Jakab, s ott éldegélt.

De az ilyen arasznyi földhöz kevés dolog van. Jakab, ha elunta magát, csak átbálgott a majorba, hogy valamivel az unalmát üzze. Tett-vett és segített, s tanácsokkal is szolgált a fiataloknak. Ezért már nem jár fizetés, mert nem lehet egy rókáról két bőrt nyúzni: az öreg Jakab mindezt ingyen teszi. Mert neki mulatság. Azután mikor hazafelé megy a kis szőlőbe, egy pohár borra be is néz a csárdába. Sőt, arról is ver a szó, hogy Jakab bácsi azért sétálgat annyit ide-oda, hogy olykor módja legyen a korcsmaajtó nyitogatáshoz.

Úgy látszik, Jakab abban a véleményben volt, hogy a hosszú szolgálati évek alatt elég ideig tartotta főt a hivatalos tekintélyt minden irányban, tehát most már majd él egy kis jobb világot, csak úgy olykor-olykor, módjával.

A múltkor is, hogy sertést öltek a majorban a tisztnél, öreg Jakab e foglalatosságból el nem maradhatott. Ott volt reggeltől estig. De nem baj az, hogy ott van, mert a töltelékek elkészítésében az ilyen idősöknek van nagy jártassága. Már a régi magyar szalámit, az elálló paprikáskolbászt keverni csak az öregek értik; ugyan megcsinálja más is, de hát az nem olyan. Húsát összeválogatni, savát-borsát megadni: külön tudomány ez, amely semmiféle könyvben sem foglaltatik.

Jakab este elköszön, s útnak indul hazafelé. Mivelhogy a fáradságért pénzt nem fogad el, szivarokat raknak a zsebébe.

Jakab ezen esti útjában nem ment egyenesen haza, mert behívta a csárda, ahol még égett az ecet a lámpában. Jakab ott sokáig elbarátkozott, a mulatás egy kicsit össze is törhette a vén testét, mert csak harmadnap mutatkozott megint a majorban, ügyelni arra, hogy megforgatták-e a sonkákat a pácban, mert e nélkül a sonka nem tökéletes. Mondják tehát Jakabnak:

- Hallottuk, hogy csak benyitotta a csárdaajtót. Hát minek az? Bort itt is kaphatott volna még, ha akart volna.

Jakab rángatja a vállát, hallgat egy darabig, azután az egész dolognak azt a magyarázatát adja:

- Tíz szivart adtak... Hát csak valahol el köllött szívni.

Ebben van valami értelem. A szivar, az úri dolog, nem makrapipa az, hogy otthon szívódjon, hanem az elégetésének bizonyos ünnepélyes formát kell adni. De meg ezt a tisztelet is úgy hozza magával.

- De - évődnek megint az öreggel - az asszony azért alighanem csak megbúbolta a fejét.

- Már mér? - kérdi Jakab. - Nem szólt az egy szót se, mert három cigány volt a csárdában, azokat hazavittem, azután muzsikáltattam neki.

- Úgy? Hát annyira szereti a muzsikát az asszony?

Öreg Jakab mosolyog, csendesen mondja, és sok szeretet van a szavában:

- Hát elhallgatja ű is...

1914

A SZÜLE A REGÉNNYEL

A már rég elmúlt években, fiatal legénykoromban, az is hozzátartozott a napi kenyér dolgai közé, hogy regényt fordítottam a Szegedi Napló regénycsarnokának. „Angol” regényt, németből. Igen érdekfeszítő írkálások voltak ezek abban az időben. Körülbelül a később fejlődött detektívregények öregapjai. Jó hosszan eltartottak, harminc fejezeten alul nemigen adta egy-egy. Sok ember szerepelt bennük, és minden második-harmadik intrikus volt, akik aljas bosszúszomjtól vezetve igyekeztek megakadályozni egy minden erényben gazdag fiatal pár boldogulását. A regény mindig valahol Indiában kezdődött és Skóciában végződött, vagy pedig emitt kezdődött az ódon kastélyban, átment Kanadába, és eljutott Afrikába, a gyémántmezőkre. Tömérdék kaland történt eközben a szereplőkkel, mert mindenütt ott volt a sötét intrika; az intrikusok lehetőleg fekete szakállt viseltek, volt bennük valami visszataszító, és egykedvűen játszottak vastag arany óraláncukkal. De azért a fejezetek során csak pusztulgattak. Az egyiket elvitte a tigris, a másikat benyelte a tenger, végül a félreértések kiderültek, a boldogság napja pedig a sokat szenvedett fiatal párra földerült. Egy bécsi lap fordította ezeket a regényeket németre, s abból fordítottuk magyarra. S ha a bécsi újságnak egy-egy lapszáma elkallódott, azért még nem dőlt össze a világ, mert könnyen bele lehetett szerkeszteni a regénybe a hiányzó kapcsolatot.

Egyszer reggel, még pihenek otthon, valaki kopogtat a szobaajtón. Jó hangos, népies kopogás, mert a nép nem a begömbített ujjával kopog, hanem az egész kezefejét odaveri az ajtóhoz, hogy hallják meg odabent, ha akarják, ha nem.

Az engedelemre csendesen és félénken nyílik az ajtó. Ez az a lassú nyitás, mikor a legjobban megkent ajtósarok is nyikorog. A nyíláson aztán beóvakodik egy alacsony feketés ruhába öltözött, öreges polgárasszony. Megütődve néz szét a szobában, hogy nem lát benne embert, míg végül az ágyban megtalál.

- Jaj - mondja ijedten -, talán még háborgatom is. Azt hittem, hogy fönt van már ilyenkor.
- Nem az, szülém. Nem háborgat. Hanem tudja, ez a mienk olyan mesterség, hogy későn fekszünk, hát későn kelünk.
- Úgy, úgy - hagyja jóvá. - Mert mi másként szoktuk. Mink a nappal kelünk, kéröm.
- Jól van az nagyon, szülém. Hát üljön már le, ahol van a szék.
- Azt is köszönöm, kéröm szépen.

A néni leül, előbb a széket a kötényével letörli, mint ahogy ezt az illendőség hozza magával.

- Hanem - mondja - most már kérdözze mög, hogy mért jöttem.
- Majd mögmondja, szülém.

A szüle a széket közelebb húzza az ágyhoz. No, ebből valami bizalmas beszéd lesz.

- Hát - kezdi a beszédet -, tudja, mink járatjuk az újságot. Én olvasom is. Tudja, ha ráérök, környes-körösztil elolvasom. Ugyan már csak a pápaszemmel látom mög a betűt. Hanem, tudja, az egész újságban énnéköm csak a regény tetszik a legjobban. Azt borzasztó szeretöm. Ha énrajtam állna, az újság egész felinek regényből köllene jönni.

- Csakhogy nem lehet ám, szülém.
- Tudom, tudom - integet -, hiszen nem azért mondom, mert mondom, hanem csak mondom. De hát most mást beszélök. Valami kérésöm volna magához. Ha mögtönné. Mög is szolgál-nám a szívességét.
- Nem kell azt megszolgálni, ha megtehetem.
- Ha mögtöhetné? - kérdezi a szüle. - Más mög sem töhetné, csak maga. Hiszen maga fordítja azt a regényt! Vagy nem úgy volna? Mert neköm úgy mondták.
- Hát úgy igaz, ahogy mondták.

- No lássa - s meghúzogatta a szüle a fejkendő csücskeit -, hát azért beszélöm... Hát kéröm szépen, bajom van énnéköm evvel a regénnyel. Én már nem bírom ennek a szögény, ártatlan Alice kisasszonynak a gyilkoltatását tovább szenvedni. Miért bántják annyira? Az a sok szörnyűségös embör mind az életire tör. Hát miért tűri ezt maga?

No, most már erre felelj, Dóczy. Miért tűröm, hogy a kisasszonyt ennyire gyilkolják?

- De szülém - mondom -, én arról nem tehetek. Nem én írtam a regényt, hanem valami angol. Mit tegyek én afelől?

A szüle lehajtotta a fejét, és gondolkozott. Azután kétkedve nézett rám, hogy igazat beszélek-e? Elszomorodva kérdezte tovább:

- Hát maga csakugyan nem töhet ebben a dologban sömmit sem? Nincsen hozzá hatalma?
- Bizony, ahhoz nincsen.

A szüle lemondóan intett a kezével:

- Hát akkor vége is van a kisasszonynak. Utoljára is csak eltöszí láb alul az a sok alattomos. Szögény Alice - sóhajtott a szüle -, ugyan mivel érdemölted?

Öregasszonynál könnyen áll a sírás, s a szüle szeme kezdett már könnybe lábadni.

- Nono, szülém - vigasztalom -, az nem egészen úgy lössz. Biztosítom magát, hogy az Alice kisasszony kimenekül a sok gazember körmeiből, és elveszi a Wilmore lord. Ha ezzel megnyugtathatom magát, hát erre ígéretet tehetek. Hitelhetek is.

A szüle fölvidámult, nagy hirtelenséggel egészen más emberré vált. Mosolygott a szeme is, a könnye szivárványán át nevetett.

- Lélökre? - kérdezte.

- Lélökre hát. Ez olyan igaz, mint ahogy egy Isten van az égben.

- Akkor - mondta a szüle -, akkor nem bánom, ha még egy kicsit szenved is az Alice, mert köll tisztító tűznek is lönni. De ne hagyja el az ártatlant! Az Isten is mögaranyozza érte a kezit.

A szüle nyugodtan, teljes lelki egyensúlyban távozott a küszöbről, amelyet előbb súlyos gondok terhével lépett át. Nem csalódott. A regényben ugyan Evelint kellett volna elvennie a lordnak, de a szüle kedvéért mégis inkább „az ártatlan Alice kisasszonyt” adtam hozzá feleségül. De azért Evelinnel sem történt semmi baj. Jött egy vikomt, és bekötötte a fejét.

1914

FONATOS KISKALÁCS

A mi gyermekkorunkban még negyedannyit sem kellett otthon az iskolakönyvekkel bajlódni, mint a mostani kisdíáknak. Az igaz, hogy több volt az iskolai idő. Reggel nyolctól tizenkettőig, délután kettőtől négyig. Otthon kevesebb tanulás is elég volt, mint amennyi most kell. Ha a gyermek délután négy órakor hazament, s az uzsonna mellett ötig tanult, készen volt a másnapi dolgával, s mehetett játszani az utcára. A cimborák már várták. Azokból a régi gyermekjátékokból ma már alig van meg valami, mind csak a labdát rúgják. Ugyan még a csigázás és a dólézás itt-ott, külvárosokban látható. De az utcák szűkebbek lettek, nincsenek már olyan nagy terek: a fölbiccentett és elütött dólé könnyen nekimegy az ablaknak, minél fogva már tilalmazták. Sárkányt eresztetni csak a város szélén lehet, mert máshol a madzagja beleakad a telefonvezetékbe és a villamos vasút drótjaiba. A többi pedig magától elmúlt. Nagyméta, kisméta, ostoros, kanászos, csülkös, leütös, falhozverös, hátbavágós, kápláros - volt sok, lehetett bennük válogatni. Ugyan visszajönnek-e még valaha? Lehet. A divatban a magas mellény után nem jöhet más, csak az alacsony mellény, a magas gallér után az alacsony gallér. De a csülkös meg a passolós glikkerezés már nem jöhet vissza, mert az aszfaltba nem lehet megcsinálni csizmasarokkal a hozzávaló lyukakat.

Akkor még lehetett. Szabad volt, és a gyereké volt az utca. Ki bánta akkor a magunkfajta kölykök vijjogását, lármáit, vagy akár a verekedéseit is. Hiszen majd megbékülnek a maguk kenyerén, s akit ma megvertek, holnap szervezkedik a kovácsinasokkal, és visszaadja a kölcsönt ráadással. Egy kis ütés, egy kis zúzódás, daganat - ki törődött volna azzal. Ebcsont összeforr - mondták, s napirendre tértek fölötte. (Majd möggyógyul akkorra, míg te löszöl Tápén a bíró.)

Azonban este hét órára haza kellett térni, mert ebben az időtájban volt a vacsora. Hazatértem hát én is a rendes időre, hogy valamiként szó ne érje a ház elejét. Otthon mondják:

- Van itt egy kimaradt színházjegy, szeretnél-e színházba menni?

- Hogyne szeretnék!

- No, akkor itt a jegy, aztán siess, hogy ott légy az elejénél. Majd kapsz ételt, ha hazaérsz.

Azzal a zsebembe dugnak két darab kalácsot, s aztán el lehet menni. Nem házikalács volt az, hanem péksütemény, de fonatosra volt csinálva. Később kiment a divatból.

Micsoda boldogság volt az, színházba menni! De nem, mint néha jeles napokon, a családdal a páholyban lenni, ott is leghátul, ahonnan nem látott az ember semmit, hanem önállóan helyet foglalni a földszinti állóhelyen, ahol még csak egy helyben sem kell ülni órák hosszáig. És micsoda tündéri dolog volt az a színház. Terjedelmes faház volt a theátristák épülete, ma egy nagy sörcsarnok van a helyén. Fa volt annak minden darabja, mégsem égett le sohasem. Ellenben mikor benne Violát, az alföldi haramiát játszották, és égett a színpadon a petróleummal lelocsolt gunyhó, az egész közönség zúgolódott a nézőteret betöltő füst miatt, mint ahogy ezt a kritikus az újságokba is beleírta.

Ezúttal azonban nem a Violát játszották, s nem rabláncok csörömpöltek a színpadon, hanem finom, vékony kardok csattogtak. Operettet játszottak. Úgy hívták, hogy a Kis herceg, vagy pedig úgy hívhatták, hogy a Hercegisasszony, de mindegy, akárhogy hívták, elég az azzal, hogy nem sok szoknya volt azokon a kisasszonyokon, akik a színpadon szaladgáltak és énekeltek pajzán dalokat. És azután párbajt játszottak, a pengék csillogva verődtek egymáshoz, és azután akkor azt danolták: Folyik az orra vére, Sajnáljuk őt, szegényt...

Lehet ennek olyan negyven év körül való ideje. Ma már olyan apró gyereket egymagára nemigen eresztenének este színházba, akkor azonban még nem voltunk olyan erkölcsösek, mint most vagyunk, hála istennek. És szép volt nézni a kisasszonyokat, hallani éneküket, alighanem Nikó Lina tudott akkor legjobban énekelni, és bizonyos Halmi nevezetű úr is itten játszott, akiről már akkor megmondták, hogy ez a Nemzeti Színházhoz fog kerülni.

Igen, odakerült. De elmúlt már, mint ahogy azóta sok minden elmúlt. Ennek az esetnek az egész emlékezete is. Mit sem tudtam róla már, hogy ilyesmi is történt valaha velem, mint apró lurkóval. A pékünk azonban, miután most „egyre divatosabbra válik a világ”, újításokat csinál, és egy egészen újfajta fonatos süteményt hozott a forgalomba. Éppen akkorát, ugyanazt, mint amilyent akkor otthon a zsebembe dugtak, hogy siess, hogy odaérhess az elejére. De valóságosan ugyanaz, csak hogy most világosabb, már nem sültek olyan barnakeményre, mint ezelőtt, mert azóta a fogak is alkalmazkodtak a viszonyokhoz, és a süteménynek is alkalmazkodnia kellett a fogak viszonyához. De most, hogy az a fonatos sülttészta megjelent az asztalunkon, egyszerre megjött vele az elfelejtett régi világ. Nikó Lina, Halmi úr, a nem sok szoknyájú kisasszonyok, a nagy fahodály, amelynél tündéribb palota nem volt e széles világon, és a távolból kedvesen hallatszik a röpke dal: Folyik az orra vére, Sajnáljuk őt, szegényt...

Nyilvánvaló, hogy a hangulatok némely része kétkrajcáros péksüteményekben tartózkodik.

1914

HANGULATOK

Ilyenkor nyáron nincsen nálunk délután hivatal, az ember ráér magának dolgozni. Régi szokásom, hogy mindjárt ebéd után átmegyek a szomszédba, negyedik ház innen, ott volt egy kis Tisza-parti vendéglő, nevezetes halfőző-hely. Vidékiek szoktak ebédre odajárni, hogyha már itt vannak, kiveszik a részüket a halból, sültből, főttből, kocsonyából, ecetesből, már kinek hogy jólesik. De étel után mindjárt elmennek, mert a vidéki embernek mindig sietős az útja, a vendéglői szoba aztán üres, nincsen benne senki. Ha jön is be ilyen tájban vendég, kint marad a külső szobában, vagy kimegy az udvarra, ahol szellősebb. Így a szoba csendes, ellehet benne az ember egész alkalmasan a gondolataival.

Régebben az éjszaka volt az az idő, amikor írni szerettem. Amikor otthon a házban már mindenki nyugalomra tért, és csendesen bólintgatnak az udvaron a fák, s néha álmában csettint egyet a fészkében a fecske. De azután, hogy igazlító üveget kellett a szemek elé akasztani, abbanmaradt az esti munka. És hogy miként szoktam erre a kis helyre, azt nem tudnám megmondani, mert így tart ez már valami tíz esztendeje. A cikkeket a lapokba vagy a szakfolyóiratokba otthon csinálom meg, de ha irodalmi dologról van szó, az már nem megy máshol, csak ezen a helyen. Ha más elfoglaltságom nincsen otthon ebéd után, szinte önkéntelenül megyek által, akár van írni valóm, akár nincsen. Mert biztos, hogy mikor odaérek, akkorra már van. Így van ez minden héten két-három ebéd után. Nincsen benne ugyan semmi különös, mert csak a megszokás dolga az egész, de ez a megszokás aztán olyan erős, hogy például a hónap elején is elmentem a hegyes vidékre időt tölteni, de ötödnapra már itthon voltam: nem tudtam írni, nem tudtam reggeltől estig mit csinálni.

A múlt pénteken ebéd után azonban hiába mentem át a megszokott kis helyre, ahonnan az ablakon át látni lehet a parti életet, vízenjáró emberek jövés-menését, és ahová beszólgál a friss tiszai szellő. Nem ment a dolog sehogysem. Minden rendben volt pedig: a dohány, a gyufa, a szemüveg, a papiros, a tintástoll, az asztalon friss fehér terítőn a könnyű piros sillecske a szódásüveggel, azonban a nagy levél elment már Belgrádba, és az izgalom úszott a levegőben.

Amúgy csendes, meleg nyári délután. A budapesti orkánnak mi csak a szélét kaptuk, az is elült délre, délután már a szokásos alföldi száraz meleg uralkodott, melyben aludni látszik minden, csak a napfény vakít, és sötétbarnára pirítja a bőrt a parti munkások izmos karján. Még látszólag nyugalom van, de már nem megy a munka. Még a kora délutáni krajcáros lapot sem kapkodják jobban, mint máskor. Vidéki úr jön be egy öreg hajóssal, s csendben alkudnak afelől, hogy a gőzhajóját mennyiért vezetné föl Budapestig. Hamar elintézik az ügyet, csak az öreg hajóstiszt köti ki, hogy Titelnél kapjon a hajóra olyan kormányost, aki jól ismeri a Dunát, mert ő már régen nem járt rajta. Rendben van, ebben így megegyeznek, és szó sincs az egész beszédben az eshetőleges háborúról, meg arról, hogy az út majd lent a szerb partok felé nehezebb lehet, mint máskor. Mint látnivaló, a nyugalom teljes, ilyen gondok még nem bántják az emberek fejét.

De már nekem sehogy sem esik a kezemre a megszokott, kedves dolog, amely inkább nevezhető mulatságnak, mint dolognak. Mi ütött hozzám? Nem tudom. Bámulok ki a partra, hogy mikor látom elvonulni az ablak előtt a zimonyi hajó kéményét, pedig nem is jön ilyenkor hajó onnan. Izgatott vagyok, pedig talán minden betegség között az idegesség esik tőlem a legmesszebb. A toll a kezemben, s nem tudom folytatni a megkezdett dolgozatot, pedig éppen csak olyan átélt eseményről van benne szó, amit csak le kellene írni, nem kell hozzá se virtus, sem erőltetés. Mi ez? Az egykori katona érzete-e a háborúságról? Hirtelen a kecskeméti katonalovak jutnak az eszembe, azok már délután megérezték, hogy éjszaka földrengés lesz.

De csinál-e csakugyan ez a belgrádi nagy levél háborút? S ha háború lesz, lesz-e hozzá valami közöm, mint egynek a sok közül? Nem. Már túl vagyok rajta, már a népfölkelők közül is kikoptam. Mégis, most mennyire tűnődöm vele, s mennyire izgat. Mikor az utóbbi években arról volt szó, hogy háborúnk lehet odalent, hányszor jutott az eszembe a nyers gondolat: ha akar lenni, hát legyen; ha én hurcolhattam a fegyvert annak idején a Balkánon, hát hurcolja más is, mert ez az egyenlő kötelességteljesítés. Most megint az jut az eszembe, hogy mikor huszonhat év előtt jöttünk haza Novibazárból, s a Metálka-Karaulánál, a török őrség házikójától visszánéztem a magas hegyről a mély völgyekbe, amelyekben még a római légiók építette utak kövei fehérlettek, az volt a gondolatom, hogy nem utoljára látom ezt a helyet, ide még egyszer vissza kell jönni. És nem kellett visszamenni. Hányszor volt pedig hadizaj, hogy no most, no most. Azután mégsem lett semmi. Jó volt-e a diplomácia, nem volt-e jó a diplomácia, mit tudom én, annyi azonban bizonyos, hogy még egyszer nem kellett lemenni. Azóta sok idő telt el. Egy medália csak mint emlék lóg a fegyvertartó zöld posztóján, már tréfa alkalmául is szolgált, mert egyszer egy nálam vacsorázott barátom a mellére tűzte, s ott feledte, s mikor elment agglegény-módra a kávéházba, úgy mutogatta vele magát, anélkül, hogy tudta volna, hogy a ruháján van az érem. Az ám, ez már csak emlék. És Kimmach László művészi rajza, amely a népfelkeléstől való eleresztést ábrázolja, fönt hever a padláson tokban. Hazamegyek. Csodálkoznak:

- Nincsen egy órája sem, hogy átmentél.
- Nem tudok dolgozni.
- Ahán - mondják kárörvendve -, hát a híres tématermőhely is kiapadt?
- Dehogyan apadt. Csakhogy nem tudok dolgozni.
- Miért?
- Miért? Tudom is én.

Fölmegyek a hídra, itt van a közelben. Nálunk, ha az ember nagyon messzire akar látni, fölmegy a városháza tornyába, ha nem egészen messzire akar látni, fölmegy a hídra. Onnan a torontáli lapos zöld mezőben apró rác falvak tornyai látszanak, amint fehér falukon fénylik a napsugár. Csendes nyugalomban fekszenek. Itt-ott fehér füstfelhő, ez az országút pora. Hátról a mélységben sötétzöld erdők, Tisza-parti füzesek. Szép tájék ez, már így alföldi szemmel nézve. Ki tudja, milyen gondolatok laknak a kis faluk alacsony házainak barna tetői alatt. Különösen most. Negyvenkilencben, mikor az orosz sereg Dembinszky embereit zavarta maga előtt, sok honvédet földeltek el itt ezeken a tájakon. Még tizenhétévest is. Írás is van róla. Így mondja az akkori idők szép magyar beszédének szomorú írása: elhalt sebeinek vérelfolyásában. Most szép zöld mezők vannak fölötte, az egykori piros vérek fölött, s a búza az egykori vérekből táplálkozik. Különös világ azonban. Csanád vezér egykor ezen a tájon ütközött össze Ajtonnyal, abból a vérből nőttek meg az oroszlányosi berkekben a bodzafaerdők. Oroszlános vára is állott a magas homokhalmon, ma azonban nyoma sem mutatkozik. Némely káposztás-kádak nyomtató kövei történelmi emlékek, amikbe évszázadok előtt vágta bele a kőfaragó mester a cifraságot. Most itt különböző nyelvek uralkodnak. Az egyik falu még magyar, a másik már rác, a harmadik bolgár, a negyedik román, az ötödik sváb. A bibliabeli babyloni torony föl van itt építve újfajta módon.

A hídon megy egy öreges ember meg egy fiatal. Lassan sétálnak. Hallgatom, ahogy a fiatal mondja:

- Huszonnyolc napra hívtak be az idén. Nagyon sok dolgom van, valahogy kikönyörögtem, hogy inkább a jövő évre hívjanak be. Most meg itt van a háború, csak le kell menni a Balkánba.

Az öreg megsodorja a hosszú ősz bajuszt, és csendesen mondja:

- Öcsém, harminchat év előtt én is lent voltam, hát lögyön lent más is.

(Úgy látszik, a kiszolgáltak észjárása nagyon egyforma.)

Azután gyengédebben teszi hozzá:

- Azért ne aggódj.

- Hát hiszen - tört ki a fiatal -, nem azért mondom én, hogy félnék. Mert azért katona az embör, hogy katona lögyön...

- Úgy, úgy - mondja az öreg -, én is azt mondom. Aztán nem mindönki kerül ott sem az első sorba. Az én időmben is került onnan haza a háborús-medáliával ölég olyan ember, aki még puskalövést se hallott...

Így beszélgettek az emberek pénteken. Estére kelve elmúlt az izgalom, az emberek eltették magukat másnapra, aminthogy nem is tehettek egyebet. Szombati nap délelőtt csönd van, de úgy látszik, a hatóság már tud valamit, mert a szabadságon levő hivatalnokokat hazatelegrafálták. Huszonegyen voltak szabadságon, egynek a kivételével mindet megtalálta a hívólevél. Egyet közülük, aki a norvég fjordok között akart hűsölni, Hamburgban ért utol a sürgöny, onnan fordította vissza.

De a délután megint csak izgalmasra vált. A hevesebb fajtájúak már mindenáron azt akarták tudni, hogy mi lesz. A nyugodtabbak sorra mondták nekik az ezúttal nagyon időszerű türelmi szokás-mondást: várjuk be a hatórás gyorsvonatot. Megjön a zimonyi gőzös, a hajósok újságot olvásnak, hogy lesz valami, mert sok szállítóhajót kibéreltek már katonaszállításra. Csakugyan ácsok vonulnak le a parthoz kikötött sleppekre, s ahogy a nóta mondja: lent a Tiszán kopognak az ácsok, idehallik fejszekopogásuk... Ez a nóta valaha magyar-rác nóta volt, az eleje magyarul szólt, a vége rácul, hogy: hej neka, neka, neka, nekaneka jó! Most azonban már aligha fogják közös nyelven danolni a Tisza innenső meg a túlsó partján.

Azután megjött a hat óra, de nem lehetett tudni semmit. A távíró meg a telefondrótok csak a hivatalosoknak zörögtek. Végre, hét óra felé érkezik a hír, hogy a követ se szólt, se beszélt, hanem otthagytá Belgrádot, és ájtött Zimonyba. Most egyszerre felébredt a bizonytalanság érzetéből a város, fiatal emberek tömegei vonulnak végig az utcákon, zászlók alatt, Kossuth Lajos nótája hangzik, és Ferenc József királyt éltetik...

1914

ÜZENET A MÁSVILÁGRA

Sokféle katonalevelet láttam már, meg írtam is. Naiv és egyszerű írások a katonalevelek, de van azért olyan ember, aki nem tudja egybefoglalni. Azután régebben több volt az írástudatlan is. Akiből kinézték, hogy jó altiszt lenne, azt megtanították az írás-olvasásra, de a többivel lent a Balkánon nem értek rá bajlódni. Azután a fegyver is nagyon elhúzta a kezét, nemhiába mondta a legény: rajzoló már haza egy levelet, de azt csakugyan nem is írta, hanem minden betűjét úgy rajzolta rá a papirosra. Sok jó kívánsággal és Isten nevével kezdődik az ilyen levél,

és sok tiszteletküldéssel végződik. Az eleje és a vége közé nem sok üzenet és kérdezősködés szorul. Leginkább érdeklődés a családi ügyek, a termés, az időjárás és a jószágok iránt. Bizonyos leányzónak sem igen szokott kimaradni belőle a tiszteletküldés. A Novibazárból küldött levelek pénzt ritkán kértek, a fizetés a különböző patrulculágokkal elég volt, el sem igen tudták költeni, ellenben volt köztük olyan szegénysorsú legény, aki a pénzt hazaküldte az édesanyjának.

Egy-egy nehéz kezű helyett írtam olykor. Külön erre a célra jó nagy betűket vetve, hogy otthon el is tudják olvasni. Isten bocsássa meg a bűnömet, még verses levelet is írtam. Most, huszonhét esztendő után, bevallhatom, hogy a versek szerkesztésében plagizáltam is. De csak pár sort a Mikes Kelemenről szóló költeményből, a levél elejére. Ami azután szabad átültetésben így szólt: Egyedül hallgatom a Lim mozgását, A Lim habja fölött futó szél zúgását, Nagy Törökországban...

- Ejnye, de valami finom - örvendezett a legény, és hozni akarta honorárium gyanánt a virginiai szivart, amit két krajcárért lehetett kapni a pék-örmesternél. Azután ment a levél, azaz, hogy vitte a postapatrul hazafelé, ingyen. Csak rá kellett a borítékra írni, hogy K. K. Feldpost. Nem K. u. K., hanem csak K. K. Az u betű később szorult közéjük...

Tegnap reggel, ahogy a hivatalos postát nézem, van köztük egy rózsaszínű levelezőlap. Mondom, ugyan mit közgyűlésezik ilyenkor a város, mert az szokott ilyen színű meghívókat küldözni széjjel. Azután látom, hogy nem az ez, hanem a tábori posta levelezőlapja, rá is van nyomtatva magyarul. Az is rajta van, hogy ára egy fillér. Ott a postabélyeg rajta: Zemunból, azaz, hogy Zimonyból jött. A „feladó neve” nyomtatott betűk után oda van írva ceruzával: Zombory Lajos örmester. Lám - gondoltam -, nem is tudtam, hogy az ily nevű jeles festőművész földink az ecset mellett a kardot is tudja forgatni. De azután oda van írva a „feladó címe” nyomtatott betűk után: 44. gy. ezs. 5. század. Nini, mondom, hát az miféle dolog. A negyvennégyesek túlადúniaiak, a vasi magyarok szolgálnak benne, hát hogyan kerül oda szegedi ember. Megmondta aztán a túlsó oldalon az írás, amit ide iktatok egészében, mert ilyen, a másvilágra üzenő katonalevelet még nem láttam. Azt mondja:

Kedves Pista bátyám!

Mögbocsásson, hogy így szólítom mög, de így kívánja a szívem, mert szögedi árva volnék. Régön idegönbe elkerültem, oszt néha-néha, ha urambátyám írását olvastam, úgy éreztem, hogy mégse vagyok egészen árva. Áldja mög az Isten érte.

Azért kedves Pista bátyám arra kéröm, ha majd egyszer ráér, ballagjon ki a Deszkásba, oszt a hatodik sorba súgja mög az öregöknek, Zombory Jánosnak mög az édesanyámnak, hogy elbúcsúzott a gyerekek.

Vörössipkások előre!!

Ki is mentem mindjárt ebéd után a felsővárosi Deszkástemetőbe, Zombory Jánoshoz, aki a levél szerint alighanem vörössipkás volt Damjanich alatt, mert a negyvennyolcas vörössipkások szintén ide mihozzánk voltak tartozandók.

A nyári délutáni nap forró verőfénye reszketett a csendes, régi temető fölött. Csillogott az új kövek aranybetűin, és bebújt a futó borostyánok közé, amik szelíden ölelik körül az elbarnult, revesedő fakereszteket. Kerestem a hatodik sort, de nem találtam meg: sok hatodik sor támadt itt azóta, mióta Zombory Lajos örmester a városból elkerült. Néhány ember meg leányzó foglalatoskodott a sirvirágok körül, megkérdeztem tőlük: nem tudják-e vajon, hogy öreg Zombory János meg a felesége merre szoktak feküdni. Nem tudták.

- Talán amott, az új vágásban - mondták.

Az „új vágásban” azonban csupa új kövek sorakoznak egymás mellé. Próbaképp kérdeztem, hogy Dugonics András sírját tudják-e. Arra sem véltek. Egy ember mondta azt is, hogy ilyen nevű család talán nincs is a felsővároson. Hát az igaz. Nincs már. Elmúltak.

Nem bírtam megtalálni az öregek sírját. A régi fakereszteket befutotta fejjel a borostyán, s a vágott betűk is szétmállottak rajtuk, nemigen lehet azokat már kiböngészni.

Az üzenetet pedig át kell adni. Elmentem hát az öreg piaristának, régi magyar vitézi erények hegedősének a sírhalma elé, ahol áll az ezernyolcszáznegyvenhétből való nagy veres kő, hamvurnával a tetején: Dugonics Andrásnak kegyesrendi tisztelői. Bár ugyan ő már kilencvenhat éve elhalt, de a sírhelyen vannak még az ő halála előtről való családi kövek is. Így 1816-ban emeltetett egyet Szilber Anna, végig vers van rajta, de a veres márványon úgy szikrázik a napfény, hogy a majd száz éve vágott betűket nem tudom elolvasni. És az Etelka írójának folyondáros sírhalma körül, mint komor gárdisták, nagy fehér és veres kövek állanak díszőrséget, mind a famíliához tartozottaknak a kövei: Szojkák, Endrék, Beniczkyek, Bánhidyak.

Erről a helyről üzentem azután hangos szóval öreg Zombory Jánosnak és hites életpárjának a másvilágra, hogy elbúcsúzott a gyerekek: vörössipkások előre!

Jó szerencse, hogy nem tartózkodott a közelben senki. Mert különben azt hihették volna, hogy ennek az úrfornának is alighanem elvette az eszét a háború.

Pedig dehogy. Éppen csak hogy átadtam az üzenetet.

1914

MESÉLNEK

Arról van a beszéd, hogy a hatodik hónapjában vagyunk már a háborúnak, és szinte beleszoktak az emberek. Szinte már majd az lesz a szokatlan, hogy egyszer beüt a régi, csendes, békés világ. Mert már el is felejtettük, hogy mint volt azelőtt. Pedig a most élő emberek nem szokták meg a háborút, mert régen nem volt. Azt mondja egy öreg:

- Ugyan, elég strapa volt Boszniában is az okkupációkor, mert én is azt hittem, nem kerülök onnan élve haza, mikor csonttá fagyott rajtam még az ing is. De azért az csak nem volt igazi háború. Hatvanhatban volt az utolsó igazi háború, annak pedig már negyvennyolc esztendeje. Kevés embör van már azokból, akik ott puszkafüstöt szagoltak. Kevés embör van még azokból is, akik akkor mint gyerekek látták, hogy mint hozzák a vasutak a sebesülteket... Azután azért apránként csak beleszoktunk ebbe a háborús világba. Már olyan, mintha mindig így lőtt volna.

- Beleszoktunk - véli egy másik -, mint a kiskutya az ugatásba. Semmi se tűnik már föl; ami történik, hát történik, aztán vége.

- Az. Mikor az első sebesültet temették a nagykórházból, az egész környék minden utcája tele volt néppel. Ma már? - Nem fejezi be a mondást, csak legyint a kezével.

- Mint ahogy a rác mondja - szól egy hajós. - A rác azt mondja: szvaki csuda tri dana. Mindön csuda három napig tart. Azt példázza evvel, hogy mindönt mög löhet szokni.

- De erre mög a cigány azt mondta, mikor akasztani vitték, hogy ebbe az egybe már sehogyse tud beleszokni.

- No - mondja egy másik hajós -, ez a szvaki csuda tri dana sem egészen igaz. A kis rác király is azt mondta, mikor elvőtte az elvált mönyecskét, a Drága Masinát, hogy szvaki csuda tri dana. Hogy majd beleszoknak. De csak nem szoktak bele a szerbök.

Ilyen különböző vélemények vannak. Mert az ilyesmiben csakugyan nincsen okos ember. Mégiscsak a cigánynak van igaza, hogy egészen mindent csakugyan nem lehet megszokni. Egy öreg ember emlékszik hatvanháromra, mikor gyönyörű bor termett, de más semmi a nagy szárazságban. A cigány nem tudott a tehénkéjének szénát adni, hát elhullott. Akkor azt panaszkolta a cigány, hogy már beleszokott volna a koplalásba a tehén, aztán éppen akkor köllött fölfordulnia.

Egy ember így vélekedik:

- Hát van abba a szvaki csudába mégiscsak valami. Azt a báróné esete példázza leginkább. Ha möghallgatjátok, elmondom.

- Hát hiszen, hogyne hallgatnánk. Ráérünk a nagy szalonna aggatástúl.

- Hát az úgy volt - mondja az ember -, hogy möghalt a báró. De a báróné asszony még fiatal volt, nem akart embör nélkül élni. Azután gazda is köllött a birtokba, mert szép birtok is volt ottan, mert nem olyan báróság volt az, hogy csak a rang lögyön mög, de mód ne lögyön hozzá. Akkor úgy forgatta az elméjében a sorsát az özvegy báróné, hogy nem fogad el maga mellé valami olyan urat, aki itt beleül, úgy löhet, elkártyázza, aztán a hitös felesége mellett szeretőt tart Pestön.

- Ezt egészen okosan gondolta - hagyták helybe az emberek. - Egy valami alkalmas fehérszemély löhetött, ha így forgatta az elméjében a sorsát.

- Hát hiszen azért mondom - feleli a mesélő -, mert másként nem is volna érdemös az esetöt elbeszélni. Hát ahogy forgatná a báróné a sorsát, mögakad a szöme az Andráson, a parádés kocsison. Ez valami nagyon dörék embör volt, ez az András. Mikor a báróné férjhöz mönt, még az édösapja adta vele a maga birtokárúl inasnak. Hát fölhívatta maga elébe az Andrást. Azt mondta neki:

- Én vagyok a te urad és parancsolód, András.

- Igönis - mondta az András -, egy életöm, egy halálom, mind a kettöt följánlom, mert engöm még a méltóságos asszony édösapja neveltetött kicsi koromtól fogva. Mert úgy fogott föl, mint apátlan-anyátlan árvát.

Erre a szóra azt mondta a báróné:

- Jól van, András. Hát én most azt akarom, hogy az én jó uram elhalt, én pedig özvegyül nem akarok élni, hát te lögyél az én párom, te lögyél ebben a kastélyban és az egész birodalomban a gazda.

- Ujnye, fene teremti! - mondják az emberek. - Ez ugyan rátalált a szöröncsére.

- Hát az pedig így van, ahogy mondom. Azonban a báróné beszédjítül röttentő megijedt az András. Hogy ű abba sehogyse alapodhat bele. Nem tud ű az ilyesmikhöz. Azután mit szólnának hozzá az embörök, hogy báróné mög kocsislegény, miegymás...

Akkor azt mondta neki a báróné:

- Hát sehogyse alapodsz bele a tervezetömbe?

Azt mondta az András:

- Nem töhetöm, mert én csak kocsislegény vagyok, aztán mit szólna hozzá a világ?

Akkor haragra gyulladt a báróné. Azt mondta az Andrásnak:

- Hát akkor azt parancsolom neked, hogy holnapról fogva, ahogy az Isten szent napja fölvirrad, befogod az ezüstös hintóba a parádés négyest, aztán segítesz az ökörigának a szántó-földre kihordani a poszmatot.

- Nohát, ez is csak furcsa dolog lehet - mondják az emberek.

- Hát pedig ez úgy van, ahogy én mondom. De akkor az András könyörgött, hogy ne tőgye vele ezt a csúfságot. Az embörök majd azt hiszik felőle, hogy megbolondult. De nem lehetett a parancs ellen sömmit se tönni. Vinni köllött az ezüstös kocsiba a poszmatot. Aznap este András fölment a bárónéhoz leportra, hogy mentse föl a sarcoltatás alul, mert az egész faluban nem maradt épkezláb teremtés, mert mind a csudájára szaladt, úgy kísérték ki a földig, mikor vitte az ezüstös batárba a négy finom-fánom parádéslóval a szemetet. Most már azt beszélnek a faluban, hogy a méltóságos asszony mögbolondult.

- No hát, ebben a dologban nem is lehetett neki tökéletes esze - vélik az emberek.

- Hát pedig ez úgy van, ahogy én mondom - szól a mesélő. - A báróné sömmit se hajtott az András rimánkodására, hanem azt parancsolta, hogy csak hordja tovább szigorúan a poszmatot. Másnap este megint leportra mönt az András, hogy mentse föl a báróné a kínoztatástúl, mert ahány gyerök csak van a faluban, mind a kocsi után szalad. De a bárónében szigorúan állt az egyenösség, hogy amit kimondott, azt mögtartja, és továbbat is csak a szándékára mönt. András harmadnap is hordta az ökörigákkal együtt az ezüstös hintóban a poszmatot. De akkor este nem mönt föl leportra a bárónéhoz. Akkor leküldte érte a báróné az istállóba a szobalányt, hogy gyűjjön föl. András fölmönt. Akkor aztat kérdözi túlle a báróné:

- Hát máma mért nem gyüttél a panaszoddal leportra?

Arra azt mondja az András:

- Már nincsen okom panaszra, mert már a gyerökök se szaladgálnak a kocsi után. Mögszokták.

Akkor azt mondta neki a báróné:

- Hát látod, András, amazt a csudát is majd mögszokják. Mert mindön csuda csak két napig tart.

Akkor aztán az András ebbe beleállapodott, és kisvártatra hitös ura lött a bárónénak. Szép, nagyfejű gyerökök származtak utánuk. Még most is élnek, ha mög nem haltak...

- Hát így van ez - mondta a mesélő. - Mindönt mög lehet szokni. Az első katonahalottat a fél város kísérte a halóporába, ma hatot is visznek, s nem megy utánuk sönki. Mindönt mög lehet szokni...

Ez így van. De mégis milyen szomorú az, hogy mindönt mög lehet szokni.

1915

NEM HISZIK A FIAKAT

Két sógor, öreges sógor beszélget a pohár mellett, arról szólván néha egy-egy szót, hogy mint vannak a fiaik odaalá és odafent. Mert a fiaknak némely része fölfelé van, a másik része lefelé. Hogy most már melyiknek van jobb dolga, azt ki tudná megmondani.

Mert olyan kavardott világ van, híre jár, hogy még a régi katonák közül is némely részének le kell menni a király szolgálatára egészen az ötvenkettős évig. Ez ugyan nem baj, mert csak gyerünk, ha köllünk, elbírjuk még ma is azt a fegyvert, amit egykor idegen földeken tisztán meghurcoltunk. Azután legalább megérjük azt a furcsaságot is, ami szintén nem mindig adódik elő a világi életben, hogy együtt rukkolunk a fiakkal. Azután majd meglátjuk, hogy melyik viszi a kettőnk közül többre.

Az öreg sógorok azonban, akik a pohár mellett ülnek, már túl vannak az ötvenkettőn, ők már nem mennek. De a fiak onnan is oda vannak. Bizonytalanságban vannak. Nem lehet tudni, hogy hol vannak? Sebben vannak, vagy eltemetve vannak?

Azt mondja az egyik öreg sógor a másik öreg sógornak:

- Aztán hiszi kend aztat a halált, sógor?

Feleli a másik:

- Én nem hiszöm, sógor. Mert messziről gyütt ember sokat beszélhet.

Bólintanak hozzá, mert ez régi igazság. Ki bírna annak utánajárni, hogy mi igaz van abban, amit a messziről jött ember beszél?

A tutajbajuszú sógor azt mondja:

- Mindönbe kételkedők. Volt már énnálam káplár, aki hazagyütt a sebivel, az azt mondta, hogy látta, amikor a fiú elesött. Mellbe tanálták.

A vékonyabb bajuszú sógor erre is csak bólint, szótalanul. Azután lassan beszéli:

- Ilyen híradással szolgáltak neköm is. Az enyimről. De én még csak mög se mondtam a feleséginek. Hát... még majd mit nem? Az ilyen beszédi forgalomban, mint most van, csupa szószellő az egész világ.

A másik sógor láthatólag fölvidámul ezen a beszéden. Ez kellemes. Hát hiszen emez sem hiszi az ő fiát, hát akkor ő miért higgye az ő fiát?

Azt kérdezi a sógortól a szemébe nézve:

- Hát akkor kend se hiszi, kedves sógorom, a fiát?

Legyint a sógor a kezével a levegőbe:

- Oj - mondja -, oj, ugyan sógorom, hát hogy hinném a fiamat? Aztat a szép, erős fiatalembert.

Kissé sértődve mondja a másik sógor:

- Hát az enyimről mit képzelsz, sógor? Hát miféle fogalma van kendnek az én fiamról, sógor. Hiszen a vasék: az vasék, de az sömme ahhoz képest, ami az én fiam, sógor?

Hallgatás van megint. Öreg szívek halkán dobognak a háborús csataterek felé.

A másik sógor szivart szív szivarszívó szopókájából. Valami véghetetlen jó dohányt szerkesztett bele a tekintetes állami hatóság, mert sehogy sem akar égni. Miután nem sok látszatja van a szipákolásnak, így adja föl a szót:

- Hát azt hiszi kend, sógor, hogy talán az enyim kutya? Hiszen ha azt a falhoz vágják, visszarúgódzik, mint a gumilabda. Látott kend már gumilabdát, sógor?

- Nono - véli a sógor -, löhet, hogy láttam, amikor két szúnyog vitte vasrúdon. De alighanem az is csak olyan kerek, mint a többi.

A másik sógor helyreigazítja az abroszt, amely egy kissé már el volt könyökölve. Simogatja, takarítja, szépíti, a jó Isten tudja csak, hogy mostan kit simogat.

- Az - beszél csendesén -, azután együtt haza egy cukfírer is. Mert a káplár azt mondta, hogy látta is, amikor eltemették. A cukfírer mög azt mondta, hogy ű föl volt szorulva a fára, onnan látta, hogy a fiú nem halt mög, hanem a muszka szanitécok tragacson elvitték. Hát most már akik a tött helyön voltak, azok is így beszélnek. Összevissza. Hát én nem hiszöm a fiamat.

A szemközt való sógor azt mondja vigasztalásul:

- Tudja kend, sógor, én is hallottam sok beszédöt a fiamról, kit így, kit úgy. Hogy így sebes, úgy sebes. Hogy halott, már el is temették. Hát én nem hiszöm a fiamat. Mert tudja kend, az is valóságosan olyan volt, mint a gumilabda. Hát mit képzelsz kend az ilyen embörről, sógor?

A sógor nem képzelsz semmit. Két öregember egyértelműleg beleállapodik abba, hogy nem hiszik a fiakat.

1915

A SZENVEDÉLYRŐL

Ebben a történetben tisztán csak arról van szó, hogy miféle a huszár és miféle a baka. De nem a mostani bakai és huszári nemzetekről van szó, hanem a régiekről, az ezeknek előtte valókról, akik valaha éltek. Mert mindezen szavak igen vén harcosok között történnek, akik már olyan öregek, hogy azt ki sem lehet mondani. A volt baka azt mondja:

- Tudja kend, sógor, én már olyan öreg régi katona vagyok, én már olyan régen voltam valóságos virtigli, hogy aztat az időt tizenhat manikulás cseh őrmester, ha egy hétig összedugva tartja is mind azt a pisze orrát, akkor se tudja kiszámolni. Mert én, tudja, valóságos novibazári baka voltam. Az az úr, aki ott ül a sarokba, akár eleven tanú is löhet rá.

- Nono - mondja a másik. - Hát hiszen, ami aztat illeti.

- Nono - mondja megint amaz. - Mert én nem ögyébért mondom, hanem csak mondom. Az én szavam járó pénz, hallja-e kend. Mert én nem tréfabeszédöt mondok.

- Hát hiszen - mondja megint csak amaz - senki se kételkedik benne.

De azért hiába sógorozza emez amazt, csak idegenül néz rá, a poharát az asztal legszélére húzza, hogy amaz a koccintás kísértésébe ne jöhessen, pipázik, szív egyet, azután eltartja magától a pipát, úgy nézi, hogy miként bodorodik a füstje. Azt mondja a másik ember:

- Kend, sógor, volt-e valaha katona? A régi időkbe?

Azt mondja emez:

- Úgy löhet, hogy vótam. Mifelénk is esött az eső, mink is odanyöttünk a katonaglédá alá. Nézd csak - teszi hozzá megbotránkozva -, nem is olyan a természetöm, hogy ne löttem vóna katona.

- Csakugyan?

- Hát...

Amaz az ember most már teljesen ki van elégedve a világi sorsokkal. Mivelhogy mindjárt más a beszélgetés, ha az hozzáértővel történik. Hinti tehát a kezét barátságosan a szemközt való öreg csont felé, mondván:

- Hát hun szolgált kend, sógor?

Amaz féloldalt helyezi el a pipaszárat (úgy mondják ezt, hogy félagyarra vágja), s csak úgy odavetőleg feleli:

- Nem tud maga arról. A bakának még a madara sem járt arra, amerre a mi lovunk kocogott. Oda alá a Klágenfurtba, a Villakba, egészen oda alá az adriai tengerpartján: mit tud ahon egy baka?

No, hát éppen csak ez kellett a szomszédnak. Visszahőköl, és elborultan néz az egyasztalnál ülő cimborára, akit most lát először. Azt mondja:

- Hát kend kend?! Hát kend kend szavall? Hiszen kendnek a lovával együtt hat lába vót, mégse járt be vele annyi földet, amit a kettővel én. A török katonákkal vótam én patrulba idegön országba, kend mög akkor a poszmatot talicskázta ki az istállóbul a Majdánfurtba.

- A Klágenfurtba - igazítja ki emez.

Amaz legyint a kezével. - Egyre mén - mondja. - Ide fűrt, oda fűrt, fúrtonfurt. De csak nem meri kend magát föltönni egy öreg virtigli infanteristával?

Nyújtja a poharát az asztal másik oldalára. De a pipásnak nem sok kedve a beszédre. Csak lassan, vontatottan feleli:

- Én nem szóltam magáhon, maga se szóljon énhozzám. Mi az a baka? A szenvedéj, az a különbség. Mi a szenvedéj dolgában a baka a huszárhoz. A baka nagyságos úr, az azt se tudja, hogy mi a szenvedéj. Kipucolja azt a risz-rosz puskáját, lekeféli a kölöksizmat, aztán elibe hozzák az önnivalót. Étel után dögölhet. Mit tud az a lópucolásról, a futrázsról, szénáról, szalmáról, zabról, szerszámról, kardról, puskáról, istállóról, szénapadláról, zabmagazinról - mit tudja az a nagyságos baka, hogy mi az az igazi katona szenvedéj?

Csak úgy oda vannak vetve csendesen ezek a szavak, de azért tagadhatatlanul súlyosan esnek a beszélgetés latjába. A volt baka zavarodottan forgatja poharát az ujjai között köröskörül. A szenvedéj - mégis csak súlyosabb amott a szenvedéj. Azt mondja a baka:

- Maguknál, tisztolt úr, hogy fűjták a maródivizitöt röggel?

- Micsodát?

- A maródivizitöt. Mikor a betegek möntek röggel az orvos elébe. - Azt mondja az egykori huszár:

- Nem fűjtak mifelénk ilyesmit. Én nem tudok rúlla.

Jaj, de most már a baka feltámad. Most már kételye támad afelől, hogy amaz a másik volt-e valaha csakugyan katona. Ha még a maródi-fűvást sem ismeri.

- Hát - mondja kiváló felsőbbbséggel - az van. Az mindön trombitán van, ahun csak kaszárnya van. Előbb gyün a doppelte stósz, mert az a rúf. Azután pedig azt mondja a dudán az avizó: jaj, de be-teg va-gyok...

A huszár megzavarodva néz a bakára. Hát mit mondjon? Magyarázza ennek az értetlennek, hogy az Ajk faluban nem olyan kaszárnyák vannak, mint a bakáéknál a városokon? Nem is érdemes az ilyesmivel vergődni, mert úgyse tudják ezek a gyalogos népek fölérni ésszel, hogy mi az a valódi szenvedéj. Hát megint csak úgy odavetőleg, félvállról mondja:

- Mifelénk ilyesmit nem fűjtak. Mert miköztünk nem szokott annyi beteg lönni, mint a nagyságos gyalogságnál, pedig több vót a szenvedéj...

1915

NOMÁD KATONA

Ha itthon, a piacon, vagy a vásáron nézi az ember a különböző népeket, akik egy és más dolgaikban ide összegyűlnek, a ruhákról könnyű megmondani, hogy ki micsodás és hogy ki honnan való. Melyik fajtához tartozik. A ruha beszél. Ugyan még a ló is beszél, mert az egyik vidék másfélét nevel, mint a másik. Még a kocsik is beszélnek, ha akár senki sincsen is mellettük, mert az oldalcserények, a kerékagyak, a keréktávolságok, a kisafák fölakasztásai másformák. Mások a saroglyák, és mások a saroglyalancok. Más a tarisznya színe, amely a löcsvállra van akasztva. Más a löcsváll is, más a vasalása is. Más ember az, aki a takarót a lóra a hámlra húzza, más megint az az ember, aki a takarót a lóra a hám alá húzza. Az is más ember, aki az ingit a gatyába belekötöti, s megint más az, aki kívül hagyja lobogni. Azután a ruhák sokfélesége. Csak a csizma orrának a hegyessége, vagy pedig a kácsorrúsága is határoz. Hogy a tarisznyát csak a hátára veti, és félkézzel előlről tartja, vagy pedig hogy átalvetőben viseli, az már két különböző határt mutat. Az asszonydivatról nem is szólva, mert abban igen sok különféleségek vannak. Csak tisztán így az emberekben. Egyik a honi föld művelésében tölti el az életét, éppen úgy, mint a másik, éppen úgy, mint az apjuk, s az öregapjuk, de mások mégis. Az otthoni öröklött szokások nem változnak: a mellénybe berakott apró, gránátos ezüstgombokról bizvást rá lehet mondani a fiatal surbankó legényre: - Édösapád talán elhalt? - El.

Ezekről a dolgokról, ha hosszú esztendőkön átál nézi őket az ember, apránként abba a belegyőződésbe jut, hogy csak úgy első tekintetre is meg tudja mondani, hogy melyik ember micsoda, honnan való, milyen nyelvet beszél, milyen formában tiszteli az Istent, mely tájon tesz az elődök sírhalmára koszorút. Mikor ezután így az egész nemzet, mint most is, belegubózik a katonaruhába, akkor lehet látni, hogy ebben az észjárásban nem sok igazság tartózkodik. Az uniformis, vagy amiként mifelénk régente mondani szokás volt, a formaruha, egyformává teszi az embereket. Nyakig egyformák, csak a fejek maradnak kint a formaruhából, és a fejek, uramisten - mindenütt vannak kugligolyófejek és káposztahasábfejek, vannak széles vállak és vannak keszegformájúak, görbe orrok, és aki csecsszopó korában a pólyában levickolódik az asztal sarkáról, csak laposra töri a homlokát, akármilyen fajtához tartozik is. Azonfölül pedig ezen az alföldi vidéken keveredések vannak. Nincsen ebben okos ember, mikor a formaruhába öltözködik, hogy katonának mehessen a nemzet. Mert akkor egyformák vagyunk. Ejnye, de nemzet vagyunk...

A hely, ahová benyitok, tele van. Nagyrészt katonával, mert vasárnap délután van, szabadság-idő. Van ebben tizenkilencéves meg negyvenkétszendős. Főlkészülve a harcra a harci ruhában. Mily tisztességtudók. Mint tudnak egy kevés helyet szorítani, mert hiszen régi igazság, hogy sok jó ember elfér kis helyen. Újabb katonák jönnek be egy vasárnap délutáni pohár bor irányában, de hely nincsen, még a nagyanyónak a kályha mellett levő gondolkodó-karosszékeben is tartózkodik egy bús árkász: akkor a bejött négyek láttára más négyek fölállnak s elmennek. Mehetnek, mivelhogy becsület szerint előre szokás fizetni.

Jó füst van. Az ilyesmire szokás mondani, hogy a tollpohár nem szállna benne alá, és már régen kialudt volna a lámpa, ha petróleum égne benne... Hát most már itt nézd ki, Dóczy, hogy ki micsodás? Ugyan abban el nem igazodsz, amíg a beszédüket nem hallod. De hallhatod, ha kedved van rá. Hat nyelven beszélnek, és csak a beszéd nyomán lehet meglátni, hogy sváb, román, szerb, bolgár, bunyevác, magyar: ez így együttvéve a formaruhás nemzet.

Akkor bejön az ajtón a hetedik fajta.

A sátoros cigány, egyenruhában.

A mostani harcokban tapasztaltak után ezeknek a nomádoknak némely részét más szemmel nézhetjük, mint eddig. Láthatta, aki akarta, hogy miként vánszorgott utcáinkon át a maga faluszéli putrijába, nagy szellős sátorába ez a hindu, akit nem gőzösön hoztak ide, mint az angolok a gurkát, hogy ment boton, ment félmankón, mint ama nagy harcokból jött sebes ember, és a hóban lábalván utána a mezítlábas, félmeztelen rajkók, boldogok voltak, ha foghatták a kopott, szürke, a bornyú nyalása folytán a háton barnára feketült rongyos katonaköponyegét.

Bejön a beduin az új szürke ruhában, a vastag posztójú szürke köponyegben. Most nem valami szigorú előírás a gombok fényesre pucolása, de a cigányé valamennyi fénylik, ez az a bizonyos fényesség, amelyről „még a légymadár is lecsúszik”. Van ugyan olyan szerb, amelyik éppen olyan füstösképű, mint a cigány, de azért a rom-ot mégis csak föl lehet ismerni a szürke öltönyben is, mert vele van a felesége. Szép barna asszony, tarka-barka ruhában, ahogy már a sátorosok öltözködni szoktak. Mindketten mód fölött büszkék, hogy ilyen helyen megjelenhetnek. Az asszony olyan mosolygó örömmel néz az embere arcába, mint a tükörbe, melyből a tulajdon szépsége nevet rá vissza.

A korotáró (ez a szabad ember neve, ellentétben a letelepült, földhözragadt glete csóréeval) szétnéz hely után. No, nem sok akad. De ennél az asztalnál még van egy szék. Az asszony állva marad, a cigány mit sem törődik vele. Akkor az asszony az asztalok között elmegy a másik sarokba a söntésig, ott kér a lánytól két kis üveg pálinkát. Kifizeti, elhozza, az asztalra teszi az embere elé, ő maga a szék mögött állva marad, és simogatja az ura ruháját a vállán.

A szomszéd asztalnál sváb katonák ülnek, éppen arról van szó, hogy van köztük két testvér, s az öregebb már mégis járta a tűzvonalat, míg a fiatalabbat, valami névcsere folytán, csak most hívták be.

- Mindegy az - mondja a köztük levő őrmester.

- Persze hogy mindegy - felelik -, csak bátran neki, ez a földolog. Nur tapfer hinein...

Hogy látják állni a cigányasszonyt, egy a székről a többi mellé a padra szorul, a másik a széket a menyecskének viszi:

- Tessék.

Emez asztalnál is szorítanak helyet a szerbek, románok, így az asztalsaroknál a nomád ember és az élete párja egymással szembe kerül. Nem szólnak semmit, csak nézik egymást, és a négy szem beszédéből, a büszke mosolygásból ki lehet olvasni, hogy azt beszélnek egymásnak, hogy valaha, mióta a világ csak világ, ekkora megtiszteltetésben volt-e részed? A tavaszi alkonyatba lehajló nap betekint a kis ablakon, és a füst kékes szivárványán át a két sátorosra veti sugarait. A napsugárban az asszony barna szemegolyója olyan sárgaszínűvé változik, mint a borostyángyöngy, a cigány orracimpájában pedig a vér olyan pirosan világít, mintha vörös üveg volna.

Nézik és megint csak nézik egymást. Az asszony képén mondhatatlan szeretet, bámulat és csodálat van az ő szépruhás, csillogógombú hőse iránt. Áthajol hozzá, az új sárga szíjat, a fényes címert simogatja a derekán. Néha szólnak egy-egy szót az ő kevert és kavart, érthetetlen nyelvükön, amiben van cigány, rác, román, és isten tudja csak, hogy még miféle. A pálinkához nemigen nyúlnak, látszik, hogy azt inkább helypénz gyanánt vették, hogy ilyen úri helyre juthassanak, ahol még sohasem voltak. Az asszony föláll, elmegy megint a söntésig, cigarettát vesz, és az ember elé teszi. Egy katona gyufaskatulyát tol elébük. A cigány tolja a cigarettát az asszonya elébe, hogy gyújtson rá ő is. Az asszony azonban szemérmesen int, hogy nem, ugyan hova gondol, hiszen nem a sátorban vagyunk.

De eddig itt, ahol mindenki barát és testvér, a korotáróhoz nem szólt senki. Egy másik asztaltól föláll egy szálas magyar, ráteszi a kezét a cigány vállára, és azt mondja:

- Mi fityög itt a sapkád mellett, cimborám?

Papiros van a cigány sapkájába dugva, fölnyúl érte, s a négyrétre hajtott cédulát kinyitja. A rajtavaló ákombákomok ismeretlenek előtte, ez a fehérek dájmánája vagy sivályija: ez egy fehér varázseszköz, aki ezt a fehér örök előtt fölmutatja, annak nem szól este nyolc órákor a takarodó. A fehérek nem fára faragják vagy kőbe vésik a bűvös jelvényeket, hanem papírra írják. Mondja a cigány:

- Ez kimaradási engedély.

- Tudom - neveti a magyar -, de hát ne tartsd ott a sipka mellett, mert sok égetni való rossz csont van ám itt köztünk. Aztán valamelyik kikapja a sapkád mellől, aztán akkor ú mén vele estére az asszonyához, nem te. Oda a köpönyeged ujjába tödd bele. Látod, a köpönyegujjodon föl van hajtva a posztó, annak a hajtásába tödd bele, cimborám, hogy el ne fogja valaki, testvér.

A cigány odadugja a papirost, és ismét nézik egymást az asszonnyal boldogan. A rom és a májko végtelenül büszkéek egymásra. Egy sváb fehér széket adott az asszonynak, egy rác gyufaskatulyát nyújtott a korotáró felé, egy magyar fehér testvérének nevezte a korotárót. Hát nem érdemes katonának lenni Fran Jozsip alatt?

1915

ETAL ÉS TÓNI

A kapásunk lánya volt az Etel, sudárnövésű, karcsú teremtés, de talán egy kissé sudárabb is, mint kellett volna. Nem jó matéria - vélte felőle az apja, az öreg Kánya Sebők Tóni, aki nem sok ügyet vetett az egész életre, mert már az ötvenes években a piemontézerek ellen verekedett az olasz földön, és sokszor volt a halállal szemközt. Szolgált vagy nyolc esztendeig, mindig oda alá, hol a Venedigbe, hol a Pádovába, és sokszor évődött az öreg nazarénus szomszédal, kétségbeejtven ezen istenfélő embert a régi katonatréfáival.

Tudvalevő ugyanis, hogy ha valaki a nazarénusságra tér, mindenkitől engedelmet kell kérnie, akit addig megbántott. Ha valakinek kárt tett, vissza kell térítenie. Ha valakit valaha meglopott, el kell mennie ahhoz az emberhez bűnbánattal, mondván: ennyit loptam ekkor meg ekkor, itt van az ára, és kéröm a bocsánatát. Ezt mind meg lehet tenni, ha valaki rászánta magát az új életre, de itten az volt a bökkenő, hogy a nazarénus annakidején Kánya Tónival szintén lent volt a piemontézerek ellen, és jó egynéhányat elküldött belőlük a nyugalomnak csendes éjjelébe. Kérdezte hát tőle olykor csendes tanyai gúnnyal Kánya Tóni:

- Hát azoknak hogy adod vissza azt, amit elvettél tőlük? Aztán hogy kérsz tőlük bocsánatot?

- Amely kérdésre az újhítú nemigen tudott felelni, csak ingatta a fejét, mert erre vonatkozólag nem talált utasítást a könyveiben.

Ilyen legény volt az öreg Kánya, aki a nagy sasorrától kapta ezt a gúnynevet, egyébként a derék és jeles sebőkhelybeli Sebők-nemhez tartozván. Mindig úgy nézte a világ sorsát, mintha katona volna, úgy is ment el az életből nagy hirtelenséggel, mintha kilőtték volna belőle. Alighanem azzal sem sokat törődött, mint ahogy az volt mindennemű dolgok felől a nézete, hogy egyszer, valaha, valamikor már mindenféle dolog megtörtént, s ez a nézete tág teret

engedett neki mindenféle furfangok előtt, amit azzal indokolt, hogy a király se mindig a katonákkal veszi be a várat, hanem fehér lovat áldoz érte.

Etel tehát - azazhogy a szebbszavú tanyai nyelvben Etal - ilyen észjárások között élt az özvegy vén katona kisdéd kapási lakásán; nem lehetne mondani, hogy valami sok törődés történt volna vele, mert nem is történt. Az öreg Kánya abban a véleményben volt, hogy a száraz betegség ellen nincsen orvosság, és kinek milyen sors van kimérve, olyan éri. Karcsú volt tehát az Etal, de karcsúbb, mint kellene, bár a járása olyan gyors és sebes, mint az ünőszarvasé.

Ez a szarvas járása, vékony formája tette alighanem, hogy szívesen váltott vele szót egy erős természetű legény, csupa izom, olyan, mint a vasék, aki napszámba járt a tanyába, s a forró homokon, a szőlővenyigék között való fulladt melegekből gyakran bement az udvarba, mert nem vitt magával vizeskorsót, jobb volt mindig a kútból meríteni az udvarban, ahol láthatta Etalt is.

Így történt, hogy idővel ez a fiatal Antal legény azt mondta az öreg Antalnak, hogy elveszi az Etalt, amire a sasorrú Kánya olyanformán legyintett a kezével, hogy: ha eddig csizmában jártál, ezentúl járatsz mezítláb. Azonban ez mindegy, mindenki azt csinál, amit akar, miután a sorsok amúgy is meg vannak írva a láthatatlan nagy könyvben és az égi lámpásokban, amiket a tanyai pásztor nyári éjszakákon át hanyattfektéből olykor addig bámul, míg csak szét nem foszlanak.

Tóni meg az Etal így összekerültek, bár többen mondták, hogy ennek nem kellett volna megtörténni, mert miért párosodjon az egészség a betegséggel, és az olyan katonaviselt legény, mint Dicső Tóni, másfelé is szétnézhetett volna a tájékon, mert elég messzire el lehet rajta látni amúgy. Azonban lehet, hogy az úgy van, hogy az egészség átruházódik a tiszta és erős szerelemben, de az alig is lehet másként, mert napszámba jártak mind a ketten és bírták. Etal még sudárabb lett, még karcsúbb, s bírván az aratási marokverést, az öreg Kánya ismét csak belegyőződött abba, hogy minden megtörténhetik a világon. S látván pedig, hogy élettapasztalatainak nagy igazságai így beteljesülnek, nagy hirtelenséggel meghalt, azt sem mondván, hogy befellegzett. Ilyen körülmények között az öreg Dicső sem tehetett mást, mint hogy szintén meghalt, amit annál könnyebben megtehetett, mert a zselléreknél szolgált, és azok szokva vannak a föld alatt való létezéshez. Így, az öregek Ábrahám ölében találván meg a másik lakást, a földi dolgokat itthagyták emezeknek. No, nem túlságosan hagytak, annyit nem hagytak, hogy abból ezek ketten is élhessenek, de ketten hagytak annyit, hogy ezek ketten rajta élhettek, a maguk munkája nyomán. Az egészség átadta a maga felesleges részét a betegségnek, és az a szó vert szét a tájon, hogy nincsen takarosabb asszony a környéken az Etalnál.

Történt azután, hogy a nagybajuszú és nagyszakállú király „kiszólt a szőr közül” a tanyákra, hogy aki katonának érzi magát kint a homokon, ne várjon túllem levelet, mert ögyéb dolgom is van most, nini, mint hogy mindön katonámnak leveleket írkáljak, nini... Tóni elkészönt tehát Etaltól, mint ahogy azt a régiek is tették annakidején, ha a szó szétvert a tájon, és elment még a tavalyi nyáron, mert rendes ember nem marad ilyenkor takarásban. Mehetett könnyen, mert kisdédet nem adott nekik az Isten. Etal pedig azt mondta, hogy ami dolog van azon a kettejük élhetésére való kis földön, elvégezheti maga is. Tóni meg ismerte már a szolgálatot, az igaz, hogy szolgálatban még nem verekedett, de verekedett odakint eleget, mikor gúnyolták azért, hogy a betegséget akarja elvenni.

Ment, aztán oda van mostig. Levelezi Etalt. Okos ember volt az a katona, aki kitalálta, hogy rózsaszínűek legyenek ezek a levélkártyák: így szebbek, mikor érkeznek, és már a rájuk való tekintés is csendes örömet lop a szívekbe. Etalt sűrűn levelezi ilyen kártyával Tóni, de nem a tanyára címezi, hanem be a városba ipamékhoz, mert azt a helyet hamarabb megtalálja a

messziről jött levél, mint a tanyai postás, mivelhogy ezeken a helyeken még mindig áll az a régi igazság, hogy arra közelebb, erre hamarább.

A rózsaszínű kártyapapiroson Tóni egészségkívánatokat küld mindazoknak, akiknek a jó egészségben levését óhajtja. Ez a levél bekezdése, és ez a levél vége is. Minden régies levél ilyen szokott lenni, ez a szokás a régi latin levélformáknak a maradványa, s úgy lehet, hogy a latinok is más népektől tanulták, mert a távolban levő mindig egészséget szokott kívánni az otthoniaknak. Dicső Tóni is ezt teszi csak, amidőn a bornyú hátán a levelet írja, amelyben a neve aláírásával tudatja Etallal, hogy hol van.

Tudatja vele, hogy hol van.

Ez persze most már megint más dolog, s az ilyesmit a városi észjárás előtt világossá kell tenni. Etalnak ugyanis ott kint a homokon az teljesen mindegy volna, ha Dicső tudathatná vele, hogy odafent olyan helység körül van-e, amit Ziksównak, vagy Vókzisznek neveznek, mert ebből úgysem okosodna ki. Etal azt akarja kitudni a piros kártyából, hogy Dicső a tűzvonalba van-e, vagy a második vonalba, vagy pedig a munkásosztálynál, mert a remény és a kétség eszerint váltakozik a lelkében az életpárja iránt.

A levelet tehát Dicső sehonnan sem írja, mert nem is szabad valahonnan írni. Ellenben meg-egyezés van az Etallal, hogyha a levélkártya alján a neve megkezdését, a Dő betűt így kanyarítja, akkor hátul van, ha pedig emígy a nyomtatott Dő betű formájára rajzolja, akkor az első tűzvonalba van. Ebből Etal megérti azt, ami neki kell, és küldi a dohányt, mert Dicsőnek csak az a baja, hogy kevés a dohány.

Ami levelet most küldött Dicső, abban nem szól a dohányról. Sok szép egészségkívánás van az elején és a végén. A közepében pedig benne, vonalozott sorokban (alighanem a bajonettel vonalozta):

Szeretet kedves párom, szeretet feleségem, kedves jó párom, itt jó idő van, virágzik a barackfa és a körtefa, szeretet kedves párom.

A levél a nyomtatott Dő betűvel van jelezve, mutatván, hogy Dicső a tűzvonalból tudatja Etallal, hogy ott a körtefa virágzik.

Mennyire vágyhat ennek a tanyainak a lelke haza, mikor itt virágba van borulva az egész Sebőkhegy ilyenkor, s mégsem tudat mást, csak hogy némely fa már ott is virágzik.

Megérti azonban ezt is Etal, mert hiszen nemcsak politikából, hanem lelkekből is lehet a sorok között írni.

Etal, mikor a mását küldi a levélnek, azt írja benne:

Ne tarts semmitűl, Ditső, learatok magam is. Egy sort levágok, aztán markot verök. Azután mögint egy sort levágok, aztán mögint markot verök. Azután van segítő is. Ugyan aki idejár segíteni, arrúl mind azt mondják, hogy a szeretőm, de hát hagy mongyák...

Rózsaszín levelezőkártyák így váltakoznak egymással. Tóni áll a határon, és Etal áll a földeken.

1915

TANYAI ASSZONYOK

A földművelő ember vasárnap délelőtt elmegy valami olyan helyre, ahol a szomszédokkal, a környékeliekkel találkozhat. Ez a hely a templom előtt, néha pedig a bormérésben van. A tanyákon legtöbbször csak ott, mert ugyan van már kint a mezőkön négy templom, de azok egyes vidékektől olyan távol esnek, hogy némely tájék emberei csak az élet nagy dolgainál: keresztelezésnél, esküvőnél s a halál alkalmával jutnak el a templomba. Azonban vannak apróbb kápolnák itt-ott, oda olykor vitetnek ki barátot, hogy misézzen és gyóntasson. Ugyan a keskeny falak közé ilyenkor be sem fér a lelkiekre összegyűlt nép, a gyóntatás pedig a szabad ég alatt történik valamely fa tövében; ilyenkor a fa lombja a templom. Azután vannak kint jobbmódúak, akik a földjük előtt az útszélre díszesebb keresztet állíttatnak. Az állíttató a nevenapján itt misét tartat. Ha pedig elhal, az utódok tartatják meg az elhalt nevenapján a misét: emlékezete ily módon megőrzésben marad. Ilyen helyen a szent aktust is a szabad ég alatt tartják meg útszélen. A pap miséz, amelyik kocsí arra megy, megáll, a rajtalevők az úton álló néphez csatlakoznak, vagy pedig lekuporodnak az árokpartokon. Nincsen azonban ez azért minden fény nélkül, s a gyerek, akit elvitt oda az anyja, dicsekedve újságolja otthon:

- Ott mindön vót. Mert még mozsárdurrogatás is vót...

De ha nincsen ilyen jeles nap a környéken, akkor csak a bormérésbe mennek az emberek. A tanácskozás ott történik meg afelől, hogy milyen földmunkát kellene végezni a jövő héten. Mert a föld megkívánja a maga munkáját lehetőséig, ha azt akarjuk, hogy teremjen is.

- Szépen köll vele bánni - mondják. - Mőg okosan.

Afelől folyik hát a tanácskozás, hogy az elvégzendő munkák közül melyik az előbbrevaló. De mégis, melyik várhat még egy hetet. Beszélgetés közben aztán egymás tapasztalatán okulnak az emberek, s megszívlelik az öregek tanácsadásait. Azután akinek munkásra van szüksége, azt is ott fogad a bormérőnél, ahol közös egyezéssel szintén azt is megállapítják, hogy mekkora legyen a következő héten a napszám. Ez az egyezkedés békés szokott lenni, s hamar megtörténik. Néha hallatszik egy-egy beleszólás: - De a Lovászi Jancsinak a gyüvő hétön már nem gyөрőknapszám jár, hanem embőrnapszám. A Jancsi már nem gyөрők, hanem legény. Mert a múlt vasárnap már vereködött is a tánchelyen.

(Csakugyan, a Jancsinak be van kötve a feje, jeléül annak, hogy az első legényi virtus-mérkőzésben biz azt beütötték... No, de hát majd visszaadja.)

A vasárnap délelőttnek ez a dolga. Ebéd után pedig a gazda otthon tárgyalja meg a következő héten végzendőket. A család az asztal mellett van, a gazda ül a régiektől örökölt gondolkodószékben, ha ugyan még megmaradt. A gondolkodószék nem olyan, mint a többi. Nemcsak háta van, hanem karfája is. A magyar fotel volna, de a fotel neve a magyarban párnás karosszék. A fából való karfás széke meg karosszék, vagy pedig, szókopás révén, karszék. A gondolkodószék azonban mégis más. Díszesebb holmi, faragott, festett. Virágok vannak rajta: nefelejcsék, rózsák, tulipánok. A belső hátán domború faragások, az ország címere. Betűk: „Éljen a kiráj!” Továbbá: „Dobó István uramé.” Ebből a székből szokás megtárgyalni vasárnap délután pipaszó mellett az asszonnyal, a családdal a jövő hét munkáját, hogy holnap, hétfőn hajnalban mi dologba fogunk Isten segítségével a földben.

Az ember is mond valamit, az asszony is szól. A gyerekeket kérdik, hogy mit hallottak a tanító úrtól, mikor lesz a vizsga? Hogy - ha az iskolából szabadulnak - segíthessenek a pásztorkodásban, babszedésben, a jószág körül, megymás. A Marci elnyargalhatna a Badáron a kovácshoz, mert lotyog a lábán a patkó. Az asszony mondja:

- A Pista is elmöhetne a Mihály sógorékhoz, hogy adják kölcsön a nagy fűrőt, mert a padlás-létrát mög köll csinálni, különben szétesik, aztán akkor hogy mögyünk a padlásra. A bótba is el köllene mönni drótért mög lámpaüvegért, mert már csak egy van.

- A bótba - mondja a gazda - majd a Marci mönjön el lovon, mert messze van.

Így megy azután a közönséges napi munkás földművesélet dolgainak meghányása-vetése szokás szerint.

Ma azonban más a szokás.

A gondolkodószék nagyrészt üres, vasárnap délután nem ül bele senki, hogy tanácskozzon földanya megművelése felől. A gazda király szolgálatára, ország használatára „oda” van. Mert „elő” van az ember, ha a tanyában van, „haza” van az ember, ha a városban van, és „oda” van, ha másfelé van. Most pedig jól oda van másfelé, nem is lehet tudni, hogy hol. Az asszonyokra maradt a gazdálkodás, a tanácskozás feje hiányzik. Az emberek egyre kevesebben járnak vasárnap délelőtt a beszélgetésekre, és a Miska napszámosgyereket sem a tánchelyen avatja már legénnyé a virtus. Másfelé „áll bennük az erkölcs”, és szép tanulmányokat szereznek rohamoszlopok elején fejbeverésekben.

De bár a gondolkodószék gondja az asszonyokra maradt, a határban, ahogy a kocsi halad, látni lehet, hogy bírták vállalni ezt a gondot. Olyan szép minden, hogy a lélek röpdöshet örömében. A kalászosok, a kukorica, a krumpli. Kukorica nem sok van. Az asszony beleült a gondolkodószékbe, és arra a megállapodásra jutott, hogy kevesebb kapásveteményt és több kalászost kell csinálni, mert a kapáláshoz nem lesz elég a munkaerő. Éppen csak annyit, amennyi otthonra kell. Inkább a rozbúzáat használták, mert a homok és a rozs jó barátok. A kapa vasát inkább a krumpli körül fényesítik. Mert a kapavas akkor fényes, ha munkáskezekben van a nyele. Egy asszony áll, kapával a kezében az út mellett, a krumpliföldben:

- Adjon isten jó röggelt, Vera asszony.

- Adjon isten maguknak is.

- Ejnye, de gyönyörűséges a krumpliföldje, Vera asszony.

Szerény büszkeséggel feleli a tanyai:

- Mögadtam neki a módját, ahogy csak löhetött. Csak azután most már röndös fészökalja lögyön. Jég ne lönne, fagy ne lönne, köd ne lönne.

Elneveti magát.

- Nagyon sok „ne lönne” köllene.

- Az igaz.

- Csak mán - véli - a háborúnak vége lönne. Hogy hazagyühetne az embör mög a fiú. Maguk jobban tudják odahaza: ugyan mikor lössz vége?

- No. Majd. Idővel.

- Idővel? - kérdezte az asszony. - De jól biztat!

- Hát pedig most türelömkönyérön köll élni.

- Tudom - mondja Vera -, hiszen azon vagyunk.

S kapál tovább szorgalmasan, hogy a krumplinak meg legyen adva, amit kíván, hogy azután a krumpli is megadja azt, ami tőle megkívántatódik. Néha fölhúzódik szép magasra, a szára megnő, de a földben nem sokat termel. Van az úgy, hogy így néha megjártssa magát. Lehet ugyan, hogy az idén másféle lesz a szokása.

Az asszonyok szorgos gonddal vannak rajta. Föltúrták a földet, ahol csak lehetett, a ház háta mögött levő árnyékos kis pihenőt sem kímélték, mert úgyis kinek most az enyhely. Sok a dolog, nem ér az ember délután egy kicsit beleringatózni a félszenderbe.

- Úgy szunnyadunk csak délután - mondják -, mint az öreg Hódi szokott, míg élt. Hogy állva a fa ágába fogódzott egy kézzel.

Ez csakugyan jó szer a délutáni hosszú alvás ellen. Mert mikor a fába fogódzó karjában a vér elhervad, akkor a kezével elereszti a faágat és elesik. Jó puha ez az áldott homok, nem üti meg benne magát, de fölébred. Próbául ajánlható mindenkinek. Az öreg Hódi ilyen elvek mellett élt lehetőségen hosszú életet, és akkora földeket ragasztott meg, hogy öregségére dicsekedve mondta: Annyi a cselédöm, hogy ha közibük állok, még a szél se érhet tőlük.

Bár persze, hogy az ilyen örökké húzó-vonó élet is, mint az öreg Hódié volt, mit ér, az más kérdés. De most olyan szigorú világ van, hogy a Hódi példaadását kell alkalmazni: öreg, elhalt, takarékos magyarok élete így tanítja most munkára a fiatal asszonyokat, akik gazdák a földben, mert a gazdák más földön vannak; akik ássák mélyre a földet, gondolván magukban szeretettel az urukra, akik még mélyebbre ássák a lövészárkokban azt a más földet.

Szép májusi esők után olyan ez a föld, mint a paradicsom. A tetején színes virágok, dús, haragosan duzzadó növények, amik mind a föld alól, az ősök csontjaiból táplálkoznak: e virágok és növények, emberek, mind az ősök üzenetei, akik így küldik az élőkhöz szeretettel élő leveleiket. Nem igaz az, hogy mostanában találták föl csak a postát. A rokonok már ezeknek előtte is levelezték egymást, a föld alul meg a föld fölül.

Szép volna az ilyesmin sokáig elgondolkozni, de nem ráérős az idő, a homlokába csapzott barna haját félresimítva, újra csak munkába fog az asszony. Sok gondolatot belekapálhat a földbe. Bizonyára gondolja azt is olykor, hogy az emberével vált üzenetet, mondván: látod-e párom? Mert az sem igaz, hogy a drót nélkül való telegrafálást csak most találták volna föl. Ó, a lelkek már régen telegrafálnak, az üzenetek mennek és jönnek a levegőn át: mikor valaki alszik, aztán nagyot rúg a lábával, akkor üzenet ment rajta keresztül.

Ugyan nem kell mindig poétázni. Lám, itt a másik tanyában, kifelébb, az öreg Jóljárt valóságos levelet szerkeszt a nagyságos polgármesteri hivatalhoz négy mázsa rozsبúza irányában. Jóljárttól elrekvirálták ugyanis a rozsot, és Jóljárt úgy véli, hogy nem történt méltányos módon. Vigyék el attól, akinek több van. Neki csak éppen ennyi volt, aztán most mi lesz? Hát adják vissza, mert ez a rendje a dolognak. Jóljárt levele alig nyolcsoros, nincsen ebben sem ennél fogva, sem minekutána, sem sőt, sem tehát, sem annál linkább. Öreg Jóljárt tudatja a nagyságos polgármesteri hivatalt vezető tekintetes polgármesterrel, hogy a négy méter rozsبúzáat adják vissza, mert arra szükségük van a malacoknak is meg neki is. Mert ha nem adik vissza, a malacok is füvet ösznek meg ő is. Utoljára - végzi a levelet Jóljárt - a malacok még csak öhetnek füvet, de én nem öszök füvet, mert én embör vagyok... Zaporogi szabad kozákok írhattak valaha ilyen ultimátumokat a muszka cároknak, akik ellen hadakoztak, bár hiszen régen volt az is.

Igaza van-e öreg Jóljártnak, vagy sem, azt valójában nem lehet tudni. Ez azon kérdés mellé sorozandó, hogy milyen magos volt voltaképpen a babyloni torony. Lehet, hogy igaza van Jóljártnak, lehet, hogy csak tréfát szerkeszt, a mérgét töltvén a papirosra afölött való indulatában, hogy úrfélék lépték át a tanyaküszöbét, anélkül hogy oda hívtak volna. Annyi

bizonyos, hogy minél kijebb halad a kocsi, annál alkalmasabb a kenyér, a háborús sorsok, életek, izgalmak világát annál kevésbé ismerik. Hogy az embereknek el kellett menni, abba mindenki bele van nyugodva. Ha kósza cigánybanda támadná meg éjszakának évadján a tanyát, akkor is az ember megy ki először ellenük. Ez sem más, csak hogy nagyobbban van. A sors kit eltalál, kit nem. A hazát hagyni nem lehet. Az ősök szerezték, itt fekszenek lent a föld alatt Árpád lovasnépei, ez tudott dolog, mert a földmunka alkalmával gyakran előtárulnak a lovukkal temetkezett elődök fegyveres sírjai, a virágokat is azok küldik a kései utódnak biztatásul fölfelé.

- Hát a János?

- Hát a Sándor?

- Möghalt.

- Itthon?

- Oda.

Ennyi az egész. Hogy a lélekben mi van, az nem látható. Éjjel lehetnek sírások és párnarágás a nagy sötétség kietlenségében. De így, mások előtt? A fogak összeszorítódnak, a fej kissé félrehajlik a naptól fölpirult barna asszonynyakon, s a szó, amivel a szívéből való darabnak elszakadását tudatja: möghalt. A könnyek nem a piacra valók.

1915

SZIBÉRIA

Közismert mondás, az újságokból is, hogy a magyar akkor tanul földrajzot, ha háború van. Mert akkor legalább megnézi a háborús hely térképét, ami benne van az újságban. Másként azonban a földrajzi tudományok nem valami kedveltek, nem is sokat adnak nálunk a tanítására. A középiskola harmadik osztályában van a gyerek kezében utoljára földrajzi könyv, azután már csak még egyszer tanul keveset a történelmi földrajzból. Azután, ha csak később az egyetemen nem a tanári foglalkozást választja pályául, többé a tanulóévekben nem ütközik földrajzi könyvekbe.

Így azután nem is túlságosan nagy a tájékozottság, ha csak nem bélyeggyűjtő valaki, mert ennek a szenvedélynek a révén meg szokás tanulni a földrajzot. Mint a régi pénzgyűjtés révén a történelmet.

Azonban bélyeggyűjtők kevesen vannak, azok között az asszonyok között pedig, akiknek az uruk vagy a fiuk most orosz fogságban van, alighanem egy sincsen. Erről a tájról pedig sokan vannak orosz foglyok, mert egyik egész ezredünk bent volt a przemysli várban, mikor Kuzmanek az éhínség miatt megadta magát.

Jönnek hát a fogolylevelek Oroszországból az asszonyokhoz, s az asszonyok följönnek a levelekkel a közkönyvtárba, hogy mutassuk meg nekik a mappán, hogy hol van az uruk.

- Ugyan, jó asszony - gondolom magamban -, ugyan mit nyersz te azzal, ha odabökök az ujjammal valahova arra a színes papirosra s azt mondom: itt van.

Ezt azonban csak gondolom, de nem mondom, mert hiszen hogyan is merészelhetné az ember megbántani az anyá vagy a hitves szent érzéseit. Sőt inkább jólesik, hogy ide folyamodnak, mert úgy gondolom, hogy a közvagyonból fönntartott közkönyvtár akkor végzi rendben a

dolgát, ha a közönség minden rétegére nézve olyan, mint valamely német Auskunfts-Bureau. Jönnek hát a levelekkel, és szorongva kérdik, hogy meg lehet-e azt a helyet találni a mappán (a tanyai makfát mond mappa helyett). Szerencsére megvannak az André-féle atlasznak s a Mayer-féle lexikonnak az új kiadásai, e két igen érdemes német munka alapján pár perc alatt el lehet igazítani minden kérdést. Pedig néha elég bonyolódottak, mert az orosz a foglyait igen messzire elhurcolta. Vannak ugyan a Kaukázus vidékén is, a Káspi-tenger mellett is, de némely részét nagyon messze elvitték Ázsiába. Gondolom, hogy úgy lehet ez a dolog, hogy azok a transzbajkái vonatok, amik Japánból hoznak nekik segítséget, úgy is üresen mennének vissza, hát ezekkel az üres kocsikkal elvitetik a foglyokat olyan helyre, ahol az őrzésük nem nehéz, mert nagyon messze vannak a hazájuktól. Mert onnan már csak legföljebb Kínába lehet átszökni.

Mert egész odáig, a Japánnal szemközt levő tengerpartig elviszik a foglyokat. Ha a béke beáll, hosszú idő lesz azoknak onnan a hazajövés. Tegnap is egy igen tisztán öltözött fehérszemély jön, a kezében a levéllel, hogy hol van az a Nikolajevszk-Usszuriszk, mert az ura onnan íratta ezt a levelet. Hát - gondoltam -, a jó fene tudja csak, hogy hol van, hiszen Oroszországban több Nikolajevszk van, mint nálunk Szent-Márton - azonban André majd kisegít. Csakugyan. Szibériában, a Japán-tenger felé van az Usszuriszk-öböl, ott folyik az Usszuriszk folyó, s ott van Nikolajevszk városka.

- Jó messzire elvitték az urát - mondom. Balkézze mutatok a makfa balfelére, hogy itt vagyunk mink, a jobbkézze a makfa jobbfelére, hogy ott van ő.

- Hű! - csattan föl az asszony. - De messzire elsarcolták szögént...

No, de legalább így most már az asszony láthatja a makfán, hogy hol van az ura. Nézi azt a kis kerekséget a makfán, ami oda van rajzolva, hogy ez Nikolajevszk. Csodálatos az emberi lélek, amiben az ilyesmi is némi megnyugvást kelt. Nem teljesít ugyan, ez nem is kívánható. S más egyéb bajok is vannak. Az asszony mondja:

- Az uram azt írta ebbe a levélbe, hogy sürgönyözzek azonnal afelül, hogy egészségössek vagyunk-é. Jártam már a postán, de ott azt mondta a kisasszony, hogy oda nem lehet sürgönyözni, mert oda nem vezet el a drót.

A drót... Ez a kis hitvány holmi, amely behálózza és keresztüldrótozza az egész földet. És miként várhatja az az ember ott a föld túlsó oldalán az asszonynak meg a kis családnak az egészségéről a választ. (Tanyai nyelven: választot.)

Cédulát kell tehát írni az asszony részére, hogy oda elér a drót. Mert a tengerparton álló Vladivosztok felé vezető vasút mellett ez a hely vasúti állomás. Ha pedig vasúti állomás, akkor muszáj drótjának lenni.

Az asszony ezen is csillapodik. Már nem piheg olyan izgalmasan a melle, mint mikor jött. Mert lehet sürgönyözni az embörnek. De még előbb lehajol a térképre.

- Ugyan, mondja már - kérdezi -, micsoda ország ez, ahun az uram van?

- Hát az Szibéria. A napkelet felől való része.

Az asszony összeteszi a két kezét, és szótalánul nézi a makfát.

- Szögény uram - sóhajtja aztán -, ott a hidegbe, hóba, fagyba, jégbe... A fejemre szeretném kulcsolni a kezemet, hogy úgy jajgassak... Én párom, én hitvőspárom, de mögszenvedsz...

A szerető léleknek ezt a fájdalmas kitörését már nem először hallom. Rettenetesen hat rájuk az a szó, hogy: Szibéria. Jég, fagy, hideg, hó, dermedés, fagyott föld, világtalan mező, ólom-bánya jut az eszükbe.

Ilyenkor alkalmas egy kissé erősebb beszédet használni:

- Van fagy a fenét! Ugyanolyan délkörön van, mint a mi országunk, nézze csak itt ezt a makfát. Az a nap süt ott is, ami itt. Télön ott is hideg van, nyáron mög ott is meleg van. No. Nincsen ezön mit sírni. A felső részin hideg van, de a déli részin meleg van.

Az asszony a két szép barna szemével a könnyei szivárványán keresztül föltekint.

- Aztán ez így van? - kérdezi.

- Hát persze, hogy így van. Nincsen a maga ura belefagyva a jégbe.

Mentegetőzve mondja:

- Úgy tanultuk az iskolában, hogy az a Szibéria a legröttentőbb zord vidék. Hogy ottan nem él mög még az állat se, nemhog az embör.

Azután elmegy az asszony. Előbb a szokásos kérdés, hogy mivel tartozok a szívességért, azután, hogy akkor hát az Úristen aranyozza mög a kezit, azután kimegy a házból, s ahogy lehalad a följárón, újból csak erős sírás könnyei fakadnak ki az asszonyból. Nem bírja a lelke elhinni a vigasztalást, mert az iskolakönyvek egészen mást tanítanak.

1915

ÖREG REGRUTÁK

Már még a múlt nyáron, mikor mentek felfelé meg lefelé a csapatok, hallani lehetett, amint a vasúti állomás felé menés közben ki-kiszólt a sorból egy-egy idősebb tartalékos a csapat mellett haladó civilre vidáman:

- Hát öreg tatám, maga nem gyün? Olyan szépen elillene pedig ide közéünk.

A civil, a régi katona, aki csak megszokásból ment ki a „rég ezreddel mög a fiatalokkal” az állomásra, nyugodtan mondta neki vissza a sorba:

- Várjál fiam, várjál. Negyvennyolc vagyok én már. De azért ne tarts attúl, hogy ha hívnak, ne mönnék. Öreg katona vagyok én. Mikor én szolgáltam, te még pöndölös ingben csúszkáltál odahaza a porban.

Úgy, úgy. Ezen nevettek a menők s az itthonmaradottak egyaránt.

- Ugyan - mondták a katonák -, kend már irtóztató öreg szentség, a kend csontja már el se bírná a bornyút.

Emez megvigasztalta:

- Ne féltsd azt a csontot, fiam. Elbírja az még, ha épp muszáj. Ha majd a bornyú ökörré nyílt a hátadon, elmögyök érte, aztán átvöszöm tülled.

Tréfákozás volt az ilyen beszéd eleinte, senki sem gondolta volna, hogy valóra válhatik. A régi, kiszolgált katonák, akik már a népfölkelésből is kimaradtak régen, akiknek a szobája falán már barnult aranyos rámában van üveg alatt a végelbocsájító levél, eleinte csak évődés-formán kérdezték egymástól, ha találkoztak az utcán:

- Hát mink mikor mögyünk, komám?

- Majd szólnak, ha köllünk, komám.

Persze, ez nem is mehet másként. Amíg nem szólnak, nincsen mit keresni ezen a dolgon. Előbb hadd menjen a fiatalja, az még könnyebben bírja, a vére is melegebb az ilyen fürge mókusnak. De azután a régi emberek egyre csak komolyabban kezdték vallatni egymást: - Hát nem mögyünk, vagy mi? Nem köllünk? Már csak annyiba néznek bennünket, mint a sömmit?

Akkor azután meg egymást nevték, és egymáson évődtek az emberek, akik egykoron a király fegyvereit messze földeken „hurcolták”. Arra, ki időközben hasban elvállasodott, azt mondták, hogy ne is várja, hogy hívják, mert az ilyen könyérpolcűresítő még kránfutternek sem való, bár hogy voltaképpen mi volna az a kránfutter, arról nem történt magyarázat. Hát kránfutter, aztán kránfutter. Aztán ha fölfelé kellene sturmolni a hegyre, mit csinálna azzal a nagy pókhasával? Mert azt nem lehet úgy elhajítani, mint a bornyút.

- Hát nem - szégyenkezett az elkövéredett koma. Lehajtott fejjel tekint végig megvastagodott termetén, és sóhajtván teszi hozzá. - Hej, sokba van ez neköm, kár ezön évödni.

Igaz. Nem tehet róla, hogy ott vállasodott el, ahol nem kellett volna. Elég neki a maga baja.

- Az ám - mondja részvétellel egy soványra maradt régi katona -, amelyik kerítésön én körösz-tülugrok, azon a kövér koma csak úgy jut át, ha előbb gödröt ás alatta, mint a kutya szokta.

Nem megy azonban az ilyen beszéd valami sértésszámba, mert az egyidőből való emberek, akik együtt voltak „oda”, leginkább mind csak úgy testvérszámba mennek. Annak idején, a fiatal erő virágjában, külön játékokat is csináltak egymással. Nem kis csillagrúgatót, ágyeresztést (ha volt ágy), sátoröntést (ha volt sátor), álmában lepedőbe való bevarrást, pokrócolást, meg egyéb ilyen szelíd játékokat, amikben a fiatal vérben a tábori élet unalmasságai között fölgyúlt energia tombolta ki magát. Az volt felőlük a nézet, hogy szükséges néha az ilyesmi, akárcsak a köpülőzés vagy az érvágás.

Nem haragudtak hát meg egymás között az öreg komák. Csak furfangoskodtak azon való igyekezetükben, hogy valami olyasmit mond hassanak, amin nevetni lehet. Jó ember az ma, aki a nevetnivalót kitalálja, mert nagyon sok sors van most olyan, amelyik a szomorúságokat találja ki.

Időközben pedig bejött, azaz hogy kijött az új törvény, ami az öreg komákat és testi véreket illetné. No, most már - állapították meg - nekünk is vetnek majd néhány szót, nem néznek le bennünket annyira, mint eddig, hogy még csak nem is hívnak. Bizakodások történtek. Hát nem vagyunk mink annyitérők, mint a fiak? Az.

Azonban a kijött törvény sokáig nem szólt semmit. Hallgatott az öregek felől. A törvény megvolt, de semmiféle érvénye sem mutatkozott. Mondta is felőle ez a Tisza széli Csányi János, öreg trombitás:

- Olyan, mint az alvótöltés. Van is, meg nincs is.

Az az alvótöltés, amit valamikor a víz ellen csináltak, de később meg elébe a víz ellen jobbat csináltak, s azóta a második töltés áll ugyan, de csak haszna nélkül alszik, senki sem tudja, hogy miért van.

Az új törvényről is ilyenforma nézetben voltak némely régi, egykori fegyveresek, hogy ha már megvan, akkor csináljanak is vele valamit. Vagy legyen, vagy ne legyen. Mit ér az, ha azt mondja, hogy behívhatók vagyunk, de nem hívnak. Csak a türelmes Selymes János figyelmeztette a többi:

- Várjatok csak, várjatok. Mert régi szokás-mondás az, hogy ami késik, nem múlik.

Csakugyan, az újságokban egyre jobban kezdett a szó verni aziránt, hogy ekkor meg ekkor érvénybe lép az új törvény. Ahán - mondták az emberek -, hát a régi katonáit mégiscsak együtt akarja látni a király. A nagy piros papirosok szétröpültek a tanyák kapitányságaiba, s odaszálltak a tanyai kapitányok, esküdtek háza falára, s felakasztódtak a korcsmák, csárdák szobájában a szögre.

- De különben - vélte a csárdás - legjobb az ilyent az ajtóra szögezni a kilincs mellé, mert akkor mindönki belebotlik.

Úgy igaz. Az emberek belebotlottak s olvasták. Az egyik szépen hangosan, a másik lassan, betűzve, némelyik sehogy sem, mert az ötven év körül valók között vannak, akik nem tudnak írást. Negyven-egynéhány év előtt, mikor még ők gyerekek voltak, más világ járta a tanyákon, kevesebb volt az iskola. Ma van vagy nyolcvan körül való, akkor volt valami húsz; aki gyerek messze esett tőle, nem járt bele. Meg ha járt is néhány télen át, idővel elfeledte a betűt, különösen ha nem került katonasorba, ahol visszaszoktatták rá.

Olvassák a piros papirost. Aki katona volt, az bizonyos fontoskodással és büszkeséggel, mert úgy érzi, hogy a papirosról most egyenesen őhozzá intézi szavát a király, az egykori ezredes úr, az egykori vitéz kapitány úr, míg aki nem próbálta a katonai sorsot, egy kissé féloldalt tartja a fejét. Ennek az jár az eszébe, hogy haj-haj, nehéz lesz azt deresedő fejjel megtanulni, amit a másik már el is felejtett.

No és hát aki katona volt, az az évszámokkal is inkább rendbe tud jönni. Mert azt bizonyosan tudja, hogy hánybeli, vagyis hogy melyik esztendőben sorozták. De már például Muladi szomszéd így adja föl a kérdést: - Hát most már énvelem igazság szerint tulajdonképpen mi lősz?

- Már miért?

- Hát hogy - tanakodik Muladi - én mönjek-e, vagy ne mönjek?

- Itt van az írásban, hogy aki ötven évig van, az tartozik az ország szolgálatára lőnni.

- Úgy ám - feleli Muladi -, csakhogy én nem tudom, hogy hány esztendő vagyok. Hogy úgy ötven körül, azt én is úgy vélem. De hogy egy-kettővel alatta-e vagy fölötte, azt már nem tudom.

Ilyen „kétközbe” alighanem nemcsak Muladi jut. Még a volt katonáknál is megtörtént, mikor még tavaly a népfölkeléshez hívták be őket, hogy a hirdetésben kitett esztendőket eltévesztették, azaz hogy összezavarták őket. A születési évet összetévesztették a sorozási évvel, s nem ők voltak benne a hibásak. A múlt században még négy korosztályból soroztak, s így nem sokat numerált az, hogy ki hányban született, hanem, hogy hánybeli sorozás volt. Mert akit az első korosztályból soroztak, az már kiszolgálta a három esztendőt, s hazament mint kitanult öreg katona, mikor az ugyanazon évbéli születésű ember, akit csak a negyedik korosztályból soroztak be, még csak nem is fogott fegyvert. Azután jóval többen voltak abban az időben, akik idő előtt, tizennyolcéves korukban álltak be. Viszont a szolgálat elől való eltakarás is könnyebben ment, mert nem volt meg a katonai közigazgatásnak a rendes rendje, s nem akadtak olyan hamar rá az úgynevezett katonaszökevényekre, mint most. Volt aztán az ilyen között olyan, akit huszonhatéves korában soroztak. Minélfogva a születési év alapján nem is lehetett az emberek katonamivoltja felől eligazodni, hanem csak a sorozás esztendeje volt az útmutató. A mi időnkben még az a kérdés, hogy „hánybeli”, sohasem azt kérdezte, hogy melyik esztendőben született, hanem hogy hányadik évben sorozták.

Most pedig a születési év az irányadó, és ebben a külsőbb részek öregjei között lesz, aki megtéved. Mert tavaly is, mikor az öreg volt katona-népfölkelőket szólította a király, voltak ilyen megzavarodások. Megszólít az utcán egy öreg hagymás magyar a makói tanyákról, tarisznyával a vállán, de a tarisznya már üres.

- Nézze már, kéröm - mondja méltatlankodva -, szóltak nállunk is, hogy gyerünk be, hát csak begyüvök. Azt mondták, kétnapi eleségöt hozzak, hát hoztam, de már elfogyott. Oszk most már itt állok negyedik napja a kaszárnya előtt, de még csak hozzám se szólt sönki. Nem szólítják az embört.

- Hát hánybeli maga?

- Hetvenötbeli.

- Nem löhet az, bátyám, hiszen maga jóval öregebb, mint én.

- Hát persze hogy öregebb vagyok - mondja a magyar -, hiszen mondom, hogy hetvenötbe soroztak engöm a makai városházán.

A katonai hirdetés pedig, amelyiknek a szava szétvert ott a Maros menti tanyákon, a hetvenötben születetteket szólította a régi zászló alá. Az öreg magyar pedig hetvenötben már katona volt, így hát ötvenhatban született, tavaly lehetett olyan ötvennyolc körül való. Mesébe illő naivság, de egyúttal a néplélek hőskölteménye is lehetne az ilyesmi: az öreg tanyai nem kereste, hogy ő már mennyi idős, hogy ő már nem is lehet katona, hogy már tőle nem követelhet senki semmit, ő csak egyet tud, azt, hogy alighanem valami baj lehet, mert a király szólt, hívja régi katonáit, hát csak sebesen két napra való szalonnát, kenyeret a tarisznyába, azután gyerünk. Azután íme, mily megbotránkozva mondta: lám, már itt van negyednapja, a tarisznyája is ellaposodott, és még csak nem is szólították!

- Jaj - mondta a fölvilágosítás után -, ma már az egész világ másként forog, mint azelőtt. Az urak már megint kitaláltak benne valami változtatást.

A világ bizony másként forog. Sőt olyanformán forog, legalább így katonai szempontból, ahogy még sohasem forgott. A régi időben is előfordult, hogy gyakorlatra berukkolt a főszolgabíró meg a hajdúja, azután a bíró káplár volt a századnál, a hajdúja meg őrmester. De most már apák és fiak lesznek, azaz hogy lehetnek ilyenformán.

Erről sok szó is esik. A városi katonai hivatal fönt van egy kőház második emeletén, a lépcsőkhöz nem szokott tanyai embernek egész hegymászás az ilyesmi, szinte lihegnek, mire fölrénnek. De azért igyekeznek, mert ott történik az „iratkozás” az új törvény szerint. Olykor viharos örömök vannak a hivatal folyosóján, ha olyanok találkoznak, akik már régen nem látták egymást, pedig valamikor, huszonnyolc-harminc év előtt, egy században voltak „standbeliek”.

- Nini - mondja egy negyvenkilences ember -, hiszen ez mög a firer úr Borsodi! De möghízott a pofaszíjad, komám!

Pofaszíja. A rendes beszédben nem járatos szó, de a régi bakanyelvben az arcot, a fej képes felét jelenti. Úgy lehet, hogy az az ember ezt a szavat húsz-néhány év óta egyszer sem mondta ki, de most, hogy újból regruták lettünk, az emlékezések visszatorlódása nyomán megint csak elhatalmasodott a szavajárásában a már feledésbe jutott katonanyelv.

Barátságos kezelések történnek a kopottfalú folyosón. Némelyek oly régen nem látták egymást, „hogy az ritkaság”. Illetve az a ritkaság, hogy most találkoznak. A városi ember, ha az egyik ismerős Erdélyben, másik Túladunán lakik is, csak találkozik egymással valahol, vagy a vasúton, vagy Budapesten, vagy pedig ha nyáron elmegy valamerre. A tanyák emberei

nem laknak olyan messzire egymástól, némely része mégiscsak ritkán találkozhat. Az egyik Félegyháza alatt lakik, a másik Szabadka mellett, az ilyen távollakók leginkább csak adót fizetni járnak haza, vagy azt is csak küldik mással, vásárjaik, piacaik másfelé vannak, ezeknél bizony már ebben a korban ritkaságszámba megy a találkozás lehetősége. Mikor az utolsó fegyvergyakorlat a közösöknél, az ellenőrzési szemle a harmincegyéves korban a honvédségnél letelt, azután aztán már nincsen meg az összehúzó kapocs. Többé az életben, úgy lehet, sohasem találkoznak. Hát most persze, hogy nagy az öröm, hogy a katonai kapocs megint föltámadt, és összehozta az embereket.

Előbb csak úgy húzódozva, gyanúsán nézik egymást, hogy csakugyan az-e, akit benne vélnek. Mert hiszen nem mind él már a cimborák közül, s aki él is, megváltozott. Az egyikre szerencsés világ járt, nagygazdasorba jutott, csupa egészség, kicsit sok is a hús rajta, a másikat megtörte az élet, egyet-egyét a pálinka is; van, aki megsántult, mert a vasvillába esett a szénaboglyáról, van, akinek a szemén csinált hibát a trachoma, meg miegymás. Egykori szép, ifjú fiatal életek vidám képein ecetes spongyával húzogatót végig az élet.

Nézik az emberek egymást, tűnődve, jó sorsúak meg az éppen csak hogy élhetős nincstelenek. Olyanformák lehetnek a belső érzések, mint a huszonötéves találkozón az érettségi után.

Egy ember megáll egy másik előtt. Nézegeti, mustrálja. Egyszer csak azt mondja: - Hát kend csakugyan kend?

- Hát persze - feleli amaz örömmel afölött, hogy megismerték egymást. A neveket nem is kellett mondani, elég volt a néhány szó. Mert ha a testi forma változott is, a hang megmaradt olyannak, mint amilyen volt.

Így történik a katonai iroda folyosóján a különös „ismerkedési estély”, amilyen még nem volt, mióta a világ áll, s talán nem is lesz rá még egyszer szükség. Gond vagy bú nem mutatkozik, uram isten, az csak természetes dolog, hogy segítsünk a fiaknak a munkában ott, ahol még bírnak. Egy öreg koma, szinte büszkélkedve a dús egészségben, mondogatja:

- Engöm oda állíthatnak, ahova akarnak. Nincsen sömmi bajom, bírom ma is úgy, mint akkor Novibazárban.

Egy régi káplár felel rá, kissé húzódozva:

- A bírás felül itt se volna hiba. De hát tudjátok, hogy én sicces voltam. Ötszáz lépésről négyet beleküldtem a mozgó figurába. Most mögött van ennek az udvarnak a sarkába az a feketés forma, mi az?

- A szemetesláda.

- No. Hát ha az én kedves fegyverömet adnák is vissza, még avval se tudnék beletalálni. Mert a szöm... a szöm...

Szomorúan húzza elő a zsebéből kopott fekete tokjában a pápaszemet.

- Ez - mutat rá - ez... Ez letött engöm. Nem látok az óromon túl.

De azután nevetni kezdi a maga baját, mert hiszen nincsen értelme a szomorkodásnak, mikor így is, úgy is csak egy a fizetés. - Az - folytatja vidáman -, én is úgy volnék már, mint mikor háztűzet voltak nézni a vaksi lánynál, aztán leütötte a kulacsot az asztalról, mert azt hitte, hogy macska.

Jön az öreg komák közé egy az egykori őrmestereik közül. Ohó, most van csak viharos üdvözlés, a jobbkarok magasra emelkednek, és kézszorítást kínál mindenki. Azonnal bizalmas kérdések kezdődnek és fölvilágosítások kéretnek. Mert a manikulás az, aki mindent tud. A

katonanyelv szerint csak a világ és az élet legnagyobb rejtélyei azok, amiket „még tizenhat manikulás sem tud kiszámolni”. Minden egyéb dolog a manikulások által kiszámolható. Mint például, hogy a berukkolás után az asszonyoknak jár-e majd valami. Altisztek mondják: régi sarzsinkért böcsülettel megszolgáltunk, hát most majd visszaadják-e vajon? Egy ember azon évődik, hogy hogy komandírozzon ő majd a honvédoknál, mikor sohasem volt a honvédokhoz behíva, minél fogva nem tud honvédul. Az annak idején a mesterségénél fogva altisztté nem lehetett iparos azt szeretné tudni, hogy lesz-e majd különbségtevés öreg és fiatal között. Ez a feketefejú káplár öreg Takics Vladimír, nem hiába, hogy nagy kujon volt világéletében, csak az iránt érdeklődik, hogy ugyan, ha berukkolnak, lesz-e majd minden estére kimaradási engedély.

Ígérnek is neki mindjárt néhány bokszt, nyúlnyomot, fecskefészket s egyéb régi kedveségeket.

Így telik el az újból regrutává való „íratkozás” ideje. Szomorú volna, ha szomorúbban telne az irtózatosan vén régi katonai szentségek és öregségüknél fogva már nem is látó agg csontok között. Élcelődnek s egy kicsit gúnyolódhatnak is, mert az szintén velejár az ilyesmivel. Például mikor egy ember azt mondja:

- Hát másodszor hívnak bennünket regrutának, bátya.

Azt mondja rá Csáki Pál nevetve:

- De mikor még a lutrit tartotta az állam, aztán az embör nyert rajta, sose hívták az embört kétszer, hogy majd kétször is kifizetik a nyeremént.

Ez igaz. De a lutri már elmúlt. Alighanem valami tévedés történhetett - mert az ilyesmi előadódik -, hogy akkor nem hívták kétszer az embört...

1915

VIGASZTALÁS

Bottal és mankóval sétál a háborúból hazakerült ember. Már polgári ruhában van, annak a jelül, hogy végképp eleresztették a katonaságtól, mert eleget tett a honnak magáért, ha valaki nem hinné, ott van a béna lába bizonyágul, nem is kell hozzá írás és nagypecsétes levél. Bizony, egy kicsit lassan sétál a szép barnaképű sebesült ember, még szokatlan neki a falábakon való járás.

Egy kis barna kutya megy a nyomában. A kertben csak gyéren sétálnak, de a kiskutya minden szemközt jövőt megnéz, mint az már némely kutyának szokása szokott lenni. Némelyikre nem szól semmit, a másikat egypár rövid szóval figyelmezteti, hogy tessék rendben kitérni ennek a sebesült katonának. Hű kis jószág, a szemközt jövők kérdezik a mankós embert:

- Régen a gazdája, ugye? Mikor hazajött, bizonyosan megismerte.

- Nem - mondja a mankós. - Csak ma reggel szegődött hozzám. Küldtem előbb elfelé, de nem ment, itt maradt mellettem. Úgy látszik - tette hozzá némi borongással -, a kutya szereti a katonát, ha mankón jár.

Még lépdél egy kicsit a három lábon, amelyből kettő fa. De néha azért a negyedik is éri a földet. Amelyiket a lövés rövidebbre csinált.

A megkurtult láb fején már szép, fényesre tisztított, új fekete bőrcipő van, többujjnyi vastag talppal, szóval mesterséges úton meg van hosszabbítva, minélfogva olykor érinti a sétány kavicsos homokját. Már mégsem olyan szomorú, mintha be volna bugyolálva mindenféle kötözésekbe.

Helyet keres egy padon a volt katona. A leülés bizony még nem megy egészen könnyen, inkább lezökken, mint leül. A botot és a mankót kétfelé támasztja a padhoz, a hiányos lábat pedig a két kezével ráteszi az egészséges lábának a térdére. Szinte negédesen van így, ha a falábak nem volnának mellette, nem is lehetne belőle kinézni, hogy a hadjáratból jött haza.

Ha sebesült katona ül a padon, mindig akad a járókelők közül, aki leül mellé, hogy némi beszélgetésbe kezdjen, s hallhassa, hogy merre járt az a katona. Hátha tud valamit az ő fiáról, aki odavan, s már régen nem adott hírt magáról. Mert van olyan fi, aki már nyolc hónapja nem adott hírt magáról. És sem a halottak listájában nincsen benne, sem a sebesültek listájában nem foglaltatik, sem pedig semmi híradással nem volt afelől, hogy fogságba esett volna. Hol lehet az ilyen? Elképzelhető, hogy nagy tépelődések és szívszorongatások vannak az ilyen esetekben, bizonyára egyikünk sem lenne vele másként. Az asszony nem tud az uráról, az apa a fiáról, levelezik a Vörös-keresztel, de az sem tud más választ adni, hogy nincs benne a listában a keresett, hát reméljenek. És a Vörös-keresztnek ez a vigasztaló szava nem is egyszer valóra válik. Mikor az apa elszomorodva mondogatja:

- Nem jön az már többé vissza soha, ha már hat hónap óta nem adott hírt magáról - másnap kap attól levelet, akire már keresztet vetett.

De nem mindenki ilyen szerencsés. Van, aki teljesen, mint itt mondani szokás: kétközből van a fiú, a vő vagy a sógor felől. Az ilyen ember azután úgy van, mint a vízben fuldokló, akiről azt szokás mondani, hogy még a borotvaélbe is belekapdos. Az ilyen ember aztán minden hazatért katonát megszólít, keresi a vele való beszélgetést, mert hátha... hátha tud felőle valamit... Olyan kis zömök vállas volt, hát talán ismerheti.

Ilyképp a padon pihenő volt katona mellett is helyet foglal egy-két ilyen szorongó, öregebb polgár, hogy beszélgetést kezdjen. Nekik az igen alkalmas dolog volna, ellenben amaz nagy halálharcot megjárt ember olykor unja már a sok beszélgetést. Egyszer, kétszer, háromszor még csak elmondja, de azután elunja, s azt szeretné, ha a kérdések ostromával békét hagyának neki.

A kérdések leginkább így kezdődnek:

- No, hát hazagyütt?

- Hát haza.

- Ejnye, hejnye - mondja tovább a kérdezősködő -, aztán ilyen nehéz állapotban.

A volt katona, aki a falábai között ül a padon, erre egy kicsit megtüzesedik. Azt mondja:

- Hát miféle nehéz állapotban? Nem vagyok én nehéz ember azért, hogy mögsebesültem a hazáért. Mert cipész vagyok én. Én csak úgy dolgozhatok ezöntül is, mint eddig. A suszter akkor is ember, ha sánta is. Éppen ez a vigasztalásom, hát ne sajnálkozzon énrajtam senki.

Szép, büszke szavak, bár hiszen nem mindenki lehet suszter. De a kis barna kutya a pad alól vakkant a ma felfogadott gazdája mellett, mondván, hogy neki van igaza. Imitt-amott, különböző kereseti sorsokban, van még vigasztalás.

1915

MEDDIG TART MÉG?

Járnak-kelnek ezen a Vanélia téri piacon az emberek. Valéria tér volna ugyan, de szebb Vanéliának mondani, amint hogyha hivatalosan Vanéliának volna nevezve, akkor alighanem Valériának neveznék. Mert az úgy van, hogyha a rendőrt rőndérnek neveznék, akkor rendőrnek híják, de mert rendőrnek nevezik, rőndérnek hívják. Ösztönszerű eltávolodás ez mindattól, aminek hivatalos formája van.

Sokan vannak a piacon, mert ezen a részen árulják a bürgehúst, a csövespaprikát s egyéb jókat. Odajön a többek között Ozsvát bácsi is a felsővárosról, akire mindjárt rátámadnak:

- Hát már mindönki idegyűn? Hát a főlővároshoz nincsen közelebb piac? Né!

- Hát - mondja Ozsvát az évődésre -, én az adóban az egész város területére fizetöm a helypénzt, hát már ha erre jártam, ide is csak elgyűhetők.

- Nono - mondják amazok. - Hát hiszen. Nini. Adjon isten jó napot.

- Adjon Isten.

- Hát aztán hogy van?

- Hát elvagyok.

- Hát a fiak?

- Oda vannak.

- Aztán merre?

- Hát azt honnan tudhassam? Csak a tábori postaszámokat tudom, egész írást köll rűluk tartani, hogy melyik milyen szám alatt van.

Megint csak kérdezik:

- Hát mindön fia oda van, Ozsvát bácsi?

- Nem - mondja az idős férfi -, nem. Hát hogy képzél olyant? A hetediket még csak most sorozták. Hat fiam van oda, mert az mind kitanult katona már, de a hetedik még nem löhet oda, mert az még csak most tanulja mög a katonaságot, hát akkor hogy löhessön az is oda? Mint képzél olyant?

Nono, hát nem is képzelnék ilyent az emberek, ellenben becsüléssel és szeretettel nézik Ozsvát bácsit, az apát, akinek hat fia van oda az ország használatára, s írást kell a postaszámaikról vezetni. És ebbe az írásba legközelebb beleíródik a hetedik szám is, a hetedik gyerek postaszáma.

Egy özvegy asszony mondja a paprikászsák mögöl:

- Én is két postát tartok számon, mert neköm is két gyereköm van oda. Nem tudom, merre vannak, csak a számukat tudom. De leveleznek haza leginkább. Tegnap is mind a kettő írt.

Nagybajuszú, öreg, sánta tüzerkáplár szól bele a beszédbe:

- Aztán jót írnak-e leginkább?

- Jaj - mondja a paprikásasszony -, jó gyerökök azok nagyon. Mindig azt írják, hogy nincsen sömme bajuk, hallották, hogy itthon drága a gálickű, de hát, azt mondják, ne búsuljak, majd csak vége lössz a háborúnak, akkor osztán hazagyűnnek, aztán majd rőndbe tösznek űk mindönt, csak én ne búsuljak.

Az öreg, sánta népfölkelő tüzér a hosszú, szőke tutajbajuszát húzgálja és bólintgatja a fejét. Úgy tetszik, hogy a fej csak azért bólintgat, mert a kéz ráncigálja azt a nagy szőrösomót, amely kidudorodott a fejből. Pedig nem. A tüzér a fejével a lelke szerint bólingat.

- Úgy, úgy - mondja. - Az igazi fi nem is ír haza szomorúságot. Mert mit szaggassa vele a szülőanya szívét, mikor az úgy sem segíthet rajta? A maga fiai akkor igazi fiak, asszonyság.

Ozsvát bácsi is beleszól:

- Az enyimek se terhőlik gonosszal a levelet.

A sánta katona mondja:

- Úgy, úgy. Magyar fi ne panaszkodjon. Úgy se ér sőmmit se az a nyávogás. Azután pedig... azután pedig... hát azután pedig majd csak hazagyűnnek idővel...

Szép vigasztalás az ilyesmi is, mert most meg a paprikásasszony elfakad sírva. Hullanak ugyancsak a könnyei.

- Idővel... idővel - sírja. - De mikor lössz az az idővel? Ó, én szép édös két gyereköm!

Ozsvát bácsi elkomorodva mondja:

- Mőg az én hatom...

Azonban azért katona a katona, hogy katona legyen, ha sánta is. A tüzér, botjára támaszkodva, látja, hogy itt csak tréfával lehet elűtni ezeket a szomorú dolgokat. Mikor az asszony azt mondja kétségbeesve, hogy:

- Hát hun van az a matamatikus tanár, vagy az a katonamanikulás, aki ki tudná számolni, hogy mikor lössz vége ennek a háborúnak?

Ezt feleli rá:

- Nem köll ahhoz se matematikus, se manikulás, mert aztat én is mőg tudom mondani.

- Hát maga tudja? - éledezik az asszony.

- Hát hogyne tudnám - mondja komolyan a tüzér. - Onnan gyűvők a harctérről. Nem itthon ütöttem mőg a lábamat a szalmába, nini.

- Tudom - mondja az asszony békülékenyen -, de hát ha tudja, mér nem mondja mőg, hogy mikor lössz vége a háborúnak?

A tüzér felölti az arcára azt a fontoskodó ábrázatot, amit bádogpofának is szokás nevezni.

- Hát - mondja - én megmondhatom. Karácsony előtt vége lössz...

- Karácsony előtt? - kérdezi az asszony.

- Ügön - mondja a tüzér megnyugtatólag. - Ha pedig véletlenül karácsony előtt nem lönne vége, akkor majd vége lössz karácsony után.

De biceg is már elfelé, mint a féllábú szarka szokott a tanyaudvarban. Azonban az asszonynak a könnyhullatása elcsillapodott, olyan félnevetve, félmérgesen kiáltja utána:

- Kendbe is belebújhatna az a sánta obsitos ördög.

Ezzel azonban a plezurus ember nem törődik. Sírás helyett nevetést támasztott, s az neki elég. Biceg tovább. Ozsvát bácsi utána megy, kínálja is egy szivarral, de a botos katona azt mondja, hogy nem fogadhatja el, mert olyan az ilyen mankósforma ember a szivarral, mint a kis-asszony a nadrágban.

1915

RÉGI HUSZÁR MUSZKASIPKÁBAN

Zömök, pirosképű, nagybajuszú, mélyhangú magyar betolja a külvárosi vendéglő nyitott ajtaján a biciklit, a falhoz támasztja, és azt mondja, hogy adjanak neki sebössen egy pohár sört, mert ő most jókedvű. No, ezt nem is kell mondani, meglátszik a derűs ábrázaton, hogy Pista bácsi valamivel már igen meg lehetett elégedve, és ennek az öröme némi kis áldomást csinált valahol.

- Ugyan micsoda nagy öröm érte, Pista bácsi - kérdezi a gazdasszony.

Pista szinte elhűlve döngi a reszelős mély hangon:

- Hát nem látják rajtam?

Nézik Pista bácsit, nézik, de nem látnak rajta semmi különöset. Most is olyan, mint máskor szokott, az ingujj fölgűrve könyéken fölül, egyébként pedig alkalmas bőrpapucsban. Nem tudnak neki egyebet mondani:

- Nem látunk a formáján semmi változást, akárhogy nézzük is.

- Jaj, jaj - indulatoskodik tréfásan Pista bácsi -, pedig éppen csak azért gyűttem be a barákok közül a biciklin, hogy lássanak már így is vagy egyszer. Még le is estem a bicikliről az úton, ehun a karomon a helye - de hiába esők én le, mert fölugrok ám mingyárt, mint a gumilabda.

A figyelmes szemlélők akkor veszik észre, hogy csakugyan, a Pista bácsinak a könyöke véres. No, de hát ezért csak nem jött be a barákok közül, mert ezt már útközben szerezte a biciklin. De hát mi van akkor valami különös mutogatnivaló az egész emberen?

- Ejnye, a teremtésit neki - dörgi megint méltatlankodva Pista bácsi -, hát nincsen szömetek? Hát a fejemre nézzetök!

Az ám, csak most nézik a fejit, hogy mi van a fejibe. Hát egy irgalmatlan hosszú nagy sipa van a fejiben, fehér asztrakánból. A magyar is szokta ugyan viselni az ilyen bárányból való hosszú főveget, de csak feketéből, de mert a túlatiszai rációk fehéret meg tarkát is viselnek, hát nem volt valami nagyon feltűnő ez a viselet. De most látják, hogy ez sipka mégsem olyan, mint milyennek az idevaló sipkák leginkább szoktak lenni. Pista bácsinak lemén a nyakáig, az oldala kerek, a teteje szürke bársony - hát miféle sipa ez a Pista bácsi fejiben?

- No - mondja Pista mögelégődve -, csakhogy megláttátok! Hát illik-e neköm?

Nézegeti magát a tükörben, előrehúzza, hátratulja, azután a balszemére vágja, mert mégis csak úgy a legalkalmasabb az ilyen viselet.

Hát hiszen illik neki, illik, a pirosképű fejhez, a bajuszhoz, de hát hol szedte ezt a sipkát?

- Hol ám! - mondja ellágyulva Pista bácsi. - Hát tudjátok, olyan jámborok ezek a muszka foglyok ott a barákokban, mint a bárányok. Ha egyet kiáltok vén huszár létömre, olyan haptákat állnak, mintha én volnék a generális. Az... Ma délelőtt is, ahogy összebarátkoztam a fogoly muszka főhadnaggal, úgy mögszerettük egymást, hogy azt mondta, hogy cseréljünk kalapot. Aztán cseréltünk. Én a fejibe nyomtam az én csárdás kis kalapomat, ő mög a fejembe nyomta ezt a nagy mihókot... Hát ezt gyűttem be mutogatni, nézd csak.

Így már érthető a dolog, s mindenek kedvtelve nézik Pista bácsit, mikor megkeresi, hogy hol van a falon a tükör, és a tükör előtt illegeti a fejében a mihókot.

Néhány pohár sör nélkül azonban nem megy az ilyen örvendetes foglalkozás, úgyhogy mire Pista bácsi azt mondja, hogy no, most már jó lesz visszamenni a barátok közé, ajánlják neki, hogy ne üljön fel a biciklire, hanem inkább vezesse csak, maga úgy menjen mellette, mert majd megint leveri a másik könyökéről a „funért”.

Azonban Pista bácsi tiltakozik:

- Én - mondja sértődötten -, aki mindön remondalovat mögültem, ezön a hitvány vaslovon ne tudnék ülni?

Hiszen jól van, no. Mindenki a maga szerencséjének a kovácsa. Pista kihajtja az ajtón a vaslovat, s az utcán próbál rá felülni. Nem megy azonban a dolog. Ha a Pista bácsi jobbra billen, akkor a vasló balra billen. Azután a bicikli hajtóján vaspapucs van, a Pista lábán meg bőrpapucs, s ez a kettő sehogy sem akar összebarátkozni. Ha néha a bicikli papucsába bele is igazodik a bőrpapucs, akkor a Pista bácsi lába marad ki belőle. Hol az egyik oldalon, hol a másikon, hol mind a kettőn. Pista kezd mérges lenni. - Talán az ördög bújt beléd? - kérdezi a biciklitől. Egy öreg ember, volt lovaskatona, ajánlja Pistának, hogy inkább vezesse a vaslovat „vezetékön”, mert különben összetöri magát, s azután majd három orvos is varrhatja, mégsem tudja összefoldozni.

E megszegyenítő gyanúsításokra Pista bácsi nem is felel. Ez alul van minden méltóságon. A szó nélkül való felelet abban áll, hogy a kabát belső zsebéből előveszi a pipát. Szép kis makrapipa, egyenes szárral. - No - mondják neki az emberek -, ha ezzel bukik kend föl az úton, körösztlmén a pipaszár a kend torkán, aztán hátul gyün ki a nyakán... Majd ott ereszti a füstöt a pipa.

Azonban Pista bácsi erre is csak azt mondja, hogy akkor is csak ő lesz a hibás, nem más, senkinek semmi köze a dologhoz. Próbálja megint a vaslovat, s íme, történik egyszer, hogy mind a papucsek, mind a lábak egyformán szolgálatba állnak. A bicikli megindul, előbb imbo-lyog ugyan jobbra is, balra is, de azután nyílegyenesen száguld vele Pista bácsi a fák alatt, a szájában az egyenesszárú pipával, a fejiben a nagy muszka asztrahán mihókkal.

Akik a kocsmajutóból indulását nézték, a vállukkal egy kicsit billegtek utána, ameddig ugyanis Pista bácsi is billegett a vaslovon hol erre, hol arra. De amikor már egyenesre nyílt ki a vágatása, megnyugodtak a sorsa felől, s az előbb említett egykori öreg lovassági ember meggyőződéssel mondta:

- Hát huszár volt, a fene teremti... Huszár még a mai nap is.... Az ördög bújjon a bolond sipkájába...

1915

CIGÁNYOK ASSZONYA

Délutánra hajlik az idő a lóvásáron, a vásári népek nagyobb része már hazatakarodott, mert vagy talált olyan vennivalót, amit akart, vagy nem, másfelől pedig vagy eladta már, amit akart, vagy nem: további céklézésnek, haszontalan időtöltésnek nincsen értelme ebben a megdrágult idejű világban. Csak éppen még azok vendégeskednek a duttyán sátora előtt, akik ráérnek, s olyan vásárt csináltak, hogy maradt, még olyan pénz is, amivel mulatni, vagyis hogy jobban mondva: az „időt mulatni” lehet. Mert a mulatás szónak nem az az értelme, ahogy a városi nyelv használja, hanem a kedvtöltést jelenti, amelyben vidáman s gyorsan múlnak a percek meg az órák, s telik az idő.

Az időt ily módon mulatók között van egy csomó cigány is, mert a lókupec-cigányokra még aligha járt olyan jó világ, mint mostanában. Az alkalmas lónak úgy fölment az ára, hogy az csoda, s még az öregje, hitványabbja is érték, mert kevés van belőle. A mindenféle üstfoltozó, kártyavető, teknőcsináló, tenyérből jövődőlő cigányság nem is ért ehhez a mesterséghez, a lócsiszár-cigány külön kaszt a barna faj társadalmában. Ezek a lóhozértők előkelőbbek, formásak, lábhozálló hetyke csizmát és bársonyszőrű kalapot viselnek, a szakállukat nem eresztik meg a hindu maharadzsák szokása szerint, hanem csak vékony pakompartot hagynak a képükön, amely különös szó még a német Backenbartból származik, s lehet, hogy a lószedő katonatisztekől tanulták el a régi időben.

A bársonyszőrű kalapban ül a sátor előtt a kocsin az a fiatal cigány, aki ebben a mesterségben az elüljáró, mellette ül a Méri, a felesége. A kocsi szép, új eszköz, sárgára van festve, sárhányók az első meg a hátulsó ülésen, ezek szolgálnak asztalul, mert a sárhányókra rakatja a söröspoharakat a cigány. Mert a kocsiból le nem száll, két jó ló van a kocsi előtt, azoknak a gyeplőjét a kezéből ki nem eresztik, két alkalmas csikó van hátul a saroglyához kötve, azokra is ügyel, hogy valaki el ne kösse. Ez a jómódú cigány vásári időtöltése, a sátor előtt kocsiból való mulatás. Legyes a tájék, mert közel vannak a sertéshízlalók, s lepik a lovakat. De ha a ló néha bokroskodik, mert már unja az állást, a cigány a kocsiból halk szót szól nekik, arra megint csendesek. Hátul néha ugrik egyet valamelyik fiatal csikó, a cigány, szinte hátra se nézve, szelíden legyint az ostorral a hasukalja felé, s szól nekik. Az ostorszój alig éri, talán nem is éri, s a két csikó megint a huszárló rendjében áll egymás mellett a kocsi mögött.

Pedig eléggé zavarja őket a többi cigány, akik hordanák nekik a sört. Már hogy a lovaknak. A maguk korsóspoharát nyomják a szájuk elé, hogy igyatok. Mert van egy egész kápláralja suplenc lócsiszár-cigány a kocsi körül, alighanem így, jó vásár után, az udvartartás személyiségei; míg a kocsiiban, az első ülésen, a fejedelem ül. Van is a részükre hátulsó ülés a kocsiiban, ugyan ez is megfordított világ, náluk az ül elül, akié a kocsi meg a ló, a hátulsó ülés csak azoknak való, akiket hurcol. Egyre-másra isszák a sört, a Méri fizeti a kocsiülésből.

- Fizesd ki, Méri! - kiáltják a szép asszonynak.

Egy sörnemissza fiatal cigány a kovászos uborkára veti magát, amik a sátor alatt állnak vízben, mindenféle növényi levelek között ázván és illatosodván.

- Fizesd ki, Méri! - kiáltja az is a Márinak, s a barnaképű, de semmiképpen sem cigányos barnaságú, telitestű fiatalasszony mosolyogva fizet a sátoros embernek, öreg magyar polgárnak, akinek az ilyen sátoros korcsmáltatás is a családfölnevelő kenyérkeresetei közé tartozik. A Méri mindig egészen friss, ropogós kétkoronás papirosbankóval fizet. Mert ahányszor csak mondják neki, hogy Méri, fizess, mindig újra fizet, nehogy összeszaporodván a dolog, nehéz legyen az elszámolás. Márinak van is mit fizetni, mert mellette az ura, és ugyancsak parancsolja kifelé a söröket, tele van velük a sárhányó, ott melegszenek, de hát nekik ez így jó. A bankók a Méri zsebéből egyre csak mennek a duttyános ember kezébe, s mindig újak, mindig ropogósak lévén, az öreg magyar panaszkodva mondja:

- Te, Méri, tik azt mind az éjszaka csináltátok valamin, valami hamis bankóprésön.

A Méri ezt is neveti, csillogtatván pirosbarna képéből a fehér fogait.

- Ne törődjék kend vele - mondja vidáman. - Elégedjék meg kend avval, hogy a cigánynak van.

- Ajha - feleli az öreg magyar -, a bolondnak beszéld azt, Méri, hogy te cigány vagy. Nem cigány volt a te apád.

Akik némely népek még a sátor alul nézik, értékelik és mértékelik Márit, szintén azon a nézetten vannak, hogy a Mári nem cigány. Vagy nem cigány volt az apja, vagy pedig úgy lopták maguk közé kiskorában.

Lehet, mivelhogy mi sem tudható. Lehetséges, hogy talán éppen azért a pénzhatalom köztük a Mári, mert nem közébük való, s idegen, fehér szépsége szolgáljává teszi a barna népeket. Mind rajongva néz rá, az ura is ott a kociülésen, már félittasan, elhalássza balkézből a Mári nyakát, s magához húzva, csókolni akarná, de a Mári képen üti, mondván nevető megbotránkozással: eredj, te disznó,

A sörhozatal egyre tart, s az uborkáslegény is folyton kiáltozza - fizesd ki, Mári! Odakerül a szőregi Jóska bácsi is, a zsinóros szakadt kék ruhában, a nagy meggyfábottal, de az már annyira beszedelőzködött a jóból, hogy nem ismer embert, s a fűvön is fölbukik. A fiatalabb cigányok már megint azon próbálkoznak, hogy a csikókkal sört itassanak, a fiatal ló az ital elől félrevágja a fejét, s orron üti vele a cigányt, amiért a cigány hátbaüti. A Mári ura a kociülésből ráordít:

- Ne bántsd a lovat! Hogy mersz egy lovat megütni.

No, itt alighanem veszekedés lesz, cigánydisputa pedig bot és bicska nélkül nemigen végződik. Mári elkapja az ura kezéből a gyeplőszárat, szól a lovaknak, azok megindulnak. De az ura visszakapja a kezéből a szíjakat, szól a lovaknak, mire megállnak a szép sárgára festett új kocsival, aminek söröspohárral van kirakva az első sárhányója. Mári ura elkapja a Mári fejét, csókolja, Mári szótalánul tűri. Még nem érkezett el az ő ideje. Még néhány hozatal sört ki kell várni. Mígnem Mári urának a feje lekonyul, és kiesik a fejiből az alcserényre a borzas kalap. Mári most már végképp elkapja a gyeplőszárat, meg az ostort is. Az ostorral a csás lónak érinti a füle hegyét, a szíjat meghúzza, csettint, az állatok a kocsival gyors kocogásban megindulnak, mert hiszen a gazdasszonyuk szólt nekik. A sárhányóról a söröspoharak hullanak le a fűre, a gyalogmaradt cigányok pedig szaladnak a Mári elporzó kocsija után, kiabálva, hogy állj meg, Mári. De Mári nem áll meg. Gondolja magában: az ördög bújjon a cigány apátokba, gyertök gyalog.

A sátoros öreg magyar a cifra koci után néz. Azt mondja:

- Az embör folyton munkában van, keresi az élnetést, aztán éppen csak hogy élhet... Ezök örökké mulatnak, mégis jobban élnek... Jó világ jár a cigányokra. Okos asszony ez a Mári, hogy közibük adta magát.

Mári kocsija az országút akácfái alatt már messze szalad. Valahol, valamely alkalmas enyhe helyen majd csak megáll, hogy a többi cigányt is felszedje a saroglyába. Mert a kácsaorrú csizmában lehet gyalogolni. De a testhezálló hegyesorrúban a gyaloglás nem túlságosan kívánatos.

1915

AMI NINCS MESSZE

A városi ember nemigen szeret gyalogolni, minélfogva a kis út is messze van neki. Ha a harmadik utcában van dolga, már azt keresi, hogy miként juthasson oda villamoson. Ellenben, ha az orvosa ráparancsol, hogy többet mozogjon, akkor elmegy a hegyek közé drága pénzen gyalogolni. Jó, hogy ott nincs villamos, mert, úgy lehet, akkor ott is azon gyalogolna.

Mert minél több a kényelmi eszköz, annál több a kényelem. Amikor még nem volt sem villamoskocsi, sem lófejű vasút, a városi ember is gyalog járt. Iskolásdiák koromban csak harminc fiáker volt a városban, azokat is csak inkább az olyan utasok használták, akik poggyásszal jöttek-mentek a vasúthoz, vagy onnan befelé. Még előbb, a hetvenes évek elején, még télen a bálókba sem ment kocsin az úri közönségnek az a része, amelynek nem volt magának kocsija. Abban az időben bálba, színházba, koncertre a hordárok kísérték a dámákat és a kisasszonykákat; a lámpával való kíséretésnek harminc krajcár volt a rendes taksája.

A tanyákon nincsen se villamos, se lófejű vasút, a ló meg a kocsi is inkább gazdasági dologra való, s nem arra, hogy kocsikázzunk rajta. Legfeljebb vasárnap, de kis útért akkor sem érdemes a lovat befogni, mert az állat is megérdemli a pihenő ünnepi napot. Inkább a gyaloglás járja, amit megszoknak a népek, úgyhogy azután ami a városi embernek messzi út, náluk fel sem vevődik. A gyaloglás a homokon nehezebb, mint a fekete földön, mert szétfolyik a lépés alatt, minek folytán módfelett megedzi az izmokat. A kapás surbankó gyereke beviszi a városba vállán a tejet, leteszi, visszafordul, s a tanyába érve meg sem pihen, hanem munkába áll, pedig harminchat kilométert gyalogolt, felit teherrel.

Így azután a messze sem messze. Ha arról van szó, hogy Pap Jánosék tanyája mennyire van, az a válasz, hogy az nem esik messzire, mert csak másfél óra járás. Néha azt lehetne hinni, hogy az ilyen beszéd csak gúnyolódás a városi emberrel szemben, aki nem szeret gyalogolni - pedig nem. Egészen természetes. Városi kocsival megesik, ha a külső utakon járatlan a kocsisa is, az utasa is, hogy az úton kérdezősködnek az irány felől, amerre haladjanak. Hogy ugyan a Jóljárt Mihály tanyája merre van? Messze van-e még?

- Dehogyan van messze - mondja a magyar, akit megállítottak.

Hátrafordul, s mutat visszafelé:

- Látják azt a három nyárfát ottan balra?

A láthatár széle felé, ahol az ég a földdel ölelkezik, áll sudáran, magasan, mint egy-egy templomtorony, a három jegenye-nyárfa.

- Látják?

- Látjuk.

- No - mondja a tanyai. - Odáig mönnek, ott balra már csak egy kis fél óra járás.

A kis fél óra néha azonban kinyúlik egy órára is. Hát közönségesen ez az, ami nem messze van. Egy-két-három óra. No jó, ebbe még bele lehet alapodni. Hanem már, amit a Kata menyecske mondott a közelségről, az már csakugyan sok. A Kata asszony bejött a piacra a féllóval, s találkozik ott Veron ángyóval, akiknek a tanyájuk szintén azon a tájon van, ahol az övék „nem messze”.

A Kata ura orosz fogságba esett, mikor odafent a nagy várat elszerezte a muszka császár, ami elég baj volt ugyan, de hát afelől most már semmit sem lehet tenni.

Az öreg Veron azt kérdezi:

- Aztán a te urad is oda van messze: a Szibériába?

Kata megnyugtatólag világosítja fel Vera ángyát:

- Dehogyan. Csak ide van nem messze az Asztragánba.

Nem messze. Az Asztragánba. A Káspi-tó mellett. Az ősök is tanyáztak arrafelé valamikor. Régebben, mikor még Krisztus urunk a földön járt.

1915

NEHÉZ EMBEREK

A Tisza-parti vendéglőbe bemegyek, s leülök a legsarokban, egy üres asztal mellé. Ugyan a többi is jóformán üres, délutánra jár az idő, olyankor nemigen szoktak ott tartózkodni a népek. Csak a harmadik asztalnál ül egy fiatalosforma ember, látszik rajta, hogy volt katona, mert hónaljas mankó van a széke mellé támasztva, s az egyik lábafeje be van bugyolázva különféle kendőkbe. Egy kis pohár bor van előtte, azt forgatja, nézegeti, néha szól egy-egy szót, a vendéglősnek vagy a falaknak. A tágas, bolthajtásos helyen hangzik a szava. Egyszer azt mondja felém:

- Ugye-e maga pincér?

- Nem - mondom -, nem vagyok az.

- Nem? - csodálkozik a sánta katona. - Nem? Hát hogy lehet az?

- Hát már nem tudom, hogy hogy lehet, de úgy van, ahogy van.

- No - mondja -, ez furcsa. Magának olyan szép pincértekintete van. Muszáj, hogy maga pincér legyen.

- Nem vagyok az - mondom, nem tudva mire vélni a beszédet.

Az ember ingerülten kap a mankója után, föláll, a másik kezével a poharát fogja, átbiceg az asztalhoz, leül, s azt mondja:

- Hát akkor, kérem, kiféle maga?

- Ejnye - mondom -, hát egy kis rőndöt mégis csak köllene tartani. Ha maga kíváncsi a nevemre, mégiscsak magának köllene előbb mögmondania a nevét.

Elgondolkozva nézett maga elé az ember, s forgatta a poharát.

- Hm - mondta lassan -, ez igaz, ez csakugyan igaz.

Nyújtja a kezét.

- Én Tóth János vagyok.

Én is megmondom a nevemet.

- Úgy hát - mondja. - Akkor csalódtam.

Nyújtja megint a kezét.

- Kéröm is az engödelmét.

- Nincsen miért, Tóth úr, nincsen baj sömmi.

Kezelünk barátságosan. Az ember megint hallgatva maga elébe mered, azután végighúzza a kezefejét lassan a nyakszirtjén, mintha valami darazsat akarna elhessegetni onnan.

- De azért csak kéröm az engödelmit... Tudja, nem töhetök rúlla. Mert hiszen a lábam is sebesült, de az semmi.

Megint a tarkójára teszi a kezét.

- Hanem egy golyó - mutatja -, itt mönt körösztü. Azután azóta néha olyan izgatott vagyok. Izgatott. Összeviszsa beszélök mindönt. Most is éppen rajtam van. Most is olyan izgatott vagyok.

Megint csak kezel:

- Isten áldja mög.
- Isten áldja, Tóth úr.

S kibiceg az ajtón az obsitos sánta katona. Csakugyan ideges, nem tud vigyázni, a küszöblépcsőn a mankójával majdnem felbukik. Az erős vendéglős kapja meg a vállát, hogy el ne essen. Azután szomorúan néz utána, és sóhajtva mondja:

- De sok nehéz embörünk lössz a háború után, uram. Tegnap is volt itt egy, egy ilyen fej-lüvésös... úgy összeszidott, hogy még az apám se kiskoromban. Sömmiért. Hát mit csináljak szögénnyel? Más embör röpült volna kifelé... de hát ilyen esetben... Hallgattam, ű mög szidott.

A távozó után nézve ismételte:

- Sok nehéz embörünk lössz, uram.

Idős emberek ülnek egy asztalnál. Szótlánul szopogatják a borukat, mint öregek szokták. Azután közölök egy hirtelen, minden szó nélkül, nótát kezd énekelni. Hogy elszerette a Balaton a szeretőm tőlem.

A hang kissé öreges, de azért szép és erőteljes. Ám a másik asztalnál egy ember, nehéz ember, idegesen kezd dobolni az ujjával az asztalon. Mondja a társainak:

- Ez nem járja. Még nyolc óra sincsen. Ha valakinek danolókedve van, danoljon éjfél után.

A többiek csitítják. Hallgass már. Öreg ember. Ki tudja, mi baja. Az ideges azt mondja:

- Mindegy. Ilyenkor még nem szokás danolni.

A szó ugyan nem ér el a másik asztalig, az öreg danol. Mikor odáig ér a nótában, hogy a haboktól kérdezi, hogy a halott hol van, de a habok sem tudnak mást mondani, hogy lent a Balatonban, reszketővé válik a hang, elcsuklik, az öreg ember sír.

A másik asztalnál egy ember csendesén sűgja a többinek:

- Az egyetlen fia elesett, de nem tudja, hogy hol... Azért danol, hogy hol van...

Mindenki elhallgat. Az öreg újból kérdést intéz a habokhoz, de most sem bír egészen a végére jutni.

1915

A DRÁGASÁGRÓL

Ami a drágaságot illetné, azzal körülbelül úgy vagyunk, hogy ahány ember csak van, annyiféle orvosságot talál ki ellene, de egyik sem használ semmit. Teca néni mondása szerint most van az a világ, amikor az utolsókból is elsők lesznek, és kiváló csemegévé rukkolt elő elhagyatott alpári állapotából a sülttök. Csemöge már a pörkölt tökmag is, bár hiszen ami magát ezt a sütni való tököt illetné, kint a messzi mezőknek némely részén ott pusztul el a termése az elhagyatottságában, a gazda akár ingyen is adná, ha volna, aki elvinné - de hát hol van a ló meg a kocsí hozzá? Nincsen. Oda van valahol a gránicon, ha ugyan már eddig dögvészre nem került. Mikor Teca néni arról értesül, hogy a városon már megint ügön csak szidják a drága parasztot, csak úgy odavetőleg mondja már, egyébként nem törődven a dologgal:

- Elvitték a fiamat. Azután elvitték az uramat. Azután elvitték a lovamat. Kocsimat-lovamat. Ugyan azoktól a városi nyavalyásoktól mit vittek el, hogy ennyire zuhognak? De jó volna már minket is sor alá állítani, de velük együtt, hogy kinek hány fia, hány ura, hány lova van oda ország szolgálatára?

- Azt mondja, Teca néni, hogy hány ura? Hát hány ura van magának?

- Nono - mondja Teca néni némi zavarodással -, hát az csak egy van. De az is oda van szögény. Hanem tudja, hej... hej...

Teca néni igen sokatmondólag sikálja az asztal sarkát s hüvelykujjával.

- Mondja már, Teca néni, ha Istent ismer.

- Eüm - mondja a nő lassan, s legyint. - Ne szólj szám, nem fáj fejem.

- Jaj, csakhogy ez nem így van. Ha át mondott valaki, mondjon bét is.

- Vagy pedig - véli Engi János -, ne kezdjön bele a beszédbe.

- Ee-e-üm - mondja megint Teca néni. Mert nem akar beszélni. Mert sok beszédnek sok az alja, azután pedig a szó szétver... híre hallatszik... tódítják... ahány tanyába átér, mindenütt hizlalják, így nő az egérből macska... Jobb, ha mindenki kapicányon tartja a nyelvit... A csöndös nyelviért még senkit sem vertek agyon... miegymás.

Mint látnivaló, Teca néni bele van átkodva, hogy nem szól. Egy árva szó nem sok, de annyit sem szól... Nincsen értelme ugyanis.... (Nem a szónak, hanem a beszédnek.)

A férfinépségnek azonban vannak barátságos hangjai. Ha megköti magát, olyan szép szőliden tud könyörögni.

- Ugyan Teca néni...

- Teca nő, ha Istent ismer...

- De a jó reggelit, Teca néni, ha gondolta, hát mondja is.

Nő elgondolkozva néz végig a sok vén kujonon. Fiaik, lovaik ugyan, ami azt illeti, ezeknek is oda vannak. Hejnye no. Minek is beszél az ember.

- Hát hallják, embörök - mondja mégis. - Én csak aztart akartam mondani, hogy most olyan világ van, hogy az lössz az úr, aki eddig nem volt. Mert például a köleskása se gondolta volna magáról tavaly ilyenkor, hogy nyolc hatos lössz belülle egy kiló. - Ez igaz. Tizenkét vas volt ennek az ára valamikor. Becsülete nem volt. Azt mondták felőle, hogy tót nem ember, kása nem étel. Csak a parasztnak hagyták, a parasztnak, akit tetőtől talpig szemmel néztek végig. Azután lábtól megint vissza, szemmel, hogy azután a szem a fejtől megint lehaladjon a lábáig, lenézés szempontjából.

Az idők változván, úr azonban már a kása és ember a tót. Hej, táci, vojáci, hej szlováki, hej! Hej horvátszki, jimáki, bosnyánszki, jimáki, hej!

Mindenki láthatja ebből, hogy Teca néni a kásaelmélettel csak takargatni akarta a gondolatait. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy az öreg Tecát most afelől kellene „kinyilvánításra” bírni, hogy mi a véleménye a városi drágaságról.

Ne a kását beszélje, hanem a csirkét. Hogy miért olyan drága odabent a csirke?

Öreg szülénk, Teca nő, már megint csak kertel. Azt mondja: - Ugyan mondjátok csak, embörök, hát nem bolond az, aki nem adja drágán, ha egyszer drágán is mögvöszik?

Ahán. Ez már egy kicsit más beszéd. A szüle kezd közel járni a tűzhöz. Ebben van csakugyan némi kis igazság. Így volt ez már békeidőben is, hogy nagyhét alkalmával négy forint volt egy kiló hal ára, de ha kétannyi lett volna, akkor is elkapkodták volna a fisértől - hát akkor miért ne adta volna négy forintért. Köszönjétek meg, hogy nem hatért, mert még azt a pénzt is megadták volna érte ezek a városi, könnyű keresetű értetlenek.

Azonban.

Azonban csak bele kell nézni a Teca nő furfangos, kissé alattomos, kissé pedig játékos két szöke szemébe, s akkor tisztába lehet azzal minden célszerű szegény ember, hogy a szüle még mindig nem azt az igazságot mondta meg, amely a szíven fekszik, s amely nyomja a szívét úgy, mint hét kő és mint hét vigasztalanság.

Ezen kősavakat Várakozó Albert így igyekszik kiánsni:

- De mostanában mégis kevesebb csirke vivődik be innent mitűllünk a városba, mint azelőtt, Teca néni.

- Hát kit így, kit úgy - mondja a szüle. - Hullik is. Valamikor még a selyömbogár se volt olyan veszendő, mint most ez a növendék. Pusztul, pusztul, aztán pusztul. Pusztul. Ahogy mondom, úgy pusztul. Aztán pedig, ahun van... Hogy is mondjam csak... Itt a szomszédban, a Sárgahögyben van ögyvez Járat Ferencnének százával is...

A szájára üt önmagának Teca néni, hogy talán imitt-amott most már, ha azt keressük, mégiscsak valamiképpen elszólta magát. No, most kezd kijönni az igazság.

- Azután mi van ott a Járatinénál, szülém?

Gondolkozik a szüle, hogy kimondja-e vagy ne mondja.

Ej, egy életünk, egy halálunk, amit gondolunk, mondjuk is ki, akik oda vannak, azok is kimondták mindig, urak és fiak, csak a lovak nem mondták ki, mert azoknak nem adatott meg a szótehetség. Kimondja hát:

- Hát fiatal muszka van az ögyvez Járatinénál, azokra mén a csirke. Olyan vigasság van ott esténként, hogy nem lehet aludni a muszka nótától. Hát nem ér rá a csirke bemönni a városba, mert idő előtt beleöregödik a bográcsba kint a tanyán is a muszkák kedviért...

Mi igaz ebből a szóból, ami szétver a tanyákon s mi nem, ki tudná megmondani. Ögyvez Járatinénak nagy tehetsége van, miután hatvan hold után fizet adót. Ami pedig ezeket a fiatal muszkákat illetné, azok felül úgy áll a dolog, ahogy Vízhányó Mihály mondja: - Elsőbb gyün majd a vafonstiltánd, aztán csak azután gyün háromszor a valóságos abláz.

Régi katonák bólintanak rá, hogy ez valóságosan így szokott lönni.

- No hát - esik nagyot a jóváhagyó véleményeken Mihály -, hát ezöknek a fiatal muszkáknak legalább a felit még kötéllel se húzhatja haza a muszka császár. Inkább elmönnék ide a pusztába a Honvéderdőbe betyárnak.

Lehet. A drágaságról való értekezéseink mindig ilyesmivel végződnek.

1915

TERMÉSKŐSZÍVŰ MIHÁLY

- Hát viszik, bátya - mondják egymásnak az emberek -, egyre jobban viszik.

- Hát az úgy van...

Már hogy a fiakat viszik, és rettentő sűrűségekben távoznak elfelé. Már csak imitt-amott marad belőlük valami, viszik az egyetlen is, mert most nem olyan világ van, mint békeidőben, hogy az apja vagy az anyja eltartására itthon hagynák.

- Kendnek hány van? - kérdezik Mihályt.

- Egy - mondja egykedvűen. - Evvel az eggyel együtt van egy.

- Elvitték?

- El - feleli. - Miért ne vitték volna. A többit is vitték, hát hagy vigyék ezt is. Nincsen mostan semmi szömélyválogatás.

Ilyen könnyeden beszél Mihály, s beszéd közben ránt egyet-egyet a vállán. A többi ránéz: ez valami keményszívű ember lehet. Alighanem terméskő van a szíve helyén.

- Hát éppenséggel nem sajnálja kend?

A szigorú Mihály megint csak úgy beszél, mint az előbb.

- Mit sajnáljak rajta? Eggyik gyerekek olyan, mint a másik gyerekek.

Hm. Ez igaz. Különösen ebben a tátorjános világban. De mégis, az ember a magáéhoz húz, jobban, mint a máséhoz, ha csak egy szikrát is szívleli. Hát nem szívleli. Lehet, hogy nem jó a gyerek, hogy anyakeserítő volt, hogy apagyász volt, nem lehet tudni. Az ilyesmi előadódik a világi életben. Már a régi nóta is mondja, hogy mindön jó családban köll egy rossznak lönni.

- Hát talán afféle kivetni való az a gyerekek? - kérdezik.

Mihály az emberekre néz, sértődötten a bozontos szemöldök alul:

- Nem kivetni való az, mert az rőndös gyerekek. Olyan, mint a többi gyerekek, aki odavan.

- Aztán mégse húz kend hozzá?

- Hát mit húzzak? - kérdezi Mihály.

A fejüket csóválják az emberek. Hiszen ők sem mondják és nem mutogatják, de a gondolataik csak arrafelé járnak a véres mezőkön, a fiak után.

A mélyhangú Mihály olyanformán int a fejével, s panyókára rázza a vállát, hogy abból meg lehet érteni, hogy hát nála ez így van.

- Azt mondják, hogy nem szeretöm. Hát nem szeretöm. Mert mi az, hogy szeretöm mög nemszeretöm. Hát nem szeretöm, aztán az úgy van...

Így volt ez a beszéd valami olyan hat hét előtt. Egy nap aztán látható Mihály, jó degez tarisznyával a vállán, fölkészülve útra, halad a vasút felé.

- Hát kend?

- Hát - dörmögi Mihály -, majd mék föl a Galíciába.

- Talán hívatva van kend?

- Nem én. Csak majd elmék, oszt mögkeresöm a gyereket.

No, ez nagy út lesz. Hát hogy mer ilyen vállalatba fogni? Idegen országba menni ilyen kavarodások idején. Azt mondja Mihály, hogy neki nem idegen az az ország, mert járt már ott a nagy szárazság alkalmával szénáért többedmagával, akkor kénküport tettek a csizmába, hogy ne essen beléjük a tetű.

- De hát hogy talál kend a gyerökre?

- Addig keresöm, ameddig csak mög nem találom.

Ejnye, hejnye. Lám, ez a Mihály.

- Aztán tudja kend leginkább, hogy möre van a gyerök?

A földre tekint, előre teszi a lábát, nézi rajta a csizmát.

- Nem tudom - mondja elgondolkozva -, de tudom a tábori postaszámot, amin levelez. Hát ahova a levél el tud mönni, oda én is el tudok mönni. Majd útbaigazítanak. Van még arra is jó embör.

- De hiszen kend mindig azt beszélte, hogy nem szereti kend a fiát?

Mihály a mélyhangon dörmögi:

- Hát nem is szeretöm. Mit szeressek rajta? Én mostan csak azért mék utána, hogy még egyszer láthassam, azután nem bánom, ha mindjárt möghalok is.

1915

ALKU A SZÜLÉVEL

A városi ember, ha be akar valamit hozni a múzeumba, leginkább a vasárnap délelőttjét választja ki erre a célra. Ha egész héten nem is volt a belső városban (a palánki részen, mint mondják az öregek), vasárnap csak bemegy, hogy a piacon találkozzon az alsóvárosi sógorral, továbbá, hogy megnézzé a vizet. Kimegy a partra, megnézi a Tiszát, és látván, hogy most is ott van, ahol ezeknek előtte, megnyugszik benne. S ha már ott van a parton, bemegy a múzeumba is, s amit be akar adni, magával viszi.

A tanyai embernek pedig erre a célra a hetivásáros nap az alkalmas, mert vasárnap nem szokás bejárni, az országos vásárt kivéve, akkor meg egyéb dolguk is van, mint a múzeumban időzni. A szüle tehát, aki most íme, szombaton déltájban benyitja az ajtót, feltétlenül tanyai. Kendő van a kezében, a kendő sarkán csomó: bizonyosan hoz valamit. Valami régiséget, amit a földben leltek, amiről az ásó vagy az eke vasa lefordította a homokot, mást nemigen lehet behozni a külső világból.

- Adjon az Isten jó napot - mondja a szüle.

- Adjon Isten. Üljön le, szülém.

- Köszönöm a szívességit - húzódozik -, nem vagyok arra méltó.

- Már miért ne?

- Nono... Csak úgy. Aztán ültem is a kocsin öleget. Mert mink arra a Madarász-tó felé vagyunk. Talán maga tudja is azt, hogy az merre van.

- Hát. Ahol a Géczy tanító szokott tanítani a fás-iskolában.

- Az, az - hagyja rá a szüle, s most már több bizodalommal van, mert hiszen látható, hogy ilyenformán ismerősök vagyunk.

- Kérdezze már, hogy mért gyűttem?

- Majd megmondja.

Ez a szokásos előljáró beszéd. Utána a szüle kibontja a kendő egyik csücskét. Pénz van benne, ezüstpénz, régi.

- Nézze már mög, hogy mi ez? Maga bizonyosan jobban tudja.

- Ez régi pénz, szülém. Egy régi királynak volt a pénze.

- Nono - hagyja rá a szüle. - Mindig ezek szokták veretni.

A szüle most már leül, de előbb gyanús tekintetet vet a székre, melyet a bentvaló cifra beszéd fotelnek, a kintvaló egyszerű beszéd párnásszéknek mond.

- Arra volnék én most már kíváncsi - mondja -, hogy ér-e ez a pénz valamit?

- Biz ez nem sokat ér. Két hatost legfeljebb.

A szüle gyanúskodva néz. Hogy ilyesmit. Két hatost. Nem lehet az. Mondja is megsértődve:

- Két hatost? Húsz krajcárt? Ugyan már hova gondol? Hiszen erről a pénzről azt mondta a tanító úr, hogy a háromszázötven esztendőn fölül van, tudja-e maga aztat? Háromszázötven esztendő. Nem is annyi, hanem még fölül rajta. Hiszen akkor talán még a Krisztus urunk is a földön járt.

- Jaj szülém, csakhogy nem a régiség határoz itt, hanem a ritkaság.

Ezt úgyszólván mindig el kell mondani, de sohasem akar belemenni a fejekbe. Gyanút fognak és kételkednek. Úgy érzik, hogy az ilyen alkunál ők vannak alul, és az úrféle, hej, az úrféle (hogy bújna bele az ördög...).

- De hát ez csakugyan úgy van, szülém, ahogy mondom. Próbálja meg a piacon felkínálni az ezüstművesnek, az talán majd ad érte valamit, mert az ráteszi az ezüst óraláncra fityegőnek.

A szülének homlokába szalad a vér. A szüle haragszik.

- Hát nem próbálom én. Hát hiszen nem akarom én ezt pénzért eladni.

- Hát akkor miért kérdezi, hogy mennyit ér?

Azt mondja a szüle:

- Mert én eztet magának akarom nyújtani. Aztán csak nem nyújtok kéthatosárát.

Ez más beszéd. Ez az úgynevezett „nyújtani köll” elmélet. Azt tartalmazza, hogy ha az úrfélétől valami szívességet, szolgálatot vagy akármiféle tevés-vevést várunk, akkor „nyújtani köll” érte valamit. Azon az alapon, hogy a Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. Mi lehet azonban most már az a szolgálat, amiért a régi pénzt nyújtani akarja szülénk. Másként kell tehát itt forogni a beszéddel.

- Hát akkor mi volna a kívánsága, szülém?

A szüle bontja a kendő másik csücskét. Összeviszsa hajtogatott, vékony, zöldesforma papiros bontakozik ki belőle. Féltékeny szeretettel fogja a kezébe, mondván:

- Ez madárlevél... Úgy hallottam, tudja-e, hogy itt bent maguk ebbe a házba a magyar katonák levelit eltöszik.

- El hát.

- Hát azért hoztam be. Ezt az unokám küldte, a Zemislíbúl, mikor körülsáncolták őket az oroszok. Ez madárlevél. Ezt egy nagy gépmadár hozta. Tögyék el eztet is a többi közé. Hogy mögmaradjon mindig, hogy az én onokám még akkor se felejtkezött el az öreganyjáról. Eltösz-e hát?

- El, bizony, nagyon. A többi közé.

- No - áll föl a párnásszékről a szüle -, akkor itten hagyom. De jól eltögyék. Hogy ha valami-
kor keressük, előmutathassák.

- Úgy, úgy, szülém.

Ebbe belenyugszik, búcsúzik, a jobbkezeből a balkezébe tévén a kendőt, hogy kezet fog-
hasson.

- No, az Isten áldja mög.

- Az Isten áldja, szülém. Hát ezt a régi pénzt nem viszi magával?

A szüle az ajtó felé való haladtában félfórmán visszafordul:

- Csak maradjon - mondja -, a szívességiért...

Hát igen. Mert mégiscsak úgy áll a világ, hogy „nyújtani köll”. A szüle elment, itthagya Lipót
XV. krajcárosát, és azt a szép új magyar paraszti szót: madárlevél.

1915

A BÁTORSÁGRÓL

Beszéd van a bátorságról. Hogy kinek mekkora bátorsága van, és hogy miféle dolog tulajdon-
képpen az a bátorság. Vannak a társaságban az első tűzvonalból hazajött népek is, továbbá
tanyai emberek, szóval akik sokfélét próbáltak. A tanyán, különösen a régi időkben, amikor
rablók és kósza cigányok ellen éjjel fejszével kellett védeni a magányos házat, az emberek
megtanulták, hogy mi az a bátorság.

- De az más - mondja a másik. - Ha mög vagyok támadva, kénytelen vagyok védeni magamat.
Az nem bátorság, hanem kénytelenség. - Ennek azonban ellenében: senki se kénytelen bele-
ugrani a Tiszába, hogy a fuldoklót kihúzza. De aki beleugrik érte, az kemény legény.

Ilyen beszédek vannak. Hogy a gulyás, aki egész életén át mérges bikákkal vergődik, mindig
kitéve magát annak, hogy a haragra gyulladt állat föllöki és agyontapossa, az szintén nem
bátorság, mert velejár a mesterséggel. A lópásztor dolga sem bátorság, mikor nyereg alá töri a
csikót, mert az benne van a foglalkozásában. Csak azt csinálja, amire vállalkozott. Ráadta
magát arra az életre, hát csinálja, amit vállalt.

- Mert hiszen - véli Hódi Vas János -, ha a mesterséggel járó életveszödelmet keressük, akkor
a vasúti állomáson a kocsitologató napszámos a legbátrabb embör, mert azt napjában akár
hatszor is összetörheti a vaskocsi, mikor kötözgeti őket egymással össze.

A tárgyalás egyre bővül, és tódul, és oda lyukad ki, hogy ami a mesterséggel velejár, az nem
bátorság. Hanem csak ami a harctéren van, az a bátorság. Vagyis hogy - vélik mások - az nem
bátorság, hanem vitézség.

- Ménkü - szól bele egy ember az asztalvégről. - Bátorság, vitézség: ménkü.

Ránéznek. Széles barna ember, a gyalogos katonák sötét ruhájában. A kigombolt köpönyeg alól kilátszik a blúzra akasztott vitézségi ezüst. Ez az ember azt mondja, hogy bátorság, vitézség: ménkü.

Hát már miért és hogyan? Az ember magyarázni kezdi, hogy ő most katona, de a polgári életben tűzoltó, csővezető, aki minden „eset” alkalmával szemközt néz a tűzhalállal, de hát az csakugyan úgy van, hogy annak semmi köze sincsen a bátorsághoz, mert már az benne van a mesterségben. Vagyis hogy a mesterségben van benne a bátorság, nem az emberben.

- Nono - kap a szón az ember, aki a bátorság harctéri elméletét fejtegette -, azért mondom én, hogy az ércfalnál mutatkozik ki a bátorság.

Az „ércfal” voltaképpen „ernstfall”; a közös seregnél szolgált emberek nevezik így a verekedési gyakorlattal szemben a komoly, háborús verekedést. De a barnafejű sötét ruhás katona megint csak azt mondja rá:

- Ménkü.

Kigombolja a vitézségi medáliás blúzt, alatta van a polgári mellény. Annak a zsebében kutatódik egy darabig az ujjával, azután kihalsz belőle egy golyót, vagyis egy mostani fajta, hosszúkás lövedéket, ami ugyan semmiképpen sem golyó, de azért a magyar nyelvben a neve csak az marad. Nem hívják azt még az unokáink idejében se lövedéknek, se projektilnek.

A golyót az ember az asztalra veti, nagyot koppan rajta. Azt mondja az ember:

- Ezt a fejemben hoztam haza. Nemrég vötték ki belülre, innen a nyakam alól.

Nézik. Egy ember tudományosan megállapítja, hogy ez dumdum. Efelől vita támad, és a beszéd valódi alapjáról megfélemedeznek. Ez nem lehet dumdum, mert a dumdum harántosan meg van faragva. Annak éle van építve, hogy szakítson. Ez meg nem szakított, úgy-e bizony?

- Nem - mondja a tulajdonos -, nem szakított. Nincsen neköm más semmi bajom. Hónapután már mögöök is vissza a harctérre... Csak éppen írni nem tudok miatta.

Megint újabb vitatkozási tér keletkezik. Mért nem tud írni? Egy, az emberek belső ügyeiben járatos tudós azt mondja, hogy ez bizonyosan attól van, hogy az esze velejéből éppen az írás tudományára való részt szakította széjjel a golyó.

A tulajdonos erre is csak azt mondja egykedvűen:

- Ménkü.

Hát hogy? Hát mi? Utóbb a tűzoltó azt mondja, hogy mikor kivágták a feje aljából a golyót, összeszűkült a nyaka táján a bőre, nem tud tőle fejfel az asztalra hajolni, ha pedig nem bír fejfel az asztalnak szegülni, akkor nem látja a betűt: ezért nem tud írni addig, amíg a nyakabőre ki nem enged. Nyúlik az idővel - tanácsolja egy ember a dolgokba való megnyugvást -, mint a gummilásztikum.

Hát hiszen. Majd elválík. A bőrnek sajátságai vannak, és más az öreg bőr, mint a növendék.

Miután azonban efelől nem lehet semmit sem tenni, megint csak rátér a beszéd a bátorságra.

Az ember, aki a golyót az asztalra hajította, visszateszi a mellényzsebbe.

Azt mondja:

- Hát majd még hónapután vissza a szerbökre. De én rájuk még ám! Mert eddig is rájuk möntem.

Megveregeti a mellényzsebet, amelyben a golyó van, amit a fejiben hozott haza. Azután a blúza mellén a körömhegyével megkopogtatja a vitézségét.

- Ezöket - mondja és igaza is van neki - nem adták ingyen. Hát én nekik möntem. Aztán újbúl nekik mék, mihelyst a közelükbe eresztenek. Én rájuk mék, úgy, hogy az csuda.

Az az ember, aki a bátorsági elméletet kikezdte, most a tenyerével az asztalra csap, és azt mondja:

- Hát ezt beszélöm én. Ez a bátorság.

A tűzoltó megint csak egykedvűen feleli:

- Ménkü, nem bátorság. Én csak azért mék nekik, hogy vagy agyonlőjenek, vagy mögsebesüljek. Ha agyonlőnek, vége van mindönnök, ha seböt kapok, bevisznek a kórházba. Az ördög dekkungoljon a tavaszig abba a lucskos gödörbe.

Amely mondással a bátorságról szóló hadicikkely rövid és barátságos értelmezése befejeztetett. Csak Tóásó Mihály vélte még utólagosan, szigorúan tömvén a pipáját:

- Hát kit így, kit úgy. A légy se ügön iparkodik befelé a hideg szobába, mert attól fél, hogy megfázik. Inkább belefulladás a meleg konyhában a tejbe...

1915

KUN LÁSZLÓ SZEKERE

A csirkefélét igen hallgatag állatnak tartják, azt mondják felőle, hogy nem sok esze van, mert nagyon kicsi a feje, a testéhez képest. Annyi bizonyos, hogy vannak kisebb madarak és nagyobbfejúek, de azért mégiscsak a csirke az közöttük, amelyik becsülendő, mert a kisfejú csirke húsa jó, a nagyfejú bankáé meg nem jó.

Azonfölül a csirke finom állat. A bankát nem ülteti el senki, mégis megterem, a csirkét pedig már tojás korától kezdve ajnározzák, mégis pusztul, ha rájön az ideje. Ilyenkor szomorúan nézik a csirke sorsát a tanyaudvarban. Hogy ugyan miért pusztultok? Még a világon sem voltatok - mondja nekik a gazdasszony -, már is szóltatok hozzám, aztán most mégis panaszkodtok? Aztán akkor szóltatok, most meg hallgattok, ahelyett, hogy mondanátok, hogy mitek fáj.

Ez így van. Mert a fiatal csirke már a tojásból is beszél, és jelenti csipogással az élete ébredését, mikor pedig felnőtt és valami betegsége támad, akkor nem tudja megmondani, hogy mi baja van. Csak odamegy az udvarban az ember elé, s előtte elesik. Úgy, mintha mondaná: segíts - mert szólni nem tud. Nincsen meg a hozzávaló tudománya. De azért nem igaz az, hogy bolond állat a csirke, mert ha az volna, nem ismerné a némabeszédet.

Öreg Tandari ül a tanyaudvarban, a fa alatt, az ócska kövön, onnan beszél a csirkékhez, mert a csirkék körülállva tartják az öreget.

- Majd én bevinnélek bennötöket a városba, ott jobb dolgokt lössz.

A csirkék nem bánják. Nekik mindegy. Az életük sorsa eddig is az volt, hogy mire fölnövekedtek, bementek a városba. Mit tud a csirke afelől, hogy miért viszik be a kőházak közé?

Tudja Tandari. Azonban most akármilyen oldaláról keressük is a dolgokat, mindenfelé más világ van, mint ezeknek előtte. A csirkét be kellene vinni a városba, mert ide a tanyába nem

jön ki érte olyan, aki megvinné. Azonban mivel? Egy ócska kocsi volna még ugyan a félszer alatt, ez megmaradt magnak, de a hozzávaló lovak már régen elmentek, a többi állattal együtt, nincs ebben a tanyában a kutyán meg a macskán kívül már négylábú jószág egy fia sem. S a tanya a várostól messze van: húsz kilométer.

- Ejnye, hejnye - gondolja öreg Tandari, nézván a csirketársadalmat ott a szeme előtt. - Pedig másként a nyakunkon vesz a csirke, még a tojás árát sem hozzák mög.

Az öreg ember kimegy a ház háta mögé. Ócska deszkadarabok vannak ott, törött lécek, öreg gyümölcsfák leszáradt, girbe-gurba ágai.

- Gyere no, kis unokám, velem, segíts öregapádnak.

Tandari és Misa gyerek az ócska fákból új csirkeházakat építenek. Nem lábon állót, hanem csak olyan hosszú szekrényformát, ketrecet, ami fölférjen a talicskára. A csirkék az udvarról Tandari után mennek, és nézik, szokásuk szerint félszemmel, hogy mit csinál. - Lakást szerkesztök nektök - mondja Tandari -, majd ebben uraskodtok befelé a városba. - A csirkék nem szólnak semmit, azt is lassan mondják. Néha csipognak, de ki érthetne vajon a madarak nyelvén?

Lassan barkácsol ugyan már Tandari, mert a keze sem egészen szolgál már hozzá, de azért a ketrec idővel csak elkészül. Van ajtaja is, a vasalása madzagra jár, a Misa gyerek bontotta szét a madzagot abból a kötélből, amelyik a malac nyakán volt, amikor még a malac megvolt.

A ketrecet kinyitott ajtóval leteszik a földre. A csirkék nézik, s látván, hogy ez nekik való, s jó, hát belemennek. Jó új helyen lenni, ha csak csirke is az ember. Van ugyan köztük néhány, aki igen csak csavargatja a nyakát, ezek azok, akik nem akarnak tanulmányaik további kiégésítése végett bemenni a városba. Azonban a Misa gyerek szárnyon kapván őket, csak betolja a renitenseket is a ketrecbe, s rájuk kötözi az ajtót.

Idáig most már tehát, ha jól keressük, ami azt illeti, körülbelül valószínűleg rendben van a dolog. Nagypap örömmel legelteti Misán a szemét: lám, ez segítő fiú, nem hiába nevelték.

Azonban valami baj mégiscsak van itt. Mert könnyű a csirkét betolni a ketrecbe, ellenben nehéz a ketrecet csirkéstül a talicskán betolni a városba. Mikor messze van. Mikor még az is messze van, mikor már a messzeségből a tornya látszik.

Azonban - mennyi azonban van mostanában, emberek - hát az ilyent is meg kell érteni. A ketrecet a talicskára teszik, öreg Tandari próbálja. Nem valami finom talicska, csak afféle istállóbeli, nem tolták azt még életében sem be a városig. Nehéz, és homok is van az úton lehetősén. Vadnövények is nőttek az úton ebben az elhagyatottságban, amik elfogják a talicskán keresztbetett csirkekastély útját. És húsz kilométer. Hány embernek sok volna az még csak besétálni is.

Nincsen hát más mód, mint hogy szöget kell verni a talicska falába a kerék fölé, éppen punktumosan a közepébe, mert annak rendeltetése van. A szöget karikába kell hajtani. Azután egy vasdrótot kell előkeresni a szerszámos ládából, ha van. Hát van-e? Van, mert a Misa talált egyet. No, most kalapácsot ide, hol van a kalapács? Hm, hát hol van a kalapács? - A tavasszal - véli Misa - édösapám kezében volt, a szőlőt karózta vele... Az. Az lehet, hogy így van, de miként hívod most haza apádat a Galíciából, hogy hova hagyta el a kalapácsot, kis gyámol-talan, apátlan-anyátlan, elhagyatott tanyai kisfiú?

Rágja a szája szélét öreg Tandari; ez igen jó istenadomány, ez a száj szélrágás, mert ha az ember a szájszélit rágja, nem nedvesedik el a szeme. Mostanában már többen próbálták, és hasznosnak bizonyult. Huj, huj, öreg úristen, de rajtunk felejtetted a tekintetedet... Azonban

nem ér ez a beszéd eggy-semmit sem, kalapács kell, aztán kalapács, mert kalapács nélkül nem tökéletes az ember. Misa azután el is fogja valahonnan az ereszet alól a kalapácsot, mert kilátszott a nyele. Lám, milyen jó, hogy nyele van neki.

Már most a vasat a kalapáccsal mind a két végén görbére szerkeszti nagyapó. Az egyik végén csak kampóra, hogy beleakaszthatódjon a talicska hátába, a másik végít pedig görbekerekbe, mert abba majd hám szolgál. Nagyapó kopácsol. Nem hiába, hogy juhász volt valamikor, amidőn még a világi pásztoros életet élte, de eltanulta a vasverést a kószapusztai cigányoktól.

Kész a vas. Öreg Tandari maga elébe tartja, s kedvtelve nézi.

- Ebből mi lössz, öregapám? - kérdezi Misa.

Öregapó elkomolyodva néz a gyerekre, talán úgy is érzi, hogy a szíve környékén valami szakadások történnek. Csönd azonban most, csönd:

- Ez a te hámodnak készül, Misa.

A fiú örül ennek, tapsol.

- Az én hámomnak? Hát én ló löszök, öregapám?

Tandari most már ócska kötőfékből, istrángból a hámot készíti a vasra. Gondosan bogozza, ahol össze kell kötni, hogy a csomója majd ne törje a gyerek testét.

- Nem, fiam, nem kis onokám, nem ló löszöl. A ló majd én löszök. Te mög a csikó.

Misának így is jó, mint ahogy ez így is van. Elkészül a vasas hám a talicska elébe. Minden készen van az útra, amihez hajnalban hozzá is fognak. A ketrec fölkerül a talicskára, az öreg fölveszi a vállára a melles hámot, a madzagjait a talicska két fogójára akasztván. A Misa gyerek pedig a talicska elébe fogja be magát, és a fogat a tanyaudvarából lassan a köz homokjára kifordul. A homokban nehéz az ilyen újfajta hintó, de Misa belesegít öregapó dolgába, mert úgy nekifeszül a hámnak, hogy a keze majd a földet éri.

- No, csak a homokról kiérjünk - lihegi Tandari -, majd a kövesúton jobban haladunk.

Nono. Csak módjával. A várost jó messzire elrakták innen az elődök, akik a falát ott a víz szélén letették. Gyakran kell pihentetni, majd pedig lassítani, de hát ez nem baj, mert lassan érünk messzire. Jó, hogy kutak vannak imitt-amott az útszélen, jó ivás esik a vödörből, s Misa a kalapszélből megkínálja a csirkéket is.

Biz, ez nem gyors haladás, Kun Lászlónak ezzel az újmódi szekerekével, de azért minden lépés mégiscsak egy lépés. Szemközt jövő gyalogos emberek köszöntik az igyekvő Tandarit, s elhaladván mellette, megállnak s utána néznek. Olyan látnivaló ez, amilyen még nemigen volt mostanában. Nagykalapú Tóth János elgondolkozva csóválja a fejét, s bökdösi a botjával a gyalogösvény mellett a fűvet.

- Teljes tetejivel fölfordult a világ. Az embörből ló lött, a gyerökből csikó, a csirkéből úr. De most már fizesse is mög az árát odabent a városon az, aki önni akar belüle...

Az újmódi hintó egy szál kereke az úton nyikorogva kocog tovább. A kocogása egészen úgy szól, mintha valahol messze lassan katonadobot vernének.

1915

SZÁRADÓ ÁGAK

Csak lassan tudja, tekintetös úr, csak lassan. Ebbe lögyön mindön tanyai parasztikus embör belealapodva. Lassan, lassan, csak lassan, de mindig. Tudja, én sohase siettem egész életömbe, mert városi embör szokása az a nagy sietség. Csak lassan dógozzunk, de mindig. Hogy tudja, hogy ha a szőlőben, délután, kapálás közben, elfogott az álom a melegben, akkor is csak az almafa ágába fogózva állva aludtam. Mert az nem úgy van, hogy nappal heverjünk. Lassan, lassan, de mindig.

Az öreg Hódi mondta ezeket a tanácsokat, olyan szomszédforma tanyai ember kint a belső-zákányi kapitányságban. Hosszú Hódinak is nevezik, mert magas, szikár, ősz ember, mert nem ért rá a dologtúl megkövéredni: lassan, csak lassan, de mindig. Nem ok nélkül mondta, az ebbe való belealapodással meg az almafaág végén való alvással takaros örökföldeket, istenszemével kicifrázott, padláselejű öregtanyát szerzett. Meg becsületet is, ami szintén fölér néhány hold földdel odakint.

Gyalog haladván egyszer befelé a külső vidékről a közökön, a dorozsmai fürdőnél elért a délidő, mondom, bemegyek ide ebédelni. Zákányi kocsi áll a fürdő előtt: nini, hiszen ez a magas Hódi lova. Az hát. Öreg Hódi bent ült a fürdő teraszán, a fehérre terített asztal mellett, ebédelt étlap szerint, mondván:

- Én már nem tagadom el magamtúl az ilyesmit, azért, hogy én csak parasztikus embör vagyok. Mert én megszolgáltam. Mert lassan, csak lassan, de mindig.

...Azután lassan eljött a háború, és tart még mindig. A Hódiak istenszemes tanyájából elsőbb elment az egyik fű, azután a második. Majd pedig elment a harmadik is, és elment az ország szolgálatára a negyedik is, aki nős, két kis családja van, de a felesége már nem érte meg a háborút, mert még a tavaly tavasszal elment a nyugalomnak csöndes éjjelébe, közanyánk ölébe.

A fiakból egy még harcol, egy elesett, kettő ötös honvéd volt, azok Przemysl eleste alkalmával orosz fogságba kerültek. Öreg Hosszú Hódiné nem sokáig állta már a világi életben a szíve szaggatásait, visszament a homokba, honnét formáltatott, öleli föld porát, lakja sötét boltját. Öreg Hódi magára maradt a tanyában az öreg béresével és a két unokával. Ezeknek a fejére tette olykor hidegülő kezét.

- Csak lassan, lassan - motyogta.

Azonban nem ment a dolog lassan, hanem sebesen. Vannak a dolgoknak néha ilyen megszaladásaik. Magas Hódival is megszaladtak, a múlt héten ő is csak lement a homokba, és immár istenét és kegyes teremtőjét onnan áldja örömmel. A tanya padlásfaláról ugyan az istenszeme most is derűsen, sugárkévésen tekint szét a Hódi-semjék füvein, de a tanyafödél alatt már nem maradt meg más, csak az öregbéres meg a két kis unoka. Csak lassan, lassan, de mindig... Úgy van ez egészen, ahogy öreg Hosszú Hódi mondta: lassan fogyunk, de mindig.

A Hódi-földet sem szántja föl már a tavaszra senki. Az emberek, ha elmennek mellette, szomorúan legyintenek a kezükkel:

- Pusztá föld...

Egy sovány kutya szótalánul néz utánuk a föld sarkából.

1915

A KRASZNIKI CSATA

TEJFELES KÉPPÉL

Öreg katonák ülnek körül az asztalt, s arról jár a szó, hogy ki mennyi ideje van már az angyal-bőrben. Vén csontok, vékony, hosszú harcsabajuszú az egyik, egészen ősz a másik, meg így tovább. Olyan üdülő betegek, akiket már kieresztettek a kórházból, de még nem állott össze a transzportjuk, amelyik visszavigye őket a társakhoz. Összevisszavaló szolgálati idők vannak itt. Az egyik ott volt a lemergi visszavonulásnál, a másik a lemergi visszamenésnél, emez megjárta Sabácot az első alkalommal, ez a vén pihánér öt folyón is épített hidat, s mégiscsak egyszer lőtték bele a vízbe. Hát van köztük fiatalabb is, nem lehet mondani. Aki még csak nyolc hónapja van oda. De a másik már esztendőn túl. Azután aki a kezdete óta járja a táncot, pedig már negyvenhárom éves, azonban tavaly még negyvenkettő volt.

A csendes délelőttön nyílik az üvegajtó, s belép rajta egy vékony, fiatal katona. De egészen fiatal katona, még a bajusza éppen csak hogy ütközik, soványka arcocskáján a fiatalság rózsapirossága. Az asztalnál a vén csontok összenéznek: miért is viszik el még az ilyen gyereket is, hiszen ennek még az anyja kötője alatt volna a helye. Pedig a sárga csizmáján kopott sarkantyú van, tehát vagy lovas, vagy kocsis, a nyakán föl van tűrve a köpönyeggallér, hát nem látszik, hogy sarzsi-e, de bizonyosan sarzsi, mert sárga bojt van a kardján. Hogy lehet egy ilyen vékony gyereket egy ilyen vastag kardhoz kötni? Azután sarzsi. Hát hogy lehet az ilyen már sarzsi? No, protekció. Nem lehet más, mint bizonyosan protekció. Talán püspök a nagybátyja vagy ilyesmi.

A fiú tisztességtudóan szalutál a vén csontoknak, s a vén csontok jóváhagyólag mondják rá a szervuszt. Azután leül egy asztalhoz, s egy pohár sört kér egy asszonytól. Az öregek, izmos, erős emberek, szótlannal nézik: valóban, mégsem járja, egy ilyen törekeny, vékony iskolásfiút odakötni ahhoz a vastag kardhoz. A tutajbajuszú hős atya átszól hozzá:

- Ugyan édes öcsém, te hány hete löhetsz katona.

Csendesen sodorgatja a cigarettáját a fiú, és szintén csendesen mondja: - Már ötödik esztendeje, bátyám.

- Micsoda?! - fakadnak ki a vén csontok. - Hát téged még a születésed előtt soroztak?

A fiú rágyújt a papírszivarra, s megint csak csendesen mondja a lányos hangján:

- Ötödik esztendeje, bácsi. Mert mikor kiütött a háború, akkor telt volna le a három esztendőm. Azután, hogy kiütött, nem lehetett hazamönni, hát most már ötödik esztendeje, hogy szolgállok.

Egy vén csont kérdezi:

- De persze itthon? - A fiú mondja:

- Itthon nincs trén. Én a trénnél vagyok.

- Hát akkor hol szolgált, az Isten irgalmáért?

Megint csak csendesen mondja a fiú:

- Előbb lent, azután fönt. Azután megint lent, meg megint fönt. Azután a keletin, ahol möglöttek.

A gyerek ezzel leteszi az asztalra a sörért a tizenkét vasat, szalutál a hős atyáknak, az asszonynak azt mondja, hogy csókolom kezeit, s távoztában szelíden húzza be maga után az üvegajtót.

A hős atyák szótalanul néznek utána, s nem beszélnek tovább arról, hogy ki az öregebb katona.

1916

JÁNOS A FÖLDDEL

A szakasz megy előre a földön, amit szántásnak hívtak még tavaly, de egészen rendben mozog, úgy tetszik, az ellenség messze van, hiszen még csak ezentúl kell a rendes fedezékbe jutni. Úgy van, hogy ezen a darabon még nincsen mitől tartani, azonban egyszer csak nagy hirtelenséggel odavágnak a másik ágyú, itt-ott lecsapódik a srapel, nincs más mód, mint hogy feküdj le sebesen az anyaföldre, kotorászd elő a derékszíjról a kis kurta Linnemannt, és túrd föl vele magad elébe a földet.

János is ássa a földet, úgy félkézformán, ahogy a teljes lelapulásban lehet. Ahogy ásná, a Linnemann lapátjáról egy darab hant a bal keze tenyerébe esik. János önkéntelenül morzsolgatni kezdi: feketés, de könnyű, nem heves fajta, van egy kis keménysége, de azért mégis omlós, ez a rozsbúzáat igen csak bírná. János mellett fekszik a hadnagy, János a földet átnyújtja:

- Hadnagy úr, ez jó föld.

1916

INTELEM KATINAK

A tanyai kocsi lassan, lépésben halad a városi aszfalton. Fiatal orosz hajtja a lovakat, aki nem tudja, hogy melyik sarkon van nagyobb forgalom, vagy hol ütközik bele a villamoskocsiba. Jó szabály az ilyenkor, hogy lassan járj, tovább érsz. A muszka mellett eladó lány ül; így mennek kifelé a mezők mostani vadvizet birodalmába, üresen, mert már eladta a lány, amit behozott. Jó az, lépésben menni, mert a csirkepiac táján sok nép van, különösen így hetivásáros napon. De ez a sok nép nem mozog, hanem áll egy helyben, s mintha valamennyinek hátratekerték volna a nyakát, mind a fejével tekint föl az ég felé. Kék ég van most fölöttünk, nem egészen nyári sötétkék, de azért mégis kék és tiszta, mert most ilyen az időjárás. Tizenöt év előtt történt utoljára, hogy nyitott ablak mellett lehetett elkölteni a karácsonyi ebédet, és újévre kibújt a vetés a földből. Most azt mondják, hogy a nagy háború hozta ezt az időt, hát tizenöt év előtt mi hozta? Nem lehet tudni, mert forgandósága van ennek is - elég az avval, hogy a kék égen lassú méltósággal megy át a csirkepiac fölött egy Zeppelin, köznyelven: a némöt hajó. Azért vannak a nyakak kicsavarodva, mert mindenkinek a némöt hajót nézik olyan áhítatos csöndben, amely jól illik ehhez a fölséges látomáshoz. Némely kofa elől akár minden csirkéjét el lehetne emelni, de most erre senkinek sincsen ideje, sem gondja, s a piaci zsvivaj hirtelen beállott csöndjében hallani lehet, amint egy öreg külső ember önkéntelenül mondja:

- Ejnye, de szép nagy állat!

A muszka kénytelen megállítani a kocsit, mert úgysem tér ki előle senki. A lány pedig, papucsos lábát a fűrhércre téve, leszökken a kocsiról, hogy a tömegbe álljon, mert állva jobban lehet az ilyesmit nézni, mint ülve.

A nagy szürke hurka magasan járhat, mert nem ér le a földre a szava, másrészt pedig úgy látszik, hogy éppen csak kis híja, hogy bele nem akadt a hátulsó sarkával a városháza tornyába. Halad és röpül. S ahogy elhalad a város közepe fölött, a piac népének egy része, emberek, asszonyok, gyerekek futva mennek a nyomába a német hajónak.

Hirtelen, ahogy ezt nézném, eszembe jut egy régi följegyzés a múlt század negyvenes éveiből, amikor Széchenyi István először jött föl idáig Titel alól a Tiszán gőzhajóval: „A torontáli svábok a partról elámulva nézték, a bácskai rácok keresztet hánytak magukra, míg a magyarok lóra kapva, nagy kiáltozások között vágattak utána a víz szélén.” Most a magyarok a német hajó után szaladnak, mert jaj de szép nagy állat ez is.

A fiatal orosz is nézi, amíg el nem tűnik a házak tetejei között.

No, lehetne menni. A ló is türelmetlen, mert a ló nem szeret ácsorogni, ha tudja, hogy hazafelé megy. De a lány nem mutatkozik, talán az is utána szaladt a német hajónak. A muszka szelíden csitítja a lovakat:

- Brr, brr. - Majd pedig az eszébe jutván, hogy ezek nem tudnak oroszul, magyarul szól hozzájuk: - Hó, Kese, hó Badár...

De hát hol a pokolba marad az a lány? Ahán, ott van egy csoportban, amely visszatért a nézésből, s beszélget ott különféle Mihály bácsikkal és Teca nénikkel, s úgy tetszik, mintha ennek a beszédnek vége sem akarna szakadni. A lovak türelmetlensége átragad a muszkára, mert hiszen dolog van otthon is, föláll hát az ülésben, és rákiált a lányra:

- Sijess mán, Kati!

A lány megrezzen a kemény szó nyomán, és sietve kapaszkodik föl a kocsira. Mert hiába, bárki bármit beszéljen is, az csak a városban van úgy, hogy a kocsin az parancsol, aki bent ül. A külső kocsiban az az úr, aki a lovat hajtja.

1916

A KUKASÁGRÓL

Vasárnap délután van egy kis idejük az öreg katonáknak, hogy elmenjenek egy kicsit időzni a maguk módja szerint. Az ő módjuk nem az, ami a fiataloké. A fiatal elmegy sétálni, elmegy a sétaterekre a lányok közé, vagy beül a kiskávéházba újságot olvasni. Más része a színházba megy, vagy a mozikat járja. A negyvenes-negyvenkettős öreg katonának már nemigen kellenek ezek a multságok. Csendes hely kell neki, ahol behúzódhat a maga pohár bora, üveg söre mellé a sarokba, s bámulván a pipája füstjébe, hazagondol. Akkor jön egy másik, szintén odaül, és szintén hazagondol, föltámasztván az állát könyökkel. Nem szólnak. Jön a harmadik, negyedik, sorjában húzódnak a fal mellé, a hosszú asztal mögé. Hogy mik otthon, civilben, az mindegy. Hogy melyik kaszárnyából jönnek, az is mindegy. Az egyenruha nagyon demokrataöltöny. Bemutatkozás? Némely részük bizonyára ismerte ezt a szokást civilben, de itt az felejtésbe megy. Bizonyára a kalapot sem viselte otthon mind a szobában is, de itt a sapka a fején marad. Jó ez a sapka. Nem kell mondani egymásnak jó napot, se adjon istent, se fogadj

istent, egy legyintés a jobb kézzel a sapkaszél felé, s készen van az egész. Az emberek nem tudják egymásról, hogy kik meg mik, nem is kíváncsiak rá: katonák, aztán ez is készen van.

Szó nincsen. Némelyik még csak azt sem mondja meg, hogy mit akar. Zörög az asztalon, s mikor odamennek, szó nélkül mutat a szomszédja előtt álló üvegedényre, hogy neki is olyant adjanak. Hogy a gyufa megdrágult, de meg kevesebb is van a skatulyában, mint azelőtt, az ilyen kis helyeken leginkább ott van ugyan még asztalon a porcelán gyufatartó, de gyufa nincsen benne. Az ugyan van a drága gyufa miatt, hogy a már elfeledett „kérek egy kis tüzet”-nek megint divatja támad. Az öreg katona, ha rá akar gyújtani a cigarettára vagy a bőrszivarra, szó nélkül nyúl a másik ember keze után, amelyikben égő szivar van. Az engedi elhúzni a kezét, amaz rágyújt, s azután visszaereszti a kezét. Két legyintés a sapkaszélhez, s készen van. Se kérem, se köszönöm, se szívesen.

Minek? A gondolatok hazajárnak, ott van a legjobb helyük. Arra, hogy közülük ki hová való, gazdag-e otthon vagy szegény, egyik sem kíváncsi. Sem hol járt már a háború ideje alatt, fönt-e, lent-e, arra sem kíváncsi senki, mert mindenkinek elég volt annyi, amennyit próbált. Azután meg a különböző faggató kérdésekre annyiszor elmondták már a civileknek, hogy beleuntak a beszédbe. Néha-néha egy-egy ilyen pár szó:

- Maguk lent vótak? - Honvéd kérdezi az utásztól.

Int a fejével, hogy lent.

- Aztán most itthon vannak?

Int a fejével, hogy itthon.

- Aztán nem tudja, hogy huva mönnek?

Int a fejével, hogy nem.

Csak később mond annyit, hogy:

- Odalent mán nekünk nincs dogunk.

Igen lassú az összehozás. Olyan különös beszédtelenségek ezek, hogy szinte rossz hallgatni. Egy ember föláll, áthajol a szomszédja fölött a harmadik szomszédhoz, főlemeli a karját, megnézi rajta a rákötött órán, hogy mennyi az idő, visszaereszti a kart, s megint leül.

Idő múltán azután egy ember halkan dúdolni kezd valami régi katonanótát. Teszem ezt: prjepoljei várnak várkapuablakába ki van tűzve, sejhaj, magyar baka zászlója...

A többi azután halkan mondani kezdi vele, de nem mind, némelyik hallgat. Ezek más nyelven dicsérik az urat. Néha egy ilyen asztalnál ötnyelvű emberek ülnek. Magyar, német, román, bolgár, szerb. Azután régi torontáli francia községekből, az egykori Saluthurnból, Charlevilleből, akik közül azonban ma már csak elvétve akad olyan, aki még ismeri az ősei nyelvét, mert beolvasztotta őket magukba a magyar svábság. Az a svábság, amelynek a honvédjaitól negyvennyolcban itt a szegedi piacon azt kérdezte Kossuth:

- Nicht wahr, Kinder, ihr seid Schwaben? - És a sorokból mérgesen szólt vissza egy katona: - Wir san Schwaben, wir san aber halt ungarische Schwaben.

Egyik a nótát csöndesen fújdogáló katona odafordul a hallgató szomszédhoz:

- Maga nem magyar, cimbora?

Int, hogy nem.

- Sváb?

Megint int, hogy nem.

- Bunyó?

Nem.

- Román - mondja. - Nem tucc magyar. Mondaná nóta, ha tudná, de nem tudja. Menetben magyar énekel, én nem énekel, mert magyar honvédségbe románt nem szabad énekel. Mért nem szabad románt énekel?

Az emberek összenéznek, hogy csakugyan, hogy csakugyan, ez is könnyebben gyalogolna a menetben, ha olykor danolhatna a szoptató anyja nyelvin, hát mért nem szabad nekik úgy danolni.

A román mondja tovább:

- Baj. Faluba nincs magyar: nem tucc magyar. Baj: nem tucc magyar. Román van őrségen, kapja magyar parancs, nem megérti jól, mert nem tucc magyar.

Hallgatás. A másik asztaltól átszól egy szabadságon levő fiatal tengerészlegény:

- Úgy van maga is, apám, mint mink. Nálunk tájcsolnak némötül, kázsélnak isztriánul, panlá-roznak taljánul, csak magyarul nem. Hiába mondom, hogy nem értöm, amit tanítanak, csak nem beszélnek magyarul, üssön bele ebbe a sokfajta beszédbe az a tarkabarka csillagos ménkü.

Hát most már tégy itt igazat, Dóczi.

Egy ember azt mondja:

- Azért legjobb, ha kuka az embör.

1916

PALI - PÁL

Paliról, amíg legény volt, az volt a nézet, hogy kutya-legény, túlságos sok a vére, nem ártana megcsapolni. Ami az utóbbi dolgot illetné, afelől nem panaszkodhat, hogy ne lett volna benne része, mert némely félreeső, pusztaszéli tanyán, a dugott bál alkalmával, a lámpa leverése után, nem egyszer állt meg a más ember bicskája a hátában. Ebből azonban sohasem támadt semmi különösebb baj, mert könnyű gyertyagyújtás után megismerni a bicska gazdáját. Azé a bicska, akinek a zsebében nincsen. Ilyenkor aztán kiderül a tárgyalások folyamán, hogy tévedés történt, nem tégöd akartalak pajtás, a bicska utat tévesztett a sötétben. Az ilyesmiről pedig nem lehet tenni semmit, sötétben sok minden megesik, a dolog rendben elintéződik azzal, hogy ha nincsen panaszos, nincs bíró, egyébként pedig az eltévedt bicska tulajdonosa felelettel tartozik, ő adja a kocsit a doktor hurcolásához, és viseli a patikasarcot. A dolgok így könnyen és egyszerűen intéződnek el, egészen addig, míg egyszer a Pali bicskája nem áll meg a másik hátában, szintén csak tévedésből.

Úgy remélték az öregek, hogy Pali vad kölyök ugyan, de majd megtanítja, s kissé megtöri a katonaság iskolája. Be is kívánta a kaszánya sárga fala közé annak idején a király, de az öregek reménye nem vált be. A hosszú, szikár, csupa csont Kemény Pali nyakára a mondtambolondneveddrád-ruhában hármas csillagok hulltak, zászlótartóvá emelkedett, ő vitte a pará-

dés rukkolásokon a regimencfánit, és hát miként ne lehetne büszke az az ember, akinek a fajtájából csak egy van az egész regimentben?

Pali virtusából ilyenformán nem is igen törtek le a katonaévek egy szikrát sem. Ahogy az idő telt, s utóbb az ő szabadságos kiskönyve volt a manikulás őrmester ládájában legfelül, s ahogy a kaszárnyszoba vaságyát fölválthatta megint az ereszek alján a göndör báránból való legénysubával, megint csak az volt, aki addig. Duhaj volt, vad volt, káromkodott, miként a jégeső, húzta le a valóságos öreg úristent a lábánál fogva az egekből, nyakalta az italt mint a gödény avagy a pelikánmadár - az öregek egész bátran megállapodhattak abban, hogy ezen a szilaj fiún nem segíthet már más, csak a házasság.

Pali idő múltán szót is értett Falu Rozállal, akit ugyan igazság szerint Vízhányó Rozálnak hívnak, de olyan szép volt, hogy ha nem tanyán lakott volna, hanem falun, bizonyosan falulányának nevezték volna a deli járásáért, gyönyörű szaváért, a homlokára bodorodó hajáért. Mert olyan volt, mint az ünőszarvas.

Mikor Rozál bodor haját kerek kontyba fonyatta Pali, Pál lett belőle. De más változás nem esett rajta. Nem tékozolt, de italozott, a tenyere könnyen ökölbe szorult, a káromkodásairól pedig azt mondta Teca néni, hogy:

- Azok olyan irtóztatóságok, hogy még aki hallgatja, az is elkárhozik.

Mégsem volt Pali egészen Pál.

Történt azután, hogy a többi néppel együtt a káromkodó Pált is megint csak fegyver alá kívánta a király, mert olyan sorsok történtek, hogy vérben kell fürödni mindenkinek, aki katonának érzi magát. Pali-Pál ment hát nagy hirtelenséggel, sok jó kedvvel, hogy no, most már törvényes legyen a bicskázás, vághatja úgy, ahogy akarja - hát nem lehet mondani, hogy ne vágta volna, mert vágta, ameddig bírta, de azután odafent a nagy várban sokadmagával meglepték a torzonborz északiak, meglepték őket tökéletesen és végképp, elvették tőle a nyeles bicskát is, Pali mint fogoly bandukolt hóval telefütt ázsiai pusztákon át valahova a Szibériába.

Pali ott a nagy idegenségek havas pusztaságán Pál lett. Levele úgy mondja:

Szeretett kedves párom! Isten áldjon mög Rózsi, engöm is áldjon mög az Isten. Az Isten áldja mög az olvasót is. Miháj sógorral nem tudom, hogy mi lött, mert mellettem csapta fejbe a srapel. Szeretnék bötű lönni, hogy hozzád ezön a kártyán eljuthassak. Ha valaha ebből a Szibiriából hazajutok, nem iszok, nem káromkodok. Továbbá sürgönyözzél, hogy lássam a kezed írását.

Az irgalmatlan nagy távolságokból éjjel-nappal suhanó vasúti kocsikat haladtatnak hozzáértő masiniszták. Muszka masiniszta, német masiniszta, magyar masiniszta fűttet, gőzöltet, haladtat, hogy Pál betűje Rozálhoz jusson. Utóbb a városi pusztázó lovas katona kezébe jut a kártya, melyet előbb valamely tungúztól vagy egyéb kutyaorru rokontól vett át útnakindítás végett, hogy azután megint egy Ázsiából szakadt magyar vér adja le a nyeregből Rozálék tanyaudvarán.

Rozál olvassa:

- Szeretnék bötű lönni, hogy hozzád eljuthassak. Nem iszok, nem káromkodok... Fölséges Isten, mérhetetlenök az intézkodéseid.

1916

KATONALEVELEK

A régi katonalevél leginkább ezekkel a sorokkal kezdődött: „Kívánom az Istentől, hogy ezen pár sor írásom magukat jó egészségbe találja, én hála Istennek egészséges vagyok, amit maguknak is kívánok.” Így tanulta az egyik katona a másiktól, az egyik író a másiktól, mert sokan „így írátták” haza a leveleiket. Kevesebb volt az iskola jóval az alföldi városok tanyavilágában, mint most, sok katonasorba került legény nem tudta az írást, ha tanult is valamit, abból is inkább a nyomtatott betű és a számjegy maradt meg az emlékezetében, az írott betűt elfeledte. Ha tudta is, lassan írta, mert elszokott tőle, s a kezét is elhúzta a munka, a vékony tolltokot, amiből egy krajcárért adtak kettőt, alig bírta az elnehezült ujjak közé fogni. Minden betűt külön nekifohászkodással vetett a papirosra, azért is volt belőlük annyi betű kimaradva. Azért is mondta a katonanyelv, hogy a levelet nem írják, hanem rajzolják. Minélfogva ritkán is küldtek, mert nehéz volt a rajzolása.

A fogalmazása már könnyebben esett, mert hiszen valami sok újságot nem írhatott, egyik hete úgy telvén el a kaszárnyaéletben, mint a másik. Legfeljebb ha kért valamit: egypár forintot, vagy egy kis magyarországi ennivalót, s ha pipás volt, magyar dohányt. Aki szülőnek futotta, úgylis küldött a gyereknek néhanapján pár garast apróra-csöprőre, egy-egy pohár italra, s ha megszúrtak itthon malacot, abból is jutott hurka, kolbász, félgömböc, ha olyan alkalmas hideg idő volt hozzá, hogy nem romlott el az úton.

Ugyan elvéte akadt köztük olyan szülőpusztító is, aki minduntalan zaklatta valamiért az otthoni házat. Az ilyen írásokon azután furfang dolgában nem tettek túl azok a jogászlevelek sem, amikben ötven forintot kértek azért, hogy beiratkozassanak az egyetemi könyvtárba. A katonalevél a maga forintját meg azért kérte, mert eltört az indiblanc, vagy pedig hogy elvesztette a gliderdistáncot, aztán azt meg kell venni. Otthon bizonyára megsajnálta a rosszcsonk kölyköt, hogy ejnye-hejnye, szegény, talán még meg is büntették, hogy elvesztette azt a miacsudát. Pedig a gliderdistánc a sortávolságot jelenti, amit el lehet ugyan veszteni, de pénzért megvenni nem lehet.

Azonban az ilyen kutyafulúktól eltekintve csak afféle csöndes tudósítások voltak ezek a levelek. Csak éppen tudatták, hogy megvagyok, s küldték a tiszteletet a sógoréknak, a többi rokonnak és a szomszédoknak, s a tisztesség az volt bennük, ha mindenki megtalálta benne a maga nevét, még a lány is, akit tiszteltetett a levél rajzolója. Az írás vége azután megint csak a jó egészségről beszél, meg arról, hogy majd csak megsegít az Isten, és a végső szó ebben a mondatban az, hogy: melyhez hasonló jókat maguknak is kívánok.

Ki találta ki a katonalevélnak ezt az egyhangú formáját, nem tudni, de annyi bizonyos, hogy mindig így volt. S a másnyelvű egyszerű katona levele is ezt a formát mutatta. Talán valami régi úri divat maradványa, mert sok népszokás meg viselet is egykori úri szokásokból származik. S régebben, százötven, kétszáz év előtt az íródiák fogalmazta úri levelek is úgy kezdődtek az egészségkívánással, mint később a katona rajzolása, melyben még azt is kérte, hogy „külgyéek a levélnek mássát”.

A háború azután megváltoztatta a formájukat. Jár-kel most is a levél, de nem a kaszárnyaszobából, hanem messzi hegyoldalakból meg a fogolytáborokból. A frontokról való katonalevél is rövid, sok nagy betű nemigen fér föl a kis kártya egyik oldalára. Némelyik éppen csak tudatja, hogy megvan, aki írta. Azután szokásba jöttek a közös levelek. Egy kártyalapon tíz-tizenöt név is, csak azzal a tudósítással, hogy élünk, és köszöntjük az otthonvalókat. Przemysl ostromakor sok ilyent küldtek azok, akik a várba voltak szorulva. Mert sem a léghajó, sem a repülőgép nem vihette ki a várból mindenkinek a külön-külön levelét, így aztán sokan írtak egy

darabon egyszerre. Még az sem volt rendes kemény kártya, hanem vékonyka papírlap, hogy a levegő gépmadarának minél könnyebb legyen.

Mind így sem jutott el a helyére, attól függött, hogy hol ér földet a léghajó. Ritkák is. Aki ilyent kapott, úgy őrzi, mint a szentképet az imádságos könyvben. Vagy pedig berámáztatja, üveg alá téteti, és a tanyában a tisztaszoba falára akasztja. Kossuth képe, Rudolf képe mellett a gyűrött papiros, amit a léghajó hozott: három darab történet egymás mellett. De mégis, ami keveset nem őriztek meg, annak már piaca van a nagy háború emlékeit gyűjtők között; mint ritkaságot keresik.

Most is kurta a katonalevél. Kurtább, mint volt. Vállon keresztüllúttak, itt meg itt fekszek a kórházban. Az azelőtt is jóírájú fiatal katona levele alig olvasható, hol hegynek, hol völgynek menő pár sorral tudatja, hogy a jobbkarjába csapódott a srápneldarab. Nem kell arról beszélnie, hogy mekkora a plezúr, az iromba betűk jól mutatják. „Tudassák maguk is, hogy hogy vannak.” Csak röviden van írva, mégis mennyi vágy van benne, mennyi ragaszkodás az otthonvalók után, s micsoda öröm lehet az ott a spítályban, mikor a küldött tudósításnak „mássa” érkezik. Jó gondolat, hogy halványrózsaszínű papirosból vannak csinálva a mienkfajta kártyák, mert öröm annak minden sora annál a betegnél. Hát még ha követi a másik rózsaszín papiros, a postautalvány. Mivelhogy nemcsak jókívánságokkal él az ember, különösen, ha az ágyat nyomja.

Mennek és jönnek azonban írások, amiket nem rózsalevéltre írtak. Jönnek fehérek, mennek zöldek. A fehérek a föld túlsó oldaláról, telenyomtatva ismeretlen betűs pecséttekkel, a zöldek pedig mennek az itthonhagyott hazából idegen puszták és tengerpartok felé.

A foglyok küldik a kártyák pár sorában hazafelé a lelkük egy-egy darabját, s megy vissza az itthoni lelkekből a zöld papirosra megint egy-egy darab „szakítás”.

Van azokban azután különféle. Minden. Szomorúság meg humor elegyesen. Meg gondolatok, amikről az isten tudja csak, hogy honnan szedték. Egy asszony például bizonyára azt hiszi, hogy a király kezén megy keresztül az ő levele, az írást így kezdi: „Felséges Uram, adják át a levelet az uram kezébe, Kis Jánosnak Kabarovszkba.” Az ember pedig így ír vissza: „Dicsértessék az Úr Jézus neve, evvel a szép szóval köszöntök be hozzátok.”

Másik ember vidáman köszönt haza, mintha csak a szomszéd tanyából jönne, mondván: „Adjon Isten jó napot, vagy jó estét: ahogy a levél érkezik.”

A régi levélírás „melyhez hasonló jókat” való kívánságát nem tudja elfelejteni egy fogoly, aki alighanem öregkatona, mert azt mondja a levélben: „Tudatom, hogy hadifogoly vagyok, melyhez hasonló jókat nektek is kívánok.”

Megint másik ezt így tudatja: „Ebből az irgalmas háborúból hadifogságba kerültünk.” (Lehet ugyan, hogy az „izgalmas” helyett írta az irgalmast.)

Van, aki az orosz fogságban megtanulta a cirill betűket, s ezekkel a betűkkel ír magyar nyelvű levelet. Ami nem egészen könnyű feladat, mert nem minden hangunkat lehet az orosz betűkkel leírni. Azonfelül hogyan olvassák el az ilyen levelet itthon?

Mert nem jó az idegen beszéd. Némely fogolytáborban megkívánják, hogy olyan nyelven írjon a fogoly, amit az ottvaló cenzúra is megért. Alighanem erre vonatkozik az, mikor az asszony azt írja az urának: „Ne német levelet küldjél, mert mindig a plébános úrhoz kell elmenni vele, aztán nem hiszem, hogy azt mondja, ami benne van. Alighanem nem akarja az asszony a pap vigasztaló szavait elhinni, az pedig ilyenkor nemigen tehet egyebet, minthogy vigasztal.

Azt mondja egy asszony levele: „Indítom pár sor írásomat december harmadikán én, Anna, és tudósítom kendet, Ferenc.”

Másik asszony följajdulása ez: „Tudom, hogy itthon a rossz hírömet költik, pedig az nem is igaz, mert csak az öregök mög a gyerökök vannak itthon.”

Hasonló irányban egy szicíliai fogoly ezt írja haza az asszony megbékéltetése szempontjából, hogy: „Csupa vén asszony van itt, de csak az ablakból látom őket.”

Sok ilyen van, össze-vissza, tarka-barka sok minden, pár sor írásban annyi egyéni dolog. Pár odavetett sorban teljes leírás. Például Mandzsúriából írja egy ember a feleségének: „Továbbá tudatlak, hogy Halottak napján gyertyát gyújtottunk, a tatárok mög nézték.”

Mandzsúriában most ilyen „nézedelmek” vannak magyarok és tatárok között...

1916

A SZÖKÉS SZIBÉRIÁBÓL

A gyerekek az apjuk haditetteiről beszélgetnek az iskolában. Mindnyája tud valamit mondani, van azonban olyan is, akinek orosz fogságban az apja. Onnan ritkán jön levél, nem lehet felőle sokat beszélni. Csak egy gyerek mondja, hogy az ő apja hazaszökött az orosz fogságból. Kérdezi a többi, a gyerek büszkén felel, s mikor a tanító bemegy az iskolába, újságolják is neki azonnal, hogy tanító úr, a Csurgó Pista apja hazaszökött az orosz fogságból, itthon is van.

A tanító is kérdezi hát a fiút, hogy hogy volt, mint volt a dolog? Beszélj, fiam, mert hiszen az érdekes, hogy valaki Szibériából egész Magyarországig szökött.

- Hát honnan jött haza az apád, Pista?

- Szibériából, az ólombányákból.

- Az ólombányákból? - No, ez talán egy kis túlzás lesz, azon az alapon, hogy a messziről jött ember sokat beszél. Nem teszik az oroszok sem a foglyokat az ólombányákba, legalább erről eddig semmi hír sem volt. De a Pista gyerek azt mondja, hogy a bányákban volt az apja. Hát ki tudja? Talán úgy is van.

- Aztán hogy szökött meg az apád?

- Másodmagával.

- Aztán hogy nem fogták el őket?

Mondja a Pista:

- Csak éjjel gyűttek, nappal elbújtak, ahova löhetött, aztán nappal aludtak.

- De hát hogy éltek?

- Kúduktak.

- Mindig kaptak is elég ennivalót?

- Kaptak. A falukba mög a tanyákon. A nagy városok felé nem möntek.

- Aztán sehol se fogták meg őket?

- Nem - mondja a gyerek. - Csak mikor már beértek Magyarországra, itt mindjárt megfogták őket a csendőrök. Azoknak aztán mögmondták, hogy kicsodák, attúl kezdve aztán vasúton gyűttek.

Mondja a tanító:

- Tudom, megörültetek, mikor egyszer csak betoppant hozzátok?

- Hát bizony örültünk egy kicsit - mosolyog a Pista.

- Aztán mit szólt apád, mikor hazajött?

- Sömmit.

- Semmit? Hát valamit csak mondott, mikor bement a szobába?

A gyerek gondolkodik, keresgél az emlékezetében, azután azt mondja:

- Azt mondta édesapám: no, ehun vagyok e!

- Aztán most hol van édesapád?

- Nappal a kórházban van, de estére mindig hazaeresztik.

A tanító elmondja az esetet az újságírónak, mert ez csakugyan érdekes dolog. Érdemes volna beszélni a bizonyosan sok kalandot átélt Csurgó Mihállal. Igaz, hogy jól kint laknak a város szélén, a Petres utcában, az is igaz, hogy csak este van otthon, de hát este annál jobban ráér beszélni. Az újságíró, persze hogy elmegy Csurgóékhoz, egy jó riport megér ennyit. A Petres utcában aztán a kis házban egy síró asszony fogadja:

- Bár úgy volna igaz, ahogy a gyerekek mondja, tekintetős úr. Bár hazaszökött volna az én jó uram. De hát most is ott van a Szibériába. Csak a gyerekek találta ki az egészet. Mindig arról eszmélt, hogy az ő apja csak hazaszökök, aztán addig eszmélte, addig eszmélte, hogy utoljára beleképzelte magát.

Szóval nem igaz a história, csak a gyerek találta ki a maga mulatságára. Meg arra, hogy neki is legyen az iskolában a többi gyerek előtt valami dicsekedni valója. Hanem annyi bizonyos, hogy az ólombányás zökkenőt leszámítva, elég jó mesemondó, még talán majd tollforgató-ember lesz belőle. Mert annyi bizonyos, hogy ha csakugyan hazaszökött volna Szibériából Csurgó Mihály, csakugyan úgy köszönt volna be a hitess asszonyához:

- No, ehun vagyok e!

1916

ÖTVENESEK

Az egyik már a legöregebbek közül való, ötvenes, azaz hogy már benne van az ötvenegyedikben. De azért amúgy szálas ember, egyenesen ül a széken, a válla rendben tölti ki a katonagúnyát, a hosszú ősz bajusz a nyakparolira hajlik lefelé, a vastag ősz szemöldök alól szöke, de kemény tekintetű szemek tekintenek ki a világba a sasállású veresbarna orr fölött: ez az ember nem most lett először katona, és ez az ember szép legény lehetett valamikor.

A másik még nem egészen a legöregebb fajta, csak úgy olyan negyvenötös forma, a szürkülő széles tutajbajusz lengyelesen, fésületlenül halad kétoldalt szétfelé, a barnaveres arcban fekete

szemek, a katonaköponyeg nem ráncos a háton, inkább nagyon is ki van töltve a feszülésig testtel: ez az ember egykor kubikmunkával foglalkozott, azért görbe a háta, de azért ez az ember sem most először katona.

Pár napja, hogy rukkoltak, mint illik annak, akit hívatnak. Most ülnek az asztalnál, mint estenden, egy üveg bor mellett. Nem szólnak semmit, mert mit szólnának. Nem szokatlan világ ez nekik. Rukkolás, hívás: hívás. Hívatva vagyunk, aztán mit akartok! Kurtaszárú kis fekete pipa hol a kézben, hol a szájbán; ha a füst kiszáll a kupak alól, nézik, hogy merre száll?

A görbehátú önt a két kis pohárba, s az egyikkel az egyenesvállú felé taszítja a másikat. Ízlelik.

Az egyenesvállú lehúzza a köponyeg ujjának a felső részét, ráhajtja a kezefejére: nézi, hogy ha majd hideg lenne, meddig érne? Amaz is lefejt a jobbkezével a balkezefejére az ujjaelejét. Nézik egymását. Rendben kell lennie a dolognak, mert nem szólnak semmit, az ujjeleje-posztót fölhajtják megint az ujra.

A görbehátú szívja a pipáját, hát nem szól. Megint csak szívja, de most sem szól, megkötötte magát, alighanem kialudt. Nyúl önkéntelen mozdulattal a fazekasmunkával készült gyufatartó felé, de már feleútjában visszahúzza a kezét, mivelhogy úgyis hiába nyújtaná, mert mostanában nemigen raknak a gyufatartóba gyufát. Lassan kezdi hát magát körültapogatni gyufa irányában, még kissé szokatlan ez a ruha, másfelé vannak szerkesztve a zsebjei, mint a tanyai-ban.

Amaz ember azonban ekkorra már föl is gombolta a köponyeg elejét, benyúl rajta a blúza külső kebelébe, előhúzza belőle a gyufaskatulyát, s odatolja a görbehátú elébe.

A görbehátú biccent a fejével. Ez az első eset, hogy szólnak egymáshoz, amióta itt ülnek. Kitolja a skatulyából a gyufatartó kis szekrényfiókot, de mert éppen a gyufa fejes részével tolt ki, hát visszatolja.

Amaz nézi.

Közben hol nyílik, hol csapódik az ajtó, jönnek-mennek negyvenötösek meg ötvenesek, kis fiatal regruták meg egészen öreg, új és finom regruták. Ott van köztük az ötvenes Karácsony Fekete Pétör, akiről most azt lehetne józan, emberi ésszel gondolni, hogy az elszomorodott gyászfátyolság szobra volna, mert az októberi sorozásnál is azt mondta neki a főorvos úr, hogy megint csak huszár lesz, nagyot is ugrott hozzá Karácsony meztelenül örömében, aztán most ehol-e: baka. Lehet azonban néhány jópálos-negédes lépést eljárni a kölökcsizmában is, nemcsak a hosszúszárában, mert mint Karácsony Fekete mondja Vödörlopó Deli Mihály ötvenes-nek:

- Nem szobába neveltek bennünket palántának az ágy alatt, mint a virághagymát, nini.

A görbehátú nem szól semmit, az egyenesvállú sem szól semmit. A görbehátú kitolja a skatulyából a gyufaszekrény másik oldalát, most már a nyelvével van kifelé a gyufa. Kivesz belőle egy szálat, és végighúzza a skatulya oldalán. De nem gyullad meg a gyufa. Nézi, gondolván, hogy ugyan akkor téged miért csináltak a tótok, ha még meg sem gyulladsz. Akkor maradtál volna otthon fenyőfának a fatornyos hazádban.

Venné ki már a második szálat a kis szekrényből, amikor a sasorrú átnyúl a skatuláért. A kezébe veszi, fölfogja az elejtett és már semmire sem valónak nézett, megvetett gyufaszálat, és a gyufaszálon húzza végig a skatulya oldalát.

Lángra kap így, és a sasorrú nyújtja a tutajbajuszának a tüzet a pipába.

Biccentés. Visszabiccentés.

Most már kisvártatva azt mondja az egyenesvállú.

- Gyarló vagyon most nagyon a disznó.

A görbehátú a pipával bajlódik, mert féloldalra kell az ilyesmit ilyenkor fordítani, ha hasznát akarja látni az ember. Kiveszi a szárát a makkból, hogy megnézzé, hogy jól volt-e belecsavarva. Mert a szár is olyan, hogy szára válogatja. Továbbá a belecsavarás is ténykörülmény.

A disznó... Hát ez gondolkodni való dolog. Mert ha most olyan is a világ, hogy az emberben nincsen szömélyválogatás, de a disznóban van.

- No, no - mondja. - A beótott embőr beótott embőr, de a beótott disznó nem beótott disznó. A disznó szöröncse.

Bólint a másik öreg katona szótlanul. Hosszú hallgatás van megint. Tolják a poharakat egymáshoz. Közben keresztülmegy a szobán egy ötvenes, akiről azt mondják, hogy civilben nagyságos úr, s Karácsony Fekete a másik asztalnál azt véli felőle, hogy - akkor miért nem maradt fönt a fán?

Ez a bolond beszéd azonban nem zavarja a társalgást. Az egyenesvállú azt mondja:

- Az. A disznó olyan, mint a szöröncse. De a szöröncsének az a szokása, hogy elpártol az embőrtől.

A görbehátú a köpönyeggombokat vizitálja. Sorra húzgálja valamennyit, hogy vajon melyik áll közel a leszakadáshoz, hogy azt azután rendben odavarrja a posztóhoz. Hát van bennük néhány ilyen vigályos állapotban. Nézi az öreg katona a gombokat, hogy ugyan él-e még, aki csinálta őket, azután azt mondja:

- Magyarai sógor huszonhatezör korona ára földet vött a disznóból, mert negyvenhatot tartott.

A sasorrú kérdezi:

- A háború óta fogva?

Most meg a görbehátú hallgat, nem szólván semmit. Csak később mondja:

- Nem. Csak a tavalyi esztendőben.

Az ötvenes katona lehajtja a fejét. Mire gondolhat? Talán ő maga sem tudja. Az eszmélet szétszóródik. A fiak oda szerteszéjjel ország használatára, már az unokák is növekedőben, ő maga is íme megint fegyver alatt, mintha csak semmivé vált volna az a harminc esztendő, ami közben elmúlt. Próbáltatások, kódorgások, három év alatt hat ország. Úgy lehet, hogy mindezt elgondolja az ötvenes, de nem szól felőle semmit. Elfelelte már ezeket, mert az élet mindig új gondokat teremt, és ezek a sírásói a régi gondoknak. Azonban a Magyarai sógor ügye, ez már csak valami. Huszonhatezör korona ára föld. Ha minden magyart így áldana meg az isten! Hej, kutya Magyarai sógor, de furfangéros ember kend, alighanem a fejünkre akar nyőlni kend, mert csámpás kend, kendet még sohase hívta a király. Hát most már annak van ebben a magyarai országban szörzési igazsága, aki csámpás?

Körülbelül így mászkálhatnak a gondolatok a sasorrúban, a koponya agytekervényei között. De nem szól felőle semmit sem. Csak annyit mond a görbehátúnak:

- Igön kis körme van a disznónak, néha mégis nagyokat ugrik vele.

A görbehátú bólint, s hidegszájú lévén, megint csak a gyufa irányában nyújtja a kezével a panaszát. Az egyenesvállú elébe is tolja a gyufaszekrényt, mondván, mint ötvenes a negyvenötösnek:

- A tokja ódalát húzzad végig a fejin, fiam.

Úgy illik az ugyanis, hogy az idősebb katona tanítsa a fiatalabbat, amiben tudja.

1916

MINDENEK VÁLTOZNAK

Bajos most a földművesnek megbirkózni a föld munkájával, hogy apránként elfogy az erő, ámbar hiszen így van ezzel kerekátaljában mindenki. Például az öreg Halbör Förgeteg János nem földművelő, mert ő még mindig megmaradt a pásztorkodás ősi foglalkozása mellett, de azért csak baja van ezekkel a mostani állapotokkal.

János juhászos ember, a juhból él, vagyis, mint mondani szokás, a birkával vergődik, minél-fogva egy kissé így többre is tartja magát, mint aki földhasogatással és magvetéssel keresi a kenyerét. Ez a kis rátartóság azonban nem is igazi alapon keletkezett Halbörben, mert hiszen majd hasítaná ő is a föld hátát, ha olyan volna földje, hogy azt érdemes volna különféle kisebb-nagyobb vasakkal forgatni. Némely darab földet azonban egyenesen a bürge számára teremtett az isten, mert azon csak ez az egyszerű jószág teng-leng el valahogy. Azután a nyájhoz való még egyszerűbb csacsi, az igénytelen pulikutya, meg az ősi nomádéletbe beleszokott juhász, akiről még a nóta is azt mondja a lánynak: a szíved a juhászra ne fájjon, mert a juhász ritkán hál ám az ágyon.

Hát nem is igen, a telet kivéve, vagy pedig, ha olyan a tél, hogy attól legeltetni lehet, még télen sem. Az bizony kint jár éjjel-nappal, szélben, esőben, s mert hogy a birka örökké kódorog azon a gyérfüvű földön, még csak olyan szárnyéket sem csinálhat magának, mint a gulyás vagy a csikós. Egyedüli háza, félszere, ágya, kamrája a suba, hozzá nyárára a nagyszélű kalap, hideg időben a nagysipka, amit szintén a birka adózik be neki a subával együtt.

Ilyen életet élt Halbör is annak idején sokáig, hosszú esztendőkön át, szerzett szép darab juh-falkát, „ragasztott” is magának a legelőszélben tanyát, s mikor előregedett, már csak onnan kormányozta a négy lábon járó vagyont. Voltak legényei, akiknek a keze alá adhatta a nyáját, mert erre a szabad életre mindig akad, aki ráadja a fejét. Így aztán tanyábanlakóvá vált idős korára Halbör, igaz ugyan, hogy nemigen szeretett a szobában hálni, hanem inkább az ereszet alatt.

Azonban történt, hogy elkövetkezett a háború, s apránként Halbörnek bekívánta minden emberét. Katona szokott lenni a juhász mind, leginkább huszár, mert mint állattal foglalkozó, jószágszerető embert odasorozzák. Hát elmentek, no. Maradt még Halbörnek egy tizenhétéves suplenc bojtárformája, afféle apátlan-anyátlan pusztai gyerek, az meg beállott önként, s így egymagukra maradtak Halbör is, meg a nyáj is.

Ilyenkor mit csinálsz, Dóczy? Nem csinálhatsz egyebet, mint hogy magad uram, ha szolgád nincsen; ilyenformán tehát az öreg Halbör Förgeteg hatvanéves korában beállt önmagához juhászbojtárnak. Meg lehet ismét szokni, amit az ember amúgy sem felejtett el.

Csak hát szokatlan egy kicsit mindig az ég alatt lenni, éjjel is, meg nappal is. Rossz idő is jár, sok eső esik, a föld éjszakára mindig nedves, nem jó fekvés esik rajta, ez az árva birkának

való szikföld ebben a sok nedvességben úgy elmállik, mint a szappan. Azonfölül éjszaka hidegségek vannak, a szélvihar úgy száguldoz végig a lapos mezőn, mintha minden boszorkány éppen abban a fürgetegben lovagolna a söprőnyélen. Azután hatvan esztendővel az ilyesmit már megérzi az ember.

Halbőr egy nap, mikor éppen a tanya körül jár a bürge után, bemegy a tanyába, és kigurít a színből egy olyan nyolcakósforma hordót. A felső abroncsát megereszti, azután beveri a tetejét. Így csinál belőle kádat, vagy ahogy másként mondani szokták: kanca-hordót.

Ahogy ez megvan, oldalt dönti a hordót, és kigurítja maga előtt a bürgekhez. A birkák ijedten ugrándoznak, mert ilyen állat még nem volt a nyájban, a pulikutya megugatja, a szamár pedig előbb néz a hordóra, azután a gazdára, de nem szól semmit, mint türelmes filozófus gondolván: ez nem tartozik énrám. Hát nem törődik vele.

Halbőr csak neveti a sok értetlent:

- Hiszen tudom én, amit tudok - mondja nekik magyarázólag.

A nyáj megindul, a pulik terelik, a szamár halad elül, mert azért szamár, hogy előljáró legyen, viszi a hátán a szamárnyergen az elemózsias bőrtarisznyát, a subát meg a csobolyót.

Halbőr, mint régi „nyájajuhász”, hátul „mén”, s a kecsgeorrú juhászcizmával rúg olykor egyet a kancahordón, hogy guruljon az is a lábónjárók után.

Persze, az egész eljárás, így külsőleg és fölületesen nézve, nem érthető. A juhászos mesterség már ugyancsak régi foglalkozás, de afelől még senki sem hallott semmit, hogy a szerszámaihoz hordó is tartozzon, amit úgy kelljen a mezőn gurigálni.

Nem is telik bele pár nap, hogy egy városi kocsi, rövid utat keresvén ott a szikeken, megáll Halbőr Fürgeteg János sajátságos berendezkedése előtt.

No, köszönés után:

- Hát János bácsi, hát mire végzi?

- Hát ehun-e - mondja Halbőr -, ténförgök utánuk, mert magam maradtam.

- Nono, hát ez nem mögy most másként. De a hordó.... Talán bort gurigat benne?

- Bort? - ismétli sértődve Halbőr. - Nem iszik a rőndös juhász bort, csak ha csárda mellé ér.

- Mög ha ögyéb alkalom előadódik.

- Nono - neveti az öreg -, az is mögtörténik néhanapján, a kutya-fáját. No hát ez a hordó, ez csak olyan kancahordó, üres ez, kéröm.

- Aztán miről jó?

- Hát - mondja Halbőr -, most ez a tanya.

- Tanya? Guruló tanya is van.

- Eddig nem volt - neveti megint az öreg -, de most már van. Mert tudja, kéröm, nappal csak elvagyok én itt a birka mellett, de már az éjszakai hálást nem bírom ki a rőttenő szelek miatt. Elkisasszonyosodtam én nagyon, amiuta földel alatt háló tanyai lakos löttem. Olyan finum-fánom lött a büröm, mint a városi kisasszonyé. Nem állom éjjel a szelet. Hiába húzom a fülembé a sipkát, hiába a suba, hiába kötöm a nyakamba a hátárul a fióksubát, csak érzöm a szelet, aztán akkor nem bírok pihenni, nem bírok pihenni, no.

- Hát aztán a hordó?

- Hát mikor szél van, mög eső van, belebújok a hordóba, aztán abban alszok.

- Úgy hát? Ilyent se talált ki még senki, csak maga avval a pihent eszivel, János bácsi. Aztán csakugyan olyan jó tanya ez a hordó.

- Ez? - néz végig a hordón meggyőződéssel János. - Ez? Ez különb, mint a vert falú, födeles tanya. Mert ezt úgy fordítom éllel a szélnek, ahogy én akarom...

Öreg Halbőr Förgeteg Diogenes nagyot rúgott a hordón, hogy menjen a többi lábasjóság után.

1916

A NAP ÉS A FÖLD

Továbbá tudatlak, hogy édosanyád is möghalt, tűz is volt a tanyába, az istálló leégött, de nem baj, mert a lovakat úgyis elvitték, továbbá a kutya sincsen már meg, mert az is elszökött.

Egy asszonylevélből

Apránkint kitavasodik, mert a béka ugyancsak brekeg már a vizek szélén, a fák is levelezni kezdenek, a gyerekek örülnek, hogy sár helyett por van már a földön, lehet benne játszani, a tanyákon mezítláb van már valamennyi, mert a gyerek talpa bőrének még nem verték föl az árát.

A nap is feljön hajnalonkint az égre, mint más években is tette a kalendárium utasítása szerint, és egyre jobban melegítő sugarait széthinti a földre. A nap tekintete nyomán illatos párok keletkeznek; a föld, amely a télen át aludt, álmából fölébredt. Némely virágok is megindulnak. Vannak fiatalos hevületű virágok, és vannak csendes, meggondolt, tartózkodó fajtájúak. - Ohó - gondolja magában -, még nem búvok elő, még lehet zord idő, fagy meg jég. A másik virág ezzel nem törődik, s fehér gyöngyeit tiszteletadás okából a melegítő napisten elébe terjeszti.

A bogárban is vannak hasonló fajtájúak, így némely darázsformájú már ott röpdös a napon, s másodiknak a nem túlságosan kedves szürke jóság, a mezei poloska, szíveskedik megmutatni, hogy ő is él még a világon. Bár csak poloska vagyok - gondolja -, azért mégis a nap tiszteletére vagyok, és mászkálok a homokban, amit ő sárból porrá és meleggé tett.

Hasonlóképpen a libaféle jószágnak vannak ilyenkor mondhatlan örömei. A régnemlátott, régnemérzett melegségű napnak, mikor a délelőtti sugarai leérnek, a gúnár parancsszavára hangos kiáltásokkal nekirohan, kerítést repül, és csapatoستul tart hozzá üdvözleti lármát.

Történnek más hasonló hódolati dolgok is. A vakondok a lapát lábával fölássá magát a téli takarásból a föld színére, s mielőtt hirtelen visszabújna, a vaksi szemével néhány pillantást mégiscsak vet a napocska felé. És, mint a gyerekvers mondja, a padlásfölgárón a napfényben megfürdik ám a macska is, nyalván picike lábait. És hűj, mekkora csiripolással van a veréb, mivelhogy a kis szürke koldusról elmúltak a téli nyomorúság napjai.

A nap, amint rengve száll fölfelé az ég boltozatán, a földre küldött langyos, tapogató sugarai-val látja mindezt. Megszokott dolog ez. Minden évben így van.

De most mégis némi különbségek vannak. Nem egészen úgy megy minden, amint ezeknek előtte. A nap ezt a tényt csodálattal nézi. Egyre növekvőbb csodálattal nézi, mert most már a harmadik nyárba fordul bele az az idő, amióta ezek az új változások vannak.

Sokan azok közül, akik eddig üdvözölni szokták a tágas mezőkön a téli álomból megváltó tavaszi napot, elmaradtak a különféle élők sokaságából. Nagy fekete szemét sokkal kevesebb tehén emeli föl hozzá, s megfogytak a tarka-barka borjak is, amelyek játékos bakugrásokat szoktak járni a tiszteletére. S különösen hol vannak a lovak, s még különösebben hol vannak, hol vannak az emberek, akik kalapot szoktak előtte emelni szép, tiszta és kedves hajnalokon?

Ezek nincsenek. Lovak még vannak imitt-amott, de az emberek elmúltak azokról a földekről, ahol a nap őket eddig látni szokta. Elmentek onnan. Más földekre és más, messzi tájakra távoztak. Miért kellett a népeknek így elmenekülni onnan, ahol eddig éltek?

A nap aligha érti ezt meg. Magasabban van sokkal, semhogy beleláthatna minden dologba itt a földön, mert elvégre sok más csillag is van az égen, s figyelmet kell fordítani arra is, hogy azokon mik történnek. De annyit a tekintetével mégiscsak lát, hogy az emberek és a lovak ezen a csillagon elmentek a sík mezőkről a hegyek közé, s ott nagy tömegekben egymásnak esnek.

A mezőkről elővakodott emberek helyett a lapos tájakon más alakok mutatkoznak. Szoknyás alakok s apró gyerekek. Húznak-vonnak, ahogy lehet, s a földet ápolják. Munkájukat a földbe vetik azok helyett, akik távol vannak a földtől. Szoknyák, öreges kékbeliék és kurtás, rózsaszínű viganók. Látja a nap azt is, hogy messzi más mezőkről, orosz pusztáktól idegenfajta népek fiataljai következnek ide, hogy itten a föld munkájába beleártsák magukat. Lát a nap különböző dolgokat, látja Dobó Veron esetét, aki mint fiatal leány egymaga maradt a tanyában, aki nem hálhat egy földel alatt más, ázsiai puszták idegeneivel, ahova a tanyába reggel kísérik ezeket az idegeneket, s este, dologvégeztével, elkísérik, ha pedig éppen úgy történik, hogy nem kísérik el őket, akkor csak Veront látja a földben a nap, midőn a jövőendő termés tiszteletére földnek és napnak kapával egyaránt áldozik.

A nap, ha jól széttekint, sok ilyen Dobó Veront lát most az emberektől elnéptelenedett síkon.

1916

GÜL BABA ZARÁNDOKAI

Olvasom, hogy a budai öreg török szent sírjához újra zarándokolni kezdenek a mozlimok, hogy térdre boruljanak az ódon falak előtt. Jó utat kell majd megtenniök ezen a búcsún, talán nincs is ezen a földrészén olyan szentjük a törököknek, aki ilyen messze tájon talált meghalni. Vagy pedig lehet, hogy volt, de elmúlt az emlékezete, elmúlt a sírja is. Mint ahogy nálunk is a hosszú török uralomból semmi emlék sem maradt kőből. Csak a régifajta pékműhelyek, a simindzsiák, néhány girbe-gurba utcadarab, egy kutyaszorító köz, ahol két kocsi nem bírna egymásnak kitérni. Egy ház, amelynek nincsen ajtaja az utcára, hanem a szomszédból járnak bele, egy másik, megbukkant, alacsony ház, amelynek nincsen ablaka az utcára. Több nincs. Se mecset, se dzsánia, még csak a régi térképeken sem. Ellenben elevenen megmaradt a sok Török nevű ember, s a tanyákon a Kara nevezetű családok, ezek a nevükhöz képest (Kara feketét jelent) a hosszú idő után is, most is leginkább barnabőrű, feketehajú emberek, s régebben szakállt viseltek.

Megmaradt iparnak a sarkos babucskészítés papucs formájában, amely régente vassarokra járt, de papucsra vált a neve, azután a bicsakcsinálás, de a bicsak neve bicskává változott. Ezenfelül nincsen más, csak néhány helyi elnevezés. Az alsótanyákon a Kara-homokja, azután a Szubasi-halom, amely valaha valamely török gazdálkodó úrnak volt a szállása, s bent a városban a Hobjárt basa utcája, a felső részen, az egykori halász- és hajós-fertályban. Arra járt-kelt valaha ez a neves török úr, ott volt valahol az utca végén a szilléri szőlőkben a nyári nyaralója. A szájhagyomány szerint ez a jeles basa nagyon szeretett a felsővárosi menyecskékkel barátságos viszonyba elegyedni, minélfogva egyszer a halászok agyon is találták verni - no, az Isten nyugtassa szegényt, régen volt ez is.

Más aztán nincsen. A többi elmúlt, elkopott, elporladt. Csak a budai török szenthez, a Gül Babához való zárandoklás maradt hosszú ideig, bár ugyan ma már ez sem látszik. De még gyerekkoromban is járták ezt a hosszú utat öreg török búcsúsok, a nagy turbánban, kopott, prémes kaftánban, bugyogóban. Lehet, hogy most is járják, de már vasúton, még a hetvenes évek végén is azonban gyalog tették meg a hosszú utat öreg törökök. Olykor talán fölkéredztek az országúton haladó kocsikra. Szállást adott nekik ingyen is a falusi kocsmá, a sovány embereknek az igényük nem sok volt: egy darab kenyér s néhány uborka, ezt nyújtották nekik barátságból is. Ha olyan városba értek, ahol kávéház is volt, ott több napra is megpihentek, hogy éledjenek a hazai ital mellett, szelíden meghúzódván a sarokban, avagy az inasok és huszárok között, akik várták az alispán urat meg a szolgabíró urat, hogy este kilenc órakor az úrikaszinóból lámpával hazakísérjék.

Volt közöttük ismerős, aki egy kicsit tudott magyarul is, mert minden esztendőben megjárta oda-vissza ezt a hosszú utat. Az ilyenek - úgy mondták felőlük - nem a maguk kedvéért teszik meg a zárandoklást, hanem más, gazdag törökök kegyes alapítványából kapnak rá útiköltséget, hogy az egykori török budai várban alvó szent sírja feledésbe ne menjen. Ők Budára mentek, a török várba, a török szenthez, s hogy most már az a vár nem az ő kezükön van, az mindegy. Ebbe nem szólhat bele ember, mert Allá intéz mindent. Ők azért csak úgy néztek mindent, mintha minden a régiben volna, még kétszáz év múlva is ugyanazon az úton jártak, amik utak voltak a török világban is. Temesvár felől Szegedre jövet kerülő volt Makót is útba ejteni, de azért csak arra jártak, mert háromszáz év előtt ez volt a rendes útja, s az öreg búcsús szemében azóta nem változott semmi.

Csendesen, békességesen jártak, szótlánul szívták a kis csibukot a kávéházban, s ha mint gyerek, kíváncsiságból körülöttek settenkedtem, a kezüket szeretettel nyugtatták meg a gyerekefjen.

Szegedről Budáig szintén csak azt az utat használták, amelyik a hadiországút volt az idejükben is. Az utak azóta másfelé vannak, még a községek is eltűntek a föld színéről, amelyeken egykor a régiek keresztül vezettek, a Gül Babához igyekvő öreg mozlímnek azonban ez is tökéletesen mindegy volt. Az egykori községek és út helyén pusztá volt, a ridegbarom legelt rajta, de ő csak arra ment, hogy micsoda térképpel vagy útmutatóval, ki tudná megmondani. Szállást adott neki ott is a pásztor vagy a csárda, tudták felőlük, hogy jójáratban vannak, s nem tesznek semmiben sem kárt.

Azaz hogy mégis. A Csizmás János esete. Volt itten a tanyákon egy gazdálkodó, vidáméletű, urasforma passziójú ember. Hosszú, mint a petrencerúd, kártyás, mulató, italos, lovonjáró. Büszke is volt, rátartó, Erdélyi Csizmásnak nevezte magát, mert nemeslevele volt otthon, valamelyik erdélyi fejedelem adta az őseinek, de valami zavaros világban azok onnan lemene-kültek ide a pusztákba, ahol könnyen el lehetett bújni.

János, erdélyi bujdosók utolsó ivadéka, élte hát a kiviruló mezőkön a lovonjáró életet, mert nem bírta ki a természete, hogy sokáig otthon maradjon.

Elkocog este a csárdába „emberek közé”, a lovát beköti, bemegy a házba, de biz ott nem sok ember van: az egyik sarokban csibukozik egy öreg török zarándok, a másik sarokban pedig búsul szótlanul a szomszéd gulyából való öreg számadó. Csizmásban bor volt már, állt benne az ördög, italozik. Rendes szokása szerint nem bír magával, odamegy a törökhöz, rángatja a vállát, mondván:

- Gyere török birkózni.

A török nem érti, de Csizmás felrángatja a székről, és húzgálni kezdi az öreget. A mozlim kapadozik, hogy mi lesz vele most már.

Ellenben a másik sarokból bikahangon belemordul a játékba az öreg gulyás, mondván:

- Nono...

A figyelmeztetés nem sokat használ Csizmásnak, csak rángatja jobbra-balra a törököt.

A számadó lassan fölhasználódik a padról, odalépked a csárdaajtóhoz, aztán becsukja kilincsre.

- Mit akarsz - kiáltja rá megvetőleg Csizmás -, te ronda barom után járó? Tudod-e, hogy én Erdélyi Csizmás János vagyok?

A gulyás néz a törökre:

- Hát már - mondja - a nyitott ajtón nem virtus senkit se kivágni a csárdából... Én már csak így szoktam.

Azzal aztán megfogja Jánost, az ajtóhoz veti, s János ajtóstul együtt kiesik az udvarra.

- No - mondta ezek után a gulyás a zarándoknak - engöm mög Öreg Kara Török Mihálynak hívnak... Úgy is írják a nevemet.

1916

HÁBORÚS NÉPBESZÉDEK

Polló néni megáll a kocsival a ház előtt, jöven a tanyáktól, ahova való. A gyeplőt átveti a félló hátára, mert nem kell ám most a löcsén keresztül a kerékküllőhöz kötni a gyeplőt: a félló nem szalad el amúgy sem, inkább örül, ha állhat. Polló néni leszáll a fűrhécen által az első ülésből, mivelhogy második nincs is, s benyit a kiskapuajtón mint egymaga büszkén, mint önálló gazda, aki még nem jutott odáig, hogy muszka foglyot fogadjon magához, hogy azután azt beszéljék róla, hogy szeretőül tartja a muszka legényt. Polló néni nem akar ezzel a ház előtti megállással semmit, csak éppen beszól, mint külső szomszédhoz illik, hogy vennénk-e tőle valamit abból, ami a kocsin van. Mert ha kell, jó, ha nem kell, úgy is jó; megvesznek most mindent a piacon, még a tengeri herkentyűt is; csak ennivaló legyen a neve.

- No, adjon Isten - mondja Polló néni, bezökkenve a kiskapun.

- Adjon Isten - mondjuk örvendezve, s hogy valami tanulmányos kérdéssel oldalba ne üssön bennünket, mindjárt meg is kérdezzük tőle: - Ugyan, Apollónia szülém, maga sokfelé jár, sokat tud, nem mondaná mög, hogy mikor lössz vége ennek a háborúnak?

Tűzgyújtás az ilyesmi, védekező tűzgyújtás. Régente a réten, ha talált bíbictojást sárgalacsinba gyúrva tűz mellett sütötte a pásztorfiú, volt eset rá, hogy ügyetlenségében fölgyújtotta vele a rétet. Akkor a rét másik szélén levő pásztor, hogy a kondáját meg magát is védhesse, ellentűzet gyújtott. Mostanában ilyen ellentűz az, mikor megelőzik a kérdést, és amattól kérdezik meg, hogy mit gondol: mikor lesz vége a háborúnak?

- Hát kit így, kit úgy - feleli a kérdésre Polló. - Sokfélét beszélnek, mert az ujjunk sem egyforma. Hanem úgy hallatszik, hogy a kiráj most már nem üzenget a népnek papirosra, hanem kiadja fölszólításba, hogy mindönki a tizennégy esztendőstől a hatvanadik esztendőig mőnjön el a hívására.

- Ugyan?

- Úgy ám. Akkor annyi embőr lössz katona, hogy letaposik az ellenségöt egy szálíg. Akkor azután, mikor letaposták, akkor hazatakarodik mindön.

- Ugyan? Akkor aztán vége lössz a dolognak.

Polló csóválja a fejét.

- Nem - mondja. - Akkor a kiráj összeszámoltatja azokat, akik a taposásból mögmaradtak. Aztán akkor összeszámoltattya, hogy mennyi asszony van az egész országba.

- Aztán ez miről lesz jó, Polló néni?

- Hát - véli Polló - akkor, aki asszonyba fölöslegős marad, azt agyonverik, hogy ne lögyön.

Hejnye, hejnye, hát ilyenek is történhetnének? Hogy a király a fölösleges asszonyokat agyonvereti? Lehetetlen az. Nem szokása az ilyesmi a királynak. De meg azután, ha csakugyan így volna is, honnan szed össze annyi ész a király, hogy meg tudná állapítani, hogy melyik asszony a fölösleges?

Polló néni sunyi módon nevet.

- Csak mögtréfáltam magukat - mondja.

Ój, hát úgy? No, ez nagy megkönnyebbülés, mert most már nyilvánvaló, hogy csak a Polló néni tréfájában vereti agyon a fölösleges asszonyokat a király. De a Polló arcáról lassankint elsimul a nevetés ránca, elkomolyodik az öregasszony, csendesen és titokzatosan szólván:

- Tudom, amit tudok.

- Hát mondja már.

- Titok - feleli.

- Hát hiszen nekünk elmondhatja, mink nem adjuk tovább senkinek.

- Tudom, tudom - hagyja helyben a Polló - ...de mégis.

Könyörgünk: - De hát mondja már el, ha Istent ismer.

Polló tétovában van: mondja-e, ne mondja-e?

- Hát - mondja -, de titokban mondom. A baksi szőlőkbe fiúgyermeket szült egy asszony. Nincsen abban sömmi. Eleven elevennek adott életöt.

- Leginkább.

- No. A gyermeköt akkor bevitték a paphoz, hogy körösztlje mög. A pap körösztlőné, de amikor kibontják a gyermeköt a párnából, hát a gyermek helyött hal van a párnába.

- No. Akkor mit csinált a pap?

- A pap - erősíti a Polló - azt mondta, hogy halat nem köröszöl.

Hát mit volt mit tenni, a halat visszavitték, de amikor visszavitték a szülei házába, megint csak gyerek lett a halból. Hejnye, a jó reggelét neki - mondta ezen tényálladéokra odakint Bélteky Ferenc számadó gulyás.

Néhány nap vártatva megint csak beviszik a gyereket a paphoz, hogy keresztelje meg. De nem lehetett. Mert, ahogy a párnát kibontanák, három vérpiros bazsarózsa van benne a gyermek helyett. Hát a pap ezeket se keresztelte meg, mert olyanok a törvényei, hogy virágokat nem keresztelhet. (Magyarországi szent Erzsébet rózsái kiveendők.)

Megint csak hazavitték hát a három bazsarózsát, de mire hazavitték, ismét gyerekekre változtak.

Akkor úgy mondták a baksi szőlőbeli asszonyok és Bélteky számadó is, hogy ha a gyermek elváltozik, ha a pap elébe viszik, akkor jöjjön ide ki a szőlőbe a pap a gyerek után, mert hátha akkor nem változik el.

Csakugyan, Bélteky számadó be is fogta a féllovat a kocsiba, s elhozta rajta a papot.

A pap előtt kibontják a párnát: benne a gyermek.

A pap keresztelni kezdi.

Akkor a gyermek átváltozik igen nagy hirtelenséggel három búzakalásszá.

A pap riadtan húzódik szentelt eszközével vissza - azonban hiába, most már mindegy, az átváltozás alatt megkeresztelte a három búzakalászt.

Akkor a három búzakalászból visszaváltozott testi formájában a gyerek.

És - mint Polló mondja - a gyermek szót szólni kezdött. Azt a szót szólta a papnak:

- Köszönd Istenödnék, hogy nem köröszöltél mög hal gyanánt, mert akkor árvíz lőtt volna.

Azután azt mondta a gyermek:

- Köszönd Istenödnék, hogy nem köröszöltél meg bazsarózsa gyanánt, mert akkor a világ végezetéig állott volna a háború.

Azután azt mondta a gyermek:

- Köszönd az Istenödnék, hogy megköröszöltél búzakalász koromba, mert most már, mikor a búza virágzani kezd, akkor vége lesz a háborúnak...

...Így mondta azt Apollónia szülénk, hozzátévén, hogy aki nem akarja elhinni, hát ne higgye el. Nono, hitetlenekkel nem beszélünk. Akik azonban hitelt adnak a Polló beszédének, azok menjenek ki olykor a napfényes mezőkre, s lessék rajta, hogy mikor kezd a fejét hányni a búza: akkorra biztosan vége lesz ennek a mostani tátorjános violenciának.

1916

GONDOK OTTHONHAGYÁSÁRÓL

Az Úristen legöregebb katonái közül való Deák Menyhárt is, innen a zákányi kapitányságból, túl a Kis István körösztyén, kissé oldalosabban a zabosfai iskola mellett, húsz kilométer a távolság, kétszázharminchat a házszám. Az ősz Menyhárt idebent van az ország használatára, nem parancsol senkinek, oda megy, ahova küldik, s egyébként egészen könnyen van ezzel a mostani kispuskával, mer amaz, amit régente hurcolt, lehetősen nehezebb volt.

Vasárnaponként beóvakodik a tanyáról Menyhárt után az asszony, hoz némi miegymást, ennivalót, tiszta, pirosstráfos fehérkendőben, maga dagasztotta kenyeret kétszeresből, kemény túrót szilkében, amit bicskaheggyel szokás abból kiszedni, kis üvegben otthon barackból főzött pálinkát, szárazkolbászt paprikával alkalmas módon elkészítve.

Vasárnap délután a mondott helyen várja Kata néni Menyhártot, aki ország szolgálatában van. Menyhárt parancskiadás után oda elhalad. Vele megy Nagygéczi Oltványi Mihály is, mint szomszéd, aki után nem járhat a felesége, mert elhalt, mert nagyon italos volt szegény, ráült a borkü a mejjire, aztán attúl halt mög. A kisvendéglőben azután elbeszélgetnek, bár nem valami sűrű a szó: az emberek eszegetnek kézből, az asszony nézi, s olykor összébbhúzza a fejkendő csücskeit a nyaka alatt. Mert beszélhet bárki bármit, a hazulról hozott étel a legjobb, és nincsen olyan dagasztása senkinek sem, mint az asszonynak, és a sütökemencét a tanya háta mögé, ahol boldog időben a konyhába járó kezesbárány szokott legelni, Menyhárt sajátkezüleg építette.

Az ételből elég lévén, Menyhárt is, Mihály is becsattintják a csillagosnyelű bicskákat, gondosan visszarakván a maradt ételt a régi adókönyv papirosába meg a kendőbe. No. Erre egy pohár könnyű, pirkadt sillerbor, szódával elbolondítva, igen alkalmas. Az asszonyt is kínálják. Szomorúan néz a pohárra az asszony.

Azt mondja Menyhárt:

- Ugyan van-e egy kis céna mög tú a zsebödbe?

Mondja Kata néni:

- Van. Hogyne volna. Hoztam, hogy hátha köll valamit varrni kendőn.

- No, akkor jól van - véli Menyhárt. - Nézd, itt a hónom alatt el van szakadva ez az örömlajbi, varrd mög.

- Vesse kend le - mondja az asszony, és sűrögve keresi elő a parasztszoknya mély zsebéből a hozzávaló szerszámokat.

Azt mondja Menyhárt, furcsállva az asszony beszédét:

- Hát csak nem vetkőzödök le, öregembör létömré, nyilvános helyiségbe?

- Nem, nem - csitítja az asszony -, hiszen nem is az. De belülről köll az ilyesmit mögvarrni.

- Köll az ördögöt - feleli Menyhárt -, nem határoz most az ilyesmi, hogy kívülről vagy belülről. Varrd mög kívülről.

Menyhárt az ember, Menyhárt parancsol: az asszony dolga az engedelmeskedés.

- Hát akkor tartsa föl kend a karját - mondja az asszony. Menyhárt fölteszi a kezeszárát a feje tetejére, az asszony melléje ül, s varrni kezdi a szakadást a kopottas katonagúnyán, amit régente, az ärmelleiből fordítva, úgy hívtunk, hogy örömlajbi.

Varrja az asszony, de lassan varrja, mert könnyhullatásai kezdődtek, mind a két szeméből omlik a fájdalomvíz, és annak a szivárványán keresztül nem lát rendesen. Menyhárt megütődve kérdezi:

- Miért sírsz? Ki bántott mán mögént? Kit siratsz?

Halkan rebegi az asszony.

- Kendet siratom...

Menyhárt nevet:

- Nézd el, nézd - mondja. - Milyen bolondos vagy, asszony.... Engöm ne sirass. Ha éppen sírni akarsz, sírjál otthon a magad gondján. Mert amikor mink berukkoltunk, a gondot otthon hagytuk. Nem igaz-e a beszédöm, öreg komám, Mihály sógor?

Öreg kománk, Nagygéczi Oltványi Mihály, egykori batajónszhorniszt a nemes és mindig szolgáltrakész negyvenhatnál oda alá a Spanyolviaszkországban az első hegyi brigádban a vörössorrú Fuksz generális keze alatt, komoly meggyőződéssel mondja:

- Hát.

Kata könnyhullatása csillapul. Varrja a folytonossághiányt a lajbin, és szemrehányólag mondja Menyhártnak:

- Kend se tud sose leszokni a tréfáról.

Menyhárt azt mondja:

- Hát.

1916

ÖREG KALANDOR

A külvárosi kisvendéglő fagrádicsain lassan lépked fölfelé egy öreges ember. Benyit, jó napot kíván, és azt mondja az asszonynak: adjon fél deci pálinkát. Hoznak neki, az öreg lassan, csendesen kóstolgatja, s nem szól semmit.

Emezek nézik. Nem idevaló ember, nem ismerik, de a ruházata sem olyan, mint ami itt szokásos. Fekete magyar, pakfonggombos mellénnyel, de kopott és viseltes rajta minden. Az ábrázata sincsen valami rendben, az ősz haj nyíratlan, a bajusz összevissza, a szakála is régen látott borotvát, szóval, olyan koldusforma, akire azt szokás mondani: az egész embőrért nem adnék egy hatost - ám ennek az embernek mindene olyan furcsa, különös. Éppen azért nézik. Furcsa a járása, a leülése, azután a fejét ahogy a nyakán mozgatja jobbra-balra. Azután a szemével mindig a másik ember szemét keresi, és valami szúrása van a szemének, amivel szinte belemélyed a másik emberbe a szemén keresztül. Voltak ilyen tekintetűek régebben a külső pásztorok között, akiknek a szemenezésétől kezesbáránnyá változott a még oly vad komondor is. Ezek voltak azok, akik a láncosebet fogadásból bevítették ölben az asztalra.

Megszólal az ember lassan, a szava is idegenül csendül:

- Milyen jó hely ez itten maguknál, lelköm.

- Jó, ugye, kéröm? - mondja az asszony örvendezve, mert hiszen az mindig jólesik, ha valakinek földicsérik a házatáját.

- Hát hogyne - fűzi tovább a szót az öreg. - Különösen annak, akinek semmilyenje sincsen, mert nem találja benne a helyit.

- Hát hogy nem találja a helyit a maga otthonában, bácsi? - kérdezi az asszony.

Legyint az ember szomorúan mind a két kezével.

- Ne is kérdőzze. Nem is mondanám, ha nem tetszene neköm ez a hely is, mög a maga családja is olyan nagyon. Elhagyatott embör vagyok én, mert nincsen neköm senkim. Kecskemétre

tartozandó vagyok én, ott van a házam, földem. A pénzöm is ügyvédnél. Azután van énneköm ősi jussom Szerbiában, négyszázhetvenöt hold földem, az mostan fölszabadult, hogy a magyarok oda bemöntek, de hát minek az neköm, mikor senkim sincsen, aztán otthon sem találom a helyemet.

- Hát senkije sincsen? Felesége, családja?

Bort kér most már az ember meg egy darab kenyeret, mivelhogy nem esik addig jól az ital, amíg nem eszik elébe valamit.

- Senkim... - mondja lassan s nézi a padlót. - Ez is milyen tiszta itt, ez a padló. Hát nincs. Család nem is volt sohasé. Asszony volt, de ahogy jöttünk haza a tanyáról este, elütötte a kocsimat a rámpánál a gyorsvonat. Engöm möggázolt, az asszony möghalt. Fizetött is akkor az asszonyért halálpénzt, tizenhatezör koronát, neköm mög a töretésért nyolcezröt. Az is otthon van az ügyvédnél.

Így megy a beszéd apránként mindig beljebb. Ez az öreg sokat tud mondani, s ki tudja, nincsen-e neki igaza. Voltak ilyenek régebben, ilyen sorsok, meg ilyen sorsban levő emberek. Az életnek játékaik vannak, s elvégre, ha jól keressük: kit így, kit úgy ér el ez a játék. Valami szomorúsággal nézik, s csak akkor riadnak meg egy kicsit, ha az öreg szembe tekint.

- Milyen alkalmas itten maguknál mindön. Énneköm még egy hely se tetszett így, mint ez a maguké.

- Hát hiszen, hiszen...

Az öreg folytatja:

- Én itten el tudnék lőnni, maguk között. Én itten maguknak adnám mindönömet, amim van földekkel együtt, akik odalent vannak a Szerbiába, ha én itten csendben maguk között elölhetnék.

Öreg este lesz közben, közeledik a kilenc óra, amikor az ilyen közpolgári helyen eloltják a lámpát. Előbb ugyan már ettek, az öreget is megkínálták. Most pedig, hogy elmentek a korcsmaszobából a sváb népfölkelők is, akik este lefekvés előtt egy pohár teavizet szoktak inni melegítő gyanánt, az öreg újból csak mondja:

- Tudnának-e neköm egy kis éjjeli pihenőhelyet adni? Valami közepes is jó lenne, csak ne valami kemény, mert összetörte a vasút a testömet. Szeretném kipróbálni, hogy az is olyan jó-e itt maguknál, mint mindön.

Nono, hát azt lehet. Találnak olyan helyet, ahol az öreg elfekszik valahogy, s alszik rajta reggelig.

Reggel pedig, étel után, folytatja ott, ahol az este elhagyta. Beszél és hallgatják. Megnevez egy ügyvédet, s kérdezi, hogy ismerik-e?

- Hát - mondja az asszony - a neve szerint ismerjük, de amúgy nem, mert minket még nem pörölt senki, mink se pöröltünk senkit.

- Nohát, pedig ottan - mondja az öreg büszkén - tudakozódhatnak felüllem.

- Minek? - kérdezi a vendéglősné. - Elvagyunk mink anélkül is.

Az öreg bólint. Jól van így is. Elölhet a dolgot intézni másként is.

- Hanem - mondja - most akkor neköm haza köll mönni az ügyvédhöz, hogy tögye át mindön pénzümet ide a szégedi ügyvédhöz. Az majd idejuttatja.

- Úgy, úgy - hagyja helyben a menyecske.

De a vén ember megint csak mond valamit. Azt mondja:

- Hanem énnálam most nincsen ölegendő pénz. Adjon hát húgomasszony ötven koronát, majd Kecskemétről azonnal sürgönyileg százat küld helyötte az ügyvéd. Mert én még itten jótékonyságot is akarok gyakorolni.

Erre már azt mondja a vendéglősné: - Tudja, bácsika, ha volna se adnék, de azért se adhatok, mert nincsen.

Az öreg ezt egészen nyugodtan veszi tudomásul. Helybenhagyólag int.

- Persze, hogy persze - szól. - Ha nincs, nem is löhet. De majd lössz, csak visszagyűjtek. Lössz mindön. Mert ez csak olyan kipróbálás volt. No, majd csak eljutok hazáig. Most azt mondja mög, húgomasszony, hogy hol van itten a közelben borbély?

- No, itt mindjárt a Kis utcán köröszül, balra az első ház.

- Úgy? No, majd oda elmék, azután visszagyűvök egy kicsit, mert olyan jó itt maguknál lönni.

Elment, lekecmergett a falépcsőn, s eltűnt az utcasarkon. Az asszony néz utána az ajtóablakból, és tűnődve kérdezi magától:

- Ugyan kiféle és miféle löhet ez? Hogy így hitelt adtam a beszédjinek?

A kérdésre válaszul azt kérdezi a lánya:

- Kedves anyám, nem tulajdon maga az ördög volt ez azokkal a szúrós szömeivel?...

Járt másfelé is a vén ember. De nem sokáig csinálhatta a dolgát, mert híre megy az ilyesminek, s apránként ráismertek. Valahonnan kitessékelték, akkor észre ébredt, hogy jó lesz már erről a tájról másfelé menni. Ki tudja, merre kószál most ez az újfajta paraszti kalandor-típus. Mert újfajta. Volt a népies kalandorokban sokféle fajta; betyár, útonálló, vásáros-fosztogató, lóköttő, házásó, félkézkmár, fünyüvő, gazvető meg miegyéb, de ilyen nem volt. Nem is hallottam soha felőle, hogy ilyen is lett volna. Új típus, amit alighanem a háború teremtett meg ebben a senkisemtudja-hogylesz-mintlesz-világban.

1916

NAGYCSÜTÖRTÖKÖN

Öreg katonák nyitnak be déltájban a kis vendéglő szobájába, egy pohár sör irányában. A vendéglősök ülnek az asztalnál, és eszik a délebédet. Van leves is, zöldsézelék is, hús is az asztalon. Azt mondja egy vén fegyveres nekik.

- Hát maguk is pogányok?

- Már miért? - kérdezi a vendéglősné asszony.

- Miért? - kérdezi vissza a katona. - Hát hiszen most a nagyhétben vagyunk. Aztán ma nagycsütörtök napja van.

- Hát aztán?

- Hát aztán? Hát nagycsütörtökön böjtölni köll, vagy mi?

- A másik világban volt az úgy - mondja rá az asszony.

Ebből disputa támad. Kell-e, vagy nem kell? Az egyik azt mondja, hogy kell, a másik azt mondja, hogy nem kell. A más asztaloknál levők is beleszólnak, mintha ma egyében se lehetne gondolkozni, mint ezen a fontos kérdésen. Vannak, akik annak a katonának a pártján vannak, aki pogányságnak tartja a nagycsütörtöki bő ebédet. Mások az egészen ellenkező oldalon való álláspontot vitatják. Amely szerint éppen nagycsütörtökön szabad bőven enni, mert az utána következő nagypénteken úgy sem szabad enni.

- Hiszen éppen ezért nevezik zabálós napnak.

- Ohó, azonban - véli az ellenpárt - az nem úgy van. Lám az emberek némely része nem tudja a vallást, sem a kalendáriumot. Mert hiszen nyilvánvaló, hogy nem a nagycsütörtök a zabálós nap, hanem a farsangi csütörtök. Hát az mikor van? Sok csütörtök esik bele a farsangba. Egy újabb ok arra, hogy a vita az úgynevezett szélesebb mederbe terelődjön. Egy sánta katona leszedi a falról az akasztós kalendáriumot, időszámításokat csinál. Latin szavak hallatszanak. Okuli, letáre, judika, palmáre, miegyéb. De sehogy sem tudnak egy gyékényre jutni. Mérgesen kiáltja egy népfölkelő: - Nem tudtok a valláshoz sөmmit. Pogányság az, ilyesmit beszélni. Most van a zabálós nap, nem pedig a farsangon. Mít tudtok ti a valláshoz?

Egy másik mondja:

- No, de most éppen jó helyre jutottatok a beszéddel. A vallás. A talián püspök, a francia püspök, a belga püspök, meg a többi vadkácsanyelvű püspök mind azért imádkozik, essön ránk a fészkes fene csөstül. Azt akkor még arról veszekedtek, hogy mikor van a zabálós nap. Ne beszéljétek itt vallásról, nem ide való az, inkább igya ki mindөnki a sөrét, aztán gyerünk, mert félkettөkor állni köll. Összevissza van kavarodva már úgyis annyira a sok vallás, hogy ha az Úrjézus lejönné megint a földre járni, nem találná mög köztük, hogy melyik az övé. Már hogy az a bizonyos.

Erre egy kis csөnd támad. Az emberek elmélyedve hallgatnak. Egy csupaszinөsz népfölkelө csendesen mondja:

- Ne okoskodjatok. A vallás olyan, mint ez a magyar nadrág, aki rajtam van.

Rátámadnak: - Ejnye, János bácsi, hát már így még se köllene beszélni.

- No - mondja a János bácsi, a szentséges agg csont -, azért az mégis csak úgy van, ahogy én mondom... Mert ide hallgassatok. Ez a magyar viselet, ez az enyim, szép, mert kevés vitéz van rajta. De nézzétek mög az urasági hajdúnak, vagy pedig a megyei huszárnak a nadrágját: az úgy ki van hányva vitézzel, hogy nem is látszik túlle a nadrág. No. Hát némelyik vallást is úgy kihányták a papok sallanggal, hogy a sallangtúl már nem is látszik a vallás. No.

A vén szentségek elhallgattak. Csak csendesen mondják egymásnak, hogy kitalálөsfejű ember ez a János bácsi, mert ime, milyen különös példázatai vannak neki.

1916

AMI A DALÁRDÁZÁST ILLETL..

Egy ember ülvén az asztal mellett a vásárállási duttyánban, már jó délután, nagy bot a lába kö-zött, börszivar a szájában, juhászkalap a fejében, bor is van előtte, azt mondja, hogy aszongya, hogy aszongya.

Nyilvánvaló, hogy ebből nótázás lesz, mert az szokott leginkább így kezdөdni, minélfogva Luklábú Monori Kis Illés, aki botfűlű létére nem szereti a nótát, rászöl:

- Ha dalárdázni akar kend, akkor mönnyék kend a másik asztalhoz, mert az én fülem nem állja a hujántgatást.

Azt mondja erre a bőrszivaros ember:

- Akkor mér nem hagyta kend otthon a fület.

- Azér - mondja Monori -, mer nem akartam.

- No - mondja amaz -, ha kend nem akar, akkor csak akar. Én is akarok. Úgy akarok, hogy én most danolni akarok.

Monorinak is van a két térde között egy jó vastag, kézszárra akaszthatós kampós bot, azt magához vonja egészen az ölébe, hogy kezügyben legyen. Azt kérdezi:

- Aztán kend, ha jól fölkérdözöm, kiféle?

Mondja megint amaz a juhászkalap alól:

- Nem sok hivatala van magának ahhoz, hogy ezt a kérdést föltögye.

Magának. Monori megütődik. Öreg ember létére azt mondják neki, hogy maga. A kend helyett. Sértés az ilyesmi, mert a megvetés jele. Ennél már csak az a súlyosabb sértés, ha azt mondják valakinek: az úr. Sértés továbbá az is, hogy: ön. Az új doktor is, aki nemrég került a kapitányságra, azért volt kénytelen elmenni onnan, mert senki sem hívatta, mivelhogy önözött mindenkit. Rendes embert pedig ne önözzön senki, mert az nem járja. De ne is magázzon, mert - s Luklábú Monori megfogta a kampós botot. Elsötétülve kérdezte a bőrszivarostól:

- Hát maga vagyok én?

A másik ember viszont kérdezi:

- Hát talán a szomszédék kutájának a fia vagyok én? Hogy engöm kend a másik asztalhoz utasít? Hát engöm talán ki löhet hajítani innen, mint a beteg macskát? Hogy én ne dalárdázzak?

Monori kissé lapul, mikor mondja:

- Nono... hiszen... ami azt illeti... De kend még fiatal. Kend még csak az ötvenet se haladta túl...

Monoriban új ötlet keletkezik, az asztalra üt, és újból kérdezi:

- Hát akkor mit akar itt dalárdázni, mért nem mén el katonának, mint a többi?

A bőrszivaros feleli:

- Az egyik lábam egy ujjal rövidebb lött, mint a másik. Itt a szájam szélin a főradás, szerb szurony csinálta. Ehun a jobbkezemről hibádzik a mutatóujjam, mert ellőtték. Aztán van még egy golyó bennem itt a jobboldalomban, de azt mondták a koncoló orvosok, hogy hagyjuk benne, amíg magamagátul közelebb nem gyün a bűrhöz.

Mutatja a balkezefejének megcsonkult ujját, a jobb karjával megtapogatja az oldalát, hogy akaródzik-e már belőle kifelébb jönni a golyó. Mert ha kijebb jön, akkor csak egy borbélyvágás kell hozzá, és kihúzzák a testéből a koncoló orvosok.

Luklábú Monori nézi sok sebbel ellátott magyar testvérét. Megilletődései vannak. Nyújtja a jobb kezét szorításra a testvér megcsonkult balkeze felé. Ő maga pedig a tulajdon balkézével fölfogja az üveget, és önt belőle az öreg testvér poharába. Szótalanul kezelnek. A bőrszivaros azt mondja:

- Visszamék én nemsokára, mert most Orsova alatt vagyok határőrségön, csak most nyóc napra szabadságot kaptam, hogy mögnézzem egy kicsit a fődet...

- Mőg a családöt.

- Nono.

A poharak egymáshoz érnek. Monori Kis Illés azt mondja:

- Ugyan dalárdázzon kend egy valami szép régi magyar nótát.

1916

NYELVÉSZET A DUTTYÁNBAN

A közönséges szóbeszéd ugyancsak gyakran összecserélgeti azokat a szavakat, hogy tudok, meg bírok. Az embert, ha hívják valahova, s nincsen éppen érkezése az elmenésre, egyformán mondja úgy is: nem tudok elmenni, vagy pedig nem bírok elmenni. Bár úgy is maradhatna, hogy nincsen rá érkezésem, de ezt nem mondják, mert régi szó és elfeledték. Kiment a divatból. A tudok meg a bírok összekeveredett. Mondják úgy is, hogy úgy elgyöngített a betegség, hogy jártányi lépést se tudtam tenni, de úgy is mondják, hogy nem bírtam tenni.

De azért van még imitt-amott a nyelvnek helyes magyarázója is a világon. Például az öreg Dékány István innen az alsótanyáról. Most éppen ül az öreg a vásárálláson, a duttyán ponyvája alatt, egy kis paprikás hús mellett, mert délutánig megéhezik az ember országos vásár alkal-mával a sok gyüszmékelésben. Mert az öreget százfelé is hívják napközben, hogy menjen deputálni, hogy jó-e a ló, amit meg akarnak venni, vagy alkalmas-e az a tehen, amit amott árul az a rác ember. Dékány szemügyre veszi ilyenkor a tehenet, és azt mondja róla, hogy ha alkalmas volna, akkor nem volna olyan bolond a rác, hogy megválna tőle. Mert ilyen tréfás ember Dékány, azért is olyan százcáncú a szeme környéke, mert sohasem fogy ki a nevetésből.

Most is éppen halad befelé a sátorponyva alá Vas Mihály is, szintén valamely „kishús” irányá-ban (mert drága világ van most ahhoz, hogy vezérhúsokban válogasson az ember). Mihály fáradt is, bús is, látszik, hogy valami baja van. Odatelepszik Dékánnyal szemben a padra, kérdezvén:

- No, mire végzi kend?

Azt mondja Dékány:

- Beszélđ el előbb, hogy mit testálsz rám, ha möghalsz, akkor mögmondom.

- No - mondja Mihály, kissé kedvederültebben -, ha möghalok, én ráhagyhatom kendre az egész világot, csak aztán el bírja kend kormányozni, mikor a sok nagyfejű se bírja.

- Hát - véli Dékány - nem bírni köll azt, hanem tudni.

- Ugyan - rántja föl a vállát Mihály -, egy kutya az a szóbeszéd, akárhogy mondjuk is.

Dékány hallgat, és a pipával bíbelődik, mert nem akar állni a szárban. Azután kérdezi:

- No, hát tanáltál-e alkalmas tehenet, Mihály?

Legyint a Mihály.

- Dehogy tanáltam. Hiszen éppen azért vagyok ilyen öregkutyakedvű, hogy röggeltől kezdve térdig lejárta a lábam, még se bírtam vőnni.

Dékány a pipával bajlódik, és csendesen kérdezi:

- Hát akkor miért gyüttél be a tanyárúl?

Mihály nagyot néz rá:

- Miért gyüttem be? Hát mondtam már kendnek, hogy tehenet akartam vönni.

Dékány szelíden évődik tovább.

- De ha nem bírtál... Aki nem bír vönni, mit keres a vásáron?

Mihály gyanakodva nézi. Már látja, hogy a vén tréfacsináló a falhoz akarja állítani. Akkor hirtelen észhez kap, s a homlokára csap a tenyerével.

- No né. Bírni bírtam volna, mert itt van az ára a zsebömben, csak nem tudtam vönni, mert nem tanáltam a kedvemre valót.

Dékány rendbeszedte a pipát, s kinyújtott kézzel eltartva magától, nézi. Azután mondja:

- Látod-e, Mihály, hogy más-más dolog az, tudni mög bírni?

A többiek az asztal körül nevetnek. Mihály ezen fölingerül, s azt mondja Dékánynak:

- Ha kendnek ilyen sok esze van, miért nem ül föl vele a fára?

1916

VITA A KUTYA MIATT

A kisvendéglő berendezéséhez tartozik, hogy a vendéglő kutyája szaladgál az asztalok alatt, kapar az ajtón, ha a konyhába akar menni, akkor kinyitják neki, továbbá a macskák mosakodnak az ablakpárkányon a napfényben, s ha ki akarnak menni a konyhába, a kutyához mennek, és mondják neki macskanyelven, hogy kaparja meg a konyhaajtót.

A kutya ezúttal még nem volt ehetnék, nem kíváncszott a konyhába, hanem az asztalok lába között sétált. A fejét fölfektette a vendégek térdére, az ismerősökére a két lábát is föltette, s a szemükbe tekintvén, mondta nekik kutyanyelven, csak úgy nézéssel:

- No, adjon Isten sógor, hát hogy van kend?

Bejön egy öreg bácsi a csöndes, napfényes délutánon, valami ideges ember lehet, mert ahogy széjjelteking, már bosszankodik is azon, hogy minek ide ez a kutya-macska állatsereglet? A kutya valószínűleg nem érti ezt a beszédet, mert odamegy hozzá, és a térdére teszi a fejét. A bácsi megharagszik, s elrúgja a kutyát. Szokatlan üdvözlés ez a kutyának, nem szokta meg az ilyesmit, előbb nagyot kiált hát, és úgy szalad el.

A kutya nyikkantására az asztaloknál ülő emberek közül többen az ideges bácsira néznek, és korholás van a tekintetükben. A bácsi fészkelődik, és a maga védelmére azt mondja:

- Más vendéglőkben ki van írva a falra, hogy kutyák bevitele tilos. Hátha máshol még a vendég sem viheti be a kutyáját, akkor miért tart itt a vendéglős maga kutyát a szobában? Tartsa az udvarán, ha már kedve van a kutyatartáshoz.

Egy ember a falhoz támasztott mankók mellől csendesen szól:

- Azért még se köllött volna mögrúgni a kutyát. Löhet avval beszélni. Löhet annak azt is mondani, hogy csiba. Mögérti.

A bácsi visszabeszél, mondván:

- De kérem, ha magának így nekimegy a kutya, aztán a piszkos lábait fölrakja a ruhájára, hát...
- ránt egyet a vállán.

Az ember nézi:

- Nem piszkos annak a lába.
- Nem? - kérdezi a bácsi. - A sáros lába.

Az ember megint mondja:

- Nincsen most sár.

A bácsi apránként földühösödik.

- Hát akkor poros, az ördög bújjon bele.

Az ember szól:

- Akkor a maga lábába is belebújhatna az ördög, a maga cipője is poros. Mög ha sár van, akkor az embör talpa éppen olyan sáros, mint a kutyaé. Nincsen abban szőmélyválogatás.

A bácsi hallgat egy kicsit, de sehogy sincsen a kedvére ez a rendreutasítás. Rágja a szivarját, s utóbb csak kifakad:

- Ha magára úgy rátehenkedett volna ez a kutya, mint énram, maga is csak elrúgta volna. Vagy nem?

Az ember csendesen mosolyog.

- Nem nagyon rugdalózhatok, mert nem alkalmasak hozzá a lábak. Mert mind a kettőre ráhibázott a srápnél.

A bácsi jobban odanéz, látja a béna lábakat, kissé megrestelli magát. Azt mondja békülékenyen:

- Nono, kérem, azt nem tudtam. Csak úgy gondoltam, hogy egészséges lábbal...

A béna honvéd mondja:

- Akkor sem. Tudja uram, ha maga is úgy köszönhetne az életét egy hadikutyának, mint ahogy az enyimet én köszönhetöm, magának is másforma vélekődése volna a kutyákról.

Az emberek bólintanak, hogy az így van. A bácsi megilletődve néz körül a kutya után. Szól neki:

- Gyere ide, kutyuska, kedves kutyuskám... Hozzanak már egy feketekávé, mert cukrot akarok adni a kutyának.

A kutyaügy ezzel a lovagiasság ismert szabályai szerint elintéződött.

1916

MÁSODIK FELESÉGGE

Azt lehetne hinni, hogy papucshősök nincsenek is a valóságban, hanem csak úgy a nyomtatott papiroson, az élclapok szerkesztőinek a kitalálásaiban. Azt pedig még jobban lehetne hinni, hogy ha véletlenül, esetleg imitt-amott, valahol, talán vannak is ilyenféle emberek, de akkor sem található a fajtájuk a tanyákon. Ahol az ember „kend”, az asszony „te”, ahol a családfő gazda és sohasem férj, hanem bizalmasabban mondva: az én emböröm, tisztelettel mondva

pedig: az én uram. Ez is változik különben többféle formákra. Az én hitös uram. Az én jó uram. Az én áldott jó uram, aki fölemelt engöm magához.

Pedig vannak efféle sorsüldözött halandók kint a tanyaföldek között is, mint a példa mutatja.

A példa egy olyan jó közepesforma ember, úgy átesve már az ötvenen, de még azért magabíró, rendben felöltözködve, halad a törvényszék folyosóján, s a járásbíró ajtaja elé érve, tisztességtudóan odaveri az ajtóhoz a kezefejét. Többször odaüti, de mert a kopogtatásra nem kap belülről hangot, csak benyit, teljes bátortalansággal állván meg a bírói asztal előtt. Forog a kalap a kezében, belső felindulások külső jele gyanánt.

- Mondja kend, no - biztatja a bíró.

- Aztán mondhatom? - kérdezi bizalmas reménységgel a magyar.

- Hát. Néma gyeröknek az anyja sem érti a szavát.

Lép egyet előre a tanyai ember, leszegi a fejét, azután fölszakad belőle sóhajtással a szó:

- Hej, tekintetös uram, magának hatalma van ahhoz, oszlasson szét bennünket az asszonnyal, mert már nem bírom tovább állni a kögyetlenködésit.

- Hát mit csinál kenddel az asszony?

Fölhúzza a magyar a vállát. Leereszti, megint fölrángatja. Ezt a foglalkozást úgy hívják a külső nyelven: panyókára rázza a vállát. Azt mondja az ember:

- Hát üt. Tizenhat esztendő óta az asszonyom, mert második feleség, aztán azóta mindig üt.

A bíró kérdezi:

- Aztán kend túri?

Megint csak panyókázik az ember, s visszakérdezi:

- Hát mit csináljak?

Faggatja most már a bíró, hogy miféle okok meg bajok eshetnek itten.

- Van-e család?

- Van, négy kis család van.

- Talán szegénység van, és az élnetés végett vannak kétféleképpen?

- Nem mondható - véli az ember -, mert harminchat hold föld van a tanya körül, el lehet rajta lenni.

- De talán kendnek kemény a kapanyél? - kérdezi a bíró.

- Énneköm? - kérdezi vissza méltatlankodva a magyar.

No, akkor itt alighanem másformán áll a dolog. Másfelé lehetnek a hibák elvermelve. A bíró kérdezi:

- Kend talán úgy gyakrabban elővakodik hazulról?

Az ember nagyot esik a szón:

- Van eset rá - mondja beismerőleg -, hogy nem vagyok mindig jelenleg otthon. Vannak olyan kisféle eltartózkodások.

Ahán, hát itt van a bajok vermése. Eljár a vén kutya a háztól. Annak pedig az a törvénye, hogy azt meg szokták verni. Mondja a bíró a magyarnak:

- Nem köllene kendnek éppen ilyen nagyon hívőnek lenni.

- Már miért, kéröm szépen - lepődik meg a külső férfiú.

A bíró csak úgy könnyedén veti oda:

- Hát hogy mindig odatartózkodik kend a templomban...

A szó azonban szíven találja Mihály sógort. Néz föl is, le is, néz a szoba felső sarkába, csak éppen a bíró szemébe nem nézne.

- Hát - mondja -, hát... ami azt illeti... hogy éppen az igazat mondjam, nem a templomba szoktam én járni. Messze van az mitőlünk, oda csak kocsival szoktunk járni vasárnap, ha jó idő van.

- Hát akkor közelebb mit talál kend? Más asszonyát?

Mihály lelegyinti az egész beszédet, s elkedvetlenedve mondja:

- Nem ártom én az ilyesmibe magamat.

Most rászól keményen a bíró:

- Hát akkor hova a pokolba viszi el kendet az ördög mindig hazulról, mi, vén korhely?

Mihály bólint, s olyan, mint a megrettent iskolás gyermek.

- Az - feleli elszomorodottan -, az... A kocsmában szoktam én olykor eltartózkodni.

- Ejnye, hejnye - mondja elgondolkozva a bíró -, hát hiszen más embör is csak elmén a vendéglőbe olykor, én is csak elmögyök, de azután idején csak hazamögy az embör, mert régi mondás, hogy jó kutya hazajár. Hát kend mért nem óvakodik haza idején?

Hallgatás. A bíró folytatja:

- A gyerekeire nem gondol kend? A kis családra? Hogy hátha, amíg oda van kend, valamelyik leesik a kemőncepadkáról?

Mihályból ki lehetne faragni a megszomorodás szobrát, ha most hirtelenében hozzáértő kőfaragómester akadna. Azt mondja:

- Nem úgy van ám az. Mert a kocsmában azt mondják a többiek, hogy ne mönjék még kend haza, Mihály sógor, mert hiszen ígyis-úgyis mögtapogatja kendet az asszony. Hát már akkor egykutya, akármeddig maradok, mert csak mögver.

- Azután nagyon üti kendet?

- Hát - mondja Mihály - nincsen énneköm mán egyetlen ép részöm se. Mikor mék haza, bújok be az ágy alá. Többet vagyok én az ágy alatt, mint az ágyon, hogy ne üthessön.

Ejnye, a fene teremti. Ez baj, hogy Mihály sógort ilyen kellemetlenül tángálják otthon, hogy már a családnak meg a vagyonnak a szétosztásán jár az esze. Nem jól van ez, mivelhogy micsoda dolgok mégis már csak az ilyesmik? A bíró kérdezi:

- Kend úgy a testi erejében gyöngé?

- Nem - mondja Mihály. - Egy köblös zsákot el bírok vinni a félvállamon.

Mondja a bíró:

- Akkor talán az asszony még erősebb?

Mihály sógor nemet int:

- Dehogy.

A melle közepe táján végighúzza a balkeze fejét, s úgy mondja:

- Csak eddig ér.

- Hát akkor - pattan föl a bíró -, mért tűri kend, hogy törje-zúzza? Hát nem tud kend védeközni, a kend gyáva teremtésit?

- Nono - mondja diadalmasan Mihály -, védekezés, az van. Mert azelőtt, mikor az ágy alá bújtam, kihúzott alúlla. De azóta cöveköt vertem az ágy alá a földbe, azután abba fogódzok, aztán akkor nem bír kihúzni.

A bíró elgondolkozva nézi Mihályt. Az élet a kisemberek történetéből senki elé sem vet annyi furcsa dolgot, mint a kisemberek ügyével és bajával foglalkozó, ítélkező ember elé. Kérdezi Mihálytól:

- Aztán birkózás sohasem volt? Kend sohase ütött vissza az asszonyra?

- Nem - mondja Mihály sógor. - Inkább oszlasson szét bennünket a tekintetős úr, de én asszonyt nem ütök mög, mert nem visz rá a lelkiismeret.

1916

MANKÓK A PAD MÖGÖTT

A kert padján, öreg fák alatt, emberek. Végig, a deszka hosszáig, a pad hátához pedig mankók vannak támogatva. Különfélék az emberek is és a mankók is. Az emberek némely része már civilben, a másik meg katonaruhában, itt-ott a kopott blúz balfelén a fehér-piros szalag vékony vonala. Az egyik gyűrűceszáros, garasos fekete makrapipából pipázik, a másik ezüst pikszisből csavargatja papirosba a dohányt. Ehhez képest a mankók is különböző sarzsikban vannak. Az egyik mankó hónaljvége már párnás bőrrel van borítva, a másiké csak egymásra csavart ócska vászon. Az egyiknek az alsó vége csak botvég, a másikon gummidugó van. Nyers, még csak ki sem száradt fa az egyiknek a nyele, a másiké politúros és két ágra szolgál kézfogóval. Divatja van már ennek is.

Afféle szóitalan beszélgetést folytatnak a padon az emberek. Az egyik szól valamit, arra nagy hallgatás következik; idő múltán szól rá a másik, s utána megint csak hallgatás. Az egyik reménykedve mondja:

- Én már a jövő héten alighanem csak bottal topogok.

Mondja egy külső, gazdálkodóforma ember rá a lemondás száraz fahangján:

- Én pedig aligha tudok még valaha a magam embörségiből fölülni a tulajdon kocsimra.

No így, meg úgy. Ilyen meg amolyan beszéd. Remél az egyik, a másik már nem hisz semmi-ben. Szórványosan esik csak szó. A mankók a pad háta felől a fejükkel belehallgatnak, mint a földön ülő juhászok társalgásába a csacsik szoktak, de azoknak sincsen sok hallgatni valójuk. A fákról szelíden hernyók hullanak, mert most nemcsak a mankójárásnak, hanem a hernyójárásnak is divatja van.

- Üsse kend le, apám, a nyakamról - mondja egy egészen fiatal negyvenhatos káplár - mert én nem érök el odáig.

Igazsága van neki, mert csakugyan nem érhet el odáig, mert mind a két kezefeje hibázik. Az. Hajította a gödörből a taliánra a kézibombát, mert igen jól tudta hajítani, azután egyről úgy vélte, hogy nem jól ütötte be a szögét, beütötte hát még egyszer, akkor meg a tulajdon bombája elvitte mind a két kezét. Ezen az eseten az, akivel megesik, eltépelődhetne önmagában egészen a toronyból való halálugrásig. Ez a gyerek meg a két csonka karjával most is csak nevet, vidám mindig, a szivart, amit valaki meggyújtva a szájába dugott, a két bebugyolázott kezeszárával veszi ki olykor onnan, s elmegy vasárnaponként a tánchelyre lányokkal kacsalódni, mondván nekik:

- Azért, hogy kezem nincsen, tudok én táncolni, szép angyalom.

A kezetlen fiú olykor egy kis nevetést is bír bohó beszédeivel csinálni a pad emberei között. De ez azután csakhamar elmúlik, mert a mankók a fejükkal benyúlnak az emberfejek közé. Föléled a gondolat minden lélekben: mi lesz velünk?

A föl se tett kérdésre feleli egy a bénák közül:

- Vagy suszter, vagy snájder. Vízugrók már nem löhetünk.

- Se kötél táncosok...

- Se staféták...

...Honnan támadnak föl a béna emberek emlékében ezek az elfeledett szavak és elfelejtett kenyérkereseti foglalkozások? Ki tudná? Talán, hogy a lábak elmaradtak: meggyarapodott az ész. A vízugró valamikor az ország folyóvidékeit járta, hosszú rúd tetejéről fejeseket ugrott a Tiszába, miközben égett rajta a gyantás ruha, a fia tányérozott, a felesége sírt. A staféta valamikor komédiás ruhában, csörgő láncokkal futotta be órák hosszáig pihenés nélkül a város utcáit, s az utána futó asszonya tányérjába hullottak a kétgarasosok. A kötél táncos lejött a toronyból kötélén, és rántottát főzött a kötélén - mindezek most a gondolatokban előjönnek, szent Jézus, segíts, a lábatlan emberek gondolataiban! Vajon föl tudja-e érni valaha az ország, hogy mivel kergetheti el a lábatlan emberek fejéből ezeket a maguktól született gondolatokat. A szó, hogy suszter és snájder, szintén régi keletű. A hatvanhatos háború után, ha benyitott valaki valamely vendéglő belső szobájába, és sok mankót látott a sarokban meg az asztalok körül, azt mondta: - Itt vagy suszterek gyűlésöznének, vagy snájderok... Mert a háborúban lábatlanná lett ember mind erre a két kenyérre ment, amiket lábfej meg lábszár nélkül is meg lehetett keresni.

A bénák a fejüket lehorgasztva ülnek a padon. Csak a kezetlen közös káplár tréfálódzik olykor.

Arra megy előttük lánnyal egy fiatal tengerészkatona. Vidám beszédük elcsillapul. Szótalanul haladnak el a megcsonkult emberek előtt, a tiszai vízülegényből lett tengerjáró tiszteleg a padról hiányzó embertagoknak. Azután elhaladtában mondja a lánynak:

- Mivelünk ilyesmi nem történik... Vagy hazagyövünk épkezláb, vagy pedig nem gyövünk haza, hanem lent maradunk a hajóval együtt a tengörbe.

- Hát az nagy víz löhet - mondta rá a lány.

1916

JÓ FRANCIA DOHÁNY...

Van eset rá, hogy hetivásáros napon némely öreg tanyaiak nem mennek haza mindjárt a piac után, hanem egy kicsit elidőznek a vendéglőben. Úgy mondták ezt ezeknek előtte, hogy időt mulatnak. Nem mulatnak, mint ahogy mondják, hanem mulatják az időt, vagyis hogy teletik. Hogy teljen egy kicsit az idő, úgyis elég hosszú az éjszaka még aludni, mire kiérnek is a homokra. Kicsit elbeszélgetnek, aztán itthon ebédelnek. Néha szabad az ilyen paksziózás, különösen hogy odakint ritka madár a marhahúsleves, itt bent meg kapható; van olyan öreg külső ember, hogy tisztán csak a húsleves kedvéért bentmarad harangozásig. A kisvendéglőnek tágas udvara van, a kocsi ott lehet, és a tanyai lónak nem éppen kell nappal is istálló.

No, így Mihály, János és Zakar, három vén ember, élvezik a levest a viaszkosvásznos asztalon szép fehér tányérból. A fejek előre hajolnak, hogy csak egy drága cseppje is el ne hulljon hiába. Zakar már igen csak hajlik, mert egyenes természetű volt világéletében. Zakar tehát, mikor a tányérból magához emeli a megmerített kanalat, a balkezeivel mindig a kanál alatt jártatja a kenyeret, hogy semmi veszendőbe ne mehessen a finom jó levesételből, az úristen aranyozza meg a kezét annak is, aki főzte.

Azután esznek még valami kis paprikáshúst, mert az úgy szokás kis helyen, hogy előbb levest főznek a húsból, és azután kászolítják bő lére, mártogatós paprikásnak. Bicskaheggyel dolgoznak öreg Mihályék meg Zakarék, érintetlenül hagyván a villát, mert így: ízübb. Akkor egy kis borocskát parancsolnak, nem sokat, csak egy félliternyit, még hozzá egy kutyaijesztőt vagyis hogy szoldátot. Akkor felkönyökölnek az asztalra, és néznek hallgatagul a világba. Jó volna, ha jönne valaki, aki beszélne.

Jön is ez a Várákózó Kis Vastag Ferenc, aki szintén odavaló az átokházi kapitányságba, jelönleg katona, de rosszsont irgalmatlanul, az is volt világéletében.

Kis Vastag bot nélkül van ugyan, de sántít a kopott katonamondurban, és odakiáltja az öregeknek:

- Adjon isten, tatámék.

No, ez jó, hogy jött. Helyet kell csinálni neki, továbbá adjanak poharat Várákózó Vastagnak. Zakar szivart vesz elő, azzal kínálja. Várákózó Kis azonban zacskót hajít az asztalra, és azt mondja:

- Én már csak pipálok. Ha Magyarországon ilyen dohány volna, mint ez, akkor én mindig csak pipálnék. Kóstolják meg kendtők, taták, ezt a dohánt, ilyent még nem szíttak, mióta az orruk kilikadt. Mert ez valóságos jó finum-fánum igazi francia dohány.

A pipák előkövetkeznek. Tömődnek, fészkek is csinálódik bennük, János bácsi, aki gányó volt valamikor legénykorában Csányon, s ennél fogva ért a dohányhoz, műértőleg kapargatja bele a pipába a zacskóból a nevezetes miegymást. Valóban, már a tapintásából is kiérzik, hogy ez valóságos francia dohány.

János rágyújt. Szép fehéres kékforma füstje van neki, sok.

- Hát - mondja János teljes elismeréssel - hiszöm az Istent, de ez francia dohány.

A többiek is élvezik. Az. Hát az. Az íze is más, meg a szaga is más, mint aki idevaló dohány.

- Hát hunnan szőröztet te eztet, Fercsi?

Várákózó Kis Fercsi könnyedén ránt egyet a vállán, s egykedvűen feleli:

- Verdunbúl.

Zakar mondja:

- Az messze löhet.

Fercsi mondja rettentő komolysággal:

- Franciaországba. Ahun facipőbe jár a paraszt. Mink csak a káposztát tapossuk bele kádba a facipőbe, azok mög mindig abban járnak. Jaj, de nyomorúságos népek. Inkább a pokolban lönnék pokolbeli ördög, mint a franciáknál paraszt. Olyan vékonyak, hogy ha a fapapucs nem tartaná, a szél elvinné őket. Mint a szabót, mikor szeles időben elfelejtötte a vasalót beletönni a zsebibe.

Hát lám, ilyen nevetni valók is vannak. Erre már csak adjanak egy liter bort meg egy kutya-ijesztőt, vagyis hogy kányát, vagyis hogy szoldátot.

- Hát aztán - kérdezi Mihály -, hogy kerültél haza abból az idegenből, Fercsi?

Fercsi a lábára mutat:

- Itt van a térgyem kalácsába a krasnel. Aztán hazaküldtek. Most itt vagyok a hatos számú kótpórházba, a pulcaltábornagyutcába, elsőosztályú szanaszét katona, betegek felett.

Ez szép. A pulcaltábornagyutcába első számú hatos szanaszét. Ez se egészen valami utolsó sarzsi lehet. Még egy liter bort lehet hozni erre a nagy ijedtségre. Aztán.

- Aztán - kérdezi Zakar -, hogy gyüttél onnan a Verdunból haza?

Mondja Fercsi:

- Negyedfél napig hozott a vasút. Akkor Durazzóba bele köllött mönni a hajóba, akkor azután álló teljes két és fél napig hozott a tengörön. De a lábam majd elveszött a fájdalomtól, ahogy hányt-vetött az a hajó.

- Huj - mondja az öreg Mihály.

A vendéglősné iskolásleánya meglöki hátulról Várakozó Kis Vastag vállát, kérdezvén:

- Hogy kerül maga Verdünből Durazzóba?

Fercsi megint csak rázza a vállát. Azt mondja:

- Maga ahhoz nem ért, kis kisasszony, öszöm aztat a szép lánycímer fekete haját. Azért köllött leszállni a vasutról Durazzóba, mert akkor a vasút az ellenségöt szállította. Mert azoknak is csak köll helyet engedni, hogy mozoghassanak.

A kétely, amit a kisleány kérdése Mihályék lelkébe ütött, Fercsi erélyes szavaira eltűnt, elszakadt, mint futó felhő árnyéka a virágos mezőn.

- Huj - mondja Mihály bácsi -, hát ott a bagony az ellenségöt is viszi?

Fercsi mondja, tömögetvén a kisujja körmével a pipában a francia dohányt:

- Hát persze. Mert az ott úgy van beosztva. Ott beosztással élnek, nem úgy, mint minálunk a kórmán.

No, hogy a kormány mifelénk nincsen beosztással, az mán igaz. Azt mondja Zakar.

- Félegyházáról egy lovat se vittek el, mert ott kórmánpárti kerületöt akar csinálni a kórmán. Mi túllünk mög mindön valamirevaló lovat elvittek, mert úgyis tuggyák, hogy nekünk hiába beszélnek.

- Azonban ne politizáljunk. Háború van, és a nemzet fogjon össze - véli Mihály -, ráérünk majd azután is mögént veszeködni. Inkább arról beszéljön a Fercsi, hogy mi volt abban a Verdunban?

Fercsi nagyot húz a levegőből. Aztán beszélni kezd. A mozsarak... negyvenkét centiméter, hatvanhat centiméter.... százhusz centiméter... hu... hu... sss... sss... ahogy aljában olvadtak a halottak, ahogy tetején a hóban pedig úgy mög voltak dermedve, mint a fagyos kutyalábszár - az öregek elhallgatnák azt estig is, de közben bejön, az ostort lóbálva, Nyikuláj, és szól Mihály gazdának:

- Gázda, gyerünk már. Messzi van tánya.

Öreg Mihály gazda kikeres valami üres poharat az asztalon levő csetres közül, önt bele, és nyújtja Nyikulájnak. De a kocsis nem fogadja.

- Nye - mondja - nye. Muszkáli nem szlabad kocsmába bor. Hozz kocsira kis bort, gázda. Gyerink, gázda. Mári mami komédia csinál tanyába.

Mihály, mint célszerű tanyai ember, nem fél senkitől. Verekedett már a cigányokkal is annakidején vasvillával, és katona is volt valamikor oda alá a Spanyolviaszkországban, ahol spanyolviaszkforma sipkában jár az értetlenség. A muszka beszédére sem ad semmit. Attól nem ijedne meg. Az csak olyan mellékes. Hanem hogy a Nyikuláj a Mári mamát is említi, ez már csakugyan meggondolandó ténykörülmeny. A hites asszony. A hű és jó asszony. Négy katonafiú anyja. Hát igen. Igaza van a Nyikulájnak. Bár emígy pedig ez a minden széllle bélelt Várakozó Kis Vastag annyit tud beszélni a Verdunról, ahol a hatvanhetes vártörő mozsaraknál szolgált, hogy azt el lehetne hallgatni, amíg csak a nap fel nem jön. Mert rettentő szép beszélőtöhetsége van neki. Gondolni kell azonban Mária is. Mária vár otthon, a kis tanyában, az ereszet alatt, susogó jegenyenyárfák és álmosodó akácok között... Mária most alighanem locsolja a kiskertben, mint délután szokás, a legényvirágot, a bazsarúzsa tövét, miegymást, szegfüvet, őszirózát - igaza van a muszkának, ne hagyjuk Márit, gyerünk a Márihoz, fizessünk és bújjunk ki a város ormóttan kőfalai közül a szabad mezők levegőjére: fizessünk. Mihály zörög a poháron.

Jön a gazdasszony. Számolnak, nincsen benne összeveszés. Azt mondja azok után a vendéglősné:

- Aztán maguk, Zakar bácsi, elhiszik mindazt, amit ez a kutya rosszcsont Várakozó beszél. Hiszen ez, mióta csak katona, egy elő lépést se tött ki a város határábúl, mert a marhavásárlásnál van, ez a kutya csalafinta embör még csak eleven puskaport se szagult, nem hogy a Verdunban lött volna.

Várakozó Kis Vastag nevet. Mihály bácsi, János bácsi, Zakar bácsi egy kicsit összenéznek. Utóbb Zakar idő múltán azt mondja:

- Szép eszmetöhetsége van neki.

Nyikuláj zörög az ajtón:

- Gázda...

1916

MUTATÁS NÉLKÜL

Csendes külvárosi délután, a nap szelíden neveli az akácfák levelét. Nemigen jár az utcáson senki, egy vendéglő nyitott kapuján belátni, tanyai kocsik állnak az udvarban, mert délelőtt hetivásár volt, s úgy látszik, némely magyarok bent időznek egy kicsit. A vendéglős egyébként szintén komám, mint annyi más, vagyis hogy valamikor együtt szolgáltunk fegyver alatt, s most megint be van hívatva. Illendő hát beszólni a koma feleségéhez, pár kérdést tenni afelől, hogy-mint van az ember, merre jár, mit ír? Azután azt is érdemes megnézni, hogy miféle dolog lehet az, ami még ennyire idő múltán is bent tartja a külső magyarokat? Mert annak mindig valami különös oka szokott lenni. Ugyan leginkább csak áldomás valamely sikerült vásár fölött.

Benyitok. Nincsen azonban ott a világon senki, csak a csendesség, az uralkodik. Hát hol van itt az öt kocsihoz való ember? Beljebb van ugyan még egy szoba, jókora nagy, de onnan sem hallatszik semmi zajongás sem. A sarokban van az ajtaja, az is nyitva, de nem látni be rajta a szobába, csak az ajtó küszöbéről. Csak mikor odajutok s benézek, lépek meglepődve hátra. Ilyent még nem láttam korcsmahelyen sehol sem, még sohasem.

A belső szoba belső, hosszú asztalán hosszú, sárga, templomi viaszgyertyák égnek, gyászfátyollal körülvéve a derekuk. Az asztalon tányérokba fölrakva kalácsok, szalonnák, szárazkolbász, túró, más tányérokra ételek maradványai. Félig üres boros- meg sörösvégek, szódavíz, kávécsészék. Üli körül pedig az asztalt egy tanyai asszonyokból, lányokból, még sor alá nem került legénykékből és ősz emberekből álló társaság. Mindenki ünneplőben, öregek asszonyok barnásfeketében, menyecskék színes viganókban, a gyerekek kalapján, az öregek sipkáján ugyanolyan gyászfátyol, mint az égő gyertyákon. Ez tor. A pár óra előtt eltemetett halott búcsúzó ünnepe.

Visszalépnék a küszöbről, de a koma felesége halkán szól, hogy csak tessék belépni, valamelyik másik asztalhoz, ezek a tort ülők nem zavarnak senkit.

Csakugyan nem. A kipirult arcokon látható ugyan, hogy tor után vannak már, de a beszéd csendben, sorjában megy, senki sem vág a másik szavába. János bácsinak mondják, hogy János bácsi. János bácsi mondja Mihály bácsinak: - Sógor, sógor... hát még hogy ezt is mög köllött érnünk... Az asszonyok bólintanak egyszer, háromszor, ötször is, hogy... hát ez így van... hej, hej, az ártatlan... ilyen véget érni... De ilyen véget... Szerelmes Jézus...

Mi lehet ez? Mi hozta ezt a társaságot ide, hogy a halott emlékezetére az ételt megegyék, és utána a kezüket megmossák, így még megtartván régi, szinte feledkezésbe ment temetési szertartások végső szokásmaradványait. A tanyákon ugyan meg van még imitt-amott, de hogy így, vendéglőshelyen, ezt még csak nem is hallottam eddig.

A vendéglősné aztán mellém ül, hogy csendesen szólhasson. Úgy mondja, hogy a kórházból temették délelőtt a halottat a belső temetőbe, s ezért került a külső tor belső helyre.

- Mert - mondja - ölés történt. Asszonyölés történt. A tulajdon sógora. Aztán mögrémült a töltitül... Aztán fölakasztotta magát.

A háború jól ellátta a nemzetet tragédiákkal a frontokon is, de csinált itthon is. Ez is egy az itthonvalókból. Kismódú legénybe beleszeret a jó módú lány, apja-anyja oda is adják, hiszen van miből kettejüknek élni. Boldog, külső, csendes élet, felhő az égbolton csak az, hogy unoka nincsen. No, majd kivárjuk. Unoka helyett a háború következett, az ember elment katonának. Idő múltával szabadságra hazatért, a sógora már ekkor bökdöste a szívébe a töröket, hogy hűtelen az asszony. Pedig azért történt ez a vád, mert a sógort nem hallgatta meg az asszony. De a gyanú az gyanú marad. A szabadság leteltével az embernek az asszonytól való

elválása sem úgy történt már, ahogy kellett volna. Nehéz szívvel ment a frontra. S azután a sógor rátört éjnek idején az asszonyra, megölte. Kora reggel már keresték a gyilkost a portyázó lovasrendőrök. Nem sokáig kellett csapásozni utána: a tóparton ott volt a jegenyefán, amire istállókötéllel felakasztotta magát.

Nehéz történet. Talán valami tisztább, békés világ el sem hiszi majd, hogy valaha ilyenek is lehettek...

A tor a végéhez közeledik. A legénykének intenek az öregek, azok mennek ki a kocsikhoz az udvarba, a lovakat befogni. Egy ősz, pirosképű ember, ez a megölt menyecske apja, önt még imitt-amott a poharakba, még egy-két üveg sört hozzanak hát az asszonyoknak. Aztán félrehúzza más asztal mellé a vendéglősnét, a tárcát is előhúzza a belsőzebből, s azt mondja:

- Hát ami vót...

A kréta ilyen helyen nem számít duplán. Még a söröket is visszaviszik, amiket az asszonyok nyitatlanul hagytak. Az öreg magyar fizet. A megindulásnak semmi nyoma rajta, mikor a lánya torát intézi. No, azután még egy szent János áldását, aztán gyerünk, mert jó kutya hazajár. A lovak már az udvaron befogva vannak. Búcsúzás, egymásnak a jó Istennel való éltetése, és semmi szó arról a szomorúságról, ami egybehozta őket. Az udvaron aztán a kocsikon elhelyezkednek. Az emberek elül a hajtóülésen, az asszonyok a szénán háttal az emberek felé, föltűrvén az ünneplő szoknyát, hogy ne törjön.

- No, Jézus nevében - az ostoros kéz a sapkához emelkedik, a lovak szüggely a hámnak feszülnek, s a kis kocsitábor a kapun át sorjában a mezők felé kiindul, és egy kocsinak a tengelye sem akarja magával elhúztatni a kapufélfát. Azért, hogy egy kicsit elidőztek, hajtani tudnak az öregek. De különben a lovak ügyelnek, mert nekik is csak legjobb minél hamarabb otthon lenni.

Ahogy elhaladtak, beszélgetünk felőlük. A csapás, a fájdalom, a szörnyűség... Azután a halott urához még talán oda sem ért a gyászlevél, mikor a vérétvettnek a teste már a föld alatt.

- Az. De a toron csak mögvigasztalódtak egy kicsit. Jó az a tor-szokás, felejteti a bánatot.

- Hát... hát, igen. De az éjjel ezeknek a szíve majd leszakadt.

- Az éjjel is itt voltak már?

- Itt. Úgy volt, hogy tegnap délután temetik, hát begyűttek már tegnap mind. De a doktorok tegnap nem bírtak készen lönni a kórházban a vizsgálattal, így aztán mára maradt az eltakarítás. De az éjjel, ahogy itt tanyáztak, ki hol fért, kocsin, kocsiszínben, egy zokogás volt az udvar. Az embörök a szín oszlopába fogóztak, aztán annál sírtak. Meg van az siratva ölegendőképp, a szögény. De a tornál nem mutatják.

Tornál nem szokás mutatni. Minek az a mutató?

1916

AMIT A SZÜLE NEM ÉRT MEG

A szüle, időses tanyai kun asszony, bemegy a jegyzőhöz a faluba. Azaz hogy, engedelmet kérek, nem falu az, hanem város, mert a kun nem engedi a községét falunak nevezni, mert az város, sőt vaáros, de leginkább, ha éppen valaki tudni akarja: kúcsos város. Sok veszekedésre adott ez alkalmat annakidején a katonaságnál, amikor odalent, ha éppen az úgynevezett Waffenstillstand állt, s unták magukat az emberek. Mert a városi legény figurázta a falusit, a

falusi a tanyait, a tanyai megint különbséget tesz örökföldes meg bérföldes között, s ha a kunok azt mondták, hogy ők nem falusiak, hanem városiak, akkor mindjárt jött az évődés a kúcsos várossal, ahol ímé, Erzsók asszony csak most szombaton varrt a Miska gyereknek két ócska zsákból egy új gatyát, és lám, a Miska már vasárnap reggel a templom farka előtt fitogtatta benne magát... A kunok évődtek vissza, mindenki beleszólt, mert nincsen olyan község, amelyről valami gúnyszólás ne volna. Az egyikben találtak egy zsebórát, de agyon is verték azonnal, mint ketyegő fenét, a másikban azért vágták le a rövid bíróhoz a hosszú bírói pálcának a gombját, mert a bot fölülről volt hosszú, másutt keresztbe vitték a létrát az erdön, s hogy elférjen, kivágták a fákat. Amott víznek nézték a hajdinavetést és megúszták, amaz helyen a bíró kiíratta egy utcasarokra tapasztalat nyomán, hogy: vigyázz, mert itt leüt a ménkű. De emitt meg eltették a nagy jégcsapot nyárára emlékül, a másikban meg kukoricakapáláskor toronyiránt teszik le a csizmát, hogy rátalálhassanak - meg sok más egyéb ilyen történet van, s végeredményükben arra alkalmasak, hogy összekapjanak a legények. Öltre mennek, s egyszer csak egy gomolyagban forog a földön valamennyi. Ez öröm volt, a testi erőnek ezt a játékát nézni - bár aki ilyenkor alul maradt, annak ez nem jó volt.

Mondjuk tehát inkább csak azt, hogy a szüle a városba ment, nehogy alul maradjunk. A szüle a városházánál bemegy a jegyzői úrhoz. Ez nagy aktus tanyai asszony részéről, aki az urak fejét nem szokta fájdtani a maga dolgával. Mondja is jegyzői úrnak:

- Hát kérem, látja, már megint a maga fejit fájlalom.

- Nem baj az, szülém, arra való.

- Úgy hát? - esik nagyot a szón a szüle, örvendezvén a dolgok illetén állapota fölött. - De amúgy mög úgy is van, maguk a népért vannak a hivatalban. De hát kérdözzé már, hogy mér gyüttem?

- Majd elmondja, szülém.

Simogatja a szüle az asztal sarkát, hallgat egy darabig, azután mondja:

- De hát hogy is kezdjem csak? Hiszen ösmer maga engem. Most öt esztendeje is itt jártunk, amikor a gyerekek sorozódott.

- Hát persze. Azóta a maga ura meghalt, a gyerek meg katona.

- Meg... katona...

Szüle húzgálja össze az álla alatt a tisztos fekete kendő csücskeit, ez a lelkiindulatok és bánatok feltámadásának a jele.

A jegyzői úr belesegít:

- Szülém, most alighanem abban jár, hogy a gyereket eresszék haza aratási szabadságra.

A szüle sírása elmarad, a jegyzőre néz, és azt mondja:

- Hát most látom csak, hogy mi az a tanult ember. Én ki se tudom mondani, maga meg már tudja. Hát ez hogy van?

- Hát hol szolgál a gyerek? - kérdezi a jegyző.

- A katonaságnál - mondja a szüle.

- De merre?

- Merre? - kérdezi a szüle. - Azelőtt a huszároknál volt, mert az apja is azoknál szokott szolgálni, most pedig oda van messze az oroszoknál a Szibériában.

A jegyző úr mondja:

- De hiszen akkor fogoly.

A szüle mondja:

- Az. Katonarab a muszkánál. De nem készakarattal, hanem sebbel... Az. Nem szántsándékkal, hanem vére elfolyásában.

Mondja megint a jegyzői úr:

- Onnan nem lehet hazahozni, szülém.

A szüle megütődve lép hátra a papucsban.

- Nem? - kérdezi. - Hát miért nem? Hát én azt nem értem. Mondták ugyan már mások is, hogy nem lehet, de azt hittem, hogy ez nem igaz beszéd. Hát maga is azt mondja, hogy nem lehet? Hiszen a katonaságtól milyen sok ember haza van eresztve az aratásra. Hát akkor az én gyermekemet miért nem eresztik haza, amikor úgy kellene itthon, mint a falat kenyér?

- De hát hogy is gondolja azt szülém, hogy valakit a fogságból hazaeressenek?

Mondja a szüle:

- Úgy gondolom, hogy szót ad, mikor elgyün, arra, hogy az aratás után visszamén. Hiszen azoknak úgy sincsen ott semmi dolguk, hát mért nem eresztik haza? Aki a harctéren van, annak több dolga van, aztán azt mégis hazaeresztik. Akkor miért nem eresztik haza a foglyot?

- Hát - mondja a jegyzői úr -, ezt már nem lehet nyélbe ütni sehogy se, szülém.

- Igaz lélokre mondja? - kérdi a szüle.

- Hát.

- Hát akkor - mondja elszomorodva a szüle -, akkor én hiába is fájlalom a maga fejét, ha ilyen értetlen világ van.

A szüle kimegy a szobából, búsan. Hát nem eresztik haza a gyereket Szibériából. Micsoda világot élünk, szerelmes Jézus! Még onnan sem eresztik haza, pedig ott nincsen dolga semmi...

A kapu alatt mondja is az ott időző egyenruhás hivatali személynek:

- Már nem tart úgy a néppel a jegyzői úr, mint eddig. Nincsen a gondunk iránt már olyan jó fogalma, mint ezeknek előtte.

Persze, persze. Háborús világ van. Az emberek fogalmai megváltoztak.

1916

JÁNOS MEGALÁZÁSA

Az öreg János odavolt a másik utcában, a kocsmában, két deci bort inni, mert nagyon jó sötét sillerje van a Teca néninek. Ha még egy kicsit sűrűbb lenne, megállna benne a kanál, mint valamikor Boszniában a cérna vinában. János meg is fogadta, hogy ezentúl nem megy át Tecáékhoz mindennap, mert borzasztó az, ahogy verik ezek a kocsmáltatók a bor árát fölfelé. Elvégre jól esik ugyan öregembernek egy kis bor, mert az erősít, és a jó siller kellemes melegségeket csinál, de hát nem muszáj annak nap-nap után meglenni.

Csak lassan - gondolja János, ahogy lépked hazafelé az utcán -, mert háború van. Csak spórolósan kell élni. Csak kevés bort, csak az a baj, hogy két decinél kevesebbet nem adnak. Uri helyen ugyan adnak egy decit is, de három deci árban, aztán az íze még hírül sem olyan, mint a Tecáéké. Ennélfogva ezentúl majd csak minden másodnap megy által. Másodnap igen. Elvégre emberek közé is kell menni néha, híreket hallani a háborúról s más egyéb körülállásokról.

Most is a drágaságokról tárgyaltak, és rettentően panaszkodtak az emberek, mert ami igaz, az igaz. Egy malacnak akkora az ára, mint valamikor egy jó futós lóé volt. Hogy leszünk a télire zsírral, szalonnával? János is elmondta a maga panaszait, de magában azt gondolta, hogy okos ember ésszel él. És eljövén a Tecáéktól, csak azt forgatja a fejében. Mindenki gondoskodik magáról, idején és ahogy lehet. Elvégre nem muszáj mindenáron malacot vágni. A hús sem feltétlenül szükséges, anélkül el lehet lenni. A dohányocskából a legolcsóbb fajta is megteszi, az elég rossz, hála Istennek, és így kevés kell belőle. Bár olyan rossz lenne, hogy semmi se kellene, mint akkor, amikor a pipázás még nem volt kitalálva, s mégis megélték az emberek. Hanem három fődolog van. A liszt, a szalonna meg a krumpli. Ha ez a három megvan, akkor minden van, akinek nem tetszik, egyen tengeri herkentyűt meg lekváros csirkét kuglóffal. Mert abból a háromféleből mindenféle olyan jó eledel elkészíthető, ami a táplálkozáshoz szükséges. A liszt jó kenyeret ad, torta meg nem szükséges. Hát a sültszalonna kutya? Vagy a szagztatott tészta kutya? Vagy a zsíroskenyér, vagy a lángos, vagy a sült krumpli hajában, továbbá nyilvánvaló, hogy a krumplileves csipőttel aranyérmet kapna, ha katona volna.

János nevet befelé magában. Mert gondoskodott idején arról, hogy a három fődologból legyen elég, még „gyugaszbán” is. Lisztecske a zsákban, krumplicska a pincében, zsírocaska szép régi fajta fazekasmunkájú edényekben. Néhány szalonnahasáb is lóg a kamrában. De azonfelül hűvösöl a padláson egy egész oldalszalonna is, jól eldugva a sötétebb helyre, a gyugasztóban, hogy ha a hatósági makszimilálás keresné is, ne nagyon találjon rá. Szép oldalszalonna, el lehet mondani. Fehér, dúsan sózva, még a bőre is ennivaló, mikor a maga zsírjában paprikásan megsül. Haj-haj, az ételek királya az, és reggel használva különösen tisztítja a mellet, nem hiába, hogy a disznót nem disznónak kellene hívni, hanem úgy, hogy öszömadta.

- Hej - gondolja János -, de jó volna, ha még egy ilyen oldalt lőhetne szörözni...

Néha a reménységek hirtelen valóra válnak. Jön az utcán szemközt egy ember, cipel egy féloldal szalonnát.

- Ihun - szól neki János -, de szép szalonna, ugyan hun szörözte?

- Itt vöttem - mondja az ember -, nem messze, a Hóbiárt basa utcájába egy bizonyostúl.

- Eltönni valónak?

- Nem. Eladásra.

János alkudik a szalonnára azonnal, mert pénz van nála (mert nem tudni, mikor találkozik alkalom). Ez a jó ember nem is tartja drágára a szalonnát, megmondja őszintén, hogy mennyiért vette, s mekkora haszonért válik meg tőle. Megalkudnak, János fizet, mert nem súlyra megy a dolog, hanem szömmértékre. A szalonna János vállára kerül, az ember elmegy. S János megint befelé nevet magában: hiába, okos ember ésszel él. Csak fel vele a padlásra, a másik mellé, a gyugaszba, mert a bolond ember azzal is dicsekszik, ami nincs, az okos ember azt is eltagadja, ami van.

- Ketten lösztök - mondja János bizalmasan a szalonnának, ahogy viszi felfelé a padlásletrán -, olyan alkalmas társad lösz ott a hűvös helyön, hogy az csak csuda.

Az oldalszalonna nem szól semmit, ugyan nem is szokása. Csak János szól a padláson megdermedve, elkábulva, mellenvágva és sárbatiporva...

- Szerelmes Jézus... Hivalkodásomban de megaláztál...

János ugyanis a tulajdon szalonnáját vette meg attól a becsületes embertől.

1916

BESZÉLGETÉS

Két lábadozó katona jön ki a templomból. Az egyik nehezen húzza a lábát, a másik a bekötött kezét a blúza nyílásában hordja. Azt mondja az egyik:

- Én nem szeretöm az ilyen sötét templomot. Olyan, mint a halottasház. Csupa sötétség... Aztán a gyertyák. Ha az embör nem vigyáz, vagy fölbukik valamibe, vagy föllük valamit. A rókusit jobban szeretöm. Az világos.

Azt mondja a másik: - Neköm mindegy. Nem nagyon hajkurászom az egyiket se, de ha már elmögyök előtte, aztán nyitva van az ajtaja: csak bemék.

- Az. Egy miatyánkot...

Emez felel:

- Hát ügön. Ha csönd van benne. De mikor az öregasszonyok danolásznak benne, még a miatyánkba is belezavarodok... De hát azért szokásból csak bemék.

- Szokásból?

Ez, aki a lábát fájlalja, megáll egy kicsit.

- Csak szokásból? - kérdezi megint.

- Hát - mondja megint amaz. - Szokásból. Tudod - mondja a fiatalabbnak -, a háborúban úgysincs Isten. Hanem gyilkolás van.

A másik értetlenül néz rá.

- Hogy mondhat kend ilyet? - kérdezi. - Hát háború van. Harc van. De nem gyilkolás.

Legyint amaz.

- Mindegy. Pogányság van. Gyilkolás van, hogy ne lögyön annyi pogány. Mert most pogányok vagyunk. Mindönki pogány.

- Én is?

- Hát te is.

- Hát kend?

- Hát én is.

Elmosolyodva kérdezi a másik:

- Nem sok pálinkát tanált kend máma frustokolni?

Az öregebb megáll, egy ideig nem felel a kérdésre. Aztán mondja:

- Nem mondom, hogy nem ittam, mert ittam. De nem sokat. Nem azért mondom.

Az ép kezével megfogja amazon a blúzt.

- De tudod... Bajos ezt kimagyarázni. Hát, hogy mondjam? Hát éccaka vót, sturm vót, hurrá vót, aztán mikor beleszúrtam a bajnétot, akkor láttam csak, hogy a barátom. Hát nem vagyok én pogány?

A két lábadozó szótalánul ballag tovább.

1916

A KRASZNIKI CSATA

Pihenőre itthon levő öreg katonák beszélgetnek egy-egy üveg sör mellett. A pihenő abban áll, hogy egy kicsit hazajöttek a harctérről, s most foglyokat őriznek. Ahhoz képest, ami ott van, pihenőszámba megy az ilyesmi is. Vén trénkatonák meg azért vannak itthon, hogy kocsikat, szekereket szedjenek rendbe, fessenek, mázoljanak, javítgassanak, ezeknek meg ez a pihenő. Azután vannak egészen fiatalok is itthon, akik még csak majd ezután mennek el háborús világot látni, öreg altisztek jöttek haza a tanításukra, mint már ez háborúban szokás. Estefelé aztán, munka után, a sokféle katona összekeveredik a kisvendéglő asztalai körül, pohár bort inni, falubelivel találkozni. Hírt hallani attól, aki szabadságról jött, üzenetet küldeni azzal, aki szabadságra megy, és megosztani egymással a hazulról jött elemózsiát, mint háborúban szokás.

Azután, ahol ennyi katona együtt van, ott hamarosan felüti fejét az üzlet, mert a háborúban ez is szokás. Felkeresi a sok embert a kínálat a bakancsfűzőzsinórtól kezdve a nyolcadcédulás osztálysorsjátékig. Háborús verseket kínálnak, sapka mellé való díszítéseket, nyakbavaló pénzt, noteszt és levelezőlapot, szép képeset. A másik üzletes fotográfust ajánl, a harmadik a fotográfus mellé olyan mestert, aki a fényképet hihetetlen olcsón üveg alá rámásza, de hátulról még be is ragasztja, hogy nem megy bele a por.

- No, ez okos dolog - véli egy katona -, ha a por legalább a fényképünkbe nem mén bele. Mert mibélénk úgyis mönt elég tavalý nyáron a Szerbiába.

Ilyen tréfás megjegyzések hallhatók. A pucpomádét kinevetik, hogy hát még mit nem, majd még a gombot is pucoljuk. Régi világbeli katonaság volt az, amikor még a gombot is olyan fényesre pucolták, hogy a légyamadár is lecsúszott róla. Az osztálysorsjátékost biztatják, hogy bizonyosan vesznek tőle, de majd csak akkor hozza elő a cédulát, ha már nyert.

- Hát csak nem vagyok bolond, akkor eladni - mondja a mozgó kereskedő -, amikor már nyert.

- Hát mink mög - mondják a katonák - nem vagyunk bolondok addig mögvönni, amíg még nem nyert.

Így évődnek. Egy ember azt kérdezi, hogy a fényképen rajta lesz-e a füléből az a darab is, ami valahol a Balkánon levickolódott róla. A fotográfusi ügynök ígéri, hogy akár kétakkorát is csinálnak hozzá. Akkor jön egy kalapos kisasszony, szép háborús képeket árul. Nagyon szép képek, tanácsos mindenkinek venni belőlük egyet emlékül, hogy otthon is legyen, és nagyon szépen, olcsón rámászzák a Karika utcában.

A kisasszony nagy táblához viszi a képeket, az egyik kezével a vállára támasztja a táblát, a másik kezével pergeti a képeket. Huszonöt-harminc év előtt félosztrák-félolasz, mosolygós, nagyszakállú krajnaiak hordozták így az olajnyomású képeket, azután az elmúlt, és megint

feltámadt a szokása, mert a háború mindent feltámaszt, csak az elesetteket nem bírja feltámasztani.

Mondja a kisasszony az öreg vendéglősnek:

- Itt egy szép Ferenc József és egy szép Vilmos, vegye meg, bácsi, ez nagyon ízléses most a vendéglőkben.

A bácsi mutat a falra. - Ott vannak már régön. A király már nagyon régön, a Vilmos mög mindjárt azóta, hogy a háború kiütött... Ugyan mán az is régön volt...

Mondják fejbólintva az öreg katonák:

- Bizon régön kezdtük mög a táncot. Némely részünk már el is felejtí, hogy civil volt valaha.

A kalapos kisasszony szokva van már a beszédekhez, csak pergeti tovább a képeket. Ez a Belgrád ostroma, ez a valjevói ütközet, ez Szendrő várának diadalmas védelme... Ez a kraszniki csata...

Egy őrmester beleszól: - Nézzük.

- Tessék - nyújtja át a kisasszony -, ez a valóságos kraszniki csata.

A katona kissé eltartva magától a képet, nézi.

- Hát - mondja - hát... tudom is én. Ilyenforma volt. De mindön csata ilyenforma. Nézze már maga is, Mihály.

Nyújtja a képet egy öreg közkatonának. Az is nézi, nézi. Billent féloldalt a fejével.

- Ilyenforma is löhetött. Ki ért rá akkor széjjelnézni? Csata: csata.

A kisasszony kérdezi:

- A vitéz úr ott volt?

- Hát - mondja az ember.

- Akkor - folytatja a kisasszony - ez nagyon szép kép a családi szobába, örök emlékül. Ezt tessék megvenni, igen ajánlom. Szép kép és művészi kivitelben, kérem.

Az öreg katona visszaadja a képet, mondván:

- Nem vöszöm én, kéröm. Elég volt azokat egyszer látni, nemhogy még a szoba falára is föl-aggassam.

Azután elmosolyodva teszi hozzá:

- Hanem tudja, ha majd azt a képet áruli, amelyikön a kirájok mög a császárok mind szerbuszolnak egymással... aztat a képet majd mögvöszöm.

- Akkor - mondja elszomorodva a kisasszony - sokáig kell nekem várni arra, amíg én magával üzletet csinálók.

A katonák az asztalra könyökölve, szótlantul nézik az asztalt.

Azután egy ember már nem állhatja meg, de elsóhajtja a mondást: - Csak félóra hosszáig löhetnék én guta...

1916

TESSÉK

A kisvendéglő ajtaján belép egy szálas fiatalember. Polgári ruhában, de az azért úgy valahogy látszik rajta, hogy katona volt. A rövid haján, a barna képén, a fölfelé hajlított bajuszon, szóval „olyan frontra való kinézése van neki”, mint mondani szokták. Mosolyog, a szeme vidáman jár-keel a tekintetével erre-arra, a takarásban levő alantjáróságnak az ilyen alakról támadnak a gondolatai: mit keres ez itthon?

A fiatalember benyit az ajtón, s azt mondja a gazdának:

- Tessék.

A gazda azt mondja vissza:

- Tessék.

Az új vendég nem sok régi vendéget talál, még kora délután van. Csak néhány ember hallgat szerteszéjjel, mindenik beletemetkezve a maga gondolatába. Az új vendég elhalad az asztal mellett, s odaszól:

- Tessék.

Hallgatok. Nem tudom, mire vélni. Ismét odaszól emeltebb hangon.

- Tessék?

Mondom úgy, ahogy az előbb a korcsmárostól láttam:

- Tessék.

Ebbe belenyugszik s rámondja: - Tessék.

Azzal leül egy asztalhoz, s rendelés szempontjából azt mondja:

- Tessék.

A gazda ereszt neki a csapról egy nagy pohár habos sört, elébe teszi, s mondja:

- Tessék.

A vendég elővesz a zsebből egy darab papírpénzt, s odatolja a gazda elé, mondván:

- Tessék.

A gazda a papirosból visszaad egy sor apró vekerlepatkót, mondván:

- Tessék.

A vendég elteszi, mondván csendesen:

- Tessék.

A sört jobbkézszel próbálja fölemelni, hogy a nap felé tartván, a színét nézze az üvegen keresztül, de jobbkézszel nem megy a dolog. De balkézszel megy. Ez tetszik neki, mert diadalmasan mondja:

- Tessék!

A söröcskét azután hamarosan betessékeli, feláll s elhaladóban van. Mondja a gazdának:

- Tessék.

A gazda feleli vissza:

- Tessék.

Mikor az ember elhaladt, s becsukódott mögötte az üvegajtó, a gazda utánanéz, és azt mondja:

- Tessék... Hát tessék. Nyaklűvés...

1916

SOVÁNY BÚCSÚ

Az alsóvárosi templom tornya messze ellátszik, ki a tanyák közé, s le a torontáli falvakba. A híre pedig messze elszolgál, mert benne van a csodatevő fekete Máriakép, amely megúszott már sok mindenféle árvizeket, tűzvészeket és háborúkat, a törökök behaladásától s az elvonulásától kezdve. Sokat látott az öreg kép, hozzá csodák fűződnek, libegvén szelíden Mária körül, aki áll aranykoronával az ezüst félholdon. Föl a Mátra aljától le a messzi déli határokig zarándokolnak elébe a népek havi boldogasszony napján. Nem havi volna ez voltaképpen, hanem havas, aminthogy a sváb Maria Schneenek nevezi is, de ezen már nem lehet változtatni, mert évszázadok óta rajta maradt a havibúcsú elnevezés. Megtartják minden évben, akár van hirdetve, akár nincsen. Volt eset rá, hogy el is tiltották járvány miatt, ám azért egyes távoli népek, akik valaha idetartozandók voltak, akiknek elődei hosszú idők előtt rajzoltak ki az anyavárosból, a kereszt zászlója alatt csak fölkeresték.

Mint most is. Most ugyan nincsen tilalmazva; semmiféle járványos betegség nem dühög a háború betegségén kívül. Milyen egy ilyen búcsús sokadalom a harc harmadik véresztendéjében? Az ősi templom most is úgy áll, mint ezeknek előtte, mint régen, mikor a janicsárok lovai álltak benne. A nép, mint hangyaboly a magas falak körül, a homályos ódon boltívek alatt, ahogy viszi az Istenhez a szívét. Kevesebben, mint máskor, ami hát természetes is. Leginkább asszonyok, lányok, gyerekek, meg öregek. Ahogy egy tanyai magyar mondja:

- Embörök vannak most is a búcsún, de férfiak nincsenek - férfi alatt értvén a nép katonáskodó részét.

Halkan suhannak a barnakámzsás franciskánus barátok a nép között, hogy a klastrom folyosóján a gyóntatószékből lelki szenvedők sebeire írt adjanak. Megfogyatkoztak ők is. Némely része elment katonapapnak, a hat világi testvér közül öt cserélte föl a kámzsát a katonasapkával. Az öreg egyház falai körül a sok árusátor, majdnem olyan minden most is, mint gyerekkoromban volt, amikor a nagynénik krinolinban jártak, és a fiatalság a Schneider Fánival való találkát énekelte az alsóvárosi promenádon, ahol „találkozik két szerelmes pár, mind a kettő forró csókra vár...” A sátrak csak a gyorsfotografussal, Olgával, a gondolatolvasó nővel szaporodtak, ellenben elmaradtak a kengyelfutók, s a híres vízugró sem invitálja már mutatványaihoz a közönséget a Tiszaszélre. Elmaradt a talián majmos is, a botáruló tótok, akik kordén húzták maguk után a botokat, s „igen drágák” voltak (egy bot négy krajcár), s a medvetáncoltató móc is lemaradt végképp. A többi ugyanaz, ami ezelőtt volt, Mézeskalács, kaláris, kis fésű, nagy fésű, énekeskönyv-áruló, lacikonyha, ahol húst sütnek. Dinnyeérés ideje lévén, abba is csak úgy van árusítás, mint máskor, de nem lehet annyi dinnyehéjon elcsúszni, mint máskor, mert a gyerekek mindjárt összeszedik és hazaviszik a malacnak. Ha fuvaros megy arra, ahol vidékiek dinnyéztek, megáll és föléteti a lovával a dinnyehéjat, külön dugdosván minden darabot a szájába. Hja, háború van, szükség van, s a templomban térden állva énekelik az asszonyok: - Mária, a szükségtől ments meg minket...

Bús hangulat és megalázkodás a templomban, asszonyok a nagy márványkockákra rognak, nem bírván nehezedő szívük súlyával. Orosz foglyok félénken óvakodnak be a templom-

kapun, hogy szabad-e vajon nekik is ide bemenni. A sekrestye feketére barnult ajtaján embermagasságyra bevágva egy nyilazott vonás, aláágva (valami tót barát munkája lehetett): „Víz 1879 márc. 12 itt volt.”

Kint városi láрма, adás-vevés. Szuronyos-puskás kis fráteralja katonák, mint rendtartók. Az öreg szobornál énekel a szent jeruzsálemi embör, és visszaad a kétkoronás jancsibankóból, ha vesz valaki tőle nyomtatott éneket. És Dudás Mihály takácsholmis sátorának a ponyvájára ki van festve: Mikhael Dudás, Hanf und Werg Export. Nohát. Ne mondja senki, hogy nincsen itten üzleti érzék, és ne volna kellő megtiszteltetésben részesítve a szövetséges hatalom.

Amott pedig a kis komédiássátor elé kiáll egy gyerek, és csapdossa össze a réztányérokat. Kijön az asszony tarkabarka ruhában, és fúj egy síprajáró trombitát. Azután odaszövetkezik melléjük piros hóhérruhában egy ráncos képű, törődött öregember, és kényszeredetten veri a nagydobot.

Nézi Kutasi Pétör, és azt mondja:

- Szerelmes isten, be keserű könyeret tudsz is némelyik embörnek osztogatni.

A kenyér... Egy öreg, zarándokforma ember a templomfal mellett föláll egy köre, s prédikál. Ezúttal az asszonyi bűnösségek és hivalkodások ellen. Azt mondja, hogy a keményített ruha sátáni parázna hivalkodás. Mert a keményítő búzából készül. A búzát Krisztus kenyérül adta. Minden búzaszemen rajta van a Krisztus képe. Az az asszony, aki a búzaszemet keményítő gyanánt világi hivalkodásra használja, parázna, hivalkodó és vétkező. És Sodoma és Gomora. És jaj annak, aki vétkezik. Mert lessz az időnek eljövetele, lessz sírás, rívás és fogak csikorgatása.

Azt mondja neki erre egy takaros pötyke menyecske, keményített kékfehér vászonruhában:

- Bolond lukból bolond szél fúj. Hát a kend agyarán mér lóg ott mindig az a mocskos pipaszár? Hiszen ha abba a földbe mind búza teremne, amibe dohányt termesztenek, még kendet is ki löhetne vele keményíteni.

A szónok leszáll a kőről, s lemondólag legyint. Hát nem... Már látnivaló, hogy nem lehet az asszonynépekkel bírni. Nagyon „el vannak világosodva”.

1916

TORONYBELIEK

A békeidőben egyszer, a többek között, lejön ide hozzánk a boltom néprajzi osztályát vizitálni Semayer, a nemzeti múzeum néprajzi osztályának az igazgatója, az országszerte közkedvelt Vilibáld. A hivatalos aktuson átesvén, azon közbevető indítvánnyal éltem, hogy vacsora után gyerünk át özvegy Óozó Lépoldné összes termeibe, egy igen alkalmas vízparti halfőző helyre, halászok, hajósok, matrózok, superek meg más egyéb vízenjárók néprajzi föltekintése szempontjából. Annak, aki a mesterségéből folyólag foglalkozik a faji leszármazás ismereteivel, érdekes dolog az ilyesmi. Mert összevissza való, kavart és kevert dolgok vannak így, a leszármazást illetőleg. Az élet szele szerteszórja az embereket, amiként fölmege a madár lábán az ecetfa magja a torony tetejére, s ott fává nő. A mi udvarunkban nőtt már datolyapálma, pedig sohasem ültettük. Most is nő a fal mellett egy félméteres fügefafa, annak a magja hogyan került vajon ide? Talán egyedül az egyedül hatalmas Isten lehetne a megmondhatója. Talán a déli távolokról jött, örökké lármás, haszontalan kis fecskék hozták magukkal a magját,

amely a lábuk bőrpikkelyében meghúzódott. Így az ember is. Ismertem a Csongrád megyei pusztákon Hoffmann nevű juhászt. Ismertem a Dugonicsokkal rokon, neves Bánhid-famíliából egy erős szép asszonyt, aki egy pusztai béreseembernek volt a felesége. A Halbör-Förgeteg juhászcsaládnak a fölfelé menő rokonságát keresve, az ember eljut a szabadkai Halbrohrokig, akik ma is a Mózes törvényei szerint dicsérik az Urat. Érdekes dolgok ezek, érdemes velük törődni - ráérős időben.

Semayernek van egy tantétele a magyarság leszármazása felől. Kétféle magyar volna eszerint: az ugoros magyar az északi keveredés, azután a törökös magyar a déli rokonsággal való keveredésből. Az Alföld az utóbbiakhoz tartozna.

Ahogy hát a kis halfőzőhelyen nézdegélnénk az embereket, bejön egy középkorú férfi, tipikus barna fejjel a nyakán, kék szemek, őszülő, fekete, magyaros bajusz, sasorr. Mondom, a törökös magyarságról való elmélethez ezt a fejet oda lehetne nyomtatni illusztráció gyanánt. Nézi Semayer is, mint az elmélete eleven bizonyítékát. Csakhogy - mondom - az a kis baj van itt, hogy ez az ember véletlenül az Andrea bácsi, a szerbek harangozója.

Azóta több év eltelt, Andrea bácsi megöszült, de azért most is ő kezeli a harangokat a rác-toronyban. S mert a lábujában lakunk, van elég részünk a harangzúgásban, ha valamennyit megindíttatja az Andrea bácsi, a mi udvarunkon alig értjük meg egymás szavát. Valamikor gazdag egyház volt a szegedi szerbeké, régi nagy harangjaik vannak, azokkal kiáltozván szerte a mezők fölött, s át a Tisza túlsó oldalára, a szerb falvak felé.

A héten egy nap a harangoknak különös szava hallatszott. Tompa, mély hangok, mint mikor a tűzoltók félreverik a harangot. Egy-egy mély, nehéz sóhajtás, mint mikor a városházi öreg harang a vészt hirdette az árvízi éjszakán. Többször és hosszasan kiáltoztak így a harangok, előbb mély zengéssel, azután rekedten, kopottan, mintha elhasadtak volna. Alig lehetett tőlük az udvarban dolgozni. Föl is kiáltottam a toronyba: - Andrea bácsi, mit csinálnak a harangokkal? Gyerekek szabadultak oda fel játszani, vagy mi?

Pedig dehogy. A harangok utaztak, a harangok elmentek, más tornyok harangjaival együtt. Ezúttal nem képletesen, mint mikor a nagyhéten Rómába szállnak, s helyettük fakalapáccsal verik a gyerekek a fatáblát. Most ágyúnak mennek el a harangok, s nem Rómába, hanem, úgy lehet, Róma ellen. És amelyik nem fért ki a toronyablakon, azt fönt a toronyban verték széjjel darabokra. A haldokló harangok jajkiáltása volt hát az a toronybeli láрма.

Nem volt hirdetve a távozásuk, mégis, a templomok lábánál a népek nagy tömege gyűlt egybe, nézni az ágyúöntőbe való végleges elutazásukat. Azaz, hogy nem is végleges. Visszajöhetnek még újra haragnak. Negyvenkilencben, a szenttamási tábor megostromlása után, Damjanich az ottani harangokból verette azokat az igen ritka szenttamási katonai érdekességeket. Tudtommal csak egy valódi példány maradt meg belőle, az itt van a városi múzeumban, a többi a magyar zászló lehajlása után megint csak haragnak öntötték, s felakasztották a rókusai templom tornyába. Gondolom, elment most ez a harang is, hogy a reze, ezúttal már negyedszer, változtasson formát.

Úgy kísérték ki a harangokat a népek a vasútra, mint a menetszázadokat szokás. Mintha emberek volnának ezek a rézdarabok, amelyek eddig beszélni tudtak, és a tornyokból szóltak az emberekhez, most pedig elnémultak egy darabig, hogy azután a szavuk mennydörgéssé változzon. Sok öregasszony sírva ment a harangok után, mint valaha, mikor tizenhat esztendő barna kislány volt, s ment a regiment után. Hát bizony, úgy jár az ember, ha megöregszik, hogy változnak az ideáljai.

Megy két öreg ember is a többek közt a harangok után. Azt mondja az egyik:

- Hát most már ezöntúl hogy halunk mög?

- Már miért? - kérdezi a másik.

- Hát majd mikor haldoklunk, nem húzzák értünk a toronyban a Szentlélek-váltságot, mert nincsen mivel. Nem lössz, amivel besegítődünk a másvilágba.

A másik öreg elmosolyodik. Azt mondja:

- Úgyse azért húzták azt eddig se... Hanem, hogy aki mönni akar, ne teketóriázzon sokáig, hanem mönjön...

1916

A SZOMBATISTA

A vásári sátor alatt, jó szellős helyen, emberek ülnek civilruhában, az egyik tanyaiasan, a másik hivatalszolgai uniformisban, de mind katona, akik aratási szabadságra jöttek haza, s most menőben vannak visszafelé. Beszélnek arról, hogy ki hogy aratott, hogy van a család, ki merre megy vissza, eddig ismeretlen országrészek, faluk, városok, hegyek nevei hallatszanak. S fölvetődik a szokásos kérdés: - Lössz-e már vége? - Hát tudja isten. Maguk a főgenerális urak sem tudnák megmondani. - Nem ám - véli a harmadik ember -, még maguk a fejedelmi személyiségeik se. Mert az egyik hej jön előre mögyünk, a másik hej jön visszafelé mögyünk: ki tud ebben okos lönni? Egy ember azt mondja, hogy ő soha életében sem sírt, még mikor gyerekkorában megverték, akkor sem jajgatott - hanem egyszer volt köztünk annyi sebesülés, hogy elfakadtam sírva...

Egy tanyai zörög a pohárral az asztalon, s cigarettát kér.

Mondják neki a sátorbeliek, hogy nincsen, kifogyott a trafikból.

- No... - mondja -, még ez is.

- De hát - mondják neki -, kend sohase pipázott ezelőtt.

- Nem - legyint az ember -, de odafönt a gödörben rászoktam. Éhösség ellen jó. Azóta aztán kívánom. Nem sokat, de kívánom. Most is, amikor nem vagyok éhös.

Mondja egy juhászos-forma ember:

- Hallom beszélni ezt az éhösségöt, hogy nem volt mit önni. Nálunk ez nem volt így. Ha más nem volt is, de könyér volt.

- Nono - mormog a másik, mintha hazugságban találdott volna -, van az néha másként is. Nálunk is volt, de hátul volt, de nem bírt eljutni hozzánk az első frontba a konyha, mert zárótűz volt három napig. Volt olyan étkös embör, hogy mögötte a herét.

- No - vélik amazok -, ugyan lógyomra löhetött.

- Már mér? - véli emez. - A lónál tisztább étkű állat nincsen. Aztán egyik növény olyan, mint a másik növény. Az embör is nyersen öszi meg a galambbögyet, a fejessalátát, a zöld paprikát, mér ne löhetne mögönni a herét, ha éhös valaki?

- Ejnye - mondják a többiek -, de védelmezi kend ezt a fűövét.

- Hát - feleli az ember -, nem ögyébért, mint csak azért, mert magam is mögpróbáltam, de nem ízlött sehogy sem. Inkább ráfanyalodtam a száraz dohányfüre...

Ezen aztán az egész társaság nevet, hogy ez már aztán csakugyan figura, hogy az egyik fű zölden nem jó, de a másik nyersen is jó, ha száraz.

Azt mondja aztán a hivatalsszolgaruhás ember:

- No, a mi szombatistánk ugyan el nem szívott volna egy cigarettát az egész kerek világért sem.

- Hát az miféle, az a szombatista.

- A fene tudja jobban. Szombatista, akkor van az ünnepe, aztán nem fog fegyvert.

- Úgy hát! - vélik az emberek. - Hát akkor nazarénus? Mert az nem szokott fegyvert fogni.

- Olyanforma valami - beszélte amaz -, de nem az idevaló nazarénusok közül való. Mert ezük csak mögfogták a fegyvert. De az nem. Mint került a kompániánkhoz, mint nem, én ezt már nem tudom, de egyszer csak ott volt. Aztán nem fogta mög a fegyvert, mert a hite tiltja.

- Üm - mondták az emberek -, akkor könnyű világ lönne, ha mindnyájan azt mondanánk. De ha a hitöd nem tiltja a menázst, akkor ne tiltsa a fegyvert se.

- Nono - mondja a fehér vászonruhás -, de hát neki tiltotta.

- Üssön bele a ménkü az olyan magyarba.

- Hát - folytatja emez -, várjatok csak. Beleütött. Hanem az később volt. Mikor a kompániához került, aztán nem fogta mög a fegyvert, akkor a főhadnagy úr kezdte kezelni. Hát nem fogta mög, nem fogta, no. A főhadnagy úr beszélt neki mindönt, amit ilyenkor a nazarénusnak beszélni szokás, a szép eszplikálásokat a hazárúl, az asszonyunkról, a gyerekökrül, a fődről, hát akár a lóval imádkozz, nem fogta mög. Akkor a főhadnagy úr megvörte. Hát mit csináljon vele? Agyonlűjje? Mögtöhetne volna, mert följosítja a szabál. De nem lűtte agyon. Csak mögverte a szömünk láttára. De jól ám, hogy csak úgy zuhogott.

Elhallgatott kissé, kisvártatva folytatván, a pipaszárral arra az emberre mutatva, aki még sohasem sírt, csak „akkor”:

- Hát - mondja megint az elbeszélő -, nem sírt ez se. Egy jaj szava nem volt. Hanem azután azt mondta:

- Főhadnagy úr, tögyön a legveszélyesebb helyre, helyt állok. De fegyvert nem fogok, mert a hitöm tiltja.

Vélik a többiek:

- Akkor csak nem szaladt annak az inába a bátorsága.

- Hát - mondja megint az elbeszélő -, a főhadnagy úr azt mondta neki: én nem lűlek agyon. De ezöntúl te hordod a muníciót, a könyeret, mög mindönt, akármilyen zárótűz van, ha úgy kopog is golyó, mint háztetőn a jégeső.

- Hát aztán?

- Hát vállalta.

- Hordta?

- Hordta. Csak a fegyverbe nem bírt belealapodni, mert azt a szombatista vallás tiltja.

- Úgy - mondja elgondolkozva egy ember. - Az új testamentum könyvben benne van, hogy aki kardot emel, kard által vész el.

Tréfálkoznak vele:

- De nagy tudománya van kendnek.

Ránt a vállán egyet:

- Én nem olvastam. A nazarénusok beszélnek.

- Ugyan? - kérdezi egy népfölkelő. - Hátha a muszka kardot hoz ellenöm, akkor én talán a mézeskalácsostól vigyek ellenibe mézeskalácskardot?

- Én csak - védekezik amaz -, azt mondom, amit hallottam. Azt mondják, hogy az írásban van. Én alúllam a lovat is kilútták, hát én bennem ne kételkedjön sönki.

Persze. Nincs is erről egy árva szó sem. Csak éppen hogy beszélgetés közben mindenféle előadódik. A fődolog most már inkább az volna, hogy mire végezte a kompániánál a szombatista.

- Az úgy volt - folytatta az elbeszélő -, hogy egy kis rohamra kimöntünk a gödörbül, vagyis hogy a régi beszéd szerint sturm volt. Azután a muszka is möghátrált vissza a gödribe, mink is visszacurukoltunk a gödörbe, de a főhadnagy úr ott maradt a fűvön, mert meghalt. Akkor mondta a szombatista:

- Hát a főhadnagy urat ott hagyjuk?

- Akkor mondtuk neki, hogy dehogy hagyjuk oda, hanem várunk vele egy kicsit, majd ha estelődik. Akkor a szombatista kimászott a gödörbül, elmászott a halottig, a maga hátára fordította, akármint erőködött is a muszka, aztán mászott vele visszafelé. Aztán egészen a gödör széléig elhozta, csak akkor, amikor oldalt mászott, hogy a gödörbe befordulhassanak, akkor érte a szombatistát is a fejlüvés... Az...

Alkonyodik. A nap kezd a dorozsmai dombos templom tornya felé hajolni, hogy a háta mögött a puszták végtelenségén átal valahol a maga tengeri fürdőjét megtalálja. Itt az idő a szétmenésre. Bontják a sátort is, az asszony egyre szól a lányoknak, hogy szedjék széjjel az asztalokat, ne csak a szájakat járjon mindig, hanem a kezetek is. Az emberek, a szombatista sorsa felől elgondolkozva, szétmennek. A szabadság letelt, holnapután jelentkezés.

- No, Isten áldásával. Talán még tanálkozunk.

- Talán.

1916

GYURKA

Mihály régi katona volt ugyan, de azért nem hívták be, mert már fölülhaladta az ötvenegy esztendő. Ellenben az első feleségétől való három fiát beszólították, azokból egy gyalogos, egy huszár, egy pedig tengerész volna, de mert Durazzónál megsebesült, és a ballábára hibás, áttették a hajóról kutyamosónak Kataróba. Mihály a második fiatal asszonnyal egyedül maradt a tanyában, utóbb kapott segítségül egy orosz foglyot is, úgy nevezik, hogy Gyurka.

Jó ember a Gyurka, az állattal jól bánik, csinált bodzafából furulyát, és esténként, mikor a hold szelíd fényével előnti a csendes tanyaudvart, dudál a bodzafán.

- Szépen sipíttatja a száraz fát a Gyurka - mondta ilyenkor az asszony.

- Ühüm - felelte rá Mihály.

Aztán akkor parancs jött, hogy Mihályt is bekívánja a király, hogy menjen el a két lóval, kocsival hadikocsisnak, mert ez most már nem megy másként. Mihály nehéz szívvel kázmálódott, és szomorúan nézte, mikor az asszony rakta bele a tarisznyába a füstölt szalonnát meg a sonkacsülköt.

- Mért olyan szomorú kend? - kérdezte az asszony. - Hiszen csak az ország határáig mén kend. Akkor mögvészik kendtől készpénzön a kocsit, lovat, azután kend hazagyühet. Úgy van benne a hirdetésbe.

- Az ám - mondta Mihály -, aztán azt hiszöd, hogy mind igaz az, ami a katonai hirdetésbe benne van. Majd akkor odább visznek. Aztán te mög itt maradsz evvel a Gyurkával, a szél hordja el a haját...

Az asszony sértődötten szól:

- Ugyan, hova gondol kend? Hát én csak nem tőszök föl egy muszkával?

A muszka beleszól:

- Mihály bácsi. Gyurka jó embör. Gyurkát nem köll féltetni.

- Hát hiszen - mondta Mihály -, nem is tégöd féltelek én, hogy az ördög bújna beléd.

- Aj, aj - mondta a muszka -, Mihály bácsi mérges. Gyurka nem bánt senkit. Gyurka nem bántja asszonyt. Gyurkának van otthon feleség, három kis gyerek.

Mihály így aztán elment a kocsival, lóval, és persze hogy nem volt igaz az, amivel a hirdetésben traktálták. Mászkált Przemysl alatt, Lemberg alatt, Tarnopol környékén, igyekezett ország használatára elvégezni a dolgát, de hát olyan ez a katonai mesterség, hogy minél alkalmasabb az ember, annál kevésbé eresztik. Mihály tehát időn túl is fönt maradt a „vereködési színvonalba”. Írt olykor pirosszínű kártyalapot haza, amelyekben őszintén kívánta a muszka császár ábrázatára a hólyagos himlőt. Hazulról pedig küldött neki a levélnek mását a Kati asszony, hogy ne aggódjon semmi felől, és Gyurka is ráírta a levélre a maga bice-bóca betűivel, hogy a Gyurka jó ember.

Azután ez így volt. Azután egy napsütéses délután kaszált itthon a Gyurka a közön, mert az ároknak a senkiésem fűvét kaszálta a tehénnek.

Akkor kijött a tanyaudvarból a Srapnel kutya, azután ugatott bele a világosságba.

- Mit ugatsz, Srapnel? - kérdezte a Gyurka. - Nincsen itt sömmi.

De a Srapnel csak ugatott. Buju, buju, dijadi, dijadi, mek-mek-mek. Srapnel az útra ugatott.

Az út kanyarulatánál előtűnt Mihály hadikocsis, a mellén a kisezüst vitézségi medáliával.

A Srapnel, mint a bolond nekirohant, és azt kiabálta hihetetlen örvendezéssel, hogy akati, meketi, bukkenfukk.

Gyurka pedig, visszafelé fordulván, bekiáltott a tanyába:

- Kati, gyere ki! Meggyitt másik gázda...

1916

DISPUTA

Nem lehet mondani, hogy az ne volna nagy öröm, mert csakugyan az, mikor afféle vén ötvenesztendős célszerű agg szentségek találkoznak egymással, akik harminc évvel ezeknek előtte együtt szolgáltak, különösen pedig nem is itthon, hanem oda alá messze a Törökországban, ahol olyan tornya van a templomnak, hogy a harang lejár belőle esténként aludni. És más különféleések is vannak ott lent, a jó Isten háta megett.

Ül hát a vén népfölkelő a féldecije mellett, nézi a kis kotyogtatósnyakú üveget, benne a törkölyt, s mondja neki magában: de fölmönt a dolgod, de fölmönt a dolgod, hogy így mögdrágultál. Te is fölmásztál, mint az uborka a fára.

Akkor jön egy másik rettentő módon vén csatár a pirosszalagos medáliával, és nézi amannak a ruháján a pirosszalagos medáliát. Aztán nézik egymást, előbb kissé idegenkedve, azután, bizalmasabban, végezetül mind a kettő ezt mondja:

- Nini.

Azután mondja az egyik:

- Hát kend az?

Mondja amaz:

- Hát... Hát kend is csak az.

- Hát. Zekszumfircik, firte batalion...

- Hát. Drájcenete kompánia, firte cukk, cvájte kamarájcsaf.

- Kend akkor a Szécsi Márton.

- Nem, a Vőneki Illés. Kend mög a Borsodi Bálint.

- Az. De a Borsodi Bálint cváj, mert vót Borsodi Bálint ájnc is.

- Tudom, tudom - int jóváhagyólag Vőneki -, de az a fircenténél vót, az italos kapitán keze alatt. Aki, mikor hazagyüttünk, örömebe úgy berúgott, hogy éjjel kiesött a kaszárnyaablakból, aztán möghalt ott a kaszárnya falánál. Odale nem halt mög, hanem hazagyütt a városháza fala mellett möghalni.

A másik emlékezik rá: ez csakugyan így volt.

- De - mondja - nem a városháza fala mellett történt ez. Hanem odaki a Mars térön, a Normálba.

Csakugyan. Az öreg kaszárnya is fiatal volt még akkor, úgynevezett minta-laktanya, minél-fogva normál-kaszárnya volt a neve.

- Hát igön - feleli a másik vén csont -, a Normál fala mellett. De hát azt is a város csináltatta, hát az is csak a város háza.

- Nono - hagyja rá Bálint No. II. -, hát hiszen... Ha így keressük.

Mindegy azonban ez most már, akárkié volt is a fal, a földolog, hogy az öreg kapitány bácsi kiesett az ablakon, éppen az utcai fabehányó vasrácsra, s ott is maradt, semmit sem szólván. A szomorú esemény ezúttal csak arra jó, hogy a két vén csont megtudja egymásról, hogy ők csakugyan régi cimborák. Nem afféle „messziről gyütt” emberek, akik hazudhatnak össze-vissza mindent, hogy merre jártunk, meg amarra jártunk, még halat is láttak a tengeren repülni, meg miegyéb bolondság. Most már lehet beszélni, egyik sem bolondítja el a másikat.

- Nem állítjuk egymást a falhoz - mondja Bálint. - Kend most hun szolgál?
- Krakkóba. Fönt a Galíciába.
- Az nagy város löhet.
- Még nem értem a végít, pedig ide-oda mászkálunk őrségre. Hát kend?
- Én mög oda alá a Pólába. Az is messze van, úgy a tengör szélin van, hogy majd beleesik. A kuk fesztungferpéknél. Most idehaza vagyok két heti urlapon.
- Az én lapom is csak tizennégy napra szól, de hat nap ráadás van utazásra.

Illés eltolja Bálint elől a pálinkásüveget, mondván:

- Ne igya kend ezt a kutya mérget. Ígyunk bort.

Bálint védekezik:

- Könnyű kendnek. Odale van cerna vina. Krakkóba nincsen, vagy ha van is, ahhoz nem juthat a mienkfajta embör.

- Hát hiszen éppen azért - mondja Illés. - Itthon ne éljön kend vele. Étel után tót iszik pálinkát.

(Az ám, jó emberek. Meg az urak patkolják meg a jó ebédet snapsszal, mert az úgy finom, pedig voltaképpen a tót szokása ez.)

Azonban ez is mindegy. A pálinkás karafina félretolódik, és bort „szipolyoznak” őfelsége leg-öregebb hű katonái, akik már olyan rémséges vének, hogy a lépésük alatt a föld is hajladozik. Apránként a nyelvük megered. Bálint a sapkaszélből egy féltett félszivart húz elő, és a fészkes fenét kívánja a korcsmára, mert van ugyan benne gyufatartó elég, de a tartóban nincsen gyufa: talán porcelánbolt ez, vagy mi? Így kerül gyufa, az erélyes fölszólalás nyomán, amit megelégedéssel vesznek tudomásul. Mert ami dukál, az dukál. Illés egy fél virzsíniát halász elő a sapkaszélből (kincs ez most, emberek). Nézi. Előhúzza a bicskát. A fél virzsíniát a bicskával, kettőbe vágja.

Azt mondja Bálint évődve:

- Mér nem hosszában vágta kend ketté?

Azt mondja Illés:

- Bolond kend, sógor. Nem ért kend ehhön. Inkább ígyunk.

Illés aztán a bicskával fölprózza a negyed virzsíniát alkalmasan, a dohányt beletömi a pipába, s rágyújtván, a bölcs nyugalmával jelenti ki:

- Így viseli az embör a sapkaszélbe a dohányszacskót.

- Hát - mondja Bálint -, holtig tanul az ember.

Régi dolgokról beszélgetnek, amik oda alá történtek. Mikor a puskaműves be volt rúgva, aztán ágynak nézte a török temetőt, aztán mikor lefeküdt benne, aztán mindjárt kijózanodott, mikor a kumsiák rálüvöldöztek. Mikor a suszter elment patrulba, de a barákba felejtette a puskáját. Mikor az infanteriszt Ördög a poszton megabfertilgolta a macskát, mert dezertálni akart. Mikor a sáncon a Bakacsi a sötétben ellenségnek nézte a fekete tehenet, aztán belelőtt. Meg sok egyéb furcsaságokat, amik a régi tarkabarka életből csendesen elvermelve voltak a koponyák valamelyik kisebb skatulyájában, s most ezek a skatulyák nagy hirtelenséggel egyszerre kinyíltak. Minden bújukat-bajukat elfelejtik, hogy a fiak is oda vannak, miegymás, Illés akkorákat nevet, hogy „könyvedzik” tőle a szeme.

- Hűjnye, de jól mulatunk - szól Bálint. - Ilyent nem lehet Pólába tapasztalni a fesztungba.

Fesztung... Régi emlékek rajai jönnek elő, mint ócska fa derekából a darazsak. Egy régi nóta, a morva testvérek énekelték odalent. Generál Laudon. Laudon rükt ejn. Mit fircig tauzen Mann rükt generál Laudon ejn. Generál Laudon, Laudon rükt ejn. Rükt in di fesztungen mit fircig tauzen Man. Halt! Gever herausz, patrul forbej! Ver da? Generál Laudon! S a vén kóbuszok fújják:

Rükt in di fesztungen, mit fircig tauzen Man, Generál Laudon... Laudon rükt ejn...

- No - mondja Illés vidáman -, még ezt se felejtöttük el.

Bálint neveti. A susztert neveti, mikor otthon hagyta a puskát. Hát még...

- Hát még - mondja szinte fulladozva nevéttében -, mikor kend a kutyát nyúzta...

Illés képéről elülnek a nevetés ráncai. A szájszél körül is, meg a szemek körül is. Illés ridegen néz Bálintra. Azután áthajlik az asztalon, és úgy süvíti:

- Micsoda? Hogy én nyúztam a kutyát? Az nem igaz. Kend nyúzta a kutyát!

Bálint megütődve néz Illésre. Hm. Hát micsoda beszéd ez? Hát nem Illés nyúzta a kutyát, mikor a büre a dobba köllött?

- Hát mán csak ne beszéljék kend. Kend nyúzta. Hát nincsen abban szégyön. Nem kendnek köllött a kutyabűr, hanem a dobnak.

- De mikor nem én nyúztam, hanem kend nyúzta!

Szentséges hős atyák és hihetetlenül agg csontok ebben a pillanatban már mint ellenségek állnak egymással szemben. Egyik sem nyúzta a kutyát. - Hazudik kend - mondja Bálint. - A kend szava sem jár - replikáz Illés.

A háború egyértelműleg azon a kijelentésen nyugszik, hogy csak sintér nyúz kutyát, ők pedig nem sintérek. Illés is, Bálint is egyaránt nyúztak már nyulat, birkát, esett lovat, tehenet, de kutyát nem nyúztak. A sintér szokta nyúzni a kutyát, nem röndös gazdálkodó embör. Szömtelenség ilyet mondani.

Illés és Bálint már úgy vannak egymással szemben, hogy nemcsak az üres féllityiket, hanem a telit is emelgetik. Nem azért, hogy öntsenek belőle egymásnak, hanem hogy az egymás fejéhez vágják. Ilyen esetben, katonai szempontból, azon a defenzív részen van a stratégiai előny, aki a fal mellett ül, s így az offenzíva hátulról nem vághat a fejéhez semmit. Bálint, a fal mellett lévén, diktál:

- Mönjék kend el elüllem. Mögtagadom kendet. Nem üsmeröm el kendet vén szentségös harcos komának. Böcsületös embör nem hazudik. Nem én nyúztam a kutyát. Kend nyúzta a kutyát.

Mielőtt azonban a háború véglegesen kitörhetne, a harmadik asztalnál egy ember leteszi maga elől az újságlepedőt, s átszól a vén szentségekhez, kérdezvén:

- Hát nem arról az esetről van szó, mikor a tizenháromnál beszakadt a dobbűr?

Illés és Bálint egyértelműleg mondják:

- Hát.

- No - mondja amaz a harmadik asztaltól -, hát nem a káplár Szeless lütte le a kutyát, hogy lögyön dobbűr?

Illés és Bálint csodálattal igazolják:

- Hát.

- No - mondja megint amaz -, hát nem azt a kutyát lútte le, aki a vásárhelyi sánta zsidó Dikk kantinos kamráját lopkodta?

Illés és Bálint növekvő értetlenséggel néznek a cibilre, mondván ismét:

- Hát.

- Hát a Lim partján aki volt, nem abba a meszes gödörbe hajították azt a kutyát?

A szentséges vén agg csontok már szinte megdermednek a rémületükben. Hát honnan tudja ez ezeket, cibil létire? Bálint halkan mondja:

- Ilyenkor látszik mög a tanult embőr. Azt is tudja, ahun ott se vót.

- No - mondja megint az a harmadikasztalos ember -, hát nem a tizenhatodik század adta kölcsönbe a Malkócs cigányt, hogy nyúzza meg a kutyát?

Illés és Bálint képe földerül. A Malkócs. Hát persze hogy a Malkócs, a makai Cigánybécsből! A feketeképű nagy lomha katona. Illés azt kérdezi:

- Honnan tudja ezeket az úr?

- Úgy, újságból - mondja a másik asztalos. - Bele volt ez már szerkesztve az újságba.

Illés már majd elalszik. Bólogatva mondja:

- Ilyenkor látszik mög a tanult embőr. Azt is tudja, ahun sohase vót.

1916

A SZŰZDOHÁNYOS VILÁGBÓL

A szaladás

Netu Márton halad hazafelé Torontálból egy kocsi dohánnyal, a felesége is a kocsin. Az ilyen vállalkozás szerfölött veszedelmes, mert a kocsival nem lehet elbújni sem erdőbe, sem árokba, sem híd alá (a hidat most újmagyarul hivatalosan úgy hívják, hogy: átereszt, mivelhogy átereszti a vizet. Hivatalosan olyan szépen fejlesztik ezt a magyar nyelvet, hogy valóságos csoda, hogy még imitt-amott marad belőle valami).

Netu fülel a kocsiban, mert tudja, hogy lesnek rá a fináncok. Kémje volt azoknak is, mert pénzért mindig adódik minden, s hát nagy dicsőség lett volna az, egy egész kocsi szűzdohányt elfogni az országúton.

Czukkerman-dohányt.

Csongrádon vagy Szentesen, már nem tudom bizonyosan (ennélfogva alighanem Szegvár lesz) lakott egy Czukkerman nevű gazdálkodó, kisebb birtokos, aki dohánynövesztéssel foglalkozott. Nem sok termett a földjén, mert kis földön sok nem nőhet, de ami termett, az a pipás embernek a mennybéli gyönyörűsége volt. Minélfogva aztán a csalfa Netuék akárhonnan csempészték is a dohányt, valamennyire ráfogták, hogy az Czukkerman-fajta. Az ilyen aztán

kelt, mert hiszen, haj, ha az ember bontogatta ki a zacskót, és kínálta vele a többi, mondván egyszerű szóval: Czukkerman, akkor valószínűleg még a pipák is könnyezni látszottak örömben.

Hát így van ez. Sok szivaros ember mondja, hogy a garasos szivar meg a tízkrajcáros szivar íze között megtalálja a nyolckrajcáros különbséget, de a tízkrajcáros szivar meg a negyvenkrajcáros szivar finomsága között lehetetlen megtalálni azt a harminc krajcárt, ami az árban köztük van, de azért, akinek módja van hozzá, mégiscsak a negyvenkrajcáróst szívja, mert annak más a formája, és el van cifra papirossal bolondítva, mint az éjjeli kocsmának az a butéliás aszúbora, amely itt termett a delavare-tőkéből a homokon. Netu sem tett mást, Netu üzleti alapon állt, és Czukkermannak nevezte a dohányt, mondván:

- Ilyen szép eretlen levelest még nem látott világéletében az úr.

A fődolog azonban most az, hogy ezúttal a dohány még csak az országúton van a kocsin, annak még előbb be kellene érni a városba, hogy Czukkerman gyanánt eladódjon. A falvak között elballaghatott vele valahogy Netu, de már ím a város közeleg, a lapos mezőn a tornyai messze ellátszanak, s a kocsikulcsból az alsóvárosi ősi templom felé tekintvén Netuné, fölfohászkodik: ó fekete Mária, segíts a pogányok ellen.

Mária asszony az országúti levegőégben meglibben széles köntösében, tartván karjaiban szerelmes kisdedét, Mártonné előtt, és Mártonné megnyugodva mondja Netunak:

- No, csak ügyeközzék kend a lovakkal.

- Nono - mondja Márton.

Nem érdemes ugyanis asszonnyal sokat feleselni, mert annak másként jár az esze. Hajtani, hohó! hát még mit nem? Cammogni kell, éppen csak hogy mászni kell - mert íme, az országút szürke porában fekete pontok mozognak így távolosabban, némely fény is csillan meg köztük, az bizony nem mást, mint a finác szuronyos puskáját jelenti. Mária nem segített.

Dehogynem azonban. Netu cammog a kocsival. A fekete pontok közelednek, mert koci és a fegyveres katonák szemközt mennek egymással. Mikor már jó közelre érnek, Netu kiugrik a kocsiból, a szalmazsákot a vállára kapja, átugorja az árkot, és szalad be vele a szálát hányó búzavetésbe.

A pénzügyi katonák meg utána, mert ez most már bizonyosan az a híres, nevezetes, keresett Netu Márton dohányügyi rablófőnök. Netu szalad a zsákkal ész nélkül, a fegyveresek loholnak utána, a szabadon maradt országúton pedig Netuné szól a császlónak: Ráró!

Ráró megindul, viszi a rúddal a Vilmát, csattog a patkó, porzik az út, tűnik a koci, bent a földeken Netu az üldözők kiáltásaira lihegve megáll.

A fegyveresek odaérnek.

- Ide a zsákot!

Netu a szentek egyszerűségével nyújtja át, mondván:

- Ehun e!

- Mi van benne?

- Leginkább - mondja Netu -, szalma szokott ebbe lőnni, hacsak valami csodát nem tött vele az isten.

- Az ám - mondják az üldözők -, hacsak nem dohány.

Netu a zsákot balkézzel nyújtja, a jobb kezét a szívére teszi, kérdezvén:

- Hát pipálok én?

A pénzügy katonái kifordítják a zsákot. Abban bizony csak szalma van. Rátámadnak Netura:

- Hát mért szaladt kend evvel?

Netu angyali ártatlansággal mondja:

- Ennyi puskát még sohase láttam az országúton. Azt hittem, hogy maguk a Rózsa Sándorék...
Mögijedtem. De hát ugye, maguk nem bántik a jó embört?

Mire jó a búcsú?

Volt régebben Arad megyében néhány nevezetes dohánytermelő község. Mifelénk, az Alföldön, a Czukkerman-dohányon kívül a többi nem volt valami híres. Kapadohánynak, komiszdohánynak nevezték, nem is igen adtak rá semmit. A négykrajcáros pakli dohányra rá volt nyomva, hogy K. D. Ez bizonyára királyi dohányt jelentett, de csak úgy volt szokás olvasni, hogy kapadohány. A katonaságnál meg úgy fordították le a két betűt, hogy komiszdohány.

Hanem azok az Arad megyeiek - azokról a valódi pipás úgy beszélt, mint valami kincsről. Mikor azzal megtömték a pipát, és rágyújtottak a parazsa magasra kidagadt a pipából, és piros tűzével tekintgetett széjjel, erre azt mondták: - Ez aztán dohány, ez keresi a fináncot, hogy merre van?

Az pedig ott volt mindenütt, ahol csak kellett, az volt róla a mondás, hogy a föld alól is előbúvik éppen akkor, amikor nem is várják. Csak éppen Netu Mártont nem tudták elfogni. A házat, amelyben az alsóvároson lakott, vigyázták állandóan, hogy rajtaüthessenek, föl is dúrtak ott kamrát, pincét, padlást, de sehol a dohánynak nem tudták nyomát találni. Az rejtély marad, hogy Márton útközben hova és hogyan dugdosta el a kincseket.

Netu herével megrakott kocsival jött át a hídon, fekete pápaszem az orrán, a szűr kifordítva: ki gondolta volna, hogy a here alatt dohány van. Kukoricaszár között is behozta, pedig Arad megyétől idáig sok falun, városon keresztül kellett haladnia. Hajtott Netu néhány hitvány bürgét is, mint juhász és a számárháton, a számárnyeregben, amin zsákban a juhász szokta az élelmét vinni, volt a dohány. Az sem volt utolsó, hogy az üres kocsinak az aljára volt kötve a vásári etetőponyv: abban jött be a kincs. Sötét éjszakákon segítettek a vízenjáró ladikos emberek is, s a ladikok csendesen faroltak oda a vízimalmok oldala mellé. Ki gondolt volna arra, hogy a csendes vízimalmok búzaörlés helyett dohánnyal foglalkoznak? Ki gondolt volna arra, hogy a hídon átjáró menyecskék miért olyan kövérek, talán húsz szoknya van rajtuk tápéi szokás szerint? S ki gondolta volna, hogy aratás után az ide-oda húzgált cséplőgépben dohány van? Jó, hogy repülőgépek nem voltak még abban az időben, mert Netu alighanem még a levegőn át is vitte volna a dohányt, hogy a tekintetös urak éhön ne maradjanak valahogy.

Netu szeptemberben befogatott, s átporoszkált a Bánátba. Csak maga ült a kocsiiban az asszonnyal. Még Makóig se ér, már megfogják az országúton a pénzügyőrök:

- Hova megy kend, vén kujon.

- Csak ide - mondja Netu -, az apátfalvai vásárra. Kehős az egyik lovam, el akarom adni, hátha akad valami jó embör, aki mögvöszi.

Netu azonban nem Apátfalvára megy, túlhalad rajta, Pécskán kifog etetni, s másnap hajnalban ott van az aradi faluban, ahol az aranyszín dohány szagától illatos a határ. Netu megrakodik. A

kocsira ponyvatartó lécek kerülnek és ponyvatakaró. Négyszegletes templomi lobogó is kerül elő valahonnan, a gyékényponyva külsejére virágágyak, mintha szentelt barkák volnának, még szentkép is jut a gyékény oldalára. Olvasó, az szintén szükséges. Netu ebbe a fölszerelésben megvárja, amikor az országúton kibontakozik az a kocsisor, amely a máriaradnai zárándokokat viszi haza a búcsúról Csanádba, Csongrádba. Templomi zászlójával ekkor valamely alkalmas pillanatban, itatás alkalmával, közébük verődik. Megy velük odább, hazafelé, Netu hajt, Netuné énekel, mikor a körülmények úgy hozzák magukkal.

Lesik ugyan Netut az ahhoz értők úton-útfélen, mert tudják, hogy üres kocsival ment át a Bánátba. De ki gondolná, hogy ebben az ájtatos kocsisorban foglaltatik, s ki gondolná az öreg rózsafüzéres zárándokról, hogy ez a Netu, mikor mellette egy öreges asszony olyan szívhezszólóan énekel a kapcsos könyvből? Netut már csak akkor fogják meg, amikor estére kelve, a zárándokok búcsúzása után a kocsival a kapun a portájára befordul.

- Hej, hát hol a dohány, Márton?

- A dohány? - kérdezi Márton. - Miféle dohány.

- Amit hozott kend.

Netu nevet. Szépen, világosan, a lelkéből.

- Én, dohányt? Hát van az én kocsimon dohány?

Biz azon nincsen, akárhogy dúrkálják. Van rajta egy zsák, abba beleszúrnak a bajnéttal, amire Netu csöndesen mondja:

- Nem jó az fővetlenül, mert az csak krumpli.

Az állami monopólium emberei utoljára is csak nem tehetnek egyebet, mint hogy megfenyegetik Mártont mindenféle rettenetes büntetésekkel, amire Netu panyókára rázza a vállát, felelvén:

- Ez a rossz kocsim van, mög ez a rossz két lovam, hát elvöhetik... Föl csak tán nem akasztanak.

A nadrágellenzöből előhúzván a selyempillangósra himzett dohányzacskót, kicsavarja, a szélét legyűri s kínálja:

- No, tessék, no. Ilyen dohányt nem pipáltak, miuta az óruk kilikatt.

S a távozók után nézve, Netu mondja az asszonyának, a minden próbálkozásában hű csempészajtársának:

- Már mögint elvezettük őket a Tiszára inni, aztán szomjan gyűttek vissza.

Netuné nézi az urát, mint hőst. Mert az csakugyan olyan világ volt, hogy ők az államhatalommal szemben való, harcoló hősnek nézték magukat.

Harangszó

Ahogy a dohánycsempésznek volt kéme és besúgója, éppen úgy volt az az állami pénzügy embereinek. Az egymás üldözése, meg az egymás elől való bujkálás sohasem ment másként. A régi polícia eseteiből erről sokat lehetne beszélgetni. Hogy csak egy példát mondjak efelől. Ittebefalva lent van a déli vidéken. Egy őszi este Ittebén bemegy a bérlőhöz négy subás ember, puská náluk, még régifajtájú mordályrevolver. Megvan természetesen a szokásos ijedelem: ezek rablók.

- Dehogy - mondja az egyik subás -, én Bende szegedi komisszárius vagyok, ezek meg a rendőrlegényeim: a rablók majd csak éjfél tájban jönnek. Feküdjön le mindjárt mindenki.

A bérlők ugyancsak kétközből voltak afelől, hogy mi igaz ebből a beszédből, de hát lefeküdtek, mert mást nem tehettek. Éjfélkor pedig jöttek amazok a subások, és emezek a subások részben beléjük lőttek, részben elfogták amazokat a subásokat.

Az ilyesmi sohasem ment besúgó nélkül. Volt a csempésznek is besúgója, hogy merre jár a finánc, volt a fináncnak is besúgója, hogy merre van a csempész megbúvóhelye, ahogy akkor mondták: vermése. Ahol, ha üldözik, a dohányt lerakja a kocsiról, eldugja, s ő maga az üres kocsival bátran halad az országúton, legföljebb szemibe nevet a fináncnak.

Volt egy ilyen falu. Kissé alább, lefelé, már a kevertbeszédű vidéken. Arról a fináncoknak hírül vitték a besúgók, hogy az a legnagyobb vermés. Ott, ha az egyik házban nem, de a másikban bizonyosan találnak dohányt. Mert az a raktár, onnan hordják széjjel.

A besúgó nem dolgozik ingyen, várta is a besúgásért az angáriát, de nem kapta meg, mert ahányszor csak a finánc őrcsapat rajtaütött a falura, sohasem talált benne szüzdohányt, legföljebb annyit, amennyi a dohányzacskóban volt.

Sokáig így tartott ez. A súgók folyton jelentették a dohányt, a fináncok sohasem találtak semmit.

A falu lapos mezőn feküdt. Csak kétfelé szolgált bele az országút. Az alvégről meg a felvégről. A falu közepén pedig állt a templom. A templom fölött a torony. A toronyba a harangozó, egyúttal tűzbakter, meg eleven óra, aki a marhaszarvon keresztül széttüsköli a falu házainak alacsony tetőit fölött a torony sétálójáról a fertályórákat. A toronyból el lehet látni mind a két országútra messzire.

Ha most már akármelyik országúton föltünedezett a sötét ruhájában, az országút fehér porának hátteréből a fináncőrjárat, a harangozó a toronyban megütötte néhányszor a harangot.

Akkor azután, aki falusi lakosnak szűz leveles vagy vágott dohány volt elrejtve a házában az ágy deszkák közt, a derékalj alatt, az mind vitte föl a dohányt a toronyba. Minélfogva azután az állam pénzügyei fölött szigorúan őrködő zöldhuszárok semmiféle dohányt sem találtak a derékaljakban.

Rég volt ez. És csak addig tartott, amíg a besúgók föl nem ismerték a harangozó szándékait. Akkor a fináncok föltörtek a toronyba, és megtalálták ott a dohánymagazint. És a falubeliek, nézván föl a toronyba, kétségbeesve kérdezték egymástól:

- Hát már még az Úristen se véd mög bennünket az osztrák ellen?

1916

ELHAGYOTT KIS HELY

A kis vendéglő udvarát ugyancsak belepte az ákácfa levél. Nemigen söprik, mivelhogy minek és kinek. Az asztalok félrefordítva állnak, egy-egy szék alájuk dugva, hogy lecsurogjon róluk a víz, ha esik az eső. A kuglizóban egymás tetején hevernek a babák, ahogy valamikor az utolsó kuglipárti ott hagyta, de azok is elmentek már mind eleven babákkal kuglizni. A gazda is elment, az udvaros is elment, csak az asszony maradt otthon, mint a görög az üres boltban. Egymaga vár, de nem tudja mit, nem tudja kit. A kilincset nemigen nyitják rá. Néha egy-egy

itthonmaradt, de az is csak ritkán, betekint. De hamar elmegy az is, a bornak hallatlan ára van, a sörét is ugrasztják napról napra, dohány nélkül nem is ízlik, a cigaretta pedig már régen kifogyott a fiókból. Elhagyatott világ ez, a macska az asztalon, a kutya az asztal alatt alszik. A toronyból néha szól az egyedülmaradt kisharang, s az ereszet alatt olykor ver a kanári.

- Ugyan, kinek danolsz, kis ártatlanom? - kérdezi az asszony. - Talán éhös vagy?

Lehetséges.

- Ugyan - beszél neki az asszony -, csak gyünne már valaki, hogy elmöhetnék a bótba.

Jó hogy mondta, mert van az úgy, hogy kívánni kell az ilyesmit, s akkor megtörténik. Öreg katona nyitja be az ajtót, benéz az udvarba, de hogy nem lát ott senkit, megint csak visszahúzza. Az asszony odakiált.

- Vagyunk itten, hé!

A katona bejön, azaz hogy bejár a bóton.

- No - mondja -, úgy nézöm, elférnek egymástúl a nagy tolongásban. Adjon Isten.

- Magának is. Messziről-e?

- Nem nagyon - mondja az ember -, csak Lengyelországból.

- Hát üljön már le.

- Éppen azt akarom, mert már majd elszakad a lábam.

- Mi van benne? Golyó?

- Ménkü - mondja a katona. - Ha golyó volna benne, ki löhetne vonni, de aróma van benne, aztán jár-kél benne a fájdalom. Aztán azt nem vösz ki belüle sömme.

- Nono, hát hátha? Majd kiszívatik a doktorok. Történt már ilyen eset. Csak üljön le. Aztán lögyön szíves vigyázni a házra, amíg én elmék.

Az ember idegenül néz az asszonyra. Mit akar ez?

- Én? - mondja. - Hát hogy vigyázzak én a más házára? Idegön létömrre?

- Ugyan - szól neki az asszony -, hát magyar katona maga talán?

A katona keresi a fájós lába helyét, hogy hova volna a legjobb letenni, aztán ránt a vállán:

- Az vagyok, hát persze hogy az vagyok. De hát hogy őrizzem én a más házát, az enyimet se őrzi sönki.

Az asszony beszél: - Hát nézze mán, hát ott az a kanálimadár a kalickába, aztán éhös, aztán annak hoznám el a bótából az önnijit, hát addig csak csöszködhetne egy kicsit.

A katona brummog:

- Hát mi közöm énneköm ahhoz a verébhöz? Mit tartja kalickába? Mért nem ereszt ki? Nem való a madarat rabságba tartani.

Az asszony összecsapja a kezét. Hát mekkora értetlenség ez már megint:

- De hát nem veréb ez, hanem kanáli.

- Ménkü - mondja a katona. - Uri huncutság. Veréb, csak hogy bekenték sárgára.

- Jaj, az én kanálimra még ilyent mondani is! Hiszen ha ezt kieresztöm, elpusztul. Hát a lelkire vönné a halálát?

A katona nézi a kanálit, az asszonyt, a szomorú udvart. Halál... Játszott vele eleget, s ha jól keressük, a lelkire sok halált vehetne Uzsoktól mostanáig... De ki törődik most az ilyesmivel?... A ménkű.

Azonban a madár. Hát mégis. Kalickába a madár, miegymás...

- Hát, hát mönnyön a madár önnijéért, majd addig itt maradok.

Az asszony elmegy, a katona szétnéz. Hát biz ez a telek is el van hagyatva nagyon. Milyen lehet az otthon való?

No, majd meglátja már nemsokára, estére hazaér. Ráér itt csöszködni, a vasút úgyse indul hamarabb. Csak rá ne nyissa valaki az ajtót, mert mit tudna neki szólni, hogy mi járatban van itt. A kutya fölkel, és a térdére teszi a fejét. A katona a kutya fejére teszi a tenyerét. A macska megirigyli a kutya sorsát, a katona vállára mászik.

- No - mondja a katona -, még az kéne csak, hogy az a veréb is idegyűjön a kalickából.

Azonban azért jól van ez így. Bizonyosan otthon is így lesz ez a kutyával meg a macskákkal. A kanáli élete most őrajta állt. Hány ellenség élete állhatott rajta, s bukott el, ki tudná? Egyre-kettőre emlékszik - az a vörös milyen nagyot kiáltott -, de hát a golyók járását ki tudja, belőlük hány találhatott?

Jön vissza az asszony a papiroszacskóval. - No - mondja -, köszönöm is, hogy így mögsegített. Csak most már le tudnám venni a kalickát.

- Hát álljon székre - mondja a katona.

- Én? - kérdezi a terjedelmes néni. - Evvel a százhusz kilóval?

Az ám. A katona odabiceg a kalickához, a botot a falhoz támasztja, s leemeli a madárházat. No, így jól van. Akkor mondja az asszony, az eszéhez kapván...

- Jaj, nézze mán, még majd el is felejtöttem kérdezni, hogy mivel szolgálhatok?

- Hát, adjon egy üveg sört.

Az asszony viszi a sört. A katona azt mondja:

- Hát poharat minek hozott?

- Hát nem pohárból issza?

- Ménkű...

Fölhajtja, mondván:

- A Flóriánvíz így jó.

Az asszony nagyot esik a szón:

- Az ám. Látja. A szép régi jó világba, mikor a kulacsból ittak... De nincs is az mán, ebben a nagy bűndrágaságban. Hát mondja mán, huva lőtt a kulacs?

A katona unja már a sok beszédet, azt mondja rá:

- Oda, ahuva innen a vendég.

Ezzel aztán nem is szólnak többet. Nézik a földet, amelyre halkan peregnek lefelé az ákáclevelek, forogván maguk körül, mint a bolond, mint ahogy forog most maga körül ez az egész bolond élet. Az egyik azt akarja kiolvasni az ákáclevélből, hogy hova lett a kulacs, a másik meg azt, hogy hova lett a vendég?

Idő múltán mondja a katona:

- Tűnőben vannak. Tűnőben vagyunk mindnyájan, mint ez a rossz levél. Némely részünk még főtt van a fán, a másik részünk már leforgott.

A katonának a vörös jut az eszibe: mekkorát kiáltott....

1916

NÉPFÖLKELOK

Fehérfejű népfölkelők az asztal körül, vagy hatan-heten: úgy együttvéve kitesznek valami háromszáz esztendő. Szabadságon vannak, mind messziről jöttek. Némelyik a fronton, a más része őrszolgálaton állt, de valamennyi idegen országban. Most két kis hét szabadság, annak is a fele éjszaka. Viseltes gúnyában egészséges fejek, némelyiknek a bajusza ősz, a másiké még feketés, mert nem egyformán szürkül az ember. Leginkább ötven év körül vannak, némelyik már túl is rajta. Haj, haj, az régen volt, mikor csak a harminckétéves korig tartott a katonáskodás, mikor az utolsó fegyvergyakorlat után azt mondta a katona a kaszárnya falának: Szervusz, maradhatsz most már magadnak, sohasem látlak többet... A sipkát az egyik sarokba, a kardot, panganétot a másik sarokba vágtuk, mivelhogy megtörtént, ami történt, a végleges és visszavonhatatlanul utolsó háromszoros lefűvés. Mindennemű agg csont és vén plenker részére szívszagatóan fújta a dudás, és csorogtak a könnyei mellé: hogy ugyan neki még majd mikor fűjják? Most meg itt ülnek fehér fejjel a vén katonák, nem beszél az egy sem, pedig imitt-amott bizonyosan átestek egyen és más, de hát minek arról beszélni? A másikkal is megesett, csak éppen hogy az egyikkel a Sztrij partján, a másikkal az Isonzóén, vagy a Vojusa mellett.

Kérdezi tőlük egy idősebb ember:

- Aztán nehéz a strapa?

Összenéznek, hallgatnak. Idő múltán mondja közülük egy fehérfejű:

- Gondolhati... Öreg embörnek már a szíve is nehéz.

Megint csak szótalanok. Olykor meglökik egymás poharát. Van, aki lenyúl az asztal alá a térdekalácsához s dörzsölgeti. Azt mondja a másik: - Kendnek is?

- Az.

- Borecet, az jó.

- Az jó.

A harmadik mondja:

- Ecetös korpazacskóban... Az jó.

Bólintanak rá, hogy az csakugyan jó. Ugyan a méhecskével megcsípetni, az is jó. De mégis, a borecet, az az igazi. De nem akit odabe a városba a gyárba csinálnak. Azt nem hívják semminek sem. Azután a gyöngén főtt vöröshagyma, úgy a kés lapjával szétnyomkodva:

- Az a lútt sebrül is jó. Mög a vágott sebrül is. A szúrt sebrül is.

- Kendnek vót?

- Nem - mondja az ember -, csak mástul hallottam. Mögszúrt ugyan a kozák, de csak a csizmám szárát, de azután a Papdi sógor auszfaltozott úgy a régi módi szerint. Fejbe ütötte a lovát, aztán ahogy a ló félrefordult, fölszúrt a kozákba hónaljon, aztán levötte a lórúl.

Papdi sógor nyomkodja a pipán a parazsat, s azt mondja:

- A régi legrama, mit még odafent tanultunk, jobb vót. Ugyan a bajnét is hosszabb vót akkor.

- Hát - mondja egy katona -, jobban fölásta a lovast. Mert például....

Papdi mutatná, hogy miként megy az, fejbeütés balról, hogy a ló jobbra menjen, akkor szúrás fölfelé balról, jobbra kilépéssel, oldalba. No. Ez szép. De a tanulmányos mutatvány közben Papdi Illés föllökte a poharát, s a bor szerteszét folyik az asztalon. A kocsmárosné mondja a hatéves kislányának:

- Eredj, kislányom sebössen, töröld föl arról az asztalról a bort.

A kisleány csak néz, de nem megy.

- Eredj no - biztatja az anyja -, nem bántanak azok a katona bácsik.

Azt mondja Papdi:

- Dehogyan bántalak, kislányom, hiszen a kis unokám is nagyobb, mint te vagy.

A kisleány a törülőrönggyel az asztalsarokhoz odamerészkedik. A vérben dolgozó fehérfejűek közül egyszerre három hajol rá, hogy megcsókolja a csitri haját.

1916

JAKAB JAKAB A DIPLOMÁCIÁVAL

Az öreg szomszéd a közelben legelteti a lovát a tarlón, mert most olyan világ van, hogy aki-nek lova van, az bérbe veszi a más ember tarlóját, hogy legyen a lovaknak valami falni-valójuk. Most a tarlónak is ára van, annak a giz-gaz szalmának, amit a kasza rajtahagyott, és ami paréj nőtt volna rajta, ha eső lett volna hozzá.

Az öreg a fák felé tessékeli legelésükben a lovakat, hogy így közelebb jusson a fák alatt ülőkhöz, és szóbeszélgetésbe elegyedhessen. Jószándékú, célszerű ember az öreg Jakab Jakab, kis tanyán nagy családot nevelt, minden fia elment katonának, kettő már el is esett, az egyik a Doberdón, a másiknak az oroszokkal volt összeütközése. A lovakkal idebb jön Jakab bácsi. Köszönések vannak, azután kezelések. Adjon Isten. Hát adjon Isten magának is. No, mire végzik? Hát csak ehun e, hát maga? Hát vergődök itt ezekkel a szögény párakkal, mert ezek is úgy élnek már, mint az angyal, hun ösznek, hun nem. Már majd a tarisznyát rá löhet a combjukra akasztani, mint a szögere.

- Nono, a másé se külön. Aki eddig nem tudta, hogy hány bordája van a lónak, az most meg-olvashatja.

- Hát hiszen kéröm, ami azt illeti... Mindön soványodik, az embör is...

Jakab ezt a meglepő kijelentést teszi:

- Hát kéröm, a ló mög az embör: az kettő.

- Hát persze hogy kettő. Két ló is kettő.

- De ne tessék furfangérozni - veti közbe Jakab -, hanem a ló mög az embör: az kettő. Mert ha az embör soványodik, a szíjon híz egyet, de ha a ló soványodik, az akkor is csak a kocsit vagy az ekét húzza. Az nem a szíj után igazodik. Hacsak nem a szíjustor után.

Ez igaz. Az apátfalvi kántor azért énekelte már a régebbi időkben is, hogy: oh, mely keserves az lónak élete, húzás és vonásban telik el élete... Lónak lenni nem jó.

- Imitt-amott már még majd embörnek sem - véli Jakab elkomorodva. - Szégyönlet a világra ez a háború.

Ej, ne is beszéljünk róla, úgysem segíthetünk vele rajta egy szikrát sem. Ez igaz. Ez megint azon igazságok közé tartozik, amelyek igazak. Ha az ember szélütés lehetne úgy egy jó fél-délután formáig, talán ezzel az erővel intézkedhetne benne valamit. Vagy például ha láthatatlan hóhér löhetne, ott löhetne, ahun akar, aztán a pányvát annak a nyakába vethetné, akinek a nyakára az a pányva éppen a legjobban ráillik.

A mezőszélen ilyen szelíd beszélgetések folynak, de csak a vén fák levelei alá itt-ott bejáró napfény a hallgatójuk, az meg nem szól rá semmit. A cinkék sem, amik a fák alatt ugrálnak, a fakopáncs-madár sem, amely a fák oldalán dolgozik rovarirtási célokból, mintha külön napszámot kapna érte, a kutya sem, amely láncáról eresztve bódultan kering a füvek fölött, örülve a szabadságának, a macska sem, amely barátságosan vágja a körmét a Jakab szomszéd csizmaszárába, csak a Badár ló jön közelebb és rázza a fejét.

- No - mondja neki Jakab -, estére szél lössz, majd kevesebb lössz a szúnyog.

- Hát mondja már, Jakab bácsi, hát hogy is van?

Az öreg végighúzza a barna kezét a homlokán. Birizgál a hajában, mert van neki még, szürke ugyan, de sok.

- Hát - mondja a kérdésre -, mint a kutya a kútban.

Hát ez elég. A kutya a kútban sohasem időzött szívesen. Jakab szava nehéz, Jakab szava szinte bántó, szinte nyers, ám Jakab öt fiúnak az apja, és kettő már belőlük az ország használatára életével végképp adózott. Három pedig még forgatja a fegyvert, a puskát, a kardot, a fokoscsákányt, még az is - mondja Jakab - akit a napsugárral helyrehoztak.

Ez a legfiatalabb fiú, aki még a békében volt katona, de a kaszárnnyában vendégül kapta a csontszaggatást, amivel hazaküldték, és otthon a tanyavégi napsugárral kiszedette a csontjából a hétfájdalmat a doktor. A felséges napisten így segítvén az Imrén, az Imre legény elment a többi után.

- Most az Albániába van a tüzeröknél - mondja Jakab, és rászól a lóra: - Eredj a pokolba a fejeddel innen, mindig a képembe fűjsz, mint a duda.

Az ilyen barátságos lófűvés után nem győzi az ember a szemét törölgetni.

Azt mondja Jakab:

- Mi keresni valónk van nekünk oda alá abba az Albániába?

Kár, hogy szitakötők nincsenek már ebben az időtájban a levegőben. Mert azok talán meg tudnának erre a kérdésre felelni. Más aligha. Jakab előhúzza a zsebből az újságlapot, abból mutatja:

- A Vojuzánál állnak, hát mért köll innen a makraszéki tó vizitül a Vojuza viziig mönni?

Ez az. A napokban hallottam, hogy egy nagy csapat fiatal katona jött a hídon átal ide, és más nagy csapat fiatal katona ment rajta átal a túlsó oldalra, hogy egy öreg ember a híd gyalogjárójáról csodálkozva mondta:

- Miért mennek ezek a fiatalok imide-amoda? Miért nem marad mindenik a kaszárnájában, aztán akkor nem kellene ennyit mászkálniok.

De a fiatalok is gondolkoztak így valaha. A szerelmes kislány, amikor megtudta, hogy elviszik a városból a világoskék mentés huszárokat, és helyettük sötétkék mentések jönnek, azt kérdezte, hogy miért nem cserélik csak ki a mentéket?

Azonban hát most nem így forog a világ. Imre legény eddig a makraszéki tó vizében tapogatózott hal után az ócska kassal, most meg a Vojuza vizénél tölti az időt. (Ugyan van-e abban potyka?)

Azonban ki tudná mindezeket megmondani, Jakab bácsi? Nem az úristen kormányozza már a mi életünket, hanem a diplomácia.

- Szálljon rá a hólyagos himlő - véli Jakab Jakab.

Véleménye közhelyesléssel találkozik.

- Hát - mondja Jakab - én is voltam odalent, amikor a hunyadi Noák kapitány elsőnek rakta föl az ászlót a szerajevói vár falára. Hát aztán tudom én, hogy mért voltam én odalent? Mért van most az Ümre odalent?

Az újságot rázza a kezében Jakab Jakab. Azt kérdezi:

- Hát micsoda az a balkáni politika?

- Ezt nem tudja sönki.

- Nem tudja? - hördül fel Jakab. - De hiszen maguk tanulmányosok. Maguk olvasnak könyveket, írnak újságokba. Mért köllött az Ümrének a Vojuzához mönni? Hát mi az a balkáni politika?

Kint a tanyán, öreg fák alatt, kutyák, macskák, elsoványodott lovak között kérdezi Jakab Jakab, egykori boszniai katona, hogy mi az a balkáni politika. Ki tudná megmondani? Talán a Badár ló, aki belefúj az öreg Jakab nyakába, hogy jó lenne már hazamenni mindenestül.

Mit magyarázzak? Mikor lent jártam, a keresztény szláv csókolta a „svába” katona kezét, hogy az otlétünk enyhítette a mohamedán vallású szlávok szigorú uralmát. Mert akkor a török országához tartoztak. Tavaly pedig, amikor a fiam járt fegyverrel ugyanazon a helyen, akkor már részben Montenegróhoz, részben Szerbiához tartoztak ezek a novibazári népek. És ekkor, az idők újrafordulásában, a „svába” katona kezét a török vallású népek csókolták, mivelhogy fölszabadították őket a szerbiai meg a montenegrói keresztény szláv uralom zsarnokságai alól. Hát van itt politika? Huszonnyolc év - csak egy fél emberöltő - és ezen idő alatt baráttá váltak az ellenségek, és gyilkosokká a barátok. Még ma is a fülemben cseng a kis kurta kafanákban az öreg szláv-törökök szava: ki tudnánk mi benneteket innen verni, de hát most nem... elég vér folyt már eddig is... sokan vannak eltemetve a hegyoldalokban, ahova ti fölírtátok, hogy - kakoje si ti jos?

Mit beszéljünk azonban erről öreg Jakab Jakabnak, aki látta, amikor hunyadi Noák föltette az ászlót, és bizonyára ment is utána ennek a vitéz kapitány úr hunyadi Noáknak.

Legjobb nem szólni semmit, a nyugalom kedvéért. Jakab hazavezeti a Badár lovat itatni, a szíve mélyébe temetvén két elesett fiát.

1916

AZ ÁROKBAN

Széles árok van a külvárosi utcán, a fák alatt, ilyenkor nyáron száraz és jó nyaralóhely a hűvösben. Olyan a hajlása, mint a jól vetett ágyé, az árokpart buja füve adja hozzá a puha derékaljat, amit még megjavít a fákról leperegő, hulló falevél. Békeidőben is szoktak az ilyen helyeken nyaralni meleg délutánokon öregemberek. Asszonyok a házukból kimennek az apró gyerekekkel oda varrni vagy ruhát foltozni: akinek fürdőre nem telik, annak ez is elég. A fa mindenütt fa, a levegő mindenütt levegő, jó a fák alatt heverni annak, aki ráér, s hogy valamelyik házból mindig szól a külvárosokban nagyon elterjedt gramofon, az ingyen koncert mellett ingujjban elszunyókálnak az emberek. Jó az ilyesmi is időtöltésnek, és a földolog még hozzá, hogy nem kerül semmibe sem.

Most a katonavilágban a katonák is megpróbálják ezt a mulatságot. Olyanok, akik betegen üdülésre hazaküldve vannak, így próbálnak üdülni. Öreg őrszolgálatos népfölkelő a szabad délutánján a fák árnyéka alatt időzik, a zsoldból többre amúgy sem igen telvén, foldozza madzaggal a bakancsát, mert már nagyon „oszolni” készül. Apró cigánygyerekek a hadbament apjuk letett hegedűjével itt próbálkoznak játszani, az egész malacbanda ott kuporog az árokban, és a primás rászól a másik rajkóra:

- Gizsdúrt, gizsdúrt, te dili!

Tegnap délután egy öreg népfölkelő töltötte az árokban az időt. De se nem hevert hanyattfekve a fa lombsátorát nézve, se nem aludt a sapkát a szemére húzva, hanem négykézláb mászkált az árokban, mint valami lassújárású állat. Mint a medve. Meg-megállt, azután megint tovább lábalt. Nézem messziről, hogy ugyan mit akar és mire végzi? De nem tudom elgondolni, hogy miféle okból mászkál így árokhozát, lehajtott fejjel, kutató szemmel tekintgetve szét. Ahogy közelebb érek, fölveti a fejét, rám ismer, s mosolyogva mondja:

- Adjon Isten.

- Adjon Isten, komám. Maga most tartja farsang háromnapját?

Azt mondja:

- Már mér?

- Hát akkor volt szokás legénykorunkban a bolondját járni.

- Aj - mondja sértődötten a vén katona -, ugyan már, mit nem néz ki belüllem. Nem a bolondját járom én, hanem az okosságát.

- Már mér?

A katona mutatja a félig teli dohányzacskót a kezében, úgy négykézlábálltából.

- Hát - mondja diadallal -, engöm se lát többet a trafikusboltos.

- Ugyan?

- Hát. Mert ez a falevél olyan dohán, hogy pipába külön dohán, mint a dohán.

- Az akáclevél?

- Dehogyan - mondja. - Az nem jó. Az kesere. Mög csíp. Hanem ez a nagylevelű e. Ezt úgy köll kikeresni a többi közül. Ez olyan finom, édes ízű, hogy csak csuda.

Mutatja is az újfajta dohányfüvet, egy magnólia-féle fának a levelét. Ezzel aztán az öreg katona megy tovább négykézláb, kutatva az avarban. Arany mondja valahol, alighanem Toldiban: Én az avart jártam, tűnődve megálltam. Egy régi levélen azt írva találtam. Ezt bizonyára nem

találta az avar levelére fölírva: ötvenéves magyar, katonaruhában, négykézláb mászkálva keresi az avarban a levelet, amit fölpipálhasson...

Azonban: ha egyszer ojan jó, hogy az valóságos csuda.

1916

AZ ÖREG WEISZ HARAGSZIK

A Tandelmarktot magyarra zsidopiacnak fordították le. Nálunk a nép közönségesen szögénypiacnak nevezi. Általában jobb szavakat tud adni, mint amiket hivatalosan megállapítanak. A hivatalos gőzekére azt mondja, hogy az szántógép, a haláleset-fölvevőre, hogy az halálbíró. A zsidopiac is csakugyan helyesebb úgy, hogy szegénypiac, mert oda a szegénység viszi ki az ócska cókmojkait, hogy a magafajtájú másik szegénynek eladja. Változatos holmik csodálatosan tarka raktára, mert különösen érdekes, mert az árdragulás a szegénypiac fölött sem suhant el nyom nélkül. S olyan holmik is kerülnek ki rá, amik eddig meghúzódtak a régi családi-szekrény valamely zugában. Régi megbarnult „Maria hilf”-képek fekete keretekben, rézkapcsos könyvek, nemes diploma bádogtokja a titkosan járó lakattal, néha egy rozoga biedermeier bútor, amott egy töröttfülű bécsi porcelán. Ez összekeveredik a mostani élet ócskaságaival, kopott szalmakalappal, börtarisznyával, amin látható, hogy ócska csizmaszárból készült, törött tajtékpipákkal, kopott rézárúkkal.

Van nagykereskedelme és van szatócsüzlete. Némelyik csak országos vásár alkalmával teríti ki a földre az egész vagyonát, amikor az egész héten ott heverhet, a másik naponta kihordja egy garabolyban. Leterít a földre egy kopottas kendőt, arra ráteszi minden kincsét: öt-hat orvosságos üveget, egy petróleumlámpát, egy csizmahúzó, egy réz óraláncot, s árul, ott ül vele naphosszat, pedig az egész kacat nem ér meg két hatost. Elesett katona holmiját árulja amott bús özvegyasszony, az ünneplő tajtékpipától kezdve a patkós csizmáig. A csizmából, haj-haj, kimaradt a gazda végképp. Odébb valami nagyon régi patikából maradt edény, benne szürkés por, az edényre ráírva: carbo humanum. Égetett emberi csontliszt. Kinek a porából égették vajon, s miről lehetett orvosság Paracelsus Bonbastusék idejében?

Néha nem tudják szögénypiacosék, hogy mit árulnak. Nem ismerik az értéküket. Porcelánnak, csiszolt régi üvegnek az árát nem sejtik: egyik ócska edény olyan mint a másik. Olykor régi hímzések vetődnek a szögénypiac porába, s az újdonsült cigánybíró is ott kódorog, hogy nem találna-e vajdabotrá való nagy ezüst buzogánygombot. Sójajtás innen is, onnan is, alkudozás közben:

- Nem adnám el, édös lelköm, a világ kincsiért sem, de hát ez a háború... Ez tőszí...

Ócska vasai között trónol egy hajlított lábú, múlt századbeli, szakadozott dívánon az öreg Weisz bácsi, régiség maga is sok elvásott, rozsdás holmi között. Weisz bácsinál minden van, ami csak kell, éppen csak hogy elkopott szántógép még nincsen. Voltak a régi alföldi nagyfalukban olyan boltosok, akik mindent árultak, az volt felőlük a mondás, hogy be lehet menni a boltjukba meztelen, s ki lehet hajtani az udvarukból négylovas hintón, csak pénz legyen hozzá. Weisz bácsi hasonlóképpen király az ócskavasak birodalmában, nincsen az a holmi, amit elő ne tudna piszkálni a többi közül. Mivelhogy „van itt mindön”.

Halad Weisz bácsihoz valamelyik unokája a sok közül, vigyázva lépegetvén mezítlábával a sok szúrós rozsdásság között. Viszi nagyapónak kendőben az ebédet, egy darab kenyeret. Hajhaj, jó az is, ha van, amilyen világot élünk. A vén ember kitakarja a kendőből a kenyeret, a térdére teszi, előveszi a bicskát, s kenyerez.

Weisz birodalma előtt elhalad egy furfangos, évődő ember, és odakiált neki:

- Adjon Isten jó étvágyat, Weisz bácsi.

Weisz mérgesen néz az emberre, és leteszi a bicskát a kanapéra, amelyen egykor arszlánok tették a szépeket delnőknek. Lehajol Weisz, fölvesz egy darab vasat a többi közül, s az emberhez hajítja.

- Ejnye - mondja a furfangérozó ember -, hát már mér vágta hozzám ezt a juhászgamót, Weisz bácsi?

Weisz bácsi mondja:

- Te kutya... Te csúfondáros kutya! Hát szabad most jó étvágyat kívánni a szögény embörnek? Hát olyan világot élünk, te rosszaság?

- Nono - mondja az ember -, éppen erre a juhászgamóra vót szükségöm.

1916

KÜLSŐ ÖREGEK

A puszta csendes és elhagyatott. Nem legel rajta a ménes, mert a ménes elment katonalónak. Csak messze lent látszanak némely juhnyájak, belemosódva az őszi avar színébe. Itt-ott néhány fa, amely küszködik a szikes földdel; valaha sok volt, de elpusztultak, mert ahogy a gyökere elér a szikföldre, a fa beadja a derekát, és lefekszik a földre aludni. Másfelől kútágások jelentik, hogy hol lehet vizet inni, egyébként csend van a tájon. Az igen elszaporodott nyulak nem sok lármát csapnak, ahogy egymást látogatni mennek a buckaoldal bozótjába. Nem vadász rájuk más, csak a parlagi sas, amely is a sasülesi fák közül megindulván, halkan keringél fönt a magasban. Csak az úton nyikorog egy kunlászlószekere, a kétkerekű kordé, előtte öreg csacsi, a kordéban öreg asszony. Messze a puszta aljában épületek látszanak, az a puszta majorja, Kun László szekerén az öreg fehércseléd oda igyekszik.

Kissé kiesünk a puszta hangulatából, ha elmondom, hogy az öregasszony egy nyugalmazott juhászné. Az ilyen egzisztenciák ritkaságok, itt azonban kivételesen vannak. A birtok, amelyhez ez a néma puszta tartozik, külön nyugdíjtörvénnyel gondoskodik az előregedett emberei felől, s a béres vagy lovascsósz, magtáros vagy tehenes, juhász vagy gulyás, ha a kenyeré javát megette, és az életének a nagyobbik részét a föld szolgálatában eltöltötte, nem jut ebrúdra, hanem kijár neki a nyugdíj, köznyelven gyugdíj. Azért gyugdíj, mert a népnyelv nem tűri a csinált úri szavakat, s ha már mást nem tehet velük, legalább csavar rajtuk egyet.

A gyugdíj pénzben, búzában, rozsban, kukoricában jár, fertályesztendőnkint adódik, s a nyugalmazott juhászné azért viszi most a kordén az üres zsákokat a major felé, hogy ott majd a magtáros a gyugdíjat belegyugja a zsákba.

Nincsen ebben baj semmi. Az öreg magtáros az egyik fertályesztendőben éppen úgy kiméri a kidukáló gyugdíjat, mint a másikban. Csak éppen hogy most azt kérdezi a magtáros, bizonyos Papdi Balázs:

- Tán beteg az urad, Etal, hogy nem maga gyűtt?

- Az uram? - mondja az asszony. - Az uram möghalt két hónapja.

- Úgy hát? Hát akkor neköd nem jár annyi, mint ezöknek előtte. Egynek nem jár annyi, mint kettőnek.

- Nono - mondja megint az asszony -, aztat én is úgy gondoltam. Azért is mondtam, hogy möghalt az uram, pedig sömmi baja se volt, csak hogy éppen már nyolcvan éves volt. Még vasárnap röggel föltisztálkodott, azután azt mondta: nem tudom, fiam, mi löhet ez, nem jól esik a dohány, azzal aztán mög is halt. Mert mindig mondta, hogy majd akkor hal mög, ha majd egyszer nem esik jól a dohány.

- Haj-haj - gondolta a magtáros -, neköm se esőget már olyan jól, mint ezeknek előtte. - Hát akkor Bálint möghalt. De hát most már itt baj van. Gyerünk Etal a kasznár úrhoz.

Az öreg Etal ijedten rebben meg, kérdezve.

- Csak tán nem vöszik el a gyugdíjat?

- Dehogy vöszik, már hova gondolsz? Csakhogy errül írás köll.

- Írás? - Etal nem ismer írást (nem voltak még abban az időben iskolák, Balázs is csak bicskával róttá az írást a pásztorbotra). - Mi lehet az az írás? A halott írás nélkül is halott.

- Az bizonyos - véli mély meggyőződéssel a magtáros -, de azért írás csak köll.

No, nem valami sok. Azt mondja a kasznár Etalnak, hogy megkapja a nyugdíjat, de azután hozzon a halotról születési levelet. Már hogy keresztlevelet.

- Születési levelet - ismétli megzavarodva öreg Etal. - Az. Ha én tudnám, hogy az milyen. Bálint sohase beszélt arról, hogy ű születött.

- Hát pedig - mondja a kasznár -, alighanem ő is csak születött valahol.

Etal sietve felelt.

- Hát hiszen kéröm, aki élt, annak születni is csak köllött. De hát hun születött? Hiszen amióta csak élt, mindig itt élt a pusztába. Juhászbojtár volt már tizenkétéves korába. Hát hunnan tudjam én most már azt, hogy születött-e, vagy hogy hun születött?

- Nem beszélt sohase a szüleirül?

- Árva volt az, kéröm alásan.

- Azt se említette sohase, hogy mikor bojtárgyerek volt, melyik faluból mostak rá?

Örömmel kap a szón Etal:

- De bizony csak, kéröm. Kutyanyról mostak rá.

No, ehol vagyunk e. Kutyanak csak egy sor ház a pusztaszélen, nincsen ott se pap, se kántor. Ott ugyan nem ád születési bizonyítványt senki. De talán Vértelkre vitték Bálintot keresztelni annak idején, amikor a világra született, hogy juhászattal töltse az életét, nézván nyolcvan esztendeig a napot, a holdat és a csillagokat, amelyek csendes nyári éjszakákon a pásztorral titkos beszédbe elegyednek.

- Hát öreg Etal, Bálinttal milyen oltárnál esküdtek?

Etal gondolkozik. Hogy is, hogy is csak... Hiszen olyan régen volt. De mégis csak... Csányon volt-e?... Nem, Kistelekön volt... Persze, igen, a Varga volt a plébános (akiből később püspök lött, vagy miniszteri titkár, vagy ilyesvalami, ámbár ezt nem lehet tudni bizonyosan).

No, de a dolog rendben van. Ha Bálintra annak idején Kutyanyakról mostak, akkor ott is született, ha pedig ott született, akkor Kisteleken keresztelték, mert a csordakúthoz nem vihették: a dolgok ezen megállapításukat megnyervén, Etal föltette a gyugdíjat az alcserényre, s nyugodtan húzatta ki a kordét a csacsival a majorudvarból. Kun László szekere nyikorgott, a kutyák ugatták, s Etal határozottan ismételte:

- Persze, hogy Kutyanyakról mostak rá. Hiszen csak tudom, beszélte eleget...

Az sem utolsó dolog a huszadik századbeli pusztá életéből, mikor fegyelmi büntetést kap a számadó gulyás. Miért? Hosszú volna azt elmondani, meg nem is tartozik másra az egész ügy. Csak elég az avval, hogy a síróhegyi öreg számadónak adják ki egy este parancsban, hogy úgy nézze magát körül a világi sorban, hogy novemberben hurcolkodhat, mert át van helyezve a rohodai pusztá gulyájához, azontúl afelől tartozik majd felelettel.

- Úgy hát? - kérdezi az öreg ember, állván a parancs kiadáson a többi előljáró cselédség között.

Kicsit elborul az öreg előtt a világ. A másik pusztába menni. Az olyan neki, mint más embernek, ha másik országba kell menni laknia. De hát mindegy, a parancs parancs. Nem kérdezi, hogy miért, bizonyosan tudja is, hogy „valami történt és valamit észrevettek”. Megy. Október végén az igák előállnak, s viszik az öreg pásztor holmiját, bútorát, házanépit át a Rohodára.

- Helytállok én, uram, ott is. Mert hiszöm az Istent, hogy az én kezem alatt...

- Nono - mondják neki -, hát hiszen nem is azért, hanem mert, tudja, mert éppen úgy van, hogy a Rohodára maga köll.

Megy, bár a szíve felit itthagya a síróhegyi pusztában. Terel a Rohodán, jár a barom után, őrzés közben a botra támaszkodva „kinézi magát a világból”, közben terel, amerre legelő van, bár hiszen halad a barom a maga esze után is. A bikagulya télen sincsen földél alatt, csak karámban, Mihály télen tehát subában támaszkodik a botra, s látván a tömérdek varjút ténferegni a havak tetején, azt gondolja magában, hogy alighanem háború lössz már mögént a burkussal.

Így telik el két esztendő a számkivetésben. Egy este pedig Rohodán a parancskiadásnál azt mondják Mihálynak, hogy úgy nézze a világi sorsát, hogy novemberre visszahelyeztetik a síróhegyi gulyához.

- Úgy hát? - kérdezi Mihály, miközben a melle majd szétpattan a boldogságtól.

- Úgy.

- Hát, helytállok én ottan is, kéröm, mert hiszöm az Istent, hogy aki barmot én az én kezem alatt neveltem...

- Nono, hát az most úgy van, hogy most ott van kendre szükség, öreg Mihály.

Október végén az iga előáll, Mihály, barombeli törzsfőnök, háza népével ismét vándorol. Lassan mennek ezek az igabeli ökrök, csakugyan lassan. Ám idővel mégiscsak föltűnik a síróhegyi pusztá. Ez más mező, bárki bármit beszéljen, ez más mező, s a kenyérváráhalom oldalából elszáradt ökörfarkkórók integetve szólnak Mihályhoz: - No, möggyütt kend?

- Hát - feleli a kóróknak Mihály.

Az iga délután a majorudvarba bekanyarodik. A házakból népek jönnek elő, és üdvözlík Mihályt azon alkalomból, hogy az Isten hazasegélte, és arra járván az ispán, szól az is Mihálynak, hogy:

- No, öreg Mihály, ugye, hogy csak jobb lössz itthon?

Öreg Mihály tisztelettel mondja:

- Már kéröm, ami azt illeti. Mit fekügyek én abba a nehéz rohodai fekete földbe? Jobb lössz énneköm ebbe a könnyű síróhögyi homokba feküdni.

Rakják le az ígáról Mihályné régi, kopott menyasszonyi ládáját. Mihályné bólint, mondván:

- Jobb, jobb, párom. Könnyebb lössz nekünk ebben a homokban feküdni, párom.

1916

FÖLTETSIK A HAJNAL

Hajnalodik a legelőn. Arról messziről, a Duna felől, egy olyanforma dárda jelenik meg az égen, mint valami tüzes vasrúd. Fekszik a föllegek között, s lassan emelkedik fölfelé. A birka még összebújva fekszik, a pulikutya azonban már fölkel, lerázza magáról a harmatot, s ásít, mondván kutyanyelven:

- Csakugyan jóízűt aludtam.

Most lehet. Kevés az ember a pusztaszélen, nem úgy van, mint más időben; cigányok sem járnak, nem fogdossák el a birkát, bár hiszen elég kevés van már úgylis. A birkára nincsen háború, mégsem ér rá megöregedni.

Kothencz János fekszik a földön, a kifordított subában. A vasrúd egyre jobban halad fölfelé a föllegek között, utána már küldi világosságait a nap. (Ez is lassan jár még ilyenkor, álmos szegény, azért vannak a hat tótok a tápéi réten alkalmazva, hogy hajnalonkint rudakkal tolják fölfelé.)

Kothencz mozog. A szamár a birka túlsó végén megmozdul, s Kothencz felé haladván, mellette megáll. A juhász kihemperedik a subából, föláll, s a nagy darab állati bőrt a csacsira teríti.

- No - mondja -, adjon az Isten jó röggelt -, s köszön a napnak, amely a föld peremén felpislant, s nézi a mezőt, hogy úgy van-e, ahogy tegnap este hagyta, mikor elment az Óperenciás tengerbe fürdeni.

A puszta azonban úgy áll most is, mint tegnap. Mély csend fekszik rajta, még mélyebb és hallgatagabb, mint máskor. Kothencz int a pulinak, hogy zargassa meg egy kicsit a bürgét, aminek a puli eleget is tesz. Nehezen mozdul ugyan a birka, de a puli a lustájának a hátára ugrik. A birka próbálná lerázni, de a puli a szőrébe kapaszkodik, s a gyámoltalan jószág kénytelen túrni, hogy lovagol rajta a kutya.

- No, ögyünk - mondja Kothencz.

A csacsi odaáll, mert rajta van a tarisznya. A suba is lekerül megint róla, az előbb ágy volt, most szék lesz. Kothencz a tarisznyából ételt húz elő, elsőbb kenyeret, abból szel, a kenyeret a tarisznya szája felé fordítván, hogy a morzsa abba visszaessen. Takarékos világ van most.

A puli János elébe áll, a csacsi a háta mögé. A kenyér héjából János vet a pulinak, más darabokat pedig átnyújt a válla fölött, mint a nagyobbik állat részét. Közben széttekint olykor a nyáj fölött. Ez szükséges, mert a birka igen balgatag állat, s néha minden ok nélkül megindul a mezőn, haladván, maga sem tudja, hogy hová. Egy gyámoltalan jószág most is így tesz, mondja hát János a kutyának:

- Hé.

Kinyújtott karjával mutat a kószálásnak indult állat felé. A puli azonnal ugrik, kiált a birkára: belebeff, belebeff, húj, húj. Szalad a kutya, hirtelen azonban megáll, s nem megy a birka után.

- Né! - mondja Kothencz.

Az. Ez csakugyan az. Ilyen még nem történt. Csakugyan elváltozik hát egészen a világ?

A puli megfordul, és szalad a pusztaszél másik vége felé. Kothencz csak nézi, a csacsi is utána bámul. A puli úgy vágtat, mintha ló volna.

- Hát - mondja Kothencz a csacsinak - ezt is mög köllött érne. Hát mi löhet ez?

Hiszen ha csak ennyit kellene megérni. Azonban van folytatása is. A puli a székhalom felé halad, a kutyatejbokrok felé. Valami mozog a kőrök között, valami szürke. Kothencz nézi, vagyis hogy inkább csak nézné, de az öreg szem már nemigen szolgál el odáig, szivárványos is már előtte minden, a két gyerek régen elment, hírük-hamvuk sincsen, írásuk nem érkezik... Lehet bár, hogy küldik a levelüket, de ha küldik is, hogyan találjon az ide a pusztaszélbe, s ha idetalálna is, ki értene itt az elolvasásához? A számár, az okos állat, azért nevezik számárnak, de az íráshoz az sem ért.

- Igaz-e, csacsi? - kérdezi öreg Kothencz.

A csacsi azonban nem int a kérdésre most a beszédes szemével, mert a csacsinak is elvette az isten az esztét, mert szalad a kutya után, és olyan bolondul hányja-veti magát, mint a borjú szokta a mezőn, de az is csak egészen fiatal korában.

A kutyatejből halad előre a szürkesség. Kothencz ernyőt csinál mind a két tenyerével a szeme elé, hogy jobban lásson. Föl is áll a kanapéról: ember az, sánta katona, szürke molnárszín-köponyegben, a puli ugrál már rá a melle-magasságáig, a csacsi táncol, mintha muzsikaszót hallana, az öreg Kothencz szalad a nagy juhászkampóval a csacsi után, hogy hej-haj, a jó reggelét. A gyámoltalan birkaság, egyedülhagyatását látván, rémülve fut Kothencz nyomában.

A nap pedig, a nagy égi világító állat, szétrúgván maga körül a föllegeket, sugarai által nevetve üzeni a jegenyefának:

- Tudtam, hogy mára megjön a Jancsi fiú...

1916

PÉTER NAPJA FÖLKEL

Hosszú, hajlott ember az öreg Péter, a nagy csontjai el vannak görbülve egy kicsit. Ezt a kubikmunka okozta, az tette. A kubik az olyan foglalkozás, hogy mindig megfizették az árát, mert nem minden emberfajta bírja, mivelhogy nehéz. De éppen azért aztán megtöri az embert idő előtt a talicska, amit a magas töltésoldalakra tol naphosszat és esztendőkön át, behúzza magához a vállakat. A csontok a föld felé hajolnak, ami a talicskában van, s amiből élnek ezek a nehéz munkájú népek. A hosszú Péter is ebből élt, mint fiatal, járván országot-világot, tolván a kurta kubikos talicskát az országutakon azon földek felé, ahol ezzel a talicskával a kenyerek a kis családnak megkereshetők. Sokfelé eljárak a földépítésnek ezek a pionérai. Csináltak Németországban vasúti töltést, építették a földvárakat úgy a Przemysl meg a Rzesów alatt, mint ahogy a bukaresti földfalakat is csak ugyanezen kurtanyelű talicskák tölték össze, egyformán becsapván őket a vállalkozók Németországban a márkával, Romániában a

leivel minélfogva némely elkeseredett kézben levő kubikosásó nemcsak kubikgödröt ásott, hanem koponyát is hasított.

Mindez azonban régen volt. Péter nyugalomba helyezte a subát s a gyékényt, a kubikoslakás ezen két alkatrészét, a konyhába került a bogrács, amint főzni szokott, s a zacskókat, amikbe vitte magával a tarhonyát, libagégét s a paraszti asszonytudomány egyéb tésztakonzerveit. Így lesz az országjáró itthonülővé, mikor az idő elhalad fölötte.

Történt azonban mostanában, hogy Péter megint csak előkereste a subát s a gyékényt, hogy szakértői szemlét tartson fölöttük. A bográcsot is elővette, a talicskát is körülnézte, mondván derülten az asszonynak:

- Alighanem elmék. Készítsd a fehérruhát.

- Mén kend? - kérdezte az asszony. - Hát hova a jó Isten világába menne kend?

Péter a csizmát vizsgálta, hogy milyen a mibenléte, a rézmasinatartót is előkotorászt a fiókból, de megint csak visszatette, mert nincsen már ehhez való gyufamasina a mostani világi forgalomban. Ellenben a kosnak a szarvából készült sópaprakatartó még egészen beválik, mert az ilyen állati csontféle maradandó.

- Mék ám - ismételte jókedvvel Péter, mert előbe tűnt megint a régi szabadkószálás, amit baráberéletnek is neveznek -, mék ám, mert hívnak. Aztán ha hívnak, akkor muszáj mönni, ha akar az embör, ha nem.

Péter sűrögve keres az udvaron egy ákácfadarabot, s faragni kezdi belőle az ásókaparót, tudvalevő ugyanis, hogy ásókaparó nélkül nem tökéletes az ember. Lassan és hozzáértéssel barkácsolja Péter az apró falapátot, s a nyelébe bicskaheggyel belevágja a félholdat a három csillaggal meg a kígyóval, mert Nacsa Péter kubikos szerszámain mindig ez volt a címer, amely az eszköznek a gazdához való tartozandóságát jelentette a régi időben is.

- Úgy hát? - kérdezi az asszony. - Úgy hát? Hát mén kend?

- Én ne mönnék? - egyenesedik ki, már amennyire a csontok engedik, Péter. - Hát azt hiszöd, hogy nem tudok én még helyt állni? Én, Nacsa Pétör, bokorgazda? Mi?

Roza kedvtelve nézi az öreg Pétert, forgatván s hajtogatván ki-be a térdén az ócska subát, hogy bizony ennek sem ártana, ha megfiatalodna, s mondja is:

- Hiszen... Hát kend is csak kend.

- No? Tán nem?

- De ügön - feleli öreg Roza. Azután félve teszi föl a kérdést:

- Azután hát... ha már elmén kend, miféle dologra mén kend?

Péter megnyugtatta:

- Nem víz ellen mögyünk. A harctérre se mögyünk sáncot csinálni. Csak vasutat építünk... Csak olyan szárnyvasutat.

Roza megkönnyebbül. Csak vasút. De még az sem egész vasút, hanem csak a szárnya. Milyen lehet egy vasútnak a szárnya, s hány szárnya van vajon neki?

Ezt már nem kérdezi meg, mert nem az asszony dolga az ilyen beleavatkozás. Ellenben a másik kérdés, ezt föl kell tenni:

- Aztán mit fizetnek?

Péter most megint a régi, kiegyenesedett ember. Olyan büszkeséggel, amilyen ezen különleges eset természetéhez illik, tudatja:

- Tizennégy korona aapidíj.

Roza értelmetlenül kérdezi:

- Napidíj? Nem napszám?

Péter büszkén feleli:

- A napszámnak letelt. Nem olyan világ van. Nincsen már napszám, hanemapidíj. Aztán tizennégy korona aapidíj.

Az asszony csodálattal tekint föl Péterre. Napidíj. Aztán tizennégy korona napjára. Nem napszám, mert hiszen a szó is határoz. Péternek vénségére fölkel a napja. Boldogan mondja az asszony:

- A bográcsba úgy nézhet kend bele, mint a tükörbe...

1916

A VÁROS VÉGÉN

A város végén, a legszélső házak lábában van most az Úristen legszebb állatkertje: libák és kacsák eveznek a lábukkal a vizen, a víz szélén három malac ül egymás mellett, s figyelemmel nézik az ingyencirkuszt, ahogy a fűvön két fiatal pulykakakas berzenkedik, és vágják egymást a szerelmi vetélkedésben egy idősebb, testes, de még jómagabíró özvegy pulyka kedvéért. Nézi a cirkuszt egy komoly kecske is, de nem sokat ad rá, alighanem látott már különbeket, s lehet, hogy túl is van már azon a koron, amikor még az ilyesmi érdekelni szokta az embert. Az apró pásztorgyerek száraz kóróból, miegyébből tüzet rakott, és a víz szélén sarat gyúr, alighanem pulykatoját talált, azt majd belegöngyöli a sárpalacsintába, és megsüti a kóró parázsán: a primitív konyha Tubalkain óta nem sokat változott.

A víz szélére kirúg a kis ház sarka, inkább földél, mint ház, az udvarán a régi magyar kert hervadó virágai, bazsalyikum, bazsarózsa, legényvirág, mályva, miegyéb, a kerítés mellett ki tudná mi szél idehajtotta fügefafa, a kerítés meggörbült, lukas deszka, halászbárka oldalai voltak egykor, a kis ajtó küszöbje piros, törött félmalomkő, ez meg vízimalomban „öllt” valamikor, amikor még az a nóta járta, hogy: Két malomra tartok számot, De csak egytől szedek vámot. Kopik a kő, majd megvágattatom, Félrevágom csárdás kis kalapom. - Azonban nincsen már csárdás kalap, s a kő lekopott küszöbnek, a kövön most azoknak az unokái járnak, akiknek valamikor a kő öllt. De még ez a szóbanforgó unoka sem egészen mai csirke, hanem korosabb asszonyszemély, aki halad a kerítés felé az udvaron át, s kinyitván a kis ajtót, azt mondja barátságosan:

- Adjon Isten jó napot, kéröm.

- Adjon az Isten jó napot magának is, szülém. No, hát mire végzi?

- Hát csak tudja, kicsit kigyüttem ide, hogy mögnézöm magát, hogy ugyan ki jár erre mifelénk itt a város végén. Úrforma nem igen szokott errefelé járni.

- Csak talán a végrehajtó?

- Az, az, a jó Isten akárhova tegye. De nem tréfaképpen mondom, kéröm. Hanem valóságosan. Nincsen erre az úrfélének járása. Mit is keresne itt, úgy-e bizony?

A szüle ezzel azt akarja mondani, hogy: hát te mit keresel itt?

- Hát csak erre járok, nézelődök, szülém. Egy kicsit megjáratom magamat.

- Úgy-úgy - mondja a szüle, birizgálva az állát a két ujjával. Azután gyanakodva pislog, s azt kérdezi:

- Mondja már, ha mög nem sérteném, nem dedektiv maga?

- Nem én, szülém, nem vagyok dedektiv. Hát honnan gondolja, hogy az volnék?

Húzódozik, fölveszi kötőjét a két kezébe, összehajtja meg kisimítja megint.

- No - mondja -, nem olyan dedektiv, aki a rőndérségnél van. Nem olyant gondolok én.

- Másforma pedig nincsen, szülém.

A szüle tiltakozik:

- Dehogynincsen. Tudom én azt jól, hogy van. Az a bizonyos, az a másik. Az újságdedektiv. Hát csak azt kérdözöm én, hogy nem olyan újságdedektiv maga, kéröm?

- Nincsen olyan dedektiv, szülém, már akármit mond is.

A szüle most megharagszik, hogy lám, hát az ő szava nem jár? Micsoda beszéd ez? Nézd el, nézd.

- Hát csak tudom, amit tudok - szól megsértődve. - Van újságdedektiv. Itt is volt valami két hónapja a szomszéd házban, amikor egy embőr fölakasztotta magát, aztán olyan szépen ki-szerkesztötte az újságba az egész esetöt, hogy az csuda. Egészen akkurátusan ki volt abba írva mindön.

- Úgy hát, szülém? Hát akkor az újságíró volt.

- Az, az - esik nagyot a szón a szüle. - Hát az... Hát hiszen éppen ezt beszélöm. Hogy mondom, nem olyan újságdedektiv maga, aki mindönt tud?

Ez fogós kérdés, ugyan mit akar vele a szüle? Talán valaki rosszul szerkesztette ki az újságba?

- Azután, ha az volnék, akkor miben löhetnék én a maga hasznára, szülém?

- Hát maga csakugyan az?

- Hát úgy, körülbelül... szögrül-végrül, ha éppen nagyon keressük.

- No, kéröm szépen - mondja most már vidámabban a szüle -, hát akkor azt mondja mög, kéröm, hogy aki katona, aztán odaszolgál messze, az olyan embört mennyi idő múlva eresztik haza szabadságra?

- Hát kit így, kit úgy, szülém. Van, akit hat hónap után, a másikat tíz hónap után.

- No, ugye - mondja diadalmasan a szüle -, ugye, hogy maga is úgy mondja? Hát tudtam én eztet. De hát akkor mivelünk micsoda röttentő igazságtalanság történik, nézze már!

- No?

- Hát van énneköm egy öcsém, az katona. Aztán már álló két esztendeje oda van, aztán nem eresztik haza. Más mindönki hazagyütt már azóta, hogy egy kicsit szétnézzön a ház körül, csak eztet a szögény ártatlant nem eresztik.

- Nem löhet az, szülém.

- De amikor úgy van, ahogy mondom - erősködik a szüle.

- Nem esött el?

- Dehogy - véli a szüle -, nem szokott az elesni.

- Nem is beteg?

- Nem hát. Nincsen annak egy szöm baja se. Csak az a baja, hogy nem eresztik haza az ártatlant. Hát micsoda dolog ez? Hát szabad így sarcoltatni valakit? A másikat előeresztik, ezt mög nem eresztik elő? Hát van akkor isten az égben?

- Aztán hol szolgál ez a maga öccse, szülém?

- Hát hol szolgálna? - mondja a szüle. - Hát Oroszországban szolgál. Ottan fogoj Oroszországban, az oroszoknál. Levelez is onnan minket, de nem eresztik haza.

Jaj, hát ez már más, ha így van a dolog. Ha egyszer fogoly. De hát a szülének hosszasan kell ezt magyarázni, és csak nem érti meg.

- Nézze, kéröm - szól elszomorodottan -, ezt még neköm sönki eddig nem mondta, hogy a fogjokat nem eresztik haza. Hát mért nem eresztik a fogjokat is néha haza. Hogy szétnézhetne mégis... egy kicsit... a ház körül.

Könny csillan meg a szemében, és a szüle csendesen itatni kezdi az egereket. Jó világ jár most az egerekre: sok asszonyszem itatja őket - a szüle is belesegít zokogva.

- Aki fogoly, az fogoly, szülém, azt nem eresztik haza. Aki orosz fogoly itt van, azokat se eresztjük mink haza, hát az oroszok sem eresztik haza a mitűllünk valókat.

A szüle a két karjával a kerítésre borul, annak bújja el lelki szomorúsággal:

- Hát akkor hiába is várom... Hogy énnéköm eztet két esztendő ótától fogva nem mondta mög sönki... hogy hiába várom...

A malacok ülnek a víz szélén, nézik az asszonyt, és nem tudják mire vélni a dolgot.

1916

MÁRI NÉZSI AZS URÁT

Szemközt velünk egy kis utca nyílik ki a Tisza-szélre. Békeidőben nagyon csendes hely, mert olyan különösen van megépítve, hogy az utca házai közül egynek sem nyílik a kapuja erre az utcára, csak a tanyákról a piaci kocsikkal beszökött s itt eltévedt kutyák kódorgó helye volt. Most járatos hely, mert az egyik sarki háza, amely iskola volt, a háború óta katonakórház. Három utcára szolgáló nagy kétemeletes épület. Lányok jártak ezelőtt bele, most gyűrött-ruhájú, plezúros, beteg emberek, sántítva cipelvén sebeik terhét, nagy szótalanlansággal. Meg a felgyógyultak mennek belőle örömmel haza, pihenő szabadságra. S mint katonakórháznál szokás, beteglátogató népek rajzanak körülötte, apák, anyák, hitvesek, öreganyók és apró gyerekek, hogy a szeretteiket, ha rövid időre is, megölelhessék. Különböző fajta népek, különböző viseletekben jönnek-mennek, az orvosok kocsijai haladnak, az elhagyott kis utcában szomorú forgalmat csinált a háború. Mindenki halad és siet, csak a nagy házzal szemközt, az utca napos felén ül a falhoz kuporodva, kék szoknyában, piros rékliben, sárga fejkendőben mezítláb a Mária cigányasszony és pipál. A kurtaszárú piros cseréppipa merészen mered ki a kemény foga közül, s Mária pipálja benne az újfajta dohányt, krumplilevelet vagy ilyesvalamit.

Mári így pipálván, állandóan a második emelet ablaksorára néz. Ha esik az eső, Mári a fejére borítja a felsőszoknyát, az alsó alá behúzza a lábát, előbbre húzza a fejkendőt, de azért csak ott kuporog: néz föl ez „emelet”-re és pipál. Egy pakli gyufa egy napra aligha elég neki. Olykor föltámad a felsőtanyai puszták felől az északi szél, s végigzúdul az utcán, mert a nyílásával éppen az útjába esik neki. Mári ilyenkor még jobban összegubószik, mivelhogy a szelet a cigány éppen nem szenvedheti, de a helyét el nem hagyja. Néha segítőtársa is akad a foglalkozásban, egy másik cigányasszony, de az már öreg, az már csak hajlított csutorájú pipából füstöl, alighanem nincsen már elegendő foga az egyenes szárhoz. Ha jön, az is lekuporog a fal mellé, és segít a Márinak semmit sem csinálni.

Mondom a Márinak:

- Talán itt akarsz a más háza fala mellett möghalni, hogy olyan szorgalmasan támogatod nap-nap után, Mári asszony?

A pipa mellől mondja a Mári, szemérmesen ráhúzva a szoknyát a lábafejére:

- Nem én. Hanem csak nézsöm azs uramat. Nézzse, ahun nézs ki most is, a. Nézzse, mijén sép ember azs én uram!

A második emeleten a finom, befelé nyíló, belga üveges ablak mögött katonasipkában cigányfej mutatkozik. Ami nálunk sápadtság, az az ő barna bőrükön sárgaság, a bajusz meg a pakompart rendben van tartva:

- Egészen röndös embör az urad, Mári.

- Azs enyim ne lenne azs? - kérdezi büszkén a Mári. - Ehezs nincsen fogható, tudja azst a ténsúr? Azs én uram a világ legelső katonája.

- Az derék dolog. De hát be is szabad hozzá menni, Mári.

- Tudom én azstat. Délután. Akkor bemék. De csak kis időre sabad bemenni, azsután pedig innen nézsöm az uramat. Ugyan, nézzse mán, hogy mijén sép ember azs én uram. Még magánál odabe a bűzseumba sincsen ijen sép ember festve, mint azs én uram.

- Nono, Mári, az már nem egészen úgy van! Hát a szőregi vajda?

- Ugyan ne beszéljen a ténsúr - legyint Mári a pipaszárral. - Azstán azs nem is katona. Azs én uram katona, a világ legelső katonája. Ahun van mán megin a, nézzse csak, de jól nézzse mög.

- Hát aztán rajkók otthon, Mári? Azokkal mi van.

- Hát otthon van azs öreg májkó. Azstán kijár azs uram után a hadisegélység. No, mit gondol, majd ijen katona után ne járna ki? Most van becsülete a csigánnak, tudja-e? Nézzse, mijén sép házsba lakik. Sohase lakott még ijen sép úri házsba csigán.

Mári mondhatatlanul büszke, alighogy kiverte a pipáját, újra tölti.

Aztán hirtelen mondja:

- No, nézzse mán, megint ott van! Hát van ennél sebb ember a világon? Ó, esem azstat a sépséges fejedet, ugyan mikor boruls azs ölembe? Hogy elbirizsgálnék abba a sejem hajadba?

S Mári kuporog tovább a fal mellett, és nézsi az urát. A világ legelső katonáját nézsi.

1916

MENNEK HAZAFELÉ

Megjön az állomásra a messziről jött vasút, sok utast hoz, katonákat is, akik kurta szabadságra érkeztek haza. Mások pedig mennek vele tovább, mint ahogy a vaskocsi egyebet sem tesz, csak húzza-vonja az embereket. Az egyik jön, a másik megy, a kormos vaskocsinak mindegy, viszi-e, vagy hozza a népeket, némelyiket úgy elviszi, hogy vissza sem hozza, a másikat úgy hozza vissza, hogy maga sem ismerne rá. Valamikor szokás volt, hogy a vasút töltése mellett a mezőn dolgozó asszonyok a katonavasút láttára a földbe vágták a kapát, és sírtak egy sort, ma már csak nézik, vagy talán már nem is nézik: nagyon megszokott dologgá vált az, ami egykor ritkaság volt.

- Most olyan élet van - mondja kiszállóban egy öreg népfölkelő a másiknak -, annyi számba se mögy az embör, mint a veréb.

A másik nem szól. No, majd otthon. A verébnek is van fészke, gyerünk haza, ha már idáig jutottunk, verebek. Végig tekintenek az állomás eresze alatt, csak úgy próbaképp, hogy ugyan van-e ismerős, vagy hogy várja-e őket hazaérkezöben valaki, bár hiszen úgys tudhatják, hogy nem várhatja, mivelhogy honnan tudnák az érkezésüket. No, majd otthon. Van fészke a verébnek is.

Lassan haladnak kifelé, mert sok az ember, az egyik felekezet igyekszik el a vaskocsitól a földek közé, a másik felekezetet hívja már el a parancs a mezőkről a bagonyhoz. Aztán akkor a sok bagony elébe fogott vashika mén-mén az emberekkel, némelyikkel elszaladt egészen a másvilágba. Azt mondják, ott jobb.

- Haó - mondja egy, a bagony felé tülekedő fiatal katona a népfölkelőnek. - Möggyütt kend, Pétör bácsi? Hát arrafelé esik-e?

- Szokott - mondja Péter. - Hát te?

- Mék.

- Hát otthon?

- El vannak...

A forгатag elszakítja őket egymástól, mert eléggé alkalmas a forgalom, még a pipák is egymásba ütődnek, nemcsak az emberek. Amott az újfajta borjúnak, a hátizsáknak a kapcsai akadnak egybe, egy italos huszár elkiáltja magát: - No, ehol a kétfejű sasmadár... -, s az emberek megállnak nevetni, hogy még nagyobb legyen az összegabalyodás.

- No - mondja az öreg, gyűrött népfölkelő -, hogy még most is ráérnek tréfálni.

- Fiatalság, bolondság - feleli a másik -, mink is ilyenök voltunk legénykorunkba.

Az igaz. De azóta az idő eljárt, és nagyot haladt a vállak és a fejek fölött.

- Haj, haj...

Szétnéznek az állomás előtt a téren, lám, ez is csak olyan, mint azelőtt. Most is összevissza szaladgálnak rajta az emberek, mert az ilyen helyeken mindig és mindenütt értetlenség uralkodik, mert örökké sietnek, és sohasem tudják, hogy hova érnek evvel a nagy sietséggel.

Az egyik népfölkelő megfordul. A másik utána. A gondolat közös: egy pohár bort kellene inni. Ugyan olyan-e még, mint volt? Azonban lehet is! Tele van a váróterem végképp. - Ha egy almát elhajítanának, nem érne köztük a földre - véli Péter népfölkelő és a szótalanabb társa feleli rá: - Egy sraknel tán igön... Hát igaz is. Nem lehet annyi utazás után pénzért egy

pohár borhoz jutni. Azt mondták pedig odafönt, hogy csak odafönt nincsen a pénznek ára. (Úgy látszik, kevés a bagony: nem tudja elhordani az útban levő népeket.)

- Hát gyerünk, no - mondja Péter -, hazafelé.

Mennek. Áthaladnak a töltésen, amely alatt a sok bagony szaladgál, s hurcolja előre-hátra ismeretlen világokba a népeket. Haladnak azután az út mellett, az alacsony eperfák alatt, a gyalogösvényen egymás mögött, libasorban, csak úgy kettesen, átvetve olykor a zsák terhét az egyik vállról a másikra.

Kocsik haladnak el mellettük, az országúton kocogván oldalt rájuk tekintenek.

Valamikor, ha Péter vagy János így haladtak volna gyalog a fák alatt, s kocsik mentek volna el mellettük az országúton, ha egy kocsin nem, hát a másikon bizonyosan meghúzták volna a gyeplőszárat, szólván le a kisülésről.

- Pétör bácsi, gyék kend, szívódjék kend föl ide a kocsira, úgyis egyfelé mögyünk.

Most azonban nincsenek ilyesmik a világi forgalomban. A kocsikon muszkálók ülnek, s nem kiáltanak brtt a lovakra, hogy álljanak meg. A szemükbe húzzák a tepszisipkát, s hajtanak „hazafelé”. Péterék is ugyanebben az igyekezetben vannak, szintén haladnak az otthon felé, s bár alacsonyan eresztették ki alsó ágaikat a gyalogösvény fölött az eperfák, a fejüket mégsem kell lekupni előlük, lent van amúgy is.

Péteren néha az látszik, mintha meg akarna állni, hogy majd szól valamit a társának, úgy félformán meg is áll, de aztán ránt egyet a vállán, gondolja, minek?, s megy tovább.

János megérti, s szintén ránt a vállán, ezúttal azonban nem a régi huszárméntét rázza panyókára, hanem a zsákot. Haj, régi világ, szép régi katona, huszárvilág voltál-e valaha, vagy csak mese vagy?

Két gyűrött, öreg népfölkelő bandukol, s az oroszok hajtanak a kociúton. Péter olykor oda-tekint. Hogy milyen a kocsi, a szerszám, a jószág?

Kisvártatva visszaszól, menésben féloldalt, Jánoshoz:

- Azonban azt mög köll nekik hagyni, hogy rőndbe tudják tartani a lovakat.

A szótalán János bólint rá. Két vén katona lépdel az alkonyuló, álmos földek között, hazatérőben, rövid szabadságra.

1916

A JUHÁSZ MEG A MUSZKA

Azt mondják, hogy Budán lakik még olyan sváb a braunhaxlerek közül, aki még sohasem volt Pesten. Nálunk nem tudom, van-e olyan ember, aki még nem volt a városban, de olyannal már találkoztam kint a messzi pusztában, aki negyvennyolcban járt bent utoljára, akkor is csak azért, hogy beálljon honvédnek. Az igaz, hogy ez nem most volt, lehet valami tíz esztendeje. Jártuk a pusztát valami hivatalos ügyben, már nem tudom miben, alighanem azt a helyet kerestük, ahol a Lefánti juhász a Világos alól bujdosó Gracza és Záhony honvédőrnagyokat a pénzükért megölte, vagy hogy még régebb dolgokat kerestünk a kietlenségben, ahol virágzó élet volt valaha, elég az avval, hogy egy nyárfaerdő enyhelyében megálltunk etetni, s az erdőből előjött egy idős ember, azt kérdezve, hogy nem borszedésben járunk-e, mivelhogy neki is

volna jó bora eladni való. Mondtuk, hogy nem abban járunk, de ha bora van eladó, mért nem visz be belőle mustrát a városba, ha jó a bor, valamely korcsmáros azon minutumban megveszi, még maga ki is jön érte. Mondta az ember erre, hogy ő nem szokott azzal vergődni, hogy a városba járjon, talán nem is ismerné ki magát benne. Kérdeztük, hogy mikor volt bent utoljára. Mondta, hogy negyvennyolcban, mert akkor kivert a szó a városból ide a pusztaszélekbe is, hogy Kossuth szólítja a népet, akkor bement katonának, de azóta ő már a városbajárással nem vergődik, a törvénnyel sose volt baja, hát afelől nem hajkurásszák, az adót mögbeszíveskődi a szomszéd.

Különös dolog az ilyen, nem is minden emberrel esik meg, de szórványosan előfordul. A határ nagy, a felső széléről a félegyházi piacra járnak a pusztalakók, az alsó szélén pedig a szabadkai harang szavához igazodnak. Így némelyik ember nem is tud a városról, évtizedek múlnak el, amíg rászánja magát, hogy belemegy, különösen, ha a törvény a pecséttel nem hajkurássza, a harácsot pedig beszíveskődi a szomszéd. Azonban persze most más világ van, áll a had, s minden kocsi kereke kifordult a tengelyéből.

E pár sor praefáció elmondása szükséges volt az alábbi dolgok elmondásához:

A felsővároson söpri a kocsiút kövéről a szemetet egy szálás délorosz káplár, az utcába pedig bekanyarodik egy pusztai kocsi, öreg juhászosforma ember van rajta, ül az alcserényen. A lovak a kocsi előtt ide-oda bandukolnak, mert a ló a gyeplőn keresztül mindjárt megérzi, ha a gazda nem tudja, hogy merre menjen. Aminthogy nem is tudja. Tekintget erre is, arra is a széles juhászkalap alól, utóbb megáll a sarkon, leszáll a kocsiról és odamegy a káplárhoz:

- Dicsértessék.

- Dicsértessék.

Mondja a juhász:

- Nézze mán kéröm, egy kis sót vinnék ki a birkáknak, nem tanálom a sóházat. Pedig aszongyák, hogy erre szokott lönni.

A káplár kérdezi: - Hol urak adnak só népeknek?

- Az, az, kéröm. Azt keresöm én. Hiszen itt van valamin. A nagy víz előtt is erre szokott lönni.

Mondja megint a muszka:

- Akkor menjen bácsi ott sarok ulica balra.

- Értöm - mondja a juhász, és szemközt állván, mutat a balkezevel jobbfelé.

- No, nem - mondja a fogoly. - Megfordulsz és úgy balra, bácsi. Nem tudsz, mi az balra? Nem tudsz, mi az: csele? Mikor ekernek mondod: csele? - A fogolyban hirtelen föltámad a káplár, és rákiált a juhászra: - Napolje!

- Igönis, kéröm - mondja a juhász -, tudom mán, erre napkelet felé, ki a Tiszaparra.

A káplár bólint:

- Ott megtalálász, hol urak adnak sót népeknek.

A juhász mondja:

- Most már értöm. Az Isten fizesse mög a szívességit.

A káplár fölnéz az égre. Isten? Hol lehet az most?

Most a fekete Isten uralkodik, a halál fekete Istene, a crni bog, a fehér Istent elbújtatták a pópák valami cifra aranyos ikonosztáz mögé.

A juhász fölmászik a kocsira, a káplár nézi, hogy merre hajt. A seprőnyél a széles vállá mélyedésébe vetve. Mikor látja, hogy jófelé fordította a lovak fejét az öreg, bólint. Két kézbe veszi a seprőnyelet, azután megint a vállába ereszti, a két kezét előre terjeszti, a két tenyerét fölfelé fordítja, és azoknak mondja:

- Muszáj vót én gyinni Oroszországuł, hogy í tuggya, hol urak adnak sót népeknek...

...Hát, muszka káplár, utcaseprő fogoly, ha semmi nem bizonyos is, de az bizonyos, hogy furcsa világ jár most urakra és népekre egyaránt.

1916

MAGUKBANÉLŐK

Hó van a városszéli utcákon, arra kint az aklok felé, és a hónap a csendje. A hó elveszi a kocsizörgés zaját, de meg nem is igen jár most kocsi, néha egy-egy alacsony paraszti szánkó suhan végig az úton, az ócska suba széle leér róla, s a birkaszőr cifraságokat ír reá. Némely varjak mint bús fekete testek ülnek a száraz ákácágakon, mert a varjú most a vetésekről beszámazott a városba, ebben a fordított világban. Azelőtt havas télen a pipiskemadár jött be a mezőkről a verebek társaságába, hogy sanyarú téli élhétést keressen az úti szemétkben, most a veréb meg a pipiske mind elment a háborúba a lovaskatonák meg a trénkocsik után, mert azoknak a táborában talál elszemetelt zabot. S az apró szürke kis hidegrevetettségek helyébe bejöttek a tarlókról e nagy feketeségek, a varjúk, de találkozik olykor holló is közöttük.

- Tán jóllaktatok már a harctéren? - kérdezi tőlük a vén Csúszó Menyhárt, ahogy baktat az öreg csizmákban a fák alatt az új kutyával. Mert Menyhárt divatozik, kutyával jár.

- No, Menyhárt bácsi, hát kendbe is beleütött az úri mód, hogy hat lábat visz magával sétálni? - kérdezik a szánkóról.

Menyhárt nézi a lovat, a kutyát, kicsit belerázza magát a subába, mondván:

- Hát fölfogtam ütet. Úgy sincsen sönkim, hát lögyön valakim.

Az új kutya a két lábát Menyhárt subájára teszi.

- Jó, jó - mondja Menyhárt -, ne hízelögj, még majd ellopsz valamit.

Menyhárt halad aztán tovább a kutyával, mint olyan öreg ember, akinek valakije van.

Míg a kutyát „fel nem fogta”, senkije sem volt, csak az emlékei az elhaltak után, s egy szomorú, csendes, bús és kietlen porta, magános ház, amelynek a konyháján Menyhárt maga főzött magának, mert minden, aki csak valaha vele élt, oldaltesső, felfelé menő, lefelé való, testvér, rokon, fiú, szülő, feleség, mind elhagyták már végképp, s kimentek lakni a nyugalomnak csendes éjjelébe, közanyánk ölébe, honnét istenüket, kegyes teremőjüket áldják örömmel. Menyhárt úgy maradt a házban, mint egymaga, téblábolván nappal, hányódván-vetődven éjszaka, amikor néha megroppant a sublót vagy az ágydeszka, s Menyhárt kérdezte ilyenkor tőlük: ugyan melyiktők jár most itthon?

Nem sokat érő élet az ilyen élet, annyi szent bizonyos, s Menyhárt egy hajnalon, mikor a kósza kutya egymaga csatangolt az utcán, s megérezte, hogy ebben a házban szintén egy elhagyatott élet vergődik, s végighúzta a körmeit a kis kapuajtón, gondolván, hogy ő itt elférhetne lehetőszen, Menyhárt kiment a kutya elébe, kinyitotta neki a kis ajtót, és azt kérdezte tőle:

- Mit akarsz?

A kutya nem szólt semmit, hanem bement az udvarra, hevert egy ócska ködmöndarab az ereszsarokban, azon meghúzta magát a földtelen nincstelenség alázatával, s a fejét emelve, Menyhártra nézett, mondván: én, mint ínséges senki és semmi, nagyon jól ellehetnék ezen a ködmöndarabon.

- Hát - mondta Menyhárt -, abban igazad van, hogy én téged csakugyan föl is foghatnálak... Aztán éppen azért föl is foglak. Úgy sincsen sönkim, hát lögyön valakim. De aztán nem hagysz-e el holnap vagy holnapután valami jobb helyért?

- Nem - mondta a kutya. - Hiszen kutya vagyok én, nem embör.

Az öreg Mihály, innen a városszélekről, az aklok közeléből, nem szereti a villamost, ezért nem is igen használja, ha a belső városban van olykor dolga, mert kíméletlenség az az örökös hajtás, amit a villamos csinál. Mert ha nem ló húzza is, de valami erő csak húzza: hát mért nem pihentetik néha ezt az erőt?

Ezúttal azonban Mihály mégiscsak felszáll a villamosra, mert hallotta a hírét annak a bírónak, akivel szót lehetne érteni, de messze van a hivatala, Mihály pedig fáradt, s azonfelül be is van csapva. Mihálynak a lelkéből ez a tarkabarka csúfondáros élet letört egy darabot, s az egy-magaéletét élő Mihály keresne valakit, akinek elébe a törött lelkének a megmaradt darabjait odaterjessze: dúrkáljon köztük.

Mihály viteti tehát a lelke darabjait a villamossal, zökkenve néha igen alkalmasokat, mert emennek a vaslelke darabjaiból is letört némely részeket ez a tarkabarka, csúfondáros háborús élet, amelyik nem pihenteti az erőt. Mihály némi keresgélés után rátalál a bíróra, akiről ver a szó, hogy szót lehet vele érteni, és azt mondja neki: - Tekintetös úr, én is a bajos embörök közé tartozok.

- Hát csak el kell mondani, ha lehet, segítünk rajta. Hát mi a baj?

Azt mondja Mihály:

- Hát kéröm, én be vagyok csapva, mög ki vagyok fosztva.

- Aztán ki fosztotta ki?

- Egy szöméj. Egy asszonyszöméj mög a két lánya.

- No. Egy asszony, meg két lány: sok az egy ilyen öreg embernek.

Mihály megzavarodik egy kissé, belefogózkodik a bajuszába, az asztal sarkát megsimogatja két ujjal.

- Az kéröm nem olyan valami dolog. Hanem. Neköm nincsen sönkim. Mert aki volt, már mind rég elhalt. Magam élök a házban. Aztán egy estefelé, ahogy mék haza, ott ül a ház előtt a kis padon egy mönyecske mög a két lánya. Aztán akkor azt mondja ez az asszony: - Engöm kivertek onnan, ahun eddig laktam. Aztán nincsen sönkim. Nincsen, ahun a fejemet lehajtsam, evvel a két lányommal. Aztán akkor úgy gondoltam, hogy én itten kendnél elférhetnék. Fogjon kend föl.

- Tekintetös úr - mondja Mihály -, esött az eső, szél fúj, ez a három mögött ott a házam előtt... Hát én akkor úgy gondoltam, hogy elférhetnének. Úgy sincsen sönkim. Aztán fölfogtam őket.

- Ismerte azelőtt?

- Hát úgy. Tudtam, hogy a harmadik utcában laktak.

- Azután mi lett?

- Hát kéröm - beszéli Mihály -, elváltak. Gondot viseltek rám. Már örültem is neki. Pedig jobban töttem volna, ha úgy töttem volna, mint Menyhárt, aki kutyát fogott föl. A kutya hú, emez mög... - s Mihály búsan ütött rá a kezével a levegőre.

- Hát elhagyták?

- El - erősíti Mihály -, el. Eltűntek. Tudja, mint amikor a galambász nagyon magasra kergeti föl a galambokat, azután utoljára úgy fölmönnék, hogy tűnőben vannak, hát úgy eltűntek. Azután elvittek mindönt. A pénzömet, akire rátaláltak, aztán egy féldisznót. Pedig azelőtt főztek rám, mostak rám, most mög eltűntek. De mindönt elvittek. A himmi-hummit is elvitték, még kéröm, a dagasztófát is elvitték. Hát ki vagyok én fosztva.

A kifosztott Mihály megtörten áll a bíró előtt. Már alighanem csakugyan úgy van, hogy a „szöméj” nemcsak a féldisznót meg a dagasztófát vitte el, hanem a Mihály vén szívéből is egy alkalmas, jókora darabot.

- Aztán, öreg Mihály - kérdezi a bíró -, valami kis olyan csalafintáskodás, olyan szerelmeskedés nem történt közbe-közbe?

Mihály áll egy kicsit a kérdésre, azután megzavarodva mondja: - Hát kéröm, ami azt illeti, a magamfajta öreg embörnek is jól esik, ha néha egy kicsit mögverögetik a hátát...

1917

1917 TELÉN

Szűrszabó István, öreg népfölkelő huszár, odafönt „kapott négyet”, hát hazaeresztették, hogy pihenjen egy kicsit, aztán szerezze vissza a vérét, ami elfolyt. Az öreg Pista ugyan nem négy-szer sebesült meg, hanem csak háromszor, de mert a sebeket flastrommal, megpatkolták egy kis vitézségi ezüsttel, mégis csak úgy mondják ezt, hogy négyet kapott. Ül hát István otthon a tanyában, mint vitézséges szakaszvezető, a vállára vetve a prémgalléros bőrös. Csendes, havas világ van odakint, néma és fehér a tájék, csak a hulló hó fátyolán keresztül lehet látni, hogy jönnek más katonák is errefelé, lábaván a havat a szürke köpönyegben. Csak egy jön mankón, a Biacsi Ferenc, mert annak a lába hibás, azt mondja, megütötte a szalmába odafönt a Czartoriszknál, mikor a nagy összemönés volt.

Jönnek az emberek egy kicsit elbeszélgetni, mert jó néha otthon is lenni, nemcsak mindig oda az idegenségben. Aztán Pistát csak nem régen küldték haza, ő még többet tud mondani, mert emezek már elmondtak mindent, ami az eszükbe jutott.

- Adjon Isten.

- Hát adjon Isten.

- No, hát hogy vannak kendtők ebbe a dekkungba, aztán a koch micsoda menázsit főzött máma?

- Hát ehun van ez a pad e, tessék helyet foglalni, itt jól fölnyújthatja kend a fejét, akkor se üti bele kend a golyóba. Aztán olyan menázsit volt, hogy kendtők ahhoz foghatót még álmukba, mikor lakodalomban voltak kendtők, még akkor se hallottak; mert itt lekváros csirke volt ebédre, tengőri herkentyűvel.

- Hűjnye, a fene teremti, hát aztán bor volt-e hozzá?

- Hát - mondja Szűrszabó, kínálván a vizeskancsót - citrónos főrált bor volt szögfüszöggel mög cimethajjal, tessék belülle. Ugyan mán egy kicsit meleg, de szokott ez néha melegebb is lönni, úgy aratás idején.

Hát így tréfálnak, hogy teljen az idő. Eljön a hátulsó szomszéd is, Baráczius József, akinek öt fia van a hadban, a Sándor éppen a Szűrszabó szakasztjában teszi a nyeret a lóra: hogy talán a Pista tudna fölöle valamit mondani.

- Hát - mondja a Szűrszabó -, jó huszárfattyú az a Sándor is, csak hogy a fene ebbe a sok regrutába, ennek mindnyájának csak az a háború, ha lóhátról hadakozhat a karddal, hogy eredj neki, lükd föl. Ha már gyalogosan köll dolgozni a karabéllyal, az már nem mén a fejibe. A múltkor hozzá is nyúltam.

Baráczius elváltozott hangon kérdezi:

- Mögütötted?

- Mög. Hát mög, no. Hát nem szántsándékkal, hanem csak tanításból. Mert az úgy volt, hogy gyalogosan voltunk, aztán együtt a röpülő. Akkor telefonoztak hátra, hogy miféle ez a röpülő? Akkor hátulról mondták, hogy nem a mienk ez a röpülő, löhet rá löni. Akkor lüvetők. Aztán nézöm a Sándort éppen a háta mögött, hogy hogy lú? Hát ahogy féltérnyön van, behunta mind a két szömit, aztán csak ereszti vaktába fölfelé a gojót.

- Aztán ezért ütötted mög? - kérdezi Baráczius.

- Nem én - neveti Szűrszabó. - Ezért még nem szóltam volna sömmit. Hanem aztán, ahogy eleresztötte a gojót, fölízett a repülőgépre, oszt aszongya:

- Hát mögbillent, bátya.

- Hejnye - mondom -, hát oda se nézől, ahova lüssz, osztán még azt mondog, hogy mögbillent, hát kupán vágtam, hogy máskor jobban billögessön.

Nevet a társaság, Baráczius pedig azonnal fogja is elő az ajtó mellől az ostorát, hogy nohát ezt a billentést elmondja otthon az asszonynak addig, ameddig el nem felejt - mert olyan felejdékeny természetű ember ez a Baráczius (már egyszer föl is ült a kocsiba, s csak azután vette észre, hogy a ló még az istállóban van).

Nagy a beszéd. Katona Ferenc azt mondja, hogy ő azelőtt nem tudott halottat nézni, most azonban már haj, haj - s legyint. Sólyom Tánczos Pálnak a balkezében van a pipa, mert a jobbkezét szintén megütötte a szalmába, s a pipa kíséretében arra vélekszik, hogy ami vót, az vót, aztán sok beszéd: szögénység. Ellenben Révbeli Jóljárt Mihály, mint vízi utászkatona abban a véleményben van, hogy az utász a világ első katonája, mert ha a Sztrij mellett, meg a Sztohod mellett nem lett volna akkor kutászat, akkor megehetne volna a fene az egészet. De most erre a beszédre fölszabadul az egész társaság rája, és azt mondja Jakab Jakab, öreg Jakab Jakabnak a fia, hogy az infanterisza katona, az katona, a többi mög az infanterisztaság nélkül egy hajítófa, nem sok, de annyit sem ér. Aztán az infanterisztaságban jó a horvát katona, jó a

bosnyák katona, aztán azok a nagy fene mahumet tiróli szakállas katonák (én végig csókoltam belőlük odafönt egyszer egy egész szakasztot - szól közbe Szűrszabó), hanem mégis legelül mégiscsak a magyar infanterisza jár. No, így aztán többen szólnak a zöldre festett asztalon kínlódó ügryhöz, csak Muladi Mihály szanitéc nem szól bele, mert ő csak afféle szanaszét katona, dögész.

Hát Szűrszabó beleszól:

- Hát - mondja -, ne bántsátok a lovas katonát. Mert a huszár már sokszor leszállt a lórúl a baka kedviért, de a baka még sohase ült föl a lóra a huszár kedviért. Hát akkor testvéri szeretet lögyön, embörök, aztán nem ér sömmit se a vetélködés.

De Jakab Jakab más véleményen van. Azt mondja:

- De nagyra vagy avval a lóval. Én négyet kaptam a Czartoriszknál.

A kutászat tagja beleszól:

- Én egyet, de az is elég, mert a nagyjából való.

Szűrszabó mondja:

- Én is négyet kaptam.

Jóljárt azt mondja:

- Hármat kaptál, nem négyet, hát ne beszélj.

Szűrszabó mondja:

- A medáliával együtt négyet kaptam.

Jóljárt már kezdi verni az asztal sarkát:

- De én nem kaptam medáliát, mégis négyet kaptam.

Szűrszabó kételkedve néz Révbeli Jóljártra, kérdezvén:

- Négyet?

- Hát négyet - mondja Révbeli Jóljárt.

A vita tovább tartana, levetkőzések következnének, a szemtől-szembe való mutató céljából, hogy ki, hol, mit és mennyit kapott, hogy ide nézzön kend, ha látni akar kend valamit, mert kend még ilyent nem látott, amióta közfal van az orrában, de mindez fölösleges, mert azt mondja az a bizonyos nevezetű Muladi Mihály szanaszét katona:

- A Pista hármat kapott, a Mihály négyet kapott. Én vittem mindakettőt hátra a vonalbúl a hátamon. Ha akkor ott nem vagyok, akkor most is ott kuruttyolnátok, hé, a vérötökbe.

A zöldre festett, kopottas asztal fölött nehéz paraszti katonatenyerek nyúlnak át a szanaszét katona felé. Szűrszabó Istvánné, mint hites asszonyszemély, elkapja a szanaszét embernek a kéznyújtásra emelt karját, bekötött fejkötős menyecskefeje lehajlik, és az ajkával illeti a karon a mondúrt, mondván - hát akkor a jóságos Isten áldja mög magát is.

1917

EZ IS ELMÚLIK

Az öreg utcaajtónkon, amióta ismerem, még nem esett meg ilyen dolog, mint ebben a három egyfolytában való vizes esztendőben: úgy megdagadt, hogy vagy nem lehet becsukni, ha pedig nagyon becsapják, nemigen akar kinyílni. Ez eddig sohasem volt szokása, s most már nem tudni, a két fal ment-e össze, s azok nyomták ilyen szűkre, vagy pedig ezek a nagyon vizes idők dagasztották meg a fáját, mivelhogy mindig veri az északi szél rá a havat meg az esőt. Miután azonban a falak még a régi helyükön vannak, nincsen más mód, hogy a sok víz tette az öreg kapuval ezt a csúfságot.

- Ezt a sok esőt pedig - véli a szomszéd - a háború tötte a sok ágyúval, hát olyan a háború, hogy az semmit sem hagy helyben, még ezt a vén kaput is kiforgatja a maga valóságából.

Hallatszik, hogy valaki könnyesen benyomta a kapuajtót, azután meg be akarja csukni, de nem bírja benyomni. Csapdossa de hiába. A kapualja meg döng. Kinézek már, hogy ugyan kiféle van a kapuval ilyen vergődésben, hát egy bozontos, őszhajú, nagysipkás, bocskoros ember kínlódik vele.

- Sose vergődjön, úgy sem bírja becsukni.

- De... - mondja a háttal fordult ember -, be kell azt tenni, hogy ki ne szaladjon az utcára a csirke.

- Van is itt csirke.

Az ember megfordul, akkor látom, hogy vén cigány, valahonnan ismerős is. Azt kérdezi:

- Már még maguknál sincsen csirke?

Nagy szakállá van, régen látott ollót. Elég hideg is van, de azért nyitva van a felöltője is, az inge is, a szakállá beszolgál az inge alá. A fekete szeme olyan szemöldökök alól csillog, amik beillenének bajusznak is. Kopott az öreg nagyon és sovány. Mintha láttam volna valamikor, a jobb világban. Nagy ezüstgombos, feketezsínóros, kékposztós vajdaruhában, vajdabottal a kezében, az ezüst óraláncon tallérokka, állatfogakkal, ezüstlóval, ezüsthallal, az arcán fényes, fekete, kiborotvált állú szakállal, ahogy azt a hindu maharadzsák szokták viselni... Az ám... Ez Ráfael, a János, vagy a Mihály, vagy a Pétör, az már mindegy, de valamelyik Ráfael. Valami tíz év előtt, szintén erős hideg télen, mikor ugyancsak megvolt akadá az élhetéssel a sátoros nép, cigány-ékszereket vettem tőle, gombot, láncot, mentekötőt, vagy az ékszer, vagy a zálog-céduláját. Akkor vajda volt, amit eladott, úgy adta el, hogy majd jön még tavasz, meleg nyár, lesz még a cigányra is jobb világ, ha a napamnak ad az isten pénzt, feslik abból a cigánynak is, bográcsért, kártyáért, nótáért, lókupeckedésért.

- Nem a Ráfael vagy te?

A tegezésre visszategez, s örül, hogy a régi ismeretség föltámadt. - Az. Az hát. Tudod te. A Mihál. A Ráfael Mihál.

- Aki vajda volt azelőtt.

A vén cigány a földre néz, azután végigtekint a maga sáros, ázott, kopott mivoltán. Mintha a lelke szakadna ki, akkorát sóhajt.

- Vajda! Valamikor... Hova lett az már. Nincsen már meg a cigánynak a nemzetsége. Se a lova, kocsija. Se a sátorja. Elment, elmaradt. Minden elmaradt.

Akkor megint fölemeli a fejét, a mellére üt:

- Katona a cigány. Mind katona.

- Aki meg nem szökött.

Megbotránkozva int a fejével az öreg. Ráfael Mihál vajda keze alatt, aki a sátorokban fölnevelkedett, az nem. Hozzáteszi:

- Hiszem az Istent, hogy nem.

- Más is katona, Ráfael.

- Tudom - mondja. - Most muszáj. Elszökni? Mit szökne el? Csak megfogja zsandár. A fehér inkább szökhethet. De a cigányt mingyárt megismeri.

A tarisznyát a szíjánál fogva előrántja, s néhány fakanalat húz elő belőle. - Nédd - mondja -, faragtam ezt a kis kevés kanalat. Vedd meg ezt a kevés kis kanalat. Beteg a rajkó, hideg van, kis gyerek sír, vedd meg ezt a kevés kis kanalat...

Rossz kis fakanalak, amikre a bicska rávágta a félholdat, a csillagokat, a hullámosan futó kígyót, s a soklábú, madárfejű állatot, amelyik mindig szalad. Művészetét az egykori vajda maga sem becsüli sokra, mert szomorúan nézegeti. Az. Az ám. Ezüstgomb, tajtékpipa, kékposztóruha, kecsegeorrú rámászcizma, zöld erdő, rónaság, szabad sátoros élet, vajdabot, bársonykalap - visszatérnek-e még valaha? Nincsen már más meg belőlük, csak ez a néhány kis fakanál.

1916

TALÁLKOZÁS

A homoki dűlőúton lassan halad egy féllovas kocsí, öreg ember ül benne az alcserényen. Semmiféle ülése nincsen készítve, a csatlós ülést sem tartotta szükségesnek fölvetni: nyilvánvaló, hogy nem valami messze útja van. Csak talán ide valahova a szőlők közé, talán a sógorhoz vagy a komához, szót érteni valamin. Odakint minden apró dologért már utazni kell, lehet, hogy lámpaüvegért megy az öreg tanyai boltba, vagy eladó fiatal macskát keres, mert az övék elpusztult. Macska nélkül pedig nem ér a ház környéke semmit.

A közön szemközt is jön egy kocsí. Mint mondani szokás: ráhalad emerre. Szűk az út. Valaha bővebb volt, de hol az egyik ember szántott el belőle egy darabot, hol a másik, utoljára annyi maradt csak az útból, mint a pántlika. Így megy ez nagyban. Az országok elszántják egymástól a földet, aztán akkor a népek összevesznek.

A szemközt jövő kocsí is csak olyan szegényes készség, mert szintén féllovas, de az már hosszabb útra készült föl, mert van egy kis ülés rajta kukoricaszárból, és szűrből kormányozza a féllovat egy kopott bőrsipkás ember.

A kocsik összeérnek.

- No - mondja amaz -, várják kend, majd egy kicsit oldalra fordulok, aztán kend is forduljon oldalra.

- Ügön - mondja amaz is -, az jó lössz, hogy kerékagyat ne akasszunk.

Hát hiszen, uramisten, könnyen el lehet a dolgokat intézni, ha egymást megértik az emberek.

Ahogy mind a két kocsí úgy a féloldalával az árokban van, hogy valamiként egymás mellett elférjenek, megállnak. Mind a két ember kitekint oldalt a kocsiból, hogy a kerékagyak nem akadnak-e össze. A két ló is megáll, s félformán hátratekintvén, egymás oldalbordáit nézik.

Elég jól láthatók, valamint hogy a lábuk csontjára is föl lehetne akasztani a tarisznyát, megállna rajta bátran, mint a szegen, amelyik a falba van verve. A lovak szótalanul állapítják meg magukban a sanyarú sorsukat, az emberek pedig szóba elegyednek.

- Ugyan kéröm - mondja a hosszújratú a rövidjratú emberhez -, én jól mék-e erre, ha a Szelek birodalmába akarok élni?

- Hát melyik Szelet keresi? Mert a Szél Miska az amarra odább van, a Szél János egy kicsit idebb, a Jóska pedig úgy van, hogy köröszkül köll mönni köztük. Ott van három jelös jegenyenár, amellet elfordul balra, aztán kisvártatva jobbra mén kend, aztán akkor ott van. A Jóska tanyája messzirül mögmutatja maga-magát, mert a padlás vége kékre van festve.

- Úgy hát? - kérdezi a másik. - Hát akkor az új tanya?

- Hát, olyan újforma. Valami tíesztendős.

A borsipkás az állát birizgálja az ujjával, s elgondolkozik. Az egyik ló hátranéz, hogy mi lesz már: megyünk, vagy nem? Szól:

- Tizenöt esztendő... Én már régebben elszármaztam errül a tájrul.

- Hm - mondja emez, s mást nem szól.

Mert vannak ilyen elszármazások. Valaki leég, vagy betegség megy a családjára, vagy pörbe keveredik, s azon úszik el a tanya sarka egyik a másik után; vannak rossz fiak is, meg van sok mindenféle olyan eset; hogy valakire rá van téve az átok, az olyan ember alól kiszalad a föld, az ember elszármazik, s világgá megy, mint a Döme kutyája.

Az ember veregeti az ostornyéllal a kissaroglya szélét, mondván:

- Hát sehogy se ismeri ki kend már magát ezön a vidékön?

A másik mondja:

- Sok új tanya keletközött itt.

Az igaz. A földek folyton-folyvást darabolódnak. Mindig több lesz az út meg az udvar. Ha sokáig így tart, a roszbúza részére a földből mindig kevesebb marad. Olyan lesz ez idővel, mint a város, hogy egyik ház a másik mellett, utca utca mellett, az egyik házban lakik a fiskális, a másikban a bába, a harmadikban az orvosdoktor, azután megint fiskális, bába, doktor, már ahogy ez a városokban szokott lenni. Az emberek szaporodnak, a tanyák keletkeznek, a földek elaprózódnak, mindig több út kell, több tanyahely kell, kutat is többet ásnak, igen, ez a szaporodás, de a föld nem szaporodik, inkább elfogy, s mikor az emberek sokaságai a hadba mennek, a már kiszáradt szemű asszony, mereven kitekintvén a távozók után, azt mondja: - ez azért van, mert már nagyon el vagyunk sokasodva.

Szóval sok új tanya van a vidéken, a messzibbről jött ember azt megállapítja. Emez nézi. Aztán nézi a kocsirúd mellett az út homokját. Megint csak nézi az embert. Azt mondja:

- Én úgy homályosan vélök kendre.

A másik csendesen feleli:

- Löhetségös.

- Kend nem olyan fuvaros embör volt?

- De.

- Csépára a holtakat látó vén embörhöz nem kend hurcolta a szent asszonyokat?

- De.

- Négy szent asszony volt nyolc pöngő odavissza?

- Az.

A kérdezősködő most már teljes bizonyossággal mondja:

- Hiszen akkor kend a Muladi sógor.

A kopottas ember nem szól, csak integet, hogy: az. Elég is erre integetni. Jobb nem szólni, mert a torkán akad az embernek a szó az emlékezéstől meg a fájdalomtól. Hej, jó lovacsák, finom lovacsák, akik fölszaladtatok egy nap alatt a szolnoki vármegyébe, másnap meg viasszaladtatok, harmadnap már szántottatok, hová lettetek? Tanyaház, eperfás, öreg malomkő az eperfa alatt, ki néz most annak a tanyának a hátuljából le a rét felé, ahol a messzi határon földpárába vesző jegenyéóriások állanak sorfalat? Muladi meghajol az emlékek súlya alatt, s a pipát a gyeplőszárhoz veregeti, mondván:

- Kend mög akkor Dobó Illés.

- Hát - esik nagyot a szón az Illés. - Akkor van annak húsz esztendeje, hogy kend innen elszármazott?

Muladi int:

- Több is.

- Aztán?

A kérdésre Muladi húzódozva mond annyit:

- Hát? Hát.

Amaz megérti, nem faggatja tovább ebben az irányban, mivelhogy minek is. Csak aziránt adja föl a szót:

- A Szelek közül melyik Szélhez akar kend odajutni?

Muladi komoran szól:

- A Szeleken túl akarnék én mönni. A Szeleken túl van az én sógorom, a Várakozó Fekete János. Ahhoz akarok én mönni. De úgy akarok én odamönni, hogy sömmiféle új tanyába énneköm be ne kölljön szólni, hogy merre van az útja, mert akkor... mert akkor... mert akkor szégyenletömbe... - a megroskadt Muladi fejével hajlik le a gyeplőszár felé.

Illés nézi az elszármazottat. Hej, teremő Isten, de sok tarkabarka dolgot művelsz néha-néha. Hát akkor itt a Szelek tették azt Muladival, amit tettek. A föld elszaladt Muladi alól, mert a szelek kifűjták alóla. Azután az új földeken új tanyák, új tanyában jegenye meg páva - bár hiszen majd elpusztul az a tanya is, amelyiknek pávája meg jegenyéje van... Illésnek most hirtelen az eszébe jut, hogy Muladiék tanyáján is páva septe a farkával az udvart. Hát - gondolja Dobó Illés -, ahányat fordul a kerék fölfelé, annyit lefelé... Nem gazdaságos dolog pávát tartani. Bizonyos káröröm ver fészket egy pillanatra Illés gondolataiban, de azután, ahogy az elesett Muladira néz, ezek a lelki kegyetlenségek elmúlnak Illésből.

- Akkor - mondja akadozva -, ha a Szelekhön nem akar kend beszólni... akkor tudja kend azt a tanyát, ahun a Fogas János a padláson mögégött?

Muladi bólint, hogy tudja.

Illés folytatja: - Aztán akkor azt a régi tanyát is tudja kend, amelyik előtt Hódi András bérössit leverték.

Muladi megint bólint, hogy igen. Az emlékezetes hely, mert éppen az út szélén van, aki arra járt egykor, az mind tudta, hogy a béressel ott történt, ami történt. Két kés is volt a hátában. Bár ma már nem tudni, hogy miért is történt ez az egész dolog. Szép legény volt a béres, de szegény legény volt a béres - a homok sok mindent betakar, talán nem is volna jó, ha valamely nagy Luca-szél mindent kifújna alóla.

Nem is igen szól Dobó efelől semmit. Csak annyit mond, hogy: - Onnan aztán kisvártatva balfelől ott vannak a Várakozóék.

- Értöm - feleli Muladi.

A gyeplőszarak áttevődnek a balkezekbe, jobbkezek átnyúlnak a kocsiodalón keresztül egymás felé. A fellovak megindulnak, a két szegénység megy, egyik lefelé, a másik fölfelé a közön...

Kis idő múltával mind a két kocsi megáll. Dobó meg Muladi visszanéznek egymásra. Azután megint csak haladnak a kerek edények tovább, a nap a főlzakadt föllegek közül kisüt, de az is csak a Szelek birodalmára süt. Látszik, hogy Muladi emeli a kukoricaszárulésból az öklét. - Emelgethetöd már - gondolja Illés, és a masinatartó után kotorász a zsebben.

1917

A RIBILLIÓRÓL

A kocsiallások vendégfogadó udvarán muszkák ácsorognak. Régi hely ez, negyvenkilencben alighanem az öregapjaik kötötték be ide a lovaikat, most a késő utódok szintén lovakkal bajlódnak, ahogy otthagyták őket a kocsi mellett csőszül a gazda. Rájuk lehet bízni a jószágot bátran, kedvvel bánnak vele, s beszélnek hozzá, a ló a becéző hangot megérti, akár oroszul van, akár tatárul.

Ácsorognak a foglyok a kocsik mellett az istállóajtóban, valami nagy társalkodás nincsen köztük, mert az Isten tudja csak, hogy hányféle nemzetségből vannak összeverődve. Némelyik alig a bukovinai határon túlról, a másik Ázsia túlsó oldaláról, az egyik csak nevetve nézi azt a telet, ami itt van, a másik már a forró homokú pusztákról való. Az a szakállas széles, aki egy darab fából bicskával farag a kocsisaroglyához valami olyan darabot, ami abból kitört, az alighanem a szibériai nagyerdőkből származik, ahol minden ember barkácsolómester, emez meg madzaggal, szeghegyel a szíjat varrogatja, hogy ugyan miként lehetne az ócska hámból újat csinálni. Egy meg ül a fűrhécen, s komolyan nézi a maga elé terjesztett magyar újságot: ugyan mit olvashat ki belőle? Arra megy egy falábú ember, az tud néhány szót szólni velük a nyelvükön, bólintanak rá, egy a sapkához emeli a kezét, s a bicegve haladó lábatlan rokkant katona után tekint.

Hallgatnak azután megint csak, egyebet mit is tegyenek. Egy fiatal, bajusztalan legényke cigarettát csinál, néhány szem dohány a földre esik, gondosan hajol le érte, hogy összeszedje, azután négyen is élvezik az egy darab papírszivart, a szíváshoz sorra járulnak.

Akkor jön közbük egy másik fogoly a piacról, annak felöltőt vett a gazdája, mutatja is, a többi nézi, végigsimítják, a posztóját kétujjal megcsippentik.

A felöltős ember csöndesen mond nekik valamit.

A foglyok fölütik a fejüket, és néznek rá. A tányérsapkák alatt csóválódásnak indulnak a fejek. Azután kételkedve néznek egymásra. A szemekben, mintha föl villanna az öröm apróka lángja, azután hirtelen elalszik. Egy fogoly meglöki az újfelöltős muszkát, s rá mordul valamit. Amaz nem sokat törődik vele, ráüt a csizmája szárára, és billeg. Némely része neveti, a másik része csak nézi, mint olyan emberek, akiknek már úgylis mindegy minden.

Akkor arra halad egy öreg tanyai magyar a nagy sipkájával, újság a kezében, odaszól nekik:

- No, Vasziliék, kiütött a főradalom Oroszországban. Nem sokáig lösztök mán itten.

Nem értik. A magyar magyaráz:

- No... Revolúció! Ribillió!

Hogy még teljesebb igazságot mondjon, nemzetközi nyelven nagyot kanyarít a karjával a levegőbe, rúg is hozzá egyet, szólván:

- Cár: fuccs! Cárusgye: obsit! Merre a nap süt!

A fogolyszemekben megint egy kis fényforma villan föl. De csak egy kis hirtelenségre. Mert hihetetlen az ilyesmi.

A cár... Az sohasem megy el onnan, ahol van. Vagy ha elmegy, jön helyette másik. Mese lehet ez csak, újságkitalálás, a szegény muszka foglyokat akarják vele bolondítani. Igen, hányszor mondták már, hogy a cár az oka mindennek, hányszor kívánták a pokolba, a neve említésekor hányszor tették össze a két kezüket úgy, mint mikor valaki a csirke nyakát kitekeri, de most csak mégsem akarják elhinni, hogy Russzijában olyan világ is lehessen, hogy a cár ne legyen. Csak a szibíriák hagyja abba a saroglyaléc faragását, s vidáman tolja föl a fején a sapkát - ő tudja miért. Az öreg tanyai ránéz, s azt mondja:

- No, csak hogy van legalább egy őszinte embör is köztetők...

1917

HA A PALÁNTÁK NŐLNEK

A szabóműhely üveges ajtaján lassan nyomul befelé a boltba egy időses asszony, halad utána az ura: aféle célszerű külvárosi magyarok, akik odakint a városszéli földön a paprikával szoktak vergődni. Sok dologgal jár az ilyesmi, mert a paprikával palántás korától kezdve úgy kell bánni, mint a gyerekekkel, ásni, ajnározni, takargatni, de azért alkalmas foglalkozás, mert paprika nélkül nem bírt ellenni a világ régebben sem, most meg egészen rákötötte magát. Ami egyébként nem egészen nagy baj, nem muszáj mindig tengeri herkentyűvel élni, lehet olyasmivel is, ami itthon terem. A paprika ára pedig mászkál fölfelé a létrán, mint a levelibéka az üvegben.

Az egypár cseléd megállt a boltban, nézik, hogy ejnye de nagy talpigérő tükör van benne. A falon képek, amik mindenféle embereket különféle ruhákban ábrázolnak. De mind csak fiatal-ember van így leábrázolva, ami az asszonynak éppen nem tetszik sehogy sem. Legalább egy öreges ábrázolás is lehetne köztük, olyanforma, mint az ő ura, hogy ahhoz lehetne mérni a ruházatot. Miért mérnek mindent csak a fiatalokra, öregebb emberek is élnek talán a világon, mi?

Ez csakugyan így is van, ezek a szabórajzolók sohasem akarnak öregembereket ábrázolni, de hát az a másik újság, amelyik a varróné műhelyében van, szintén mindig csak fiatal szép

leányokat mutogat, afelől tehát már egyelőre nem lehet tenni semmit, olyan ez a szabómesterség mind a két oldalon, hogy nem akarja ismerni az öregedést. De azért ruha kell az öregnek is, hiszen éppen azért nyitották be most is az ajtót.

- Majd - mondja az asszony - valami jófajta posztóból egy rőnd ruhát szeretnénk hasíttatni az uramnak. De az olyan lögyön, hogy abban sönki se találhasson kivetni valót.

- Hát kéröm - mondja a szabó -, azt löhet, ameddig még szövet van, mert nem löhet tudni, hogy meddig lössz.

Az öreg nem szól, az asszony megütődve kérdezi:

- Hát az is fogyóban van? A szövet, vagyis hogy a posztó.

- Hát a posztó, a posztó szövet.

A szabó ki is nyit egy nagy almáriumot, de bizony abban nem úgy állnak a posztók most egymás tetején, mint a régebbi időben. Félretolja a nagy ollót, lerakja valamennyit az asztalra, s magyarázza, hogy ki micsodás... ez ilyen, amaz olyan. Ez itten például még régifajta finom posztó, ez a bőrrel vetekszik, hanem aztán ahhoz való ára is van neki.

Valami nagyon alkalmas ember lehet az asszony ura, mert nem szól semmit, csak éppen nézi azt a posztót, amit a szabó ügyes lebbentessel elébe terjeszt. A szüle azonban sorra tapogatja valamennyit, az ablak felé tartja, s úgy néz rajta keresztül a sűrűség meghatározása szempontjából, azután pedig megmorzsolgatja a két ujjja között.

- Hát tudja - vigasztalja a szabót -, az igaz, hogy most kevés a posztó, mert köll a fiaknak, akik oda vannak katonának. De tudja, hogy majd béke lössz, aztán a sok embört hazaeresztik, annyi katonaruhája marad az államnak, hogy nem köll neki új tíz esztendeig sem.

- Az löhet.

- Hát - folytatja a biztatást a szüle -, van az úgy néha némelyik családba, hogy hirtelen többen elhalnak belőle, aztán akkor annyi ruha marad utánuk, hogy az élők alig győzik elhordani.

Az ember mondja:

- Ugyan, ne beszélj már ilyesmiket össze-vissza...

- Hát mért? - kérdezi az asszony. - Ami igaz, az igaz.

Nézi tovább a posztókat. Hát ez jó volna például... azonban a színe... nézze csak, inkább emezt... Nézi emezt. Ez lehets, de egy kicsit „vigályos”, vagyis hogy nagyon vékony, az ilyen hamar szétmegy, szétfoszlik. Az a kockás meg úrnak való, játsszon rajta a babákkal dominót, vagy minek is hívják, tudja, mikor a babákat tologatják. A szüle a bírálatban apránként csak odaér a régifajta posztóhoz, arra aztán azt mondja:

- Ez az a bizonyos. Ebből hasítson le egy rőnd ruhára valót.

- De - szól a szabó - erről mögmondtam már előre, hogy ez drága. Ez a legdrágább valamennyi közt.

A szüle, mintha valamely angol regényből volna a gazdag lord ollóval kivágva, teljes egyszerűséggel feleli rá:

- Az mellékö. Csak mérje mög.

A ruházati tudományok embere méri tehát az embert. Egy kicsit konyult a háta, mert sok hajlongással jár a paprikafoglalkozás. Ennek ellenében hasban egy kicsit vállas az öreg. Azonban azért van a mérték, hogy a posztó a kiszabásnál az emberhez igazodjon.

A szüle addig szemléli a képeket. Egyet talál kedvére valót.

- A kabát ilyen kételejű lögyön, két sor gombbal.

- Igen.

A szüle tovább vizsgál (ilyenkor látszik meg, hogy mégis van valami értelme ezeknek a képeknek), egyen megint talál valamit.

- Aztán ez a kabát ne lögyön olyan testhözálló, mint a régifajta. Hanem inkább, ilyen túlledálló, mint ez is, ezön a képön.

- Úgy - mondja a mester -, olyan harangaljú.

- Az - örvendezik a szüle -, egészen a számbúl vötte ki. Olyan harangaljú. Jól mondja. Olyan, mint a harang.

Jól van. Készen van minden. A szüle idejénvalónak találja, hogy a ruha ára után érdeklődjön. Hogy most már mennyibe lössz, készen, de egészen készen, az utolsó gombig. - Mert, nini - véli a szüle -, a házat is az utolsó szögig szokás készíteni.

- Hát persze, hogy persze - mondja a mester -, az úgy szokás. A ruha ára pedig ebből a posztóból háromszázötven korona.

- Jól van - mondja a lord, azaz hogy a szüle, s egy százkoronást csúsztat az asztal sima lapján a mester felé. - Ez mög a foglaló.

- Úgy. Rőndben van. Majd a másik hétön benézünk próbára. Úgy. Az is nagyon alkalmas lössz, hiszen úgyis erre szoktak jární, ha a városba mennek. Nono, hát az igaz. Hiszen azért is nyitották be éppen ezt az ajtót. No, hát azt jól tették, tartsa meg az Isten a szokásukat.

Így vidáman történik az elkezdés és a távozás. Elöl megy az asszony, utána lassan húzza be az ajtót az öreg. Az utcán nagyot lélegzik, mint a beteg, aki átesett az operáción. Egy kicsit büszke, ha a harangaljára gondol, másként azonban vannak némi lelkiismeretfurdalásai is. Valamikor, legénykorában, a piacon vásárolták készen a ruhát, négyen is deputálták, elalkudtak rajta, ameddig csak lehetett, próbát tettek a másik sátonnál, a harmadiknál is, hogy visszatérjenek az elsőhöz, és micsoda ára volt akkor a ruházatnak a mostanihoz képest... Bár hiszen igaz, hogy ez régen volt, ezeknek előtte... De mégis, az öreg nem állhatja meg, hogy az utcán ne kérdezze meg a róla, lám, ruhával való fölöltöztetésben is gondoskodó párját, mondván:

- Aztán Kata, nem lössz mégis csak nagy ár az a pénz azért a rövid ruháért?

- Ugyan - üti el Kata asszony a beszédet -, sose vergődjön kend vele. Hiszen papirospénzzel fizetjük.

1917

KÓSA PARTI LÉLEK

Janónak nagy meleg posztósipka volt a fején nyáron is, amilyent az úri vadászok szoktak viselni téli nyulászások alkalmával. Ez volt a Janó felső vége. Az alsó végén két nagy vastagbőrű fűzős bakancs volt, amilyent megint az ausztriai nép szokott viselni a hegyes vidékeken. Janó többi része zsákba volt burkolva. Zsákból volt varrva a nadrágja, a kabátja is, alighanem maga varrta. A kabátra gomb helyett madzagok voltak varrva, mint az egyszerűbb népeknél szokás, mint ahogy a régi alföldi parasztikus ember ingeleje sem igen ismerte a gombot. Nagy út volt az a ruhánál való előhaladásban, a kötőmadzagtól a porcelángombig és a gomblyukig.

Janó nem is jutott el sohasem idáig, megmaradt a zsinórdísz legegyszerűbb formájánál a maga ízlése vagy a nembánomsága szerint.

Jó-e az ilyen viselet, az irgalmatlan vastag sapka, a még vastagabb lábbeli szöggel meg sarokpatkóval, zsákuha kócmadzaggal? Nem lehet rossz az olyan nincstelen embernek, mint Janó, mert az ilyesmi nem marad le az emberről. Valami húsz esztendő óta mászkált itt a vízparton a Janó ebben a fölszerelésben, s nem maradt le róla semmi, pedig Andersen mindig azt mondatta a féllábú bádogkatonával a mesében, hogy csak a disznóbőr marad meg, az aranyat pedig elmossa az idő. Janó nem volt sem disznóbőr, sem arany, csak egy ember volt zsákban, s hogyan került húsz esztendővel ezeknek előtte éppen erre a víz-szélre ez az ember, ki volt ennek az apja, milyen országból származott, apró macskaszemei hol pislogtak legelőször a napvilág láttára, ki tudná ezt megmondani. Janó bizonyára maga sem. Janó egyszer, valahogy, valamiképpen, valahonnan ide esett, bizonyosan valamely más vízpart idelökte, mert most az Úristen itt hullajtotta el azt a kenyeret, amit neki meg kell ennie.

Janó egyszer csak föltűnt a parton, mászkált a hajók között, s egészen úgy viselte magát, mintha mindig itt lett volna, mintha egészen a mi kutyánk fia lett volna. A töpörödött, hajlott vállú öregre a kopott zsákban idegenül néztek a parti népek, kishajósok, matrózok, halászok, zsákolók s minden egyéb vízutánélók, hogy hát ez az isten csudája ki fia-csikája lenne? Janó azonban a valahonnan kivert kutya olyan alázatosságával kívánt minden létezőnek kunnámot németül és dobrvecst szlávul, hogy utóbb az emberek ráhagyták, hogy jól van no, ha jól keressük a dolgot, el lehet itt a parton a többi közt ez a figura is. A víz majd elélteti ezt is. Janó kívánta a jóestéket reggel is, délben is, dolgozott, ha vetettek neki érte valamit, s idővel hordárrá dolgozta föl magát a hajóállomásokon. Egyszerű ember volt Janó, akit a víz éltetett, egy féldinnyén elélt egy napig, s külön darab zsákvásonban tartogatta nyolc szál gyufáját.

A víz hozza-e el magával az ilyen életeket, mint a tiszavirágot, vagy mi? A víziélet már nem az, ami volt, mert kifordult a régi formájából, de azért még mindig húz magához embereket, ilyeneket is, mint a Janó, akik nem tudják, hogy honnan jöttek, miért vannak, s hová lesznek elmenendők az idők végtelenségében. Janó oly sok nyelvet beszélt, hogy valójában egyet sem beszélt; amit mondott, azt nem értette meg senki, talán ő maga sem értette meg, de Janót messziről hajította ide az élhetés, amit némelyek sorsnak, s a poétásabb lelkűek végzetnek neveznek; ellenben itt volt példának okáért a kispap, aki idevaló volt, s akit kihúzott a reverendából magához a szótalán és titokzatos víz, és belekényszerített egy elsüllyedt hajó féligdült hombárjába lakni - annak sem lehetett a beszédét érteni, lehet ugyan, hogy a halak megértették, bár ezek hangtalan népek, a víziországok világa nem szereti a beszédet, egyedül a pontyról mondják, hogy mikor a vágódeszkán elevenen kettévágják, azt mondja: ó!

A régi vízi élet réti világában voltak emberek, akik valahonnan valamiképp kiszármaztak a vízre, félig benne éltek, mert nekik a sárcsónyikot meg a tapogatót ott hullajtotta el kenyérül az élhetés, s mondják emlékező öregek, hogy ezeknek az ilyenforma népeknek a vízzel való barátság nyomán halbőr nőtt a lábán. Ez azonban nem mese, mert ezek emberek voltak, nem pedig halfarkú kisasszonyok, mint a szép Meluzina abban a történetben, amit régebben sokszor le szoktak írni, és panoráma előtt is beszéli a kikiáltó a piros sipkában, mikor hirdeti, hogy a vászonfalon belül még most is látható egy ilyen halbőrös kisasszony abból a fajtából, amelyikből a fiatalja „mekél szász esztenté, ezek kétszász”. - A jó reggelét a szokásuknak - mondja a sátor előtt időt mulató Kürti Súlyom Tánczos Mihály juhász -, de sokáig marad mög bennük a szusz -, mindez azonban a vizek hatalmán nem változtat semmit.

Honnan van az, hogy néha egy embert, aki talán addig mindig a víz ellenségéből, a földből élt, valami odahúz a vízhez, olyan helyre, ahol még rejtekes füzesek vannak, ahova az ördög sem megy be a sok szúnyog miatt, ahol sarkantyúja van a fővénynek és limánya a hullámnak,

minélfogva ott keres magának vermést az uszadékfa, megütődve a hosszú vándorlás után a homokban, hogy az az ember a fűzfából hasított nyeleshoroggal ezt az uszadékholmit összefogja, a parton száradás okából a nap meleg tekintete elé teríti, azután a füzes legmélyén, a malyban, gunyhót barkácsol össze magának, látó szemek firtató nézése elől elbújván, hogy egymagában csapkodhassa le a kezeszáráról a szúnyogot? Hogy van az, hogy idők múltával találkozik asszonyszemély, akit a földön való élhetésből szintén a vízből való élhetéshez húzott a halk folyó ereje, s hogy akkor a nincstelenség és az elbujdosottság az uszadékfaházban baráti életre találkozik.

Hát hiszen, uram isten, hogy most van-e ebben az égedelmes világban, azt nem tudni, de azelőtt volt, hogy volt a pusztában valami víz, odaeresztették-e, fakadás, vagy forrás, vagy hogy elsüllyedt falu templomtornyának a befödésére rendeltetett, de elég az avval, hogy voltak vizek, amik kényesen foglalták el régi helyüket a földeken, és bár a víz hatalmas erejénél fogva odaszívták magukhoz a nádak, sásakat, bölömbikát, szárcsamadarat és bűváröcsöket, de a partjuk szélén nem volt semmi, csak kiáltó pusztaság. Azután akkor egy ember odament. Honnan küldték ezt az embert el, a föld, a homok miért tagadta meg tőle az élhetést, hogy immár ezért a vizek birodalmára kellett támaszkodnia? Ezt most már megint ki tudná megmondani? Az ember odament, és szétnézett a lápos sumár fölött. Lehet, hogy éppen akkor a víz alatt a sekrestyés bement a templom tornya alá, és meghúzta a harangot. Az ember tehát úgy határozta azt az izét, amit némelyek sorsnak neveznek, hogy jó lesz itt lenni. Nagy mélaság van itt, csak a béka kuruttyol, azt pedig pár hét alatt úgy meg lehet szokni, hogy később már az a baj, ha nem kuruttyolnak. Akkor aztán az ember sárból válykot ver, száraz, apránként fölépít magának sárból, nádból valami vityillót, s egyszer csak azután, hát ahol van, él benne, s régebben nem is hajkurászták érte az ilyen hontalan kószaéletűt.

Janó is így valahogy került a víz szélére, s neki még földel sem kellett vergődnie. Egy ócska ladik alatt, amely ki van a partra vetve, az aljával fölfelé fordított formájában, egy fadarabbal oldalt kissé föltámasztva, el lehet háltni, eső elől oda lehet húzódni a híd alá, s annyi gallyat mindig hoz a víz, hogy amellet a parti kövek között egy ócska bögrében meg lehet a krumplit főzni. Mikor Janó főzött, s a hagyma sistergett a bögrében a szalonnadarabon, a felső partról hány étvágytalan, beteges úrfurma szívta be magába mohón a füsttel kevert illatot, Janó pedig rakta a bögre mellé a gallyat arányosan, s nevette az urakat, akik aranyláncsal vannak, de az aranyláncot nem bírják megenni, krumplit meg nem tudnak főzni így a bögrében a parton. Finom uracskák lenni, nem tudsz ennyi, ó Bogami, cum Teufel, kukuruc, mit megcsinálsz akkor világgal, he? No, akkor csobbant valami, Janó fölugrott, deszkát kapott a hóna alá, aztán szaladt bele a vízbe a gyerek után, aki beleesett, de máris kiabált, hogy ördög bújjon zapadba, klapac, mindig parton maszkanyi, mindig Wasser zsupsz, mindig Janó kihúznai - de amíg kivette a vízből a gyereket, a bögre féloldalt billent a kövön, kifolyt a java, a vizes Janó nézte, s mondta: Kutya teremtés zapadnak, klapac... Kihúznai: kihúznai, aber Krumpier fuccs! - Janó ilyenkor hat nyelven káromkodott, és sietve rakta ki a zsebéből a bicskát, hogy bele ne rozsdásodjon a nyelvébe.

Újságokban gyakran lehet olvasni, hogy emberi életért a magáé föltevésével ez vagy amaz érdemes ember valami kitüntetést kapott. Az ilyen vízszéli kószanépek zsákkabátjának a mellére talán már föl se férnének a kis csillogó emlékeztetőjelek, ha mindannyiszor kapnák, ahányszor másért a vízbe mentek, vagy ladikra kaptak. Azonban az eszükbe sem jut az ilyen gondolat, vagy talán valószínűbb, hogy nem is tudnak róla, hogy ilyen cifraságok is vannak a világon - elvégre, ha valamely tutajról elszabadult fenyőszál kódorog a vizen, azt is kifogják, ha halott úszik búsan lefelé, azt is partra teszik, hát miért ne fognák ki az elevent, különösen mikor még az kiabál is. Némely szomorú embereket, különösen nőszemélyeket, mikor úgy érzik, hogy a szívük le akar szakadni, a víz hallgatag mélysége húzza magához. Tévetegen jár

az ilyen rokkant a parton, nézi a vizet, Janó nézte, s mondta magában: - No, most hiába szólok neki, csak belemegy. Ha belemegy, akkor majd kiabál. S akkor lesz majd kihúznai, kihúznai...

Hát az bizonyos, hogy az ilyen bemutatásban különös is az emberi élet: félperccel előbb még se isten, se világ, jobb a halál, félperc múlva kiabál, s a Janó mérgesen kiabál vissza: Schon wieder kihúznai, kihúznai... Nagy titok a víz. A halak azért szótalanok, mert a titokban laknak, csak ez a nyavalyás béka kuruttyol, annak meg nem lehet a szavát érteni.

- Ja pin kein bolond - mondta Janó, mikor a felsőpartról egy tollas női kalapot csapott a szél a víz tetejére -, ezt nem kihúznai. Teremtésit zapadnak, mit járolsz cifra kalapba, mért nem viselod sapkát, mint Janó? Kukumene, kukumene? Mit kiabálolsz? Erigy be vízbe, majd akkor kihúznai, ó boja tvoj, mindig vagyolsz bolond?

Janó így igazgatta a parti életet hosszú esztendőkön át, miközben a vizek némán haladtak lefelé a komor vasrudak alatt, és szívták magukhoz azokat a népeket, akiknek a lelkük eltört, mint a cserépedény a konyhán a szerelmes szolgáló kezében, s némely részük beszíva is maradt, mikor a Janó be volt rúgva, és estéli vackolódásában elrúgta a helyéről a ladiktartó deszkát, s a ráborult ladik alól nem bírt kibújni. Janó deszkáján ilyenkor emberek élete fordult meg. - No - mondta -, mit mászolsz vízbe, mikor Janó kis pajinkut ivolt? Úr szabad cifra kávéház sampányor, Janó ne treba kis pajinku, he?

A vízbeszándékozónak ezen az alapon az lett volna a kötelességük, hogy mielőtt belemenének a titokba, hogy kiabáljanak benne, előbb megnézzék Janót, hogy van-e benne pálinka. Ezt többen elmulasztották, s ilyenkor Janó a vállát rázta, s idegen nyelveken elmélkedett, emlegette a bogot, a gottot, a dumnyezőt, s végezetül odáig jutott, hogy mégiscsak sok bolondság van ezen a világon.

Ez a nézete, hogy az idő apránként elhaladt fölötte, s a bakancs is már kopni kezdett, igen elhatalmasodott benne. Gondolta: belemenjen-e ő is a vízbe, hogy aztán akkor a Merkuról a matróz kihúzza? No, ezt nem. Hát így nem. Másként kell ezt csinálni. Janónak a nyakába volt akasztva a takarékpénztára a zsákkabát alatt bőrzacskóban, Janó tehát nyúlt a zacskóhoz, s megnézte, hogy mennyi pénz van benne? Volt benne. Ahhoz képest, hogy Janó földél nélküli földönfutó volt, aki viseltes zsákokban élte az életét, ahhoz képest volt a pénz a zacskóban lehetségesen. Janó a parti kövek közül, az ő rejtékhelyeiről, ahol az értékeit tartogatni szokta, előkeresett egy jókora üveget, azt aztán a szeszesember boltjában telemérette olyan drága pálinkával, hogy olyant még nem hallott a világ.

- No - gondolta a kósza lélek -, most is bevegjem, aztán belemenjek a vízbe? Nem.

Elment a víztől, hogy ne is lássa. Végignézett még egyszer a parton, áttekintett a túlsó füzesekre, ahol a szúnyogok laknak, s azután elment. Messzire ment, keresztül az egész városon, ki a földek közé, amerre a vasút töltése halad. Azon ment tovább, s közben társalkodott az üveggel. Mindig lassabban ment, s mindig többet társalkodott. Azután elunta a menést, leült, majd pedig le is feküdt a töltésre, mert azt mondja egy régi mondás még a török világból, hogy jobb ülve, mint állva, jobb fekve, mint ülve, jobb halva, mint fekve. A régi mondás utolsó részére a vasút tette rá a pontot, mert ráment az elaludt Janóra, s kettévágta, mint a vágódeszkán a pontyot szokás, de Janó még azt se mondta, hogy ó. A ponty, néha, halálakor, hagy maga után érdemi nyilatkozatot. Janó azonban azt sem tette, mivelhogy minek? Nem maradt meg utána más, csak néhány nyelet ital az üvegben, annak is pártját fogta egy arra haladó drótosztót, mert ezek is leginkább a vasút mentén szoktak járni, hogy egyik toronytól a másikig jussanak. Az az eleven Janó kiszívta az üvegből a lelket, s az üveget visszatette a halott mellé, hogy legalább valami fejfája mégis maradjon neki.

MENET ELŐTT

Vasárnap délután, parancskiadás után, a városszéli kis helyen összegyűlnek a katonák, akik a mezőn egy félbemaradt nagy házban tartják a kaszárnyájukat. Öregek, fiatalok, némelyik még szinte gyerek, a másik a fehér fejével szinte amannak az öregapja lehetne, kicsi meg nagy, jól megtermett szál ember s bukothátú vénség, s a nyelveknek különféle összekeveredett zagyvasága. Az egyik németül szól, a másik a másik asztaltól románul felel, amott rácul kázsélnak, emitt magyarok panaszojják, hogy jobb a svarctérőn, mint itthon, mert ott legalább dohány van. Háromvitészes szakaszvezető csöndesen dumáló öreg bolgárok asztalához kiált át, mint a földművelés paraszti tudósaihoz, hogy mit gondoltok, hé, bogarak, ha ez a sok víz, ami most a földeket ellepte, még idején letakarodna róluk, lehetne-e még azt a földet valami haszonra bírni? S bogarak mondják: ha idején lemegy, akkor... Lesz árpa?... Az már nem, arra már késő, de kukorica, az igen, s - tesz ki hozzá az ő szelíd mosolygásával - majd az asszonyok otthon majd meglátják, hogy mit csináljanak vele, az öregek tanácsa szerint.

A bogarak mindig az öregek tanácsa szerint igazodnak, fehér posztóban s fehér állati bőrökben járó, borotváltképzű, pirosarcú öregek után.

Egyébként leginkább arról van szó, hogy szombaton menet indul, kettő, vagy úgy lehet, három is, ki tudja magáról, hogy benne van-e a menetben?

A svábok közt vannak már, akik tudják, hogy benne vannak, csak azt nem tudják, hogy melyikben. Az asszonyok, akik a faluból az embereik látogatására jöttek, a svábok asztalánál a fal felül való padon összébbr húzzák az álluk alatt a fejkendő csücskét. - Tehát már megint mentek... Alig voltatok itthon.

Csongrádi magyarok a másik felekezetben szintén vélnek már hozzá, hogy benne vannak, csak azt nem tudják, hogy merre. A digók felé-e, vagy a Romániába (Zolcsáni felé jó bor van), vagy pedig csak ide föl a Kirlibabához?

A rácok meg románok asztala felől azt beszélnek, hogy egykutyá az, akármerre megy az ember, az egyik póstaszám olyan, mint a másik póstaszám. Majd jön nemsokára a mamuska, mert az ígérte, hogy idejön, az majd megmondja, ha tudja, hogy merre lesz a menés.

Jön is kisvártatva a mamuska. Ez az öreg őrmester, akire, mikor benyitja az ajtót, egyszerre minden oldalról nyújtják feléje a poharat, hogy no, tessék már egy kicsit, ha meg nem veti. Alacsony, idős, veresreszívottképzű ember, a strapa a bajuszát már régen seszínűre fakította, a kigombolt köpönyeg alól elővilágolnak némi színűkhagyott szalagdarabok, fehér-piros, piros, feketesárga. Nem mai csirke lehet az öreg, a piros szalagot katonának utoljára még a múlt század végefelé adták, egyébként aki a rekedtség szobrát meg akarná faragni, igen jóra való mintát találhatna benne. Már csak úgy recseg az öreg, mint téli időben a befagyott trombita, azonban azért, hogy az asztalok felől ötféle nyelven száll feléje a kérdés, ötféle nyelven felel vissza a „gyerekeknek”. A mamuska ez, a század anyja, a vén strázsamester.

- No igen, hát hogy lesz a menet?

- Jaj, fiam - mondja a magyaroknak -, tik benne vagytok, tik velem gyüttök. Te is jössz, Szepi. Te is, Jozef. No - fordul a rácok felé a nyelvükön -, bogati, tiközületek is jön az Ilia, a Vászó, a Pájó.

Így magyarázza tovább a különböző nyelveken a népeknek, hogy ki megy, ki marad? A népek összenéznek, egyik elszomorodva, a másik felvidámodva, ahogy éppen a kedve tartja. A csongrádiak koccintanak, mondván:

- No, akkor a mai napon is jó napra virradtunk.

Megint csak nyújtódnak a poharak az öreg strázsamester felé, az öreg elveszi, mert ennyit meg kell tisztességből tenni, azután leteszi a gazdája elé az asztalra. - Hejnye, hejnye, öreg komám - mondja egy magyar -, hát mögvetöd? - Nem, nem - mondja az öreg -, dehogy vetöm mög, amit a jó komám kínál, hanem hát neköm még sok a dolgom, aztán ilyenkor a bor három lépés távolságra lögyön.

Egy román föltartja a lábát, ahogy ül a széken, úgy mutatja: - Domme, ez az én bakancsom már nagyon ócska.

- Látom, fiam, látom. Jó az is itthon. Majd kapsz, ne félj, újat, szépet, meleget, sárgát, mindjárt holnap reggel.

- No, akkor ezt el is szakítom.

- Dehogy szakítod, fiam - feddi az öreg -, dehogy szakítod. Nem szabad azt elszakítani. Jó lesz az még másnak addig, amíg itthon van.

A román ráhagyja, az ám, igaz, annak, aki itthon van takarásban, annak az is jó lesz. No, így egy pár kopott bakancs megkímélve maradt.

- Herst, Herr Feldwebel - szól hozzá egy idős sváb -, hát én is megyek?

- Hát. Már mondtam az előbb.

- De a te századoddal megyek?

- Nem. A másikkal.

- Az baj - véli a sváb.

- Már miért? - neveti az őrmester. - Nem egyre megy az? A srápnél egyformán eltalálhat itt is, ott is, aztán egy lesz a fizetés.

- Nono - mondja az ember -, de én veled szerettem volna menni. Eddig is veled voltam oda.

- Hja - támad rá az öreg -, akkor miért nem nyitottad ki reggel a szádát? De különben... várjál csak... azt még talán ki lehet csinálni. Majd szólok én a főhadnagy úrnak, ha már sehogy sem lehetsz el énnélkülem.

Az emberek aztán mondják egymás után: - Engöm is, engöm is a te századodba, öreg komám... a maga századába, őrmester úr! - A kis öreg ember meg neveti, a szeme villog, rángatja a vállát: - Nini, hiszen csak nem vihetem el egymagam az egész világot.

Megint csak nyújtogatják feléje a poharakat.

- Jaj - mondja -, az nem úgy van! Majd mikor kellene, akkor adjatok, de gondolom, majd akkor se nekem nem lesz, se nektek.

Nevetnek azon, hogy ez bizony úgy is fordulhat. A menet, az olyan dolog, hogy az elmegy, de nem lehet tudni, hogy hova megy, s továbbá, hogy visszajön-e?

- Aztán merrefelé lössz a mönés, őrmestör úr?

Az öreg int a háta mögé a hüvelykujjával, mintha csak itt volna a szomszédban:

- Csak ide a Kirlibaba alá. Csak éppen még miránk várnak.

Az emberek úgy néznek a kis öregre, mint szép lány a tükörbe szokott. Bizalom és ragaszkodás van a szemükben, régifajtájú századanyja ez a berekedt vén katona.

Ismét csak kínálják mindenfelől, viszik is feléje, hogy ugyan már no, csak egy kicsit, az enyimből. Az öreg alig győz úgy hadonászni köztük, hogy valamelyiknek a poharát ki ne üsse a kezéből. Lassan nyílik az ajtó, bejön egy ember boton, az öreg egy poharat elhalász a sok közül, odaviszi a sántához mondván: - Ezt kínáljátok, ez mögérdemli. Ez még uzsoki embör.

Nézi egy katona a lábát, kérdezvén:

- Ott szörözte?

Azt mondja a sánta:

- Nem. Pestön.

- Pestön?

- Hát. Ezt a fát, amit a lábam helyött adtak, már Pestön szöröztem. Az igazi lábamat csak elvesztöttem az Uzsoknál, ott nem szöröztem én más egyebet.

A magyarok összenéznek, koccintanak, s mosolyognak hozzá, mert hiszen egy a fizetés úgy is: - No, a mai napon is jó napra virradtunk.

A század anyja pedig a gyűrött köpenyből rájuk nevet:

- Ugyan, mit okoskodtok? Eddig is elmentünk, mégis visszajöttünk. Ezentúl is elmegyünk, aztán megint csak visszajövünk. Nézd el, nézd, hát nem így van?

Az emberek ráhagyják, hogy így van. Mert csakugyan úgy van, és nem másként, hogy már többször elmentek, s megint csak ugyanannyiszor visszajöttek.

Bár másfelől sokan vannak, akik szintén elmentek, s nem jöttek vissza, hanem eltemették őket. Azt mondja egy ember:

- Ha itthon a vénasszonyok látnák, hogy hogy mén ott egy temetés, nem is találnának rajta annyi alkalmas sírnivalót, mint az itthonvalókon.

1917

-&-